

يُحَدِّثُكَ إِلَىٰ لُشْدٍ فَأَمَّا لَبِ

پہ پنبتو ژبہ کنبی آسان، عام فہم او تحقیقی انداز کنبی
علمی او، الهامی نکاتو باندی مشتمل، لاجوابہ علمی تحفہ

رُشْدُ الْقُلُوبِ

فِي تَفْسِيرِ آيَاتِ الْقُرْآنِ

دوم جلد

لہ ابتداء و سورتہ نساء تا قرآنہ سورۃ احزاب پوری

تألیف

سید محمد القرآن و محمد بن حضرت مولانا اُسَیْدُ اللہ

جلالیکتب خانہ رشیدیہ

موجودگی نزد مولانا شاہ

091-2580074

حنفی شافعی

بسم اللہ الرحمن الرحیم

کفایت دینی کتب خانہ

کفایت اللہ ابن صدیق

واٹس ایپ گروپ ٹیلی گرام چینل
اس گروپ میں کتابیں اہل السنۃ والجماعت، حنفی، شافعی، مالکی،
حنبل، دیوبند، علماء حق کے عقائد کے مطابق ہوں گی مختلف
زبانوں میں اسلامی کتابیں پشتو عربی اردو فارسی جیسے تفسیریں،
فتاویٰ درسی کتب خارجی کتب وغیرہ۔

کفایت اللہ ابن صدیق
حنبل
+923052488551
+923247442395

easypaisa
پیسہ آسان

مالکی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

يَهْدِي إِلَى الرُّشْدِ فَآمَنَّا بِهِ وَلَنْ نُشْرِكَ بِرَبِّنَا أَحَدًا

په پښتو ژبه کښې آسان، عام فهم او تحقيقي
انداز کښې، علمي او الهامي نکاتو باندې مشتمل، لاجوابه علمي تحفه

رشد القرآن

فی تفسیر آیات القرآن

دویم جلد

له ابتداء د سورة نساء نه تر آخر د سورة اعراف پورې

تالیف

شیخ القرآن والحديث

حضرت مولانا انسید الله صاحب رحمۃ الله

جان فیکتبر رشید

مطبع گنجی قشقرانی پشاور 091-2580074

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

د کتاب ټول حقوق محفوظ دي

د کتاب نوم : **رشد القرآن فی تفسیر آیات القرآن**

تالیف : شیخ القرآن والحديث حضرت مولانا أسید الله صاحب رحمہ اللہ

تصحیح ونظر ثانی : مولانا تقی الله صاحب

جلد : دویم

صفحات : ۶۷۶

تاریخ : ۲۰۱۶ء

جانیفکتب رشیدی

محمد علی قندوزی پشاور 091-2580074

د کتاب تر لاسه کولم ځایونه

پشاور	•	کندوز	•	بغلان
اکوړه خټک	•	غزني	•	لوگر
کوټه	•	جلال آباد	•	خوست
پروان	•	قلدهار	•	

رکوع	سورة النساء مدنیة	آیتونه
۲۴	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	۱۷۶
خاص په نوم د الله سره چه بیخده مهربان او ډیر رحم کوونکې دې شروع کوم		

رقم تلاوتها ۴۰. تسلسلها حسب النزول ۱۲۰. ، نزلت بعد الممتحنة

رېط: ددې سورة دماقبل سره رېط په دوه قسمه دې - (۱) اسمی (۲) معنوی يعنی مضمونی رېط

رېط اسمی د سورة فاتحه نه شروع دې (۱) ((اياك نعبد واياك نستعين)) . فاتحه. (۲) ((لانعبد كما عبدت اليهود)) . البقرة. (۳) ((لانعبد ولا نستعين كالنصرى)) . آل عمران. (۴) ((ونؤدى حقوق النساء)) . ۵۱. ((فانزل علينا مائدة رحمتك)) . مائدة.

رېط مضمونی - ددې چه سورة بقره د مضامينو په اعتبار سره ام او اصل دې په هغې کښې مضمون توحيد. نفی د شرک اعتقادی. نفی شرک فعلی. نفی شرک فى الشفاعة او رسالت. جهاد. اتفاق. امور انتظاميه. امور مصلحه دا ټول مذکور وو نو په سورة آل عمران کښې ترينه مضمون توحيد. نفی شرک اعتقادی. او رسالت او ددې دواړو متعلق د شېهانو جوابونه ذکر شوى وو او دا رنگې مسئله د جهاد او اتفاق ذکر شوې وه او دلته دهغه مضامينونه د امور انتظاميؤو تفصيل ذکر کړې

خلاصه

په دې سورة کښې امور انتظاميه ذکر کړې او دا په دوه قسمه دى (۱) يو قسم هغه دى چې د هغې تعلق د رعيت سره دې (۲) دويم قسم هغه دى چه دهغې تعلق حکامو او سلاطينو سره دې نو په دې اعتبار سره دا سورة دوؤ حصو ته منقسم دې - اوله حصه د ابتداء نه تر آيت (۵۷) پورې ده . په دې کښې (۱۴) احکام د رعيت او مسئله د توحيد بالاختصار بيانېږي او دويمه حصه تر آيت (۱۲۶) پورې ده په دې کښې نهه احکام سلطانيه او مسئله د توحيد په تفصيل سره بيانېږي

د (۱۴) احکامو د رعيت خلاصه داده چه د يو بل حق تلفى مه کوئ. او په يو بل ظلم مه کوئ. او د نهه (۹) احکامو سلطانيو خلاصه داده چه بل څوک هم ظلم کولو ته مه پرېږدئ

د سورة په ابداء کښي تخويف اخروي دې يعنی کوم احکام چې دلته ذکر کيږي به دې باندې عمل او کړنې ورنه ناسو ته به عذاب درکړې شي. او د عذاب نه د بچ کيدو د پاره درې امور دي: دوه سلبی يو ايجابی دي، ۱. ظلم مه کوئ دا خلاصه د احکامو درعيت ده، ۲. شرک مه کوئ، ۳. احسان کوئ او د دواړو حصونه روستو تر آخر پورې بنویر دې يعنی حصه اولی د دوو احکامو توضیح او تفصیل دې يعنی د دویم حکم او د خوارلسم حکم تفصیل دی او د حصه ثانی د نهم حکم تنویر او توضیح ده

مختصره خلاصه

دا سورة دوه حصې دي په اوله حصه کښي خوارلس احکام د رعيت او مسئله د توحيد بالاختصار ده او په حصه ثانی کښي نهه احکام سلطانيه او مسئله د توحيد تفصيلا ده او په خاتمه کښي تنویر دې په دې دواړو حصو باندې

تنبیه په سورة آل عمران کښي د شرک اعتقادی یو قسم نفی او کړې شوه يعنی دا چې د الله تعالی نه ماسوی هيڅ څوک د بلنې او د عبادت حقدار مه گڼئ او په سورة نساء کښي د بل قسم شرک اعتقادی نفی کيږي چې هغه شرک فی التشريع دې يعنی دا چې د الله تعالی د حکم په مقابل کښي د بل چا حکم واجب الاتباع منل. حضرت شيخ د خپل شيخ رحمته الله عليه عبارت دا سي نقل کوي: «ان الله بين في سورة النساء احكاماً ثم قال اعبدوا الله ولا تشرکوا به شيئاً فعلم ان کون العبد يحث يعتقدون ان على اتباع امور غير ما امر به الشارع شرک»

فانده بعضې خلق تقليد ته شرک فی التشريع وائی ځکه چې مقلد د خپل امام قول د شارع «رسول» د قول په مقابل کښي منی

ددې جواب دادې چې دا جهل يا تجاهل دي او مبني دي په عدم فرق په ما بين د تشريع او تشريع کښي او د شارع او د شارح کښي او که د مجتهد قول په ظاهر کښي د يو حديث نه مخالف وي نو په حقيقت کښي د بل حديث قوي سره موافق وي او د ترجيح د پاره د هر مجتهد خپل خپل اصول دي هر کس او نا کس دا صلاحيت نه لري (والله الموفق)

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا

ای خلقوا! ویريږئ د خپل هغه رب ته چې پيدا کړي یی ناسو د یو نفس نه او پيدا کړي ئې ده هغه نه بي بي دهغه

وَبَقِ مِنْهُمْ رَجُلًا كَوِيدًا وَلِسَاءٌ ۖ وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ

او خواره کړي چې دې ددغه دواړو نه سړي ډېر زخمي ډېري، او بریري دهغه الله نه چې تاسو د یو بل نه سوال کوئ

بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا ۝ وَاُولُوا الْيَتَامَىٰ

دهغه به نامه او بریري دصله رحمۍ قطع کولونه، بېشکه الله به تاسو ننگه‌بان دې او ورکوئ، ۱) یتیمانونه

أَمْوَالَهُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا الْفُحُشَ بِالظُّلُمِ ۚ وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَهُمْ

مالونه دهغوئ اومه اخلي دهغوئ عمده مال به بدله دخپل ردي مال کبې، اومه خوړئ دهغوئ مالونه

إِلَىٰ أَمْوَالِكُمْ إِنَّهُ كَانَ حُوتًا كَبِيرًا ۝

د خپلو مالونو سره، بېشکه دا گناه دې لوني

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُم﴾ دا تخويف دې او تمهيد دې ټولو احكامو د سورة ته څكه چې

د سورة خلاصه داده چې ظلم مه كوئ، شرك مه كوئ د يو بل سره احسان او ښائسته سلوك

كوئ، نو دا آيت ورله تمهيد دې چې ستاسو خالق او ستاسو رب يو ذات دې هغه تاسو د

يونس نه پيدا كړى يئ، حاصل دا چې ستاسو خالق يو ذات دې او ستاسو «مخلوق منه» هم

يو دې، ستاسو رب او ستاسو اب يو دې نو تاسو په مـ: د اعضاؤ د جسد واحد يئ او د يو

جسد اعضا، په يو بل باندې ظلم نه كوى بلكه د يو بل تعاون او خدمت كوى بغير د څه

معاوضه نه نو تاسو هم دغه شان شئ، وى الحديث عن النعمان بن بشير رضى الله عنه قال، قال

رسول الله صلى الله عليه وسلم: ((ترى المؤمنين فى تراجمهم وتواضعهم وتعاطفهم كمثل الجسد الواحد اذا

اشتكى عضو تداعى له سائر الجسد بالسهر والحمى))، «متفق عليه»، ((وعن رضى الله تعالى عنه:

المؤمنون كرجل واحد ان اشتكى عيه اشتكى كله، وان اشتكى رأسه اشتكى كله))، (مسلم،

شيخ سعدي وائى

بنی آدم اعضای یک دیگراند که در آفرینش زیك جوهراند

جو عضو بدرد آورد روزگار دیگر عضوها را نماند قرار

﴿نَفْسٍ وَجَنَةٍ﴾ آدم علیه السلام مراد دې ﴿وَنَلَقَّ مِنْهَا زَوْجَهَا﴾ حضرت حواء په جنت کښې د آدم علیه السلام دجې پختې نه پیدا شویده (کما ورد فی الحدیث)، ﴿وَيَكُنْ مِنْهَا﴾ یعنې د دنیا په اطرافو او اکنا فو کښې چې خومره سړی او ښځې دی دا ټول الله تعالی د آدم علیه السلام او د حواء نه پیدا کړی دی او خواړه کړی دی په اطرافو د عالم کښې ﴿فَسَاءَ لَوْنٌ﴾ دا په اصل کښې «فَسَاءَ لَوْنٌ» وویو نه نا د بخفیف دپاره حذف شویده باب تفاعل د اشتراک دپاره دې یعنې تاسو د یو بل نه د الله تعالی په نامه سره سوال کوئ نو د هغه د حکم نه هم خلاف مه کوئ یا ﴿فَسَاءَ لَوْنٌ﴾ په معنی د «فَسَلُون» سره دې او «به» کښې (با) زائد ده یعنې تاسو سوال کوئ د هغه نه ﴿وَالْأَرْحَامُ﴾ دا عطف دې په لفظ د الله باندې ای ((واقفوا الارحام ان تقطعواها)) یعنې خان بچ کړئ د صله رحمی (خپل ولی) قطع کولو نه ﴿رَقِيبًا﴾ نگاهبان او نگرانی کونکې. ابن کثیر وائی چې په دې کښې اشاره ده مضمون د حدیث ته: ((اعبدوا الله کانک تراء فان لم تکن تراء فانه یزاک)).

﴿وَتَأْتُوا الْيَتَامَىٰ أَمْوَالَهُمْ﴾ دا اول حکم دې په احکامو د رعیت کښې او دا خطاب دې اولیاؤ د یتیم ته او د ورکولو نه مراد حواله کول نه دې ځکه دا روستو ذکر کړې بلکه مراد ترینه ترک سالمة دې (روح) یعنې تاسو مه خورئ مالونه د یتیمانانو د هغوئ مال به په جاهلیت کښې به په دریو طریقو سره خوړې کیده.

۱- یو دا چې د یتیم مال نه به ئی عمده څیز خان لره واخستو او ردی څیز به ورله په بدله کښې ورکړو ۲- دا چې خپل مال او ضرورت څه شې به ورسره نه وو نو د یتیم مال به ئی اخستلو ۳- دا چې د یتیم سره به ئی شرکت او گډون او کړو نویدې طریقه به ئی د یتیم مال خوړلو د لته د دې واړو طریقو نه منع شویده د اولې طریقی نه منع دا ده

﴿وَلَا تَتَّبِعُوا لِمَنْ يُغْرِقُ بِأَمْوَالِهِمْ﴾ یعنې مه اخلئ عمده مال د یتیم په بدل د ردی مال ستا سوکښې علامه قرطبی وائی ((ای لا تبدلوا الشاة السمينة من مال الیتیم بالهزيلة ولا الدراهم الطیب بالزیف وکانو فی الجاهلیة لعدم الدین لا یتخرجون عن اموال الیتامی فکانو یأخذون الطیب والجید من اموال الیتامی ویبدلونه بالردی من اموالهم ویقولون اسم باسم ورأس برأس فنهاهم الله عن ذلك، هذا قول سعید بن مسیب والزهری والسدی والضحاك وهو ظاهر الاية))

یعنې د آیت دا معنی کول ظاهر دی چې مه اخلئ عمده مال د یتیم په بدل د ردی مال

ستاسو کنبی لکه چه دا قول د سعید، زهری، او سدی دې خویډې تقدیر به تبدیل باب تفعل په معنی د تبدیل باب تفعیل سره شی ځکه چې صاحب د روح المعانی وغیره دا تفصیل ذکر کړې دې چې د دې مادې نه چې کله باب استفعال را شی لکه استبدال، یا تفعل را شی لکه تبدیل، نو د فعل نه روستو دوه امره ذکر کړی یو مدخول الباء وی او بل مدخول الباء نه وی نو مدخول الباء به متروک وی او کوم چې مدخول الباء نه وی نوهغه به ماخوذ او موجود وی لکه

﴿اَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ اَدْنٰى بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ﴾ د لته «ادنی» چه غیر مدخول الباء دې

ماخوذ او «خیر» چه مدخول الباء دې متروک دې او ب لکه ﴿وَمَنْ يَّبْدِلِ الْكَفَرَ بِالْاِيْمٰنِ

فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ﴾ د لته کفر ماخوذ او باقی دې او ایمان متروک دې نو بڼه په دې قانون دلته کنبی پکار ده چې «طیب» چې مدخول الباء دې متروک شی او «خیث» ماخوذ شی او معنی نې دا شی چې مه اخلې ردی مال د یتیم په بدله د عمده مال خپل کنبی حالانکه دلته امر بالعکس دې ځکه چې دوتنی به عمده شي اخستلو د یتیم نه او ردی به نې ورله په بدل کنبی ورکولو

یو جواب داسې دې چې ولی د یتیم چونکه د هغه د طرف نه وکیل دې نو د ده استبدال

اخذ د ردی شو د یتیم پاره په بدله د عمده کنبی

اوبل جواب دادې چې دلته باب استفعال په معنی د تفعیل سره دې یعنی استبدال په

معنی د تبدیل سره دې او په تفعیل کنبی کله مدخول د با متروک وی لکه ﴿وَيَذَلُّهُمْ يَخْتَنِمُ

جَنَّتَيْنِ﴾ او کله بالعکس وی یعنی مدخول د باء موجود او حاصل وی او کوم چې مدخول الباء نه وی نوهغه به حاصل او موجود نه وی لکه ﴿بَدَلْتُ الْخَلْفَةَ بِالْاَخَابِیْمِ﴾ چې دحلقة نه خاتم جوړ کړی نو په دې آیت کنبی به باب «تفعیل» په معنی د «تفعیل» سره شی او باب تفعیل په دې دویمې محاورې سره مستعمل دې

دویم جواب اوبعض مفسرین وانی چې «خیث» په معنی د حرام سره دې او «طیب»

په معنی د حلال سره دې او معنی داده چې مه اخلې حرام یعنی عمده مال د یتیم چې ستاسو دپاره حرام دې په بدله د حلال کنبی چې ستاسو مال دې

﴿وَلَا تَاْكُلُوْا اَمْوَالَكُمْ اِلَّا اَمْوَالَكُمْ﴾ په دې کنبی دویمې اودریمې طریقې منع ده «الی» په خپل

معنی سره دې او مضاف مقدر دې «ای الی وقت حصول اموالکم» نو دا د دویمې طریقې د منع

دوب الی به معنی د مع سره دې نودا د دریمې طریقې منع ده

﴿لَنْ تَكُونُوا﴾ ضمیر راجع دې ماقبل ته چې تبدل او اکل دې د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ نه روایت دې چې خوب اثم یعنی کنده او ظلم ته وائی په لغت حبشی کښې

وَلَنْ خِفْتُمْ اَلَّا تَقْسِطُوا فِي الْيَمِينِ فَانْكُحُوا

او که یرې سو یعنی که پوهېږئ چې انصاف نشئ کولی په باره د یتیمانو جینکو کښې یو نکاح کوئ

مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَفْلًى وَتِلْكَ وَرُبَّعٌ فَلَنْ خِفْتُمْ

دفعې سره چې حلالې وې تاسولر د نورو ښځونه. دوه دوه او درې درې او څلور څلور. پس کچرې تاسو یرېږئ یعنی پوهه شئ

اَلَّا تَعْلُوا فَوَاحِدَةٌ اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ ذٰلِكَ اَدَّى

چې عمل شئ کولی یو نکاح کوئ دیوې سره یا یوازې کوی په هغه وښځې چې مالک دی شئ لاسونه ستاسو. دا ډېره نژدې ده

اَلَّا تَعْلُوا ۝

دې خبرې ته چې تاسو به ظلم او نکړئ

﴿وَلَنْ خِفْتُمْ اَلَّا تَقْسِطُوا فِي الْيَمِينِ﴾ دا دویم حکم دې د احکام د رعیت نه او ددې حاصل دا

دې که تاسو د یتیمانانو جینکو سره نکاح کول غواړئ نو مهر او نور حقوق ورلره پوره پوره

ورکوئ او که مهر او نور حقوق نه ادا کوئ نوبیا د یتیمانانو جینکو سره نکاح مه کوئ د نورو

ښځوسره نکاح او کړئ د حسن رضی اللہ عنہ نه روایت دې چې په جاهلیت کښې به دا رواج وو چې د چا

په تولیت او قبضه کښې به جینی وه او مالداره به وه او د غې ولی به ورته رغبت د نکاح او مینه

نه وه خو د هغې د مال قبضه کولو دپاره بئ ورسره نکاح او کړه او بیابن ورسره حسن سلوک نه

کوو او حقوق د زوجیت به ئې نه ادا کول نو الله تعالی دوی منع کړل ددینه، او د حضرت عائشه

رضی اللہ عنہا نه روایت دې چې یتیمه جینی چې دولی په ولایت او تصرف کښې به وه او د ده رغبت او

مینه به ورته هم وه د مال او د جمال په وجه نو اراده به ئې وه چې نکاح ورسره او کړی لیکن په مهر

کښې به ئې ورسره انصاف نه کولو چې دپته هغه مقدار مهر ورکړی چې څومره بل څوک ورته

ورکوی نودونی منع کړې شو د دینه چې نکاح وکړی د یتیمانو جینکو سره مگر دا چې دوی سره انصاف کوی او پوره پوره مهر ورکوی او امر ورته او شو چې دنورو ښځو سره نکاح کوی یعنی مسوی د یتیمانو جینکو نه «او پدې حکم باندې تنویر په آخر د سورة کنبې راځی»

﴿وَإِنْ خِفْتُمْ﴾ په ایت کنبې د خوف نه مراد علم دې او لفظ د خوف هغه معلوم دپاره مستعملیګي چې خوف ترینه کیدیشی او استقبالی وی «(الاتقوا)» دا په تاویل د مفرد سره مفعول د «(خفتم)» دې «ای ان خفتم عدم الاقساط» «(قسط)» ظلم ته وائی او قاسط ظالم ته وائی. او اقساط عدل او انصاف ته وائی او مقسط منصف ته وائی «(یتامی)» دا جمع د یتیمه ده ﴿فَانْكِحُوا﴾ هغه چې حلال وی یا هغه چې ستاسو خوځې وی او (ما) په معنی د (من) سره دې او تعبیر په م سره شویږې نو د یکنبې اشاره ده نقصان د عقل د دوی ته ځکه چې ما د غیر دوی العقل دپاره راځی او «(من النساء)» بیان د ما دې «(ای غیر الیتامی)» ﴿مَنْ مَثْنٍ وَهُوَ زَوْجٌ﴾ دا درې واړه منصوب دی ښایر بدلیت د «(ماطاب)» نه یا ښایر حالت د ضمیر مستتر د «(طاب)» نه او حال چونکه بیان وی د کيفت د فعل دپاره او قیدوی د عامل دپاره او قید په حقیقت کنبی نفی د مقابل وی نو معلومه شوه چې نکاح په دې کيفت سره جائز دې چې مَثْنٍ او ثَلَاثٌ او رَبَّاعٌ وی او که د دینه متجاوز شو نو بیا جائز نه دې، د ترکیب نحوی په اعتبار سره هم دا اسماء غیر منصرف دی د عدل او وصفیت د وجه نه ځکه چې «مثنی» معدول دې د اثنین اثنین نه او «ثلث» معدول دې د ثلاثه ثلاثه نه او «رباع» معدول دې د اربعة اربعة نه په تزد د بصریونو باندې ددې دریونه علاوه په نورو اسماء عددو کنبې عدل نشته او په تزد د کوفینو باندې راتلې شی «(خمس خمس)» نه تر «(عشار عشر)» پورې اگر چې مسموع نه دې او وصفیت په اسماء عددو کنبې اگر که عارضی وی نو دا معتبر نه وی په منع صرف کنبی لیکن دلته د نقل په وجه سره دا وصفیت اصلی مگر خیدلې دې نو معتبر دې او دلته اسماء معدوله ذکر شو یعنی مثنی، ثلث، رباع او اسماء عدد غیر معدوله ذکر نه شو یعنی «(اثنین، ثلاثه، اربعة)» ځکه چې په دغه صورت کنبې به فهمیږی اشتراک د ټولو په «(اثنین)» یا «(ثلاثه)» یا «(اربعة)» کنبې ځکه چې «(فانکحوا اثنین)» معنی داده چې تاسو ټول د اثنین سره نکاح کوی یا تاسو ټول د ثلاثه سره نکاح اوکړی یا د اربعو سره نکاح اوکړی حالانکه دا معنی فاسده او د معدول په معنی کنبې تکرار دې نو د «(مثنی)» معنی دا شوه «(اثنین، اثنین)» نو په دیکنبې توزیع او تقسیم دې یعنی یوسړې د

دوو ښخوسره نکاح او کړی او بل سړې هم او بل سړې هم او په دغه شان ثلاث او رباع دې او بله وجه داده چې په اسماؤ عدد کښې صرف عدد مقصودوی او په اسماؤ معدولو کښې د عدد نه علاوه بل مراده وی نو چې دا سې ویلې شی ((جاء القوم اثنان)) نو معنی داده چې دوه راغلل برابره خبره ده که مع وی او که جدا جدا وی او که دا سې او ویلې شی چې ((جاء القوم مثنی))

نو معنی ئی داده چې دوه معاً راغلی دی او بیا دوه جمعاً راغلل او دغه رنگې درې او څلور او دلته دوه بیبېنې او درې یا څلور جمع کول مقصود وو د یوسړی دپاره نوځکه اس معدول ذکر شو او عطف په «او» سره اونه شوځکه چې مقصود دلته کښې دادې چې هرڅوک چې هر یو عدد ددې اعدادو نه چې اختیاره وی نو جائز ده نو که «او» ذکر شوې وی نو هغه دلا نت کوی په تقسیم باندې نو مطلب به دا وو چې د یو قسم سرودپاره اثنین دی او بل قسم دپاره ثلاث دی او د بل قسم دپاره به رباع وی او د هرچا دپاره هر یو عدد جائز نه دې حالانکه دا خلاف المقصود دې او د عطف بالواو نه مقصود جمع د اعداد مذکوره نه ده لپاره د شخص واحد حتی چې د شخص واحد دپاره نکاح د تسعوا^(۹) سره جائز شی ((کما هو رأی بعض الروافض وبعض الظاهرية)) قرطبی، بلکه مقصود بیان د هغه مراتبو د عدد دې، چې په هغې باندې ختمیږی جواز د نکاح یعنی جواز د نکاح د عدد مثنی نه شروع دې او په رباع باندې ختم دې

﴿إِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَمْلُوا﴾ یعنی تاسو ته علم یا گمان وی چې دوو یا درېو ښخو په منځ کښې انصاف نشې کولې ﴿فَوَاحِدَةٌ﴾ ای ((فَاخْتَارُوا وَاحِدَةً)) یعنی اختیار کړئ یوه په نکاح سره او ﴿أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ﴾ دا عطف دې په «واحدة» باندې او د هغې مقابل دې نو دا اشاره دپته ده چې په وینځو کښې عدل او عدد شرط نه دې البته حسن سلوک او احسان ضروری دې او دا رنگې اشاره ده چې مملوکه مقابل د منکوځې ده نو معلومه شوه چې نکاح او ملکیت دواړه په یو محل باندې نه جمع کیږی، او دلته فعل ناصب یا هغه سابق دې چې «فَاخْتَارُوا» دې البته دلته اختیار په طریقه د تشری سره دې او هلته په طریقه د نکاح سره وو، یا بل فعل ناصب مقدر دې ای ((فَاقْتَصِرُوا بِأَلْفَتَوَا))

سوال چې دلته کښې ذکر شو ((ان خفتم ان لا تعدلوا لواحدة)) یعنی که تاسو د ډیرو ښخو په حق کښې عدل او مساوات نشئ کولې نو بیا یوه ښځه کوئ او په روستو آیت ۱۲۹ کښې دی ((ولن تستطيعوا ان تعدلوا)) یعنی دا یقینی خبره ده چې تاسو عدل او مساوات نشئ کولې نو د

دواړو اياتونو د جمع نه دا معلومه شوه چې د يوې نه زياتې ښځې كول جائز نه دي

جواب د ((ولن تستطيعوا ان تعدلوا)) مطلب دادې چې قلمبي محبت او ميلان ستاسو په اخير كېښي نه دې نو په هغې كېښې د كمې او بېشې په وجه ستاسو مواخذه نه كيږي نو دا قسم كمې او زياتې مانع نه دي د تعدد ازواجو دپاره البته كوم امور چې ستاسو په اختيار كېښي دي يعنې ظاهري امورو كېښې عدل او مساوات لازم دي لكه نفقه او سكني وغيره شو او كه پدې امورو كېښې تاسو عدل او مساوات نه كوي نو بيا د يوې ښځې نه زياتې ښځې مه كوي دپاره ددې چې ظلم او نه شي او دا مطلب دې د دې كلام الهی ﴿فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمِيلِ﴾ اود ﴿وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا اَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ الْاُنْثَى﴾ دا مطلب نه دې چې تاسو قدرت نه لرئ د مساوات په ظاهري امورو كېښې ځكه دا قدرت لرل خو مشاهد دي نونفې نه صحيح كيږي ﴿ذَلِكَ﴾ يعنې نكاح د يوې او يا اکتفاء په وينزه باندې ﴿اَذْنَعُ اَلَا تَعْلَمُوْنَ﴾ ډيره قريبه ده دپته چې تاسو به ظلم او نكړئ، علامه قرطبي رحمه الله د ابن عربي نه نقل كړې دې چې ((عال)) په او وه مشهورو معنوسره راځي (۱) ميلان «عال آي مال» (۲) زيادت (۳) جور او ظلم كول «عال آي جَار» (۴) په معنی د افتقار «اي افتقر» (۵) او په معنی د ثقل «اي ثقل» (۶) عال آي قام بمؤنة العيال ومنه قوله عليه السلام وابدأ بمن تعول په معنی د غلبې سره «عال عليه اي غلب عليه» او اتمه معنی نې كثرت د عيال ده، دامام شافعي رحمه الله نه روايت دې چې دلته دا معنی مراده ليكن امام ثعلبي رحمه الله او ابن عربي رحمه الله پدې اعتراض كړې دې چې په لغت كېښې دعال او معانی دي او نورې معانی ورله نشته **جواب** قرطبي جواب كړې دې چې دا قول د زيدبن اسلم او د جابر بن زيد نه هم منقول دي چې د عال معانی پدغه اوو كېښې منحصرې نه دي ((عال الامر اشتد الامر وتفاقم)) هم ده كما قال الجوهري او (عالي الشئ) ذ (اعجزني)) په معنی دي

جمهور مفسرينو د ابن عباس رضی الله عنه او دنور سلفو نه نقل كړې دي چې د ((الا تعولوا)) معنی ظلم دي، د حضرت امام شافعي رحمه الله نه چې كوم تفسير مروي دې نوددې زمانې بعضي زانغين هغه د خانداني منصوبه بندي (ضبط توليد) د استدلال دپاره پيش كوي

نواول جواب ترينه دا دي چې جمهور مفسرينو او سلفو دغه تفسير ندې كړې او نه امام شافعي رحمه الله د ضبط توليد قول كړې دي

دويم جواب دادې چې د ضبط توليد قول ددې آيت نه خلاف دي ځكه چې په دې آيت

کسې صراحة د څلورو پنځوسره د نکاح اجازت ورکړې شوې دې نو دا خو ظاهره خبره ده چې د ډیرو پنځونه خو اولاد هم پېرېدا کېږي نو بیا څنگه د اولاد د کم والی ترغیب ذکر کېږي

او دامام شافعی رحمته الله علیه د کلام توجیه داسې ممکنه ده چې «ذلك» اشاره ده عدد د څلورو ته او د آیت مطلب دا چې د څلورو پنځو اجازت الله تعالی ورکړې دې نه د زیاتو، نو دا قریب دې چې په تاسو بوج د عیال زیات نه شی، یعنې که د څلورو نه زیاتې جائز شی نو په تاسو به بوج زیات شی او برداشت به نشی کولې او د څلورو یا د کم د څلورو نه بوج برداشت کېدې شی

وَأَتُوا النِّسَاءَ صَدُقَتِهِنَّ نِحْلَةً ۚ فَإِنْ طِبَّنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ

ورکوی ۱ پنځونه مهرونه دهغوی په خوشحالی سره، نوکه راضي شي دابځې تاسوته په بڅېنه دڅه خبر

مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوا مِمَّا كَسَبَتْ هَذِهِكَ مَرْيَكًا ۝

دمهرنه په خوشحالی دنفس خپل نوخوړئ هغه داسې حال کې چې خوندور حلال به ضرر

﴿وَأَتُوا النِّسَاءَ صَدُقَتِهِنَّ﴾ دا دریم حکم دې چې د کومو پنځوسره چې تاسو نکاح او کړې نو مهر به ورته پوره پوره ورکوی ((صدقات)) جمع د صدقه ده، مهر ته ځکه صدقه وائی چې پدې سره معلومېږي صدق د رغبت خپلې زوجې ته «نفعة» منصوب دې ښایر حالیت او «نفعة» په معنی د فريضة سره دې ((ای حال کون المهور فريضة لمن من الله))، یا منصوب ښایر مفعول مطلق دې ځکه چې «نفعة» په معنی د ((اعطاء)) سره دې ((ای : أعطوا النساء صدقاتهن إعطاءً)) او دا مفعول مطلق بیان د نوع لپاره دې ځکه چې د ((اعطاء)) نه مراد هغه اعطاء ده چې په طیب نفس او په خوشحالی سره وی او یا هغه اعطاء ده چې پوره پوره وی یعنې پنځوته د دوی مهرونه پوره پوره او په خوشحالی سره ورکړي.

﴿فَإِنْ طِبَّنَ﴾ د طِبَّنَ معنی ده په خپلې رضا او خوښۍ سره وربځل، یعنې کچرې پنځو تاسوته په خپله رضا او خوښۍ سره بڅنه وکړه د څه شی د مهر نه ﴿عَنْ شَيْءٍ وَتَهُ﴾ په موضع د حال کېږي دې ((ای : عافيات عن شيء))، د «منه» ضمیر راجع دې صدقات ته په تاویل د مال باصداق سره ﴿فَقَسًا﴾ دا تمیز دې د نسبت د «طبن» نه خپل فاعل ته او پدې کېږي تاکید د معنی

د «ط» دې چې دا وریخل د مهر د زړه نه وی او صرف ظاهری نه وی
 نقسا. مفرد مذکر ذکر شو او «موسا» ذکر نه شو اگر که مراد ترینه «فوسه» دې خکه دلته
 مقصود په تمیز ذکر کولوسره بیان د جنس دې چې طیب دې ﴿لَکُمُ﴾ مراد اکل نه اخذ او
 تصرف دې ﴿هِنَاکُمَ﴾ دا دواړه منصوب دې بنا په دې چه صفین دی دمفعول مطلق مقدر
 دپاره «ای. اکلاً هینا مرینا» یا منصوب بنابر حالیت د ضمیر د «کنوه» نه دې. «هینا، مرینا»
 دا دواړه په وزن د فعلیل سره قریب المعنی دی فرق نه دادې چې «هینا» هغه طعام ته وائی چې
 خونده ور او مزیدار وی یا هغه طعام چې بغیر د مشقت نه حاصل شوې وی او «مرینا» هغه طعام
 نه وائی چه زر هضم کیږی یا هغه طعام ته وائی چې بې ضرره وی. او دواړه ذکر شو د پاره د
 مبالغې په اباحت کښې. علامه قرطبی او علامه روح المعانی وغیرهما د حضرت علی رضی
 الله عنه نه روایت نقل کړې دې چه چاته دڅه بیماری شکایت وی اگر چې لاعلاج بیماری وی
 «کمافی بعض الروایات» نو د خپلې بی بی نه دې دمهر دمال نه څه روپی او غواړی او هغه دې
 ورته په طیب خاطر سره ورکړی نو پدې باندې دې شهد «گبین» واخلی او د باران د ابوسره دې
 خلط کړی او استعمال دې کړی نوان شاء الله بیماری به نې ختمه شی. او حضرت علی رضی الله
 عنه ددې دپاره درې آیاتونه اولوستل (۱) ﴿وَزَلْنَا مِنْ السَّمَاءِ مَاءً مُبَیَّرًا﴾ (۲) ﴿يَخْرُجُ مِنْ بَطْنِهَا
 شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَنُهُ فَبِهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ﴾ (۳) ﴿لَکُمُ هِنَاکُمَ﴾ نو چه کله (۱) برکت (۲) شفاء (۳)
 هینا. درې واره راجمعه شی نو معجون شفاء به ترینه جوړ شی

وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَمًا

اومه^۱ ورکړی کم عقلونه مالونه دهغوی چې تاسوسره دي هغه چې گرزولی دي الله سبب دبرابری دمعیشت ستاسو

وَأَرْزُقُوهُمْ فِيهَا وَاكْسُوهُمْ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا ۝

اوخوراک ورکړی دوی ته په هغې کښې اوجامې ورکړی دوی ته او وایی دوی ته خبره بکه یعنی سمه

﴿وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ﴾ دا څلورم حکم دې چې یتیم ترڅوپورې بالغ شوې نه وی نومال

۱. څلورم حکم یعنی چې یتیم بالغ شي نو دگواهانو په حضور کښې ورته مال حواله کړی

نی ورته مه ورکوی او خرچې ورته ورکوی او کله چې بالغ شی نو مال ورته ورکړی د گواهانو به حضور کښې ((سفهاء)) د «سفیه» جمع ده نابالغ، مبذر، پاگل، دې ټولو ته شامل دې او د «موالکم» نه مراد هغه مالونه د یتیمانانو دی چې د ولی په قبضه کښې وی او دې نی حفاظت کوی او اضافت دوی ته مجازاً دې

﴿الَّذِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَامًا﴾ «قیاما» مفعول ثانی د «جعل» دې او مفعول اول نی محذوف دې «ای حبیب الله» قیاما په اصل کښې «قواما» وو نو «واو» په «یا» سره بدل شوې دې او معنی نی ده سبب د معیشت، ځکه چه مال سبب د گذارې او د معیشت د انسان دې او «الذي جعل الله» دا صفت د «موالکم» دې او پدې صفت ذکر کولو کښې علت ته اشاره ده چې مالونه سبب د معیشت دی نو سفهاؤ ته چه ورکړې شی نو د دوی معیشت ته به نقصان ورسی او صاحب دروح المعانی وانی چې پدې کښې اشاره ده مدح د مال ته، لکه چې بعض سلفو صالحینونه نقل دی چې مال د مؤمن دپاره صلاح ده او په یو روایت کښې دی «نعمًا بالمال الصالح للرجل الصالح» «مشکوة» یعنی د صالح سړی دپاره پاکیزه مال دیرینه متاع حیات دې او په بل روایت کښې دی «لابأس بالغنی لمن اتقى الله عزوجل» «مشکوة» یعنی د متقی دپاره په مال کښې څه حرج نشته دې او په کومو روایاتو کښې چې د مال مذمت ذکر دې (۱) نو د هغې نه مراد هغه مال دې چې په حرامه طریقه سره حاصل شوې وی (۲) او یا د معصیت په لاره کښې نی استعمالوی او د خپل خان دپاره نی ذریعه د عذاب جوړوی (۳) او یا دا دهغه چا د پاره دې چې دنیوی ساز اوسامان لره ډیر اهمیت ورکوی او د دین او ایمان اهمیت کم لری او د دنیا دپاره دین پریدی نو ددغه شان خلقو په باره کښې دا حدیث وارد دې «کادالفقر یكون کفرا» ځکه چې بعض وخت کښې تنگدستی مسلمان لره کافر گرځوی کوم انسان سره چې د دین اهمیت کم وی او د دنیا اهمیت ورسره زیات وی نو چې کله تنگدسته شی «نعوذ بالله» نوییا د مال د حصول دپاره کافر کیدوته تیاروی نو چې کله دا دواړه خبرې نه وی نوییا مال مذموم نه دې لکه

امام سفیان سوری رحمه الله فرمائی دی «کان المال فیما مضی یُکره فاما الیوم فهو ترس المؤمن» یعنی مخکښې زمانه کښې به خلقوته مال بدلگیده لیکن پدې زمانه کښې مال د مؤمن دپاره ډال دې او دارنگې دونی ویلی دی «من کان فی یده من هذه شیئا فلیصلحه فانه زمان ان احتاج کان اول من یذل دینه» یعنی د چاسره چې څه مال وی نو د هغې دې حفاظت کوی ځکه چې دا داسې زمانه ده چې څوک محتاج شی نو د خپل حاجت پوره کولو دپاره اول دین خرڅوی

﴿وَأَذْنُفُهُمْ فِيهَا﴾ یعنی یتیمانانولره خرج، خوراک، لباس دوانی وغیره ضروریات د هغونی د مال نه ورکوی او په لفظ د «یها» کښې اشاره ده دپته چې د دوی اموال محل د خرج خوراک او لباس دپاره دی نو په هغې کښې انصاف پکار دې چې ختم نه شی او که «مها» نی ویلې وي نو بیا به دې خبرې ته اشاره نه راتله او په حدیث پاک کښې راغلی دی «الامن ولی یتیم» فلینجره فی ماله حتی لاتاکله الصدقه» یعنی ولی د یتیم لره پکار ده چې د یتیم په مال کښې دې تجارت کوی چې په صدقې سره ختم نه شی او دلته د صدقه نه مراد نفقه ده لقلوله علیه السلام «نفقة الرجل علی اهله صدقة»

﴿وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَّرْهُفًا﴾ یعنی سفهاؤ او نابالغوته مال مه ورکوی او نرمه خبره ورسره کوی چې دا ستا مال زما سره امانت دې او د ستاسو د فاندې دسره شی حه مخاطب کوم او دغه شان نورې نرمې او خوگې خبرې ورسره کوی او د لاسه کوی نی او علامه روح المعانی وای چې به دې کښې تعلیم د ضروریاتو د دین هم داخل دې

وَاتَّقُوا الْيَمْلَىٰ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ ۚ فَإِنْ أَنْتُمْ مِنْهُمْ

او آزمینبت کوی په یتیمانو ترهغې چې کله اورسي دوی حد دنکاح ته «بلوغ» نوکه معلومه کړه تاسو دهغوی نه

رُشْدًا فَانْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ وَلَا تَأْكُلُوهَا إِسْرَافًا وَبِدَارًا أَنْ

هوبیار تیانور کړئ مالونه دهغوی هغونه، اومه خوری هغه په اسراف سره او جلتنی سره دوچې د برې دده به چې دوی به

يَكْفُرُوا ۚ وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ ۚ وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ

لونی شي، اوخوک چې غني وي نوخان دې بچ ساتی دمال دیتیم نه، اوخوک چې فقیروي نو خوراک دې کوي دهغې

بِالْمَعْرُوفِ ۚ فَإِذَا دَفَعْتُمْ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ فَأَشْهَدُوا عَلَيْهِمْ

نه په ښه طریقه، بس کله چې تاسو حواله کوی دوی ته مالونه ددوی نوگواهان اونبسی په هغوی باندې

وَكُلِّ بِاللَّهِ حَسِيبًا ۝

او پوره دې الله حساب کوونکي

﴿وَاتَّقُوا الْيَمْلَىٰ﴾ دا د ماقبل سره متعلق دې یعنی سفهاؤته او نابالغوته مالونه مه ورکوی.

البتة د دونی د صلاحیت از مینست کوی او امتحان نې اخلی معمولی کارونه او خرید او فروخت وغیره پرې کوی تردې چې دوی بالغ شی نو د بلوغ نه بعد ﴿فَإِنْ أَكْتُمْتُمْ رُشْكَ﴾ که چرې تاسو په دوی کښې قابلیت او صلاحیت ا ولیدو نومالونه ورته حواله کړئ د گواهانو په حضور کښې. او که په دونی کښې قابلیت او صلاحیت نه وو، نو که مجنون وو نو هغه ته خپه مال نشی حواله کیدې او که مجنون نه وی هسې مېذوری یا د ماشوم والی اثرات ترینه نه وی زائل شوی بلکه مال خرابوی نوحجر به پرې لگولې شی. نو اکثر فقهاء کرام وائی چې ترخوږې پده کښې صلاحیت د رشد نه وی راغلې نوحجر به پرې لگولې شی او امام اعظم امام ابوحنبله علیه السلام وائی تر پنځوشت کالو پورې به پرې حجر کولې شی. دینه وروستوبه پرې نشی کولې ځکه پنځوشت کاله عمر د جد (نیکه) مرتبه ده یعنې په (۲۵) کالو کښې سرې جد (نیکه) جوړېدې شی نوحجر پرې ندې پکار ځکه دولس کاله ادنی مده د بلوغ ده او شپږ میاشتې ادنی مده د حمل ده نو چې کله په دولس نیمو کالو کښې څوک اب جوړشی نو په پنځوشت کالو کښې جد جوړېدې شی ﴿إِذَا كَانَ وَدَّارًا﴾ دا دواړه حال دی د ضمیر د ((لا تأکلوا)) نه او ((اسراف)) په معنی د ((سرف)) سره دې او ((بدار)) په معنی د ((بادرین)) سره دې ﴿أَنْ يَكْبُرُوا﴾ دا په تاویل د مفرد سره دې او مضاف مقدر دې ((ای محافة ان یکبروا)) یعنې مه خورئ مالونه دیتیمانو په داسې حال کښې چې تاسو اسراف کونکی یئ او جلدی کونکی یئ د وجه د خوف د دېنه چې دیتیمانان به لوی شی نو مونږ به مالونه واخلی نوددې وجه نه تاسو د یتیم مال په جلتی سره خورئ نوداسې مه کوی.

﴿وَمَنْ كَانَ عَدِيًّا﴾ یعنې څوک چې غنی وی نو د یتیم د مال حفاظت دې کوی او څه دې ترینه نه اخلی او که څوک فقیر وی، اونفقې ته محتاج وی نو که دخپل خان لپاره مستقل کسب کولو سره د یتیم د مال حفاظت نشی کولې نودغه شان سرې دې د یتیم د مال خدمت کوی او د عرف مطابق دې ترینه اجرت اخلی، یا دې ترینه قرض واخلی او پږوقت دې اداء کړی.

﴿فَأَشْهَدُوا عَلَيْهِمْ﴾ دا حکم داشهاد استحباباً دې

لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدِ وَالْأَقْرَبُونَ ۚ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا

دارنه ۱. ۱. حصه ددهعه مال به جي بر خودي وي موريلار او خيلواو. او دنيخودپاره هه حصه ددهعه مال نه

تَرَكَ الْوَالِدِ وَالْأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرُ ۖ نَصِيبًا مَّفْرُوضًا ۝ وَإِذَا حَضَرَ

جي بر خودي وي موريلار او خيلواو لروي هه مال يا دبروي. حصه مقرر كړې سوي. 'اوكله' جي حاصر شي

الْقِسْمَةُ أُولُو الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسْكِينُ فَأَزْذُ قُوهُمْ مِنْهُ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا ۝

نفسه دميراث نه خيلواو او ښيمان او مسكينان نو خرجه وركړې هغوي ته ددهعه مال نه او وايي دوي ته خبره نرمه

وَلْيَخْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكُوا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعْفًا

اوو بربروي. ۲. دي دالله نه. په ناره دښيمانو كښې. هغه كسان چه كچري بربروي دخښ نه روستو اولاد ضعيفان

خَافُوا عَلَيْهِمْ ۚ فَلْيَتَّقُوا اللَّهَ وَلْيَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا ۝ إِنَّ الَّذِينَ

جي بره كوي دظلم رښاني نه په هغوي. نو اوو بربروي دالله نه او خامخا وائي دي دوي خبره سمه. ۳. هغه كسان

يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَى ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ ثَلَاثًا ۖ

جي خوري مالونه دښيمانو په ظلم سره نوښه مگر داچي دوي اچوي په خينو خپلو كښې اور.

وَسَيَصْلُونَ سَعِيرًا ۝

اوزر ده چي داخل به شي دوي اور ته

﴿الرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ﴾ ۱ پنځم حكم دي داحكامو درعيت نه يعني به

تركه كښې دتمامو ورثو حصې مقررې دي نو دهيجا حصه مه كموي. دجاهليت درسومونونه يو

۱ پنځم حكم په ميراث كښې دټولو وارثانو حصې مقررې دي دهيجا په حصه كښې كمې مه كوي

۲ شپږم حكم يعني په وارثانو كښې چې ښيمان مساكين وي نو دتقسيم نه قبل هغوي ته دخوراك دپاره څه لږ

څيز دخوراك وركړې او قول معروف ورته وائي يعني داچي په تقسيم كښې به تاسو ته بيا پوره حصه دركړې شي

۳ زجر اول

۴ زجر ثاني

رسمه د او و چې د مری دمیراث نه به زنانو، ماشومانو، او معذورو ته حصه نه ورکولی کیده او ویل به نه چې د میراث حقدار هغه څوک کیدې شی چې جنگ کولې شی او دخپلې علانی او قوم او د مال حفاظت کولې شی. نو پدې آیت کښې د دغه رسم رد دې او پدې آیت کښې اجمالی طور سره ددې خبرې ذکر دې. او نور تفصیل ئی په شپږم حکم کښې راځی «ان شاء الله تعالی»

لفظ د «(رحال) بالغ، نابالغ، معذور، تندرست ټولو ته شامل دې او دغه شان لفظ د «ساء» او په ﴿تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ﴾ کښې علت د استحقاق دمیراث ته اشاره ده چې ولادت او ورایب دې. نه هغه چه اهل جاهلیت وائی. او قرابت زوجیت نه هم شامل دې په خلاف د ولادت نه. نو ددې وجې نه «(الوالدان والاقربون)» دواړه ذکر شو

﴿وَمَا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرُ﴾ د ایدل دې د (ما) نه په ﴿وَمَا تَرَكَ﴾ کښې ﴿نَصِيبًا مَّفْرُوضًا﴾ دا ناکید دې د «نصیب» دپاره او یا حال دې ترینه، او یا حال دې دضمیر د «قل» او «کثر» نه، او مفروض په معنی دمصلح سره دې یعنی دا حصه ورکول الله تعالی فرض کړی دی. او یا فرض په معنی د تقدیر سره دې یعنی دا الله تعالی پخپله مقرر کړی دی

﴿وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ﴾ داهم په پنځم حکم کښې داخل دې او حاصلې ئی دادې چې کله میراث تقسیمولو ته خپلوان او یتیمانان او مساکین حاضر شی نودوئی لره ترینه ورکوی او نرمه او پسته خبره ورته کوی پدې کښې دمفسرینو دوه راځی دی یو دا چې دا حکم منسوخ دې په آیت دمیراث سره چې روسته راځی، او دویمه رایه داده چې دا حکم منسوخ نه دې او مراد «(اولوالقربى)» وغیره نه دادې چې دوئی وارثان نه وی او دا حکم استحبابی دې یعنې په وخت د تقسیم دمیراث کښې هغه خپلوانو او مساکینوته چې وارثان نه وی څه ورکول په طور د تصدق پکار دی چې دا اخلاقی فریضه ده

حضرت شیخ فرمائی چې د «(او لو القربى)» نه مراد هغه خپلوان دی چې وارثان وی او «(الیتامی والمساکین)» عطف تفسیر دې یعنې په ورشو کښې هغه ورته چې یتیمان او مساکین وی دهغوئ د حقوقو خاص خیال ساتل ضروری دی چې ددوئ حق ضائع نه شی. یا دا چې کله دوئ دمیراث د تقسیم دعوی کوی فی الحال دوجه د حاجت ددوئ نه اوفی الحال تقسیم مشکل وی نو دوئ له دې د ضرورت مطابق څه لږه حصه ورکړې شی. چه روستو به د دوئ په حصه کښې حساب شی. نو دا حکم د دوئ د ضرورت په بناء واجب دې، او ﴿وَقُولُوا هَٰذَا قَوْلَا

مَعْرُوفًا ﴿۱﴾ مطلب دادې چې تاسو ورته نرمه خبره کوئ او هغه دا چې دا لږه حصه فی الحال د ضرورت پوره کولو دپاره واخلئ او روستو چې کله پوره تقسیم کیږي نو تاسوته به پوره حصه درکړي شی

﴿وَلِيَخْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَوْهُمْ﴾ دا زجر دې هغه خلکو ته چې د یتیمانانو او مسکینانو حق تلفی کوي ((الذين)) موصول سره دصله نه فاعل دې او مفعول مقدر دې ((اي وليخش الله)) او يا ((وليعنى العظم)) او د ((الذين لو تروهم)) نه ولی دیتیم یا موصی مراد دې یعنې متولی دیتیم دې د یتیمانانو سره داسې سلوک کوي چې هغه سلوک او معامله دخپل اولاد سره کول غواړي یعنې ولی دې دا قسم سوچ او کړی که څه مرشم او زما یتیمانان بچي پاتې شی نو دهغوئ په حق کېنې به زه څنگه قسم تمنا کوم دغه شان دې دنورو یتیمانانو سره سلوک کوي او د ﴿قَوْلًا سَدِيدًا﴾ نه مراد نرمه خبره ده او د بناسته ادابو تعلیم دې، یا مراد د ((الذين لو تروهم)) نه مریض قریب الموت دې یعنې هغه خلق دې دالله تعالی نه وه بیرېږي چې قریب الموت وی او اولاد ئې پاتې کیږي. نودوئ دې دالله تعالی نه ویرېږي په وصیت کولو کېنې اوقول سدید دې وائی یعنې وصیت دې په جائزه طریقې سره کوي او په ناجائزه دې وصیت نه کوي چه هغه ثلث نه زیات وصیت کول دی «**شاه ولی الله رحمه الله**»

﴿إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَى﴾ دا زجر او تخويف دې هغه خلکو ته چې دیتیمانانو مالونه خوري مراد د اکل نه اخذ دې. په ﴿فِي بُطُونِهِمْ﴾ په ذکر د «فی» کېنې اشاره ده عظمت دبطونو او کثرت دحرص ته ځکه چې اصولین وائی کله چې ظرف مجرور شی په ذکر د «فی» سره نوهغه بتمامه ظرف نه وی بلکه زاندوی دمظروف نه، نومطلب دا شو چې د دوي خیتې ډیرې لویې دی او حرص ئې ډیر زیات دې نو په دغه اموالوسره نه مریږي ﴿فَارَا﴾ ذکر د نار په طریقې دمجازمرسل سره دې ځکه اکل دمال دیتیم سبب دې او نارمسبب دې نو ذکر دمسبب شو او مراد ترینه سبب دې ((ولی الروح : اخرج ابن جریر وابن ابی حاتم عن ابی سعید الخدری رضى الله عنه قال حدثني النبي صلى الله عليه وسلم عن ليلة أُسري به قال نظرت فإذا انا بقوم لهم مشاعر كمشاعر الابل وقد وكل بهم من يأخذ بمشفرهم ثم يجعل في الوههم صخرًا من نار فيقذف في اجوافهم حتى تخرج من اسافلهم وهم غوار وصراخ، فقلت يا جبريل من هؤلاء ! قال: الذين ياكلون اموال اليتامي ظلما)).

توجهه نبی اکرم صلی الله علیه وسلم فرمائی دے دی جی یہ شیعہ دمعراج کبھی ما نظر اوکړلو نوداسې قوم مې اولیدلو چې دهغوئ شونډې داسې لوی وی لکه داوینوسونډی او به دوی باندې مقرر داسې فرشتې وې چې ددوئی شونډې به نې اونیسلې او خولې به نې ورلره وازې کړې او په اورکبې گرم کړې شوې یوغن کانړې به نې به خولو کبې ورلره واچولو او هغه به ترینه لاندې وتلو او دوی به چغې او فریادونه کول نو ما سیوس اوکړ و دجبریل علیه السلام نه چې دا خلق خوک دی نوهغه او فرمائیل چې داهغه خلق دی حی دخلقو مالونه به نې په ظلم سره خوړل ﴿وَمَيِّضُونَ سَوِيرًا﴾ دا تفسیر دماقبل دی «صلى صلی» اور به داخلدل او په اوریاندې سبزولو او وریتولو ته وائی او بعضې وائی چې (صلی) قرب من النار. نه وائی او استعمال نې په دخول فی النار کنس مجازاً کیری

يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ الْإُنثَىٰ

کله حکم درکوي تاسو ته الله په باره داولاد ستاسو کبې. چې دنارینه اولاد دپاره پشان دحصبې د دوی شخړه

فَإِنْ كُنْ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ ، وَإِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً

نوکه وي زنانه زیاتې دوی نه نوپس ددوی دپاره دي دوه ثلثه دهغه مال نه چې پریخودلې وي ده. اوکه یوه لور وي

فَلَهَا النِّصْفُ ، وَلَإِثْنَيْنِ لِکُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا الشُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ

نوهغې لره نیمه حصه دمال ده. اود پاره دمور پلار دمړي دهریوشپږمه حصه ده دهغه مال چې پریخې وي مړي

إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ فَإِنْ لَّمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَةٌ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ الثُّلُثُ ،

کچري وي هغه لره اولاد پس که نه وي هغه لره اولاد او وارثان دده مورپلار ددوي نودمور د ده دپاره دریمه حصه دمال ده

فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِأُمِّهِ الشُّدُسُ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّتِهِ يُوصِي

پس کچري وي دده دپاره رونه نومورلره یی شپږمه برخه ده روستو دپوره کولو دصیت نه چې وصیت نې کړې وي

بَيْنًا أَوْ كَنِيًّا أَبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ لَا تَدْرُونَ أَيْنَهُم

په هغې سره یاروستو د ادا کولو دقرض نه. پلاران ستاسو اوخامن ستاسو نه پوهیږئ تاسو چې کوم یو ددوی

اقْرَبْ لَكُمْ نَفْعًا فَرِيضَةٌ مِّنَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ۝

رب ربی دی سونہ به نفع کنی حصی مقرر کړې شوې دی دطرفه داند نه بیشکه الله دی علیم حکیم

﴿يُؤَيِّدُكُمُ اللَّهُ فِي أَزْوَاجِكُمْ﴾ ((ای فی اړت اولادکم)) دا شپږم حکم دی یعنې دورتاؤ مقررې حصی هغه دی چې دلته ذکر شوی دی. نو ددی مطابق تقسیم د میراث کوئ د «(بوصکم))» معنی ابن کسر کړی ده چې امر کوئ سونو به عدل سره. او دارنگې وصیت هغه حکم ته ویلې شی چې دهغې دساره ناسخ نه وی لکه چې څه رنگې دوصیت نافذ کول لازمی او ضروری وی نو دغه شان نه د کوم حکم پوره کول چه ضروری وی نو هغې به هم وصیت ویلې شی. نو د «(بوصکم))» به ذکر کولو کښ اشاره او شوه دې به چه داحکم د میراث د عدل او انصاف دې او ددې دساره ناسخ نشته. نو ددې پوره کول لازمی او ضروری دی

دمیراث بنیاد په دریو اسبابو دی (۱) تولد (۲) زوجیت (۳) اخوت او میراث په وجه د تولد سره مقدم شو ځکه چې دانسان نعلق داولاد سره دهر چا نه زیات وی. او میراث په وجه د اخوت سره مؤخر شو دهغه میراث نه چې په وجه د زوجیت سره وی ځکه چې اخوت اخیانی حاصلېږي دغه مور په وجه چه دیو زوج نه بعد بل زوج په نکاح کړی وی او اولاد ترینه پیدا شی او په دې رکوع کښې د تقسیم د میراث ټول دولس صورتونه ذکر دی

اول صورت دادې چې څوک مړشی او اولادې پاتې شی. خامن او لوڼه نوڅوئ ته دوچنده حصه دلور ورکولې شی ﴿لِلَّذِکْرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثِیِّ﴾ . **دویم صورت** دادې چې د مړی په اولاد کښې نارینه اولاد نه وی بلکه صرف لوڼه وی نوکه دوه او یازیاتې ددوونه وی نو دوی ته به ثلثین ورکولې شی ﴿فَإِنْ کُنَّ نِسَاءً فَوْقَ الْاِثْنِیْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَکَ﴾ لفظ د «(فوق))» زائد دې لکه په «(فاضر فوق الاعناق))» کښې زانددې **دریم صورت** دادې چې صرف یوه لور یې پاتې

سوي وی نو دیته به نصف ورکولې شی ﴿وَإِنْ کَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ﴾ **څلورم صورت** دادې چې څوک مړشی او مور پلارنې پاتې شی او اولاد یې هم وی نومور او پلار هریونه به سدس یعنې شپږمه حصه ورکولې کیږي یعنې یوه شپږمه حصه مور ته او یوه شپږمه حصه پلار ته او باقی څلور حصې به اولاد ته ﴿وَلَا یُورِثُ الْوَلَدُ وَلاَ یُورِثُهَا الْوَلَدُ﴾ په «(ولایوه))» کښې ضمیر میت ته راجع دې چې فهمېږي دمقا نه **پنځم صورت** دادې چې څوک او صرف

مور او پلار يې بايې نسی او اولاد او خويندې اورونډه نسی هم نه وی نویدې صورت کښې د مور د پاره دریمه حصه ده او بايې دوه حصې د پلار دی

﴿وَرَبُّهُ أَبَاهُ فَلِأُمِّهِ الثُّلُثُ﴾ او شپږم صورت دادې چې اولاد يې نه وی او خويندې رونه نسی مخلوط او يايو مسه وی برابره خبره ده که دوه وی او که زيات وی نویدې صورت کښې د مور د پاره تيرمه حصه ده او د پلار د پاره مانفې پنځه حصې دی. ﴿فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِأُمِّهِ الثُّدُسُ﴾ اخوة، صیغه د جمع ده. خو به باب د ميراث کښې دوه عدده هم د جمعې به حکم کښې دی هذا عند الجمهور خلافا لابن عباس رضی الله تعالی عنهما.

﴿مِنْ بَعْدِ وَصِيَّتِ رُوحِي يَهَا أَوْ دَيْنٍ﴾ دا متعلق دې ماقبل تمام صورتونو سره. دلته داسې دوه حقوق يعنې وصيت او دين بيان شويدي چې دهغې ادا کول مقدم دی په هغه حصو ورکولو چه وارثانو ته په تقسيم کښې ميلاد يېری ﴿مِنْ بَعْدِ وَصِيَّتِ﴾ خبر د مبتدا مقدر دي او په عبارة کښې حذف دمضاف دي ((ای هذه الانصاء من بعد اخراج وصية)) يا ((بعد تنفيذ وصية واداء دي))

اول حق وصيت پوره کول دی او مراد د دينه هغه وصيت دي چې موافق وی د حکم شرعی سره يعنې وصيت په ثلث يا کم د ثلث سره وی، دويم حق په مړی باندې د دين دي چې هغه فرض چې په ميت باندې په حال د حيا کښې وؤ

فقهاء کرام وائی چې متعلق دی په ترکې دميت پورې څلور حقوق مرتبه (توقيب وار)، ۱، تجهيز تدفين، ۲، اداء کول د دين د ميت، ۳، وصيت نافذ کول د ثلث مال نه، ۴، تقسيم د مابقي په مستحقينو باندې. نومعلومه داشوه چې ادا کول د دين مقدم دی په وصيت باندې ليکن په آيت کښې وصيت مقدم ذکر شوېدي په دين باندې اگرکه تنفيذ د وصيت روستو دي د ادا د دين نه. ۱، وجه د تقديم د ذکر د وصيت په دين باندې يوه داده چې دوي به په ادا د وصيت کښې کوناهي کوله نوځکه مقدم ذکر شو. پدې کښې اشاره ده اهتمام دشان ته، ۲، او دويمه وجه داده چې وصيت په شان د ميراث بې عوضه شي دي نو په ورثو باندې ددې نافذ کول گران دی په خلاف د دين نه نوځکه مقدم ذکر شو نو اشاره ده دي خبرې ته چه لکه څنگه دين ورکول ضروري گنړئ نو دغه شان وصيت نافذ کول هم ضروري دی

﴿وَأَبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ لَا تَدْرُونَ﴾ دایمان دعلت دې دمذکور تعین حصو دپاره. دجاهلیب دستور و چې میراث به یی صرف خامنوته ورکولو او لونه به یی د میراث نه محروم کولې او په ابتداء د اسلام کښې دوالدینودپاره حکم دوصیت وونو په آیت د میراث سره دنما مو وراثت اوحصې مقرر شوې او مخکنی حکم منسوخ شو او وې فر مانیل چه تاسوته معلومه نده چې په والدینو یا په او لاد کښې څوک تاسوته زیات نفعه رسوی کله والدین ددنیوی او دینی نفع سبب سی او کله اولاد. او دارنگې کله لونه په د نفعې سبب سی او کله خوی نو ددې وجه نه مونږه په نفس میراث کښې ټول برابر کړل او حصې مو ورلره مقررې کړې

﴿فَرِيشَةً مِنْ آتُو﴾ دامفعول مطلق دفعل مقدر دې ((ای فرض ذلك فريضة من الله)) داهغه مفعول مطلق دې چې تاکیدوی دجملې چه ((لا محتمل لها غيره)) لکه ((هذا بنی حفا - ای احقه حفا)) دا مخکې تیر صورتونه چه ذکر شو نو دا د میراث نسبی لپاره وؤ. ددې نه بعد د میراث سببی ذکر کړې یعنی هغه میراث چه په سبب د زوجیت سره وی. او ددې څلور صورتونه دی

وَلَكُمْ يَصُفْ مَا تَرَكَ الْوَاكُكُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُنَّ وَلَدٌ

اوتاسولره نیمه دهغه مال نه ده چې پریخودلې وی ښخو ستاسو. کچرې نه وي دهغوی دپاره هیڅ اولاد

فَإِنْ كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمْ الرُّبْعُ مِمَّا تَرَكْنَ مِنْ بَعْدِ

نوکه وي هغوی لره اولاد اوتاسولره څلورمه حصه ده دهغه مال نه چې پریخودې وي دوی روستودپوره کولو

وَصِيَّةٍ يُوصِيَنَّ بِهَا أَوْ كَتَبْنَ وَلَهُنَّ الرُّبْعُ

د وصیت نه چې وصیت کړې دې دوی په هغې سره او روستو داداکولو د قرض نه. او ښخو دپاره څلورمه حصه

مِمَّا تَرَكْتُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ وَلَدٌ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ

ده دهغه مال نه چې پریخودې وي تاسو کچرې نه وي تاسولره څه اولاد، نوکه وي تاسولره اولاد نودښخو دپاره

الثُّمْنُ مِمَّا تَرَكْتُمْ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصُونَ

انته حصه ده دهغه مال نه چې پریخودې وي تاسو روستو دپوره کولو دوصیت نه چې تاسو وصیت کړې وي

يَهَا أَوْ كُنَّ ۖ وَإِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَّةً أَوْ امْرَأَةً

به هغي سره وروستو دادا کولو دفرض نه. اوکه کچري وي بوسري چي ميراث ترسه اجسي سي ميراث - سغه د سي

وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا الشُّدُسُ ۖ فَإِنْ كَانُوا أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ

او وي ده لره روز ياخوړ اخباني. نوهريو لره ددوي دواړونه شپږمه حصه ده. پس که وي دوي ريات ددينه

فَهُمْ شُرَكَاءُ فِي الثُّلُثِ ۚ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي

بودوي برابر حصووالا دي په دريمه حصه کښې روستو دپوره کولو د وصيت نه چي وصيت کولې شي

يَهَا أَوْ كُنَّ ۖ غَيْرَ مُضَارٍّ ۖ وَصِيَّةٌ

به هغي سره اوروستو دادا کولو دفرض نه. نه به وي ضرر ورکوونکي هيجاته به وصيت سره. داکلک حکه دي

مِنْ اللَّهِ ۖ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَلِيمٌ ۝

دالله دطرفه اوالله پوهه دي صبرکوونکي دي

﴿وَلَكُمْ يَصِفُ مَا تَرَكَ أَزْوَاجُكُمْ﴾ اووم صورت چه ښځه مړه شي او اولاد نې نه

وي نو خاوند نه به د هغي د مال نه نصف ورکولې شي اوماقي به نورو وارثانو ته دهغوي د

حصو مطابق ورکولې شي اتم صورت دادې چي اولادې وي نو خاوندته به نې ربع يعني

څلورمه حصه ورکولې شي ﴿فَإِنْ كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمْ الرُّبُعُ﴾ نهم صورت چه خاوندې

مړسي او اولاد نه وي نوښځې ته به څلورمه حصه ورکولې شي ﴿وَلَهُنَّ الرُّبُعُ﴾ لسم صورت

چي اولادېن وي نوښځې نه به اتمه حصه ورکولې شي ﴿فَإِنْ كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ الثُّلُثُ

مِمَّا تَرَكَتُمْ﴾ يوولسم او دولسم صورت ﴿وَإِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَّةً﴾ ((حل)) اسم د

((کانه)) دي او ((يورث)) ورله صفت دي او ((کلاله)) نې خبر دي. يا ((يورث)) خبر د ((کانه)) دي او

((کلاله)) ترينه حال دي. پدي صورت کښې د ((کلاله)) په ميراث کښې شپږ صورونه بيان

شويدي څلور دسورت په آخر کښې اودوه پدي رکوع کښې (يولسم اودولسم)

«کلاله» په لغت کښې هغه ميت سړي اويانښځې ته ويلې شي چي په اصولو اوفروعو

کنبی نی، مذکر نارینه نه وی پانی شوی او په شرع کنبی هغه ته ویلې شی چې په اصولو او فروعو کنبی نی هج خوک نه وی پانی شوی نه مذکر او نه مؤنث اود اقول د جمهورو اود اهل لغو دی. او فرضی او ابن جریر وائی چې پدې باندې اجماع ده چې دلته هم د معنی مراد ده او ددینه علاوه معدد احوال په تفسیر د «کلاله» کنبی دی. چا ویلې دی چې «کلاله» هغه دې چې والد نی نه وی او چا ویلی دی چې «کلاله» دمیت مذکوره مال موروثه نه وائی او چا ویلی دی چې وارثانو د میت مذکوره نه وائی. و غیر ذلک اولفظ د «کلاله» ماخوذ دې د «کلال» نه په معنی د ضعیف کیدلو او بې قوته کیدلو په وجه دستری والی سره او د چا په اصول او فروع نه وی نو ده ته نسبت د قرابت ضعیف وی ځکه ورته کلاله ویلی کیږی

امام بخاری رحمه الله د ابو عبیده قول نقل کړې دې چې دا ماخوذ دې د «تکله الب» نه ای نظر په معنی. او د کلاله په صورت کنبی میراث هغه رشته داران اخلی چې په طرف کنبی وی یعنې اصول افروع نه وی

﴿وَلَهُ اُخٌ اَوْ اُخْتٌ﴾ د ابوولسم صورت دې او مراد دینه اخیا فی اخ او اخت دی یعنې هغه چې په مور کنبی شریک وی او پلاران نی جدا جدا وی او پدې خبره باندې د صحابو اجماع ده چې په دې خای کنبی اخ او اخت نه مراد اخیا فی دی. او د ډېرو صحابو لکه حضرت ابو بکر رضی الله عنه او سعد بن ابی وقاص رضی الله عنه په قراءت کنبی د اخ او اخت نه روستو «من الاثم» لفظ په تصریح سره شته دې. او ددې سورت په اخری آیت کنبی چې د کلاله دمیراث په بیان کنبی «اخت» دې نو هلته د «اخت» نه اودارنگې «اج» نه اعیانی مراد دی. یعنې سکه رور او خور چې په مور او پلار دواړو کنبی شریک وی او علانی چې په پلار کنبی شریک وی او میندې نی جدا جدا وی مراد دی نو لهذا د دواړو آیاتونو په منیخ کنبی څه تعارض نشته دې نو د اخیا فی رور او اخیا فی خور یوشان حصه ده چې هغه سدس اشپرمه، حصه ده

﴿فَإِنْ كَانُوا أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ﴾ د ابوولسم صورت دې یعنې چې اخیا فیان دیونه زیات وی نو که دوه روڼه یادوه خویندې وی یارور او خور وی او یا ددینه زیات وی نو دوی ته به ثلث دریمه، حصه ورکولې شی او مذکر او مؤنث دواړه په حصو کنبی یوشان ته دی. وجه نی داده چې دوی مستحق دمیراث په وجه دمور سره دی نو مذکر فضیلت په مؤنث باندې نشته

﴿مِنْ بَعْدٍ وَصِيَّتُو﴾ یعنې روسته د وصیت پوره کولونه ﴿يُؤَمِّنُ﴾ دلته دوه قراء ته

دی یو په صیغه د معلوم سره او بل په صیغه د مجهول سره نو بیا براول ﴿غَيْرَ مُنْكَرٍ﴾ حال دې د فاعل نه یعنې حال د کون د وصیت کونکې کښې چې نوی ضرر رسونکې هیچا ته او بیا په دویمه قراءت سره حال دې د فاعل د فعل مقدر نه چې هغه فعل معلوم دی او دلالت کوی په هغه باندې د فاعل مذکور ((ای یومی غیر مضار)) او ددې مذکور فعل مجهول د فاعل محذوف نه حال نه دې ځکه چې هغه متروک دې بالکلیه نو حال ترینه نه صحیح کیږی او ((غیر مضار)) د وصیت او دین دواړو سره متعلق دې یعنې چې نه وی ضرر رسونکې هیچ چاته په وصیت او دین سره. ضرر په وصیت سره دادې چې وصیت زیات دثلث نه او کړی او ضرر رسول په دین سره دادې چې په دروغه اقرار ددین او کړی او یا د زیات اقرار او کړی ((وصیه)) ((ای : یوصی الله وصیه)) نو دا منصوب بیا پدې چه دا مفعول مطلق د فعل محذوف دې دپاره د تاکید

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَمَنْ يُّطِيعِ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ يُدْخِلْهُ جَنَّٰتٍ تَجْرٰى

دا یونی د الله تعالی دی. او چا چې تابع داري او کړه د الله او د رسول د هغه داخل به کړي الله هغه لره جنتونو ته چه بهیږي به

مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِيْنَ فِيْهَا ۚ وَذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ ۝ وَمَنْ يَعْصِ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ

لاندې د هغې نه ولې. همېشه به وي په هغې کښې دا کامیابي لوبه ده. او چا چې نافرمانی او کړه د الله او د رسول د هغه

وَيَتَعَذَّٰبُ حُدُوْدًا يُّدْخِلْهُ نَارًا خَالِدًا فِيْهَا ۖ وَلَهُ عَذَابٌ مُّهِينٌ ۝

اونجاوړنې او کړه د یولو د هغه نه نو داخل به کړي هغه لره اور ته همېشه به وي په هغې کښې. او د لره عذاب دې رسوا کونکې

﴿يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا﴾ په «نلک» سره اشاره ده. ټولو احکامو ته یا خصوصا حکم

دمیراث ته او د حدود نه مراد احکام او شرائع دی. دیته حد ځکه وائی چې ددې نه تجاوز او یا کمې بیشې کول جائز نه دی

﴿وَمَنْ يُّطِيعِ اللّٰهَ﴾ د ابشارت اخروی دې ﴿وَمَنْ يَعْصِ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ﴾ دا تخويف

اخروی دې او مراد د عصیان نه درجه کامله ده یعنې څوک چې پدې احکامو باندې ایمان نه لری نو هغه کافر دې او همېشه به په جهنم کښې وی

وَالَّذِي يَأْتِيَنَّ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ فَاسْتَفْهَمُوا عَلَيْهِنَّ أَرْبَعَةً مِّنْكُمْ

اوهغه زنانہ، چې بدکاری اوکړی دزنا نه وستاسونه نوگواهان طلب کړی په هغوی باندې څلور دنارینه وستاسونه

فَإِنْ شَهِدُوا فَأَمْسِكُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ حَتَّى يَتَوَفَّاهُنَّ الْمَوْتُ أَوْ يَخْرُجَ اللَّهُ

نوکه گواهي اوکړه دوی نوښدي کړی دوی لره په کورونو کښې تردې چې واخلې دوی لره مرگ یابه مقرر کړي الله

لَهُنَّ سَبِيلًا ۝ وَالَّذِي يَأْتِيَهَا مِنْكُمْ فَامْكُوهَا ۚ فَإِنْ تَوَلَّوْا

ددوی لره څه لاړ اوهغه دوه کسانه چې اوکړي بدکاری ستاسونه نو تکلیف ورته رسوی نوکه دوی تویه اوکړه

وَأَصْلَحَ فَأَعْرِضُوا عَنْهَا ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ تَوَّابًا حَنِيمًا ۝

اوبېک نه کړو عمل نواغراض کوی دهغوی نه، بېشکه الله تویه قبلونکي رحم کوونکي دي

﴿وَالَّذِي يَأْتِيَنَّ الْفَاحِشَةَ﴾ دا اووم حکم دي دا حکامو درعیت نه. یعنې بې شکه زنا نه

خو دمیراث نه مه محرومه کوی لیکن که چرته زنا ترینه صادره شوه نو حکم شرعی یعنې حد

به پرې نافذ کوی، د فاحشه نه مراد زنا ده ﴿مِنْ نِّسَائِكُمْ﴾ دینه مراد مسلمانانې ښځې دی

او اضافت په اعتبار د دین سره مراد دي برابره خبره ده که منکوحه وی او که غیر منکوحه.

﴿أَرْبَعَةً مِّنْكُمْ﴾ د اثبات دزنا دپاره څلور گواهان ضروری دی او په نورو معاملاتو کښې

دوه گواهان وی. وجه د فرق نه داده چې د زنا په الزام سره د انسان عزت او آبرو مجروح کیږي

اوپوره خاندان دپاره عار جوړیږي او عزت او آبرو د انسان دپاره د هرشی نه زیات عزیز او

اوجت خیز دي نو به دې کښې سختی پکارده دپاره ددې چې څوک په دروغه سره په چا باندې

د زنا الزام اونه لگوي ځکه چې څلور گواهان پیش کول شاذ اوناډر وی او که د څلورونه که

گواهان څوک پیش کړي نودغه معتبر نه دی بلکه په مدعی به حد قذف جاری کیږي. اوبعضې

علماء کرام وائی چې چونکه په زنا کښې دوه کسان یعنی زانی او مزنیه ملوث وی نو ځکه

گواهان څلور ضروری شول بڼا په هر تقدیر په شبهاتو دزنا کښې تشدید دي (۱) یو دا چې څلور

۱ اووم حکم . زنانه دمیراث نه مه محرومه کوی لیکن که زنا نه اوکړه نو حکم شرعی پرې نافذ کړی

۲ متعلق د اوام حکم سره

گواهان به وی (۲)، اودویم دا چې څلور واړه به نارینه وی ځکه دلته ((اربعة)) په (تا) سره ذکر شوې دې او په اسماء عدد کښې قانون دا دې چې د واحد او اثنان نه علاوه د دمذکر دپاره په (تا) سره راځی اود مؤنث دپاره بغیر د (تا) نه راځی نو په زنا کښې شهادت دښځونه قبلېږی (۳)، او په ((مکم)) سره اشاره ده دیته چه گواهان به آزاد وی، غلامان به نه وی نوشهادت دغلامانو په باب د زنا کښې نه قبلېږی (۴)، اومسلمانونان به وی ځکه چې دکافر گواهی په مسلمان باندې نه قبلېږی (۵)، اوعادلان به وی او مستور الحال یا فاسقان به نه وی نودشهادت دزنادپاړه داضروری شوه چې څلوربه وی او نارینه، احرار اومسلمانونان اوعادلان به وی اوشهادت به هم په طریقې دمشاهدې سره وی چې دسړی شرمگاه (ذکر) دښځې په شرمگاه (فرج) کښې داسې داخل وو لکه سلای د رنجو په رنجرومه کښې

﴿فَإِنْ شَهِدُوا فَأَمْسِكُوهُمْ﴾ یعنی چې څلور کسان گواهی ورکړی نوییابه دغه ښځې په کور کښې مقیدې اوساتی چې دکورنه باهر اونه وځی تردې پورې چې یامره شی او یا الله تعالی دهغې دپاره بل حکم اوسزا مقررکړی.

د دې آیت دتړول پورې دزنا لپاره څه حد نه وومقرر، څه زمانه روستو په سورة نور آیت (۲)، کښې حد نازل شو چې د باکړې دپاره سل درې دی اود ښې دپاره رجم او تغریب عام د امام ابوحنیفه رحمه الله به نزد ثابت دې لیکن جزء نه دې دحد نه.

فانده متاخرین علماء داسې قسم آیت ته منسوخ نه وای چې پدې کښې تقید صراحة وی بلکه منسوخ هغه دې چې ظاهر دهغه اطلاق اودوام وی اوپدې آیت کښې ((حتى یوفهن الموت یمیل «نه مړ سیلا» صراحة مذکور دې لهذا دامنسوخ اصطلاحاً ندې اگر چې منسوخ دې پدې معنی سره چی ددې حکم تبدیل راغلی دې

﴿وَالَّذَانِ یَأْتِيَانِهَا مِنْكُمْ﴾ دا دمذکور حکم سره متعلق دې اوبعض مفسرین وای چې ددینه مراد زانی اومزنیه دی اوتثنیه دمذکر تغلیبا ده اود ﴿فَكَادُوهُمْ﴾ نه مراد حد دې چې دلته کښې اجمالا ذکر دې او په سورة نوراونورو احادیثوکښې ئی تفصیل ذکر دې، اودمجاهد رضی الله عنه نه مروی دې چې ددې نه مراد دوه مذکرین دی چې د خلاف فطرت عمل «لواط» مرکب سی نود دوئی سزا ئی اجمالا په ایذا ورکولو سره اوفرمانیلله. هرکله چې دلواط سزا په قرآن کښې تفصیلا نشته لکه چې څنگه دزنا سزا ذکرده نو ددې وجه نه دعلماء مجتهدینو

په سزا د لواطت کښې مختلف قولونه دي. بعضو حضرات ویلي دي چې په دوی باندې به حدزنا جاری کولې شی او بعضې وائي چې په دوی باندې به هدم کولې شی یعنې یو مکان دي پرې راوغورزولې شی او بعضې وایی چه د مرتفع یعنې ډیر اوچت غریا مکان نه دي ښکته راوه غورزولې شی. او د ابن عباس رضی الله عنه نه روایت د قتل د فاعل او مفعول دواړو دي. او په تفسیر مظهری کښې واقعہ نقل ده چې د حضرت ابوبکر رضی الله عنه په زمانه کښې د لواطت واقعہ پیش شوه نو هغوی دصحابو نه پدې کښې رای طلب کړه نو هغوی مختلف تجاویز پیش کړل چا هدم تجویز کړو او چا دمکان مرتفع نه رابښکته غورخول تجویز کړل او حضرت علی رضی الله عنه فیصله اوکړه او فرمائیل

((من وجدقوه بعمل عمل قوم لوط فاحرقوه فی النار)) نواحناف وائي چې هرکله چه د لواطت د سزا په قرآن او حدیث کښې تفصیل نشته نو دا مفوض ده رائي دحاکم ته نوکه مرتکب ددې عمل قبیح عادت نه ووچوپ شوې نو دخفیفه سزادې ورکړی اوکه عادت ئې جوړ شوې وونویادې سخته سزا ورکړی اودغه رنگې د حضرت علی رضی الله عنه په قول کښې هم دیته اشاره ده ((بعمل عمل قوم لوط)) دا جمله مشعره ده په اعتیاد باندې

اوپدې عمل قبیح باندې سخت سخت وعیدونه په احادیثو کښې راغلی دي

عن ابی هريرة ان رسول الله قال لعن الله سبعة من خلقه من فوق سبع سماواته وردد اللعنة على واحد منهم ثلاثا ولعن كل واحد منهم لعنة تكفيه قال ملعون من غلب غملاً قوم لوط، ملعون من غلب غملاً قوم لوط، ملعون من غلب غملاً قوم لوط

توجه د حضرت ابو هريرة رضی الله تعالی نه روایت دي چې نبی کریم صلی الله علیه وسلم فرمائیلی دي چې الله تعالی په خپل مخلوق کښې په اوو (۷)، قسمه خلقو باندې د اوو (۷)، آسمانونه دپاسه لعنت رالیرې او په دوی کښ په یو باندې درې واري لعنت رالیرې او په نورو باندې یو واري چه هغه به دده دپاره کافی وی اوئې فرمائیل چې ملعون دي هغه څوک چې عمل د قوم لوط کوی (اودانې درې ځله او فرمائیل، اودینه علاوه په کثرت سره احادیث پدې کښې مروی دي.

﴿فَنَادَوْهُمَا﴾ حضرت ابن عباس رضی الله عنه نه ددې تفسیر په ((ضرب بالعال))

اوپغورسره مروی دي ﴿فَإِنْ تَابَا وَأَصْلَحَا فَأَعْرِضُوا﴾ یعنې دتوبې نه بعد بیا ورته طعن

اوسغور مه ورکوی خکه چي الله تعالى توبه قبلوی اورحم کوی

إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ الشُّوَّ بِمَهَالَةٍ ثُمَّ يَتُوبُونَ

بسته وعده د قبول دتوبې په دغه دالله هغه چالره ده چې عملونه کوي بد په ناپوهی سره بیتوبه اوباسي

مِنْ قَرِيبٍ فَأُولَٰئِكَ يَتُوبُ اللَّهُ عَلَيْهِمْ ۖ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ۝ وَلَيْسَ التَّوْبَةُ

په بردي وخت کسی نودغه کسان توبه قبلوي الله ددوی. اوانه پوهه اوحکمونو والا دي. اوسته دي وعده دقبول دتوبې

لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ حَتَّىٰ إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ إِنِّي تُبْتُ إِلَّكَ

هغه خلقو دپاره چې عملونه کوي بد. ترهغې چې کله حاضر شي یوددوی ته مرگ وانې دي چې ماتوبه اوکره اوس

وَلَا إِلَٰهَ إِلَّا اللَّهُ يَمُوتُونَ وَهُمْ كُفَّارٌ ۖ أُولَٰئِكَ أَعْتَدْنَا لَهُمْ

اونه د هغه کسانو چې مړه شي په داسي حال کښې چې دوی کافروي. دغه کسان تیار کړي دي موته دوی لره

عَلَّامًا الْيَمِّ ۝

عذاب دردناک

﴿إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ﴾ پدې آيت کښې دتوبې بيان دي په مناسبت دماقبل سره يعني توبه

خو بيشکه داسې عمل دي چې په هغې سره دژناودلواطت پشان جرمونه معاف کېږي ليکن

ددې خبرې لحاظ ساتل هم ضروري دی چې توبه دې صحيح توبه وي

فابده دلته دقبول دتوبې دپاره دوه خبرې ذکر شوې دي (۱) «بِمَهَالَةٍ» (۲) «وَمِنْ بَيْنُونٍ»

فريب» نومعتزله وانې چه که چا عمدا گناه اوکره سره دعلم نه نود هغه توبه نه قبلېږي او که چا

نه توبه کښې تاخير اوکړو نوکوم گناه چه يې کړې دي نوهغه گناه به ئې زياتېږي ديته هغوئ

سولند. وانې يعني ديو گناه نور زياتيدل. ليکن داهل سنت والجماعت په نزدباندي دهر

گناه توبه قبلېږي برباره خبره ده که سره دعلم نه ئې دغه گناه کړې وي او که په ناپوهی سره ئې

کړی وي او د تاخير سره په گناه کښې زيادت نشي راتلې. او د «بِمَهَالَةٍ» نه مراد دادې چې

مرکب دگنده انجام ددغه گناه باندې سوچ اوفکر نه کوي «ناعاقبت انديش» لکه په سورة

يوسف آيت ۳۳. کښې دی چه «وَأَتَيْنَاهُ الْعَاوِلُونَ» معنی ده بې خبره دانجام نه. حضرت قتاد رضی

الله عنه نه روايت دي «اجمع اصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم فرأوا أَنَّ كُلَّ شَيْءٍ عَصَى اللَّهَ

تعالی به فهو جهالة عمدا كان او غيرہ)) «ابن کثیر» او مراد د «(من قرَّب)» نه قبل الموت دی. ځکه موت د هر څه نه زیات قریب دې لکه چه شاعر وایی

ع الموت ادنی من شراک نعله

او قرینه پدې باندې روستنې آیت دې ﴿حَتَّىٰ إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ إِنِّي بُنْتُ الْقَنْ﴾ او دابن عباس رضی الله عنه نه روایت دې چې د قریب نه مراد دادې چې مخکښې د دېنه چې نظر وکړی ملک الموت ته. او احادیث مرفوعه پدې باره کښې په کثرت سره مروی دی د ډیرو صحابونه ((ان نبی الله صلی الله علیه وسلم قال ان الله یقبل توبة العبد ما لم یغفر)) او بن کثیر په روایت د ابن جریر سره ذکر کړی دی چې حضرت قتادة رضی الله عنه وائې چې مونږه د حضرت انس رضی الله عنه سره وواو د غلته ابو قلابه هم وو نو ابو قلابه حدیث بیان کړو چې هر کله الله تعالی په ابلیس باندې لعنت او کړلو نو ده سوال او کړو چې مهلت راکړه نو د ده سوال قبول شو او مهلت ورکړې شو، نو چه مهلت ورکړې شو نو ده وه وئیل چه ((وعزتک وجلالتک لا اخرج من قلب ابن آدم مادام فی الروح فقال الله عز وجل وعزتی لا امنعه التوبة مادام فی الروح)) او حضرت مولانا شبیر احمد عثمانی رحمته الله لیکلي دی چې د ((جهالة)) او ((قریب)) د قیدونو نه معلومېږي چې څوک په ناپوهنې سره گناه او کړی او روستو ترینه زر توبه اوباسی نو دهغه د توبې قبولیت ضروری دې تفضلاً او څوک چې گناه په عمد او قصد سره کوی اویا په توبه کښې تاخیر کوی نو دده سره وعده او ذمه داری د قبولیت نشته، دا معنی نده چې نشی قبلیدې، یعنی په اول صورت کښې د قبلیدلو وعده او ذمه داری تفضلاً ده نه په دویم صورت کښې

﴿حَتَّىٰ إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ﴾ د حضور دموت نه مراد علامات دموت دی اولیدل د ملک الموت دی، نو که چرې عالم الغیب مشاهده شی نو ه بیا توبه نه قبلېږي ﴿وَلَا الَّذِينَ يَمُوتُونَ﴾ یعنی دموت واقع کیدلونه روستو هم توبه نه قبلېږي

لَا يَكْفِي الدِّينَ اٰمَنُوْا لَا يَحِلُّ لَكُمْ اَنْ تَرٰوُا النِّسَاءَ كَرْهًا وَلَا تَعْضُلُوْهُنَّ

ای ۱) مومنانو حلال ندي تاسولره چې په میراث سره واخلې ښځې په زور سره، اومه تنگوي مه بندوي دوی لره

لَتَذْهَبُوا بِبَعْضٍ مَّا أَتَيْتُمُوهُنَّ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَنَّ

دېاره ددې چې واخلئ بعضې هغه مال، مهر، چې ورکړې دې تاسو دوی ته مګر په هغه وخت کښې چې راتلل او کړې دوی

بِفَاحِشَةٍ مُّبِينَةٍ وَعَاوَرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا

په بدکاری ښکاره سره، اوژوند تېروي دوی سره په ښه طريقه، نوکه بدګنې تاسو دوی لره نو کېدې شي چې بد او کړې تاسو

شَيْئًا وَيَجْعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا ۝

يوڅيز او ګرځولې وي الله په هغې کښې خبره ډېر

﴿يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ﴾ دا اتم حکم دې دا حکامو درعيت نه

خلاصه ئې داد چې په ميراث سره به مال ميلاويږي او ښځې به په ميراث سره نه ميلاويږي

البته دهغوئ په رضا سره دهغوئ سره نکاح کولې شي، بخاري شريف وغيره دا روايت ذکر

کړيدې دابن عباس رضي الله عنه نه چې په جاهليت کښې به دا دستور وو چې کله به يو سړې مېړ

اوښځه به ترې پاتې شوه نو ددغه ميت وارثان به ددغه ښځې حقدار ګنلې کيدل که د چا به

خوښه وه نو پخپله به ئې په نکاح سره واخسته او يا به ئې بل چا لره په نکاح سره ورکړه او کله

به ئې دنکاح نه بالکل منع کړه، او په بل روايت کښې دې چې ديو سړي دمرګ نه به روستو يو

وارث راغې او خپله جامه (خادر وغيره)، به ئې په هغه ښځې باندې واچوو او ويل به ئې لکه

چې څرنگ څه د مال وارث يم نودغه شان د ښځې هم وارث يم نو دا حکم نازل شو چې ﴿لَكُمْ﴾ او «کره» حال دې په معنی د «کارهات» يا «مکروهات» سره اودا قيد احترازي ندې ځکه

په ميراث کښې راوستل دښځو مطلقا نا جائز دی بلکه دغه قيد مزيد د اظهار دقباحت ددغه

رسم دپاره دې ﴿وَلَا تَقْضُوا لَهُنَّ﴾ عضل بندولو ته وائی د يوکار نه يعنې مه منع کوئ ښځه د

ميت (کونده)، دنکاح نه د بل چا سره ﴿لَتَذْهَبُوا بِبَعْضٍ مَّا ءَاتَيْتُمُوهُنَّ﴾ يعنې دا منع کول

دنکاح نه ددې لپاره دی چې تاسو د دوی نه هغه مال واخلئ چې ښځې ته ملاؤ شويدي په

ميراث کښې د ﴿ءَاتَيْتُمُوهُنَّ﴾ معنی داده چې په ميراث کښې ورته پاتې شوې دې ستاسو د

اقاربو نه، نو نسبت دوی ته مجازا دې ﴿إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَحِشَةٍ مُّبِينَةٍ﴾ (الا) په معنی د

«لکن» سره استثنا منقطع ده، مابعد ترينه په تاويل د اسم سره مبتداء ده، او خبر ئې محذوف

دی او د «فاحشه» نه مراد زنا ده او خبر ئی محذوف دی «ای فعلیکم تادیبهن وعصلهن» . یعنی په وخت د ایس د دوی کبش زنا نه لازم دی تادیب د دوی یا منع کول د فاحشه نه. په خپله یا عضی به به بیش کولو سره

ابن کثیر د عبدالله بن مبارک او ده د عبدالرزاق نه روایت کړې دي چې ﴿يَتَأْتِيَهَا الْوَيْحُ مَا أَمَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرْثُوا النِّسَاءَ﴾ نازل شوي دي په باره د رسم د جاهليت کبش لکه تفصيل ئی تیر شو او ﴿وَلَا تَمْسُوهُنَّ﴾ نازل شو دي په باره د امر د اسلام کبش او مطلب ئی دادي چې مه تنگوي ښځې، عضل په معنی د تنگولو سره دي، په جوند تیرولو کبش لپاره د دي چې دوی مجبوره ئی په خلع او مال ورکړی خاوند ته

﴿لَتَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَا آتَيْتُمُوهُنَّ﴾ معنی داده چې تاسو ورله چې کوم مال په عوض د مهر کبش ورکړې وؤ هغه ترینه واپس واخلي

﴿وَلَا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِغَضَبٍ مُبِينٍ﴾ ددېنه مراد نشوز دي یعنې کومه ښځه چې بد اخلاقه وی نو په بدل خلع اخستلو کبشې حرج نشته دي لیکن که بد اخلاقی د خاوند : طرف نه وی نو ښځې لره اگر که ورکول جائز دی خو خاوند لره ئی اخستل جائز نه دی نو په دي تقدير د «الا ان یأتین» سره استثنا، منصله د عموم الاحوال والافات نه ده «ای لایحل لکم ان تذهبوا بعض ما اتیتموهن فی حال من الاحوال یا فی وقت من الاوقات الا ان یأتین - الخ» .

﴿وَعَاثِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ﴾ یعنې دښخووسره زندگی په شرعی طریقې سره تیره وئ او شرعی حقوق ئ ادا کوئ. نرمی ورسره کوئ وهل، ټکول، کنخل اوسختی ورسره مه کوئ. ښه سلوک ورسره کوئ او د جاهليت په شان خراب سلوک مه کوئ ﴿فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ﴾ د اشرط دي او جزا ئی مقدره ده چې «افاصروا» دي یعنې که دښځې خوئ، خصلت، عادت تاسوته خوښ نه وی نو بیا هم صبر کوئ ځکه کیدې شی یوشې تاسوته څه نه ښکاری او الله تعالی به تاسو دپاره په هغې کبشې دینی یا دنیوی فایده ایښودې وی مثلاً ښځو نه به اولاد صالحه درکړی او د صبر کولو ثواب به درکړی اودخیر کثیر دپاره تکلیف بر داشت کول دا د عقل او حکمت تقاضا ده

وَإِنْ أَرَدْتُمْ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَّكَانَ زَوْجٍ وَ أْتَيْتُمْ إِحْدَهُنَّ قِنطَارًا

او که تاسواراده لری بدل راوېل دیوښځې په ځانې دېلې ښځې اوورکړې وي تاسو یو ددوی ته ډیر مال په مهر کې

فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا ۚ أَتَأْخُذُونَهُ بِهَيْئَاتِكُمْ وَ إِمَّا مُبِيتًا ۝ وَكَيْفَ

پس مه اخلی ددغه مال نه څه څیز، آیا اخلی تاسو دغه مال، بدنانه لگونکی او گناه کونکی ښکاره اوڅه رنگ

تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ أَفْطَى بَعْضُكُمْ إِلَى بَعْضٍ وَأَخَذْنَ مِنْكُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا ۝

اخلی تاسو دا احوال دادې چې رسېدلی دی بعضې ستاسو بعضو ته او اخیستې ده دې ښځو ستاسو نه وعده محکم

﴿وَإِنْ أَرَدْتُمْ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ﴾ دا دماقبل سره متعلق دې چې ښځې د مال د خاطره مه

سنگوئ او که په تاسو کېښې څوک اراده اوکړې چې یوه ښځه طلاقوی او بلې ښځې سره نکاح

کوی نو مخکښې ښځې ته ئې چې حق مهر ورکړې دې هغه دې ترینه واپس نه اخلی اگر که ډیر

مال وی لکه د جاهلیت په دور کېښې به دا دستور وو چې یوه ښځه به ئې پرېخودله نو به هغې

باندې به ئې په ناحق تهمت اولگولو او ظلم به ئې پرې کولو دپاره ددې چې دا مجبوره شی

او مهر خاوند ته واپس ورکړی نو پدې آیت کېښې دغه قسم کارونو نه منع اوشوه

﴿وَأَتَيْتُمْ إِحْدَهُنَّ قِنطَارًا﴾ دې آیت نه معلومې چې ډیر مهر مقرر کول هم جائز دی.

ابن کثیر په روایت داحمد وغیره سره نقل کړې دې چې حضرت عمر رضی الله عنه منع وکړه

چه مغالات مه کوئ په مهر کېښې ځکه چې که دا عزت وي په دنیا کېښې او تقوی وي نو پدې

سره به زیات لائق نبی ﷺ وو لیکن هغه دخپلو لوڼرو او بیبیانو مهر د دولس اوقیو نه زیات

نه وو مقرر کړې. او په بل روایت کېښې دخلورسو درهمو ذکر دې. نو یوه ښځه راغله ((ول

روایه امرأة من قریش)) او په عمر رضی الله عنه باندې ئې اعتراض اوکړو چه ((اماسمت ما انزل الله

تعالی و اتیم احداهن قنطاراً؟)) نو حضرت عمر رضی الله عنه اوفرمانیل ((اللهم غفرًا کُلُّ الناس

افقه من عمر)) اوبیانی په منبر باندې دا اعلان اوکړو چه که څوک په مهر کېښې څومره مال

ورکول غواړی نو وردې کړی

شیعه گانو ددې واقعي د وجه نه اعتراض او طعن کړې دې په حضرت عمر رضی الله عنه

نقصان د علم او عدم اهلیت دخلاف لپاره، صاحب د روح المعانی جواب کړې دې (۱) چې دا

آیت نص ندې په جواز دورکولو دقنطار په مهر کېښې ځکه دلته زیادت دمهر په جمله خبریه

کنبی په طریقه دشرط سره دې او دا په جواز دلالت نه کوی لکه دا قول ((ان جاءک زید وقد قتل احاک فاعف عنه)) دا دلالت نه کوی په جواز دقتل داخ باندې (۲)، اوکه دا تسلیم کړو نو بیا په جواز د اعطاء فی المهر دلالت نه کوی بلکه احتمال دې چې دا اعطاء دې د «حلی» یعنی زیوراتو وی په طریقه د هبې سره نه دمهر سره (۳)، اوکه دا اومنلې شی نو کیدې شی چې جواز دزیادت دمهر صرف جواز او رخصت وی اوبهر اولی او عزیمت کم والی دمهر وی لکه چې ابن حبان په روایت دابن عباس رضی الله عنه سره نقل کوی ((قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ان من خیر النساء ایسرهن صدقا)) ، ((وعن عائشه رضی الله عنها قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم یمن المرأة تسهیل امرها فی صدقها)) واخرج احمد والبیهقی مرفوعا ((اعظم النساء برکة ایسرهن صدقا)) نونهی دحضرت عمر رضی الله عنه دتیسر اود رغبت دپاره وه ماهوالافضل ته چې ثابت وو په عمل اواقوالو درسول الله صلى الله علیه وسلم سره اوهر چې جواب نه ورکول زنانه ته دی نو هغه د تواضع او کسر نفسی د وجه نه وه اود ترغیب ورکولو دپاره وو په فهم د کتاب الله کنبی او دا رنگې په اظهار دمغلوبیت دکبیر کنبی حوصله افزائی او خوشالول دصغیر وی

﴿أَتَاخَذُونَهُ بُهْتَانًا وَإِنَّمَا طُبَيْتَا﴾ استفهام انکاری دې په معنی د ((لا یجوز)) سره او ((بهتان)) او ((انما)) منصوب بنابر حالیت دی ((ای بهتین و آئین)) اود دې مطلب داندې چې بغیر د بهتان او اثم نه واپس اخستل ترینه جائز دی بلکه ددې ذکر لپاره د اظهار دمزید قباحت دې اوعادت دجاهلیت ته اشاره ده چې ددوئ عادت به بهتان او اثم وو

﴿وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ أَفْضَنَ﴾ پدې کنبې بیان د علت دپاره د ((لا تأخذوا)) دې یعنی مهر واپس مه اخلن، ځکه چه یو خو افضاء راغلې ده اوبل میثاق غلیظ یعنی معاهده شوېده افضاء، کنایه ده دجماع نه او په حکم ددې کنبې خلوت صحیحه هم داخل دې اود میثاق نه عقد نکاحی مراد دې

وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا

اونکاح (۱) مکوی دهغه چاسره چې نکاح ورسره کړې وي پلارنېکه ستاسو دښخونه مگر هغه چې

۱- نهم حکم . ښځې بېشکه په نکاح سره ملاوړېي خودا مندرجه ذیل مذکور ښځې په نکاح سره هم نه ملاوړېي

قَدْ سَلَفَ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَمَقْتًا وَسَاءَ سَبِيلًا ۝

محکمی تر شوی دی. بیشکه داده بی جایبی. اوسب دغضب دالله. اوده بده لارده

﴿وَلَا تُنكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ﴾ دانهم حکم دی داحکامو درعیت نه. ددی خلاص داده جی بنخی خو په نکاح سره میلاییدی شی لیکن دا مذکوره بنخی خو په نکاح سره نه میلاییدی. دجاهلیت درسمونونه یو رسم داوو چې پلار به مړشو نوخوئی به نی ده بنخی امیری مور سره. نکاح کوله او دارنگې که یلاربه بنخه طلاقه کړه نوخوئی به ورسره نکاح کوله اودی قسم نکاح ته به نی ((نکاح مقت)) ویلو او ناکح ته به نی ((صبر)) ویلو او وله به چه نرینه پیدا شو نو هغه ته به نی ((مقیّت)) او ((مقتی)) ویلو. نویدی آیت کښې ددی فس نکاح نه منع اوشوه. او ((منکح)) عام دی شامل دی عقد ته اونکاح ته په نزد دامام ابو حنیفه اوامام احمد رحمهما الله باندې. نو پلار چه د کومې خړې سره عقد نکاح وکړی نو خوئی نه ورسره نکاح حرام دی. برابره خبره ده چه وطی یی کړی وی یا یی نوی کړی. او دارنگه چه پلار د کومې خړې سره زنا کړی وی نو د خوئی نکاح ورسره ندې صحیح په نیزد دامام ابوحنیفه رحمه الله اوامام احمد رحمه الله

﴿إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ﴾ دا استثنا منقطعه ده یعنې لیکن هغه چې په جاهلیت کښې تیر شویدی نو هغه ترک کړئ یا هغه چې په جاهلیت کښې تیر شویدی هغې ته حرام نه ویلې کیږی اومواخذ په هغې هم نشته. البته ددی حکم دنزول نه پس که چا نکاح اوکړ له نوهغې ته حرام ویلې شی اومواخذ به پرې کیږی ﴿إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَمَقْتًا وَسَاءَ سَبِيلًا﴾ د ((الله)) ضمیر نکاح د منکح ته راجع دی پدې کښې ددغه عمل نهایت قباحت بیان شویدی

فانده مراتب دقبیح امام رازی رحمه الله وائی چې مراتب دقبیح درې دی (۱) قبیح شرعی (۲) قبیح عقلی (۳) قبیح عادی. او الله تعالی دا قسم نکاح موصوف کړې ده په دریو وارو قبحو سره نو په ((فاحشه)) سره اشاره ده قبیح عقلی ته او په ((مقتا - ای مقفوتا مبغوضا)) سره اشاره ده قبیح شرعی ته. او په ((وساء سیلا)) سره اشاره ده قبیح عادی ته. نومعلومه شوه چې په کوم عمل کښې دا درې واړه قبیح راجع شی نو دا ډیر قبیح وی اوبعضې وائی چې په ((فاحشه)) سره اشاره ده قبیح شرعی ته او ((مقتا)) سره اشاره ده قبیح عقلی ته. مقت منافرت عقلی ته وائی او

په ((ساء سیلا)) سره اشاره ده قبح عادی نه. صاحب د روح المعانی وای چې «لعل توبیخ الامام اولی»

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ اَمْهُتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَأَخْوَتُكُمْ وَعَمَتُكُمْ

حرام کړې شوي دي په ناسوياندي (نکاح) دمېندو ستاسو اولونرو ستاسو او دخويندو ستاسو او تروريانو ستاسو

وَحُلَّتْكُمْ وَبَنَاتُ الْأَخِ وَبَنَاتُ الْأُخْتِ وَأُمَّهتُكُمُ الَّتِي أَرْضَعْتَكُمْ

او د مومي گونښ ستاسو د روږو او حورزو او مېاندې ستاسو هغه چې تاسو نه يې درکړې دي

وَأَخْوَتُكُمْ مِنَ الرِّضَاعَةِ وَأُمَّهتُكُمْ نِسَائُكُمْ وَرَبَائِبُكُمُ الَّتِي فِي حُجُورِكُمْ

او ستاسو د رغي خویندو او مېاندې د ښځو ستاسو (خوښې او پرکتې) ستاسو هغه چې ستاسو په پالنه کېنې دي. ستاسو

مِنْ نِسَائِكُمُ الَّتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَإِنْ لَمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ

د ښځو هغه نه چې يوځانې شوي يې تاسو دهغوئ سره، پس که چېرې نه يې تاسو يوځای شوي دهغوئ سره دوشته گناه

عَلَيْكُمْ وَحَلَائِلُ أَبْنَائِكُمُ الَّذِينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ وَأَنْ تَجْمَعُوا

په تاسوياندي او ښځې د ځامنو ستاسو هغه چې پېدا شوي وي ستاسو د شاگانو نه. او دا چې تاسو جمع او کړي

بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا

په مېنځ د دوه خویندو کېنې مگر هغه چې مخکې تېر شوي دي. بېشکه الله دې بخښنه کونکې او رحم کونکې

﴿ حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ ﴾ «ای نکاح امهاتکم» پدې کېنې د محرماتو د نکاح بیان

دي. ابن کثير د حضرت ابن عباس رضی الله عنه نه روايت نقل کړې دي چې سبع نسبي او سبعة

صهري حرام کړې شوې دي. نو ټول پدې آيت کېنې د ۱۴ محرماتو بيان دي اووه (۷) د نسب د

وجهې نه حرام دي. نسبي محرمات (۱) مور (۲) لور (۳) خور (۴) ترور (۵) ماسی (۶) وريره (۷)

خورزه

او اووه (۷) د سبب د وجه نه حرام دي نو اسباب درې دي (۱) رضاعت لکه (۱) رضاعي

مور (۲) او خور (۲) سبب مصاهرت لکه سخر گننې لکه (۱) خوښې (۲) پرکتې (۳) اينگور (۴)

خينه. يعنی دواړه خویندې په نکاح کېنې جمعه کول (۳) دريم سبب تعلق د نکاح دې دغير چې

په راتلونکې آيت کښې ذکر شوې دې هغه يوه (۱) ده، نو دا مجموعه ووه شوې، لفظ د ((امهات)) شامل دې مور او هر قسم نياگانوته برابره خبره ده که د مور د طرف نه وي او که د پلار د طرف نه وي همدارنگه لفظ د بنات صلبی لور، بنت الابن، او بنت البنت وي ټولونه شامل دي. اودارنگې د ((اخوانکم)) نه هم مراد عام دي. اخت اخيافى وي او که اعيانى وي او ((عمات)) هم عام دي چه د پلار اعيانى خور وي او که علالتى وي او که اخيافى وي او په ((عالاتکم)) کښې هم دغه سې تفصيل دي اودارنگې په ((بنات الاخت او بنات الاخ)) کښې هم دغه تفصيل دي

﴿وَأَمَهُنَّكُمْ أَلْفَهُ أَرْصَعْتُمْ﴾ رضاعت په لغت کښې چوپلو دتى ته وائي او په اصطلاح کښې چوپل دتى دصبي دى په مده درضاعت کښې چې دوه کاله ده په نزد دجمهور او دوه نيم کاله ده په نيزد دامام ابو حنيفه رضي الله عنه باندې او مراد ددينه دادې چې يويچې ديوي ښځې پي اوخري برابره خبره ده چې که په چوپلوسره وي اويا په بل څه ذريعي سره وي لکه بوتل وغيره، دلته دحرمت رضاعى نه صرف ددوو ذکر دي او په حديث کښې دى چه ((بحرم من الرضاعة ما يحرم من النسب)). نوقفهه کرامو تفصيل کړې دي چه دمرضعي يعنې دتى ور کوونکې ښځې دطرفه ټول حراميري او د رضيع يعنې دتى رودونکې دطرفه دغه بچې اودهغه ښځه او اولاد حراميري نو مرضعه درضيع دپاره مور ده او د مرضعه خاوند ورلره رضا عې پلار دي او د مرضعي ليور ورلره تره دي او دمرضعي خویندې ورلره تروراني دي اودمرضعي اولاد ورلره روڼه اوخویندې دي اود تى رودونکې د طرفه صرف دي دمرضعي اودهغه دخاوندخوئ دي اودده منکوحه ورلره اينگورده اودده اولادورلره نمسي (نوسی) دي.

نظر

از جانب شيرده همه خوبشان شوند واز جانب شير خوار همان زوجان وفروع

داتفصيل په اموميت او په اختيت کښې درج دي چې نص کښې مذکور دى

﴿وَأَمَهُنَّكُمْ فَسَاءَ لَكُمْ﴾ پدې کښې دمنکوحې، مور، اونياگانې ټولې داخلې دي اوصرف په نکاح کولو سره حرمت دخوابې راځي برابره خبره ده که صحبت نې اوکړو اوکه نه ﴿وَرَبِّبْتُكُمْ﴾ پرکتى، دلته دوه قيدونه ذکر شوى دى اول ﴿أَلْفَهُ فِي حُبُورِكُمْ﴾

هغه پرکتى چې ستاسو په پرورش کښې وي، دا قيد احترازی نه دي بلکه «خرج مخرج العادة» دي اودويم قيد احترازی دي يعنې دا چه ﴿أَلْفَهُ دَخَلْتُمْ بِهِنَّ﴾ نوکه ديوي ښځې

سره نکاح اوشوه او جماع یا خلوت ورسره نوی شوې نو که دغه ښځې لره طلاق ورکوی اود لور سره نه نکاح کوی نو کولې شی، نو ددې وجه نه علماء کرام وائی چه «وطی الامهات بحرم نکاح البنات، و نکاح البنات بحرم نکاح الامهات»

﴿وَحَلَائِلُ أَبْنَائِكُمُ﴾ ((حلائل)) جمعه د ((حلیه)) ده په معنی د ((محلله)) سره یعنې دخامنو منکوحې (اینگیندې) په صرف نکاح کولو دخوی سره دغه ښځه (اینگور، دسخر دپاره حرامه ده اگرکه جماع نه وې ورسره نه وې کړی) ﴿مِنْ أَصْنَابِكُمْ﴾ ((اصلاب)) جمع د ((صلب)) ده ملا ته وائی اومراد ترینه هغه نطفه دپلار ده چې دپلار دملانه را اووزی، او په دې کښې احتراز دې دمتبني نه چې هغه په عرف دعربو کښې خوې گنلې کیدلو اودا احتراز دابن الابن نه ندې ځکه چې دهغه حکم دابن دې ﴿وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ﴾ دځینې سره یعنې دښځې خورسره نکاح کول حرام دی تر څو چې هغه په نکاح اویا په عدت کښې وی او دامعنی دجمع ده اود اختین نه مراد عام دې نسبی وی، که اعیانی وی اوکه علاتی یا اخیافی یارضاعی وی اوپدې حکم کښې هرهغه دوه ښځې داخلي دی چې پدې دواړو کښې هره هره یوه داسې وی که چرې دا نارینه وې نو دېلې سره به نه نکاح حرام وی لکه یوه ښځه او دهغې عمه یاخاله نو د دوتې جمع ناجائز ده اوکه دطرفینونه داسې صورت نه وو نودهغوئې جمع جائز ده اگرکه دیو طرف نه دغه مذکوره صورت وی لکه چې څوک دکونډې ښځې سره نکاح اوکړی اوبیا دکونډې، اینگور سره نکاح کوی نو دا جمع جائز ده ځکه که دغه اینگور مذکر فرض کړې شی نونکاح ددې کونډې سره جائز کيږي فی الجمله ﴿إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ﴾ یعنې لیکن هغه چې په جاهلیت کښې څه شویدی نوهغې ته حرام نشی ویلې اومواخذه پرې نشته دې ځکه چې ﴿إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُورًا رَحِيمًا﴾

اوهرکله چې نکاح دمنکوحه الاب سره ډیره قبیحه وه نو دهغې سره ((انه کان فاحشة — الخ)) ذکر شوبدې اوجمع بین الاختین په تحریم کښې قباحث دهغې نه کم دي. ځکه ویلې شویدی چې حضرت یعقوب عليه السلام جمع بین الاختین کړیده (لیا، ام یهودا او (راحیل، ام یوسف عليه السلام خویندې وې) (وهذا إن صح کان حلالاً فی شریعته))، (روح) نو ددې وجه نه ددې په آخر کښ ((غفوراً رحیماً)) ذکر شو

وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ كِتَابَ اللَّهِ

وخرم دی حایه نورو و الا حایه مکر هغه سخی چه مالکان سی دهغوی بی لاسونه ستاسو. لره کړیدی -

عَلَيْكُمْ وَأَجَلَ لَكُمْ مَّا وَرَاءَ ذَلِكَ أَنْ تَبْتَغُوا بِأَمْوَالِكُمْ

له ستاسو. و حلال کړی سوی دی لاسو لره ستاسو ددغه مذکورونه چه طلب د نکاح به کوی بخپلو مالونو سره

مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسْفِحِينَ ۚ فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ

به فسد. د نکاح کبسی راوستو کی. به بی زنا کو کی. بس هغه زمانه چه دفع واخلی لاسو پدی مهربره دهغوی نه

فَاتُوهُنَّ أَجُورَهُنَّ فَرِيضَةً ۚ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا تَرْضَيْتُمْ

نو ورکوی دهغوی نه مهربونه دهغوی مقرر کړی شوی. او شته گناه به لاسو به هغی کبسی چه نه دود بیل سره رضی سی

بِهِ مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ۝

به هغی. روستو دمقرر کولونه. بېشکه الله پوهه به هر څه او حکمتونو والا دی

وَمَنْ لَّمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا أَنْ يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ فَمَنْ

اوڅوک چه نه لري ستاسونه مالی طاقت ددی چه نکاح اوکړی د آزادو مومنانو ښځوسره نو نکاح دی اوکړی

مَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ مِنْ فَتَيِكُمْ الْمُؤْمِنَاتِ ۚ وَاللَّهُ أَعْلَمُ

دهغی سره چه مالک وي دهغی. بی. لاسونه ستاسو د هغه ښځوسنه چه مومنانې دی. او الله زیات عالمه دی

بِأَيْمَانِكُمْ ۚ بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ فَأَلْكِخُوهُنَّ بِالْأَنۢبۜنِ أَهْلِهِنَّ

به ایمان ستاسو. بعضی ستاسونه دجنس دبعضو نه دی، نو نکاح کوی ددوی سره پفاجازات دمالکانو ددوی سره

وَأَتُوهُنَّ أَجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ مُحْصَنَاتٍ غَيْرَ مُسْفِحَاتٍ وَلَا مُتَّحِلَاتٍ

و ورکوی دوی نه مهربونه ددوی به ښه طریقې سره چه پاکدامنی به وی نه به وي ښکاره زنا کوونکی اونه به پتی

أَهْدَانِ فَإِذَا أَحْصَيْنَ قَرَأَنَ أَلْتَنَ بِقَافَةٍ

دوستانې نېسونکې. نوېس کله چه دوی په قېددنکاح کېږي راشي نوکه راتله اوکړی دوی په بدکاری سره

تَعْلَمُونَ يَصِفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنِينَ مِنَ الْعَذَابِ ذَلِكَ لِمَنْ حَشَى

نویه دوی باندې نیمه ده دهغې نه چه واجب دي په آزادو ښځو دسرانه. دانکاح دویښځو دهغه چادپاره دي چه یرېږي

الْعَنَتِ مِنْكُمْ وَأَنْ تَصْبِرُوا خَيْرٌ لَّكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ۝

دزنانه. ستاسونه اوسبرکول ستاسودنکاح دویښځونه ډېرغوره دی تاسولره والله بخښونکې رحم کونکې دي

﴿وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْأَسْكَ﴾ داعطف دي په ماقبل محرماتواو پدې کېږي دمحرمتات

سېبو اووم (۷)، قسم ذکر کېږي، ((محصنات)) د ((محصنة)) جمع ده اودا په قرآن کېږي په دریو

معانیوسره مستعمل دي اوله معنی ذات الا زواج دي. اودلته دامعنی مراد ده. اودویمه

معنی حُرّه ده. اودامعنی روستو پدې قول کېږي ذکر کېږي ﴿وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا أَنْ

يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ﴾ ((ای الحررات)) اودریمه معنی د عقیفه او پاکدامنه ده. او دا معنی

مراد ده پدې قول کېږي ﴿وَأَتَوْهُنَّ أَجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ مُحْصَنَاتٍ﴾ ددې آیت مطلب دادې چه

کومه ښځه دبل منکوحه وی نو دهغې سره نکاح جائز نه دي.

﴿إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ﴾ د دې د ظاهري معنی نه دا معلومیږي چه وینځه اگر که

منکوحه دغیر وی نو دهغې سره نکاح جائز ده. حالانکه د خپلې وینځې سره خو نکاح مطلقاً

کیدی نشي او پردی وینځه چه د بل چا منکوحه وی نونکاح ورسره هم جائز نه دي. نو د دې

وجه نه مفسرین وائی چه د دینه مراد «سبایا» دی یعنې هغه ښځې چه د یوکافر په نکاح کېږي

وی اومسلمانان ئی په جهاد کېږي قید کړی نو چه د دارالکفر نه ئی دار اسلام ته راوولی نو د

هغه کافر حربی سره ئی نکاح ختمه شوه. نو که دا ښځه کتابیه وه یا مسلمانه وه نو د

«استبراء» نه بعد ورسره نکاح جائز دي.

﴿يَكْتُبُ اللَّهُ عَلَيْكُمْ﴾ دامفعول مطلق دفعل محذوفه دي ((ای کتب الله علیکم تحريم ماذکر

سابقا کتابا))

﴿وَأَحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَلِكَ﴾ دا لسم حکم دې خلاصه نې داده چه دکومو ښخو سره نکاح حلاله ده یعنې چه هغه ماسوی ددغه مذکوره محرماتونه دی نو هغوی سره نکاح بدې طریقه سره حلاله ده چه ﴿أَنْ تَبْتَغُوا﴾ دا په تقدیر د (با) سره متعلق دې په ((احل)) پوری ((احل بان تبغوا)) چه تاسو به طلب کوئ یعنی ایجاب او قبول به وی. اودویم داده چه ﴿بِأَمْوَالِكُمْ﴾ یعنې نکاح بغیر دمهر نه به نه وی نوکه مهر نه وو ذکر شوې اویا نفې شوې وؤ نو بیا هه مهر مثل لازم دې. دریم دا چه ﴿تَحْمِلْنَ﴾ همیشه دپاره به وی په زوجیت کښ د ساتلو به غرض سره او شرعی عقد سره. دیوڅو ورزو د شهوت پوره کولو په غرض سره به نه وی. نو پدې سره اشاره ده نفی دمتعې ته (روح المعانی).

﴿تَحْمِلْنَ﴾ حال دې دفاعل د ﴿تَبْتَغُوا﴾ نه او ﴿عَبْرَ مُسْتَفْعِيَةٍ﴾ ترینه دویم حال دی نو ددینه دامعلومه شوه که زانی مال ورکړی نو په هغې سره حلالوالې نشی راتلې او ورکول ئی هم حرام دی ﴿مُسْتَفْعِيَةٍ﴾ د «سفاح» نه مشتق دې او مراد ترینه زنا کول دی. اوسفاح په اصل کښې بهولو ته وائی لکه «ذَمًا مَسْفُوحًا» نو چونکه په زنا کښې صرف منی بهول وی اونور مقصود نه وی لکه رشته داری، نسب وغیره پرې نه ثابتیږی نوڅکه ورته سفاح ویلې شی

﴿فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ﴾ ((ای مهورهن)) ددې آیت مقصود دادې چه پوره مهر ورکول په استمتاع سره یعنې په جماع اویا په خلوت صحیحه سره لازمیرې او که دجماع اویا دخلوت صحیحه نه بغیر جدائی راشی نو پوره مهر ندې واجب بلکه نیم مهر واجب دې، یا صرف متعه ده، او که چرې تقرر دمهر نه وی شوې اوبښخې نه داسې عمل صادر شو چه نکاح پرې باطلیږی لکه ارتداد (نعوذ بالله) اوکړی یا تمکین ابن الزوج، نو بیا هیڅ نشته ور لره. په «فما استمتعتم» کښې (ما) موصوله دې، «استمتعتم» ئې صله ده، موصول سره دصله نه مبتدا ده او «فاتوهن اجورهن» ورلره خبر دې، اویا «ما» شرطیه دې مبتدا ده او خبر ورلره فعل شرط دې اویا جواب شرط دې اولفظ د «ما» (۱) یا عبارت دې دنساء نه او «منهن» ورله بیان دې. نو معنی داده چه «فما» پس هغه «منهن» یعنې ښځې «استمتعتم به» چه تاسو په هغوی سره نفعه واخلي په جماع یا په خلوت صحیحه سره نو «فاتوهن» نوورکوی هغوی ته دهغوی مهورنه. (۲) او یا «ما» عبارت دې دفعل اوطریقی نه او «منهن» متعلق دې په «استمتعتم» پورې.

یعنی پس فعل او طریقہ شرعیہ (جماع او خلوت) چه تاسو په هغې سره نفعه واخلئ دښځو نه نوورکوي دوئي ته مهرونه ددوي، دا تشریح ددې آيت د جمهورو سلف او خلفونه منقول ده

اوشيعه گان وائي چه ددېنه متعه ثابتہ ده، دليل دا وائي چه په قراءت د حضرت «أبي» رضی الله تعالی عنه کښې د ((فما استمتع)) نه روستو ((الی اجل)) لفظ راغلې دې چه ددېنه صراحة جواز دمتعي معلومېږي. **جواب ددې** دادې چه حرمت دمتعي قطعی اجماعی مسئله ده او په نصوصو قطعيو سره حرمت دمتعي ثابت دې نو د جواز دثابتولو دپاره يو قراءت شاذه نه کافی کيږي اوکه بالفرض قطعی دليل راشی نو ددليل دحرمت په مقابله کښې به مرجوح اوغير معتبر وي، نو په قراءت شاذه سره به څنگه جواز ثابت شي، **دويم دا** چه دې آيت نه متعه اصلاحي مراد کول مخالف دسوق دآيت نه دې ځکه چه دلته ئی دمحرمتو د ذکر کولونه روستواو فرمائيل ((واحل لکم ما وراء ذالکم)) چه دغه مذکوره نه علاوه تاسولره دښځې حلال دی لیکن طریقہ اواصول ئې دایبان کړي دې ((ان تبغوا)) چه ایجاب اوقبول به وی، ((بماولکم)) مهر به وی ((محضین غیر مصافحین)) یعنی مقصود به همیشه په قید د نکاح کښې راوستل وی چه بغیر دموت اویا طلاق نه به ښځه دځاوندنه، نه جدا کيږي اوصرف منی بهول اوشهوت رانی به مقصودنه وی، نوپدې سره نفی دمتعه ده ځکه چه په متعه سره همیشه دښځې ساتل مقصود نه وی، او ((تأهل)) یعنی اهل اوعیال اورشته داران او اقارب جوړول، اولادپیدا کول مقصود نه وی نوکه د ((فما استمتع)) نه اصطلاحی متعه مراد شی نو دآيت دسوق نه خلاف رازی اوبالفرض که په آيت کښې دمتعي دحلالوالی طرف ته اشاره اوشی نو بیا هم دا منسوخ دې په ﴿لَا عَلَاقَ أَرْوَجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَوْلَايَ﴾ ۲۰ ﴿فَمَنْ أَتَىٰ ذَٰلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَآدُونَ﴾ ۲۱ سره ځکه ممتوعه نه منکوحه ده اونه مملوکه ده، امام ترمذی رحمه الله دحضرت ابن عباس رضی الله عنه نه روایت ذکر کړې دې ((كانت المتعة في ابتداء الاسلام حتي اذا نزلت الآية ﴿لَا عَلَاقَ أَرْوَجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ﴾ قال ابن عباس رضي الله عنه فكل فرج سواهما فهو حرام)).

او دارنگې امام ترمذی رحمه الله اوامام بخاری رحمه الله روایت کړې دې ((ان علیاً قال لابن عباس ان النبي صلى الله عليه وسلم هي عن متعة النساء وعن لحوم الحمر الاهلية زمن خير قال

ابو عبدالله (بخاری) ویتنه علی رضی الله عنه عن النبی صلی الله علیه وسلم انه منسوخ))
 (۷۲۷ ۲) صحیح مسلم دیو روایت نه معلومیری چه حضرت ابن عباس رضی الله عنه دمتعی
 قائل وو. د عبدالله بن زبیر رضی الله عنه دخلافت په وخت کښې روایت داسې دې ((ان عبد
 الله بن زبیر رضی الله عنه قام بمكة فقال فقال ان ناسا اعمى الله قلوبهم كما اعمى ابصارهم يفتنون
 بالمتعة، يعرض برجل (قال النووي: أى : ابن عباس) فتأذاه فقال انك لجلف جاف فلعمري لقد
 كانت المتعة نفعل في امام المتقين يريد رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال له ابن زبیر رضی الله
 عنه فحرب نفسك فوالله لنن فعلتها لا رجحك باحجارك)) لیکن رجوع دابن عباس رضی الله
 عنه په صحیح روایاتو سره ثابته ده (کما فی روایت ترمذی) نو کیدی شی چه رجوع ئې روستو
 ددغه قصې نه کړی وی

فانده ابن عباس رضی الله عنه چه اولاً دجواز دمتعی قائل وو نو په دې کښې د دوه
 خبرو لحاظ ساتل ضروری دی **اول دا** چه ابن عباس رضی الله عنه په حالت اضطراب کښې ددې
 دجواز قائل وولکه روایت دې چه سعید بن جبیر دوی ته اوایل : ((لقد سارت بفتياك الركبان
 وقال فيها الشعراء)) نوحضرت ابن عباس رضی الله عنه جواب ورکړو ((ما هذا فتيت وما هي الا كا
 لينة والدم وخم الخنزير ولا تحل الا للمضطر)) لکه دطبرانی، ترمذی، بیهقی په روایت کښې
 دی چه ابن عباس رضی الله عنه وائی ((انما كانت المتعة في اول الاسلام كان الرجل يقدم البلدة
 ليس بها معرفة فيتزوج المرأة بقدر ما يرى انه مقيم فتحفظ له متاعه وتصلح له شأنه حتى نزلت
 الآية ﴿إِلَّا عَلَىٰ أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ﴾ فكل فرج سواهما فهو حرام)) دویم دا چه ابتداء
 داسلام کښې کومه متعه جائز وه نوهغه په حقیقت کښې نکاح مؤقت وو لکه پدې مذکوره
 روایت کښې دی ((فتزوج المرأة)) اودشیعه گانو چه کومه معروفه اومصطلحه متعه ده نوددې
 جواز به هیڅ وخت کښې نه دې ثابت ځکه دامحض زناده

دنکاح مؤقت اودمتعه په مابین کښې فرق دادې چه په نکاح مؤقت کښې ایجاب اوقبول
 اوگواهان وی اود ولی اجازت وی اواستبراء بحیضة وی او په متعه کښې دا امور نه وی
 اودارنگې حضرت ابن عباس رضی الله عنه اولاً صرف د اباحت دمتعه قائل وو دضرورت دپاره
 اودثواب قائل نه وولکه چه شیعه گان قائل دی، اودغه وجه ده چه وې فرمائل ((کا لينة والدم

ولم الخزیر)) اوشیعه متعه ته عظیم ترین عبادت وائی اوددوئی دا عقیده ده چه خوک یو خل متعه اوکړی نو د حضرت حسین رضی الله عنه مرتبې سره مساوی شی او چه دویم وارې اوکړی نو د حضرت حسن رضی الله عنه مرتبې سره مساوی شی اودریم وارې د حضرت علی رضی الله عنه اوخلورم وارې د حضور صلی الله علیه وسلم مرتبې سره برابر شی (نعوذ بالله. ثم نعوذ بالله)

﴿وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا تَرَضَيْتُمْ بِهِ﴾ یعنی دمهر مقرر کولو نه روستو کمې زیادتې جائز دي یا معاف کول لیکن دا موقوف دی په اجازت دینځې پورې او زیادتې کول موقوف دی په رضا دځاوند باندې.

﴿وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا﴾ پدې آیت کښې دنکاح دوینځو بیان دي چه نکاح دوینځې سره جائز دي په اجازت دمالک سره. خوک چه طاقت دحري لری نونکاح دوینځې بهترنه دي ځکه چه اولاد به ئې غلامان وی دمالک دوینځې دپاره.

توکيب . ((من)) اسم شرط دي په محل درفع کښې مبتدا ده او ((لم يستطع)) فعل شرط دي ((فما ملکت)) ورله جزاده . اوشروط اوجزا دواړه یایوازي شرط خبر دمبتدا دی ((طولا)) مفعول به د ((لم يستطع)) دي او ((ان ینکح المخصات)) په تاویل دمفرد سره مفعول به دي د ((طولا)) دپاره ځکه چه ((طولا)) مصدر دي عمل کولې شی، او دا هم کیدې شی چه ((ان ینکح)) بدل شی د ((طولا)) نه اوداهم کیدې شی چه ((ان ینکح المخصات)) مفعول شی د ((لم يستطع)) دپاره او ((طولا)) مفعول له شی په حذف دمضاف سره ((ای من لم يستطع نکاح المخصات لعدم الطول)) او ((طول)) یه فتح سره وسعت دمال او قدرت ته ویلې شی او په ضمی سره اوږدوالی ته ویلې شی اودمخصات نه مراد حري دی یعنی خوک چه دحري دنکاح طاقت نه لری دوجه دپیر والی دمهر نه نو وینځې سره دي نکاح اوکړی

﴿فَإِنْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ﴾ ((ای فلیتزوج)) اود ((ایمانکم)) نه دبل مسلمان مملوکه مرادده ځکه چه دخپلې مملوکه سره نکاح ته حاجت نشته. وجه داده چه ملک رقبه او ملک مملوکه دواړه په یو ځای نشی جمع کیدې. او ((المؤمنات)) سره احتراز دي دوینځې مشرکې نه. امام شافعی رحمه الله وغیره پدې آیت سره استدلال کوی چه خوک دحري دنکاح طاقت لری نو دهغه دپاره دوینځې سره اویا کتابیئ وینځې سره نکاح کول جائز نه دی. اوامام ابوحنیفه رحمه الله وائی چه نکاح دوینځې سره مطلقا جائز دي برابره خبره د که طاقت دحري لری اوکه نه لری

او هم دارنگې نکاح د کتابيې وينځې سره جائز دې ځکه چه د اعدم جواز مفهوم مخالف د اعتبار د وجه نه دې او څوموږ په نزد مفهوم مخالف معتبر نه دې په استدلال کښې

او قيده ((لم يستطع)) اود ((المؤمنات)) صرف د فضيلت او ترغيب د پاره دې يعنی نکاح د وينځې سره اولی نه دې ځکه چه اولاد به ئې مملوک د غير شى ليکن که چا سره دا خطر ه وی چه په زنا کښې واقع نشم نو بيا دې ورسره نکاح او کړی ليکن بيا هم اولی او بهتره نکاح د مؤمن وينځې سره ده اگر که نکاح د کتابيې سره هم جائز ده لکه نکاح د حرې کتابيې سره چه جائز ده.

فانده په صورت د استطاعت کښې نکاح د وينځې مؤمنې سره ياد کتابيې سره په نزد احتافو جائز دې خو مکروه دې او په نزد د نورو ائموو باندې نکاح د مؤمنې وينځې سره په صورت د استطاعت کښې حرام دې اود کتابيې سره مطلقا جائز نه دې.

﴿وَأَنَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِكُمْ﴾ وجه د فضيلت او غوره والی ايمان دې نو کله به وينځه د ايمانی قوت د وجه نه د حرې نه غوره وی چه ايمانی قوت یی کم وی نو ځکه نکاح د وينځې مطلقا قابل نفرت ندې لکه چه اکثر خلق ترينه نفرت کوی ﴿بَعْضُكُمْ مِنَّا بِغَيْرِ﴾ يعنی تاسو ټول ديول نه پيدايئ. هم جنس یی نو نفرت ترينه مه کوی ﴿فَأَنذَرُكُمْ بِهِ بِأُنْزُلِ الْأَهْلِيَّةِ﴾ يعنی د وينزو سره نکاح په اجازت د مالک سره کيږی پغير د اجازت د مالک نه صحيح ندې او دارنگه حال د غلام دې

﴿وَأَنَّهُمْ أَجْمَعُونَ﴾ د أجور نه مراد مهور دی يعنی چه وينځې سره نکاح او کړی نو مهر ورکول لازم دی اودا مهر په نزد د جمهورو ملک د مولی دې لکه چه څنگه وينځه ملک د مولی دې. نسبت د مهر وينځې ته ځکه اوشو چه دا سبب د مهر دې او په نزد د امام مالک رحمه الله د املکيت د وينځې دې ﴿مُحْصَنَاتٍ﴾ دا حال دې د ضمير د ((آهن)) نه، دلته محصنات په معنی د پاک دامن سره دې ﴿غَيْرِ مُسْتَوْحِشَاتٍ﴾ دا هم حال دې د ضمير د ((هن)) نه، ((سفاح)) ښکاره زنا کولو ته وائی ﴿وَلَا مُتَّخِذَاتٍ أَخْدَانٍ﴾ دا عطف دې په ((مسافحات)) باندې مسافحات هغه ښځو ته وائی چه بر سر عام زنا کوی، د حضرت عائشه رضی الله عنها په روايت کښې دې ((لا تتع من جاءها وهن البغايا کن ينصن علی ابواهن رايات)) او ((متخذات اخدان)) هغه دی چه پټه به ئې زنا کوله او يا هغه دی چه مخصوص کسانو سره به ئې زنا کوله ((چه دابه

شریفانی شمارلې کیدلې، لکه په روایت دبخاری شریف کښې دی ((يَجْتَمِعُ الرُّهْطُ مَادُونَ الْعَشْرَةَ فَيَدْخُلُونَ عَلَى الْمَرْأَةِ كُلِّهِمْ يَصِيهَا - الخ))، په ((ولا متخذات اخدان)) کښې ددغه قبیح عمل رد هم اوشو او اشاره ده اشتراط دشهادت ته په نکاح کښې یعنې که په عقد کښې گواهان نه وې نو دا نکاح نه دې بلکه یارانۀ کول دی ﴿فَإِذَا أَحْصَيْنَ﴾ یعنې کله چه وینځې په قید دنکاح کښې راشی نوکه زنا ترینه صادره شوه نو بیا په دوی باندې نیم حد جاری کیږی ﴿يُضْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ﴾ دمحصنات نه مراد خړې دې او عذاب نه مراد جلد دې یعنې پنځوس درې به وهلې کیږی اودلته د عذاب نه رجم نشی مراد کیدې ځکه د وینځو او غلامانو دپاره رجم نشته دې او په هغې کښې تنصیف هم نشی کیدې لکه دا مذهب دأئمه واربعة و دې او «عبد» هم پدې حکم کښې داخل دې په دلالة النص سره.

فائده وینځه چه په نکاح سره نوی ورکړې شوې نویا ئی همدا حکم مذکور دې نو اشتراط «اذا احصن» ددفعه دتوهم دپاره دې چه هغه دادې چه ددوی حد به دنکاح په وجه زیاتیری په شان دحرو بنځو، نو پدې قید سره دغه توهم ددفعه شو.

﴿ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ الْعَمَتَ مِنْكُمْ﴾ په «ذالک» سره اشاره ده نکاح د وینځو ته «العت» مشقت ته ویلې کیږی اودلته کښې مراد ترینه زنا ده او هغه سبب د عذاب دنیوی او اخروی دې. مطلب دادې چه نکاح د وینځو سره هغه چا دپاره مناسب دې چه شهوت پرې غالب وی او خطر ه لری په ځان باندې په حرامو کښې دواقع کیدلو، او که دچا خطر ه نه وی نویا نکاح د وینځو سره نده پکار ځکه چه اولاد به ئې دبل چامملوک وی او (لام) په «لن» کښې په نزد د بعضو دپاره د تخصیص د جواز دې یعنې جواز ددې قسم نکاح خاص پدې قسم کسانو پورې دې او په نزد د بعضو دپاره د انتفاع اودبیان دمناسبت دې یعنې دا قسم نکاح ددې قسم خلکو دپاره مناسب اونافع دې نه دبل چا دپاره ﴿وَأَنْ تَصْبِرُوا﴾ یعنې تاسو ځان صبر کړئ دنکاح د وینځونه اویا ځان صبر کولې شی د زنا نه اونکاح اونکړئ د وینځوسره نودا ویره غوره ده. حضرت عمر رضی الله عنه فرمائی: چه کوم سړې د وینځو سره نکاح اوکړی نو خپله نیمه حصه ئې مملوکه کړه (قوطبی).

يُؤْتِ اللَّهُ لِمَن يَشَاءُ لَكُمْ وَلَهُنَّ كَمَ سُنَّ الدِّينِ

اراده لري الله چه بیان کړی تاسوته داحکامو خپلونه اواوښانی تاسوته طریقی د هغه کسانو

مِنْ قَبْلِكُمْ وَيَتُوبُ عَلَيْكُمْ ۖ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ۝ وَاللَّهُ يُرِيدُ أَنْ يَتُوبَ

چه مخکې ستاسونه وواړحمت اوکړي په تاسو. او الله علیم حکیم دی او الله اراده لری چه قبوله کړي نو

عَلَيْكُمْ ۖ وَيُرِيدُ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الشَّهَوَاتِ أَنْ تَمِيلُوا

ستاسو. او اراده لری هغه کسان چه روان دی دغې په خواشاتو چه کاره شی تاسو دالله دحکمت

مَيْلًا عَظِيمًا ۝ يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ وِخْلَ الْإِنْسَانِ طَعِيفًا ۝

په کوروالي ډېرسره اراده لري الله چه آسانتیاراولی په تاسو، ځکه چه پیدا کړي شوي انسان کمزوری

﴿يُرِيدُ اللَّهُ لِيُخَفِّفَ عَنْكُمْ﴾ پدې کښې تر غیب دې عمل کولو ته په احکامو باندې یعنې چه
په عمل کولو کښې ستاسو فائده ده

فائده د «يُرِيدُ» نه روستو کله «ان» ذکر وی لکه روستنی آیت کښې دی ﴿يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُخَفِّفَ
عَنْكُمْ﴾ یالکه دسورة توبه په آیت نمبر (۳۶) کښې دی ﴿يُرِيدُونَ أَنْ يُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ

بِأَقْوِمِهِمْ﴾ اوکله ترینه روستو لام ذکر کيږی لکه په دې آیت کښې او لکه د سورت صف په

آیت نمبر (۸) کښې ﴿يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ﴾ نو په کوم ځای کښې چه «ان» ذکر وی نو دغه

«ان» سره دخپل مدخول نه په تاویل دمفردسره بالاتفاق مفعول به د «يُرِيدُ» دپاره وی چه هغې ته

مراد ویلې شی او په کوم ځای کښې چه روستو ترینه لام ذکر وی لکه پدې آیت کښې نو پدې

کښې دنحاتو کوفینو مذهب دادې چه لام په معنې د «ان» سره دې اودا په تاویل دمفردسره

مفعول به دې اومراد دې اوسیویو به اونحات بصیرین دیته ضعیف وائی چه فعل متعدی کیدل

مفعول متاخر ته په لام سره ممتنع یا ضعیف دی، نوددوئ مذهب دادې چه مفعول د «يُرِيدُ»

دپاره به مقدر وی په مناسبت دمقام سره نودلته مفعول مقدر دې او هغه ته «مراد» ویلې شی

اوتقدیر دمفعول دلته دعموم دپاره دې «ای یریدالله مصالح امرکم یا مایکل لکم وعمرم ، یا ایصال

النفع الیکم» یعنې پدې احکامو سره به الله تعالی خیر رسول غواړی اوستاسو مصالح

غواړی. اولام په «(لین لکم)» کښې لام دعاقت دې یعنې انجام ئې دادې چه تا سو ته بیان

کوی او یا لام دعلت دی یعنې مدخول د سبب دې دمفعول محذوفه دپاره ځکه بیان سبب دې د

ابصال دفع ډیره اود مصالح ډپاره. حاصل دادې چه کله به «مراد» محذوف وی او علت به یې مذکور وی او کله به مراد مذکور وی او علت به یې محذوف وی

﴿وَيَهْدِيكُمْ سُنَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ﴾ دا منصوب دې عطف دې په ((يُسِّنَ)) باندې او «السِّنَّ» نه مراد دادې چه ستاسو د مصلحت لپاره احکامات بیانوی او د ﴿وَيَهْدِيكُمْ سُنَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ﴾ نه مراد قصص د انبیاء او دهغوئ د امتونو دی چه د انبیاء اطاعت کوونکو انجام څه وو. او دهغوئ د نافرمانو انجام څه وو او په قرآن کښې چه او امر او نواهی ذکر کیرې نوم مقصود ترینه احکامات دی او چه قصص او امثال ذکر کیرې نوم مقصود ترینه عبرت حاصلول دی اود دې دواړو مشترک مقصود دادې چه ﴿وَيَتُوبَ عَلَيْكُمْ﴾ چه الله تعالی په تاسو باندې توجه درحمت کوی او الله تعالی علیم دې نو د بندگانو په مصلحت باندې پوهیرې او حکیم دې نو بغیر د وجوب نه ددوی رعایت کوی. ﴿وَاللَّهُ يُرِيدُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْكُمْ﴾ یعنې الله تعالی غواړی چه تاسو ته خپل رحمت متوجه کړی او دا په طاعت او امتثال د احکامو سره کیدې شی. نولهدا تاسو په احکامو باندې عمل او کړئ چه رحمت درته متوجه شی ﴿وَيُرِيدُ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الشَّهَوَاتِ﴾ یعنې فاسقان یهود اونصاری وغیره کفار دا غواړی چه تاسو د حق نه واپروی او اطاعت ترک کړئ نو د رحمت نه به محرومه شی.

﴿يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ﴾ یعنې الله تعالی په تاسو باندې د آسانتیا اراده کوی نو ددې وجه نه یې اجازت او کړو د نکاح دوینځو سره او دارنگې په مهر کښې د طرفینو رضامندی نی مدنظر کړه او دارنگې نی اجازت ورکړو چه څلورو پورې ښځې په نکاح کولې شی په شرط د عدل او انصاف سره ﴿وَخُلِقَ الْإِنْسَانُ ضَوْفًا﴾ دا ترغیب دې اتباع د احکامو ته یعنې انسان د فطرت او خلقت په اعتبار سره کمزورې دې. نو الله تعالی احکام د ده د طاقت مناسب مقرر کړی دی او یا دا علت د ماقبل دې یعنې انسان ضعیف دې د خلقت په اعتبار سره یا د وجه د کثرت د اسبابو د شهوت اولذت نه کمزور دې په معامله دنساز کښې چه هغوئ نه صبر نشی کولې «وفی الخبر» ((لاخیر فی النساء ولا صبر عنهن یغلبن کرما ویغلبهن لیم فاحب ان اکون کرما مغلوبا ولا احب ان اکون لیما غالبا)) روح المعانی ((قال طائز لیس یكون الانسان فی شی اضعف منه فی امر النساء (قرطبی) ((قال ابن مسیب لقد اتی علی ثمانون سنة وذهبت احدی عینی وانا

اعتو بالاخری وصاحی اعمی واصم (یعنی ذکره) وانى اخاف من فتنة النساء. ونحوه من عبادة بن صامت رضى الله عنه قال عباده رضى الله عنه الا تروني لا اقوم الا رفقا ولا اكل الا مالوق لي (يعني لين وسخن) وقدمات صاحبي منذ زمان (قال يحيى يعني ذكره) ومايسرنى انى خلوت بامرأة لا تمحل لي وان لي مانطع عليه الشمس مخافة ان ياتنني الشيطان فيحركه على انه لاسمع له ولا بصري. فوطي.

لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَتَزَاوَا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ اِلَّا اَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ

ای ۱. ايمان والو اماه خورى مالونه ديوبل په مينځ ستاسو کښې په ناحقه سره مگر که وي دامعامله تجارت په رضا

مِنْكُمْ مَوْلَا تَقْتُلُوا اَنْفُسَكُمْ اِنَّ اللهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيْمًا وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ

سسو. اومه قتلوي خپل نفسونه. بېشکه الله په تاسوياندي مهريان دي اوچاچه اوکر داکار يعني خلاف کول د حکمونو

عَنَّا وَظَلَمًا فَسَوْفَ نَضِلُّهُ لَكَ اِنَّكَ ظَلَمْتَ وَلَكَ ظَلَمٌ عَلٰى اللهَ يَسِيْرًا ۝

زياتي کونکې او ظلمه کونکې نو زردې چه داخل به کړو مونږ هغه لره اور ته. اودې داکار الله ته آسان

﴿يُنَاقِبُهَا اَلْزَيْبُ﴾ اَمْوَالُ لَا تُأْكَلُ اَمْوَالُكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ ۝ دا يوولسم حکم دي

د احکام درعيت نه. يعني ديو بل مالونه په حرامه طريقه سره مه خورئ دا حرام خوړل دقتل

سره برابر دی. ددې نه مخکښې دحرام خوړلو مخصوص دريو طريقونه ممانعت ذکر شو ۱.

ديتمانو مالونه په ناحقه خوړل ۲، دښخو مهر بغير درضا اودمعافې نه خوړل ۳، او دميراث

نه د وارثانو حق خوړل. دلته دحرامو خوړلو نه عام ممانعت ذکر کيږي اودباطل نه تمام ناجائز

طريقي مراد دی. مثلا سرقه. غصب. رشوت. بيع باطل. بيع فاسد. اوربا وغيره مراددی

او دا ټول پدې کښې داخل دی

﴿اِلَّا اَنْ تَكُوْنَ تِجَارَةً﴾ دا استثنا منقطع ده حکه تجارت شرعيه ندې داخل په بيع

باطل کښې او اسم د ((نکون)) دپاره ضمير دي چه راجع دي اموال ته ((اي تګون الاموال ذوات

تجارة)) اويا راجع دي تجارت ته او «تجارة» خبر د «نکون» دي او «عَنْ تَرَاضٍ» ورلره صفت دي

په اعتبار دمتعلق سره ((اي تجارة صادرة عن تراض)) اود ((تراض)) نه مراد دعاقدينو رضا ده په

وخت دایجاب اوقبول کنبی اوبیع دمُکَره موقوفه ده، بیع نافذه نده نو د دې وجه نه ترینه احتراز اوشو. او حلال اشیاء بغیر د تجارت نه نور هم ډیر دی خو پدې آیت کنبی د تجارت تخصیص بالذکر اوشو اومقصود دلته دناجائزه طریقونه منع کول او د جائز طریقو اجازت ورکول دی. نو تخصیص د تجارت ددې وجه نه اوشو چه دا ډیر عام دې اوبرکت والادې ((واخرج سعید بن منصور عن نعیم بن عبدالرحمن الازدي قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم تسعة اعشار الرزق في التجارة والعشرة في المواشي)) (روح المعانی) په لسو حصو کنبی نه ۹ حصې رزق اوبرکت (یعنې نوې فیصده رزق اوبرکت) په تجارت کنبی دې اولسمه حصه (لسم فیصد) په مواشی یعنې په حیواناتو کنبی دې اوددې نه علاوه نور روایات په کثرت سره وارد دی. اودا هم کیدې شی چه مراد د تجارت نه منتقل کیدل د مال شی دغیر نه په طریقو شرعی سره برابره خبره ده که تجارت وی او که هبه وی او که دارت په ذریعې سره وی او یا نورې جائز طریقې وی نو دا ذکر الخاص او مراد ترینه عام دې (روح المعانی)

﴿وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ﴾ د دینه یا ظاهری معنی مراده چه ځانونه مه قتلوئ او خودکشی حرامه ده نو په اتفاق دمفسرینو سره پدې کنبی خودکشی داخله ده اوددې معنی تائید د ابو داؤد د حدیث نه معلومې چه حضرت عمرو بن عاص رضی الله عنه د جهاد د سفر په دوران کنبی په سخته یخنۍ کنبی د غسل جنابت په ځای تیمم او کړلو او امامت ئې او کړلو کله چه واپس شو نو ملگرو ئې ددې خبرې شکایت رسول الله صلى الله عليه وسلم ته او کړلو نو رسول الله صلى الله عليه وسلم دهغه نه ددې په باره کنبی پوښتنه وکړه نو د وئې جواب ورکړو چه ((سمعت الله تعالى يقول ولا تقتلوا انفسكم)) نونې صلى الله عليه وسلم تبسم او فرمانیلو. او یا مراد دادې چه یو بل مه قتلوئ نو په ﴿وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ﴾ کنبی د مالی حقوقو د حفاظت حکم وو او پدې کنبی د جانی حقوقو د حفاظت حکم دې او په مالی حقوقو کنبی ظلم او کوناهې او غفلت چونکه ډیر دې نوددې وجه نه هغه مقدم شو. یا ﴿وَلَا تَقْتُلُوا﴾ د مافیل تمه ده چه دیو بل مالونه په ناحقه سره مه خورئ ځکه چه دا د قتل سره برابر دي او یا سبب د قتل او قتال دي

﴿وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ﴾ دا تخويف دې اراشاره ده تیر شوی منهیاتو ته او د فعل به مراد ارتکاب د دغه منهیاتو دې ﴿عُدُوًّا وَظُلْمًا﴾ منصوب بنا بر حالیت دی از باب مفعول نه دی او

دا دواړه په يوه معنى سره دى بعضې وائى چه پدې كښې فرق شته او هغه دا چه «عدوان» په بل جا زياتى كولو ته وائى لكه مال ديتيمانو يا د بل چا مال خوړل په ناحقه سره او «ظلم» گناه كول دى په خان خپل باندې لكه په باطلې طريقې سره مال حاصلول. يا دمحرमतو سره نكاح كول او پدې دواړو قيدونو سره خارج شو هغه چه سهواً خطا وى يا په طريقه دخطافى الاجتهاد سره وى ﴿فَسَوْفَ نُضِلُّهُ نَارًا﴾ («صلا») داخلول دتعذيب او په اور كښې سوزولو دپاره ويلې كيږي

إِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نَكْفِرْ عَنْكُمْ

كېږي تاسوڅان ساتئ دهغه غټوگناهونو نه چه تاسومنع كړې شوى يئ دهغې نه تولىږي به كړو مونږ ستاسو په

سَيِّئَاتِكُمْ وَنُدْخِلْكُمْ مُدْخَلًا كَرِيمًا

و په گندهوه ستاسو داځن به كړو كړو تاسوځانې د داخلیدود عزت مند ته. عزت مند ځای د داخلیدو په

﴿إِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ﴾ مخكښې آيت كښې تخويف او وعيد وو په اړنكې دمنهياتو كښې او پدې آيت كښې بشارت دې په اجتناب دمنهياتو سره اوددې حاصل دادې چه څوك ځان اوساى دكبارو نه نواله تعالى دحسانو په وجه لكه اودس وغيره نيك اعمال شو په شرط دقبوليت سره دصغائرو گناهونو به معافى او كړي. دلته يو څو خبرې قابل تحقيق دى ۱. چه په نزد دبعضو دگناه دپاره او دالله تعالى دمعصيت دپاره اقسام او قسمونه نشته بلكه گناه ټوله يو قسم دې يعنى صرف كبيړه دې اودا قول داستاد ابواسحاق اسفرائينى اوفتيرى او دقاضى ابوبكر باقلانى دې. دوى وائى چه گناهونه ټول كبيړه دى خو بعضو ته صغيره په نسبت دبلې گناه سره ويلې كيږي چه هغه ډير لوى وى نكړن جمهور علما، وائى چه گناه به دوه قسمه ده يو صغيره دې اوبل كبيړه دې لكه ددې آيت دظاهر نه معلومېږي اود سورة نجم دآيت نه هم معلومېږي ﴿يَجْتَنِبُونَ كَبَائِرَ الْإِنِّ وَالْفَوَاحِشِ إِلَّا اللَّمَمَ﴾ او دارنگې د ډيرو رواياتو نه هم معلومېږي

۲. دويمه خبره فرق نه مابين دگناه صغيره او كبيړه كښې نو بعضو فرق په تعريف سره كړي دې اوبعضو فرق په تعداد سره كړي دې هر چه دې فرق دتعريف په اعتبار سره نوپدې كښې ډير اقوال دى ۱. كبيړه گناه هغه دې چه وعيدشديد پرې شوى وى په نص دكتاب

اومنت کنبی اوصغیره داسی نه وی ۲، کبیره هغه دې چه دهغې په کولو سره حد بگیری اوصغیره ددې په عکس دی ۳، کبیره هغه دې چه نص د کتاب الله وارد وی په تحریر دهغې یا واجب وی په جنس دهغې باندې حد ۴، د حرام لعینه ارتکاب کبیره دې

اوددینه علاوه نور هم اقوال شته دې اوامام رازی رحمه الله وائی چه اکثر اهل علمو ویلی دی چه الله تعالی دتولو کبائر و تعین اوتیمز ندې کړې په شان دلیله القدر او په شان دساعت دقبولیت په جمعه کنبی او حکمت په کنبی دادې که تعین اوشی نوبیابه دانسان جرأت پیداشی اوصغیره گناه خفیف گنجل هم کبیره دی. اوهر چه دې فرق په اعنار دعدد سره نوپدې کنبی هم مختلف روایات راغلی دی په یو روایت کنبی اووه (۷) دی لکه ارشاد دې ((اجتنبوا سبع الموبقات الشرك بالله والسحر وقتل النفس التي حرم الله تعالی الأبالق واکل مال الیتیم واکل الربوا ، والتولي يوم الزحف، وقذف المحصنات المؤمنات الغافلات)) «متفق علیه» اود حضرت علی رضی الله عنه نه هم اووه (۷) مروی دی او د ابن عمر رضی الله عنه نه ۹، مروی دی. اود ابن مسعود رضی الله عنه نه په یو روایت کنبی درې مروی دی او په بل روایت کنبی لس دی. او په یو روایت دصحیحینو کنبی خلور دی «الاشراک بانه. سحر. عقوق الوالدین. قتل النفس» او په یو روایت دبخاری شریف کنبی ورسره دیمین غموس ذکر دې او په یو روایت دصحیح مسلم شریف کنبی ورسره دقول الزور ذکر دې

دریمه خبره داده چه په نزد داهل سنت والجماعت گناه کبیره «سوی دکفر اوشرک نه»

معافی بغیر دتوبه نه هم ممکنه ده لقوله تعالی ﴿وَيَغْفِرْ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَن يَشَاءُ﴾ ۱۰ ځکه چه دا عام دې که په توبې سره وی او که بغیر د توبې نه وی او په نزد دمعتزلو باندې بغیر دتوبې نه معافی نشی کیدې اودارنگې په نزد ددوئ باندې دگناه صغیره دمعاف کیدلودپاره دا شرط دې چه اجتناب به کوی دکبائرونه نوکه څوک اجتناب نه کوی دکبائرونه نودغه صغائر گناهونه په حسنات کولو سره نشی معاف کیدې او په نزد داهل سنت والجماعت باندې گناه صغیره په توبې هم معاف کیدې شی او په حسنات کولو سره هم معاف کیدی شی اودگناه کبیره معافی په توبه سره کیږی. یا که الله تعالی اوغواړی نوهم معافی ممکنه ده او په حسنات کولو سره گناه کبیره نه معاف کیږی. البته تخفیف په کنبی راتلې شی اوصغائر په حسنات سره معاف کیږی لکه په حدیث کنبی راغلی دی چه په اودس کولو سره گناه معاف کیږی او په مضمضه کولو سره د ژبې گناه معاف کیږی او په استنشاق کولو سره دپوزی گناه

معاف کیری او په مخ وینځلوسره دسترگو گناه معاف کیری او په لاسونو وینځلوسره د لاسونو گناه معاف کیری او په مسح کولو سره دغوگونو او دسر گناه معاف کیری اودخپو وینځلو سره دخپو گناه معاف کیری اود اودس په آخر کښې ((حتى يخرج نفياس الذنوب)) یعنې ټول صغائر گناهونه ئی معاف شی، اودارنگې دمونځ دپاره په راتلوسره په هر قدم باندې گناه صغیره معاف کیری

خلوړمه خبره پدې آیت کښې ﴿إِنْ تَحْتَبُوا﴾ مذکور دې نویدې سره معتزله استدلال کوی چه صغیره گناه معاف کیدلودپاره اجتناب دکبائرونه شرط دې لیکن. اهل سنت والجماعت ددې استدلال نه جوابونه کوی (۱)، دا مذکور شرط نحوی دې شرط شرعی یعنې خارج موقوف علیه ندې او په انتفا دشرط نحوی سره د حکم انتفا ضروری نده لکه ﴿فَإِنْ لَّمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ﴾ نوگواهی دزنانو جائز ده اگرکه دوه نارینه موجودوی یالکه ﴿وَلِنْ كُنْتُمْ عَلَى سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا فَرِهْنِ مَقْبُوضَةً﴾ نوکه څوک مسافرنه وی اوکاتب هم موجود وی نوبیا هم رهن جائز دې اودارنگې په سورة نساء کښې دی ﴿وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَمْنِ﴾ نوکه دا خوف نه وې نوبیا هم نکاح د ﴿مَا طَابَ لَكُمْ﴾ سره جائز دې اودارنگې ﴿فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْعُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ إِنْ خِفْتُمْ﴾ نوکه خوف نه وی نوبیا هم قصر په سفر کښې جائز دې (۲)، دکبائرونه مرادکفر اوشرک دې اوجمعیت په اعتباردانواعواوقسامو سره دې نومطلب ددې آیت دادې چه کله تاسو دکفر اوشرک دټولواقسامونه ځان بچ کوئ نوکبیره اوصغیره گناهونه به الله تعالی په خپل فضل اوکرم سره درته معاف کړی کما قال تعالی ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ﴾

۳. بعضی مفسرینو ویلی دی چه دلته اجتناب ذکر دې ترک نه دې ذکر 'و اجتناب دپته وانی چه څوک فادر شی په گناه کولو باندې اوبیاني محض دالله تعالی دخوف دوجه ترک کړی لکه چه په حدیث الغار کښې مذکور دی چه هغه یوسړې په زناکولو باندې فادر شوخوصرف دالله دیري نه ئی پریخودله اوداسې پریخودل دگناه. عمل صالح اوحسنه ده نویدې سره نکفیر دسینات رازی. دا تفسیر دعامو مفسرینو دې اوحضرت مولانا شبیر احمد عثمانی رحمه الله ددې آیت تفسیر په یو بل طرز سره کړې دې چه دهغې خلاصه داده معتزله

اوددی نور ملگری په سر سړی طریقی سره ددې آیت په مضمون داسې پوهیدلی دی که دکبیره گناهونونه څو ک ځان اوساتی اویوگناه کبیره هم اونه کړی نوبیا یوازې صغیره گناه هرڅومره چه کوي نو هغه به ضرور بالضرور بښلې کیږی اوکه صغائرو سره هم (کیف ما اتفق) یوه یا دوه کبیره شامل شی نویاتې معافی ممکنه نده بلکه ضرور بالضرور به دټولوسزاورکولې کیږی. اهل سنت والجماعت وانی چه پدې دواړو صورتونوکښې الله تعالی ته دمعافی او دموأخذې اختیار دې نو په اول صورت کښې دمعافی لزوم او په دویم صورت کښې دموأخذې وجوب. دا د معتزلو بد فهمی اوناپوهی ده اوددې آیت دظاهری الفاظونه چه دمعتزلو مذهب راجح په نظر راځی، نو ددې جواب چه عامو مفسرینو کړې دې هغه تیر شو، ددې نه روستو مولانا رحمه الله وانی چه اصل داده چه ددې آیت عمده توجیه اواصلی مطلب معلوم شی نو دمعتزلو خرافاتو ته به هیڅ ځای پاتی نشی او اهل حق ته به دهغوی دتردید هیڅ ضرورت پاتې نه شی نو په غور سره واورئ: دا خو ښکاره خبره ده چه ﴿إِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ﴾ ارشاد دې چه دلته مذکور دې. او ﴿الَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَائِرَ الْإِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ إِلَّا اللَّمَمَ﴾ سورة نجم، آیت ۲۲. پاره: ۲۷ کښې موجود دې د دواړو مطلب یو دې. په لفظونو کښې لږ شان فرق دې نو کوم مطلب چه دهغې آیت دې نوهغه به هم ددې آیت وی اودسورة نجم دآیت په باره کښې دحضرت ابن عباس رضی الله عنه ارشاد دې چه هغه په بخاری شریف وغیره کتابونوکښې داسې دې: ((عن ابن عباس رضی الله عنه قال ما رأيت شيئا أشبه باللمم مما قال ابوهريرة رضي الله عنه عن النبي صلى الله عليه وسلم ان الله كتب على ابن آدم حظه من الزنا ادرك ذلك لامحالة فزنى العين النظر وزنى اللسان النطق والفس تمني وتشتهي والفرج يصدق ذلك ويكذبه)) حبر الامة. لسان القرآن حضرت ابن عباس رضی الله عنه فرمائی چه «اللم» اوعلى هذا القياس دسيئاتو تشريح اومعنى هغې نه زیاته څه نه شی کیدې کوم چه دحضرت ابوهريرة رضي الله عنه نه مروی ده پدې حدیث کښې او دا حدیث دابوهريرة رضي الله عنه بهرین تشريح اوتحقيق د «اللم» دې چه خلاصه ئې: داده چه رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمائیلى دی الله تعالى چه دبنی آدم په ذمه باندې د زناکومه برخه مقرر فرمائیلې ده نوهغه خامخاورته رسیدونکی وی نو د زنا په فعل کښې دسترگو برخه لیدل دی اودرې برخه د هغه خبرې وئیل دی چه ذریعه دفعل د زنا وی او د نفس حصه داده چه د زنا تمنی اوغوښتنه کوی

مگر د زنا واقع کیدل اونه واقع کیدل دفرجینو په عمل باندې موقوف دی نوکه دفرجینو په واقع شوه نودسترگو. ربې. نفس ټولو په زنا کښې واقع کیدل محقق شو او که دټولو اجتناب او ذرائع بوجود دفرجینو فعل متحقق نه شی بلکه د زنا نه توبه او اجتناب نې تعسب شی او اوس د زنا هغه بول وسائل او ذرائع دمغفور لائق شول یعنی کله چه د فرجینو رن کول منځ سو نوگویا که ددوی ماهیت متقلب شو نو دگنده نه خای عبادت اوگرخیدل مثلاً یوسړی دغلا نه تپ سرد تر مسجد پورې اورسیدلو مگر په عین موقع نې توبه اوکړله اوټوله سه نې نه عبادت کښې نیره کړه. نوښکاره خبره ده چه دهغه تلل دغلا ذریعه وه لیکن اوس دویې اوعبادت ذریعه شوه. نواین عباس رضی الله عنه دحدیث د ابوهریره رضی الله عنه نه دامعلومه کړه چه «الم» په اصل کښې هغه خبرې دی چه لوی گناه نه ده مگر دگناه دسبب کیدلو به وجه گناه گرځی نو چه څوک داصل گناه نه اجتناب اوتوبه اوکړی نو ددغه گناه ذرائع ورته معاف کیری لکه ﴿وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ ۖ فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَىٰ﴾ (۱۰) او دا مطلب ندې چه دیو گناه کبیره دسلسلې صغائر به بلې کبیره سره تعلق وی مثلاً دزن د سلسلې صغائر به دشرابو په ترک سره معاف کیری (انتهی مختصراً)

﴿تَكْفُرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ﴾ تکفیر دکفر نه ماخوذ دې پټولو ته وائی او مراد ترینه معافی ده اودسینات نه مراد صغائر دی
﴿وَنُدْخِلْكُمْ مِّنْ دَحَلِكُمْ﴾ (مدخلاً) مصدر میمی هم کیدی شی اومفعول د «مدخلکم» دپاره مقدر دی (ای ندخلکم الجنة دخولا کریمای حسناً) اوظرف مکان هم کېدی شی مراد ترینه جنت دي او «کریمای» ورلره صفت دي په معنی د«حسناً» سره

وَلَا تَكْتُمُوا مَا فَضَّلَ اللَّهُ بِهِ بَعْضُكُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ

یسا نه کوی دهغه څیز چه غوره والې ورکړي دي الله په هغې سره بعضی ستاسونه په بعضو باندې لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبُوا وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبْنَ ۖ وَسْئَلُوا

دبهره دتربیه و برخه ده دهغه عملونو چه دوی کړې دي، اوددپاره دښخویرچه ده دهغه عملونو نه چه دوی کړې دي. اوسوال کوی

۱ دولسم حکم یعنی د کومو وراثتانو حصې زیاتې دي د هغوی حصې پوره ورکوی او دخپل حق نه دزیات خواهش مه کوی

اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ﴿٥٠﴾

دانه نه دهغه دفضل بېشکه الله په هرڅه پاندي عالم دي

﴿وَلَا تَحْزَنْهُمْ مَفَازٌ ۖ مَا فَضَّلَ اللَّهُ بِهِ بَعْضَكُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ﴾ دا دولسم حکم دي چه دوارثانو خومره حصه مفرده نودهغي نه زياتي تمنا هم مه کوي، مخکښي په شپږم نمبر حکم کښي فرمايلى وو چه په ميراث کښي خومره حصه چه د چامقرر ده نودهغي نه دي زياتي نه کوي او په حکم نمبر (۱۱) کښي اوفرمائيل چه ديو بل مالونه په حرامه طريقې سره مه اخلي نودلته على سبيل الترقى اوفرمائيل چه دبل چا دحصى اودمال تمنى هم مه کوي ام سلمه رضي الله عنها يوواري نبي صلى الله عليه وسلم ته عرض اکرلو چه نارينه جهاد له ځي اوزنانه نشي تلې او په ميراث کښي هم زنانو ته دنارينه په نيمه باندې حصه ميلاويږي ددينه مقصد اعتراض نه ووبلکه تمنى وه چه زنانوته هم دنارينو په شان فضيلت حاصل وي نوپدي ايت کښي منع اوشود چه په داسي فضيلتونو کښي چه نه کسبي وي اونه اختياري وي نوڅوک دي دهغي تمنى نه کوي مثلاً زنانه وائ کاش که زه نارينه وي. اوياعجمي وائ کاش که زه عربى وي وغير ذالک بلکه تمنى اوسوال دداسي فضيلتونو پکار دي چه هغه اختياري وي مثلاً داسي سوال دي کوي چه ياالله مامتنى اوصالح اوگرځوي اوداسي سوال دي څوک نه کوي چه خدايما صاحبى اوگرزوه

﴿لَرَجَالٌ نَّصِيبٌ مِّمَّا أَكْتَسَبُوا﴾ ابن کثير په روايت دابن ابى حاتم دابن عباس رضی الله عنه نقل کړى دى چه يوه زنانه راغله اونبي صلى الله عليه وسلم ته ئې عرض اوکرلو چه زنانونه دميراث نيمه برخه ملاويږي او دارنگه شهادت دښځو په نصف د شهادت دسړو دي نوآيد حسناتو ثواب به ورته هم په نيمه ورکولې شي 'نوپدي آيت کښي جواب ذکر شو لکه چه څنگه نارينو ته پوره ثواب دکسب د اعمالو ددوي ملاويږي نودغه شان به زنانوته هم پوره حصه دثواب ملاويږي چه دوي کسب کړې دي

﴿وَسَأَلُوا اللَّهَ مِنْ فَضْلِهِ﴾ يعنى دوهي اوغير اختياري فضيلتونو تمنى دي څوک نه کوي او دکسبي فضيلتونو تمنى خو بهتره ده ليکن دهغي د حصول طريقه دا نه ده چه صرف تمنى ئې وکړي شي بنکه دهغي د حصول طريقه داده چه د الله تعالى نه دهغي سوال وکړي. فرطبي وائي چه دا دليل دي په دي چه د الله تعالى نه سوال کول واجب دي

((وعن ابن مسعود رضى الله عنه مرفوعاً سلوا الله تعالى من فضله فانه يحب ان يسئل وافضل

العبادة انتظار الفرج))، یعنی سوال کوئی دالله تعالیٰ نه دهغه دفضل خکه چه الله تعالیٰ په سوال کولو باندې خوشالیدی اوبهترین عبادت انتظار د فراخی دې. او په بل روایت دحضرت ابرهریره رضی الله عنه نه مرفوعا نقل دې چه خوک دالله تعالیٰ نه سوال نه کوی نو الله تعالیٰ هغه ته په غصه کیږی او په یو روایت کښی دی چه خوک اووه (۷)، واری د جهنم نه ښه و غواړی نو جهنم د ده نه پناه غواړی په الله تعالیٰ سره او خوک چه اووه (۷)، واری د جنت سوال وکړی نو جنت هم دالله تعالیٰ نه سوال وکړی چه دا انسان ماته راوړه

وَلِكُلِّ جَعَلْنَا مَوَالِي مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدِينَ وَالْأَقْرَبُونَ ط وَالَّذِينَ

اودهرچا دپاره مقرر کړېدی موالی وراثان دهغه مال ته چه پریځودلې وی مور او پلار او خپلوانو. اوهغه کس

عَقَدْتَ أَيْمَانَكُمْ فَأَتَوْهُمْ نَصِيحُهُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا هـ

چه کنگ شوی دی قسمونه سنا سو دهغوئ سره نو ورکوئ هغوئ ته برخه دهغوئ. بېشکه الله په هر څیز باندې حاضر ناظر دی

﴿وَلِكُلِّ جَعَلْنَا مَوَالِي﴾ دا د دولسم حکم سره متعلق دې یعنی دخپلې حصې نه

دزیاتې تمنی خکه مه کوئ چه دالله تعالیٰ دهر چا دپاره وراثان گرځولی دی اود هغوئې حصې

نی مقرر کړی دی ﴿مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ﴾ ((ای برون مامورک — الخ)) بعضی مفسرین وایي چه

ددې اوله حصه ناسخه ده اودویمه حصه یعنی ﴿وَالَّذِينَ عَقَدْتَ أَيْمَانُكُمْ﴾ منسوخه ده.

خکه د((عقدت ايمانکم))، یعنی چه غوټه شوی دی او کلک شوی دی قسمونه سنا سو په

دوسی ددوئ، ددینه مراد حلف دې چه به جاهلیت کښې دا قانون وو چه یو سړی به دبل سړی

سره حلف او وعده او کړله چه ځماینه سناوینه ځما جنگ ستا جنگ ځما صلحه سنا صلحه

ده. به به ځما وارت نی اوزه به سنا وارت یم او ته به ځما دیت ورکوي اوزه به سنا. نو دپته به

حلف ونیلی کېدلو نو په میرات کښې به دیو حلیف دبل حلیف دپاره سدس حصه وه او دا به

ابدا. داسلام کښې هم وه نوبه ﴿وَالَّذِينَ عَقَدْتَ أَيْمَانُكُمْ﴾ سره ددې قسم میرات ذکر دي

اود آیت اولی حصی دا حکم منسوخ کړلو اودارنگې دامنسوخ دې په سورة انفال آیت نمبر

۲۵. سره یعنی ﴿وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ﴾ اودا فول دابن عباس رضی الله عنه

اودحسن بصری رحمه الله وغیره نه منقول دي اودحضرت ابن عباس رضی الله عنه نه یو فول

داسې مروی دي چې پدې آيت كښې منسوخ نشته اودې وائې چې هر كله مهاجرين مدينې ته راغلل نونبې صلى الله عليه وسلم ددوئې د انصارو سره مواخات قائم كړلو نوميرات به ئې په مواخات سره ملاويدلو نو دغه حكم په حديث سره ثابت وو نو منسوخ شو ددې آيت په اولې حصې سره اود حصه ثانيه نه مراد يعنى ((والذين عقدت ايمانكم فათوهم نصيبهم)) نه مراد نصرت اوتعاون دې اوميرات ترينه ندي مراد چې منسوخ شى

الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ

نارينه حاكمان دى په ښځوياندي په سبب د دې چې غوره والې وركړې دي الله بعضو ددوى ته په بعضوياندي

وَمِمَّا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ فَأَلْطَفْتُ

اوپه سبب ددې چې دوى خرج كوى دمالونو خپلونه (په ښځو باندې) پس ښكې زنانه هغه دى

فَبِتُّ بِمَا كَفَّلَ اللَّهُ لَهُ وَالْإِنِّى خِفْتُ

چې تابعدارى كونكى وي دځاوندانو، حفاظت كونكى وي دخپل خان اومال په وخت د غائب كېدلو دځاوندانو كښ

بِمَا كَفَّلَ اللَّهُ لَهُ وَالْإِنِّى خِفْتُ نَشُورَهُنَّ فَيَحْظُونَهُنَّ

په سبب دحفاظت او توفيق دالله سره، اوهغه زنانه چې پرېرې تاسو دبدخونى دهغوئ نه نو وعظ او كړې دوى ته

وَأَهْجُرُهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَأَضْرِبُهُنَّ ۚ فَإِنْ أَطَعْتَكُمْ فَلَا تَبْغُوا

اوجدا شى ددوى نه په خانې دځملاستو كښې او اوهى دوى لره، نوكه خبره اومثله ستاسو نومه لتوى

عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا كَبِيرًا ۝

په دوى باندې لار (دظلم، بېشكه الله دې اوچت صفاتوالا لوى ذات والا

الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ) دا ديارلسم حكم دې خلاصه ئې داده چې بېشكه زنانه به استحقاق دميرات كښې دنارينوسره شريك دى ليكن ددې باوجود زنانه دنارينو محكومې

۱ ديارلسم حكم يعنى وراثت كښې بېشك زنانه دنارينو سره شريك دى ليكن نارينه حاكمان او غوره دى ددوه، ۲، وچو نه

دی اوبارینه حاکم دی اود دې لپاره دوه ۲ سبونه بیانېږي (۱) «فَوَامَّ» اودارنگې «قَه» او له هغه چا ته ویلې کیږي چه دکار ذمه دار اوچلولوواله وی اوداخبره عقلا اوعرف ضروری ده چه دیو اجتماعی کار اونظام دپاره یومشر ضروری وی ځکه که مشر نه وی نویب نظم خراب وی اوکه ټول مشران شی نو بیا هم نظام خرابیږي نوالله تعالی دتدبیرالمنیر دامورو دپا ره سرې منتخب کړې دي لیکن حکم ئی ورته اوکړلو چه دشرعیب ددین اودمشورې به یابندی وی اومحض آمریت به نه چلوی کقولله تعالی ﴿وَعَايِشُوا حَتَّىٰ تَأْمُرُوا بِهَا﴾ نساء . آیت ۱۹ ﴿عَنْ رَأْسِهَا وَتَشَاوِرْ﴾ بقره ، آیت ۲۳۳

﴿يَا فَضْلُ اللَّهِ﴾ دایبان داول علت دې یعنی سرې ځکه حاکم دې چه الله تعالی نارینه ته وهبی فطرت اوفضیلت ورکړې دي په ښځو باندې نوځکه الله تعالی نارینه خاص کړی دی په رسالت ،نبوة ، امامت کيږی اوصغرئ سزه ، او په اقامت دشعائر وسره لکه اذان ، اقامت ، خطبه ، وغیره شو . اوددې آیت نه اهل علمو استدلال کړې دي چه ښځه حاکمه نشی جوړیدی اودارنگې حدیث دبخاری شریف ((لن یفلح قوم ولو امرهم امرأة)) پدې صریح دلالت کوی اودلته په دې آیت کښې ابهام اوشولو یعنی «بعضهم علی بعض» اوداسې اونه ویلې شو «فضلهم علیهن» نو په دې کښې (۱) اشاره ده غایت ظهور ته یعنی دپته اشاره مقصود ده چه فضیلت د سرې په ښځه باندې دا ډیر واضحه خبره ده اوددې تصریح ته ضرورت نشته . (۲) اودارنگې پدې کښې اشاره ده دپته چه فضیلت په اعتبار دجنس سره دي اوهر چه دي د افرادو په اعتبار سره نوکیدي سی چه بعضې افراد دښځو دتقوی اونسبت درسول د وجه نه بهتر وی د ډیرو افرادو د رجالونه (۳) دارنگې پدې ابهام کښې دپته اشاره ده چه فضیلت دسرو په ښځو باندې پدې سره دښځې درجه کښې څه نقصان نه راځی ځکه پدې آیت کښې ئی زنانه دسرو ابعاض گرځولی دی نوددې مثال داسې دي لکه چه سر په بدن کښې غوره دي دلاس نه . د دې غوره والی په وجه دلاس په خپل مقام او درجه کښ څه نقصان او کمې نه راځی نودغه شان د نارینو دفضیلت په وجه سره د ښځو په خپل مقام اوددرجه کښې هم څه فرق نه راځی

﴿وَيَا أَتَقَوُّوا﴾ دادویم علت دي . پدې کښې دکسی فضیلت بیان دي یعنی دښځې اودخوند په اجتماعی زندگی کښې دټولو ضروریاتو بوج دسری په سر باندې دي نه دښځې له ذمه باندې . مثلا دخوراک ، ځکاک اولباس اوسکنی ذمه دار خاوند دي اودارنگې مهر

خاوند ورکوی ښځې ته او د عقل تقاضاهم داده چه څوک خرچ کوی نوهغه دې حاکم وی نو ددې وجې نه مفسرینو لیکلی دی چه کله خاوند دخرچه نه عاجز شی نو بیا حاکمیت دده څمیرې نو په داسې وخت کښې په نزد دامام مالک رحمه الله اوامام شافعی رحمه الله قاضی فسح دنکاح کولې شی او په نزد دامام ابوحنیفه رحمه الله قاضی ته حق دفسخې دنکاح نشته بلکه مهلت به ورکولې کیرې تر حالت دیسر پورې.

﴿قَالَصَلِّحْتُ قَنَیْنَتُ حَفِظْتُ لِلْغَنَیْبِ﴾ دا تفریع ده په ماقبل او دخاوند دحال ذکر کولونه روستو دښځو ددوو قسمونویان دې چه یوصالحات اویل قسم ناشراب دی **فالصالحات** مبتداء ده او «**قانات**» ورلره خبر دې یعنی صالحه ښځه هغه ده چه دخوږه ببعداره وی په مباحو کارونو کښې. په حدیث پاک کښې دی چه کومه ښځه دمونځ، روزې او دخاوند تابعداره وی نو دجنت تمامې دروازې ورته کولاؤ وی. نو په کومه دروازه چه نی خوښه وی نو داخله دې شی جنت ته. کماقال صلی الله علیه وسلم ((المرءة اذاصلت خمسها وصامت شهرها واطاعت بعثها فلتدخل من اي ابواب الجنة شاءت))

﴿حَفِظْتُ لِلْغَنَیْبِ﴾ یعنی: دصالحې ښځې بله علامه داده چه دا به دخپلې حیا او د پردې حفاظت کوی او دخاوند دمال او د اولاد به حفاظت کوی په وخت دغائب کیدلو دخاوند کښې. نولام وقتیه دې اومراد دادې لکه چه څرنگه په وخت دموجودگۍ دخاوند کښې (چه کله غیرت منده وی) دخپلې حیا او د پردې خیال کوی نودغه شان که حاضر نه وي نو بیا دې هم دخپلې حیا اوپردې خیال ساتی. وفي الحديث ((خيرالنساء امرأة اذا نظرت اليها سرتک واذا امرها اطاعتک واذا غبت عنها حفظتک في مالها ونفسها)) یعنی بهترینه ښځه هغه ده چه کله ته ورته اوگورې نوته حوشحاله شی اوکله چه حکم اوکړې نواطاعت دې کوی اوکله چه ته حاضر نه شي نودخپل خان اودمال حفاظت کوی.

﴿يَمَّا حَفِظَ اللَّهُ﴾ جار اومجرور د ((حافظات)) سره متعلق دې او (ما، مصدریه دې او (با، سببه ده ((ای بسبب حفظ الله وتوفيقه)) اویا (ما، موصوله دې اوعائد محذوف دې ((ای بالذی حفظ الله لمن من مهور ازواجهن والنفقة عليهن))

﴿وَالَّذِي تَخَافُونَ نُزُورَهُ﴾ دا ددویم قسم ښځو بیان دې چه ناشرات دی. دلته نی

((وَالنَّاشِزَاتِ)) اونه ویل به صیغه داسم فاعل سره اوحالانکه په بیان دفسه اول کښی ((فَالصَّالِحَاتِ)) په صیغه داسم فاعل سره ذکر شو. ځکه دمسلمانانو ښځو کښی غالب حال دصالحات وی اوهرچه دې نشوز نو داکله کله وی اود ((غافلون)) نه مراد علم ظنی دې او نشوز بد اخلاقی او دځاوند نافرمانی ته وائی او دلغت په اعتباره سره معنی ئی پورته کیدل دی لکه ﴿وَإِذَا قِيلَ اَنْشُرُوا فَاَنْشُرُوا﴾ اودخمکې اوچتې حصې ته هم ناشزه ویلې شی او دنشوز صفت دځاوند هم راری لکه ﴿وَإِنْ اَمْرًاۙ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا ضُغْرًا﴾ دامام شافعی رحمه الله نه نقل دی چه علامې دنشوز دپاره دوه دی یوقولی او بل فعلی. قولی دادې چه کله دښځی عادت اول دا وو چه کله به ځاوند آواز کوو نوښځې به لیبیک سره جواب ورکوو او چه خبرې به ئی ورسره کولې نو عاجزی سره به ئی کولې، لیکن ناساپه دا حالت بدل شو، اوفعلی دادې چه کله به ځاوند کورته داخل شو نودابه ورته پاڅیده او چه څه کار اوحکم به ئی ورته کولونو په خوشالی سره به ئی هغه کار کولو لیکن دا حالت ئی ناساپه بدل شو نو دا علامه دنشوز ده، نوپدې علاماتوسره علم ظنی په نشوز باندې حاصل شو

﴿فَعَطْوُهُنَّ﴾ دا دښځو دتادیب دپاره اوله طریقه ده، د وعظ نه مراد فضائل بیانول دی په اطاعت لکه مخکښې تیرشول. یالکه په حدیث دبخاری کښې دی چه نبی صلی الله علیه وسلم فرمائی که چرې ماچاته دسجدې کولو اجازت ورکولې غیرالله ته نومابه ښځو ته حکم کړې ووچه خپلو ځاوندانو ته دې سجده وکړی. اودارنگې وعید بیانول په نافرمانی دځاوند باندې لکه دیوبل روایت مفهوم دې چه کله ځاوند ښځه خپلې بستری ته را اوبلی او هغه انکار اوکړی نوملائک به په دغه ښځې باندې ترصبا پورې لعنت وائی (بخاری شریف)

﴿وَاَنْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ﴾ دادویمه طریقه دتادیب ده، مضاجع جمع دمضجع ده ځای ددهې یا بستری ته وائی نوعلماء کرام وائی چدپدې کښې اشاره ده چه صرف بستره ترینه جداکړئ اوهم بستری دې نه کوی. البته دخپل کورنه دې جدائی نه کوی ځکه پدغه صورت کښې زیات تکلیف رسیږی او دا جائز نه دی ځکه دفساد خطر ده او په حدیث کښې دی ((لَا تَفْجَرُالَا فِي الْبَيْتِ)) یعنی جدائی ترینه صرف په کورکښې کوه

﴿وَأَسْرُوهُنَّ﴾ دا دریمه طریقه دتادیب ده. دیته ضرب تادیبی ویلی شی اودضرب طریقه هم بیان شوېده په شرع کښې. دابن عباس رضی الله عنه نه منقول دی ((بِالسَّوَكِ وَغَوَّه))

یعنی دا وهل په مسواک اویا دهغې په مثل لرگی سره دی، او په بل روایت کښې دی چه دا وهل به داسې وی چه په هغې سره به هډوکې یایو اندام وغیره نه ماتیرې اونه به عیب جن کیری، او په بل حدیث کښې دی «ولاتضرب الوجه» چه مخ به نه وهې، ابن عطیه رحمه الله وائي چه دا درې واړه طریقي په ترتیب سره دی، داسې دې نکوی چه ضرب مقدم کړی په نورو باندې، اولې دواړه طریقي د تادیب لپاره شریفانه، مهدبي طریقي دی او د انبیاؤ، صلحاؤ نه منقول دی، او دریمه طریقه د مجبورئ په درجه کښې جائزه ده لیکن په خپلو حدودو کښې دننه جائزه ده

په روایت د ابوداود کښې دی چه نبی صلی الله علیه وسلم وفرمائل «لاتضربوا اماء الله تعالی» یعنی د الله تعالی وینځې «زنانه» مه وهئ نوحضرت عمر رضی الله عنه راغې او وې فرمائل «ذنن النساء علی ازواجهن» یعنی ښځې په خاوندانو باندې زړه ورې شوې نو بیا نبی صلی الله علیه وسلم اجازت ورکړلو دوهلو نو بیا ښځو شکایت وکړلو رسول الله صلی الله علیه وسلم ته دخپلو خاوندانوته نوبی صلی الله علیه وسلم ووفرمائیل «لقد طاف بال رسول الله نساء کثیرة یشکون ازواجهن لیس اولائک بخیارکم» یعنی دکومو خاوندانوته چه ښځې شکایت کوی نو دا غوره خلق ندی، ابن کثیر په روایت دابن عباس رضی الله عنه سره نقل کړې دې که امر ثالث (ادب ثالث) سره بیا هم اطاعت نه کوی نو بیا حلاله ده چه فدیة ددوئې نه واخلی یعنې خلع دې وکړی، یا دې طلاق ورکړی اوددې ذکر په قرآن کښې اونه شو ځکه طلاق (ایقض الحلال الی الله) دی.

﴿فَإِنْ أطمَعْتُمْ﴾ که ښځه نشوز پریدی نو بیا ترینه هجران یا ضرب جائز نه دي اود ﴿عَلَّيْنِ سَبِيلًا﴾ نه مراد لار دظلم ده یا ترینه مراد بهانې جوړول دی د ظلم کولو دپاره په دوی باندې

﴿إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا كَبِيرًا﴾ دا په منزله دعلت دي د ماقبل لپاره یعنې حقیقه خو علو او کبریا، دالله تعالی صفت دي نوهغه سره ده حقیقی علو او کبریا، او هغه به چا باندې ظلم نه کوی نو خاوندانو په ښځو باندې حقیقی علونشته دي بلکه صرف ظاهری حاکمیت دی نودوی ولي ظلم کوی

وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعُثُوا

وکجړې، ویریری تاسو، یعنې معلوم کړئ، خلاف او کشمکش په مینځ دینځې اوځواند کېږي مو مقرر کړئ

حَكَمًا مِّنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِّنْ أَهْلِهَا ، إِنْ يُرِيدَا إِصْلَاحًا

يو صلح کونکي د خپلوانو دسړي نه او صلح کونکي د خپلوانو دینځې نه، کجړې نيت لري دا دواړه د اصلاح

يُوقِي اللَّهُ بَيْنَهُمَا إِنْ اللَّهُ كَانَ عَلِيمًا خَبِيرًا ۝

نو جوړځ به راولي الله په مینځ ددوی کېږي بېستکه الله دې پوهه خبردار

﴿وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا﴾ داڅوارلسم حکم دې دا حکامو درعیت نه اویدې حکم

باندې دسورة په آخر کېږي تنویر ذکر کېږي اوددې خلاصه داده که چرې دینځې اوځواند په منځ کېږي اختلافات طویل شی اودغه مذکورو طریقو سره اصلاح رانسی نوچونکې ددینه دځاندانونو دجگړې خطر وی نو داسې نده مناسب، چه هرځاندان دې دخپل فریق والا حمایت په هر حال کېږي اوکړي بلکه دوی دې دځواند دځاندان دطرف نه یو حکم مقرر کړي او یو حکم (فیصله کونکي) دې د خزي د ځاندان نه مقرر کړي، اودا حکمین دې داصلاح کوشش اوکړي. نوالله تعالی به ددوی اصلاح راولي اوخطاب په «وإن خفتم» اوپه «فابعدوا» کېږي اقراریو دزوجینو ته دې یا حکاموته راجع دې

﴿حَكَمًا مِّنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِّنْ أَهْلِهَا﴾ حکم دځاندان دسړي اوځاندان دینځې نه لکه چه

کیدي شی نو دارنگې دغیر ځاندانونونه هم کیدې شی لیکن دځاندان تخصیص حکم شوي دې چه دوی په حالاتو باندې څه واقف کیدې شی اودارنگې دمشکلاتو اود اسبابو دهغې اودهغې دحل کولو باندې زیات واقف کیدې شی

﴿إِنْ يُرِيدَا إِصْلَاحًا يُّوقِي اللَّهُ بَيْنَهُمَا﴾ ضمیر راجع دې حکمینو ته اوددینه دوه خبری

معلومې شوي اول دا چه دزوجینو په منځ کېږي اتفاق راتلل دحکمینو په صحیح نیت سره کیدې شی که نیت صحیح وی نو دالله تعالی امداد به شامل حال وی او دانسانانو زړونه دالله

څوارلسم حکم یعنې که دځواند اوینځې په مینځ کېږي اختلاف پېداشی نومسلمانونو لږه داصلاح کوسن بکاړدی ددی آیت پورې څوارلس احکام درعیت پوره شوجه دهغوی خلاصه داده چه ظلم مه کوئ

په قبضه او قدرت او تصرف کښې دى نواله تعالى به ددوئ په منځ کښې اتفاق راوولى
فانده اوداحکم دهرې جرگې والو دپاره دې چه دوئ ددوؤ فریقینو په منځ کښې صلحه
کوى نوکه ددوئ نیت صفا وی نواله تعالى به ددوئ مدد کوى او په مقصد کښې به ئی
کامیاب کړی

او دویمه دا چه دحکمینو دتقرر اودلیکلو مقصد دزوجینو په منځ کښې صلح کول
اوددوئ اتفاق راوستل دی اوهرچه ده دا مسئله چه دوئ دتفریق اودجمع اختیار لری یانه
نوپدې کښې اختلاف دې بعض وائی چه دتفریق یعنی دطلاق اودخلع اختیار نه لری
ترخوپورې چه زوجینو ورته اختیار نه وی ورکړې ځکه دوئ شرعى حاکمان اوقاضیان ندی
اودتفریق کول بغیر دتوکیل نه دشرعى حاکم اودقاضی کار دې دا قول دحسن او زجاج دې
اودارنگې منسوب دې امام ابوحنیفه رحمه الله ته، **دویم قول** دادې چه دوئ بغیر دتوکیل نه
دجمع اوتفریق اختیار لری اودوئ قاضیان دی صرف وکیلان ندی اودا قول مروی دې دابن
عباس اوحضرت علی رضی الله عنهما نه، اوامام مالک اوشافعی رحمهما هم همدا غوره کړې
دې اوپدې قول کړې دې امام شعبی، دوئ دلیل پیش کوى په یو واقعه سره چه صاحب دروح
المعانى په روایت دشافعی اوبیهقی سره نقل کړې ده دعبيده السلمانی نه چه یوسړې اوبڼڅه
راغلل حضرت علی رضی الله عنه ته اوهر یوسره ډیر خلق وو دهغوئ دځانده نه نو حضرت
علی رضی الله عنه امر اوکړلو چه یوحکم دسړی ځانده اوبل حکم دښځې دځانده مقررکړئ
نوهغوئ مقررکړلو نوحضرت علی رضی الله عنه دواړه حکمینو ته اوئیل ((تدریان ماعلیکما))
یعنې آیا تاسو پوهیگئ چه ستاسو ذمه دارى څه ده او بیاني اوفرمائیل که تاسو دواړه په
جمع او دیوبل سره په مصالحت باندې متفق شوئ نودغه شان اوکړئ اوکه ستاسو رائ په
تفریق اوجدائی راغله نو تفریق اوکړئ نوکله چه ښځې دا خبره واریده نواوئیل چه ماته
منظورده چه حکمین دواړه په قانون الهی څه فیصله اوکړی اوسړی اوئیل چه تفریق ماته
منظور ندې، نوحضرت علی رضی الله عنه اوفرمائیل چه ته به هم دغه شان حکمینو ته
اختیارورکوى څنگه چه اختیار ښځې ورکړې دې، نوددې واقعي نه شوافع دلیل قائموى چه
حکمین دتفریق اختیار لری اواحناف وائی چه داواقعه خوپدې دلالت کوى چه تفریق راوستل
داموقوف دی په رضامندی باندې نو ددې وجه نه ئی سړی ته اوئیل چه ته هم حکمینو ته
اختیار ورکړه لکه چه څرنګې ښځې اختیار ورکړی دې یا دا تفریق په امر دحضرت علی رضی

الله عنه سره وو او امام دتفریق اختیار لری څرنگې چه مصلحت اوینی

وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبَىٰ

او عبادت، ۱ کوی دالله او مه شریکوی د هغه سره هیڅ څیز اود موریلار سره نېک سلوک کوی اود خپلوانوسره

وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنبِ

اود یتیمانوسره اومسکینانوسره اود گاونډی نزدې (خپل سره) اود گاونډی لرې (پردي، سره) اود ملگری دډې سره

وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ

او دمسافر سره او د هغوی سره چه مالکان وی دهغوی بی لاسونه ستاسو، بېشکه الله نه خوینوي هغه څوک

كَانَ مُخْتَالًا فَخُورًا ۝ الَّذِينَ يَبْغُلُونَ وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُغْلِ

چه وی متکبره خپله ستایه کونکې داهغه دی چه بغل کوي (پخپله هم او حکم کوی نورو خلقتو ته دپخل

وَيَكْتُمُونَ مَا أَنشَأَ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ ۖ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا

اوسوی هغه څیزچه ورکړې دي دوی ته الله دپخل فضل نه اوتیار کړې دي مونږ، دپاره دکافرانو عذاب

مُهِينًا ۝ وَالَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ رِئَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ

رسواکونکې اودوی، ۲ هغه کسان دی چه خرچ کوی مالونه خپل دپاره دخودنې خلقتو ته اویمان نه لری په الله

وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَنْ يَكُنِ الشَّيْطَانُ لَهُ قَرِينًا فَسَاءَ قَرِينًا ۝

اوه ورځ داخرت باندې اوهغه څوک چه وی شېطان هغه لره ملگری نوډېرېد دي داملگری

﴿وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا﴾ دڅوارلس احکاماتو بیان نه بعد د اصل مسئلې

یعني دتوحید بیان دي یعني هر قسم عبادت مالی، بدنی، قولی خاص الله تعالی لره دی او

۱ دڅوارلس احکام ربعیت نه پس مسئله د توحید، دالله عبادت کوی شرک مه کوی دا دویم امر دي

(والموالدين) دریم امر د دفعیه د عذاب دپاره یعنی احسان کوی

۲ زجر تخوف

«شیتا» مفعول به د تعمیم دپاره دې یعنی دالله سره هېڅ څوک شریک مه ګرځوئې نه ولی. نه نېی نه بت وغیره یا مفعول مطلق دې ((ای لا تشرکوا شرکا شیتا)) یعنی هېڅ قسم شرک مه کوئې نه اعتقادی او نه فعلی او نه بل قسم

﴿وَالَّذِينَ﴾ ((ای واحسنو الی الوالدین)) ﴿وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَى﴾ داقربايت عام دې دنسب په اعتبار سره وی اوکه د دار په اعتبار سره وی ﴿وَالْجَارِ الْأَجْنِبِ﴾ ((الجنب)) دا صفت دې د ((الجار)) دپاره. جنب بُعد ته وائی او دا بُعد عام دې دنسب په اعتبار سره وی اوکه د دار په اعتبار سره وی. په مسند بزار کې دحضرت جابر رضی الله عنه مرفوعاً روایت دې چې **ګاونډي په درې قسمه دي اول هغه دې چې دهغه درې حقوق وی او دویم هغه دې چې دهغه دوه حقوق وی او دریم هغه دې چې دهغه یو حق وی. اول هغه دې چې ګاونډی وی او مسلمان وی او دقربايت والا وی او دویم هغه دې چې مسلمان وی خو قربايت نسبی نه وی. او دریم هغه دې چې کافرو ی نو دده صرف یو حق شو ﴿وَالصَّاحِبِ بِالْجَنبِ﴾ ددې مختلف تفسیرونه دی: (۱) دسفر ملګري (۲) شریک درس (۳) شریک دکسب (۴) په جماعت یا مجلس کې ناست ملګري چې ستا ورسره تعارف پیدا شی (۵) ښځه ﴿وَمَا مَلَکَتْ أَيْمَنُکُمْ﴾ وینځې غلامان او دارنگې حیوانات چې د انسان په ملکیت کې وی**

﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَالًا فَخُورًا﴾ ((مختال)) خود پسند، هغه چاته وانی چې خپل شخصیت ورته زیات ښکاری او ډبل حقوق په ځان باندې نه منی او د لویي دوجې نه دخپلوانو او ګاونډیانو نه نفرت کوی او فخور هغه دې چې خپل صفتونه پخپله خلقتو ته کوی او خپله لونی خلقتو ته ښکاره کوی (دو زمار)، صاحب دروح المعانی د فخور په تفسیر کې وانی ((عدم نافیة علیه تطاولا و تعظما)).

﴿الَّذِينَ يَبْخُلُونَ﴾ دا خبر دمبتدا مخدوف دې ((ای هم الذین)) یابدل دی د ((من)) نه

﴿وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ﴾ ماقبل دضلال درجه وه او دا د اضلال درجه ده چې نورو خلقتو ته د بخل تعلیم ورکوی په قول یا په فعل او حمل سره

﴿وَيَعِزُّهُمْ مَا آتَاهُمْ اللَّهُ﴾ دښه مراد مال او دولت دې یا علم دی چې حق داران ترینه امید هم اړ لری. او یا ترینه مراد علم دین دې چې یهودیانو د رسول الله صلی الله علیه

وسلم صفتونه پتول . نو بخل عام دې چه د مال وی او که د علم دین وی . او په بهر دو کښې دا دواړه قسم بخل په اعلی درجه او معیار کښې موجود وو

﴿وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُّهِمًّا﴾ دا تخويف دې . مؤمن گنهگار ته چه عذاب ورکولې شی نو د تطهير دپاره ورکولې شی او کافرانو او منافقانو ته د توهين دپاره وړک ای سی ﴿وَالَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ رِيقًا آتَايَ﴾ دا عطف دې په «الَّذِينَ يَخْلُونَ - الایه» باندی اوهغه چه بدل شی دما قبل نه نو دابه هم بدل شی نو معنی به نئی داسی ((لا یحب الله الذین ینفقون اموالهم رياء الناس)) یعنی الله تعالی ددې دواړو قسمو خلقو سره محبت نه کوی یوهغه خلق دی چه بخل کوی او کتمان کوی او بل هغه قسم خلق دی چه اتفاق خو کوی لیکن الله یی نه کوی بلکه دخلقو د خودنې دپاره نئی کوی ﴿وَلَا يُؤْمِنُونَ﴾ دمنافق ایمان صرف لسانی نوهغه کالعدم دې ﴿وَمَنْ يَكُنِ الشَّيْطَانُ لَهُ قَرِينًا﴾ په کلام کښې تقدیر دې ((ای قرینهم الشیطان ومن یکن - الخ)) او د شیطان نه مراد عام دې انسی وی او که جنی وی

وَمَاذَا عَلَيْهِمْ لَوْ آمَنُوا بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَنفَقُوا مِمَّا

أَوْخَهُ نَقْصَانٌ بِهِ وُودُوا نَه كَجَرِي دوى ايمان راوړې وې په الله اوپه ورځ و آخرت او خرچ یی کولې دهغه مال نه

رَزَقَهُمُ اللَّهُ وَكَانَ اللَّهُ بِهِمْ عَلِيمًا ۝ إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ

چه ورکړېدې دوى نه الله اودې الله په دوى باندې عالم بېشکه الله ظلم نه کوي په اندازه ديوي ذرې

وَأَنَّ تِلْكَ حَسَنَةٌ يُطْعِمُهَا وَيُؤْتِي مِنْ لَدُنْهُ أَجْرًا عَظِيمًا ۝

اوکه وی (۱) ذره مقدار ښکي . زیاتوی هغې لره الله او ورکوی دخپل طرفه ثواب لونی

﴿وَمَاذَا عَلَيْهِمْ﴾ دا زجر دې . په «(ماذا)» کښې دنجویانو دوه قوله دی اول داچه «(ما)» په معنی د «(ای شی)» استفهامیه سره دې په محل درفع کښې مبتداده او «(ذا)» موصوله په معنی د «(الذی)» سره دې او «(عليهم)» سره دمتعلق نه صله ده . او موصول سره د صلی نه خبر د «(ما)» لپاره دې . دویم دا چه «(ماذا)» مجموعه په معنی د «(ای شی)» سره مبتداء ده او «(عليهم)» سره د متعلق

نه خبر دې ﴿لَوْ آمَنُوا﴾ «لو» شرطیه دې اوجواب ئې محذوف دې «ای لوامنوا لماذا یضرمهم ذلك» یعنی که چرې ددوی په صدق قلب سره ایمان راوړې وې نوڅه نقصان به ورته نه وو. بلکه فائده به وه ﴿وَأَنفَقُوا﴾ داعطف دې په «آمنوا» باندې او دا مقابل دېخل دې اود انفاق نه مراد شرعی انفاق دې

﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ﴾ دا زجر او تخويف دې ﴿يُثْقَلُ ذَرْوُ﴾ منصوب بنابر صفت دې دمفعول مقدر دپاره نوتقدير دعبارة داسې شو «ای ان الله لا یظلم ظلما مثقال ذرة» اوبعضې وائی چه «لا یظلم» متضمن دې معنی د«لا ینقص، لا یخس» لره نو دوه مفعوله غواړی. مفعول اول محذوف دې چه «احدا» دې او «مثقال ذرة» ورلره مفعول ثانی دې «مثقال» دثقل نه ماخوذ دې په اصل کښې مطلق مقدار ته ویلې شی اوپه عرف کښې خلیريشت قیراط ته ویلې شی اودلته په معنی دمقدار اواندازې سره دې او «ذرة» وړوکی سور میری ته ویلی شی اودحضرت ابن عباس رضی الله عنه نه روایت دې چه دمیری سر ته ویلې شی اودویم روایت داهم دې چه دنمر واره واره بسری چه په پلوشو کښې ښکارېږی هغې ته وائی .

﴿وَإِنْ تَكُ حَسَنَةً﴾ دا ترقی ده دماقبل نه چه الله تعالی ظلم نه کوی بلکه د حسناتو بدله په کثیر مقدار کښې ورکوی «ان تک» په اصل کښې «ان تكون» وو، دجزم په وجه دنون حرکت ساقط شواو دالتقاء ساکنین په وجه واؤ حذف شوو اونون کله حذف کیږی چه روستو ورسره ضمیر متصل نه وی لکه پدې خائې کښې اوکله نه حذف کیږی لکه «ان یکن غنیا اوفقیرا» او «تک» دکان ناقصه نه دې او اسم ورلره ضمیر دې چه راجع دې مثقال ته او هغه مؤنث دې په سبب د اضافت کولو مؤنث ته. ﴿يُضَاعَفْ﴾ ددینه مراد تکشیر دې صرف دوه مثله ترینه ندی مراد او په ﴿وَيُؤْتِ مِنْ لَّدُنْهُ﴾ کښې اشاره ده چه زیادت دثواب محض په فضل دالله سره دې

لَكَيْفَ إِذَا جُمُعا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ يَشْهَدُ بِكُمْ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدٌ ۚ يَوْمَئِذٍ

نوشگند، حال به وی ددوی کله چه راولومونږ دهر امت نه گواه اوراولو مونږ تالره پدوی باندې گواه به دغه ورځ به

يُؤَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَعَصَوْا الرَّسُولَ لَوْ تُسَوَّى بِهِمُ الْأَرْضُ

اړمار کوی هغه کسان چه کفرې کړې دي اونا فرماني نې کړېده در رسول نه چه همواره شی بدوی باندې ږمک

وَلَا يَكْتُمُونَ اللَّهَ حَدِيثًا

اونه به شی پټولی دوی دالله نه هیڅ خبره

﴿فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا﴾ دا تخويف اخروی دي اودا خبر دمېندا محذوف دپاره دي اي کف

حالهم اذا - الخ

﴿مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ﴾ نه مراد نبی دا امت دي ﴿وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا﴾

((هولاء)) نه مراد دغه انبياء سابقين دي. او مراد دشهادت نه په دوتی باندې شهادت دي په

صدق ددوی باندې دي يا ((هولاء)) نه مراد مکذبین ددي امت دي او مراد دشهادت نه په دوتی

باندې شهادت په تکذيب په دوتی باندې دي. اوبياترينه مراد صحابه دي او ((علي)) په معنی د

الام. سره دي او مراد ترينه شهادت دي په ایمان او په تابعداري دصحابو باندې. په بخاری

ترتیب کسې روایت دي د عبدالله بن مسعود نه چی نبی صلی الله علیه وسلم او فرمائیل چه ته

ماته دقرآن پاک تلاوت او کړه نو ما عرض او کړو چه ((یا رسول الله اقرا وعلیک انزل)) آیا خه

تلاوت کړم او حالانکه داخوپه تاسو باندې نازل دي نونبی صلی الله علیه وسلم او فرمائیل چی

زه غواړم چه دبل چاته واورم نو ما دسورة نساء تلاوت شروع کړو. کله چه دي آیت ته خه

اورسیدم ﴿فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا﴾ نونبی صلی الله علیه وسلم او فرمائیل ((حبسک)) یعنې بس

چه کافی دي. کله چه ما دهغه مخ مبارک ته نظر او کړو نو د سترگونه نې او ښکې بهېدلې.

فسطلانې شرح بخاری وائی چه نبی صلی الله علیه وسلم ته آخرت منظر مستحضر شو او د

امت دکوتاهن خیال نې راغې نوڅکه نې اوچرل. پدې آیت کښې لفظ دشهید دنبی صلی الله

علیه وسلم په حق کښې ذکر شوې دي. اهل بدعت ددې نه ثابتوی مسئله دحاضر او نا ظر د

رسول الله ﷺ

جواب چه دشهید نه مراد نگهبان اونگران دي اوخصوصا په هغه خلقو چه دنبی صلی

الله علیه وسلم په زمانه کښې موجود وو لکه عبدالله بن مسعود. ددغه مذکور روایت نه هم

ظاهرېری او دمسلم شریف په روایت کښې دي ((شهیداً مادمت لیهم)) اودغه شان دبخاری

شریف په یوروایت کښې دی ((فاقول کما قال عبدالصالح وکنت علیهم شهيدا مادمت فیهم فلسا توفیتی کنت انت الرقیب علیهم)) او بعضو ویلی دی چه دشهادت نه مراد د ټولوا مت په اعمالوشهادت دي په دلیل دهغه حدیث سره چه قرطبی ذکر کړي دي چه په نبی صلی الله علیه وسلم باندې اعمال دامت پیش کیری لیکن پدې حدیث باندې ابن کثیر رد کړي دي چه پدې حدیث کښې انقطاع ده او یو راوی پکښې مجهول دي اودا حدیث مرفوع نه دي بالفرض که دا حدیث ثابت هم شی نو بیا ترینه دا خبره نه ثابتیږي چه نبی صلی الله علیه وسلم هرځای کښې حاضر اوناظر دي او دا ډیره واضحه خبره ده

﴿يَوْمَئِذٍ يَوْمُ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ دا تتمه د تخويف ده ﴿وَعَصَوْا الرُّسُولَ﴾ د كفر نه علاوه عصيان مراد دي ﴿لَوْ تَسَوَّيْ رَيْبُ﴾ ((لو)) مصدریه دي ((تسوى)) په تاویل دمفرد سره مفعول به دي (یوډ) دپاره ((ای یتمنون تسوية الا رض هم بحث یدفنون فیها)) او ((الارض)) نائب فاعل د ((تسوى)) دپاره دي او (با) دتلبس دپاره ده ((ای متلبسة هم))

﴿وَلَا يَكْفُرُونَ اللَّهَ حَدِيثًا﴾ د حضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنه نه چا سوال وکړو چه په دي آیت کښ داسې ذکر دی چه دوئ به هېڅ خبره نشی پتولې لیکن بل آیت کښې داسی دی ﴿وَاللَّوْزَيْنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ﴾ په ظاهر کښې ددې دواړو په مینځ کښې تعارض دي ځکه په اول آیت کښې دی چه خبرې به نشی پتولې او په دویم آیت کښې ددې په عکس سره ذکر دي جواب نوهغوی جواب اوکړو چه هرکله کفاردا وه وینی چه جنت ته دمسلمانانونه علاوه بل څوک نشی تلې نو دوئ به وائی یوبل ته چه راشی چه انکار اوکړو دشرک نه نو وائی به «والله ربنا ما كنا مشرکین» نو بیا به په دوئ باندې د دوئ اعضاء او جوارح گواهی اوکړی نو په دغه وخت کښې به اقرار اوکړی نوددې وجه نه ئی او فرمائیل ﴿وَلَا يَكْفُرُونَ اللَّهَ حَدِيثًا﴾

لَا يَكْفُرُونَ اللَّهَ حَدِيثًا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَرَى حَتَّى تَعْلَمُوا مَا آيِ اِيْمَانٍ (۱) والو مه نزدې کيږئ مونږ ته پداسې حال کښې چه تاسو نشه یئ تردې چه پوهيږئ په هغه څه

۱. دامورثلاثو ظلم مکوي . شرک مکوي احسان کوي، نه بعد دامر مصلح يعنی مونږ بيان . چه دادامور مذکوره دپاره معد اومعاون دي

تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرُونَ سَبِيلٍ حَتَّى تَغْتَسِلُوا ۖ وَإِنْ كُنْتُمْ

چه تاسوئې وايئ اونه په حال دجنابت كښې مگر كه تيريدونكى يئ دلاري تردې پورې چه غسل او كړئ. او كه تاسو

مَرَضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُم مِّنَ الْغَائِطِ أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ

ناجوره يئ يا په سفر كښې يئ ياراشي بوستاسونه لونې حاجت نه ياتاسويوخاني شوي يئ دښخوره

فَلَمْ يَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ

اونه مومئ تاسواوبه نوتيمم كوي په زمكه پاكه باندې نومسح كړئ مخونه خپل اولاسونه خپل بېشكه الله دي

عَفْوًا عَفْوًا

دېر عفوكونكي دېر بخنه كونكي

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الْعَمَلَةَ وَالْأُمَّةَ شَكْرًا﴾ مخكښې خوارلس احكامه ذكرشو
نو دا ټول امور انتظاميه وو، اوس دلته امر مصلح ذكر كيږي چه هغه مونځ دې څكه دمونځ په
ذريعه سره دباطن اصلاح رازي اوخصوصا په جمعې سره مونځ كول اوصفونه سيده كول پدې
سره اتفاق رازي، ((قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : تسون صفوفكم اوليخالفن الله بين
قلوبكم)) (مشكوة بحواله مسلم)

امور مصلحه د امور انتظاميؤ لپاره بمد اومعاون دې، دمونځ دپاره ظاهري طهارت او
دزړه په استحضر سره قرآن پاك لوستل او اوريدل هم ضروري دي.

نو دلته حكم دي چه په حالت د نشه كښ مونځ مكوي، او د بې اودسې په حالت كښ
مونځ مه كوي. نو معلومه شوه چه په مونځ كښ قرآن لوستل او اوريدل دپراهمام لري. نو د
دې وجه نه په حالت د نشه كښ مونځ كول ممنوع دي او دې وجهې نه آقره او اعلم بكتاب
الله لره امام جوړل ضروري دي ﴿وَأَنتُمْ شَاكِرُونَ﴾ دا جمله حالیه ده او حال چونكه قيد وي او
دارومدار دكلام وي نومقصود په نهی سره هم دا قيد دي ﴿حَتَّى تَقْلَمُوا مَا تَكُولُونَ﴾ دا غايه
ده د «لا تقربوا» تر دې چه پوهيږئ په هغه څه باندې چه تاسوئ وايئ په مونځ كښ، او د دې
آيت مقصد دا نه دي چه دنشې لپاره مونځ پريږدئ بلكه مقصد دادې چه دمونځ په وخت كښ

نشه مه کوئ.

نودشرا بوحرمت تدریجا راغلی دې، اول آیت دسورة بقره نازل شو او پدې کښې اشاره وه
حرمت ته خو صریح ممانعت نه وو نوځکه حضرت عمر رضی الله عنه اوویل ((اللهم بین لنا بیانا شافیا))
د هغې نه بعد بیا دا آیت نازل شو او پدې کښې هم صراحة ممانعت نه وه، نوییا حضرت عمر
رضی الله تعالی عنه او فرمائیل ((اللهم بین لنا بیانا شافیا)) نوییا روستو آیت دسورة مائده نازل
شو، ددې آیت په شان نزول کښې روایت دترمذی دې چه ترمذی ورته حسن صحیح ویلی دی
او هغه دادې چه حضرت علی رضی الله عنه فرمائی چه حضرت عبدالرحمن بن عوف رضی الله عنه
دعوت کړې وو نوموړه طعام او خوړلو او بیا مو وریسې شراب اوسکل او علی رضی الله عنه
فرمائی چه څه دوئی امام جوړکړم نو ماسورة کافرون شروع کړو نو د ﴿لَا أَهْبَدُ مَا تَعْبُدُونَ﴾
په ځانې ما داسې اوویل ((والن لعبد ماتعبدون)) نودا آیت نازل شو، چونکه دا واقعه دحرمت
دشرا بونه قبل وه نو پدې وجه دحضرت علی رضی الله عنه په مقام باندې څه داغ نه شی لگیدې نو
د دې نه دانکار څه وجه نشته، اگر که په بعض روایتونو کښې دامامت نسبت حضرت
عبدالرحمن بن عوف ته ذکر شوې دې چه ده امامت کړې وه او غلطی ترینه راغلی وه.

﴿وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ﴾ «جنب» دا لفظ په وزن د مصدر سره دې نو ددې وجه نه
مفرد، تشبیه اوجمه مذکراو مؤنث پکښې برابرې او د جنب اصل معنی بعد دې اوجنب
اصطلاحی «فاقد الطهارة الكبرى» هم د مونخ، تلاوت، مسجد نه بعید وی ځکه ورته جنبی
وايي، په دې آیت کښې دوه توجیه دی: (۱) احناف وائی چه صلوۀ دلته په خپله معنی سره
دې نومعنی داده: ((لا تقربوا الصلوة جنباً حتى يغتسلوا)) او ((الا عابری سبیل)) ترینه استثناء ده
او پدې کښې ابهام دې اوتفصیل و وروستو دې اومطلب د آیت داشو چه مه نیزدې کیږئ
مونخ ته په حالت دجنابت کښې ترڅوچه تاسو غسل نه وی کړې مگرکه تاسو تیریدونکی
دلارې یی یعنی په حالت دسفر کښې یی او اوبه بیا اونه مومئ، نو سفر اودهغه شان نور
عذرونه اودهغوی حکم روستو بیانېږی په «وان گتم موی = الایه» سره

(۲) شوافع وغیره وائی چه دلته دصلوة نه موضع دصلوة مراد دې په طریقه داستخدام
سره «ای لا تقربوا موضع الصلوة المسجد جنباً الا عابری سبیل» مطلب دادې چه جنب دې مسجد
نه نه داخلېږی مگر داچه په لارې باندې تیریدونکې وی نو بیا جائز دی تیریدل اومکث جائز
نه دې اوبه نیزد د احنافو تیریدل هم جائز نه دی البته په وخت دضرورت کښې دې تیمم

او کړې چه قادر نه وی په غسل باندې نوبیا تلې شی

﴿وَإِنْ كُنْتُمْ تَرَاهُمْ﴾ دا تفصیل دهغه اجمال دې چه په «الاعرابی سبیل» کښې وو او دسفر نه علاوه دنور وعذرونوبیان دې چه هغه مرض دې نوبیه ماقبل کښ ذکر دعابری سبیل یعنی ذکر د سفر بطور مثال وو او دلته د مرض نه هغه مرض مراد دې چه د اوبو استعمال سره د مرگ او یا د مرض زیاتیدلو خطر ه وی ﴿أَوْ عَلَى سَفَرٍ﴾ دا په محل دنصب کښې دې اوعطف دې په «مرضی» باندې «ای کتم علی سفر» لیکن روستوشروط ورسره مراد دې چه هغه «ولم تجدوا ماء» دې اوهر چه دې په حالت د روغ والی اود مقیم والی کښې یعنی څوک چه روغ وی. مقیم وی خو اوبه نه مومی نو د هغه دپاره نو دده دپاره هم په مذهب داماء ایو حنیفه اود امام مالک رحمهما الله باندې تیمم جائز دې او ذکر دسفر ددې وجه نه شوې دې چه غالباً په خالت دسفر کښې اوبه نه موندلې کیږی اوبه حالت د حضر او اقامت کښې اسنی سره موندلې کیږی

﴿أَوْ جَاءَ أَحَدُكُمْ مِنَ الْغَائِطِ﴾ مدارک په حواله دامام رازی رحمه الله سره وائی چه دلته «او» پخپله معنی سره نه دې ځکه چه «او» داحد الامرین دپاره راخی نوبیا دا لازمیرې چه مریض اومسافر لره دې تیمم کول لازم شی اگرکه حدث اصغراو اکبر ورته نوی لا حق شوې بلکه «او» په معنی د او سره دې اوحال دې دفاعل نه نومعنی ئی داده که تاسوپه سفر کښې وئ اوحال داوو چه تاسوته حدث اصغرا حق شوې وو «وجاء احدکم من الغائط» او بیا درته حدث اکبر یعنی جنابت شوې وی.

﴿أَوْ لَسْتُمْ الْأَسَاءَ﴾ او اوبه مو اونه موندلې نوبیا تیمم کوئ اوبعضی وائی چه «او» زائد دې اوحضرت شیخ رحمه الله په حواله دشاه انورشاه کشمیری رحمه الله سره وائی چه «او» کله دتغایر مفهومی دپاره راخی «کمافی مسلم الثبوت» اودلته مفهوم د «وجاء احدکم من الغائط» عام دې دماقبل نه نو د «او جاء احدکم من الغائط» مطلب دادې چه یا تاسو مریضان اومسافران نه وئ بلکه روغ اومقیم وئ لیکن بې اودسه اویاپه جنابت کښې وئ او اوبه درته نه میل اوېدې نوبیه هم تیمم کوئ.

فانده دلته قرآن نسبت دمجنی مخاطبینو ته اونکړو یعنی داسې او نه ویل «واجتم من الغائط» بلکه نسبت ئی «احدکم» ته اوکړو یوه وجه داده چه دانسان دا عادت دې چه په داسې

حالت کنبی یوازی والی اوتفرد خوبنوی. بله وجه دا چه تصریح رانه شی په نسبت کولو مخاطبینوته دهغه فعل چه انسان ترینه حیا او شرم کوی

﴿أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ﴾ پدې کنبی دحدث اکبریان دې یعنی دجنابت او مراد ددینه جماع ده په نیزد د امام ابوحنیفه رحمه الله باندې او دا قول مروی دې درئیس المفسرین لسان القرآن حضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنه او دا قول زیات راجح دې ځکه چه دا مروی دې دابن عباس رضی الله عنه نه او دارنگې صیغه دمفاعله پدې دلالت کوی اوبل داچه پدې تقدیر به آیت جامع شی ټولو انواعو دحدث لره (اصغر، اکبر) او انواعو دطهارت لره (چه غسل اوتیمم) دی

اوپه نیزد دامام شافعی رحمه الله باندې مرادترینه لمس په لاس سره دې اوقبلی (خکلولو) ته هم شامل دې اوداقول مروی دې دابن عمر او ابن مسعود رضی الله عنهما نه. نوپه نیزد د امام شافعی رحمه الله باندې لمس په لاس سره دنواقضو دوضوء نه دې. په یوروايت کنبی ((بشهوة مس)) اوپه بل روايت کنبی ((مطلق مس)) اوپه یوروايت کنبی بلا حائل اوپه بل روايت کنبی مطلقا نوبنا پدې قول باندې پدې آیت کنبی دحدث اکبر یعنی دجنابت ذکر نشته دې

﴿فَلَمْ يَجِدُوا﴾ نه موندل د ابو ډیر صورتونه لری یابه بلکل موجود نه وی او یابه ورته رسیدل مشکل وی لکه لوبښی درا ویستلونه وی یاخوفا دشمن یا د درنده وی او یا اوبه وی مگر کمې وی او د تندې ویره وی یاد مرض خطره وی او یا انسان په قید کنبی وی یا په گران قیمت ورته میلا ویری چه غبن فاحش پکښ وی «فا» په «فلم تجدوا» کنبی دعطف دپاره ده او دا عطف دې په «گتم» باندې اودا مجموعه شرط دې اوجزا ورلره دا قول دې چه «فَلَمَّا ظَنُّوا» «صعید» مفعول به ده او «ظنوا» ورلره صفت دې اود صعید معنی په نیزد دامام ابوحنیفه رحمه الله باندې وجه الارض ده نوتیمم په هغه شی سره کول جائز دې چه هغه دجنس الارض نه وې چه په اور باندې به نه ویلې کیږی اونه به سوزی او امام شافعی رحمه الله په نیزد د «صعید» معنی تراب منبت ده (هغه خاوره چه گیاه ترینه زرغونیری) نوپس داسې کانړې چه په هغې باندې گرد او غبار نه وی نوپه هغې باندې تیمم په نزد د امام ابوحنیفه رحمه الله جائز دې اوپه نزد د امام شافعی رحمه الله جائز نه دې ترخوچه خاوره پری نه وی.

﴿فَأَمْسُوا بِوُجُوْهِكُمْ وَأَنْوِيكُمْ﴾ دا تفصیل دتیمم دې او ددېنه مراد لاسونه دی ترڅنگلو پورې په نیزد د احنافو باندې.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ يَفْتَرُونَ الضَّلَاةَ وَيُرِيدُونَ

آیا () ته نه گوري هغه کسانو ته چه ورکړې شوېدی ورته يو حصه د کتاب نه اخلي گمراهي او غواړي

أَن تَضِلُّوا السَّبِيلَ ۚ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِأَعْدَابِكُمْ وَكَلَىٰ بِاللَّهِ وَلِيًّا ۖ

چه تاسو هم واورئ دسې لارې نه او الله ښه عالم دي ستاسويو دښمنانو او کافي دي الله دوست حمایني

وَكََلَىٰ بِاللَّهِ نَصِيرًا ۝ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ

او کافي دي الله مددگار بعضي د يهوديانو نه داسې خلق دي چه بدلوي کليمې دالله (تورات) په اړولو سره

عَنْ مَوَاضِعِهِ وَيَقُولُونَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَاسْمِعْ غَيْرَ مُسْمِعٍ

د خپلو ځايونو نه او وائي دوي واوريدو مونږ اونه ئي منومونږ او وائي اووره ته اوريدل دي نه وي کړي شوي تاونو

وَرَاعِنَا لَيًّا بِالْسَبِيلِ ۚ وَطَعْنَا فِي الدِّينِ وَلَوْ أَنَّهُمْ

اوراغنا وائي پداسې حال کښې چه تاووي ژبې خپلې (محرف ته) او عيب لگوي په دين اسلام کښې، او که دوي

قَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَاسْمِعْ وَانظُرْنَا

ونيلې وي چه واوريدو مونږ او خبره منو او اسمع ئې ونيلې وي بغير دغير مسمع نه او انظرنا ئې ونيلې وي (نه راغنا)

لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَأَتَوْهُمْ وَلَكِنْ نَعْتُهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ

څامخايه غوره وي دوي لره اوښه برابر، ليکن لعنت كړېدي پدوي باندې الله په سبب د كفر ددوي

فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا ۝

توايمان نه راوړي دوي مگر كم خلق

﴿ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ ﴾ دا زجر دي اهل كتابو ته چه دوي په خپل كتاب

باندې عمل پريښودلې دي او گمراه شوي دي اود اغوا ري چي تاسو هم په خپل كتاب باندې

عمل پریږدئ او گمراه شی، ﴿وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِاَعْدَابِكُمْ﴾ دا تسلی ده مؤمنانوته چه الله تعالی ته ستاسو دشمنان ښه معلوم دی او هغه به ستاسو مدد کوی او ستاسو نصرت به کوی او دالله مدد او نصرت چه شامل حال شی نو دا کافی دي.

﴿يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ هَادَوْا﴾ د «اوتوا» دې يا خبر د مبتدا محذوفې دي ((اي هم من الذين هادوا)) يا ((من الذين هادوا قوم يحرفون — الخ))، ((بحرفون الكلم)) تحريف تغير او تبديل ته وائی نوکه صرف معنی بدله شی نو دا تحريف معنوی دي او که لفظ بدل شی نو دا تحريف لفظي دي اود ((الکلم)) نه مراد کلمات او احکام دتوراة دي ﴿عَنْ مَوَاضِيهِ﴾ دمقدر سره متعلق دي ((اي بصره عن مواضعه)) یعنی دوی تغير او تبديل کوی په احکامو دتوراة کښې په اړولوسره دخپل ځای نه چه دکلماتو مدلول او مقصد وغيره پریږدي او بل څه ترینه اراده کوی

﴿مَحْمَدًا وَعَصِيْمًا﴾ په خوله «سمعا» وائی او په زړه کښې «عصينا» وائی يا د نبی کریم صلی الله عليه وسلم په حضور کښ «سمعا» وائی او چه ځان له شی نو «عصينا» وائی

﴿وَاتَمَعَ عَيْرٌ مُّسَمَّعٌ﴾ داعطف دي په په «سمعا» باندې نو د «يقول» ماتحت دي او «غیر مسمع» حال دي او پدې کښې دوه احتماله دی یو معنی صحیحه ده او بل معنی فاسده ده او دوی به اراده کوله معنی فاسده، معنی صحیحه ده دا د «غیر مسمع کلاما مکروها ولا اذى» یعنی تاته دی نشی اورولې بده خبره او د تکلیف خبره نو پدې صوره کښې دا د عباد خیرده او معنی فاسده ئې داده چه په تا دي هیڅ څه نشی اورولې یعنی کونې شی او یا چه مړشی ځکه مړی ته هم څه نشی اورولې نو پدې صوره کښې دا بد دعا ده اودارنگې د «راعنا» دوه معنی دي یوه معنی صحیحه ده چه زمونږ رعایت او که اومونږ ته توجه او که او بله معنی فاسده ده چه دا په سریانی ژبې کښې مشتق دي درعونت نه او احمق ته ائی یا ئې معنی ده که وپیژو شپونکې یعنی «راعنا» چه عین ته کسره اشباعی ورکړې نو دا بد ترین الفاظ دکفر دی چه پیغمبر صلی الله عليه وسلم ته وائی چه ته دانسانانو دپاره مړی او معلم نه ئی بلکه دگډو او پیژو دپاره ئی یاد «راعنا» معنی دنگاهبان، حاضر او ناظر ده یا دا لفظ دمصریه

اصطلاح کښې معبود اعظم (نمر) ته وائی نو دا لفظ موهم دشرک دي ﴿لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ﴾ مصدر دي په معنی داجتم فاعل سره اودا حال دي دضمير د «يقولون» نه یا دضمير د «بحرفون»

نه یعنی خیلی زبی اړوی او باوه وی شی دمزل نه محرف ته ﴿وَمَعَنَا فِي الدِّينِ﴾ دامفعول مطلق دی یا مفعول به دی دفعل محذوفه دپاره ((ای بظنون طعا یا بقصدون طعا)).

فائدة پدې آیت کښې بیان دی چه یهود پخپله گمراه دی خپل کتاب شی بیرنې دی اونا سو هم گمراه کول غواړی پدې طریقې سره چه کوم مرکز د هدایت کتاب الله دی نو به هغې کښې تحریف او تبدیلی کوی اودا «چشمه هدایت» تاسوته خړوی او اشتباه. الباس درباندی راوولی او الفاظ کفریه موهمه دشرک په تاسوکښې رائج کوی خو تاسو دالله پناه اونیستی نوهغه تاسولره کافی دی اوستاسوحافظ دی

﴿وَلَوْ أَنَّهُمْ﴾ یعنی که جری دوښې د«سمعنا وعصينا» په خائ «سمعنا واطعنا» ونیلې وی اوصرف وسمع نې ویلې وی پې د«غیر مسمع» نه او «انظرونا» نې ویلې وی په خائې د «راعينا» باندې نودابه دوښی دپاره خپروې ﴿وَأَقَوْمٌ﴾ ای اعدل یعنی ډیره دعدل خبره اوبرابره به وی ﴿وَلَكِنْ لَّمْ يَكُنْ اللَّهُ﴾ دلته ذکر دمسبب دی په خائ دسبب باندې یعنی دوښی خیر او اقوه پریښودلو نولعنت برې الله نازل کړلو ﴿فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا﴾ که «قلیلا» صفت درجال وی نومعنی نې داده چه دوښی نه ډیر لږ خلق ایمان راوړی یا صفت د «ایمانا» دی ((ای لایؤمنون الا ایمانا قلیلا)) ایمان قلیل خوندي معتبر نومعنی داشوه چه ددوښی بالکل ایمان نه راوړی

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا الْكِتَابَ آمِنُوا بِمَا نَزَّلْنَا مُصَدِّقًا لِّمَا

ای اهل کتابو ایمان راوړئ په هغه کتاب چه نازل کړېدې مونږ تصدیق کونکې دهغه کتاب

مَعَكُمْ مِّن قَبْلِ أَن نَّطْلُسَ وُجُوهًا فَتَرَكَهَا عَلَى أَكْثَرِهَا

چه سانسره دې محکمنې ددینه چه وران کړو مونږ مخونه «صورتونه» نواوړه گرځوو هغه په شاگانو دهغوږی

أَوْ نَلْعَنَهُمْ كَمَا لَعَنَّا أَصْحَابَ السَّبْطِ وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا ٥

یا به لعنت اوکړ به دوی لکه چه لعنت کړېدې مونږ په خاوندانو د خالي دورځې. اودې حکم دالله پوره کړې شوي

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا الْكِتَابَ﴾ پدې کښې دعوت دی اهل کتابوته دایمان. اود تخويف دی

یعنی که تاسو ایمان رانه وړئ نو خطر ده چه تاسو ته به په دې دوه قسمه سزاگانو کښ یوه سزا درکړې شی. اول داچه ﴿أَن نَّطْلُسَ وُجُوهًا﴾ «طمس» په لغت کښې دپټه وانی چه لیکلې

شوی خط او یا نقش دلوح نه وران کړې شی. صاحب د روح المعانی وغیره فرمائی چه الله تعالی چه دانسان په مخ کښې حاجیین «روزی» په شکل دنون جوړې کړی دی اوسترگې په شان دصاد دی اوپوزه په شان دالف ده اوخوله په شکل دمیم ده نود الله تعالی به داروان کړی ﴿فَرَدَّهَا عَلٰٓی اٰبَارِهَا﴾ (فا) دتفصیل دپاره ده دا تفصیل د طمس دې چه مخونه به ئی په شان دڅټونو اوگرځوؤ چه سترگې اوپوزه به پکښې نه وی او یا دا چه مخکښې حصه به ئی شاته کړو اوشاته حصه به ئی مخکښې راولو. یا دا معنی ده چه ددوئ رؤساء او مشران به ذلیل کړو. دویمه سزا داده چه ﴿اَوْ نَلْعَنَهُمْ کَمَا لَعَنَّا اٰمَنَاصَ السَّبْتِ﴾ ضمیر د «هم» راجع دې اهل کتابوته یا وجوه ته اود «لعلن» نه مراد مسخ اوتبدیل دصورت انسانی دې چه په صورت اوشکل کښې به دخنزیر او دشادوگانوپه شان وی. او یا ترینه مراد دخواستنه انسانی اخلاقو ازاله ده او په خسیس اخلاقوکښې اخته کول دی. دلته کلمه د «او» دمانعة الخلو دپاره ده اوکه څوک اعتراض اوکړی چه ایمان خودوئې نه وو راوړی نوداعذابونه په دوئې ولې نازل شو. نوددې **خو جوابات دی** : (۱) حضرت تهانوی رحمه الله فرمائی چه په قرآن کښې داسې لفظ نشته دې که چرې دوئ ایمان نه راوړی نوخامخابه طمس اومسخ راځی. بلکه مطلب دادې چه ددوئې دا جرم ددې مذکورې سزا مستحق دې نوکه الله تعالی سزاورنه کړی نودا دهغه رحمت دې (۲) داعذابونه به قرب دقیامت کښې وی لکه په مشکوة شریف باب القدر کښې دی چه دا قسم عذابونه به په منکرینو دقدر راځی (۳) داعذابونه به به دوئ باندی په قیامت کښې راځی (۴) دطمس نه مراد ذلیل کول دمشرانو ددوئې دی اودلعنت نه مراد دصفاتو د انسانیت زائل کول دی اودا امور واقع شوی دی (۵) دآیت مطلب دادې چه که چرې هیچا په دوئ کښې ایمان رانه وړلو نو دا مذکوره عذابونه به واقع شی اوهرکله چه بعضو لدوئ نه ایمان راوړلونوعذاب نازل نه شو. ابن کثیر او روح المعانی په روایت دابن جریر ذکر کړې دی چه عبدالله بن سلام رضی الله عنه دشام نه واپس شو او دا آیت ئی واوریدلو نوخیل اهل اوعیال ته دتلونه مخکښې دنبی صلی الله علیه وسلم حضورته راغې اواسلام ئی راوړلواو وې وئیل چه یارسول لله زما دا گمان وو چه تاته درسیدلو نه مخکښې زماشکل مسخ نه شی. دغه شان دکعب الاحبار چه لوئی عالم د یهودو وؤ په زمانه دحضرت عمر رضی الله عنه کښ ئی اسلام راوړلو(قال کعب اسلمت مخالفة ان تصیه هذه الآية) نومعلومه سوه چه دغه عذابونه په دنیا کښې موعود وو خودبعضی اهل کتابو دایمان راوړلو په وجه واپس

إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ

بیشکه الله نه بخښي چه شرک اوکړې شی دالله سره او بخښي هغه گناهونه چه ددېنه علاوه دی هغه چا

لِمَنْ يُشَاءُ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ افْتَرَىٰ إِثْمًا عَظِيمًا ۝

چه خوښه نې شی اوچاچه شرک اوکړو دالله سره نوبه تحقیق سره ده جوړکړه. په الله باندې دروغ لونې یا

تَرَىٰ إِلَىٰ آلِ الْبَيْتِ يُذَكِّرُونَ أَنْفُسَهُمْ ۖ بَلِ اللَّهُ يُرِيدُ أَنْ يُفَاقَهُ

ته گوري هغه کسانو ته چه ستاننې کوي دځانونوځپلو، بلکه الله پاکوي هغه چالره چه خوښه نې شي

وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا ۝ أَنْظِرْ كَيْفَ يَغْفِرُونَ عَلَىٰ اللَّهِ الْكُذِبَ

او ظلم به نشي کېدې پدوی په اندازه د تاردهدوکی دکهجورې، اوگوره څنگه جوړه وی دوی په الله باندې دروغ

وَ كَلَىٰ بِهِ إِثْمًا مُّبِينًا ۝

او پوره دی دا دروغ گناه ښکاره

﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ﴾ پدې آیت کښې دتوحید د دعوي اعاده ده سره دتفصیل

نه چه گناهونه خوهر یو قبیح اوید دې لیکن شرک زیات قبیح اوید ترین دې، ځکه چه شرک

ناقابل معافی جرم دې، ددې دمعافی هیڅ صورت نشته حضرت علی رضی الله عنه فرماني چه

په قرآن کښې دا آیت ماته زیات مرغوب دې ((لقد اخرج الترمذی منه وحسنه، احب ایه الی لا

لقرآن ان الله لا یغفر ان یشرك به ویغفر مادون ذالک لمن یشاء)) او مراد دشرک نه کفر دې مطلقا

او تخصیص بالذکر دشرک شوې دې دوجه دکثرت نه حتی چه بعضې علماء کرام فرماني چه

تمام انواع دکفر راجع دی شرک ته او مراد د ((لا یغفر)) نه دادې چه څوک مړشی په حالت دشرک

باندې نودهغه مغفرت محال دې او څوک چه په حالت دحیاه کښې وی نودشرک نه معافی په

توبه سره کیدې شی ﴿وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ﴾ یعنی علاوه دکفر او شرک نه د نورو

گناهونو معافی کیدې شی برابره خبره ده که په توبې سره وی اوکه بغیر دتوبې نه وی، نو د

گناه کبیره معافی بغیر د توبی نه هم کیدې شی په شرط د دې سره که مشیت الهی وی. هم ددې وجه نه حضرت علی رضی الله عنه دې آیت ته «احد آیه فی القرآن» وئیلی دی ﴿فَقَدْ أَفْتَرَى﴾ افتراء دروغ جوړولو ته اواز تکاب دگناه ته وانی اوداجمله دماقبل دپاره علت دې یعنی شرک خکه ناقابل معافی دې چه دا ددروغواتنها ده ددینه زیات دروغ اوزیات گناه بلکه ددې سره برابره گناه بله نشته دې

﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْكُونَ أَنْفُسَهُمْ﴾ دمستله توحید بیان نه روستو اهل کتابوته دوه زجرونه بیانیږی داوال زجر دې چه دوی خان ته اولیاوالله اواجباوالله وانی اودارنگی ابناء الله وانی لیکن الله تعالی فرمانی چه دافصله زما په اختیارکښې ده چه زه چاته پاک اومقرب اوولی وایم نوپه حقیقت کښې هغه پاک اومقرب وی لیکن دوی خو په شرک اونورومعاصبوکښې مبلادی نودوی څنگه اولیاء او مقرب کیدې شی

﴿وَلَا يَتْلَوْنَ آيَاتِ﴾ دا کنایه ده دقتل نه، فتیل په اصل کښې «ما شق انواه» نه وانی یعنی هغه مزې چه دکجورې ددهوکې په چاؤد کښې وی دقتل اصل معنی ده مزې رانغښتل دی. دتقلیل دیان دپاره دا درې الفاظ استعمالیږی: (۱) فتیل (۲) تغیر (۳) قطمیر اوتغیر هغه داغ ته وانی چه دکجوری په هډوکې کښې وی اوقطمیر هغه نرې پټ چه دکجورې ددهوکې دپاسه وی ﴿انْظُرْ كَيْفَ يَقْتُرُونَ﴾ یعنی دا دتعجب خبره ده چه دوی په الله تعالی باندې افتراکوی یعنی شرک وغیره اوبیاهم خان ته مقربین وانی یا دامطلب دې چه دوی دادعوه کوی چه ﴿عَنْ آبَتَاؤُاَ اللّٰهَ وَاجْبَتُوْهُ﴾ یا دا دعوه کوی چه ﴿لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ اِلَّا مَنْ كَانَ هُوْدًا اَوْ نَصْرًى﴾ نوجواب اوشوچه دامحض افتراء ده ﴿وَكُنْ يَهُودَ﴾ بازانده په فاعل د«کفی» داخلیری نو «به» فاعل دکفی دې اوبازانده ده.

﴿اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ اُوْتُوْا نَصِيْبًا مِّنَ الْكِتٰبِ يُؤْمِنُوْنَ بِالْجُبِّ اَيَا﴾ ته نه گوري هغه کسانوته چه ورکړې شوېده ورته يوه حصه د کتاب نه يقين کوی په بت باسحر

وَالطَّاغُوتِ وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا هَؤُلَاءِ أَهْدَى مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا سَبِيلًا ۚ أُولَٰئِكَ

اوشیعتن باندې اوواڼی په باره دکافرانو کښې چه دوی دمومنانوته زیات په سمه لار دي دغه کسان دي

الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ وَمَنْ يُلْعَنِ اللَّهُ فَلَنْ نَجِدَ لَهُ نَصِيرًا ۚ

چه لعنت کړېدی بدوی باندې الله. اوهغه څوک چه لعنت اوکړی په هغه باندې الله نوهېچرې به ته اونه موندې هغه لره مددگر

﴿ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِي كَفَرَ ﴾ دادویم زجر دې چه دوی پخپله شرک کوی اودمشرکانو په حق

کښې وائی چه ﴿ هَؤُلَاءِ اَهْدَىٰ مِنَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا سَبِيْلًا ﴾ نوېدې وجه دوی ملعون دی او دوی به

علمه ندې حاصل شوې بلکه حسد ورته ملاؤشوي دې ﴿ اَمْ يَحْسُدُوْنَ النَّاسَ ﴾

﴿ يَوْمُئِذٍ يَالْحِجَبِ وَالطَّاغُوتِ ﴾ اهل لغت وائی چه «جبت» په اصل کښې جېس وو. سین

به - سره بدل شوې دې اوجېس رذیل اوبې خیره شی ته وائی اوطاغوت مبالغه ده په طغیان

کښې. اوددې دواړو په مصداق کښې مختلف اقوال دی حضرت ابن عباس رضی الله عنه

ابن جبیر اوابوالعالیه وائی چه جبت په حبشی لغت کښې ساحر ته وائی اودطاغوت نه

مرادکاھن دې اودحضرت عمر رضی الله عنه نه منقول دی چه جبت سحر دې اوطاغوت

شیطان دې امام مالک رحمه الله نه مروی دی چه جبت بتان دی اوطاغوت هرمعبود من دون

الله دی. امام قرطبی وائی چه دا قول زیات پسندیده دې ، یوقول دا دې چه جبت بت

اوطاغوت هغه شیطان دي چه په بت کښې داخل شی او آوازونه کوی اود ابن عباس رضی الله

عنه نه روایت دې چه جبت حی بن اخطب دې اوطاغوت کعب بن اشرف دې اودا دواړه

دیهودیونوغت علماء وو ددې ټولو اقوالو په منځ کښې څه تناقض نشته ټول ترینه مرادکیدې

شی اوددې آیت په شان فزول کښې مفسرین وائی چه حی بن اخطب اوکعب بن اشرف دواړه

دجنگ اُحد نه روستو مکې ته لاړل سره دیوجماعت نه، او د ابو سفین سره چه پدغه وخت

کښی نی احسان نه وو راوړې او دکفاروسردار وو نوده سره ملا ؤ شو اودنبی صلی الله علیه

وسلم خلاف نی دتعاون وعده ورسره اوکړه نواهل مکه والو دوی ته اوښل چه تاسویهود بی

اعتماده خلق نی نوموړېه په تاسوا اعتمادنه کوو ترڅوپورې چه تاسوزمونږ دې بتانوته سجده

نه وی کړې «جبت، طاغوت ، نودوی دقریشو د مطمئن کولودپاره بتانوته سجده اوکړه

اومشرکینوته نی «اهدی سبیل» هم اوښل حالانکه دوی دیهودو علماء وو اوبتانوته سجده خو

د دوی عقیده نه وه خو د خپل سیاسی مفاد دپاره نی کړې وه اوبیادیرش دیرش کسان د

طرفینونه دخانه کعبی مخې جمع شواو عهد ئې اوکړلو چه مونږ به ټول دمحمد «صلی الله علیه وسلم» خلاف جنگ کوو

﴿هَؤُلَاءِ أَهْدَى﴾ ابوسفیان دوی ته اوئیل چه تاسو اهل علم یئ نوتاسو اوایی چه څوک په حقه دې مونږه یامحمد ؟ نوکعب ټپوس اوکړلو چه ستاسو دین څه دې، نو ابوسفیان اوئیل چه مونږ حج، عمره، طواف، دحاجیانو خدمت، صله رحمی کوو لیکن دوی خپل آبانې دین ترک کړې دې، صله رحمی ئې پریخودې ده، نوکعب ورته اوئیل چه تاسو زیات په حقه یئ، کله چه په انسان باندې نفسانی خواهاشات غالب شی اود دنیا لالچ ئې واخلی نو بیا هر قسم اقوالواو کارونوته امداده شی «اعاذنا الله بفضله» ﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ﴾ یعنې دغه دمذکوره قول او عمل په وجه دوی مستحق دلعت دی

أَمْ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّنَ الْمُلْكِ فَإِذَا لَا يُؤْتُونَ النَّاسَ نَقِيرًا ۝

ایاشته دوی لره حصه دبادشاهی نه که وې، نودغه وخت به ورکړې خلقونه په قدر دداغ په هډوکي دکهجورې کښې

أَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلَىٰ مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ فَقَدْ

آیا حسد کوی دوی دخلقو سره په هغه څه چه ورکړې دې الله دوی ته دفضل خپل نه نو پس په تحقیق سره

أَتَيْنَا آلَ إِبْرَاهِيمَ الْأَكْثَبَ وَالْحِكْمَةَ وَآتَيْنَاهُمْ مُلْكًا عَظِيمًا ۝

ورکړې وؤ مونږ آل دابراهیم ته کتابونه اویبغمبری او ورکړې وه مونږ هغوی ته بادشاهی لویه

فِيهِمْ مِّنْ أَمْنٍ بِهِ وَمِنْهُمْ مَّنْ صَدَّ عَنْهُ ۝

پس بعضې، ددوی نه هغه څوک دی چه ایمان ئې راوړې دې پدې، اوبعضې هغه دی چه منع یی کړېده دده نه

وَكَفَىٰ بِجَهَنَّمَ سَعِيرًا

او پوره دې جهنم اوربل کړې شوې

﴿أَمْ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّنَ الْمُلْكِ﴾ «آ» منقطعه دې په معنی د «بل آ» سره دې او «بل» د انتفال

دپاره راخی اوهمزه داستفهام انکاری لپاره ده، پدې آیت کښې دیهودیانو دقول رد دې چه

دوئ به ویل خپلو اتباعوته چه بادشاهی به زموږه لاس ته راځی اودارنگې دعوه به ئی کوله چه الله تعالی دخزانو اختیار موږته را کړې دې او دنبوة حق صرف زموږه دې نو الله تعالی ددوئ رد او کړو چه دا امور ددوئ حصه اوحق نه دې بلکه وې فرمائیل چه په دوئ کښې بغل په داسې اتمې طریقې سره موجود دې که چرې د دوئ په لاس کښې څه اختیار وې نودوئ به هیچ چاته څه نه وو ورکړی دتقیر په مقدار

﴿أَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ﴾ ((م)) په معنی د ((بل)) سره یعنی دوئ سره نه علم شته. نه بزرگی اونه استحقاق دنبوة اومملکت بلکه دوئ سره حسد دې چه دوئ حسد کوی مؤمنانوسره اورسول الله صلی الله علیه وسلم سره په وجه دهغه دفضائلو چه الله تعالی ورله ورکړی دی

﴿فَقَدْ مَاتَ بَنُو إِدْرِيسَ﴾ نولکه چه څه رنگه موږه آل دابراهیم ته چه 'سلاف دمحمد صلی الله علیه وسلم دی انعامات ورکړی وو ځکه چه په هغو کښې اهلیت اوصلاحیت وونودغه تن موږه حضرت محمد صلی الله علیه وسلم ته انعامات ورکړی دی ځکه چه پده کښې هم اهلیت اوصلاحیت وو او چه څنگه موږه ابراهیم علیه السلام ته حکومت اوبادشاهی ورکړې وه نودغه شان به حضرت محمد ﷺ اودده اتباعوته ورکړو ﴿فَيَنْهَضُ عَنْهُمْ﴾ په اهل کتابوکښې بعضې نیکان او انابت والا دی نوهغوئ ایمان راوړی په محمد ﷺ باندې اوبعضې ضد او دتعصب والا دی نوهغوئ ایمان نه راوړی

﴿صَدَّ عَنْهُ﴾ ((صد)) لازمی هم رازی نومعنی ئی داده چه منع کیږی د ایمان نه. او متعدی هم رازی نومعنی ئی داده چه نور خلق منع کوی د ایمان نه

﴿وَكُفِّرْ بَعْضُهُمْ سَعِيرًا﴾ دا تخويف دې او «جهنم» فاعل د «کفی» دې او «سعیرا» تمیزدی په معنی دمفعول سر. ((اي سمورة عليهم)). یعنی بل کړې شوي په دوئي باندې

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا سَوْفَ نُضِلُّهُمْ أَتَرَأَوْا كَلِمًا ط

بیسکه هغه کسان چه کفر ئی کړېدې په آیاتونوزموږ زرده چه داخل به کړوموږ هغوئ لره اورته. هروخت

نَضِبَتْ جُلُودُهُمْ بَدَلَهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا لِيَلُوقُوا الْعَذَابَ ط

چه سیکوړی شي څرمنې ددوی بدلې به کړو دوی له څرمنې نورې دپاره ددې چه اوځکی عذاب

إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَزِيزًا حَكِيمًا ۝ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

بیشکه الله دې زور اورد حکمتونوالا او هغه کسان، چه ایمان نې راوړې دې او عملونه کوي نېک

سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ۝

رږده چه داخل به کړو مونږ هغوی لږه جنتونوته چه بهیري به لاندې دهغې نه ولې. همیشه به وي په هغې کښې همیشه.

لَهُمْ فِيهَا أَنْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ ۝ وَنُدْخِلُهُمْ ظِلًّا ظَلِيلًا ۝

وي به ددوی دپاره په هغې کښې بیسپانې پاکې اوداخل به کړو مونږ دوی لږه سوری همیشه راحت ورکوي ته

﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ دا تخويف اخروي دې په ترك دایمان ﴿نَجَعَتْ لَهُمْ جُلُودُهُمْ بَدَلَتْهُمْ جُلُودًا

عَرَبًا﴾ یعنی دهرې سوزیدلې خرمنې په خای به بدله خرمن ورکړو چه هغه به په صورت کښې

دهغې نه بدله وی لیکن اصل ماده به یوه وی صرف صورت به بدل شوې وی. نودا سوال وارد

نه شوچه هغه بلې خرمنې خو گناه نده کړې نوهغه ولې سوزولې کیږي اوالله تعالی پدې هم

فادر دې چه بغیر بدلولونه همیشه دغې ته عذاب ورکړي خو حکمت په بدلولو کښې دادي

چه دالله تعالی دیوبل قسم قدرت اظهار اوشی، اودویم حکمت دادي چه کله خرمن بدله شی

اونوي خرمن رابنکاره شی نوهغه ډیره تنکي وی نوعذاب ورته زیات محسوسیږي.

﴿يَذُوقُوا الْعَذَابَ﴾ مراد دوام دذوق دې ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا﴾ دا بشارت اخروي دې

﴿وَنُدْخِلُهُمْ ظِلًّا ظَلِيلًا﴾ «ظلیل»، صفت مشبه دې دلفظ د «ظلا»، لپاره د مبالغه اوتاکید. لکه

طول طویل. یوم آیوم. لیل لیل. که څوک سوال وکړي چه په جنت کښې خونمر نشته

نوسوري به څنگه وي، جواب دادي چه اگر که نمر نشته لیکن نور شته دي. نوسوري دنور

دې نه ده نمر، امام رازي رحمه الله وائي چه بلاد دحجاز گرم دی اوسوري دهغوی په نزدلوی

سبب د راحت دې نو ددې وجه نه سوري کنایه ده دهمیش راحت نه نوکه څوک سوال اوکړي چه

به جنت کښې خو گرمې نشته نو دسوري څه فائده ده. نو جواب دادي چه داشجار وغیره سوري

به کنلو کښې یو قسم لذت اومزه حاصلیږي اگر که دگرمی دفع کولو دپاره نه وي

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَ إِلَىٰ أَهْلِهَا ۚ وَإِذَا حَكَمْتُمْ

بشکه الله حکم کوی تاسوچه ادا کوئ امانتونه حقونه، حقدارو دهغې ته (اودا فرمانی) کله چه فیصله کوی تاسو

بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ إِنَّ اللَّهَ يِعْظُمُ

په مینح دخلغو کینې نو فیصله کوی په انصاف سره . . . بشکه الله . . . دېرینه دې هغه خیز چه وعظ در کوی تاسو

په ۱۰ إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا ۝

په هغې . . . بشکه الله دې اوریدونکې لېدونکې

دسورة دویمه حصه نهه ۹ احکام سلطانيه . . . پدې حصه کینې دهغه احکاماتو ذکر دې

چه دهغې نعلق د سلاطینو او ولأتو او اصحاب اقتدار سره دې

اول حکم ﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَ﴾ دا خطاب حکامو او امرأو ته دې «خازن

فرطی وغیره» حکامو او صاحب اقتدار طبقې ته حکم دې چه دحقدارو حقوق دخلقونه واخلی

او حقدارو ته ئی اورسوئ او په عدل او انصاف سره فیصله کوئ اورعیت ته حکم دې چه

ددغسې حکامو تابعداری کوئ او پدوئ باندې خپلې فیصلې اومسئلي حل کوئ

﴿أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَ إِلَىٰ أَهْلِهَا﴾ یعنې رسوئ حقوق حقدارو ته، ددې آیت ۵ شان نزول په

باره کینې مفسرین وائی چه دا په حق دعثمان بن طلحه رضی الله عنه کینې نازل شوې دې.

عثمان بن طلحه وائی چه په جاهلیت کینې به دبیت الله چاییانې زما په لاس کینې وې نومابه

دبیر او د جمعرات په ورځ خانه کعبه کولاهه وله او خلق به ورته داخلول نویوه ورځ نئی صلی

الله علیه وسلم تشریف راوړلو بیت الله ته د داخلیدلو دپاره، «او پدغه وخت کینې عثمان بن

طلحه نه وو مسلمان شوې» نوده نئی کریم صلی الله علیه وسلم منعه کړلو اوسختې سختې

خبرې ئی ورته اوکړې نو نئی صلی الله علیه وسلم برداشت وکړو اوده ته ئی اوفرمائیل چه

ای عثمان ! ساید چه ته به یوه روغ دبیت الله چاییانې زما په لاس کینې اووینې اوزما به

اخیار وی چه چاته ئی حواله کوم. عثمان بن طلحه اوونیل که چرې داسې اوشول نو قریش به

۱ دسورت دویمه حصه (احکام سلطانيه) دا اول حکم دې یعنې حکام دې دحقدارانو حقوق دخلقونه دوی

دساره واخلی اورعیت دې دحکامو فرمانبرداری کوی اوپه دغه شان حکامو دې خپلې فیصلې کوی

هلاک اودلیل شی. نونبی صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل چه قریش به آباد او عزت مند شی. نو عثمان اووئیل چه زه په زړه کښې په خپلو خبرو نادم شوم اود اسلام راوړلواراده مې اوکړله خودقوم دیرې مې پوره نه کړله. اوکله چه فتح مکه اوشوه نونبی صلی الله علیه وسلم دده نه چاییانې واغستلې اوپه بل روایت کښې دی چه حضرت علی رضی الله عنه دده دلاس نه چاییانې واغستې په زوره سره نودا آیت نازل شو، نونبی صلی الله علیه وسلم واپس چاییانې ورکړې اوورته ئی اوفرمائیل چه دابه همیشه تاسره اوستاخذان سره وی اوکه څوک ئی تانه اخلی نو هغه به ظالم وی «آه، مختصراً» ددې آیت شان نزول اگرکه خاص دې لیکن حکم ئې عام دې. مفسرین وائی چه پدې کښې هر حق داخل دې برابر خبره ده که حقوق الله وی اوکه حقوق العباد وی، اعتقادي وی اوکه قولي وی یا فعلی وی نودا هر یو امانت او هر حق خپل حقدار ته رسول ضروری دی، دارنگې امامت، افتاء، درس اوتدریس، اوهره عهده، ملازمت، حقدار ته رسول لازم دی. حتی چه بعضې علماء وائی چه ووت هم یو امانت دې اوحقدار ته ورکول ضروری دې اوغیر مستحق ته ورکول خیانت دې اوبعضې مفسرینو مزید تشریح کړې ده چه ژبې ته د ژبې حق ورکول هم ضروری دی او هغه داچه د دروغواو فحش گوئی، غیبت، جوغلئ نه اوساتلې شی او دالله ذکر اوتلاوت او دخیر خبرې پرې اوکړې شی اودارنگې سترگو ته دسترگو حق ورکول ضروری دی نو دغه شان ټولو اندامونو ته دهغوئ حقوق ورکول اودالله تعالی په مرضی کښې استعمالول دهغوئ آمانات دی، اوددې نعمت شکریه هم ده نو بیا پدې تشریح ﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ﴾ خطاب عام دې حاکم، محکوم، زوج، زوجه مالک، مملوک، استاد، شاگرد، ټولو ته خطاب دې، او امانات ورکول دتمامو هغه حقوقو او اامرو پوره کول دی چه د هر هر کس سره متعلق دی.

﴿أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ﴾ عدل په لغت کښې برابروالی ته وائی او په عرف کښې مقابل د ظلم او زور ته وئیلی شی. دبل چا په حق کښې کمې کول تفریط دې او زاسی کول افراط دې افراط اوتفریط دواړه ظلم او جور دې او د دې په مینځ کښې عدل دې او تعین او معلومیت ددې په غیر د کتاب الله او سنت نه ممکن نه دې ﴿إِنَّ اللَّهَ يَعْظُمُكُمْ بِهِ﴾ دا د ماقبل دپاره په منزله د تعلیل دې. لفظ د «الله» اسم د «ان» دپاره دې او جمله د «نعم» ئې خبر دې. «نعم» په اصل کښې «نعم ما» دې «نعم» فعل دې، فاعل ئې ضمیر مبهم دې او «ما» ئې تمیز دې په معنی د «شیئا» سره یا «ما» په معنی د «الشیئ» معرف سره دې او «بعظکم» صفت د موصوف

محدوف دياره دي ((اي نعم الشئ شي يعظكم به)) يعنى هغه شئ چه په هغې سره الله تعالى ناسوته وعظ اونصیحت کوی هغه ډیر ښه شئ دي

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ
سوره چه خبر کښې نو اوکړ حوی فېصله دهغې الله اورسول ته که یی تاسو ایمان لری په الله یوه ورځ

الْأَخِرُ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا ۝

دآخرت. دادېر غوره او ډېر ښائسته انجام والادي

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ﴾ حکم بالعدل بغير د کتاب او سنت نه ممکن نه دي نو ځکه حکم وئو چه «اطيعوا الله» د دي نه مراد کتاب الله دي او «واطيعوا الرسول» د دي نه مراد سنت در سول الله دي او دا دواړه په شرع کښې مستقل دليلونه دي نو د دي وجه نه ئې دواړه ذکر کړل او «اطيعوا» ئې مکرر ذکر کړو ﴿وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ﴾ دلته «اطيعوا» په لفظ کښې مکرر نه دي ذکر شوي ځکه چه د اولوالامر اطاعت مستقل او مطلقا نه دي بلکه په دي شرط سره ضروري دي چه د الله تعالى او د رسول د حکم ماتحت او موافق وي ((ما لم يؤمر بمعصية فاذا امر بمعصية فلا سمع ولا طاعة)) متفق عليه.

د اولوالامر په تفسير کښې مختلف اقوال دي. (۱) د دي نه مراد سلاطين. بادشاهان خلفه گان دي. ليکن د دوي اطاعت مشروط دي په «ما لم يؤمر بمعصية» سره (۲) امير د لښکر مرادي لکه د بخاري شريف د يو روايات نه معلومېږي چه دا آيت د عبدالله بن حذافه او دده د ملگرو په حق کښې نازل شوي دي. نبی کریم صلی الله عليه وسلم د هغه ملگرو ته تاکيد کړې وو چه د امير اطاعت کوئ نو دي غصه شو. او پل بل روايت «د غير بخاري» کښې دي چه مزاح ئې ملگرو نه حکم وکړو چه لرگی جمع کړئ نو هغوي راجمع کړل او په هغې ئې اور بل کړو نو امير ورته حکم وکړو چه اوس ورداخل شئ دي اور ته. نو بعضو اراده اوکړه دداخليدو او بعضو انکار اوکړو نو بيا دا اور مړ شو او د امير غصه هم کمه شوې وه. نو نبی

کریه صلی الله علیه وسلم به چه دا قصه بیان شه نو دوی او فرمانیل ((لو دخلوها ماخرجوا منها الى يوم القيامة اما الطاعة في المعروف))

۳. علماء فقهاء یعنی مجتهدین اُمت تربینه مراد دی. دا قول په نیز د مفسرینو راجح دی نو د امر نه مراد علم دین دی نو دوی خاوندان د علم دین دی. پوهه دی په استنباط د حکم مو د نصوصو نه. یعنی هغه احکامه چه صراحه په قرآن او سنت کښې نشته یا په کښې احدیت منعارض دی نو د دغه شان احکامانو تلاش مجتهدین د قرآن او سنت د منصوصاتو نه کوی نو د دوی اطاعت او تابعداری په حقیقت کښې اطاعت د الله او د رسول دی. چونکه په ظاهر کښې دغه احکامات مجتهدینو ته منسوب دی نو په ظاهر کښې د دوی اطاعت او تابعداری ده. او د دوی اطاعت ځکه ضروری دی چه هر کس نه پوهیری په استنباط د احکامو د نصوصو اونه هر څوک د احادیثو په مابین کښې د تطبیق یا د ترجیح صلاحیت لری نو د دې وجه نه دهغه چا اتباع ضروری ده چه صلاحیت لری.

(۴) امام رازی رحمه الله واثی چه د «اولوالامر» نه مراد اجماع دامت ده ځکه چه د اجماع معصومیت قطعی دی نو دهغې د اتباع قطعی حکم پکار دی په خلاف د امرأو او د سلاطینو نه ځکه چه معصوم ندی د خطا نه. او همدارنگه ((اجتهد قد یصیب وقد یخطئ)) نو د دې وجه نه د دوی اتباع حکم قطعاً او مطلقاً نشی کیدی.

﴿فَإِنْ نَزَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ﴾ یعنی کله چه ستاسو نزاع په یوه مسئله کښې راشی نو دهغې دحل دپاره رجوع او کړی کتاب الله اوسنت د رسول الله ته. منکرین د قیاس استدلال کړي دي په دې آیت سره چه قیاس حجت شرعی ندې ځکه چه الله تعالی په دې آیت کښ حکم کړي دي درجوع کولو کتاب الله اوسنت ته. نه قیاس کولو ته. که قیاس حجت وي نوانه تعالی به حکم کړي وي درجوع کولو قیاس ته. نوددې جواب دادې چه دا آیت دلیل په نفی د قیاس ندې بلکه دا دلیل دي په اثبات د قیاس باندې. بلکه دا آیت متضمن دي تمامه ادله ترعیولره

﴿فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ﴾ دا د حجیت د کتاب الله بیان دی او په ﴿وَالرَّسُولِ﴾ کښې حجیت دست د دی. او رد الی الکتاب والسنة قیاس دی. ځکه علة القیاس مستنبط وی. یاد کتاب الله نه یا د سنت د رسول نه. نو قیاس رد الی الکتاب والسنة دې بل شی ندې او د ﴿فَإِنْ نَزَعْتُمْ﴾ نه

معلومه شوه که چرې نزاع نه وی نو عمل به په متفق عليه باندې کيږي او دغه اجماع ده ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا هَذِهِ السُّنَّةَ الَّتِي كُنْتُمْ تُتَّبِعُونَ﴾ دا تاکید د ماقبل دې ﴿ذَلِكَ خَيْرٌ﴾ دا اشاره ماقبل ته ده يعنې الله تعالى او اولو الامر خير دي. دخير نه مراد اصلح دي ﴿وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا﴾ او ډير بنائسته انجام. يعنې به اطاعت د الله او در رسول اود اولو الامر کښ ستاسو دپاره ډيره اصلاح ده او انجام ئي هم ډير بنائسته دي. نو معلومه شوه چه د اولو الامر اتباع نه کولو کښې اصلاح هم نشته او انجام ئي هم بنائسته نه وي. د تاويل معنى ده انجام او مال او د زجاج نه مروى دى چه رد الى الكتب والسنة احسن دي ستاسو دهغه تاويل نه چه په کښې رد الى الكتاب والسنة نه وي (روح رد الى الكتاب والسنة بعينه قياس دي نو تاويل پدې تقدير سره په معنى د بيان المراد من اللفظ سره دي او په اول تقدير سره تاويل په معنى دعاقبت و انجام سره دي او تاويل پدې دواړه معنو کښې حقيقت دي

فائدة بعضي غير مقلدينو دامام زجاج د اقول نيم گري ذکر کړې دي چه کتاب اوسنه نه رجوع کول بنائسته دى ستاسو تاويلاتونه، حالانکه د زجاج پوره کلام هغه دي چه مونږه ذکر کړلو. او په تفسير د «فان تنازعتم فى شئ» کښې داسې وائى چه «الفاظ د آيت او اقوال د محقيقينو. مفسرينو صريح دلالت کوى چه خطاب عام دي او هر چه مقلد دي نو په هغه باندې الله تعالى دمستلي او دليل تحقيق کول واجب کړى دى په دليل ددې آيت سره

چه ﴿فَقَسَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ﴾ ځکه چه علم مسئله ده سره د دليل شرعى نه نهر کله چه مقلد ته علم د دليل حاصل وي نو دغه وخت کښې کله تنازع دمجتهد سره پيدا کيږي «انتهى». لوى مفسر او محقق علامه الوسى رحمته الله عليه وائې چه «ولاشك ان هذا التغايلهم حمل اولو الامر على الامراء دون العلماء لان الناس والعامة منازعة الامراء فى بعض الامور وليس لهم منازعة العلماء الا المراء بهم المجتهدون والناس ممن سواهم لا ينازعونهم فى احكامهم» اودا قول هم قابل تعجب دي چه الله تعالى په مقلد باندې دمستلي او دليل وضاحت واجب کړې دي په دليل د «فاسترو اهل الذکر» سره ځکه دلته خواله الله تعالى په مقلد باندې د اهل الذکر نه سوال اود هغه اتباع لازم کړې ده نو بيا دمقلد تنازعه دمجتهد سره څرنگه پيدا کيږي شى نود نص «فاسترو اهل الذکر ان كنتم لاتعلمون» مدلول اود عقل مقتضى داده چه څوک پوهه نه وي نو د پوهه اتباع دي کوى. نه چه نزاع دي ورسره کوى ځکه د «لا يعلمون» نزاع د «اهل الذکر» سره خلاف

دمقتضی د عقل اودفص نه ده او د تقلید حاصل هم دادې چه څوک قادر نه وی په استنباط د جزئیاتو د نصوصو او په احادیثو متعارضو کښی د تطبیق یا د تر جیح صلاحیت نه لری نوهغه دې دهغه چا اتباع کوی چه هغه ددغې صلاحیت لری او چونکه مجتهد ددې صلاحیت لری نولهذا په هغه لازم دی معلومول دمستلې د دلیل نه او جائز ندی ورلره تقلید دبل مجتهد په خلاف دمقلد نه (صرح به الفقهاء) اوهر چه ددی دموجوده زمانې غیر مقلدین چه عوام بلکه اکثر ملایان ئې دعربی دعبارة دقواعدومطابق دصحيح لوستلو صلاحیت نه لری نو دوئې دخپلو مشرانو پروند تقلید کوی اود سلف صالحینو تقلید ته ناجائز اوشرک وائی، اومشران اواکابر علماء ئی د اجتهاد او داستنباط صلاحیت نه لری نو په خپل فهم سره چه دقرآن اوحديث څه مفهوم بیان کړی نوهغې ته کتاب اوسنت وائی اودسلف صالحینو بیان کړې مفهوم اوتشریح د کتاب الله اودحديث مقابل گرځوی چنانچه دوئ لیکي چه

فانده: بعضې مقلدینو پدې آیت سره دلیل نیولې دې دتقلید داثبات دپاره چه پدې آیت کښی امر دې اطاعت دالوامرباندي، اوهغه علماء مجتهدین دی لیکن دا استدلال ئې ډیر کمزورې دې ډیرو وجوهو نه **اوله** وجه داده چه اطاعت غیر دې د تقلید نه اویدې کښې ذکر داطاعت دې آه **جواب** بیشکه الفاظ اولغوی معنی غیر دی لیکن مصداق ئې غیر ندې **والا فعلیکم البیان، اودویمه** وجه چه مخ کښې ذکر شوچه د اولوالامر اطاعت ئې مستقل ندې ذکر کړې بلکه ددوئ اطاعت د الله اودرسول داطاعت دلاندې داخل دي، «**جواب** هر کله چه اطاعت ثابت شو اوضروری شو نو بیا ئی اطاعت ضروری شو نو تقلید ثابت شو» یعنی چه اولوالامر په قرآن اوسنت سره قول او عمل کړې وی نوهله به دهغه اطاعت کیږی «آیا مجتهدینو قرآن اوسنت پریخودلې دې اودهغوئ قول او عمل دقرآن اوسنت مقابل دې ؟» **دریمه** وجه داده چه اطاعت د اولوالامر ئی مشروط کړې دې چه په وخت د تنازع کښې قرآن اوسنت ته رجوع لازم ده اودا خلاف دې دمعنی د تقلید نه «**جواب** د اولوالامر د اطاعت حکم اوبیا ورسره دتنازع حکم عجیبه دې».

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ

آیا نه گورې هغه کسانوته چه دعوی (خودا)کوی چه دوئ ایمان راوړې دې په هغه څه چه نازل کړی شوبدی تاته

وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَنْ يَتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ

نه هغه کتوبونو چه نازل کړې شوی دی مخکښې دستانه، اراده لری چه فیصله یوسی شیطان ته

وَقَدْ أُمِرُوا أَنْ يَكْفُرُوا بِهِ وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ

اوځل داچه دوی ته حکم کړې شوې وو چه دوی دې انکار کوی دفیصلې دهغه نه، او اراده لری شیطان

أَنْ يُضِلَّهُمْ ضَلَالًا بَعِيدًا ۝

چه گمراه کړي دوی لږه په گمراهۍ لري سره

﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ﴾ داد ﴿أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ﴾ سره متعلق دي او منافقینو نه

زجر دی چه په خوله باندې دعوی دایمان کوی او عمل ئې ددوی ددعوي نه سراسر مخلف

دي، ددی آیه په شان نزول کښې حضرت ابن عباس رضی الله عنه نه نقل دی چه یو منافق چه

نوه ئې سر وو بظاهر کلمه گو مسلمان وو دیهودی سره ئې جگړه وه نو یهودی او دهغه

منعلقینو متفی نه اوئیل چه فیصله په نبی علیه السلام باندې کوو دا ځکه چه دده یقین وو

چه نبی علیه السلام به دحق فیصله کوی او رشوت به نه اخلي، نومناق اوئیل چه فیصله به

دیهودیانو په سردار کعب بن اشرف باندې کوو «دا ځکه چه هغه رشوت اخستلو اوپه ناحقه

به ئې فیصله کوله اودغه منافق هم په ناحقه باندې وو» خو بالاخر فیصله نبی علیه الصلوة

والسلام به پیش شوه، نونبی علیه الصلوة والسلام دیهودی په حق کښې فیصله اوکړه

نومناق سدې باندې راضی نه شو، په قرطبی کښې دی چه بیا فیصله حضرت ابوبکر صدیق

رضی الله عنه به پس کړی شوه نوهغه هم دیهودی په حق کښې فیصله اوکړه، نو بیا هم منافق راضی

نه وو، او یهودی به ئې اووئیل چه فیصله به په حضرت عمر رضی الله عنه باندې کوو، دمنافق داخیال

وو چه هر څه یو مسلمان یم نو حضرت عمر رضی الله عنه به زما په حق کښې فیصله اوکړی.

اورمبه رعب اوکړی، نوکله چه لاپل دواړه حضرت عمر رضی الله عنه ته پیش شو، نو

یهودی اول چه دی مقدمی فیصله رسول الله او ابوبکر صدیق دواړو زما په حق کښې کړي

ده لیکن سر په هغی راضی ندی نو حضرت عمر رضی الله عنه ترینه تیوس اوکړه چه آیا دغه شان فصه

ده، نومناق اقرار اوکړلو چه هو، نو بیا حضرت عمر رضی الله عنه افرمائیل چه تاسو دلته کینئ زه

رازه، اولاپه اوخله توره ئې را واغسته او دمنافق سر ئې قلم کړلو، او وې فرمائیل څوک چه

د رسول الله صلى الله عليه وسلم په فیصله باندې نه راضی کیږي نو د عمر فیصله بیا دهغه په حق کښ داده. نویانورو منافقانو دمقتول په باره کښې دقصاص او یا د دیت مطالبه او کړله او عذر نه پيش کړلو چه دبشر مقصود اصلاح او جوړځت وو نو پدې وجه دا آیاتونه نازل شول

﴿الَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ﴾ «وعم» قول باطل ته هم وائي «غلطه دعوی، او اعتقاد باطل ته هم وائي. یعنې دوی دا دعوه کوی چه مونږه ایمان لرو په قرآن باندې او په هغه کتابونو باندې چه دقرآن نه مخکښې نازل شوی دی یعنې تورات. اکثر منافقین په یهودو کښې وونود دوی زبانی دا دعوه وه چه مونږه لکه څنگه چه توراۃ منو نو دغه شان قرآن هم منو یعنې دوی خود اسلام مدعیان دی خوددې با وجود ﴿يُرِيدُونَ أَن يُتَحَكَّمُوا﴾ ارده او عزم لری چه فیصله شیطان (کعب بن اشرف) ته یوسی نو غیر شرعی فیصله دشیطان حرکت او تعلیم دي. نو غیر شرعی فیصله کول شیطان طرفته فیصله وړل دی ﴿وَقَدْ أُمرُوا﴾ دا جمله حالیه ده یعنی حالانکه دوی دپاره دا جائز نه وه د دوه وجوهو نه. اول دا چه دوی ته حکم شوې وو چه دوی دې په شیطان کفر او کړی یعنی په اعتقاد او عمل دواړو سره دې ترینه مخالفت وکړی نو هغه ته فیصله وړل ددې حکم خلاف کول دی

او دویمه وجه داده چه ﴿وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ﴾ چه شیطان خو داسې دشمن دې چه انسان دحق لارې نه لري کوی او گمراهی ته ئی رسوی، مفسرین وائي چه ددې نه واضحه معلومه شوه چه په غیر شرعی قانون باندې فیصله کول (په خپل اختیار سره) یا کفر دې یا گمراهی ده

وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ تَعَالَوْا إِلَى مَا أَنزَلَ اللَّهُ وَإِلَى الرَّسُولِ رَأَيْتُ

او کله چه اوونیلې شي دوی ته چه راشی هغه کتاب ته چه نازل کړېدې الله تعالی اوراشی رسول ته نووینې ته

الْمُنَافِقِينَ يَصُدُّونَ عَنْكَ صُدُوكًا ۖ فَكَيْفَ إِذَا أَصَابَهُمُ

منافقینولره اعراض څنگ، کوی ستانه په اعراض کولوسره پس څنگه حال به وی کله چه اورسېږی دوی ته

مُصِيبَةٌ ۖ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ لَكُمْ جَاوُوكَ يَحْلِفُونَ ۗ بِاللَّهِ

مصیبت په وجه دهغه عملونو چه مخکښې لیرلې دی لاسونو ددوی بیاراشی دوی تاته قسمونه خوری په الله

إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا إِحْسَانًا وَتَوْفِيقًا ۝

چه مونږ اراده نه وه کړې مگر د احسان (صلح) او د جوړښت

﴿وَلَا يَظُنُّهُمْ﴾ يعنى کله چه دوى ته دعوت د اتباع د قرآن اوسنت ورکړې شي نو منافقين ترينه اعراض کوي ﴿فَكَيْفَ إِذَا أَصْبَقَتَهُمُ﴾ دايان د قباح د حال د منافقينو دې اود ﴿تُصِيبُهُ﴾ نه مراد واقعه د قتل د حضرت عمر رضي الله عنه ده يا ترينه مراد ظهور د نفاق د دوى دې ﴿جَاءُوكَ يَخْلَعُونَ﴾ يعنى دوى د دروغو عذرونه او د دروغو قسمونه کوي چه مونږ د اصلاح اود جوړښت د پاره راغلى يو او د شرعى فيصلې نه انکار نه کوو

أُولَئِكَ الَّذِينَ يَعْلَمُ اللَّهُ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ

دا هغه کسان دي چه پوهه دې الله په هغه څه (نفاق) چه په زړونو د دوى کښې دي، نو پس ته اعراض او کره د دوى نه

وَعِظْهُمْ وَقُلْ لَهُمْ فِي أَنْفُسِهِمْ قَوْلًا بَلِيغًا ۝

او وعظ کوه دوى ته او وايه دوى ته په باره د نفسونو د دوى کښې خبره اثرناکه

﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ يَعْلَمُ اللَّهُ﴾ دا د دوى د عذر او د تاويل رد دې چه الله تعالى عالم دې چه د دوى به زړونو کښې نفاق ، اسلام دشمنى او غصه ده نو ﴿فَاعْرِضْ عَنْهُمْ﴾ نو د دوى د عذرونه مه قبوله يا دا چه د دوى د باطن راز مه ښکاره کوه ځکه دا کله د شر د زياتوالى سبب گرځي او په ضد او نفاق باندې زيات مضبوط شي ﴿وَقُلْ لَهُمْ فِي أَنْفُسِهِمْ﴾ يعنى او وايه دوى ته قول بليغ، نهايت مؤثر په حالت د يواځې والى کښې نو «في انفسهم» په معنى د خلو اود يواز والى دې يا معنى دا ده چه په باره د نفسونو د دوى کښې چه په هغې کښې ئې نفاق پټ ساتلې دې يا «في انفسهم» د «بليغا» سره متعلق دې خودا په نزد د کوفيانو جائز دې يعنى تقديم د معمول د صفت مشبه ((اى قول بليغا مؤثر اى قلوبهم)).

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا لِيُظَاهِرَ بِإِذْنِ اللَّهِ ط وَلَوْ أَنَّهُمْ

اوندې لېږلې مونږ هېڅ رسول مگر د پاره د دې چه تابعداري او کړې شي دهغه په حکم د الله سره، او که داخل

إِذْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ جَاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفَرَ

کله چه ظلم اوکړو دوی پخپلو ځانونو تاته راغلي وې اوبخښنه یې غوښتې وې دالله نه اوبخښنه غوښتې وې

لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا رَحِيمًا ﴿٥﴾

دوی لره رسول نوڅا مخا به ئې موندلې وې الله لره توبه قبلونکې اورحم کونکې

﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ﴾ دا ترغیب دې په اطاعت درسول باندې یغنی

درسول دبعثت مقصد صرف اطاعت وی ﴿إِلَّا لِيُطَاعَ﴾ دا استثناء مفرغه ده «ای وما

ارسلنا من رسول لشي من الاشیاء الی طاع» ﴿يُؤْذِنُ اللَّهُ﴾ «اذن» په معنی د ارادې اویا توفیق

سره دې یعنې اطاعت صرف هغه څوک کولې شی چه الله تعالی توفیق ورکړې وی اودننه

تعالی د ارادې او دتوفیق نه بغیر څوک اطاعت نشی کولې.

﴿وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ﴾ منافقینو چه کومه طریقه دمعدرت پیش کړې وه چه

ددروغو قسمونه وؤ نوهغه موجب دنجاة نده بلکه موجب دهلاک ده اوکوم معدرت چی موجب

دنجاة دې نوهغه پدې آیت کښې ذکر کیږی اوهغه داچه دوی دخپل قصور اقرار یې کړې وې

اونبی کریم صلی الله علیه وسلم ته حاضر شوی وې اوپخپله ئی هم دالله تعالی نه معافی

غوښتلې وې اونبی کریم صلی الله علیه وسلم هم ددوی دپاره معافی غوښتلې وې نوالله

تعالی به ضرور بالضرور دوی ته معافی کړې وه، نوپدې آیت کښې دتوبې دقبلیدلو او د دوی

معاف کیدلو دپاره داشروط ذکر شوې دې چه دوی دنبی کریم صلی الله علیه وسلم په خدمت

کښې حاضر شی اونبی دې ددوی دپاره مغفرت اوغواړی، ددې وجه داده چه دوی دنبی کریم

صلی الله علیه وسلم فیصله اونه منله اوبې اعتمادی ئی ظاهره کړله په نبی صلی الله علیه

وسلم باندې نودا سبب د ایذاء درسول الله صلی الله علیه وسلم وؤ نوددې جرم دوجه نه توبه

بغیر ددغه شرط نه نشی کیدې اودبل چا د جرم دپاره دغه شرط نشته دې، البته اخلاص ورلره

شرط دې

فانده دجمهور علماؤ قول دادې چه درسول الله روضې مبارکې ته حاضری کول او

زیارت ته تلل سعادت عظمی اودلوی خیر او برکت او اجر او ثواب ذریعه ده، اوهمدارنگې

استشفاع «طلب دشفاعت» د نبی کریم صلی الله علیه وسلم نه په زمانه دحیاه برزخی کښې

جائز دي اودينه ناجائز ويل دبعضي حضراتو تفرد دي اوشرك اوبدعت ورته ويل افراط او غلو ده. اوددي آيت په ضمن كښي امام قرطبي، ابن كثير په حواله ديوجماعت دمحدثينو او نورو محققينو اومفسرينو واقعه د اعرابي ذكر كړې ده اورد او تنقيد ئې پرې ندي كړي نو دينه معلوميرى جواز داستشفاع من النبي صلى الله عليه وسلم په نيز د دوى، نوكه بالفرض دا حضرات دشرك اوبدعت مرتكب وي نو نعوذ بالله بيا ده دوى په قول باندې اعتماد پاتې نه شواودوى نه اخذ دتفسير په هيڅ خائ كښي ندي پكار برابره خبره ده كه دچا راي سره موافق وي او كه نه وي. البته تحقيق كول اوترجيح وركول داهل علم فريضة ده او دعلمى ذوق مقتضى ده او د ادب دائري نه وتل سبب دخسران اود آخرى خاتمي خرابيدو ذريعه ده. الله تعالى دي زمونږه حفاظت او كړي

فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكُمْ فِيمَا

پس ندى مؤمنان اوستا په رب قسم چه نشي مؤمنان كېدي ترخوچه تا حاكم اونه مني په هغه معامله كښي

شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَخْلُوا فِيْ اَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ

چه پيدا شوې وي په مينځ ددوى كښي او بيا نه مومي پخپلو زړونو كښي خفگان دهغه فيصلې نه چه تا كړې وي

وَتَسْلِمُوا ۝ وَلَوْ اَنَّا كُنْتُمْ عَلَيْهِمْ

اوبه خوشي سره اومني ستافصله په همېشه منلوسره. او كچرې فرض كړې وي مونږيدوى باندې په اطاعت درسول كښي

اَنِ اقْتُلُوا اَنْفُسَكُمْ اَوْ اَخْرَجُوا مِنْ دِيَارِكُمْ مَا فَعَلُوهُ اِلَّا قَلِيلٌ مِّنْهُمْ

داچه قتلوى خانونه خپل يا اوځى دكلوكورونو خپلونه، نه به ووكړې داكار مگر لږ كسانو ددوى نه

وَلَوْ اَنَّهُمْ فَعَلُوا مَا يُوعَظُونَ ۝ لَّكَانَ حَرَدًا لَّهُمْ

او كچرې دوى كړې وي هغه كار چه وعظ كولې شي دوى ته په هغې سره نوخامخابه وو دهرغوره دوى لره

وَاَشَدَّ تَنْبِيْهَا ۝ وَاِنَّا لَأَتِيْلُهُمْ مِّنْ لَّدُنَّا اَجْرًا عَظِيْمًا ۝

اودهزيات كلكونكي په دين اودغه وخت خامخا به وركړې وو مونږ دوى ته دطرف خپل نه اجر لوني

وَلَهَدَيْنَاهُمْ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا ﴿٣٠﴾

او خامخا به پاخه کړې وې مونږ دوی په لاره نیغه

﴿فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ﴾ هر کله چه منافقینو دایمان دعوه کوله نو پدې آیت کښې دایمان درې شرائط بیان شوی دی چه که دا درې شرائط په چا کښې نه وی نومسلمان نشی کیدې. اول داچه ﴿حَتَّى يُحَكِّمُوكَ﴾ چه تالره حکم اوفیصله کونکې اومنی. دویم داچه ﴿ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنْفُسِهِمْ حَرَجًا﴾ چه په زړه کښې به ئی شک اوتنگی نه وی په باره د فیصلې درسول الله صلی الله علیه وسلم کښ بلکه یقین ئی وی چه فیصله د رسول الله صلی الله علیه وسلم بالکل حقه ده، اوبعضې وائی چه د «حرَجاً» نه مراد خفگان دې یعنی که فیصله ددوئ خلاف اوشی نودوئ به ناراض نه وی، اودرېم شرط دادې چه ﴿وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا﴾ چه دیقین راتلونه وروستو د ضداودعناد دوجه نه د حکم خلاف هم اونه کړی. نوکه دچا په زړه کښې تصدیق اویقین په حقیقت دحکم درسول الله باندې وی اودضداودعناد دوجه نه ئی نه منی نودغه کفر جحودی دې، په ﴿فَلَا وَرَبِّكَ﴾ کښې تاکیدات دی. حرف د «لا» ذکر کول قسم، تکرار، اواضافت درب ضمیر ته په طریقه دخطاب سره پدې کښې اشاره ده چه الله تعالی پدې حکم کښې دخپل صفت دربویت اظهار کوی اودخپل نبی دشان حفاظت کوی. اولفظ د «لا» په «فلا وربک» کښ بعض وائی چه زائد دې دتاکید دنفی دپاره دې یا دتاکید دقسم دپاره دې اوبعضې وائی چه دپاره دنفی د زعم دمنافقینودې «ای لا الامر کمازعم المنافقون من ادعاء الايمان والتحاكم الى الطاغوت» اوحضرت شیخ رحمته فرمائی چه د «لا» مدخول مقدر دې او په کلام کښې تکراردې دتاکیددپاره نوتقدیر دعبارت دارنگې دې «فلا يؤمنون وربک لا يؤمنون» یعنی دوئ مؤمنان ندې اوستا په رب مې دې قسم وی چه دوئ مومنان ندې ترخوپورې چه تالره حکم او فیصل اونه منی ﴿فِي مَا مَجَّحَرَتَّ بَيْنَهُمْ﴾ «شجر» په معنی د «اختلف» او «اختلط» سره دې نو دا ماده په اختلاط اواختلاف دلالت کوی نو ونې ته شجر خکه وائی چه د دې څانگې د یوبل نه مختلفې وی او په یوبل کښې ننوتې وی. دغه رنگې کجاوه «هودج»، لرگې، لختې چه کجاوه ترینه جوړه شوی وی نوهغې ته «شجار» وائی خکه

چه دهغې لختې هم په یوبل کښې داخلې شوی وی (قرطبی) . مفسرینو دې آیت نه دلیل گرځولې دې په عصمت د نبی صلی الله علیه وسلم باندې د هر گناه نه خکه چه الله تعالی په مونږ باندې د هغه دهر حکم اتباع او انقیاد باطنی او ظاهری لازم کړې دي . نومعلومه شوه چه دد به اعمالو او قولو کښې هېڅ قسم شائبه د گناه نشته . ﴿وَلَوْ اَنَّا كُنْنَا عَلَیْهِمْ﴾ دا زجر دې چه اطاعت د رسول خو آسان کار دې او که مونږه پدوئ مشکل کار فرض کړې وې نو

﴿مَا فَعَلُوهُ اِلَّا قَلِيلٌ مِّنْهُمْ﴾ «قلیل» په رفع سره بدل دې د ضمیر د «فعلوه» نه اودا راجع دې په نزد د نحویانو باندې او نصب هم جائز دې بنا بر استثناء... ددې آیت په شان نزول کښې روایت دې چه کله «بشر» منافق په ظاهر کښې کلمه گو مسلمان وو او د نبی صلی الله علیه وسلم د فیصلې نه ئی اعراض او کړواو واقعه د قتل د هغه راغله «کما مر تفصیله» نو یهودیو طعن او کړلو په مسلمان نوباندې چه تاسو مسلمانان د خپل نبی فیصله نه منئ او مونږه یهودیانوته چه کله نبی موسی عليه السلام د یوبل دقتلولو حکم او کړلو نو مونږه ددغه سخت حکم تعمیل وکړو حتی چه مونږ کښې اویا زره کسان قتل شول. نو پدې آیت کښې ددې طعن جواب اوشو. اوضمیر د «علیهم» اود «منهم» راجع دې عامو خلکوته چه شامل دې مومنانو . منافقانو کافرانو ټولوته نود «قلیل» مصداق صرف مخلصین دی خکه چه مخلصین اگر چه کثیر وی فی نفسه لیکن قلیل دی په نسبت سره منافقینو او کافرانوته. نود دې جواب حاصل دادې چه اطاعت نه کول او انقیاد نه کول دا د منافقینو کار دې او مخلصین انقیاد او اطاعت کوی او کله چه دا آیت نازل شو نوصحابه کرامو انیل «ابوبکر. عمار بن یاسر، ابن مسعود. ثابت بن قیس. مقداد وغیره رضی الله تعالی عنهم نومونه په روایاتو کښې راغلی دی. که چرې مونږ ته الله تعالی حکم او کړی چه د خپل خان د قتلولو یا د وتلو د خپل ملک او د کورونونه نومونږه به خامخا دغه شان کړی وو لیکن «الحمد لله الذی عافانا» نونبې صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل «ان من امتی رجالا الایمان اثبت فی قلوبهم من الجبال الرواسی» ترجمه زما به امت کښې داسې خلق دی چه ایمان د هغوئ په زړونو کښې زیات مضبوط او کلک دې د محکمو غرونونه. په بعضې روایاتو کښې دی چه حضرت ابوبکر رضی الله عنه اوفرمائیل که چرې داحکه نازل شوې وې نو په خدای مې دې قسم وی چه د ټولونه به اول ما پدې حکم خپل خان او خپل اهل بیت قربان کړی وو. نونبې کریم صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل «صدق با

«ابکر» چه ته رشتیا وائی ای ابوبکر^۱ اوبعضی وائی چه ضمیر د «علیهم» او «منهم» منافقینو ته راجع دی. یعنی که چرې دوی ته د احکم شوې وې نو پدې کښې به لږ کسانو صرف د ریا او د سمعه دپاره کړې وو دا توجیه ضعیفه ده. اوبعضی وائی چه پدې آیت کښې بیان د کمال د لطف د الله تعالی دې پدې امت باندې نوضمیر مومنانو ته راجع دې پدې شان که الله تعالی پدې امت باندې دا فرض کړې وې چه تاسو خپل خان قتل کړئ نو ډیرو لږو کسانو به خان قتل کړې وې او د کثیر د قتل موقعه به نوې راغلې په شان د بنی اسرائیلو بلکه الله تعالی به په خپل لطف او کرم سره دلږو کسانو قتل د قبول دتوبې دپاره کافی کړې وې او د ډیرو قتل ته به ئې نه وې پرې خودلې. ځکه چه د الله لطف او کرم پدې امت باندې زیات دې او پدې امت کښې مخلصین زیات دی او په بنی اسرائیلو کښې کم وو ﴿وَلَوْ أَنَّهُمْ فَعَلُوا﴾ پدې کښې ترغیب دې اطاعت در رسول ته چه د ده اطاعت کښې د دنیا او آخرت خیر دې ﴿وَأَشَدُّ تَنَبُّهًا﴾ یعنی اطاعت سبب د پوخ والی او کلک والی دې په ایمان باندې او اطاعت سبب د خیر هم دې او د بقاء د خیر هم دې اودا دواړه خیزونه مطلوب دانسان دی ﴿أَمْرًا عَظِيمًا﴾ د آخرت خیر ﴿وَلَهَدَيْنَهُمْ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا﴾ مراد د دینه ثبات او کلک والی دې په صراط مستقیم باندې

وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَٰئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ
 اوجاچه^۱ تابعدار او کره دالله او در رسول نویس دغه خلق به ملگری وی دهغه کسانو چه انعام کړېدی الله
 عَلَيْهِمْ مِنَ التَّوْبَةِ وَالصَّالِحِينَ وَالشَّهَدَاءَ وَالصَّالِحِينَ وَحَسَنَ أُولَٰئِكَ رَفِيقًا
 په هغوی باندې چه پیغمبران دی او ډېر رښتني دی اوشهیدان دی اوصالحان دی. اوښه دي دوی ملگری

ذَٰلِكَ الْفَضْلُ مِنَ اللَّهِ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ عِلْمًا

دا فضل دې دالله دطرفه. او پوره دې الله پوهه په هر څیز باندې

﴿وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَٰئِكَ مَعَ الَّذِينَ﴾ دا بشارت دې په اطاعت باندې او تفصیل د اجر عظیم دې، ددې آیت په شان فزول کښې ابن کثیر وغیره متعدد روایات د حضرت عائشه

رضی الله عنها نه نقل کړې دی چه حضرت عائشه رضی الله عنها فرماني چه یو صحابي د نبی صلی الله علیه وسلم په خدمت کښې حاضر شو او عرض ئې او کړ لو چه یار رسول الله زما په زړه کښې ستا محبت د خپل ځان نه هم زیات دې او د خپلې بی بی او د اولاد نه هم زیات دې. او په بعضو اوقاتو کښې «ستاسو د عشق او محبت په وجه» زه بې آرامه شم نو چه کله ستاسو زیارت او ملاقات او کرم نو آرام راته حاصل شی. لیکن ماته فکر ددې خبرې دې چه تاسو به د دنیا نه انتقال کوئ او ما ته به هم مرگ راځی خوتا سو به په اعلی علیین جنت کښې ین اوماته خو اول دا معلومه نده چه آیا جنت به راته ملاؤشی او که نه. نو که ملاؤشی نو بیا به زما درجه اوستا درجه کښې ډیر فرق وی او زما درجه به ستا د درجې نه ډیره ادنی وی. نو ملاقات به نشی کیدې نوماته به څنگه صبر او آرام حاصل شی. نونبی کریم صلی الله علیه وسلم پخپله جواب ورنکړ و تر دې چه دا آیت نازل شو اونی کریم صلی الله علیه وسلم هغه صحابي ته بترت وړ کړ لو چه د مراتبو باوجود به د ملاقات موقعه ملا وپړی نو هغه ډیر خوشحاله شو. یو شاعر څه ښه ویلی دی

چه دلبر په کښې لیدې شی دا معشر اختر زما دې

او د معیت نه مراد مساوات ندې بلکه ملگر تیا او یوځای کیدل او ملاقات ترینه مراد دې اودا په عالم بر زخ کښې هم دې لکه نبی کریم صلی الله علیه وسلم په وخت د وفات کښې او بیل ((مع الذین انعم الله علیهم)) او په بل روایت کښې دی ((اللهم الرفیق الاعلی)) او په احادیثو کښې د جدید مړی د روح ملاقات د پخوانی مړی د روح سره او تپوسونه د حال د جوندو برینه ثابت دی. اودارنگې مرافقت او ملاقات په جنت کښې هم ترینه مراد دې او په جنت کښې د یوبل د ملاقات او زیارت متعدد صورتونه کیدې شی. یودا چه هر څوک به په خپل خپل مقام کښې وی او د یوبل به دیدار او ملاقات کوی لکه په مؤطا امام مالک کښې په روایت د ابوسعید خدری رضی الله عنه منقول دی چه جنتیان به دخپل جنت دریچونه او چت طبقاتو واله داسې وینی لکه په دنیا کښې چه تاسو ستوری وینی. او بل صورت دا کیدې شی چه اعلی طبقاتو واله به لاندې راکوز شی. اودریم صورت دادې چه ادنی درجاتو والا د اعلی درجاتو والا د ملاقات دپاره به ځی اعلی طبقاتو ته، ددې ماقبل تفصیل نه معلومه شوه چه د معیت معنی یوځای کیدل. او ملاقات او ملگریاده لکه چه د ﴿وَحَسُنَ أُولَئِكَ رَفِيقًا﴾ نه معلوم پړی. ددې نه مراد مساوات ندې او نه شرکت په وصف د نبوت کښې مراد دي. نو د

قادیانی ملعون استدلال پدې آیت سره باطل شو . ملعون داسې وائي چې ددې آیت مطلب دادې چې څوک اطاعت د الله او د رسول کوی نو هغه په صفت د نبوة کښې د انبياء سره شریک شو او په صفت د صديقت کښې د صديقينوسره شریک شو او په صفت د شهادت کښې د شهداؤ سره شریک شو او په صفت د صالحيت کښې د صالحينوسره شریک شو نوڅوک چې په وصف د نبوة کښې شریک شی نو هغه نبی اوگرځي لکه څرنگه چې صديق او شهيد او صالح گرځي **جواب** د ماقبل تفصيل نه معلومه شوه چې د معيت نه مراد اشتراک ندې په وصف د نبوة کښې بلکه ملگرتيا او ملاقات ترينه مراد دې او په اطاعت د الله رسول سره معيت د انبياؤ ملاوېرې اونبوة نه ملاوېرې ځکه چې نبوة وهبی امر دې کسې ندې چې په کسب سره حاصل شی . البته په اطاعت سره صديقت او معيت د صديقينو سره اودارنگې شهادت اوصالحيت ملاویدې شی ځکه دا کسې اموردی اوددې وجه نه په سورة حدید آیت نمبر ۱۹ کښې داسې ذکر دی ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الصَّٰدِقُونَ وَالشَّٰهَدَةُ عِنْدَ رَبِّهِمْ﴾ او «هم النیون» نې ندی ویلی ځکه نبوة په کسب سره نه حاصلیږي اودلته نې «مع النین» ویلی دی ځکه په اطاعت سره معيت د انبياؤ حاصلیږي نه نبوة .

﴿مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصَّٰدِقِينَ وَالشَّٰهَدَاءِ وَالصَّٰلِحِينَ﴾ پدې کښې دوه قوله دی . یو دا چې صفات د یو موصوف دپاره دی یعنی انبياء ﷺ ځکه هرنبی لره چې څنگه وصف د نبوة ثابت دې نو دارنگې هر نبی صديق هم دې ، دحضرت ابراهيم په شان کښې وارددی ﴿إِنَّهُ كَانَ صَدِيقًا نَبِيًّا﴾ دارنگې هر نبی شهيد دې لکه په سورة نحل آیت نمبر ۸۹ کښې دی چې ﴿وَيَوْمَ نَبْعَثُ فِي كُلِّ أُمَّةٍ شَٰهِدًا عَلَيْهِمْ مِّنْ أَنفُسِهِمْ وَجِئْنَا بِكَ شَٰهِدًا عَلَىٰ هَٰؤُلَاءِ﴾ دارنگې د عیسی علیه السلام په شان کښې راغلی دی ﴿وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِي آلَمِهِمْ وَسُكُوتِهِمْ﴾ سورة آل عمران . آیت نمبر ۴۲

نوبناپدې قول باندې دلته د «منهم عليهم» نه صرف انبياء مراد دی . **دویم قول** دادې چې دا جدا جدا ذواتو دپاره دی نودا څلور جماعتونه دی ، نودنیینو خوتعريف واضح دې . ددې نورو به تفسیر کښې متعدد اقوال دی (۱) په «صديقين» کښ درجې د ابوبکر رضی الله تعالی عنه نه اشاره ده او په «شهاداؤ» سره حضرت عمر ، حضرت عثمان ، حضرت علی رضی الله عنهم

به اشاره ده او په **الصالحين** کښې باقی ټولو صحابو ته اشاره ده نو بنا پدې قول باندې دمنع
عليه نه مراد انبياء او صحابه دي

۲. دا مراتب په اعتبار د قرب الهی او معرفت الهی سره دی نواوله درجه د انبياء ده نو د

دوئ مثال داسې دي لکه چه څوک د قریب نه یوشی وینی ﴿أَفَتُؤْمِنُونَ بِمَا بَرَأَ﴾ او «صدیقین

په معرفت کښې انبياء ته قریب وی. ددوئ مثال داسې دي لکه چه څوک دلرې نه یوشی

وینی. حضرت علی (عليه السلام) نه چا تپوس او کړو چه آیا تا الله تعالی لیدلې دي؟ نو دوئ

او فرمائیل چه زه خو د داسې ذات عبادت نه کوم چه مانوی لیدلې بیاني او فرمائیل چه الله

تعالی خو د خلقو سترگو ندې لیدلې لیکن د دوئ زړونو د ایمانی حقیقت په ذریعه سره لیدلې

دي. ددې لیدلونه مراد علمی معرفت والا لیدل دي او «شهداء» چه مقصود د دلائلو په ذریعه

سره پیژنی او مشاهده ورته نه وی حاصله ددوئ مثال داسې دي لکه چه څوک په آینه کښې

یوستې وینی د قریب نه لکه حارثه رضی الله عنه فرماني چه ماته داسې محسوسیږي چه زه

د خپل رب عرش وینم. په «ان تعبدوا الله کانک تراه» کښې ډېته اشاره ده او «صالحين» هغه دی

چه مقصود د تقلید او اتباع په ذریعه سره پیژنی او ددوئ مثال داسې دي لکه چه څوک دلرې

نه یوشې په آینه کښې وینی. «فان لم تکن تراه فانه یراک» کښې ډیته اشاره ده «روح، معارف»

۳. حضرت شاه عبدالعزیز (رحمته الله علیه) وغیره حضراتو د صدیق تعریف داسې کړې دي چه دا هغه

څوک دي چه کمالات د نبوة اوصفات د نبوة په کښې په طور د ظلیت سره موجود وی او د یو

وینښه برابر مخالف نه وی لکه حضرت ابوبکر صدیق او حضرت عائشه او حضرت ابوذر

رضی الله تعالی عنهم او «شهاد» هغه دي چه د اجراء د حق په باره کښې دهیخ چا لحاظ نه کوی

اوسر خو چه اجراء د حق نه وی شوې نو داسې پریشان او بی اطمینان وی لکه بې هوش. لکه چه

حضرت عمر رضی الله تعالی عنه. چه په بعضی اوقانو کښ به ئی د نبی کریم صلی الله علیه

وسلم سره ظاهری طور باندې مقابل کوله او نبی کریم صلی الله علیه وسلم به ورته تبسم کولو

خو سحله به ووچه زما په امت کښې داسې کسان هم شته چه د حق په باره کښې دهیخ چا

لحظ او خیال نه ساتی. او «صالحين» هغه دی چه فطری طور باندې د گناه نه متفر وی ظاهراً

او بطناً لکه حضرت عثمان غنی رضی الله عنه په جاهلیت کښې هم زنا نده کړی (د کما قال

عثمان وما زب فی الجاهلیة ولا فی الاسلام)) نو بیا پدې تقدیر «صدیق، شهید، صالحين» په

صحابو یوږي خاص نه دی لیکن دوئ منبع او مدار د صدیقیت، شهادت، صالحیت دی په

هر صحابی کنبی دغه مذکور تمام صفات موجود وو لیکن په چا باندې به چه دکوم صف غلبه وه نو په هغه نوم سره به مسمی وو لکه یو عالم مؤرخ، محدث، فقیه، اومتکلم وی لیکن چه دکوم وصف اوصفت غلبه په هغه وی نو په هغه لقب سره مسمی کیږی او یاد یږی

﴿ذَٰلِكَ الْفَضْلُ مِنَ اللَّهِ﴾ داجواب دیوسوال دې چه عام خلق اگر که اطاعت کوونکی وی لیکن دوی په عمل کنبی د انبیاء اودصحابونه کم دی نودوی ته به څنگه د مغوی رفاقت حاصل شی، نو جواب دادې چه دا دعمل په وجه نده بلکه دا دالله تعالی فضل اومهربانی ده په «ذالک» سره اشاره ده معیت اورفاقت ته چه په ماقبل کنبی ذکرشود

لَا يَكْفِيكَ الْإِيمَانُ اَي. ایمان والو راواخلی وسله خپله نو اوخی جهادله دلې دلې یا اوخی ټول په جمع سره یوځانی

وَأَنَّ مِنْكُمْ لَمَنْ لَّيِّظَاتْنٌ فَإِنْ أَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ قَالُوا

اوبشکه بعضې ستاسونه خامخا هغه دی چه روستو کیږي دجهادنه، نوکه اورسیرې تاسوته څه مصیبت. وانی

قَدْ أَعَمَّ اللَّهُ عَلَىٰ إِذْ لَمْ أَكُنْ مَعَهُمْ شَهِيدًا

دې چه په تحقیق سره انعام کړې وو الله په ما باندې کله چه نه اوم څه د دوی سره حاضر جنگ ته

وَلَئِنْ أَصَابَكُمْ فُضْلٌ مِّنَ اللَّهِ لَيَقُولَنَّ كَأَن لَّمْ تَكُنْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُ

اوکه اورسیرې تاسوته فضل دالله دطرفه نو خامخاوانې دې چه گویا کنبی نه وي په مینځ ستاسواودده کنبی

مَوَدَّةٌ يَّلِيَّتَيْنِ كُنْتُ مَعَهُمْ فَأَفُوزَ فَوْزًا عَظِيمًا

هیڅ دوستي، هانې ارمان چه څه وي د دوی سره نو کامیاب شوې به وي په کامیابی لونی سره

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا خُذُوا حِذْرَكُمْ﴾ دا دویم حکم دې داحکاموسلطانیونه ددې حاصل

دادې چه پورته شی اومسلح شی اودکفاروسره جهاد اوکړئ «حذرو» بکسرالحاء وسکون الذال او په فتح تینوسره «حذرو» په معنی دسامان بجاو یعنی اسلحې سره راځی او په معنی د

تقیظ او د بیداری او احتیاط سره هم راځي اودلته دواړه معنی صحیح دی یعنی مسلح شوی یا خپل حفاظت کوي او بیدار شوی، اوددینه مراد استعداد للجهاد دې یعنی دجهاد دپاره سیاري او کړی. نو په لفظ د«خوډ» کښې جمع بین الحقیقة والمجاز رانغله. دلته دوه امره دي اول امر دنیایي دجهاد دي. اسلحه اودخپل حفاظت سامان اخستل، او دویم امر دتللو دي جهاد ته. نومعلومه شوه چه اسباب اختیارول دتوکل منافی ندی ځکه چه داسبابو اختیارولو حکم توي دي. البته په زړه کښې په اسبابو باندې اعتماد کول د توکل منافی دی. نودې وجه نه بعضو علماؤ د توکل تعریف داسې کړې دي ((نزع الاسباب عن القلب لاعن القلب)) یعنی توکل دپه وانی چه اسباب د قلب نه بهر ته وباسی یعنی یقین اواعتماد پرې ونکړې شی او د ظاهر نه یعنی د جسد نه لرې نه کړې شی

﴿فَانْفِرُوا﴾ دا دویم امر دي دا د «نفر» (واوی، یاد «نفر» (بیایي) نه ماخوډ دي نفراونفرت دپه وانی چه طبیعت یوشی نه منی. او «نفر» ته هم وائی اواستعمال د «نفر». انفروا» ددستم دمقابلې دپاره وتلو او دعلم دطلب دپاره وتلو کښې کیږی نو په دې لفظ کښې اشاره ده چه د جهاد لپاره او دعلم د طلب لپاره داسې وتل پکار دي چه د اهل او عیال او کور کلی محبت په زړه پاتی نه شی او دهغوی محبت مانع د سفر لپاره نشی ﴿ثَابِتٌ﴾ دامنصوب دي اوحال دي دضمیر د «انفروا» نه، «ثابت» جمع د «ثبة» ده دلې دلې ته وائی، دا په هغه وخت کښې چه نفیر عام نه وی ﴿وَأَنْفِرُوا جَمِيعًا﴾ دا په هغه وخت کښې چه نفیر عام وی اول سریه ده اودویه غزوه ده اودا دواړه صورتونه دمختلفواحولو په اعتبار سره دی. نودلته «او» دتنويع دپاره دي

﴿وَلَنْ يَكُنَّ لَكَ لِيْلَتَانِ﴾ دا زجر دي منافقینوته چه په دوی کښې دا دوه خصلتونه دی اول دا چه دجهاد دپاره نه ځی اودویم داچه دجهاد نه پاتې کیدل د الله تعالی انعام گڼی، او دا فعل منع دی هم راځی اولازمی هم راځی په اول تقدیر سره ئی معنی دا ده چه نورخلق د جهاد نه روستو کوی اومنع کوی او په دویم تقدیر سره ئی معنی دا ده چه په پخپله د جهاد نه روستو کیږی ﴿فَإِنْ أَصَبَكُمْ﴾ دا د منافقینو د حال بیان دي چه پخپله د جهاد دپاره نه ځی اوجه کله ناسو لار شوی اوتاسوته مصیبت «یعنی هزیمت، قتل» اورسی نو دوی خوشحالیري اوکه ناسوه به جهاد کښې فتح اوغنیمت ملاؤ شی نو دوی په پاتې کیدلوخفه وی او ارمان

کوی کاش مونږ جهاد ته تلې وې، نو مال غنیمت به راته ملاؤ شوي وو

مقوله د ((الْمُقُولُ)) دپاره ((الْيَقِينُ)) دې، او ((كَانَ لَمْ تَكُنْ يَتَنَكَّمُ وَيَبْنَهُ مَوْدَّةً)) جمله معترضه ده اودا ددې دپاره ده چه اشاره اوشی چه دوی تمنی اوارمان د معیه د مومنانو سره د نصرت او د غلبې حاصلو دپاره ندې بلکه د حرص د دنیا د وجه نه دې او د مؤمنانو سره د دوی هیڅ تعلق نشته دې. حضرت شیخ د خپل شیخ توجیه دا سې بیانوی ((الْيَقِينُ كُنْتُ مَعَهُمَا)) د مومنانو د خوشامد دپاره وائی، یعنی چه کله مومنانو ته فتح اوغلبه حاصله شی نو بیا دوی د مؤمنانو د خوشامد دپاره «بِالْيَقِينِ - الْإِيه» وائی، او «كَانَ لَمْ تَكُنْ يَتَنَكَّمُ وَيَبْنَهُ» دا د خوشامد تاکید دې چه ځما خو د مومنانو سره تعلق نه وو او دې باوجود د دوی د معیت تمنی اوارمان کوم، نو که تعلق مې مخکښې نه ورسره وې نو بیا به ما زیاته تمنی کړې وې د دوی د معیه او د ملګرتیا.

فَلْيُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يَشْرُونَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ وَمَنْ يُقَاتِلْ

جوګ دې کوي په لار دالله کښې هغه کسان چه خرڅوی (قربانوی) ژوند د دنیا په آخرت باندې. اوجاچه جنگ اوکړو

فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيُقْتَلْ أَوْ يَغْلِبْ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا ۝

په لار دالله کښې نو قتل کړې شو یا غالب شو نوزر ده چه ور به کړو مونږ هغه ته اجر لوني

﴿فَلْيُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾ دا ترغیب الی الجهاد دې یعنی فوز عظیم دا ندې چه د جهاد نه پاتې شی او یا جهاد ته د مال غنیمت دپاره لاړشی. بلکه فوز عظیم دا دې چه په اخلاص سره د جهاد دپاره لاړشی او د اعلاء د کلمه الله د پاره لاړشی او بیا یا غالب شي او یا مغلوب شی نو نو بهر حال به ورته فوز عظیم حاصل شی.

﴿الَّذِينَ يَشْرُونَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ﴾ دا فاعل دې د «فليقاتل» د پاره او «یشرون» په معنی د «یبعون» سره دې یعنی خرڅوی او قربانوی به دنیا په آخرت باندې نو دینه مخلصین مومنان مراد دی. یا «یشرون» په معنی د اخستلو سره دې او د دینه مراد بیا منافقین دی. یعنی منافقان چه دنیا د آخرت په مقابل کښې اخلي نودوی دې نفاق پریردی او په اخلاص سره دې قتال اوکړی. د حضرت تهانوی رحمته الله علیه د کلام نه دا سې معلومیرې چه فاعل د «فليقاتل» ضمیر دې چه راجع دې هغه چاته چه طلب گار د فوز عظیم دې «واللذين يشرون الحياة الدنيا»

ورلره مفعول دې او د دېنه مراد کفار دی چه څوک د فوز عظیم طلب کوی نو هغه دې سر او کړی د کافرو سره ﴿وَمَنْ يُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾ یعنی په جهاد کښې فوز عظیم یقینی دی به هر حال کښې دې. ((وفی الحدیث : انتدب الله لمن خرج فی سبيله لایخرجه الا ایمان بی وتصدیق برسلی ال ارجعه بما نال من اجر او غنیمه اوادخله الجنة)) (متفق علیه)

ترجمه الله تعالی ذمه واری اخستې ده هغه چاته یا بلنه نی ورکړې ده هغه چاته چه اوځی د کورنه په لاره د الله کښې اونه اوباسی دلره مگر ایمان په ماباندې او تصدیق زما په رسولانو باندې چه یا به زه واپس کړم ده لره کورته د هغه څه سره چه حاصل شوې وی د اجر او غنیمت یا به ده لره جنت ته داخل کړم. او په بل روایت کښې دې ((عن ابی امامه قال : قال رسول صلی الله علیه وسلم : ثلاثة کلهم ضامن علی الله، رجل خرج غازیا فی سبیل الله فهو ضامن علی الله حتی یتوفاه فیدخله الجنة اویرده بما نال من اجر وغنیمه ورجل راح الی المسجد فهو ضامن علی الله ورجل دخل بینه بسلام فهو ضامن علی الله)) (مشکوٰۃ)

ترجمه یعنی درې کسانوته الله تعالی ذمه وار شوې دې یوهغه کس چه د الله په لاره کښې جهاد او غزا د پاره لارشی نوالله تعالی ذمه اخستې ده چه که وفات شی نوجنت ته به نی داخل کړی او که وفات نه شونو کورته به نی د اجر او غنیمه سره واپس کړم. او دویم هغه کس دې چه مسجده لارشی نوالله تعالی دده ضامن دې د خیر او برکت ورکولو او دریم هغه کس دې چه کله کورته داخلېږی نو په سلام سره نوالله تعالی دده ضامن دې د خیر او د برکت ورکولو

وَمَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ

اوځه. عذر دې ستاسو چه جنگ نه کوئ په لار د الله کښې اودپاره دخلاصولود کمزورو دناریناؤ نه اوزنانه

وَالْوِلْدَانَ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْ هَذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ أَهْلُهَا وَاجْعَلْ

او وایه بچي هغه چه وای انې ربه زموږ اوباسې مونږ ددې کلي نه چه ظالمان دی اهل ددې. اومقرر کړه

۱ دریم حکم سلطانی یعنی پورته شی مسلح شی او ضعیف مسلمانان چه د کفارو په پنجه کښې دی آزاد کړئ هموی بحمله د وئلو طاقت نه لرئ دعاگانې غواړی چه ای الله مونږ ته دظالمانو نه نجات راکړی

لَنَا مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا ۖ وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ نَصِيرًا ۝

دپاره زموږ دطرفه خپل نه دوست بچ کوونکي، اومقرر کړه زموږ دپاره دطرفه خپل نه امداد کوونکي

﴿وَمَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾ دا دریم حکم دې د احکام سلطانيونه یعنې پورته شئ اومسلح شئ اوکوم کسان چه د کافرو په قید او په پنجه کښې دی نوهغوی آزاد کړئ خکه هغوی د وتلو طاقت نه لری او کمزوری دی او دا دعا کوی چه یا الله مونږه ددې کلی نه چه اهل نی ظالمان دې را اوباسې ﴿وَالْمُسْتَظْعِفِينَ﴾ پدې کښې مضاف مقدر دې ((ای فی خلاص المستضعفين)) نو دلته د جهاد دوه مقصده بیان شو یو ((فی سبیل الله)) . یعنی د الله تعالی دین غالب کیدل مقصد د جهاد دې اویل د ضعیفانو خلاصول او آزادول د کفارو د لاسونو نه . اومستضعفين په درې قسمه دی، اول ﴿مِنَ الرِّجَالِ﴾ بوداگان، معذورین، دویم ﴿وَالنِّسَاءِ﴾ او دریم ﴿وَالْوِلْدَانِ﴾ یعنې ماشومان بچی، ﴿الظَّالِمِ أَهْلُهَا﴾ ظالم د قریه دپاره وصف بحال متعلقه دې یعنې کلي (مکه، ندي، ظالم، بلکه اهل نی «مشرکان» ظالمان دی ﴿وَلِيًّا﴾ داسې دوست چه دظلم د ظالم نه مونږه بچ کړی ﴿نَصِيرًا﴾ مدد را سره اوکړی په تللو کښې

الَّذِينَ آمَنُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ الظَّالِمِينَ

مومنان ۱ جنگ کوی په لار دالله کښې ، اوکافران جنگ کوی په لار د شیطان کښې

فَقَاتِلُوا أَوْلِيَاءَ الشَّيْطَانِ إِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفًا ۝

نوجنگ کوی دملگرو دشيطان سره، بېشکه مکر دشيطان کمزوري دې په مقابله دمکر دالله کښې

﴿الَّذِينَ آمَنُوا يُقَاتِلُونَ﴾ دا ترغیب دې قتال ته یعنې د مومنانو قتال د الله په لاره کښې دې او د الله تعالی د راضی کولو دپاره وی او دشرکینو جنگ په لاره دشيطان کښې دې او دشیطان دراضی کولو دپاره دې، نوکله چه کفار په لاره دشيطان کښې جنگ کوی نو مومنانو ناسو خامخا درحمن په لاره کښې جهاد وکړئ او دشيطان دملگروسره وجنگیږئ

﴿إِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ﴾ دشيطان مکر یعنې د کفاروهغه خفیه تدبیرونه اوهغه منصوبې چه د حق خنمولودپاره کوی نوهغه اگر که ډیر قوی اومضبوط تدبیرونه او منصوبې دی لیکن د الله

تعالی د تدبیر او د نصرت په مقابله کښ کمزوری دی، او په بل آیت کښې چه نى د ښخو مکر نه
عضیه ویلی دی نو هغه په مقابله د نارینو کښې دې نه په مقابله د شیطان کښې

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ قِيلَ لَهُمْ كُفُّوا أَيْدِيَكُمْ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ

آی نه گوري نه هغه کسانو ته چه اوونیلې شو هغوی ته بند کړئ لاسونه خپل اوقانم کړئ مونځ او ورکوی زکوۍ.

فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ إِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَخْشَوْنَ النَّاسَ كَخَشْيَةِ اللَّهِ

پس هر کله چه فرض کړې شوه هغوی باندې جنگ نودغه وخت یو له ددوی نه. بریدل دخلقونه پشان دیرې دانه

أَوْ أَشَدَّ خَشْيَةً ۚ وَقَالُوا رَبَّنَا لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا الْقِتَالَ لَوْلَا أَخَّرْتَنَا

بلکه چه رښانه بره. اوونیل دوی چه ای ربه زمونږ ولې فرض کړو تا په مونږ باندې جنگ، ولې نه روستو کولو نامونږ لږه

إِلَى أَجَلٍ قَرِيبٍ ۚ قُلْ مَتَاعُ الدُّنْيَا قَلِيلٌ ۚ وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ لِمَنِ اتَّقَى ۚ

د یو سې نژدې پورې. وایه چه مزی د دنیا لږې دی، او آخرت د هر غوره دې هغه چالره چه برېږی د الله نه

وَلَا تُظْلَمُونَ فَتِيلًا ۝

او ظلم به نشي کېدې په تاسو په قدرت تار په هډوکي دکه جوړې کښې

﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ قِيلَ لَهُمْ﴾ دا زجر دې په ترک د جهاد باندې، د آیت مطلب دادې چه کله

د جهاد د دپاره شرائط او وسائل پوره نه وی نو د مونځ، زکوۍ اود نورو اعمالو پابندی پکار ده

خکه دا جهاد د نفس سره دې چه پدې سره روحانی قوه زیات شی نو د کفارو سره به مقابله آسانه

شی. نو دا مشق اوتیارې دې د جهاد دپاره نو هر کله چه شرائط پوره شی او قتال فرض شی نو

بې د منافقینو په شان په جهاد کښې سستی مه کوئ او مرگ دخوف دوجه نه جهاد مه پرېږدئ

خکه دمرگ نه خلاصې نشته دې، هر ځای کښې چه تاسو یی نومرگ به رازی. پدې آیت کښې د

مفسرینو دوه قوله دی اول دادې چه دا په حق د منافقینو کښې نازل شوې دې، لکه چه د دې

قول نه معلومېږی ((یخشون الناس کخشیة الله)) ((لم کتبت علینا القتال))، ((لولا اخرتنا الی اجل

قرب))، قرطبی وائی چه دصحابونه معاذ الله داسې قول نشی صادر کیدې خکه چه دوی عالمان

وو په دې چه آجال اونيتې محدودې دي او ارزاق مقسوم دي بلکه دوى د الله تعالى د اوامرو امتثال کونکى وؤ ، سامعين، طائعين وؤ ، وصول دار آخرت ته دوى ته غوره وؤ د قيام نه په دار دنيا کښ - آه

دويم قول : دادې چه دا په باره دمؤمنانو کښې نازل شوې دې دهجرت نه مخکښې په مکه مکرمه کښې کافرانو مسلمانانو ته ډير تکليفونه اورسول او ظلمونه ئى ورسره اوکړل نو مؤمنان راغلل دنبي صلى الله عليه وسلم په خدمت کښې حاضر شول او اجازت ئې طلب کړو دقتال دکفاروسره نو نبي صلى الله عليه وسلم ورته اجازت ور نه کړو او وې فرمائيل چه ماته لا د قتال حکم ندې شوې بلکه دصبر اود عفو حکم شوې دې نوتاسو هم ((کفو ايديکم)) صبر اوعفو کوي او مونږ اوزکوة اداکوي، دا ددې دپاره چه په دې سره نفسونه د ضاعت سره عادت شى. نو بيا جهاد کول به آسان شى نو دا خبره مسلمانانو قبوله کړه. دابن کثير اوقرطبي په روايت کښې دى چه حضرت عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه اودده ملگری دهجرت نه مخکښې مکې ته راغلل اوعرض ئې اوکړلو چه يانبي دالله ، چه مونږه په حالت دکفرکښې په عزت سره وو نو کله جه مونږ اسلام راورولو نوذليل شو نو تاسو د جهاد اجازت راکړئ. نونس صلى الله عليه وسلم اوفرمايل چه ماته د عفو اود صبر حکم شوې دې، نوتا سوهم صبر کوي اوقتل مه کوي ددغه قوم سره، نو بيا چه هر کله دهجرت نه پس مسلمانانو ته دجهاد حکم اوشو نو بيا دوى لره پدې باندې خوشحاله کيدل پکاروو چه ددوى درخواست قبول شو. ليکن کمزورى مسلمانان ويريدل اوتمنى ئې کوله چه دخه مودې پورې دجهاد حکم نه وې راغلې اومونږ جوندې پاتې وې نو دا به ښه وې، نو دا تمنى دمهلث په حقيقت کښې څه داعتراض د وجه نه. نه وؤ بلکه يولطيف شکايت ووچه دهغې وجه داوه چه دا عادت دې چه په کوم وخت کښې انسان ته تکليف اورسى نوجذبه اوجوش ئې زيات شى نو انتقام اغستل آسان وي ليکن د آرام اودراحت په وخت کښې جنگ اوانتقام ته آماده نه وي نودابشرى تقاضا ده. نومسلمانانو چه کله هجرت اوکړو نودکفارو دايدا اوتکليف نه ورته لږ آرام ملاوشو نوهغه جوش ئې کم شوکوم چه مخکښې وونوڅکه ئې اوئيل ﴿لَرَكَّبَتْ عَلَيْنَا الْقُنَاقِلَ﴾ . او دا هم کيدې شى چه داخبره د وسوسې په درجه کښې وي نو په وسوسه غير اختياري باندې څه مواخذه هم نه وي اود «قالوا» نه مراد په زړه کښې وئيل مراد وي، حاصل دادې چه داکلام يا دمنافقانو قول دې او يا دکمزورو مسلمانو قول دې خو په طور دانکار ندې بلکه دخپل ضعف اود کمزورئ

تکایات کول دی الله ته یا په طور د وسوسې سره دې

﴿إِذَا قِيلَ لَهُمْ يَدْرِكُكُمْ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فِي بُرُوجٍ مُّشِيدَةٍ﴾ وَإِنْ تُصِبْهُمْ
 ضعیف مسلمانان مراد دی ﴿كَخَشِيَ اللَّهُ﴾ یعنی داسې پره چه دالله نه پکار ده ﴿أَوْ أَثَدَّ
 حَشِيَةً﴾ (ای بل اشد حشیة) ځکه چه خوف دالله تعالی نه عقلی وی اود دشمن نه طبعی وی او
 امرطبعی د عقلی نه زیات شدید وی یاد دې وجه نه چه دالله نه خوف وی نود رحمت امید هم وی
 او دشمن نه صرف خوف وی اود رحمت امیدنه وی نو دا ځکه زیات شو ﴿مَنْعَ الْإِنِّيَا قِيلَ﴾
 دنیا او مافیهاتول په مقابله د اعمالود آخرت کنبی چه دهنې نه یوحکم دجهاد دې ډیرلړه ده

﴿إِنَّمَا مَا تَكُونُوا يَدْرِكُكُمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فِي بُرُوجٍ مُّشِيدَةٍ﴾ وَإِنْ تُصِبْهُمْ
 هرځای چه بین تاسو رالاندې کوی به تاسولره مرگ اگر چه بین تاسو په قلعه گانو مضبوطو کنبی. او کچرې اورسپړې دوی ته

حَسَنَةً يَقُولُوا هَلْ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَإِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَقُولُوا هَلْ مِنْ عِنْدِكَ
 خوشحالی نووانی دوی دا دطرفه دالله نه ده، او کچرې اورسپړې دوی ته تکلیف نووانی دوی دا ستا دطرفه دی.

قُلْ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ قَمَالٍ هَؤُلَاءِ الْقَوْمُ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثًا
 ته اووابه داتول دطرفه دالله نه دی. نویس څه شوی دی دې قوم لره چه قریب نه دې چه پوهه شی په څه خبره

مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنْ اللَّهِ وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ
 مغه چه اورسیده تاته (ای مخاطبه) څه خوشحالی نودا دفضل دالله نه ده اومغه چه اورسیدو تاته څه تکلیف

فَمِنْ نَفْسِكَ ۚ وَ أَرْسَلْنَاكَ لِلنَّاسِ رَسُولًا
 نو دادوچی دغلطی، د نفس ستانه دې. او ای محمد ۰ لیرلې ئې مونږ ته خلقو ته رسول (رحمة للعالمین)

وَكَلَّمَ بِاللَّهِ شَهِيدًا ۝

اوپوره دې الله حاضر ناظر

﴿إِنَّمَا تَكُونُوا يَدْرِكُكُمُ الْمَوْتُ﴾ دا زجر دې په ترک دجهاد باندې یعنی که تاسو جهاد
 دمرگ دخوف دوجه نه ترک کوی نو دا غلطه ده ځکه موت دخپل وقت مقرر نه مخکې نه راځی

او کله چه وقت موعود راشی نو په هر ځای کېښي چه تاسو یې نوموت به واقع کېږي. ابن کثیر په روایت د جریر د حضرت مجاهد رحمه الله نه نه یوه عجیبه واقعہ نقل کړېده چه په مخکنو امتونو کښ د یوې ښځې وضع حمل اوشو «پچه ئی پیدا شو» دېچی د پیدایښت نه لږ ساعت وروستو ئی خپل نوکر اولیره چه اور راوړی نوهغه نوکر چه کله د دروازي نه بهر شو نو ناڅاپه یو سړي ورته ظاهر شو او تپوس ئې اوکړو چه ددې زنانه څه بچه پیدا شوې دې نودد ورته اوئیل چه جینئ پیدا شوې ده. نوهغه سړی ورته ددې په حق کېښي درې خبرې اوکړلې یو دا چه دسلو سړوسره به زنا کوی. دویم داچه دا به نکاح دخپل نوکر سره کوی. دریم داچه مرگ به ئې دجولگي «عنکبوت» نه واقع کېږي. نوده چه کله داخبره وازیده نو فوراً واپس شواوهغه جینئ ئی په خپته کېښي په چاقو اووهله اودا گمان ئې اوکړلو چه داهلاکه شوه او په خپله اوتختیدلو نودجینئ مور پدې باندې فوراً پټی اولگوله وآخر داجینئ روغه شوه اوبالغه شوه اوبې مثاله بنائسته وه اودغه نوکر چه اوتختیدلو نو دسمندرلار ئې اختیاره کړه اولارو اودیر مال اودولت ئی اوگټلو نو واپس راغې ښارته، یوه بودئ ورسره ملاؤ شوه اوهغې ته ئی وه وئیل چه زه د یوداسې جینئ سره واده کول غواړم چه دهغې مثال په حسن اوجمال کښ نه وی نوهغې ورته وه وئیل چه د فلانکئ جینئ نه زیاته خائسته څوک نشته ده، هغې سره واده وکړه. نو کوشش ئی شروع کړو، حتی چه دهغې جینئ سره ئی نکاح اوشوه

نو بیا هغه جینئ د ده نه دریافت اوکړو چه ته څوک یې؟ نو ده خپل تعارف اوکړلو چه زه دښار باشنده ووم اود چا سره نوکر ووم نو دهغوئ جینئ ماقتل کړه اوبیا زه اوتختیدلې نوهغې جینئ. ورته دخپل بدن نشانات ظاهر کړل چه هغه جینئ خو زه ووم. نو سړی ورته اوئیل چه ستا متعلق ماته د درې خبرو وینا شویده اول دسلو کسانو سره زنا کول. نو ښځې اقرار اوکړلو او وې وئیل چه تعداد راته یاد ندې، دویم دنوکر سره نکاح کول. نو داخو معلومه توه. دریم چه مرگ به ئی دیو عنکبوت (جولگي) نه وی، نودعنکبوت نه دحفاظت لپاره دې سړی یوعالی شان عمارت تیار کړو، صاف اوستره چه دعنکبوت هیڅ نشان اونوم هلته نه وو. اوبه دغه محل کېښي دواړو سکونت کولو، یوه ورځ دا دواړه په دغه خپل محل کېښي ملاست وو چه ناساپه عنکبوت ظاهر شو په دیوال باندې نو ښځې اوئیل چه ته ما ددې څیز نه یروی، نو فوراً راپورته شوه اوهغه ئې ښکته را ارتاو کړو اومرنې کړه او په خپلوخپوئنی اوچلولو نودعنکبوت خو مړشو لیکن زهرئ ددې په څپو او په نوکونو باندې اولگیدل اوددې نه دابښځه مړه شوه

نو خلاصه داده چه اسباب حفاظت اگر که ډیر مضبوط او عمده وی نوییاهم دمرگ نه خلاصی نشته دي. البته اسباب اختیارول دتوکل خلاف ندی بلکه حکم ئې شوي دي نو هو کله به دموث نه خلاصی نشته دي نو آخرت ته تش لاس ټل دا د عقل تقاضا نده

﴿وَلَنْ تُصِيبَهُمْ حَسَنَةٌ﴾ دا د منافقینو ډبل خصلت قبیحه ذکر دي. او د «حسنه» نه مراد عام دي فتح، غنیمت، خوشحالی، فراخی وغیره، اود «سینه» نه مراد هم عام دي، شکست او قتل او پریشانی. قحط سالی وغیره یعنی منافقینو ته چه کله څه حسنه اورسیري نو دوي وائی

﴿هَذِهِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ﴾ یعنی دا د الله د طرفه دي. نسبت دالله طرف ته پطور دشرکيه سره د دوي ندې مراد بلکه ددوي مقصود نفی د اثر د اتباع درسول ده یعنی مونږ ته که څه خیر ملاو شوي دي نو دا د اتباع درسول د وجه نه ندې ملاو شوي بلکه دا اتفاقا په ایجاد دالله سره دي او اتباع رسول لره پدې کښې څه دخل نشته دي او که دوي ته څه تکلیف اورسی نو وائی ﴿هَذِهِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ﴾ دا ستاسو، د تدبیر دوجه نه دي یا معاذ الله تاسو سپیره یئ لکه په بل ځانې کښې

راځی ﴿وَلَنْ تُصِيبَهُمْ مَنِيَّةٌ يَغْتَرِبُوا يُمُوتُونَ وَمَنْ مَعَهُ﴾

﴿قُلْ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ﴾ دا رد دي اجمالا دقول دمنافقینو یعنی هر څه دطرف دالله نه دي په اعتبار دتخلیق او ایجاد سره او په اعتبار دقضا او قدر سره لیکن ډیر دتعجب خبره داده چه دا منافقان دومره جاهلان دی چه قریبه نه ده چه په څه خبره باندي پوه شی. پدې آیت کښې مبالغه ده به تجهیل دمنافقینو کښې (۱)، استفهام دتعجب (۲)، نفی دقرب (۳)، «حديثا» نکره

ذکرکول ﴿قَالَ هَؤُلَاءِ الْقَوْمُ﴾ (۴) استفهامیه دي او مبتداء ده «هؤلاء» جاراو مجرور په اعتبار دمتعلق مقدر سره خبر دي. نو تقدیر دا شو «ای شی حصل هؤلاء» دلام چاره جدا لیکل دا کتابت ساذه دي لیکن چونکه په مصحف عثمانی کښې دغه شان مکتوب دی، نو ځکه جدا لیکلی شی «القوم» بدل دي د«هؤلاء» نه ﴿لَا يَكَادُونَ﴾ دا جمله حال دي «ای حال کوهم بمعزل من ان بفقهروا» یا جمله مستانفه جواب دي دهغه سوال مقدر نه چه ناشی دي د استفهام نه.

﴿يَتَفَهَّرُونَ حَدِيثًا﴾ دا خبر د «لا يَكَادُونَ» دي اوفقه (عمیق) جور علم ته وائی اوددي قسم

علم دحاصلولو حکم شوي دي پدې قول دالله تعالی سره ﴿قُلْ لَا تَفَرِّقُونِ كُلٌّ فِرْقَتُهُمْ طَائِفَةٌ

يَسْتَفْهَمُوا فِي الدِّينِ ﴿١﴾ اود ((حديث)) نه مراد خبره ددين ده. قرآن او حديث اومسائل مستنبطه دقرآن او حديث ورنه مراد دی. ﴿مَا أَصَابَكُم مِّنْ حَسَنَةٍ﴾ دا تفصيل دي د رد دقول دمنافقينو او تعليم د ادب دي او خطاب دي نبی کریم صلی الله عليه وسلم ته اومراد ترينه امت دي. يا خطاب غلام دي هر مخاطب ته يعني هر مسلمان لره دا عقیده ساتل پکار دی چه خوشحالی اوفتح خالص دالله تعالی په فضل سره رازی. اوکه دنییک عمل په وجه رازی نوهغه هم دالله تعالی فضل دي او تکلیف اوپريشانی او غم اوقحط سالی د انسان دبدو عملونو په وجه سره رازی

﴿فَإِنْ نَفْسُكَ﴾ يعني دگناه دنفس ستانه دي. دا خطاب نبی کریم صلی الله عليه وسلم ته دي او مراد ترينه امت دي يا مطلق مخاطب دي
﴿وَأَرْسَلْنَاكَ لِلنَّاسِ رَسُولًا﴾ ته رسول ني اور رسول رحمت وي نورسول الله صلی الله عليه وسلم رحمه للعالمين دي نو د رحمه للعالمين په حق کښی داسی عقیده ساتل لکه چه دمنافقينو عقیده ده انتهنای جهالت او حماقت دي ﴿وَكُنْ لِلَّهِ شَهِيدًا﴾ يعني الله تعالی گواه دي ستا په رسالت اوصداقت اوپدي چه ته رحمه للعالمين ني

مَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ ۖ وَمَنْ تَوَلَّىٰ فَمَا أَرْسَلْنَاكَ
چاچه اومنلو حکم درسول نوبه تحقيق سره ده اومنلو حکم دالله. اوڅوک چه اعراض اوکړي نونه ني ليرلي مونږ ته

عَلَيْهِمْ حَفِظًا ۝

په دوی نگهبان ساتنه کوونکي

﴿مَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ﴾ دا ترغيب دي اتباع درسول الله صلی الله عليه وسلم ته. روستو د اثبات درسالت نه ﴿وَمَنْ تَوَلَّىٰ﴾ دا شرط دي اوجزائي محذوفه ده چه ((فلاستل عك)) ستانه به دهغي تپوس نه کيږي ﴿فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِظًا﴾ دا دمحذوفه جزا دپاره علت دي د ((حفيظ)) معنی ده حفاظت کوونکي دعملونو ددوی اوحساب کوونکي. او دا تسلی ده سول الله صلی الله عليه وسلم ته

وَيَقُولُونَ طَاعَةٌ فَإِذَا بَرَرُوا مِنْ عِنْدِكَ بَيَّتَ

او وائی «دامناقان چه کار زمونږ ستاخیره منل دی، پس هرکله چه دوی اوخی ستاخوانه نودشې مشورې کوی

طَائِفَةٌ مِنْهُمْ غَيْرَ الَّذِي تَقُولُ وَاللَّهُ يَكْتُبُ مَا يُبَيِّتُونَ فَأَعْرِضْ

بودله ددوی نه غیر دهغې نه چه ونیلې وي دوی، او الله لیکي هغه چه دوی څه مشوره کوی، نواغراض اوکو،

عَنْهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا ۝ اَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنُ

ددوی نه اوځان اوسپاره په الله باندې اوکافی دې الله کارساز آیا دوی سوچ نه کوي په قرآن کې.

وَلَوْ كَانِ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا ۝

اوکه وي دا قرآن دطرف دغير الله نه نو خامخا موندلې به وو دوی په دې کې اختلاف (غلطی) ډېر

﴿وَيَقُولُونَ طَاعَةٌ﴾ «ای امرناطاعة» داشکوه ده د منافقینونه یعنی دوی کله چه ستا

خوا کېښې وی نو ددوی وائی چه زمونږ کار اوشان دادې چه مونږ به اطاعت کوو، ﴿فَإِذَا بَرَرُوا﴾

کله چه ستا دمجلس نه اوخی نو ﴿بَيَّتَ﴾ دشې دروغ جوړوی یا جرگې کوی ﴿طَائِفَةٌ مِنْهُمْ﴾

یوه ډله د منافقانونه چه هغه مشران د دوی دی ﴿غَيْرَ الَّذِي تَقُولُ﴾ «تقول» یا صیغه د واحد

مخاطب ده یعنی خلاف دهغې چه ته یی وائی یعنی خلاف دتوجید اوسنت نه، یا صیغه د

واحد مونث غائب ده اوضمیر ئې راجع دې «طائفة» ته یعنی غیر دهغې نه چه ونیل دې طائفې

ستا په مجلس کېښې چه «امرناطاعة»

﴿وَاللَّهُ يَكْتُبُ﴾ دا تخويف دې او مراد ترینه لیکل دی په عمل نامو کېښې، ﴿فَاعْرِضْ

عَنْهُمْ﴾ داعراض نه مراد دادې چه ددوی په بې هوده اعتراضاتو او په غلط چال باندې مه

غمرن کیره او ددوی خبروته التفات مه کوه اوهرڅه الله ته اوسپاره هغه به دې حفاظت کوی

﴿اَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنُ﴾ دا زجر دې منافقینوته د «فا» او د همزه په درمیان کېښې مناسب

فعل محذوف دے ((ای ایشکون فلائندبرون)) یا ((ایعرضون فلائندبرون)) پدے آیت کنبی اشارہ دہ دے خبر پتہ چہ تدبر کول پہ قرآن کنبی ضروری دے اوصرف لفظی قرآن لوستلو سرہ دقرآن حق نہ ادا کیری، البتہ دتدبر مختلف درجات دے دعامو خلقتو تدبر دمجتهد تدبر پہ شان نہ وی نو هر شوک مجتهد نشی جو ری دے، البتہ پہ تدبر اوپہ غور اوفکر سرہ دقرآن پاک انوار اوبرکات حاصل دے شی اودالله تعالیٰ عظمت اومحبت اومینه اوفکر آخرت پیدا کیدے شی امام قرطبی وائی چہ ددے آیت نہ معلوم شو حجیت دقیاس چہ کہ یوہ مسئلہ پہ قرآن اوحديث کنبی صراحۃً نہ وی نو دهغے دمعلومولو دپارہ پہ قرآن اوسنت کنبی غور اوفکر کولے شی او دے عمل ته اصطلاح کنبی «قیاس» وائی.

﴿وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ﴾ یعنی کہ قرآن دالله تعالیٰ کلام نہ وے نو پدے کنبی به اختلاف کثیر وے نو هر کله چہ پدے کنبی اختلاف نشته لکه پہ تدبر سرہ معلومی ری نومعلومه شوه چہ دا دالله تعالیٰ کلام دے اود اختلاف کثیر نه مراد مخالفت دے د نفس الامر نه یعنی کذب . اودارنگے تناقض پہ خپل مابین کنبی او مخالفت دفصاحت اوبلاغت نه مراد دے، او دمطلق اختلاف نفی ندے مراد لکه اختلاف دقراءت وغیره، پدے آیت کنبی دا اختلاف کثیر نفی اوشوه حالانکہ پہ قرآن کنبی اختلاف قلیل هم نشته دے، ددے وجہ داده چہ دغیوهرخه غم اولوی وی نو که اختلاف پہ کنبی وے نولوی به وو اوبعض وائی چہ کثرت پہ جانب دنفی کنبی مراد دے یعنی نفی دکثرت نده بلکه کثرت اومبالغه فی النفی ده یعنی دا کلام دالله دے نوهیخ اختلاف پہ کنبی نشته دے.

وَإِنَّا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِّنَ الْأَمْنِ أَوْ الْخَوْفِ أَكَاغُوا بِهِ ۖ وَلَوْ رَكُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ

اوکله (۱) چہ راشی دوی ته خبر دامن یا د یري نو دوی مشهور کری هغه، او کچري دوی حواله کولې دارانې درسول ته

وَإِلَىٰ أُولَى الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلَّهُ

اوځاوندانودرانې ته (پوهه خلق) ددوی نه نو خامخا به معلوم کړې وې دې لره هغه کسانوچه هغوی

يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَاتَّبَعْتُمُ

نحس کوی ددی امر له دوی نه. او کچې به وي فضل الله به تاسو اورحمت دهغه نو حامحا به تاسو تبعديږي کړي دي

الشَّيْطَانُ إِلَّا قَلِيلًا ۝

د شیطان مگر لږو کسانو

﴿وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِّنَ الْأَمْنِ أَوْ الْخَوْفِ أَذَاعُوا بِهِ﴾ دا زجر دې منافقینوته او د «امر نه مراد خبر دې یعنی کله چه دوی ته خبر راشی د امن او دفتح د اسلامی لښکر یا د خوف نو دوی بلا تحقیق نشر او اشاعت کوی حالانکه دغه شان نه ده پکار خکه چه کله خبر غلط وی او کله او دهغې پټ ساتل د اسلام او مسلمانانو دپاره مفیدوی. دحضرت ابن عباس رضی الله عنه نه روایت دي چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم دجهاد دپاره لښکر اولیگلو نو چه کله به دهغوی دغلب کیدلو یا مغلوب کیدلو خبر راغې نو منافقینوبه دغه خبر په غلطې طریقې سره نشر کولو. حالانکه کله دغلبې د خبر نشر او اشاعت مفیدنه وی او کله د مغلوبیت د خبر په پټ ساتلو کښې مصلحت وی. نو ددې وجه نه دداسې خبر داو لولامر یعنی ذی رائی ناظم نشر او اشاعت به دریفت پکړ دي چه اجتماعی مصلحت او دمسلمانو مصلحت په څه کښې دي

﴿وَلَوْ رَدُّوهُ﴾ ضمیر راجع دي امر ته او درد نه مراد دریافت دي. یعنی که چرې دوی ددې خبر دریفت دنبی کریم صلی الله علیه وسلم او د ذی رائی صاحبو شوری والا نه کړې وی ﴿لَعَلِمَهُ﴾ ضمیر راجع دي امر ته یعنی معلوم کړې به وي دې امر لره چه قابل د افشاء او نشر دي او که ندې ﴿الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ﴾ دا فاعل دي د «تعلم» دپاره او «هم» ضمیر ور له مفعول دي. د دې دوه مطلبه کیدې شی اول دا چه د «الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ» نه. مراد ددینه هر هغه قسم خلق دی چه ددې قسم خبر معلومولو تلاش کوی او ددې شوق ساتی خواه منافقین وی با غیر منافقین او «منهم» کښې ضمیر راجع دي نبی ﷺ او ذی رائی صحابه کراموته. او دا جار او مجرور د علم پورې متعلق دي او مطلب نی دادې چه که چرې دي خلقو دا خبر نوې مشهور کړې او چنه چه ددې د معلومولو شوق دي هغوی د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه او د صحابه کرامو د رآی نه نی دریافت کړې وي نو دهغوی نه به نی معلوم کړې وي چه دا خبر قابل افشاء دي او که ندې. او دویم احتمال دادې چه «منهم» کښې من بیانیه دي او «هم»

ضمیر راجع دے اولوالامر ته او د ﴿الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ﴾ نه مراد اولوالامر دی. نومعنی نی داده چه خامخابه معلوم کړې وې دې امر لره هغه کسانو چه دوی تحقیق کوی چه هغه اولوالامر دی. مفسرین وائی چه **شان نزول** ددې اگرکه خاص واقعه ده لیکن حکم ئې عام دې. بې تحقیقه خبره بیانول جائز نه دی ځکه په حدیث کښې دی چه ((کفی بالمء کذبا ان یحدث بکل ماسمع)) یعنی دسړی د دروغژن کیدو دپاره داخبره کافی ده چه کومه خبره واورئ نو بغیر دتحقیق نه هغه بیانوی او په بل روایت کښی دی چه ((من حدث حدیثا فهو یری انه کذب فهو احد الکاذبین)) چا چه داسې خبره بیان کړه اوداگمان ئی وی چه دابه دروغ وی نودا سړې هم یودروغژن دې په هغه دوو دروغژنو کښې. دارنگې چه یوه جدیده مسئله مخې ته راشی نو دهغې دحل دپاره هم محقیقو علماؤ ته رجوع ضروری ده

﴿وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَآتَبَعْتُمُ الشَّيْطَانَ إِلَّا قَلِيلًا﴾ پدې کښې الله تعالی خپل احسان بیانوی او ترغیب ورکوی حکم منلوته چه په حکم منلوسره دالله تعالی فضل اورحمت ملاوېږی اودشیطان نه بچاؤ حاصلېږی «**الا قلیلاً**» دا استثناء ده دظاهرنه دامعلومېږی چه لږ کسان محتاج ندی دالله فضل اورحمت ته دشیطان نه په بچ کیدلوکښې حالانکه بغیر دفضل دالله نه انبیاء هم نشی بچ کیدې. نو ددې دحل دپاره مختلف توجیهات علماؤ ذکرکړی دی بعضې وائی چه دا استثناء ده د «**اذا عوا به**» نه اوبعض وائی چه دا استثناء ده د «**علمه الذین**» نه وغیر ذلک. لیکن راجحه خبره داده چه دا استثناء ده د «**لا تبعنم الشیطان**» نه. لیکن مراد دفضل اورحمت نه خاص فضل اورحمت دې چه هغه نزول دقرآن او ارسال درسول دې. نومطلب دادې که چرې دا خاص فضل اورحمت نه وې نواکثر به دشیطان تابع شوی وو. مگرقلیل چه په هغوی خاص فضل اورحمت اگرکه نشته لیکن عام فضل اورحمت شته دې. چه اصحاب دفطرت سلیمه دی لکه زیدبن عمرو بن طفیل. ورقه بن نوفل وغیرهما چه اصحاب دفطرت سلیمه وو په جاهلیت کښې نو د «**الا قلیلاً**» مصداق دغه قسم خلق دی. حاصل دادې چه دفضل اورحمت نه مراد خاص فضل اورحمت دې او په انتفا دخاص سره انتفا دعام نه راځی نومطلق فضل او رحمت نه بغیر هیڅ څوک نشی بچ کیدلې اوبغیر دفضل خاص نه او درحمت خاص نه بعضې خلق چه اصحاب دفطرت سلیمه وی نوبچ کیدې شی

فَقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا تُكَلَّفُ إِلَّا نَفْسُكَ وَحَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ

پس ^۱ جنگ کنه به په لاره دالله کښې، ذمه داری نشته په تامگر دخپل خان، اوتیزی ورکوه مومنانو ته په قتل

عَسَى اللَّهُ أَنْ يَكُفَّ بَأْسَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَاللَّهُ أَشَدُّ بَأْسًا وَأَشَدُّ تَكْيِيلًا

قریبه ده چه الله به بند کړی جنگ دکافرانو، اوالله ډیر سخت دې دجهته د جنگ، اوډیر سخت دې له جهته د سزا ورکول،

﴿فَقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾ دا ترغیب دې قتال ته ﴿لَا تُكَلَّفُ إِلَّا نَفْسُكَ﴾ یعنې که څوک جهه

ته نه ځی نو په تاباندې دهغوئ ذمه داری نشته بلکه ته خپل عمل او د طاقت مکلف نی په «۱»
نفسک، کښې تقدیر دې «(ای الا فعل نفسک یاوسع نفسک)» ځکه نفس مکلف به نه وی بلکه

فعل او عمل وی ﴿وَحَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ﴾ تحریض تیزولو او ترغیب ته وائی یعنی ستا په ذمه ترغیب
ورکول دی او جهاد ته تلل دهر چا خپله ذمه داری ده، ستا ذمه نده نو که څوک د جهاد نه پاتې

شی نوستانه به نی تپوس نه کیږی ﴿عَسَى اللَّهُ أَنْ يَكُفَّ﴾ دا وعده ده چه د جهاد په ذریعه سره به
کافران او کفر مغلوب کیږی نو دوی چه مغلوب شی او وه ویرېږی نو جنگ به بند کړی وجه نی
داده چه دا جنگ په ظاهر کښی خو دمسلمانانو سره دې لیکن چونکه مومن دالله دطرفه نمانده

دې نو ددې وجه نه په حقیقت کښې دا جنگ دالله سره دې ﴿وَاللَّهُ أَشَدُّ بَأْسًا﴾ او دالله تعالی
جنگ ډیر سخت دې او دالله تعالی سزا ورکول ډیر سخت دی.

مَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً حَسَنَةً يَكُنْ لَهُ نَصِيبٌ مِنْهَا ، وَمَنْ يَشْفَعْ

چا چه سفارش اوکړو سفارش ښک نو وی به هغه لره برخه دثواب دهغې په وجه، اوچاچه سفارش اوکړو

شَفَاعَةً سَيِّئَةً يَكُنْ لَهُ كَفْلٌ مِنْهَا ، وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ مُقِيتًا ، وَإِذَا حُيِّتُمْ

سفارش بد نو وی به هغه لره پښې دگناه دهغې په وجه، اودې الله به هرڅیز باندې طاقت والا اوکله چه تاسون

بِحَيِّتٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوهَا

دعسلام اوکر پشی څه دعسلام نوتاسود دهغې جواب ورکوی په زیات غوره سره دهغې نه، یا جواب ورکړی په هغې سره.

إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ حَسِيبًا ۝ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ ۚ

بیشکه الله دې په هرڅیز باندې حساب کوونکې الله ۝ نشته ډې حقدار دېنگې بل څوک په غیر دده نه

لِيَجْمَعَنَّكُمْ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَمَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ ۚ وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ حَدِيثًا ۚ

خامخا به راجمع کړې تاسو ورځ د قیامت ته نشته دې هیڅ شک په دغې کېنې، او څوک دې ډېر ښتني د الله نه په خبره کېنې

﴿مَنْ يَشْفَعْ شَفَعَةً حَسَنَةً﴾ دامتعلق دې د «عرض المومنین» سره چه تحریض المومنین شفاعت حسنه دې او موجب د ثواب دې دارنگې په ماقبل کېنې ذکر شو «لا تکلف الا نفسک» چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم دبل چا په عمل باندې ماخوږ ندې نوتوهم پیدا شو چه دبل چا د نیک عمل په وجه سره به ثواب هم نه ملاوېږي نوېدې آیت کېنې دتوهم دفعه اوشوه چه دشفاعت په وجه به ثواب ملاوېږي، دلته کېنې شفاعت دوه قسمه ذکر شوې دې یوحسنه اوبل سینه دې، «شفاعت» دشفع نه ماخوږ دې شفیع وتر «جفت طاق» تکی ناتکی دا داوا په متاقبلین دی. دشفع معنی ضم اویوځانې کول دی او شرعی معنی ئی داده چه کمزوری حقدار سره خپل قوت ضم کړې شی اویا د بې کس سره ملگرې شی اوهغه قوی کړي، نوشفاعت حسنه هغه دې چه د کوم کار دپاره شفاعت کولې شی هغه جائز وی او طریقه ئې جائز اومشروع وې نو په رشوت سره دچا سفارش، شفاعت حسنه ندې او دارنگې دغیر مشروع کار دپاره سفارش شفاعت حسنه نه دې، نو شفاعت حسنه دا دې چه مطلوبه کار هم صحیح او جائز وی او طریقه ئی هم جائزه وی، او شفاعت سینه ددې چه مطلوبه کار ناجائز وی یا ئی طریقه د حصول ناجائزه وی، اودارنگې په شفاعت کېنې داضروری ده چه چاته سفارش پیش کوی نوهغه دې نه مجبور کوی اگر که سفارش کوونکې حاکم اعلی وی، په متعدد دوسندونو سره دا حدیث په صحیحینو او په صحاح سته وکېنې مروی دې چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم دحضرت عائشه رضی الله عنها آزاد کرده وینځې بریره رضی الله عنها ته سفارش اوکړلوچه دخپل خاوند مغیث سره دنکاح تعلق اولره نوهغې اوایل یارسول الله که ستاسو حکم وی نوبسروچشم قبول اومنظور دې اوکه صرف سفارش وې نو زه مغیث سره تعلق دنکاح قائم ساتل نه غواړم، نونې کریم صلی الله علیه وسلم حضرت بریره رضی الله عنها مجبوره هم نه کړله اواناراض ترینه هم نه شو،

اودارنگي په سفارش باندې معاوضه اخستل ناجائز او حرام دی او رشوت دې

د شفاعت حسنه دپاره ډیر صورتونه کیدې شی دچا دجائز مقصد د حصول دپاره سدرې کول. د مصیبت زده یا د قیدې خلاصولو دپاره سفارش کول دمدیون دقرض د ادا کولو دپاره. مجاهد جهاد ته روان وی او اسلحه اوسفر خرچ ورسره نوی نو دهغه سفارش کول دپاره داسلمې اود حرجه انتظام کولو یانورسم دینې اموروکښې دوسانلو یانور مالی وغیره تعاون کول او دهغې سفارش کول دا ټول په شفاعت حسنه کېږي داخل دی. اودارنگه د یومسلمان د یوجز حاجت پوره کیدولولپاره د الله تعالی عنه سوال کول یا دعای مغفرت د چا لپاره غوښتل دا ټول په شفاعت حسنه کېږي داخل دی.

د حدیث پک مفهوم دې چه څوک دبل مسلمان دپاره د حاجت اود مغفرت دعا کوی پشی شاه نو دا ډیره قریبه ده اجابت ته اوفرشتې دعا کونکی ته وائی چه ((ولک بمثل)) یعنی الله تعالی دې دغه شان ستا مغفرت او کړی او ستا حاجت دې پوره کړی

﴿يَكُنْ لَّكَ فِئْتًا﴾ یعنی په شفاعت حسنه سره سفارش کونکی ته پوره اجر ملاوېږي او په شفاعت سینه سره سفارش کونکی ته دگناه حصه ملاوېږي علماء کرام وائی چه ووت ورکونکی هم برابر په گناه او ثواب کېږي شریک دې دهغه چاسره چه چاته نی ووت ورکړېدې. د نصیب اطلاق په عرف کېږي غالباً دنیکی په حصه باندې کېږي او د «كُفْل» اطلاق په عرف کېږي دگناه په حصه باندې کېږي او کله نی اطلاق په مطلق حصه باندې اوشی لکه پدې آیت کېږي ﴿يُؤْتِيَكُمْ كَفَالَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ﴾ «سورة حدید-۲۸» او په لغت کېږي ددواړو معنی مطلق حصه ده ﴿مُقِيْنَا﴾ دا په دریو معانیو کېږي مستعمل دې (۱) مقتدر یعنی قدرت والا (۲) قوت یعنی روزی ورکونکې اوروزې تقسیموونکې (۳) نگران اوحفاظت کوونکې او دا درې واړه معنې دلته صحیح کیدې شی

﴿وَإِذَا حُيْتُمْ بِبَحِيٍّ﴾ بعضې مفسرین وائی چه دا متعلق دې دمسئله دقتال سره یعنی چه کله تاسو جهاد ته لاړشی او څوک تاسو ته سلام او کړی نو هغه مه قتلوی لکه بعضې سفرونو کېږي بعضې صحابو داسې کړې وؤ، بلکه هغه مسلمان دې او هغه ته جواب د سلام ورکړی او معامله دمسالمې ورسره اوکړی

حضرت شیخ رحمه الله علیه فرمائی اگر تمهارے پاس کوئی واعظ مجاهد پرآماده کرنے کیلئے آئے

اور سلام دے تو اس کا جواب اس کے کہنے سے زیادہ ہو، ورنہ اس کے کہنے کے مطابق تو ضرور دو یعنی اس کے حکم کی تعمیل کرو۔

اوبعض مفسرین وائی چہ دا دشفاعت حسنه دیو اہم فرد ذکر دے، خکہ سلام دیو مؤمن دبل مومن باندے شفاعت حسنه دے دہغه دیارہ، ذتہیہ معنی ده ((حیاک اللہ)) ویل، د عربو عادات د اسلام نہ مخکین دا وؤ چہ کلہ بہ نئی چہ د یوبل سرہ ملاقات وشو نو یوبل تہ بہ نئی ((حیاک اللہ ویل۔ یہ اسلام کنبی دغه طریقہ بدل شوہ یہ «السلام علیکم» سرہ۔ ددے معنی دادہ چہ ستا جن اومال اولاد تہ دے سلامتیا وی دھر آفت نہ، ابن عربی وائی چہ سلام اسم دے داسماؤ داللہ تعالیٰ نہ ((کما فی الحدیث انی کرہت اذکر اللہ بغير طہور)) نومعنی نئی دادہ چہ ((اللہ تعالیٰ رقیب علیکم)) یعنی اللہ تعالیٰ ستاسومحافظ دے، «السلام علیکم» د ((حیاک اللہ)) نہ دیرافضل دے خکہ ددے معنی دا ده چہ تا دے اللہ جونڈے لری او یہ «السلام علیکم» کنبی داللہ ذکر ہم دے اودمؤمن دیارہ دعا ہم ده اودمحبت اظہار ہم دے اویدے کنبی بہترینہ دعا ده خکہ پدے کنبی دصرف حیاہ دعاندہ بلکه دحیاہ طیبہ دعا ده یعنی عافیت والاحیاء، ایمان اوعمل صالحہ والا حیاہ دآفاتو او بلیاتو نہ محفوظ حیاہ، او بل پدے معاہدہ کول دی دمسلمان روز سرہ چہ تاتہ بہ زما دطرفنہ سلامتیا وی اوہیخ قسم ضرر قولی اوفعلی بہ تاتہ نہ رسوم لکہ ارشاد د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دے ((المسلم من سلم المسلمون من لسانہ ویدہ)) اوددے وجہی نہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم دسلام عام کولو دیرترغیب اوتاکیدفرمایلی دے یہ دیرواحادیثو کنبی او یہ یوروایت د ابو داؤد او ترمذی کنبی دی ((عن ابی ہریرۃ رضی اللہ عنہ واللہ فی نفسی یدي لاتدخل الجنة حتی تؤمنوا ولا تؤمنوا حتی تحابوا فلا ادلکم علی امر اذا فعلتموه تحاببتم افشوا السلام بینکم))۔

ترجمہ «نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم فرمائی قسم ۔۔ دغه ذات دے چہ زما نفس دہغه یہ قبضہ قدرت کنبی دے تاسو جنت تہ ترہغه وختہ پورے ۔۔ حمیدی ترخوچہ مؤمنان نشئی اوتا سو کامل مومن نشئی جو پیدلی ترخو پورے چہ دیوبل سرہ محبت اونہ لری، آیاتاسو خبر نہ کریم یہ یو داسے عمل چہ کلہ تاسو ہغه کوئی نوستاسو یہ یوبل سرہ محبت قائم شی اوہغه دادے چہ سلام عام کرے یہ خپل منیخ کنبی»۔

دجمهورومفسرینو یہ نزد ﴿وَإِذَا حُيِّتُمْ﴾ نہ مراد سلام دے لکہ یہ سورۃ نور کنبی اطلاق دتہیہ بہ سلام باندے شوی دے

﴿مَلِمُوا عَلَى أَنْفُسِكُمْ نَجِيَّةً مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ مُبَرَكََةً طَيِّبَةً﴾ «سورة النور» ﴿يَحْيِيهِمْ يَوْمَ

يَلْقَوْنَهُ سَلَامٌ﴾ «سورة الاحزاب». او د امام مالک رحمہ اللہ نه منقول دی چه دینہ مراد تشبیہ العاطش دې یعنی څوک چه پرنجې اوکړې نو هغه به «الحمد لله» وائی نوتا سو ورلره جواب په «برحم الله» سره ورکړئ اوبعضې ملگرو د امام ابوحنیفه رحمہ الله ویلی دی چه ددینہ مراد هدیہ ده یعنی دھدی بدلہ په مساوی یا په افضل سره ورکړئ (قرطبی) دحدیث پاک مفهوم دې چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم به هدیہ قبولوله او اودهغې بدلہ به ئې هم ورکوله، لیکن اول قول زیات صحیح اومشهور دې او مطلب ئې دادې چه څوک تاسوته سلام وائی نوتاسو ورلره جواب ورکړئ په احسن سره دهغې نه یا کم ازکم هغه الفاظ اووائی چه تاسوته ویلی شوی وو، د احسن تفسیر دادې چه د «(السلام علیکم)» په بدلہ کښې «وعلیکم السلام ورحمة الله وبرکاته» و د وئیل شی، دحضرت ابن عباس رضی الله عنه نه مروی دې چه : «(ان السلام قد انتهى الى البركة)» ، (یعوی) یعنی دسلام جواب په «برکاته» باندې ختم شوې دې، ددې نه زیاتې کلمې لکه «ومغفرته» وغیره منقول اومسنون ندی، ابن کثیر په روایت دجریر سره دسلمان فارسی رضی الله عنه روایت نقل کړې دې چه یوکس راغې نبی کریم صلی الله علیه وسلم ته او ده اونیل «(السلام علیک یا رسول الله)» نونبی کریم صلی الله علیه وسلم په جواب کښې اونیل «(وعلیکم السلام ورحمة الله)» نوبیا بل کس راغې اوهغه اونیل «(السلام علیک یا رسول الله ورحمة الله)» نونبی کریم صلی الله علیه وسلم په جواب کښې اوفرمانل «(وعلیکم السلام ورحمة الله وبرکاته)» نوبیا بل کس راغې او وې ونیل «(السلام علیک ورحمة الله وبرکاته)» نونبی کریم صلی الله علیه وسلم په جواب کښې اوفرمايل «(وعلیکم)» نو دې کس بطور شکایت اویل چه زماموراویلا دې په تاباندې قربان شی فلانې، فلانې کس راغې نو تاسو هغوی ته په جواب کښې زیات کلمات اویل او ما ته مو کم کلمات اونیل؟ نونبی کریم صلی الله علیه وسلم اوفرمانل «(انکم تدع لنا شیئا)» یعنی تا زمونږ دپاره څه کلمه پرې نه خودله، په بل روایت کښې دی چه یوکس نبی کریم صلی الله علیه وسلم ته راغې اووې ونیل «(السلام علیک یا رسول الله)» نونبی کریم صلی الله علیه وسلم ورته جواب ورکړه او وې فرمائیل : «عَفْوٌ» یعنی لس نیکی، اویل راغې وې ونیل «(السلام علیکم ورحمة الله)» نونبی کریم صلی الله علیه وسلم ورته جواب ورکړه او اوفرمائیل «عشرون» یعنی شل نیکی اویل کس راغې اووې ونیل «(السلام علیکم ورحمة الله

ویرکاته)) نونبی کریم صلی الله علیه وسلم جواب ورکړلواو وې فرمانیل ((ثلاثون))، یعنې دیرش نیکی (ابن کثیر- ابوداود).

ابتدا کول په سلام سره سنت دی، د ابوداود په یوروايت کښې د نبی کریم صلی الله علیه وسلم ارشاد نقل دې چې دالله تعالی په نزد باندې په ټولو کښې هغه کس زیات محبوب دې چې په سلام باندې ابتدا کوی ځکه په سلام باندې ابتداء کوونکی ته په هره فقره باندې لس نیکی ملاوېږي اودغه رنگې دجواب ورکوونکی سره د هرې فقرې د ثواب سره برابر ثواب ورته هم ملاوېږي او د جواب ورکوونکی په اجرکښې هم څه کمې نه راځي، سلام کول سنت دی اوجواب ورکول واجب دی بغیر دعذر شرعی نه جواب نه ورکول ترک د واجب دی او دا گناه ده او د اذارو شرعیو تفصیل اودارنگې دسلام تفصیلی مسائل په احادیثو کښې او په فقه کښې په تفصیل سره ذکر دی، من شاء فليطالع.

﴿إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ حَسِيبًا﴾ یعنې الله تعالی دټولو اعمالو حساب کوی او بعضې د هغې نه جواب د سلام دې دا دلالت کوی په وجوب د سلام باند.

﴿اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾ په دې آیت کښ بیان د ما هو المقصود دې، یعنې جهاد صرف د دې کلمې دپاره کیږي. لفظ د «الله» مبتداده او «لا اله الا هو» ورله خبر دې او «ليجمنکم» خبر بعد خبر دې، یا جمله مستانفه ده، تخويف اخروی دې.

فَمَا لَكُمْ فِي الْمُنَافِقِينَ فِتْنَنٍ وَاللَّهُ أَرْكَسَهُمْ

پس څه شوی دی (۱) تاسولره اې مومنانوچه په باره دمنافقینو کښې دوه ډلې یې: اوالله نسکور کړی دی دوی

بِمَا كَسَبُوا ۖ أَتُرِيدُونَ أَنْ يُهْدُوا مَنْ أَضَلَّ اللَّهُ ۚ وَمَنْ

په سبب دعملونو ددوی، آیاتاسو اراده لرئ چې هدایت ورکړئ هغه چاته چې گمراه کړی دی الله، اوڅوک

يُضِلُّ اللَّهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا ۝ وَذُؤا لَوْ تَكْفُرُونَ كَمَا كَفَرُوا

چې الله یی گمراه کړی نوهرگز به نه مومي ته هغه لره لار. غواړئ دوی چې کافران شی تاسو لکه چې دوی کافران دی

۱. څلورم حکم سلطانی: یعنې هغه منافقین چې دمدینې نه بهر نوروښارونوته تلئ دی هغه قتلوي اودهنوي په قتلولو کښې اختلاف مه کوئ.

فَتَكُونُونَ سَوَاءً فَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ أَوْلِيَاءَ حَتَّىٰ يُهَاجِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ

نویس تاسو ټول برابر شئ. نویس تاسومه نېسی ددوی نه دوستان تر دې چه دوی هجرت او کړې په لار دالله کښې.

فَإِنْ تَوَلَّوْا فَعَدُوٌّ لَهُمْ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ

نو که دوی مخ او گرزو نویبا نېسی دوی لره په قېد کولو سره او قتلوی دوی لره کوم ځانې نی چه مومی تاسو دوی لره.

وَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ وِلِيًّا وَلَا نَصِيرًا

اومه نېسی ددوی نه دوست اونه مددگار

﴿فَمَا لَكُمْ فِي الْمُنَافِقِينَ فِتْنَةٍ﴾ ((ما)) استفهامیه دې او استفهام د توبیخ دپاره دې «في

المنافقين» متعلق دې د مقدر سره ((ای افترقم فی المنافقین)) پدې آیت کښې **خلورم حکم سلطانې**

ذکر دې. خلاصه ئې داده چه کله تاسو جهاد ته لاړشئ او دمدينې نه باهر تاسوته منافقین

ملاؤشئ نو هغه قتلوی او ددوی په باره کښې اختلاف مه کوی مگر هغه چه هغوی سره ستاسو

معاهده شوی وی او غیر جانبداره وی هغه مه قتلوی او کوم منافقین چه په مدينه کښې وی

دهغوی دقتل اجازت نشته، دا ددې آیت خلاصه ده او ددې په شان **فَوَل** کښې قرطبی وغیره

دوه روايتونه ذکر کړي دی. اول روايت دصحيحينو او دترمذی وغیره دې د زیدبن ثابت رضی

الله عنه نه چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم کله جنگ احدثه لاړ نوڅه کسان د لارې نه واپس شو

نو صحابه کرام ددوی په باره کښې دوه جماعتونه شول. بعضو اوئیل چه «نقتلهم» اوبعضو

اوئیل چه «لا نقتلهم»، «دا د دوی اجتهاد وؤ چه بعضو ظاهر حال ته اوکتل چه کلمه ئی ویله نو

هغوی وه ویل چه دا مسلمانان دی اوبعضو باطن ته نظر وکړو نو وې ویل چه دوی کافران دی،

او د دویم جماعت اجتهاد صحیح وؤ» د بخاری شریف په روايت کښې دی «انها طيبة تنفي

الخبث كما تنفي النار خبث الفضة» دویم روايت دابن عباس رضي الله عنه نه دې چه دا نازل دې په حق د

هغه قوم کښې چه په مکه کښې وو او ايمان ئې راړوې وو او هجرت ئې نه وو کړې او دانی وئیل

که محمد صلی الله علیه وسلم غالب شو نو مونږ به ئې اویژنو چه دا حق نبی دې او که زمونږ قوم

اهل مکه غالب شو نو دا مونږ ته زیاته محبوبه خبره ده، نومسلمانان ددوی په حق کښې دوه ډلې

شو. نو دا آیت نازل شو. او په یوبل روايت کښې د عبد الرحمن بن عوف رضي الله عنه نه داسې راغلی دی

چه یوقوم مدينې ته راغې او اسلام ئې ظاهر کړ لویو دوی ته بیماری اولگیدله نو دوی واپس لاړل

نو په لاري کښي دوى سره صحابه کرام ملاؤ شو ونوهغوى ترينه د واپس کيدلو تپوس اوکړنو ددوى اوونيل چه په مونږ باندې آب او هوا موافق رانغله نو مکې ته لاړل او بيا مدينې ته واپس راغلل او بيا دوى مرتد شول او د تجارت بهانه ئى اوکړه اومکې ته بيا واپس لاړل نو دصحنه کرامو ددوى په حق کښې دوه رائي شوې نوبعضواونيل چه منافقان دى قتلول ئې پکړدى اوبعضو اونيل چه دوى منافقان ندى نو ددوى په حق کښې دا آيت نازل شو. قرطبي واني چه اول روايت اصح دې سنداً اودويم روايت زيات موافق دې د الفاظو دقرآن سره

﴿حَتَّىٰ يَهْجُرُوا﴾ داخکه چه کوم خلق په مدينه کښې وونوهغوى دپاره هجرت نه وونوتاول ترې کيدې شى چه مراد هجرت نه کفراونفاق پرې خودل دى اوتوبه کول دى. اوهمدارنگه د هجرت اطلاق په خروج للجهادهم کيږى نو دا معنى هم اراده کيدې شى. اوداسې توجه هم کيدې شى چه اصل سبب نزول هغه دې چه په دويم روايت کښې ذکرشوي دې اودصحيحينووترمذى روايت مقصد دادې چه دغه منافقين هم ددې ايت مصداق کيدې شى خکه چه مفسرينوداقانون ذکرکړې دې چه اسباب دنزول ديوايت چه کله متعدداواقعات ذکرشى اومختلف وى نودغه ځاى کښې اصل شان نزول يوه واقعه وى اونوروواقعاتو ته. «نزلت في کذا وکذا». ويلې شى نودهغې مراد داوى چه دا نور هم مصداق کيدې شى او د آيت حکم ورته شامل دې. دلته ددريو فرقو ذکردي اوله فرقه چه پدې آيت کښې مذکورده دا هغه ده چه دمدينې نه باهر نوروځايونوته تللى وو نو ددوى په باره کښې داحکم دې چه دوى د نفاق او ددوى دقتل په باره کښې اختلاف مه کوئ ﴿وَاللّٰهُ اَزْكَهٖمُ﴾ «وکس» په اصل کښې ردکول او پرمخې کولوته واني اودلته ترينه مراد دادې چه الله تعالى دوى لره علانيه کفر طرف ته واپس کړى دى يادا چه دوى به الله تعالى پرمخې جهنم ته غورځوى ﴿يَمَّا كَسَبُوا﴾ دينه مراد منافقت والا عملونه دى ﴿وَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ﴾ دا دمنافقينو دلوى خباثت ذکردي چه دوى خپل ځان مسلمان سکره کوى او په زړونوکښې ئى کفردې او دا غواړى چه تاسوهم کافرشى ﴿لَوْ تَكْفُرُونَ﴾ کښې نومصدرپه دې ﴿حَتَّىٰ يَهْجُرُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ﴾ هجرت په ابتدا داسلام کښې فرض وو او د اسلام بېره علامه اوشروطو په شان د اقرار لسانى دشهادتينو او دفتح مکې نه روستوحکم اوشو جه «لا هجرة بعدالفتح» يعنى فتح دمکې نه روستوهجرت فرض ندې، يعنى هغه هجرت چه مکې نه مدينې ته وو اوشروطو دپاره د اجراء داحکامو شرعيو، نو دا حکم چه پدې آيت کښې

دی نودا په ابتداء داسلام کښې وو چه هجرت شرط وو دپاره د ايمان نواوس حکم نې منسوخ دې. البته هجرت دداسې دارالکفر نه چه په هغې کښې مسلمان په ادا دفرائضو باندې قادرنه وی نو بیا اوس هم هجرت کول فرض دی خو شرط دایمان نه ندې لکه چه څنگه مخکښې وو، او دهجرت اطلاق په خروج للجهاد باندې هم کیږی نودلته دا معنی هم مراد کیدې شی او په منافقینو دمدينې منطبق کیدې شی اودهجرت بله معنی داده چه ترک دکفر اوشرک او نفاق اومعاصیو اوکړی لکه په حدیث کښې راغلی دی ((المهاجر من هاجر ما فی الله عنه ورسوله)) نودلته دامعنی هم مراد کیدې شی ﴿وَإِنْ تَوَلَّوْا﴾ یعنی که دوی مخ واړوی دهجرت اود ايمان نه ﴿فَعَذَابُكُمْ﴾ ددې نه قید کول مراد دی، ﴿وَأَقْبَلُوهُمْ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ﴾ هرځای نه مراد دادې چه په حل کښې وی اوکه په حرم کښې وی، ﴿وَلَا تَنَازَعُوا فِيهَا وَلَا تَصَدَّقُوا﴾ ددې نه معلومه شوه چه دکفارو نه طلب د مدد حرام دې (معارف)

إِلَّا الَّذِينَ يَصِلُونَ إِلَى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيقَاتُ

مگر هغه کسان چه یوځانې کیږی (تعلق لری) دهغه قوم سره چه په مینځ ستاسو کښې اودهغوی کښې وعده وی

أَوْ جَامُوكُمْ حِصْرٌ صُدُّوا عَنْهُمْ أَنْ يُقَاتِلُوكُمْ

یاراشی دوی تاسوته په داسې حال کښې چه بندوی سینی ددوی ددېنه چه دوی جنگ اوکړی تاسوسره

أَوْ يُقَاتِلُوا قَوْمَهُمْ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَسَلَّطَهُمْ

یاجنگ اوکړی دقوم خپل سره ، اوکه اراده وې دالله نوخامخابه به ئی دوی مسلط کړې وې

عَلَيْكُمْ فَلَقَاتِلُوكُمْ فَإِنْ اعْتَرَفْتُمْ فَلَمْ يُقَاتِلُوكُمْ وَالْقَوَا

په تاسونو خامخابه جنگ کړې وې دوی تاسوسره، نوپس که څنگ اوکړی دوی ستاسونه اوجنگ نه کوی تاسوسره اوپېش کړی

إِلَيْكُمْ السَّلَامُ فَمَا جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلًا ۝

تاسوته صلح ، نونه ده گرزولي الله تاسولره په دوی باندې لار (دجنگ کولو)

﴿إِلَّا الَّذِينَ يَصِلُونَ﴾ دا استثناء ده دقتل او داخذ نه، دا د دویمې فرقې بیان دې چه هغه معاهد ، یا معاهد المعاهد یاغیر جانبدار خلق دی یعنی دکومو خلقوسره چه ستاسو معاهده وی

دجنگ د نه کولو یا ددغه شان خلقوسره څوک معاهده اوکړی اودوی سره یوځای شی نودیتته معاهدالمعاهد وائی، او دارنگې هغه خلق چه غیر جانبدار وی اونه تاسوسره جنگ کوی اونه خپل قوم سره جنگ کوی نو دا قسم خلق مه قید کوئ او مه نی قتلوی.

﴿أَوْ جَاءَكُمْ حَصْرَتْ صُدُورُهُمْ﴾ «حَصْرَتْ» جمله حالیه ده په تقدیر د «(قد)» سره او په نزد دبعضی نحویانو تقدیر د «(قد)» ضروری ندې «(أَنْ يُقَاتِلُوا)» ذلته کښې «(من)» مقدر دې «(ای من ان یقاتلوا)» او «(حصر)» انقباض، بندش اونفرت ته وائی، ددې نه غیر جانبداره خلق مراد دی چه تاسوسره جنگ ته هم نوی تیار اوخپل قوم سره هم جنگ ته نوی تیار، پدې کښې یوبل قول قرطبی ذکر کړې دې «(قاتلوا نسلهم ولا یقاتلوا)» یعنی مراد هغه خلق دی چه اسلام راوړی اوشرط اولگوی چه مونږ به ستاسو په قتال کښې شرکت نه کوو یعنی د خپل قوم سره به د قومیت د وجه نه قتال نه کوو، نودوی ته په اول د اسلام کښې اجازت وو اوبیا چه کله اسلام قوی شو نو دا حکم منسوخ شو ﴿وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ﴾ دا بیان د احسان دې په مومنانوباندې چه الله تعالی دکفارو په زړونوکښې ددوی رعب اچولې دې او دکفارو رعب نې ددوی په زړونوکښې ندې اچولې نو دا دالله تعالی احسان دې، نو د ﴿أَسْلَمْتُمْ﴾ نه مراد دادې چه دوی به نی زړه ورکړې وې

﴿فَإِنْ أَعْرَضْتُمْ﴾ دا تفصیل دې د «(الذین)» اویدې کښې دوه شرطه دی اول اعتزال کول ډډه کول اوڅنگ کول ستاسو دقتال نه یعنی دخپلو ملگرو ملگرتیا پریردی په وخت دقتال دهغوی کښې لتاسوسره اودویم داچه ﴿وَأَلْفُوا إِلَيْكُمْ أَلَسْتُمْ﴾ د «(سلم)» معنی ده انقیاد او صلح، او په لفظ د «(القول)» کښې اشاره ده اظهارته ددوی دطرفه په شان دمحسوس یعنی دوی طلب او درخواست دصلح وکړی ﴿فَمَا جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلًا﴾ «(ای علی اخذهم وقتلهم)» ﴿سَبِيلًا﴾ مراد دسبیل نه اجازت دې یعنی په دغه صورت کښې د دوی د قید کولو او قتل کولو اجازت نشته دې او دا معنی ده ﴿إِلَّا الَّذِينَ﴾ ده.

سَتَجِدُونَ أَهْرَبِينَ يُرِيدُونَ أَنْ يَأْمَنُوا كُمْ وَيَأْمَنُوا

زړده چه اوبه مومنی تاسو نور خلق منافقین، اراده به لری دوی چه په امن کښې وی دوی ستاسونه اوبه امن کښې وی دوی

قَوْمَهُمْ كُلَّمَا رُذِّدُوا إِلَى الْفِتْنَةِ أُرْكَسُوا فِيهَا ۖ فَانْزَلُوهُمْ

دفعه خیل نه هر کله چه دوی اوبللې شي فتنې ته نو نسکور پر یوزی په هغې کښې، نو که دوی ستاسو دضربه

يَعْتَرِلُوْكُمْ وَيُلْقُوا إِلَيْكُمْ السَّلَٰمَ وَيَكْفُرُوا أَيْدِيَهُمْ فَخُذُوهُمْ

په دده نښې او پېش نه کړې تاسو نه پیغام دصلح اوبندنه کړې لاسونه خپل دجنگ ستاسو نه نو نېسې دوی لږه په قید کولو سره

وَأَقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ وَأُولَٰئِكُمْ جَعَلْنَا لَكُمْ عَلَيْهِم

او قتلوی دوی لږه چه په کوم ځانې کښې ئې بیامومی. اودغه کسان گرزولې دې مونږ تاسولږه په هغوی باندې

سُلْطٰنًا مُّبِيْنًا ۝

حجت ښکاره

﴿سَتَجِدُونَ مَآخِزِينَ﴾ د وجدان نه مراد اطلاع او خبریدل دی اودا ددریم فریق بیان دې

دفع الوقتی، چه صحابو ته خپل ایمان ښکاره کوو، دپاره دحفاظت دخپل ځان او دمال او اولاد او دکافرانو سره ئې پټ رازونه ساتل او شرک ئې کولو اودمسلمانانو سره دجنگ ته تیاروو

﴿يُرِيدُونَ﴾ یعنی نیت ئې صرف دخپل ځان بچ کول وی ﴿كُلَّ مَا رُذِّدُوا إِلَى الْفِتْنَةِ﴾ د «د»

نه مراد دعوت اوبلنه اومتوجه کول دی اود«فته» نه مراد شرک کول یاقتال کول دی مؤمنانو

سره یعنی کله چه دوی اوبللې شي شرک ته نوشرک او کفرکوی اوچه کله اوبللې شي دجنگ کولو

ته د مؤمنانوسره نو دجنگ ته هم تیاروی «ارکسوافیها» نه مراد اوپیدل دی شرک ته یا اوپیدل دی

دعهد نه ﴿فَإِنْ لَّمْ يَعْتَرِلُوْكُمْ﴾ ددې فرقې سره دقتال دپاره درې شرطونه بیانېږی اول داچه دوی

ستاسوسره دجنگ نه ډډه څنگ نه کوی اودویم داچه ﴿وَيُلْقُوا إِلَيْكُمُ السَّلَٰمَ﴾ داعطف دې په

«يعتزلو» باندې نو د «لم» دلاندې دې «ای لم یلقوا» چه طلب دصلح اونه کړی، دریم داچه

﴿وَيَكْفُرُوا﴾ دا هم د نفی ماتحت دې یعنی ستاسره دجنگ نه منع نه شی

﴿فَخُذُوهُمْ﴾ نو قید کوی ئې ﴿وَأَقْتُلُوهُمْ﴾ او قتلوی ئې ﴿حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ﴾ هر

چرته چه ستاسولاس ورباندې برشی ﴿وَأُولَٰئِكُمْ﴾ په اسم اشاره ذکرکولوسره اشاره ده دپته چه

دا قسم خلق ممتازدی دنورونه په علاماتود هغوی سره ﴿عَلَيْهِمُ﴾ «ای علی اخذهم و قتلهم»

﴿سُلْطٰنًا مُّبِيْنًا﴾ حجت ظاهر په استحقاق دقید او قتل دهغه خلقو

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَا ۖ وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا

اونه ۱: دی جائز هیخ یو مسلمان دپاره دا چه قتل کړی مومن لره مگر په غلطۍ سره. اوڅوک چه قتل کړي مومن لره

خَطَا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَّةٌ مُسْلِمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهَا إِلَّا

په غلطۍ سره پس ۲: لازم دي په ده باندې آزادول دمړنی مومن اودیت سپارلې شوې وارثانو دمقتول ته مگر

أَنْ يَصَّدَّقُوا ۚ فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ

داکه هغوی نی معاف کړي، نوکه ۳: وی مقتول دداسې قوم نه چه دښمنان ستاسو وی اودې یعنی مقتول پخپله مومن وی

فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ ۚ وَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُم

نوبه قاتل باندې آزادول دمړی مومن دی او ۴: کچرې وی مقتول دداسې قوم نه چه په مینځ ستاسو اودهغوی کښې

مِيقَاتٌ فِدْيَةٌ مُسْلِمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ ۖ فَمَنْ

پخه وعده وی نو لازم دي دیت سپارلې شوې وارثانو دهغه ته او آزادول دمړی مومن دی، نویس څوک

لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً

چه نه مومی مړنی مومن نوبه هغه باندې روزې دی دوه میاشتې پرله پسې، دامقرر دی په طریقه دتوبې سره

مَنْ اللَّهُ ۚ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ۝

دطرفه دالله نه، اودې الله پوهه حکمتونو والا.

﴿وَمَا كَانَتْ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِنًا﴾ دپنځم حکم دي دا حکاموسلطانپونه، ددې حاصل

دادې چه بیشکه کافران اومنافقان چه باهر دمدينې نه دی نوهغوی قتلوی لیکن دا خیال کوی

۱ - پنځم حکم منافقان کافران بیشکه په لاره کښې قتلوی لیکن خیال ساتی چه چرته

ستاسودلاسونه مسلمان قتل نشي عمدا، اوکه خطا قتل شی نودهغې حکم واوری.

۲ - دقتل خطا اول صورت اودهغې حکم.

۳ - دویم صورت اودهغې حکم.

۴ - دریم صورت (دذمی یا کافر معاذه، اودهغې حکم.

چه چرتو یومسلمان عمداً قتل نه کړئ البته که خطا قتل درنه صادر شونو دهغې حکم واورئ
 ((ماکان)) دلته ذکر دنفی دې اومرادترینه نهی ده، نهی ئی په صورت دنفی کښې راوړله دمبالغه
 فی الحکم دپاره یعنې په اسلام کښې ددې خبرې هیڅ وجود او تصورنشته چه یومؤمن بل مؤمن
 لره عمداً قتل کړی، البته که چرې خطا قتل ترینه صادر شی نوحکم ئې دلته ذکرکېږي او مراد
 ددې آیت نه «**وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِنًا**» دادې چه دمؤمن قتل بغیر دشرعی اجازت نه جائز
 ندې او که شرعی اجازت وی لکه قتل قصاصاً نو دا قتل ابتداء ندې او دارنگه قتل حداً هم
 قتل ابتداء بغیر دشرعی اجازت نه ندې ﴿**إِلَّا خَطَاً**﴾ دا استثنا منقطع ده یعنی که قتل خطا
 اوشو نوحکم ئې دا مذکور دې نو ﴿**إِلَّا خَطَاً**﴾ مطلب دا ندې چه قتل خطا جائز او مشروع
 دې ځکه خطا غیر اختیاری څیز وی اوپه غیراختیاری سره انسان مکلف نه وی، نه دفعل اونه
 دترک نوهغې ته مشروع اویاغیر مشروع نشی ویلې زمخشری وائی چه «**وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَقْتُلَ**
مُؤْمِنًا» دا اخبار دې او «**إِلَّا خَطَاً**» استثنا مفرغه ده معنی دا شوه چه لائق ندی دشان دمؤمن
 سره چه قتل کړی یومؤمن لره په هیڅ علت او وجه سره مگر په علت او په وجه دخطا سره یا په
 هیڅ حال کښې داحولونه مگر په حال دخطا کښې.

قتل خطا په دوه قسمه دې : یوخطا فی الظن دې چه په یومسلمان باندې دا گمان وکړی
 چه دا کافرحرې دې اویا ښکار دې او یا سُبُع دې اوقتل ئې کړی، او دویم خطا **فی الفعل** دې
 چه دښکار په نیت یا دنشان په نیت غشې روان کړی اوهغه غشې په دغه ښکار یا نشان باندې
 ونه لگی او لارشی او په یومسلمان باندې اولگی اوهغه مړشی ﴿**فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ**﴾ دقتل
خطا حکم دادې چه پدې کښې قصاص نشته دې بلکه پدې کښې کفارو او دیت په عاقله باندې
 شته دې چه هغه کفارو غلام آزادول دی داسې غلام یا وینزه چه هغه مؤمن وی ځکه غلامی
 اورقیه موت حکمی دې نوچه کله مؤمن غلام یا وینزه آزادکړی نو دا احیاء حکمی شوه نوگویا
 که چه یومؤمن ئی مړکړو او بل ئې ژوندې کړو او دیت سل اوبنان دی یائی قیمت یا زراشرفی
 دی یالس زره دراهم دی، یعنی دسپینوزرو دراهم مراد دی.

﴿**وَدِيَّةٌ مِّمَّا لَكَ أَهْلَاءٌ**﴾ دیت عوض د وینې دمقتول دې او دا حق د وارثانو دې نو دا
 به وارثانو ته په قدر د حصو د میراث سره ورکولې شی «مسلمه» معنی ده اداء کړې شوې،
 ورکړې شوې «الله» نه مراد وارثان دی، ﴿**إِلَّا أَنْ يَمْسَكَ قَوْمٌ**﴾ مگر که ورته مقتول معاف

کړی ټول دیت یا بعضې دیت نو په دغه مقدار سره به معاف شی ځکه دا ددوی حق دې نودوی
 دمعا فی اختیار لری ﴿فَإِنْ كَانَتْ﴾ ضمیر د کان راجع دې مقتول ته په قتل خطا، سره ﴿مِنْ قَوْمٍ
 عَدُوِّكُمْ وَهُمْ مُؤْمِنٌ﴾ عَدُوّ په معنی داعداء سره دې نو دآیت معنی داده که مقتول پخپله
 مؤمن وو خو په دار حرب کښې اوسیدلو او هجرت ئې نه ووکړې نوددې قسم قتل حکم دادې چه
 پدې کښې دیت نشته دې او کفار ه یعنی تحریر رقبه مؤمنه شته دې، عصمت د دم په دوو
 وجوهو سره رازی ایمان او دارالاسلام، پدې کښې یو قسم عصمت چه ایمان دې هغه شته دې
 نوددې وجه نه کفار ه شته دې او بل قسم یعنی دارالاسلام نشته دې نوددې وجه نه دیت نشته دې
 برابره خبره ده چه ورته ده چه په دار حرب کښې مسلمانان وی او یا کافرو ی، حکم ددیت په
 شان دحکم دتوارث دې نوڅنگه چه اختلاف ددین اود دار مانع دمیراث دې نودغه شان حکم د
 دیت دې ﴿وَإِنْ كَانَتْ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ حُدُودٌ مُسَلِّمَةٌ إِلَى أَهْلِهِمْ وَتَحْرِيرُ
 رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ﴾ دلته دوه قوله دی : اول داچه ددینه مراد هغه مؤمن دې چه په کافرانو
 معاهدینو کښې اوسیږی او دمسلمان دلاسه خطا قتل شی، دا قول دحسن او ابراهیم نخعی
 دې، اوشاه ولی الله رحمه الله دیت ته راجح ویلی دی، علامه روح المعانی وائی چه د دې قول په
 بناء باندې «(الی الله)» نه مراد هغه وارثان دی چه مسلمانان وی ځکه کافر دمسلمان نه وارث
 نشی جوړیدلې لیکن علامه قرطبی وائی چه د ده دیت کافرانو وارثانو ته د معاهدې دوجه نه
 ورکولې شی. **دویم قول** دادې چه ددې نه مراد مؤمن ندې بلکه کافر معاهد ذمی مراد دې یعنی
 ضمیر د «وان کان» ذمی معاهد ته راجع دې ځکه دلته قید د «(مؤمن)» نشته دې نو کافر ذمی
 معاهد ته دعهد دوجه نه دیت ورکولې شی، البته دذمی په دیت کښې اختلاف دې چه آیا پوره
 دیت دې او که نیم دیت دمؤمن دې نو دمدارک وغیره حضراتو مفسرینورایه داده چه دیت د
 ذمی په شان ددیت دمسلمان دې ځکه الله تعالی په دواړو کښې یعنی په قتل دمؤمن اود ذمی
 کښې کفار ه او دیت ذکر کړی دی نولکه څرنگه چه په دواړو کښې کفار ه یوشان ته ده نو واجبه ده
 چه دیت دې هم یوشان وی، او دترمذی په روایت کښې دې چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم د
 «عَامِرِ بْنِ» دیت ورکړې وو په شان د دیت دمسلمینو او په یو بل روایت کښې دی چه «(دما نهم
 کدما ننا)» امام احمد، امام شافعی، امام مالک رحمهم الله وائی چه دیت دمعا هد یهودی په
 نصف ددیت دمسلم دې.

﴿فَمَنْ لَمْ يَجِدْ﴾ مفعول د ((لم يجد)) دپاره مقدردې ((ای لمن لم يجد الرقبة)) یعنې چاته چه د آزادولو دپاره غلام ملاونه شو نو بیادې پرله پسې (بې درېې، روزې اونیسې، فقهاو تصریح کړې ده چه دزنانه دحیض اویا دنفاس په وجه متابعت نقصان نه رسیږي.

﴿تَوْبَةً مِّنَ اللَّهِ﴾ داخبر د ((کان)) دپاره دې ((ای لکان توبة))، یامفعول له دفعل مقدره دې ((ای شرع ذلك توبة ای لا جل التوبة))

فائده اقسام دقتل واحکام نې په نزد د احنافو دا مذکور دی (۱) **قتل عمد** ((وهو القتل باخدا المقطع كالسيف والسكين وغيرها وحكمه الاثم والقصاص والدية)) (۲) **شبه العمد** ((وهو القتل بما سوى ذلك مما لا يقتل به غالبا كالعضي وحكمه الاثم والدية على عاقلته)) (۳) **قتل خطاء** ((وهو على قسمين خطاء في الفعل وخطاء في الاعتقاد كإمارة)) (۴) **جار مجري الخطاء** ((كَانَ يُنْقَلِبُ عَلَى آخِرِ فِي النِّوْمِ فَيَقْتُلُهُ وَفِيهِمَا الْإِثْمُ لَا جُلَّ تَرَكَ الْإِحْتِيَاظُ وَالْكَفَّارَةُ وَالِدِيَّةُ عَلَى عَاقِلَتِهِ)) (۵) **قتل بسبب** ((كحفر البئر في ملك الغير بغراذنه فيقع فيه شخص فيموت وحكمه الدية على عاقلة دون الكفارة)) په قتل عمد او شبه عمد کښې دیت مغلظه دې او په نورو کښې دیت مخففه دې هرکله چه دیت د اوبسانو وی نو بیا په کښې مغلظه او مخففه راتلې شی او کله چه د دراهمو او دنانیرو وی نو بیا په کښې تقسیم نشته نو دیت مخففه بالاتفاق د اوبسانو دادې چه پنځه قسمه به ورکولې شی په درې کلونو کښې هغه دادې (۱) **شل ابن مخاض** (۲) **شل بنت مخاض** (۳) **شل بنت لبون** (۴) **شل حقی** (۵) **شل جذعی**. اودیت مغلظه په نزد امام شافعی او امام محمد دادې: چه درې قسمونه به ورکړې شی (۱) - ۳۰ حقه (۲) - ۳۰ جذعه (۳) - ۴۰ مسنة حوامل، او په نزد امام ابوحنیفه رحمه الله دا څلور قسمونه دی (۱) - ۲۵ بنت مخاض (۲) - ۲۵ بنت لبون (۳) - ۲۵ حقه (۴) - ۲۵ جذعه اودیت ددنانیرو زر دیناره دې اود دراهمو په نیزد د احنافو لس زره درهمه دې او په نزد دامام شافعی رحمه الله باندې دولس زره درهمه دې.

وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِدًا فَرَّأُوهُ جَهَنَّمَ خُلِدًا فِيهَا وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِ

اوڅوک چه قتل کړی مومن لره په قصد سره نو سزاده دهغه جهنم دې همېشه به وی په هغې کښې اوالله غضب کړي دي

وَلَعَنَهُ وَآَعَلَّهُ عَذَابًا عَظِيمًا ٥

په هغه باندې ولعنت یی کړېدې په هغه اوتیار کړي دي هغه لره عذاب لوټي

﴿وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا﴾ دا وعیددی په ارتکاب دقتل عمد باندې. پدې کښې څلورامورمذکور دی **اول** داچه جزاء یی جهنم دې همیشه به پکښې وی. **دویم** داچه دالله غضب دې پده باندې. **دویم** داچه دالله تعالی لعنت دې پده باندې یعنی درحمت خاصه نه به لرې اومحرومه وی. **اوڅلوروم** داچه ده لره ئی عذاب عظیم تیارکړې دې نو ددې نه دامعلومه شوه چه قتل دمؤمن عمداً په گناهونوکښې ډیره لویه گناه ده روح المعانی په روایت دیبیهقی اوابن عدی سره دحضرت ابن عمر رضی الله عنه نه نقل کوی. «قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: من اعان على دم امرئ مسلم بشرط كلمة كُتِبَ بين عينيه يوم القيامة آثم من رحمة الله».

توجمه چاچه تعاون اوکړلو دپل سره په تویولو دوینې دمسلمان باندې اگرکه په نیمه کلمه سره وی نو دقیامت په ورز به دده د دواړوستروگو په منځ کښې لیکلی وی چه ته دالله تعالی درحمت نه نا امیده شه، او په یوبل روایت کښې دبراء بن عازب رضی الله عنه نه روایت دې چه: «قال النبي ﷺ لزوال الدنيا اهون عندالله من قتل مؤمن ولوان اهل السموات واهل الارض اشتركوا في دم مؤمن لا دخلهم الله تعالى النار»

توجمه خامخا زوال او وړانیدل د دنیا اوهر هغه څه چه پدې کښې دی (لکه مساجد مدارس وغیره)، دا دالله تعالی په نزد معمولی دی دقتل دمؤمن نه (دمؤمن قتل زیات جرم دې د دنیا اوما فیها خرابولونه، اوکه چرته ټول دآسمانونوالا مخلوقات او د ځمکې والا مخلوقات دیومؤمن په قتل کښې شریک شی (په ناحقه)، نو دوی به ټول الله تعالی اورته داخل کړی، او په بل روایت کښې دې چه که چرې ثقلین (جن اوانس) دیومؤمن په قتل باندې راجمعه شی نوالله تعالی به دوی ټول جهنم ته نسکور واچوی، الله تعالی جنت حرام کړې دې په قاتل او آمر باندې نو ددې قسمه احادیثواو روایاتونه استدلال کړې دې خوارجو او معتزلو چه قاتل د مؤمن په ناحقه به په جهنم کښې همیشه وی او دغه سې قول ابن عباس رضی الله عنه نه مروی دې چه دقاتل به توبه نه قبلیرې اودې به همیشه همیشه په جهنم کښې وی اودجمهوروسلفواو د اهل سنت والجماعت مذهب دادې چه دقاتل توبه قبلیرې او استدلال ددوی د آیاتونو

دعموماتونه دې لکه ﴿وَيَقُولُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ﴾ ځکه قتل عمداً او دارنگه هره گناه کبیره غیر دې دشرک نه نومغفرت ئې ممکن دې شرعاً، دارنگې داقول دالله تعالی ﴿وَهُوَ الْكَوْنُ﴾ ﴿يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ﴾ (احم شوری: ۲۵) او دارنگې دوی استدلال کوی په هغه احادیثوسره

چه منجمله دهغي نه روايت دصحيحنودي، او مفهوم ئې دادې چه يو کس دمخکښې اُمتونونه
 دېني اسرائيلونه، سل قتلونه کړي وواو بياني هم مغفرت شوې وو په توبې سره اوهرکله چه
 سَرَاعَ مِنْ قَبْلُنَا په قرآن او حديث کښې نقل شې په غير د رد نه نو په هغې باندې حجت کيدې
 شې نوهرکله چه دېني اسرائيلو قاتل ته په توبې سره معافۍ کيدې شې نو دې اُمت ته په طريق
 اولې کيدې شې که دالله تعالی خوښه شې. په صحيحينو کښې دعباده بن صامت رضی الله
 عنه حديث دې چه رسول الله صلى الله عليه وسلم دوي ته افرمائيل ((تبايعوني على ان لا
 نتركوا — اَخ)) يعنی ناسو ما سره پدې باندې بيعت اوکړې چه شرک به نه کوئ او زنا به نه
 کوئ اوسرقه به نه کوئ اوقتل دنفس په ناحقه به نه کوئ نو چاچه وفا اوکړه پدې باندې نو اجر
 نې په الله باندې دې اوکه دچانه پدې کښې څه گناه اوشې اوسزا ورته ورکړې شې نو هغه ورله
 كفاره ده. او دچانه چه په دغه امورو کښې څه گناه وشوه او الله تعالی په هغه پرده واچوله نو
 امر ئې الله تعالی ته حواله دې که وغواړې نو عفو به ورته وکړي اوکه وغواړي نو عذاب به
 ورله ورکړي. نو پدې حديث کښې ((ان شاء عفى عنه)) راغلی دې روستودسرقې اوقتل بغير
 حق اود زنانه نومعلومه شوه چه دقاتل په قتل عمد سره معافۍ ممکنه ده اود آيت نه جواب
 په ډيرو وجوهو سره دې بعضې حضرات وائی چه دا محمول دې په مستحل باندې که څوک
 قتل دمؤمن حلال اوگنړې نودې به هميشه په جهنم کښې وي ځکه چه حلال گنړل قتل دمؤمن
 لره داکفر دې نودکفر په وجه به هميشه وي په جهنم کښې، اوبعضې وائی چه ددې مطلب دادې
 چه که چرې الله تعالی پوره جزا ورکوي نو هميشه دپاره ئې جهنم سزاده، ليکن په سبب د توبې
 او په فضل خپل سره دا سزانه ورکوي يعنی پدې آيت کښې صرف استحقات دجزا ذکر دې
 او جزا ورکول داموقوف دې په مشيت پورې، اوبعضې وائی چه خلود نه مراد مکث طويل دې
 په جهنم کښې يعنی ډيره زمانه به په جهنم کښې وي، ځکه چه په نيزد د اهل سنت والجماعت
 باندې خلود مکث طويل ته وائی، قاضی بيبضاوی په تفسير د سورة بقره کښې د خلود معنى
 داسې ليکي ((الخلد والخلود فى الاصل الثبات المديد، دام او لم يدم)) اوهرچه دې قول دابن عباس
 رضی الله عنه چه د قاتل توبه نه قبلېږي، دې به هميشه په جهنم کښې وي نو دا په تغليظ
 اوزجر باندې محمول دې، صاحب د روح المعانى وغيره نقل کړى دى چه ابن عباس رضی الله
 عنه به ويل چه د قاتل توبه قبلېږي نو يوکس ورته راغې اوتپوس ئې اوکړلو چه آيا دقاتل
 دپاره توبه شته؟ ((قال الا النار)) نو ده او ثيل چه قاتل دپاره هيڅ نشته سوى د اورنه نومجلس

والوخلقوورته اوئیل چه ای ابن عباس تاخو مونږته داسې فتوی راکوله چه دقاتل توبه شته دې او دې سائل ته دې اوئیل چه نشته دې، نو ابن عباس رضی الله عنه اوفرمائیل چه د اسائل په غصه کښې وواو دده اراده وه دقتل «نوماورته ځکه دغه شان فتوی ورکړله چه منع شی دقتل نه، نوهرکله چه دغه مجلس والاؤ تحقیق اوکړلو نو صورت حال هم دغسې وو. سفیان رحمۃ الله علیه وائی چه سلف اهل علم داسې ووجه چا ترینه دقاتل په باره کښې تپوس اوکړلو نودوئ به ورنه ویل چه دقاتل توبه نه فبلیرې او بیا به چه څوک پدې گناه کښې مبتلا شو نو هغه ته به ئې دنوبې حکم کولو

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا طَرَبْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَتَقَبَّلُوا وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ أَلْفَى

ای ایمان والو! کله چه تاسو سفرکوئ په لار دالله کښې نو تحقیق کوئ اومه وایئ هغه چاته چه پېش کړی

إِلَيْكُمْ السَّلَامَ لَسْتُمْ مُؤْمِنًا تَتَعَوَّنَ عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللَّهِ مَغَارِمُ كَثِيرَةٌ

تاسوته سلام چه نه ئې ته مومن، غواړئ تاسو سامان دژونددنیا پس الله سره غنیمتونه ډېر دی.

كَذَلِكَ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلُ فَمَنَّ اللَّهُ عَلَيْكُمْ فَتَقَبَّلُوا ۖ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا

دغسې وئ تاسو مخکښې نواحسان اوکړو الله په تاسو باندې، پس تحقیق کوئ، بېشکه الله په هغه عملونو

تَعْمَلُونَ خَيْرًا ۝

چه تاسو ئې کوئ خبردار دې.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا طَرَبْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَتَقَبَّلُوا ۖ وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ أَلْفَى

خلاصه ئې داده چه هر کله تاسو دجهاد دپاره په سفرلا رشی اوڅوک تاسوته دخپل اسلام والی

اظهار اوکړی نو په هغه بدگمانی مه کوئ اوبلا تحقیقه ئې مه قتلوئ د دنیا دلاچ دپاره

په روایت دترمذی وغیره کښې دی چه صحابه کرام جهاد دپاره تلئ وو نو پدوئ باندې

دبنی سلیم قبیلې یو سړې تیر شو او ده سره بیزي وې اوسلام ئې اوکړلو صحابوته نوصحابو

۱ شېرم حکم . یعنی چه جهادته ځن او په لار کښې تاسو سره داسې څوک ملاوښي چه داسلام دعوي کوي نو بې تحقیقه هغه مه قتلوئ دمال دغنیمت دپاره.

او بیل چه ده دخیل خان اود مال د حفاظت دوجه نه سلام او کړلو او خپل اسلام ظاهر وی نو ده لری
نی فصل کړلو او دهغه بیزي نی راوستلی نبی کریم صلی الله علیه وسلم ته . نو دا آیت نازل شو
او حکم او شوچه تاسو بلا تحقیقه شوک مه قتلوی او که شوک سلام او اوبې نو دا ورته مه وائی
چه ته مسلمان نه یی د ((السلام)) نه مراد ((السلام علیکم)) دی یا ترینه مراد انقیاد او استسلام دی
لکه په بعضی روایاتو د شان نزول کنبې دی چه هغه سړی کلمه د شهادت او بیله **اشهد ان لا اله الا الله** او به یوبل روایت کنبې دی چه هغه او بیل چه زه تسلیم یم.

﴿تَبْتَغُونَ عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا﴾ یعنی د دنیا او د مال دلالت په وجه داسې کارم
کوی. د ((عرض)) نه مراد مال د غنیمت دی او په لفظ د عرض سره تعبیر او شو اشاره ده دی
خبرې ته چه د دنیا ټول څیزونه عرضی دی، دوام او بقانه لری ﴿فَوَيْدَ اللَّهِ مَكَانُكُمْ كَثِيرٌ﴾ دا
د الله تعالی وعده ده مجاهدينو سره چه دوی ته به حلال او غیر مشکوک مال او غنیمتونه
ورکړی ﴿كَذَلِكَ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلُ﴾ دغه سې خوتا سوهم وی چه د خوف دوجه نه به مو
ایمان پټ ساتلو په شان د دغه مقتول سړی، نواله تعالی ا حسان او کړلو په تاسو باندې چه
عزت او قوت نی درکړلو حتی چه تاسو خپل ایمان ښکاره کړلو، یا دا چه په ابتداء د اسلام
کنبې تاسو نه هم صرف کلمه اسلام قبوله شوې وه او روستواله تعالی احسان
او کړلو او تاسو نی په اسلام باندې محکم او ثابت کړی ﴿فَتَبَيَّنُوا﴾ دا تاکید د حکم دی.

لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِّ وَالْمُجَاهِدُونَ

برابرندی^۱ ناست کسان (د جهاد نه) د هومانو نه چه دهغوئ څه عذر نه وی او هغه مسلمانان چه جهاد کونکی وی

فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ

په لار د الله کنبې په مالونو خپلو سره او ځانونو خپلو سره، غوره والې ورکړې دي د الله جهاد کونکو ته

بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ

په مالونو خپلو سره او ځانونو خپلو سره په ناستو کسانو باندې په درجه کنبې، او د هریوسره وعده کړې ده الله

الْحُسْبَىٰ وَفَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْفَاعِلِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٦٠﴾ دَرَجَتِی

دینسته جنت، اوغوره والی ورکرېدې الله جهاد کونکولره په ناستوکسانو په ثواب لونی سره دېرې درجې

مِنْهُ وَمَغْفِرَةً وَرَحْمَةً ۚ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٦١﴾

دطرفه دالله نه اوبخښنه کول او خاص رحم، اودې الله بخښونکې اورحم کونکې

﴿لَا يَسْتَوِي الْقَاتِلُونَ﴾ دا ترغيب الى الجهاد دې او مجاهدینو دپاره بشارت اخروی دې مراد دقاعدينو نه هغه خلق دی چه جهاد ته نوی تللی اوحضرت ابن عباس رضی الله عنه فرمائی مطلب دادې چه څوک جنگ بدر ته ندی تللی اوڅوک چه تللی دی نو دوی په مرتبه کښې برابر ندی ځکه دبدریینو صحابو مرتبه ډیره لویه ده.

﴿مَعْرِتُ أَهْلِ النَّارِ﴾ «غیر» په رفع سره دې اوبدل دې د «قاعدون» نه او یا صفت دې چونکه د «القاعدون» نه مراد جنس دې نو دا په حکم دکره کښې دې نو غیر په اضافت سره معرفه نه گرځی، صفت دقاعدون دپاره صحیح دې او په یو قرءت کښې «غیر» په جر سره صفت دې د «المؤمنین» دپاره، یا ترینه بدل دې اومراد د «ضرر» نه هغه عذرونه دی چه د هغې په وجه جهاد ته نشی تللې لکه روند دې اوگوډ دې یا ورسره مال نه وی وغیره، په روایت دبخاری کښې دی هرکله چه دا آیت نازل شو

﴿لَا يَسْتَوِي الْقَاتِلُونَ﴾ نورسول الله اوفرمائیل چه کاتب راته راوبلی یعنی زیدبن ثابت رضی الله عنه چه دا آیت اولیکې نوهغه راغې او دوات او لوح کتف ورسره وو نونبی کریم صلی الله علیه وسلم ورته دلیکلو حکم اوکړلو او عبدالله بن مکتوم دغه ځانې کښې روستو ناست وو او راغې اوشکایت ئې اوکړلو دخپل ضارعت (روندوالی) نوده اویل چه یارسول الله که چرې ماطاقت لرلې دجهاد نوزه به تلې وې جهادلره نوپدغه ځانې کښې ورسره دا نازل شو «غیراوهلی الضرر» نوډینه دامعلومېرې چه څوک دجهاد شوق لری او دجهاد نه پاتې شو دعذر دوجه نه نودې مجاهدینو سره برابر شریک دې په ثواب اواجر کښې، لکه په یوحديث دبخاری کښې دی چه دغزوه تبوک نه په واپسې کښې نبی کریم صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل چه په مدينې کښې داسې خلق دی چه تاسو په کوم ځانې کښې تیریدل کړی دی یا په کومو بیابانونو یا وادی موقطع کړی وی نوهغه خلق د تاسو سره په اجر کښ شریک دی،

صحابه کرامو سوال وکړو چه هغوی په مدینه کښ دی او بیا هم زمونږ سره په اجر کښ شریک دی. نویی کریم صلی الله علیه وسلم او فرمائیل هو! دوی په مدینې کښې دی خو عذر بند کړی وؤ

﴿فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ﴾ داد «لايستوي» بیان دې ﴿دَرَجَةً﴾ منصوب بنزع الحافض دی ((ای فی الدرجه)) یا «(درجه)» په معنی دفضیلته سره دې نو دا مفعول مطلق دې د فضل دپاره ﴿وَكَلَّا وَعَدَ اللَّهُ الْحَسَنُ﴾ «کلا» مفعول اول دې د «وَعَدَ» دپاره او «الحسن» ورلره مفعول ثاني دې او مراد د «کلا» نه «کلا من المجاهدين والقاعدين» دی یعنې دجنت وعده هر مؤمن سره ده اگر که جهاد لره لاړ نشی لیکن درجه ئې کمه او ناقصه ده او دمجاهدینو درجه ډیره لویه او کامله ده ددې وجه نه دوباره ذکر شو چه ﴿وَفَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ﴾ او د ﴿أَجْرًا عَظِيمًا﴾ ذکر م وشو. او د ﴿دَرَجَاتٍ﴾ ذکر په صیغه دجمع سره وشاوبیا ورسره ﴿وَمَغْفِرَةً وَرَحْمَةً﴾ ذکر شو دپاره ددې چه اشاره شی کمال درجې دمجاهدینوته، دمجاهدینو د بشاره دپاره اول ئې «(دَرَجَةً)» ذکر کړې وو او ثانیاً ئې «(دَرَجَاتٍ)» ذکر کړلو نوبعضې مفسرین وائی چه دا دویم د اول دپاره تفسیر دې ځکه اول وار «(دَرَجَةً)» نکره مبهمه وه نو دویم ځل ئې دهغې تفسیر او تفصیل اوشو او په دواړو ځایونوکښې مفضل او مفضل علیه یوشې دی خو اول ابهام اودویم تفصیل دې او دا ډیر الطف وی، اوبعضې وائی چه په اول ځانې کښې دنیوی فضیلت ذکر دې یعنی فتح، غنیمت، ذکر جمیل او په دویم ځانې کښې داخروی فضیلت ذکر دې او دا ډیر زیات دې نوځکه صیغه دجمع ذکر شوه، اوبعضې وائی چه په اول کښې تفصیل په هغه چا مراد دې چه دجهاد نه پاتې شوې وی دعذر د وجه نه او په دویم ځانې کښې تفصیل په هغه چا مراد دې چه بلا عذر دجهاد نه پاتې شوې وی او په داسې قسم خلقو باندي دمجاهدینو فضیلت زیات دې په نسبت سره اول قسم ته، نوځکه دلته صیغه دجمع ذکر شوه، اوبعض وائی چه ددویم نه مراد هغه خلق دی چه جهاد مع النفس کوی، ددوی فضل او اجر زیات دې په دلیل د دې حدیث سره «(رجعتان الجهاد الا صغری الجهاد الا کبری)» صاحب د روح المعانی وائی دا نوجیه ضعیفه ده، والحديث لا اصل له کما قال المحدثون.

او «(درجات، مغفرة، رحمة)» منصوب دی بدل د «(أَجْرًا)» نه یا ورلره فعل ناصب مقدر دې

«ای اعطاهم درجه و مغفرة و رحمة»، او په حدیث پاک کښې دې چه په جنت کښې سل درجات دی اود هرې درجې نه بلې درجې پورې دومره فاصله ده خومره چه د زمکې نه تر آسمان پورې ده

إِنْ أَلَيْسَ الْإِنْسَانُ بِذَلِيلٍ ۚ طَوَّافُهُمْ ۚ الْمَلَكُ ۚ طَالِي ۚ

بېشکه هغه کسان (۱) چه فرېستې دهغوئ روح قبض کوی پداسې حال کښې چه دوی ظلم کونکی وی

أَفْسِهِمْ قَالُوا فِيمَ كُنْتُمْ ۚ قَالُوا كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ فِي الْأَرْضِ ۚ ط

بخېل ځانونو (په ترک دهجرت) وانی ورته دوی په څه کښې وی تاسو (دوی وانی چه وو مونږ کمزوری په زمکه کښې

قَالُوا أَلَمْ تَكُنْ أَرْضَ اللَّهِ وَاسِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا ۚ قَالُوا لَكُنْ

وانی به ورته ملائک آیا نه وه زمکه دالله فراخه چه هجرت کړې وې تاسو په هغې کښې، نودغه کسان

مَاؤُهُمْ جَهَنَّمَ ۚ وَسَاءَتْ مَصِيرًا ۚ

ځانې ددوی جهنم دي، او ډېر بدځانې دگرځېدلوي داجهنم

﴿إِنْ أَلَيْسَ الْإِنْسَانُ بِذَلِيلٍ﴾ دا اووم حکم سلطاني دي: پدې کښې محصور مسلمانانوته حکم دي اودارنگې داسې مسلمانانوته چه په دارحرب کښې وی نوهغوئ ته حکم دي چه تاسوهجرت اوکړئ ځکه په تاسوباندې هجرت کول فرض دی او د ستاسو دنصرت ډپاره اگرکه مجاهدین درلیکلې شی لیکن که تاسو سره له قدرت نه هجرت نکوئ نو دا ستاسو ظلم دي د ﴿طَالِي أَنفُسِهِمْ﴾ نه مراد ترک دهجرت دي سره دقدرت نه، اوقیام په دارحرب کښې، اولمگرتیا دکفارو سره په جنگ کښې، اوتکشیر دسواد دهغوئ سره داظهار د ایمان نه، اومراد دملائکونه ملک الموت دي اود هغه اعوان دی او «توفی» صیغه یا دفعل ماضی ده او یا صیغه دفعل مضارع ده په اصل کښې «تتوفی» وویوه (تا) تخفیفاً حذف

۱ - اووم حکم کوم خلق چه کافرانو سره قېد دی نو که دوی دهجرت قدرت لري او هجرت نه کوي نو داظلم دي یعني دوی دې هجرت اوکړي هجرت په دوی فرض دي.

۲ - ددې جواب مقدر دي «ای کما فی الاسلام» قالوا کما جواب دسوال مقدر دي چه «فماذا عملکم» یا «لِمَ تعلموا» قالوا.

تسویه او مراد د ((توفی)) نه قبض د ارواحو دې، یعنی حالت د نزع اوزنکدن مراد دې نو په داسې خلقو باندې چه هجرت فرض وی او سره د قدرت نه هجرت نه کوی نوفرشتې به ورته په حالت د قبض دروح کښې وائي ﴿فِيمَ كُنْتُمْ﴾ چه په کوم دین کښې وئ تاسو؟ دا سوال د توبیخ دپاره دې اود دې سوال دپاره جواب مقدر دې چه ((لَا لَوْلَا كُنَّا الْاِسْلَامُ)) یعنی مونږ خو مسلمانان وو

﴿قَالُوا كُنَّا مُسْتَضْعِفِينَ فِي الْاَرْضِ﴾ دا جواب دې د سوال مقدره د فرشتونه او هغه سوال مقدر دادې چه ((فماذا عملکم؟)) چه تاسو څه عملونه کړیدی نوهغه اوبښایئ؟ نو دوی به جواب ورکوی او عذربه بیانوی چه «کنامستضعفين» یعنی مونږ کمزوری او مغلوب وو په مونږ اوج وغیره دشعائر د اسلام باندې قادر نه وو، نوفرشتې به ورته وائي چه بیا تاسو هجرت ولې نه کولو ﴿اَلَمْ تَكُنْ اَرْضُ اللّٰهِ وَبِيعَةً﴾ دالله تعالی زمکه خونتنگه نه وه ((ملک خدا تگ نیست پائ گدا لنگ نیست)) قرطبی وائي ((یفید هذا السؤال اهم ماتوا مسلمین ظالمین)) یعنی دا موت د دوی به حالت د کفر نه دې. ورنه دوی ته به ئی په ترک د هجرت توبیخ نه ورکولو بلکه په کفراو شرک سره به ئی نوبیخ ورکولو که چه څرنکه مشرکینوته توبیخ په کفراو شرک سره ورکولې کیږی لکه ﴿حَرَجَ اِذَا جَاءَهُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَهُمْ قَالُوا اِنْ مَا كُنْتُمْ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ﴾ سورة اعراف، آیه (۳۷) ﴿قَالُوا لَيْسَ لَنَا دُونُ اللّٰهِ﴾ دا تخويف دې په ترک دهجرت باندې اولدته تابید او د دوام ذکر نشته دې ځکه چه دوی کافران نه وو او دلیل ئی دادې چه د مؤمن مسلمان دپاره سزاجهنم دې که الله ورته معافی اونه کړي.

إِلَّا الْمُسْتَضْعِفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ لَا يَسْتَطِيعُونَ حِيلَةً وَلَا يَهْتَدُونَ

مگر کمزوري (۱) دسړونه، ښډگان، اوزنانه اوبچي طاقت نه لری دحیلې دوتلو او نه پیژنی

سَبِيلًا ۚ قَالُوا لَكَ عَسَىٰ اَنْ يَّعْفُوَ عَنْهُمْ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا ۝

لار دهجرت کولو، نودغه کسان قریبه ده چه الله معافی اوکړی دوی ته، اودې الله معافی کونکې بخښونکې

وَمَنْ يُهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَمِثْ فِي الْأَرْضِ مُرْعًا كَوْثَرًا وَسْعَةً ۚ

اوجاچه هجرت او کړو په لار دالله کښې اوبه مومي په زمکه کښې خایونه داوسیدلو دهجرت، ډېراو فراخی درزق

وَمَنْ يُخْرُجْ مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ يُدْرِكُهُ الْمَوْتُ

اوڅوک چه اوتلود خپل کور نه هجرت کونکې طرف دالله اورسول دهغه ته بیلاندي کړو ده لره مرگ

فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ ۖ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ۝

نوپه تحقيق سره ثابت شواجر دده الله سره، او دې الله بخنه کونکې، رحم کوونکې

﴿إِلَّا الْمُسْتَغْفِرِينَ﴾ دا استثنا منقطعه ده په معنی د «لکن» سره او «المستغفین» ورلره

اسم دې ﴿قَاتِلِكَ عَسَى اللَّهُ﴾ ورلره خبر دې «عسی» په کلام الهی کښې دوعدي دپاره راخی

﴿مِنَ الرِّجَالِ وَالنَّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ﴾ دا بیان دې د مستضعفینو چه دا درې قسمه خلق دی بوداگان،

زنانه او واړه بچیان ﴿لَا يَسْتَطِيعُونَ﴾ دا بیان دضعف اود کمزوری دې یعنی دوی له د هجرت

کولوڅه تدبیر نه ورځی، لار د هجرت او ځای د هجرت ورته نوی معلوم ﴿عَسَى اللَّهُ أَنْ يَفْعَلَ

مَعَهُمْ﴾ دمعدورینو دپاره ترک دهجرت گناه ندې ددې با وجود دلته ذکر د عفو اوشو اشاره ده

دې خبرې ته چه ترک دهجرت اگرچه دمعدورینو دپاره گناه ندې خو پکار ده چه دوی ئی گناه

اوگنړی اوبې خوفه نه شی . ﴿وَمَنْ يُهَاجِرْ﴾ دا بیان دبشارت اخروی اودنیوی دواړه دې

دمهاجرینو دپاره ﴿مُرْعًا﴾ ځای دهجرت اودا ماخوږ دې د «راغت قومی» رغم پوزه

ککړ کیدلوته وائې یعنی ذلت، څوک چه د خپل قوم نه هجرت وکړی نو په هغوی باندې د ذلت

داغ لگی او د ﴿وَسَعَةً﴾ نه مراد د رزق فراخی ده ﴿ثُمَّ يُدْرِكُهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُ﴾ د هر دینی

مفصد دپاره چه څوک لارښی لکه : جهاد، طلب دعلم، حج، طلب د رزق حلال، دا ټول په

هجرت الی الله والرسول کښې داخل دی او د ﴿عَلَى اللَّهِ﴾ نه مراد وجوب تفضلی دې یعنی په

سبب د وعدې د الله پاک سره او پدې تعبير کښې اشاره ده عظمت د دې اجر ته.

وَإِذَا صَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا

او کله: چه تاسو سفر کوئ په زمکه کښې نو پس نشته دې په تاسو گناه چه قصراو کوئ

مِنَ الصَّلَاةِ ۚ إِنْ هِجُمْتُمْ أَنْ تَقْصُرُوا

په مونځ کښې قصر درکعاتو يا قصر د کيفيت، که يريرئ (تاسو دښته چه تکليف کښې به واچوئ تاسولو

الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ الْكَافِرِينَ كَانُوا لَكُمْ عَدُوًّا مُبِينًا ۝

کافران، بېشکه کافران دی ستاسو دپاره دښمنان ښکاره

﴿وَإِذَا صَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ﴾ دا اتم حکم سلطانی دي

او خلاصه ئې داده چه کله تاسو په سفر د جهاد باندې ځئ نو د صلوۀ خوف طریقه ازده کوئ. ځکه چه د مونځ فرضیت نه ساقطیږي.

قصر په خوځسمه دي یو قصر د رکعتونو دي لکه صلوۀ مسافر بل قصر د کيفيت دي چه بعضي مونځ امام سره ادا کړي او بعضي ځان له او کړي لکه په صلوۀ خوف کښې، او بل قصر د قراءت دي چه مونځ په مختصر قراءت سره ادا کړي، نو دلته کښې درې واړه معنی اراده کول صحیح دی نو که قصر نه قصر د کيفيت مراد شی نوروستنې آیت ددې آیت دپاره تشریح او تفسیر دي، لیکن د جمهورو علماؤ قول دادې چه دلته مراد قصر د رکعاتو دي یعنی د څلورو رکعاتو په ځانې دوه رکعت ادا کول، اودا قصر د فجر او مغرب په مونځ کښې نشته دي پدلیل د عمل در رسول الله صلی الله علیه وسلم او د اصحاب کرامو سره، او پدې آیت کښې هم ورته

اشاره ده ﴿مِنَ الصَّلَاةِ﴾ دلته ((من)) تبعیضیه دي یعنې قصر په بعضي مونځونو کښې دي کوم چه څلور رکعت و، او قصر په سفر کښې په نزد د جمهورو باندې واجب دي او په نزد د امام شافعی رحمه الله باندې رخصت دي، اولفظ د ﴿فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ﴾ دلالت نه کوی پدې چه

۱. اتم حکم یعنې چې جهاد له زئ نو د صلوۀ الخوف طریقه زده کوئ ځکه چه د مونځ فرضیت په هېڅ وجه سره نه ختمیږي.

۲. «ان ختمتم» قید اتفاقی دي د قصر حکم خوف پورې خاص نه دي

فصر واجب ندی. لکه په باره دسعی بین الصفاوالمروه کښې هم لفظ د «لأجناح» ذکر دي اوهغه دلالت نه کوی پدې چه سعی واجبه نده، صاحب دروح المعانی وائې چه خلق چونکه پوره مونځ سره عادت دی نو دقصر په وخت کښې دا وهم رازی چه دا به گناه وی نو ددې توهم دختمولو دپاره «فليس عليكم جناح» ذکر شويدي.

﴿إِنْ خِفْتُمْ أَنْ يَقْبِضَكُمْ الْإِنِّ كَفْرًا﴾ دفتني نه مراد دشمنانو حمله ده، دلته يو سوال واردیږي چه دا جمله پدې باندې دلالت کوی چه دقصر دپاره خوف شرط دي اوحالانکه جمهور علما، ددې قائل ندی جواب دادې چه ﴿إِنْ خِفْتُمْ﴾ شرط نحوی دي اوشرط شرعی ندې چه په انتفاء سره ئی حکم منتفی گیږي، اودشرط نحوی په انتفاء سره حکم منتفی کیدل ضروری ندی لکه پدې قول دالله تعالی کښې ﴿وَلَنْ كُنْتُمْ عَلَىٰ سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا فَرِهْنَ مَقْبُورًا﴾ دلته «وان كنتم علي سفر» شرط نحوی دي اوسره ددې نه چه بغیر دسفر نه هم رهن جائز دي.

دویم جواب دادې چه د ابوداؤد او دمسلم روایت دي چه یعلی بن امیه دحضرت عمر رضی الله عنه نه تپوس اوکړلو چه پدې آیت کښې خو دقصر دپاره خوف شرط کړې شو پدې او اوس خو خلق په امن کښې دي نو حضرت عمر رضی الله عنه ورته اوئیل چه ما هم تعجب کړې وو دهغې نه چه تا ترینه تعجب اوکړلو نو ماتپوس اوکړلو د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه نوحضور اکرم صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل چه «(صَدَقَ تَصَدَّقَ اللَّهُ بِهَا فَاَقْبِلُوا صَدَقَتَهُ)» یعنې اول قصر مشروط وو په خوف سره خوالله تعالی صدقه اوکړله اودوه رکعتونه ئې بالکل ساقط کړل نو یخی پاتې ندی او ددې حدیث نه معلوم شو وجوب دقصر دپاره دمسافر

﴿إِنَّ الْكَافِرِينَ كَانُوا لَكُمْ عَدُوًّا مُبِينًا﴾ دا جمله علت دي دقصر دپاره یاد «ان یقتلکم» دپاره او «عدوا» اسم جنس دي قلیل او کثیر دواړه شامل دي نواسم د «کان» او خبرئې مطابق دی

وَأَنَّا	كُنْتُمْ	فِيهِمْ	فَأَنْتُمْ	لَهُمْ
اوبه هغه وخت چه ته موجودی پدوی کښې په وخت دخوف کښې، پس اراده اوکړې چه قائم کړې ددوی دپاره				
الصلوة فلتقم طائفة منهم معك وليأخذوا أسلحتهم				
مونځ «ولسکر دوه طائفې کړه، نو اودرېږي دي يودله ددوی نه په تاپسې او اودې نېسې خان سره وسله خپله.				

فَإِذَا سَجَدُوا فَلْيَكُونُوا مِنْ وَرَائِكُمْ ۚ وَلْتَأْتِ طَائِفَةٌ أُخْرَى لَمْ يُصَلُّوا

نو کله چه دوی سجده اوکری نوشی دې دوی ستاسونه شاته، اورادې شی بله ډله چه هغوی مونځ نه وی کړې

فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَأَسْلِحَتَهُمْ ۚ وَذَ الَّذِينَ كَفَرُوا

نومونځ دې اوکری په تابېسې او اودې نېسی دخان سره سامان دېچاوخېل اووسله خپله، غواری کافران داخبره

لَوْ تَغْفُلُونَ عَنْ أَسْلِحَتِكُمْ وَأَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُمْ مَيْلَةً وَاحِدَةً ۚ وَلَا جُنَاحَ

چه تاسو غافل شی دخپلې وسلې نه اود سامان دېچاوخېل نه نو دوی حمله اوکری په تاسو حمله په یو وار، اونشته دې گناه

عَلَيْكُمْ إِنْ كَانَ بِكُمْ أَذًى مِنْ فَتْرٍ أَوْ كُنْتُمْ فَرَطَى أَنْ تَضَعُوا أَسْلِحَتَكُمْ وَخُذُوا

په تاسو کچرې وی تاسوته تکلیف دباران نه، یا یی تاسو مریضان چه کچرې دی وسله خپله، او اونېسی خان سره

حِذْرَكُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا ﴿٥٧﴾

سامان دېچاوخېل، بېشکه الله ښار کړې دې کافرانو لره عذاب شرمونکې

﴿وَإِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ﴾ دا دصلوة الخوف بیان دې او بنا په قول دبعضې مفسرینو داد

ما قبل آیت تفسیر او تفصیل دې، صلوۃ خوف په نزد بعض اتمو لکه امام ابویوسف او حسن بن

زیاد خاص وو په نبی کریم صلی الله علیه وسلم پورې په دلیل دظاهر د دې قول سره «وإذا كنت

فيهم» او په نزد دامام مزنی شافعی «باندې منسوخ دې او جمهور علماء وائي چه صلوۃ

خوف منسوخ هم ندې او خاص هم ندې په نبی کریم صلی الله علیه وسلم پورې ځکه صحابو

کرامو پس له وفات د نبی کریم صلی الله علیه وسلم نه صلوۃ خوف ادا کړې دې او په ابو داؤد

وغیره کښ دی چه صحابو په طبرستان کښې صلوۃ خوف ادا کړې دې، او عبدالرحمن بن سمره

رضی الله عنه په فتح دکابل کښې صلوۃ خوف ادا کړې وو او داسې نور ډیر واقعات هم موجود

دی او تخصیص دخطاب په نبی کریم صلی الله علیه وسلم پورې دا مستلزم ندې تخصیص

د حکم لره لکه پدې قول دالله تعالی کښې ﴿خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ

عَلَيْهِمْ﴾، دصلوة خوف دپاره متعددي طریقې: امام نووی وائي چه دصلوة خوف دپاره اتلس

طرق مروی دی، ابن عربی رحمه الله شارح دترمذی وائي چه دصلوة الخوف ډیر طرق مروی دی

لیکن اصح یہ کنبی شپارلس (۱۶) دی او امام ابو داود رحمہ اللہ دسلوة خوف دپارہ متعدد ابواب فائہ کری دی او یوولس طرق ئی ذکر کری دی بعضی علماء دہغه تولو طریقو دجواز قائل دی چہ بہ احادیثو کنبی مروی دی او بعضی محدثین او علماء بہ ہغی کنبی دبعضو طریقو قائل ندی۔ پدغه تولو طریقو کنبی بہ نزد داحنافو (اصحاب متون) یوہ طریقہ افضلہ دہ او بہ نزد دشوافعو (اودارنگی اصحاب الفتاوی داحنافو) بلہ طریقہ افضلہ دہ داحنافو بہ نزد افضلہ طریقہ داذہ چہ لنبکر دوہ حصی شی یوہ حصہ امام سرہ شی او مونخ شروع کری او بلہ طائفہ دی د دشمن مقابلہ تہ اودریبری چہ اولہ طائفہ یورکعت ادا کری د امام سرہ نو د دشمن مقابلہ تہ دی لارہ شی اودا معنی د دی قول داللہ تعالی دہ ﴿فَإِذَا سَجَدُوا فَلْيَكُونُوا مِنْ زُرَّارٍ﴾ دسجدی نہ مراد د اول رکعت دویمہ سجدہ دہ چہ پدی سرہ رکعت مکمل شی او بلہ طائفہ دی

راشی او د امام سرہ دی د مونخ نیت او کری او یورکعت دی ادا کری ﴿وَلَتَأْتِيَ طَائِفَةٌ أُخْرَىٰ لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ﴾ ((ای : فلیصلوا رکعة واحدة)) نو بیادی دوی د دشمن مقابلہ تہ لاریشی او طائفہ اولی دی راشی او خپل یو پاتی شوی رکعت دی اداء کری بغیر د قراءت نہ، او بیا دی دویمہ طائفہ خپل یورکعت ادا کری بہ قراءت سرہ۔

او دشوافعو او د احنافو د اصحاب الفتاوی بہ نزد چہ کومہ طریقہ افضلہ دہ ہغہ داده چہ اولہ طائفہ دی یورکعت امام سرہ او کری او پدغه خائے کنبی دی دویم رکعت خان لره ادا کری نو دونی بہ فارغ شی نو د دشمن مقابلہ تہ بہ لاریشی نو د «اذا سجدوا» معنی داده چہ «فاذا صلوا» او دویمہ طائفہ دی راشی نو امام سرہ دی یورکعت او کری او بل رکعت بہ خان لہ او کری او امام بہ ورته انتظار او کری او سلام بہ یو خائے او گر خوی اودا معنی دہ ددی قول دہ ﴿فلیصلوا معک﴾

﴿ولیاخذوا حذرہم﴾ دحذر نہ مراد تیقظ او بیداری دہ، یا ترینہ مراد سامان د بچاؤ او حفاظت دی لکہ ہال وغیرہ شو، یعنی دشمن نہ خپل بچاؤ کوئ او د دشمن دمقابلہ دپارہ اسلحہ ہم واخلی ﴿وَدَ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ داعلت دی دپارہ د اخذ د حذر او د اسلحہ ﴿فَیَمْلُونُ عَلَیْكُمْ مَبِئَلَةً وَاحِدَةً﴾ دینہ مراد داسی حملہ کول دی چہ بیا دویمہ حملہ تہ ضرورت پاتی نشی۔ نو معلومہ شوہ چہ ماقبل امر دوجوب دپارہ دی ﴿وَلَا جُنَاحَ عَلَیْكُمْ﴾ یعنی دعذر بہ

وخت کنبې اسلحه کینودل جائز دی نو دا دلیل دې پدې خبرې چه عذر نه وی نو اسلحه نیول واجب دی ﴿وَعُدُّوا حُرِّكُمْ﴾ دا تاکید دماقبل دې ﴿إِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ﴾ داتاکیدې کفارو ته اومراده ((عَذَابٌ مُّهِينٌ)) نه د آخرت عذاب دې، یا ترینه په دنیا کنبې د کفارو مغلوبیت مراد دې یعنی هرکله چه تاسو دخپلو اعمالو لکه مونځ وغیره شو اهتمام کوئ او دخپل حفاظت اهتمام کوئ نو دشمنان به مغلوب وی.

فَإِذَا قُضِيَتُمُ الصَّلَاةُ فَادْكُرُوا اللَّهَ قِيَمًا وَقُعُوتًا وَعَلَىٰ مَنُوبِكُمْ فَإِذَا

پس کله چه تاسو فارغ شئ دمونځ نه نو یادوی الله په ولاړه او په ناسته او په اړخونو خپلو، پس هرکله

أُطْمَأْنِنْتُمْ فَاقِيمُوا الصَّلَاةَ ۚ إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَّوْقُوتًا ۝

چه تاسو بې خوفه یی نویابندی کوئ د مانځه. بېشکه مونځ په مومنانو باندې فرض دې په وخت وخت

﴿فَإِذَا قُضِيَتُمُ الصَّلَاةُ﴾ قضاء په معنی د اداء او د فراغ سرې ده یعنی کله چه تاسو دمونځ نه فارغ شئ نو بیا دالله تعالی ذکر کوئ په ژبه او په زړه سره او په جوارحو او اعمالو او په اطاعت کولو سره یعنی دمونځ نه فراغت راتلې شی لیکن ذکر او طاعت همسه لازم دې. قیام، قعود، جنوبګم دا کنایه ده د دوام نه او دمونځ مقصد هم دالله تعالی ذکر دې لکه چه فرمائی ﴿وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي﴾ نو ذکر عام دې په ژبه وی او که په زړه کنبې وی او که اعضاء او جوارحو سره وی یعنی استعمال د اعضاء او جوارحو په اطاعت اومرضیاتو دالله کنبې دا ذکر دې.

﴿فَإِذَا أطمأننتم فاقموا الصَّلَاةَ﴾ د اطمینان نه مراد دادې چه سفر او خوف نه وی یعنی کله چه سفر نه وی نو بیا پوره مونځ کوئ قصر مه کوئ او یا کله چه خوف نه وی نو بیا پوره مونځ کوئ خکه قصر او صلوۃ خوف د عذر دوجه نه جائز کړې شوی دی ﴿کِتَابًا﴾ یعنی ((مکتوب)). ((مفروض)) ﴿مَوْقُوتًا﴾ ((محد الاوقات)) یعنی دخپل وخت نه یی بل وخت ته ویستل جائز ندی یا ((موقوت)) په معنی د ((مقدر)) سره دې یعنی رکعتونه او طریقی د ادا کولو په خاص انداز سره مقرر دی نو قصر او صلوۃ خوف د عذر دوجه نه جائز دی او بلا عذر جائز نه دی

وَلَا تَهِنُوا فِي ابْتِغَاءِ الْقَوْمِ ۚ إِن تَكُونُوا تَأْلَمُونَ

اوستی ۱) مه کوئی په طلب د قوم کفرانو کښې، کچرې یی تاسو دردمند کیرئ (نوسبر کوئ)

لَا تَهِنُوا يَا لَمُونَ كَمَا تَأْلَمُونَ ۚ وَتَرْجُونَ مِنَ اللَّهِ مَا

ځکه چه هغوئ کفار هم دردمند کیرئ لکه چه تاسو دردمند کیرئ، اوتاسو امید لرئ دالله نه هغه چه دوی

لَا يَرْجُونَ ۚ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ۝

امید نه لری دهغی، اوالله په هرڅه پوهیدونکې او حکمتونو والادې

﴿وَلَا تَهِنُوا فِي ابْتِغَاءِ الْقَوْمِ﴾ ترغیب الی القتال دې اود قوم نه مراد کفار اومشرکین دی یعنی دمشرکینو سره په جهاد کښې سستی مه کوئ اوبیشکه تاسوته به تکلیف رسیږی خو هغه برداشت کوئ ځکه کفار د باطل دپاره تکلیف برداشت کوی نو تاسو او هغوئ په تکلیف برداشت کولو کښ برابر یئ مگر د دغه تکلیفو نو نه بدله کښې چه تاسو کوم امید د رحمت اوبخشش اونعاماتو لرئ، مشرکین هغه نه لری لهدا د هغوئ تکلیف محض تکلیف دې اوستاسو په تکلیف باندې تاسوته دائمی نعمتونه ملاوړی نوددې وجه نه دالله په لاره کښې هر تکلیف او خوشحالی په خنده پیشانی سره برداشت کوئ.

إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ

بېشکه ۲) مونږ نازل کړېدې تاته کتاب په رښتیا سره، ددې دپاره چه ته فېصله اوکړې په مینځ دخلقو کښې

بِمَا أَرْسَلَ اللَّهُ ۚ وَلَا تَكُنْ لِلْعَابِدِينَ حَصِيمًا ۝ وَاسْتَغْفِرِ اللَّهَ ۚ

په هغه طریقه سره چه خودلې ده تاته الله، اومه کیرې ته د خیانت گروونه طرفدار اوبخښنه غواړې دالله نه

۱ - ترغیب علی القتال

۲ - نهم حکم سلطانی یعنی دقواعدو شرعیو مطابق فیصلې کوو، نه په ظن اوتخمین سره. لپاره ددې چه دهوکه نشي د «طعمه» په قصه کښ تاته دهوکه درکړې شوه، نو الله تعالی تاته قواعد شرعیه او خودل، دا دالله تعالی لویه مهربانی ده

إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا ۝ وَلَا تُجَادِلْ عَنِ الَّذِينَ يَخْتَلُونَ

بی شکہ اللہ پاک بخشنہ کونکی، رحم کونکی دی اوتہ جگرہ مہ کوہ دھغہ کسانو دطرفہ چہ پہ خیانت کنس اچوی دوی

أَنفُسَهُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ خَوَاطًا أَيْمًا ۝ يَسْتَفْهِنُونَ مِنَ النَّاسِ

خپل خانوہ ہشکہ اللہ محبت نہ کوی دھغہ چاسرہ چہ وی دہرخیانتگر گناہگار شرمیری دخلونہ

وَلَا يَسْتَفْهِنُونَ مِنَ اللَّهِ وَهُوَ مَعَهُمْ إِذْ يُبَيِّتُونَ مَا لَا يَرْغَبُونَ مِنَ الْقَوْلِ ۚ

اونہ شرمیری داللہ نہ اواللہ ددوی سرہ دی کلہ چہ دوی دشپی جرگہ کوی دھغہ خہ چہ ندي خونبی داللہ هغہ وپنا

وَكَانَ اللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطًا ۝

اودی اللہ ددوی پہ عملونو احاطہ کونکی

﴿إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ﴾ «باء» د تلبس دپارہ ده «ای متلبسا ومشتمل بالحق» یا پہ

معنی دلام سرہ دی او مضاف مقدر دی «ای لاظهار الحق والباطل».

دا نهم حکم دی د احکاموسلطانونه . او خلاصہ ئی داده چہ اللہ تعالی تاته دوحی پہ ذریعہ

سرہ د احکامو شرعیو تعلیم درکړیدی نو فیصله دقواعد و شرعیو پہ مطابق کوہ اوپہ خپل

گمان او تخمین سرہ ئی مہ کوہ چہ خطائې واقع نہ شی، دا آیت دیوې واقعې سرہ متعلق دی

چہ دھغې تفصیل دادې طعمه بن ابی رق (منافق) دیو صحابې حضرت «رفاعه بن زید (رض)»

دکور نہ غلا اوکړه او پہ مال مسروقه کښې خہ اسلحه وه او د اوړو یوه تیلئ وه اتفاقاً د اوړو

تیلئ سوړئ وه چہ دھغې نہ اوړه بهیدل او دغل کور پورې دغه نشان اوشو نو چہ کلہ غل ته

پته اولگیدله نو د بدنایئ نہ دیچ کیدلو دپارہ ئی دغه مال مسروقه د زیدبن یاسمین پہ نوم

یهودی سرہ پہ طور د امانت کیخودله نو د شپې دا واقعہ اوشوه نو صبا حضرت رفاعه خپل و

راړه حضرت قتاده بن نعمان د تحقیق حال دپارہ اولیگلو نو تفشیش نہ روستو دا معلومه

شوه چہ دا کار دبنوایرق خاندان (طعمه) کړې دی نو دا منافق چہ کلہ خبر شو نو ده د غلا الزام

پہ زیدبن یاسمین باندې اولگولو چہ مال مسروقه دھغہ کورنہ برآمد شوې دی اودوی

قسمونه اوکړل اودخپل ایمان او اخلاص ئی رسول الله صلی الله علیه وسلم ته ظاهر کړلو

اونبی کریم صلی الله علیه وسلم ته ئی یقین او اطمینان ورکړلو چہ «طعمه» چہ اصل غل وو

نودی بری اوبی گناه دی. نونبی کریم صلی الله علیه وسلم دمنافقانو دغه قسمونه اوسه دتونه صحیح او گنجل او دا خیال ئی او کړلو چه طعمه بې گناه دې اویهودی غل دې اویهودی ته ئی دغلا دسزا ورکولو اراده او کړه لکه معالم وغیره وائی چه ((لَهُمَّ النَّبِیَّ صَلی الله علیه وسلم اِن یقطع ید زید الیهودی)) یعنی نبی کریم صلی الله علیه وسلم د زید بن یاسمین د لاس پرې کولو اراده وکړه نو پدې باره کښ دا آیتونه نازل شو ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَهُودِ﴾ ((ای علمک الله)) یعنی تاته ئی خودلی ده په ذریعه دوحی خفی سره چه هغه حدیث دې او دا دلیل دې په حجیت د حدیث باندې ﴿وَلَا تَكُنْ لِلْغَافِلِينَ خَصِيمًا﴾ ((عائن)) د «خصم» سره متعلق دې او د

خائنو نه غلا کوونکی اودهغه دفاع کوونکې مراد دې ﴿وَأَسْتَغْفِرِ اللَّهَ﴾ دلته داسوال کیدې شی چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم ته د استغفار حکم اوشو نو آیا د نبی کریم صلی الله علیه وسلم نه څه گناه شوې وه؟ جواب د استغفار ډیر وجوهات کیدې شی او پدې آیت کښې مفسرینو مختلف وجوهات بیان کړې دی، تفسیر خازن وغیره وائی چه د نبی کریم صلی الله علیه وسلم د منافقانو د چالاکی په وجه گمان وکړو چه زید یهودی غل دې او دهغه د لاس د پریکولو اراده ئی وکړه، نو که چرې دا سزا نافذه شوې وې نو دا به خلاف واقع وه نو پدې کښې اگرکه نبی کریم صلی الله علیه وسلم معذور وو لیکن بیا هم د لغزش په وجه داستغفار حکم اوشو ((لوقع ذالک الامر لکان خطاء فی نفس الامر فامرہ بالاستغفار منه وان کان معذورا))، «خازن» بعضو مفسرینو ویلی دی چه د استغفار حکم په طریقه د تعبد سره دې، د گناه دوجه نه ندې، اوبعضې وائی چه د انبیاءو استغفار د «حسنات الابراسیات المقربین» په قانون دې یعنی کوم کار چه عامونیکانو دپاره حسنه وی نو د نبی کریم صلی الله علیه وسلم شان چونکه ډیر ارفع دې نوهغه به حسن کارنه کوی بلکه احسن به کوی نو حسن کارکول گویا کښې دده په شان کښې سینه دې، نو پدې وجه د استغفار حکم ورته اوشو، نو په حکم داستغفار کښې لوی شان ددوی ته اشاره ده ﴿وَلَا تُجَدُّوْا﴾ یعنی د خیانت گرو طرف داری او دهغوی د طرفنه بحث اووکالت مه کوه ﴿يَسْتَخْفُونَ مِنَ النَّاسِ﴾ ددوی دمخلوق په مخکښې د رسوا کیدولو نه شرمیږی نو اصل خبره خوداده چه دوی دالله نه اوشرمیږی او گناهونه اونفاق پریږی

فانده ۱) د «وَلَا تَجَادُلْ عَنِ الَّذِينَ» نه او د «وَلَا تَكُنْ لِلْغَافِلِينَ» نه دا نه لازمیږی چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم دهغوی دطرفنه مجادله کړې وه یا ددوی دپاره ئې دفاع کړې وه لکه په

روستو آیت کښې دى «لَهْم طَائِفَةٌ مِنْهُمْ اَنْ يَضْلُوكَ» نه دا صراحتاً معلومېږي چه الله تعالى نبى كريم صلى الله عليه وسلم په خپل فضل او کرم سره محفوظ ساتلې دې او پدې آيتونو کښې چه منع دمجادله نه شويده يا د خائنين دپاره منع دمداغت نه شوې ده ددې نه دا نه معلومېږي چه دا فعل په ماضى کښ شوې دې بلکه ددې فائده داصل حقيقه الحال نه خبرول دى چه د «طعمه» او قوم د هغه دا خواهش دې اودانې منصوبه ده چه ته ددوى طرف دارى اوکړى اودفاع نې اوکړې

فائده (۲) دويم مفسرين کرام فرمائې چه ددې آيت نه يوه داخبره معلومه شوه : (۱) چه نبى كريم صلى الله عليه وسلم اجتهاد کړې دې په هغه واقعه کښې چه هلته نص موجود نه وو، (۲) بله دا که نبى كريم صلى الله عليه وسلم به په اجتهاد د کښې غلط شونو په غلطۍ باندې برقرار نشوپرېخودلې نو اجتهاد د نبى كريم صلى الله عليه وسلم په شان د نص قطعى دې (۳) دريم دا چه اجتهاد هغه چا معتبر دې چه دقرآن اودحديث د اصولونه ماخوذ وى اوصرف راني معتبره نده

﴿وَهُوَ مَعَهُمْ﴾ يعنى دالله تعالى نه شرم اوحياء کول ضرورى دى چه الله تعالى دهرچا سره دې اومراد دمعييت نه دا ندې چه الله تعالى متمکن دې په مکان کښې يامحاط دزمانې دې بلکه دا معيت بلاکيف دې يامعيت په اعتبار دعلم اوقدرت سره دې ﴿اِذَا يَبْتَثُونَ﴾ «بست» شپې تيرولوته واني، او دشپې يوکارکول او يا مشوره کولوته هم واني، دلته ترينه مراد دادې چه دطعمه ملگرو دهغه دپچ کولو لپاره دشپې په يوکور کښې مشوره کړې وه ﴿مِنْ الْقَوْلِ﴾ دا بيان د «ما» دې، او د دې نه مراد دغه مشوره ده.

هَآئِكُمْ هَؤَلَاءِ جَدَلْتُمْ عَنْهُمْ فِي الْحَيَوةِ الدُّنْيَا فَمَنْ يُجَادِلْ

خبردار تاسوانې خلقو قوم دطعمه، جگړه کوى تاسوددوى دطرفه په ژوند دنيوى کښې، نوپس څوک به جگړه اوکړى

لِلّٰهِ عَنْهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ اَمْ مَنْ يَّكُونُ عَلَيْهِمْ وَكِيلًا ۝ وَمَنْ يَعْمَلْ سُوْمًا

الله سره ددوى دطرفه په ورځ دقيامت کښې يا به څوک شى په دوى باندې ذمه وار اوجاچه عمل اوکړو بد

اَوْ يَظْلِمَ نَفْسَهُ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ اللّٰهَ يَحِبِّ اللّٰهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ۝

يا نې ظلم اوکړو په ځان خپل، بيا بخښنه اغواړي دالله نه اوبه مومى الله لره بخښونکې رحم کونکې

﴿ هَاتَيْنِ هَذَاتَا ۖ ﴾ دا خطاب دې دطعمه ملگرو او قوم ته که تاسو په دنیا ۛ کښ طعمه لره ب نغرض بچ کړې نو په آخرت کښې به ئی څوک بچ کړی، هلته خو دروغ نه چلیدې نو هلته به ئی وکالت څوک او کړی ﴿ وَمَنْ يَمَلْ سُوًّا أَوْ يَظْلِمَ نَفْسَهُ ۖ ﴾ د «سوء» نه مراد گناه دې اود «ظلم» نه مراد شرک دې یا د «سوء» نه مراد گناه صغیره دې او د «ظلم» نه مراد کبیره گناه دې یاد «سوء» نه مراد سرقه کول اود «ظلم» نه مراد په بل چا باندې تهمت لگول دی

﴿ ثُمَّ يَسْتَغْفِرُ اللَّهَ ۖ ﴾ ددې نه مراد دقوانینو شرعیو مطابق معافی غوښتل دی چه حقوق العباد هم ادا کړی یا ورته هغوی معافی او کړی، په قرطبی کښې دې : ((عن سفیان عن ابی اسحاق عن الاسود وعلمقه قال قال عبد الله بن مسعود من قرء هاتین الایتین من سورة النساء ثم استغفر غفرله)) څوک چه دا دواړه آیاتونه اولولی اومغفرت او غواړی نومغفرت به ئی کیږی ، یوایت دادي ﴿ وَمَنْ يَمَلْ سُوًّا أَوْ يَظْلِمَ نَفْسَهُ ۖ ثُمَّ يَسْتَغْفِرُ اللَّهَ يَجِدِ اللَّهَ غَفُورًا رَحِيمًا ۖ ﴾ او بل آیت دادي ﴿ وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ جَاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا رَحِيمًا ﴾ [سورة النساء ، آیه ۶۴] روایت دې دحضرت علی رضی الله عنه نه چه ما به یو حدیث واوریدلو دښی کریم صلی الله علیه وسلم نه نو الله تعالی به ماته په هغې سره نفع راکوله څومره به چه دالله تعالی خوښه وه اوچه مابه دبل چانه حدیث واوریدلونو مابه هغه ته قسم ورکولو : دتحقیق اویقین دحاصلودپاره، او ماته حدیث بیان کړلو ابوبکر رضی الله عنه او هغه صدیق دې (نو قسم ورکولو ته ضرورت نه وو) دې وائي چه کوم بنده یو گناه او کړی اوییا اودس او کړی او دوه رکعته مونځ او کړی اومغفرت او غواړی دالله تعالی نه نو خامخابه ورته الله تعالی معافی کوی او بیاني دا آیت تلاوت کړو ﴿ وَمَنْ يَمَلْ سُوًّا أَوْ يَظْلِمَ نَفْسَهُ ۖ ثُمَّ يَسْتَغْفِرُ اللَّهَ يَجِدِ اللَّهَ غَفُورًا رَحِيمًا ۖ ﴾

وَمَنْ يَكْسِبْ إِثْمًا فَإِنَّمَا يَكْسِبْهُ عَلَى نَفْسِهِ ۖ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ۝

اوڅوک چه او کړی گناه، نو بېشکه کوی دا گناه، ضرر ورکوی خپل ځان ته، اودې الله پوهه حکمتونو والا

وَمَنْ يَكْسِبْ خَطِيئَةً أَوْ إِثْمًا ثُمَّ يَزِمْ بِهَا بَرِيئًا فَقَدْ احْتَمَلَ

اوڅوک چه او کړي وړوکې گناه یا لوني گناه، بیا بدنامه کړي په هغې پاک سړي، نو په تحقیق سره ده بار کړو خپل سرباندي

بِهَتَاكَ وَالْإِثْمَ مُبِينًا

غټ دروغ او گناه ښکاره

﴿وَمَنْ يَكْسِبْ إِثْمًا﴾ یعنې دگناه نه توبه ا واستغفار څکه ضروری دې چه دگناه وبال او نقصان گناه کوونکی ته رسی نوپکارده چه توبه دې او کړي

﴿وَمَنْ يَكْسِبْ خَطِيئَةً أَوْ إِثْمًا﴾ یعنې څوک چه کبیره یا صغیره گناه او کړي او توبه اونه کړي بلکه دگناه تهمت په یو بری انسان باندې اولگوي لکه طعمه اودده ملگری نو بیادا زیات ضرر او نقصان دې، نو دغه شان کس په خپل سر باندې ډیر دروند بوج واچوړ

وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ وَرَحْمَتُهُ لَهَيَّتَ لَهَا فِتْنَةً

او کچرې نه وې فضل دالله په تاباندې اورحمت دهغه، نودوئ به ته خطاکرې وې ځکه چه پوخ قصد کړې وو یوډلې

مِنْهُمْ أَنْ يُضِلُّوكَ وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَحْزُرُونَ

ددوئ نه چه خطاکرې تا په فیصله کښې، اوښی خطاکولې دوی مگر خپل نفسمونه اوضرر نشی رسولې دوی تاته

مِنْ هَؤُلَاءِ وَانزَلَ اللَّهُ عَلَيْكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ

هیڅ ضرر، اوناازل کړېدې الله په تاباندې کتاب اوسنت اوتاته نې خودلی دی هغه خبرې^{۱۱} چه تاته نې علم نه وړ

وَكَانَ فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا

او دې فضل دالله په تاباندې لوڼې

﴿وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ﴾ جواب د «(ولولا)» مقدر دې «(ای لاضلوك)» یعنې په تاباندې دالله تعالی خصوصی فضل اورحمت نه وې نودوئ به د خپلې ډیرې چالاکی په وجه خطاکرې وې په فیصله کښې لیکن دالله تعالی فضل اورحمت موجودوونوڅکه ته خطاء نشوې او په آینه کښې به هم نه خطاء کیرې، دالله دفضل نه مراد وحی ده او د رحمت نه مراد عصمت دې یا د فضل نه مراد عامه وحی ده او د رحمت نه مراد خاص آیاتونه دوحی دی، دینه وحی جلی اوخفی هم

۱ - یعنې د دې معاملې پوره حقیقت تاته معلوم نه وو، الله تعالی ترینه خبرکړې

مراد کیدی شی

﴿وَمَا يُؤْمِنُ إِلَّا أَنْفُسُهُمْ﴾ خوک چه بل خوک گمراه کوی نویه خپله به گمراه گپړی
 ﴿وَمَا يَصُرُونَكَ﴾ او آينده تا نشی خطاکولې، یا پدې فیصله کولوکښې دوی تا ته هیڅ
 ضرر نشی رسولې ﴿وَأَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيْكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ﴾ د کتاب نه مراد قرآن دې چه وحی
 جلی ده او د حکمت نه مراد سنت د رسول الله صلی الله علیه وسلم دې چه وحی خفی ده

﴿وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ﴾ مراد د دینه امور د دین دی چه هغه اسرار او حکمتونه د قرآن
 او سنت دی، نو پدې وجه دوی تا نشی خطاء کولې، یا ترینه اخبار او حالات د انبیاء سابقینو
 مراد دی او د هغوی اقوام، یا ترینه مراد دهغه تیرې شوې واقعی د اصل حقیقت علم دې چه تاته
 د اصل واقعی علم نه وو او الله تعالی ترینه خبر کړې.

فانده بریلیان پدې آیت سره استدلال کوی چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم ته د «ما
 کان» او د «ما یكون» علم حاصل وو، او طریقه د استدلال د دوی بعضی عالمان (بلکه جاهلان)
 داسې ذکر کوی چه «علم» باب تفعیل دې او فاعل ئی الله تعالی دې چه مفیض دې په افاضه
 تامه سره او مفعول اول ئی «ک» نبی کریم صلی الله علیه وسلم دې چه هغه مستفیض دې په
 استفاضه تامه سره او مفعول ثانی ورلره «ما» دې چه هغه د عموم دپاره دې نو معلومه شوه چه
 مخکې ددې آیت نه کوم خیز چه رسول الله صلی الله علیه وسلم ته معلوم نه وو نو دهغه ټولو علم
 الله ورکړې دې **جواب** (۱) دا قانون چه فاعل د «علم» الله وی او مفعول ئی رسول الله وی،
 نوهلته به علم کلی وی دا خود ساخته قانون دې په هیڅ کتاب کښې ددې ذکر نشته دې اولفظ د
 «ما» اگر که په اصل کښې د عموم دپاره دې لیکن استعمال ئی په خصوص کښې شائع دې لکه
 په نورالتوار کښې دی، یعنی انهما (من، ما) فی اصل الوضع للعموم و استعمال فی الخصوص بعارض
 القرآن او په قرآن کریم کښې استعمال د خصوص دپاره دیر شوې دې لکه ﴿وَأَنْتُمْ مَّا لَمْ يُؤْتِ

أَحَدًا مِنْ الْعَالَمِينَ﴾ «سوره مائده: ۲۰» ﴿كَمَا عَلَّمَكُمْ مَّا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ﴾ «سوره بقره: ۲۳۹»
 ﴿وَعَلَّمْنَاهُ مَا لَمْ تَعْلَمُوا أَنْتُمْ وَلَا آبَاؤُكُمْ﴾ «سوره انعام: ۹۱»

جواب (۲) مفسرینو پدې آیت کښې «ما» په خصوص محمول کړې دې چا ترینه احکام
 شرائع مراد کړی دی، او چا ترینه امور د دین، او چا ترینه کتاب او حکمت مراد کړې دې او چا

ترينه اخبار الاولين مراد کړې دی (قرطبي، خازن، معالم وغيره)، امام رازی فرماني: ((مايتضمن بامور الدين)) او کومو مفسرينوچه ترينه علم غيب مراد کړې دې نوهغوی علم کلی ندی ویلی اودا قول ني په «قیل» سره ذکر کړې دې چه ضعف ته اشاره ده. جواب (۳)، دا سورة دهجرت په څلورم کال سنه ۴ هـ کښ نازل شوې دې نو ددې نه روستو ډیر سورتونه «تقریبا ۲۴» سورتونه نازل شوې دی نو بنا ستا سو په قول باندې دهغې نزول ته څه ضرورت نه وو ځکه چه د تمامو امورو علم حاصل شوې وو نو بیاخوتحصیل دحاصل دې اودارنگې ددینه روستوسورة نوراو توبه منافقون نازل شوی دی او په سورة نور کښې دواقعۀ افک ذکر دې چه دهغې د وجه نه رسول الله صلی الله علیه وسلم ډیر سخت پریشان وو، په سورة توبه کښ دی، چه ((لاتعلمهم نحن نعلمهم)) دغه ټول واقعات پدې خبره گواه دی چه ((وعلمک ما لم تکن تعلم)) نه تمام مغیبات مراد نه دی

لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِّنْ نُّجُوهُمْ إِلَّا مَنَ أَمَرَ

نشته ۱ دې هیڅ خبر به ډېرو کښې دپتوچرگودوئ نه مگر خبرپه جرگه اومشوره دهغه چا کښې دې چه حکم کوو

بِصَدَقَةٍ أَوْ مَعْرُوفٍ أَوْ إِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ وَمَن يَفْعَلْ ذَلِكَ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ

دصدقې یا دښک کار یا دصلح په مینځ دخلقو کښې، اوڅوک ۲، چه وکړی داکار دپاره دطلب درضا

اللَّهُ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا ۝ وَمَن يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِن بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ

دالله نورو ده چه ورپه کړو مونږ دوه ته اجر لونی. اوڅوک ۳، چه خلاف اوکړي درسول نه روستودهغې نه چه ښکاره شوې وی

لَهُ الْهُدَى وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ ۖ لُوْلَهُ مَا

هغه ته هدايت. اوروان شی پخلاف دلارې د ټولومومنانونه، وابه رومونږ ده لره هغه طرفته

تَوَلَّىٰ وَنُصْلِهِ جَهَنَّمَ ۖ وَسَاءَتْ مَصِيرًا ۝

چه دې ورته واوړیدو (اختیاری کړه) اوداخل به کړو دې جهنم ته، اوډېر بدځانې دورتلودې داجنم

۱ دا دنده حکم سره متعلق دي

۲ بشارت

۳ خويف

﴿لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِّنْ نَّجْوَاهُمْ﴾ منافقینو مشورې کولې چه طعمه دغلا د الزام نه بچ کړی او په دروغه سره په بل چاباندې الزام اولگوي نواله تعالی او فرمائیل چه پدغه شان جرگو او مشورو کښې هیڅ خیر نشته دې بلکه خیر په دې کښې دې چه

﴿إِلَّا مَنَ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ﴾ «ای فی نجوی من امر بصدقه» پدې سره جسمانی خیر او فائده رسیږی ﴿أَوْ مَعْرُوفٍ﴾ دیو نیک کار لکه دعوت وتبلیغ د دین لپاره مشوره کول پدې سره روحانی خیر رسیږی ﴿أَوْ إِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ﴾ اول دواړه «یعنې صدقه، معروف، ایصال دنفع دی یو روحانی دې او بل جسمانی دې اودا دریم دپاره ډرفع دشر دې نوددې امورو دپاره مشوره کول خیر دې اوموجب د اجر عظیم دې، لیکن شرط ورلره دادې چه ﴿إِيفَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ﴾ یعنې چه دالله تعالی رضاوی.

﴿وَمَن يُشَاقِقِ الرَّسُولَ﴾ دا تخويف دې په مخالفت دست رسول اوجماع باندې، په ماقبل آیتونو کښې طعمه او دهغه خاندان ته زجر نه وو دلته تعمیم دې، «شقاق» مخالفت ته وائي دا ماخوذ دې د «شق» نه او په مخالفت کښې هم یوسړې یوشق (طرف) ته پاتې شی، او بل کس بل طرف ته پاتې شی یعنی څوک چه مخالفت اوکړی دقول اوفعل در رسول نه او د اعتقاد رسول نه ﴿مِنْ بَعْدِ مَا نَبَّأَ لَهُ الْهُدَى﴾ دا قید دمزید قباحت دپاره دې ځکه چه سره دعلم نه مخالفت در رسول دیرقیب دې.

﴿وَتَتَّبِعْ عِزَّ مَسِيحِ الْمُؤْمِنِينَ﴾ لام د استغراق دپاره دې نو پدې کښې داجماع امت ذکر دې، حضرت امام شافعی رحمه الله دې سره استدلال کړې دې په حجیت د اجماع باندې، روح المعانی نقل کړی دی د امام مزنی رحمه الله نه، دې وائي چه زه دامام شافعی رحمه الله سره ناست ووم نو یوشیخ راغې چه داؤن (ورې، لباس ئي اچولې وو او عصاء ئي په لاس کښې وه او امام شافعی رحمه الله ستنې ته تکیه لگولې وه او ناست وؤ نو دې ئي ولیدو نو راپاسیدلو او کیناستلو نو دې شیخ اونیل چه ددین دالله تعالی دحقیقت دلیل څه دې، نو امام شافعی اونیل کتاب الله، نو شیخ اونیل چه بیا څه؟ نو امام شافعی اونیل چه سنت رسول الله، نو هغه اونیل چه بیا څه دې؟ نو امام شافعی او فرمائیل چه اجماع دامت، نوده اونیل چه اجماع دڅه نه ثابت ده آیا په کتاب الله کښې ده؟ نو امام شافعی رحمه الله چپ شو او فکر مند شو نو دغه شیخ ورته اونیل چه تاته درې

ورځې مهلت دې که تا د حجيت د اجماع د پاره آيت پيش کړلنو لېها والا فاعتزل الناس، نوامې شافعی رحمه الله درې ورځې اوشپې سوچ او فکر او کړلونوهرکله چه درې ورځې پس دغه شېخ راغې نوامام شافعی رحمه الله دغه آيت تلاوت کړلو او وې وئيل چه الله تعالى په سبب د مخالفت د سبيل المؤمنين وعيد د دخول د جهنم بيان شوې دې، نو معلومه شوه چه مخالف د اجماع د مؤمنينو نه حرام دې او اتباع ئي فرض ده نو دغه شېخ اوئيل (صدقت).

او روايت دې چه پدغه درې روخواو شپو کښې امام شافعی درې وارې د ورځې قرآن ختمولواو درې وارې د شپې، او په يو بل روايت کښې دې چه درې سوه ځله واره ئي قرآن ختم کړلو مزید تفصيل روح المعانی کښې دې،

﴿تَوَلَّوْا مَا قَوْلَ﴾ حواله به کړومونږ ده لره او اوبه سپارو ده لره هغه کارته چه ده کړم اختيار کړې دې او دغه بد اعمال به ورته آسان کړو استدراجاً ﴿وَتَضِلُّوْهُ جَهَنَّمَ﴾ او بيا به ئي جهنم ته ددغه اعمالو په وجه داخل کړو.

إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ

بشکه الله نه بخښي دا چه شرک او کړې شی دهغه سره، او بخښه کوي ماسوی د شرک نه هغه چاته چه ئې خوښه نشي

وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا ﴿١٦﴾ إِنَّ يَدْعُونَ

او څوک چه شریک او گرزوی د الله سره نوبه تحقیق سره گمراه شو په گمراهۍ لویه سره نه بلې دوی

مِنْ كُودَةٍ إِلَّا إِنْكَارًا وَإِنْ يَدْعُونَ إِلَّا سَهْطًا مَرِيدًا ﴿١٧﴾

سواد هغه نه مگر بخښي او نه بلې دوی مگر شيطان سرکش لره

﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ﴾ دا حکامو سلطانينو نه روستو مسئله د توحید ذکر کړې یعنی شرک یو داسې جرم دې چه قابل د معافی ندي او څوک چه مشرک مړشی نوالله تعالی به ورته مغفرت نه کوي، او د شرک نه علاوه نور گناهونه قابل د معافی دی خو په مشیت د الله تعالی

۱. د احکامو نه بعد د توحید بیان تفصیلاً

۲. شرک اعتقادی او شرک فعلی دواړه مراد دی.

باندې موقوف دی نوکه الله تعالى او غواړی نومغفرت به نی اوکړی ﴿وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ﴾ پدې کښې شرک فعلی او اعتقادی دواړه داخل دی

﴿إِنْ يَدْعُونَ﴾ دینه مراد مطلق عبادت دې یا طلب الحاجات مراد دې ﴿إِلَّا إِنْ شَاءَ﴾ پدې آیت کښې مشرکینوته په شرک باندې پیغور دې چه ستاسو هغه خودساخته معبودان او خدایان خوښخې دی نو تاسو دښخو عبادت کوئ ، حالانکه تاسو په خپله معاشره کښې دښخو مقام او حیثیت بالکل ورک کړې دې او په ډیر سپیک نظر سره ورته گورئ په ﴿إِلَّا إِنْ شَاءَ﴾ کښ ډیر توجیهات دی، یو دا چه د بتانو په نومونو کښ د تانیث علامه وه لکه لات، منات، عزى. دویمه داچه د دینه مراد فرشتی دی، دوی ویل ((الملائكة بنات الله)) او دهغوئ عبادت نی هم کولو. دریمه دا چه دوی خپل بتان د ښخو په شان ښاسته کول ، د سرو زرو او سپینو زرو کالو سره، خلورمه وجه دا چه د دوی عقیده وه چه یوه جنيه (پیرى) د هر بت سره ده او کله کله به دوی ته ښکاره کیدله هم، پنځمه دا چه مراد د ((اناث)) نه ((اصناما لا ارواح لها)) دی، یعنی جمادات دی. هرکله چه جمادات یعنی منفعل دی یعنی اثر قبلوونکی وی، فاعل یعنی اثر کوونکی ندی نوځکه پری اطلاق د ((اناث)) وشو، ځکه اناث هم منفعل وی او فاعل نه وی

﴿وَإِنْ يَدْعُونَ إِلَّا شَيْطَانًا مَّرِيدًا﴾ د دې ((بدعون)) نه مراد اطاعت دې یعنی دوی چه د اناثو، بتانو عبادت کوی نو دوی په دې کښ صرف د شیطان تابعدارى کوی ، یا ترینه مراد بلنه او طلب الحاجات دې، یعنی دوی په ظاهر کښ د بتانو بلنه کوی، او په حقیقت کښې صرف د شیطان بلنه کوی. د شیطان د بلنې مطلب دادې چه شیطان سبب دې د دې بلنې دپاره. یا دا چه شیطان به ددوی په بتانو کښې داخیلدلو او دوی به ورسره کله کله خبرې هم کولې او آوازنه به نی ورته کول چه مایوس نه شی، نو دا سوال واردنه شو چه د شیطان بلنه او عبادت خوځوک نه کوی. حضرت استاد به فرمائیل چه شیطان چه په چا باندې خپل عبادت کول غواړی نوخپل نوم نه ظاهر وی ځکه دهیچ چا مزاج داخبره نه منی چه شیطان ته دې عبادت اوسجده اوکړی یا دهغه په نامه باندې مالی عبادت اوکړی یا ترینه حاجت او غواړی، ځکه چه دا هر چاته معلوم ده چه دې ملعون دې. بلکه شیطان د یو ولی او د بزرگ نوم رامخکې کړی چه دده نذر او شکرانه ادا کړئ او ده ته سجده اوکړئ نو دې به خوشحاله شی نوچه کله دې خوشحاله شو نوالله به درنه خوشحاله شی نوعوام کالانعام پدې باندې دهوکه شی اوکه ځوک پرې رد کوی

نوشيطان ورته وائی چه گوره دا فلانی عالم اولیاء نه منی، بزرگان نه منی و غیر ذلك، او د دې دواړو حصرونو «الاناث» او «الاشیطان» په مینځ کښې څه منافات نشته دې ځکه د اول (یدعون) نه مراد بلنه ده او د دویم «یدعون» نه مراد اطاعت دې او که په دواړو کښې حصر مراد شی نو په اول کښې حصر په اعتبار د ظاهر سره دې او په دویم کښې په حسب د حقیقت سره مراد دې

لَعَنَهُ اللَّهُ - وَقَالَ لَا تُخَدِّنْ مِنْ عِبَادِكَ نَصِيبًا مَّفْرُوضًا ۝ وَلَا ضِلَّهُمْ

لعنت کړې دې په هغه الله. او ده وئیلی دی خامخابه څه اخلم ستا بندگانوته حصه مقرر ده او خامخابه گمراه کوم دوی لره

وَلَا مُرْتَبَهُمْ وَلَا مُرْتَبَهُمْ فَلْيَبْذُكُنْ أَفَانِ الْأَنْعَامِ

او خامخابه امیدونه وړکوم دوی ته او خامخابه څه امر کوم دوی ته، نو خبرې به کړی غوږونه دڅاروو

وَلَا مُرْتَبَهُمْ فَلْيَبْذُكُنْ خَلَقَ اللَّهُ ۝ وَمَنْ يَتَّخِذِ الشَّيْطَانَ وَلِيًّا

او خامخابه څه امر کوم دوی ته چه بدل کړی دوی صورتونه جوړ کړی دالله، او څوک چه اونیسې شيطان دوست

مِنْ دُونِ اللَّهِ فَقَدْ خَسِرَ خُسْرًا مُبِينًا ۝ يَعْلَهُمْ وَيَعْلَهُمْ وَ يُمَتِّبُهُمْ

ماسوا دالله نه نويه تحقيق سره تاوان یی او کړو تاوان ښکاره. وعده کوی شيطان ددوی سره او امیدونه وړکوی

وَمَا يَعْلَهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا ۝ أُولَئِكَ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَلَا يُجْنُونَ

دوی ته. او وعده نه کوی ددوی سره شيطان مگر دهرکې والا دغه خلق ځانې ددوی جهنم دې، اونه به مومی

عَنْهَا فَيُخِلُّهُمُ وَاللَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ

د هغې نه خلاصې او هغه کسان^{۱۲} چه ایمان یی راوړې وی او عملونه کوی ښک زر ده چه داخل به کړو مونږ دوی

جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ۝

جنتونوته چه بهیرې به لاندې د هغې نه ولې همېشه به وی په هغې کښې همېشه،

وَعَدَ اللَّهُ حَقًّا وَ مَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ قِيلًا

وعدہ کری دہ اللہ تعالیٰ وعدہ حقہ اور یسینتی اوخوک دی زیات ریتنی دالله نہ پہ خبرہ کنبی

﴿وَقَالَ لَا تُخَدَّنْ﴾ شیطان چه کله ملعون شونو الله رب العزة ته نی مخامخ داسې او نیل چه زه به ستاپه بندیگانو کنبی خان لره حصه نیسم چه هغه مشرکان اوفاسقان اودشیطان تابعداری کوونکی دی اودهغې تفصیل دادې چه ﴿وَلَا تُؤْمِنُنَّهُمْ﴾ مراد اپول دی دحق لازې نه په وسوسوره ﴿وَلَا تُؤْمِنُنَّهُمْ﴾ دامیدور کولونه مراد طول عمر دې، یا دجاه او دمال امیدونه دی، یا ذا چه غیر طاعت ورته طاعت بنکاره کری اوا میدوثواب ورته ورکوی لکه بدعات رسومات وغیره

﴿وَلَا تُؤْمِنُنَّهُمْ فَلْيَبْتَئِكُنَّ﴾ «بتک» قطع اوخیرو لوته وائي پدې کنبی شرک فعلی د مشرکینوته اشاره ده چه کله به مشرکینو نذر لغیر الله کولو نو کوم حیوان به نی چه دخپلو بتانو په نوم باندې نذر کولو نو غوږ نی به ترینه پرې کرلو (خیرې کرلو) اودارنگې چه کله به نی تحریم لغیر الله کولو لکه بحیره اوسانبه اوحام چه پدې باندې به رکوب اویابل څه نفع حرام وه نو غوږ به نی ترینه پرې کرلو اودا علامه به دتحریم وه.

﴿وَلَا تُؤْمِنُنَّهُمْ فَلْيَبْتَئِكُنَّ خَلْقَ آفَ﴾ خلق په معنی دمخلوق سره دې یعنې جوړ کړې شوی شکل اوصورت کنبی تغیر کول او دا حرام دی، البته کوم چه په اجازت شرعی سره وی لکه ختنه اوقطع الاظفار دا په تغیر لخلق الله کنبی ندې داخل نو ددې مصداق په باره کنبی مفسرین ډیر امرواني (۱) سړواود بنڅو یوبل سره مشابهت کول لکه سړی خان د بنڅو سره مشابهه کری، لباس د بنڅو زیورات واچوی (۲) گیره خریبل (۳) کمول د موتی نه (۴) او غلامان خصی کول (۵) او دارنگې بنڅې دسړوسره مشابهت اختیارول لکه دسړیوخته کت کول یالباس دنارینو اچول، خالونه لگول (۶) اودارنگې نور دکفاروفیشن کول دا ټول پدې کنبی داخل دی، اودحضرت ابن عباس رضی الله عنه نه روایت دې چه دخلق الله نه مراد دین الله دې، دین ته خلق الله په دې وجه ویل شوی دی چه دین فطرة دې یعنی اصل پیدایش، توحید او اسلام فطرت دې نو کفر او نوره بی دینی بدلول د فطرة دی، دا دواړه معانی یوبل ته قریب دی.

﴿وَمَنْ يَتَّخِذِ الشَّيْطَانَ وَلِيًّا﴾ دا تذخیر دې چه دشيطان دوستی سبب دخسران دې اوسبب دخسران دادې چه ﴿يَعِدُّهُمْ وَيُؤْمِنُهُمْ﴾ یعنی ددهوکې وعدې ورسره کوی ﴿أُولَئِكَ﴾

مَا وَهَبَهُمْ جَهَنَّمَ ﴿۱﴾ دا تخويف دې ((محض)) خاني د تختيدلو او دخلاصی ته وائي ﴿۲﴾ وَالَّذِينَ
آمَنُوا ﴿۳﴾ دا بشارت دې ﴿وَعَدَ اللَّهُ حَقًّا﴾ يعنی دهوکه په کښې نشته دې، دا دواړه مفعول
مطلق د فعل مقدر دی ((ای وعد الله وعدًا حقًا)) ﴿قِيلَ﴾ منصوب بنابر تمیز دې قول، قیل.
قال درې واړه مصدرونه رازی.

لَيْسَ بِأَمَانِيكُمْ وَلَا أَمَانِي أَهْلِ الْكِتَابِ ۚ مَنْ يَعْمَلْ سُوءًا

نډې دارومدار ستاسو په امیدونوانه په امیدونو د اهل کتاب بلکه قانون دادې، چاچه عمل اوکړو بد

يُجْزَى بِهِ ۚ وَلَا يَجِدُ لَهُ مِنْ حُكْمِ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ۝

نو دهغې سزا به ورته ورکولې شي، اونه به مومی دخپل خان دپاره ماسوی دالله نه دوست بچ کونکې اونه مددگار

﴿لَيْسَ بِأَمَانِيكُمْ﴾ دا زجر دې اومقصد دې آیت دادې چه دين حق دچا دخواهشاتو تابع
نډې لکه مشرکان چه د خپل خان نه تحريمات او نذر لغير الله نی کولو، دا د دوی خواهشات
وؤ، دغه شان تمام انواع د شرک، او دارنگې بدعات داتول خواهشات دی اودين نډې، او لکه
خرنگه چه دين حق د چا د خواهشاتو تابع نډې نو دغه شان جزاء نی د چا دخواهشاتو تابع نډه
چه بدعات به کوی او اجر به هم ورته ملایویزی، داسې نډه، بلکه څوک چه بدعمل اوکړی نو
دبدو سزا به ورته ملایویزی نه چه ثواب، د ((ليس)) لپاره اسم ضمير دې چه راجع دې ((وعد)) ته
چه مذکور دې صراحة يا راجع دې موعود ته چه جنت دې اومذکور دې ضمنا په ((وعد الله)) کښې
يا راجع دې ايمان ته چه مذکور دې په ((والذين آمنوا)) کښې، په روايت دابن عباس رضی الله عنه
کښې دی چه يهودو او نصاری اوئیل ((لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ الْأَمَانُ كَانِ مَنَّا)) اوقريشوبه وييل ((لَانْبَعَثُ))
نودا آیت نازل شو، نوخطاب مؤمنانو ته دې چه جنت او وعده د جنت په امانی سره نډه، نه د
مؤمنانو په امانيو سره اونه د اهل کتابو په امانيو سره، بلکه په عمل سره ده اوقتاده اوسدی
رحمهما الله وائي چه مؤمنانو او اهل کتابو به په يوبل باندې خپل فخر کولو، اهل کتابو به ويل
چه ((کتابنا قبل کتابکم وينينا قبل نبیکم)) يعنې چه زمونږ کتاب ستاسو د کتاب نه وړاندې دې او
زمونږ نبی ستاسو د نبی نه وړاندې دې نو مونږ زيات غوره يو، او مؤمنانو به وييل چه زمونږ
نبی صلی الله عليه وسلم، خاتم النبیین دې او زمونږ کتاب حاکم دې په ټولو کتابونو، نو دا
آیت نازل شو (قوطبی).

او حاصل دا دی چه د پیغمبر یا د کتاب د غوره والی په وجه تفاخر نه دی پکار بلکه د عمل په وجه غوره والی راځی، نو که د چا نبی او کتاب ډیر غوره وی خو چه عمل یې خراب وی نو سزا به ورته ورکولې شی نو د «لیس بامانیکم» خطاب مؤمنانو ته دی، او د مجاهد او ابن زید نه روایت دی چه خطاب اهل شرک ته دی. هغوی وئیل ((لانیث ولا نعذب)) نو الله تعالی ورته او فرمائیل چه ((لیس بامانیکم)) یعنې وعده یا جنت موعود یا ایمان نه دی ستاسو په خواهشاتو ((اخرج ابن ابی شیبة عن الحسن موقوفاً واخرج البخاری فی تاریخه عن انس مرفوعاً لیس الايمان بالتمنى — الخ))، «روح المعانی»

﴿مَنْ يَعْمَلْ سُوءًا يُجْزَ بِهِ﴾ یعنې په امانی او خواهشاتو سره د جنت وعده نده بلکه قانون دا دی چه د بد عمل سزا به ملاوېږی او په عمل صالح سره به سړې جنت ته داخلېږی. په روایت د ترمذی کښې دی چه حضرت ابوبکر رضی الله عنه وائی چه زه د نبی کریم صلی الله علیه وسلم سره ووم چه دا آیت نازل شو نو نبی کریم صلی الله علیه وسلم او فرمائیل ای ابابکر! آیا تاته هغه آیت ونه لولم چه اوس نازل شو، نو ما ووئیل خامخا یې وولولئ نو نبی کریم صلی الله علیه وسلم دا آیت ولوستلو، نو ابوبکر رضی الله عنه فرمائی ((وجدت انقصاً فی ظهري حتی تمطأت لها)) یعنې په ابوبکر رضی الله عنه باندې داسې اثر وشو لکه چه ملائې ماته شوې وی. نو رسول الله صلی الله علیه وسلم او فرمائیل ((مالک)) یعنې تاله څه وشو؟ نو ابوبکر رضی الله عنه عرض اوکړو چه یا رسول الله په مونږ کښې څوک داسې دی چه گناه به یې نه وی کړې او چه هرچاته په گناه باندې سزا ورکولې شی نو څوک به بچ شی؟ نو نبی کریم صلی الله علیه وسلم او فرمائیل ای ابوبکر! خبردار ته او ستا مؤمنان ملگری، تاسو ته په دنیا کښې د تکالیفو او مصیبتونو په ذریعه بدله درکولې شی حتی چه تاسو ملاقات اوکړئ د الله تعالی سره اونه به وی په تاسو هیڅ گناه، یعنې تکلیفونه او مصیبتونه کفارو د گناهونو ده دپاره د مومنانو، او په بل روایت کښې دی چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم او فرمائیل آیا نه بیمارېږې؟ تاته غم او مصیبت نه رسی؟ صدیق اکبر رضی الله عنه عرض اوکړو چه بیشکه دا ټول راته رسیږی نو نبی کریم صلی الله علیه وسلم او فرمائیل چه دغه سزا ده ستاسو د گناهونو، او د حضرت عائشه رضی الله عنها نه روایت دی چه کله بنده ته تبه اولگی یا ده ته څه تکلیف اورسی نو دا د گناهونو کفارو وی تردې چه یو سړې په خپل جیب کښې څه خیز تلاش کړی او ملاؤ ورته نشی بلکه د بل جیب نه ورته ملاؤ شی نو په دې لږ شان تکلیف باندې هم گناه

معاف کیری

وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ اُنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَٰئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ

اوڅوک چه عمل اوکړی دښک عملونو نارینه وی او که زنانه، اودې وی مومن، نودغه کسان به داخلېږی جنت ته

وَلَا يُظْلَمُونَ نَبِذًا ۝ وَمَنْ اَحْسَنُ دِينًا مِّنْ

اوظله نه شی کېدې په دوی باندې په قدر د داغ د اډوکی دکهجورې اوڅوک زیات ښائسته دین والا دې دهغه چانه

اَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ ۖ وَاتَّبَعَ مِلَّةَ اِبْرٰهٖمَ

چه تابع کړې نې وی خپل مخ دالله دحکم اودې ښک عمل والا وی اوتابعدار وی دملت دابراهيم

حَنِيفًا ۖ وَاتَّخَذَ اللّٰهُ اِبْرٰهٖمَ خَلِيْلًا ۝ وَلِلّٰهِ

چه کلک وو په توحید اوحق باندې، اونیولې دې الله ابراهيم لره خاص دوست اوخاص دالله په اختیارکښې دی

مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ۖ وَكَانَ اللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُّحِيطًا ۝

هرهغه څه چه په آسمانونو کښې دی اوهرفهغه څه چه په زمکه کښې دی، اودې الله په هر څيزباندې احاطه کونکې

﴿وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحٰتِ﴾ ((من)) زانده دې یا د تبعیض دپاره دې ځکه چه اعمال

صالحه کوم چه فرض نه دی نو دتولو کول ضروری ندی او کوم چه فرائض دی نو هغه هم

بعضې فرائض په بعضې خلقو فرض نه دی لکه زکوة او حج وغیره ﴿وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَٰئِكَ

يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ﴾ یعنی دخول جنت ته دایمان په وجه دې، نه په تمنی سره لیکن دایمان صرف

دعوه کول کافی نه دی بلکه دایمانی صفات ضروری دی چه هغه مکمل اطاعت او اخلاص دي

اوتابعداری دملت ابراهیمی ده، یعنی د صحیح طریقې تابعداری ﴿وَمَنْ اَحْسَنُ﴾ استفهام

انکاری په معنی دنفی سره دې ((ای لا احد احسن))

((وینا)) تمیزدې دفاعل نه نو دا په معنی کښې فاعل دې اود ﴿وَمَنْ اَسْلَمَ وَجْهَهُ﴾ نه

د اطاعت اوانقیاد دې اودا په ټول بدن سره کیږی خو ذکر د ((وجه)) یعنی مخ اوشو ځکه دا

په ټولو اعضاو کښې افضل اوغوره دې نوذکر دجزء اومراد ترینه کل دې او ﴿وَهُوَ مُحْسِنٌ﴾

یږي کښې د اخلاص ذکر دې ﴿وَأَنْبَحَ مَلَّةَ إِبْرَاهِيمَ﴾ پدې کښې د ملت ابراهیمی یعنی صحیح ضریقي نابعداری ذکر دې ﴿حَنِيفًا﴾ حال دې د ((ابراهیم)) نه، دحنیف ترجمه ده مستقیم او کلک نه حق. او بیرخو دونکې دهرباطل.

﴿وَاتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا﴾ ابراهیم علیه السلام دالله تعالی خاص دوست دې اوڅوک چه دده په لاره باندې روان شی نو هغه به هم محبوب شی دالله، نودا ترغیب دې داتباع دملت ابراهیمی نه چه خپل خواهشات او خودساخنه عقائد اوشرکیات پریردئ اودملت ابراهیمی اتباع اوکړئ چه هغه ته الله تعالی مقام دخلت ورکړی وو او «خلیل» دخلت نه ماخوځ دې اوداهغه دوستی نه وائی چه پکې هیڅ قسم کمې او نقصان اوخلل نه وی، او فعلیل یا بمعنی الفاعل سره دې یعنی محبت کوونکې دالله تعالی سره او یا بمعنی المفعول سره دې یعنی محبوب دالله تعالی. ﴿وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ﴾ دا تخويف دې یعنی که اطاعت اونکړئ نوالله تعالی په هرڅه باندې قادردي او په هرڅه باندې عالم دې نوستاسو داعمالوپوره پوره بدله به درکوی دې ځائی پورې دسورة دواړه حصې سره دمتعلقاتو نه ختمې شوې اوس ددینه روستو دسورة ددواړو حصو په بعضو مسائلوباندې (داولي حصې په دویم حکم اوڅوارلسم حکم باندې اود دویمې حصې په نهم حکم باندې) تنویر ذکرکیري یعنی مزیدوضاحت ئی کیري

وَسْتَغْفِرُكَ فِي النِّسَاءِ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ

او دوی ستانه ^۱ فتوی طلب کوی په باره دښځوکښې، ته ورته اووايه چه الله فتوی درکوی تاسوته

فِيهِمْ وَمَا يُعَلِّ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ فِي يَتْلِي النِّسَاءِ

په باره ددوی کښې. اوهغه آیت ^۲ چه لوستلې شی په تاسوچه نازل کړېدې په کتاب کښې په حق دیتیمانوحینکو کښې

^۱ دسورة په آخر کښې د دواړو حصو په درې احکاماتو تنویر، داولي حصې نه درې حکم او څوارلسم حکم اود دویمې حصې نه نهم حکم تنویر اودا ددویم حکم تنویر دې یعنی د دویم حکم منفسه دالله نه چه دسموونانو سره نکاح مکړئ بلکه مقصد دادې چه انصاف ورسره کوئ

^۲ دا عطف دې په اسم جلاله باندې اود معطوف علیه بیان دی

الَّتِي لَا تُؤْتُونَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ وَتَرْغَبُونَ أَنْ

هغه زنانه چه نه ورکوي تاسوهغوي ته هغه (مهر) چه فرض کړې شوېدې دهغوي دپاره اوغواړي دا چه

تَنكِحُوهُنَّ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الْوِلْدَانِ وَأَنْ تَقُومُوا

نکاح اوکړي دهغوي سره، اوفتوي درکوي تاسوته په باره دکمزورو وړو کښې، اوداحکم درکوي چه تاسوکلک شئ

لِيَلْبِي بِالْعِصْطِ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِهِ عَلِيمًا ٥

دپاره د یتيمانو په انصاف سره او هغه چه کوي تاسو څه نیک کار نو بیشکه الله ٥ دې په هغې باندې پوه

﴿وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ﴾ دا تنویر «مزید وضاحت» دې په دویم حکم باندې د حضرت

عائشه رضی الله عنها نه روایت دې چه دا آیت دهغه چا په باره کښې نازل شوې دې چه دهغه په پرورش اور تربیت کښې به یتیمه جیني وه اوماالداره اوحسن داره به وه نوده به دهغې په نکاح کښې رغبت کولو لیکن مهر به ئې ورته نه ورکووڅومره چه بل چا به ورته ورکولو. نو آیت نمبر ۲۱، نازل شو. نو دوئي منع کړې شوددینه چه دوئي نکاح اوکړي دیتیمانو جینکوسره مگر دا چه دوئي سره انصاف کوي اوپوره پوره مهر ورکوي او ددوئي دحقوقخیال اوساتي اوامر ورته اوشوچه دنورونښځو سره نکاح کوي سوي دیتیمانو جینکونه، حضرت عائشه رضی الله عنها فرمانې چه بیا خلقو فتوی طلب کړله درسول الله صلی الله علیه وسلم نه پدې باره کښې نو بیا دا آیت نازل شو «یغاری». په بعض روایاتوکښې دی چه اولیاء دیتیمانو جینکو منع شو دنکاح ددوئي نه لیکن د تجربې نه دا معلومه شوه چه په بعضو ځایونو کښ د یتیمانو جینکو په حق کښ هم دا بهتره وه چه د خپل «ولي» په نکاح کښ راشي، نو ددی وجه نه مسلمانانو د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه د داسې نکاح اجازت اوغوښتلو، نو دا آیت نازل شو

حاصل دا دې چه د ماقبل آیت ۲ نه دا په ظاهر کښ معلومیده چه ولی لپاره دیتیمانو جینکوسره نکاح جائز نه دې، نو پدې آیت کښې دا دفعه دتوهم اوشوه، چه مقصود د هغې حکم دا نه دی چه نکاح ورسره ناجائز دې بلکه مقصود دادې چه د یتیمانو جینکو سره انصاف کوي او د هغوي حق مهر پوره پوره ورکوي او دارنگه دهغوي میراث پوره پوره ورکوي، لکه د جهلب دا قانون وؤ چه څوک اهل د جنگ کولو نه وؤ لکه زنانه، واره بجي نوهغوي له به ئې

به میراث کتب حصه نه ورکوله، نوکله چه آیت د میراث نازل شو نوپه دوی دا خبره گرانه شوه
 چه نابالغ بچی اونیځه هم میراث اغستی شی؟ نو دوی پدې انتظار کتب وؤ چه دا حکم به د څه
 وسی مصلحت لپاره وی اومنسوخ به شی، نوچه څه وخت تیر شو او نسخ رانغله نو دوی
 خبله یوس اوکړو نو دا آیت نازل شو ﴿قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ وَمَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ﴾ مراد د
 «مینی» نه د دې سورة آیت نمبر ۲ دې، او «وامیلى علیکم» مبتداء ده او خبرنې محذوف دې
 چه هغه «یفیکم» دې، نو تقدیر دارنگې دې «وامیلى علیکم یفیکم» او دا جمله عطف ده په
 الله یفیکم باندې ﴿لَا تَوْتُوهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ﴾ د دینه مراد مهر او حصه د میراث ده، چه
 د جاهلیت په دور کتب به ئی ښځو ته نه ورکوله.

﴿وَرَغِبُونَ اَنْ تَنْكِحُوهُنَّ﴾ درغبت په صله کښې چه کله «عن» راشی نو په معنی د اعراض
 سره وې او که «فی» یا «الی» راشی نو په معنی د رغبت او میلان سره وی د ام المؤمنین حضرت
 عائشه رضی الله عنها نه روایت دې چه دلته مراد اعراض کول دی دنکاح نه کله چه هغه یتیمه
 قلیله المال والجمال وی، یعنی لکه پدغه صورت کښې چه یتیمه کم مال اوجمال والا وی
 نوتاسو ورسره نکاح نه کوئ نو دغه شان چه کله کثیره المال والجمال والا وی نو بیا هم
 ورسره نکاح مکوئ مگردا چه پوره حق مهر ورکړئ، نو پدې تقدیر سره لفظ د «عن» مقدر دې
 «ای ترغیبون عن ان تنکحوهن» اود سعید بن جبیر اومجاهد نه روایت دې چه رغبت په معنی
 د میلان سره دې نو «فی» مقدر دې یعنی تاسو مینه کوئ دهغوئ په نکاح کښې په سبب د
 ذیروالی اود حسن ﴿وَالْمُسْتَضْعِفَيْنِ مِنَ الْوُلْدَانِ﴾ دا عطف دې په مجرورد «فیهن»
 یعنی په «هن» باندې په «فیهن» کښې نومعنی داشوه چه «الله یفیکم فی المستضعفین» د
 «مستضعفین» نه مراد واره بچی دې چه په جاهلیت کښې به دوی ته اودارنگه زنانو ته به میراث
 شو ورکیدې، نو الله تعالی د دوی په باره کښې تاسوته فتوی درکوی چه دوی د میراث نه مه
 محرومه کوئ ﴿وَاَنْ تَقُوْمُوا لِلْيَتَامَى﴾ «ان» تفسیریه دې نو دا تفسیر د «یفیکم» دې، یا دلته
 فعل د «یا امرکم» مقدر دې «ای الله یفیکم ویا امرکم ان تقوموا» د قیام نه مراد اهتمام او کوشش
 کول دی ﴿وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ﴾ دا ترغیب دې د اتباع د احکامو ته.

وَإِنْ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ

او کچری بیه خزه بریبری (معلوم کری) د خاوند د بد خوئی نه یا مخ گرځول (قصدا) نو نشته دې گناه

عَلَيْهَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ

په دغه دواړو باندې چه روغه وکړی په مینځ خپل کښ روغه کول. او روغه کول غوره کړی دی

وَ أُحْضِرْتُ الْأَنْفُسَ الشُّعْ ط وَ إِنَّ تَحْسِنُوا

او حاضر کړی شویدي یعنی اخیډلې شوي دي. په نفسونو کښ حرص. او که باسو خه روغه کړی دی دوی سره

وَتَقْتُلُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ۝

او جان ج کوی د اخلاف نه. بس بیشکه الله ستاسو په عملونو خبردار دي

﴿وَإِنْ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا﴾ دا دحصه اولی په خوارلسم حکم باندې تنویر دي. په

خوارلسم حکم آیت نمبر ۳۵ کښې ویلې شوی وو چه «وَأَنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَاغْتَا حُكْمَانِ

اِله - الخ. چه که دښخې او دځاوند په مینځ کښې اختلاف او نزاع راشی نو حکمین دې صلح

او کړی. دلته د صلحې طریقه بیانېږی او هغه داچه هریو دې په خپلو حقوقو کښې کمې او کړی

او پوره حق دې نه غواړی نو صلحه به راشی ځکه دانسان په مزاج کښې بخل پروت دې او چه بل

څوک ترینه دپوره حق اغستلو مطالبه نه کوی بلکه څه بعضې حق ورته معاف کړی نو صلحه

راتلې شی نو په صورت د نزاع دښخې او دځاوند کښې ښځه یا خاوند دې څه حق معاف کړی

یادې زیادت په نفقه او مهر وغیره کښې وکړی یا دې ښځه په خپلو حقوقو کښې کمې وکړی نو

اصلاح به راشی، او دا صلحه زیات خیر دي لیکن کچري د اصلاح راتلو څه صورت نه وی نو

بیا تفریق هم جائز دي، نو دا دویم شق په ماقبل کښ نه وو مذکور او دلته ذکر شو. حاصل دادي

چه د زوجینو اجتماع او یا افتراق دواړه په شرعی طریقه پکار دی چه په دنیا او آخرت

دواړه وکښې به د خیر او د خوشحالی ذریعه شی ﴿نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا﴾ «نشوز» ارتفاع او اوچت والی

ته وانی یعنی چه خاوند ځان اوچت گنړی د ادا کولو د حقوقو دښخې نه، صحبت، محبت ورسره

۱ دا په خوارلسم حکم رعیت باندې تنویر دی یعنی د هغه حکم مقصد دا دي حتی الامکان درگذر کوی

او مخکنی بی بی دي کالمعلقه نه پریږدی. او پوره پوره حق وصول کول ضروری ندی. په صلح سره دې بعض

حق معاف کړی

نه کوی «اعراض» مخ اړولوته وائي او دا عام دې دنشوزنه يا نشوزظاهری مخالفت، او اعراض بطنی مخالفت ته وائی، او يا نشوزطبیعی نفرت او اعراض اختیاری نفرت دې ﴿وَالضَّلَاحُ حَبْرٌ﴾ معنی صلحه ډیره غوره ده اگرکه واجبه نده اوددې وجه نه په ماقبل کښې صرف د صلحې ذکر وړو ﴿وَالْحَبْرُ الْأَنْفُسُ الْشَّحُّ﴾ دا حصارنه مراد دادې چه «شح» دانسان په مزاج او طبیعت کښې پروت دې نه جدا کيږی ترینه، دشح تفسیر بعضو داسې کړې دې چه حریص وی په منع د خیر، او بعضو ویلی دی چه شح حرص او بخل دمجموعې نوم دې ﴿وَإِنْ تُعَسِّئُوا وَتَتَّقُوا﴾ دا خطاب يا فقط خاوندانوته دې او یا ښځو او خاوندانو دواړوته دې یعنی دیوبل سره احسان کول اودیوبل دنراضه کولونه خان ساتل پدې الله تعالی راضی کيږی او اجر پري ورکوی.

وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ

وهرگز طاقت نه لرئ تاسو چه انصاف وکړئ په مینځ د زنانو په مینه کښ، اگر چه حرص کوی تاسو.

لَا تَوِيلُوْا كُلَّ الْمَيْلِ فَتَذَرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِ

پس تاسو مه اوړئ د یوې خزې نه بلې خزې ته، په ډیرو اوړیدلو سره چه بریږدې هغه یوه په شان د زړې نډې.

وَإِنْ تُضِلُّوهَا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا ۝

اوكه اصلاح کوی تاسو او خان ساتئ دظلم نه په ښځو. پس بیشکه الله دې. بخنه کونکې رحم کونکې

وَإِنْ يَتَفَرَّقَا يُغْنِ اللَّهُ كِلَا مِّنْ سَعْيِهِ

اوكه چیرې جدا شول دواړه «خزه او خاوند» نو کفایت «گذاره» به ورکړی الله تعالی هریوه لره د خپل فضل نه.

وَكَانَ اللَّهُ وَاسِعًا حَكِيمًا ۝ وَ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ

اودي الله فراخ فضل والا. حکمتونو والا. او خاص د الله په اختیار کښ دې هر هغه چه په آسمانونو کښ دی

وَمَا فِي الْأَرْضِ ۝ وَلَقَدْ وَصَّيْنَا إِلَيْنَ أُوتُوا الْكِتَابِ

په زمکه کښ دی. او په تحقیق سره مونږ مضبوط حکم کړې دې هغه کسانوته چه ورکړې شوي دي ورته کتاب

مِنْ قَبْلِكُمْ وَ إِيَّاكُمْ أَنْ اتَّقُوا اللَّهَ ۝ وَإِنْ تَكْفُرُوا

مخکښ ستاسونه او تاسو ته هم. چه بیره کوئ د الله نه. اوكه تاسو کفر وکړو.

فَإِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمُوتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۚ

نو ښکته صرف د الله تعالى په اختيار کښ دې هر هغه څه چه په آسمانو کښ دې او هر هغه څه چه په زمکه کښ دې.

وَكَانَ اللَّهُ غَنِيًّا حَمِيدًا ۝ وَمَا فِي السَّمُوتِ

او دې الله بي حاجته ستايلي شوي. او خاص د الله په اختيار کښ دې هر هغه څه چه په آسمانو کښ دې

وَمَا فِي الْأَرْضِ ۚ وَكُلٌّ بِاللَّهِ وَكِيلًا ۝ إِنَّ

او هر هغه څه چه په زمکه کښ دې. او پوره دې الله تعالى کار ساز (کارونه جوړونکي) که او غواړي الله

يُذْهِبْكُمْ أَهْلَهَا النَّاسَ وَيَأْتِ بِالْآخَرِينَ ۚ وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ ذَٰلِكَ قَدِيرًا ۝

نوفنا به کړي تاسو اي خلق او را به ولي نور خلق. او دې الله پدې باندې قدرت والا

مَنْ كَانَ يُرِيدُ الدُّنْيَا، الدُّنْيَا، فَعِنْدَ اللَّهِ ثَوَابُ الدُّنْيَا

څوک چه طلب کوي په خپل عمل سره بدله د دنيا (نو دا غلطه ده) ځکه چه د الله سره بدله د دنيا

وَالْآخِرَةِ ۚ وَكَانَ اللَّهُ سَمِيعًا بَصِيرًا ۝

او د آخرت دواړو ده (نو دا دواړه دې طلب کړي) او دې الله اوريدونکي او ليدونکي د هر څه

﴿وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تَعْدِلُوا﴾؟ «عدل» نه مراد دلته برابروالي دې په قلبی محبت کښې

او مقصود د آيت نه دادې چه قلبی محبت که ديوي ښځې سره زيات وي او بلې ښځې سره کم وي

نویدې باندې څه مواخذه نشته ځکه چه قلبی محبت دانسان په طاقت کښې ندي، البته په

ظاهري امورو کښې عدل کول لازم دی لکه: قسم، نفاق، رعایت، خوش طبعی وغیر ذلک، په

حدیث کښې دی چه د رسول الله محبت د حضرت عائشه رضی الله عنها سره ډیر زیات وو په

نسبت دنورو ازاجو مطهراتو لیکن په حقوقو کښې به ئی ډیر زیات عدل اومساوات کولو او بیا

به ئی دعا کوله چه ((اللهم هذا قسمی فیما املک فلا تلنی فیما تلک ولا املک))، نومذی، ابوداود، یا

الله دا څما تقسیم دې په هغه کار کښې چه زه ئی طاقت لرم او ما مه ملامته کوه په هغې (قلبی

محبت، کښې چه ته اختیار لرې او زه اختیار نه لرم) ﴿وَلَوْ حَرَصْتُمْ﴾ «لو» و صلیه دې او حرص په

معنی د جهد او کوشش سره دې، اویدې کښې اشاره ده دې خبرې ته چه مساوات په قلبی

محبت کنبې اگر چه د انسان په وسع کنبې ندې خو بیا هم ددې کوشش کول محمود دی
فانده ددې آیت نه دا مطلب اخستل چه تعدد دازواجو یعنی له یوې نه زیاتې ښځې کول
 جائزندی ځکه چه دلته وائي چه «وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا اَنْ تَعْدِلُوا» او مخکښې آیت نمبر ۳: کنبې ذکر
 دی چه ﴿فَإِنْ خِفْتُمْ اَلَا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةٌ﴾ یعنی که عدل نشئ کولې نو د یوې ښځې نه زیاتې مه کوئ
 نو د دواړو آیاتونو جمع کولو نه معلومه شوه چه دیوې نه دزیاتو ښځو سره نکاح کول جائزندی،
 دا مطلب اغستل د دې آیت، تحریف دې او خلاف دې د کتاب الله اوسنت اوجماع نه او د آیت
 صحیح معنی هغه ده چه ذکرشوه ﴿فَلَا تَكْبِلُوا﴾ یعنی تاسو په هغه حقوقو کنبې چه ستاسو
 د طاقت ماتحت وی قصداً میلان مه کوئ دیوې ښځې نه بلې ښځې ته چه ستاسو ورسره قلبی
 محبت زیات وی ﴿كُلُّ الْمَيْلِ﴾ دا منصوب دې، مفعول مطلق د «لَا تَمِيلُوا» دې اولفظ د
 «کل» چه مضاف شی مصدرته نو د کمال فائده کوی.

﴿فَتَذَرُوَهَا كَالْمَعْزُورَةِ﴾ «ها» ضمیر هغه ښځې ته راجع دې چه دهغې نه خاوند میلان کړې
 دې بلې ته اودا په اصل کنبې «تذروها» و وون حذف شوې دې ځکه دا مجزوم دې او عطف دې
 په «تَمِيلُوا» باندې «ای ولا تمیلوا ولا تذروا» او «ها» د تفسیر دپاره ده نو دا تفسیر د «فلا تمیلوا»
 شویا نون حذف شوې دې د وجه د نصب نه په تقدیر د «ان» سره په جواب دنهی کنبې او «معلقه»
 هغه ښځه ده چه نه یی خاوند وی چه دهغې حقوق اداکوی اونه بې خاونده «آزاده» وی چه بل
 خای نکاح اوکړی ﴿وَلَنْ تُصْلِحُوا﴾ ددینه عفوه کول اواجسان کول مراد دی په نفقه وغیره
 حقوقو کنبې ﴿وَتَتَّقُوا﴾ دینه مراد خان دظلم نه بچ کول دې ﴿وَلَنْ يَنْفَرَقَا﴾ دا هغه زیادت دې
 چه مخکښې په حکم نمبر ۱۴: کنبې نه وو مذکور، یعنی صلحه د زوجینو په مینځ کنبې ډیره
 بهترده لیکن که دصلح صورت نه وی نو تفریق په طلاق یا په خلع سره جائزدي اگرکه طلاق
 مبغوض اونا خوښه څیز دې «ابغض الحلالات الی الله الطلاق» ابوداود.

﴿يُمْنِ اللَّهُ كَلًّا مِنْ سَعَتِهِ﴾ د الله تعالی خزانه لا محدودې دی، فضل نی واسع دې
 نوالله تعالی به دې سړی ته بله ښځه ورکړی اودې ښځې ته به بل خاوند ورکړی.

﴿وَلِلَّهِ مَكَافِ السَّمَوَاتِ﴾ دا تخويف اخروی دې او بیان د توحید دې

﴿وَلَقَدْ وَصَّيْنَا الَّذِينَ اٰوُوا الْكِتٰبَ مِنْ قَبْلِكُمْ﴾ یعنی مخکښو خلقوته هم دتوحید سبق

ورکړې شوې وو چه شرک مه کوی او ستاسود شرک په وجه ماته هیڅ نقصان نه رسی، زه خود هر څه مالک یم. غنی یم، خو په شرک باندې ناراضه کیږم او چه ناراض او په غصه شم نو ﴿يَذْهَبْكُمْ﴾ تاسو به ختم کړم ﴿وَلِلَّهِ مَكَافِ السَّمَوَاتِ﴾ دا درې واړه ذکر شو دمزید تاکید دپاره. اوبعضې حضرات وائي چه اول وار بیان د وسعت مقصود دې چه الله تعالی سره دڅه شی کمې نشته دې. او دویم وار دبی نیازی اوبی پرواهې بیان مقصود دې یعنې که چرې انکار او کفر او کړې نوهغه ذات څه پرواه نه لری هغه ته څه نقصان اوضرر نه رسی، اودریم وار د رحمت بیان او اظهار مقصود دې یعنې که تقوی اوطاعت اختیار کړې نوستاسو به تمام کارونه الله تعالی جوړ کړي. والله تعالی اعلم

﴿مَنْ كَانَ يُرِيدُ ثَوَابَ الدُّنْيَا﴾ دا ترغیب دې آخرت ته چه دالله تعالی نه د دنیا حاجتونه اود آخرت حاجتونه دواړه غواړي، یواځې دنیا مه غواړي «من کان» شرط دې اوجزاء ني مقدره ده «ای فظنه باطل» یا «لیس کماظن» د «ثواب الدنيا» نه مراد دادې چه څوک د نیک عمل بدله په دین کښې غواړي او صرف د دنیاوی مقاصدو دپاره نیک عمل کوی نویدې سره نیک عمل ضائع کیږي

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ وَلَوْ

ای ایمان والو! شی کلک په انصاف، گواهی کونکی (حق ظاهر وونکی) دپاره دالله اگرکه ضرر وی

عَلَىٰ أَنْفُسِكُمْ أَوِ الْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ ۚ إِنَّ يَكُنْ عَدِيًّا أَوْ فَحِشًّا

په تاسو یا په موریلار باندې یا خپلوانو ستاسو باندې، کچرې وی هغه څوک چه گواهی پرې کولې شی مالدار یا غریب

فَأَلَّهُ أَوْلىٰ بِهِمَا ۖ فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوَىٰ أَنْ تَعْدِلُوا ۚ

نو الله زیات مهربان دې په هغوی دواړو، نوتا بعداری مکوی دخواشاتو چه انصاف اونکړي،

۱ په نهم حکم سلطاني باندې تنویر، یعنی دنهم حکم مقصد دادې چه په شهادت اوفصله کښې انصاف کوی دجارعايت مکوی دغریب غربت یا دقرايت وغېره دوجې نه په شهادت کښې کمی پېشی مکوی

وَإِنْ تَلَّوْا أَوْ تُعْرَضُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿٥﴾

اوکه تاسو به تاذکړئ یا اعراض اوکړئ د حق د بیان نه نو بېشکه الله ستاسو په عملونو خبردار دي

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ﴾ دا توویر د حصه ثانيه دي په نهم حکم دا حکامو سلطانو کښې چه ددغې حکم مقصد دادي چه په شهادت اوفیصلو کښې پوره پوره انصاف کوي دغریب دغریب او یا د امیر د امارت ، یا د قرابت دوجه نه په شهادت کښې کمې اوزياتی مه کوي «قوام» د مبالغې صیغه ده د قیام نه یعنی کلک او دریرې «قوامین» خبرد «کونوا» دي ، او «بالقسط» جار مجرور په «قوامین» پورې متعلق دي ﴿شَهَادَةً لِلَّهِ﴾ دا خبر ثاني د «کونوا» دي او د «لله» معنی داده چه د الله درضا دپاره چه په هغې کښې هیڅ دنیوی غرض نوی او «قسط» انصاف په معاملاتو کښې هم وی او په اعمالو او په عقائدو کښې هم وی ، اوشهادت گواهی په معاملاتو کښې اومدغی گانو کښې راځي ، او بیان د حق ته هم ویلې شی ، دلته د قسط او شهادت نه عامه معنی مراد ده

﴿وَلَوْ عَلَىٰ أَنْفُسِكُمْ﴾ ((لو)) وصلیه دي ((ای لو کانت الشهادة علی انفسکم)) شهادت په خپل نفس باندې اقرار دي یا نی معنی داده چه اگر که د شهادت په وجه تاسو ته ضرر وی ﴿وَالْوَٰلِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ﴾ یعنی شهادت کښې دوالدینو او یا دقرابت والو لحاظ ندې جائز چه دهغوی د وجه نه حق د شهادت اداء نه کړی ﴿إِنْ يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقِيرًا﴾ ضمیر د «یکن» راجع دي مشهوره علیه ته او «غنيا او فقیرا» داخبر د «یکن» دي دا جمله شرط دي اوجزاء نی مقدره ده ((ای فلا تمنعوا الشهادة)) یا ((ولا تکتما الشهادة)) که چرې مشهود علیه یعنی په چاچه گواهی کیدې شی هغه غنی او شتمن وو تاسو ترینه طمعه کوي یا ترینه یره کوي اویا فقیروی تاسو پرې ترس کوي نوبیا هم دگواهی کولونه منع مه کوي ځکه ﴿قَالَ اللَّهُ أَوْلَىٰ بِهَا﴾ یعنی الله تعالی زیات قریب اوتعلق والا دي د هغوی سره ستاسونه نوهغه چه کوم قانون مقرر کړي دي دهغوی دپاره نو په هغه کښې دهغوی د دواړو مصلحت اوخیر دي نوتاسو ته اجازت نشته دي چه د هغه مصلحت خلاف وکړئ او دخان نه دهغوی رعایت وکړئ ، بلکه دالله تعالی په مقرر کړی قانون کښې دفقیر او د غنی دواړو دپاره خیر او مصلحت دي .

﴿فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوَىٰ﴾ یعنی اتباع د خواهشاتو د نفس مه کوي ﴿أَنْ تَمِيلُوا﴾ ، «تعدلوا» یا د عدول نه مشتق دي یعنی د حق نه اوړیدل او ظلم کول ، معنی داده چه تابعداری مه کوي د

خواهشاتو چه ظلم وکړئ ، يا د «عدل» نه مشتق دې په معنی دانصاف کولو سره نو بيا دلته «لا» مقدر دې يا «کراهه» مقدر دې يعنی دخواهشاتو اتباع مه کوي چه عدل اونه کړئ يا عدل بد اونه گنړئ ﴿وَلَا تَلَوْا اَوْ تَعْرِضُوا﴾ «تلؤ» نى اللسان ژبه اړول دادی چه حق د شهادت مکمل ادا نه کړی او داسې الفاظ اواني چه مخاطب په هغې باندې پوهه نشی ، او اعراض دادې چه شهادت بالکل ادا نه کړی نو دا دواړه کارونه جائز نه دي نو د «تَلَوْ اَوْ تَعْرِضُوا» خطاب گواهانوته دې او دسدى ﷺ او د ابن عباس رضی الله عنه نه مروی دی چه دا خطاب حکاموته دې يعنی چه روستو د شهادت نه حاکم د حق فيصلې نه اعراض اوکړی نوالله تعالى به ورته سزا ورکوي اوانه تعالى ستاسو په کارونو خبردار دي .

لَا يَكْفُرُ بِاللَّهِ الَّذِينَ آمَنُوا وَرَسُولَهُ بِاللَّهِ

اې هغه ، کسانو چه ايمان مويه ژبه راوړې دې ايمان راوړې په زړونو سره په الله باندې اويه رسول دهغه باندې

وَالَّذِينَ آمَنُوا عَلَىٰ رَسُولِهِ وَالَّذِينَ آمَنُوا عَلَىٰ رَسُولِهِ

اويه هغه کتاب چه نازل کړې نې دې پخپل رسول باندې او هغه کتاب باندې چه نازل کړې نې دې ددېنه مخکې

وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللَّهِ وَمَلِكِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ

اوجا چه کفر اوکړ په الله باندې اويه ملائکه دهغه اويه کتابونو دهغه اويه رسولانو دهغه اويه ورځ و آخرت

لَقَدْ ضَلَّ ضَلًّا بَعِيدًا ۝

نويه تحقيق سره گمراه شويه گمراهي لري سره .

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آمِنُوا﴾ دا زجراو تخويف دې بعضې مفسرين وائي چه دا خطاب مسلمانانو

ته دي ، «آمنوا» نه مراد دوام او استقامت دې چه ايمان باندې کلک شی اوبعض وائي چه دا

خطاب منافقانوته دې اود «آمنوا» مراد ايمان بالقلب او بالا خلاص دې نومعنی نې داده چه

((يا ايها الذين امنوا باللسان امنوا بالقلب)) اوبعضې وائي چه دا خطاب اهل کتابوسره دې نومعنی

نې داده ((يا ايها الذين آمنوا بالكتب السابقة)) ﴿آمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ﴾ ای محمد صلى الله عليه

﴿يَبْشِرُ الْمُنَافِقِينَ﴾ دا تخويف دې منافقينوته په طريقه داستهزاء اوتحقير سره ﴿الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الْكُفْرِينَ﴾ دمنافقينو ددوو صفتونو ذكر دې يودا چه كافرانوسره دوستی كوي. دويم دا چه دهغوئ ددوستی په وجه عزت حاصلول غواړي ﴿فَإِنَّ الْآيَةَ لِلَّهِ جَمِيعًا﴾ يعنی اختيار دم قسم عزت وركولوالله سره دې نو په دوستی دكافرانو سره عزت نه حاصليری خكه چه هغوئ خو دالله تعال دشمنان دی

وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ أَنْ إِذَا سَمِعْتُمْ آيَةَ اللَّهِ يُمْكُرُوا بِهَا

اوپه تحقيق سره نازل كړېدې الله په تاسوياندي كتاب پدې كينې دا چه كله واورئ تاسو آياتو نه دالله چه كفر كيږي په هغې باندې

وَيُسْتَهْزَأُ بِهَا فَلَا تَفْعَدُوا مَعَهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ ۚ إِنَّكُمْ

اوخنداكيږي په هغې پورې، نومه كينې تاسودهغوئ سره تردې چه مشغول شئ هغوئ په نورو خبرو كينې، بېشكه تاسو به

إِذَا مَقُلَهُمْ إِنَّ اللَّهَ جَامِعُ الْمُنَافِقِينَ وَالْكَافِرِينَ فِي جَهَنَّمَ جَمِيعًا ۖ

پدغه وخت كينې ددوئ پشان يئ، بېشكه الله جمع كونكي دې منافقانواوكافرانولره په جهنم كينې ټول يوځانې

﴿وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ﴾ مؤمنانو ته وائي چه تاسو دمنافقانو په شان دكفاروسره دوستانه مه ساتئ اومونې تاسو ته ددې سورة نساء نه (چه مدني دي) مخكيني په سورة انعام آيت نمبر ۲۸ كينې (چه مكى دي) دا حكم راليرلي ووجه تاسو په داسې مجلس كينې مه كينئ اومه شامليرئ چه پدغه مجلس كينې دالله په آياتونوباندې كفر كيږي اواستهزاء وړپورې كيږي دشرك اودبدعت مجالس اودفسق اودفجور مجالس پدې ټولو كې شامليدل گناه دى او دير بد اثر لري، دهر مجلس خان لره يو اثر وى نوسرې چه په كوم مجلس كينې شامليرئ نودهغه مجلس اثر پرې ضرور كيږي، البته كه چرې دغه شان مجلس ته دوعظ اودنصيحت دپاره لار شى نو اميد دې چه دغلط اثر نه به محفوظ وى نووعظ اونصيحت نه بعد بيا كيناستل جائز نه دى لكه په سورة انعام كينې دى ﴿فَلَا تَقْعُدُوا مَعَ الْكُفَرَاءِ مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ﴾ ﴿حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ﴾ دا آياتونو دكفارواواستهزاء نه علاوه په بل څه كار كينې مشغول شئ ﴿إِنَّكُمْ إِذَا مَقُلْتُمْ﴾ مماثلت په نفس معصيت كينې مراد دې دهغوئ معصيت كفر دې او دهغوئ سره شركت كول معصيت فسق دى ﴿إِنَّ اللَّهَ جَامِعُ الْمُنَافِقِينَ﴾ دا تخويف اخروى دې

الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ بِكُمْ ۖ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ فَتْحٌ مِّنَ اللَّهِ

داهه کسار دی چه انتظار کوی ستاسویه باره کنی، نویس کچری تاسوته فتح ملاوشتی دطرفه دالله نه

قَالُوا أَلَمْ تَكُن مَّعَكُمْ ۚ وَإِنْ كَانَ لِلْكَافِرِينَ نَصِيبٌ ۚ قَالُوا أَلَمْ

وانی دوی چه آیانه وؤمونیرستاملگری. اوکه شی کافرانولره څه حصه دفتح نه، نوانی دوی کافرانوته آیا

نَسْتَحِذُ عَلَيْكُمْ وَنَمْتَعُكُمْ ۚ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ۚ قَالَهُ

غالب شوی نه وو مونیر په تاسوکه دمومنانو ملگری وې، او آیانه یی بیج کړی مونیرتاسو دمومنانونه. پس الله به

بِمَكْمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا

فیصله اوکړی به مینځ ستاسو کتب په ورځ د قیامت، اوهرگز نه ورکوی الله کافرانولره په مومنانو باندې لار (غلبه)،

﴿الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ بِكُمْ﴾ دا دمنافقینو دنورو صفاتو ذکر دې چه دوی انتظار کوی چه دچا غلبه

او زور وی نودوی دهغوسره ملگریا کوی دلایچ اودحرص دوجه نه که دمومنانو فتح اوغلبه شی

نودونی ته وانی ﴿أَلَمْ تَكُن مَّعَكُمْ﴾ استفهام دتقریر دپاره دې یعنی مونیر خو تاسو سره وو

نومونیر له په غنیمت کنبی حصه را کړی ﴿وَإِنْ كَانَ لِلْكَافِرِينَ نَصِيبٌ﴾ که دکافرو غلبه شی نودونی

خپل احسان زیاتوی او وانی چه ﴿أَلَمْ نَسْتَحِذْ عَلَيْكُمْ﴾ که مونیر دمومنانوسره یوخانی شوې وې

نودوی به غالب شوې وې په تاسو اودلته دا لفظ مقدر دې چه ((لکن ابقینا علیکم)) لیکن مونیر په

تاسو رحم او کړلو ﴿وَنَمْتَعُكُمْ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ اوتاسو مو بیج کړی دمومنانونه نوددې وجینه اوس

مونیرته حصه را کړی

فانده دمومنانو غلبه چه په کافرانوراشی دایمان او اعمال صالحه په طاقت سره نودغه

فتحه اونصرت الهی وی نوددې وجه نه ددې تعبیر په ((فتح)) سره اشو او ((من الله)) ذکر شو دپا ه

دتعظیم شان اودکفاروغلبه چه کله په مسلمانانو راشی نوهغه دمدادی اسبابو د وجه نه وی نو

دینه فتحه نه ویلې کیږی بلکه دا د دنیا یوه حصه اوبرخه ده چه الله تعالی ئی په دنیا کنبی

هرچاته ورکوی اوددې تعبیر په ((نصیب)) سره اشو اوفتحه ورته نده ویلې او د آیت په آخر کنبی

ئی اوفرمانیل چه الله تعالی کافرانولره په مومنانو باندې لار دفتحې نه ورکوی ﴿عَلَى الْمُؤْمِنِينَ

سَبِيلًا ﴿۱۰﴾ د مؤمن نه کامل مؤمن مراد دې او د «سبیل» نه مراد غلبه او فتحه دنیوی ده کما قال تعالی «وَأَنْتُمْ إِلَّا عُلُوفٌ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ» د مؤمنانو سره دالله تعالی دغلبې وعده ده خو په شرط دایمان کامل سره اودالله تعالی په وعده کنبې خلاف نه وی «وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ حَدِيثًا» نوک کافران په مؤمنانوباندې غالب شی نودا د ایمان ضعف اویاخه امتحان مقصودوی کما قال المظهری «واما غلبة الکفار فی زماننا للضعف ایمانا وکثرة عصیاننا» او یا دسبیل نه مراد غلبه دحجت اودلیل ده یامراد غلبه په آخرت کنبې ده لکه ماقبل د آیت نه معلومیږی ﴿قَالَ اللَّهُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ﴾ او علماء کرامو دې آیت نه استدلال کړې دې چه گواهی دکافر په مؤمن باندې نه قبلیری او ولایت دکافر په مؤمن باندې ندي صحیح.

إِنَّ الْمُنَافِقِينَ يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْ وَإِذَا قَامُوا إِلَى الصَّلَاةِ قَامُوا كُسَالَى يُزْأَمُونَ

بېشکه منافقان د هوکه کوی دالله سره او الله د هوکه ورکوی دوی لره ، اوکله چه اودیری مانځه ته اودیری ناراسته. خودنه کوی

النَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿۱۱﴾ مُذْهَبَيْنِ بَيْنَ ذَلِكَ لَا إِلَى هَؤُلَاءِ

خلق نه اونه یادوی الله مگر لږ. زورند «او متردد» دی په مینځ ددې «ایمان کفر» کنب، نه دی دمسلمانانو طرفه

وَلَا إِلَى هَؤُلَاءِ وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا ﴿۱۲﴾ لَيْكُمُ الَّذِينَ آمَنُوا

اونه دي دکافرانو طرفه، اوڅوک چه بهې لري کړی هغه لره الله نوهرگز به اونه مومي ته هغه لره لار ای ایمان والو

لَا تَجْعَلُوا الْكُفْرَيْنَ أَوْلِيَاءَ مِنْ كُنُونِ الْمُؤْمِنِينَ ۖ أَتْرِيدُونَ أَنْ تَجْعَلُوا لِلَّهِ

مه نیسئ تاسوکافرانولره دوستان ماسوی دمومنانو نه، آیا تاسو دا غواړئ چه ثابت کړئ دپاره دالله

عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا مُبِينًا ﴿۱۳﴾ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الذِّكْرِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ وَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ قَصِيدًا ﴿۱۴﴾

په خپل ځان الزام ښکاره بېشکه منافقان به په طبقه لاندې کنبې وی داوړ، اوهرگز به نه مومي ته هغوی لره مددگار

إِلَّا الَّذِينَ كَانُوا وَأَصْلَحُوا وَاعْتَصَبُوا بِاللَّهِ وَأَخْلَصُوا

مگر هغه کسان چه توبه نهې اوکړه دنفاق نه اونهک عمل نهې اوکړو اوکلک نهې اونیولو دین دالله اواخلص نهې اوگرزولو

وَيَنُفِخُ فِيهِمُ بَرُّهُ فَأُولَئِكَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ ۖ وَسَوْفَ يُؤْتِي اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿۱۵﴾

دین خپل دپاره دالله دغه خلق دمومنانودلې نه دی، او زرده چه ور به کړی الله مومنانو ته اجر لوڼې

مَا يَفْعَلُ اللَّهُ بِعَذَابِكُمْ إِنْ شَكَرْتُمْ وَآمَنْتُمْ وَكَانَ اللَّهُ شَاكِرًا عَلِيمًا ۝

خه کوی الله په عذاب ستاسو کچرې تاسو شکر کوی او ایمان راوړی. اودی الله قدر دان پوهه په هر څه

﴿إِنَّ الْمُنَافِقِينَ يُخَادِعُونَ اللَّهَ﴾ دا زجر دې منافقانو ته او دهغوئ د صفاتو قبيحو ذکر دې چه دهوکه ده د مؤمنانوسره ، او په مونځ کښې سستی اونارستی کول دی ، اودینه دطبعی سستی اونراستی نده مراد ځکه هغه په مؤمن کښې هم راتلې شی بلکه مراد دا دې چه مونځ فرض نه گنړی او کار ثواب نی هم نه گنړی نوځکه سستی کوی اوکله چه مونځ کوی نو د ریا دپاره نی کوی اوداننه تعالی ذکر نه کوی مگر لږ شان ، اودلږ نه مراد دادې چه اخلاص به په کښې نه وی اگرکه تسبیح ورسره پیری وی ، دلته قلت په اعتبار دکیفیت سره مراد دې ، قرطبی وائی چه قلت د ذکر نه مراد په مونځ کښې قلت دې یعنی په مونځ کښې تسبیح او ذکر نه کوی صرف ((الله اکبر)) په زوره سره وائی ﴿مُذَبِّحِينَ بَيْنَ ذَلِكَ﴾ دا حال دې دضمیر د ﴿مُرَّاوُونَ﴾ نه یا د ﴿يَذْكُرُونَ﴾ نه د ((ذب)) معنی ده شړل او ویشتل ، نو دمذذب معنی دا ده چه هر طرفته شړلې شی نومنافق د مؤمنانو د طرفه هم شړلې شی او دکافرانو د طرفه هم شړلې شی ، نو دوی پریشان حال وی ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾ نی تفسیر دې یعنی دوی نه د مؤمنانو سره دی ، نه د کافرانوسره ، یا متعلق د «الی» مقدر دې چه ینسبون یا منسوبین دې ((ای لامنسوبین الی المؤمنین ولا منسوبین الی الکافرین)) او د دې جملې مطلب دادې چه نور خلق هم د دوی په نسبت کولو کښ حیران دی ، چه - نی مؤمنانو ته منسوب کولې شی اونه کافرانوته ، اوپه اوله جمله کښ د دوی دلامی صفت بیان وو ﴿فَلَنْ نَجِدَ لَهُ سَبِيلًا﴾ لار دهدایت یعنی هیڅ کله به په هدایت رانشی اوته به دهغه دهدایت دپاره لارییا اونه مومی . ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ دنفاقانو دصفت نه روستومؤمنانوته حکم دې چه دوی سره او دکافرانوسره دوستانه مه کوئ د ((کافرین)) نه مراد منافقین دی یا مجاهر کافران مراد دی ﴿أَنْ تَجْعَلُوا لِلَّهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا مُبِينًا﴾ ستاسو دوستانه کول دکفاروسره ښکاره حجت دې ستاسو په کفر واستحقاق دعذاب باندي د ((علیکم)) معنی ده ((علی تعذیکم)) یا ((کفر کم ونفاقکم)) ﴿إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرَكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ﴾ د دوزخ طبقاتوته «درکات» ویلی شی او دجنت هغې ته درجات ویلی شی

ددوزخ اووه (۷)، طبقي دی (۱)، جهنم (۲)، لظي (۳)، حطمه (۴)، سعير (۵)، سقر (۶)، جحيم (۷)، هويه. او منافقان به دټولونه لاندې طبقه کښي وي او دټولونه سخت عذاب به نې وي ځکه دوي

د کفر سره نور قبائح زیات کړې وو. لکه استهزاء په اسلام پورې او خدای وغیره نوهرکله چه د منافقانوکفر پټ وونو په جهنم کښې به ئی سزاه هم په پټ ځاني کښې و ی نو دا جزاء من جنس العمل ده ﴿وَلَنْ يَجْزِيَ لَهُمْ نَهْمًا﴾ د کافرانو او د منافقانو دپاره سفارش نشته ﴿إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا﴾ پدې کښې د منافقانو د توبې شرطونه ذکر کړې او هغوی ته دایمان ترغیب دې د ﴿تَابُوا﴾ نه یو شرط معلومېږي چه صحیح ایمان راوړل او د کفر او نفاق نه براء ت کول ﴿وَأَصْلَحُوا﴾ دا دویم شرط دې اعمال فاسده پریخودل او نیک اعمال اختیارول ﴿وَأَعْتَصَمُوا بِاللَّهِ﴾ دا دریم شرط دې چه د کفارو سره دوستانه د عزت حاصلولو دپاره پریخودل او دالله تعالی او د کتاب الله سره تعلق قانمول ﴿وَأَخْلَصُوا بِهِمْ﴾ داخلورم شرط دې یعنی ریا پریخودل او په اخلاص سره نیک عمل کول ﴿مَعَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ ((مع)) په معنی د ((من)) سره دې یعنی د مؤمنانو د ډلې نه دې ﴿وَسَوْفَ يُؤْتِي اللَّهُ﴾ دا بشاره دې.

﴿مَا يَفْعَلُ اللَّهُ بِعَذَابِكُمْ﴾ ((ما)) په معنی د ((ای شی)) سره دې او استفهام انکاری په معنی دنفی سره دې او دا خطاب دې منافقانوته چه الله تعالی څه کوی؟ چه تاسوته عذاب درکوی. بنده چه چاته عذاب ورکوی نو مقصود ترینه نفع حاصلول وی یا بدله اخستل او غصه سرول وی یا دفع دضرر وی او الله تعالی دپته هیڅ حاجت نه لری نوهغه چه تاسوته عذاب درکوی نوهغه ستاسو د کفر او د باطنی گندگي دوجه نه درکوی نوکه تاسو شکر او کړئ او ایمان راوړئ نو عذاب به نه درکوی ﴿إِنْ شَكَرْتُمْ وَءَامَنْتُمْ﴾ ((شکر)) مقدم ذکر شوې دې په ایمان باندې اوسره ددې نه چه حق ئی تاخیر وو ځکه چه شکر سبب دایمان دې او کفران یعنی ناشکری سبب د کفر دې اوسبب مقدم وی په مسبب باندې

﴿وَكَانَ اللَّهُ شَاكِرًا عَلِيمًا﴾ د ((شاکر)) معنی حضرت شیخ الهند رحمه الله په قدردان سره کوی یعنی الله تعالی دلې عمل هم قدر کوی او ثواب پرې ورکوی ((شاکر، شکور)) داسماؤ دالله تعالی نه دی علماء معنی دا کوی چه ((هو الذی یجزی بيسر الطاعات کثیر الدرجات و يعطی بالعمل فی ایام معدودة نعمای الاخرة غیر محدود))، روح، یعنی شاکر اوشکور هغه ذات دې چه په لږ طاعت سره ډیرې درجې ورکوی اود دنیا په لږه موده کښې عمل کولوسره ډیر نعمتونه په بې انتهای زمانه د آخرت کښې ورکوی ﴿إِنَّمَا أَجْلُنَا شَاكِرِينَ لِنَعْمِكَ مَتْنِينَ بِهَا قَابِلِينَ وَ إِنَّمَا عَلَيْنَا وَاعْنَالِي ذِكْرِكَ وَ شُكْرِكَ وَ حَسَن عِبَادَتِكَ..

لَا يُحِبُّ اللَّهُ الْجَهْرَ بِالسُّوِّ مِنَ الْقَوْلِ إِلَّا مَنْ ظَلَمَ ۖ وَكَانَ اللَّهُ

م. حوسوی الله په زوره وئیل (ظاهروں) دبدې خبرې (شرک) مگر هغه څوک چې ظلم کړې شوي وي په هغه باندې. اودي الله

سَمِيعًا عَلِيمًا ﴿٢٠﴾ إِنَّ تُبَدُّوا خَيْرًا أَوْ تُخَفُّوهُ أَوْ تُعَفُّوا عَنْ سُوءٍ فَإِنَّ اللَّهَ

اوريدونکې بوهه که ښکاره کوي تاسوڅه ښکي يانې پټه کوي يا معافي کوي دبدې نه نوښکته الله دې

كَانَ عَفْوًا قَدِيرًا ﴿٢١﴾

معافي کونکې قدرت لرونکې

﴿لَا يُحِبُّ اللَّهُ الْجَهْرَ بِالسُّوِّ مِنَ الْقَوْلِ إِلَّا مَنْ ظَلَمَ﴾ دا متعلق دې د ﴿لَا تَنْهَضُوا الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ﴾

سره اود «السوء من القول» بده وينا نه مراد کلمه دکفرده «الامن ظلم» نه مراد ((من اکره)) دې
يعنی که څوک مکره کړې شی نو دخپل خان دپچ کولو دپاره صرف کلمه دکفر که په ژبه اواني
نواجات دې. اويا دا متعلق دې دنفاقانو دصفتوسره چه دوي کلمه دکفر وائي په خوشحالي
سره او بيا وائي چه مونږه دکافرانو ديري دوجه نه ويلې وه نوڅکه الله تعالى اوفرماښل چه
بغيردحالت داکراه نه کلمه دکفر ويل جائز ندی او په حالت داکراه کښې صرف په ژبه ويل چه
زړه مطمئن وي په ايمان باندې جائز دی، اوبعضې مفسرين وائي چه «بالسوء من القول» نه مراد
دع دشر ده (خيرې) يعنی چاته خيرې کول الله تعالى نه خوښوي مگرکه مظلوم ظالم ته خيرې
کوي نو دا جائز دی، اوبعض وائي چه په چه چا ظلم اوشي اوهغه دظالم غيبت کوي يا په شرعي
عدالت کښ په هغه شکايت کوي اودهغه دظلم اودبدکردار بيان قاضي او حاکم ته کوي نو دا
جائز دی. دظالم او دارنگې دهر فاسق اوگمراه نقائص خلقتو ته بيانول ددې دپاره چه خلق ترينه
خان اوساتي نو دا جائز دی ((اذکر الفاسق بما فيه يحذر الناس)) (بخاري)

﴿وَكَانَ اللَّهُ سَمِيعًا عَلِيمًا﴾ پدې کښې اشاره ده چه دظالم غيبت په قدر دظلم دهغه جائز دې

زيادت اومبلغه کول جائز نه دی ﴿إِنْ تُبَدُّوا خَيْرًا أَوْ تُخَفُّوهُ﴾ يعنی که تاسو دخير خبره په څرگنده
وائي اويا په زړه کښې اراده کوي اويا دبدوکارونو نه منع کوي نو داښه کار دې. ياتاسوسره

۱ دا متعلق دې د ﴿لَا تَنْهَضُوا الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ﴾ سره او دسوء نه مراد کلمه دشرک ده او د «الامن ظلم» نه مراد «من

چايد او کړل اوتاسو ورته معافی کړئ نوداښه کار دې اوداسې کول پکار دی ځکه چه الله تعالی سره د قدرت نه معافی کوی نواښان خو عاجز دې نودده دپاره خو معافی کول خامخا پکار دی

إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيُرِيدُونَ أَنْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ اللَّهِ

بیشکه ۱ هغه کسان چه کفر کوي په الله اورسولانو د هغه اواراده لری چه جداوالی او کړی په مینځ دالله

وَرُسُلِهِ وَيَقُولُونَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ ۚ وَيُرِيدُونَ

اودرسولانو د هغه کښی په ایمان کښی او وانی دوی ایمان لرو مونږ په بعضو باندې او کفر کوو په بعضو باندې. او غواړی

أَنْ يَتَّخِذُوا بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا ۚ أُولَٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ حَقًّا ۚ وَأَعْتَدْنَا

چه جوړه کړی په مینځ ددې کښی بله لار دغه ۲ کسان دوی کافران دی په تحقیق سره. اوتیار کړې دې مونږ

لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُّهِينًا ۝ وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ

دپاره دکافرانو عذاب شرموونکې او هغه ۳ کسان چه ایمان ئې راوړې دې په الله اوبه رسولانو د هغه

وَلَمْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ أُولَٰئِكَ سَوْفَ يُؤْتِيهِمْ أَجْرُهُمْ

اوفرک ئې نه وي کړې په مینځ دهیڅ چا کښی ددوی نه. دغه کسان زردې چه چه ور به کړی الله دوی ته اجر ونه ددوی

وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ۝

اودې الله بخښونکې رحم کونکې

﴿إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ﴾ دا زجر او تخويف دې اهل كتابوته ﴿وَيُرِيدُونَ أَنْ

يُفَرِّقُوا﴾ دا عطف تفسير دې د ((يكفرون)) لپاره، اوفرک په مابين دالله تعالی اورسولانو کښی دا دې چه واني دالله تعالی حکم منم اودرسول حکم نه منم لکه منکرين حديث

﴿وَيَقُولُونَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ﴾ لکه يهوديان واني چه مونږه په ابراهيم

۱ زجر اهل کتابوته.

۲ زجر تخويف

۳ شمار

اواسحاق اوموسی علیهم السلام باندې ایمان لرو خو په اسماعیل اوعیسی علیهما السلام اومحمد صلی الله علیه وسلم باندې ایمان نه لرو اودارنگې نصاری عیسی علیه السلام منی اومحمد صلی الله علیه وسلم نه منی ﴿وَيُرِيدُونَ أَن يُتَّخَذُوا بِئْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا﴾ ذلك اشاره ده تصدیق الكل او تكذيب الكل ته په تاویل د مذکور سره، نو كه خوك د كفر اوايمان نه مخلوط دین جوړوی نو دا كفر دې ﴿أُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ﴾ داخبر دپاره د «ان» دې او «حقا» په معنی دیقین سره دې یعنی ددوی كفر یقینی اوقطعی دې اودا دتاكید دپاره ذكرشوي دې ﴿وَأَعْتَدْنَا﴾ داتخويف دې ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا﴾ دا بشاره دې ﴿سَوْفَ يُؤْتِيهِمْ﴾ «سوف» د وعدي او دتاكید دپاره دې بعد په كښې مقصودندې.

يَسْأَلُكَ أَهْلُ الْكِتَابِ أَن تُخَلِّصَهُمْ مِنْ السَّيِّئَاتِ فَقَدْ

تېوس كوی ستانه اهل كتاب چه ته نازل كړې په دوی باندې كتاب دآسمان نه، پس په تحقيق سره

سَأَلُوا مُوسَى أَكْبَرَ مِنْ ذَلِكَ فَقَالُوا أَرَنَا اللَّهَ جَهْرَةً

تېوس كړې وودوی دموسی نه دلونې خیزددښنه نو دوی ونیلى وو چه اواخيه مونږ ته الله په ښكاره

فَأَخْلَقَهُمُ الطُّيُفَةَ بِطُلُوبِهِمْ ثُمَّ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِ مَا

نواوښولو دوی لره تندر په وجه دظلم ددوی، بیااونیولو دوی څخى لره په خدائې سره روستودهغې نه

جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ فَعَفَوْا عَنْ ذَلِكَ وَآتَيْنَا مُوسَى سُلْطَانًا

چه راغلل دوی ته ښكاره دلائل پس عفو كړې وه مونږ دوی ته ددې جرم، او وركړې وو مونږ موسی ته دليل

مُهِينًا ۝ وَرَفَعْنَا فَوْقَهُمُ الطُّورَ بِمِثْقَاتِهِمْ وَقُلْنَا لَهُمْ

ښكاره او اوچت كړې وو مونږ ددوی دپاسه طورغردپاره دوعدي اخيستلو ددوی نه اوونيل مونږ دوی ته

ادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُلْنَا لَهُمْ لَا تَعْدُوا فِي السَّبْتِ

چه داخل شئ دروازي ته سجده كونكى، او اوونيل مونږ دوی ته چه تجاوزمكوى دحدنه په ورځ دخالى

وَأَخْلَا مِنْهُمْ مِّيْقَاتَا غُلَيْظًا ۝ فَمَا تَقْضِهِمْ مِّيقَاتُهُمْ

اواخيستی وو مونږ ددوی نه وعده کلکه . (نولغت اوکړو مونږ پدوی) په (۱) سبب د ماتولو ددوی د وعده خپلې لار.

وَكُفِّرْهُمْ بِآيَاتِ اللَّهِ وَقَتْلِهِمُ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَقَوْلِهِمْ

اوپه سبب د کفر ددوی په آیاتونو د الله باندې اوپه سبب د قتلولو ددوی نبیانولره په ناحقه سره اوپه سبب د دې وينا ددوی

قُلُوبُنَا غُلْفٌ ۚ بَلْ طَمَعَ اللَّهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا ۝

چه زړونه زموږ په پردو کښې دي . بلکه مهلر گولې دې الله په هغې په سبب د کفر ددوی نوایمان نه راوړی دوی مگر لږ

﴿يَسْتَلْكَ أَهْلَ الْكِتَابِ﴾ دا زجر دې يهوديانو ته اودهغوی دضداوتعصب بيان دې چه

دوی ستانه معاندانه سوالات کوی ددې سوال حاصل دادې چه دوی وئيل نبی کریم صلی الله

عليه وسلم ته چه که ته برحق نبی ئي نو په تاباندې قرآن دفعه ولې ندې نازل شوې؟ لکه په

موسی عليه السلام باندې چه توراۃ نازل شوې وو او که چرې په تاباندې کتاب دفعه نازل شی نو مونږ

به ستارسات تسليم کړو ، حضرت تهانوی رحمه الله په روايت دابن جرير رحمه الله سره ليکلی دی چه

يهوديان بارگاه رسالت ته حاضر شول او وې وئيل چه الله تعالی دې زموږ دهر يو په نوم يونوشه

(خط) اوليگی چه په هغې کښې داسې مضمون وی چه محمد (صلی الله عليه وسلم) زما نبی

دې او تا سوپرې ايمان راوړئ نو مونږ به ستاسو رسالت تسليم کړو ددې سوال جواب په مخکښې

راتلونکي رکوع کښې ذکر کيږی «اَنَا اَوْحَيْنَا إِلَيْكَ» اودلته دنبی کریم صلی الله عليه وسلم ته

تسلی ذکر کيږی چه ته خفه کيږه مه ديهوديانو فطرت داسې دې چه دوی معاندانه سوالات

کوی . ستا نه ئی خو داسې سوال وکړو چه په تا دې کتاب جمله واحده نازل شی ، يا مونږ ته دې د

الله تعالی د طرفه خط راشی ليکن د موسی عليه السلام نه ئی د دينه د غټې خبرې سوال کړې وؤ ، هغه

دا چه مونږ ته الله تعالی عياناً «په ښکاره» وخايه ، او د دې گستاخی او بی ادبه سوال په وجه په

دوی صاعقه «تندر» ولگيدو او مړه شول . او کتاب جمله نازلیدل خو په دنيا کښ واقع شوی دی

او رؤيت د الله تعالی په دنيا کښ ندې واقع شوې ، نوسوال د رؤيت د الله . غټه خبره ده په نسبت

۱ - زجر دې . دا داسباو ذکر دې اوحکم ئې په طور د سزا روستو رازی چه (حرفنا عليهم طيات - الخ) دې يا

جار مجرور د (لغت) سره متعلق دي

سره نزول د کتاب ته جمله واحدة

﴿ثُمَّ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ﴾ دا د دوی د بل قباحت ذکر دې چه دوی معبود گړخولې ووعجل لره دلته دا شبه کیدې شی چه عبادت د عجل مقدم وؤ د سوال د رؤیت نه لکه په سورت بقره کښ چه ذکر شوی دی. او دلته عبادت د عجل په «ثم» سره ذکر شوې دې نو دا دلالت کوی په دې باندې چه عبادت د عجل روستې وؤ.

جواب دادې چه دلته ثم د ترتیب زمانی دپاره ندې بلکه د تراخی د ذکر دپاره دې یا «ثم» استبعاد ديه دې خکه چه عجل معبود گړخول زیات مستبعد دی د سوال درؤیت نه خکه رؤیت د الله تعالی په دنیا کښې اگر که واقع خو ندې لیکن ممکن دې او په آخرت کښې واقع دې اود عجل معبود گړخول ندی جائز په هیڅ حال کښې په نیزد عقل سلیم اونه شرعاً، نه په دنیا کښې او نه په آخرت کښې ﴿وَأَتَيْنَا مُوسَى سُلْطَانًا مُبِينًا﴾ مراد ترینه توراۃ دې یا معجزات د موسی علیه السلام دی او یا د موسی علیه السلام رعب او جلال دې چه په فرعون باندې ئی رعب وو، نوهغه نشو قتلولې اودارنگې په بنی اسرائیلو باندې ئی رعب وو چه هغوی ئی دا حکم ومنلو چه «فاقتلوا انفسکم» نو داسې جلالی شان والا پیغمبر نه داسې معاندانه سوالات کول دلویو معاندینو او بی شرمه خلقو کار دې ﴿وَرَفَعْنَا قَوْمَهُمُ الْفُورَ﴾ دا د دوی دنورو قباحتونو ذکر دې، طور غر پدوی باندې اوچت کړې شوې وو دپاره د وعدې اوميثاق په عمل په توراۃ باندې اودا اکراه اوجبر دې په قبول د احکامو فرعیو او دا جائز دې

﴿وَقُلْنَا لَهُمْ ادْخُلُوا الْآبَابَ﴾ د سجدې نه مراد انحناء او عاجزی ده یا ترینه مراد حقیقی سجده ده او دا حال مقدره دې اویهودو ددې حکم خلاف کړې وو پدې کښې هغې ته اشاره ده لکه په سورة بقره کښې تیر شوی دی ﴿وَاَخَذْنَا مِنْهُم مِّيثَاقًا عَلِيًّا﴾ ددې مخکینو احکامو د عمل دپاره پخه وعده مراد ده یا نوری وعده مراد دی لکه په سورة بقره کښې تیر شوی دی ﴿فَمَا نَقْضِهِمْ﴾ با سببه ده او «ما» زائد دې او جار مجرور متعلق دې د «لعا» مقدر سره نو «نقضهم» سره دمعطوفاتو نه سبب دې دلغت کیدو دپاره پدوی باندې، حضرت شیخ فرماني (کما هو المروی عن الزجاج) چه دلته بیان د اسبابو دې د آیت نمبر: ۱۵۹ پورې، او په ﴿فَيُظْلَمُونَ اَلَّذِينَ﴾ کښ د دغه اسبابو ذکر دې بالا جمال او حکم مقصوده مرتب په دغه اسبابو باندې دادې چه ﴿حَرَمْنَا

عَلَيْهِمْ طَيْبَتِ ﴿۱﴾ وَكَفَرِهِمْ ﴿۲﴾ دادويم سبب دې ﴿وَقَالُوا الْآيَةُ﴾ دريم سبب دې ﴿وَقَالُوا قُلُوبُنَا غُلْفٌ﴾ دا څلورم سبب دې «غلف» په سکون دلام سره جمع د «غلف» ده هغه څيزونه چه په پرده کښې وى نو دوى اوښل چه زمونږه زړونه په پردو کښې دى ستاسو خبرته ورته نه رسيږي لکه «وَقَالُوا قُلُوبُنَا فِي اَكِنَّه مِمَّا تَدْعُونَا اِلَيْهِ» حم سجده ، آيت ۵ يا «غلف» په سکون دلام سره په اصل کښې غلف وو په ضمه دلام سره نوضمه په سکون سره بدل شوه تخفيفا او «غلف» په معنى د «(اوعية العلم)» سره دې يعنې زمونږ زړونه دعلم لوڅې دى او دعلم نه ډک دى ستاسو علم اونصیحت ته ئى ضرورت نشته دې نوالله تعالى اوفرماښل چه داسې نده ﴿بَلْ طَغَىٰ اللّٰهُ عَلَيْهِ﴾ ددوى زړونه دکفر نه ډک دى نو دکفر او دلغنت مهريږي لگيدلې دې .

وَبِكْفَرِهِمْ وَقَوْلِهِمْ عَلَىٰ مَرْيَمَ بُهْتَانًا عَظِيمًا ۝ وَقَوْلِهِمْ اِنَّا

اوبه سبب دکفر ددوى سره اوچورولو دوى سره په مريم باندې بدنامه لويه . اوبه سبب دوهنادوى (فخرا) چه بېشکه مونږ

قَتَلْنَا الْمَسِيحَ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ رَسُولَ اللّٰهِ ۚ وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ

قتل کړېدې مسيح چه عيسى خوښي دمريم دې اودالله . رسول دې . اونه دې قتل کړې دوى هغه لره اونه ئى دې په سولې کړې .

وَلَكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ ۖ وَاِنَّ الَّذِيْنَ اَخْتَلَفُوْا

ليکن يوشان هم شکل کړې شوې وو يوکس دعيسى سره دوى ته ، اوبېشکه هغه کسان چه مختلف شوى وو

فِيْهِ لَفِي شَكٍّ مِّنْهُ ۚ مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ

په باره دقتل دعيسى کښې خامخا په شک کښې دى دحال دده ، نشته دې دوى لره په هغه څه علم يقينى

اِلَّا اِتِّبَاعَ الظَّنِّ ۚ وَمَا قَتَلُوهُ يَقِيْنًا ۝ بَلْ رَفَعَهُ

مگر تابعدارى د گمان ، اونه دې قتل کړې دوى هغه په رښتيا سره . بلکه پورته څيزولې دې هغه تر

اللّٰهُ اِلَيْهِ ۚ وَكَانَ اللّٰهُ عَزِيْزًا حَكِيْمًا ۝ وَاِنْ مِّنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ اِلَّا لَيُؤْمِنَنَّ

الله . خپل خان ته اودې الله زور او رحمتونو والا اوشته دې هيڅوک داهل کتابونه مگر خامخابه ايمان راوړى

په قتل مړتوبه ونيوم القيمه يکون عاتهم شهيدا

په عيسى مخکينې دمرگ دهغه نه، اوپه ورځ دقيامت به شی هغه په دوی گواهی ورکونکي

﴿وَيَكْفُرْهُمْ وَقَوْلِهِمْ عَلَىٰ مَرْيَمَ﴾ د کفر نه مراد کفر دې په نبوة دعيسى ﷺ باندې يا انکار په پيدا کيدو دعيسى ﷺ باندې بغيرد نارينه نه، او په مريم بى بى عليها السلام باندې دبدکاری تهمت، اوحال دادې چه دوی ته دهغې په عفت باندې ښکاره دليلونه موجودو

﴿وَقَوْلِهِمْ إِنَّا قَتَلْنَا الْمَسِيحَ﴾ يعنى صرف دا وينا او دعوه ددوی چه مونږه عيسى ﷺ قتل کړې دې نو دا سبب دلعت دې ﴿وَمَا قَتَلُوهُ﴾ دا ددوی ددعوه ترديد دې چه نه دوی عيسى ﷺ قتل کړې دې اونه ئی په سولئ کړې دې ﴿وَلَكِنْ شَيْءٌ مِّمَّا﴾ «شبه» صيغه دماضى مجهول ده دشبهه نه ماخوژدې يعنې مماثلت په شکل کينې، يا په معنى داشتباه سره دې يعنى معامله اواصل خبره گډوډه کول، نو دلته دوه توجه دي: اوله توجه داده چه دوی عيسى ﷺ ندې قتل کړې بلکه دوی قتل کړې دې هغه څوک چه جوړ کړې شوې وؤ په شکل دعيسى ﷺ باندې لکه دابن عباس رضى الله عنه نه روايت دې چه يهوديان کله هغه مکان ته داخل شول کوم مکان کينې چه حضرت عيسى ﷺ وونو پدوى کينې يوکس چه نوم ئي طيطانوس وؤ چه ډير شريروو او عيسى ﷺ ته به ئی اذيت رسولو هغه هم داخل شو دعيسى دقتل کولو دپاره ياگرفتارولو دپاره، نودغه سړې دعيسى ﷺ په شکل شواعيسى ﷺ اسمان ته الله تعالى اوچت کړلو نويهوديانو ده لره قتل کړو نو بيا په شک کينې شول که داعيسى ﷺ وى نوخمونږ ملگرې څه شو او که دا طيطانوس وى نوبياعيسى ﷺ څه شوه اوهم دارنگې د ده ظاهرى خليه دعيسى عليه السلام پشان وه اولاندې بدن ئي دطيطانوس وو، اوابن جرير، دابن وهب رحمهما الله نه داسې روايت کړې دې چه دا مقتول دعيسى ﷺ دحواريينو نه وو عيسى ﷺ اوويشت (۲۷) حواريينوسره يومکان ته داخل شوې وو نويهوديانوپرې احاطه اوکړه نوچه دوی داخل شو نوعيسى ﷺ خپلوملگروته اوپل چه څوک جنت غواړي؟ نويوسرى آواز اوکړو چه څه جنت غواړم نواند الله تعالى دده شکل دعيسى ﷺ په شکل جوړکړو او عيسى ﷺ ورلره خپل قميص اوعمامة ورکړه نويهوديانوگمان اوکړلو چه داعيسى دې نودې ئي قتل کړلو (کذا القزطى)

اودويمه توجه داده چه دوی ته معامله مشتبه اوگډه وؤه کړې شوې ده پدې شان چه کله

یهودیان دحضرت عیسیٰ علیه السلام دگرفتارولو دپاره مکان ته داخل شول نو عیسیٰ علیه السلام نی اونه موندلونو یو غریب سرې نی ونيولو او قتل نی کړلو او دفن نی کړلو او چاته نی ښکاره نه کړو نوعواموته نی او نیل چه مونږه عیسیٰ قتل کړو او دفن موهم کړو اودا دویمه توجیه حضرت شاه انورشاه کشمیری صاحب رحمته الله دابن حزم د کتاب الملل والنحل (ص: ۱۷۷) نه نقل کړې ده اودې نه نی ترجیح ورکړی ده.

﴿وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ﴾ یعنی کومو خلقوچه دحضرت عیسیٰ علیه السلام په باره کښې اختلاف کړې دې چه هغه یهودیان اونصاری دی نود ((الذین)) نه مراد دواړه فرقې دی، نو پدې کښې هیڅ چا سره صحیح علم نشته بلکه تردد او جهل دې، د شک نه مراد تردد دې یا ترینه مراد جهل دې. یهودیانو دا اختلاف په باره دعیسیٰ کښې داسې کړې وو چه آیا که مونږه عیسیٰ قتل کړې دې نو زموږه ملگرې څه شو او که مونږه خپل ملگرې قتل کړې دې نو عیسیٰ څه شو او دارنگې مخ دعیسیٰ علیه السلام اوباقی بدن نی ددوی دملگری وو، اونصارو اختلاف داسې کړې دې چه عیسیٰ علیه السلام قتل شو او زموږه دپاره کفار دسینات شو او بعضو وئیل چه جسم نی قتل شو او روح نی الله تعالی خواته لاړ، اوبعضو وئیل چه قتل شولیکن درې ورځونه روستو بیا جوندي شو او آسمان ته لاړ.

﴿وَمَا قُلُوهُ يَقِينًا﴾ ((یقیناً)) تاکید د نفی دې ﴿بَلْ رَفَعَهُ اللَّهُ﴾ بلکه یقینی اوقطعی خبره داده چه الله تعالی خپل ځان ته او آسمان ته اوچت کړې دې، دلته رفع جسمانی مراد ده ځکه چه د ((رفعه)) ضمیر هم هغه چاته راجع دې چه ((قلوه اوصلوه)) ضمیر ورته راجع دې اوهغه جسم ته راجع دې ځکه قتل اوصلب په جسم باندې کیږی نه په روح باندې

﴿وَإِنْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَّا لِيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ﴾ پدې کښې دود توجیه دی اول دا چه د به ضمیر راجع دې عیسیٰ علیه السلام ته ((وقال الشيخ الضحی راجع الی حقبة ما قاله محمد صلی الله علیه وسلم)) اود ((موته)) ضمیر راجع دې اهل کتابو ته یعنی هر اهل کتاب یهودی اونصرانی چا مرکبی ر په حالت دترع کښې چه دعالم غیب مشاهده اوکړی نوایمان په عیسیٰ علیه السلام باندې روارزی خود امان به دوی ته نفع نه ورکوی او په ورځ دقیامة به عیسیٰ علیه السلام ددوی په انکار گواهی وکړی. دا چه دوی به ایمان راوړی په حقیقت دهغه څه چه نبی صلی الله علیه وسلم ترمدلی دی په حق دعیسیٰ علیه السلام کښې او په ورځ دقیامت به نبی صلی الله علیه وسلم پدوی

گواهی و کپی، دویمه توجیه داده چه دا دواره ضمیرونه عیسی علیه السلام ته راجع ی او مطلب دادی چه قیامت ته قریب چه کله عیسی علیه السلام د آسمان نه راکوز شی نو دموت نه قبل که یهودی وی او که نصرانی وی نو په ده به ایمان راوړی او دا توجیه غوره ده

فَبُظْلِمَ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَمْنَا عَلَيْهِمْ طَيْبَاتٍ أُحِلَّتْ لَهُمْ

نویس: په سبب دظلم کولو د یهودیانو سره حرام، کرل مونږ پدوی باندې مزیدار (پاک) څیزونه چه حلال شوی وو دوی لره

وَبِضَائِهِمْ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ كُفِّرُوا وَاتَّخَذُوهُمُ الزَّبَا وَكَانَ

اوپه سبب دمنع کولو ددوی دلارې دالله نه ډېرو خلقلره اوپه سبب داخېستلو ددوی سودلره اوپه تحقیق سره

نُفُوا عَنْهُ وَأَكْلِهِمْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَأَعْتَدْنَا

دوی منع کړې شوی وو دهغې نه، اوپه سبب دخوړلو ددوی مالونو دخلقلره په ناحقه سزه، اوتیار کړې دې مونږ

لِلْكَافِرِينَ مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ۝

کافرانو لره ددوی نه عذاب دردناک

﴿فَبُظْلِمَ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَمْنَا﴾ دا دهغه اسبابو اجمالاً اعاده ده چه مخکېني ذکرشو نو (۲۴)

سببیه ده او دظلم نه مراد مخکېني مذکوره جرائم دی او (حرمت) بیان دحکم مقصودی دې، اکثر مفسرین وائي چه دتحریم طیبات نه مراد هغه اموردی چه مذکور دی په سورة انعام آیت نمبر

۱۲۴ کنې ﴿وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَمًا كُلَّ ذِي ظُفْرٍ﴾ لیکن پدې اشکال دې چه دا

امور خو مخکېني په سورة انعام کنې حرام شوی وو او یهودیانو مخالفت دعیسی او په حضرت مریم علیه السلام تهمت روستو لگولې وو نوسزا دجرم، دجرم کولونه مخکېني څنگه شوه؟

جواب حضرت شاه ولی الله محدث دهلوی رحمته الله فرمائي، چه مراد دتحریم طیبات نه دغه امور ندی چه مذکور دی په سورة انعام کنې بلکه مراد ترینه په یهودو ذلت راوستل اونصرت

بندول او حکومت اغستل وغیره دی نو دا آیت په شان د ﴿وَشَرِيتَ عَلَيْهِمُ الذَّلَّةَ وَالْمَسْكَنَةَ﴾

۱. دادتمامو اسبابو مذکورؤ اعاده ده

۲. دادتمامو اسبابو مذکورؤ حکم دې په طور د سزا

((وَضَرَبَ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةَ وَالْمَسْكَنَةَ - الْاِيه)) دې حضرت عثمانی رضي الله عنه ددې ايت په تشرېح كېي فرماني چه ديهوديانو ټولو مخكنو او روستنو شرارتونو ني ذكر او فرمانيلونو اوس فرماني چه مونږ په دوي باندې سخت شريعت كيخودو چه سر كشي نى ماته شى - الخ اوصاحب دروغ المعانى **يوجواب داهم** وركړې دې چه دتحرېم دطبيات دپاره اسباب هغه عبادۀ العجل وغيره دى او انكار د عيسى عليه السلام او تهمت په بى بى مريم عليها السلام اسباب د دوام او د استمرار دتحرېم دپاره دى ((وقيل في جوابه ان المراد استمرار التحريم)) (روح المعانى)

﴿وَبَصَّطَهُمُ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ﴾ دينه مراد منع كول دخلقودى دتوحيدنه او دايمان بالرسول نه او اتباع دقرآن نه ﴿وَأَخَذَهُمُ الرِّبَا وَقَدْ نُهُوا عَنْهُ﴾ سود په دوي باندې حرام وو په توراۀ او انجيل كېي داحكم موجود دې ﴿أَمْوَالُ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ﴾ د دينه مراد ټولو حرامې طريقې دمال گټلودى لك رشوت، دهوكه اونذر لغير الله ﴿لِلْكَافِرِينَ مِنْهُمْ﴾ څوك چه پدوي كښې په كفر باندې مصر شى نو دهغوئ دپاره عذاب اليم دې او څوك چه ايمان راوړى لكه عبدالله بن سلام رضي الله عنه نوهغوئ دپاره دبل اجر دې ((بوتون اجرهم مرتين)).

لَكِنِ الرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ مِنْهُمْ وَالْمُؤْمِنُونَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ

لېكن پاخه په علم كښې ددوي نه اومومنان، ايمان لري په هغه كتاب چه نازل كړې شوبدې تاته

وَمَا أُنزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَالْمُقِيمِينَ الصَّلَاةَ وَالْمُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالْمُؤْمِنُونَ

اوجه نازل كړې شوبدې مخكښې ستانه «اوشاباش دې» په قانمونكودموخ اووركونكى دزكوة اوايمان لرونكى

بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أُولَٰئِكَ سَنُؤْتِيهِمْ أَجْرًا عَظِيمًا ۝

په الله او په ورځ د آخرت، دغه كسان خامخا وركوؤ به مونږ دوي ته اجر لوني

﴿لَكِنِ الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ فِي الْآيَةِ﴾ دا بشارۀ دې مؤمنانو د اهل كتابوته لكه عبدالله بن سلام او

دهغه ملكرى شو ، ((لكن)) حرف استدراك دې چه مخفف دې نوعمل نه كوى «الراسخون»

مرفوع دې مبتداء ده سره دمعطوفاتونه ، او ﴿يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ﴾ ورله خبردې يا «يؤمنون»

جمله حالیه ده او خبر د میت^۱ «**أُولَئِكَ سَوْفَ يُعَذَّبُونَ**» دې

«**وَالْمُقِيمِينَ الصَّلَاةَ**» دا منصوب دې په تړد د سببویه او د عامو بصریانو باندې بنا برمدح «ای امدح المقیمین الصلوة» نو پدې کښې اشاره ده زیات اهمیت د صلوة ته. او امام کسانې وائې چه دا مجرور دې عطف دې په «**ما انزل الیک**» باندې یا په کاف باندې په «**من قبلک**» کښې اومرادرینه ملائک دی، یا عبارة په حذف دمضاف سره دې «ای بدین المقیمین الصلوة» امام کسانې په امام سببویه باندې اعتراض کوی چه منصوب برمدح په آخر دکلام کښې رازی نه په وسط کښې نوسببویه وائې چه پدې خبره باندې هیڅ دلیل نشته دې چه منصوب برمدح فقط په آخر کښ رازی. حاصل دادې چه «**المقیمین**» منصوب دې یا مجرور دې او «**المقیمون الصلوة**» قراءت شاده دې او «**المقین الصلوة**» قراءت متواتره دې اولحن ندې اوحضرت عثمان رضی الله عنه ته چه منصوب کړې شوې دې «(اری شیامن لحن — الخ)» دا نسبت صحیح ندې اودا روایت ثابت ندې دحضرت عثمان رضی الله عنه نه ځکه چه په روایت کښې ضعف اواضطراب دې اونیقطاع ده. روح.

فانده شیعه د «**المقین الصلوة**» په اعراب باندې اعتراض کوی چه دا دعربیت په قانون سره لحن دې چه عثمان رضی الله عنه کړې دې اوداسې په نورو آیاتونو اعتراض کوی. نو جواب دماقبل نه معلوم شو چه دا قراءت متواتره دې اودیته لحن ویل دا حماقت دې

حضرت استاد شیخ القرآن مولا نا غلام الله خان رحمه الله خپله واقعه بیانوله چه په مایاندې دحکومت دطرف نه شکایت وونوځه ډیټی کمشنرخپل دفترته طلب کړم نوچه کله حاضر شوم نوماته معلومه شوه چه شیعه دې نوما په هغه باندې سلام اونه ویلو او کیناستم نو هغه پوهه شو او را پاسیده او په ډیر احترام سره ئې گفتگو شروع کړه، وې ونیل حضرت چه تا خو تفسیر جواهر القرآن خولیکلې دې لیکن د «**والمقیمین الصلوة**» په اعراب دې لیکل ندی کړی نو دا وه وایه چه دا ولې منصوب دې؟ نو ما جواب ورکړو چه دا منصوب بنا برمدح دې نو هغه اعتراض وکړو چه منصوب بنا برمدح خو په آخر دکلام کښې راځی، نو ما جواب ورکړلو چه دا دبعضې اهل عربو قول دې اوبدې هیڅ دلیل نشته دې چه دمنصوب برمدح به فقط په آخر دکلام کښې وی. هغه چپ شو، خو دا جواب مادخپل ځان نه توکلاً کړې وو او څه ماخذ او حواله راته معلومه نه وه نو چه واپس راغلم، نو د روتی خوراک وغیره ضروریاتو نه قبل م تفسیر روح المعانی راواخست نو په هغې کښ هم دغه خبره وه چه ما کړپوه، خوشحال شوم اوشکر م وکړو چه غلطه توجیه م نده کړې، دا قصه به حضرت طلباؤ ته د عبرت لپاره کوله چه یو انگریزی

خوان او عصری تعلیم شیدانی په قرآن کښې دنقص پیدا کولو دپاره مذموم کوشش کوی او دومره ډیره مطالعه کوی او معلومات حاصلوی، نوموړې تاسوله څه څه پکار دی (والله اعلمون)،

﴿وَالْمُؤْتُونَ الزَّكَاةَ﴾ دا عطف دې په «يؤمنون» باندې نو دا هم خبر د «لکن» دې

﴿وَالْمُؤْتُونَ﴾ داهم عطف دې په «يؤمنون» باندې، او دا نې مؤخر ذکر کړوڅکه چه دا په

منزله د شرط دې دپاره د ما قبل او شرط کله مؤخر وی ((سَلَوِيْهُمْ)) سین د استقبال قریبه دې او کله کله ترینه تاکید مراد وی، دلته د تاکید لپاره دې

إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَى نُوحٍ وَالذِّكْرِ مِنْ بَعْدِهِ

بېشکه ^۱ مونږ وحې کړېده تاته پشان دهغې چه وحې کړېوه مونږ نوح ته، او نور وپیغمبرانوته روستودهغه نه.

وَأَوْحَيْنَا إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ

اووحې کړې وه مونږ ابراهیم ته، او اسماعیل ته او اسحاق او یعقوب ته او اولاد دهغوی ته

وَعِيسَى وَالْيُوسُفَ وَيُونُسَ وَهَارُونَ وَسُلَيْمَانَ ۖ وَآتَيْنَا دَاوُدَ زُورًا ۖ

او عیسی او ایوب، او یونس او هارون او سلیمان ته، او ورکړې وو مونږ داود ته زبور

وَرُسُلًا قَدْ قَصَصْنَاهُمْ عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ

اووحې کړېوه مونږ ډېر رسولانوته چه دهغوی احوال مونږ بیان کړی دی تاته مخکښې ددېنه،

وَرُسُلًا لَّمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ ۖ وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَى تَكْلِيمًا ۖ

او داسې ډېر رسولانوته چه دهغوی حالات مونږ ندي بیان کړي تاته، او خبرې کړی دی الله د موسی سره خبرې کول

رُسُلًا مُّبْتَلِينَ وَمُنْذِرِينَ لِّقُلٍّ لِّئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ

لیږلی دی مونږ رسولان زېرې ورکونکی او یرونکی د دې دپاره چه پاتې نشی دخلقودپاره په الله

حُجَّةَ بَعْدَ الرُّسُلِ ۖ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿٥﴾ لَكِنِ اللَّهُ يَشْهَدُ بِمَا

خه الزام بهانه، پس دلبرلودرسولاتو نه، اودی الله زورآور اوحکمتونووالا لیکن الله گواهی کوی به هغه

اَتَزَلَّ إِلَيْكَ آتَزَلَّهُ بِعَلِيهِ ۖ وَالْمَلَائِكَةُ يَشْهَدُونَ ۖ وَكَفَى

کتاب سره چه نازل کړې نې دې تاته نازل کړې نې دې پخپل علم سره، اوملائک هم گواهی کوي، اوبوره دې

بِاللَّهِ شَهِيدًا ﴿٦﴾

الله گواهی کونکې

﴿إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ﴾ دا جواب دې دسوال مذکور داهل کتابونه اوحاصل ددې دادې چه دارومدار درسالت په وحې دې اوپدې خبرې باندې ندې چه کتاب به جمله نازل وی. اووحی راتلل تاته یقینا دی نوته هم یقینی نیی ئی لکه نوح اودهغه روستونورو انبیاءو نه وحی راغلې ده نوهغوی انبیاء وؤ. دلته تشبیه ورکړې شوه د ایحاء «وحی کیدلو» د نبی کریم صلی الله علیه وسلم د ایحاء د نوح علیه السلام سره او د نبیینو بعده سره حالانکه وحی د حضرت آدم علیه السلام نه شروع شوې ده اوهغه اول الانبیاء دې، خکه چه دنوح علیه السلام نه مخکې وحی دتشریعاتو به لږه وه او وحی د تکوینیاتو به ډیره وه او نوح علیه السلام اول نبی تشریعی دې، او دغه وجه ده چه حدیث دشفاعت کبری کښې ئی ورته «اول نبی بعثه الله» ویلی دی (کما فی البخاری وغیره) اودارنگې نوح علیه السلام اول هغه نبی وو چه دقوم سره ئی مقابله راغلې وه اودوی د انکار په وجه سره هلاک شوی وو نوپدې کښې موجوده کفاروته تنبیه مقصود ده اوهم دارنگې نوح علیه السلام اول هغه نبی دې چه دشرک ئی ردکړې دې اودینه مخکښې دشرک وجودنه وو اگرکه گناه قتل وغیره وولیکن شرک دنوح علیه السلام په زمانه کښې شروع شوې دې یا د نوح علیه السلام نه لږ مخکښې شروع شوې دې، دشرک ابتداء دحدیث دبخاری شریف وغیره نه معلومېږی چه هغه بتان چه قوم د نوح علیه السلام ئی عبادت کولو هغه په اصل کښ نومونه د صالحینو وو چه کله وفات شول نو دهغوی معتقدینو (میریدانو) دهغوی تصویرونه جوړکړل «دابه جائزوو په دغه زمانه کښ» دتسلی دشرک دپاره نوکله چه دوی مړه شو نو وروسته نورو خلقو ئی عبادت شروع کړو ((وقالوا لا تدرن

ولا سواها — الا به)) ﴿وَقَالُوا لَا تَدْرُنَّ إِلَهَتَكُمْ وَلَا تَدْرُنَّ وَدًّا وَلَا سِوَاكَ﴾

﴿وَأَوْحَيْنَا إِلَيْكَ إِذْ هِيمَ﴾ یعنی دامد کورانیبیا، خوتاسوهم منی اوحالاتکه دوی ته جمله

کتاب نه وو راغلي ﴿وَمَا آتَيْنَا دَاوُدَ زُبُورًا﴾ حضرت داود عليه السلام فضيلت دزبور او درساله او د نبوت په وجه وو، د حکومت په وجه نه وو نو ځکه ئی ددې ذکر او کړو، روح المعانی وغیره، لیکي چه په زبور کښې یو سل پنځوس سورتونه وو او په هغې کښې حلال او حرام او نور احکام نه وو صرف وعظونه او حکم او فضيلتونه وواو هغه هم متفرق نازل وو.

﴿وَرُسُلًا قَدْ قَصَصْنَاهُمْ﴾ دا منصوب دې په فعل مقدره سره ((ای ارسلنا رسلا)) یعنی ډیر

رسولان داسې دی چه دهغوئ حالات او نومونه الله تعالی خپل نبی ته بیان کړی دی او ډیرو رسولانو تفصیلی حالات او نومونه الله تعالی خپل نبی ته ندی بیان کړی، نو معلومه شوه چه نبی صلی الله علیه وسلم لره علم کلی ندې ورکړې شوې، البته په شمار د پیغمبرانو کښې یو روایت دې چه سره ضعف نه اهل علمو قبول کړې دې چه یولاک څلور یشت زره انبیاء دی او درسلانو تعداد درې سوه او دیارلس دي.

﴿وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَى تَكْلِيمًا﴾ پدې کښې اشاره ده چه وحې د موسی عليه السلام علاوه د تورا نه

نجمانجماً وه، نوباب تفعیل د اطوارو دپاره دې ﴿رُسُلًا﴾ ((ای ارسلنا رسلا)).

﴿مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ﴾ پدې کښې حکمت د ارسال الرسل دې چه خلقوته حق بیان کړی

او تخويف او بشارت هم بیان کړی

﴿إِنَّمَا يَكُونُ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ﴾ معتزله وائي چه ارسال درسل په الله تعالی

باندې واجب دی، د دې آیت نه استدلال کوی چه د دینه معلومیږي چه که الله تعالی ارسال الرسل نوې کړې نو خلقو به په الله تعالی باندې حجت او دلیل قائم کولې شو، نو معلومه شوه چه ارسال الرسل واجب دي او اهل سنت والجماعت وائي چه ارسال الرسل واجب ندی بلکه دا د الله تعالی تفضل او احسان دي، او پدې آیت کښې د حجة نه مراد عذر او بهانه ده یعنی که الله تعالی د نبیاء ته رسولان نه وې را لیرلې نو خلقو به عذر او بهانه کوله چه مونږ ته هیڅ څه نه وه او هرکله چه الله تعالی رسولان را ولیرل نودغه عذر او بهانه ختمه شوه. تائید سورة قصص آیت نمبر: ۴۷.

﴿لَئِنْ أَلَّهَ يَشْهَدُ﴾ دامتعلق دې د سوال دیهودو سره او ((لکن)) داستدراک دپاره دي

او مستدرک عنه محذوف دي یعنی ((انهم لا يشهدون لکن الله يشهد)) په یو روایت کښې راغلو

دی هر کله چه نازل شو دا آیت «انا اوحینا الیک» نو کفار و وونیل : «ما نشهدک» مونږ د دې شهادت نه کوو، نو نازل شو دا آیت یعنی که تاسو شهادت نه کوئ د رسالت د رسول الله صلی الله علیه وسلم لیکن الله تعالی یی کوی او ملائکتی کوی.

﴿أَنْزَلَهُ بِمِائِةٍ﴾ دا جمله تفسیرده دماقبل یعنی د «ما انزل الیک» دپاره او «(ب)» په «(بعلمیه)» کښې دتلبس دپاره ده یعنی دا قرآن نازل دې اومتلبس دې دعلم دالله سره نو لکه چه څنگه چه علم دالله تعالی ډیر زیات اولامحدود دې نو دغه سې دقرآن پاک اسرار او کمالات او علوم هم لامحدود دی ځکه چه هر کلام دمتکلم دعلمی شان مطابق وی

فانده الله تعالی شاهد دې او «ما انزل الیک» مشهور دې اومشهور علیه محذوف دې چه هغه حقانیت در رسول الله دې لیکن حضرت استاذ فرماني چه داسې هم کیدې شی چه «بما انزل الیک» مشهور به شی و «انزله بعلمه» مشهور علیه شی او مطلب داشی چه دا کتاب دخپل حقانیت لاکامل والی دپاره پخپله شاهد او دلیل دې بل شاهد او دلیل ته ئې ضرورت نشته لکه شاعر د فارسی وائي

آفتاب آمد دلیل آفتاب گر دلیلی بایدت زور و متاب

﴿وَكُنْ بِآلِهِ شَهِيدًا﴾ «(ب)» زانده ده اولفظ د «(الله)» مجرور لفظا دې مرفوع محلا دې بنا بر فاعلیت ځکه چه فاعل د «(کفی)» باندې «(ب)» زانده داخپیری او «(شهید)» تمیز دې دفاعل نه اومطلب دادې چه الله تعالی دکومې خبرې شهادت او کړی نو دا شهادت پوره او کافی دې، بیا دبل چا شهادت او اقرار ته ضرورت نشته دې

إِنَّ الدِّينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ قَدْ ضَلُّوا

بېشکه هغه کسان چه کفر ئې کړېدې اومنع کوی خلق دلارې دالله نه په تحقیق سره گمراه شوی دی دوی

ضَلُّوا بِعَيْنِهِمْ إِنَّ الدِّينَ كَفَرُوا وَظَلَمُوا لَمْ يَكُنِ اللَّهُ لِيُفْهَرِ

په گمراهی لرې سره بېشکه هغه کسان چه کفر ئې کړېدې اوظلم ئې کړېدې، ندې الله چه بخښنه او کړی

لَهُمْ وَلَا يَلِدُهُمْ طَرِيقًا إِلَّا طَرِيقَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا وَكَانَ ذَلِكَ

دوی ته اونه به اوبشانی ورته لار. مگر لار دجهنم همېشه به وی په دی کښې همېشه، اودې دا کار

عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا ۝

په الله باندې آسان.

﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ دا زجر او تخويف دې منكرينوته، يهوديانو د رسول پاك صلى الله عليه

وسلم د صفاتو كتمان هم كولو او تحريف نى هم كولو او دنورو خلقو د گمراه كولو دپاره نى په

رسالت باندې اعتراضونه هم كول. او دا صرف د ضد او عناد دوجه نه، نوالله تعالى فرماني چه

دوى گمراه دى په ضلال بعيد سره ځكه دوى پخپله هم گمراه دى او نور خلق هم گمراه كوى

﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَظَلَمُوا﴾ دا تخويف دې اود «ظلموا» نه مراد دادې چه نور خلق كفو او معصيت

ته رابلى ﴿وَلَا يَلِدُهُمْ طَرِيقًا ۝﴾ إِلَّا طَرِيقَ جَهَنَّمَ ﴾ يعنى الله تعالى ورته توفيق د صحيح لارې

نه وركوى لكه ﴿فَسَيَرُومُ لِّلْمُتَرَى﴾ او «الا طريق جهنم» استثناء ده كه «طريقا» نه مراد طريقه

عامه شى او يا منقطعه ده كه د «طريقا» نه مراد طريقه صحيحه شى

يَكَيْهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ الرُّسُولُ بِالْحَقِّ مِنْ رَبِّكُمْ فَأَمِنُوا خَيْرًا

اي ۱. خلقويه تحقيق سره راغلېدې تاسوته رسول په حقه سره دطرفه درب ستاسونه. نو ايمان راوړئ دابه غوره وى

لَكُمْ وَإِنْ تَكْفُرُوا فَإِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمُوتِ

تاسولره. او كچرې تاسو كفو كوى پس په تحقيق سره خاص الله لره دې اختيار دهر هغه څه چه په اسمانونو كښې دى

وَالْأَرْضِ ۝ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ۝

او زمكه كښې دى، او دې الله پوهه حكمتونو والا

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ﴾ دا خطاب عام دې او تر غيب دې ايمان ته په رسول صلى الله عليه وسلم

سې چه ايمان راوړل ستاسو لپاره خير او بهتر دى او په كفو كولو كښې ستاسو خپل ضرر دې

﴿هُوَ﴾ منصوب دې په فعل مقدره سره ((ای یکن خیرا لکم)) ﴿وَإِنْ تَكْفُرُوا﴾ شرط دې او جزاء،

نی مقدردده چه ((لا تضره)) دې. او ﴿فَإِنَّ لِلَّهِ﴾ ((فان الله)) دمخدوفي جزاء قائم مقام دې

لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ وَلَا تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ إِنَّمَا

ای اهل کتابو، تجاوز دهنده مه کوی پخپل دین کنی. اومه وانی په الله باندې مگړحق وایی. نده مگړداده

الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللَّهِ وَكَلِمَتُهُ أَلْقَاهَا إِلَى مَرْيَمَ وَرُوحُ

چه مسیح عیسی خوی دمیریم رسول دالله دې اوکلمه دهغه ده. چه اچولی نی ده طرف دمیریم ته اوروح دې

مِنْهُ ۚ فَآمِنُوا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهِ ۚ وَلَا تَقُولُوا ثَلَاثَةٌ ۚ إِنَّهُمْ أَوْفُوا

د طرفه د الله نه. پس ایمان راوړئ په الله او په رسولانو دهغه. اومه وایئ: چه خدایان درې دی. منع شی

خَيْرًا لَّكُمْ ؕ إِنَّمَا اللَّهُ إِلَهُ وَاحِدٌ ؕ سُبْحَانَ أَنْ يَكُونَ لَهُ

ددې نه داپه خبروي ستاسودياره. بېشكه صرف الله معبود دی يوازي. ياك دی ددېنه چه وي ددله

وَلَدٌ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ط

روى: خاص دهعه په اختيار كنى دى هر هغه څه چه په آسمانونو كېنى دى اوهعه څه چه په زمكه كېنى دى.

وَكَفَى بِاللّٰهِ وَكِيلًا ﴿٦١﴾

اوپوزەدی اللہ ذمہ وار دھولوکاروسو

﴿يَا أَهْلَ الْكِتَابِ﴾ دعوامی دعوت نه. روستوخصوصی دعوت دي اهل كتابته. شه

وَمِنْ أَهْلِ الْحَرْبِ دَهْلَوِي ^{عَلَيْهِ السَّلَامُ} فَرَمَدِي چہ د اهل کتابونہ مراد نصاری دی چہ دوی بہ خیل دین

کسبِ غلرکرتی و د او عیسی علیه السلام ته یې له ونیلې وو لکن صاحب دمدارک وانی چه مراد ددیسه

یهود او عیسائی دواړه د دې د غلو وړ د حد سره عی د حد وړ کولو ته وایي نوښت و افراس کېږي وو د حد

سرغی نہ چہ عسی علیہ السلام اے اللہ! اللہ! وہ (انجیل) جو ان کے لئے ہے، جو ان کے لئے ہے، کہی کریں وہ چہ عسی علیہ السلام

رسالت نه ئی انکار اوکړو او د دروغو ډیرید الزامات یې پرې اولگول

فانده دا ولیاوالله او بزرگان دین په باره کښې هم داسې حکم دې چه دهغوی په حق کښ نه افراط وکړې شی او نه تفریط، او دا رنگه په هر عمل کښې نه افراط پکار دې او نه تفریط نه دې غیر سنت ته سنت ویلې شی او نه دې سنت ته بدعت ویلې شی، او د حضور صلی الله علیه وسلم په شان کښ حضرت عمر رضی الله عنه په خپل آخری اهم بیان کښې دا سې فرمایلی دی **اَلَا تَمُ ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : لا تطروني كما اطروى عيسى بن مريم وقولوا عبدا لله ورسوله**)) (بخاری ۲۰۰۹، ۱۰) یعنی شما په مدحه کښې داسې افراط او تفریط مه کوئ لکه څنگه چه عیسایانو د عیسی عليه السلام په باره کښې چه کوم افراط کړې وو

﴿اِنَّمَا الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ﴾ دا بیان د حق دې په **«الا الحق»** کښې یعنی حقه خبره داده چه عیسی بن مریم **«ابن الله»** ندې بلکه ابن مریم دې نو دا رد دې په عیسایانو باندې **﴿رَسُولُ اللَّهِ﴾** دا رد دې په یهودیانو باندې **﴿وَكَلِمَتُهُ﴾** حضرت عیسی عليه السلام ته د **«کلمة الله»** ونیلو ډیر توجیها ت دی : (۱) حضرت عیسی عليه السلام په کلمه د **«کن»** سره پیدا شوې دې بغیر د ماده معتاده نه «یعنې بغیر د توسط داب نه» (۲) امام غزالی رحمه الله ونیلی دی چه دهرمولود دپاره یو سبب قریب وی او بل سبب بعید وی سبب قریب منی ده او سبب بعید کلمه د **«کن»** ده او هرکله چه په حق د عیسی عليه السلام کښې سبب قریب نه وو نواضافت ئی اوشو سبب بعید ته چه هغه کلمه د **«کن»** ده نو پدې کښې اشاره ده انتفاء دسبب قریب ته اود دې وضاحت دا قول دې **﴿اَلْقَيْنَهَا اِلَى مَرْيَمَ﴾** چه رسولې وه دا کلمه مریم ته، نو دا کلمه په منزله دهغه منی ده چه اچولې کیږی په رحم کښې (۳) **«کلمة الله»** ئی ورته څکه ونیلی دی چه پدې سره هدایت حاصلیږی لکه څرنگه چه هدایت حاصلیږی په کلام د الله تعالی سره (۴) دکلمة الله معنی هغه بشاره دې چه الله تعالی مریم ته ورکړې وو **﴿ان الله يمشرك بكلمة منه﴾**.

﴿وَرُوحٌ مِنْهُ﴾ عیسی عليه السلام ته د روح الله ونیلوهم متعدد توجیها ت دی : (۱) روح په معنی دنفخ سره دې یعنې پوکې کول او عیسی عليه السلام پیدا شوې وو په پوکې کولو دجبریل عليه السلام سره په گریبان دحضرت مریم کښې اود **«منه»** معنی من جانب الله ده، او اضافت یی الله ته دتعظیم او تشریف دپاره دې نه دتبعیض او یا دجزئیت دپاره لکه دا زعم دعیسایانو دې لکه روایت دې چه یونصرانی حاذق دهارون رشید مناظره اوکړه دعلی بن حسین الواقدی المروزی سره، او وې ویل چه ستا په کتاب کښ داسې آیت دې چه دلالت کوی په دې چه عیسی عليه السلام د الله تعالی جزه دې او دا آیت ئی تلاوت کړو نو واقدی ورته دا آیت تلاوت کړو **﴿وَسَوَّلَ لَكُمْ مَائِي﴾**

السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مِّنْهُ ﴿﴾ دلته هم «هن»، دې نو تمام اشياء دې جزء شی دالله نه ؟ نو نصرانی طبیب لاجواب شو او ایمان نه راوړو نوهارون رشید ډیر خوشحاله شو او واعدی ته نه ډیر انعام ورکړو (۲)، دعیسی علیه السلام سره دخلقو حیات رازی ظاهری حیاة خکه احیاء الموتی دعیسی معجزه وه اودارنگې معنوی حیاة هم خکه چه دې سبب دهدایت دخلقودې (۳)، روح په معنی درحمت سره دې لکه ﴿وَأَيَّدَهُم بِرُوحٍ مِّنْهُ﴾ «بنا په یو توجیه»، نو عیسی علیه السلام رحمت دې (۴)، روح په معنی دنهایت طهارت اونظافت سره راخی اوعیسی علیه السلام بغیر دنظفې نه پیدادې نوخکه نهې توصیف په روح سره شوې دې (۵)، روح په معنی د (سِر) سره رازی یعنی عیسی یو راز او حجت دې د اسرارو دالله تعالی نه (۶)، چا وئیلی دی چه عبارة په حذف دمضاف سره دې ((ای ذوروح منه)) (روح المعانی).

﴿وَلَا تَقُولُوا ثَلَاثَةٌ﴾ د نزول دقرآن په وخت کښې دنصاراو درې لوني لوني فرقي وي يوه فرقه چه هغې ته حلوليه ويلې شی هغې ويل چه عیسی عین الله دې اوالله تعالی دنیاته په شکل دعیسی کښې راغلې دې، دویمه فرقه پدې قائله وه چه عیسی ابن الله دې د دوی دواړو رد اوشو چه عیسی ابن مریم دې نه ابن الله، دریمه فرقه دتثلیث قائله وه یعنی خدایان درې دی (۱) اب (۲)، ابن (۳)، مریم اوبعضو داسې ويل چه (۱) اب (۲)، ابن (۳)، روح القدس، اومشهورقول دادې چه دنصاراو عقیده داسې وه چه معاذالله، الله تعالی یو جوهر دې اواقانیم ثلاثه ته تقسیم شوې دې: اب، ابن، روح القدس، اول ذات دې دویم صفت (علم) دې اودریم حیاة دې، دا ټول خرافات او بې دلیل خبرې دی ﴿انْتَهُوا﴾ منع شی د قول دتثلیث نه اودا رد دې په قائلینو د تثلیث باندې ﴿خَيْرًا﴾ مفعول به دفعل محذوف دې ((ای واقصدواخیرکم کماهو المشهور عند النحاة)) اوراچه خبره داده چه داخبرد ((کان)) محذوفه دپاره دې ((ای یکن خیر لکم)).

﴿إِنَّمَا اللَّهُ إِلَهٌ وَحِدٌ﴾ دا صریح رد دې په تثلیث باندې ﴿مُسَبِّحَتُهُ أَنْ يَكُونَ لَهُ وَلَدٌ﴾ دا صریح رد دې په قائلینو د ابنیت باندې ﴿لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾ پدې کښې نفی دتصرف ده دعیسی علیه السلام اودمریم بی بی نه.

لَنْ يَسْتَنْكِفَ الْمَسِيحُ أَنْ يَكُونَ عَبْدًا لِلَّهِ وَلَا الْمَلَائِكَةُ الْمُقَرَّبُونَ وَمَنْ

هرگز، شرم نه کوی مسیح ددېنه جه شي بندگي کونکې دالله اونه ملاک مقرب، اوخوک

يَسْتَنْكِفُ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيَسْتَكْبِرُ فَسَيَحْشُرُهُمْ إِلَيْهِ جَمِيعًا ۝ فَأَمَّا الَّذِينَ

چه شرم کوی دیندگی: دالله نه اوتکبر او کړی نوزرده چه جمع به کړی الله خپل خان ته تول پس هغه کسان

أَمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ وَيَزِيدُهُمْ

چه ایمان نه راوړي وي او عملونه کوي نېک نويوره به ورکړی الله دوی ته اجر ونه ددوی اوزیات به ورکړی دوی ته

مِّن فَضْلِهِ ۝ وَأَمَّا الَّذِينَ اسْتَنكَفُوا وَاسْتَكْبَرُوا فَيُعَذِّبُهُمْ

د فضل خپل نه. او هغه څوک چه شرم او کړی دیندگی: دالله نه اوتکبر او کړی نو عذاب به ورکړی الله هغوی ته

عَذَابًا أَلِيمًا ۚ وَلَا يَهْدُونَ لَهُمْ مِّن دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ۝

عذاب دردناک. او نه به مومی دوی خپل خان لره سوا دالله نه څوک دوست اونه مددگار

﴿لَنْ يَسْتَنْكِفَ الْمَسِيحُ﴾ د «استکاف» معنی ده بد گنړل او عار گنړل، عیسیانو حضرت

عیسی علیه السلام ته اله و نیل اودانې گمان ووجه عیسی ته بنده و نیل توهین دې او مشرکین عربو به

ملائکو ته بنات الله و نیل او دهغوئې به ئی عبادت کولو او هغوی ته به ئی د عبادو نسبت کول د

هغوئې توهین گنړلو نواله تعالی پدوی باندې رد او کړو چه عبدیت دمخلوق دپاره صفت کمال

دې عیسی علیه السلام اوملائک مقربین دعبدیت نه انکار نه کوی اودا دخپل خان توهین اوعار نه

گنړی او څوک چه عبدیت عار نه گنړی نو هغه ته به الله تعالی پوره پوره اجر ورکوی او څوک چه

دالله تعالی عبدیت او بندگی عار او گنړی نو هغه لره به عذاب الیم ورکوی.

لِيَكُنَّ النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ بُرْهَانٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَأَنزَلْنَا إِلَيْكُمْ

ای خلقو به تحقیق سره راغلي دي دې تاسو ته يقيني دليل دطرفه درب ستاسو نه، اونازل کړې دي مونږ تاسو ته

نُورًا مُّبِينًا ۝ فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَاعْتَصَمُوا بِهِ فَسَيُدْخِلُهُمْ

نور ښکاره نوهغه کسان چه په ایمان نه راوړي دي په الله او کلک نه نیولي وي دا قران نوزرده چه داخل به کړی دوی لره

فِي رَحْمَةٍ مِنَّا وَفَضْلٍ فَتَهْدِيهِمْ إِلَيْهِ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا ۝

په خاص رحمت خپل کښې اوزیات ثواب کښې، او روان به کړي الله دوی لره خپل خان طرفته په نیغه لار

﴿يَأْتِيهَا النَّاسُ مَدَّ جَاءَ كُمْ بُرْهَانٌ﴾ دا ترغیب دې اتباع دقرآن ته چه قرآن مضبوط اونیسې خکه چه دا دلیل قطعی دې اونور دې دا به تاسوته دصراط مستقیم هدایت کوی . «برهان» په لغت کښې غلبې ته وائی او په عرف کښې هغه دلیل قطعی ته ویلې شی چه مفید دقیق وی او دا سبب دغلبی دې په مقابل باندې اومراد ترینه یاقرآن دې «ابن کنیو» اویارسول دې . یا معجزات دی . یا دین حق دې . او دنورنه مراد قرآن دې نوکه دبرهان نه مراد هم قرآن شی نو دا عطف دمغایرت لفظی د وجه نه دې لپاره دبیان دصفتومتعددو ﴿وَأَعْتَمَسُوا بِهِ﴾ ضمیر راجع دې الله تعالی ته یه «برهان» ته یا «نور» ته ﴿فَسَيُذْخِلُهُمْ فِي رَحْمَةٍ مِّنْهُ﴾ مراد درحمت نه ثواب یا جنت دې اود «فضل» نه مراد زیادت دې په ثواب کښې ، یا «رحمت» نه مراد ایمان اود «فضل» نه مراد کمال دې په دین کښې ﴿وَيَهْدِيهِمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ دا په دنیا کښې مراد دې اویا په آخرت کښې دجنت لارې ته هدایت مراد دې د «الیه» نه مراد «الی دینه» یا «الی جنت» دې

يَسْتَفْتُونَكَ ۚ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ ۚ

دوی فتوی ، طلب کوی ستانه ، ته ورته اووایه چه الله حکم درکوی تاسوته په باره د کلاله «میرات» کښې .

إِنْ أَمْرُوا هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُ أُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا

که یوسړې مړشو نه ووهغه لره اولاد اصول فروغ ئې نه وواوهغه لره یوخور وه پس ددې د پاره نیمه دهغه مال ده

تَرَكَ وَهُوَ يَرِيهٗا إِنْ لَّمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ ۚ فَإِنْ كَانَتَا

چه ده پریخودې دې . او دا زور وارث دتول مال دخور دې که نه وو هغې لره هیڅ اولاد ، نوکه وی دادواړه

اِئْتَمَتْنِ فَلَهُمَا الْغُلُمٰنِ مِمَّا تَرَكَ ۖ ذَوٰنَ كَاثِرًا ۚ اِخْوَةً

دوه خویندې . نودې دواړو لره دوه دریمې دی دهغه مال نه چه پریخودلې دې زور ، اوکه وو دوی رونه خویندې

رِّجَالًا وَنِسَاءً فَلِلَّذَكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ ۚ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ أَنَّ

نارینه او زانه نود نارینه دپاره پشان دبرخې ددوه زاناؤ ده ، واضحه بیانوی الله تاسوته ، دپاره ددې

۱ . په آخر کښې دمیراث په احکامو کښې دبعض صورتونو بیان ، دسورت په آخر کښې احکام ذکر شو دپاره ددې چه معلوم شی چه پدې سورت کښې اصل مقصد داحکامو بیان دې

تَضَلُّوا وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

چه گمراه نشی او الله په هر څیز پوهه دي.

﴿يَسْتَفْتُونَكَ﴾ په احكامو دميراث كښې داخياډى خور او ورور حكم بيان شوې دي او دا عياني او علاني خور او ورور حكم نه وو بيان شوې نو د سورة په آخر كښې د دې بيان دي او اشاره ده دېته چه مقصود ددې سورة نه بيان د احكامو (امور انتظاميه) دي نو ددې وجه نه ده دې سورة په اول او آخر كښې احكامات ذكر شو، د «كَلَامُهُ» معنى مخكښې ذكر شوې ده ﴿وَلَهُ اُخْتُ﴾ دلته اخت عياني او علاني مراد ده، دارنگې داخ نه هم عياني يا علاني اخ مراد دي، پدې آيت كښې څلور صورتونه ذكر شوي دي:

(۱) دا چه څوك مړ شى او يوه عياني خور يا علاني خور ئې پاتې شى نو دې لره نصف ميراث دي او مابقي دعصبو دپاره دي.

(۲) دا چه خور ئې مړه شى او اولاد ئې نه وي او ورور ئې پاتې شى نو ده لره ټول مال دي ځكه چه دي عصبه دي.

(۳) دا چه څوك مړ شى او دوه خویندې ئې (عياني يا علاني) پاتې شى نو دوى لره ثلثين دي.

(۴) سورة دادي چه خویندې او رونه دواړه ئې پاتې شى نو پدې صورت كښې خویندې هم عصبه دي اود ((لذکر مثل حظ الانثيين)) په قانون به تركه تقسيمې.

﴿يَبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ أَنْ تَضَلُّوا﴾ ((بين الله)) فعل اوفاعل دي او ((ان تضلوا)) يى مفعول له دي په حذف دمضاف سره ((اي كراهة ان تضلوا)) يا په كښې ((لام)) او ((لا)) مقدر دي ((اي لان لا تضلوا)) او چا ويلي دي ((ان تضلوا)) مفعول به د ((بين)) دپاره دي په تاويل دمصدر سره ((اي بين الله لكم ضللا لكم)) او مقابل ئې محذوف ((اي من هداكم)).

﴿وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾ نو په احكامو او په مصالحو هم عالم دي. امام سيوطي رحمه الله ويلي دي چه ددې سورة خاتمه په احكامو دميراث باندې اوشوه او احكام دميراث په ټولو احكامو كښې آخر نازل شوى دي او احكام دميراث تعلق ساتي دمرگ سره او د انسان آخرى حالت موت دي.

اللهم ارزقنا الموت على الايمان واجعل اخر كلامنا لا اله الا الله محمد رسول الله

تمت سورة النساء ولله الحمد ولأول وآخر

رکوع	سورة المائدة مدینه	آیتونه
۱۶	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	۱۲۰
خاص په نوم د الله سره چه بې حده مهربانه اوډیر رحم کونکې دې شروع کوم		

رقمهما حسب التلاوة (۵) وحسب النزول (۱۱۲)

دې سورت ته سورة مائده خكه وائی چه په دې كښې د مائده ذکر دې ،

ربط په دریو طریقو سره دې اول ربط اسمی : لکه مخکنو سورتونو کښې ذکر شو ، دویم د مضامینو د بقرې نه په سورة آل عمران کښې مضمون د نفی د شرک اعتقادی اعاده شوې وه او په سورة نساء کښې ترینه مضمون د امور انتظامیه اعاده شوې وه او دلته د مضامینو د سورت بقرې اعاده ، د مضمون د نفی د شرک فعلی ده په تفصیل سره ، (۳) دریم د سورت نساء په آخر کښې ئې فرمائیلى وؤ ، ﴿يَبْتَئِنُ اللَّهُ لَكُمْ أَنْ تَضْلُوا﴾ نودلته د دواړو قسمونو شرک رد کيږي چه ده گمراهي نه بچ شي .

د سورت د مضامینو خلاصه

ددې سورت دوه حصې دي : دابتداء دسورت نه تر ﴿وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ آیت نمبر (۴) ع ۷ پورې اوله حصه ده ، او دآیت نمبر (۲۷) نه تر آخر پورې دویمه حصه ده ، په اوله حصه کښې دوه مضمونه دي اول نفی د شرک فعلی او دویم نفی د شرک اعتقادی ، او په دویمه حصه کښې بیاد دغه دواړو مضامینو اعاده ده ، برعکس ، یعنی اول نفی ده شرک اعتقادی او بیا نفی د شرک فعلی ده .

د اولې حصې تفصیل : ﴿يَبْتَئِنُ اللَّهُ لَكُمْ أَنْ تَضْلُوا﴾

تمهید دې ټول سورت ته ، بیان نفی د شرک فعلی ده او پدې کښې د څلورو مسائلو بیان دي ، (۱) تحریمات العباد ، (۲) تحریمات الله ، (۳) نذر لغیر الله ، (۴) نذر الله ، تر آیت نمبر (۵) ، پورې او په دې کښې ددې خبرې تنبییه هم ده چه کوم جدید الاسلام خلق دامسائل منی ، اوبل څوک ورسره څهیر . چهار کوی نویه تاسو باندې دهغوی سره تعاون ضروری دي ، اوستا سودیځوانی دښمنی په وجه دهغوی سره تعاون نه کول او خاموش کښیناستل تعاون علی الظلم دي ، بیاد امر مصلح ذکر دي ، آیت نمبر (۲) ، بیاد ایفاء العهد تاکید دي ، تر آیت نمبر (۱۱) پورې بیاد نقض

عهد دوه نمونې بيانېږي، تر آيت (۱۴)، پورې ﴿يَتَأْخَذُ الْحَكْمَ﴾ آيت نمبر (۱۵)، نه دوه نمونې نفي دشرک اعتقادي بيانېږي، تر آيت نمبر (۱۹)، پورې، ددې نه بعد تنبيه ده په دې چا خاموشه مه کيښي بلکه دکفاروسره جهادکوي، اومحاريينوقطاع الطريق وغيره مفسدانوته سزا ورکوي اوحودودجاري کوي، اوکه خاموش کيښي نوذلت به برداشت کړي. ددې دوه نمونې تر آيت (۳۲)، پورې، بياد محاريينو اوسارقينو سزاگانې ذکرکېږي تر آيت (۴۰)، پورې، بيانې صلي الله عليه وسلم ته دمنافقينو اويهوديانوپه غلظه رويه اوکردار، دغم نه کولو حکم او تسلي ده، تر آيت نمبر (۵۰)، پورې بيا مسلمانانوته حکم دې، چه هرکله تاسوته ديهودواو منافقينو رويه معلومه شوه نود دوي سره تعلق اودوستي مه کوي، گني د دوي ددوستي په وجه به تاسو مرتدشي، اوددې تاکيد ذکر کيږي، اويهودوته زجرونه ذکرکېږي، تر آيت نمبر (۷۲)، پورې

دويمې حصې تفصيل: ﴿يَا أَيُّهَا الرُّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ﴾ نه دويمه حصه شروع کيږي. په دې کښې اول نفي دشرک اعتقادي ده، اوتخويف دې اهل کتابوته تر آيت نمبر (۸۲)، پورې، اوبيانفي دشرک فعلی ده، اودخلورو مسائلوبيان دې تفصيلاً اود دې متعلقات دی تراخرسورت پورې اود سورت په آخرکښې ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا هَذِهِ السُّبُلَ﴾ دتول سورت خلاصه ده.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا هَذِهِ السُّبُلَ

ای، ایمان والو! پوره کړئ لوظونه (کوم چې تاسو دالله سره کړي دي په منلو د احکامو د هغه کښې.

أَحَلَّتْ لَكُمْ بِهِنَا الْأَنْعَامَ إِلَّا مَا يُنْفَى عَلَيْكُمْ

چې حلال، کړې شوی دی ستاسودپاره خاوري دانعامودقسم نه، مگر هغه چې لوستلې کيږي په تاسو

غَيْرَ مُحَرَّمٍ عَلَيْكُمْ إِلَّا مَا يُنْفَى عَلَيْكُمْ

مه، کښې حلال گڼرونکی دیکار پداسې حال کښې چې تاسو محرامان یئ. بېشکه الله فېصله، کوي هغه چې اوغواړی

۱ - تمهید مضامینودسورت ته

۲ - دسورة په اوله حصه کښې اول مضمون نفي دشریک فعلی اوله مسئله تحريمات غير الله ختمولو حکم

۳ - دويمه مسئله تحريمات الله باقي ساتلو حکم

۴ - علت

﴿بَيِّنَاتٍ لِّلَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ﴾ تمهید دې ټول سورت ته. (عقود) د (عقد) جمع ده، په اصل کېني مضبوط، کلک غوټه کولو ته وائی، اوداپه اجسامو کېني رازی اویا استعمالېږي په معانیو کېني، اود عقود، او عهد، په منځ کېني فرق بعض مفسرین داسې کوی چه په عقد کېني معنی داستیثاق او کلک والی ده، یعنی کلکه وعده، او عهد عام دې، او بعض وائی چه عقد هغه وعده ده چه په مابین د طرفینو کېني وی، او عهد عام دې چه مابین د طرفینو کېني وی یانه، او بعض وائی چه عقود خاص دی په ایمان والو پورې او عهد عام دی هر چاته چه آسمانی کتاب ئې منلې وی مؤمن وی یا اهل کتاب کافروی.

په دې آیت کېني د عقودنه څه مراد دی؟ په دې کېني د مفسرینو مختلف اقوال دی، بعض وائی چه د اسلام نه قبل وعدې مراد دی، بعض وائی چه بیع شراء نکاح عقود تر مراد دی، بعض وائی چه پخپل مابین کېني وعدې تر مراد دی، بعض وائی چه دا خطاب د مؤمنینو اهل کتابو سره دې اود عقودنه هغه میثاق مراد دې، چه په تورات انجیل کېني د دوی نه اخستلې شوې وو په باره د تصدیق در رسول الله صلی الله علیه وسلم کېني، لیکن بناء پدې تمام توجهاتو باندې ددې جملې د مابعد سره ربط او مناسبت نه معلومیږي نوددې وجه نه حضرت الشیخ فرمائی چه مراد تمام هغه وعدې دی چه الله تعالی د بندگانو نه دایمان په وجه اغستی دی په باره د منلو د احکامو کېني عموماً اوپه باره د تحلیل او تحریم کېني خصوصاً او دا روایت دې د ابن عباس رضی الله عنه نه کمافی الروح، لکه د روستو آیت نمبر (۷) ﴿وَمِثْقَةُ آلِزَي وَانْفَكُم

﴿لَا قَلَمٌ سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا﴾ نه معلومیږي، حضرت شاه ولی الله رحمته الله علیه ددې آیت ترجمه داسې کوی ((ای مؤمنان! وفا کنید به عهد هائی که بسته یږد با خدا تعالی، یعنی در التزام احکام او تعالی)) او هر کله چه د اسورت نازل شویدی په زمانه دفتح مکه کېني (کما هو المصروح فی بعض الروایات المرفوقه) اوپه دغه وخت کېني د مشرکانو رسومات د تحلیل او تحریم په باره کېني رائج وؤ، نو ددې وجه نه په دې سورت کېني مؤمنانو ته حکم او شوچه تاسوپه وخت دایمان راوړلو کېني او په وخت دبیت کېني د نبی صلی الله علیه وسلم سره داپخه وعده کړیده، چه مونږ به دالله تعالی په احکاماتو اود نبی صلی الله علیه وسلم په سنت عمل کوؤ نو اوس دغه وعده پوره کړئ او شرکیه رسومات اوبدعات ترک کړئ، اوهم دغه وعده هریو مسلمان دالله تعالی سره کړیده په کلمه کېني، (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ محمد رسول الله) وئیل په حقیقت کېني دالله تعالی سره وعده

کول دی. په التزام دا حکامود الله تعالی او په سنت درسول الله صلی الله علیه وسلم کښې نوددې وعدې پوره کول ضروری دی، اود (اَوْ فَاِذَا لَعَنُوهُ) لاندې داخل دی.

﴿اُحِلَّتْ لَكُمْ بَهِيمَةُ الْاَنْعَامِ﴾ داددې سورت داوولې حصې اول مضمون دې. يعنی نفی دشرک فعلی ده. دلته (۴) څلور مسائل ذکر کيږي. (۱) تحريمات العباد يا تحريمات الشيطان يا. تحريمات غير الله. ددې حکم دادې چه داباطل دی دا ختم کړئ. په دې آيت کښې ددې مسئلې ذکر دې. (۲) تحريمات الهية صحيح دی هغه قائم اوساتئ. ددې مسئلې ذکر په ﴿عَبْرَ حِيلٍ الْقَيْدِ وَأَنْتُمْ حُرٌّ﴾ کښې دې. (۳) نذر لله صحيح دې قائم ئې اولرئ. ددې ذکر په ﴿لَا تُحِلُّوا شَعِيرَ اللَّهِ وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ وَلَا الْهَدْيَ وَلَا الْفَلَاحَةَ﴾ کښې کيږي. (۴) نذر لغير الله. حرام باطل دی. لهذا ختم ئې کړئ. ددې ذکر په ﴿وَمَا أَهْلَ بِهِ﴾ کښې کيږي. حضرت الاستاذ رحمه الله به ددې تشریح داسې کوله، چه چونکه الله تعالی دتمامو مخلوقاتو خالق مالک اورب دې. نو هغه بعض اشیاء حلال کړيدی اوبعضی ئې حرام کړيدی اودخپل کوريعنی حرم د احترام دپاره ئې (هدایا) مقرر کړيدی اودغه شان ئې په خپل نوم باندې نذر مقرر کړيدی، نو شيطان لعین ددې په مقابلې کښې تحريمات اوکړل اودخپل ځان دپاره ئې نذرونه اوهدايا مقرر کړل. لیکن دا خبره خوهرچاته معلومه ده چه شيطان لعین دې نودهغه په وینا سره څوک څه خيژنه حراموی اونه دهغه په نوم نذر (هدایا) ورکوی، نوددې وجه نه شيطان خپل نوم پټ کړو. اود اولیاء الله نومونه ئې رامنځ ته کړل، چه دا اشیاء دهغوئ نذرونه اوهدايا دی. اوفلانی کار دهغوئ تحريمات دی، نوشيطان کار خپل چلوی، اونوم داویا ز استعمالوی، نور قرآن پاک ددې رد اوکړو چه تحريمات العباد باطل دی ختم ئې کړئ. اونذر لغير الله باطل اوحرام دې ختم ئې کړئ. اوتحريمات الله صحيح دی ددې تحريم قائم اولرئ، او نذر لله اوهدايا، صحيح دی قائم ئې اوساتئ، نود ﴿اُحِلَّتْ لَكُمْ﴾ مقصود دادې چه تاسودخپلو معبودانودتعظيم دپاره، بلکه په حقیقت کښې دشیطانانو دپاره، په خپل ظن اوتخمين سره کوډ اشیاء حرام کړيدی لکه ﴿وَحَرِّمُوا مَا رَزَقَهُمُ اللَّهُ أَفَرَأَيْتُمْ عَلَى اللَّهِ حَرْمَ﴾ ددې حرمت ختم کړئ. قرطبی وائی. (کانت للعرب سنن فی الانعام من البحيرة والسائبة والوصيلة والحام یاتی بیانها فزلت هذه الایة رافعة لتلك الاوهام الخیالية والآراء الفاسدة الباطلة الخ) حاصل داچه په دې آيت کښې دتحريمات غير الله دختمولو حکم دی. لکه دامسئله روستوپه (۱) آيت نمبر (۸۷) ﴿يَا أَيُّهَا

أُولَئِكَ آمَنُوا لَا تَحْزَنُوا طَيِّبَاتٍ مَّا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ ﴿٢﴾ او په آیت نمبر (۱۰۳)، ﴿مَا جَعَلَ اللَّهُ مِنْ بَیْدَةٍ وَلَا سَآئِمَةٍ﴾ کښې ذکر کړی. (۳)، اودارنگ په سورت بقره آیت نمبر (۱۶۸)، ﴿كُلُوا وَمِنَ الْأَرْضِ حَلْالًا طَيِّبًا﴾ (۴)، او په سورة انعام کښې ﴿وَقَالُوا هَذِهِ أَمْعَدٌ وَحَزَرْتُ حَبْرًا لَا يَلْعَمُهَا إِلَّا مَنْ لَشَاءَ رَزَقْنَاهُمْ وَأَنْعَمْنَا حُرْمَتِ طَهُورُهَا﴾ آیت نمبر (۱۶۸) تر آیت نمبر (۱۴۵) کښې ذکر کړی. د «بهيمة الانعام» معنی ده چارپانې خاروی، امام راغب ددې معنی کوی چه «کل ذات اربع فی البر والبحر، وقيل ما لا نطق له، خص في التعارف بما عدا السباع والطيور» دغه شان صاحب د قاموس وائی چه بهیمة خلورو خپووالاته وائی، یا هر ژوندي چه تمیز او عقل نه لری. بهیمة د بهم نه مشتق دي په معنی د ابهام سره، او کوم څیز چه عقل نه لری نو هغه ته اشیاء مبهم وی او علم نلری، امام شعرانی رحمته الله وائی چه خبره داسې نه ده چه کومه مشهوره ده بلکه حقیقت دادي چه د عقل اودارک نه هیڅ شی خواه حیوان وی یا شجروی یا حجر وی خالی نه دي. البته فرق د مراتب و ضرور شته دي، بلکه بهیمة ته بهیمة ددې وجه نه وائی چه نور خلق د دوي په خبر و باندې نه پوهیږی نو د دوي کلام په خلق و باندې مبهم وی، او ددې وجه نه بعض حضرات ددې داسې ترجمه کوی، (بې ژبي چارپایان).

او (انعام) جمع د (نعم) ده، (فالتوختاور) ددې (۸)، اته قسمه دی چه په سورت انعام کښې مذکور دی. او په اضافت د (بهيمة) کښې (انعام) ته درې اقواله دی (۱) یو داچه دا اضافت بیاني دي یعنی بهیمة چه دي بعینه انعام دي، (۲)، دویم داچه اضافت دعام دي خاص ته دپاره د تعین دمصادق دعام. (۳)، دریم داچه دا اضافت دمشبه دي مشبه به ته، یعنی هغه بهیمة چه مشابه وی دانعام سره او وجه د شبه اجترار، (شخوند کول) او عدم دانیا بو، (یعنی سُبُعیت پکښې نه وی، یعنی ماتونکې نه وی، لکه هوسئ، حمار وحشی، بقر وحشی، وغیره.

﴿إِلَّا مَا يَتْلُو عَلَيْكُمْ﴾ دا استثناء متصله ده ای، (الاهیمة یتلی علیکم تحریمه)، چه میتنه، منخنقه او منذور لغیر الله ده، ﴿غَيْرَ مُحِلِّ الصَّيْدِ وَأَنْتُمْ حُرْمٌ﴾ دا دویمه مسئله ده، عام مفسرین وائی چه غیر محلی الصید حال دي د «لکم» ضمیر نه، نو ترجمه داشوه حال داچه تاسونه یی حلال گڼونکی د ښکار په حالت د احرام کښې، حضرت شیخ رحمته الله فرمائی چه ښا په دي تقدیر باندې به دامسئله تبعی شی ځکه حال قید او تابع وی نو بهتره داده چه دا خبر د «کان» محذوفه شی ای

کونوا غیر محلی الصیدحالة الاحرام) (کان) سره داسم نه حذف کول. او خبر ورله باقی ساتل جائز دی. لکه په الفیه دابن مالک کنبې دی شعر

يحذفونها و يقون الحبر بعد ان ولو كثيرا واشتهر

یعنی حذف کوی دوئ (عرب) کان لره اوباقی پریږدی خبر پس د. (ان) او (لو) نه زیات اومشهور. نومعلومه چه د (ان) او (لو) نه بعد حذف د (کان) شائع او کثیر دې اوددې دواړونه علاوه بل خائ کنبې حذف اگرکه شائع نه دې خو جائز دې. ((لَا لِلَّهِ تَحْكُمُ)) دا علت اجمالی دې دما قبل دواړو مسئلو دپاره

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحْلُوا شَعَائِرَ اللَّهِ وَلَا الشَّهَرِ الْحَرَامَ وَلَا الْهَدْيَ

ای ایمان (ای) والو: بې عزتی مه کوی د خودالله (د دین الله) اونه د میاشتې دعزت اونه د هدی قربانی.

وَلَا الْقَلَائِدَ وَلَا أَمِينَ الْبَيْتِ الْحَرَامِ يَتَتَفَعُونَ فَضْلًا مِّن رَّبِّهِمْ وَرِضْوَانًا ۖ وَإِنَّا

اونه دامیل والاخارو اونه د قصد کونکو بیت الحرام. طلب کوی دوئ فضل د خپل رب اورضامندی. اوکله

حَلَلْتُمْ فَأَصْطَاؤُوا ۖ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَا نَقَوْمِ أَنَّ

چې تاسو د احرام نه اوخی نوبینکار کوی (یعنی اجازت دې) اوباعث دې نه شي په تاسو د بنیمنی دیو قوم په سبب ددې

صَدُّوكُم عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ أَنْ تَعْتَدُوا ۖ وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ

چې تاسو یې منع کړی وی د مسجد حرام نه پدې خبره چې تاسو د خپل نېرشۍ اومدد کوی دیوبل سره په نېکۍ

وَالْتَقَوْا ۖ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ ۖ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۖ إِنَّ اللَّهَ

اوتقوی کنبې. او مدد مه کوی دیوبل سره په گناه او دظلم په کارونو کنبې. اووېره کوی دالله نه. بېشکه انه

شَدِيدُ الْعِقَابِ ۝

سخت عذاب والا دی

﴿يَتَأْتِيَ الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَحِلُّوا شَعَائِرَ اللَّهِ﴾ داد دریمی مسئلی بیان دی، «تخلو» داخل نه مأخوذ دی. «احلال» مقابل اوضد احترام دی، یعنی بی حرمتی، او «شعائر» جمع د «شعیره» ده او «شعیره» هر هغه خیزته وئیلې شی چه په هغې سره بل خیز معلومیری، او خاصه علامه اونځنه وی اود هریو دین خاص خاص علاموته شعائر او شعار وئیلې شی لکه زنار، مندر، دهندوانو دپاره، اوصلیب، گرچه دنصاراؤدپاره، او ددین اسلام خاص علاموته شعائر الله وئیلې شی، اودا اضافت دتعظیم دپاره دی، په اصل کښې شعائر دین الله دی، لکه مسجد اذان، مناسک دحج لکه تلبیه، صفامروه وغیره، صاحب دروح المعانی دعطائت نه نقل کړیدی چه دشعائر الله نه مراد تمام شرائع اود دین حدود او امرفرائض، واجبات، اونواهی مراد دی اودا راجع تفسیر دی، نو د نواهی احترام، احترازدې دمنهياتونه او بی احترامی نی اتیان دې منهياتوته اودا و امر و احترام اتیان دې ماموراتوته اوبې احترامی ترک دماموراتودې

﴿وَلَا الشَّهَرُ الْحَرَامَ﴾ اوبې حرمتی مه کوئ دعزت والا میاشتی، مرادترینه رجب دی یا ټول شهر حرم دی اوبې حرمتی ئې «نسی» دی لکه په سورت توبه کښې رازی یاقتال کول دی په دې کښې، ﴿وَلَا الْهَدْيَ﴾ اوبې حرمتی مه کوئ دهدی «د قربانی د څاروی» چه غصب ئې

کړئ یاخیل محل ته درسیدلونه ئی منع کړئ، ﴿وَلَا الْقَلْبَدَ﴾ «قلاید» د «قلاده» جمع ده «قلاده» هغه خیز دی چه دهدی په غاړه اویزان کړې شی لکه نعل یا بل څه خیز چه هغه علامه وی ددې چه داهدیه ده، دلته ترینه مراد، ذوات القلائد دی یعنی هغه هدایا «څاروی» چه دهغوئ په غاړه کښې قلاده وی نو دا ذکر الخاص بعد العام دی، دپاره دتشریف او اهتمام شان، یا ترینه مراد، خود قلاده، یعنی دقلادې بی احترامی مه کوئ نومنع دې احترامی دهدې نه په طریق اولی سره معلومه شوه لکه ﴿وَلَا يَذْبُوكَ رِيثَتَهُنَّ﴾ منع اوشوه دظاهرولودزینت «کالی» نه، نومنع دظاهرولو دمحل د زینت نه په طریق اولی سره معلومه شوه ﴿وَلَا مَائِيْنَ اَلَيْتَ الْحَرَامَ﴾ اوبې حرمتی مه کوئ دقصد کوونکو دبیات الحرام په حج یا عمرې سره، او د هغوئ بی حرمتی داده چه دحج او عمرې نه منع کړې شی او حرم ته دداخلیدو اجازت ورته ورنکړې شی، په (اَقِيْنُ اَلْهَيْبُ الْحَرَامُ) کښې دوه قوله دی، (۱)، یودا چه ددې نه مشرکین مراد دی، چه هغوئ په حدیبیه کښې مسلمانان منع کړی وؤد عمرې نه، نوالله تعالی مؤمنانوته وائی چه که دوی عمرې له

رازی اودالله تعالی رضا طلب کوی په خپل زعم کښې نوتاسوئې مه منع کوی، نود ﴿وَلَا تَجْعَلُوا مَثَلَكُمْ شَمَانُ قَوْمٍ﴾ نه مراد دغه مشرکین دی، نوددې تقدیر په بنادا آیت منسوخ دې، په ﴿إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَأُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ﴾ سره.

(٢) دویم قول دادې چه ددې نه مراد صرف مؤمنان دی په قرینه د ﴿يَتَّبِعُونَ قَوْلًا مِّن رَّبِّهِمْ وَرُفُؤًا﴾ سره، نوییا آیت منسوخ نه دې.

﴿وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا﴾ دا امر دباحث دپاره دې، ﴿وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ﴾ د «اجرام» معنی اماده کول په کسب دجرم باندې «لا یجرمن» دوه مفعوله غواړی مفعول اول ورله (کم) دې، او مفعول ثانی ورله (ان تغنوا) دې، په تاویل دمفرد سره، او ﴿شَتَّانُ قَوْمٍ﴾ ورله فاعل دې، شتان، سخت بغض عداوت ته وائی، او ﴿أَن مَّكَّدُوا كُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ﴾ علت دې د «شَتَّانُ» دپاره او منصوب بنزع الخافض دې، اې (لاجل ان صدوكم عن المسجد الحرام) نویه دې کښې هم دوه توجیه دی اوله توجیه داده چه ددې نه مراد مشرکین دی اودویمه توجیه داده چه ددې نه مراد هغه مؤمنان دی چه جدید الاسلام وو.

په واقعه حدیبیه کښې هرچه مشرکانو مؤمنانولره منع کړل د عمرې نه اود داخلیلونه بیت الله ته نود دوی په زړونو کښې مشرکانوته ډیره غصه اوبغض پیدا شو، اوبیا هرکله چه په اتم کال دهجرت فتح دمکې اوشوه، اودیرو مشرکانو ایمان راوړو، نوهغوی حج او عمرې ته راتلل نو شاید چه د مؤمنانو په زړونو کښې داخیال راغلې وي چه دوی مونږ د عمرې نه منع کړی ؤ. وپه حدیبیه کښې نوپکارده چه اوس مونږ دوی لره منع کړو د عمرې نه، نو حکم راغې چه دهغه پخوانی عداوت اوبغض په وجه دوی مه منع کوی دیبت الله نه ځکه چه دوی دایمان په وجه ستاسو رونږه گرځیدلی دی نود دوی سره عداوت اوبغض مه ساتی.

﴿وَتَمَازُوا عَلَى آلِهِ وَالنَّقْوَى﴾ داترقی ده یعنی د دوی سره خوبغض او عداوت مه ساتی بلکه تعاون ورسره کوی او که څوک دوی ته ضررتکلیف رسوی نوتاسو خاموش مه کیښئ بلکه د دوی دفاع کوی، او ستاسو خاموش کیښناستل تعاون علی الاثم والعدوان دې،

(بر) او (تقوی) بعض حضرات ورته مترادف وائی اوبعض وائی چه (بر) فعل الخیرات دې، او «تقوی» ترک المنکرات دې، اودارنگه اثم اوعدوان، بعضې ورته مترادف وائی او

بعض وائی چه اثم مطلق گناه ته وائی خواه که حقوق سره متعلق وی یا دعباداتو او عقایدو سره متعلق وی لکه شرک بدعت وغیره، اوعدوان ظلم ته وائی اودا حقوق سره متعلق وی. (وَأَقُولُ) په تقوی سره ترک المنکرات، فعل الحسنات اسانیري. (إِنَّ لِلَّهِ شَیْئِدَ الْعِقَابِ) داخويف دي

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ الْمَيْتَةُ وَالنَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهْلَ

حرام کړي^۱ شويده په تاسو باندې مرداره اووینه اوغوښه دخنزیر اوهغه چې آواز اوچت کړېشي دپاره دنعظیم اود منځني

لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ وَالْمُنْعِقَةُ وَالْمَوْ قُودَةُ

دغیر الله په هغې. اوهغه چې په مرئ خفه کولوسره مړه وی اوهغه چې په وهلودلرگي یاگتې سره مړه وی

وَالْمَرْذِيَّةُ وَالطَّيِّعَةُ وَمَا أَكَلَ السَّبُعُ إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ

اورارغختې اویه ښکرو وهلي شوې. اومايي دفعه خاړوی چې خوړلې وي درنده مگر هغه چې حلال نه کړی تاسو.

وَمَا دُخِّجَ عَلَى الثُّبِّ وَأَنْ تَسْتَقْسِمُوا

اوهغه چې ذبح کړې شوي وی په نشانونو اودرگاھونو د معبودان باطلو. اوهغه چې تاسو نه تقسیموي یاقسمت معلومی

بِالْأَرْزَامِ ۚ فُلُكُمُ فُسُقٌ ۚ الْيَوْمَ يَمَسُّ الدِّينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ

په غشوسره. دا ټول گناه اوحرام دی. نن ورځ^۲ نا امیده شول کافران دمغلوب کېدلو ددن ستاسونه

فَلَا تَخَفُوهُمْ وَارْحَمُونَ ۚ الْيَوْمَ اكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَاتَّمَكْتُ عَلَيْكُمْ

پس مه ویریري ددوی نه اوویریري ځمانه. نن ورځ پوره کړو ماتاسولره دین ستاسو اوپوره کړو ماپه تاسو باندې

رِغْبَتِي وَرَضِيتُ لَكُمْ الْإِسْلَامَ دِينًا ۚ فَمَنِ اضْطُرَّ فِي مَخْتَصِرٍ

نعمت خپل اوخوښ مې کړو تاسولره اسلام دین. نوڅوک چې مجبوره کړېشو په سخته لورېه کښې

۱ - څلورمه مسئله نذر لغیر الله.

۲ - یعنی داڅلور مسئلې دا کمال دین نه دي.

غَيْرِ مُتَجَانِبٍ لِأَلْمِ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

لیکن نه وؤ مانل کیدونکې گناه ته، نو پس بېشکه الله بخښونکې رحم کونکې دې

﴿حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أَلَيْتَهُ﴾ داڅلورمه مسئله ده. په دې کښې نذر لغير الله اود نورو محرماتو ذکر دې. ددې حکم دادې چه دا حرام دی. ددې حرمت باقی اولرئ اودامه خورئ. میتته (مرداره) هغه حیوان چه حلال نه وی لکه سپی گیدو وغیره. یا په شرعی طریق سره نه وی ذبح کړې شوې نوددې خوراک اودارنگه په هغې سره نفع اغستل جائز نه دی. نوددې وجه نه (حرمت علیکم الميتة) ذکر شو. اکل الميتة ذکر نشو، البته خرمن ئې بعدد باغت نه خرڅول جائز دی او په هغې سره نفع اغستل جائز دی. اود (دم) نه مراد دم مسفوح بهیدونکې وینه ده. (وَلَحْمَ الْخُزْنِ) خنزیر بجمیع اجزائه حرام، نجس العین دې. او په ده سره انتفاع حلاله نه ده، نودغوښې تخصیص صرف ددې وجه نه شویدې چه دحیوان مقصودی حصه غوښه وی نو چه دا حرام شی نو باقی اجزاء ئې په طریق اولی سره حرام شی. ﴿وَمَا أَهْلٌ لِّغَيْرِ اللَّهِ بِهِ﴾ ((اهل)) د ((اهل)) نه مشتق دې. رفع الصوت ته وائی ((استهل الصبی)) بچې چه پیداشی او په زوره آواز اوکړی. یا اوژارې نووئیلې ((استهل الصبی)) حاجی پاعمره کوونکې چه په زوره تلیه او وائی نووئیلې کیرې ((اهل الحاج، اهل المعتمر)) د مشرکانو عادت داؤوچه دخپلو بتانو په نامه به ئې نذر، منخته کوله. نو په زوره به ئې آواز اوکړو چه داخیژدفلانی بت په نوم دې، نودلته مراد د (ماهل) نه نذر لغير الله دې برابره خبره ده چه رفع الصوت وی یانه وی. نو (اهل) ذکر کول د هغوی دعادت موافق دی. په (ماهل لغير الله) کښې درې احتماله دی (۱) اول داچه دینه مراد هغه حیوان دې چه په هغې باندې په وخت دذبح کښې نوم دغير الله یاد کړې شی، لیکن داتوجیه ضعیفه ده ځکه چه بڼا په دې باندې د (وماذبح علی الصبی) ذکر مستدرک کیرې، مگرداچه په تخصیص بعدالتعمیم باندې محمول شی، البته کومو مفسرینو چه داتوجیه لیکلې ده، نود هغوی مقصود تخصیص او حصر نه دې. یعنی دائی مقصود نه دې چه صرف هغه نذر لغير الله حرام دې چه په وخت دذبح کښې په هغې باندې دغير الله نوم یاد کړې شی، نذر لغير الله مطلقاً حرام دې. بلکه هغوی د (وماهل لغير الله) یو صورت ذکر کړیدې حصر ئې مراد نه دې.

(۲) دویم داچه مراد ترینه هر هغه حیوان دې چه دغير الله دپاره نذر کړې شی نودغه حیوان حرام دې اگر که په وخت دذبح کښې په هغه باندې بسم الله اووئیلې شی ځکه چه دا په وجا

نذر کولو لغير الله سره حرام شويدي او حرمت په کښې سرایت کړيدي نو په بسم الله ونيلو سره نه حلالیږي لکه سپي، گیدرو وغيره. حضرت مولانا قاسم نانوتوی رحمته الله علیه فرمائی چې دا قسم حیوان په ظاهر کښې (ذکر اسم الله علیه) دې نوپکارده چې حلال شی. لیکن په باطن او حقیقت کښې (لم یندکرسم الله علیه وانه لفسق) کښې داخل دي. او اعتبار باطن او حقیقت اونیت لره وی نوددي وجه نه دا حرام دي. او دارائی د جمهور ووفقهاؤ او محققینوده.

(۳) دریم احتمال دادې چې د (ما اهل به لغیر الله) نه مراد عام دي چې حیوان وی او که غیر حیوان. نقد. یا غله. وغیره وی لکه په سورة انعام کښې دي. ﴿وَجَعَلُوا لِلَّهِ مِثْلَ ذُرَّاتٍ

الْحَبِّ وَالْأَنْكَبِ نَصِيبًا﴾ او دا قول زیات راجح دي لیکن ددې درې واپرواحتمالاتو په پېښاندې (به) په معنی د (علیه) سره دي اود (لغیر الله) معنی داده چې (لتعظیم غیر الله) نو کوم خیز چې دا کرام الضیف دپاره مقررشی یا ذبح کړې شی نو هغه په دې کښې نه دي داخل. او حضرت شیخ رحمته الله علیه دخپل شیخ مولانا حسین علی رحمه الله نه نقل کوی چې د (ما اهل) نه مراد هغه کلام دي چې په هغې سره دغیر الله دپاره نذر او کړې شی، او معنی ئې داده چې داسې کلام هم حرام دي چې په هغې سره منځته اونذر دغیر الله دپاره او کړې شی، او پناه په دې توجیه باندې (به) پخپله معنی سره دي، په معنی د (علیه) سره ګرځولوته ئې ضرورت نشته دي

فایده نذر دغیر الله دپاره کول کفردې، او دالله تعالی سره په عبادت مالی کښې شریک ګرځول دي. لکه بحر الرائق وغیره فقهاؤ لیکلی دي، (منها: ان النذر عبادة والعبادة لغیر الله کفر) دارنگه وائی (منها: انه ظن ان الميت يتصرف في الامور دون الله تعالی وذاک کفر، ومنها: ان الاولیاء الکرام يتصرفون في الامور من النفع والضرر وذاک کفر)، (مقدمه جواهر القرآن ص:

۵۱) اودارنگه کوم خیز (حیوان وغیره) چې نذر کړې شوې وی دغیر الله دپاره، نو هغه حرام دي قطعاً. لکه خنزیر وغیره چې حرام دي قطعاً (قال في الدر المختار: قبيل باب الاعتكاف: اعلم ان النذر الذي يقع الاموات من العوام وما يوذمن الزيت والشمع ونحوهما ما ينقل الى ضرائح الاولیاء الکرام تقرباً اليهم فهو باطل وحرام، قد ابتلى الناس بذلك ولا سيما في هذه الاعصار) والفصل في مقدمة جواهر القرآن) حضرت شیخ رحمته الله علیه فرمائی چې بعض علماؤ (تفسیرات احمدیه) لیکلی دي چې چې نذر للاموات حلال دي، ددې په مطلب پوهیدلو کښې ډیر خلق د هوکه شويدي. ددغه کلام مطلب دادې چې نذر لا یصال الثواب الی الاموات، یعنی نذر لله وی او ایصال ثواب امواتو ته

مقصود وی، دانه چه نذر للاموات وی، اوددی په ذیل کښې حضرت الشیخ فرمائی:

«بائی بها عوام کا فعل، تو اسکے بارے میں جب تک کلمے دلائل اور واضح قرائن سے معلوم نہ ہو جائے کہ ان کی نیت قرب الی غیر الله کی ہے اس وقت حرام ہونے کا حکم نہیں لگایا جاسکتا»

داد حضرت الشیخ نہایت اعتدال دی، د حرمت فتویٰ لگول، یاد شرک فتویٰ لگول کښې نہایت احتیاط ضروری دی، دعوامونه لفظی غلطی ډیره راخی لهداذهغویٰ د نیت او عقیدې معلومولونه بعد فتویٰ لگول مناسب دی، (وَالْمُنْفِقَةُ) داپنځه قسمونونه دي چه دلته مذکور دی د انخصیص بعد التعمیم دي په لفظ دمیتته کښې ځکه چه میتته هغه حیوان دي چه حلال نه وی لکه سپي وغیره، یا حلال وی خو په شرعی طریقہ سره نه وی ذبح کړې شوې اوداپنځه هغه څاروی دی چه شرعاً حلال دی لیکن حرمت په کښې ددي وجه نه دي چه په شرعی طریقہ سره نه وی ذبح شوې، (منغفقه) هغه حیوان دي چه دمرئ خپه کولوسره مړشی برابره خبره ده که څوک ئې پهانسی کړی یا پخپله داسې اوشی لکه چه دڅاروی په مرئ کښې رسی سخته شی یائی په مرئ کښې دننه څه اونځلی اومړشی بغیر ذبح نه او (موقوفه) هغه حیوان دي چه په لرگی لوې یاگتې باندې اووهلې شی اومړشی بغیر ذبح نه اوداخل دي په کښې هغه ښکارچه دغشی په پلنوسره اولگی اومړشی اوکوم ښکارچه دغشی په تیره طرف اولگی نوهغه حلال دي، **کفافی الحدیث**، اودارنگه داخل دي په دي کښې هغه چه ویشتلې شوې وی په پندقه سره یعنی دتوپک په گولئ سره ځکه هغه قتل کوی د دروندوالی اواحراق په وجه، نه دتیره والی په وجه، او (متودیه) هغه ده چه دبره ځائی نه (لکه کمر، غر) نه ښکته اوغورزیرې یا په کوهی کښې اوغورزیرې مړشی، او (نطیحه) هغه حیوان دي چه بل څاروی په ښکروهلې وی اومړشوی وی

﴿وَمَا أَكَلَ السَّبُعُ﴾ لکه سپي، شرمخ، گیدروغیره او ددي مطلب دادې چه سبع چه دحلال څاروی نه څه حصه اوخوری نومابقی چه ژوندې نه وی پاتې شوې اونه وی ذبح شوې په شرعی طریقہ سره نودغه مابقی حرام دي، اوکوم چه سبع خوړلې وی نودهغې سره حل، حرمت نه متعلق کیرې ځکه هغه ختم شویدي، ﴿إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ﴾ ((ذکاة)) ((بالذال)) ((انجام فعل خاص)) ته وائی د ((ذکا)) معنی (انجام ایقادالنار)) ذکاة فی الفهم دادې چه تام الفهم سریع القبول وی اوپه کلام دعربو کښې اوپه عرف دشرع کښې ذبح ته وائی په حدیث کښې دئی ((ذکوة الجنین ذکوة امة))، نود ((ذکیم)) معنی داشوه چه تاسوئې ذبح کړئ په ذبح کامله سره، کامله ذبح داده چه هغه حیوان

کوم نه چه دغه مذکور عوارض پیش شوی وی اومرنه وی بلکه حیاة په کنبی باقی وی اودبح سی. اوعلامه دحیاة، اضطراب، لکن خوزول، سترگی غره ول وغیره ذالک دی، اودا استثناء د **والمخنقة**، اود مابعد سره متعلقه ده، اوچاچه داسې وئیلې دی چه دا استثناء د ټول ماقبل سره متعلقه ده، اوددې نه داثابتوی چه هغه حیوان چه نذرشی دغیرالله دپاره اودبح شی په نوم دالله تعالی سره نودغه حلال دې، نوداقول صحیح نه دې ځکه کوم حیوان چه نذرشی دغیرالله دپاره نوهغه حرام شوپه سبب دنذرلغیرالله سره، اوحرمت په کنبی سرایت اوکړو، نودهغه حلال والې هله رازی چه علت دحرمت (یعنی نذرکول دغیرالله په نوم) نې ختم شی، یعنی په کومه وجه سره چه داحیوان حرام شوې ووهغه وجه ختمه شی اودهغې صورت دادې چه دغه څیزواپس کړې شی یعنی ناذر(نذرکونکې) نې واپس کړې اوبیانی پطوردصدقہ مبتدئیه سره دالله تعالی په نوم ورکړی نوحل به راشی. لیکن چه علت دحرمت نه وی ختم شوې نوهغه څیزحرام وی اوحرام په بسم الله وئیلوسره نه حلالیږی، لکه سپی، گیدرپه بسم الله وئیلوسره نه حلالیږی، دقرآن پاک دنوروایتونونه اوددېرومفسرینودتصریحاتونه هم دامعلومیری چه دااستثناء د **والمخنقة** او مابعدنه ده، مسئله دنذرلغیرالله په قرآن پاک کنبی په سورة (۱) بقره، (۲) مائده (۳) انعام (۴) اعراف (۵) نحل (۶) حج کنبی ذکرشوې ده، دسورت مائده ددې آیت په شان آیت نمبر (۱۷۳)، په بقره کنبی هم دې اودسورت نحل آیت (۱۱۵) هم دې نویه دغه دواړوایتونوکنبی دااستثناء نشته دې ځکه چه هلته دمنخنقه وغیره ذکرنه دې شوې، نوپه کوم ځای کنبی چه **والمخنقة**، وغیره ذکرشویدې نوهلته دااستثناء شته دې لکه دادمائده آیت، اوپه کوم ځای کنبی چه صرف (وماهل به لغیرالله) ذکردي اومنخنقه وغیره نه دی مذکوره هلته دااستثناء نشته نومعلومه شوه چه دا استثناء د(وماهل به لغیرالله) سره نه ده متعلق، تفسیرکبیرکنبی وائی، (۳۸۲۰)، انه استثناء من جمیع ماتقدم من قوله و **المخنقة** الی قوله و **ماکل السبع** وهوقول علی وابن عباس والحسن وقتاده) اوصاحب دمدارک (۱۱۲۰۹)، وائی (والاستثناء یرجع الی المنخنقة ومابعدھا)، صاحب دالبحرالمحیط وائی (قال علی وابن عباس والحسن وقتاده وابراھیم وطازس وعبیل بن عمیر والضحاک وابن زیدوالجمهوره وراجع الی المذکورات ای من قوله و **المخنقة** (۳۷/۴۲۱) (جواهر)

﴿وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ﴾ (علی) یاپخپله معنی سره دې یاپه معنی د(لام) سره دې (ای ماذبح للنصب) (نصب) جمع د (نصاب) ده، لکه (خمر) جمع د (خمر) ده، بعض وائی چه ددې نه مراداصنام

یعنی بتان دی، اوبعض وائی چه داهغه کانری وؤچه دخانه کعبی نه چاپیره وؤ، دادرې سوه شپيته (۳۶۰)، کانری وؤ، موافق دعدد داصنام سره، نوگوياکنبې دادهغوئ دربارونه وؤ. مشرکانوبه دلته ذبح کوله اوداعلامه وه دندزغیرالله، نوداذکرالخاص بعدالعام دې څکه (ما اهل) مذبح غیرمذبح دواړوته شامل دې اوداپه مذبح پورې خاص دې اوهم داشان داقسم خاص دې په نصب پورې او (ما اهل لغیرالله به)، تمام غیرالله ته شامل دې، که نصب وی یا اصنام یعنی بتان وی اوکه قبرونه وی، اوفرق په مابین داصنام (بتانو)، اوانصاب کنبې دادې چه اصنام هغه دی چه شکل ئې ورله دانسان یادبل څه حیوان جوړکړې وی، اوانصاب هغه دی چه شکل ئې ورله نه وی جوړکړې، او هلته نذرانې شکرانې اچولې کيږی اودبحې کيږی، دپاره دتعظیم دغیرالله، اودخوشنودې دغیرالله نوبه دې قسم ذبیحه کنبې مقصودتعظیم اورضاجوئ دغیرالله وی نوداحرامه ده، اگرکه په وخت دذبح پرې بسم الله اووئیلې شی، ددې مثال په موجوده دورکنبې دادې لکه چه جاهلان مسلمانان کوی، د اولیاؤ دخوشنودې دپاره په عرسونو کنبې دهغوئ دربارته گډ، بیزه، وغیره اشیاء اوږی اوهلته ئې ذبح کوی،

﴿وَأَنْ تَسْقِیُوا بِالْأَزْلَمِ﴾ (استقام) قسمت معلومول، اوبرخه معلومول دی، او (الزام) جمع د (زَلَمَ) ده هغه غشی ته وئیلې شی چه دهغې وزراوتیره څوکه نه وی، دمشرکینودوه قسمه عادتونه وؤ، یوداچه دوئ به خپل قسمت معلومولو، فال به ئې اچوو، اودهغې طریقه داوه چه دھبل بت په څنگ کنبې د کعبې په مینځ کنبې (۷)، اووه غشی پراته وؤ، اوپه هغې به مختلف لیکل وؤ، چاچه به خپل قسمت معلومولولکه سفریافلانې کاراوکړمه اوکه نه، نودھبل مجاور (منجور) ته به لاړواوهغه ته به ئې سل روپی اوپوه اوښه په نذرانه کنبې پیش کړه نومجاوربه ورله دغشونه یوغشي راؤښکلونوکه په هغه به (العمل) لیکلې شوی وؤ، نودوئ به وئیل (امرن رې) چه فال مې ښه راؤوتلونوهغه کاربه ئې کولو، اوکه (لاتفعل) به ئې پرلیکلی وؤ، نودوئ به وئیل (هائی رې) فال مې ښه نه دې راوتلې نوهغه کاربه ئې نه کولو، اوکه په غشی به (عمل، لیکلی وؤ، نودوباره به ئې مجاورته شکرانه ورکوله اوهغه به بیاپه دغه ترتیب سره کارکولو، نوشریعت داطریقه رد کړه اوددې په مقابل کنبې دشرعی استخارې حکم راغې.

اودویم عادت دمشرکانوداوؤ، چه څوکسانوبه یوحیوان لکه اوښه په شریکه واغستله اودبح به ئې کړه نوتقسیم دغوښوبه ئې چه کؤو، نودبت مجاورته به لارل نوهغه به دیوتن په نوم یوغشي ترکش نه راؤښکلواوپه هغې به ئې (لک النصف) لیکلی وؤ، نوده ته به دتول حیوان

نیمه ملاؤشوه دغه شان په بل غشی به ئې (لک الربع) لیکلی وؤ، نوچه دچاپه نوم به هغه راؤتونو هغه به څلورمه حصه واغستله، اودغه شان په بل غشی به ئې لیکلی وؤ، (لائی لک) یابه خالی وؤ، نو هغه به محرم شو، چا داسې ویلی دی چه په غشوبه ئې نشانات اولکیرې لکیدلې وې هغه به علامه دنصف ربع وغیره وه اودهغې مطابق ئې تقسیم کولو

﴿ذَلِكُمْ﴾ دا اشاره ده ماقبل تمام محرمانوته په تاویل دمذکور سره ﴿فَسُقِ﴾ یعنی حرام دی ﴿الْيَوْمَ﴾ ددې نه مراد حاضره زمانه ده اومايتصل به یازمانه دنزول دآیت ده (روح)

﴿الْيَوْمَ يَسْأَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ﴾ ای (مغلوبه دینکم، یا ابطال دینکم) ﴿فَلَا تَخْشَوْهُمْ﴾ یعنی دځفارونه داویره مه کوئ، چه دوی به په تاسوداسې غالب شی چه ستاسودین به ختم کړی یابه تاسو ختم کړی، ﴿وَآخِشُونَ﴾ بلکه ځمانه یریرې، که ځما د امر مخالفت مواو کړو نو رسوا به شی اوزه به سزا درکړم

﴿الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ﴾ حضرت الشیخ رحمته الله فرمائی چه په بیان دڅلورو مسائلو سره چه (۱) تحریمات الله (۲) تحریمات العباد (۳) نذر لله (۴) نذر لغير الله دې، ددین اسلام تمام فرائض اود حلالو حرامو تکمیل اوشو، د (الیوم) نه مرادهغه ورځ ده چه دآیت په کښې نازل شوچه هغه ورځ دجمعی وه او عرفه وه، دما سپڅین اومازیدگردمونځ نه روستوپه حجة الوداع (۱۰هـ) کښې، دسعید بن جریر رضی الله عنه نه ورایت دې چه ددې نه روستونبی صلی الله علیه وسلم صرف (۸۱)، ورځې حیات وؤ، پیاوفا ت شو، صاحب دروح المعانی داسې عبارت لیکی (ولم یلبث بعد سوری احدو ثمانین یوما مضی (روحي فداه) الی الرفیق الاعلی صلی الله علیه وسلم) او صحابه کرامو هم ددې آیت نه فهم کړو قرب وفات دنبی کریم صلی الله علیه وسلم لکه ددې آیت په نزول باندې د حضرت عمر رضی الله تعالی عنه جړیدل او په یو روایت کښې د ابوبکر صدیق رضی الله تعالی عنه جړیدل مروی دی، د (اکمال) معنی دانه ده چه ددې نه روستو ووحی بنده شوه بلکه مراد دادې چه احکام، حلال، حرام، فرائض بیان شو، ددې نه روستونورا حکامات نه دی نازل شوی، دا قول دابن عباس رضی الله عنه دې اوقرطبی وائی چه جمهور وائی چه مراد ددې دا دې چه معظم او غت غت احکام فرائض حلال حرام مکمل شواو ددې نه روستونورا حکامات هم نازل شویدی خو هغه کم وؤ، لکه آیت درېواو آیت

د کلاله. بهر حال د (اکملت) معنی دانه ده چه ددې نه روستو وحي بنده شويده.

قرطبي دلته سوال او جواب کړې دې: سوال: داچه (اکملت) دلالت کوي په دې چه دين نرددې وخته پورې کامل نه وؤ. بلکه ناقص وؤ اونقصان خوعيب دې. نوآيانبي صلى الله عليه وسلم اصحابه کرام ترددې وخته پورې په ناقص دين باندې عمل کولو اوناقص دين طرف ته ئې دعوت ورکولو؟

اوکوم صحابه رضی الله عنهم چه په بدر، احد، وغيرهما کښې شهيدان شويدي او دارنگه اصحاب د بيعة الرضوان اونور صحابه رضی الله عنهم چه خان مال، هرڅه ئې قربان کړي وؤ او مړه وؤ. نوآيادوي په ناقص دين باندې مړه دي؟

جواب دادې چه هر نقصان خوعيب نه وي، قال تعالى: ﴿وَمَا يَمْتَرُ مِنْ شُعْمَرٍ وَلَا يُنْقُصُ مِنْ

عُمُرِهِ﴾ نقصان العمر خوعيب نه دې، نو دارنگه دين دنبي صلى الله عليه وسلم هروخت کامل دې په کمال سره تر خاص وخت پورې ليکن انتظار او احتمال د نسخ اودزيات په کښې موجود وؤ. اوپه دې ورځ کمال مطلقه راغې چه احتمال دنسخ دبعض احکامواودزيات پکښې ختم شو. نو د (اکملت لکم دينکم) دامعنی نه ده چه دين تراوسه پورې ناقص وؤ اونن ئې نقصان ختم شو. بلکه معنی ئې داده چه چه احتمال دنسخ اودزيات په کښې ختم شو، په روايت دبخاری اونورو کتابونو کښې راغلي دي چه څه علماء ديهود وحضرت عمر رضی الله عنه ته حاضر شول اووې وئيل چه ستاسوپه کتاب کښې يوداسې آيت دې که چرته هغه په مونږ يهوديانو باندې نازل شوې وې نومونږ به دغه ورځ خپل (عيد) جشن گرځولي وه، نو حضرت عمر رضی الله عنه تپوس اوکړو چه هغه کوم آيت دې نوهغوي او وئيل چه هغه دادې (اليوم اكملت لکم - الايه) چه په دې کښې رب العالمين تاسوته خوشخبري، مبارک باد درکړيدې، نو حضرت عمر رضی الله عنه اوفرمائيل چه ماته ډير ښه معلوم دې چه داآيت په کوم ځاي کښې اوپه کومه ورځ نازل شويدي چه هغه ورځ دعرفي وه اودجمعې وه، دحضرت عمر رضی الله عنه دجواب مقصد دا وؤ چه اسلامي جشن، اوعيد دادې چه داهمو عباداتو د اداء کولو دپاره جمع کيدل په طريقه د سنت سره اود سلفو صالحينو سره اوشي. ددې نه علاوه نور عيدونه چه خلقوايجاد کړيدي اورائج کړيدي نوددې څه اصل په سلفو کښې نشته دې، د عيسايانو ايجاد اودهغوي اتباع ده، ﴿وَأَتَمَّمْتُ صَلَاتِي﴾ اکمال دين سبب دې او اتمام نعمت ئې مسبب دې، او ابن قيم رحمه الله وائي چه اکمال په ذواتو کښې استعماليري اواتمام په

اوصافو کښې استعمالیږي نو په دې کښې اشاره ده چه دین په اعبار د اصولو او اوصافو دواړو سره مکمل دې نود دې وجه نه په دین کښې دیو عبادت ایجاد لکه (بدعت) حرام دې. نودا رنگه دخپل طرف د عباداتو په کیفیتو کښې زیادت، او ایجاد کول بدعت دې امام راغب رحمه الله وائی چه اکمال دې ته وائی چه دکوم څیز چه غرض او مقصودوی هغه پوره شی او اتمام دیته وائی چه دبل کوم څه څیز ضرورت پاتې نشی.

﴿وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا﴾ دلته الله تعالی درې بشارتونه، خوشخبرئ ذکر کړیدی (۱)، اول اکمال دین (۲)، دویم اتمام نعمت (۳)، دریم داچه ((رضیت لکم الاسلام دینا)) اودا عطف دې په ماقبل نود ((الیوم)) ماتحت دې ای (الیوم رضیت لکم الاسلام دینا — ای اعلمتکم برضائی به) یعنی نن ورځ مې تاسو خبر کړئ په دې چه مابا سودپاره اسلام دین خوښ کړیدې ځکه چه اسلام چه الله تعالی زموږ دپاره دین مقرر کړیدی نودا ازلی فیصله ده، خونن ئې خبر را کړو چه اسلام مې تاسود پاره دین، پسند کړیدی ﴿فَمَنْ أَضَلَّ فِي مَحْمَدٍ﴾ دامتعلق دې د محرماتو سره او په درمیان کښې جمله معترضه وه چه په هغې کښې ددې خبرې بیان وؤ، چه تحریمات غیر الله ختمول، اود تحریمات الله تحریم باقی ساتل اونذر لغير الله ختمول اونذر الله باقی ساتل، په دې سره اکمال ددین راځی، او اتمام نعمت راځی، نو په دې جمله کښې فرمائی چه که څوک مجبوره شو خوراک د محرماتو ته نو په دومره مقدار سره خوړل چه دهلاکت نه یچ شی دا جائز دی، او په دې حالت د اضطرار کښې ددغه ذکر شوو اشیاء حرمت په حق دمضطر کښې ختم شویدي عند الاحناف او په نیزد شوافعو حرمت ئې باقی دې رخصت ورکړي شویدي مضطر ته لکه

دامعلومیری د ﴿فَإِنَّ اللَّهَ عَفْوٌ رَحِيمٌ﴾ نه ځکه مغفرت په ارتکاب دمعصیت سره کیږي، او احناف وائی چه ددغه محرماتو حرمت په حق دمضطر کښې ختم شویدي اود ((غفور، رحیم)) ذکر کول ددې دپاره دی چه مضطر ته خو صرف دومره مقدار حلال دې چه دې پردهلاکت نه یچ شی، او کیدې شی چه ددنه په دې خوړلو کښې کمې بیشې راغلې وی ځکه چه ددیری لوگي په حالت کښې داسې کیدې شی چه ددنه لگ شان تجاوز شوې وی دحد داجازت نه نوځکه (غفور رحیم) ذکر شو،

(مغمضه) دخمص نه ماخوژدې (شدة الجوع) اوبالکل خالی کیدل دخیتې دطعام نه، دیته وئیلی شی، او (اخص القدم) دښیې په درمیان کښې هغه خالی، (اوچته) حصې ته وائی چه په

وخت دتلو کښې هغه حصه په زمکه نه لگي،

نو (محمصه) هغه لوگه ده که چرته دغه محرمات يابل کوم خيزاونه خوري نو خطر دهلاکت وي. داسې آيت په سورة بقره (۱۷۳)، اوانعام (۱۴۵)، سورة نحل (۱۱۵)، کښې هم دې خولته ده (محصه) ذکر نشته، ځکه په دغه سورتونو کښې اضطرا عام دې شامل دې اکراه اومخصي (لوگه) ته ځکه ددغه سورتونو نزول مخکښې دغليې داسلام نه دې اوپه دغه وخت کښې اکراه راتلې شوه اوداسورت دغليې داسلام نه بعد نازل شويدي نوداکراه خطر نه وه صرف دمخصي خطر وه.

يَسْتَأْذِنُكَ مَاذَا أُجِلَ لَهُمْ قُلْ أُجِلَ لَكُمْ

دوئ تپوس کوي ستانه چې څه خيزونه حلال کړي شوي دي دوئ لره، ته ورته اووايه چې حلال کړي شوي دي تاسو لره

الطَّيِّبَاتِ وَ مَا عَلَّمْتُم مِّنَ الْجَوَارِ

پاک خيزونه. اوښکار دهغه سې چې تعليم ورکړي وي ورته تاسو، دښکار کوونکو خيزونو ته (يعني سې)

مُكَلِّمَتَيْنِ تَعَلَّمُوهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللَّهُ

چې لپرونکي يې او زغلوونکي يې تاسو په ښکار سې، تعليم ورکوي تاسو هغوي ته دهغه څه نه چې خوند نه کړېده تاسو ته الله،

فَكُلُوا مِمَّا أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ وَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ

نو خوري دهغه څه نه چې ساتلي وي سپو تاسو لره، اويادوئ نوم دالله په هغې باندې (په سې، په وخت دلپړلو کښې)،

وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْحِسَابِ

اوبره کوئ دالله نه، بېشکه الله زر حساب کوونکي دي.

﴿يَسْتَأْذِنُكَ مَاذَا أُجِلَ لَهُمْ﴾ په دې کښې درې اقوال دي، اول: امام زهري وائي چه صحابه کرام مرضي الله عنهم به اکثر دښي صلى الله عليه وسلم نه تپوسونه کول چه کوم خيز حلال دي او کوم حرام دي نودآيت نازل شو.

(۲)، دويم قول دادې چه عدی بن حاتم اوزید بن مهلهل دښي صلى الله عليه وسلم نه تپوس اوکړو چه مونږ خپل سې اوباز، دښکار دپاره اوليگونو هغه کله ښکار اونيسی اوژوندې نې راوولی اوکله نې مېکړې راوړی، نوپه دې کښې زمونږ دپاره کوم يو حلال دي، نوپه دې باره

کښې د آیت نازل شوچه د اصل سوال د جواب نه په زائد باندې مشتمل دي.

۳، دریم قول دادې چه دا دابتداء دسورت سره یعنی (أحلت لكم ممیة الانعام) سره متعلق دي
د آخری قول زیات مناسب دي.

(اجل لهم) دمتکلم (لنا) په ځای ضمیر دغائب (لهم) راغلي دي، شیخ رضی رحمہ الله وائی
چه په کوم ځای کښې د دوو ضمیرونو استعمال جائزوی نو هلته دمتکلم په ځای غائب
استعمالیدې شی ﴿الطَّيِّبَتْ﴾ پاک څیزونه هغه دي چه طبیعت سلیمه ترینه نفرت نه کوی. او
حرمت ئې په کتاب الله اوسنت اوقیاس کښې نه وی راغلي، نو (طیبات) حلال دی، او ځښت
حرام دی لکه په بل آیت کښې دي ﴿وَمُحَرَّمٌ عَلَيْهِمُ الْعَتَبَتُ﴾ اعراف ع ۱۹، ۱۵۷،

دا د اصل سوال نه زیات امردي مشرکانو به طبیات (پاک څیزونه) دخپلو معبودانو د تعظیم
او تقرب دپاره محض دخپل وهم او گمان مطابق حرامول نوالله تعالی او فرمائیل چه پاکیزه
څیزونه ستاسو دپاره حلال دی، هغه حرام مه گنئ ﴿وَمَا عَلَّمْتُ﴾ داپه ((الطیبات)) باندې
عطف دي اود دویم قول مطابق د اصل سوال جواب دي او عبارت په حذف دمضاف سره دي اي
(ضد ما علمتم) ښکاری سپې، باز، چه ښکارژوندې مالک ته راؤرسوی نودهغې ذبح شرعی
ضروری ده بغیر ذبح کولونه نه حلالیږي، او که مړئې کړي، نودهغې دحلالوالی دپاره شرطونه
دي، اول داچه سپې به معلم (تعلیم یافته) وی دا شرط په ((عَلَّمْتُ)) او ((عَلَّمُوْهُنَّ)) کښې صراحةً
مذکور دي، اود معلم والی دپاره درې علامې دي. اول داچه خود بخود به په ښکارپسې نه
زغلی ترخوچه مالک ورته اشاره اونه کړي، دویم داچه مالک ئې لیږي نود لیږلو نه پس ئې که
جرته واپس راؤبلی نو واپس راځی دادواړه علامتونه د ((مکلبین)) نه معلومیږي، درېمه علامه
داده چه کله ښکار اونسې نو په خپله ئې نه خوري بلکه مالک ته ئې راؤرسوی، دا علامه صراحةً
ذکرده په ﴿لَكُمْ أَوْ يَأْتِيَكُمُ عَلَيْكُمْ﴾ کښې.

دویم شرط دادې چه مالک دغه سپې په ښکارپسې لیگلي وی دا شرط صراحةً ذکردي په
(مکلبین) کښې (مکلبین) دتکلیب نه ماخوځدي او (تکلیب) لیگل اوتیزی ورکول په ښکار باندې،
نوکه دمالک دلیرلونه بغیر ښکاری سپې کوم څیز اونیسی اومړ ئې راؤړی. نو هغه حلال نه
دي، نو (مکلبین) حال دي دضمیر د ((عَلَّمْتُ)) نه، په معنی د (مُضِرِّينَ، مُسْلِطِينَ) سره یعنی چه تاسو
ئې په ښکارپسې زغلوئ اولیږئ.

دریم شرط دادې چه دښکاری سپی لیرلویه وخت کښې دڼې بسم الله وئیلې وی، دا شرط صراحتاً مذکور دې په (وَإِذْ كُذِّبَتْ إِلَيْكُمْ الْمَلَائِكَةُ كُنُفًى)

خلورم شرط دادې چه دښکاری سپی دې هغه حیوان زخمی کړې وی نوکه چرته زخم پکښې نه وی راغلې نویا حلال نه دې، دا شرط د جوارح نه معلومېږي، جوارح د جرح نه ماخوځدې، په معنی د کسب سره لکه ﴿وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُم بِالنَّهَارِ﴾ (انعام ۲۰)، او مراد د جوارحونه کسب کونکې دښکار دې لکه سپی، باز، شاهین، وغیره لیکن هرکله چه جرح زخم ته هم وئیلې شی نو امام ابوحنیفه زخم هم شرط کړیدی.

دا شرطونه د دمه اضطرابی دپاره دی اوکه دښکار مالک ته ژوندې رارسیدلې وؤ، نویا بغیر د ذبح نه نه حلالیږي.

فانده سپی پلټ دې اوجوته ئې پلټه ده سپی زخمی کړې او قتل کړې دښکار حلال دې نو علماء وائی چه دلته د جوتې اوزخمی کړې شوی خیزد خوړلو حکم راغلې دې نو معلومېږي چه دایاک دې نو دپاکوالی سبب ئې علم اوزکړدې، نوکه چرته اشرف المخلوقات په دې دواړوسره متصف شی نویابا به خومره لویه درجه ورته حاصله شی، او ﴿تَمْلُؤُنَّ﴾ جمله حالیه ده، اوزکړنې روستود ﴿وَمَا عَلَّمْتُمْ﴾ نه دپاره د تاکید دې اود ﴿وَمَا عَلَّمْتُمْ اللَّهَ﴾ نه مراد دادې چه هغه تعلیم معتبر دې چه په قرآن او حدیث کښې ذکر شوی دې لکه چه مخکښې تیر شو ﴿وَأَتَّقُوا اللَّهَ﴾ په دې کښې اشاره ده چه رعایت د دغه مذکوره شرطونو ضروری دې نوکه دغه شرطونه نه وی نو هغه حلال مه گنئ

الْيَوْمَ أَجِلْ لَكُمْ الظِّلِيلُ وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ

نن ورځ حلال کړې شوی دی تاسولره پاک څېزونه، او طعام (ذبیحه) دهغه کسانو چې ورکړې شوې دي ورته کتاب

جِلْ لَكُمْ ۖ وَطَعَامُكُمْ جِلْ لَهُمْ ۚ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ

حلاله ده تاسولره، او طعام (ذبیحه) ستاسو حلاله ده هغوی لره، او حلالې دي تاسولره پاک لمنې مومنانې ښځې

وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ

... منې - حی دهغه کسانو چې ورکړې شوې دي ورته کتاب مخکښې ستاسونه، چې کله ۱۰۰ کړی تاسو هغوی ته

أَجُوزُهُنَّ مُحَصِّنَاتٍ غَيْرَ مُسَفَحِينَ وَلَا مُتَعَلِّقَاتٍ أَهْدَانِ ط

مهره دهغوی په قېددنکاح کښې راوستونکي به یی . نه یی ښکاره بدکاری کونکي اونه به یی پټې اشنای نیونکي

وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ ۖ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَسِرِينَ ۝

اوڅوک چې منکر شی دایمان نه نو په تحقیق سره بریادشو عمل دده، اودې به په آخرت کښې دتاوان والونه وی

﴿الْيَوْمَ أُحِلَّ لَكُمْ الْطَّيِّبَاتُ﴾ داهم دابتداء سره متعلق دې اودطبیاتونه مراد ماسوی

دذبانحونه پاک خوراکونه دی، ﴿وَلَعَلَّامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَلَّ لَكُمْ﴾ مراددطعام داهل کتابونه ذبیحه دهغوی ده اودخوراک هغه اشیاءچه حلال دی، لکه روغن، دال چاول وغیره، داخو دتولوکافرانووالاحلال دی برابره خبره ده که اهل کتاب وی یانه، اوهغه څیزونه چه شرعاحرام دی لکه خمر، خنزیروغیره نوداداهل کتابووغیره تولوحرام دی، نویه طعام کښې تعمیم نشته دې اوداهل کتابونه مراد صرف یهود، نصاری دی ځکه چه په کتاب او سنت کښې اهل کتاب فقط یهودونصاری ته وئیلې شی نوروکفاروته نشی وئیلې، اودا رنگه مرادداهل کتابونه دادی چه اصلی اهل کتاب وی نوکه چرته معاذالله مسلمان، نصرانی یهودی شوهغه مرتددې، نودهغه ذبیحه نه ده حلاله، اوهم دارنگه داضروری ده چه کوم اهل کتاب (عیسایان) چه ذبیحه ئې حلاله ده هغه دې دهری شوې نه وی لکه په موجوده دورکښې ډیرپه نوم عیسایان دی خوهغه دهریه دی عقیده نودهغوی ذبیحه حلاله نه ده، اوهم دارنگه داهل کتابوذبیحه هله حلاله ده چه دخپل دین په طریقه ئې ذبحه کړې وی، یعنی نوم دالله تعالی پږذکرکړی په وخت دذبح کښې، خلاصه داده چه مراد دطعام نه ذبیحه ده، اوداهل کتاب نه مراد صرف یهوداونصاری دی، اود دوی ذبیحه چه حلالیرې نوشرط ئې دادې چه اصل اهل کتاب دې وی، مسلمان مرتد دې نه وی، عقیده ددهریت دې نه لری اودذبح دې په طریقه دخپل دین سره کوی نوکه په وخت دذبح کښې په ذبیحه باندې نوم دعیسی عليه السلام یادبل چایادکړی. یاپربالکل نوم دالله تعالی یادنه کړی نودغه ذبیحه حرامه ده. ﴿وَلَعَلَّامُكُمْ حَلَّ لَكُمْ﴾ ددې جملې نه مقصودتاکیددحل دې یعنی لکه څنگه چه ستاسوطعام، ذبیحه ده دهغوی دپاره حلاله ده نودغه شان دهغوی ذبیحه ستاسودپاره حلاله ده، اوحضرت الشیخ رحمته الله علیه فرمائی چه مراد د(طعامکم حل لهم) نه دادې چه کوم اشیاء په هغوی په حرام وؤ، لکه ((وعلی الذین هادوا حرما

عليهم كل ذی ظفر))، نوددغه اشیا و حرمت ختم شو ﴿وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ﴾ مراد ددی نه پای دامنی بنحی دی حُرّه وی اوکه وینخه وی، اوقید د (محصنت) دپاره دترغیب دې یعنی دنکاح دپاره پاک دامنه بنخه مناسب ده، نه بدکاره، فاسقه، ﴿وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ﴾ دلته دوه قوله دی اول داچه (محصنت) په معنی دپاک دامنوسره دې حُرّه وی اوکه وینخه وی، اوقید د (محصنت) دترغیب دپاره دې، شرط دصحت دنکاح دپاره نه دې، مطلب دادې چه که تاسود کتابیانوسره نکاح کوئ نوداخیال ساتئ چه هغه دې پاک دامنی وی، فاسقانی، بی حیا، بدکاری دې نه وی، اوداقول دامام ابوحنیفه رحمته الله دې، اودویم دادې چه مراد د (محصنت) نه، حُرّی (آزادی بنحی)، وی نونکاح دونیخی کتابینی سره جائز نه ده، اودامذهب دشافعی اودجمهورودی، د اهل علمو په نیز نکاح د کتابیانوسره جائز دې اگرکه اهل کتاب مشرکان دی اود آیت مخصص دې دآیت دبقری دپاره چه ﴿وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَةَ حَتَّى تُؤْمِنَ﴾ اود بعضی صحابه کرامورضی الله عنهم نه لکه عبدالله بن عمررضی الله عنه چه منع مروی ده، دنکاح د کتابیانونه نودامحمول دې په خلاف الاولی باندې نه په حرمت باندې، ﴿مُحْصِنِينَ﴾ احصان په معنی دنکاح سره دې یعنی په قید دنکاح کنبی راولې، په دې کنبی اشاره ده نفی دمتع ته ﴿غَيْرِ مُسْتَفْعِينَ﴾ سفاح بنکاره زناکولوته وائی ﴿وَلَا مَخْذِيٍّ أَخْدَانُ﴾ (اخذان) جمع د (خذن) ده مذکر مؤنث دواړو باندې ئې اطلاق کیږی یعنی پټه دوستانه دعاشقی په طور باندې، او په دې کنبی اشاره ده، اشتراط دشهادت ته په نکاح کنبی، نوکه بنحی اوسری دواړو یوبل سره عقد نکاح اوکړو بغیر دگواهانونه نودغه نکاح نه دې (اگرکه په مخلوط کالج کنبی وی (کماز عمه المودودی) بلکه دامحض یاران ده، په جاهلیت کنبی به بعضو خلقو بنکاره زناکوله اوبعضو بنخوبه دمخصوص کسانوسره زناکوله، اودابه ئې خپل شرافت گنړلو، نوالله تعالی ورته اوفرمائیل چه دادواړه حرام اوبی حیائی ده، شرافت نه دې، ﴿وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْآيَاتِ﴾ په معنی د (من) سره ده، (ای من ینکر من الایمان)، اودا جواب دسوال مقدر دې هغه داچه هرکله نکاح د کتابیانوسره جائز شو اود اهل کتابو ذبیحه خوړل جائز شونود دوی دین به هم صحیح وی

لَا يَكْفِيكَ الدِّينَ اَمَّنُوا اِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ

انې ایمان! والو! کله چې پورته کېږئ تاسو مانه ته نواوینځئ مخونه خپل اولاسونه خپل دځنگلوبورې

وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلُكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا

اومسح کوئ په سرونو خپلو او اووینځئ خپې خپلې تر گیتو پر کو شنگرو، پورې، اوکه تاسو په حالات دجنابت کښې یئ

فَاظْهَرُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ

نوخان ښه پاک کړئ (غسل اوکړئ)، اوکه تاسو بیماران (ناجوړه یئ)، یا په سفر باندې یئ یا راشی یوکس تاسونه

مِنَ الْعَابِثِ أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا

داودس ماتي نه یا تاسو یوځانې شوي یئ دزنانوسره اونه مومئ اوبه نو تیم کوئ په خاوره پاکه، نومسح اوکړئ

بُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ مِنْهُ مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَكِنْ يُرِيدُ

په مخونو خپلو او په لاسونو خپلو دهغې نه، نه غواړی الله چې مقرر کړي په تاسو څه تنگیا، لیکن غواړی

لِيُظْهِرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ۝

چې پاک کړي تاسو، اوددې دپاره چې پوره کړي نعمت خپل په تاسو باندې ددې دپاره چې تاسو شکر اوکړئ

﴿يَتَأْتِيَ الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ﴾ دا د امر مصلح ذکر دې یعنی په اودس یا تیمم سره

دمونځ دادا کولو اهتمام کوئ نو وپاڼه وعدو به آسانه شی او (ښتان) یعنی بغض عداوت به ختم شی. په ظاهره ددې آیت نه معلومېږي چه دهر مونځ دپاره اودس کول ضروری دی حالانکه داد هیچامذهب نه دي،

جواب په څو وجو هاتوسره دې اول داچه دلته لفظ (واستم محدثون) مقدر دي. ځکه چه نبی صلی الله علیه وسلم په غزوة خندق کښې څلور مونځونه په یواودس سره کړيدي او په فتح مکه کښې ئې پنځه مونځونه په یواودس سره کړيدي، (کمال الترمذی وغیره)،

دویم داچه (اِذَا قُمْتُمْ) نه مراد دخوب نه راپاسیدل دی، (کمال موطا) ځکه دلته نور ټول نواقض

الوضوء، صراحتاً مذکور دی اود خوب نه راپاسیدل نه دی مذکور.
دریم داچه داحکم استحبابی دی، **خُلُوم** داچه دامنسوخ دی.

﴿فَأَغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ﴾ فرائض الوضوء په نزد داحنافو خلودی چه دلته مذکور دی او په نیز د شوافعو شیر دی. خلودا مذکور دی، او (۵) نیت او (۶) ترتیب، او په نیز د مالکیو باندې اووه (۷) دی. خلودا مذکور دی او (۵) نیت (۶) موالات (۷) دلک هم دی، او په نیز د حنابلو (۵) نیت (۶) ترتیب (۷) موالات دی.

(فائده) تخصیص ددې اعضاؤ دپاره حضرت شاه ولی الله رحمه الله وجه داوائی چه قیاس خودا تقاضاکوی چه کله خروج دنجاست اوشی نو ټول بدن دې صفاکړې شی ځکه چه بدن شی واحد دی، نو خروج دنجاست دیوځای نه داسې دی لکه چه دټول بدن نه خروج دنجاست شوې وی لیکن دټول بدن وینخل خو حرج دې نواکتفاء اوشوه په اعضاؤ اربعویاندې وجه داده چه په انسان کښې دوه قوته دی یوقوة عملی اوبل قوة نظری (علمی)، دقوة عملی مظهر لاسونه خپې دی اودقوة علمی مرکز، چهره اوسر دې، (گویا دا دعلماؤ کالونی ده)، نو د اعضاء اربعویه پاکوالی سره ټول بدن پاک شو.

﴿إِلَى الْمَرَافِقِ﴾ (الی) په معنی د (مع) سره دې یاغایه داسقاط دماوراء دپاره ده،
﴿وَأَمْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ﴾ په نزد داحنافو فرض په مسح دسرکښې ربع دسره ده، او په نزد دشوافعو (ادق مایطلق علیه الراس) اگرکه یو ویخته وی او په بل روایت کښ کم از کم درې ویخته دی، او په نزد دامام مالک استیعاب فرض دې او په نزد دامام احمد رحمه الله هم استعیاب دې او په یوروایت کښې مسح دبعضې سر فرض ده، ﴿وَأَرْجُلَكُمُ﴾ دلته دوه قرانه دی، نصب، جر، قراءه دجر محمول دې په حالت دتخفف، یا جردجوار دې، نور تفصیل په سورة نساء کښې تیرشویدې. ﴿إِلَى الْكَعْبَيْنِ﴾ (کعبین) په باب دوضوء کښې هغه دوه گیتۍ (پرکی) چه دپندۍ دلاندې دی، او په باب الحج کښې هغه هډوکې دې چه دخپې په منځ کښې دپاسه وی، ﴿فَأَطْفِرُوا﴾ په تشدید سره دې، تفصیل دمالغې دپاره دې اودادلالت کوي په فرضیت د مضمضه اواستنشاق په غسل کښې، ﴿وَأَن كُنتُمْ مَرْمَرًا﴾ مراد دې نه هغه مرض دې چه دهغې په وجه سرې نه وی قادر په اودس کولو، یادمرض دزیاتیدو اوهلاکت خطره وی ﴿أَوْ عَلَى سَفَرٍ﴾ ددې سره قیدد (لم تجدوا ماء) مراد دې، ﴿مِنَ الْأَمْطِلِ﴾ (غانط) په لغت کښې ښکته زمکې (کندي)

ته و نیلې شی. او انسان عادهً قضاء حاجت په دغه شان ځای کښې کوی نودلته ذکر دمحل دې
 اوراد ترینه حال دې. یعنی قضاء حاجت، اودس ماتې کول، لوی اودس ماتې یا ورکوټې. ﴿أَوْ
 لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ﴾ په نزد دامام شافعی رحمته الله ددې نه مسه کول مراد دی نوښځه مسه کول د دوی
 په په نزد ناقض الوضوء دې، البته په تفصیل کښې یې د دوی مختلف اقوال دی. مس بشهوه
 مراد دې. یا مطلقاً. بدون الحائل مراد دې یا مطلقاً. مس دغیر محرمه مراد دې یا مطلقاً. او دا
 تفسیر مروی دې دحضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه نه، او په نزد داحنافو ددې نه
 مراد جماع ده. اودامروی درئیس المفسرین ترجمان القرآن عبدالله بن عباس رضی الله عنه
 نه، اوصیغه دمفاعلی چه دمبالغې دپاره ده، په دې دلالت کوی ﴿فَلَمْ يَجِدُوا مَاءً﴾ د (نجدوا) .
 لفظ په دې دلالت کوی چه طلب داو بودې ئې کړې وی. اوعدم وجدان عام دې چه اوبه نه وی
 موجودې یا په قیمت ملاویری اوسړی سره قیمت نه وی. یا دیمارئ اوجسمانی عجزد وجه نه
 قادر نه وی په استعمال باندې. ﴿فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا﴾ (صعید) وجه الارض ته و نیلې کیږی. او
 شوافع ئې ترجمه کوی په (تَرَابًا مُتَيَمِّمًا) سره، نوزمونړپه نزد په داسې ګټه باندې تیمم جائز دې چه
 گرد او غبار پر نه وی، اود شوافعوپه نزد دغبار وجود ضروری دې (منه) ضمیر راجع دې (صعیداً) ته
 ﴿مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ﴾ یعنی دا حکامو د مشروعیت نه مقصود دانه دې چه په
 تاسو تنگی او تکلیف راشی، نو معلومه شوه چه په شریعت کښې حرج نشته دې. امام رازی
 رحمه الله وائی چه ددې نه معلومه شوه چه کوم اشیاء (مضار) تکلیف ده وی هغه مشروع نه
 دی، ﴿لِيُطَهِّرَكُمْ﴾ ددې نه معلومه شوه چه تیمم طهارت کامله دې، پشان داودس اود غسل،
 ﴿وَلِيُتِمَّ بِكُمْ﴾ تیمم دمخکښنو امتونو دپاره مشروع نه وو، نو داددې امت خصوصیت دې
 لکه په حدیث کښې دی (جعلت لی الارض مسجداً وطهوراً) او کما قال صلی الله علیه وسلم، نو په
 دې جمله کښې ورته اشاره ده او په (تَفَكَّرُوا) کښې ترغیب دې عمل ته په دې احکامو باندې

وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمِيقَاتَهُ الَّتِي وَاقَعَكُمْ بِهَا

اوبادکړی^۱ نعمت دالله په تاسو باندې (اوپوره کړی، وعده دهغه، هغه وعده چې پخه کړې ئې ده تاسو سره هغه.

إِذْ قُلْتُمْ سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا ۖ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۚ إِنَّ اللَّهَ

کله چې اوبنیل تاسو اوردلی دی مونږ اوتابعداري کړېده مونږ. او ویرېږئ دالله نه بېشکه الله عالم دي

عَلَيْكُمْ بِذَاتِ الصُّدُورِ ۝

په هغه خبرو چې په سینو کې دي

﴿وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ﴾ داهم متعلق دي دابتداء دسورت سره اوپه دې کېنې ترغیب دي
ایفا، دعقودونه. مراد دنعمت نه ظاهري دنیوی نعمتونه هم دی اوباطنی روحانی نعمتونه هم
دی. صحت، عقل. دین اسلام هدایت اودارنگه اخروی نعمتونه. ﴿وَمِنْ نِعْمَتِهِ﴾ ددې نه یامیشاق
ازلی مراد دي ((نست برکم قالوا بلی)) یا هغه میثاق دي چه صحابه کراموپه وخت دیعت
کېنې کړې وو. په سمع طاعت سره په حالت د خوشحالی اوتکلیف اوتنگسیا اوفراخی کېنې
هرحالت کېنې

لَا يَكْفِي الَّذِينَ آمَنُوا كُؤُنُوا قَوْمًا لِلَّهِ شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ ۚ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ

انې ایمان والو شی کلک ولاړ په حق دالله گواهی کونکي په انصاف سره. اوباعت دي شې په تاسو بغض عداوت

قَوْمٍ عَلَىٰ آلَا تَعْدِلُوا ۖ إِعْدِلُوا ۖ هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ ۖ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۚ

دیونوم په دې خبره چې تاسو انصاف اونکړئ. انصاف کوی دا ډېر نژدې دي تقوی ته اوویرېږئ دالله نه

إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ۝ وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا

بېشکه الله خبردار دي په هغه عملونو چې تاسو یی کوی وعده کړېده الله دهغه کسانو سره چې ایمان نهې راوړې دي

وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ ۖ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ ۝ وَالَّذِينَ كَفَرُوا

اوعملونه کوی نېک چې دوی لره مغفرت دي اواجر لونی دي اوهغه کسان چې کفرې کړې دي

وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا ۖ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ۝ لَا يَكْفِي الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ

اوسست د دروغونې کړې دي آیاتونوزمون نه دغه کسان دوزخ والا دي انې ایمان والو یادکړئ نعمت دالله

عَلَيْكُمْ إِذْ هُمْ قَوْمٌ أَنْ يَبْسُطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ فَكَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ

به تاسو باندې کله چې قصد او کړو بوقوم ددې خبرې چې اوږده کړي تاسوته لاسونه خپل نومغ کړل الله لاسونه دهغوی ستاسونه

وَاتَّقُوا اللَّهَ ۖ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ۝

او ویرېږئ دالله نه او خاص په الله دې توکل او کړې مومنان

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ داد «لا یجرمنکم شنان قوم» دمضمون اعاده ده. چه په حق باندې کلک او درېږئ. دحقی خبرې بیان په کلکه سره کوئ اوشهادت په عدل او انصاف سره کوئ. دخپلولی یادښمنی په وجه په شهادت کښې ردوبدل مه کوئ. عدل کوئ په حقوق الله او حقوق العباد کښې. اوداعدل ډیر قریب دې تقوی ته یعنی دعدل په وجه سره انسان موصوف گرځی په تقوی سره. او تقوی فرض ده ځکه چه ﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ﴾

﴿وَعَدَ اللَّهُ﴾ دابشارت دې هغه کسانوته چه په خپلو وعدو وفا کوی.

﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا﴾ داتخويف دې هغه کسانوته چه وعدې نه پوره کوی ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ﴾ داد حکم سابق دوباره اعاده ده. یعنی امر په انصاف سره کوئ اود وعدو ایفاء کوئ. اود شعائر الله بې حرمتی مه کوئ. او که تاسوته په دې کښې څه خطر وه وی نو پړوا ه مه کوئ الله تعالی به دانصاف کولو په وجه اود وعدو پوره کولو په وجه ستاسو حفاظت کوی د ښمن نه. لکه نمونه ئې داد ﴿إِذْ هُمْ قَوْمٌ﴾ دا ډیرو واقعاتوته شامل دې. لکه په غزوة عسفان کښې چه مشرکینو اراده کړې وه چه مؤمنان کله په مونځ مشغول شی نوموړې پرې حمله کوو. نوالله تعالی حفاظت او کړو اود صلوة الخوف حکم ئې نازل کړو. اودغه شان واقعه داعرابی وه چه په رسول الله صلی الله علیه وسلم باندې ئې توره راویستې وه. اوالله تعالی در رسول الله صلی الله علیه وسلم حفاظت او کړو. او هغه اعرابی ایمان راوړو، دغه شان چه بنی نضیرود صلح په بهانه د بنی صلی الله علیه وسلم دقتل منصوبه جوړه کړې وه. لیکن الله تعالی ترینه خپل نبی صلی الله علیه وسلم محفوظ اوساتلو. په صلح حدیبیه کښې هم دکفارویو ډله دخفیه حملې په نیت راغلې وه. او صحابه کرامو رضی الله عنهم گرفتاره کړه. داتول واقعات ددې په عموم کښې داخل دی. ﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ﴾ یعنی حفاظت ته دتقوی او توکل په ذریعه حاصلېږی. نو تقوی او توکل په ځان کښې پیدا کړئ.

وَلَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَءِيلَ وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ

اوپه تحقيق سره^(۱)، اخېستې وه الله پخه وعده د بني اسرائيلو نه اوليرلي او مقرر كړې وو مونږ ددوي نه

اثنى عشر نقيبًا وَقَالَ اللَّهُ إِنِّي مَعَكُمْ لَئِنْ أَقَمْتُمُ الصَّلَاةَ وَآتَيْتُمُ الزَّكَاةَ

دولس سرداران، اوويلي وو الله چې يقيناً زه ستاسو ملگري يم، كېرې تاسو پابندي كوي دمانځه اووركوي زكوة

وَأَمَنْتُمْ بِرُسُلِي وَعَزَّرْتُمُوهُمْ وَأَقْرَضْتُمُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا

اويما مو اولر لويه رسولانو خما و امداد مو كولو دهغوي او قرض مو وركولو الله ته قرض ښايسته

لَا تَكْفُرُونَ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَلَا تَدْخُلُكُمْ جَنَّتِي تَخْرُجُ مِنْ تَحْتِهَا

خامخالي به كړم ستاسونه گناهونه ستاسو او خامخابه تاسو داخل كړم جنتونو ته چې بهيري به لاندې دهغې نه

الْأَثَرُ فَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ ۝

ولې، نو چا چې كفر او كړو وروستو ددېنه ستاسونه، نو په تحقيق سره غلطه ئې كړه سمه لار

﴿وَلَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَءِيلَ﴾ د اهام دايتدا دسورت سره متعلق دې، او دنقض

عهدو و لدوه نمونې په طريقه د تخويف سره ذكر كيږي، دا اوله نمونه ده، (نقيب) د حالاتو تفتيش

كوونكي، (نمبردار، سردار) ته ويلي شي، بني اسرائيل دولس خاندانونه وو، نودهر يو خاندان

داصلاح او نظم او ضبط دپاره يو نقيب نمبردار مقرر شوې وو، ﴿وَقَالَ اللَّهُ إِنِّي مَعَكُمْ﴾ مراد

د معيت په نصرت او معونت سره دې، ﴿لَئِنْ أَقَمْتُمُ الصَّلَاةَ﴾ لام مؤنثه للقسام دې، او، (۱)

شرطيه دې، د كلام په اول كښې چه قسم او شرط دواړه جمع شي نوروستو جواب بيا د معني په

لحاظ سره د دواړو دپاره وي اوپه لفظ كښې داول دپاره وي، دلته قسم اول دې نويه جواب

باندي ځكه لام، اونون تاكيديه داخل شويدي،

په دې آيت كښې دهغه وعدو ذكر دې چه بني اسرائيلو دالله تعالى سره كړې وې، (۱)، اول

اقامة الصلوة، (۲)، دويمه وعده وركول دزكوة (۳)، دريمه وعده ايمان بالرسول عليهم السلام، (۴)،

۱ دانقض عهده دوو نمونو نه اوله نمونه يعني لكه څرنگه چې يهودو ته د نقض عهد په وجه پنځه

سزاگاني وركړې شوې وې نودارنگه كه تاسو وعده ماته كړه نو سزا به دركړې شي

خلورمه وعده نصرت اوامداد در سولانویعنی تول رسولان بلافترقه مثل اودهغوی تصدیق کول، دهغوی مددکول اومدافعت کول دهغوی نه اوددین دهغوی نه په ذریعه دعوت اوجهادسره، او(۵) پنخمه وعده اتفاق فی سبیل الله یعنی ذکره نه علاوه په نورو مصارفو ذخیرکنې مال صرف کول لکه بناد مساجد و اومدارسو اوداقسم فرض کفانی دې اوزکوة فرض عین دې ایمان بالرسول رتبه مقدم وؤ په اقامه وصلوة اویاتاء ذکره لیکن په میثاق کنې اقامه الصلوة اوزکوة مقدم ذکر شوخکه چه اقامه وصلوة اویاتاء ذکره فی الحال وؤ، اویمان بالرسول اونصرت دهغوی، روستودراتللودهغوی نه دی. ﴿فَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ﴾ ((ای بعد الميثاق)) کربعد الميثاق اوقبل الميثاق، دواړه قبیح دې لیکن بعد الميثاق ډیر قبیح دې خکه قبل الميثاق انسان عذر کولې شی چاماته علم نه وؤ، اویس دميثاق نه دغه عذر نه نشی کولې

لَهَا تَقْضِيهِمْ مِّيثَاقَهُمْ لَعَلَّهُمْ وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً

پس په سبب د ماتولو ددوی دوعدي خپلې لره، مونږ لعنته^۱، اوکړو پدوی او اوگړول^۲، مونږ زړونه ددوی سخت

يَخْرِفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِمْ وَلَسُوا حَظًّا

خريف ر د بدل^۳، کوی په کلمو کنې، يعني تورات کنې، په اړولو سره دخپل ځای نه، او هيره کړه^۴، دوی يوحصه

يَا ذُرِّيَّتَا يَهْ وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلَى خَائِنَةٍ مِنْهُمْ إِلَّا قَلِيلًا

دهغې نه چې نصیحت کړې شوي وؤ دوی ته په هغې سره، اوهېشه به خبرېږي نه ددوی په څه خیانت^۵ باندې مگر لږ حین

مِنْهُمْ قَاعَفَ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ إِنَّ لِلَّهِ مِنْ حُبِّ الْمُحْسِنِينَ ۝

ددوی نه، نومعافې کړه ددوی نه اومخ اړوه دملامت کولو ددوی نه، بېشکه الله محبت کوی احسان کوونکو سره

۱ - دنقض عهد اوله سزا

۲ - دویمه سزا

۳ - دا دریمه سزاده او جمله حال دې دضمیر دلغنا نه یعنی دالله ﷻ مراد نی بدلولو او دلیل هم خو اودسزا

هم محروم شو

۴ - خلورمه سزا

۵ - پنخمه سزا

﴿فَمَا تَقِضُهِمْ فَيَقْتَرِفُوا﴾ په دې کښې نقض العهد، (لوظ ماتول) باندې د سرگانو ذکر دې.
 (فما) کښې (باء) سببیه ده. او (ما) زانده دې یعنی په سبب د ماتولو د وعدو سره په دوی باندې
 د سازگاني واقع شوې. ﴿لَقَدْ كُنْتُمْ﴾ اوله سزا ده. یعنی الله تعالی دخپل رحمت خاصه نه لرې
 کړل. او مسخ او نور عذابونه ئې ورله ورکړل. ﴿وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسٍ﴾ دادویمه سزاده چه
 زړونه ئې سخت شول. و عظ. تخويف بشارت پرې اثر نه کوی او حسنه ته سینه وائی اوسینه ته
 حسنه وائی. انکار کوی د قبول د حق نه. قسوة قلبی د بدبختی علامه ده. ﴿يَجْرِمُونَ﴾
 دادویمه سزاده. او اثر د قسوت قلبی دې چه دوی تحریف کوی په تورات کښې. «الکلم» نه
 مراد احکامات او کلمات د تورات دی. ﴿عَنْ مَوَاضِعِهِ﴾ (ای بصره عن مواضعه) په اړولو سره
 دخپل معنی اصلی نه یعنی تحریف معنوی او غلط تاویلونه کوی. ﴿وَتَسُوا حَظًّا﴾ داخلوړمه
 سزاده. یعنی ذلیل هم شو او بې دینه هم شو. د (حظ) نه مراد د تورات انجیل هغه حصه ده چه په
 هغې کښې د توحید او درسات د خاتم النبیین ذکر دې. هغه ئې داسې پریخوده. لکه چه
 نسیا منسیاوی. یا مراد دادې چه د تحریف په وجه ئې قوت حافظه خرابه شوه نو کتاب الله ترینه
 هیر شو. د ابن مسعود رضی الله عنه نه روایت دې چه انسان بعض علم د گناه د وجه نه هیر کړی
 او د آیت ئې تلاوت کړو. ﴿وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلَى خَآئِنَةٍ﴾ د پنځمه سزاده. او (خائنة) مصدر دې په
 وزن د اسم فاعل سره (ای خائنة) یا اسم فاعل دې او موصوف ورله مقدر دې ای فرقة خائنة، مراد
 د خیانت نه هغه د هوکې دی چه دوی د نبی صلی الله علیه وسلم او مسلمانانو سره کولې. ﴿إِلَّا
 قَلِيلًا﴾ د الاستثناء ده. د ﴿فَمَا تَقِضُهِمْ فَيَقْتَرِفُوا﴾ نه یاد ﴿لَقَدْ كُنْتُمْ﴾ او مابعد نه. مراد د قلیلاً
 نه عبد الله بن سلام رضی الله عنه اودهغه اتباع دی. ﴿فَأَعَفُّ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ﴾ (عنه) ضمیر
 راجع دې. قلیل (مؤمنانو) ته. یا راجع دې ناقضین د عهدته او مراد د (عفو) او (صفح) نه دادې چه
 بغیر د حاجت شرعی نه د دوی د خیانتونو اظهار. محض د دوی د رسوائی دپاره مه کوه. نو د آیت
 منسوخ نه دې. ﴿إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ﴾ احسان ښه خوئ دې چه د چا عیب او خیانت
 بغیر د شرعی ضرورت نه نه ښکاره کوی.

وَمِنَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصْرِي أَخَذْنَا مِنْفَاقَهُمْ فَنَسُوا

او دفعه کسانونه^۱ چې دوی وانی بیشکه مونږ نصاری یووا خېسته مونږ پخه وعده دهغوئ نه نوهبره کړه دوی

خَطًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ^۲ فَأَغْرَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ

یوحصه دهغې نه چې نصیحت کړې شوې وو دوی ته په هغې سره، پس واچوله مونږ په مینځ ددوی کښې دښمنی

وَالْبُغْضَاءَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ وَسَوْفَ يُنَبِّئُهُمُ اللَّهُ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ^۳

اوبغض دورځې دقیامت پورې، اوزردې چې خبره کړی دوی لره الله به هغه کار چې دوی ئې کوی

﴿وَمِنَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصْرِي﴾ دادنقض عهد، (لوظ ماتولو) دویمه نمونه ده، یعنی لکه څنګه چې نصاراو ته، نقض عهد په وجه داسزاملاؤشوه، چه خپل کتاب اری د فهم نه محرومه شول، اوخپل منځ کښې ئې دښمنی اوبغض پیدا شو، نوتاسوپه خپلو وعدو باندې وفا کوئ ورنه تاسوته به هم دغه شان سزا درکړې شی، ﴿وَمِنَ الَّذِينَ﴾ جار مجرار متعلق دې د (أَخَذْنَا) سره، (ای اخذنا من الذين) اوتقدیم ئې داهتمام شان د وجه نه دې، او ﴿قَالُوا إِنَّا نَصْرِي﴾ ئې اووئیل ((ومن النصاری)) ئې اونه وئیل په دې کښې اشاره ده دې ته چه دوی په حقیقت کښې په نصرانیت نه وؤ، بلکه صرف دعوی وه، ځکه چه انجیل کښې بشارت دبعثت د سید الکونین صلی الله علیه وسلم موجود وؤ، اودوئ په نبی صلی الله علیه وسلم باندې ایمان نه راوړلو، یاپه دې کښې اشاره ده دې ته چه دوی ځان ته لقب دنصاری، یعنی انصار دین الله کښودو، لیکن په عمل کښې انصار الشیطان دی نوقول ئې دعمل نه مخالف دې.

﴿حَقًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ﴾ د دینه مراد ایمان بالله او ایمان په محمد صلی الله علیه وسلم دې، یعنی توحید او رسالت

﴿فَنَسُوا﴾ مطلب دادې چه توحید او رسالت ئې داسې پریخودلو چه نسیاً منسیاً اوګرخیدلو، یعنی دخپل کتاب د اهمې حصې (توحید اورسالت) د فهم نه محرومه شو، نو

۱ دوعدي ماتونکو دویمه نمونه یعنی نصرانیانو وعده ماته کړه نوبغض عداوات تفریق ئې په منځ کښې راغلو نوکه تاسو دالله ﷻ په وعدو عمل اونه کړو نوتاسوته به هم داسې سزا درکړې شي

دا يوه سزا ده. اودويمه سزا داده ﴿فَأَقْرَهُنَا يَتْنَهُمُ الْمَدَاوَةَ وَالْبَقْصَاءَ﴾ (اغرينا) د (غراء) نه مشتق دي (غراء) ما يلحق الشيء بالشيء كالصمغ وشبهه، غراء هغه ته وائی چه په هغې سره یو شی دبل سره چسپان (اینخلولی) کیږي لکه جوله، سريش، يعنې بغض عداوت پدوی پورې ونختلو، او په دوی کښې مختلفې فرقې پيدا شوې، يعقوبیه، نستوريه، ملکانيه، اویا په کښې نورې ډلې پيدا شوې. ﴿إِنَّ يَوْمَ الْفَيْصَمَةِ﴾ د عیسی عليه السلام د نزول وخت مراد دي چه هغه زمانه د قرب قیامت ده ﴿وَسَوْفَ﴾ دا تخويف اخروی دي. يعنې د نقض العهد په وجه دوی ته په دنیا کښې هم سزا ورکړې شوه او په آخرت کښې هم.

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَوِينًا مِمَّا كُنْتُمْ تُخْفُونَ

ای اهل کتابو! په تحقیق سره راغلبدي تاسوته رسول زمونږ، بیانوني تاسوته ډېرې مسئلې دهغې نه چې تاسوبه پټولې

مِنَ الْكِتَابِ وَيَتَحَفَّظُوا عَنْ كَوِينٍ ۚ قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ

د کتاب د الله نه اومخ اړوی د ډېرونه، په تحقیق سره راغلي دي تاسوته د طرفه د الله رنډ او کتاب²

مُهِينٌ ۝ يَهْدِي بِهِ اللَّهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ سُبُلَ السَّلَامِ

واضح بیان والا هدایت ورکوی پدې سره الله هغه چاته چې تابعداري کوي³ درضا د الله لازمو سلامتیانه

وَيُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِهِ وَيَهْدِيهِمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ۝

اوراوباسي دوی لره د تیرونه رنډ ته په حکم دهغه سره اورسوی دوی لره لارې نیغې ته

﴿يَتَّخِذِ الْكَافِرُ قَدْ جَاءَكُمْ﴾ دادسورت داوولې حصې د دویم مضمون نفی د شرک

اعتقادی بیان دي. اول بطور تمهیداهل کتابوته ترغیب دي د ایمان په رسالت د حضرت

1 - حصه اول دویم مضمون یعنی نفی د شرک اعتقادي.

2 - کتاب عطف تفسیر د نور دي مراد د نور نه قران دي.

3 - هدایت هغه چاته ملاویري چې انابت والا وي ضد تعصب نه کوي لکه (بهدي اليه من اناب)، (بهدي اليه

محمد صلی الله علیه وسلم باندې، او بیا د شرک اعتقادی رد دې، دلته د اهل کتابونه یهود، نصارا دواړه مراد دی. په دې آیت کښې د حضور صلی الله علیه وسلم اوصاف بیان شوی دی. اول داچه ﴿يُثَبِّتُ لَكُمْ﴾ یعنی د تورات انجیل ډیر حکمونه چه تاسو پټ کړی وو، هغه ښکاره بیانوی، او د پیرو نه عفو درگزر کوی، یعنی چه کومو خبرو ته ضرورت دې اوتا سوپټې کړیدی نو هغه بیانوی، ﴿وَيَقْفُوا عَنْ كَثِيرٍ﴾ اوناورې ډیرې خبرې چه تاسو پټې کړیدی او خیانت مو کړيدي لیکن هغې ته په دین کښې ضرورت نشته دې نو دهغې اظهار صرف تاسو د رسوايی او اظهار خیانت دپاره نه کوی، اگر چه نبی صلی الله علیه وسلم ته ستا سود خیانت علم شته دې (فانده) د علما حق دپاره هم په دې طریقه تلل پکار دی چه صرف د چارواکولو او مغلوب کولو دپاره د چاقباج نه بیانوی بلکه مقصود دې ئې صرف اظهار حق وی، او بلا تحقیقه د تعصب اوضدیه وجه دې په علماؤ باندې د مشرک فتوی یاد حق پټوونکی فتوی نه لگوی، (والی الله المشتکی).

﴿قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ﴾ داترغیب دې اتباع دقرآن ته پس دترغیب نه اتباع د رسول الله صلی الله علیه وسلم ته. دلته دقرآن دوه صفتونه ذکر شوی دی، اول (نور) یعنی قرآن نور دې په دې سره حق واضحه کیږی او ظلمات دکفر او جهل پرې زائله کیږی، په سورت نساء آیت نمبر (۱۵۷) کښې دی ﴿وَأَنزَلْنَا إِلَيْكُمْ تُورًا مُّبِينًا﴾ او په سورت تغابن کښې دی (۸) ﴿فَقَارِئُوا بِهَا فُورًا وَالتَّوْرَ الَّذِي أَنزَلْنَا﴾. او دویم صفت ئې ﴿وَكُتُبٌ مُّبِينٌ﴾ د اعطف تفسیر دې دنور دپاره، مقصود د کتاب دوه صفتونه بیانول دی، اول داچه (نور) دې دویم داچه (مبین) دې یو بل قول دادې چه (نور) نه مراد اسلام دې، او بل قول دادې چه دنور نه مراد رسول پاک صلی الله علیه وسلم دې، لیکن ددې نه د اثباتول چه ذات د رسول الله صلی الله علیه وسلم نور دې او بشر نه دې نو د ازیح او جهالت دې، او تعصب دې، کومو مفسرینو چه دنور تفسیر په ذات د رسول الله صلی الله علیه وسلم سره کړيدي هغوی هم داتصریح کړیده چه دا (نور) وصف دې، لکه بشیر، نذیر و وصف دې، نو ددې نه نفی دبشریت محض تعصب او جهالت دې، صاحب دمدارک وائی. (اوالتور محمد صلی الله علیه وسلم لانه یهودی به کما یهودی بالتورق الظلام کما سمی سراجاً) سراج د نبی صلی الله علیه وسلم په اسم او کښې دې لیکن وصف دې، ذات ئې سراج نه دې دغه شان نور و وصف دی، ذات نه دې.

(فانده) داهل بدعت نه چه دا تپوس وشي چه تاسو نبی کریم صلی الله علیه وسلم ته نور وایی. نو آیا د دې مطلب دادې چه دهغه بدن مبارک، دلحم، عظم، دم نه مرکب نه وو، سرخ عرض وو. یابل خه مطلب دې نودوئ ته بیا هم خه علم نه وی، لاجواب وی، ﴿يَهْدِي بِهٖ اِلَهِ﴾ ضمیر د مفرده، قرینه ده په دې باندې چه دنور او کتاب مبین نه مراد یو څیز دې، که جدا جدا ترینه مراد وې نو (بهما)، وئیل پکار وو، په دې کښې د قرآن منافع بیانېږي.

﴿سُبُّلَ السَّكْرِ﴾ سلام یا په معنی مصدری سره دې یعنې لارې د سلامتیا د عذاب نه، او مراد د سُبُل نه اعمال او احکام دی، یا سلام اسم دې د اسماء و الله تعالی نه اود اواضع د اسم ظاهر ده چه په ځانې د ضمیر، ﴿وَيُخْرِجُهُمْ مِّنَ الظُّلُمٰتِ﴾ مراد د جهل اود کفر ظلمات دی، ﴿يَاۤذِيۡنِمْ﴾ (ای توفیق)، ﴿وَيَهْدِيۡهُمْ﴾ دلالت موصله مراد دې

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ ۖ قُلْ فَمَن مِّنكُمْ

خامخا په تحقیق () سره کافر دي هغه خلق چې وائی بېشکه الله خو مسیح خوښې دمريم دې، ته ورته اووايه نوڅوک

يَمْلِكُ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا ۚ إِنَّ أَرَادَ أَن يُهْلِكَ الْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَ أُمَّهُ وَمَنْ

اختیارلری دالله نه دڅه څیز دانتقام، که اوغواړی چې هلاک کړی څوې دمريم اومور دهغه او هغه څوک

فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ۖ وَ لِلَّهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَ الْأَرْضِ وَ مَا

چې په زمکه کښې دي ټول، اوخاص الله لره بادشاهی ده د آسمانونو او د زمکې اود هغه څه

بَيْنَهُمَا ۖ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ ۖ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝

چې ددوی دواړو په مینځ کښې دی، پیدا کوی هغه څه چې اوغواړي، اوالله په هرڅیز باندې قادر دی

﴿لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا﴾ داد (قد جاءکم رسولنا) سره متعلق دې او اول حکم دې یعنې

تسوته زما رسول صلی الله علیه وسلم راغلې دې چه صاف صاف حکم کوی، فتوی ورکوی چه یقیناً بلا شبه هغه خلق کلک کافر دی چه دا وائی چه

۱ داد (قد جاءکم رسولنا) سره متعلق دې یعنې رسول دا وائی چې یقیناً کافر دي هغه خلق چې وائی چې

الله به په شکل دعیسی ۹۹۹ کښې راغلې دې یا ئې عیسی ۹۹۹ ته د خدائی اختیارات ورکړی دی

﴿إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ﴾ ددی دوه مطلبه کیدی شی یو داچه دالله نه مراد متصرف فی الامور حیه و رکوونکې، موت و رکوونکې، دعالم تدبیر کوونکې نودالله تعالی نه مراد وصف مشهور دی، لکه صاحب دروح المعانی دراغب نه نقل کړیدی چه جمع شوه یو طائفه دعلم و دینی اسرائیلونه او وې وئیل چه «تعلمون ان احدا یحیی الموتی الله، فقالوا لا: تعلمون احدا یرئ الاکمه والابصر الله، قالوا لا: نوخکه دوی او وئیل (ان الله هوالمسیح ابن مریم) دویم مطلب داچه الله تعالی حلول کړیدی په عیسی علیه السلام کښی، دې فرقې ته حلولیه، یعقوبیه وئیلې شی.

﴿قُلْ فَكَن يَتَكَلَّمُ مِنْ اللَّهِ﴾ داد دغه مذکور قول د(ان الله هوالمسیح ابن مریم) رد دې په خلورو وجوه سره. دا اوله وجه ده، حاصل ئې دادې کچرته الله تعالی و غواړی چه عیسی علیه السلام بلکه تمام جهان په یوان کښې هلاک کړی نوخوک ئې منع کولې شی، دا خبره خو عیسایان هم منی. نوهرکله چه عیسی علیه السلام سره دتمام جهان نه خپل خان نشی بچ کولې دهلاکت نه نوهغه څرنگه اله جوړیدی شی.

فانده، بعضې اهل علمود آیت دلیل گرځولې دې په حیوة دعیسی علیه السلام باندې، ځکه چه د ﴿إِن أَرَادَ أَنْ يَهْلِكَ﴾ نه معلومه شوه چه عیسی علیه السلام نه دې مړ، ځکه چه دمې دمې کولو اراده هېڅ معنی نه لری نوپه دې باندې قادیانانو اعتراض کړیدی چه بیایکارده چه دمورد عیسی علیه السلام دې هم نه وی هلاکه (مړه) شوې ځکه چه (وامه) عطف دې په (المسیح) نواهل سنتو جواب کړیدی چه وامه په حذف دمعطوف سره دې (ای وقداهلک امه) یعنی که الله تعالی اراده اوکړی دهلاک دعیسی علیه السلام، اونموننه ئې موجوده وه چه مورئې هلاکه شوې مړه شوې ده. لیکن حضرت شاه انورشاه صاحب مؤلف فرمائی چه (وامه) کښې واوپه معنی دمع سره دې یعنی که الله تعالی اراده اوکړی دهلاک دعیسی علیه السلام اودموردده سره دتمام جهان نه نوخوک به ئې منع کړی. نودلته مقصود داثبات دعجز دعیسی علیه السلام اودتمام مخلوق دې، اوقانون دادې چه په مفعول معه کښې تعلق دفعل دمجموعی سره وی او دا جزاؤ سره نه وی، اوظاهره ده چه مجموعه خونده هلاکه، لیکن تعلق دفعل دجزء سره مقصود نه دې نودادلیل نه دې په حیاة دعیسی علیه السلام باندې، ﴿وَلَوْ مَثَلْتُ السَّمَكُوتَ﴾ دا دویمه وجه ده چه متصرف اوجلوونکې دنظام دزمکې او آسمان او د مابینهما صرف الله تعالی دې نه عیسی علیه السلام، اونه موردده، نوعیسی علیه السلام څرنگه اله کیدی شی،

﴿يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ﴾ دادریمه وجه ده اودلته دحصر معنی ده په قرینه داول دکلام نه یعنی

خالق صرف الله تعالى دي نه عيسى عليه السلام، نوهغه اله نه دي،

﴿وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ داخلورمه وجه ده اودلته هم دحصرمعنی ده یعنی قدرت کامله

یه هر خیزباندی صرف دالله تعالى دي نه دعیسی عليه السلام، اونه دمورده، نوهغه اله نشی کیدی

وَقَالَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَى نَحْنُ أَبْنَاءُ اللَّهِ وَأَحِبَّاؤُهُ قُل فَلِمَ

اوبانی (۱) یهودیان اونصاری مونږ خامن (نازولی) دالله یو اودوستان دهغه یو، ته ورته اواوایه نوولی

يُعَذِّبُكُمْ بِذُنُوبِكُمْ بَلْ أَنْتُمْ بَشَرٌ مِّثْلَهُمْ خَلَقَ

عذاب درکوي تاسوته په گناهونو ستاسو، بلکه تاسو بنیادم یی دجنس دهغه چاته چې پیدا کړې دي الله

يَغْفِرُ لِمَن يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ

بخښنه کوي هغه چاته چې ئې خوښه شی او عذاب ورکوي هغه چاته چې ئې خوښه شی، او خاص الله لره

مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ ۝

بادشاهی ده دآسمانونو اودزمکې اودهغه څه چې په مینځ ددواړو کښې دی، او خاص هغه ته ورگرځېدل دي

﴿وَقَالَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَى﴾ داشکوه ده چه احبار اورهبان پخپله هم ارتکاب دشرک کوي

اونور خلق هم په شرک کښ مبتلاکوي په عواموباندې دخپل تقدس اوبزرگي منلو دپاره دوه

کارونه کوي یو داچه عیسی عليه السلام او عزیر عليه السلام ته ابن الله وائی اودویم داچه خپل خان ته

ابناء الله احباء الله وائی، لکه په موجوده دور کښې بعضی خلق دا اولیاء الله په باره کښې دومره

افراط اوکړی چه حد دالوهیه ته ئې اورسوی اومقصود ئې خپله بزرگی اوتقدس قائلول

وی، نو بیادهغوی سره دمحبت دعوی، اودمړیدئ دعوه اوکړی، دغه شان یهودیانو اونصاراؤ

ونیل چه ﴿نَحْنُ أَبْنَاءُ اللَّهِ وَأَحِبَّاؤُهُ﴾ په دې کښې متعدد توجیها ت دي، (۱) کلام په تشبیه

باندې مبنی دي یعنی الله تعالى په مونږ باندې دپلارپشان شفقت کوونکې دي اومونږ یی

خواص او مقربین یو، پشان دخامنو، (واحباءه) عطف تفسیر دي، یعنی الله تعالى زمونږ په گناه

کولو دومره نه ناراض کیږی څومره چه دنورو خلقو په گناه کولو ناراض کیږی، (۲) دتورات

انجیل په اصطلاح کښې ابن، تابعدار او مقرب او دوست ته وئیلې کیدلو، (۳) په دې کښې حذف دمضاف دې (ای نحن ابناء، انبیاء الله) (وهو خلاف الظاهر، روح)، (۴) علامه سمعانی رحمه الله وائی چه یهودوپه تورات کښې لیدلی ؤو، (یا ابناء احماری) (ای خامنود علماؤزما) نودوئ تحریف او کړو (یا ابناء ابکاری) سره، (ای خامنود جینکوزما) نوڅکه ئې ځان ته ابناء الله او وئیل.

﴿قُلْ فَلِمَ يُعَذِّبُكُمْ﴾ دارد دې ددغه مذکورې عقیدې چه پلار خو خپلو خامنوته عذاب نه ورکوی او دوست ته څوک عذاب نه ورکوی او تاسوته ځواله تعالی عذاب په دنیا کښې هم درکړیدې په مسخ سره، قرده، خنازیر، او په آخرت کښې به هم درکوی، لکه دوی وئیل ﴿لَنْ تَسْنَأَ النَّكَارُ إِلَّا أَنْكَمَا مَعْدُودٌ﴾ او پلار خپل اولاد ته تادیب ورکوی لیکن تعذیب نه ورکوی او آخرت محل تادیب نه دې او په دنیا کښې چه کوم عذابونه په دوی واقع شوی ؤو نو هغه هم د قبیلې د تادیب نه نه ؤو لکه دا ظاهر ده،

او په مؤمنانو باندې په دنیا کښې چه کوم تکالیف مصیبتونه راځی نو هغه د قبیلې د عذاب نه نه دی بلکه ابتلاء وی، چه په هغې سره عفو ده گناه راځی اورفع د درجاتو کیرې، لکه په صاحبورضی الله عنهم باندې په احد او نورو موقعو کښې، او په حضرت حسین رضی الله عنه باندې اودارنگه په نورو صحابه کرامو رضی الله عنهم چه څومره مصائب راغلی دی نودا عذابونه نه دی بلکه ابتلاء گانې دی چه په هغې باندې د صبر په وجه دهغوئ د درجاتو رفع شویده ﴿بَلْ أَنْتُمْ بَشَرٌ﴾ دادویمه وجه درده، یعنی تاسو بشر، مخلوق یئ، او الله تعالی ذات واجب الوجود دې، نو ستا سودا الله تعالی سره مماثلت نشته دې او ولد و دالدره مماثل وی ﴿وَمَنْ خَلَقَ﴾ د اصفت د بشر دې، په اعتبار د متعلق مقدس سره (ای بشر کائن من جنس من خلقه الله تعالی من غیر مزیه لکم علیهم) ﴿وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَوَاتِ﴾ دادویمه وجه درده، ﴿وَلِلَّهِ الصِّبْرُ﴾ د اتخویف دې، او څلورمه وجه درده،

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ عَلَى فَتْرَةٍ

ای اهل کتابو! په تحقیق سره راغلېدې تاسوته رسول زموږ واضح بیان کوی تاسوته په وخت د بندیدلو

مِّنَ الرُّسُلِ أَنْ تَقُولُوا مَا جَاءَنَا مِنْ بَشِيرٍ وَلَا نَذِيرٍ

درسلانو کښې چې بیا دا اونه وائی چې نه وؤ راغلې مونږ ته څوک زېرې راکوونکې، اونه ویرونکې

فَقَدْ جَاءَكُمْ بَشِيرٌ وَنَذِيرٌ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

نوس به نجیب سره راغلې دې تاسوته زېرې درکونکې او ویرونکې، والله په هرڅیز قدرت لرونکې دې

﴿يَأْمُرُ الْكِتَابَ﴾ داد بعدعهد دوجه نه ده ﴿فَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا﴾ اعاده ده. ﴿يُنَبِّئُ لَكُمْ﴾

مفعول به ئې مقدر دې (ای الشرائع والاحکام) یا (کثیراً متخفون)

﴿عَلَى قَتَرٍ مِنَ الرُّسُلِ﴾ (فترت) په اصل کښې د (فور) نه ماخوډ دې، سست والې اوانقطاع ته

واى. په عرف کښ زمانه دفترت دې ته وائى چه يونبى د دنيانه لارښى او عمل کوونکى په

شرانعوود هغه باندې څوک باقى نه وى او اثارئې منقطع شى او بل نبى لاته وى راغلې. نوپه

داسې وخت کښې شديد احتياج وى معلم اورهربرته، نوالله تعالى رحمة للعالمين دداسې سخت

احتياج په وخت کښې مبعوث کړونودا داسې لوئې احسان اوانعام دې چه ددې نظيرنشته دې

نوددې انعام قدر او شکرپه اداکول ډير ضرورى خبره ده، او شکرپه او قدر کول ئې دادى چه په ده

ايمان راوړئ اونصرت مددئې او کړئ، د عيسى عليه السلام اود حضرت محمد صلى الله عليه وسلم په

درميان کښې په زمانه دفترت کښې روايات مختلف دى په روايت دبخارى کښې (۷۰۰)،

شېرېسوه کاله دى او په بل روايت کښې (کماقال السيوطى) (۵۲۰)، پنځه سوه شپيته کاله دى

اوپه بل روايت کښې (۵۴۰)، پنځه سوه څلويښت کاله دى، اوپه يوروايت دبخارى کښې دى چه

(ليس بينى وبينه نبى) چه د عيسى عليه السلام اود نبى عليه السلام په مينځ کښې نبى نه دې تير شوې ﴿أَنْ

تَقُولُوا﴾ دامفعول له دې، د (جاءکم) دپاره په اصل کښې (لناتقولوا)، يا (کراهه ان تقولوا)، دې،

﴿فَقَدْ جَاءَكُمْ﴾ داعلت دې د محذوف دپاره چه (فلا تعذرو).

﴿بَشِيرٌ وَنَذِيرٌ﴾ يعنى دلونې هادى حاجت ووجه هغه دبشارت اوانذارپه ذريعه غافلان

بیدار کړى جاھلان خبردار کړى نوهغه بشيرنذير راغې اواتمام حجت اوشواوعذر پاتې نشو، نو

که بياهم څوک نه منى نوقادر ذات به ورله سزاورکوى

وَ إِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ يُقَوْمِهِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ اِذْ

و کله ۱ چې اوونیل موسی قوم خپل ته انې ځما قومه یاد کړې نعمت دالله به تاسو باندې کله

جَعَلَ فِيكُمْ اَنْبِيَاءَ وَ جَعَلَكُمْ مُلُوكًا ۚ وَ اَتَاكُمْ مَا

چې پيدا نې كړه په تاسو كښې پيغمبران او جوړ يې كړي تاسو بادشاهان ، او دركړي نې دى تاسو ته هغه نعمتونه

لَمْ يُوْب أَحَدًا مِّنَ الْعَالَمِينَ ۝ يَقَوْمِ ادْخُلُوا الْأَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ الَّتِي كَتَبَ اللَّهُ

چې نه نې دى وركړې هېچاته د خلقونه اسې قومه ځما داخل شئ زمكې پاكې ته هغه چې مقرر كړې ده الله

لَكُمْ وَلَا تَرْتَدُّوا عَلَى أَدْبَارِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا خَاسِرِينَ ۝

تاسو دپاره اومه واپس كيږئ په شاگانو خپلومه تختې گني شئ به تاوان والا

﴿ وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ ﴾ حضرت الشیخ رحمۃ اللہ علیہ فر مائی یعنی دمستلې بیانولونه بعد خاموش مه کيښئ بلکه جهاد کوئ اوحدود جاری کوئ اودترک جهاد په وجه به ذلت راځي لکه په بنی اسرائیلوباندې چه دجهادنه کولوپه وجه ذلت راغې. بعض حضرات دادا، اوفوا بالعهود، سره متعلق وائی چه بنی اسرائیلو وعده داطاعت دخپل نبی پوره نكړه نودلیل شو .

دلته چه کومه واقعه ذکرده. دهغې مختصربیان دادې چه هرکله فرعون سره دلښکرنه غرق شواو بنی اسرائیل دغلامئ نه خلاص شو، نوالله تعالی دمزیدانعام ورکولودپاره ورته حکم اوکړو چه خپل اصلی آبائی وطن شام چه په هغې باندې عمالقه قابض وو. جهاد اوکړئ او دجهاد په ذریعه هغه حاصل کړئ. اودا بشارت ئې ورته وركړو چه الله تعالی به تاسو ته فتح درکوی. لیکن دوی دجهاد کولونه اعراض اوکړونوالله تعالی ورله سزاوړکړه چه دخلوبښت کلونوپورې ئې په میدان تیه کښې (صحرائې سینا،) کښې قیدکړل. او قید داسې نه وو چه په لاسونو خپو کښې ئې ورله زنځیرونه اچولی وو. بلکه په کهلازمیدان کښې وو. خومصرته په راتلو قادرنه وو. دصبا نه دماښام پورې به ئې سفراو کړو مصرته دراتلودپاره لیکن ماښام به

بیا هم په هغه ځانې کښ ووجه دکوم ځانې نه به ئې سفر شروع کړې وو، په دې دوران دخلوینست کالو کښې حضرت موسی عليه السلام اوهارون عليه السلام وفات شو، او بنی اسرائیل دغه شان په میدان تیه کښې حیران پریشان گرځیدل بیا الله تعالی بل نبی پیدا کړو، اودهغه په قیادت کښې نوی نسل جهاد اوکړو، اوملک شام ئې فتح کړو، په موضع القرآن کښې شاه عبدالقادر رحمہ الله وائی چه حضرت ابراهیم عليه السلام خپل آبائی وطن ملک عراق پریښودلو اودالله تعالی په لاره کښې ملک شام ته لاړو، هلته ئې ددیرې زمانې پورې اولاد نه وو، بیا ورته الله تعالی بشارت ورکړو چه ستا اولاد به زه په زمکه کښې خورکړم ملک شام به ورته ورکړم اوسلطنت اونبوت، اودین اوکتاب به په دوی کښې اولرم، بیا دموسی عليه السلام په زمانه کښې وعده پوره شوه، بنی اسرائیل دفرعون دغلامی نه آزاد شو، اودوی ته ئې اوفرما ئیل: چه جهاد اوکړئ دعمالقوسره ملک شام فتح کړئ نودابه همیشه ستاسووی الخ، حضرت موسی عليه السلام خپل قوم ته دجهاد حکم نه قبل دترغیب ورکولو دپاره دهغه انعاماتو تذکره کوی کوم چه الله تعالی په بنی اسرائیلو باندې کړی وو،

اول انعام دادې ﴿إِذْ جَعَلْنَا فِيكُمْ أَنْبِيَاءَ﴾ داروحانی دینی انعام دې په یوقوم کښې نبی پیدا کیدل دهغه قوم دپاره لوئی اعزاز دې، اوهم دارنگه په یوځان دان کښې عالم اومتقی وارث الانبیاء پیدا کیدل دخاندان دپاره اعزاز اودینی انعام دې، په بنی اسرائیلو کښې انبیاء په دومره کثرت سره راغلیدی چه په بل قوم کښې دومره نه دی راغلی، صاحب جلالین په یوځانې دخپلور زرونه زیات لیکلی دي، امام حدیث ابن ابی حاتم په ورايت داعمش سره نقل کړیدی چه صرف دموسی عليه السلام او عیسی عليه السلام په درمیانه دور کښې (۱۰۰۰) زرانبیاء دبنی اسرائیلو تیر شویدی اودویم انعام دادې چه ﴿وَجَعَلْنَاكُمْ مَلَكًا﴾ تاسو ئې بادشاهان گرځولی یئ، ظاهره ده چه هر سړې او هر فرد دقوم خوباد شاه نه وی، بادشاه یوکس وی نوددې جملې دوه مطلبه بیان شویدی، یودا چه تاسو ئې مالکان گرځولی یئ یعنی دغلامی نه ئې خلاص کړئ دخپل مکان جائیداد، نوکرانو، خاوندان ئې گرځولی یئ، دویمه دا چه کله بادشاه دیوقوم نه وی نو بادشاهی اوحکومت ټول قوم ته (بیپارتی ته) منسوب کیږی، لکه وئیلې شی خلافت عباسیه، حکومت دبنو امیه، حکومت عزنوی، حکومت مغلیه، نوددې محاورې په پښانددې ټولونی اسرائیلو ته ملوکیت منسوب شو، او په دې کښې اشاره ده دې ته چه حکومت اسلامیه درحقیقت عوامی حکومت وی،

اودریم انعام دادې ﴿وَمَا آتَاكُم مَّا لَمْ يُؤْتِ أَحَدًا مِّنَ الْمَلٰٓئِكَةِ﴾ ددې نه مرادهغه معجزات دی چه دوی ته ښکاره شوی ؤولکه دگتې نه اوبوراوتل ﴿فَانفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ نَسْلًا﴾ من، سلوی، غمام، وغیره اودارنگه ددوی معنوی شرافت عزت، چه دتوحید اود ښین دعلمبردارۍ په وجه دوی ته حاصل شوې ؤو. د (علین) نه مراد ددغې زمانې قومونه، نسلونه مراد دی چه په شرک وه یروستی کښې مبتلا ؤو. دامت محمدی صلی الله علیه وسلم سره تقابل مقصوده دې. ﴿يَقُوْمُوْا اَدْخُلُوا الْاَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ﴾ ددې نه قبل آیت کښې تمهید اوترغیب ؤو. اوپه دې آیت کښې داصل حکم بیان دې یعنی حکم دجهاد.

ارض مقدسه، پاکیزه اومبارکې زمکې په باره کښې دحضرت قتاده قول زیات راجح دې. هغه دادې چه ددې نه مرادزمکه دشام ده چه په هغې کښې بیت المقدس اودمشق فلسطین اوبعض حصه دأردن داخله ده. اودې ته ارض مقدسه ځکه وئیلې شویده چه دامسکن، مدفن دانبیا ؤ دې. اودینۍ دنیوی برکتونه په کښې ږیردی، ملک شام اصل وطن ؤودیعقوب علیه السلام اوداولاد دده (بنی اسرائیلو)، په زمانه دیوسف علیه السلام کښې دوی مصرته منتقل شو. دیوسف علیه السلام دوفات نه بعد دبنی اسرائیلو بدو اعمالوپه وجه فرعون په دوی مسلط شواوږیره زمانه دوی دفرعون په غلامۍ کښې په سخت عذاب کښې تیره کړه اوپه ملک شام باندې عمالقه قوم مسلط شوې ؤو. نوبیاچه الله تعالی فرعون هلاک کړواو بنی اسرائیل دغلامۍ نه آزادشوندو دوی ته حکم اوشو چه ارض مقدس یعنی ملک شام دجهادپه ذریعه آزادکړئ. ﴿اَلَيْكَ كَتَبَ اللّٰهُ لَكُمْ﴾ (کتاب) په معنی دتقدیر سره دې، یعنی مقدره کړیده الله تعالی ستاسودپاره یا په معنی دوعدې سره دې یعنی الله تعالی ستاسوسره وعده کړیده چه دازمکه به تاسوته درکوی، اوکه څوک دا سوال اوکړی چه بیاني ورته ولې ورنکړه اوپه میدان تیه کښې ئې څلویښت کاله ئې فیدکړل

نو جواب دادې چه وعده ئې ورسره کړې وه په جهادسره اودوی جهادا ونکړو. یادمطلق بنی اسرائیلوسره ئې وعده شوې وه، دمخصوص افرادوسره نه وه. اود دوی نه روستوبنی اسرائیلوته ئې ورکړه، یا (کتاب الله) نه مراد دادې چه فرض کړې دې الله تعالی په تاسو جهاد، نو (کتاب) په معنی د (فرض) سره دې. دابن عباس رضی الله عنه وغیره نه روایت دې چه په ملک شام اوبیت المقدس باندې په دغه وخت کښې دعمالق قبضه وه چه ډیر طاقتور قوم ؤو، نوالله

تعالی بنی اسرائیلو ته په واسطه د موسی علیه السلام د دوئ سره د جهاد حکم او کړو او دا خوشخبری
نې ورته هم ورکړه چه دشام زمکه ستاسو دپاره لیکلې شویده اوفتح یقینی ده. نوموسی علیه السلام
د حکم د تعمیل دپاره بنی اسرائیل دځان سره کړل اوملک شام طرفته روان شو. اوبیت
المقدس ته تلل. کله چه نهراړدن نه پورې شول اوبنارد (ارمیا) چه ډیر قدیم بنارؤو. ته اورسیدل
نوهلته نې قیام اوکړو. اودبنی اسرائیلو دانتظام دپاره نې (۱۲) دولس نقیبان مقرر کړل. لکه
مخکنی آیت کنبی ذکر شو. اوداسر داران، نقیبان نې مخکنی اولیږل. چه دهغه قوم معلومات
حاصل کړی کوم چه په بیت المقدس باندې قابض ؤو. دوئ چه لارل نوییت المقدس ته داخل
شوی نه ؤو چه بهر ددوئ سره یوسرې ملاؤشو، اوهغه یواځې دوئ ټول گرفتار کړل اودبادشاه
مخې له نې بوتلل. چه داخلق مونږسره دجنگ په غرض جاسوسان راغلی دی. نوبادشاه
مشوره اوکړه چه دوئ ته سزا ورکړو بیافیصله دا اوشوه چه دوئ آزاد کړئ چه واپس لارشی
اودبنی اسرائیلو اود موسی علیه السلام په مخکنی زمونږدقوت اوطاقت ذکر اوکړی چه مرعوب شی
اوزمونږسره دجنگ کولو اراده ترک کړی، چنانچه هغوی دوئ لره آزاد کړل واپس راغلل
اوموسی علیه السلام ته نې حال بیان کړو، هغه ورته اووئیل چه دچادقوت اوطاقت نه مه متاثر کیرئ
زمونږدپاره فتح یقینی ده. الله تعالی زمونږسره وعده کړیده، اوددغه قوم عمالقو حالات دبنی
اسرائیلو په مخکنی مه بیانوی یعنی دهغوی دظاهری قوت اوطاقت تذکره بنی اسرائیلو ته
مه کوئ بلکه کمزوری نې بیان کړئ، نوپه دوئ کښ دؤو کسانو په خبره عمل اوکړو اواباقی
لس کسانو عمل اونکړو اوبنی اسرائیلو ته نې دهغوی دظاهری قوت اوطاقت تذکره اوکړه
نوپه بنی اسرائیلو خوف راغې اوجهادته دتلونه نې منع اوکړه.

فائده ابن کثیر وائی چه بعضو ویلی دی هغه کس چه دادولس کسان نې نیولی ؤو. دهغه
نوم عوج بن عنق ؤو. اوهغه ولد الزناؤو. دبنت آدم علیه السلام اوپه طوفان نوح علیه السلام کنبی بیج
توې ؤو. ځکه چه دهغه طول (۳۳۳) درې زره درې سوه درې دیرش گزه ؤو. نوپه طوفان کنبی
اوبه دهغه گیتو، پرکو، ته رسیدلې وې اوپه بل روایت کنبی دی چه قتل کړې ؤوده لره موسی
علیه السلام. (۱۰) لس گزه موسی علیه السلام ؤو. (۱۰) لس گزه نې همساوه. (۱۰) لس گزه نې ټوپ
اوکړونو دعوج پرکې ته اورسیدلو هغه نې په توره اووهلو او مړ شو اوپل ترینه جوړ شو چه
ریوکال پورې پر خلق تیریدل. ابن کثیر وائی دا کذب افتراء ده. (یستحی من ذکره) البته عمالقه
قوم بقیایه دعادؤو. نو کیدی شی چه یوکس طاقتور دولس کسان نیولی وی. په یور وایت کنبی

ابن کثیر و نیلی دی چه هغه په خپل باغ کښې د بیت المقدس نه بهر و ونوچه دادولس کسان ئې اولیدل نووې نیول او په لستونو ئې کښې ئې واچول او بادشاه ته ئې پیش کړل. والله اعلم.

﴿وَلَا تَزِدُوا عَلَيْهِمْ﴾ اومه واپس کیرئ د جهاد نه دبزدلی دوجه نه په خپلوشاگانو.

﴿فَنَنْفِلُوا خَيْرَ مِنْ﴾ جهاد چه فرض شی نو ترک ئې سبب دخسران دې بلکه دهر فرض ترک

سبب دخسران دې

قَالُوا لِمُوسَى إِنَّ فِيهَا قَوْمًا جَبَّارِينَ ۚ وَإِنَّا لَن نَدْخُلُهَا

او نیل دوی ای موسی بېشکه پدې کښې قوم زورآوردی . او بېشکه مونږ چرې نه داخلېږو هغې ته تردې

حَتَّىٰ تَخْرُجُوا مِنْهَا ۚ فَإِن يَخْرُجُوا مِنْهَا فَإِنَّا دُخُلُونَ ﴿١٧﴾ قَالَ رَجُلٌ

چې اوڅې دوی دهغې نه. نوکه اووتل دوی دهغې نه نو بېشکه مونږ به ورته داخل شو . او نیل دوو سړو

مِنَ الَّذِينَ يَخَافُونَ إِلَهَ اللَّهِ عَلَيْنَا ادْخُلُوا عَلَيْهِمُ

دهغه کسانو نه چې دالله نه ئې یره کوله انعام کړې وو الله په هغوی دواړو باندې راشوځی پدوې باندې

الْبَاب ۚ فَإِنَّا كَخَلْقِمْوَهُ فَإِنَّكُمْ غُلَبُونَ ۚ وَعَلَى اللَّهِ

دطرفه د دروازې نه، نوکله چې تاسو تنوځی په دروازه نو بېشکه تاسو به غالب یئ . او خاص په الله باندې

فَتَوَكَّلُوا إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٨﴾ قَالُوا لِمُوسَى إِنَّا لَن نَدْخُلُهَا أَبَدًا

نوکل کوئ که تاسو مومنان یئ . او نیل دوی ای موسی مونږ چرې نه داخلېږو دې زمکې ته هیڅ کله ترڅو پورې

مَا دَامُوا فِيهَا فَادْهَبْ أَنتَ وَرَبُّكَ فَقَابِلَا إِنَّا هَاهُنَا قَاعُونَ ﴿١٩﴾

چې دوی په هغې کښې دی. پس لاړ شه ته اورب ستا، نو جنگ او کړئ دواړه دهغوی سره بېشکه مونږ به دلته ناست یو

﴿قَالُوا يَتَّبِعُونَ﴾ دابیان دخباثت دیهودو دې چه حضرت موسی عليه السلام ورته دومره تسلی او

اطمینان ورکړ او دوی بیا هم سرکشی او کړه اوجهاد ته دتلونه ئې انکار او کړو ﴿جَبَّارِينَ﴾

جبارین هغه ته وائی چه دخلقونه خپل کار په زور سره اخلی. هرکله چه په هغه

دولسو کسانو کښې لسو کسانو د موسی عليه السلام په خبره عمل اونکړو، او دعمالقود ظاهری قوب

اوطاقت تذکره سې دېنی اسرائیلویه مخکېني اوکره نودوئ بزدل او بې همته شواودجهاده
نې انکار اوکړو. اوپه موسی عليه السلام نې طعن اوکړوچه ته مونږ دقتلولودپاره بیانې. ﴿وَلَمَّا كُنْ
تُمْخَلْمَا﴾ دامسبب دې او ﴿إِنَّ فِيهَا قَوْمًا جَبَّارِينَ﴾ ورله سبب دې، نودوئ عذراوکرودقتال نه
انکار نې نه دې کړې. ﴿قَالَ رَجُلَانِ﴾ دا یوشع بن نون اوقالب بن یوقنادی، (رجلان) موصوف
دې ﴿أَتَمَّمَّ اللَّهُ عَلَيْمَا﴾ داصفت ثانی دې د (رجلان) دپاره، اود انعام نه مراد دادې چه الله
تعالی دوی ته یقین اوتوفیق دصبرورکړې وو. ﴿أَدْخَلُوا عَلَيْهِمُ الْآبَاكَ﴾ یعنی ددوئ سره قتال
گران نه ذې تاسوصرف دروازې دښارته داخل شئ نوچه دوی تاسواووینی نورعب به پرې
راشی نودوئ به مغلوب شی اوتاسوبه غالب شی، اوسبب دغلبې توکل دې. نوتاسوصرف په
الله تعالی توکل اوکړئ، که چرته تاسومؤمنان یئی.

﴿فَإِذْ هَبَّ أَنْتَ وَرَبُّكَ فَفَقَتَا﴾ په دې کلام کښې دوه احتمال دې، یوداچه په دې کښې
تاویل نه وی اوداقول په طوردتوهین سره وی یاپشان دقول دمشبهووی نوداکفردې. اودوئ
په سبب ددې قول سره کافران شوی دی، دویم احتمال دادې چه په دې کښې تاویل اوشی او
مقصود داوی چه تاسوجهداته لارشی اوستاسورب به ستاسومددکوی ستاسوسره به وی.
(ولیعنک ربک). یا (ربک معک)، یادرب نه مشر رورمراد دې، نوییاداقول کفرنه دې، البته د
مخالفت دامردوجه نه دوی فاسقان شو، امام بخاری رحمه الله اونورومحدثینوپه قصه دجنگ
بدرکښې. دحضرت مقدادرضی الله عنه قول ذکرکړې دې چه هرکله نبی عليه السلام دوی ته
دجهادترغیب ورکړونومقدادرضی الله عنه اووئیل «ترجمانی کوونکې دتولوصحابو، یارسول
الله صلی الله علیه وسلم مونږتاته هغه خبره نه وایوکومه چه بنی اسرائیلوموسی علیه السلام
ته کړې وه. «فَإِذْ هَبَّ أَنْتَ وَرَبُّكَ فَفَقَتَا إِنَّا هُنَا قَاعِدُونَ» لیکن مونږوايو چه ته لار شه هرخوا ته چه
ستاخوښه وی اومونږستاسوسره یو، (نقاتل عن یمنک ویسارک) وفی رواية عن امامک وخلفک
وعینک اویسارک) نونبی صلی الله علیه وسلم ډیرخوشحاله شو، اوپه صحابو کښې د
جهادجوش پیداشو، حضرت عبدالله بن مسعودرضی الله عنه فرمائی چه مادحضرت
مقدادرضی الله عنه داسې کارنامه لیدلې ده که چرته دغه سعادت ماته ملاؤشوي وي نودابه
ماته دهرڅه نه زیات محبوب اویسندوه،

قَالَ رَبِّ إِنِّي لَا أَمْلِكُ إِلَّا نَفْسِي وَأَخِي فَافْرِقْ بَيْنَنَا

اووئیل موسی یاربه 'بیشکه خه واک اختیار نه لرم مگر د خان خپل او درور خپل، پس فیصله اوکړه په مېنځ زموږ

وَبَيْنَ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ۝ قَالَ فَإِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ

اوبه مېنځ د قوم نافرمان کښې ، او فرمائیل الله چې بیشکه دازمکه حرامه کړې شوېده په دوی باندې

أَنْزَعْنَاهُمْ سِنَةً، يَعْبُدُونَ فِي الْأَرْضِ فَلَا تَأْكُلُ عَلَى الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ۝

څلویښت کاله ، حیران سرگردان به گرځي په زمکه کښې ، پس مه خفه کیږه په قوم نافرمان باندې

﴿قَالَ رَبِّ إِنِّي لَا أَمْلِكُ﴾ موسی علیه السلام دیرتنګ او پریشان شونو وې وئیل چه یا الله زه خو مالک نه یم. مګر دخپل خان او دخپل رور، یعنی خما وس طاقت په خپل خان او رور باندې دې په بل چا نشته دې، دخپل خان ملکیت نه مراد ظاهري تصرف دې اود رور د ملکیت نه مراد دهغه اطاعت دې

اوکه څوک سوال اوکړی چه اطاعت خو هغه دوه کسانو (یوشع او کالب) هم کولونو بیادا حصرخه رنگه صحیح دې، نو جواب ئې دادې چه موسی علیه السلام اوهارون علیه السلام نییان وو، نو معصوم وود معصیت او نافرمانی نه، او کالب بن یوقناښی نه وواو یوشع علیه السلام هم په دغه وخت کښې نسی نه وو. نود هغوی معصومیت یقینی نه وونو ځکه ئې حصر اوکړو، اوبعض وائی چه د ((اخی)) نه مراد (من یواخنی من الاتباع) دې، نو ټولوته شامل دې، ﴿فَافْرِقْ﴾ فرق په معنی د فیصلې دې یعنی مناسب د حال فیصله اوکړه، نودا سوال وارد نشو چه موسی علیه السلام د جدائی سوال کړې وواو الله تعالی او فرمائیل ﴿فَإِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ﴾ نو سوال خو قبول نشو، نو جواب ئې دادې چه (فافرق) په معنی د (فاحکم) دې لکه دامروی ده دابن عباس رضی الله عنه نه اوبعض وائی چه مراد جدائی ده په آخرت کښې، اوبعض وائی چه مراد جدائی د جماعت ده. نو هرکله چه موسی علیه السلام سوال اوکړو چه یا الله، ته هغه فیصله اوکړه چه مناسب وی د حال زموږ سره نو الله تعالی هغه فیصله اوکړه چه دازمکه مقدسه به په دوی باندې (۴۰)، څلویښت کاله حرامه او ممنوعه وی. د (محرمه) نه مراد لغوی تحریم دې یعنی منع دخول نه ﴿أَنْزَعْنَاهُمْ سِنَةً﴾ دامتعلق دې د (عمره) سره یا د (یتیهون) سره، یعنی څلویښت کاله دوی منع کړې شوی وود دا خلیلونه

يا خلوينست کاله دوى حيران سرگردانه گرځيدل په ميدان تيه کښې. دافيصله د دوى د حال سره مناسب وه ځکه چه دوى ويلي وو ﴿إِنَّا هَهُنَا قَتْلُوكَ﴾ نوالله تعالى دغه ځانې کښې فيد (نظر بند) کړل. چه نه مخکښې ملک شام ته تللې شواونه واپس مصر ته راتلې شو، او دا خرق عادت وو. ځکه ميدان تيه محدود ميدان وو. اوبنې اسرائيل ټول عقلاء و اصحاب د حواسو سليمو او په کثير تعداد کښې وو، او دومره ډير خلق په دومره ډير مده کښې په يوداسې محدود ميدان کښې چه علامات سفلى غرونه کڼدې وغيره او علامات علوى، شمس قمر ستورى. چه په دې سره جهات معلومول ډير آسان دى. دا خلاف عقل او خرق عادت دى. او ابن کثيروانى چه هرکله موسى عليه السلام دوى ته بد دعا او کره کله چه دوى جهاد ته دتللونه انکار او کره. نوالله تعالى حکم او کره چه دازمکه په دوى باندې حرامه ده څلوينست کاله نو دوى په ميدان تيه کښې پاتې شو. هميشه به دوى تلل خو بهر د وتلو لاره ئې نه موندله، او په دې کښې امور عجيبه او خوارق کثيره وو (تظليل بالغمام) (دوريزې سورې) (من)، (سلوى) نازليدل. او دگتې نه اوبه راوتل دولس چينې وغيره معجزات او وفات دموسى عليه السلام او دهارون عليه السلام هم په ميدان تيه کښې شويدي، او څه زمانه بعد بيا حضرت يوشع عليه السلام نى شواو دبنې اسرائيلو نوې نسل راپيدا شو، هغوى جهاد او کره، شام ئې فتح کړو،

سوال وارديږى چه بنى اسرائيلو ته خود نافرمانى په وجه سزاملأ وشوه نوموسى عليه السلام او هارون عليه السلام ولي قيد کړې شو؟ **جواب** ئې دادې چه دموسى عليه السلام او دهارون عليه السلام په ميدان تيه کښې اوسيدل په طور د سزاسره نه ووبلکه په طور د نگرانئ او فريضه تبليغ تعليم کولو قوم ته وو. لکه په جيل کښې قيديان قيدوى، او دجيل افسر د هغوى نگرانى کوى نو هغه خپله فريضه (ديوتى) پوره کوى داسې نه چه هغه هم قيدوى.

په ميدان تيه کښې دبنې اسرائيلو دپاره داوبو، خوراک، من سلوى، او د نور دگرمئ نه د بچ کيدلو دپاره غمام، ذکر په قرآن کښې شته دې ليکن دلbas ذکر په قرآن اوصحيح حديث کښې نشته دې. بعض مفسرين وائى چه نقل دې دبعض اهل کتابونه چه بنى اسرائيل چه مصر نه تلل نو ځان سره ئې ډيرې کپړې وړې وې او بعض مفسرين وائى چه ددوى کپړې به نه خير ئې کيدلې اونه به زړې کيدلې، اوبچى به چه غتيدل نو کپړې به ورسره اوگدې کيدلې، بچې به چه پيدا کيدلو نو کپړې به ورسره وې، ليکن ددې څه صحيح سند نشته دې صاحب دروح المعانى ليکى (وذكر غير واحد من القصص اهم كانوا اذا ولد لهم مولود كان عليه ثوب كالظفر يطول بطوله

ولا یلی، الی غیر ذلک مما ذکره، والعادة تبعد کثیراً منه فلا یقبل الا ماصح عن الله ورسوله صلى الله علیه وسلم ﴿يَتِيَهُوتُ﴾ دتیه نه ماخوډډي، حیرانتیا او پریشانۍ ته و نیلې شی، په ترک جهاد سره ددوی ژوند پریشانه وو، نوددې وجه نه دغه مقام ته میدان تیه و نیلې شی، ﴿فَلَا تَأْسُ﴾ حضرت موسی علیه السلام چه دافصله واوړیده نوطبعاً غمژن شوځکه چه دده گمان داوچه دوی ته به معمولی غوندې تنبیه ورکړې شی، نوالله تعالی ورته تسلی ورکړه او وې فرمانیل چه سرکشوته داسې فیصله مناسب ده

وَأَتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ ابْنَيْ آدَمَ بِالْحَقِّ إِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتَقَبَّلَ

اوبیان، کړه دوی ته خبره ددوؤ خامنود آدم په رښتیا، کله چې قربانی اوکړه دواړو جداجدا نوقبوله کړې شوه

مِنْ أَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ الْآخَرِ قَالَ لَأَقْتُلَنَّكَ هـ

دیوکس ددې دواړو نه «هایل نه»، اوقبوله نشوه دبل نه «قابیل نه»، او نیل «قابیل» څه به خاماقتلوم تالره

قَالَ إِنَّمَا يُتَقَبَّلُ لِلَّهِ مِنَ الْمُتَّقِينَ ۝ لَئِنْ بَسَطْتَ إِلَيَّ

اوبیل «هایل» چې خبره داده بله نده چې الله قبلوی عملونه د اخلاص کوونکو نه، که ته راوگډه کړې ماته

بَدَكَ لِيَتَخْلَنِي مَا أَنَا بِمُتَخِلٍّ إِلَيْكَ لَأَتَّخِلَنَّكَ

لاسونه خپل ددې دپاره چې مالوژنې نو نه یم څه اوگدونکې دلاس خپل تاته ددې دپاره چې قتل کړم تا

إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ ۝ إِنِّي أُرِيدُ

بېشکه څه یریرم دالله نه چې پالوونکې دخلقو دې، بېشکه څه اراده لرم «چې خان بچ کړم دگناه نه،

أَنْ تَبْهَتَ بِالْحَقِّ وَإِنَّكَ فَتَكُونُ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ ۝ وَذَلِكَ جَزَاءُ الظَّالِمِينَ ۝

نوته به اخته شي په گناه «دقتل، ځما اوپه (زور) گناه ستا نوشې به ته د اور والونه، اودا (اور) سزا دظالمانونده

﴿وَأَتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ ابْنَيْ آدَمَ﴾ داد دښمن په مقابلې کښې دخاموش کښېناستلو، اودهغه

د حملې د دفاع نه کولو نتیجه، او نقصان د پاره دویمه نمونه ده،

مراد د ((ابن آدم)) نه صلی اولاد دې چه دیونوم قابیل ووهغه مشرو و او د بل نوم هایل ووجه کشر و و او بعضو نیلی دی چه دادواړه په بنی اسرائیلو کښې وواود ((ابن آدم)) نه صلی نه دی مراد لیکن مفسرینودې قول ته ضعیف وئیلې دې، ﴿يَا لَعَنَ﴾ معنی د (بالصدق) یعنی داسې نبا اوقصه چه پکښې کمې زیاتې، تغیر تبدیل د حقیقت نه. نه وی. او په دې کښې اشاره ده د یته چه په روایاتو اوقصو کښې چه تغیر تبدیل راشی نو په ځانې د مصلحت ترینه منسده جوړیږی. نو ددې وجه نه اکثر په قرآن کښې د قصې ذکر کولو سره (بالحق) ذکر کوی. سورة کهن کښې دی ﴿مَنْ نَقَصَ عَلَيْكَ نَبَاهُمْ يَالْحَقُّ﴾ سورة مریم کښې دی ﴿ذَلِكَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ قَوْلَ الْحَقِّ الَّذِي فِيهِ يَمْتَرُونَ﴾

﴿إِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا﴾ قربان او قربانی، هغه څیز ته وئیلې شی چه دهغې په ذریعې سره تقرب الی الله حاصلیږی ذبیحه وی او که غیر ذبیحه وی،

ددې قربانی د پېش کولو سبب څه وو؟ په دې کښې مشهور قول د مفسرینو چه ابن کثیر وغیره د ابن عباس رضی الله عنه او عبدالله بن مسعود رضی الله عنه نه نقل کړیدې په متعددو سندونو سره او په بعضو کښې ئې تصریح کړیده اسناد جید سره، هغه داده چه هرکله حضرت آدم عليه السلام اوحوا دنیا ته راغلل او د توالد، تناسل سلسله شروع شوه نو د هر حمل نه به په یو ځل دوه بچي پیدا کیدل یو هلک یو جینی نو دادواړه به خپل منع کښې خور او ورور وواود دوی نکاح به دیوبل سره حرامه وه، او چه بل ځل د بل حمل نه به هلک جینی پیدا شونو هغوی به په یوبل حرام وو. لیکن په شریعت د آدم عليه السلام کښې به ضرورت دوجه نه دا خصوصی حکم ووجه دا ول حمل هلک اود دویم حمل جینی اودارنگه د دویم حمل هلک اود اول حمل جینی دابه محرم نه وواو نکاح به ئې جائزه، نو قابیل چه پیدا شونو دهغه سره دهغه خور چه نوم ئې اقلیم او پیداشوه او هغه بنائسته وه بیا چه هابیل پیدا شونو دهغه سره دهغه خور چه پیدا شوه نو هغه بیکاره بدشکله وه نو هرکله چه دنکاح وخت راغې نو قابیل او وئیل چه زه خپله خور پخپله نکاح کوم ځکه چه دا بنائسته ده، او د هابیل خور نه کوم دابدشکله ده، او هابیل او وئیل چه تاسره پیدا شوې خور سره به زه نکاح کوم او ځماسره پیدا شوې خور سره به ته نکاح کوی. نو ددوی د جگړې ختمولو دپاره آدم عليه السلام داسې فیصله او کړه چه تاسو دواړه خپله خپله

فرمانی پیش کریں نود چاقربانی چه قبوله شوه نوهغه به په حقه وی، نوهابیل چه قربانی پیش کره نوبه خپل مال کنسې ئې بهترین گله صدقه کړواوقابیل زمینداروو، نوردي او کمزورې غنم بیزه، بی په صدقه کنسې پیش کړل نودهابیل صدقه قبوله شوه، اوپه دغه وخت کنسې دقرانیت علامه داوه چه دغیب نه به اور راغې او صدقه به ئې اوسیزله، دابن کثیر رحمته الله علیه وغیره په روایت دابن عباس رضی الله عنهما کنسې دی چه دغه گله الله تعالی په جنت کنسې محفوظ کړواودحضرت اسماعیل علیه السلام په فدیہ کنسې بیاراغې، نوهرکله چه دهابیل صدقه قبوله شوه نوقابیل ناکام اوسواشونوضدحسد اوغصه ئې زیاته شوه اودرورپه قتل آماده شو، ابن کثیریوبل رحمته الله علیه دابن عباس رضی الله عنه نه نقل کړیدی چه هغه په دې دلالت کوی چه دقربانی کولو سبب دغه نه ووجه مخکنسې ئې تفصیل ذکرشو، بلکه په دغه دورکنسې مسکین نه ووجه صدقه به ورته ورکولې شوه بلکه صدقه به په دې طریقه کیدله چه چابه خپله صدقه بهر کینودله اودغیب نه به اور راغې او هغه به ئې اوسیزله نودغه به قبوله وه، نوقابیل اوهابیل دواړو صدقې اوکړې بغیردخه سبب نه نودهابیل صدقه قبوله شوه اودقابیل قبوله نشوه، ابن کثیروائی (وهو ظاهر القرآن) یعنی دصدقې دپاره بل څه سبب نه وو.

﴿قَالَ لَا قُنْتُكَ﴾ داقول دحسدپه وجه دې اهل علموئیلی دی چه حسدواله گناه اول په آسمان کنسې ابلیس کړیده، دآدم علیه السلام سره اوپه زمکه کنسې اول حسدقابیل کړیدی دخپل رور سره، بیادحسدواله بیماری ډیره پیدا شوه په بنی اسرائیلوکنسې اوډې امت ته آهسته آهسته منتقله شوه، حسداوکبر، دانسان دپاره داسې مهلک روحانی بیماری ده چه ډیرې نورې روحانی بیماری ترینه پیداکیږی، ظلم، حق تلفی قطع رحمی، قتل، بلکه په بعض اوقاتوکنسې کفرته سرې اورسوی اوحفاظت ترینه صرف دالله تعالی په فضل سره کیدی شی، (اللهم احفظنا) دحضرت تهانوی رحمته الله علیه په یوملفوظ کنسې دی چه حسدپه نفس کنسې غیراختیاری طورسره پیدا کیږی، اوانسان په دې کنسې کله معذوروی، کله ماجوروی، اوکله مازوروی، غیراختیاری طور سره چه حسدپیداشی نوانسان په کنسې معذوردې، نوکه دحسددمقتضی مطابق ئې عمل اونکړوبلکه خلاف ئې اوکړونوماجورشو، اوکه دحسد دمقتضی مطابق ئې عمل اوکړونو مازور، گناهکار، شو (اوکماقال) ﴿قَالَ إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ﴾ هابیل قابیل ته اوونیل چه داستاقربانی چه نه ده قبوله شوې نوبه دې کنسې ځماڅه نقصان دې داخوستادخپل ذات دنقصان دوجه نه قبوله نشوه، هغه داچه الله تعالی متقینو یعنی مخلصینونه عمل قبولی اوپه

ناکسې اخلاص نه وو. نو آیاته دخپل جرم په وجه ماقتلوي. انصاف خودادي چه که ماخه جرم کړې وي نوماته دهغي سزا را کول مناسب وو. ليکن چه جرم ستا خپل دې اوسزاني ماته را کړې نودا عجيبه خبره ده. او په دې جمله کسې اشاره ده علاج د حسدته. هغه دا چه حاسد چه کله او وينی چه زه دهغه نعمت نه محرومه يم چه فلانی سره دې نوپکارده چه خپل محرومی سبب خپل گناه او عمل کمزوری او گنړی، نوتوبه دې او کړی.

﴿لَئِنْ بَسَطْتَ إِلَيَّ يَدَكَ﴾ لاس او گدول کنایه ده د اظهار دارادي د قتل نه. يعنی که ته خمد قتل عملی کار وائی هم شروع کړې نوزه تانه قتلوم. اگر که په دې صورت کسې ستا قتلول جائز دی ليکن احتياط ترک قتل دې لکه په حديث د ابو داود د کسې دی د سعد رضی الله عنه چه په وخت دفتنه کسې که څوک ځما کورته داخل شی ځما د قتل دپاره. (نوخه به کوم) نور رسول الله صلی الله عليه وسلم او فرماييل (کن کخیر ابن آدم) دخپل ځان او عيال او مال د حفاظت او مدافعت دپاره د ظالم قتلول جائز دی په حديث کسې په دې تصريح راغلي ده البته دفتني په دور کسې ترک اولی دې لکه په حديث (د کن کخیر ابن آدم) کسې. او عمل د عثمان رضی الله عنه ددې باب نه دي. او که دینی مصلحت وو. نو قتل د ظالم واجب دي په دليل د حديث دمسلم وغيره سره او په دليل ددې آيت سره ﴿فَقَاتِلُوا آلَ بَنِي﴾ او عمل د علی رضی الله عنه ددې قبيلې نه دي. ﴿إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ﴾ دا تعليل دي د ﴿مَا آتَا بِأَسَاطِرُ﴾ دخوف د الله تعالی وجه نه انسان احتياط کوی. او اشاره ده دپته څوک چه قتل کوی نوهغه د الله تعالی نه خوف نه لری. ﴿إِنِّي أُرِيدُ أَنْ تَبُوءَ﴾ دادویم تعليل دي د ﴿مَا آتَا بِأَسَاطِرُ﴾ دپاره. سوال وارديږی چه اراده کول د چا د گناهگار کولو جائز نه ده نوهابيل څه رنگه وائی، (ای اريد ان تبوء باثمي).

جواب ېې دادي چه اراده په خپلې حقیقی معنی سره نه ده بلکه د اکنايه ده. دانقياد او استسلام نه يعنی که ته ماقتلوي نوزه دپته تياريم چه قتل شم اودپته نه يم تيار چه تا قتل کړم. ليکن که ته ماقتل کړې نو ځما د قتل گناه او نور گناهونو به تاباندې بوج شی او جهنمی به شي. بعض مفسرين وائی چه مفعول به د (اريد) محذوف دي. (ای اريد ان الاعصى الله، یا، ان لا اقلک وان ظلمتني فبوء باثمي الخ).

فَطَوَّعَتْ لَهُ نَفْسُهُ قَتْلَ أَخِيهِ فَقَتَلَهُ فَأَصْبَحَ مِنَ الْخَاسِرِينَ ۝ فَبَعَثَ اللَّهُ

نور ځانسته کړ هغه ته نفس دهغه قتلول درور خپل نو قتل یی کړو هغه نوشو د تاوان والو نه نور اولیېواله

غُرَابًا يَنْصَفُ فِي الْأَرْضِ لِيُزِيحَ كَيْفَ يُوَارِثِي سَوْءَةً أَخِيهِ ۖ

یوکارغه کنستل نی کول په زمکه کښې ددې دپاره چې اوبښای ده ته چې څرنگه پټ کړی جنة (لش) درور خپل

قَالَ يُؤْتِلَنِي أَهْمَزْتُ أَنْ أَكُونَ مِثْلَ هَذَا الْغُرَابِ فَأُوَارِثِي سَوْءَةً

اووئیل ده هانې ارمان دې آیا څه عاجزشوم ددېنه چې شم دې په شان د کارغه چې پټ کړم جنة (لش)

أَيْحَىٰ فَأَصْبَحَ مِنَ الْقَلْبِيِّينَ ۝

د درور خپل ، نوشودې د حېرانو (بنېمانو) نه

﴿فَطَوَّعَتْ لَهُ نَفْسُهُ﴾ (طَوَّعَتْ) په معنی د (زَيَّنَتْ، سَهَّلَتْ) سره دې، یعنی نفس اماره ورته دا خبره ښایسته او آسانه کړه چه خپل روړقتل کړی اگرکه دا قبیح او گران کار و، نفس اماره داسې کوی چه د گناه گران کارسړی ته آسان کړی او قبیح ورته ښایسته کړی.

﴿فَقَتَلَهُ﴾ خپل روړنې قتل کړو، دا بن مسعود رضی الله عنه او بعض نور و صاحبونه مروی ده چه قابیل هرکله چه اووئیل چه زه به تا قتلوم نوحا بیل ترینه بیرته شواولا و غرونوته او خپلې بیزې وغیره ئې څرولې، نو چه اوده شونو قابیل راغې یوغت کانړې ئې ورله په سرباندې راگوزار کړو او شهید ئې کړو، ابن کثیر او نور و مفسرینو وئیلی دی چه حضرت آدم عليه السلام په دغه وخت کښې حاضر نه وو، تللې وومکې ته، مکې ته د تللو په وخت کښې ئې آسمان ته اووئیل (احفظی ولدی بالامانة) ځمادا و لاد حفاظت کوه په امانت سره، نو آسمان ترینه انکار او کړ و دغه سې غرونوته ئې اووئیل نوهغوی انکار او کړ و اوزمکې ته ئې هم دغه شان اووئیل نوزمکې هم انکار او کړو، نو قابیل ته ئې اووئیل نود اووئیل چه (نعم) لار شه او واپس به راشی او خپل اهل به داسې اومومې چه ته به خوشحاله ئې، نو آدم عليه السلام لار و، اودوئ دواړو چه قربانی ورکړه نودهابیل قربانی قبوله شوه او د قابیل قبوله نشوه، نو د حسد شروع کړ و او روړنې قتل کړو.

﴿فَأَصْبَحَ مِنَ الْقَلْبِيِّينَ﴾ یعنی په دنیا و آخرت دواړو کښې نقصان مند شو په دنیا کښې خسران دادې چه مورپلار ترینه خفه شواوبې روره پاتې شو، صاحب دروح المعانی په روایت دنعیم بن حماد سره د عبد الرحمن بن فضاله نه نقل کړیدی چه د قابیل عقل او خیره مسخ شو بدحواس شواوپه دې بدحواسی او پریشانئ کښې مړ شو، او په بل روایت کښې دی چه

راښودلو نه كان ايضاً) بعض مفسرين وائي چه قابيل په حالت د كفر كښې مړ دې (لقوله تعالى ففكروا من اصحاب النار) ليكن راجح قول دادې چه كفر قريب زمانى دنوح عليه السلام نه شروع شويدې اوقايل گناهگار وو، ليكن كافر نه وو، او اصحاب النار، عاصي ته هم وئيلې شى. او اخروى خسران دادې چه الله تعالى ترينه ناراض شو او مستحق دنار شو. په حديث صحيحينو وغيره كښې دى چه په دنيا كښې څومره دناحقې قتل كيږي نو د قابيل په هرنحق قتل كښې يوره حصه د گناه ده ځكه دا ول بنياد د قتل بغير حق ده ايسنودلې دې

﴿بَعَثَ اللَّهُ غُرَابًا﴾ هر كله چه خپل رورنې قتل كړ و نو بيا د دفن كولو څه طريقه ورته نه وه معلومه ځكه چه ددې نه مخكښې په انسانانو كښې څوك نه وو مړ شوې. نو څه زمانه ئې او گرځولو. نو بيا الله تعالى غراب را وليږلو او د بېل مړ غراب دپاره ئې زمكه او كنستله او هغه ئې په كښې دفن كړو. نو قابيل طريقه ازده كړه نو دغه شان كار ئې دخپل رور سره او كړو.

﴿يَتَحَفَّتْ فِي الْأَرْضِ﴾ (اى بحفر) بحث تفتيش ته وائي مطلقا يا تفتيش په خاورو كښې. ابن جرير او عبد بن حميد د عطيه نه روايت نقل كړيدې چه الله تعالى دوه غرابه را وليږل نو يو بېل لږه قتل كړو، او بعضو وئيلي دى چه احد الغرابين مخكښې نه مړ وو، نو بېل ورته زمكه او كنستله او خځ ئې كړويه كښې او بعضو وئيلي دى چه دا دواړه فرښتي وې په شكل د عرابينو كښې (روح) او په غراب سره تشاؤم (بدفالى) كيږي نو دا مناسب وو ددې قصې سره (روح).

﴿لِيُرِيَهُ﴾ لام منعلق دې د (بعث الله) سره، ياد (يُحَفَّتْ) سره. (سوءة) جسد دميت ته وائي. او بعضو وئيلي دى چه هغه جسد ته وائي چه متغير شوې وى. او د ژوندې د بدن هغه حصه چه دهغې ښكاره كول عيب وى. يعنى عورت. هغې ته سوءت وئيلې شى.

﴿قَالَ يَتْلُو﴾ داپه اصل كښې (ويلى) دې ياء د متكلم په حالت دنداء كښې كله په الف سره بدلېږي. (ويل) په اصل كښې دهلاك ته په معنى سره دې، او استعمال ئې دافسوس دپاره كيږي. او استفهام په (أَعْمَرْتُ) كښې تعجبې دې. تعجب كوى دخپل عدم تدبير نه.

﴿فَأَصْبَحَ مِنَ النَّادِمِينَ﴾ مدارك وائي چه (نادمين) په معنى د (متحيرين) سره دې. او نور مفسرين وائي چه داپه معنى پښمنانئ سره دې ليكن ندامت په گناه. او په خلاف كولو د حكم دائمه تعالى نه توبه وى لكه په حديث كښې دى (الندامة توبة) او د قابيل ندامت په دې خبره وو. چه څه تدبير ورته نه وو معلوم د دفن كولو. ندامت ئې په گناه نه وو. صاحب دروح المعانى

وائی چه ندامت دده په خپل امر کښې د حیرانتیا د وجهې نه وو، او ددې نه چه (۴۰)، «خلوینست ورځې یایو کال یازیات ددې نه ئې په اوگه باندې گرځولو، چه د آدم عليه السلام دراتلونه مخکښې ئې زه چرته پټ کړم.

مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ كَتَبْنَا عَلَىٰ بَنِي إِسْرَءِيلَ أَنَّهُ مَن قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ

په وجه ددې واقعي، فرض کړو مونږ په بني اسرائيلو چې بېشکه چا چې قتل کړو یو سړي بغیر د بدل دبل سړي نه

أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا ۚ وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا

یابغیر د فساد نه په زمکه کښې، نوگواکه قتل ئې کړل خلق ټول، او چا چې بچ کړو یوتن نوگوا چې بچ ئې کړل

النَّاسَ جَمِيعًا ۚ وَلَقَدْ جَاءَهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنَاتِ ۖ ثُمَّ إِن كُذِّبُوا فَمِنْهُمْ

خلق ټول، اوبه تحقیق سره راغلی وو دوی ته رسولان زموږ په ښکاره حکمونو سره، بیا بېشکه ډېر ددوی نه

بَعْدَ ذَلِكَ فِي الْأَرْضِ لَكُمُ فُتُونٌ ۝

روستو ددې نه په زمکه کښې زیاتې کونکې دی

﴿مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ كَتَبْنَا﴾ حضرت الشیخ رحمته الله فرمائی (نقلعن شیخه) چه ددې وجه نه چه

په خاموش کینا ستلو کښې ذلت دې، نومونږ فرض کړو قتال او جهاد نومفعول به د (کتبا) دپاره،

(الجهاد)، یا (القتال) دې، او عام مفسرین وائی چه مفعول به د (کتبا) دپاره (القصاص) دې او

(ذلک) اشاره ده واقعي مذکورې ته یعنی ددغې واقعي نه چه کوم مفاسد معلوم شو، نو ددې

وجه نه مونږ قصاص فرض کړو، یعنی د دفعې د مفاسدو دپاره، اوشاه ولی الله رحمه الله وائی

چه (من اجل ذلک) په معنی د (علی قیاس ذلک) سره دې یعنی قایل چه کله قتل او کړو، نو په

حکم د (من سن سنة سنية فعلیه وزرها) سره دهر ناحقه قتل په گناه کښې دې حصه داردې، نو علی

هذا القیاس په هره زمانه کښې چه چا ناحقه قتل او کړو **﴿فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا﴾** دا

تشبیه په نفس معصیت کښې ده اگرکه یوشدیداو بل اشد دې، یا مراد د (الناس جمیعاً) نه هغه

ناس دی چه ددغه یو نفس قتل ذریعه او سبب او گرځیدو د هغوی د قتل، یعنی چا چه یونفس

قتل کړو او دا ذریعه شوه ډېرو خلقو د قتل دپاره نو ددغه ټولو د قتل گناه ددغه یونفس د قاتل

به ذمه دي

﴿وَمَنْ أَحْيَاهَا﴾ (داحياء) نه مراديچ كول دی دقتل نه او تخصیص دینی اسرائیلویه دی
 وجه شويدي چه اول آسمانی کتاب تورات په دوی نازل شوي وو. اوبه هغي کښي داحکم په
 کتابي شکل کښي موجود وو، اود دوی نه قبل په کتابي شکل کښي نه وواگرکه حکم وو،
 ﴿وَلَقَدْ جَاءَهُمْ﴾ یعنی دومره ضدیان او حاسدان دی چه دتولورسولانونه چه دوی نه
 رالیرلی شوی ووئي خلاف کړي دي دوی اسراف کوونکی دی،

إِنَّمَا جَزَاؤُا الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ

بیشکه سزا دهغه کسانوچي جنگ کوي دالله سره اود رسول دهغه سره او کوشش کوي په زمکه (ملک) کښي

فَسَاكًا أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِنْ جَلَابِ

دفساد. داده چي قتل کړي شي دوی بابه سولي کړشي ياپري کړشي لاسونه ددوی اوښي ددوی ادل بدل

أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ ۚ ذَلِكَ لَهُمْ جزاؤ في الدنيا وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ

يادي اوشرلي شي دزمکي نه، دا سزاگاني ددوی دپاره رسواني ده په دنيا کښي اودوی دپاره په آخرت کښي

عَذَابٌ عَظِيمٌ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ

عذاب لوني دي مگر هغه کسان چي توبه ئي اووستانله مخکښي ددېنه چي وس برشي ستاسو په هغوي باندې

فَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

نو پوهه شي چي بیشکه الله بخښونکي رحم کوونکي دي.

﴿إِنَّمَا جَزَاؤُا الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ﴾ یعنی دمستلي بيانولونه بعد خاموش مه کيڼي بلکه
 جهادکوي اوحدودجاري کړي،

بعض مفسرين وائي چه داآيت په باره دعرنيينو کښي نازل شويدي چه هغوي يو جماعت
 ووايمان ئي راوړي وواوبيامرتدشو، او اوبنان ئي اوتبتول او راعي ئي قتل کړولکه دا

۱ یعنی خاموش مه کيڼي بلکه محاربينو او مفسدينو ته سزا ورکړي.

معروف حدیث دی. اوبعض وائی چه دا په باره دکفارو کښې نازل شوې دې لکه دامام بخاری رحمته الله علیه د صنیع نه هم داسې معلومیږي. اوابن کثیر وائی چه دآیت عام دې مشرکانو وغیره ټولو ته اود (بخاریون الله ورسوله) نه مرادمخالفت دې دالله تعالی اورسول صلی الله علیه وسلم نه. برابره خبره ده که په طریقه دکفراو ارتدادوی یانه وی، (بخاریون الله) کښې مضاف مقدر دې. (ای بخاریون اولیاء الله) ځکه چه محاربه دالله تعالی سره خونشی کیدې. اودرسول الله صلی الله علیه وسلم سره محاربه پس دوفات نه هم ممکنه نه ده. اوداجمله چه ﴿وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا﴾ داعطف تفسیر دماقبل دې اوددې نه قطاع الطريق (ډاکوان) مراد دی.

﴿أَنْ يُقْتَلُوا﴾ دلته څلور سزاګانې مذکورې دی اوهر سزا جدا جدا موقعې دپاره ده. نو «او» د تخییر دپاره ندې اگر که بعض سلفو دپته ذهاب کړیدې، لیکن دا قول مرجوح دې بلکه «او» د تنويع دپاره دې، نو د هرې موقعې دپاره جدا جدا سزا ده نو ﴿أَنْ يُقْتَلُوا﴾ والا سزا په هغه صورت کښې ده چه صرف قتل ئې کړې وی اومال ئې نه وی اغستې. اود﴿يُقْتَلُوا﴾ په تشدید سره ددې نه معلومیږي چه داقتل دقصاص نه زیات دې ځکه چه قصاص دولی په معافئ سره معاف کیدې شی اودانشی معاف کیدې. ځکه چه په ډاکې سره پوره معاشره خرابیږي نو ضرر ئې ټولې معاشرې ته عائد دې نودیو فرد یاخاندان په معافئ سره داسزانشی ختمیدې. ﴿أَوْ يُصَلَّبُوا﴾ داسزاقتل اوپهانسې په هغه صورت کښې وی چه قتل ئې کړې وی او مال ئې هم اغستې وی. په دې صورت کښې اکتفاء صرف په قتل باندې هم جائز ده. لکه دا ظاهر الروایه دې داحنافو. اوپه نزد دامام ابویوسف رحمه الله دواړه لازمی دی اوداموافق دې ددې نص سره او عبرت هم په دې سره کامل حاصلیږي. ﴿أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِّنْ جُلْفَةٍ﴾ یعنی خې لاس اوچه خپه، داسزاپه هغه صورت کښې ده چه صرف مال ئې اغستې وی. ﴿أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ﴾ داسزاپه هغه صورت کښې ده چه نه ئې قتل کړې وی اونه دمال اغستونوبت راغلې وی صرف تخويف «ویرول» ئې کړې وی.

دینفوا، نه په نیزدبعضو جلا وطنی مراد ده. اوپه نزد داحنافو ترینه مراد دادې چه په جیل کښې دې بند کړې شی ځکه چه دجلا وطنی په صورت کښې که یومجرم بل اسلامی ملک ته لاړشی نو هلته به فتنه فساد کوی اوکه دارالحرب ته لاړشی نود کفر د تقویت سبب شی. اوددې

خلورو صورتونونه علاوه پنځم صورت دادې چه ډاکو محض زخم کړې وی، نه ئې قتل کړې وی او نه ئې مال اغستې وی نو ددې حکم پشان د عام زخمونو دې،

﴿ذَلِكَ لَكُمْ إِذَا جِئْتُمْ﴾ یعنی دامخکېنې مذکور سزاگانې ډاکو انودپاره دنیوی رسوائی ده لیکن ډاکافی نه ده بلکه په آخرت کېنې ددوئ دپاره عذاب عظیم دې.

احنافوپه دې آیت سره یعنی په ﴿إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا﴾ سره استدلال کړیدې چه حدود، کفارات نه دی یعنی حد جاری کیدل په چاباندې، دهغه دگناه، معصیت دپاره کفاره نه ده، اودا قول دمالکیوهم دې، اوشوافع وائی چه حدود کفارات دی اود آیت په حق د کفارو کېنې دې، لیکن راجح قول لکه مخکې ذکر شودادې چه دا آیت عام دې، ﴿الَّذِينَ تَابُوا﴾ محاربین چه کافر وی نو د کفر نه توبه مراد ده او که مسلمان وی نو په توبې سره حقوق الله معاف کیرې او حقوق العبادوړ کول یاد هغوئ معافی کول جزء دتوبې دې ﴿الَّذِينَ تَابُوا﴾ ډاکو چه توبه او کړې نو دهغه نه حد شرعی ساقطیږي نو حکومت ورته سزانشی وړکولې لکه خپې لاس قطع کول، پېهانسې وړکول، قید کول، البته حقوق العبادې په ذمه پاتې دی، نو کوم مال ئې چه دچانه اغستې وی نو هغه واپس کول ضروری دی اودارنگه که څوک ئې قتل کړې وی نو که اولیاء دمقتول ترینه قصاص اخلي یانې معاف کوی نو هغوئ لره اختیار دې، او حد شرعی د حقوق الله نه دې نو په توبې سره معاف کیدې شی او حقوق العباد نه معاف کیرې او ﴿مَنْ قَبْلَ أَنْ تَقُولُوا﴾ نه معلومه شوه چه که سارق، قطاع الطريق، دگرفتارئ نه بعد، توبه او کړې نو شرعی سزاترینه نه ساقط کیرې اوفقهاء وائی چه صرف زبانی توبه نه کافی کیرې، بلکه داصلاح علامات ظاهریدل هم ضروری دی.

لَا يَكْفِي الدِّينَ اٰمَنُوا اَتَّقُوا اللَّهَ وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ لَعَلَّكُمْ

اې ايمان والو يره کوئ دالله نه اوظلب کوئ هغه ته نزديکت، اوجهاد کوئ په لار دالله کېنې. ددې دپاره

تُقْلِحُونَ ۝ اِنَّ الدِّينَ كَفَرُوا لَوْ اَنَّ لَهُمْ مَّا فِي الْاَرْضِ

چې تاسو کامياب شئ. بېشکه هغه کسان چې کفر ئې کړېدې کچرې شي دوی لره هر هغه څه چې په زمکه کېنې دی

جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لِيَفْتَدُوا بِهِ مِنْ عَذَابِ يَوْمِ الْقِيَمَةِ

ټول اويشان دهغې ورسره نورشی ددې دپاره چې په فديه کېنې ئې وړکړي د عذاب د ورځې د قيامت نه.

مَا تُقْبَلُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿۵﴾ يُرِيدُونَ أَنْ يُخْرِجُوكَ مِنَ النَّارِ وَمَا هُمْ

بقول به نه کم پشی ددوی نه. او دوی لره عذاب دردناک دې. غواړي به دوی چې اوځی داور نه اونه به وی دوی

يُخْرِجُوكَ مِنْهَا وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّقِيمٌ ﴿۶﴾

وتونکی دهغې اور نه. اود دوی دپاره عذاب دې همېشه

﴿يَتَأْتِيهَا الْذَّبَّتْ﴾ مَاتُوا اتَّقُوا اللَّهَ ﴿مخکښې آیتونو کښې دفساد مذمت اودهغې نه منع ذکرشوه دلته دتولومعاصیونه منع اود طاعاتو دکولوحکم دې اوبه طاعت کښې دجهاد خصوصاً ذکر دې ددې دپاره چه څوک داګمان اونکړی چه داهم فساد دې. (اتقوا الله) دتمام منهیاتونه منع ده ﴿وَابْتَغُوا إِلَيْنَا الْوَسِيلَةَ﴾ دطاعاتو حکم دې ﴿وَجَاهِدُوا﴾ په طاعاتو کښې دجهاد ذکر دې. اود دواړو غایه اونتیجه فلاح ده. نوپه ﴿لَمَّا لَكُمْ تَفْلِحُونَ﴾ کښې دهغې ذکر دې. لفظ دوسيله په دریو معانیو کښې مستعمل دې، (۱) یوه معنی ئې اعلی منزله دپه جنت کښې. په حدیث کښې راغلی دی، (الها مزیلة فی الجنة جعلها الله تعالى لعباده وارجوا ان کون انافاسنلوا الی الوسيلة). یعنی وسیله یومنزله ده په جنت کښې چه الله تعالی دیوبنده دپاره دخپلویندگانونه مقرر کړیده اواُمید دې چه هغه زه یم نوځمادپاره د وسیلې سوال کوئ، دامعنی دلته نه ده مرادلکه دظاهره ده،

(۲) دویم په معنی دحاجت سره راځی لکه په قول دشاعر کښې

ان الرجال لهم الیک وسیلة^(۱) ان یاخذوک تکحل وتخضب

دابن عباس رضی الله عنه نه منقوله ده چه وسیله په معنی دحاجت سره دې نود، وابتغوا الیه الوسيلة، معنی داده چه (اطلبوا منه الحاجات) نو (الیه) په معنی د(منه) سره دې یا په معنی د (متوجهین الیه) سره دې.

(۳) دریمه معنی ئې قرب دې، اوابن کثیر دوسیلې معنی داهم لیکلې ده. (ما یوصل به الی

تحصیل المقصود) یعنی هغه څیزچه په هغې سره مقصوده رسیدل کیږی. وسیله دوسل نه

ماخوذ دي. په سين (وسل) اوصاد (وصل) دواړه په يوه معنى سره دي يعنى يوځانې كول (لگول) فرق صرف دومره دي چې وسل په سين سره هغه يوځانې كيدل دي چې په محبت سره وي او وصل عام دي. دا قول دامام راغب رحمه الله دي اوبعض وائي چې وسل معنى اتصال ته وائي او وصل په صادره عام دي چې معنى وي يا جسماني وي. او دبعضونه دوسيله معنى محبت مروى ده. جمهورو مفسرينو لكه ابن عباس رضى الله عنه وغيره اكثر صحابه تابعين شو. **دوايتقوا اليه الوسيلة** معنى دا كړيدنه (الزلفى، التقرب بفعل الطاعات وترك السيئات) ابن كثير. ابن جرير. مدارك وغيره اكثر و مفسرينو دا معنى ليكلي ده.

علامه آلوسى رحمه الله وائي چې بعض خلقو دا آيت دليل گرځولي دي په دي چې استعانت او استغاثه دبزرگان دين اود انبياؤنه جائز دي. علامه دي ته (بعد عن الحق بمراحل) وئيلي دي اوليكې چې دمړي نه ياد غائب نه دعا او مدد غوښتلو د ناجائز والى كښي دهېڅ عالم شك نشته دي. اودا داسې بدعت دي چې ددې ارتكاب په سلفو كښي هېڅ چانه دي كړي. (ولم يروعن احد من الصحابة وهم احرص الخلق على كل خير، انه طلب من ميت شيئا) يعنى د صحابو رضى الله عنهم نه. دنيكې او ثواب په كار كښي څوك زيات حريص نه وؤ. ليكن دهېڅ صحابى نه دانه ده منقوله چې هغوئ د قبرونو نه مدد غوښتلې وي، ابن عمر رضى الله عنه په اتباع سنت كښي ضرب المثل ووهغه به چې كله د حضور پاك صلى الله عليه وسلم روضه ته داخل شو. نو صرف دومره به ئې وئيل چې (السلام عليك يا رسول الله صلى الله عليه وسلم السلام عليك يا ابا بكر، السلام عليك يا ابي) ددي نه به ئې زيات څه نه وئيل، اونه به ئې د نبى صلى الله عليه وسلم نه څه غوښتل اونه به ئې دهغه د دواړو ضجيعينو مكرمينو نه څه غوښتل حالانكه په آسمانو نو او زمكه كښي ددوئ نه زيات غوره ياد ددوئ سره هېڅ څوك برابر نشته دي. اوصحابه كرام رضى الله عنهم به چې روضې مباركې سره دعا كوله نو قبلې ته به ئې مخ گرځولو. روضه مباركه ته به ئې مخ نه گرځولو، اوسره ددې نه چې دامقام (روضه مباركه) دعرش نه هم ډير افضل دي.

او ايمؤ اختلاف كړيدي، چې دسلام نه بعد ددعا كولو په وخت كښي به مخ كوم طرفته گرځوى نو دامام ابو حنيفه رحمه الله فيصله داده چې په دي موقعه كښي به هم قبر شريف ته نه مخ كوى بلكه قبلې ته به مخ كوى. (روح)

(فائدة) دتوسل دمستلې تفصيل چې څومره شيخ الاسلام حافظ ابن تيميه رحمه الله

ذکر کریدی. نو غالباً ددی نه مخکنې بل چانه دې ذکر کړې، اودهغې خلاصه داده چه .

یوهغه توسل دې چه ناجائز او حرام بالاتفاق دې چه هغه درحقیقت توسل نه دې بلکه

عبددې. اودا توسل شرکی دې یعنی عبادت دوسیلې لکه مشرکانوچه وئیل ﴿مَا تَعْبُدُهُمْ إِلَّا

لِقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلُمًا﴾

اودویم هغه توسل دې چه جائز دې بالاتفاق، اوهغه توسل دې په خپلو اعمالو الصالحو سره

لکه په حدیث الفارکینې دهغې ذکر دې، اودارنگه توسل په اسماء اوصفاتو دالله تعالی

سره. لکه په اورادو ماثور وکښې دی. (اللهم انی اسئلك بانک انت الله الواحد الاحد الصمد

الذی لم یلد ولم یولد، الخ) ﴿وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ فَادْعُوهُ بِهَا﴾ په یوروايت کښې دی (اللهم انی

اسئلك باسمک الطاهر المظهر، وغیره کثرت سره راغلی دی.

اودریم قسم توسل دادې چه داسې او وئیلې شی چه ای الله، په برکت دفلانې یا په حرمت.

طفیل دنبی صلی الله علیه وسلم یا په وسیله دنبی صلی الله علیه وسلم. یا دفلانې بزرگ

خما حاجت پوره کړې، نودا قسم توسل په نیزد جمهورو جائز دې، اودحافظ ابن تیمیه په نزد حرام

اوناجائز دې. البته بالتاویل (په تاویل کولوسره) دده په نزد هم جائز دې. لکه ده په

خپلو تصنیفاتو کښې لکه (اقتضاء الصراط المستقیم، وغیره کښې ددې تصریح کړیده. اوپه

القاعدة الجلیله ص ۳۸ کښې وائی (أسألك بنبيك محمد أی : أسئلك بإيماني به وبمحبتة) او بل خای

کښ لیکي (فالتوسل الى الله بالنبيين هو التوسل بالإيمان بهم وبطاعتهم كالصلوة والسلام عليهم و محبتهم

وموالاهم اوبدعائهم وشفاعتهم وامنفس ذواتهم فليس فيها ما يقتضى حصول مطلوب العبدوان كان لهم

عندالله تعالى الجاه العظيم - آه) فتاوی ابن تیمیه (جلد ۲۷ ص ۱۳۳) طبع جدید، دا تصریح ده چه دعا په

وسيله دمحبت، اودوستی دانبيوا سره صحیح ده، نوداراجع دې توسل بصالح الاعمال

ته. نونزاع دجمهورو سره په حقیقت کښې نزاع لفظی ده، ځکه جمهورچه دتوسل بالذوات،

قائل دی نودهغوی مراد، دتوسل بالرسول والنبي نه دانه دې، چه (معاذالله،

انبیاء، رسولان، دو صف دنبوت، رسالت نه منفک، اوجدا کړې شی، او توسل دې په هغوی سره

اوکړې شی. یا (معاذالله، په هغوی ایمان راوړل اودهغوی سره محبت، عقیدت، لرلونه بغیر دې

په هغوی سره توسل اوکړې شی، داسې خیال دهیخ دعا کوونکی په وسیله دهغوی سره په ذهن

کښې نه راځی چه رسول، نبی دې دو صف نبوت، رسالت نه جدا کړې شی، یادې شرط دایمان په

هغوئ ورسره نه وی. نفس ذوات د دوی بغیر دوصف درسالت نه او بغیر دایمان نه په دوی. او بغیر دمحبت نه د دوی سره دې مرادشی. اودغه شان توسل په نورو صلحاوسره په دې تفصیل سره دې. چه دهغوئ نفس ذوات بغیر دکمالات او خوبیانو دهغوئ نه. مرادنه دی. بلکه دهغوئ کمالات. اودنیک اعمالودوجه نه چه هغوئ مورد درحمت الهی دی اودالله تعالی خصوصی رحمتونه په هغوئ نازلیری. اودهغوئ سره محبت. دا امورتول ملحوظ دی. ذکر ذوات په دې وجه دې چه هغه موصوف دې او کمالات اوصاف تابع دی. خلاصه داچه توسل بالذوات راجع دې توسل بصالح الاعمال اوتوسل بصفات الله ته. نوچه دتوسل بالاعمال قول خوک کوی نودتوسل بالذوات اقرارهم پیکاردې. حافظ ابن تیمیه رحمه الله وائی چه په توسل بالذوات کنبې توهم پیداکیږی چه معاذالله چه ددې ذات. رتبه اوشان دالله تعالی نه هم ارفع اوچته ده. یائی په الله تعالی باندې څه زور. اوجبردې. لکه ده وئیلی دی (لان فيها ایهام ان المتحوه به والمستغاث به اعلى من المتحوه علیه والمستغاث علیه) یعنی ددې الفاظونه. داوهم پیداکیږی چه دچا په جاه اووسيله سره چه سوال کولې شی. دهغه درجه دهغه چانه اعلى ده چه دهغه په دربار کنبې سوال. التجاه کولې شی. نورعلماء ددې جواب کوی چه داسې توهم دیومؤمن په ذهن کنبې راتلل محال دی. اوکه بالفرض دچاپه ذهن کنبې رازی نوییاداسې توسل حرام اوشرک دې. حضرت تهانوی رحمه الله دتوسل معنی کوی. چه د دعا بالتوسل حاصل دادې. «ای الله. فلانې بنده ستادرحمت مورد دې اوزه دهغه سره محبت اوعقیدت لرم نویه ماباندې هم رحمت اوکره او مطلب مې پوره کره» (نشر الطیب) په بل ځانې کنبې وائی چه «دتوسل حقیقت دادې چه ای الله فلانې سرې ځمپه نیزستامقبول دې اودمقبولینوسره په محبت باندې ستادمحبت وعده ده. (المراعع من احب) نوزه ستانه رحمت غواړم - الخ) او صاحب دروح المعانی وائی. (ويعبد هذاكله انا لا اری بأساً فی التوسل الی الله تعالی بجاه النبی صلی الله علیه وسلم عندالله حیاتیوایراد من الجاه معنی یرجع الی صفة من صفاته مثل ان یرادبه المحبة التامة المستدعية عدم رده وقبول الی شفاعته فیکون معنی قول القائل الهی اتوسل بجاه نبيک صلی الله علیه وسلم ان تقضی لی حاجتی. الهی اجعل محبتک له وسیلة فی قضاء حاجتی ولافرق بین هذا و بین قولک الهی اتوسل برحمتک ان تفعل کذا اذمعناه ایضاجعل رحمتک وسیلة فی کذا الخ) نوداتصریح ده په دې چه دتوسل بالنبی معنی سوال دې دالله تعالی نه په واسطه درحمت دالله تعالی سره. ددې نه روستوییاصاحب د روح المعانی لیکي «ان التوسل بجاه غیرالنبی صلی الله علیه وسلم لا یاس به

ایضا ان کان التوسل بجاهه علم ان له جاهه عند الله تعالى کالمقطوع بصلاحه وولایتہ، یعنی دنی صلی الله علیه وسلم نه علاوه دبل چاہہ اوبرکت سره توسل جائز دے، کہ چرتہ توسل کوونکی ته داعلم وی چه په چاسره چه توسل کوی دهغه صلاح یقینی دے لکه چه دچا ولایت اوتقوی په تواتر سره ثابت وی.

فانده، جمهور وعلماؤ داقیدنه دے ضروری کړې چه صلاح دے ئې په تواتر سره ثابته وی. جواز دتوسل په نبی صلی الله علیه وسلم اونورو انبیاء سره اودارنگه په صلحاؤ نیکانو سره دعلماؤ مذاهب واربعواودارنگه داکثرو اهل حدیث په نیزاجماعی مسئله ده، (اوابن تیمیه رحمه الله اگر که ترینه منکر دے لیکن بالتاویل هغه هم قائل دے، کما مر، حافظ ابن الهمام چه فقهاء احناف هغه ته جامع بین الروایة والدراية وائی، په خپل مشهور تصنیف کنبی، به آداب زیارة دروضه مبارکه کنبی لیکي، چه روضه مبارکه ته دحاضر ئې نه بعدیه صلوة و سلام پیش کړی (ثم یسئل النبی صلی الله علیه وسلم الشفاعة فیقول یا رسول الله اسئلک الشفاعة) واتوسل بک الی الله فی ان اموت مسلما علی ملک وستک، الخ فتح القدیر (جلد ۲ ص ۳۳۸) اودې ته قریب عبارت دفتاوی عالمگیری دے چه تقریبا (۵۰۰) پنخوسوؤ علماؤ احناف د هندوستان مرتبه کړې ده، (عالمگیری جلد ۱، ص ۲۸۲ طبع مصر) دغه شان علامه بحر العلوم په رسائل الارکان (ص ۲۸۱)، کنبی لیکي. (واتوسل بک الی الله، الخ) دغه شان، نورالایضاح (ص ۱۹۱)، طحطاوی (ص ۴۰۶)، او مجمع الاخری شرح ملتقى البحر (جلد ۱ ص ۳۱۳) اوشامی (ص ۳۵۰ جلد ۵) په دے ټولو کتابونو کنبی داستفشاء اودتوسل ذکر دے، علامه آلوسی دتوسل دمستلې دتفصیل نه بعد لیکي، (هذا الذى ذكرته، انما هو لدفع الحرج عن الناس والفرار من دعوى تضليلهم كما يزعّمه البعض فى التوسل بجاه عريض الجاه صلى الله عليه وسلم لاللعيل الى ان الدعاء كذا لك الفضل من استعمال الادعية الماثورة التى جاء بها الكتاب وصعدت بها السنة، الخ) مسند الهند، حضرت شاه ولی الله رحمه الله په خپل معروف تصنیف حجة الله البالغة (جلد ۲ ص ۷)، طبع مصر. کنبی لیکي (ومن ادب الدعاء تقدم الشاء على الله والتوسل بنبي الله صلى الله عليه وسلم ليستجاب) او شاه محمدا سحاق رحمه الله په مائة مسائل (ص ۳۵)، کنبی لیکي، «دعا باین طور که الهی بحرمت نبی و ولی حاجت مرا رواکن جائز است چنانچه از شرح فقه اکبر ملا علی قاری رحمه الله مفهوم میشود، شاه اسماعیل شهید رحمه الله په تقوية الايمان (ص ۹۵)، لیکي.

ہاں اگر میں کہے یا اللہ کچھ دے شیخ عبدالقادر کے واسطے تو بجا ہے۔

اودعلماء دیوبند متفقہ فتویٰ پہ بارہ دتوسل کنبی پہ المہند علی المفند (ص ۱۲، ۱۳)، کنبی داسی دہ (عندنا وعند مشائخنا يجوز التوسل في الدعوات بالانبياء والصالحين من الانبياء والشهداء والصديقين في حيوتهم وبعثوفاقم بان يقول في دعائه اللهم اني اتوسل اليك بفلان ان تحجب دعوتي وتقضي حاجتي الى غير ذلك كما صرح به شيخنا مولانا الشاه محمد اسحاق الدهلوی ثم المهاجر المکی ثم بیٹہ فی فتاواہ شیخنا مولانا رشید احمد گنگوہی رحمہ اللہ وہی فی ہذا الزمان شائعہ مستفیضہ بایدی الناس الخ) تاریخ الخطیب (جلد ۱ ص ۱۲۳)، او شامی (جلد ۱ ص ۳۹)، کنبی دی چہ ابوبکر بن خطیب، علی بن میمون نہ روایت کوی چہ ماد امام شافعی رحمہ اللہ نہ واؤزیدل، چہ زہ دامام ابوحنیفہ پہ وسیلہ سرہ برکت حاصلوم اوہرہ ورخ زہ دھغہ قبرتہ زیارت دپارہ حاضری کوم، اودھغی پہ قریب کنبی داللہ تعالیٰ نہ حاجت غوارم، ددی نہ بعد خما مراد دیر زر پورہ کیری، امام نووی شافعی رحمہ اللہ پہ بارہ داد ابو زیارت دروضہ مبارکہ کنبی لیکلی، (فتوسل بہ فی حق نفسہ ویتشفع بہ الی ربہ الخ کتاب الاذکار للنووی طبع مصر (ص ۱۸۴) دغہ شان عبارت، (ویتوسل بہ فی حق نفسہ ویتشفع بہ الی ربہ سبحانہ - الخ پہ، الايضاح فی مناسک الحج للنووی (ص ۴۹۸) طبع مصر)، کنبی دی، قاضی عیاض مالکی رحمہ اللہ دامام مالک رحمہ اللہ نہ پہ بارہ داد ابو دروضہ مبارکہ کنبی نقل کوی، (بل استقبلہ واستشفع بہ ای اطلب شفاعتہ ووسیلہ شرح شفا (جلد ۲ ص ۷۱) یعنی دحضور صلی اللہ علیہ وسلم پہ روضہ چہ حاضری اوکری (اللہم ارزقناہا مراراً) نودخپلو حاجتون او مراد ونودپورہ کیدلودپارہ د نبی صلی اللہ علیہ وسلم شفاعت او وسیلہ طلب کرہ، علامہ خفاجی پہ شرح دشفاء (جلد ۳ ص ۳۹۸)، دقاضی عیاض مالکی نہ نقل کریدی چہ امام مالک خلیفہ منصورتہ اووئیل، (لم تصرف وجهک عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم وهو وسیلتک ووسیلۃ ابیک آدم الی اللہ الخ) امام احمد بن حنبل رحمہ اللہ چہ دمروزی رحمہ اللہ دپارہ نبی احکام حج (منسک) لیکلی ووپہ ہغی کنبی نبی لیکلی دی، (ان یتوسل بالنبی صلی اللہ علیہ وسلم فی دعائہ، وجزم بہ فی المستوعب وغیرہ وفی شواہد الحق لیوسف النہای (ص ۱۶۶) انہ توسل الامام احمد بن حنبل بالامام الشافعی رحمہ اللہ حتی تعجب ابنہ عبد اللہ بن احمد بن حنبل من ذالک فقال الامام احمد له ان الشافعی رحمہ اللہ کالشمس للناس) دغیر مقلیدینیو لوئی پیشوا علامہ شوکانی پہ خپل معروف تصنیف نیل الاوطار کنبی

جلد ۴ ص ۷، کنبی وائی. (و استفاد من قصة العباس رضى الله عنه استحياب الاستشفاع باهل الخير والصالح واهل بيت النبوة) اوبه جواز دتوسل نبي مستقله رساله «دُرُتْضِيد» ليكلي ده. دغه شان دغير مقلدينوشيوخ الكل مولانا سيدنذير حسين دهلوی په خپل كتاب معيار الحق (ص ۴۱۹)، كنبي ليكي (بجاه سيدالقلين).

• د جواز دتوسل بعضي دلائل

(۱) استدلال من القرآن: دسورت بقره آيت ﴿وَكَاُنَا مِنْ قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ په تفسير دسورت بقره كنبي ددې بيان تيرشويدي، اوداهم تيرشويدي، چه دې ته استدلال من القرآن وئيل صحيح دي، (۲) حديث دضرير البصر، (عن عثمان بن حنيف ان رجلا ضرير البصر اتى النبي صلى الله عليه وسلم قال ادع الله لي ان يعافيني، (الي قوله) اللهم اني اسئلك واتوجه اليك بمحمد نبي الرحمة - الخ

(توجه) په سنن ابن ماجه باب صلوة الحاجة كنبي دعثمان بن حنيف رضى الله عنه نه روايت دې چه نابينا (روند) سرې دنبي صلى الله عليه وسلم په حضور كنبي حاضر شو او عرض ئې او كړو چه دعا او كړه چه الله تعالى ماته عافيت راكړي نو نبي صلى الله عليه وسلم او فرمائيل كه چرته ته غواړې (نوزه به درته دعا او كړم) او كه غواړې چه صبر او كړې نو صبر به ستاد پاره ډير بهتروى، نوهغه او وئيل چه حضور صلى الله عليه وسلم دعا او كړئ، نو حضور صلى الله عليه وسلم ورته او فرمائيل چه په خكلى طريقې سره اودس او كړه اودادعا ووايه، يا الله زه ستانه سوال كوم او ستا طرف ته توجه كوم په وسيله دمحمد صلى الله عليه وسلم نبي رحمة سره، اي محمد صلى الله عليه وسلم! زه ستا په وسيلې سره خپل حاجت خپل رب طرف ته پيش كوم، او توجه كوم، چه هغه ځما حاجت پوره كړي، اي الله! ته دهغه (محمد صلى الله عليه وسلم) شفاعت ځما په حق كنبي قبول كړه، په دې حديث كنبي توسل صراحة ثابت شو، اوداسې منقوله نه ده چه نبي صلى الله عليه وسلم دده دپاره بيا دعا او كړه، حتى چه دا توسل بدعاء النبي صلى الله عليه وسلم شى نه په ذات دنبي صلى الله عليه وسلم سره، لكه داسې تاويل بعض خلق كوي، بلكه داسې مذكوردې چه داسې دعا او كړه اللهم الخ، نوددې نه توسل په ذات دنبي صلى الله عليه وسلم سره ثابت شو، دې حديث ته امام ترمذى حسن صحيح وئيلي دي، اودا حديث په مسند احمد رحمه الله كنبي (جلد ۴ ص ۱۳۸)، او ابن ماجه (ص ۱۰۰)،

او مستدرک (جلد ۱۳۱)، ترغیب ترهیب (جلد ۱ ص ۲۴۱)، اونسائی، ابن خزیمه کتابونو کنبی موجود دې. په دې استدلال باندې دوه شبهې دی اوله داچه دا حدیث ضعیف دې. وجه داده چه په دې کنبی یو راوی ابو جعفر دې او امام ترمذی په ترمذی کنبی ددې حدیث په بیان کنبی وئیلی دی (وهو غلطی) یعنی دا ابو جعفر خطمی نه دې، ابو جعفر خطمی ثقه راوی دې لیکن ترمذی وائی چه دا خطمی نه دې، او چه خطمی نشونویا به ابو جعفر الرازی وی یابه ابو جعفر المدائنی وی، اودا دواړه ضعیف دی.

جواب دادې چه داراوی ابو جعفر الخطمی دې، په دلیل ددې سره چه امام ترمذی دې حدیث ته صحیح وئیلی دی نوکه داراوی ابو جعفر خطمی نه وې او ضعیف راوی وې نویابه ورته امام ترمذی حسن صحیح نه وئیل، او محدث ابن السنی، متوفی (ص ۳۲۴ هـ) په خپل کتاب (عمل الیوم واللیلة (ص ۲۰۲)، په سند کنبی داسې نقل کړیدی، (المدنی وهو الخطمی)، اودغه شان امام حاکم، علامه ذهبی، هم الخطمی نقل کړیدی، طبرانی په معجم صغیر (ص ۱۰۴)، کنبی الخطمی نقل کړیدی، اود ترمذی په مصری مطبوعه نسخو کنبی هم (وهو الخطمی) دې. نو معلومیری چه په هندوستانی نسخو کنبی چه (غیر الخطمی) دې دا کتابتی غلطی ده.

دویمه شبهه داده چه په حدیث کنبی توسل په دعادنبی صلی الله علیه وسلم سره دې. (نبیک محمد) الخ نه مراد (بدعاء نبیک محمد - الخ) دې په حذف دمضاف سره، ددې په جواب کنبی حضرت تهنوی رحمه الله فرمائی چه ددې حدیث نه توسل په ذات دنبی صلی الله علیه وسلم سره صراحة معلوم شو، او داسې منقوله نه ده چه بیانیی صلی الله علیه وسلم دده دپاره دعا وکړه حتی چه حذف دمضاف او منلې شی بلکه دنبی صلی الله علیه وسلم دغه صحابی ته دهغه دعادویلو امر کړیدی چه په هغې کنبی توسل بالنبی صلی الله علیه وسلم دې اوکه څوک سوال اوکړی چه دا توسل بالنبی صلی الله علیه وسلم دهغه په حیات کنبی وونود دې نه توسل بعد الممات نه ثابتیری.

جواب دادې چه عثمان بن حنیف رضی الله عنه چه راوی د حدیث دې (وهو علم بمراد مارواه) دنبی صلی الله علیه وسلم دوفات نه بعد یوسری ته دادعابنودلې وه لکه روایت کړې دې طبرانی په معجم صغیر کنبی (ان رجلا کان یختلف الی عثمان) یعنی یوسرې وؤ چه عثمان رضی الله عنه ته به دیو ضروری کار په باره کنبی بیاییا تلو لیکن هغوی رضی الله عنه به ورته توجه نه کوله نودغه سرې دعثمان بن حنیف رضی الله عنه سره ملاؤشواو خپل شکایت ورته

او کړو نو دوی ورته حکم او کړو چه اودس او که اومونځ او که اوبیاداد عامذ کوره وایه نو هغه چه داسې او کړل نو عثمان رضی الله عنه دهغه تعظیم او تکریم او کړو او کارنې پوره شونو معلومه شوه چه دراوی د حدیث د عثمان بن حنیف په نزد هم توسل بعد الممات جائز وو.

درباره شبهه په جواز د توسل داده چه فقهاؤ عموماً و احناف و خصوصاً داسې و ثیلی دی (بکړه ان يقول الرجل اسئلك بحق فلان) نو ددې نه معلومه شوه چه د چاپه وسیلې سره سوال مکروه دې جواب دادې چه حضرت گنګوهی رحمه الله اوفقهاؤ لیکلی دی چه بحق فلان و ثیل درست دی اومعنی ئې داده چه اې الله تاجه په خپل احسان سره وعده کړې ده، دهغې په ذریعه سوال کوم، په شرح دفعه اکبر کنبې وائی، (فالمراد بالحق الحق الذي وعده بمقتضى الرحمة) مگر معتزله اوشیعه وائی چه په الله تعالی باندې، حق په معنی دوجوب اولزوم سره دې نو ددې وجه نه فقهاؤ لفظ دحق و ثیلو ته مکروه وائی چه دهغوی سره مشابعت رانه شی، اودا مطلب نه دې چه دعاد چاپه وسیله سره جائز نه ده.

حافظ ابن تیمیه رحمه الله وائی چه «توسل د چاپه ذات سره» دا لفظ مجمل دې نو په عرف دصحابؤ کنبې ددې معنی داوه چه دچاد ذات نه دعا و اشفاعت طلب کړې شی، دامعنی ئې نه ده چه دچانوم واغستې شی اودهغه په وسیله، حرمت، طفیل سره سوال او کړې شی اوددې تائید ددې نه معلومېږي چه صحابه کرامؤ بعد دوفات دنبی صلی الله علیه وسلم نه توسل او کړو په عباس رضی الله عنه سره لکه په حدیث دبخاری کنبې دی اللهم انا کنا توسل الیک بینا صلی الله علیه وسلم فتسقینا وانا توسل الیک بعم بینا لاسقنا لیسقون (بخاری، جلد ۱ ص ۱۳۷) نویابه حضرت عباس رضی الله عنه دعا کوله اوصحابؤ: آمین و ثیل: ان العباس يدعوا، وهم يؤمنون لدعائه حتى سقوا (روح) دغه شان په فتح الباری شرح البخاری کنبې دی: ان عمر استسقى بالمصلى فقال للعباس رضى الله عنه قم فاستسق، نو معلومه شوه چه په عرف دصحابؤ رضی الله عنهم کنبې توسل په ذات دنبی صلی الله علیه وسلم یاه ذات دبل چاسره، داؤو چه دهغه نه به ئې دعا طلب کوله، او که چرته دا قسم توسل چه دچانوم واغستې شی او دهغه په وسیله اوبرکت سره دعا وکړې شی، جائز وې نو صحابه کرامؤ به توسل دنبی صلی الله علیه وسلم په ذات اونوم سره کړې وې، ځکه چه دوی زمونږ نه زیات پوهه وو، او په حقوقو دالله تعالی اودرسول الله صلی الله علیه وسلم باندې زیات خبردار وو.

جمهور علماء د دې استدلال نه جواب کوی چه په حدیث د عباس رضی الله تعالی عنه

کنښ بيشکه توسل په دعا دعباس رضی الله عنه سره ذکر دې، لیکن داچه توسل دچاپه برکت او حرمت وغیره سره جائز نه دې. نوددې نه دا حدیث ساکت دې، او حدیث دضریر البصر اچ مخکښې نیرشو، هغه په جواز باندې ناطق دې، او ناطق حجت وي په ساکت باندې.

حضرت شاه انور شاه کشمیری رحمه الله فرمائی چه د حدیث دتوسل بالعباس رضی الله عنه نه توسل فعلی ثابتیږي، لکه حضرت عمر رضی الله عنه، حضرت عباس رضی الله عنه ته وئیل چه : قم يا عباس رضی الله عنه فاستسق فکان يستسقى لهم ، او توسل قولی یعنی توسل په اسماء وصالحو سره ترینه نه ثابتیږي، لیکن د حدیث دترمذی نه توسل قولی هم ثابتیږي. حضرت شاه صاحب په حدیث د(انا توسل اليک بعم نبینا) کښې داسې لیکي قلت وهذا توسل فعلی لانه کان يقول له بعد ذلك قم يا عباس ! فاستسق فکان يستسقى لهم فلم يثبت منه التوسل القولی ای الاستسقاء باسماء الصالحين فقط بدون شرکتهم، اقول : وعند الترمذی ان النبی صلی الله علیه وسلم عَلَّمَ اعرابیا هذه الکلمات وكان اعمی، اللهم انی اتوجه اليک بنیک محمد نبی الرحمة، الی قوله فشفعه فیّ فثبت منه التوسل القولی ایضا وحیند انکار الحافظ ابن تیمیه تطاول، فیض الباری (جلد ۴ ص ۶۸)،

بعض علماؤ د توسل بذات النبی صلی الله علیه وسلم دپاره استدلال په روایت دبخاری شریف سره کړیدي هغه دا دې چه عبدالله بن دینار وائی : سمعت ابن عمر یمثل بشعر ابی طالب. یعنی عبدالله بن دینار وائی چه ما واوریدل د عبدالله بن عمر رضی الله عنه نه چه دا بوطالب دا شعر به ئې وئیلو

وابيض يستسقى الغمام بوجهه ثمال اليتى عصمة للأرامل

(ابيض) منصوب دې عطف دې، په سید ا باندې چه ما قبل شعر کښې دې هغه دا دې

و ما ترک قوم لا ابالک سیدا يحوط الذمار بين بکرين وائل

(سیدا) منصوب دې مفعول دې د ترک مصدر دپاره او ماترک - الخ استفهام دتعجب دپاره دې. یعنی تعجب دې چه څنگه پریښودله، داسې سردار لره چه دقبيله بکرین وائل په مینځ کښې دذمه وارئ حفاظت کوی، (وابيض الخ) او تعجب دې چه څنگه دې پریښودلو قوم داسې سپین چمکدار مخ والا سرې چه دهغه دمخ په برکت سره باران طلب کولې شی چه دیتیمانوغم خوار. او بچ کونکې دکوندوښخودې، او که (ابيض) مرفوع شی نوبیا خبر دمبتداء محذوف دی

رای هوايض) د (بوجهه) نه توسل په ذات دنی صلی الله علیه وسلم سره ثابت شو، او داشعر اگر که جوړ کړې ابوطالب دې اوهغه مشرک و، لیکن دا استدلال په قول ديو مشرک سره نه دي. (کمایدعیه البعض) ځکه استدلال په دې سره دې چه صحابو، لکه عبدالله بن عمر رضی الله عنه او حضرت علی رضی الله عنه وغیره به داشعرونیلو، لکه دبخاری په دې روایت کښې تصریح ده: سمعت ابن عمر رضی الله عنه یتمثل بشعرانی طالب، اوفتح الباری اوقسطلانی ددې حدیث په شرح کښې لیکلی دی چه یواعرابی دحضور صلی الله علیه وسلم په خدمت کښې حاضر شو او عرض ئې اوکړو چه مونږ په قحط سالی کښې مبتلایو، نوبی صلی الله علیه وسلم په منبر باندې تشریف فرما شو، او دعاء ئې وکړه او باران شروع شو، نو نبی اکرم صلی الله علیه وسلم اوفرما ئیل: لوکان ابوطالب حیاً لقرت عیناه، من ینشدنا قوله یخفاه علی فقال یارسول الله صلی الله علیه وسلم کانک اردت قوله:

وايض يستقى الغمام بوجهه غمال الیامی عصمة للارامل

نوداشعر صحابو و نیلې دې اونبی صلی الله علیه وسلم ددې په و نیلو خوشحاله شوی دې، نو دا استدلال په قول دمشرک سره نه دي، اودبخاری شریف دویم روایت چه په هغې کښې داسې دی: ربما ذكرت قول الشاعر - الخ، ابن عمر رضی الله عنه وائی چه په وخت د دعاء استسقاء کښې مې دا قول دشاعر رایاد شو، نودا داول روایت سره څه منافات نه لری دابن عمر رضی الله عنه دې داشعر رایاد شوې هم ئې اوو نیلې دې ئې هم وی،

ددې نه علاوه نور دلائل په جواز دتوسل هم موجود دی اوپه ما ذکرنا کښې اکتفاء ده، اواکثر محققین محدثین اواواصحاب دمذاهب اربعو ددې قائل دی اوهغوئ ته داسې نسبت کول، جاهلان، متجاهلان، په عواموتلبیس حق کوونکی، بناسپتی دیوبندی، وغیره تبیح الفاظ دهغوئ په باره کښې ډیر قبیح حرکت دي، (والله الهادی الی سواء السبیل)،

﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ داتخویف اخروی دې هغه چا ته چه په هغوئ کښې دغه مخکښی اوصاف، نه وی موجود، تقوی، فعل الطاعات، ترک السئیات، (لو) په فرضیات کښې مستعملیری، یعنی که بالفرض داسې اوشی چه دمشرک سره دقیامت په ورځ دتولې دنیا تپول دولتونه شی، اوددې مثل ورسره شی اودې هغه په فدیة او جرمانه کښې ورکول غواړی نودابه نشی قبولې. په حدیث دبخاری کښې دی چه دقیامت په ورځ به الله تعالی دادنی جهنمی نه نبوس اوکړی که تاله توله زمکه دسروزروډ که درکړې شی نوآیات به ئې دعذاب نه دبچ

کید و دپاره فدیہ کښې ورکړې، هغه به اوواښی چې «هو! یا ربه!» نوالله تعالیٰ به ورته او فرمائی چې ماستانه په دنیا کښې ددې نه دآسان خیزمطالبه کړې وه چې ایمان راوړه شرک مه کړه مگر ناددې نه منع کړې وه

فانده، ددې حدیث نه دامعلومه شوه چې دایمان دولت د دنیا د تمامو دولتونو نه ډیر غوره دې، (اللهم ارزقنا ایمانا کاملًا و یقینا صادقًا).

﴿يُؤْتِكُمْ﴾ اراده په معنی دتمنی او حسرت سره دې، او دا خو ښکاره خبره ده چې په عذاب الیم د اثمی کښې به د دوزخیانو خورمه تړپ او ارمان وی د جهنم نه دخلاصیدلو، لیکن الله تعالیٰ فرمائی ﴿وَمَا هُمْ بِمُخْرِجِينَ مِنْهَا﴾ نه به شی وتلې، نومعلومه شوه چې مؤمن به څه ناڅه وخت کښې د جهنم نه وتلې شی او همیشه به پکښې نه وی ﴿مُؤْمِنٌ﴾ په معنی د دائم ثابت سره دې.

وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا جَزَاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالًا

اوغلا کونکې سړې اوغلا کونکې ښځه نو پرېکړئ لاسونه ددوی داسزا دهغه څه ده چې کړی دی دوی عبرتناکه سزا

مِنْ اللَّهِ ۖ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ۝ فَمَنْ تَابَ مِنْ بَعْدِ ظُلْمِهِ

دطرفه دالله نه، اوالله زورآور او حکمتونو والا دې، نوچا چې توبه اوکړه روستو دظلم خپل نه

وَأَصْلَحَ فَإِنَّ اللَّهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ ۖ إِنْ كَانَ اللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ۝

او نیک نی کړو عمل خپل نو بېشکه الله قبلوی توبه دده، بېشکه الله بخښنه کونکې رحم کونکې دې

أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ يُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ

آیا نه پوهېږې ته چې بېشکه الله لره ده بادشاهی دآسمانونو او دزمکې، عذاب ورکوی هغه چاته چې اوغواړی

وَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ ۖ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝

او بخښنه کوی هغه چاته چې اوغواړی، اوالله په هرڅه قدرت لرونکې دې

﴿وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ﴾ داهم دماقبل سره متعلق دې چې دمسئلي ديبيانولونه بعد خاموش مه کښیښی بلکه جهاد کوئ اوحدود جاری کوئ، نودلته دحدسرقه ذکر دې، سرقه په لغت کښې مطلق غلاته وائی اوپه اصطلاح کښې (اخذمالٍ محرز خفية) دلته دمذکر (والسارق) اود مؤنث

(والسارقة) دواړو ذکر دې. نو په دې کښې اشاره ده چه په حدسرقه کښې مذکرو مؤنث یوشان دی اود دواړوپه سزا کښې څه فرق نشته دې اود مؤنث دضعف دوجه نه په سزا کښې څه تخفیف نشته دې.

او تقدیم دمذکرو شویپه مؤنث باندې اوپه سورة نور کښې دحدزنایه باره کښې تقدیم دمؤنث شوی دې ﴿الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا﴾ ځکه زنا دښخودپاره زیات قبیح او شرم اوعار دې ځکه چه زنانه مستوره وی نو تقدیم دا قبح شوی دې دپاره دتنفیر، اوسرقه دنارینه نه زیاته قبیحه ده ځکه چه دوی قدرت دکسب لری او کسب نه کوی بلکه غلا کوی نودلته هم تقدیم دا قبح شوي دې. یا تقدیم دمذکرو اصالت دوجه نه شوی دې ځکه مذکراصل دې حتی چه په اکثر و احکاماتو کښې اکتفاء شویده په خطاب دمذکرینوسره اود مؤنث ذکر بلا استقلال چه کیږی نودابه دڅه نکتي دپاره وی (کما ذکرناهنا) اوهم دارنگه سرقه دنارینه نه کثیر الوقوع ده نو ځکه ئې تقدیم اوشو اودسارق اوسارقه نه مراد هرسارق اوسارقه نه دی بلکه هغه مراد دی چه بالغ وی عاقل وی نوپه نابالغ اومجنون باندې حدسرقه نشته دې، اومال مسروقه به دچامملوک وی نوپه سرقه دکفن سره هم حدنشته دې عندالاحناف، اومال به محفوظ وی اومشترک به نه وی اود (۱۰) لس شرعی درهمو یادبودینارنه به کم نه وی عندالاحناف، اوپه نزد دنورو ائمو به دربع دینارنه به کم نه وی اود نورو جزئیاتو تفصیل فقهاؤ کړیدې اود ﴿فَاقْطِعُوا﴾ نه مراد معنی حقیقی دقطع ده. یعنی داسې پریکول چه لاس دباقی بدن نه جداسی اومعنی مجازی دقطع زخمی کول دی لکه په سورت یوسف کښې ﴿وَقَطَعْنَ أَيْدِيَهُنَّ﴾ دامعنی مجازی مراد ده. اودلته معنی حقیقی مراده اوپه سلفو کښې هیچا دلته معنی مجازی نه ده کړې او ﴿أَيْدِيَهُمَا﴾ نه ښی لاسونه مراد دی په وجه دحدیث سره اودعمل دخلفاء راشدینوسره، اوپه قرأت دحضرت عبدالله بن مسعودرضی الله عنه کښې «ایمانهما» دې، «ایدی» جمع ده لیکن مراد ترینه تشبیه ده. یعنی یمین دسارق اویمین دسارقه، اونحویان وائی چه چونکه اضافت دخیز خپل نفس ته لکه اضافت دتشبیه، تشبیه ته ثقیل اوشنیع دې نوددې وجه نه په وخت داضافت کښې به دتشبیه په ځانې جمع ذکر کیږی لکه ﴿فَقَدْ صَفَّتْ قُلُوبُنَا﴾ ای قلبا کما، ﴿جَزَاءُ مَا كَفَبَا﴾ جزاء پوره اومناسب بدلې ته وئیلې شی نوپه دې کښې اشاره ده چه قطع دید، مناسبه سزاده ځکه چه سرقه په یدسره کیږی.

اوکه څوک سوال اوکړی چه بیاخوزناپه ذکر سره کیږی نوپه حد زنا کنبې دې قطع د ذکر اوشی هغه مناسبه سزاده.

جواب ئې دادې چه دلاس د قطع کولو په وجه انسان دمنفعت نه بالکلیه نه محروم کیږی او ددې وجه نه فقهاء وائی چه که دسارق دبنی لاس پریکولونه بعدئې غلا اوکړه نوچپ لاس به ئې نشی پریکولې ددې دپاره چه دمنفعت نه بالکلیه محروم نشی بلکه چپه خپه به ئې پریکولې شی اوکه بیاني هم غلا اوکړه نو بیا قطع نشته دې بلکه قید کول دی. اوپه خلاف د قطع ذکر نه ځکه چه په دې سره قوت رجلی (مردانه) بالکل ختم شی نو هغه مناسبه سزانه ده.

اوکه څوک داسې سوال اوکړی چه دیت دلاس (۵۰۰) پنځه سوه دیناره یا (۵۰۰۰) پنځه زره درهمه دی. (نصف دیت) نوپه سرقه دیو دینار (عند الاحناف) یا ربع دینار (عند الجمهور) یا لس درهمه سره لاس قطع کول څنگه مناسبه سزاده. (کما فی روح المعانی) اعترض المحدث المعری علی وجوب قطع الید بسرقة القلیل فقال

شعر: ید بغمس مئین عسجدودیت ما بالها قطعت فی ربع دینار

یو عالم داسې جواب اوکړو: (اذا كانت الید امينة كانت ثیبة واذ اخانت هانت)، یعنی لاس چه امانت دارونه قیمتی وو او چه خیانت ئې اوکړو نو بې قیمته شو (عثمانی) او علامه علم الدین سخاوی ئې جواب په دې شعر سره ورکړو

شعر: عز الامانة اغلاما، و ارخصها قل الحیاة قفافهم حکمة الهاری

روح المعانی په حواله دابن عربی سره لیکلی دی چه سزادسارق په مخکنو شریعتونو کنبې استرقاق یعنی غلام گرځول وو، چه سارق به دچانه سرقه اوکړه نو سزائې داوه چه دې به دهغه غلام وی. او داسې هم وئیلې شویدی چه دا حکم دزمانې د موسی علیه السلام پورې ووییا منسوخ شو. نو بیا په اول دا حکم ناسخ دما قبل دې او بیا په ثانی دا حکم مؤکد دمنسوخ دې.

﴿وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾ په ذکر د (عزیز) (زوره ور) کنبې اشاره ده چه الله تعالی حاکم مطلق دې. د یو جرم چه کومه سزا مقرر کړی نو هیچالره په هغې حق داعتراض نشته دې اوپه (حکیم) کنبې اشاره ده چه دالله تعالی هر حکم د حکمتونونه ډک وی نو دسرقة چه کومه سزائې مقرر کړیده نو هغه عین د حکمت مطابق ده.

امام رازی رحمه الله دلته په حواله داصمعی رحمه الله حکایت نقل کړیدی، اصمعی رحمه الله وائی چه ما دا آیت دیو بډوی عربی په مخکښې تلاوت کړو اوپه غلطی سره مې دلته **والله**

غفور رحیم، او وئیل نواعرابی او وئیل چه دایعنی (والله غفور رحیم) دچاکلام دې نوم او وئیل چه دادالله تعالی کلام دې نوهغه او وئیل چه داسې کلام دالله تعالی نشی کیدی نوزه یخپله غلطی پوهه شوم نو (عزیز حکیم) مې اولستلو، نوهغه او وئیل چه دادالله تعالی کلام دې ځکه چه دسزاسره مناسب صفت (عزیز حکیم) دې. ﴿فَن تَابَ﴾ په دې آیت کښې ترغیب دې توبې نه دجرم نه، او مراد صحیح شرعی توبه ده چه مال مسروقه مالک ته واپس کړی یا ترینه معافی حاصله کړی. ﴿وَأَصْلَحَ﴾ یعنی په آئنده کښې دغه سې حرکت نه کوی نو (قاب) تعلق دماضی سره دې اود (اصلاح) تعلق دمستقبل سره دې ﴿فَارَكَ اللَّهُ يُتُوْبُ عَلَیْهِ﴾ په توبه گناه معاف شی، او حدنه ساقطیږی، اودا قول دامام ابوحنیفه رحمه الله امام مالک او یورایت دامام شافعی رحمه الله نه دې ﴿أَلَمْ تَلَمْ﴾ ددې تعلق (لقد کفرا الذین قالوا ان الله هو المسيح ابن مریم) سره دې. (والله تعلم) تعبیر سره یاد دهانی ده اصل مضمون ته یعنی مضمون دنفی دشرک فی التصرف ته ﴿وَاللَّهُ عَلٰی كُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ﴾ په دې کښې دحصر معنی ده (ای لاعسی ولا غیره)

لَا يَكْفُرُ الْرَّسُولُ لَا يَحْزُنُكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ مِنَ الَّذِينَ قَالُوا

ای رسول نه ندي غمژن کوی تالره هغه کسان چې تادی کوی په کارونو دکفر کښې دهغه کسانو نه چې وانی

أَمَّا بِأَفْوَاهِهِمْ وَلَمْ تُؤْمِنْ قُلُوبُهُمْ وَمِنَ الَّذِينَ هَادُوا سَمْعُونَ

بخپلوځلو، ایمان راوړې دې مونږ او ایمان نه وی راوړې زړونو ددوی، او دیهودیانونه، غوږ اېږدي دپاره

لِلْكَذِبِ سَمْعُونَ لِقَوْمٍ آخَرِينَ لَمْ يَأْتُوكَ يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ

ددروغوږولو په تاباندې، غوږ اېږدي (جاسوسی کوی، دپاره دقوم نورچې نه وی راغلی تاته، تحریف اوتغیر کوی په کلماتودنورات کښې

مِنْ بَعْدٍ مَّوَاضِعَهُ يَقُولُونَ إِنْ أُوتِيتُمْ هَذَا فَخُذُوا

روستو د ثبات دهغې نه پخپل ځایونو کښې، وانی دوی که درکړې شی تاسوته داحکم نوقبول نهې کړې

وَأِنْ لَّمْ تَوْتَوْا فَاحْذَرُوا وَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ فِتْنَتَهُ فَلَنْ تَمْلِكَ

اوكه درنكړې شی دا حکم نوځان بچ اوساتی، اوڅوک چې اوغواړی الله گمراهی د هغه نوهېچرې اختیار نه لرې نه

لَهُ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا ۚ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَمْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِهِمْ فَلَوْ لَهُمْ

دفعه دپاره په نيزد دالله هيڅ څيز هدايت، داهغه کسان دى چې نده ارده کړې الله چې پاک کړى زړونه ددوى

لَهُمْ فِي الدُّنْيَا حِزْبٌ ۖ وَالَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ۝ سَمْعُونَ لِلْكَذِبِ

دوى دپاره په دنيا کښې رسوانى ده او دوى دپاره آخرت کښې عذاب لوڼې دې. ښه آوريدونکى دى دوى دروغولو،

أَكْلُونَ لِلشَّعْبِ ۚ فَإِنْ جَاءَمُوكَ فَأَحْكُمْ بَيْنَهُمْ أَوْ أَعْرِضْ عَنْهُمْ ۚ وَإِنْ تُعْرِضْ

دبرخوونکى دى دوى حرامولو، پس که راشى دوى تاته نو فېصله اوکړه په مينځ ددوى کښې يا مخ واپړه ددوى نه، او که نه مخ واپړه

عَنْهُمْ فَلَنْ يَضُرَّوكَ شَيْئًا ۚ وَإِنْ حَاكَمْتَ فَأَحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ ۚ

ددوى نه نو هرگز ضرر نشى رسولې تاته هيڅ څه، او که فېصله کوله تا نو فېصله اوکړه په مينځ ددوى کښې په انصاف سره.

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ۝

بېشکه الله محبت کوى د انصاف کونکو سره.

﴿يَأْتِيهَا الرُّسُولُ﴾ په اوله حصه دسورت کښې دنفى دشرک فعلى اونفى دشرک اعتقادى

تفصيلى بيان نه بعد، الله تعالى تسلى وړکوى رسول پاک صلى الله عليه وسلم ته، يعنى هرکله چې تادشرک فعلى اوشرک اعتقادى تفصيلارداوکړونواوس چه څوک په شرک فعلى اواعتقادى کښې مبتلادى اوديرپه رغبت اومينه سره دشرک کارونه کوى نوهغوى دې تابه غم کښې وانه چوى اوتادې پريشان نه کړى دوى تاته هيڅ ضرراونقصان نشى رسولې،

﴿لَا يَحْزَنُكَ﴾ نه مراد دادې چه ته مه پريشانه کيږه، دوى ته تاته ضررنقصان نشى

رسولې، نومقصودتسلى وړکول دى رسول الله صلى الله عليه وسلم ته، اومنع مقصوده ده ځکه حزن طبعى غيراختيارى امر دې اونهى دااختيارى څيزنه کيږى، بل داچه په کفراومعصيت باندې خفگان کول ضرورى دى، نوددې وجه نه داظاهرى مطلب مرادنه دې بلکه تسلى مراد ده

﴿مِنَ الَّذِينَ قَالُوا﴾ دابيان دالذين يسارهنون فى الكفر دې، چه دادوه فرقې دى اوله فرقه

هغه ده چه په ژبه دايمان اقرارکوي اودشرک فعلى اواعتقادى نه دبيزرائى اظهارکوى ليکن په زړه کښې ئې ايمان نشته دې بلکه دکفراوشرک پليتى پکښې پرته ده، اودويمه فرقه هغه ده

چه دواړه قسمه شرک علانيه کوی چه يهوديان دی چه عزيز عليه السلام ته اله وائی. اوهغه متصرف فی الامور گنړی، اودهغه په نوم نذر و نیاز وړکوی.

﴿سَمْعُونَ لِلْكَذِبِ﴾ داصفت ديهوديانو دې. «سمعون» خبردمبتداء محذوف دې (ای هم سمعون) اودکذب نه مرادهغه شرکيه اعمال اوعقائيد دی چه احبارواورهبانونبه بيانول کشرانو(مريدانو، شاگردانو) به قبول، بلاتحقيقه اوداتقليدمذموم ؤوچه په مقابله دحکم دالله تعالى کنبې ؤو. اوتقليد دائمومجتهدينو داسې نه دې. (والله الهادی) «سَمْعُونَ» کنبې سمع په معنى دقبولوسره دې لکه (سمع الله لمن حمده). مطلب دادې چه دوى شرکى عقائد. شرکى اعمال ديرزيات قبلوى اوحق نه قبلوى. ﴿سَمْعُونَ لِقَوْمٍ آخِرِينَ﴾ دادويم صفت ددوى دې يعنى دوى جاسوسان دى. «لِقَوْمٍ» موصوف دې (اخوين) ئې صفت اول دې. ﴿أَتَرِ يَأْتُوكَ﴾ ئې صفت ثانى دې ﴿يَحْمُرُونَ﴾ ئې صفت ثالث دې ﴿يَقُولُونَ﴾ ئې صفت رابع دې.

ددې آيت په شان نزول کنبې دوه واقعي مذکورې دى. (۱) يودقتل او (۲) دويمه دژنا.

داولې واقعي تفصيل دادې چه بنى قريظه اوبنى نضيرچه ديهودودوه قبيلې وې اود مدينې منورې نه گيرچاپيره آبادې وې. بنوقريظه مغلوب او کمزورى ؤواوبنونضيرغالب او زوره ورؤو. نوددې وجه نه بنوقريظه په دې مجبورشوى ؤوچه دوى دبنونضيروسره داسې معاهدې کړې وه چه که چرته بنى نضيرودبنوقريظونه څوک قتل کړونوقصاص به نه وى بلکه صرف ديت به وى چه (۷۰) وسق (ستې) کجورى دى اوکه چرته معامله برعکس اوشوه. يعنى بنو قريظؤدبنى نضيرونه قتل اوکړونوقاتل به هم قتلولې شى (قصاص) اوديت به هم وى اودوچند ديت به وى. اودارنگه دمؤنث به بدل کنبې به مذکرقتلولې شى اوديوپه بدله کنبې به دوه قتولې شى. اودغلام به بدله کنبې به حُرقتلولې شى. اودارنگه په قصاص بالاطرف کنبې به ديوعضولکه يولاس په بدله کنبې به دوه لاسونه پرې کولې شى. اوهرکله چه نبى صلى الله عليه وسلم مدينې ته تشریف راؤړو، نوداسلام عدل اوانصاف تولوخلقواوليدو، اوپه دې وخت کنبې داسې واقعي پيښه شوه چه بنى قريظؤدبنى نضيرونه قتل اوکړونوبنو نضيرو دبنو قريظؤنه دخپلې معاهدې مطابق د دوچنددیت اوقصاص مطالبه اوکړه نوبنوقريظؤنه انکاراوکړاو وې وئيل چه مونږاوتاسوديوځاندا، يوملک، اويومذهب خلق يونومونردا غير منصفانه معامله نه برداشت کوؤ، نوبنونضيروچه داواوريدل نوديرپه غصه کنبې راغلل او

اشغال ټکني پيدا شو او قريبه وه چه جنگ شروع شي. ليکن بيا هم د بعض مشرانو په وينا او مشورې سره داسې مقرر شوه چه دامعامله د نبی صلی الله عليه وسلم حضور ته يوسي او هغوئ صلی الله عليه وسلم به فيصله او کړي. فريقين په دې متفق شو. بنو قريظه خوپه دې راضي وو چه فيصله د حضور صلی الله عليه وسلم دربار ته لاړه شي او دوی د ظلم د بنو نضيرونه خلاص شي. ليکن بنو نضير و خپل مخکنی قانون پر بنو دلوته تيار نه وو، او نبی صلی الله عليه وسلم ته فيصلې اوړلو باندې متفق شوی هم وو. نو د دې وجه نه دوی داسې سازش او کړوچه نبی صلی الله عليه وسلم ته د مقدمې پيش کولونه مخکې نې څه کسان د نبی صلی الله عليه وسلم حضور ته اوليرل. او دغه کسان په ظاهر کښې کلمه گو مسلمانان وو او په حقيقت کښې کافران او منافقين وو. او مقصود دې نه دا وو چه د نبی صلی الله عليه وسلم نظريه معلومه کړي. او دوی ته نې د دې خبرې تاکيد او کړوچه که نبی صلی الله عليه وسلم زمونږ د قانون مطابق فيصله کوي نو قبوله نې کړي او که زمونږ د قانون مطابق فيصله نه کوي نو د منلو وعده ورسره مه کوي.

اود دويمې واقعي تفصيل دادې چه دخبريه يهوديانو کښې واقعه د زنا پيښه شوې وه. او د تورات د حکم مطابق هغوئ رجم کول وو مگر د ادواړه (زانی مزنيه) ديولو نې خاندان خلق وو. نو د يهوديانو اراده وه چه دوی ته آسانه سزا ورکړې شي. رجم سخته سزا وه. نو دوی دا خيال او کړوچه د نبی صلی الله عليه وسلم په ملت کښې آسانی او تخفيف دې. نو د دې معلوماتو د پاره بنو نضيرود خپل قوم څه کسان د حضور صلی الله عليه وسلم خدمت ته اوليرل. چه تاسو د نبی صلی الله عليه وسلم نه حکم د زنا معلوم کړئ. که دده په ملت کښې آسانه سزا وي نو قبوله نې کړئ او که سخته سزا وي نو مه نې قبولئ. نو دغه کسان (وفد) چه په هغوئ کښې کعب بن اشرف (يهوديانو سردار) هم وو، د نبی صلی الله عليه وسلم په حضور کښې حاضر شو. او سوال نې او کړوچه که محصن او محصنه زنا او کړي نو د دوی څه سزا ده. نو نبی صلی الله عليه وسلم ورپه او فرمايل چه آياتاسوبه زما فيصله او منئ. دوی اقرار او کړو. په دغه وخت کښې جبرائيل عليه السلام تشريف راوړ او د احکم نازل شو چه د دوی سزا قتل دې په رجم کولو سره. نو دوی چه دافصله واوړيدله نو د منلو نه نې انکار او کړو. نو جبرائيل عليه السلام نبی صلی الله عليه وسلم ته داسې مشوره ورکړه چه زما د فيصلې منلو او نه منلو د پاره ابن صوريا حکم جوړ کړئ. نو نبی صلی الله عليه وسلم دوی ته او وويل چه ابن صوريا په تاسو کښې څنگه سړې دې نو دوی

او وئیل چه به یهودیانو کنبی په مخ دزمکه دهغه په شان عالم نشته دې نونبی صلی الله علیه و سلم او فرمائیل چه هغه راوغواری. نوچه هغه راغې نونبی صلی الله علیه و سلم هغه ته قسم ورکړوسوس ئی نرینه اوکړوچه په دې باره کنبی دتورات حکم څه دې؟ هغه او وئیل چه که حربه ناسوماته قسم نه وې. راکړې اوماته داخپره نه وې چه که چرته زه غلطه خبره اوکړم نوسورات به ما اوسیزوی نومابه هرگز حقیقت نه وې ظاهرکړې. حقیقت دادې چه دتورات حکم رجه دی ه شان داسلام. نونبی صلی الله علیه و سلم هغه ته او فرمائیل چه بیاولې تاسودهغې خلاف کوئ نوده وونیل چه وجه داده چه په مونړکنبی یو شهزاده په دې جرم کنبی مبتلا شوې وونو مونړدهغه رعایت اوکړواوهغه مورجم نکړونوبیادیو غریب سړی نه داجرم اوشونوهغه مورجه کول اوغوئستل نودهغه خاندان احتجاج اوکړو. چه که رجم شرعی سزای نوشهزاده ته دی هم ورکړې شی گنی په مونړدې داسزاهم جاری نه شی نو یهودیانواصل حکم دتورات برینودو. اوآسانه سزائی تجویزکړه چه مخ تورول اوپه خرجمار، باندې شاه په شاه دزانی اومزیه سورول دی په دې باره کنبی دآیاتونه نازل شویدی. ﴿لَرَّ يَأْتُوْكَ﴾ یعنی دغه قوم دتکبردوچه نه تاته نه دی راغلی ﴿يَحْمُرُوْنَ الْكِلْبَ﴾ تحریف کوی په احکاماتودتورات کنبی. ﴿مِنْ بَعْدِ مَوَاضِعِهِ﴾ یعنی روستوددې نه چه هغه کلم په خپل اصلی مواضعوباندې قائم او ثابت وو. ﴿يَقُوْلُوْنَ﴾ داصفت دقوم دې یعنی خیبروالایهودیانو نورکسان بنی نضیر رالیږلی وواوهغوئ ته ئې وصیت اوتاکیدکړې ووجه ﴿اِنْ اُوتِيتُمْ هٰذَا﴾ په (هغه) کنبی اشاره ده محرف حکم ته یعنی که نبی صلی الله علیه و سلم تاسو ته دا آسانه سزا بیان کړه نو قبوله ئی کړئ اوکه سخته سزا وی نو مه ئی قبولئ ﴿وَمَنْ يُرِدِ اللّٰهُ فِتْنَتَهُ﴾ فتنه په معنی دگمراه کولو او رسواکولویاعذاب ورکولوسره دې، دالله تعالی عادت تکوینی دادې چه بنده دیوفعل عزم کوی نوالله تعالی دهغې تخلیق کوی. نودوئ دخپل اصلاح عزم نه کوی بلکه په کفراو گمراهی باندې مصروی نوالله تعالی ددوئ دگمراه کولو اراده کړې ده نوداقانون اوعادت الهی هیڅ څوک نشی ماتولې. نواراده دالله تعالی ددوئ دگمراهی، مرتبه ده ددوئ دگمراهی په عزم باندې ﴿فَلَنْ تَمْلِكَ﴾ (ای لن تستطیع، لن تقدیر)

﴿لَرَّ يُرِدِ اللّٰهُ اَنْ يُّطَهِّرَ﴾ پاکوالې دکفراو منافقت نه په مشیت دالله تعالی سره دې اوددې نه رده په معتزلومعلوم شوچه هغوئ قائل دی په دې چه افعال دعبادو مخلوق دعبادودی

﴿سَكَنُوتَ لِلْكَذِبِ﴾ دادنا کید دپاره دوباره ذکر شو، دسبع نه مراد اوریدل اوقبول

دواړه دی اودا صفت په یهودو عوامو او خواصو دواړو کښې دې ﴿أَكْتَلُونَ لِشَعْبٍ﴾ دا صفت د یهودو د خواصو او اکابرودې چه رشوت، نذرانې، شکرانې به ئې اغستلې. اوددې د حصول دپاره ئې غلط احکامات، مسائل بیانول اوحقه خبره به ئې بالکل مسخ کوله. (۱۱۱، صیفه د مبالغې ده. په کثرت اواصرار باندې دلالت کوی. اورسعت، هر هغه څیز دې چه حلال نه وی د هغې کسب، قرطبی دهغې دیر اقسام لیکلی دی اودارنگه روح المعانی په روایت دبهقی دابن مسعود رضی الله عنه نه ذکر کړیدې چه (۱) رشوة الامام، (۲) ثمن الکلب، (۳) عسب الفحل، (۴) مهر البغی، (۵) کسب الحجام، (۶) حلوان الکاهن، اودلته ترینه مراد رشوت دې. حضرت الشیخ رحمته الله فرمائی چه ددې نه مراد نذرانې، یعنی نذر لغير الله دې، لکه صاحب دسامی د نذر لغير الله په باره کښې لیکي، (و لانه حرام بل سحت) (ص ۱۲۸ جلد ۲) مطبوعه مجبانی قیل باب الاعتکاف ﴿فَإِنْ جَاءَوكَ﴾ یعنی که دامسار عین فی الکفرتاته راشی نو ستا اختیار دې چه که ته فیصله کوې د دوی په مینځ کښې یا ترینه اعراض کوي یعنی فیصله نه کوي

ددې آیت په باره کښې دمفسرینو دوه اقوال دی اول داچه داآیت منسوخ دې په روستو آیت سره چه ﴿وَإِنْ أَحْكَمَ بَيْنَهُمْ بِمَا نَزَلَ اللَّهُ﴾ سره، اودمی چه اسلامی حاکم ته فیصله یوسی نو په حاکم باندې فیصله کول واجب دی تخیر نشته دې،

اودویم قول دادې چه دامنسوخ نه دې ځکه چه کافر په دوه قسمه دې، یو ذمی دې، نود حاکم دپاره ضروری ده چه داهل ذمؤ فیصله به کوی. اوبل هغه دې چه ذمی نه وی بلکه معاهد وی. لکه یهود دمدينې. هغوی ذمیان نه ووبلکه معاهدین وو، ذنبی صلی الله علیه وسلم سره ئې معاهده کړې وه چه مونږ به تاته نقصان نه رسوو، اوستاخلاف به ستاد دښمن مدد نه کوو. نوکوم کافر چه ذمی نه وی نودهغه په باره کښې حاکم ته اختیار دې چه دهغوی فیصله کوی اوکه نه ئې کوی، نودآیت ددې قسم کافرانو په باره کښې دې لکه قرطبی وائی. (هذا تخیر من الله تعالی ولا یجب علینا الحكم بین الکفار اذالم یکنواهل ذمة بل یجوز الحكم ان اردنا). امام رازی لیکي. (هذا التخیر بالمعاهدین الذین لازمة لهم) (کبر)، اوروستوتنې آیت په باره داهل ذمؤ کښې دې. امام جصاص په احکام القرآن کښې د دواړو آیتونو په مینځ کښې

دغه شان تطبیق کړې دي.

﴿وَإِنْ تُعْرِضْ﴾ مخکېنې دوه شقونه ذکر شو، یعنې فیصله کول، اعراض کول. نواوس په هریو باندې تفریع ده، په دویم شق باندې تفریع اولا کیږي، چه په صورت داعراض کښې احتمال وو. چه دوی مزید عداوت شروع کړې اوضرار ورسوی نوددې توهم ازاله اوشوه چه تاته هیڅ ضرر نشی رسولې، اوددې توهم دازالې دتعجیل دپاره په شق ثانی کښې تفریع مقدمه شوه.

﴿وَإِنْ حَكَمْتَ﴾ داتفریع په اول شق ده یعنې که ته فیصله کړې نودشرعی قانون مطابق ئې کوه اودهغوی دقانون مطابق ئې مه کوه ددې مضمون بیان په څلورو عنواناتوسره دلته شویدي عنوان (۱)، اول دادې (فان جاءوک فاحکم بینهم واعررض) (۲)، دویم عنوان دادې (وان حکمت فاحکم بینهم بالقسط) (۳)، دریم عنوان (وانزلنا الیک الکتاب بالحق مصدقالمابن یدیہ من الکتاب ومهیمناعلیہ فاحکم بینهم بما انزل الله ولا تتبع اهاوهم عما جاءک من الحق، ایت نمبر ۸، ۴)، څلورم عنوان (وان احکم بینهم بما انزل الله الخ آیت نمبر ۹، ۴)، مقصود ددې مضمون تاکیددې چه فیصله ضرور بالضررویه شرعی قانون سره کوه، ځکه چه صرف دا انصاف دې اودالله تعالی دطرف نه منزل دې اودشرعی قانون برخلاف فیصله کول دخواهشاتاتباع ده، دحق وانصاف اتباع نه ده.

وَكَيْفَ يُحْكُمُونَكَ وَعِنْدَهُمُ التَّوْرَةُ فِيهَا حُكْمُ اللَّهِ

اوڅرنگ به دوی تالره حکم اومنصف اوگرځوی حالاتکه دوی سره تورات دې په مغې کښې فیصله دالله ده

ثُمَّ يَقُولُونَ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَمَا أُولَئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ

بیا مخ اړوی دوی روستو ددېنه، اوندی دوی مومنان

﴿وَكَيْفَ يُحْكُمُونَكَ﴾ داهم زجر دې یهودیانوته چه دوی تالره حکم نه منی اوکوم کسان چه دحکم دقتل یاد حکم دزنایه باره کښې معلومات کوی نومقصدوئې امتحان دې عمل کول ئې مقصودنه دی ځکه که چرته دوی دالله تعالی په حکم باندې عمل کولې نودالله تعالی حکم په باره دقصاص اودرجم کښې په تورات کښې موجود دې ﴿فِيهَا حُكْمُ اللَّهِ﴾ ددې نه مرادرجم دې نومعلومه شوه چه رجم حکم دالله تعالی دې اوداهم معلومه شوه چه حکم درجم په قرآن پاک کښې په دې آیت کښې مذکور دې ﴿ثُمَّ يَقُولُونَ﴾ (ثم) داستعباد اودتعجب دپاره دي،

﴿وَمَا أَوْلَيْكَ بِالْمُؤْمِنِينَ﴾ يعني ددوی نه په تاباندي اونه ستا په کتاب ایمان شته اونه نه په تورات ایمان شته، نو دوی بالکل مؤمنان نه دی

إِنَّا أَنْزَلْنَا التَّوْرَةَ فِيهَا هُدًى وَتُورٌ ۖ يَحْكُمُ بِهَا

شکه موږ نازل کړېدې تورات پدې کښې هدايت وو، عقيدې، اورنې او «دعمل»، فيصلې کولې په هغې سره

التَّابِئُونَ الَّذِينَ أَسْلَمُوا لِلَّذِينَ هَاكُوا وَالرَّابِئُونَ وَالْأَحْبَارُ

يعني اوهغه کس چې تابع وو حکم دالله، هغه کسانو لږه چې يهوديان وو او فيصلې کولې په هغې سره، خدای خلقو او علما،

بِمَا اسْتَحْفَظُوا مِنْ كِتَابِ اللَّهِ وَكَانُوا عَلَيْهِ

په سبب ددې چې دوی نگهبانان نگران مقرر کړي شوي وو په کتاب دالله باندې، او وو دوی په هغې باندې

شُهَدَاءٌ ۖ فَلَا تَخْشَوُا النَّاسَ وَخَشَوُا اللَّهَ وَلَا تَتَّبِعُوا بِالْبَيِّنَاتِ فِتْنًا ۖ

خبردار، پس مه یريږئ دخلقونه او بیره کوئ خمانه او مه اخلئ په آياتونو خما پيسې بدله لږې ددنيا

وَمَنْ لَّمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ ۝ وَكَتَبْنَا

او چا چې فېصله اونکړه په هغې حکم چې نازل کړېدې الله نو دغه کسان دوی کافران دی او لازم کړې وو موږ

عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ ۖ وَالْعَيْنُ

پدوی باندې پدې تورات کښې چې بېشکه نفس (تن) به قصاص کيږي په بدله د نفس کښې اوسترگه به

بِالْعَيْنِ وَالْأَنْفُ بِالْأَنْفِ وَالْأُكُنْ بِالْأُكُنْ وَالسِّنُّ بِالسِّنِّ ۖ

په بدله دسترگه کښې اوبوزه په بدله دپوزه کښې او غوږ په بدله دغوږ کښې او غاښ په بدله دغاښ کښې

وَالْمَرْوُحُ قِصَاصٌ ۖ فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ ۖ

اوزهڅومونه بدله ددوی برابر ده، پس چا چې معافي اوکړه پدې قصاص سره نو دا کفار ده دگناهونو دده

وَمَنْ لَّمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ۝

او چا چې فېصله اونکړه په هغه حکم چې نازل کړېدې الله نو دغه کسان هم دوی ظالمان دی

﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ الْتُورَةَ﴾ په دې کښې زجر دې یهودیانوته او ترغیب دې اتباع دتورات ته

﴿فِيهَا هُدًى وَنُورٌ﴾ (دهدی) او (نور) فرق دادې چه نوریان د عقیدې دې اودهدي بیان د احکامو او شرائعو دې اویا بالعکس د دې، او یا هدی بیان د عقائدو او احکاماتو دې اونور دفع د شبهاتو ده

﴿يُخَكِّمُ بِهِ الْبَيِّنَاتِ﴾ دادتورات د اهمیت او شرافت اظهار دې، چه د اهغه کتاب الهی دې چه دمخکنو، صدو، پیرونه معیار د حق اود عدل راغلی دې او انبیاء د بنی اسرائیلو او حقانی علماؤ، اوربانی پیرانو دې مطابق فیصلې کړیدی. ﴿الَّذِينَ اسْلَمُوا﴾ د اصف کاشفه د (بیون) دې ذکر شوې د پاره دمذح او تعریض دې په یهودو چه دوی تابع داری نه کوی،

﴿بِمَا اسْتَحْفَظُوا مِنْ كِتَابِ اللَّهِ﴾ بآء سببی ده اود اسبب دې (یحکم به الخ) (استحفاظ) دې ته وائی چه د چانه د اطلب او سوال او کړې شی چه ته د فلانې خیز حفاظت کوه، (من کتاب الله) کښې (من) بیانیه دې یعنی ددوی نه ددې خبرې طلب کړې شوې ووجه د کتاب الله حفاظت کوی، او دوی نگرانان نگهبانان مقرر کړې شوی ووپه کتاب الله،

﴿وَكَانُوا عَلَيْهِ شُهَدَاءَ﴾ دادویم سبب دې اوشهادت په معنی د علم سره دې، (فانده) دتورات انجیل حفاظت الله تعالی اجبارو رهبانوته حواله کړې وواودقرآن د حفاظت ذمه الله تعالی پخپله اغستی ده. ﴿فَلَا تَخْشَوْا الْكَاسَ﴾ کتمان حق د دوو وجهونه کیری (۱)، یوه (۲)، او طمعه په ﴿فَلَا تَخْشَوْا الْكَاسَ﴾ کښې داول رد دې اویه ﴿وَلَا تَشْرَوْا﴾ کښې د دویمې طریقې منع ده.

﴿وَمَنْ لَّمْ يُخَكِّمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ﴾ چاچه په قرآن فیصله اونکړه نوهغوی کافر دې په دې سره خوارج استدلال کوی چه مرتکب دکبیره کافر دې ځکه چه په قرآن فیصله نه کول گناه کبیره دی، اهل سنت والجماعت وائی چه کفر په انکار کولو سره راځی، اوددې آیت متعدد توجیهات کوی.

(۱) د احکم خاص دې په یهودو پورې نولفظ د (من) په معنی دالذی سره دې (ای والیهود الذین لم یحکموا بما انزل الله)، اودآیت مطلب دادې چه څوک چه شرعی حکم اوسزاپته کړی او خود ساخته سزانه حکم شرعی وائی لکه یهودو چه داسې او کړل، نودداسې خلقو په کفر کښې هیڅ

شک نشته دې داتوجیه مروی ده، د عکرمه، ضحاک، اوابن عباس رضی الله عنه، اوحذیفه رضی الله عنه، موقوفاً مرفوعاً (ابن جریر)، (۲)، دویم داچه ددې آیت تعلق د اعتقاد سره دې نه د عمل سره، د حکم نه مراد حکم قلبی اعتقادی دې نود (لم یحکم) معنی داده چه (لم یعتقد) دې. د حضرت عکرمه رضی الله عنه نه مروی ده (من لم یحکم بما انزل الله جاحداً له فقد کفر)، (۳)، د کفر نه مراد کفر حقیقی نه دې بلکه (کفرون کفر) اوپه قرآن اوسنت کنبی د الاستعمال دیر شائع کثیر دې، ﴿وَكُنَّا عَلَيْهِمْ﴾ ضمیر د (علیهم) راجع دې یهودیانوته اود اقرینه ده په دې، چه ماقبل حکم، هم د یهود و د پاره دې. په شان نزول کنبی چه اوله واقعه مخکښې ذکر شوه نوپه دې آیت کنبی دهغې د حکم تفصیل دې چه یهود و بنی نضیر و دهغې کتمان کړې و، و قرآن دهغې اظهار او کړوچه په تورات کنبی د قتل حکم قصاص دې، (خون کابدله خون)، اوفرک نشته دې د شریف غیر شریف، مطلق نفس په بدله د مطلق نفس کنبی دې هر څوک چه وی، دهر خاندان نه چه وی، نارینه وی یا زرنانه وی، حُر وی یا غلام، البته په قصاص فی الاطراف کنبی د حُر، عبد، فرق نشته دې، نود ﴿وَالْعَمَلُ بِالْعَمَلِ﴾ معنی داده چه (عین الحر بعین الحر، وعین العبد بعین العبد) دغه شان ﴿وَالْأَنْفُ بِالْأَنْفِ﴾ الخ، کنب هم دغه معنی ده په قرینه د آیت دسورت بقره سره هلته (العرب بالعرب) دې نود آیت دهغې تفصیل دې چه هلته مراد قصاص بالاطراف دې، اودا رنگه دلته چه (ان النفس بالنفس) دې اوپه سورت بقره کنبی (کتب علیکم القصاص فی القتل)، دې نود دواړو مطلب یو دې چه قصاص فی النفس دې نوپه قصاص فی النفس کنبی د حرا و د عبد، مذکر، مؤنث، فرق نشته دې اوپه قصاص فی الاطراف کنبی ئې فرق شته دې، (وفی الهدایة ولاقصاص بین الرجل والمرأة فیما دون النفس، ولابین الحر والعبد، الخ ص ۵۶۹ جلد ۴)،

﴿وَالْجُرُوحُ قِصَاصٌ﴾ ماقبل کنبی د څلورو حواسو ذکر راغې، (۱)، باصره، (العین بالعین)، (۲)، شامه، (والانف بالانف)، (۳)، سامعة، (الاذن بالاذن)، (۴)، ذائقه ته اشاره ده په (والسن بالسن) کنبی، اوپه (والجروح) کنبی د باقی زخمونو ذکر دې، نود اتعمیم بعد التخصص دې، چه په دې کنبی هم قصاص دې، (قصاص) (ای ذو قصاص، ای یقتص فیها)، په دې کنبی به هم قصاص اغستې شی لیکن به شرط ددې سره چه په هغې کنبی مساواة ممکن وی اوکه ممکن نه وونویا په کنبی (حکومة عدل) دې، یعنی یو عادل دې فیصله اوکړی چه ددې زخم دومره دیت دې

هغه به ورکولې شی، ﴿فَمَنْ تَصَدَّقْ بِهِ﴾ ضمیر د (به) قصاص ته راجع دې اودا ترغیب دې معافی کولو ته یعنی چا چه معافی اوکړه اوقصاص ئې معاف کړو جانی ته، (جنایت کوونکی ته، نواله تعالی به هم دده جرم معاف کړی، (وې روایه رواه الدیلمی عن ابن عمر فحط عنه من خطایاه بقدر ما عفی عنه من جسده ان کان نصف الدیة فنصف خطایاه وان کان الدیة کلها فخطایاه کلها مختصراً)، اوبعض مفسرین داسې مطلب بیانوی چه د ﴿فَمَنْ﴾ نه مراد جانی، مجرم دې اود (تصدق به) نه مراد دادې چه مجرم خپل ځان قصاص ته په خوشحالی سره حواله کړی نوپه دې سره به الله تعالی دده جرم معاف کړی اوپه آخرت کښې به ورته سزانه ورکوی، ﴿وَمَنْ لَّا يَحْكَمْ بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ﴾ (ای فی القصاص وغیره)، ﴿فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ﴾ قصاص عدل دې نوچه څوک عدل ترک کړی نوگمراه شی اود هغه چاپه شان شی چه په (ظلمه) کښې روان وی، نوکه ترک عدل ئې عقیده اودین گړخولې وی نودا اعلی قسم ظالم دې یعنی کافر، اوکه ترک دعدل ئې عقیده اودین نه وی نودا عاصی دې، نولفظ دظالم دواړو ته شامل دې

وَقَفَّيْنَا عَلَىٰ آثَارِهِم بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ مُصَدِّقًا لِّمَا

او رالېږې وومونې په نقش قدم ددوی باندې عیسیٰ خوښې دمريم تصدیق کوونکی وو دهغه کتاب

بَنَيْنَا يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرَةِ وَآتَيْنَاهُ الْإِنجِيلَ فِيهِ هُدًى وَنُورٌ

چې مخکښ دده نه وو چې تورات دې، او ورکړې وؤ مونږ ده ته انجیل په دې کښې هدايت وؤد عقیدې اورنړا د عمل

وَمُصَدِّقًا لِّمَا بَنَيْنَا يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرَةِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ

او تصدیق کوونکې وؤ دهغه کتاب چې مخکښ دده نه وو چې تورات دې اوهدایت اووعظ وؤ دپاره د متقیانو

﴿وَقَفَّيْنَا عَلَىٰ آثَارِهِم﴾ په دې کښې دبنی اسرائیلود دویم کتاب انجیل ذکر دې چه نازل وؤپه

حضرت عیسیٰ علیه السلام باندې، ﴿مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ﴾ (ای قبله) عیسیٰ علیه السلام دنزول دانجیل نه

مخکښې دتورات تابع وؤ، دهغې بیان ئې کولو، ﴿وَمَا آتَيْنَاهُ الْإِنجِيلَ﴾ بیا انجیل نازل شو اوبعض

احکام دتورات منسوخ شو، ﴿فِيهِ هُدًى﴾ په انجیل کښې احکامات وؤ، ﴿وَنُورٌ﴾ دعقائدو بیان

وؤ، یادافور، نه مراد بیان داحکاماتودې اودهدی، نه مراد دعقائدو دې، ﴿وَمُصَدِّقًا﴾ یعنی

انجیل تصدیق کوونکې وؤدتورات دپاره، نوعیسی علیه السلام هم تصدیق دتورات کړیدې، او

انجيل هم تصديق دتورات کړېدې چه احکام دتورات حق او من جانب الله دی. اوبعض ددغه احکاماتونه حکم دقصاص هم دي او حکم درجم دزانی محصن هم دي. او تصديق کول منافي نه دی دنسخ ديعض احکاماتوسره. ﴿وَمَوْعِظَةٌ﴾ زجر او منع کول دناحق نه

وَلِيُحْكُمَ أَهْلُ الْأَنْجِيلِ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فِيهِ ۖ

او وئيل مونږ چې فېصله دي کوی انجيل والا په هغه حکم چې نازل کړېدې الله په انجيل کښې

وَمَنْ لَّمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ۝

او چا چې فېصله اونکړه په هغه حکم چې نازل کړېدې الله نودغه کسان هم دوی نافرمان دي

وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ

او نازل کړېدې مونږ تاته کتاب (قرآن) په حقه سره تصديق کوونکې دي دهغې چې مخکښې دده نه دي کتابونه

وَمُهِيبًا عَلَيْهِ فَاحْكُم بَيْنَهُم بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ

اونگرانۍ کونکې دهغې. نو فېصله کوه په مينځ ددوی گڼې په هغې سره چې نازل کړېدې الله

وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ عَمَّا جَاءَكَ مِنَ الْحَقِّ لِكُلِّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ

اوتابعداری مکهو دخواهشانو ددوی مخ اړونکې دهغې نه چې راغلېدي تاته حق. دهرچا دپاره مقرر کړېدي مونږ ستاسونه

شُرْعَةً وَمِنْهَا جَا۟ءَ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَٰكِنْ لِّيَبْلُوَكُمْ

شریعت اولويه لاز. اوکه الله غوښتلې نوخامخابه نې گرزولې وي تاسو یواخت لیکن الله غواړي چه آزمېښت اوکړي په تاسو

فِي مَا أَنْتُمْ فَاستَبِقُوا الْحَذَرَ ۖ إِلَى اللَّهِ

په هغه څه کښې چې درکړی دی تاسوته. نومخکښې کيږئ دیوبل نه په نېک کړونو کښې. خاص الله ته

مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ۝

ورکړخېدل ستاسودي دټولو. نوخبره درکړی تاسوته په هغه څه باندې چې تاسو په هغې کښې اختلاف کوی

﴿وَلِيُنَبِّئَكُمْ أَهْلُ الْأَنْجِيلِ﴾ دلته (قلنا) مقدردي. یعنی اتباع دعیسی علیه السلام دي په احکامو

انجیل حکم او کړی، او چه کوم احکامات دتورات منسوخ شويدي دهغې نه دې منع شی

﴿وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ﴾ داجمله درې ځله ذکرشوه اول، وار.

﴿هُمُ الْكَافِرُونَ﴾ دې، او کافرون، کافر حقیقی او کفر دپرون کفر دواړوته شامل دې اودویم ځل

﴿هُمُ الْفَاسِقُونَ﴾ دې داهم شامل دې کافراو فاسق ته، اودریم وار، ﴿هُمُ الْفَاسِقُونَ﴾ دې

اوداهم دواړوته شامل دې، اوددې نه معلومه شوه چه پریښودل دحکم الهی سبب دکفراو ظلم

اودفسق دې، اویه دې خاص ترتیب سره چه اول د (هم الکافرون) اوبیاد (هم الظالمون) اوبیاد (هم

الفسقون) ذکر دې، ددې دپاره بعض حضرات دانکته وائی چه په اول کښې

دایمانیاتو ذکر وواو مقابل دایمان کفر دې، نوددې وجه نه اول وارد (کافرون) ذکر او شو، اویه

دویم وار کښې دقصاص ذکر دې او قصاص قانون دعدل دې اومقابل دعدل ظلم دې، نودلته

ذکر د (الظالمون) مناسب شو اویه دریم ځای کښې صفت دتقوی ذکر دې، ﴿وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ﴾

اودتقوی مقابل فسق دې، نودلته د (الفسقون) ذکر مناسب شو، اوبعض حضرات داسې نکته

وائی چه کفر وصف مشترک وو، په مابین دیهودیانو انصاراو کښې نوهغه اول

ذکر شو، اوصفت دظلم په یهودو کښې غالب وو، حتی چه دوی په خپلو مخالفینو باندې هر قسم

ظلم جائز گړی، نودهغوی سره (الظالمون) مناسب وو، اویه نصاراو کښې عقیده دجواز، دظلم نه

وه البته وصف دفسق، شراب نوشی، زنا، وغیره غالب وو، نودهغوی سره ذکر د (الفسقون)

مناسب وو ﴿وَأَنزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ﴾ دتورات انجیل دذکر نه بعد دقرآن کریم ذکر دې چه دامونر په

حغه سره نازل کړې دې چه کذب او شک په کښې نشته دې اوتصدیق کوی دمخکنو کتابونو،

﴿مِنَ الْكِتَابِ﴾ نه مراد جنس دې.

﴿وَمَهْمُومًا عَلَيْهِ﴾ قرآن نگران، نگهبان دې، دمخکنو کتابونو اویه هغې کښې چه چا تحریف

کړی دې نور قرآن دمحرّف حکم تصدیق نکوی بلکه دغلطی اود خباثت اظهار کوی،

﴿فَأَحْكُم بَيْنَهُم﴾ هرکله چه قرآن داسې صفاتو والا کتاب دې نوپه دې سره حکم او

فیصله کوه په مابین داهل کتابو کښې کله چه دوی مرافعه او کړنې تاته، اود دوی دخواهشاتو

اتباع مه کوه، اود دوی دمحرّف حکم موافق فیصله مه کوه ﴿عَمَّا جَاءَكَ﴾ داحال دې ای معرض

عادلاً ﴿عَمَّا جَاءَكَ مِنَ الْحَقِّ﴾ بیان درمجاها، دې او خطاب رسول الله صلى الله عليه وسلم ته او شو. او حال داچه دښی صلى الله عليه وسلم نه داخبره متصوره نه ده چه اتباع دخواستو داهل کتابوبه او کړی یابه اعراض د﴿ما نزل الله﴾ نه او کړی، نوپه دې کښې اشاره ده کمال اجتناب ته داتباع دخواستو ددهغوئ نه، چه معصوم ته داسې حکم دې نوغیر معصوم ته په طریق اولی سره دې، لکه، ﴿ولا تدع من دون الله ما لا یفعلک ولا یضرك﴾ وغیره من الايات، ﴿لکل﴾ تنوین عوض دې دمضاف الیه نه په اصل کښې (لکل امه) ذې او ﴿منکم﴾ خطاب، حاضرینو ته دې. چه مؤمنان او یهود، نصاری دې یا ټولو خلقوته دې، موجود خلق او تیرشوی خلق.

﴿شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا﴾ (شوعه) په کسره دشین سره اوفتح سره هم راغلې دې، په اصل کښې هغه لارې ته وائی چه په هغې باندې تللوسره سړې او بوته اورسی، او شارع لوڼې لارې او سړک ته وائی (قرطبی) او مرادپه دې سره دین دې چه په دې باندې تللوسره حیات ابدی ته سړې رسی لکه چه اوبه سبب دحیاة دنیوی دې، اودلته د دواړونه مراد، یوخیزدې یعنی دین، خو(شوعه) ورته په اعتبار دظهور سره وائی، یا ورته په دې اعتبار سره وائی چه الله تعالی مشروع کړې دې. او ﴿منهاج﴾ ورته دتللو په اعتبار سره وائی، اودابن عباس رضی الله عنه نه ورايت دې چه ﴿شوعه﴾ نه مراد سبیل دې یعنی دښی تعلیمات او کتاب، او ﴿منهاج﴾ نه مراد دښی تعامل اوسنت مراد دې او بعضو وئیلی دی چه د﴿شوعه﴾ نه مطلق شریعت مراد دې اود ﴿منهاج﴾ نه کمالات دشریعت مراد دی او بعضو وئیلی دی چه د﴿شوعه﴾ نه فروع مراد دی اود ﴿منهاج﴾ نه اصول او اعتقادیات مراد دی.

اوددې آیت په تشریح کښې دمفسرینودوه قوله دی اول داچه دا جمله مستأنفه ده، اوپه دې کښې اهل کتابوته ترغیب ورکولې شی داتباع در رسول الله صلى الله عليه وسلم په دې شان چه امه هغه خلقوته وئیلې شی چه دیوښی په زمانه کښې وی نوپه دغه خلقوباندې ددغه وخت دښی اتباع ضروری وی، اویا چه روستو بل نبی راشی نو دابن امت وی اوپه دوی باندې ددغه بل نبی اتباع ضروری وی، وهکذا، نو دحضرت موسی علیه السلام په زمانه کښې دهغه اتباع ضروری وه اود حضرت عیسی علیه السلام په زمانه کښې دحضرت موسی علیه السلام دشریعت احکامات منسوخ شواود حضرت عیسی علیه السلام اتباع ضروری شوه اوپه انجیل عمل کول ضروری شو، او دحضور صلی الله علیه وسلم په بعثت سره تواتر انجیل منسوخ شواود حضور صلی الله علیه

وسلم اودقرآن اتباع ضروری شوه نودحضرت مجاهد رحمه الله نه داسې روایت دې، (لکل امة حملنا القرآن شرعة و منهاجا)،

اودویم قول دادې چه دا جواب د سوال دې هغه دادې چه که اهل کتاب او وائی چه زمونږ په تورات انجیل کښې خودقرآن نه خلاف احکام موجود دی لکه طریقي د مونځ، روژې وغیره نودې څنگه مصدق او مهمین دې نویه دې آیت کښې جواب او شوچه دغه اختلاف د فروعو دې. نویه اصولو کښې اختلاف نشی راتلې، او په فرعو کښې راتلې شی دهرامت دپاره جدا جدا فروع وی دیوامت احکام فرعیه په بل شریعت کښې منسوخ کیدی شی، لکه په حدیث کښې دی. (الانبياء اخوة للعالم، امهاقم شتی و دینهم واحد)، یعنی انبیاء علانی رونه دی میندې (فروع) نې جدا جدا دی اصول نې یودی، لیکن داتکذیب نه دې، یعنی روستنې کتاب اوشرع دانه وائی چه دغه مخکنی حکم غلط وو، بلکه داسې وائی چه هغه حکم صحیح وو، خودخپل وخت دپاره وو، اود موجوده وخت دپاره حکم بدل شو.

﴿وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَمَمَسَّكُمْ﴾ یعنی که چرته دالله تعالی اراده وې نو تاسو به نې په ټولوزمانو کښې په یوملت گرځولې وې اونسخ اوتبدیل به نه وې لیکن دالله تعالی دغسې اراده نه وه او حکمت په کښې دادې چه په تاسو امتحان او کړی، انسان چه دیو حکم سره عادت شوې وی نو هغه پریښودل اوبل اختیارول داکمال امتحان دې، خپله مرضی. پسند. عادت دالله تعالی دحکم دوجه نه پریښودل، دکمال اطاعت کمال ایمان علامه ده، یادامطلب دې چه روستودنزول دقرآن نه بیا هم خلق مختلف شوی دی چایمان راوړې دې او چاکفرکړې دې نوداهم په اراده او مشیت دالله تعالی سره دې او په دې کښې حکمت الهی ابتلاء و امتحان دې،

﴿فَاسْتَبِقُوا الْآخِرَتِ﴾ یعنی دا اختلاف دشرائعودوجه نه، تعصب مه کوئ بلکه دفائدې کارونو طرفته چه صحیح عقائد، اعمال احکام دی، سبقیت او کړئ. (استباق) دبل چاپه مقابله کښې منډې وهلوته وائی یعنی دیوبل سره دنیکی په کارونو کښې سیالی کوئ، اوتعصب، ضد مه کوئ. اوددې خبرې استحضار او کړئ چه دقیامت په ورځ دټولو حاضری دالله تعالی په حضور کښې ده، نو چا چه باوجوددحق واضح کیدلونه صرف دضداوتعصب دوجه نه اختلاف کړېدې، نوالله تعالی دهغه ضد اوتعصب ښکاره کړي اودهغې مطابق به ورته بدله ورکوی

﴿إِلَّا اللَّهُ مَرَجَعُكُمْ جَمِيعًا فَيَكْتُمُ﴾ دداسې اخبار نه مقصود جزاء وسزا ورکول وی،

وَأَنِ احْكُم بَيْنَهُم بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ

وحکم کیدبشی تاته چي فیصله کوه په مینځ ددوی کښې په هغه کتاب سره چي نازل کړېدې الله او تابعداري مکوه دخواهشاتو ددوی

وَاحْذَرُهُمْ أَنَّ يَفْقَهُوكَ عَنْ بَعْضِ مَا أَنزَلَ اللَّهُ إِلَيْكَ فَإِنْ تَوَلَّوْا

اوځان ساته ددوی نه (هسې نه) چي واوروی تالره دبعضي هغه نه چي نازل کړېدې الله تاته. نوکه مخ اوگرځولو ددوی

فَاعْلَمْ أَنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ أَن يُصِيبَهُمْ بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْ وَإِن كُودِرًا مِّنَ النَّاسِ

نویوه شه چي بېشکه دالله اراده ده چي اورسوی دوی ته عذاب په سبب دبعضي گناهونو ددوی سره. اوبېشکه ډېر دخلقونه

لَفَسِقُونَ ۝ الْحُكْمُ الْحَاجِلِيَّةُ يَبْغُونَ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا

خامخا نافرمانه دی آیا نو فیصلې دجاهلیت غواړی دوی، اوڅوک زیات ځانسته دې دالله نه په فیصله کولو کې

لَقَوْمٍ يُفْقِنُونَ ۝

هغه قوم دپاره چي یقین کوی

﴿وَأَن اَحْكُم﴾ دلته (وامرك) مقدر دي، یعنی تاته دا امر کوم، اوکشاف وغیره وائی چه دا

عطف دي په (الكتاب) باندې په «وَأَنزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ» کښې، (ای وازلنا لیک ان احکم- الخ) او دا

تاکید دي دماقبل حکم دپاره، چه اهل کتاب که چرته ستاحضرت راشی نوته د دوی په مابین

کښې فیصله دقرآن په حکم باندې اوکړه اود دوی دخواهشاتو اومحرف احکاماتو اتباع مه

کوه اوپه آئنده کښې هم ددې پشان احتیاط کوه چه چرته دا مکاران، چالاکان تالره د«ما انزل

الله، نه وانه پوی، د«ما انزل الله، اړول، دنبی صلی الله علیه وسلم په حق کښې احتمال نه

وو، نویاددې حکم کولو فائده داده چه داقصد کول، هم موجب داجر او ثواب دي په حق دنبی

صلی الله علیه وسلم کښې اومتیانوته تنبیه ده، چه دیهودواونصاراودتلبیس نه ځان بچ

اوساتی ﴿عَنْ بَعْضِ مَا أَنزَلَ اللَّهُ إِلَيْكَ﴾ یعنی دبعضونه اوپریدل گناه دي نوډیرونه اوپریدل

خوډیرگناه دي، ﴿فَإِنْ تَوَلَّوْا﴾ که چرته دوی باوجود دوضوح دحق نه اعراض اوکړی ستاد فیصلې

منلونه، نو بیا پوهه شه چه دالله تعالی دا اراده ده چه دوی ته په دنیا کښې سزادقتل، اودغلامی

ورکړی، لکه چه دیهودیانوسره داسې کاراوشو، اوداسزادبعض ذنوب (جرمونو) ده، اوپوره

سزادکفر به ورته په آخرت کښې ورکولې شی، اوپه دوی کښې ډیر فاسقان دی نو ددوی دفسق په

وجه ورته سزا به دنیا آخرت کنبی ور کولی شی، نو دوی ته په سزاملایدلو باندې مه خفه کیره.

﴿اَفَمَكَّمُ الْيَهُودُ يَتُؤْن﴾ او په دې آیت کنبی تصریح ده، چه اعراض د تحکیم د قرآن نه سبب د عذاب دې، مدخول دهمزه چه معطوف علیه دې مقدر دې (ای، ایولون عن حکم الله فیغون حکم الجاهلیه) یعنی دا اهل کتاب ستاد فیصلې نه چه د دوی د کتاب سره موافق ده، اعراض کوی، او د آسمانی شرائعو خلاف، اختراعی د جاهلیت فیصله ستانه غواړی، داخومره قبیح خومره جرم دې، او جهل او د تعجب خبره ده، او د الله تعالی د فیصلې سره برابره، یاد دې نه غوره فیصله دهیچانشی کیدې لیکن دا دهغه چا په نیز چه یقین او ایمان لری، ﴿لَقَوْمٍ﴾ په معنی د (عند قوم) دې (فانده)، د اسلامی فیصلې نه خلاف فیصله حق گنړل کفر دې، او د اسلامی قانون نه خلاف قانون باندې فیصله کول، چه حق ئې نه گنړی گناه کبیره اوفسق او ظلم دې، برابره خبره ده چه صرف یهودیت، نصرانیت وی، او که مخلوط وی د اسلام او یهودیت، نصرانیت نه، لکه پاکستانی قانون، او دې ته، د (عدالت) نوم وئیل خطرناک لفظ دې، دا خو ضلالت (کفری قانون) نه عدالت وئیل دی.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَىٰ أَوْلِيَاءَ ۚ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ ۚ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ فَإِنَّهُ مِنْهُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ٥١﴾

ای ایمان والو! مه نهسی یهودیان او عیسایان دوستان، ځینی ددوی نه دوستان دبعضودی، او چاچې

٥١

دوستی او کره ددوی سره ستاسونه نو بهشکه هغه به ددوی نه وی، بهشکه الله هدایت نه کوی قوم ظالمانو ته

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ د یهود او نصاراؤ د خباثتونو او بد اعمالو ذکر کولونه روستو، مسلمانانو

ته د ترک موالات حکم دې، چه د دوی سره دوستی تعاون مه کوئ، بلکه دیوبل سره دوستی محبت کوئ، دوی ستاسوپه مقابلې کنبی دیوبل سره تعاون، محبت کوی، نو تاسود دوی نه خیر توقع او امید مه لری.

﴿بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ﴾ یهودی دیهودی دوست وی، نصرانی د نصرانی دوست وی، نو پکار ده

چه مسلمان دې د مسلمان دوست وی، یاد ا مطلب دې چه یهود نصاری اگر که په خپل مینځ

کښې مخالف او دښمنان دی لیکن ستاسوپه مقابله کښې بیادیوبل دوستان دی نوددې وجه نه ددوی نه دخیر طمع توقع مه لرئ، نوپه دې کښې بیان دعلت دې، دښې دپاره،

﴿وَمَنْ يَتَوَلَّكُمْ فَبِمَا كَفَرْتُمْ بِهِ﴾ دازجر او وعید دې په موالات د دوی، یعنی څوک چه ددوی سره دوستی او کړی په څه طریق سره نودې به په دغه اعتبار سره دهغوئ نه وی، نوکه عقیده دوستی او محبت وو، نوهغه به حقیقه یهودی نصرانی وی لکه منافقین، اوکه په عقیده کښې نه وی بلکه په رسم رواج، لباس وغیره کښې وی نوپه دغه اعتبار سره یهودی دې نصرانی دې، لکه په حدیث کښې دی، (من تشبه بقوم فهو منهم)، مراد تشبه ده، په امور وددین دهغوئ کښې لکه دهغوئ په عید کښې شرکت کول، دهغوئ پشان لباس، دصلیب شکل استعمالول.

﴿لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ﴾ دظالمینونه مرادهغه دی چه ظلم کوی په خپل ځان په سبب دوستی ددوی (ظلموا انفسهم بمولات الکفار، (شریښی)، د(لا یهدی) معنی داده چه داسې خلقونه ددین پوهه نه نصیب کیږی.

فَتَرَى الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يُسَارِعُونَ فِيهِمْ يَقُولُونَ

پس وینې (۱) به ته هغه کسان چې په زړه کښې نې مرض دې تیزی به کوی دوی په دوستانه د دوی کښې، وانی دوی

نَخْشَى أَنْ تُصِيبَنَا كَآيَةً ۖ فَعَسَىٰ أَلَّا يَأْتِيَ بِالْفَتْحِ أَوْ أَمْرٍ مِّنْ عِنْدِ

چې یریدومونږ چې اوبه رسی مونږ ته څه حادثه، نو نژدې ده چې الله به راولی فتح یا بل څیز (۲)، دخپل طرفه

فَيُضِيبُوا عَلَىٰ مَا أَسْرَوْا فِي أَنْفُسِهِمْ لِيَمْلِكُوا وَيَقُولُوا الَّذِينَ آمَنُوا أَهْلَاءُ الَّذِينَ

نوشی به دوی په هغه څه چې پټ ساتلې وی په زړونو خپلو کښې پښیمانه، او اوبه وانی مومنان آیادهغه کسان دی

أَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ ۖ إِنَّهُمْ لَمَعَكُمْ ۖ

چې قسمونه نې کړی وؤ په الله باندې کلک قسمونه ددوی، چې بېشکه دوی خامخا ستاسوملگری دی

۱ - شکوه، دمنافقانوه

۲ - شرمندگی په ظهور دفاق سره.

عَیَّلَتْ أَكْمَالَهُمْ فَأَصْبَحُوا خَيْرِينَ ﴿۱﴾

برباد دی عملونه ددوئ نوشول دوی تاوانیان

﴿مَتَرَى الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ﴾ دازجر او شکوه ده دمنافقینونه، دمرض نه مراد نفاق او محبت د کفار و دې. منافقینود کفارو، یهودو سره دوستی کوله او عذرې داکولوچه دادوستی مونږ ځکه کوو، چه که په مونږ څه حادثه راشی نو ددوئ زموږ تعاون کوی، (لکه موجوده دوری ایمان حاکمان چه دامریکه سره دوستانه تعلقات لری)، روایت دې چه دحضرت عبادہ بن صامت رضی الله عنه اورئیس المنافقین عبدالله بن ابی ابن سلول په مابین کښی گفتگو اوشوه نو حضرت عبادہ بن صامت او وئیل چه په یهودو کښی څما د وستان دی چه عددنې دیر دې او قوت ئې سخت دې لیکن زه براءت کوم الله اور رسول الله صلی الله علیه وسلم ته دهغوئ د دوستی نه او عبدالله بن ابی ابن سلول او وئیل چه زه خو براءت نه کوم دهغوئ د دوستی نه، ماته خطر ده دحواشو، او مالره څوک دوست معاون پکار دې، نو دا آیت نازل شو،

﴿يَسْتَعِزُّونَ فِيهِمْ﴾ (ای فی موالا قلم)، مسارعه ئې ورته ځکه وئیلې ده چه ددوئ بې فکری سره ددوئ دوستی کوی او سوچ فکر نه کوی په ضرر ددې کښی ﴿يَقُولُونَ﴾ دادمنافقینو عذریانول دی، ﴿ذَائِرَةً﴾ هغه مصیبت چه احاطه کوی او په گردش دزمانې کښی پیدا کیری لکه قحط او غلبه د کافرانو او کمزوری د مؤمنانو، نو که داسې حوادث راشی نو مونږ به دیهودیانو ته قرض اخلو، اسلحه به ترینه اخلو، (لکه د موجوده دور حاکمان بعینه داسې وائی)، منافقانوبه دابھانه عذر ظاهر او کوژ او دزره ئې عقیده ئې داوه چه مؤمنان به مغلوب کیری او کفار به غالب کیری نو مونږ به ورته محتاج یو نو ځکه ورسره دوستی پکار ده، ﴿فَقَسَىٰ اللَّهُ﴾ (عسی) په کلام الهی کښی دود دې دپاره مستعملیری، یعنی دالله تعالی دطرفه وعده ده چه مؤمنانوته به فتح ورکوی په مقابله د کفارو کښی.

﴿أَوْ آمَرَيْنِ عَنُوبٍ﴾ یایوبل امر دخپل طرفه یعنی داسې امر چه دمسلمانود کوشش او محنت نتیجه نه وی، مراد ددې نه فراخی درزق، او ظهور د نفاق دمنافقینوپه ذریعه دوحی سره،

﴿فَيَصْبَحُوا عَلَىٰ مَا أَشْرُوا﴾ یعنی ددوئ به پیښمانه شی په هغه کار چه ددوئ پټ ساتلې ووپه خپلوزرو نو کښی، چه یو هغه چه ددوئ د توقع خلاف کار اوشو او په خلاف توقع باندې ندامت رازی، بل ظهور د نفاق ددوئ اوشو، او بل د کفارو سره په دوستی کولو څه فائده حاصله

نشوه اود مؤمنانو سره دښمنی راغله، ﴿وَسَوْفَ الَّذِينَ آمَنُوا﴾ دا قول د مؤمنانو په طریقه د تعجب سره دی، روستود ښکاره کیدلو د حال د منافقانو نه، ﴿فَأَصْبَحُوا خَاسِرِينَ﴾ دادندامت نه ترقي ده، په ندامت کښې خوفات د مطلوب وی او خسران په نقصان د دنیا او آخرت د دواړو سره دی، چه سره د شرم نه په دنیا کښې عملونه ئې هم پریاد شول،

لَا يَحِبُّ الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهَ بِقَوْمٍ

ای ایمان والو! څوک چې مرتد شو تاسو نه د دین خپل نه، نوزردې چې رابه ولی الله داسې قوم

يُحِبُّهُمْ وَيُجِبُّونَهُ أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ

چې محبت به کوی الله دهغوئ سره او هغوئ به هم محبت کوی الله سره نرمې کوونکي به وی په مومنانو باندې

أَعَزُّ عَلَى الْكَافِرِينَ يَجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ ذَلِكَ فَضْلُ

سختی کوونکي به وی په کافرانو، جهاد به کوی په لار د الله کښې اونه یرېږي د ملاتیا د ملامت گر نه، د افضل

اللَّهُ يُؤْتِيهِ مِنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ٥

د الله دې ورکوی ئې هغه چاته چې او غواړي، او الله فراخ فضل والادې پوهه دې په هر څه.

﴿يَأْتِيهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ دا زردې په موالات د اهل کتابو باندې، يعنی څوک چه مرتد شې په سبب د موالاتو د اهل کتابو، نودې دين اسلام ته څه نقصان نشي رسولې، بلکه الله تعالى به د دين د حفاظت او خدمت د پاره نور خلق پيدا کړي، د ﴿مَنْ يَرْتَدَّ﴾ جزاء مقدره ده چه فلا يضر إلا نفسه او ﴿سَوْفَ يَأْتِي اللَّهَ﴾ د دغه محذوف جزاء علت دی، او مراد د ﴿يَقْبُو﴾ نه صحابه کرام دی لکه چه حضرت ابو بکر رضی الله عنه او نور و صحابو د مرتدینو سره قتال کړې وو، او مضارع په معنی د ماضی سره ده، حکایت د حال ماضیه دی، او په یوروایت کښې دی چه ددې نه مراد اهل یمن دی، لیکن مقصود ترینه حصرنه دي، مزید تفصیل شریینی، آلوسی، او نور و مفسرینو لکيلې دي، ﴿يُحِبُّهُمْ﴾ محبت د الله تعالى کما یلیق بشانه دي د مخلوقاتو د محبت پشان د کیفیاتو نه

دی. **لَیْسَ كَمَثَلِ شَيْءٍ ﴿أَذَلُّ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ﴾** نرمی کونکی په مؤمنانو (علی) په صله (اذلة) کښې ځکه راغلیدې چه دامتضمن دې معنی (د عطف) او (حقو) لره عاطفین علی المؤمنین، قاموس وغیره وائی چه (اذلة) لفظ د ذلیل (عاجز کونکې) او (ذلول) سهل الانقیاد (جوتی غوايه) دواړونه ماخوذكیدې شی، اوکشاف وائی چه داجمع دذلیل ده اودذلول نه ده، ځکه چه دذلول جمع (ذلل) راخی، (اذلة) نه راخی.

﴿أَعَزُّ عَلَى الْكَافِرِينَ﴾ (اعزة) جمع د عزیزده په معنی د سخت، مستقل، په مقابله دکافرانو کښې. دلته دمؤمنانوچه کوم صفات ذکرشوچه داپه صحابورضی الله عنهم کښې په اعلی درجه کښې وو، په هغې کښې اول دا ذکرشو **﴿وَيُحِبُّونَهُ﴾** دالله تعالی سره محبت علامه اطاعت اومل دا حکامود هغه دی، اودویم داچه **﴿أَذَلُّ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ﴾** مؤمن به دبل مؤمن په حق کښې نرم وی لکه په سورة فتح کښې دی، **﴿وَحَمَاءَ بَيْنَهُمْ﴾** یعنی مسلمان به دمسلمان دپاره نرم وی که چرته په څه معامله کښې اختلاف راشی نویابه هم نرمی کوی یابه جهگړه ترک کړی، په حدیث کښې دی چه نبی صلی الله علیه وسلم فرمائی انازعیم بیت لی ربض الجنة لمن ترک المراء وهو حق زه دهغه چادپاره ضامن یم دکور په مینځ دجنت کښې چه جهگړه ترک کړی اوحالانکه دې په حقه وی اودریم داچه **﴿أَعَزُّ عَلَى الْكَافِرِينَ﴾** دکفاروپه مقابله کښې سخت، کلک، مستقل په سورة فتح کښې دی **﴿أَشْدَاءَ عَلَى الْكَافِرِ﴾** مؤمن به سختی په مقابله دکفاروکښې کوی، اوخلورم صفت داچه **﴿يُجَاهِدُونَ﴾** صرف سخت اوکلک به نه وی بلکه ددین داشاعت دپاره به جهادهم کوی، اوپنځم صفت داچه **﴿وَلَا يَخَافُونَ أَوْتَةَ لَأَهِمٍ﴾** (لاهم) نکره ده یعنی ددین په باره کښې دهیچا دملامت کولونه خوف نه کوی، دانسان دپاره دوه څیزونه لوڼې رکاوټ کیدې شی یودمقابل زور اوقوت، اوپل دځپلوانو اوتعلق دارانو ملامت، اودادویم، داول په نسبت سره زیات مؤثروی نوددې وجه نه دلته نکره (لاهم) ذکرشوه، چه مؤمن به دحق په میدان کښې دهیچا دملامتیاپروانه کوی نه دمشرنه دکشر، نه دوست، نه دحکومت، نه داستاذ وغیره، لیکن ددې دامطلب نه دې چه څوک به خامخا په استاذانو اومشرانواعتما دانه کوی اودهغوی گستاخی به کوی، اوخپل کم فهم اوراثې به ورته دوحی قطعی په شان بشکاریږی، لکه داعادت دبعض سفیهانودې په دې دورکښې (والله الهادی الی سواء السبیل)، **﴿ذَلِكَ فَتَلَّ الْقَوْمُ﴾** دا اشاره

ده. مخکنبو صفاتوته، یعنی ایمان اود ایمان صفات.

إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ

نده مگرداده چې ستاسو دوست الله دې اودهغه رسول دې اوهغه کسان چې ایمان نې راوړې دې هغه مومنان

يُحِبُّونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ ذِكْرُونَ ۝ وَمَنْ يَتَوَلَّ اللَّهَ

چې پابندي کوی دمانځه او ورکوی زکوة اودوئ رکوع کوونکی وی. اوغوک چې دوستی کوی دالله سره

وَرَسُولَهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا فَإِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْغَالِبُونَ ۝

او رسول دهغه سره او دهغه کسانو سره چې ایمان والادی نوپشکه ډله دالله هم دوی غالب دی

﴿ إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ ﴾ یعنی دیهودیانو، نصاراؤ سره دوستی مه کوئ. د دوستی لائق دالله

تعالی ذات دې. دهغه سره خپله دوستی کوئ اوپه مخلوق کښې مؤمنان دی اودمؤمنانو

صفات. علامات دادی چه مونځ به کوی، زکوة به ورکوی، عاجزی به کوی ﴿ وَهُمْ ذِكْرُونَ ﴾ نه

مرادعاجزی انکساری ده، بعضوونیلی دی چه درکوع نه اصطلاحی رکوع مراد ده، اودوهم

وَالَّذِينَ هُمْ حِزْبُ اللَّهِ هُمُ الْغَالِبُونَ ۝

راکمون، جمله، حال دې دضمیرد ﴿ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ ﴾ نه، او وائی چه دآیت په حق دحضرت علی

رضی الله عنه کښې نازل دې، دوی مونځ کولواوچه رکوع ته لارونویوسائل راغې سوال نې

ترینه اوکړواو دوی په حالت درکوع کښې، دخپلې گوتې نه گتمه اوبنکله اوسائل ته نې

ورکړه. دفقیرد حاجت پوره کولودپاره نې دومره انتظارهم اونکړوچه دمونځ نه فارغ

شی. دامسابقته فی الخیر، الله تعالی پسند اوخوښ شونودآیت نازل شو، لیکن ددې روایت په

سندباندي هم دعلماء محدثینو کلام دې اوابن کثیرونیلی دی چه هیچادعلمائونه دانه دی

ونیلی چه زکوة ورکول په حالت درکوع کښې افضل دې، نوصحیح خبره داده چه درکوع نه

مراد لغوی معنی ده، نه اصطلاحی، مزید تفصیل په روح المعانی کښې دې.

﴿ وَمَنْ يَتَوَلَّ اللَّهَ ﴾ داترغیب دې موالات دمؤمنانوته، چه په دې سره سرې دالله تعالی دحزب

اودلې نه گرځی، اوبیشکه چه دالله حزب هردور اوهرمیدان کښې غالب وی.

لَا يَكُفَى الَّذِينَ آمَنُوا إِلَّا تَوَخَّوْا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَأُولَئِكَ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا

اې ایمان والو! مه نېسی هغه کسان چې گنړی دین ستاسو توقی اولویې دهغې کسانونه چې ورکړې شوه دې

الْكِتَابِ مِنْ قَبْلِكُمْ وَالْكَافِّرَ أَوْلِيَاءَ ۖ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ كُنُتُمْ مُؤْمِنِينَ ۝ وَإِنَّا كَادَتْ لَكُمْ

ورته كتاب مخکبی ستاسونه اونور کافرانولره دوستان، او یریری الله نه که یی تاسو مومنان اوکله چې تاسو راہلی خلق

إِلَى الصَّلَاةِ اتَّخَذُوا هَؤُلَاءِ وَلِعِبَاءَ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَ ۝

مانخه ته (اذان، اونہسی دوی ہغی لره مسخری اولوی، دا پدی وجہ چې دوی داسی قوم دی چې عقل نہ لری

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ مخکبی د اهل کتابو، (یہودونصاراؤ) دموالاتونہ منع اوشوہ، اودلته
د منافقینو او کافرانو دموالاتونہ منع ذکر کیری، نود ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ الکتب من قبلكم ﴿﴾ نہ مراد
منافقین د اهل کتابودی، اود ﴿وَالْكَافِرَ﴾ نہ مراد باقی کفار دی،

﴿هَؤُلَاءِ﴾ (هؤء) پہ اصل کنبی خفت او سپکوالی ته وائی، یعنی ستاسودین سپکوالی
کوی اومسخری خندا ورپورې کوی اود (لعب) معنی داده چه بی فائده مشغلہ ئی گنری پشان
دلوبو، لکه پہ لوبو کنبی خہ ثواب اوفائده نہ وی، نودوی دین اسلام دہغی پشان گنری،

﴿وَإِنَّا كَادَتْ لَكُمْ إِلَى الصَّلَاةِ﴾ (فداء، آواز کول) **إِلَى الصَّلَاةِ** نہ مراد دعوت الی الصلوة دی پہ
کلمات اذان سرہ، اوددی نہ معلوم شو ثبوت اذان پہ کتاب الله سرہ، ﴿اتَّخَذُوا هَؤُلَاءِ وَلِعِبَاءَ﴾ ضمیر
صلوة ته راجع دی یا مناداة ته راجع دی (کما هو الظاهر)، بھیقی دابن عباس رضی الله عنه نہ نقل
کړیدی چه اذان بہ اوشونو مسلمانان بہ د مونخ دپارہ پورته شو، نو یہودیانونیل وئیل، (لقد قاموا
للاصلاوة) (یعنی دوی مونخ ته پورته شو، پورته دی نشی) بددعائی کولہ، اوکله بہ چه مؤمنان پہ
مونخ کنبی، رکوع، سجده ته لارل، نودوی ورپورې خندا کولہ، اومسخری بہ ئی ورپورې
کولې، او ابن جریر وغیرہ دسدی رحمہ الله نہ نقل کړیدی چه یونصرانی پہ مدینہ کنبی ووجه
کله بہ ئی پہ اذان کنبی واؤریدل، (اشھدان محمد رسول الله) نو وئیل بہ ئی، (حرق الکاذب، ولی
روایۃ، احرق الله الکاذب) (دروغزن دی الله تعالی اوسیزوی، نودده خادم یوشپہ اور، دده کورته
داخل کړواودې اودہ وؤ، نودہغی نہ یوبخړی (سکروته) ارتاؤشو، اودده کورنی
اوسوزولو، اودې سرہ د اهل وعیال نہ پکنبی ستی شو، کاذب پخپلہ وؤنودده بددعاده پہ
حق کنبی قبولہ شوہ، اودارنگہ چه کله بہ اذان کیدلو، نو کفارواو اهل کتابوبہ وئیل (صاح
کھیا ح المر) (داوہسانو، او حیواناتوپشان چغی وھی)،

بعض حضرات وائی چه څوک اذان واړی او جماعت ته حاضری نه کوی نو دهم اذان لعب او گرځولو. صاحب دجلالین د ﴿وَلَا تَلْعَنُوا ؕ اِنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَبْرُ﴾ (بقره) ترجمه کوی (برک العمل ما). ﴿قَوْلٌ لَا يَمْلُؤُونَ﴾ یعنی دا اتخاذ واستهزاء د اذان په سبب ددې سره ده چه دوی نه پوهیږی، اوجهل سبب داستهزاء بالدين دې، (الناس اعداء لما جهلوا) اذان داسلام دخصوصی امتیازاتو نه دې اودشعائرالله نه دې، په نورو مذاهبو کښې دعبادت دپاره روزانه دعوت نشته، اوپه اسلام کښې روزانه پنځه وارې دې، بیاپه نورو مذاهبو کښې چه په هفته کښې یو وارې دعوت دعبادت ورکولې کیږی، نو هغه الفاظ قومی نغمه یا ترانه وی یادگهنتی تالی، تنگ، تنگ وی، او اذان صرف دعوت نه دې بلکه پخپله یومستقل عبادت دې، کلمات داذان مشتمل دی په کبریاء دالله تعالی، څلوروارې، (الله اکبر) څلور اطرافتوته دعوت ورکول دی دالله تعالی دکبریاء، اودڅلورو عناصرو اودهغوی نه دتولوجوړشوؤ څیزونو، خواه که ماکولات، مشروبات، ملبوسات، اسلحه، وغیره (لا تعدوا تحمى) اشیاء دی ددې تولودکبریاء نفی ده، بیا شهادت دتوحید دې، اوبیاشهادت درسالت دسیدالکونین صلی الله علیه وسلم (فداه روحی) دې اودشهادت دپاره دوه کسان پکار دی نودوه کرته شهادت اداء کیږی، بیادعوت الی الصلوة دې چه داتوحید عملی دې اوپه دې سره دانسان دتمامو اعمالو اصلاح کیږی، (لان صلحت صلح سائر علمه) (الحديث) بیاترغیب الی الصلوة دې په ذکر دوصف دفلاح سره، بیادوه وارې ذکر دکبریاء دالله تعالی دې دپاره دترک دشرک اودهغه مشاغلوچه غفلت راوولی دتوحیدنه، بیاپه آخر کښې ذکر دنتیجې اوخلاصه ده چه (لا اله الا الله) نوڅوک چه په دې مقصدنه پوهیږی، نو هغوی استهزاء کوی،

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ هَلْ تَقْتُمُونَ مِثًا إِلَّا أَنْ أَمِنَّا بِاللَّهِ وَمَا

ورته اوواپه چې انې اهل کتابو! آیا څه عیب وینی په مونږ کښې سوادېنه چې مونږ ایمان لرو په الله اوپه هغه کتاب

اَنْزَلَ إِلَيْنَا وَمَا اُنْزِلَ مِنْ قَبْلُ وَأَنَّ أَكْثَرَكُمْ فَاسِقُونَ ۝

چې نازل کړې شوې دي مونږ ته اوپه هغه کتاب چې نازل کړې شوې دي مخکې ددېنه اوبشکه زیات ستاسونه نافرمان دي.

﴿قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ هَلْ تَقْتُمُونَ﴾ یعنی اهل کتاب چه ستاسوپه دین پورې مسخرې کوی نو تاسو ترینه تپوس خواوکرئ چه زموږپه دین کښې کومه خبره تاسوته ناخوښه اودعیب ده؟

آیا، داخبره ناخوبنه اودعیب ده چه مونږایمان راوړې دې په الله تعالى باندې اوپه هغه کتاب باندې چه مونږته نازل شویډې اوپه هغه کتابونوچه مخکښې نازل شویډی، نوداودعیب اونفرت خبره نه ده لیکن اصل خبره داده چه ﴿وَأَنْ أَكْثَرُ فَتًیوُنَ﴾ حضرت الشیخ فرمائی چه دلته (واعلموا) مقدر دې (ای واعلموا ان اکثرکم) اوام مفسرین وائی چه داعطف دې په ﴿أَنْ كَاتًا﴾ باندې یعنی نفرت ستاسوزمونږنه په دې وجه دې چه مونږایمان راوړې دې، اوستاسونه مخالف یو په عدم قبول دایمان کښې، (فاسقون) تعبیر دې دعدم قبول دایمان نه اومرادفسق نه اعتقادی فسق کفرشرک دې، اوبعض حضرات وائی چه واؤزاندې اولام مقدر دې، یعنی (لان اکثرکم فاسقون) کشاف وغیره وائی چه واؤپه معنی د (مع) سره دې،

قُلْ هَلْ أُنَبِّئُكُمْ بِشَرٍّ مِّنْ ذَٰلِكَ مَفُوتَةٌ عِنْدَ اللَّهِ ط مَن

ته ورته اووايه آيا خبردرکړم تاسوته په ډېرېدسره دډېنه په اعتبار دېدلې سره په نيزدالله ، داهغه څوک دې

لَعْنَةُ اللَّهِ وَغَضِبَ عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمْ الْفِرَكَةَ وَالْمُنَازِرَةَ

چې لعنت کړېډې الله په هغه باندې اوغصه ئې کړېده او گرځولی ئې دی دهغوئ نه شادوگان اوخترزان

وَعَبَدَ الطَّاغُوتَ ط أُولَٰئِكَ هُم مَّكَانًا وَ أَهْلٌ عَنِ سَوَاءِ السَّبِيلِ ۝

اوبندگي ئې کړې وی دطاغوت، دغه کسان ډېرېد دی په اعتبار دمرتبې سره اوډېر گمراه دی دبرابرې لارې نه .

﴿قُلْ هَلْ أُنَبِّئُكُمْ بِشَرٍّ مِّنْ ذَٰلِكَ﴾ داجواب دې دقول داهل کتابونه چه دوی وئیل، (لانعلم دینا شرمن دینکم) ستاسود دین نه زیات بد، دین مونږته بل نه دې معلوم، نوڅکه مونږتاسونه نفرت کوؤاو عیب لگوؤ، جواب راغې چه زیات شروالادین هغه خلق دی چه لعنت اوغضب پرې شویډې او مسخ شویډی، اوپه دې کښې بیان ددې خبرې دې چه لائق دمسخرې اواستهزاء ستاسودین دې (فالک) اشاره ده دین اسلام ته، نو سوال واردیږی، چه (شر) صیغه اسم تفضیل ده، مفضل علیه غواری نومعنی ئې داده چه زیات بد، زیات شر، ستاسوهغه محرف دین دې، نومعلومه شوه چه نفس بدوالې په دین اسلام کښې هم شته دې نو جواب دادې چه داکلام ذکرشویډې په مقتضی دقول د دوی اوداعتقاد د دوی څکه دوی وئیلی وؤ، ستاسودین شردې (لانعلم دیناشرمن دینکم) نو دوی ته اووئیلی شوچه که بالفرض، ستاسودقول

او اعتقاد موافق زموږ نږدین شروی نوپه چاچه لعنت او غضب شويدي او مسخ شويدي هغه زيات شردي. دهغه چانه چه غضب او لعنت پرې نه دي شوي، ﴿مَثُورًا﴾ منصوب بنابر تميز دي. يعنی ډيريد، د ثواب او بدلې په لحاظ سره، «هنوية» ثواب، جزاء د خير کښې استعماليري او دلته د سره سره ذکر شويدي په طريقه د «تقوى» سره، لکه «فبشرهم بعذاب».

﴿مَنْ لَعَنَهُ اللَّهُ﴾ د ابدل دي د «من ذالك» نه، «ذالك» اشاره ده دين ته، او «من» ذات دي، نو د ابدل نشي کيدي مگر په تقدير سره په اول کښې، (ای بشر من اهل ذالك من لعنه الله - الخ)، ياپه دويم کښې، (ای دين من لعنه الله) يعنی هغه دين چه سبب د لعنت او غضب دي، نواضاقت د دين «من» ته تسبیحاً دي، او د دي نه مراد هغه کارونه دي چه دهغي په وجه په دوي لعنت شوي وو، او مسخ شوي وولکه په سورې بقره، اعراف، وغيره کښې ذکر شويدي،

﴿وَجَعَلَ مِنْهُمْ الْقِرَدَةَ وَالْخَنَازِيرَ﴾ يعنی هغه دين چه سبب د مسخ وو، مسخ په شکل د «قوده» سره اصحاب السبت وو، او مسخ په شکل د خنزيرانو سره په اصحاب المائده کښې وو، «هم کفار اهل مائدة عيسى عليه السلام» او چا ويلي دي چه دواړه مسخين په اصحاب السبت کښې وو، د خوانانونه «قوده» «شادوگان، بيزوگان، جوړشو» او د مشرانو نه خنزيران جوړشو، روايت چه د دي آيت دنزول نه بعد په مسلمانانو يهوديانو ته پيغور ورکولو، چه «يا اخوة القردة والخنازير» نو دوي به سرونه ښکته کړل، (السراج المنير الشريفي).

﴿وَعَمَدَ الْكَلْبُوتِ﴾ د اعطف دي، په «لعنه الله» باندې، نو معنی داشوه چه (من عبد الطاغوت) اولفظ د دين مقدري دي، او د طاغوت ډيري معنی شويدي، شيطان، عبادة العجل، کهان، احبار، خازن وائی چه (وجهة ان كل من اطاع احداً من معصية الله فقد عبده وهو الطاغوت) او د اتولي خبرې په يهودو کښې موجودې وې نو معلومه شوه چه د دوي دين ډيريد دين دي، ﴿أُولَئِكَ﴾ اشاره ده دغه مسموخين، مغضوبين، ملعونين، او د شيطان عبادت کوونکو ته.

﴿شَرِّ مَكَانًا﴾ «مکاناً» تميز د فاعل نه دي نوپه معنی کښې فاعل دي، (ای شرمکاهم) ډيريد دي مکان د دوي او مکان د دوي په آخرت کښې جهنم دي، او نسبت د شر مکان ته اوشو. په دي کښې مبالغه ده چه هغه په «اولک شر» يا «هم شر» کښې نشته دي، ﴿وَأَسْفَلُ﴾ يعنی «اولک اسفل» او «شو» او «اسفل» اسم تفضيل په اعتبار د زعم د يهوديانو سره دي يا اسم تفضيل په معنی د

اصل فعل سره، یا اسم تفضیل دمبالغی دپاره دې معنی تفضیل ترینه نه ده مراد

وَإِنَّا جَامِعُكُمْ فَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْأَعْرَابِ قَدْ فَخَرْنَا بِهِمْ وَتَرَىٰ وَجْهَهُمْ يَظْهَرُ ۚ

اوکله چې راشی دوی تاسوته وائی دوی چې مونږ ایمان راوړې دې احوال دادې چې دوی داخل شوی وی

بَلْكَفَرُوا وَهُمْ قَدْ خَرَجُوا بِهِ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا كَانُوا يَكْتُمُونَ ۚ وَتَرَىٰ كَيْدَ إِتْمَامِهِمْ

په کفر سره اودوی وتلی دی په کفر سره، او الله ښه خبر دې په هغه څه چې دوی یې پټوی اووینې به ته ډېرولره دوی نه

يُسَارِعُونَ فِي الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَأَكْبَهُمُ الشُّعْطُ لَيْسَ

چې جلتی به کوی په گناه کولو کښې اوبه ظلم کولو کښې اوبه خوړلو ددوی کښې حرامو لره، خامخا ډېرېدی

مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۚ لَوْلَا يُنْلِهِمُ الرَّبُّ لَئِنْ دَخَلُوا الْمَدْيَنَ وَاتَّخَذُوا فِيهَا مَغْلَبََةً

هغه عملونه چې دوی نې کوی ولې نه منع کول دوی لره پیرانو او علما، دویلو ددوی نه گناه (دروغولره) اود خوړلو

الشُّعْطُ لَيْسَ مَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ۚ

د حرامو نه، خامخا ډېرېدې هغه کار چې دوی نې کوی.

﴿وَإِنَّا جَامِعُكُمْ﴾ داداهل کتابودنفاق اوخبث باطن بیان دې چې ستاحضورته راشی نو د

ایمان اظهار اود ایمان دعوی کوی ﴿وَقَدْ دَخَلُوا﴾ دا جمله دضمیر د(قالوا) نه حال دې.

﴿وَهُمْ قَدْ خَرَجُوا﴾ داهم د(قالوا) دضمیر نه حال دې، یعنی ستاحضورته سره دنفاق نه راغلی

دی اوچونکه داصلاح په نیت نه دی راغلی نو اصلاح نې نه ده شوې، پلټی راغلی دی اوپلټی

نللی دی، ﴿وَاللَّهُ أَهْلُ بِمَا كَانُوا يَكْتُمُونَ﴾ اشاره ده چې په زړونود دوی کښې دومره ډیر شر او ضلال دې

چې ستاسودا حاطې دعلم نه بهر دې، ﴿وَتَرَىٰ كَيْدَ إِتْمَامِهِمْ﴾ په دې کښې اشاره ده چې د دوی ضلال

ښکاره دې هرچاته، او(کثیراً) ځکه ذکر شو چې قلیلوپه دوی کښې ایمان راوړې وو، ﴿فِي الْآثَرِ﴾

ددې نه کلمات شریکه مراد دی لکه (عزیز ابن الله)، (وقالوا تغذ الله ولداً)، یا مراد عام گناه دې،

﴿وَالْمُنْكَرِ﴾ تجاوز دحدود الله نه، ظلم، قتل دانبیاؤ اوداهل حق اوتحریر ﴿وَأَكْبَهُمُ الشُّعْطُ﴾

رشت خوړل، نذر لغیر الله دعوا مونه اغستل،

﴿لَوْلَا يَتَّبِعُهُمْ﴾ داز جرا و شکوی ده، داجبار و اور هبانونه، په علماؤ او پیرانو باندې دعوامو اصلاح ضروری ده، نو هر کله چه په دوی کښې باطنی امراض موجود وو، چه (انهم) (هدوان) (الصح) وژاوله بیماری دقوة نطقیه نه پیدا کیږي، اودویمه بیماری دقوت غضبیه نه صادریږي، اودریمه بیماری دقوة شهوانیه نه پیدا کیږي نو هر کله چه خواصو دعوامو داصلاح څه غم فکر اونکړونودوی هم مجرمان دي. شعر:

جرمانان پیوه گر غم خوش؟ سناه هر باشد مگر غم خوش

﴿يَلَسَ مَا كَانُوا يَسْتَعُونَ﴾ دابن عباس رضی الله عنه نه روایت دې چه په قرآن مجید کښې دآیت ددیرو سختو آیتونو نه دې (عن ابن عباس رضی الله عنه هی اشد آیه فی القرآن (کشاف)، عن الضحاک مای القرآن آیه اخوف عندی منها (کشاف)، کان العلماء یقولون مای القرآن آیه اشد تو بیخا للعلماء من هذه لایة ولا اخوف علیهم منها (ابن جریر) په دې آیت کښې (یصنعون) ذکر دې او په ماقبل آیت کښې (یعملون) ذکر دې، عمل مطلق کارته وائی، اوصنع، صناعت، هغه کارته وائی چه همیشه کولې شی او تجربه په کښې اوشی، نود امر بالمعروف اونهی عن المنکر فریضه اجبار و رهبانو بالکلیه ترک کړې وه اودانې جائز گنرله، نود دې وجه نه دلته (یصنعون) ذکر شو چه دافریضه دوی مستقله ترک کړې وه.

وَقَالُوا آلَهِمُّوْهُ يَدُلُّهُ مَغْلُوْلَةٌ غُلَّتْ اَيْدِيْهِمْ وَلَعِنُوْا

او وائی یهودیان لاس دالله بند کړې شوې دي، (بلکه) بندې کړې شی لاسونه ددوی اولعنت کړې شوې دي په دوی باندي

يَمَا قَالُوْا بَلْ يَدُّهُ مَسْوَطٍ يُّنْفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ وَلَيَزِيدَنَّ

په سبب دهغې چې دوی وائی، بلکه دواړه لاسونه دده فراخ دي، خرج کوی څرنگه چې اوغواړي، او خامخا زیاتوی

كَوَيْدًا مِنْهُمْ مَا اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَّبِّكَ طُفْيَاكَ وَكُفِّرَا وَالْقِيَا بَيْنَهُمْ

دپرولره ددوی نه هغه کتاب چې نازل کړې شوې دي تاته ستادرب طرف نه سرکشی او کفر، او اچولي دي مونږ په مینغ ددوی کښې

الْعَدَاوَةِ وَالْبَغْضَاءِ اِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ كُلَّمَا اَوْقَدُوا نَارًا لِلْحَرْبِ اُطْفِئَهَا اللَّهُ

دینمی او کینه دورخي دقیامت پورې، هروخت چې بل کوی دوی اور دپاره دجنگ مرکزی هغې لره الله

وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا ۚ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ ﴿٥﴾

او کوشش کوی دوی په زمکه کښې دفساد، والله نه خوښوي فسادکوونکي

﴿وَكَلَّمَ الْيَهُودَ بِدُ اللَّهِ مَقُولُهُ﴾ د احم شکوی ده دیهودونه، دابن عباس رضی الله عنه، ضحاک، عکرمه نه روایت دې چې الله تعالی په یهودو باندې فراخی کړې وه، نوهرکله چې دوی عصیان او نافرمانی او کړه درسول الله صلی الله علیه وسلم نه نوالله تعالی په دوی هغه فراخی بنده کړه چې کومه ئې پرې کړې وه، نودیهودو قینقاع یومشر فخاص بن عازوراء، اوپه بل روایت کښې، نباش بن قیس او وئیل چې (یدالله مغلولة) د(مغلولة) لفظ معنی داده چې لاس ئې دخت سره تړلې شویږي، لیکن په محاوره کښې ترینه دامعنی نه مراد کیږي، بلکه په عامه محاوره کښې دادیخل دپاره استعمالیږي، نودلته مرادنسبت دخیل دې الله تعالی ته، اوشکایت کول دی دالله تعالی نه، لکه دامحاوره واسلوب بیان دې، او(ید) ثابتول، او(غل) ثابتول مقصودنه دی، د، ید، یدین، یمین، اثبات، الله تعالی لره په قرآن اوحديث کښې په کثرت سره راغلې دې، اوداهل سنت والجماعت سلفواوخلفواجماع ده په دې چې ددې نه مراداعضاء اوجوارح نه دی اودذات دالله تعالی دپاره، اجزاء، ابعاض نشته دې، (والیدي) کلام العرب ټکون للجراحة، هذامحال علی الله (قرطبی) نود موجوده زمانې بعض غیرمقلدین چې د، ید، ساق، وغیره نه اجزاء اوابعاض مرادکوی، اوسلفو ته ددې عقیدې نسبت کوی نودا ډیره غلطه عقیده ده اوپه سلفو باندې افتراء ده، صاحب دروح المعانی وائی، سلفودامت وئیلی دی، چې دا (لَمْ يَكُنْ) د متشابهاتو نه دې، اوددې دتاویل تفویض الله تعالی ته اسلم دې، اونبی صلی الله علیه وسلم یدین، یمین، الله تعالی لره ثابت کړیدی، (وکلتایدیه یمین) اومروی نه ده دهیچادصحابونه، چې تاویل ئې په نعمت، یاقدرت سره کړیدی، بلکه چې څنگه واردشویږي، نودغه شان ئې پریښې دې، اوسکوت ئې کړیدی، اوکه چرته کلام، (یعنی تاویل د ید په قدرت اونعمت سره) سپین زړی، نوسکوت تفویض سره زردی، قرطبی اوروح المعانی وغیره وئیلی دی چې (یداه) په معنی دنعمت سره دې، اودحسن بصری رحمه الله نه مروی ده چې داپه معنی دقدرت سره دې «روح» ددې نه معلومه شوه چې د، ید، وغیره تاویل نه کول افضل او احسن دی لکه روح المعانی ورته وائی چې داذهب دې لیکن تاویل کول بدعت نه دې اوتاویل کوونکوته مبتدعه وئیل یادتامواسلاFOXحلاف وئیل صحیح نه دی، صاحب دروح المعانی ورته (فضه)

واثی. البته د. ید. و غیره نه اعضا، اجزاء اراده کول دتعاموسلفونه خلاف ده، او بیادې ته دسلفومذهب وئیل. (غضب علی غضب) دې، اوپه کلام دسلفوکښې چه (اجراء علی الظاهر) راغلې دې، نودهغې معنی دانه ده چه ابعا، اجزاء به ترینه مرادکولې شی، بلکه مرادنې دا دې چه دا ید، ساق و غیره یوصفت دې چه لائق دې دجلال دذات سره مونږته نې علم نشته دې نوالله تعالی لره به نې ثابتوو، اوتعین به نې نه کوو، اوتفسیر به نې قدرت و غیره نه کوو، اودا معنی دکلام دامام مالک رحمه الله ده (الاستواء معلوم، ای معلوم انه صفة لله، معلوم اثباته الله)،

﴿يَا أَيُّهَا مَبْسُوكَتَانِ﴾ دارد دې دقول دیهودوچه (یدالله مفلو، الله تعالی (معاذالله) بخیل شویدې، نوالله تعالی فرمائی چه دغه خبره غلطه ده بلکه الله تعالی ډیر کریم، رزاق دې، (یداه مبسوطتان) هم په محاوره کښې دډیرکرم فیاضی ده اظهاردپاره استعمالیږی، ډیرسخی ته وئیلې شی چه دې په دواړولاسونوورکوی، ﴿عَلَّتْ أَلْوَابُهَا﴾ ترلې شویدی لاسونه د دوی، ددې نه مرادبد دعاده. نواخباریه معنی دانشاء سره دې، لکه (جت بدا ای لب) یادا اخباراوپیشینگوئی ده. چه یهودبه په دنیا کښې لاس ترلې قیدشی، لکه دغه شان اوشوه، اوپه آخرت کښې به په زنجیرونو ترلې شوی جهنم ته واچولې شی، ﴿وَلَيَذَرُكَ﴾ ﴿مَا أُنْزِلَ﴾ فاعل دې، او ﴿كَيْدًا﴾ مفعول اول دې، او ﴿طُفُونَا وَكُفْرًا﴾ مفعول ثانی دې، یعنی په دوی کښې خوسرکشی او کفر د مخکې نه موجود وو، لیکن دقرآن دنزول نه بعد نورزیات شو، په وجه دبغض اوحسد سره.

﴿وَالْقَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَهْدَ﴾ یعنی د دوی په مینځ کښې دبنمنی موجوده ده، که چرته تاسوپه خپل دین کلک اومحکم شی نود دوی په عداوت اودبنمنی کښې به نوره اضافه اوشی، نوپه خپل مابین کښې به نوربې اتفاقه شی اوکمزوری به شی،

﴿كُلَّمَا أَوْفَدُوا نَاكَ لِلْحَرْبِ﴾ اوربلول دجنگ دپاره کنایه داسبابودجنگ نه، دعبوعادت داؤو چه دچاخلاف به نې اعلان جنگ کولونوپه اوچته غوندی به نې اوربل کړو، یعنی هرکله چه دوی مکر اومنصوبه جوړه کړی ده دمسلمانانودجنگ دپاره نوالله تعالی د دوی دباهمی بغض اوعداوت په وجه دوی مرعوب اومغلوب کړی اود دوی داخلاف دوجه نه دوی متحدنشی مقابلې دمؤمنانوته، ﴿وَسَمِعُونَ فِي الْأَرْضِ فِسَادًا﴾ نو دجنگ نوبت رانشی اودجنگ وس نې اونه رسی نویا نورفسادکوی، دخلقوپه زړونوکښې شکوک شبهات اچوی دتوحیدنه، او دحضور صلی الله علیه وسلم درسالت نه خلق متنفردکوی،

وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْكِتَابِ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَكَفَّرْنَا عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ

او کجری اهل کتابو ایمان راوردو او خان نی بیج کرو دگناهونو نه خامخا به لرې کرو مونږ ددوی نه گناهونه ددوی

وَلَا كُفَّلَهُمْ جُنُودُ النَّعِيمِ ۝ وَلَوْ أَنَّهُمْ أَقَامُوا التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ وَمَا

اوخامخا به داخل کرو مونږ دوی لره جنتونو دنعمتونو ته. او کجری دوی عمل اوکړو په تورات او په انجیل اوبه هغه

أَتْرَلِ إِلَيْهِمْ مِنْ رَبِّهِمْ لَأَكَلُوا مِنْ فَوْقِهِمْ

کتاب چې نازل کړې شوېدې دوی ته دطرفه درب ددوی نه خامخا خوراک به کړې وې دوی دپورته ددوی نه

وَمِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ مِنْهُمْ أُمَّةٌ مُقْتَصِدَةٌ وَكَوْثِرٌ مِنْهُمْ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ ۝

اولاندې دپښو ددوی نه، بعضې د دوی نه ډله ده په نیغه لار، اوږه ددوی نه بدې هغه عملونه چې دوی نې کوي

﴿وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْكِتَابِ آمَنُوا﴾ داترغیب دې اهل کتابوته دایمان، د(افوا) نه مراد،

صحیح اومعتبر عندالشرع ایمان دې، ﴿وَاتَّقَوْا﴾ بیج کیدل دشرکیاتواو گناه نه مراد دی.

﴿لَكُفِّرْنَا﴾ یعنی په ایمان اوتقوی سره به د دوی گناهونه معاف شی. اودابه سبب شی د دخول جنت النعیم ته.

﴿وَلَوْ أَنَّهُمْ أَقَامُوا التَّوْرَةَ﴾ یعنی دارنگه ایمان اوتقوی چه حاصلیږي په عمل کولوسره په

آسمانی کتابونو، سبب دې دنزول اودحصول د دنیوی برکاتو، حاصل داچه دایمان اوتقوی په

ذریعه سره، اخروی نعمتونه دجنت اونجات دعذاب دجهنم نه حاصلیږي اودارنگه په دې سره

دنیوی برکات اوخیر ملایږي، نودوی له ایمان اوتقوی مناسب ؤو، لیکن دوی په کفرباندي

اصرارواوکړو، اودالله جل جلاله په شان کښې نې گستاخی اوکره اودبخل نسبت نې ورته

اوکړونود دنیاودآخرت دخیرنه محروم شواوپه لعنت اوعذاب کښې مبتلاشو، ﴿اقامواالتورۃ

والانجیل﴾ ددې نه مرادعمل کول دی په هغه خبروچه منسوخ نه دی اومحرف نه دی. لکه

نوحید، تصدیق رسالت دحضورصلی الله علیه وسلم

﴿لَأَسْأَلُوا مِنْ رَبِّهِمْ﴾ د(الله) نه مرادانتفاع (نفع اغستل) ده، او(فوق تعبت) دوسعت رزق ن

کنایه ده، یاد﴿مِنْ رَبِّهِمْ﴾ نه باران مراد دې، اود(تعبت) نه دزمکې پیداوار غله، میوه، مراد دی.

او دآیت دلیل دې په دې چه طاعت اوعمل صالح دخوشحالی اودوسعت رزق داسبابونه دي

(مدارک)، صاحب دروح المعانی دمحبّت او عظمت نه دکو الفاظو کنبی، دبعض اکابرینونه نقل کریدی چه ده (فوقهم) نه مراد علوم فیضانیه، غیر کسبیه دی، چه هغه ته علم لدنی و ثیلې شی، او هغه حاصلیری په عمل او تقوی سره، لکه په حدیث کنبی دی (من عمل بما علم ورثه الله علم ما لم يعلم) اود ﴿وَمِنْ نَحْوِ آيِهِمْ﴾ نه مراد علوم کسبیه دی، په دې کنبی ترقی او برکت په تقوی سره راځی، او په ذکر (اولهم) کنبی اشاره ده حصول دثبات دقدم اورسوخ دعلم ته، دتقوی په ذریعه سره په علم کنبی برکت، اورسوخ فی العلم، او ثبات فی العلم، او ترقی په فیوضاتو کنبی راځی، دتقوی اهتمام ډیر ضروری دې دعالم او طالب علم دپاره، (الله تعالی دې په خپل فضل اورحمت سره زمونږ اوزمونږ داولاد او دټولو اهل علمو او ملگرو متعلقینو نصیب کړی، آمین)،

﴿عَنْهُمْ أَنَّهُ مُقْتَدِرٌ﴾ اهل کتاب ټول، سرکش او معاندین نه دی، بلکه په دوی کنبی بعضی (ملغری) انصاف پسند اعتدال پسند موجود دی لیکن اکثر فاسقان دی،

(فانده) حضرت شاه ولی الله رحمه الله فرمائی چه په قرآن کنبی چه چرته دیهودو نصاراؤ داخبارو رهبانو حالات ذکرشی نوهغه دموجوده وخت په علماء سوء، پیران سیاه کارباندې منطبق کیږی، او چرته چه دمنافقینو حالات ذکرشی نوهغه دموجوده وخت په سرمایه دارانو، او برسر اقتدار، طبقه باندې، چسپان کیږی.

يَا أَيُّهَا الرُّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ ۚ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ

ای رسول (۱) اورسوه ټول هغه څه چې نازل کړې شوی دی تاته دطرفه درب ستانه، اوکه تا داسې اونکره

فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ ۚ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ ۚ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ۝

نوندې رسولې تاهیڅ پیغام دالله، اوالله بچ کوی تا دخلقو نه، بهشکه الله هدایت نه کوی قوم کافرانو نه.

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَسْتُ عَلَىٰ هَٰؤُلَاءِ بِبَشِيرٍ وَلَا نَذِيرٍ ۚ عَلَىٰ أَكْثَرِهِمْ عَمَلٌ غَيْرُ الْبِرِّ ۚ وَالتَّوْرَةُ وَالْإِنْجِيلُ

ته ورته اووايه انې اهل کتابو (۲) نه یی تاسو په هیڅ دین باندې ترڅو چې عمل اونکړی په توراوپه انجیل

۱ - دسورت دویمه حصه اعاده د نفی دشرک اعتقادی لف نشر غیر مرتب.

۲ - دا د بلغ ماتحت اول حکم دې یعنی صفا صفا داوايه چې تاسو کافر یی ستاسو هیڅ دین نشته ترڅو چې

توحيد اونه منی

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً مِّن رَّبِّكَ ۚ وَلَئِن يَدَنَّ كُفْرًا مِّنْهُمْ

اوبه هغه کتاب چې نازل کړې شوېدې تاسوته دطرفه درب ستاسونه، او خامخا زیاتوی دپرو لره ددوی نه

مَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً مِّن رَّبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا ۚ فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ۝

هغه کتاب چې نازل کړې شوېدې تاته دطرفه درب ستانه سرکشی او کفر، پس مه غمزن کېږه په قوم دکافرانو باندې

إِنَّ الدِّينَ أَمْنٌ ۖ وَالَّذِينَ هَادُوا وَالطَّيِّفُونَ وَالنَّضِرَىٰ مَن آمَنَ بِاللَّهِ

بېشکه هغه کسان، چې مومنان دی او هغه کسان چې یهودیان دی اوصابین دی، اونصاری دی چاچې ایمان راوړو په الله

وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ۝

اوپه ورځ دآخرت او عمل نې کولو صالح نوښته به وي هېڅ یږه به دوی باندې اونه به دوی غمزن کېږی

﴿يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ﴾ دادسورت دویمه حصه شروع شوه په دې حصه کېښې، داوولې حصې

برعکس دشرک اعتقادی رد اول کېږی، اودشرک فعلی رد ثانیاً کېږی،

﴿مَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً مِّن رَّبِّكَ﴾ ددې نه مراد تمام (ماافول) دې خواه که وحی جلی ده یعنی قرآن

او که وحی خفی ده یعنی حدیث، خواه که دچادمزاج اورواج موافق وی یا مخالف، نوداکلام په

معنی دقضیه موجهه کلیه کېښې دې چه نقیض نې سالیه جزئیه راخی چه هغه دادې، ﴿وَلَا تَأْسَ

قَوْلَ﴾ یعنی تبلیغ د(کل ما انزل) دې اونکړو، نواگرکه دبعض دې اوکړو،

﴿فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ﴾ نوحق درسالت ادا نشو، دبعضو ترک داسې دې لکه ترک دکل، که

خوک سوال اوکړی چه دلته خوشروط اوجزاء یوشئ شو، ځکه چه دهان لم تفعل، معنی داده ((ان

لم تبليغ ای ان لم تبليغ فلم تبليغ))، جواب دادې چه د شرط سره قیودات دی ځکه چه د بلغ معنی

داده (بلغ ما انزل الیک غیر مراقب فی تبلیغه احدًا ولا مخالفًا ان ینالک مکروه (کشاف، روح) یعنی

دتلول (ماافول)، تبلیغ اوکړه دچالفاظ اوپرواه مه کوه چه خفه به شی یابه خوشحاله شی اودچانه

یږه مه کوه، نود(ان لم تفعل، (شرط، معنی داده چه د(جميع ما انزل)، تبلیغ دې اونکړو، په دغه

طريقه مذکوره سره نواگر که بعضی دې اوکړو، «فما بلغت» نودغه تبلیغ نه دې، نفی اوعدم دخاص شرعاً نفی اوعدم دعام شرعاًده، دلته حکم د(بلغ، راغلي دې اوددې نه روستودرې جملې ذکردي، (۱)، «وَلَنْ لَّا نَقْعَلَ مَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ» (۲)، «وَاللَّهُ يَمْشِيكَ مِنَ الْاَنَامِ» (۳)، «وَلَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ» (۴) وجه داده چه په فريضه تبلیغ کښې اودارنگه په هرعمل کښې چه قصوراخې نوياددې (۱) وجه نه راځي چه سړی سره دخپل فرضی منصبی، اهميت، احساس اوشغف نه وی نوبعض حصه اداکړی اوبعض ترک کړی، نوپه اوله جمله کښې ددې فرضی منصبی اهميت بيان شو، اوحساس ورکړې شو، چه دادومره اهم او ضروری کاردي چه لږپرېښودل ئې داسې جرم دې لکه دکل پرېښودل، ياددې (۲) وجه نه راځي چه دچا نه پرېږی، نودخوف دجه نه پوره مسئله نشی بيانولې نوپه دريمه جمله کښې وعده دعصمت اوشوه، ياددې (۳) وجه نه راځي چه څوک خبره نه منی، په حق نه پوهېږی لکه مثلاً شاگردان چه ناقابل نااهل وی، نوداستاذنه هم په درس کښې قصور راځي، نوپه دريمه جمله کښې ددې ذکردي چه هدايت ورکول يانه ورکول دالله تعالی کاردي، اوستافرض منصبی تبلیغ دې، هغه جاری لره، په (وَلَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ) کښې خطاب نبی صلی الله عليه وسلم ته دې، اودکوم فعل صدورچه دښی دشان نه مستبعد اومحال عاده وی نو ددغه فعل نسبت چه نبی صلی الله عليه وسلم ته په طريقه دفرض محال سره اوشی لکه «لَنْ اَشْرُكَ» «وَلَنْ اَتَّبِعَ اَهْوَائِهِمْ» وغيره ذالک، نوپه دې کښې يونکته اشاره وی عظمت دجرم ته، مثلاًشرک دومره جرم عظيم دې چه که چرته بالفرض د معصوم، محبوب نه صادرشونوقابل معافی نه دې، دويمه نکته تنبيه وی امت ته اوهغوی ته اورول مقصودوی، نودلته په دې خطاب کښې اشاره شوه چه ترک دتبلیغ په حق دښی کښې سخت جزم دې، اوبل دې ته اشاره شوه چه دادامت فريضه اودمه واری ده، اوددې وجه نه بعض تفاسيرولیکلی دی چه ددې آيت نه دامستنبط کيږی چه علماء حق دی داخپله دمه واری گنړی، اودتبلیغ په وجه به دوئ عصمت اوحفاظت کيږی، قرطبی دابن عباس رضی الله عنه نه نقل کوی چه ددې آيت معنی داده چه اورسوه جميع هغه چه نازل کړې شويدي تاته دطرف درب ستانه، که تاپه دې کښې څه پټ کړل نوتارسالت اونه رسوؤ، اوداتاديپ دې نبی صلی الله عليه وسلم ته اوتاديپ دې حاملانودعلم ته دامت نه، چه دوئ به نه پتوی هيڅ څيزدامردشريعت نه، اوالله تعالی عالم ووپه امردښی چه دې نه پتوی څه څيزدوحي نه، اوپه مسلم کښې، مسروق د حضرت عائشه رضي الله عنها نه روايت کوی که چااووئيل چه محمد صلی الله عليه وسلم څه پټ

کری دی دوحی نه نودغه کس دروغ اووئیل، والله تعالی فرمائی. **یاایهاالرسول بلغ** الخ. اودارد دې په روافضو، الله تعالی دې دوی رسواکری چه دوی وائی چه نبی صلی الله علیه وسلم بعض وحی پته ساتلې ده، «تقیه، اوکله وائی چه بعض عملونه ئې حضرت علی رضی الله عنه ته خاص بنودلی دی» (ددې رپه بخاری کښې صراحةً موجود دې، اوکله وائی چه دقرآن لس پارې په باره دخلافت دحضرت علی رضی الله عنه کښې وې هغه ئې پتې کړیدی **لعنة الله على الکافین**)، اوحضرت عائشه رضی الله عنها فرمائی، (لوکان محمد کاتباً شیئاً من القرآن لکتم هذه الایة) که چرته نبی صلی الله علیه وسلم دقرآن څه حکم پتولې نودا آیت به ئې پت کړې وې.

﴿وَالله يَحْكُمُ مِنْ اَنْتَاهِ﴾ په دې کښې ددویمې خبرې بیان دې یعنی دحفاظت وعده. دترمذی په روایت کښې دی حضرت عائشه رضی الله عنها فرمائی چه دنبی صلی الله علیه وسلم څوکیداره به کیدله، تردې پورې چه الله تعالی داآیت نازل کړو، نونبی صلی الله علیه وسلم دخیمې نه بهر سرمبارک راوښکلواو وې فرمائیل ای خلقو واپس لاړشئ، الله تعالی زماحفاظت اوکړو، اوپه حدیث کښې دی چه دا آیت (لیلی، فراشی، دې، یعنی دشپې چه نبی صلی الله علیه وسلم په خپل فراش وونودانازل شو، دبخاری شریف په یوروایت کښې دحضرت عائشه عنانته مروی دی چه یوشپه نبی صلی الله علیه وسلم اووئیل، (لبت رجلا صالحاً یمری) چه څوک وې اوزماڅوکیداری ئې کړې وې، نومونږاواز داسلحې واوړیدل، نونبی صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل چه څوک ئې؟ نوسعدبن ابی وقاص رضی الله عنه اووئیل چه زه یم څوکیداری له راغلې یم، نونبی صلی الله علیه وسلم آرام اوکړو. که څوک سوال اوکړی چه الله تعالی دحفاظت وعده اوکړه نوپه جنگ احدکښې اونورو اوقاتوکښې تکلیفونه زخمو نه ولې اورسیدل، بعض مفسرینودا **جواب** کړې دې چه داآیت ددغه تکلیفونواوزخمونونه روستونازل شویدي، اوبعض وائی چه په دې آیت کښې وعده دحفاظت دقتل نه (بعصمک من القتل فلا یصلون الی قتلک) حضرت تهانوی رحمه الله وائی چه په دې کښې وعده دمحفوظیته ده په تبلیغ کښې یعنی داسې أمور اوحواث به تاته نه راځی چه تامنع کړی دتبلیغ نه، باقی تکلیفونه زخمو نه، درفع ددرجاتو، اودترقی دمراتبودپاره سبب دې اوضروری دی. **﴿اِنَّ الله لَا یَهْدِی الْقَوْمَ الْکَافِرِیْنَ﴾** داد دریمې خبرې بیان دې. **﴿قُلْ یَاْکَافِرِیْنَ﴾** دادبلغ ماتحت داخل دې اواول حکم دې چه اهل کتابوته صاف صاف اویا چه تاسوکافرین، اوپه میخ صحیح لاریاندې نه یی روان ترڅوچه تاسوپه تورات انجیل کښ هغه حکمونه نه وی منلی

چه منسوخ او محرف نه دی اوتر خوچه تاسو قرآن او حدیث نه وی منلی، ﴿إِنَّ الْآيَةَ مَأْتُوا﴾ د ابشارت دی، ﴿وَالْفَيْتُونَ﴾ په رفع سره عطف دی به محل د اسم دان، باندې.

لَقَدْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَءِيلَ وَارْسَلْنَا إِلَهُهُمْ رَسُولًا ۖ كُلَّمَا

په تحقيق سره اخیستې وه مونږ پخه وعده دېني اسرائیلونه اولیرلی وو مونږ دوی ته رسولان، هرکله

جَاءَهُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْتَكُونَ أَنْفُسَهُمْ فَرِيقًا كَذَّبُوا

چې به راغلو دوی ته رسول په هغه حکمونوسره چې نه به خوښول نفسونوددوی، نود یوډلی به نی تکذیب اوکړو

وَفَرِيقًا يَقْتُلُونَ ۝ وَحَسِبُوا أَلَّا تَكُونَ فِئْتَهُ فَعَمُوا وَصَلُوا

اویو دله به ننی قتل کړه او همغان او کړو دوی چی نه به وی هیڅ عذابیدی عمل نورانده شول او کانړه شول دوی

ثُمَّ تَلَبَّ اللَّهُ عَلَيْهِمْ ثُمَّ عَمُوا وَصَلُّوا كَوَيْدٍ مِنْهُمْ

بیا مهربانی او کرده الله په دوی باندې بیاړانده شول اوکانړه شول ډېر ددوی نه

وَاللَّهُ بِصِيرٍ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿٤﴾

اول الله ليدونكى دي هغه عملونو لره چي كوم دوي كوي

﴿لَقَدْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ﴾ داز جزا و تخويف اخروی دي ﴿وَحَسِبُوا أَلَّا تَكُونَ فِئْتَةً﴾ اشاره ده

استمرار دتکذیب اود قتل درسولانوته، او (تکون) تامه دې فقط فاعل غواړي اود فتنه نه

مراد مبتلا کیدل دی په عذاب سره، ﴿ثُمَّ تَابَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ﴾ یعنی الله تعالی دتجدید ددین اود

دوئى دا صلاح دياره نور رسولان راۋلىزل،

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ ۚ وَقَالَ

خامخا^{۱۱} په تحقیق سره کافر دی هغه خلق چې داسې وانی چې بېشکه الله، هم دې مسیح خوښی دمریم دی، او ونیولی دی

الْمَسِيحَ يُبَيِّنُ إِسْرَائِيلَ اعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ إِنَّهُ مَنْ يُفْرِكْ

مسیح ای بنی اسرائیل عبادت کوئی دالله چې رب خما دي اورب ستاسو دي، بیشکه چاچې شرک اوکړو

بِاللَّهِ فَقَدْ حَزَمَ اللَّهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ وَمَاوَاهُ النَّارُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ

دالله سره پس په تحقیق سره حرام کړېدې الله په هغه جنت اوځانې دده اور دي، اونشته دي ظالمانو لره

مِنْ أَنْصَارٍ ۝ لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ ثَلَاثٌ ثَلَاثٌ وَمَا

هیڅ مددگار خامخا به، تحقیق سره کافر دی هغه خلق چې داسې وائی چه بیشکه الله دریم دي د دریو نه، حالنکه چې نشته دي

مِنْ إِلَهٍ إِلَّا إِلَهٌ وَاحِدٌ ۚ وَإِنْ لَمْ يَنْتَهُوا عَمَّا يَقُولُونَ لَيَمَسَّنَّ الَّذِينَ

هیڅوک لاتق د بندگي مگریزات (الله) دي، اوکه منع نشو دوی دهغه خبرونه چې دوی وائی نو خامخا به اورسی

كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ۝ أَقْلًا يَتُوبُونَ إِلَى اللَّهِ

کافرانوته ددوی نه عذاب دردناک آيا نوتوبه نه اوباسی دوی په زړونوسره، الله ته

وَيَسْتَغْفِرُونَ لَهُ ۚ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ۝

اوبخښنه نه غواړي (په ژبوسره) دالله نه اوالله بخښوونکي رحم کوونکي دي

﴿لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ﴾ دادویم حکم دي د بلغ ماتحت دي، یعنی داحکم اورسوه چه

خامخایقینا په تحقیق سره کافر دی هغه خلق چه دا وائی چه الله تعالی مسیح بن مریم دي، داد

عیسایانویوه فرقه ده چه حلولیه ورته وئیلې شی یاد (الله) نه مراد ((التصرف فی الامور)) دي

﴿وَقَالَ الْمَسِيحُ﴾ یعنی عیسی علیه السلام دخپل الوهیه دعوی نده کړې، (مدعی سست،

گواه چست) بلکه نفی ئې کړیده، ﴿لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا﴾ دادویم حکم دي د بلغ ماتحت دي

اوداد عیسایانوبله ډله ده، (نسطوریه، یا، ملکانيه).

مَا الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ ۚ وَأُمُّهُ

نه دې مسیح خوښې د مريم مگر رسول دې، په تحقيق سره تير شوی دی مخکېنې دده نه ډېر رسولان، او موږ دده

صِدِّيقَهُ كَاكَا يَأْكُلِنَ الطَّعَامَ ۚ أَنْظُرْ كَيْفَ نُبَيِّنُ لَهُمُ الْآيَاتِ ثُمَّ أَنْظُرْ

ولي وه، وؤ دواړه چې خوړلو به ئې خوراک، او گوړه څه رنگ بيانوو مونږ دوی ته دليلونه دتوحيد بيا او گوړه

أَلَىٰ يُؤْفَكُونَ ۝ قُلْ اتَّعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا

څه رنگ او پرديلي شی دوی دتوحيدنه، ته ورته اووايه آيا بندگي (۱) کوي تا سو ماسو دالله نه دهغه چاچې

لَا يَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا ۚ وَاللَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ۝

اختيارنه لري تا سولره دضرر اونه دنفعي، الله (خاص) هرڅه آوري اوپه هرڅه پوهه دې

﴿مَا الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ﴾ عيسايانوحضرت عيسى عليه السلام ته اله ونيلو، او

حضرت مريم ته ئې هم اله ويلو، اودحضرت عيسى عليه السلام معجزات ئې دهغه دالوهيه دليل

گرځولو اودمريم كرامات ئې دهغې دالوهيه دليل گرځولو، نوالله تعالى فرمائي چې حضرت

عيسى عليه السلام رسول دې معجزات درسات دليل دې او كرامات دولايت علامه اودليل دې

﴿قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ﴾ دده نه مخکېنې هم رسولان تير شوی دی دهغوئ هم معجزات

وونوکه دمعجزاتوپه وجه تا سوحضرت عيسى عليه السلام ته اله وائي نوبياهر رسول ته اله وائي

صرف درې اله ولي منئ، اوکه دکراماتوپه وجه حضرت مريم ته اله وائي نوهرولى ته اله

وايئى. صرف مريم ته ولي اله وائي. ﴿وَأُمُّهُ صِدِّيقَةٌ﴾ (صديقه) په معنى دوليه سره دې

اومرتبه دصديقيت دنبت نه غيړده، په دليل دعطف سره، (مع النبيين والصديقين) نومعلومه

شوه چې حضرت مريم نبي نه وه، اوپه دې باندي دعلمواؤ اتفاق دې چې په بنځوكنې څوك نبي

نشته دې. ﴿كَانَا يَأْكُلَانِ الطَّعَامَ﴾ دادليل دې په نفى دالوهيه دعيسى عليه السلام اودمريم چې

دوی دواړه طعام ته محتاج دی اومحتاج اله نشی کيدې، ﴿قُلْ اتَّعْبُدُونَ﴾ داخلورم حکم

دې دبلغ ماتحت دې يعنى داحکم اورسوه چې عيسى عليه السلام اومريم اودارنگه تمام مخلوقات

مالک دافع او ضرر نه دی نو هغوی معبود او اله هم نشی کیدی

قُلْ يَٰأَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي وِجْهِكُمْ غَيْرَ الْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعُوا

نه ورته اووايه ای اهل کتاب : (۱) تجاوز مه کوئی دندنه پخپل دین کښې بغیر حق نه، اوتا بعداری مه کوئی

أَهْوَاءَ قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوا مِنْ قَبْلُ وَأَضَلُّوا كَوْبَرًا وَضَلُّوا

دخواهشاتو دهغه قوم چې گمراه شوی دی مخکښې ستاسونه او گمراه کړی یې وؤ ډېرو خلقلوړه او گمراه شوی وو

عَنْ سَوَاءِ الشَّيْءِ ۝

د برابرې لارې نه

﴿قُلْ يَٰأَهْلَ الْكِتَابِ﴾ داپنځم حکم دې دبلغ ماتحت داخل دې، یعنی دا حکم اورسوه

اهل کتابوته چه افراط تفريط مه کوئی، عیسی عليه السلام دخپل مقام نه مه اوچتوئ چه اله ورته اووايشی، لکه عيسايان چه وائی، اومه ئې دخپلې مرتبې درسالت نه ښکته کوئی، لکه يهوديانو چه دعیسی عليه السلام دنبوت نه انکار کړیدی، ﴿غَيْرَ الْحَقِّ﴾ داپه محل دحال کښې دې، (ای اخذین غیر الحق).

﴿وَلَا تَتَّبِعُوا أَهْوَاءَ قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوا﴾ یعنی په اصل انجیل وغیره کښې آسمانی

کتابونو کښې د عقیدې د شرک هیڅ نوم نشان نه وؤ، روستوبیادیونانی بت پرستانو په تقلید کښې بعض عيسايانو (پولوس) د عقیدې د شرک ایجاد او کړواونورو عيسايانو دهغه تقلید اوکړو، نوپه دې آیت کښې الله تعالی فرمائی چه دداسې قوم تقلید مه کوئی چه پخپله هم گمراه وؤ او نور خلق ئې هم گمراه کړیدی، حالانکه ستاسوپه اصل ملت کښې دغه شرکی عقائدنه وؤ،

لُعِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَٰئِيلَ عَلَى لِسَانِ دَاوُدَ وَعِيسَى ابْنِ

لغت کړې شوېدې په هغه کسانو چې کفر ئې کړېدې دینی اسرائیلونه په ژبه د داود اود عیسی خونې

مَرْيَمَ ۚ فَمِمَّا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ۝ كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُنْكَرٍ

دمریم، داپه سبب ددې چې دوی نافرمانی کوله اودندنه ئې تجاوز کولو، وؤ دوی یو بل ئې نه منع کول دبدکارنه

فَعَلُوا ۖ لَيْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ۝

چې کولې نه، خامخاهېریدې هغه کار چې دوی به کول.

﴿لَيْسَ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ دا اهل کتابوته تخويف دنیوی بیانېږي، چې هغوی افراط تفریط کولو، د داؤد عليه السلام په ژبه چې ملعون شوی وو، نوهغه اصحاب السبت دی چې دهغتي په ورځ نهې دمهبانو (کبانو) ښکار کولو، اونه منع کيدل نو داؤد عليه السلام ورته بد دعا اوکړه (اللهم العنهم واجعلهم اية) یا الله په دوی لعنت اوکړه اودآئينده نسلونودپاره نهې عبرت اوگرځوه، نودوی مسخ شواوشادوگان (بيزوگان) ترينه جوړشواوکوم خلق چې دعیسی عليه السلام په زبان ملعون شويدي نوهغه اصاب المائده دی، چې دوی دنزول دمائده مطالبه کړې وه اومائده نازله شوه اودوی ترينه خوراک اوکړوليکن بیانې هم ایمان نه راوړو، نوعیسی عليه السلام ورته بد دعا اوکړه (اللهم العنهم کمالعنت اصحاب السبت) نودوی مسخ شواوخزیران ترينه جوړ شو، چې تعدادنې (۵۰۰۰) پنځه زره وو، زنانه بجې په کښې نه وو، یامراد دلعنت نه په ژبه د داؤد عليه السلام او دعیسی عليه السلام دادې چې د دوی په کتابونوکښې زبور، انجیل کښې په دغه خلقو لعنت موجودوو، دا قول دابن عباس رضی الله عنه نه مروی دې او اوله توجیه دحسن، مجاهد او قتاده نه مروی ده، ﴿ذَلِكَ يَمَّا هَمَّوْا﴾ دایبان دسبب لعنت دې چې عصیان اوتعدی ده یعنی کفرشديد،

﴿كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ﴾ (متناهون) دتناهی نه مشتق دې اودافعل متعدی دې په معنی دفعل لازمی سره چې انتهاء ده (ای کالوالایتنهون) دوی دکفرته نه منع کيدل یعنی د دوی کفر شديد وو، اومدیدهم وو، یافعل متعدی په خپله معنی سره دې یعنی دوی یوبل نه منع کول نهی عن المنکر نهې نه کولونوداسبب دلعنت شو، اوددې تائید دهغه حدیث نه کیږي چې روایت نهې کړيدې ابوداؤد، ترمذی اواصحاب المسانید دحضرت عبدالله بن مسعودرضی الله عنه نه (ان اول ما دخل النقص علی بنی اسرائیل - آه) یعنی په بنی اسرائیلوباندې تنزل اول ددینه شروع شوچه یوکس به دبل سره ملاؤشواوپه ناجائزکارکولوباندې به نهې اولیدونومنع به نهې کړو، چې گوره دالله تعالی نه ویریرېه، داسې مه کوه، داتالره نه دی حلال، نوچه بیابیه ورسره ملاؤشو اوهغه په خپل حال وو، (په گناه کښې به مبتلاؤو) نودنه منلوباوجودبه ورسره دخپل تعلقات دخوراک خکاک، کیناستل، پاسیدل، قائم لرل، هرکله چې عام طورسره داسې اوشوه نوالله تعالی دبعضوقلوب دنورو بعضوسره خلط کړل، یعنی دنافرمانوزېرونه چې څنگه وو، دهغوی

دنبوست دوجه نه دفرمانبرداروزرونه هم دغه شان تورشو. بیانی صلی الله علیه وسلم په نائیدکنې دا آیت ده (فاسقون) پورې تلاوت کړو، اویانې اوفرمائیل، (کلا والله) لاملون بالمعروف ولتنهون عن المنکر ولتأمنن علی ید الظالم ولتأطرنه (ای لږدنه)، علی الحق ولتقصرنه علی الحق لصره ولیضربن الله بقلوب بعضکم علی بعض لیلعنکم کمالهم) نبی صلی الله علیه وسلم په ډیرناکیدسره (کلا والله) اوفرمائیل چه تاسو امریالمعروف نهی عن المنکر کوئ، دظالم لاس نیسئ، دظلم نه نه منع کوئ اوحق طرف ته نه واپس کوئ گنی ستاسوزرونه به هم هغه شان خلط ملط (تور) شی لکه چه دهغوئ زرونه وو، اوپه تاسوبه لعنت اوشی لکه چه په هغوئ باندې شوې وو، داحدیث چه ددې آیت په تفسیرکېنې وارد دې، ددې نه واضح طورسره معلومه شوه څوک چه دگناه په ماحول کېنې وی اود دعوت الی الله عمل نه کوی نوزره نه دگناه دنبوست دوجه نه تورشی اودنیکی توفیق ترینه سلب شی اودلعنت مستحق شی، (اللهم احفظنا بفضلک) نود دعوت الی الله عمل دخپل ایمان او اعمالو حفاظت دې، بل چاته نفع رسیدل علاوه خبره ده.

كَرَى كُفْرًا مِنْهُمْ يَتَوَلَّوْنَ الَّذِينَ كَفَرُوا ۚ لَيْتَ مَا قَدَّامُكَ

وینې ته ډېرولره ددوئ نه چې دوستانه کوی دکافرانوسره، خامخاېدې هغه عمل چې مخکې لیرلې دې

لَهُمْ أَنْفُسُهُمْ أَنْ سَخِطَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَفِي الْعَذَابِ هُمْ لَحَالُونَ ۝

دوئ لره نفسونو ددوئ هغه داچې غضب کړېدې الله ډېوئ باندې اوبه عذاب کېنې به دوئ همېشه وی

وَلَوْ كَانُوا يُؤْمِنُونَ بِاللهِ وَالْيَوْمِ وَالْآخِرِ مَا أَتَوْا بِهَذَا الْقُرْآنِ لَمَحْدُوهُمْ

اوکچرې دوئ ایمان لرلې په الله اوبه نبی باندې اوبه هغه کتاب چې نازل کړې شوېدې ده ته نه به نهې نیولې دوئ لره

أَوْلِيَاءَ وَلَكِنْ كُفِّرُوا عَنْهُمْ فُسُقُونَ ۝

دوستان لیکن ډېر ددوئ نه نافرمان دی

﴿كَرَى كُفْرًا﴾ په اهل کتابو کېنې ډیرخلق لکه کعب بن اشرف وغیره شو، دوستی کوی دکفارو دمکې سره، دنبی صلی الله علیه وسلم اودمؤمنانو خلاف متحده محاذجوړول غواړی، لیکن داسې منصوبې جوړول او عملونه کول د دوئ دپاره مفیدنه دی بلکه ډیرېد دی

﴿أَنْ سَخَطَ اللَّهُ﴾ دامخصوص بالذم د (بئس) دپاره دې په حذف دمضاف سره. (ای) موجب ان سخط الله) يامخصوص بالذم محذوف دې ای فعلهم هذا ان سخط الله ورله علت دې ﴿وَلِيَّ الْمَكَايِبِ هُمْ خَلِيدُونَ﴾ په دې عطف دې نوم معلومه شوه چه په مولات دکفارو سره دادوه کارونه کيږي، (۱) سخط دالله تعالی، دسخط په معنی کښې زیات دې د(غضب) نه دسخط معنی دغصه سره دخفگان نه، او (۲) بل خلودفی النار ﴿وَلَوْ كَانُوا يُؤْمِنُونَ﴾ دایمان علامه ترک مولات دې دکفارو سره، اومولات دکفارو سره علامه دکفر، موجب دسخط اودخلودفی النار دې،
(فانده) د(مولات) (مدارات) (مواسات)، فرق اوحکم مخکښې ذکرشويدي په سورت آل عمران کښې.

لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِلَّذِينَ آمَنُوا الْيَهُودَ وَالَّذِينَ أَهْرَكُوا ۚ وَلَتَجِدَنَّ

خامخا به ته اومومي سخت دخلقونه په دښمنۍ کښې دمومنانوسره يهوديان اومشرکان ، اوخامخا به اومومي نه

أَقْرَبَهُمْ مَوَدَّةً لِلَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصْرِي ۚ ذَلِكَ بِأَنْ

زیات نزدې ددوي نه په دوستانه کښې دمومنانوسره هغه کسان چې وائي بېشکه مونږ نصاري يو، دا په سبب ددې چې

مِنْهُمْ ۚ قَسِيْرٌ لِّلَّذِينَ قَالُوا وَرَهْبًا ۚ وَاللَّهُ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ۝

بعضې ددوي نه حق طلب گار عالمان دي، او پره کوونکي دالله نه پيران، او په سبب ددې چې بېشکه دوي تکبر نه کوي

﴿لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً﴾ مخکې منع دمولات دکفارونه ذکرشوه اووعید په مولات

ذکرشواودنزول دقرآن په وخت کښې کفارواومخالفین داسلام درې فرقې وې، يهود نصاری، مشرکین، په دې آیت کښې دعداوت په اعتبارسره دهغوئ تجزیه اودرجه بندی ذکر کيږي، دانسان دپاره داخلي دښمن خونفس اماره بالسوء دې، اوخارجی دښمن دټولوانسانانو دپاره ابلیس دې، لیکن دمسلمانانودپاره په انسانانوکښې سخت ترین دښمن يهود دی.

﴿لَتَجِدَنَّ﴾ دوه مفعوله غواړي ﴿أَشَدَّ النَّاسِ﴾ مفعول اول دې، او ﴿الْيَهُودَ﴾ مفعول ثانی دې

یابرعکس (عداوة) تمیزدې د(أشد الناس) دپاره، یعنی په انسانانوکښې سخت ترین دښمن

دمؤمنانودپاره يهود دی، اوپه دویم نمبرکښې ﴿وَالَّذِينَ أَهْرَكُوا﴾ مشرکان دی.

دو جماعتوں کو ذکر صراحتہ اوشنود دریم جماعت (نصاراؤ) حال معلوم سوچہ دوی پہ دریمہ درجہ کنبی دینمان دی اودروستو جملی نہ ہم معلومی

﴿وَلْتَجِدَنَّ أَقْرَبَهُمْ مَوَدَّةً﴾ دقرب معنی دادہ چہ دوستان خونہ دی لیکن دنورویہ نسبت سرہ غنیمت دی، (تہانوی) دلته ہم ﴿أَقْرَبَهُمْ﴾ مفعول اول دی او ﴿الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَسْكُرُكَ﴾ مفعول ثانی دی، ﴿ذَلِكَ﴾ یعنی کیدل د دوی اقرب مودہ پہ دی وجہ دی ﴿بِأَنَّهُمْ﴾ پہ دی وجہ دی چہ پہ دوی کنبی عالمان او پیران دی، حضرت تہانوی رحمہ اللہ فرمائی چہ دایہ منزله دعلت فاعلی دی، لکہ زرگر د زرو، نہ زیور جوہری، نودغہ شان صحیح اہل حق علماء او پیران دی،

﴿وَأَنَّهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ﴾ نوداپہ منزله دعلت مادی دی، تکبر اوتعصب چہ پہ چاکنبی نہ وی نوپہ ہفہ کنبی صلاحیت دقبول دحق وی اوپہ تکبر اوتعصب سرہ دغہ صلاحیت سلب کیری، اومتکبر سرے دعالم اودیپر پہ جہداومحتن سرہ نہ جوہری،

(فائدہ) دانگریز خلاف چہ کلہ اہل حق (علماء د دیوبند) جدوجہد شروع کرو، نواہل بدعت، دبریلیانومشرانوی خلاف شروع کرو اوفتوی نہ جاری کرہ چہ نصاری دموئمانو دپارہ دوستان دی لکہ ددی آیت نہ صراحتہ معلومی د دوی سرہ جہاد کول جائز نہ دی، داخبرہ د دوی پہ فتاؤ وکنبی موجودہ دہ، چونکہ دوی دا آیت پہ استدلال پیش کولونوددی وجہ نہ حضرت تہانوی رحمہ اللہ ددی آیت مکمل تحقیق پہ بیان القرآن کنبی لیکل دی، چہ دلیدلوقابل دی، بلکہ ضروری دی، چہ دہغی حاصل دادی چہ دشان نزول اودنورو دلائلو اوشواہداو قرائن نہ دامعلومہ دہ چہ پہ دی آیت کنبی دتولونصاراؤ ذکر نہ دی بلکہ مخصوص نصاری مراد دی، چنانچہ حضرت تہانوی رحمہ اللہ لیکے

ہس بعض اہل تملق کا دیوی غرض سے اس میں عموم مطلق کا دعوی کرنا محض ہوا پرستی ہے۔
دآیت نہ کہ چرتہ تول نصاری دہری زمانہ دہرخانی، مرادشی نوپہ کلام الہی کنبی بہ کذب راشی، خکہ چہ داخو مشاہدہ دہ چہ دموجودہ زمانی نصاری خودمسلمانانودوستان نہ دی، اوقرآن ورتہ دوستان وائی، دارنگہ پہ موجودہ زمانہ کنبی پہ نصاراؤ کنبی داصفات نشہ دی، (قسین، رہبان، لایستکبرون) اودا رنگہ د(واذا سمعو) نہ (دمع القوم الصالحین) پوری اوصاف پہ تولونصاراؤ کنبی چرتہ موجود دی؟ نودا آیت پہ حق دخاصونصاراؤ کنبی نازل دی

چه نصاری دحبشه دی، یعنی نجاشی چه ایمان نی راوړې وو، اوبعض مفسرین وائی چه دا آیت په حق دعامونصاراؤکښې دې اگرکه کافران وی لیکن مطلب نی دانه دې چه ټول نصاری دهرې زمانې دهرځانې، دمسلمانانودوستان دی، بلکه مطلب نی دادې چه په نصاراؤکښې دقبول حق صلاحیت زیات دې په نسبت سره یهودیانوته، ځکه چه په یهودوکښې ضد، حسد دیرزیات دې اوپه نصاراؤکښې دهغوئ په نسبت سره کم دې، اوانابت په کښې زیات دې، نود ﴿أَقْرَبُهُمْ مَوَدَّةً﴾ نه مرادانابت کول دی حق طرف ته، یعنی یهوداونصاری اگرکه دواړه دښمنان دی لیکن فرق نی دومره دې چه یهوددیر بدبخت بدترین دښمنان دی اودقبول حق استعدادپه کښې ډیرکم دې، اوحسد، ضدپه کښې دیرزیات دې، اونصاری هم اگرکه دښمنان دی لیکن د یهودوپه نسبت په دوئ کښې ضد، تعصب اوحسدکم دې، اودقبول حق استعدادپه کښې زیات دې اوددې وجه نه چه کومو نصاراؤحاکمانوته دنبی صلی الله علیه وسلم دعوت نامې رسیدلی دی نویانې ایمان راوړې دې یانې کم ازکم د دعوت نامې احترام ساتلې دې لکه هرقل، بهرحال راجع قول دادې چه دا آیت په حق دخاصونصاراؤکښې دې، چنانچه مفسرین حضراتوددې آیت شان فزول مفصل ذکرکړیدې دهغې اختصاردادې چه دهجرت نه قبل په مکه کښې مسلمانان دکفاروداذیت نه ډیرتنگ شواودنبی صلی الله علیه وسلم نه نی دهجرت کولواجازات طلب کړو، نویو وفد (۸۱)، یولس کسانوچه په دې کښې حضرت عثمان رضی الله عنه اود دوئ زوجه محترمه حضرت رقیه رضی الله عنها دنبی صلی الله علیه وسلم لورهم وه دوئ حبشې ته هجرت اوکړو، ددې نه بعدبیادحضرت جعفرین ابی طالب رضی الله عنه په قیادت کښې یوه لویه قافله بعض نارینه بعض زنانه، چه دوه اتیاکسان (۸۲)، ووهجرت نی اوکړوحبشې ته، اودحبشې بادشاه اوخلقود دوئ ډیربنائیسته استقبال اوکړواودوئ په امن وعافیت سره هلته ډیره شو، کفارودمکې ته په دې باندې ډیره غصه ورغله چه دامؤمنان په من اوعافیت سره زندگی تیروی، نودوئ یو وفداولیرلوچه دحبشې بادشاه اودهغه حاکمانوته نی دخان سره ډیرې تحفې یوړې، اوبادشاه ته نی عرض اوکړوچه مونږدمکې شرفاؤ، ددې مهاجرینو پلارانواومشرانورالیرلی یوچه دوئ مکې ته واپس کړه، بادشاه اووئیل چه زه دوئ بلا تحقیقه نه شم واپس کولې، اودتحقیق دپاره نی حضرت جعفررضی الله عنه او دده ملگری راوغوښتل، نوحضرت جعفررضی الله عنه دبادشاه اودحاکمانوپه مخکښې دحضورصلی الله علیه وسلم مختصرجامع سیرت اود اسلام مختصرجامع خاکه پیش کړه، او د سورت مریم

تلاوت ئې اوکرو، نوبادشاه اوتولې مجمع اوژړل، اودبادشاه اودحاکمانو اودعواموپه زېږنو کښې داسلام اودحضورصلی الله علیه وسلم محبت اوعظمت پیداشو، او دصحابو مهاجرینو قدرمنزلت نورهم زیات شو، اوبیا هرکله چه نبی صلی الله علیه وسلم مدینې ته هجرت اوکړو، نو مهاجرینودحبشې مدینې منورې ته دراتللو عزم اوکړواودحبشې بادشاه نجاشی (اصحمه) یولوئې وفد دنصاراؤچه اویاکسان (۷۰)، وو، اوپه دې کښې د دوی علماؤاوراهبان وو. مدینې ته راؤلیږل، په دې کښې (۷۲)، کسان دحبشې او (۸)، کسان دشام نصارای وو، دا وفد په درویشانه لباس کښې دنبی صلی الله علیه وسلم حضورته حاضرشو، اونبی صلی الله علیه وسلم دوی ته سورت یاسین تلاوت کړونودوی تولودیراوژړل، او وې وئیل چه داکلام ډیر مشابه دې دهغه کلام سره چه په حضرت عیسی علیه السلام نازل شوې وو، اودا ټول وفد مسلمانان شو، نوپه دې آیت کښې د دوی ذکرېږي، اودوی چه حبشې ته واپس شونو بادشاه نجاشی هم داسلام راؤړلو اعلان اوکړو، اویوخط ئې دنبی صلی الله علیه وسلم په نوم اولیکلو اوخپل زوې ئې دیوبل وفدقائدجوړ کړواومدینې منورې ته ئې اولیږلو، لیکن د دوی کشتې په دریاب کښې غرقه شوه، دوی مدینې ته راوړنه رسیدل، اودحبشې بادشاه اوعوام مسلمانان شو، بیاجه بادشاه کلاوفات شو نونبی صلی الله علیه وسلم ئې غائبانه جنازه اداکړه، ﴿فَتَبَيَّنَتْ لَهُمْ كَيْفَ تُوْفِّيْتُمْ﴾ قسیس عالم دنصاراؤته وئیلې شی، دادمبالغې صیغه ده، ((فس تبع بالهل)) دشپې دڅه خیزتلاش کولوته وائی، دوی ته ((فسس)) وائی دوجه ډیرطلب دعلم نه، قطرب وئیلی دی چه دا لغت رومی بیاعربی شویږي، او (وهبان) جمع د (راهب) ده، د (رهبة) نه ماخوژدې په معنی د (مخافة) سره، او (تروهب) (تعبد الصومعة) ته وائی، راهب په معنی دعابدی الصومعة لمخافة الله سره دې، دوی چه په خپل ځان باندې دخپل طرفه کوم مشقت اچولې وو، لکه ترک ددنیوی اشغالو، لذاتو، عزلت، گوشه نشینی، حتی چه بعض به خپل ځان خصی کولوددې ممانعت په اسلام کښې راغلې دې، (لارهبانية في الاسلام) دغه معنی ده.

شېره پاره ختمه شوه والله العمد اولاً و آخراً

وَإِذَا سَمِعُوا مَا أُنْزِلَ إِلَى الرَّسُولِ تَرَى أَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ

او کله، چې واورى دوى هغه کتاب چې نازل کړې شوې دې رسول ته وينې به ته سترگې ددوى بهيرى به داوښکونه

بِمَا عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّ يَقُولُونَ رَبَّنَا آمَنَّا فَاكْتُبْنَا

دوجې ددې نه چې دوى اوبېژندلو حق لره، وائى دوى اې ربه زموږ ايمان راوړې دې مونږ نو اوليكه موږ

مَعَ الشَّاهِدِينَ ۝ وَمَالَنَا لَا نُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَمَا جَاءَنَا

دشهادت کوونکو سره اوڅه عذر دې مونږ لره چې ايمان به راوړو په الله اوپه هغه څه چې راغلبدى مونږ ته

مِنَ الْحَقِّ وَكُنْطَعُ أَنْ يُدْخِلَنَا رَبَّنَا مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ۝ فَاتْلُوهُمْ اللَّهُ

دحق نه (حالانکه) مونږ طمع لرو چې داخل به کړى مونږ رب زموږ دقوم ښکانونسره پس بدله ورکړه دوى ته الله

بِمَا قَالُوا جَنَّبْ تَجَرَّبِي مِنْ تَحِيَّتِهَا الْأَكْثَرُ خُلِدِينَ فِيهَا ۝ وَذَلِكَ جَزَاءُ الْمُحْسِنِينَ ۝

په وينا ددوى جنتونه چې بهيرى به لاندې دهغې نه نهرونه همېشه به وى دوى په هغې کښې، اودا بدله دښکى کونکو د

وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ۝

او هغه کسان چې کفرې کړې او نسبت د دروغو نه کړې دآيتونو زموږ ته دغه کسان دوزخ والا دي

﴿وَإِذَا سَمِعُوا مَا أُنْزِلَ إِلَى الرَّسُولِ﴾ ددې نه مراد هغه وفدې چې مدينې ته راغلې وواونې صلى

الله عليه وسلم دوى ته سورة ياسين تلاوت کړې وو، اودوى دا اعلان کړې وو، ﴿رَبَّنَا آمَنَّا﴾،

﴿فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ﴾ (شاهدين) نه مراد امت محمد صلى الله عليه وسلم دې چې دقيامت

په ورځ به په نورو خلقودانبياوډپاره گواهي کوي، يا (شاهدين) په معنى دگواهي کوونکى په

حقيقت د نبي صلى الله عليه وسلم اودقرآن، اوپه ﴿تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ﴾ کښې مبالغه ده ځکه چې

سترگې خونه بهيرى، بلکه ډکې شى داوځکونه او اوځکې بهيرى اودلته نسبت دبهيدلو

سترگو ته اوشو، چې بهيرى داوځکونه

﴿وَمَا لَنَا﴾ اوڅه باعث او عذر دې مونږ لره چه ایمان به نه راوړو. داجواب دې د اعتراض اوملا متیاد خلقونه چه تاسو ولې خپل مخکنی دین پرینودلو او بل دین موغوره کړونو دوی او وویل چه هیڅ عذر نشته دې مونږ لره په ترک دایمان بالله، او دایمان بالقرآن کښې.

﴿وَنُطْمَعُ﴾ داجمله حالیه ده په تقدیر د (نحن) سره (ای والحال انه نحن نطمع) یاداعطف دې په نوم، باندې حاصل دادې چه سبب او باعث دایمان موجود دې چه طمع دجنت ده. او مانع دایمان نشته او په وخت دوجود دسبب او انتفاء دمانع کښې وجوب راځی.

﴿مَعَ الْقَوْمِ الضَّالِّينَ﴾ د(صالحین) نه مراد امت محمدی دې او (مع) په معنی د(فی) سره دې بیا په عبارت کښې تقدیر دې (ای یدخلنا الی الجنة مع الصالحین)،

﴿فَأَنبَهُمُ اللَّهُ﴾ دابشارت دې، ﴿بِمَا قَالُوا﴾ صرف قول نه دې مراد، لکه کرامیه چه وائی چه ایمان صرف اقرار لسانی دې، بلکه قول مع الاعتقاد مراد دې، لکه دما قبل صفاتونه معلومه شوه، یا قول په معنی دا اعتقاد او مذهب سره دې لکه چه وئیلې شی هذا قول ابی حنیفه.

﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا﴾ داتخويف اخروی دې،

لَيْسَ الْإِيمَانُ آمَنُوا لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ وَ لَا تَعْتَدُوا ۚ

ای ایمان والو! حرام مه گنړئ پاک هغه څیزونه چې حلال کړی دی الله تاسو لره اوزیاتې مه کوئ ۲ دحدنه

إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ۝ وَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلَالًا

بیشکه الله محبت نه کوی دحدنه تهریدونکو سره. اوخوړئ ۳ دهغې نه چې درکړې دي تاسو ته الله حلال.

طَيِّبَاتٍ ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّيِّتِي أَنْتُمْ بِهِ مُؤْمِنُونَ ۝

پاک او یره کوئ دالله نه هغه الله چې تاسو په هغه باندې ایمان لرئ

﴿بِمَا تَيَّبْنَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُحَرِّمُوا﴾ داپه حصه ثانی دسورت کښې دویم مضمون دې، یعنی نفی

۱ - اعاده مضمون دنفی دشرک فعلی [ما احل الله] داضافت بیان دې

۲ - دمعبودانو باطله دوجې نه تحریمات مه کوئ.

۳ - په حالت دشرک کښې چې کوم تحریمات کړی وؤ هغه حلال او گنړئ او خوړئ ئې

دشک فعلی، اودلته هم خلور مسائل ذکر کبری، (۱)، تحریمات غیر الله، یا تحریمات العباد یا تحریمات مشرکین، (۲)، نذر لغیر الله، (۳)، تحریمات الله، (۴)، نذر الله، داول قسم یعنی تحریمات غیر الله یا تحریمات مشرکین یا تحریمات العباد حکم دادې چه ددې حرمة ختم کړئ، او حلال ئې گنئ. او عملانې حرمت ختم کړئ خورئ ئې، د دویم قسم حکم دادې چه نذر لغیر الله حرام دې بلکه د مردارې او خنزیرنه زیات حرام دې هغه مه خورئ، د دریم قسم حکم دادې چه کوم اشیاء الله تعالی حرام کړیدی نو دهغې حرمت قائم اولرئ او عملاً په وجه د حرمة سره دهغې خوړل ترک کړئ، او عقیده د حرام پرې اولرئ، د خلورم قسم حکم دادې چه د اصحیح دې بلکه سبب د قیام د عالم دې د قائم او جاری اولرئ،

﴿لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَا﴾ اضافت د (طیبات) (ها) ته اضافت بیانی دې اود اداولې مسئلې ذکر دې، کوم چه طبیبات، یعنی کوم اشیاء چه الله تعالی حلال کړیدی نو هغه حرام مه گنئ، او د حرام گنول د وجه نه ئې خوړل مه ترک کوئ ځکه چه دا د الله تعالی د حدودونه تجاوز کول دی. او الله تعالی محبت نه کوی د تجاوز کوونکو سره، ﴿لَا تَحْرِمُوا طَيِّبَاتِ﴾ معنی داده چه حرام مه گنئ هغه پاک حلال خیزونه چه الله تعالی حلال کړیدی، او د تحریم د حلالو درې درجې دی:

(۱) اول اعتقاد د حرمة دهغې او ترک اکل د اعتقاد د حرمة د وجه نه، د اقسام تحریم کول د حلال قطعی کفر دې، او شرک فعلی دې دلته د اقسام مراد دې، روستو ﴿اجعل الله من بعیرة ولا سافیه﴾ آیت نمبر ۱۰۲، ددې تفصیل دې.

(۲) دویمه داچه سرې په حلالو باندې عقیده د حرامونه لری، خو په خپل خان باندې ئې په طریقه د قسم سره حرام کړی مثلاً داوانی چه په ما باندې فلانې خیز خوړل حرام وی یا د فلانې سړی سره دې خبرې کول په ماحرام وی نو دا یمین منعقد دې داسې قسم ختمول ضروری دی او کفار و رکول دی اود دې آیت په عموم کښې د احم داخلېږی لکه په مابعد آیت کښې ئې تفصیل دې.

(۳) دریمه داچه قولاً عقیده ئې حرام نه کړی خو عملاً ئې ترک کړی او ثواب ئې گنئ په طور د رهبانیت سره، نو د اقسام تحریم بدعت او رهبانیت دې، د اقسام تحریم ختمول هم ضروری دی اود آیت په عموم کښې د احم داخل دې اود روایاتو د شان نزول نه معلومېږی، البته که چا حلال خیز ترک کړ و د جسمانی بیماری یا روحانی بیماری د وجه نه نو دا ممنوع نه دې، او په دې آیت کښې نه دې داخل.

﴿وَكُلُوا﴾ یعنی کوم خیزونه چه تاسودخپل طرفه حرام کړیدی نودهغې حرمت عملاً هم ختم کړئ، اوخوړئ نه، اودکلو، نه مرادنفع اغستل دی برابره خبره ده چه په خوړولوسره وی پایه رکوب اولباس سره وی.

﴿حَلَالًا حَلَالًا﴾ دامفعول به د(کلو)، دې او ﴿مِمَّا رَزَقَكُمْ اللَّهُ﴾ ترینه حال دې اوداپه اصل کنبې صفت وؤ دحلالاً دپاره خومقدم شونو حال شوڅکه صفت دنکړې چه مقدم شی نوحال گرځی، اوددې نه معلومه شوه چه حرام هم رزق دې څکه که هغه رزق نه وې لکه معتزله وائی نودحلالاً ذکرکول بعد د(مما رزقکم الله)، نه بې فائدې وؤ، اوحلال خو هغه دې چه دلیل شرعی دهغې دحرمت دپاره نه وی او(طیباً)، نه مراد (۱)، مستلذات دی. (روی ان رسول الله صلى الله عليه وسلم ياكل الدجاج والقالودوكان يعجب الحلواء والعسل)، (مدارک) (وقال رسول الله صلى الله عليه وسلم المؤمن حلویحب الحلاوة) (رواه الدیلمی عن علی والحديث ضعيف) (۲)، یاد (طیباً)، نه مرادهغه دی چه دشبهې نه هم پاک وی او (۳)، دعبداالله بن مبارک نه نقل دې چه حلال هغه دی چه په طریقه شرعی سره حاصل شی او(طیباً)، هغه دی چه په هغې کنبې غذائیت وی او مضره وی صحت ته نویه کوم خیزسره چه غذایت نه راځی اومضروی صحت ته لکه خاوره، کانړې، سکاره، نودامکروه (تحریمی) دی، ددې نه دپیرهغه اشیاءحکم معلومیږی چه په دې موجوده زمانه کنبې نه ایجاداورواج راغلې دې.

لَا يَأْخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤْخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ

نه نیسی الله تاسولره په لغو قسمونو ستاسو سره لیکن نیسی تاسولره په هغې چې تاسومضبوط کړی وی

الْأَيْمَانَ ۚ فَكَفَّارَتُهُ إِطْعَامُ عَشْرَةِ مَسْكِينٍ مِنْ أَوْسَطِ

قسمونه (په قصدسره) پس كفاره ددې یعنی دمانولودقسم خوراک وړکول دي لس مسکینانوته د درمیان

مَا تَطْعَمُونَ أَهْلِيكُمْ أَوْ كِسْوَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ ۖ فَمَنْ

هغه خوراک نه چې تاسو نهې خوړوی پخپل کوروالوباندې یا جامې دهغوی یا آزادول دمرئ دی، پس څوک چې

لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ ۖ ذَلِكَ كَفَّارَةُ أَيْمَانِكُمْ

اونه مومی (دغه مذکور) نوپه باندې روزې دی درې ورځې (پرله پسې)، داکفاره دقسمونو (مانول) ستاسو ده

إِذَا حَلَفْتُمْ وَاحْفَظُوا أَيْمَانَكُمْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ

کله چې تاسو قسمونه او کړۍ اومات نې کړئ، او حفاظت کوئ د قسمونو خپلو، دغسې بيانوی الله تاسو

أَيُّهَا لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ۝

آياتو نه خپل ددې دپاره چې شکر اوکړئ

﴿ لَا يُؤْخِذُكُمُ اللَّهُ ﴾ هر کله چه تحریم د حلال یمین وو، نو ددې وجه نه د یمین ذکر کړی.
 ﴿ بِاللَّهِ وَفِي آيَاتِهِ ﴾ الله جل جلاله مواخذه نه کوی ستاسو په لغوه قسمونو ستاسو سره مواخذه
 د نیوی وجوب د کفارې دې او مواخذه اخروی اثم او گناه دې نو په یمین لغوه کښې دواړه نشته
 دې، دامام شافعی رحمه الله په نیز یمین لغوه هغه دې چه بلا قصد په بې پروایي سره قسم
 اوکړی لکه د بعضو خلقو عادت وی، چه په خبرو کولو کښې والله بالله وائی، او په نیز دامام
 ابو حنیفه رحمه الله او احمد رحمه الله باندې، یمین لغوه هغه دې، چه په تیر شوی کار باندې.
 دخپل ظن او اعتقاد موافق قسم اوکړی چه دا داسې دې، او په حقیقت کښې دغه شان نه
 وی، او یمین غموس په تیر شوی کار باندې قصد په ناحقه قسم ته وائی، او دا گناه کبیره
 ده. تلافی نې صرف توبه ده، دا حنا فو په زړه کښې کفار نه نشته دې، او په نزد دشوافعویه
 کښې شته، او او یمین منعقد هغه دې چه آئنده کار باندې قسم اوکړی، نو په دې کښې کفار
 ده، او دا مذکور دی په دې آیت کښې:

﴿ وَلَكِنْ يُؤْخِذُكُم بِمَا عَقَّدْتُمُ الْأَيْتَانَ ﴾ (ما) په (بما عَقَّدْتُم) کښې مصدریه دې (ای بعقیدکم
 الايمان) عقد، تعقید، په اصل کښې غوټه کولو او تر لوته وائی، مراد ترینه توثیق او محکم کول دی
 په نیت سره، معنی نې داده چه الله تعالی ستاسو مواخذه کوی په محکم کولو ستاسو قسمونو
 لره په نیت سره، (اذا حنتم) کله چه تاسو حاشان شی، مقدردې یا (بنکت ما عَقَّدْتُم) مضاف
 مقدردې، ځکه صرف په قسم کولو سره مواخذه کفار نه نشته دې، یا (ها) موصوله دې او عائد د
 موصول مقدردې، ای بما عَقَّدْتُمُ الايمان عليه وحنتم).

﴿ فَكُنْتُمْ لَهُ ﴾ د تفصیل د مواخذې دینوی دې، او ضمیر راجع دې حنث ته چه فهمیری
 د سیاق د کلام نه، یا راجع دې یمین یا عقد ته، چه په ضمن ده (ایمان) او (عَقَّدْتُم) کښې مذکور دې
 په حذف د مضاف سره (ای کفاراً نقضه ونکته) ځکه کفار د حنث نه قبل نشته دې په نزد د

احناف، او په نزد دشو افغو کفارو قبل الحنث جائزده او بعد الحنث واجبه ده. دوی په دې آیت سره استدلال کوی ځکه دلته کفارو روستو دیمین نه ذکر شویده بغیر د ذکر د حنث نه نوم معلومه شوه چه که حنث نه وی راغلې نوهم کفارو ورکولې شی. او په روایت دبخاری اومسلم وغیرهما کښې راغلې دی. (من حلف علی یمن فرای غیرها غیراً منها لیکفر عن یمنه ولیات الذی هو غیر) دلته دکفارې ذکر. قبل د حنث نه شویدي اودارنگه دوی قیاس کړيدي د قبل الحنث کفارې ورکولو. په تقدیم د زکوٰۃ په حولان د حول باندي. اواحناف وائی چه د آیت مراد ایجاب دکفارې عند الحنث دي. یعنی د آیت مطلب دادې چه کفارو واجبیږی. په وخت د حنث کښې. او قبل الحنث خو وجوب نشته دي بالاتفاق. نوم معلومه شوه چه مراد د آیت دادې چه (باعتقدهم الايمان وحسنهم، لفكفارتهم اطعام) الخ. اود دې نظیر آیت د صوم دي چه (ومن كان مريضاً او علی سفر فعدا من ايام اخر) دلته بالاتفاق مراد دادې چه (فالفطر فعدة) نودغه شان د دې آیت مراد دادې چه (وحسنهم فكفارتهم) اوجواب د حدیث نه دادې چه په حدیث کښې (ولیات الذی) الخ. په واوره ذکر دي نو د ایه ترتیب دلالت نه کوی. لکه په دې قول د الله تعالی، **﴿فاسعوا الى ذكر الله وفروا البيع﴾** تقدیم د (سعی) په (فروا البيع) باندي بالاتفاق نشته دي. اوقیاس په ندیم د زکوٰۃ هم نه دي صحیح ځکه سبب د وجوب د زکوٰۃ دپاره ملک دنصاب دي او هغه راغلې دي اوسبب دکفارې دپاره حنث دي هغه نه دي موجود. (والفصل فی اصول الفقه).

﴿إِلْعَامَ عَشْرَةِ مَسْكِينٍ﴾ دلته دکفارې دپاره درې صورتونه ذکر شويدي. نو په دې کښې ترتیب واجب نه دي بلکه (او) دتخیر دپاره دي یعنی دکفارو ورکوونکی خوښه ده چه په دې دریو کارونو کښې هریو چه کوی، **اول (طعام)** دي لس مسکینانوته **ص ' اومساء (صبح وشام)** اولس فطراڼي هم کافی کیږی. یوه فطراڼه دوه کلوغرم دی تقریباً ددې قیمت. لیکن شرط دادې چه لسو مسکینانوته ورکړې شی. یا یو مسکین ته لس ورځې روزانه یوه فطراڼه ورکړې شی. او که لس واړه فطراڼي ئې په یو ځل یو مسکین ته ورکړې نو داصرف دیو مسکین دطعام قانمقام گرځی (۱۰) لسو قانمقام نه دي.

﴿مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعَمُونَ﴾ یعنی نه ډیر اعلیٰ طعام واجب دي نه ډیر ادنی بلکه درمیان هغه طعام چه عامر اوقاتو کښې ئې په خپله خوری او اهل او عیال ته ئې ورکوی.

اودویم ﴿کَسَوْتُهُمْ﴾ یوه جوړه جامه مراد ده قمیص پرتگ. **اودرویم ﴿تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ﴾** ددې نه مراد په نزد داحنافو مطلق رقبه (غلام) ده. مؤمن وی او که کافرو وی. او په نزد دنورو اشیمورقه

مؤمنه ده. ﴿مَنْ لَمْ يَحْذَرَ﴾ یعنی خوک چه ددغه درې واره کارونو طاقت نه لری. نوبیادې درې روزې اونیسی. نوکه طاقت نه ووددغه امورو نوروژې کافی نه دی حتی که په درمیان دروژو کښې نه په اطعام وغیره قدرت راغې لکه دوه روزې نه نیولی دی او قدرت نه راغې نود دریمې روزې په خاڼې به اصل کفاره ورکوی. او تتابع. یعنی پې درې ولې په روژه کښې شرط دې په نزد د احنافو او بعضو نورو انیموباندې په دلیل د قرات دابن مسعود رضی الله عنه او ابی بن کعب رضی الله عنه سره. ﴿ذَلِكَ كَثْرَةُ آيَتِنَا﴾ دلته مضاف مقدر دې (ای کلامه لغیر ایمانکم) ځکه چه سبب دکفارې دپاره یمین نه دې بلکه یمین سبب د (پر) دې، اوسبب دکفارې ماتول دقسم دی. کفاره دکفر نه ماخوژدې کفرستر اومحوکولودگناه ته وائی، اویمین گناه نه دې بلکه گناه دقسم ماتول اودقسم خلاف کول دی. ﴿وَإِذَا حَلَقْتُمْ﴾ (ای وحشم) ځکه صرف په حلف کولو سره کفاره نه واجیږی، ترڅوچه حث نه وی راغلی.

﴿وَاحْفَظُوا آيَتِنَا﴾ ددې مطلب دادې چه کله تاسو قسم او کړنې نوبغیردشرعی یا طبعی ضرورت نه قسم مه ماتوئ. بله معنی نه داده چه حفاظت کوئ دخپلو قسمونوچه روستودحث نه جلدی کوئ په کفاره ورکولوکښې (قرطبی)، بله معنی داده چه خان بیج کوئ دقسم کولونه. (واحفظوا انفسکم ایمانکم) (عازن)، (لا تحنوا اذالم یکن الحث غیراً ولا تحلفوا اصلاً) (مدارک).

لَا يَكُنِ الْيَمِينُ آمَنًا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ

ای ایمان والو! بېشه شراب اوجواری اوبتان (یعنی عبادت ددوی) او غشی (یعنی پدې سره قسمت معلومول

رِجْسٍ مِّنْ عَمَلِ الْفِيلِطَنِ فَأَعْرِضُوا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ٥

بلیتی او گندگی ده دادعمل دشیطان نه دی نوځان اوساتن ددبته ددې دپاره چې کامیاب شی

إِنَّمَا يُرِيدُ الْفِيلِطُنُ أَنْ يُؤَيِّقَ بَيْنَكُمْ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ

بېشه (۱) اراده لري شيطان چې واچوي په مېنځ ستاسو کښې دښمنۍ اوکینه په ځکلو دشرابو سره اوکولو دجواری سره

۱ - دریمې مسئلې ذکر یعنی نذر لغیر الله گندگی ده ځان ترې نه اوساتن

۲ - دا علت دې دحرمت دخمر او مېسر دپاره اودانصاف او ازلام دحرمت دپاره علت شرک اعتقادی

اوفعلی دې

وَصَدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ، فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ ﴿۱۰﴾

اومنع کری تاسود ذکر دالله نه اودمانخنه. نوآیا تاسو منع کېدونکی نه یی

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّا لَنَنصُرُكُمْ﴾ داد دویمې مسئلې بیان دې یعنی نذر لغیر الله حرام دې او پلټ دې. او تحریم د «همو» په ډیر حکیمانه انداز سره بالتدریج راغلې دې ځکه چه په عربو کې د شراېو څکلو ډیر رواج و نو نوپه یوځل ئې پریښول ډیر مشکل وو. اول وارد سورة بقره آیت «وَاللَّهِمَّ الْكِبْرَ مِنْ نَفْعِهِمَا» نازل شو. په دې کې د «اللهم» ذکر صراحة وو. خو منع د شراېو څکلو نه صراحة نه وه نو ددې وجه نه حضرت عمر رضی الله عنه او وئیل چه (اللهم بین لنا یا ناسا فی) بیا د سورة نساء آیت نازل شو. په هغې کې هم د حرمت تصریح نه وه بلکه د نښې په حالت کې د مونځ کولو ممانعت و نو حضرت عمر رضی الله عنه بیا او وئیل (اللهم بین لنا یا ناسا فی) نو بیا آیت نازل شو. او حضرت عمر رضی الله عنه چه دا واوریدل، ﴿فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ﴾ نو وې وئیل (انتهیا، انتهیا) او «میسو» هر قسم جواړی ده. «والانصاف» نه مراد عبادة الانصاب یعنی نذر د بتانو د پاره اود هغوئ په درگاهو نود هغوئ په نوم ذبح کول، لکه د سورت په ابتداء کې «وادیح علی النصب» دې، او تحقیق د «انصاف» او «ازلام» مخکې تیر شوی دې.

﴿وَجَسَّ﴾ هر هغه پلټ څیز دې چه صحیح فطرت انسانی ترینه نفرت کوی. او بعض وائی چه «وجس» هغه څیز دې چه پلټ والې ئې پټ وی هر څوک پرې نه پوهیږی. اود دې وجه نه منافقینو ته رجس وئیلې شوی دې لکه په سورت توبه آیت نمبر ۹۰، کېږی. او «نفس» هغه څیز دې چه ظاهراً باطناً پلټ وی او پلټی ئې ظاهره وی هر چاته، اود دې وجه نه مشرکانو ته نجس وئیلې شوی دې «انما المشركون نجس»، توبه نمبر ۲۸،

﴿مَنْ مَلَكَ الْقَلْبَانِ﴾ یعنی شیطان انسی جنی دا کارونه کوی، او خلقتو ئې بنایسته کوی په وسوسو سره. حضرت الشیخ به فرمائیل، چه نذر لغیر الله دا عمل د شیطان دې اود شیطان گندگی (غائط) ده، گندگی د هر چه پلټ وی خوتفاوت په کېږی شته دې لکه غائط دانسان. د سپی، د خنزیر، اود هر څه نه زیات پلټ او قبیح د شیطان غائط دی نو نذر لغیر الله هم هغه شان پلټ او قبیح او حرام دې، نو ددې وجه نه اجتناب ترینه ضروری دې، اوضمیرد ﴿فَاجْتَنِبُوهُ﴾ ټولو ته راجع دې په تاویل دمذکور سره یا (رجس) ته راجع دې

﴿إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ﴾ داعلت دې، دپاره داجتناب دخمر اود مسيرنه، اوهرچه دې حرمت دانصابواو ازلامونو حرمت دعلت ئې شرک فی التصرف اوشرک فعلی دې اود شرک قباحت او حرمت خو واضح دې نوهغه ذکرته شو. یعنی شیطان دشرايو خکلواو جوارئ کولويه ذریعه سره ستاسويه مینځ کښې عداوت دښمنی پیدا کول غواړی، دشرايو خکلويه وجه سره په بدن کښې مستی پیداشی او عقل مغلوب او کمزورې شی نوکنخل، وهل، قتلول شروع شی نو عداوت پیداشی اومحبت، اوتعلق ختم شی، اوبه جوارئ کښې کله مال بیللې شی حتی چه بعض خلق په جوارئ کښې کله خپل اهل او اولادگانېه کړې (قرطبی)، اوجه مال ترینه بل څوک واخلی نوغصه اودښمنی پیداشی نوهرکله چه په شرايو او جوارئ کښې دانقصانات وو، نوځکه حرام کړې شو، اودادنیوی نقصانات دی اودارنگه په شرايو او جوارئ کښې دینی نقصانات دی هغه دادی چه په دې سره دالله تعالی دذکرته اودمونځ نه سرې منع شی، ځکه چه خمر و سره سرور راځی اواستغراق په جسمانی لذاتوکښې راځی نو دذکر الهی نه غفلت پیدا شی، اودارنگه په جوارئ کولو کښې دومره غفلت راځی چه جوارگرته کله خپل خوراک ځکاک په یادنه وی نومونځ خودرکنار ﴿فَهَلْ أَنتُمْ نَشْتَهُونَ﴾ کدې نه مقصود منع ده په طریقه دمهالعی سره

وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَاحْذَرُوا فَإِن تَوَلَّيْتُمْ فَأَعْلَبُوا

اوتابعداري (۱) کوی دالله اوتابعداري کوی درسول اوبچ شی دخلاف نه، پس که تاسومخ اوگرخوونوپوه شی

أَمَّا عَلَى رَسُولِنَا الْبَلْغُ الْمُبِينُ ©

چې بیشکه په رسول زمونږ باندې صرف رسول دی ښکاره

﴿وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ﴾ داتعميم دې چه په هرکار کښې دالله تعالی اودرسول صلی الله عليه وسلم اطاعت کوئ، اگرکه دیوڅیز منفعت اومضرت ستاسويه پوهه کښې نه راځی. ﴿وَاحْذَرُوا﴾ اودقانون الهی خلاف ورزی کولونه بچ اوسیرئ، ﴿إِن تَوَلَّيْتُمْ﴾ داشرط دې اوجزائې مقدره ده، چه (انتهت الاعذار وانقطعت العلل) یعنی ستاسو عذرونه اوبهاني ختمې دی، اوتاسو مستحق دعذاب یشی ځکه چه رسول الله صلی الله عليه وسلم تاسوته احکام په

۱ - یعنی نذر لغیر الله پریردئ اودالله ﷻ اودرسول ﷺ اطاعت کوئ.

وضاحت سره رسولی دی، ﴿فَاعْتَمُوا﴾ دامخذوف جزاء قائمقام اوعلت دی،

لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا طَعَوْا

نشته دي به هغه كسانو چې ايمان نې راوړې دي او عملونه كوي نېك څه گناه به هغې كښې چې دوى خوږلى دي

إِنَّا مَا اتَّقَوْا وَآمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ثُمَّ اتَّقَوْا

كله چې ځان بچ كوي دشر ك نه او ايمان نې راوړې دي او عملونه كوي نېك بيا ځان بچ ساتي دحرامونه

وَأَمَنُوا ثُمَّ اتَّقَوْا وَأَحْسَنُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥﴾

اوايمان همېشه لري بيا ځان ساتي دښهاتو نه او ښانسته عمل كوي، او الله محبت كوي دښكې كونكوسره

﴿لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ﴾ داجواب دي دسوال دصحابونه لكه په

صحيح اوقوى رواياتودبڅارى اوترمذى وغيرهما كښې دي چه هر كله حرمت دخمرو، نازل شو، نو صحابو سوال او كړو چه يا رسول الله؟ دهغه مسلمانانوبه څه حال وي چه هغوى دتحریم نه قبل شراب څكلى وو او وفات شويدي، لكه بعض صحابو چه په جنگ احد كښې شراب څكلى وو، او په دغه حالت كښې شهيدان شوى وو، نوجواب راغې چه په دوى باندې په دي كښې هيڅ گناه نشته دي ځكه چه دتحریم نه قبل شراب څكل او او په څكل يوشان حكم لري.

فانده (۱) ديرامورداسې وو چه مخكښې حرام نه وو، او بياروستو حرام شو. اوضحابو دحرمت نه قبل هغه كارونه كړي وو، ليكن دهغې متعلق تپوس اوسوال نې نه دي كړي. صرف په دوو موقعو كښې دوى سوال كړې دي يودتحریم دخمريه موقعه كښې اوبل دتحويل دقبله به موقعه كښې چه بيان نې په سورت بقره كښې «وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِلَّ اِيْمَانَكُمْ» كښې شويدي، ددې وجه داده چه ددې دواړو مسئلويو باره كښې دصاف او واضح حكم دتزلول نه قبل څه قرائن او آثار داسې موجود وو، چه داسې حكم اوفصله به راځي، لكه دخمرو په باره كښې چه كله اشاره راغله حرمت ته نو حضرت عمر رضی الله عنه او وئيل «اللهم بين لنا بينا ناشافيا» نوددې بعد دحرمت دخمرو. واضحه اوقطعى حكم راغې، اودتحويل قبله په وخت كښې نبى صلى الله عليه وسلم منظر وو، چه كله به حكم دتحويل قبله راځي، «قد نرى قلب وجهك فى السماء» كښې ذكر شويدي، نوداقرينه وه چه حكم دتحويل قبله راځي، اوددې وجه نه بعض صحابو په خبرواحد باندې عمل او كړو، په مقابله دنص قطعى كښې، په باره دتحويل قبله كښې ځكه چه

دا خبر و احد محنت بالفرائض و و. نهر کله چه په دې دواړو حکمونو کښې قرينه او اشاره ده چه داحکم ختميری يعنی دشراو حل به ختميری او حرمت به راځی اودارنگه تحويل قبله به راځی نو گویا کښې چه صحابو ته دنزول دحکم نه مخکې يو قسم اطلاع راغله چه دالله تعالی مرضی داده چه حرمت او ممانعت دخمرو به راځی او قبله به بدليری، نو دنزول دحکم قبل هرکله چه دوی حمر حکلی و و. اوبیت المقدس ته ئې مونځ کړې و و، نو دنزول دحکم نه دمخکني حالت تېور دله مناسب و و. او محل داستيعادنه و و، په خلاف دنورو احکاماتونه.

فانذره ۲ دلته دایمان (امنوا) ذکر درې واري شويدي، اودارنگه دتقوی (اتقوا) ذکر درې واري شويدي، ددې متعددي نکتي ذکر کړې شويدي، ظاهره نکتته داده چه په دې کښې اشاره ده چه صحابه کرام مرضی الله عنهم په مدار جو دایمان اود تقوی کښې. مخ په ترقی دی حتی چه مرتبې داحسان ته (ان تعبدوا الله کانک قوا)، رسیدلی دی، نو په دې کښې دصحابو دتوهم ازاله اودوی ته تسلی ده چه یو مباح خوړل په وخت داباحت کښې قبل دحرمت نه په دې کښې څه مضائقه نشته دې، دهر مؤمن دپاره او خصوصاً دهغه خلقودپاره چه متصف وی په خلعت دایمان او عمل صالح سره او په مدار جو دایمان اود تقوی کښې په ترقی کښې وی حتی چه مرتبې داحسان ته رسیدلی وی. اوبعضو نیلی دی چه اول تقوی نه مراد بیچ کیدل دی دکفراو شرک نه اود دویمې تقوی نه مراد بیچ کیدل دی دکبائرونه اود دریمې تقوی نه مراد تقوی. اوبیچ کیدل دی د صغائرونه، اود اول ایمان نه مراد اصول ایمان دی اود دویم نه مراد زیادت دایمان دې اود دریم نه مراد دوام علی الایمان دې، ددې نه علاوه نورې نکتي دی خواصل توجیه اولنی توجیه ده.

لَا يَكْفِي الْإِيمَانَ أَنْ تَقُولُوا لَمْ نَكُفِّرْ بِالْإِيمَانِ وَمِنَ الظُّهُورِ تَقَالَةُ آيَاتِكُمْ

ای ایمان والو! خامخا آزمېښت کوي الله په تاسو په څه څيز سره دښکار نه چې رسی هغې ته لاسونه ستاسو

وَرَمَحُكُم لِيَعْلَمَ اللَّهُ مَن يَخَافُهُ بِالْغَيْبِ فَمَن أَعْتَدَى

اونيزې ستاسو دپاره ددې چې ښکاره کړي الله هغه څوک چې پيرې د الله نه په غيبه، نو چا چې زياتې اوکړو

بَعْدَ ذَلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ ۝

پس ددنه نوهغه لره عذاب دردناک دي

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّا لَنَكْتُبُكُمْ آلَافَ مِثْقَالٍ﴾ داد دريمې مسئلې بيان دي يعنې تحريمات الله قائم اولري حلال نه مه گنري، دلته ښکارنه په حالت داحرام کښې منع کړې شويده ښکاراگرکه حلال دي، ليکن الله تعالى دتحريم او تحليل مالک دي اوښکارنې په حالت داحرام کښې حرام کړيدي نو تعميل دحکم نه ضروري دي او حرام گنړل نه ضروري دي، اولام په ﴿لِيُؤْثِقَكُمْ﴾ کښې موطنه للقسام دي، دالله تعالى احکامات ټول ابتلاء اوازمايش دي، ليکن کله چه حکم پوره کول گران وي او ترک نه آسان وي نو ابتلاء سخته وي نو دلته ﴿تَنَالَهُ آيَاتُكُمْ وَوَعْدُكُمْ﴾ ذکر شو چه ښکار کول آسان دي ليکن الله تعالى حرام کړيدي، اودا ابتلاء ښکار په شان دابتلاء دبنی اسرائيلو اصحاب السبت ده چه په هغوي باندې الله تعالى دهفتې په ورځ ښکار کول منع کړي وو، ليکن هغوي په مکاري او حيلوسره دحکم مخالفت او کړنو الله تعالى په هغوي باندې رسواکڼ عذاب نازل کړ او دغه شان الله تعالى دامت محمدية صلي الله عليه وسلم امتحان او کړوچه په حالت داحرام کښې به ښکارنه کوي اود عمره حديبيه (۴هـ) په موقعه کښې ښکار دومره ډیر او قريب وو، چه په لاسونوسره نيول او په نيزوسره ويشتل نه بالکل آسان وو، ليکن اصحابودا ثابت کړه عملي طور سره چه دالله تعالى په امتحان کښې د دوي سره برابريه نيا کښې هيڅ قوم نه دي کامياب شوي،

﴿يَقْتَرُونَ مِنَ الْكَفْرِ﴾ په دې کښې اشاره ده چه دا ابتلاء لکه او آسانه ده په نسبت دنور وفتنو و امتحاناتو، ﴿تَنَالَهُ آيَاتُكُمْ﴾ ددې نه مراد هغه دي چه قدرت نه لري په تختيدلو کښې واړه بجي يا نور هغه خيزونه چه نشي تختيدلي ﴿وَوَعْدُكُمْ﴾ ددې نه مراد هغه دي چه قدرت لري په تختيدلو، د کبرو وغيره دوجه نه، نو په نيزوسره په قابو کښې راتلې شي، ﴿لِيَعْلَمَ اللَّهُ﴾ دا علت دي دمنع دپاره ښکارنه په حالت داحرام کښې، چه ددې ممانعت نه الله تعالى دظاهرو ل غواړي چه څوک الله تعالى غيب دان حاضر و ناظر گنري، اود هغه نه په غيبه ويريري، او مراد د﴿يَعْلَمُ﴾ نه اظهار او تميز دي، يعنې الله تعالى دابتلاء و امتحان په ذريعه سره، ظاهروي او خارجوي دعالَم غيب نه عالم شهودته، هغه چه افعال دعبادو، دي، نو تعلق دعلم دالله تعالى په افعال

العباديوري اولانعلق غيبي وو، اودخروج اوظهورنه بعد تعلق شهودي شواويه دي سره قيام حجت واتمام حجت، په عمل كوونكي باندې راځي، د عادت مطابق

﴿مَنْ يَخَافُ بِالْغَيْبِ﴾ داخوف ايمانې دې (بالغيب) په محل دحال كښې، يعنې بغير دليدلو دده الله تعالى لره، ښوكه بالفرض څوك الله تعالى اوويني او ويړه ترينه كوي نوهغه كمال نه دې، حيوانات هم دمشاهدي نه متاثره كيږي، ميخه، غواچه ډانگ اوويني نوويريږي، كمال ايمان بالغيب دې، ياد (بالغيب) نه مرادبالقلب دې اويه دې كښې اخلاص ته اشاره ده ﴿فَمَنْ آمَنَ﴾ ددې نه مرادبنكار كول دي ﴿عَذَابُ أَلِيمٍ﴾ دنياكښې عذاب، جزاء، دصيد ده نومراد دنوي عذاب دې، يا اخروي عذاب دې كه چرته ښكار په حالت داحرام كښې حلال گنځي، يا توبه اونكړي

لَا يَكْفُرُ الْإِنْسَانُ لِمَنْ آمَنَ وَلَا يَقْتُلُوا الصَّيِّدَ وَأَنْتُمْ حُرُمٌ ۚ وَمَنْ قَتَلَهُ

اي ايمان والو! مه قتلوي ښكار (يعني مكوي) اوحال داچې تاسوپه احرام كښې ښ، اوچاچې قتل كړو ښكار

مِنْكُمْ مُتَعَمِّدًا ۚ فَمَنْ قَتَلَ مِمَّا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ يَحْكُمُ بِهِ

په تاسوكښ په قصدسره نوښده باندې بدله ده مثل دهغې چې ده قتل كړي وي دخاروونه حكم به كوي په هغې مثلبنه

فَوَاعْدِلْ مِنْكُمْ هَدْيًا بَلِغَ الْكَعْبَةِ أَوْ كَفَّارَةً طَعَامَ مَسْكِينٍ أَوْ عَنَلْ ذَلِكَ حَتَّىٰ آتَا

دوه تنه عادلان ستاسونه به وي دغه هدېه رسيدونكي كعبي ته ياكفار دطعام دخوفقيرانو يابرابر ددې روژي

يَتُذَوَّقُ ۚ وَبِأَلْ أَمْرِهِ ۚ عَفَا اللَّهُ عَنْمَا سَلَفٌ ۚ وَمَنْ

ددې دپاره چې اوڅكي سزا دخپل عمل، معافي كړېده الله دهغې نه چې مخكې څه تېرشوي دي، څوك

عَادَ فَيَنْتَقِمُ اللَّهُ مِنْهُ ۚ وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ ۝

چې دوباره اوكرې نو بدله به اخلي الله دهغه نه، والله زورآور دي بدله اخېستونكې دي

﴿لَا تَقْتُلُوا الصَّيِّدَ﴾ دانهې دماقبل نه معلومه شويده نودلته ئي بياذكر دتاكيد دپاره دې،

اوامرادقتل نه عام دې چه په ذبح سره وي اوكه بغير ذبح نه وي اومحرم اهل ذبح نه دې نود هغه ذبيحه نه ده حلاله، اودصيدنه مرادعام دې عندالاحناف چه ماکول اللحم وي اوكه نه وي، او ددې حكم نه مستثنى دي پنځه څيزونه چه په حديث كښې ذكر دي، كارغه، تپوس، لرم.

مره. حمله کوونکې سپې، اوحیه (مار) په روایت دمسلم کښې هم راغلي دي.

﴿وَأَنْتُمْ حُرُمٌ﴾ دا جمله حالیه ده، اوداعام دې چه په حرم کښې وی اوکه دحرم نه بهروی خوچه په احرام کښې وی نونښکار کول نهی حرام دی، اوپه حکم ددې کښې هغه څوک دې چه په حدود دحرم کښې وی نونښکار په حرم کښې حرام دې اگرکه په احرام کښې نه وی.

﴿ثُمَّ مَدَا﴾ چه احرام نهی یادوی اودقتل کولو اراده اوکړی نودا، متعمداً، دې، اوهرچه دې ناسی اوخاطی نودجمهوروپه زندهغه هم په دې کښې داخل دې یعنی جزاء پرې واجبه ده. اوقید د (متعمداً) یادکرشویدي، د﴿وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمُ اللَّهُ﴾ دوجه نه ځکه په دې کښې اشاره ده عذاب د دنیاوا آخرت ته، یعنی گناه اوعذاب اخروی فقط په (متعمداً) باندې دې، یادوجه د شان نزول نه دې ځکه چه روایت دې چه نزول دآیت په حق د(متعمداً) کښې دې، ابوالیسرعمداً حمله کړې وه په حماروحشی باندې، اوامام زهری رحمه الله وئیلی دی چه دكتاب الله نه معلومیرې وجوب دجزاء په متعمداً باندې، اودسنت نه معلومیرې وجوب دجزاء په خاطی اوناسی باندې.

﴿يَنْتَلِ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعْمِ﴾ (من النعم) بیان دې نویه نزد دامام شافعی رحمه الله بیان دمثل دې یعنی مثل به د نَعَم نه وی نومثل صوری مراد دې اوپه نزد دامام ابوحنیفه رحمه الله دایان د ماقتل دې یعنی مقتول به دنعم نه وی اومراد دمثل نه مثل معنوی دې یعنی قیمت، لکه د

﴿يَتَكَّمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ﴾ نه معلومیرې ځکه چه مثل صوری خو ظاهروی نوحکم د دؤوعادلانوته ضرورت نښته دې، ځکه چه هرڅوک دمثلیت فیصله کولې شی، والتفصیل فی اصول الفقه

﴿يَتَلَعَّ الْكَتْمُ﴾ داحال دې دضمیر د (به) نه په (يعكم به) کښې یاد(جزاء) نه (ای لوجب علیه

جزاء حال کون ذالک الجزاء) ﴿هَذَا﴾ یادادصفت دمفعول مطلق دپاره دې (ای یهدیه هدایابالغ الکعبة) او مطلب دادې چه دکوم مثل (قیمت) چه فیصله اوکړی نوکه هغه قیمت زیات وی نو هدی دې پرې واخلی حرم ته دې نهی اورسوی یادې نهی مساکینوته صدقه کړی اوکه دهغه قیمت کم وی هدی پزی نه کیږی نوطعام دې پرې واخلی اودحرم په مساکینودې نهی صدقه کړی ﴿أَوْ كَثْرَةً﴾ دا عطف دې په محل د(من النعم) باندې یاعطف دې په (جزاء) باندې

﴿طَعَامُ مَسْكِينٍ﴾ عطف بیان د (کفارة) دې یاخبردمبتداء محذوف دې (ای هی طعام مساکین)

﴿أَوْ عَدْلُ ذَلِكَ صِيَامًا﴾ دا عطف دی په (طعام) باندې، ده نصف صاء به بدله کنسی به روزه

وی، دلته درې صوره ذکر شو (هدی، طعام مساکین، صیام او) دتخیردپاره دې او اختیار د جانی (جنایت کوونکی) دپاره دې په نزد دامام ابوحنیفه رحمته الله علیه باندې، نو حاصل داشوچه چاښکار قتل کړو نو په ده باندې جزاء واجبه ده چه مماثل وی دمقتول سره چه هغه به هدی وی یابه طعام وی یابه صیام وی ﴿لَتَكُونَنَّ﴾ دامتعلق دې د(جزاء) سره یاد فعل مقدر سره (ای جوړی او شرعاً ذلک)، اود (وَبَالٍ) نه مراد سزا، او په اصل کښ (وَبَالٍ) ثقل ته وائی. وابل، مطر کثیر ته وائی. وبلل، هغه طعام ثقیل ته وائی چه زرته هزمیږی، اود (أَفْرِ) ضمیر یا راجع دې (من) ته. اود امر نه مراد فعل دې یعنی مخالفت کول د حکم د الله تعالی، یا ضمیر راجع دې الله تعالی ته او مضاف مقدر دې (ای لینوق وبل مخالفة امر الله)،

﴿مَعَا اللَّهُ مِمَّا سَلَكَ﴾ یعنی دآیت دنزول نه قبل، یاد اسلام نه قبل چه چاقتل دصید کړې دې نو دهغې کفار نه نشته دې، ﴿وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمُ اللَّهُ مِنْهُ﴾ (من عاده) شرط دې (فَيَنْتَقِمُ اللَّهُ) ورله جزاء ده په تقدیر دمبتداء سره (ای لهوینتقم الله) خکه مضارع مثبت چه جزاء واقع شی نو دخول دفاء، جزائیه پرې نه کیږی، او مراد دعودنه دوباره جنایت کول دی اود انتقام نه مراد سزا د آخرت ده، او دجمهور په نزد باندې ترینه کفار نه ساقطیږی، اود ابن عباس رضی الله عنه اوشریع په نزد په تکرار دجنایت سره کفار نه نشته دې صرف عذاب اخروی دې، دوئی استدلال کړیدی په ظاهر د آیت سره او جمهور وائی چه وعید په عائد منافی نه دې دجوب دجزاء سره، اود جزاء ذکر اونه شو خکه چه مخکې ذکر شویده اوبعض وائی چه د﴿فَيَنْتَقِمُ اللَّهُ مِنْهُ﴾ نه مراد وجوب د کفارې دې، اوبعض وائی چه دعودنه مراد عود دې تحلیل ته اود انتقام نه مراد اخروی سزا ده.

أَجَلٌ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ مَعَافَا لَكُمْ

حلال کړې شوې دې ستاسودپاره ښکار ددریاب او طعام دهغې دپاره ددې چې نفع شی ستاسودپاره

وَلِلنَّسَائِرِ وَحُرْمَ عَلَيْكُمُ الصَّيْدُ الْبَرِّ مَا كُنْتُمْ حُرْمًا ۚ وَالْقَوْلَا لِلَّهِ

اود ټولو مسافرنودپاره، او حرام کړې شوې دې په تاسو ښکار داو چې خوږې چې احرام کښې یی، او ویرې د الله نه

الْبَرِّ إِلَيْهِ تُحْمَرُونَ ۝

هغه ذات چې تاسو به هغه ته جمع کېدئ شی.

﴿إِیلَ لَکُمْ صَیْدُ الْبَیْرِ وَطَعَامُهُ﴾ داد محلاتو بیان دی، اود صید، نه مراد یا معنی مصدری ده یعنی اصطیاد، بنکار کول په دریاب کنې، اوضمیر په طعام کنې راجع دی صید ته به معنی دمصيد سره او طعام په معنی داکل سره دې معنی داده چه حلال دې تاسو دپاره بنکار کول به دریاب کنې او خوړل ددغه بنکار. یا صید، په معنی دمصيد سره دې اوصید البحر هغه دې چه داوبونه بغیر ژوندون نشی کولې برابر خبره ده چه په دریاب کنې وی اوکه په نه ریاحوض کنې وی. او په نزد دبعض ائیمو اضافت په صید البحر کنې داستغراق دپاره دې نوتمام مافی البحر حلال دی اوبعض ائیمو ترینه کلب او خنزیر مستثنی کړیدی. اوبعضو ترینه ضفدع (چندنبه) مستثنی کړیده او په نزد داحنافو صرف سمک (مهی) حلال دې او اضافت داستغراق دپاره نه دې په قرینه دحدیث سره (احل لنا المیتان، السمک والجراد) یا صید په معنی اصطیاد سره دې نه په معنی دمصيد سره. لکه په (حرم هیکم صید البر) کنې مراد اصطیاد دې. نه صید، اود (طعامه) نه مراد په دې تقدیر باندې هغه دې چه دریاب بهرته راغورخولې وی په چې وهلوسره. اود صید نه مراد هغه دې چه چاپه څه آله (جال وغیره) سره نیولې وی. یا ترینه مراد هغه مهې دې چه مالگه ورباندې واچوی نو د یروخت پاتې کیږی او یا ترینه مراد هغه دې چه تازه وی. او هرچه دې سمک طافیه یعنی هغه مهې چه په اوبو کنې دننه په خپله مړشی. او اوپر سیرې، نو داوبو په سر راشی، نو دا په نزد داحنافو مکروه تحریمی دې. په دلیل دحدیث دابوداؤد سره (عن جابر بن عبدالله قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ما لقی البحر اوجزر عنه لکله ومات له وطفی فلا تاکلوا) اهتواض کړیدی امام بهیقی چه په دې حدیث کنې راوی یحیی بن سلیم دې هغه ضعیف دې. علامه عینی جواب کړیدی چه یحیی بن سلیم دشیخینوراوی دې نوثقه دې ابن جوزی اهتواض کړیدی چه په دې حدیث کنې یوراوی اسماعیل بن امیه دې، (عن ابی الزبیر) او هغه متروک دې، عینی جواب کړیدی چه متروک اسماعیل بن امیه ابو الصلت دې اودا هغه نه دې بلکه د اسماعیل بن امیه القرشی الاموی دې اوداقوی دې، ابو داؤد وئیلی دی چه دابو الزبیرنه دا حدیث، سفیان ثوری، ایوب، حماد، روایت موقوفاعلی جابر رضی الله عنه کړیدی، او اسناد ددې حدیث هم دارنگه شوی دې، په وجه ضعیفه سره دابن ابی ذئب نه هغه دابو الزبیرنه هغه د جابر رضی الله عنه نه مرفوعاً عن النبی صلی الله علیه وسلم، امام ترمذی رحمه الله وائی چه امام بخاری رحمه الله وئیلی دی چه دا حدیث محفوظ نه دې، دابن ابی ذئب روایت دابو الزبیرنه معلوم نه دې، علامه عینی رحمه الله وائی چه قول دامام

بخاری رحمه الله مبنی دې په مذهب دده په حدیث معنعن کښې چه هغه ثبوت دسماع دې اود جمهوروپه نزدسماع شرط نه ده صرف معاصرت کافی دې، اودابن ابی ذئب معاصرت دابوالزبیرسره ثابت دې، حاصل دادې چه داحدیث په روایت داسماعیل بن امیه عن ابی الزبیرعن جابررضی الله عنه سره مرفوعاً عن النبی صلی الله علیه وسلم سره صحیح دې کمال روایة ابی داؤد، اوپه روایت دسفیان ثوری، ایوب، حماد سره موقوفاً علی جابررضی الله عنه صحیح دې اوپه روایت دابن ابی ذئب عن ابی الزبیرسره مرفوعاًضعیف دې په نزد دامام بخاری رحمه الله اوعلامه عینی ورته صحیح وائی،

﴿مَتَنًا لَكُمْ﴾ دامفعول له د (أُحِلُّ) دې، یعنی ضیدالبحرحلال کړې شویدي ستاسودنفع دپاره چه تاسوئې تازه تازه خورئ، اودمسافرینودنفع دپاره چه دهغوئ دپاره په سفرکښې ضرورت راخی لکه موسی علیه السلام چه دخضر علیه السلام ملاقات له تللو، نوزاد راہ، ئې مهې وؤ

﴿وَنَزِمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ﴾ (صید) په معنی دښکارکولوسره دې نوښکارکول اوښکارذبح کول دمحرّم دپاره خرام دی اودارنگه خوړل دښکار، دمحرّم دپاره حرام دی که چرته دده په امریااشارې سره وؤ، نوامریااشاره، تعاون، په حکم داصطیادکښې دی، اوکه چرته محرم امر، یااشاره ته وی کړې نوبیاحرام نه دی، ځکه (صیدالبر) په معنی داصطیادسره دې اوداصطیادنه دې، دښکارحرمت په حالت داحرام کښې یو وارې په ﴿لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَأَنْتُمْ حُرْمٌ﴾ کښې ذکرشو، اوبیاپه ﴿وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمُ اللَّهُ مِنْهُ﴾ کښې ذکرشو، بیادلته دریم وارذکرشو، اوبیاښې مزیدتاکید اوشوپه دې قول سره ﴿وَأَنْتُمْ عَلَى اللَّهِ﴾ الی آخرالایة

جَعَلَ اللَّهُ	الْكُفَّةَ	الْمَهْمَتِ الْحَرَامِ	فِيمَا
گرزولې، ده الله	کعبه	چې کور عزت مند دې	سبب دبقا او د انتظام د امورو ددين او ددنیا
لِلنَّاسِ	وَالشَّهَرِ الْحَرَامِ	وَالْهَدْيِ	وَالْقَلَابِدُ
دخلقو دپاره	اومياشت محرمه	اوهديه	او قلاند (اميلونووالاخاروي)

ذٰلِكَ لِتَعْلَمُوْا اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا

دایان: ددی دپاره دې چې تاسو یوه شی «یقین او کرې» چې بېشکه الله عالم دې په هغه څه

فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِی الْاَرْضِ وَاَنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ ﴿۵﴾

چې په آسمانو کېښي او په هغه څه چې په زمکه کېښي او بېشکه الله په هر څه باندې عالم دې

اَعْلَمُوْا اَنَّ اللّٰهَ شَدِيْدُ الْعَقَابِ وَاَنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿۶﴾

پوه شئ چې بېشکه الله^۲ سخت عذاب ورکونکې دې او بېشکه الله بخښونکې او رحم کوونکې دې

﴿جَعَلَ اِنَّ الْكُتُبَةَ﴾ داد دریمې مسئلې بیان دې چې نذر الله (هدی وغیره) «قیاماً الناس» دې نودا قاتم اولرئ، «الکعبة» مفعول اول دې د «جعل» دپاره، او «(البيت الحرام)» ترینه بدل دې. دپاره ذمّح، او «(قیاماً)» مفعول ثانی دې، د «جعل» دپاره، قیاماً په اصل کېښي قواماً دې. په معنی (د مایقوم په امره) سره، یعنی سبب او ذریعه دبقاء، دلته څلور امور ذکر شوي دي.

(۱) الکعبة، (۲) الشهر الحرام، (۳) الهدی، (۴) القلائد، د ﴿وَالنَّهْرَ الْحَرَامَ وَالْمَدَنَ﴾ نه روستو، «قیاماً للناس» مقدر دې، په سورة نساء کېښي دمال دپاره دالفظ استعمال شوي دي. «وَلَا تَتَوَلَّوْا السُّفَهَاءَ اَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللّٰهُ لَكُمْ قِيَامًا» نوما ل ته چې تمې «قیاماً» وئیلی دی نو هغه د دنیوی زندگي او انفرادی زندگي په اعتبار سره، او دې څلورو امورو ته چې تمې قیاماً وئیلی دی نو دا اجتماعي او دیني اوسياسي، قومي زندگي په اعتبار سره، نولکه څه رنگه چې مال، په معاشره کېښي دعزت دزندگي کفیل دې، نودارنگه دمسلمانانو ددیني او اجتماعي اوسياسي زندگي، دپاره روح، د بیت الله سره تعلق، او دasher حرم سره او هدا یاؤ سره تعلق دې. کعبه شریفه دخلقود ددیني او دنیوی دواړو حیثیتونو سره دقیام او انتظام باعته ده، دیني حیثیت سره خو ظاهره ده، چې. افعال دحج وعمره، استقبال فی الصلوة احتیاج لری بیت الله ته. اولویه خبره داده چې دا الله تعالی په علم ازلی کېښي دامقدره وه چې دمصلح اعظم هادی عالم، سید الکونین محمد صلی الله علیه وسلم دپیدایش اوسکونت سعادت دحرم دبختوري خاورې په نصیب

۱- علت د نذر الله دپاره.

۲- تخويف بشارت.

کښې دې. او هر چه دې په دنيوی حیثیت سره نوڅکه چه الله تعالی په ملک عرب کښې. دا خطه (حرماً امناً) گرځولې دې. انسانانو او تمام ساکینو د حرم ته پرندگان، چرندگان، اشجار، نولو نه امن حاصل دې. د ﴿لَنُؤْتِيَنَّكَ﴾ نه مراد ناس، د عربودی، کماقال له الرازی، یا تمام ناس دی عموماً او خصوصاً اهل عرب مراد دی. د جاهلیت په زمانه کښې ظلم او قتل غارت، عام عادت وؤخوپه حرم کښې به چادخیل پلارقاتل ته هم تعرض نه کوؤ. اودارنگه په دې واده غیر دې ذریعې کښې دخوړلو څکلو عمده عمده څیزونه او عمده عمده میوې اودیرقسونه چه اوکتلې شی نو دادقیماً للناس واضح نشانه ده. محققین علماء وائی چه د ﴿فَمَّا لَنُؤْتِيَنَّكَ﴾ مطلب دادې چه دکعبې شریفې مبارک وجود، دکل عالم دقیام اوبقاء باعث دې. ترکوم وخته پورې چه بیت الله موجودوی اودده احترام کوونکی خلق موجودوی نوعالم به موجودوی. اودنیابه آباءه وی اوکله چه الله تعالی داسې اراده اوفرمانی چه ددې عالم خاتمه اوشی نو دامبارک محل. قصر شاهی به اول پورته کړی نو بیابه دنورعالم خاتمه اوشی لکه چه دزمکې دپیدا کولوپه وخت کښې دهرڅه نه مخکښې دا مبارک محل. قصرشاهی. جوړشوي وؤ. ان اول بیت وضع للناس للذي یبکة مبارکاً، امام بخاری رحمته الله ددې آیت په تفسیر کښ حدیث د ذوالسویقتین روایت کړې دې، چه یوتک تورو حشی، ذوالسویقتین. لقب سره یادیری، د کعبې دعمار ت یوه یوه خښته به اونړوی نو دنیا به ختمه شی لیکن ترڅو پورې چه الله تعالی ددې جهان دنظام اوقوام اراده اولری نو هیڅوک زوراور، اوقوی قوم دکعبې دنړولوبه مقصد کښې نشی کامیاب کیدلې. لکه واقعه داصحاب الفیل ددې واضح ثبوت دې اوقرب قیامت ته به چه دکفارو دیرحکومتونه اوفوجونه دخانه کعبې دنړولودپاره جمع شی په یومیدان کښې نوالله تعالی به دغه ټول په زمکه کښې خسف کړی، اودادالله تعالی دحفاظت اوداسلام د صداقت یوعظیم نشان دې چه دظاهری اسبابونه بغیرهیڅ چاپه دغه غلط اوشیطانی مقصد کښې کامیابی نه ده موندلې اونو به اومومی. ﴿وَأَنشَرْنَا السَّحَابَ﴾ دا اسم جنس دې چه اطلاق ئې په قلیل اوکثیردواړوباندې کیږی. اوددې نه مرادخلورمیاشتي دی. ذوالقعدة. ذوالحجه. محرم، رجب، چه مشهوره په رجب مضر سره داهم قیاماً للناس دی نه سبب دحرمت دقتال سره په دی کښې ﴿وَالْهَدَى﴾ هدی هغه څاروې دې چه حرم ته لیرلې شی ﴿وَالْقَلْبُدُ﴾ (ای ذالقلاند) دهغه هدی ده چه حرم ته اولیرلې شی اوپه غاړه کښې ئې امیل

اویزان کرې وی دعلامې دپاره، اوداذکرالخاص بعدالعام دې، نوهدی، او قلاند انبازات الله سبب دبقاء اودنظام زندگۍ دخلقودې ځکه چه هدايا، قلاندوته به غل ډاکوڅه تعرض نه کوږاود هدی په وجه به ئې محرم ته هم څه تعرض نه کوؤ، یادامطلب دې چه ترڅوپورې چه خلق صرف دالله تعالی په نوم نذرونه کوی نوالله تعالی به ئې دهرآقت اوبلانه په امن کښې لری. ﴿ذَلِكَ لِتَعْلَمَ﴾ داقلت تفصیلی دې ددې څلورمې مسئلې دپاره یعنی چونکه تمام (مال السموات والارض) باندې الله تعالی عالم دې نولهذا دهغه په نوم نذروړکول پکاردی اوددې نه معلومه شوه چه انبیاء اوتمام غیرالله، عالم الغیب نه دی نودهغوی په نوم نذر وړکول مناسب نه دی، نوپه دې کښې د دؤومستلونذرالله، نذرلغیرالله، علت بیان شو یوصراحة اوبل اشاره، ﴿اتَّقُوا اللَّهَ﴾ داتخويف اخروی دې دنذرلغیرالله، اوتحریمات لغیرالله کوونکو دپاره ﴿وَذَلِكَ عَفْوَ رَبِّهِ﴾ دابشارت دې دنذرالله اوتحریمات الله باقی ساتونکو دپاره

مَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلْغُ ۚ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُكْمُنُونَ وَمَا تَكْمُنُونَ ۝

نډې په ذمه درسول مگر رسول دی، اوالله عالم دې په هغه څه چې ښکاره کوی تاسواپه هغه څه چې پټوی تاسو

قُلْ لَا يَسْتَوِي الْكَافِرُ وَالْمُؤْمِنُ وَالْقَلْبُ وَلَوْ أَن جَهَنَّمَ كَثُرَتْ أَفْقَانِهَا فَاتَّقُوا اللَّهَ

نورته اووايه نډې برابر پلیست، اوباک اگر که په تعجب کښې اچوي تالره ډېروالي دپلټ، پس ویرېږئ دالله نه

يَأْتِي الْأَكْبَابُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ۝

ای خاوندانو د عقل ددې دپاره چې کامیاب شی

﴿مَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلْغُ﴾ دا حصر اضافی دې چه درسول الله په ذمه رسول دی، نه هدايت وړکول، یامجبورکول په ایمان باندې، اورسول خپله ذمه واری پوره کړیده نوستاسو څه عذرته دې پاتې. ﴿قُلْ لَا يَسْتَوِي الْكَافِرُ وَالْمُؤْمِنُ﴾ داتنفیردې دنذرلغیرالله نه اوترغیب دې نذرالله نه، چه خبیث نذرلغیرالله، اوطیب نذرالله، برابرته دی، مراد دعدم مساوات نه دادې چه خبیث، بغض مردود دې، اوطیب، محبوب اومقبول دې نومرادم استواء په نزد دالله تعالی، او په

احکام شرعیو کنبې ده، او خبیث او طیب شامل دی ذواتو ته، کافر مؤمن، منافق، مخلص، فاسق صالح ته، اودارنگه عقائد اعمالو اموالو ته، شرک، نوحید، بدعت، سنت، حرام، حلال، نذر لغیر الله نذر الله، علوم باطله علوم حقه، اخلاق سنیه اخلاق حسنه، کسب حرام کسب حلال، وغیره ته شامل دي

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا هَذِهِ السُّبُلَ﴾ مدار دمحبوبیت اومقبولیت کثرت نه دي، نو نذر لغیر الله اگرکه دیرزیات اومزی داروی خومقبول اومحبوب عندالله نه دي، بدعت والاعمل اگرکه دیرزیات وی نوسب درضاء الهی نه دي او خطاب هر معتبر، اومخاطب ته دي اوددي وجه نه په ﴿فَاتَّقُوا اللَّهَ﴾ کنبې صیغه جمع ذکرشوه اوبه ﴿يَتَذَكَّرُ أَلَّا يَكُونَ﴾ کنبې اشاره ده دي ته چه ددي فرق دپاره خالص عقل پیکاردي، لب هغه عقل ته وائی چه خالص وی، وهم نه وی غلط کړي، اودارنگه په دي کنبې اشاره ده چه د عقل خاوندلره پیکاردی چه دیوخیزه په ظاهری حسن او کثرت باندې د هوکه نشی، دهرخیز او دهر عمل حقیقت ته دي نظر کوی.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا عَنْ أَشْيَاءَ إِنْ تُبَدِّلْ لَكُمْ تَسْوِمَةً

ای ایمان والو! تپوس مه کوئ دداسې څیزونوکه ښکاره شي تاسو ته حقیقت اوجواب دهغي څه به کړي تاسو

وَإِنْ تَسْأَلُوا عَنْهَا حَتَّى يَبْذُلَ الْقُرْآنُ تَبْدِيلَكُمْ

او که تپوس کوئ تاسو ددغه څیزونو په وخت د نزول دقران کنبې ښکاره به کړي شي تاسو ته جواب او حقیقت دهغي

عَنْ اللَّهِ عَنَّا ۖ وَاللَّهُ عَفْوٌ عَلِيمٌ ۝ قَدْ سَأَلَهَا

معامی کړېده الله دهغي تپوسونو ته، او الله بخښونکي اوصبر کوونکي دي. په تحقیق سره تپوس کړي وو دداسې څیزونو

قَوْمٌ مِنْ قَبْلِكُمْ ثُمَّ أَصْبَحُوا بِهَا كَافِرِينَ ۝

یو قوم مخکښې ستاسو ته بیا شول دوی په وجه دهغي کافران

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا عَنْ أَشْيَاءَ﴾ مضمون دغی دشرک فعلی ذکرشو، په دي کنبې

څلور مسئلې بیان شوي. په دي آیت کنبې ددي مضمون د دعوت دپاره طریقه ذکر کیری، هغه دا چه اولادې، کلیات بیان شی، نوچه هغه په پوهه کنبې راشی اودهن نشین شی نوپه جزئیاتو یوهیدل آسان وی او که اولاد جزئیات بیانول اودهغي بحث اوشی، نوکله ترینه فتنه

مسأله سہمہ اکبری، نود دے وجہ نہ تأسوا ولا جزئیات مہ بیانوی، گنی ﴿تَسْتَوُونَ﴾ بلکہ اولاً کلیات سنوی، متلاً چہ داسے او ویلی شی چہ دفلائی بابایہ نوم نذر، شکرانہ، حرام او شرک دے، نویہ دے باندے عام خلق پہ آسانہ سرہ نہ پوہیری، اوچہ داسے بیان اوشی چہ دانہ تعالیٰ نہ مسو ادبل چا عبادت، مالی، بدنی، قولی، کول شرک او حرام دے، نویہ دے باندے عام خلق پہ سانہ پوہیری نو دیو ولی دنامے دندرمسئلہ پہ آسانہ سرہ ذہن تہ راشی، حاصل داچہ اول کلیہ او بیاجزئیہ بیانول پکار دی، لفظ (اشیاء) غیر منصرف دے، پہ دے کنبی ھیراقوال دی، مذهب دسیبیوہ او خلیل او دجمہورو بصرینودا دے چہ دا جمع دے شی، دہ او داپہ اصل کنبی (شیئ) پہ وزن (دفعلاء) دے، نودالف ممدودہ دوجہ نہ چہ قائم دے پہ مقام دسیبیو، غیر منصرف دے، او بیابغہ ہمزہ چہ لام کلمہ دہ، مقدمہ کرے شوہ، حکمہ اجتماع دھمزتینو ((بہما الف)) مستکرہ دہ، نود (شیئ) نہ اشیاء جو پشو، نودفعلاء وزن نہ لفعاء جو پشو، اومذهب دفرا، دادے چہ دا جمع دے شی، دہ او اصل ئی (اشیاء) و، پہ وزن داففعلاء سرہ، لکہ انبیاء، دودہ ہمزتین جمع شونیوترینہ تخفیفاً حذف شو، نویا، پہ دے قول باندے ہم عدم انصراف، دالف ممدودہ دوجہ نہ دے، مذهب کسانے دادے چہ اشیاء پہ وزن داففعلاء دے، ہمزہ لام کلمہ دہ، زاندنہ : اوعدم انصراف دوجہ نہ مشابہت نہ دے، دھغہ الفاظوسرہ چہ پہ آخر کنبی الف دتانیث و لکہ ابن حاجب رحمہ اللہ دلفظ دسراویل دپارہ وئیلی دی (وقیل عربی حُمل علی موازنہ).

ددے ایت پہ شانِ نزول کنبی متعدد روایات دی، دصحیحینوپہ روایت کنبی سوا دعبد اللہ بن حذافہ رضی اللہ عنہ مذکور دے چہ دہ سوال او کرو دنی صلی اللہ علیہ وسلم نہ (من ای)، اقبال حذافہ، پہ بل روایت دبخاری کنبی دی چہ بعض خلقوبہ در رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نہ استہزاء سوال کولو چاہہ وئیل، (من ای) چاہہ وئیل، (این ناقتی) نودا آیت نازل شو، دارنگہ پہ یوروایت دبخاری کنبی داسوال مذکور دے (این انا، قال فی النار، وقال آخر، من ای، قال حذافہ وکان یدعی لغیرہ فزلت ہذہ الایۃ) اوپہ روایت دمسلم، ترمذی، واحمد کنبی دی، چہ ہرکلمہ فرضیت دحج نازل شونواقرع بن حابس او وئیل چہ آیا، ہرکال حج کول زمونرپہ ذمہ فرض دے، نورسوال اللہ صلی اللہ علیہ وسلم سکوت او کرو، نودہ دویم خل سوال او کرو نویانی صلی اللہ علیہ وسلم سکوت او کرو، نوہغہ دریم خل سوال او کرو، نوی صلی اللہ علیہ وسلم ورتہ او فرمائیل، (عتاباً) چہ کہ ماوئیلے وے نعم نوہرکال بہ حج فرض وے او تاسوبہ طاقت نہ لرلو، او بیانی او فرمائیل (دعون ماترککم) ستاسونہ مخکنبی بعض امتونہ پہ دے ہلاک شوی

و. چه په کثرت سره به ئې سوال دخپلو انبیاؤنه کولوچه د دوی د سوال په وجه به یوڅیز فرض شونویا به دوی خلاف ورزی د حکم نه کوله، الخ، مقصود دادې چه بې ضرورته سوالات مه کوئ. (کمال زوایة البخاری فی عن عقوب الامهات، ومنع وهات، ولیل و قال واضاعة المال، وکثرة السؤال، او کما قال).

﴿إِنْ يَنْدَلِكُمْ تَسْوُكُمْ﴾ که ظاهر کړې شی تاسوته جواب دهغې یعنی جواب ئې راشی نو د تپوس کوونکی دپاره به سبب دخفه کیدلووی، ځکه دهغه د مرضی او منشا خلاف به وی. دا جمله صفت مقیده دې د (لَا تَسْأَلُوْهُنَّ عَنْ أَشْيَاءٍ) دپاره، یعنی داسې سوال مه کوئ چه سبب د ناگواری، او سبب د حرج گرځی، نو معلومه شوه چه ضروری تپوس خوپکار دې لکه (فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ) اود دې وجه نه ورسره بعضی مفسرینو دا قید ذکر کړې دې (بِمَا لَدَعُوا إِلَيْهِ حَاجَةً)،

﴿وَإِنْ تَسْأَلُوْهُ﴾ د احم صفت مقیده د (عَنْ أَشْيَاءٍ) دپاره دې او عطف دې په (إِنْ قَبْلَكُمْ) باندې، یعنی د داسې د اشیاء په باره کښې سوال مه کوئ چه په وخت دنزول دوحی کښې دهغې جواب تاسوته ظاهرولې شی په وحی سره او په دې دواړو جملو کښې، (إِنْ قَبْلَكُمْ تَسْوُكُمْ)، (إِنْ تَسْأَلُوْهُنَّ)، الخ، کښې علت د منع ته اشاره ده، چه مجموعه د امرینو ده، یو (تَسْوُكُمْ) بل (قَبْلَكُمْ) یعنی بې ضرورته تپوس مه کوئ ځکه چه کله تاسو دنزول دوحی په وخت کښې یو سوال او کړئ نو جواب به ئې ضرور درکولې شی، او په هغې به تاسو خفه یئ، نو ځکه سوال مه کوئ او دا دواړه امرین واقعی دی، فرضی ندی، (وَإِذَا سَأَلْتُمْ عَنْ أَشْيَاءٍ فِيْ زَمَنِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَرْوِ الْقُرْآنَ بِأَبْدَانِهَا وَمَنْ أَيْدَاهَا سَأَلْتُمْ فَلَا تَسْأَلُوْهُنَّ عَنْهَا) (شربینی)، او بعضی مفسرین وائی چه (وَإِنْ تَسْأَلُوْهُنَّ)، الخ، ترغیب دې سوال ته، یعنی دمعلوماتو حاصلو، اود تپوس کولو دپاره د ابهترینه موقعه ده چه نزول دوحی کیږی، نو سوال واردیږی چه په اول دکلام کښې نهی راغله صراحة د سوال کولونه، اودلته ترغیب ذکر شو سوال کولونه نوداخوتناقض دې په کلام کښې، نو جواب دادې چه د (عَنْهَا) ضمیر هغه اشیاء ته نه دې راجع چه منع د سوال ترینه شویده، (ای مالا تدعوا لیه حاجة، یا مالا یخیر لکم فیهِ) بلکه راجع دې هغه اشیاء ته چه (مست الحاجة الیه) لکه په دې قول د الله تعالی، (وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سَلَّةٍ مِنْ طِينٍ) یعنی آدم، ثم قَالَ تَعَالَى، (ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نَفْسًا، ضمیر د (جَعَلْنَاهُ) راجع دې نسل د آدم ته، نو دآیت مطلب دادې چه بې ضرورته تپوسونه مه کوئ اود ضرورت تپوسونه کوئ اودانې بهترینه موقعه ده ﴿عَمَّا أَتَتْهُ﴾ دهنی دنزول نه قبل چه

سوالونه ناسو کړیدی هغه معاف دی

﴿ قَدْ سَأَلَهَا قَوْمٌ مِّنْ قَبْلِكَ عَنْهَا ﴾ (سأله) ضمیر مسئله ته راجع دې چې په ضمن د (لا تسئلوا) کسی دې. او عبارت په حذف دمضاف سره دې (ای سئل مثلها) یا ضمیر اشیاء ته راجع دې. او کلمه د (عن) مقدره ده. مخکېنو قومونو چې سوالونه کړي وونوپه هغې کښې قوم شمو دې چې سوال ئې کړې وو. د صالح علیه السلام نه د ناقة، او قوم د عیسی علیه السلام سوال کړې وو د ماندې نو د کفر به وجه قوم شمو د تبا ه شو، او قوم د عیسی علیه السلام مسخ شو خنزیران، او یهودو چې د موسی علیه السلام نه به پاره د بقره کښې سوالونه او کړل، نو بلا فائده ئې خپل خان په مشقت کښې واچولو. ﴿ ثُمَّ سَبَّوْا بِهَا ﴾ (ای صا روا بسها).

مَا جَعَلَ اللَّهُ مِنْ بَحِيرَةٍ وَلَا سَائِبَةٍ وَلَا وَصِيلَةٍ وَلَا حَامٍ وَلَكِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يَفْتَرُونَ

نه ده مقرر کړې الله هیڅ بحیره اونه سائبه اونه وصيله اونه حام لیکن هغه کسان چې کافران دی جوړوي

عَلَىٰ اللَّهِ الْكُذِبُ ۖ وَأَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ۝

په الله باندې دروغ، او اکثر ددوی نه عقل نه لری.

﴿ مَا جَعَلَ اللَّهُ مِنْ بَحِيرَةٍ ﴾ داد تحریمات غیر الله اعاده او تفصیل دې د (جعل) نه مراد حکم کول او شرع جوړول دی، او (من) زائده د تاکید د نفی دپاره دې، یا مفعول ثاني د جعل مقدر دې (ای محرمه بتحریم الجاهلیه) د بحیره وغیره راجع تفسیر هغه دې چې امام بخاری رحمه الله د سعید بن المسیب نه نقل کړیدې، اگر که په دې کښې مختلف اقوال دی. ﴿ بَحِيرَةٍ ﴾ هغه اوبښه ده چې د هغې (پښی) به د بتانو د پاره وقف وو، او هیچاپه د خان دپاره نشوه لوشلې. او ﴿ سَائِبَةٍ ﴾ هغه خاړوې چې د بتانو په خاطر به ئې په هغه بار اوړل حرام گنرل او آزاده ئې پرېښودلو. او ﴿ وَصِيلَةٍ ﴾ هغه ځوانه اوبښه چې د اړ نه دوه واری به ترینه مسلسل مؤنث بچی پیدا شو. چې په درمیان کښې به ئې مذکر نه وو، نو دغه شان اوبښه به مشرکانو د خپلو معبودانو درضا جوئی دپاره آزاده پرېښودله ﴿ حَامٍ ﴾ هغه مذکر اوښ چې له اوبښانې به ترینه حاملې، (بلاربې) شوې نوهغه به ئې د بتانو په نوم پرېښودو، او د بار اوړلو نه به منع کړې شو، او د هیڅ مرعی اوبونه به نشومنع کولې، په حدیث د بخاری کښې راغلی دی، نبی صلی الله علیه وسلم فرماني چې ما عمرو بن لحي په اور د جهنم کښې اولیدو چې خپلې کولمې ئې په خان پسې په اور کښې

راښکلی. اودا اول سرې ووجه رسوم دبحيره ساتبه ئې په عربو کښې رائج کړل اودين دابراهيم عليه السلام نې بدل کړ واوبت پرستې ئې دشام نه عربو ته راوړله.

فانده: دتحريمات غيرالله حکم دادي چه حلال دې اوگنړلې شى اودې خوړلې شى. ليکن به يو خانې کښې چه تخريمات غيرالله دندزلغيرالله سره خلط شوى وونونه به شى خوړلې

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَى مَا أَنزَلَ اللَّهُ وَإِلَى الرَّسُولِ قَالُوا حَسْبُنَا

اوکله چې اوونيلې شي دوى ته راشي هغې ته چې نازل کړېدې الله اوراشي رسول ته وای دوى پوره ده مونږ لره

مَا . وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا آوَلَوْ كَانَ أَبَاؤُهُمْ

هغه لاز چې موندلى دى مونږ په هغې باندې پلارنېکه خپل، آيا دوى اتباع کوي اگر که وؤ پلار نېکه ددوى

لَا يَعْلَمُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ ۝ لَا يَكْفِيهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنفُسُكُمْ

نه پوهېدل به هيڅ ددين اونه ئې صحيح لارموندلې ده. اي ايمان والو! لازم دې په تاسواصلاح و فکر دخپلوفسرونو

لَا يَهْتَدُونَ مَنْ هَلْ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ

ضرربه نه رسوى تاسوته هغه څوک چې گمراه وى کله چې تاسو هدايت اوموندلو، خاص الله ته ورگرځېدل دي

جَمِيعًا فَيَتَّبِعُهُمُ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ۝

ستاسو دټولو نوڅېرېبه درکړي تاسوته په هغه عملونو چې کوي ئې تاسو

﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ مَكَالًا﴾ درمشورېبه روايت دابن ابى حاتم سره نقل کړيدى چه څوک به

مسلمان شونوکفارو به ورته پيغورورکولو چه تادخپل پلارنېکه لارپريښوده، نودا آيت، نازل

شو، اودمشرکانولونې حجت داؤچه مونږدپلارنېکه لارڅرنگه پريښودلې شو، نو دوى ته

اوونيلې شوچه که چرته ستاسواسلاف، پلارنېکه، دېې عقلى اوگمراهى په وجه دهلاکت به

کنده کښې غورځيدلى وى نوآياتاسوبه هم خان هلاکت ته غورځوى؟ په دې آيت کښې الله

تعالى نهايت په وضاحت اومعقول اندازکښې داقتداء معياربيان کړيدې. (۱)، يو علم، (۲)، بل

۱ يعنې که تاسو امربالمعروف، يعنې تحريمات الله، نذرالله (توحيد)، اونهي عن المنکر، يعنې شرک

نذزلغيرالله، تحريمات غيرالله، جاري اوساتن نوکفار تاسوته ضرر نشي رسولې

هءاء. که دادواره په چاکښې نه وی نودهغه اقتداء نه ده پکار. اود ددغسې چاقتداء کول. خپل ځان هلاکت ته اچول دی. اوچه دادواره په چاکښې موجودوی نودهغه اقتداء منزل مقصوده درسیدلودریعه ده. انسان لره پکارده چه اول دخپلې زندگۍ مقصوداودخپل سفر روح معین کړی اوبیاددې مقصد دحصول دپاره داسې څوک رهنماوگوری چه هغه ته علم وی دلارې دمقصد او هغه په لارې روان هم وی. که علم ورته نه وی نود **﴿لَا يَتْلُونَ﴾** اقتداء سبب دهلاکت دې او که علم ورته وی خودمنزل مقصودپه لاره نه وی روان نود **﴿وَلَا يَهْتَدُونَ﴾** اقتداء هم سبب دخسران دې. اوچه دواره وی نودا اقتداء سبب دفلاح دې. حاصل داچه دافتداء معیار دوه څیزونه دی (۱) علم. او (۲) اهتداء اومحض پلارنیکه والې. لیبروالې. نومیث. حکومت. مالدارۍ. معیاد دافتداء نشی کیدې اودائمه مجتهدینودافتداء حقیقت هم داده امره دی چه هغوی **﴿يعلمون﴾** دی په علم دکتاب اوسنت احاطه کونکی دی او **﴿يَهْتَدُونَ﴾** هم دی دکتاب اوسنت په لارې روان دی څوک چه دا آیت دائومجتهدینودتقلیدپه ردکښې پیش کوی نوذا غلط استدلال اومحض ضد اوتعصب دې

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ﴾ داتسلی ورکول دی مؤمنانوته چه هرکله تاسوپه خپل دین (توحید) باندې مضبوط شی اودخپل دین دعوت ورکوی اودیوبل اصلاح کوی نو کفارپه تاسوته هیڅ نقصان نشی رسولې. مسلمانانوته نقصان رسیدل د دوی دغفلت په وجه اویه خپل دین باندې دعمل اود دعوت پریښودلوپه وجه کیږی. **﴿عَلَيْكُمْ﴾** اسم فعل دې په معنی **﴿الزَّوَامُ﴾** سره یعنی لازمه اونیسی اصلاح دخپلونفسونو.

﴿لَا يَتْرُكُكُمْ مَنْ مَلَ﴾ دآیت دظاهرنه معلومیرې چه امربالمعروف نهی عن المنکر دعوت اوتبلیغ ته ضرورت نشته بلکه هرسړې دې دخپل ځان فکرکوی. حالانکه دادقرآن او حدیث دې شماره تصریحاتونه خلاف ده. دقرآن. حدیث دیرتصریحات دی چه امربالمعروف نهی عن المنکر داسلام اهمه فریضه اوددې امت امتیازی خصوصیت دې. مفسرینوددې آیت مختلف توجهیات ذکرکړیدی (۱) دا آیت دعوت دترک اود دعوت دفرضیت دواړنه ساکت دې. دعوت دفرضیت دنورونصوصونه ثابت دې اوددې آیت مقصودتسلی ورکول دی چه څوک مؤمن. مطیع مهتدی وی نواگرکه دده آباء اواجداد. اقارب گمراه وی خودچاگمراهی. مطیع مهندي ته ضررنه رسوی. (۲) دا آیت دپراوکداوصریح دې په وجوب دامربالمعروف او نهی

عن المنكر كنبی ۱۔ خكه چه عبد الله بن مبارك رحمه الله وائى، (هذه او كذاية لى وجوب الامر بالمعروف والنهي عن المنكر، (كمارواه ابن كثير والقرطبي والرازي رحمهم الله تعالى) خكه چه دافسكم، نه مراد. اهل جنس. اهل دين مراد دى، لكه (فاقتلوا انفسكم)، بقره آيت نمبر ۵۴، (اى عليكم اهل دينكم يان يعظ بعضكم بعضا ويرغب بعضكم بعضا الخيرات وينفره عن القبايح والسيئات)، كبير ۲۔ او حضرت ابوبكر رضى الله عنه فرمائى چه (لا يضركم من ضل اذا اهديتكم) معنى داده چه تاسوا امر بالمعروف اونهى عن المنكر كوى، نودگناهونودوجه نه چه كوم عذابونه راخى نود دعوت په وجه به تاسود عذاب نه محفوظ ينى، خكه چه بغير دامر بالمعروف اونهى عن المنكر نه اهداء نشى راتلې، (روح) (لا يضركم ضلال من ضل اذا اتم دتمم العمل بطاعة الله وادبهم فيمن ضل من الناس ما ألزمكم الله به فيه من فرض الامر بالمعروف والنهي عن المنكر)، (ابن جرير)، ابوداؤد، ترمذى، ابن ماجه، وغيره په واسطه دقيس سره دابوبكر رضى الله عنه نه روايت كړيدې (خطبنا ابوبكر رضى الله عنه فقال انكم تقرأون هذه الآية، وتأتون لها على غير تأويلها: وان سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم، يقول ان الناس اذا راوا الظالم فلم يأخذوا على يديه اوشك ان يبعثهم الله بعذاب من عنده)، يعنى ابوبكر رضى الله عنه اوفرمائيل چه تاسودا آيت لولئ اوبې خايه تاويل ئې كوى، اونه پوهيرئ چه ددې مطلب څه دې، اوبيشكه ما پخپله درسول الله صلى الله عليه وسلم نه اوريدلى دى چه خلق ظالم (دگناه كولووالا) اووينى او (سره دقدرت نه) منع ئې نه كړى نور قريبه ده چه الله تعالى ئې (دمجرمانو سره) په عام عذاب كنبې اونيسى ۳۔ دابن مسعود رضى الله عنه نه ددې آيت تپوس اوشونو هغوى اوفرمائيل چه دقرآن كريم مختلف آيتونه دى يوقسم هغه دى، چه تاويل ئې تير شويدي، دويم هغه دى چه تاويل په زمانه دنبى صلى الله عليه وسلم كنبې واقع شويدي، دريم قسم هغه دى چه تاويل ئې دنبى صلى الله عليه وسلم دزمانې لك وروستو واقع دې، څلورم هغه دى چه تاويل ئې په ورځ دحساب كنبې واقع كيږي نوهركله چه دزرونو اوخواهشاتواختلاف راشى اودلې په تاسو كنبې ډيرې شى نوببادخيل خان ذمه واريئى اودعامو كار (دعوت) پريږدئ، (۴) روايت كړې دې ابوداؤد او ترمذى دابو ثعلبة الخشنى نه، دې وائى چه ماتپوس او كړودرسول الله صلى الله عليه وسلم نه ددې آيت نووې فرمائيل چه بلكه تاسوا امر بالمعروف اونهى عن المنكر كوى تردې پورې چه ته اووينې بخل چه اطاعت ئې كيدې شى اودخواهشاتواتباع كيدې شى اودنيالره ترجيح وركولې شى (په دين) اوهرذې رائي ته خپله رائي ښه ښكار يږي، نوبيا خاص دخپل خان فكر كوه

او پریده امرد عامو، ستاسوته مخکنی داسی زمانه راتلونکی ده چه صبریه هغی کنی داسی دې لکه په موتی کنی څکروته نیول، دعمل کوونکی دپاره په هغی کنی په مثل داجرد پنخوسو (۵۰) کسانو دې چه هریوستاسوپشان عمل کړې وی. چاتیوس اوکړوچه پنخوست زمونږه (صحابه) یاد هغوی نه نو وې فرمائیل چه دهغوی نه. اودابن عباس رضی الله عنه نه روایت دې چه ددې آیت زمانه نه ده راغلې، دغسی روایت دابن عمر رضی الله عنه نه هم راغلې دې ﴿لَا يَصْرُفُكُمْ﴾ مرفوع دې جمله مستانفه ده علت دې دماقبل دپاره یامجزوم دې جواب امر دې اوضمه په راء باندې دوجه داتباع دضاد نه ده. ﴿إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا﴾ زال، مهتدی ټول به دالله حضورته پیش کیږی

لَا يَكْفِي الَّذِينَ آمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ حِينَ الْوَصِيَّةِ

ای ایمان والو وصی جوړول په مینځ ستاسو کنی کله چې نژدې شی یوتن ستاسوته مرګ په وخت د وصیت کولو کنی

اَتْلُو ذَوَا عَدْلٍ مِّنْكُمْ أَوْ آخَرُونَ مِمَّنْ غَدِرْتُمْ إِن آنْتُمْ طَرَفْتُمْ

دوه تنه مناسب دي چې خاوندان دانصاف وي ستاسونه یا نور دوتنه سوا ستاسونه که تاسو سفر کړې وي

فِي الْأَرْضِ فَاصْبِرْ لِمَصِيبَةِ الْمَوْتِ تَحِبُّوْنَهَا مِنْ بَعْدِ الصَّلَاةِ

په زمکه کنی بیا اورسي تاسوته مصیبت دمرګ، ایساروی به دې دواړو لره روستو دمانځه (دمازیګر) نه

لَيُقْسِمَنَّ بِاللَّهِ إِنِ ارْتَبْتُمْ لَا تَشْتَرِي بِهِ ثَمَنًا وَلَوْ كَانَ

نوقسمونه به کوي دواړه په الله که شک کوئ تاسو وای به دوی، نه اخلومونږه پدې قسم سره عوض اگر چې وي

ذَا قُرْبَىٰ وَلَا نَكْتُمُ شَهَادَةً ۖ اللَّهُ إِنَّا لَنُؤْمِنُ بِالْآخِرِينَ

ځېلوان اونه پتووشهادت مونږ دالله، بېشکه دغه وخت به مونږ خامخا دګناهنگارانو نه یو

لَإِنْ عَزَّ عَلَىٰ آثَمُهَا اسْتَحَقَّ إِنَّمَا فَآخَرِينَ

نویس که خبر اوکړې شو پدې خبره چې بېشکه دې دواړو کړیدی ګناه په دروغ قسم کولو سره، نو نور دوه کسان دي

يَقُولُونَ مَقَامُهَا مِنْ الَّذِينَ اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمْ

فانه شي به مقام ددي دواړوبه باره دقسم كولو كښي، دطرفه دهغه كسانونه (ورته)، چې حق ئې ضائع شويدي

الْأُولَئِينَ فَيَقْسِمْنَ بِاللَّهِ لَشَهَادَتُنَا أَحَقُّ مِنْ شَهَادَتِهِمَا

چې ډېر نژدې وي مري نه نوقسم به كوي په الله څه چې خامخا قسم زموږ رېښتني دي د قسم ددغه دواړو نه

وَمَا اعْتَدَيْتَا إِذَا لَمِنَ الظَّالِمِينَ ۝ ذَلِكِ أَكْثَرُ

او زياتې نه دي كړې موږ، بېشكه موږ به پدغه وخت كښي دظالمانو نه يو داطريقه ښه نژدې ده دېته

أَنْ يَأْتُوا بِالشَّهَادَةِ عَلَى وَجْهِهَا أَوْ يَحْتَفُوا أَنْ تُرَدَّ أَيْمَانُ

چې راتلل به كوي دوى په شهادت سره په طريقه دهغې (دوچې دويرې دالله څه نه، بيا به ويريږي چې واپس به شي قسمونه

بَعْدَ أَيْمَانِهِمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاسْمَعُوا وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ۝

پس د قسمونو دوى نه او ويريږئ دالله څه او او وري، او الله توفيق نه ورکوي قوم نافرمان ته

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا شَهْدَةُ بَيْنِكُمْ﴾ مفسرين وائي چه دا درې آيتونه په قرآن كريم كښي ډير

مشكل دي قرطبي وائي (هذه الايات الثلاث عنداهل المعاني من اشكل ما في القرآن اعراباً ومعنى

وحكماً)، امام رازي وغيره وائي (اتفق المفسرون على انها غاية الصعوبة)، دلته ددي آيتونو رېط

او مناسب دما قبل مضامينوسره دادي چه په ماقبل كښي رد دشرک فعلی اود شرک اعتقادی

اوشونودا آيتونه دشرک اعتقادی دنفی سره متعلق دي چه حلف او قسم په نوم دالله تعالی سره

پکار دي په غير الله سره نه دي پکار، ﴿فَيَقْسِمَانِ بِاللَّهِ﴾ ځكه چه په حلف بغير الله كښي

دغير عالم الغيب متصرف في الامور تسليم كول راځي اود اصريح شرک دي، (من حلف بغير الله

فقد اشرك) (مسند احمد)، ددي آيتونود فهم دپاره شان نزول ذكر كول ضروري دي چه هغه ترمذي

اونورو محدثينو ذكر كړي دي، حاصل ئې دادي چه بدیل بن ورقاء سهمی چه مسلمان

ؤو، دتجارت دپاره دتميم داري اودهغه درور عدي بن بداء سره «چه دادواړه په دغه وخت

کُنِی نصرانیان وُ». ملک شام ته په سفر لارل. په واپس کُنِی په بُدیل رضی الله عنه باندې مرض موت راغې. نودخپل سامان فهرست ئې اولیکلواو په خپل سامان کُنِی ئې پټ کښودلو. اودغه دواړو ته ئې سامان حواله کړواو وصیت ئې ورته اوکړوچه داسامان زما وارثانوته حواله کړئ. بدیل چه مر شو. نودوئ دواړو دهغه سامان راؤړواو وارثانوته ئې ورله حواله کړو. مگر دسپینوزرو یو جام چه دسروزرو میخونه اونقشونه پرې وهلی سوی وُ. هغه ئې ترینه پټ کړو. اوپه مکه کُنِی ئې خرڅ کړو. په یوروايت کُنِی دی چه تمیم وائی چه داجام مونږ په زر روپئ خرڅ کړې وُ. اوروپئ مو تقسیم کړې وې. (نصف لی ونصف لک) وارثانوچه هرکله دسامان فهرست اوکتلو نو په هغې کُنِی دیو جام ذکر وُ. اوپه سامان پکښې موجود نه وُ. نودوئ په دغودواړوباندې دخیانت دعوه اوکړه اوهغوئ انکار اوکړو. نودالبینه المدعی والیمین علی من انکر) په قانون. وارثانوسره چونکه گواهان نه وُونوهغوئ ته ئې قسم دالله تعالی په نوم ورکړو. بیاخه وخت روستومعلومه شوه چه هغه جام دوئ په مکه کُنِی په چاخرڅ کړې دې. نو وارثانو بیا دعوه اوکړه چه جام دوئ پټ کړې وُاوبیانې خرڅ کړې دې. نوهغوئ دواړواوونیل چه جام مونږ بدیل نه په ژوندونې په بیع اغستې وُ. لیکن مونږ سره گواهان نه وُ نومونږ ددې وجه نه مخکې دهغې ذکر نه ووکړې. نوپه دې صورت کُنِی دادواړه مدعیان شواو ورثانکار اوکړو نودفیصلې رخ بدل شواوهرکله چه مدعیانو سره گواهان نه وُ. نودمنکرینو. یعنی دوارثانوته قسم دالله تعالی په نوم واغستې شو. اود دوئ په حق کُنِی فیصله اوشوه اوجام ورته واپس کړې شو. نودا آیت په دې باره کُنِی نازل شو **(شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ)** دامبتداء ده اوخبر ورله (الثان) دې په حذف دمضاف سره. (ای شهادة البین) اوشهادة په معنی دوصی گرځولو اووصی جوړولوسره دې یعنی وصی گرځول دهغه معاملاتوکُنِی چه ستاسوپه مابین کُنِی وی. ددووکسانووصی گرځول مناسب دی. ددو ذکر دوجه دخصوص مورد نه دې اویوکس وصی گرځول یاد ددوونه زیات هم جائز دی. اوبالکل وصی نه گرځول هم جائز دی وصی هغه چاته وئیلې شی چه میت ورته وصیت کړې وی او وکیل ئې گرځولې وی چه زماپه مال کُنِی دمرگ نه روستوداسې قسم تصرف اوکړه. صاحب دفرطی اوروح المعانی دشهدات دپاره ډیرې معنې لیکلې دی. (۱) په معنی دایضاء (وصیت کول) سره. لکه په دې آیت کُنِی. (۲) په معنی دحضور احضار سره لکه **(فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّيْءَ)** (۳) په معنی دقضی اعلام (خبرورکول) سره. لکه **(شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ)**. (۴) په معنی دقرار سره

لکه (والملائكة يشهدون)، (۵) په معنی دحکم اوفیصلې سره لکه (لفی القاضی بكذا) (وشهد شاهد من اهلها)، (۶) په معنی دیمین سره، لکه (شاهدنا احق من شهادتهما)، (۷) گواهی کول

نوبعض مفسرین وائی چه شهادت په معنی دگواهی سره دې اود ﴿ذَوَا عَدْلٍ مِّنْكُمْ﴾ معنی داده چه من المسلمین. اود ﴿أَوْءَاخِرَانِ مِّنْ غَيْرِکُمْ﴾ معنی داده چه من غیر المسلمین، نودا آیت منسوخ دې ځکه چه شهادت دغیر مسلمینو په مسلم باندې جائزه دې، اوبعضو ثیلې دی چه د(من غیرکم) معنی داده چه من الاجانب. اود (منکم) معنی داده چه من الاقارب، نوبیامنسوخ نه دې، او بهتره خبره داده چه دا آیت منسوخ نه دې اوشهادت په معنی دایضاء، وصی مگرخول، سره دې اووصی مسلم اوغیرمسلم دواړه کیدې شی، اوبعض وائی چه داحکم په حالت دسفرکښې دې اوبه حالت دسفرکښې که چرته مسلم، عادل، گواه نه وی نودغیرمسلم گواهی جائزه ده، اودا قول د ابو موسی اشعری رضی الله عنه اوسعیدبن مسیب، سفیان ثوری رحمه الله او احمدبن حنبل دې ﴿إِذَا حَضَرَ أَحَدُکُمْ الْمَوْتُ﴾ اذا ظرفیه دې اوداظرف دې، د ﴿شَهِدَةُ بَيْنَکُمْ﴾ دپاره، او (حضر) په معنی دقرب سره دې، یاد(الموت) نه مراداسباب الموت دې اوداتاویل ځکه پیکاردې چه مرگ حاضرشی نوبیاخو خبره نشی کولې، ﴿حِينَ الْوَصِيَّةِ﴾ دابدل دې د(اذا حضر احدکم الموت) نه. معنی ئې داده چه یعنی وخت دوصیت، اومراد دوصیت نه وصی مقررکول دی، ﴿أَنْتُمْ صَرِّیْتُمْ فِي الْأَرْضِ﴾ دوصی مقررکولودپاره سفرشرط نه دې، نودلته ذکر دسفریاد وجه دخصوص دواقعی نه دې یاددې وجه نه دې چه داسې ضرورت په سفرکښې راخی، ﴿تَحْسِبُونَهُمَا﴾ ددې نه معلومه شوه چه دمدعی علیه قیدکول پیکاردی ﴿مِنْ بَیْدِ الْمَلَاةِ﴾ ددماذیگرمونخ مراد دې یامطلق مونخ اوداتغلیظ دقسم دې په وخت سره ځکه چه وخت دصلوة، وخت داجتماع دخلقووی نومنکرتنه د دروغو وثیلونه شرم راخی، او تغلیظ فی القسم جائزدې، په قول سره اوبه وخت سره اودارنگه په مکان سره لکه په مسجد کښې اوخصوصا دممبر محراب په قرب کښې قسم ورکول، ﴿فَيَقْسِمَانِ بِأَنَّهُ﴾ یعنی اول به دمدعی نه گواه طلب کړې شی نوکه هغه سره گواهان نه وی نوبیا به مدعی علیه ته قسم ورکولې شی، لیکن قسم به صرف په نوم دالله تعالی باندې ورکولې شی. اگرکه منکر اهل ذمه کافرووی، ﴿إِنْ أَرَبْتُمْ﴾ د شک په وجه سره دعوی کولې شی

نویه دې کښې اشاره ده چه قبل ددعوي نه چاته به قسم نشي ورکولې، دغه شان قسم معتبر هم نه دې، ﴿لَا تَشْتَرِي بِهِ ثَمَنًا﴾ یعنی دوي (منکرین) به دالفاظو دقسم سره داهم وائی چه «لافتري» اوداغلیظ قولی دې په یمین کښې او اشتراء په معنی دحصول سره دې اودشمن نه مرادعوض دینوی دې او (به) ضمیر راجع دې اسم دالله تعالی ته یا قسم ته راجع دې.

﴿وَلَوْ كَانُوا ظَاهِرِينَ﴾ ضمیر دکان راجع دې، محلو ف له، «دچا دپاره چه قسم کولې شی. ته. یعنی مونږ به خپل قسم سره نفع ددنیا نه اخلو، اگرکه ددې سره دخپلوانونفع یارعايت کول ضم شی، اوڅوک چه د دؤ وفاندو دحصول (لکه خپله ذاتی نفع اودخپلوانو، نفعي یا رعایت) دپاره دروغو قسم نه کوی نو دیوې فاندې دپاره په طریق اولی سره دروغو قسم نه کوی.

﴿شَهَادَةً أَفْوَى﴾ یعنی هغه شهادت چه الله تعالی ئې مونږ ته حکم راکړې دې اودا تغلیظ قولی دې، اودا جائز دې واجب نه دې، بلکه مفوض دې، رائي دحاکم ته

﴿عَبْرَةً﴾ په معنی داطلاع سره دې اونائب فاعل ئې ماده، دفعل ده، یعنی حصلت العبرة، سره ﴿أَنَّهُمْ﴾ ضمیر ووصیینو ته راجع دې، ﴿أَسْتَحَقَّ﴾ په معنی دحاصلولو سره دې یعنی که چرته داسې اطلاع حاصله شوه چه دې دواړو وصیینو گناه حاصل کړې دې، خیانت ئې کړې دې په مال وصیت کښې او په دروغو سره ئې قسم کړې دې، لکه په شان نزول کښې داسې ذکر دې، چه هغه جام هرکله په مکه کښې ملاؤ شو، نو ورثودمیت چه دوصیینو ته تپوس اوکړونو دوي دواړو دعوه دشراء اوکړه چه مونږ به بیع اغستې دې حالانکه اول ئې دمطلق لاعلمی اظهار کړې وو، نو گویا کښې دوي اولاً، دنه اغستلو قول اوکړواوبیاني داغستلو قول اوکړو، نوددې نه معلومه شوه چه دوي خیانت کړې دې.

﴿فَقَلَّحَانِ﴾ داصفت دموصوف مقدر دې (ای رجلا ن اخران) ﴿يَقُولَانِ مَقَاهُمَا﴾ مراد د قیام نه په مقام د دوي دادې چه اوس به قسم دوي ته ورکولې شی، ځکه چه دوي منکرین دی او وصیین مدعیان دی اوقسم منکرلره وی، ﴿مَنْ أَلَيْنَ اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمْ﴾ دابیان دآخران دې اوددې نه مراد ورثه دمیت دی، یعنی دورثودمیت نه به دوه کسان قسم کوی ځکه چه دوي منکرین دی دبیع نه او وصیین مدعیان دبیع دی نوچه دمدعی سره گواهان موجودنه وی نومنکرلره به قسم ورکولې شی، اوددې په ترکیب کښې دمفسرینودوه اقواله دی یوداچه «استحق» فعل دې اوفاعل ئې محذوف دې چه الیمین دې اودا په نزد دهغه چاچه حذف دفاعل جائز وائی

نودنقدیرد ارنگه شو (استحق، اليمين، القسم، عليهم) چه ثابت شو قسم کول په دوی باندې. نور وروسته ته. **استحق عليهم**، ځکه وائی چه قسم په دوی ثابت شویدی اوبعض وائی چه دلته ماده د فعل فاعل دي. نو **استحق**، په معنی د ثبت الحق سره دي او ورثوته. **استحق عليهم**، ځکه وئیلی دی چه هر کله وصینود دوی مال واغستو. نودورثوپه مقابله کښې دوی په مال باندې استعلاء او حق ثابت کړو. نوځکه دوی ته (استحق عليهم) اووئیل، (کذا فی الکبیر).

﴿الْأُولَئِكَ﴾ داتشبه د اولی ده په معنی د (الاقربان الی المیت) اودابدل دي د (آخران) نه. یعنی نور داسې دوه کسان چه ډیر قریب وی میت ته نوهغه دي قسم او کړی په نوم الله تعالی باندې ځکه قسم په غیر الله باندې جائز نه دي، ﴿لَشَهَدْنَا أَخًا﴾ شهادت په معنی دیمین سره دي یعنی دوی دي قسم بالله سره داسې هم او وائی چه زمونږ قسم (احق) دي. احق په معنی دریشتیڼې اولائق دقبلولوسره دي. دلته تفضیلی معنی مقصودنه ده، اسم تفضیل په معنی داصل فعل سره دي یادمبالغې دپاره دي، اوداهم تغلیظ قولي دي په یمین کښې، ﴿إِنَّا لَأَنزِلُكَ مِنَ الْغُلَامِينَ﴾ دامزید تاکید او تغلیظ دي، په یمین کښې،

﴿ذَلِكَ﴾ اشاره ده ماقبل طریقې د فیصلې ته، ﴿أَذَقْنَا أَنبَاؤًا﴾ ضمیر راجع دي وصینونه چه په اثنان کښې ذکر وو. یاراجع دي ټولو هغه خلکو ته چه په یومعامله کښې شهادت ورکوی یاقسم کوی ﴿عَلَّ وَتَجَمَّعَا﴾ یعنی په صحیح اواصلی طریقې سره، ﴿أَوْ يَخَافُوا﴾ (او، تنويع دپاره دي نومقابل معطوف علیه ئې مقدر دي، (ای خوف الله او يخافوا) یعنی شهادت دوه نوع دي یودمقیابنودي نوهغوی په صحیح اواصلی طریقې سره شهادت کوی دوجه دخوف دالله تعالی نه. اوبل دعاموخلقوشهادت دي نوهغوی به ددي نه بیرېږی، چه قسمونه به ئې دروغ ثابت شی نوواپس به کړې شی اودخلقوپه مخکښې به رسوا شی

﴿أَن تَرُدَّ آيَاتُنَا﴾ ردمقابل دقبول دي نومرادقسمونه دوصینودی چه خیانت ئې کړې دي. یاردپه معنی دواپس کیدلو اوپیش کیدلوسره دي، نود ﴿أَن تَرُدَّ آيَاتُنَا﴾ نه مرادقسمونه د ورثو دی اود ﴿بَدَّ آيَاتِهِمْ﴾ نه مرادقسمونه دوصینودی ﴿وَأَتَقُوا اللَّهَ﴾ یعنی په قسمونو اومالونو کښې تقوی کوئ دخیانت نه خان ساتئ، ﴿وَأَسْمَعُوا﴾ سماع قبول مراد ده، ﴿وَأَنَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ

التَّوْبَةِ ﴿فَسَبِّحْ دِي دَحْرْمَان دَهْدَايْت نَه

يَوْمَ يَجْمَعُ اللَّهُ الرُّسُلَ فَيَقُولُ مَاذَا أَجَبْتُمُ

به کومه ورځ چې جمع به کړي الله رسولان، پس اوبه وای ورته څه جواب درکړې شوې وؤ ناسونه له طرفه دامناسونه

قَالُوا لَا عِلْمَ لَنَا إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ ۝ إِذْ قَالَ اللَّهُ يَعْصِي

نواوبه وائی نشته هېڅ علم مونږ ته، بهشکه نه ډېرېښه پوه نهې په پتو څېزونو کله چې اوبه وای الله انې عېسي

إِنَّ مَرْيَمَ إِذْ تُرِيْعَمَعِي عَلَيْكَ وَعَلَىٰ وَالِدَتِكَ إِذْ أَيَّدْتُكَ بِرُوحِ الْقُدُسِ ۝

څونې دمريم ياد کړه نعمت خدا په تاباندي اوبه مورستاندي، کله چې ماستامدداوکړو په روح پاک سره

بُكِّلُمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا ۝ وَإِذْ عَلَّمْتُكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ

مړې دې کولې خلقو سره دموربه غېږ کېښې اوبه پوخ عمر کېښې، اوکله چې مانانه علم درکړو دکتاب، قرآن اودست

وَالْتَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ وَإِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ بِأَمْرِي فَتَنْفُخُ

اودنورات اوانجيل اوکله چې جوړولو به تاده څټونه پشان دشکل دمرغې په حکم څماسره نوبوکې به دې ورکړو

إِنِّهَا فَتَكُونُ طَيْرًا بِأَمْرِي وَتُخْرِجُ الْأَكْمَةَ وَالْأَكْبَرُصَ بِأَمْرِي ۝ وَإِذْ نُخْرِجُ

به همې کېښې نونږه به هغه مرغې په حکم څماسره اوروغوږ به تاپېدا نشي پروند اوږگي والا په حکم څماسره، اوکله چې راوبستل به ت

النُّوَىٰ بِأَمْرِي ۝ وَإِذْ كَفَفْتُ بَنِي إِسْرَآئِيلَ عَنْكَ إِذْ جَعَلْتُمُ

مړي ژوندي کول، په حکم څماسره اوکله چې بندکړل ماښي اسرائيل ستانه، دوزلوانه، کله چې راوړل نادوئ ته

بِالْبَيْتِ فَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ۝

ښکاره معجزات نو اوونيل کافرانو ددوئ ته ننډې دا مگر جادو ښکاره دې

﴿يَوْمَ يَجْمَعُ اللَّهُ الرُّسُلَ﴾ داتخويف اخروي دې اونفې دشرک فی التصرف اونفې دشرک فی

العلم ده، اوظرف دروستو (قالوا) سره متعلق دې، يعنې انبياء به اوواښي په هغه ورځ څه الله تعالی ددوئ امتيان جمع کړي اوتېپوس ترينه اوکړي.

﴿مَآذًا أُجِبْتُمْ﴾ دا اجابت عام دې اجابت قولی او عملی دواړو ته شامل دې. نواله تعالی چه د انبیانو ته تپوس او کړی چه امتیانود طرف نه تاسوته څه جواب (قولاً عملاً) درکړې شوې وو، نوانبیاء به اوواځی

﴿لَا عِلْمَ لَنَا﴾ ددې سوال او جواب مقصود، توبیخ دې کفارو ته اونفی د علم غیب ده. د انبیانو نه، اوکه څوک سوال او کړی چه انبیانو ته خو علم وو، چه چا خبره منلې ده او چانه ده منلې، نویا څرنگه وائی، (لا علم لنا) جواب کړې دې بعض مفسرینو چه په ظاهری اقوالو سره کوم علم حاصلیری هغه په اصل کښې ظن دې اود زړه راز او حقیقی ایمان چه دهغې تعلق د زړه سره دې، دهغې علم حقیقی الله تعالی ته دې، او انبیانو ته په ذریعه دوحی سره حاصلیری، او په هرامت کښې منافقان هم وی چه په ظاهر کښې مؤمنان وی او په حقیقت کښې مؤمنان نه وی، نود انبیانو علم په هغوی باندې طنی وی علم یقینی نه وی نومراد دادې چه دا اجابت کروونکوپه حال باندې زموږ علم یقینی نشته دې بلکه صرف ظن وو، (کیویرهم محیط وغیره) بعض مفسرینو داسې جواب کړې دې چه زموږ علم په باطن باندې نشته دې صرف په ظاهر باندې زموږ علم وو، داواریت دابن عباس رضی الله عنه دې، امام رازی رحمته الله علیه دې جواب ته ترجیح ورکړې ده، بعض مفسرین وائی چه دا قول تواضعاً وادباً دې، ددې مطلب دادې چه زموږ علم چونکه صرف په ظاهر باندې دې، نوداستاد علم په مقابله کښې هیڅ حیثیت نه لری، (لا علم لنا) اودا مطلب ئې نه دې چه انبیانو ته دتمامو څیزونو علم حاصل وو، اودالله تعالی په حضور کښې ئې د ادب دپاره دروغ او وئیل چه (لا علم لنا) (معاذ الله) اوبعض مفسرین وائی چه (لا علم لنا) ئې دهیبت دقیامت دوجه نه وئیلې دې، صاحب، دروح المعانی او کبیراوخازن په دې باندې رد کړې دې چه انبیاء قیامت دفرع او هیبت نه محفوظ دی (لا یزعم الفرع الا کبر) (وهم من فرع یؤمنون) اوبعض مفسرین وائی چه (لا علم لنا) نه مراد دادې چه بعد وفاتنا، لکه عیسی علیه السلام فرمائی (فلما توفیتنی گنت انت الرقیب علیهم)، (إِنَّكَ أَنْتَ عَلَنُ الْفُتُوبِ) (انت) ضمیر فصل دې دحصر دپاره یعنی صرف ته په تمامو مغیباتو عالم ئې،

﴿إِذْ قَالَ اللَّهُ يَكُونُ لَكُمْ مَرْجٌ﴾ دا تخصیص بعد التعمیم دې یعنی دعام انبیانو (علیهم الصلوة والتسلیمات) نه بعد، دحضرت عیسی علیه السلام ذکر په خصوصیت سره کیږی، ځکه د نبی صلی الله علیه وسلم په زمانه کښې د انبیانو د الوهیت قائل عیسایان وو، عیسایان په علم او عبادت

اورہانیت کنبی مشہور وو، لیکن حضرت عیسیٰ علیہ السلام ته ئی ابن الله، یاعین الله، یاتالث ثلاثہ، وئیل اود عیسیٰ علیہ السلام په نوم ئی نذرونه ورکول حتی چه بعض عیسیایانوبه د عیسیٰ علیہ السلام په نوم خپل خامن ذبح کول، نود دې وجه نه د عیسیٰ علیہ السلام ذکر په خصوصیت سره اوشو چه دهغه نه د علم الغیب نفی اود الوهیت نفی په داسې طریقہ اوشی چه حضرت عیسیٰ علیہ السلام یخپله دخپل خان نه د علم غیب اود الوهیت نفی کړیده نودانفی دشرک اعتقادی اودشرک فعلی ده اود ادسورت دمضامینو خلاصه ده نوگویاکنبی دسورت اختتام په اصل مقصودنی مضامینوسره دې، د (إِذْ قَالَ اللَّهُ) نه د (لَا أَهْذُبُهُ أَحَدًا مِنَ الْكَافِرِينَ) آیت نمبر ۱۱۵ پورې تمهید دې سوال ته، یعنی الله تعالی په حضرت عیسیٰ علیہ السلام اودهغه په والده، حضرت مریم باندې خپل احسانات بیانوی بیا د (إِذْ قَالَ اللَّهُ) آیت نمبر ۱۱۶ نه اصل سوال شروع کیږی

(إِذْ أُنزِلَتْ سُورَةُ الْبُرُوجِ الْقُدُسِ) دا اول انعام اواحسان دې (۱۱۶) ظرف متعلق دې د (نعمتی) سره نعمتی په معنی د (انعامی علیکما) سره دې (ای اذکر انعامی علیکما وقت تائیدی لك بروح القدس) اوانعام په اولادباندې، انعام وی په مورباندې، نوانعامات په عیسیٰ علیہ السلام انعامات دی په مریم او روح القدس اضافت دموصوف دې صفت ته (ای الروح المقدس) روح القدس نه مراد جبرائیل علیہ السلام دې اوتائیدنی داؤوچه هروخت به ورسره گرځیدلو، یاترینه مرادهغه کلام دې چه په هغې سره احیاء د دین راخی یاهغه کلام، (اسم اعظم) چه په هغې سره مړې ژوندی کیږی، یاترینه مراد نفس د عیسیٰ علیه السلام دې چه پاک وودگناهونونه،

(تَكْذِبُ النَّاسُ) داجمله مستانغه ده بیان د (ایدک) دې یاجمله حالیه ده حال دې دکاف نه په ایفک، کنبی، اود (مهد) نه مراد معروفه معنی ده، زانگو، یاترینه مراد، حجرالام، دمور غیره ده

(وَسَكَنَ) په دې کنبی تنبیه ده په دې خبره چه خبرې د عیسیٰ علیہ السلام په زمانه د طفولیت کنبی داسې عبرت حکمت والاوې لکه کلام دزمانې دکهولت، اوبعض وائی چه په دې کنبی اشاره ده، نزول د عیسیٰ علیہ السلام ته، اوداتوجبیه مبنی ده په دې باندې چه دکهولت معنی داده چه بدوالې ته نزدې شوې وی یاداده چه عمرئې د (۳۴) څلورديرش کالو، نه زیات شوې وی د (۵۱) یا (۵۵) پورې، اوعیسیٰ علیہ السلام آسمان ته په عمر د (۳۳) کالوکنبی ختلی دې، نو خبرې دخلقوسره په زمانه دکهولت کنبی به هله وی چه دآسمانونونه رابښکنه شی، لیکن بعض وائی چه دکهولت زمانه د (۳۰) کالونه شروع کیږی نو بیا داتوجبیه نشی کیدی،

﴿وَإِذَا عَلَّمْنَاكَ الْقُرْآنَ﴾ دادبل انعام بیان دې یعنی دکتب سماویو علم، او د کتاب نه مراد یا جنس کتاب آسمانی دې یا علم ظاهری چه لیکلې شی او د حکمت نه مراد علم باطنی چه علم الاسرار دې اولیکلې نشی. یا د کتاب نه مراد قرآن دې او د حکمة، نه مراد حدیث دې

﴿وَالْقُرْآنَ وَالْإِنْجِيلَ﴾ دتورات علم ورته اول ورکړې شوې وو او مکلف وو. په عمل دتورات سره، او بیارو ستوورته انجیل ورکړې شو. علم دتورات او د انجیل مخکښې درفع الی السماء، نه وو او علم دقرآن او حدیث بعد دنزول نه دې. عیسی علیه السلام چه دآسمان نه را کوز شی نو دقرآن او حدیث علم به ورسره وی او په دې به فیصله کوی او اختلافی مسئلې د مجتهدینو په ختمې شی. نو علم دقرآن او حدیث اگرکه ورته روستوور کولې شی لیکن د افضلیت دوجه نه اولاذکر شو.

﴿وَإِذَا تَخَلَّقُ﴾ دا ذبل انعام ذکر دې، تخلق په معنی دتصورسره دې یعنی تابه صورت جوړوو. ﴿كَمَثَلِ الْفَرَسِ﴾ کاف په معنی دمثل یا مماثلته سره دې مفعول دتخلق دې اوضمیر د، فیها، اود، فتكون، دغه صوره مماثلته ته راجع دی. ﴿بِإِذْنِي﴾ مکرر ذکر شوې دې. اشاره ده چه صوره طیر، مرغی، جوړول هم باذن الله سره وو، اودا اذن شرعی دې اود دغه صوره نه طیر مرغی، جوړیدل هم باذن الله وو، اودا اذن تکوینی دې، نو ددې وجه نه (باذن) مکرر ذکر شو

﴿الْأَعْمَى﴾ هغه انسان چه پیدائیشی روندوی اود علاج قابل نه وی او (برص) هم د علاج مرض دې ﴿وَإِذَا فَتَحَ الْمَوْتُ بِلَاقِي﴾ داخراج نه مراد احیاء ده اود اذن نه مراد اذن تکوینی دې ﴿وَإِذَا كَفَفْتُ﴾ دادبل انعام ذکر دې، ددې نه قبل انعامات دنفع ورکولو وو، اودا انعام د دفع دضرر دې. ﴿إِذَا جَعَلَهُم بِالْإِنْسَانِ﴾ یعنی په تاکښې څه نقصان نه وو، او خبره ستاهم به دلیله نه وه اود دې یا وجود، دوی ستادقتل دپاره راغلل اوتاته نه ساحر جادوگر او وینلو.

﴿وَإِذَا أَوْحَيْتُ إِلَى الْحَوَارِيِّينَ أَنْ آمِنُوا بِي وَبِرَسُولِي﴾ اوکله چې مالهام اوکړوبه زړه کښې واچولم، حواریونته ددې چې ایمان راوړئ په ما او په رسول خدا قالوا آمنا واشهد باننا مسلمون ﴿۵﴾ إِذْ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ اوونیل دوی ایمان راوړې دې مونږ اونه گواه شه چې بېشکه مونږ منونکي یو. کله چې اوونیل حوارینو

يُعْنِي ابْنَ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ أَنْ يُنْزِلَ عَلَيْنَا مَائِدَةً

ی عیسیٰ خونې دمريم آيا اوبه مني رب ستاداخبره چې رانازل کړې په مونږ باندې يو دسترخوان

مِنَ السَّمَاءِ قَالَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ كُفْرَكُمْ مُؤْمِدٌ

دآسمان نه . اوونیل هغه ویرېږئ الله نه که یی تاسو مومنان

﴿وَإِذْ أَوْحَيْتُ إِلَى الْحَوَارِيِّينَ﴾ د ادبل انعام ذکر دې يعنی تائيد په مخلصانو ملگرو دوستانو سره. اوحيث، په معنى دالهمت، ياد امرت سره دې، حواری دحورنه ماخوډدې سپين والې ته وائی. حواری هغه دوست او ملگري چې مخلص رازداروی او زړه ئې سپين يعنی خالی وی د منافقت نه. ﴿إِذْ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ﴾ د ادبل انعام ذکر دې، يعنی نزول دمانده. او ذکر د درخواست د حواریين، تمهيد دې.

﴿هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ﴾ (يستطيع، په معنى ديفعل سره دې، او استفهام د شک دپاره نه دې ځکه حواریين کامل مؤمنان وو، نو دهغوی شک نه وودالله تعالی په قدرت کښې. بلکه د استفهام مطلب دادې چې داسې سوال کول به د حکمت الهی خلاف خونه وی؟ د حکمت الهی خلاف څيز سوال کول نامناسب او تعدی فی السؤال ده نو د ادلیل دې په کمال اطاعت او ایمان دهغوی

﴿مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ﴾ دمانده، اطلاق په دؤو معانیو باندې کیږی. اول هغه. خوان، دسترخوان چې په هغې باندې طعام وی، دا د (مَاز، یَعِیدُ) نه ماخوډدې. حرکت ته وائی. او دا رنگه اعطاء (ورکولو) ته وائی. نو د افاعل بمعنی المفعول دې لکه (عِشَّة راضیة) يعنی خوزولې شی لاسونه دیته. یا فاعل په خپلې معنى سره دې، مانده يعنی ورکوونکی دطعام. لکه ونیلې شی (شجرة مثمرة مطعمة) او چا ونیلی دی چې مانده ماخوډدې دمدنه په معنى دغوړولو سره او دسترخوان غوړولې شی په زمکه دپاره دخوراک. دویم په معنى دنفس طعام سره. صاحب دروح المعانی وائی چې مانده غیړده. دخوان نه. (لانه اسم لشي مرتفع بهیاً لیکل علیه الطعام (میز. نیل) ولاکل علیه بدعة، لکنه جائز ان خلاص قصد التکبر (روح) مراد دمانده نه دلته طعام دې.

﴿قَالَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ كُفْرَكُمْ مُؤْمِدٌ﴾ عیسی علیه السلام دوی ته اوونیل چې د اقتراح الايات، يعنی

د معجزاتو د فرمائيش نه منع شی، فرمائيشی معجزې ایمان والانه غواړی اوتاسوخو کامل ایمان ولایشی، نو داسوال ستاسودشان سره مناسب نه دي،

قَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ أَنْ تَأْكُلَ مِنْهَا وَتَكْفُرَ بِهَا قُلُوبُنَا وَتَعْلَمَ أَنْ

اوونیل دوی غواړومونډ چې خوراک اوکړو د هغې نه اوکلك شي زړونه خمونډاوبنه پوهه شو چې بېشکه

قَدْ صَدَقْنَا وَنَكُونُ عَلَيْهَا مِنَ الْمُوْهِدِينَ ۝ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ

تاریختیاوونیلې دي مونږته اوشویه مونږ په هغې باندې دگواه کوونکونه (غانیینونه)، اوونیل عیسیٰ خونی دهریم

اللَّهُمَّ رَبَّنَا آتِنَا مِنْ السَّمَاءِ تَكُونُ لَنَا عِندَ

یاربه زموږ نازل کړې په مونږباندې دسترخوان دآسمان نه ددې دپاره چې شي مونږ دپاره اختر

لَاؤَلَنَا وَآخِرَنَا وَآيَةً مِنْكَ ۝ وَارْزُقْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ۝

دروستوزموږ اوروستوزموږ دپاره اونخه معجزه ستادطرفته، اورزق راکړې مونږته اوتنه نه غوره رزق ورکوونکې

قَالَ اللَّهُ إِنِّي مَنَّتُ عَلَيْكُمْ فَكُفِّرُوا بَعْدَ ذَلِكَ

اوفرمائیل الله بېشکه څه نازلوونکې دهغې یم په تاسو، نوچاچې کفراوکړو روستو ددېنه په تاسو کښې

فَإِنِّي أُعَذِّبُهُ عَذَابًا لَا أُعَذِّبُهُ أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ ۝

نوبېشکه څه به هغه ته عذاب ورکړم داسې عذاب چې نه به وي ورکړې ماداسې عذاب هیچاته دخلقونه

﴿ قَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ ﴾ حواریینو اوونیل چه مونږ فرمائيشی معجزې نه غواړو بلکه زموږ مقصود

دادې چې ﴿ تَأْكُلَ مِنْهَا ﴾ د تبرک دپاره خوراک اوکړو، ﴿ وَتَكْفُرَ قُلُوبُنَا ﴾ اوزموږ زړونه

مطمئن شی په سبب دزیادت دیقین سره چه مشاهده اواستدلال دواړه ضم شی نویقین قوی

شی اواطمینان حاصل شی لکه حضرت ابراهیم علیه السلام چه اوفرمائیل (ولكن ليطعنن قلبی) نوچه

مونږ مشاهده د معجزې اوکړونوستا په صدق باندې به زموږ یقین زیات شی

﴿ وَنَكُونُ عَلَيْهَا مِنَ الْمُوْهِدِينَ ﴾ چه کوم خلق حاضر نه دی نوهغوی ته به شي مونږ شهادت

ورکو، نو دهغوی دهدایت دپاره به ذریعه شی،

﴿قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا﴾ نوح حضرت عیسی علیہ السلام ته چه معلومه شوه چه د دوی د اطلب
 د صبح غرض دپاره دې نودعاني اوکړه چه يالله مونږ ته مائده نازله کړه چه هغه
 زموږ د اولينو او اخري نو دپاره عيد او خوشحالي شي ﴿يَا قَوْمَنَا﴾. دا وليونه مراد حاضرین دی
 ﴿وَدَاخِرُونَا﴾ داخريونه مراد. روستو پيدا کيدونکی خلق دی. او مائده د حاضرينو دپاره
 خوشحالي ځکه ده چه د دوی په سوال طلب سره مائده نازله شوه اودوی ترينه تبرکاً خوراک
 اوکړو. او روستو دپاره خوشحالي ځکه ده چه دا انعام دې د دوی په اسلافو باندې.

﴿وَمَكَّةَ يَنْتَدِلُ﴾ يعنی نزول د مائده به زما در سالت د اثبات دليل شی او په منکرينوبه حجت
 شی. روايت دې چه عیسی علیہ السلام غسل اوکړو او وزرې جامې ئې واچولې اودوه رکعنه مونځ ئې
 اوکړو او ديره تضرع عاجزی ئې اوکړه چه سر ئې ټيټ کړو سترگې ئې بندې کړې او وې
 ژړل، دعاني اوکړه چه ﴿رَبَّنَا أَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً﴾ نومائده نازله شوه اوداوړځ د اتواروه اوددې وجه
 نه دوی داوړځ د عبادت دپاره مقرر کړه، ليکن دا خبره مخالفه ده، د مشهور حديث نه، چه دهغې
 مضمون داسې دې چه يهوديانو دهفتې ورځ دخپل ځان دپاره مقرر کړه اونصاراؤ. د
 اتواروړځ، او الله تعالی مونږ ته هدايت اوکړو دپاره دورځې د جمعې، الخ، نوددې نه معلوميری
 چه د اتواروړځ عيد گرځول د نصاراؤ، خلاف دې د هدايت د الله تعالی نه،

﴿قَالَ اللَّهُ إِنِّي مُنَزِّلُهَا﴾ الله تعالی او فرمائيل چه زه مائده نازلوم ليکن که چاددې نه بعد هم
 کفر او کرو نه وهغه ته به داسې سخت عذاب ورکړم چه بل هيچاته مې نه وی ورکړې. ځکه قانون
 الهی دادې چه څوک معجزه طلب کړی نو د معجزې د ظهور نه بعد چه څوک خبره نه منی نو په
 سخت عذاب دنیوی سره هلاک کولې شی، لکه قوم د هود علیہ السلام او قوم د صالح علیہ السلام
 وغيره. د حسن بصری رحمه الله او مجاهدنه روايت دې چه هرکله دوی داسخت
 وعيد واوړيدو. نو مطالبه ئې پريښودله او مائده نازله نه شوه اوددې قول تائيد په دې سره
 کولې شی چه خبر د نزول د مائدې په نصاراؤ کښې مشهور نه دې اونه دهغوی په کتاب کښې
 شته دې ليکن ددې نه جواب کيدې شی چه دا واقع دوی پته کړيده او په خپل کتاب کښې ئې
 نه ده ليکلې، ځکه چه په دې کښې د دوی د مشرانو د مسخ ذکر دې او جمهور علما، وائی چ
 مائده نازله شویده، په دليل ددې سره چه الله تعالی ئې وعده کړې وه. ﴿إِنِّي مُنَزِّلُهَا﴾ او انا

نعالی خپله وعده پوره کوی. اوپه روایت دترمذی وغیره کښې دی چه نازل شوې وه مانده د آسمان نه ډوډی. غوښه، اودوئ ته امرکړې شوې ووچه خیانت به نه کوی. اودصبا دپاره به نې ذخیره نه کوی. نودوئ خیانت اوکړواو ذخیره نې کړه اودصبا دپاره نې کیښودل شروع کړل نودوئ شکلونه دشادوگانو(بیزوگانو) خنزیرانو په شان اوگرځیدل، دنزول دماندې د تفصیل په باره کښې نور مختلف روایات هم راغلی دی، نوقول دجمهوروپه دې کښې اصح اوقوی دې. امام احمدپه مسند احمد کښې اوامام حاکم په مستدرک کښې اونورواهل سیروروايت نقل کړې دې چه مشرکینودمکې، نبی صلی الله علیه وسلم ته اووئیل چه ته دخپل رب نه دعاوغواړه چه دصفا، نه سره زر جوړکړی نومونږبه په تاباندې ایمان راوړونو نبی صلی الله علیه وسلم دعاوغوښتله نوجبرائیل علیه السلام راغې. اوعرض نې اوکړوچه ستارب په تاباندې سلام وائی اوداسې وائی چه که ته غواړې نودصفا نه به سره زر جوړکړم خوکه بیاجاکفراوکړو. نوداسې سخت عذاب به ورته ورکړم چه په عالم کښې مې هیچاته نه وی ورکړې اوکه ستاخوښه وی نودوئ له به ددغې په ځانې دتوبې او رحمت دروازه خلاصه کړم نونبی صلی الله علیه وسلم داخوښه کړه چه دتوبې دروازه خلاصه شی.

وَإِذْ قَالَ اللَّهُ يٰعِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ ۖ آتَكَ قُلُوبُ الْمَلَائِكِ الْغَافِلِينَ ۚ وَآتَى الْهَلْهَلِينَ

اوکله چې ^۱ به اووائ الله اې عیسیٰ خوښې دمريم آیاناوئیلې دی خلقوته چې اونېسې مالومورخما په خدانې سره دواړه

مِنْ قُوْنٍ ۚ قَالَ سُبْحٰنَكَ مَا يَكُوْنُ لِيْ اَنْ اَقُوْلَ مَا لَيْسَ لِيْ ۚ يٰحَقِّ ۚ

سوادالله نه. اوبه ^۲ وائی هغه چې پاکې ده تالره ^۳ ندي جائز مالره چې اووايم څه هغه خبره چې نده مالره جائز

إِنْ كُنْتُ قُلْتُهٖ فَقَدْ عَلِمْتُهٗ ۚ تَعْلَمُ مَا فِيْ نَفْسِيْ وَلَا اَعْلَمُ

کچرې ^۴ ماوئیلې وې داسې نویقنانه عالم نې په هغې. نه پوهیږې په هغه څه چې خما په زړه کښې دې اونه پوهیږم څه

۱. اصل مقصودی سوال.

۲. جواب نمبر ۱

۳. جواب نمبر ۲

۴. جواب نمبر ۳

مَا فِي نَفْسِكَ إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ ۝

په هغه څه چې ستا په نفس كښې دي، بېشكه ته ډېرښه پوهېږي په پټو خبرو

﴿وَاذْكُرْ إِذْ قَالَ اللَّهُ يَا نُوحُ اذْخُلِ الْفُتُوحَ﴾ مخكې ركوع كښې دانعاماتو ذكر ووتمهيدا اواصل سوال دلته ذكر كيږي. نو اذ قال الله الخ، اعاده بعد عهد ده، او داسوال به په محشر كښې كيږي او صيغه دماضي ذكر شويده نو په دې كښې اشاره ده چه داخبره داسې يقيني ده لكه ماضي. او ددې سوال فائده الزام دې په نصاراو باندې اود دوي رسوا كول دي، چه دوي په عيسى عليه السلام باندې دروغ جوړ كړي وو، اودارنگه په دې كښې نفې دعلم غيب ده دعيسى عليه السلام نه. نوالله تعالى به په محشر كښې دتعامو مخلوقاتوپه حضور كښې عموماً اود نصاراوپه حضور كښې خصوصاً دحضرت عيسى عليه السلام نه داتپوس او كړي چه آياتا خلقوته ونيلى وو چه ماو زما مور معبود جوړ كړئ، نو حضرت عيسى عليه السلام به جواب ور كړي چه دلته ذكر كيږي. (قال ابو روق اذا سمع عيسى عليه السلام هذا الخطاب ارتعدت لرائعه ومفاصله وانفجرت من اصل كل شعرة من جسده عين دم ثم قال وهو عذبي الله سبحانه) الخ.

(فائده) حضرت الشيخ رحمه الله به فرمايلى چه لكه څرنگه په قيامت كښې الله تعالى دحضرت عيسى عليه السلام نه تپوس كوي دنصاراو دملزم كولو اورسواكولو دپاره نودغه شان به دحضرت على رضی الله عنه نه تپوس كوي چه آياتا خلقوته ونيلى وو. چه ماته اله. مولی. مشكل كشا، وايښي؟ نو حضرت على رضی الله عنه به هم هغه جواب ور كړي كوم چه عيسى عليه السلام ور كوي.

﴿قَالَ سُبْحَنَكَ﴾ دادعيسى عليه السلام دطرفه جواب دې په پنځو طريقو سره (۱) اول داچه سبحنك، زه تاته نسبت دپاكۍ كوم دشريك نه په ذات اوصفاتو كښې په قول او عقیده او عمل سره. (۲) دويم داچه ﴿مَا يَكُونُ لِي أَنْ﴾ زما دپاره هرگز داخبره جائزه او مناسبه نه ده چه داسې دعوه او كړم چه زما حق نه وي، معبود كيدل صرف دهغه چا حق دې چه خالق. مالك. متصرف عالم الغيب وي. (۳) دريم داچه ﴿إِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ﴾ كه چرته ماو نيلى وې نوتاته به ئې علم وې ليكن تاته ئې علم نشته نو معلومه شوه چه ماته دې ونيلى نو دا دليل برهاني دې. ځكه صدور ديو قول دچانه مستلزم دې علم دالله تعالى لره په هغې باندې، نو صدور دقول ملزوم دې او علم دالله تعالى په هغې ورسره لازم دې او انتفاء دلزام مستلزمه وي انتفاء دملزوم لره.

﴿تَمَلَّكُمَا فِي نَفْسٍ﴾ دادليل دماقبل دې (في نفس) متعلق دې دمقدر سره چه (اخفيه) دې
 ﴿مَا فِي نَفْسِكَ﴾ (ای ماخفیه غی) یاد نفس نه مراد ذات دې، اودابیان دواقع دې اواظهار دخیل
 قصور علمی دې. ﴿إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّمَ الْقُرْآنَ﴾ (انت) ضمیر فصل دې، اوداکلام مشتمل دې په
 تاکید اوپه حصر دعلم غیب په ذات دالله تعالی پورې

مَا قُلْتُ لَهُمْ إِلَّا مَا أَمَرْتَنِي بِهِ أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ

¹ ندي ونيلي مادوی ته مگر هغه چې تاحکم کړېدې مانده هغې چې عبادت کوي صرف دالله چې رب خما اورب ستاسو دې

وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا مَّا كُنتُمْ فِيهِمْ فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِي كُنْتُ أَنْتَ

او ووم خه ² پدوي باندې خبر څوپورې چې موجود وم پدوي کښې، پس هرکله چې ناخه پورته کړم نووې ته خاص نه

الرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ ۖ وَأَنْتَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ۝ إِنَّ تَعْلِيَهُمْ

خبردار په حالاتو ددوي اوته په هر څيز باندې حاضر ناظر نې که چېرې ته عذاب ورکوي دوي ته

فَأَنَّهُمْ عِبَادُكَ ۖ وَإِنْ تَغْوَ فَلَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۝

بېشکه دوي ستا بندگان دي اوکه ته بڅښنه کوي دوي ته نوپس بېشکه ته صرف زور اوړ حکمتونووالاني

﴿مَا قُلْتُ لَهُمْ إِلَّا مَا أَمَرْتَنِي﴾ دا جواب دې په څلورمې طريقې سره (الاما امرتني) استثناء،
 متصله ده ځکه چه، (ماقلت) په معنی دما امرت سره دې، لیکن ددب دوچه نه، اودمناسبت
 د(قلت للناس) دوچه نه تعبير په قلت سره شويدي، ﴿أَنْ أَهْتَكُوا اللَّهَ﴾ بیان د(ما امرتني) دې، اوپه دې
 کښې معنی دحصر مرعي ده، یعنی صرف دیوالله تعالی عبادت کوي، چه هغه زماهم رب دې
 اوستاسوهم دې.

(۵) پنځم داچه ﴿وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا﴾ ترڅوپورې چه زه په دوي کښې موجودوم نوماد دوي
 نگرانی کوله اودتوحیدتعلیم مې ورته ورکولو، ﴿فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِي﴾ مراد ددي نه رفع الی السماء ده

یاترینه مراد موت دې بعد دنزول نه، ﴿الرَّقِيبَ﴾ نگرانی کوونکې. دعالَم په احوالو او اعمالو، اوشهید په معنی دحاضر سره دې، دشهدود، مشاهده نه ماخوډدې په معنی دعالَم سره او دشهدات نه په معنی دعلم سره ماخوډدې، اوپه حدیث دبخاری کښې دی چه نبی صلی الله علیه وسلم فرمائی چه په قیامت کښې به څه خلق زما دامت نه راوستلې شی اوچپ طرف (جهنم) ته به روان کړې شی، نوزه به اووایم اُصیحابی، اُصیحابی، دوی خوزماسره لکه ملگرتیا کړې وه، نو اوبه وئیلې شی (انک لاتدری ما أحدثوا بعدک) تاته پته نشته چه دوی ستانه روستوڅه څه بدعات پیدا کړی وو، ددې نه مراد فریق مبتدعه دی لکه خوارج روافض اونورا هل بدع او صحابه نه دی مراد (قال العینی ص ۳۴۸، جلد : ۷ قال ابو عمرو کل من احدث فی الدین فهو من المطرودین عن الخوض کالخوارج والروافض وسانراصحاب الاهواء، وکذالک الظلمة المسرفون فی الجور وطمس الحق والمعلنون بالکبائر)، فیض الباری جلد ۴ ص ۳۱، نونبی صلی الله علیه وسلم فرمائی چه زه به وایم لکه چه عبد صالح وئیلې دی (وکنتم علیهم شهیدامامت فیهم)، قادیانی لعین استدلال کړې دې په وفات دعیسی علیه السلام باندې چه نبی صلی الله علیه وسلم داخبره چه (وکنتم علیهم شهیدامامت فیهم فلما توفیتنی)، وفات نه روستو ذکر کوی او (توفیتنی)، په معنی دموت سره دې، نوپه قول دعیسی علیه السلام کښ هم په معنی دموت سره دې په مقتضی دتشبیه سره (فاقول کمال قال العبدالصالح) نومعلومه شوه چه عیسی علیه السلام وفات دې، جواب ددې نه دادې چه دلته د(توفیتنی)، نه معنی عامه مراد ده، چه شامله دموت ته، اورفع الی السماء ته نوشتبیه په اعتبار دیوې معنې سره ده، اوکه مراد ترینه موت شی نو هغه موت مراد دې چه بعد د(نزول من السماء الی الارض) نه دې.

﴿إِنْ تُدَبِّرْتُمْ لَنُتِمَّ عَذَابُكُمْ﴾ بعض مفسرین، لکه سدی وغیره وائی چه دا کلام دعیسی علیه السلام په دنیا کښې دې، او مطلب ئې دادې چه که ته دوی په کفر باندې باقی پاتې کړې اوبیا ورله په آخرت کښې عذاب ورکوي نوپه تاڅه اعتراض نشته، اوکه ته ورته هدایت اوکړې او په آخرت کښې ئې معفرت اوکړې نوته په دې هم قدرت لرې، لیکن جمهور مفسرین وائی چه دا کلام دعیسی علیه السلام په آخرت کښې دې، لیکن نصاراؤ کفراو شرک اودروغ ثابت شوی دی عیانانو لهذا ددې آیت نه مقصود دهغوی دپاره شفاعت کول نه دی ځکه چه دکافرانو دپاره شفاعت کول جائز نه دې، بلکه داتفویض دامردې الله تعالی ته اواظهار دبراءت دې دهغوی نه. چه یا الله

نه ورسره پوهه شه اوزه ترينه بری يم، اگرکه دمحببت دعوه کوی دعیسی عليه السلام سره لیکن کوی
 محبت چه دوی کوی نودغه موجب دتقرب نه دی، او حضرت عیسی عليه السلام په دغه شان محبت
 کولوباندې نه خوشحالیږي اوددغه شان محبتونه به اظهاردبراءت اوکړی، اوکه دجناب
 سیدالکونین صلی الله علیه وسلم سره که څوک داسې محبت کوی لکه چه نصاراؤدعیسی
عليه السلام سره کړي دي نو داهم موجب دتقرب اودنجات نه دي بلکه موجب دحرمان دي دشفاعت
 نه، لکه په یوروايت کښې دي، (لاقول، سقاسقاً) داداهل بدعت په حق کښې دی (کمالان الامر
رحه الله) اوصحیح عشق اومحبت هغه دي چه په کښې اتباع دسنت رسول صلی الله علیه وسلم
 وی اوداډیرلوی سعادتي دي (الله اروقاه)، اوچه څوک ارتکاب دبدعاتوکوی اوسنت ترک کوی
 اویاهم دمحببت دعوه کوی نوداغلطه دعوه ده، (ان تعذبهم) شرط دي، جزاء ئې مقدره ده چه
(فليس عليك اعتراض) داروستوعلت دي دمحذوف جزاء دپاره نوتقدیرد عبارت دارنگه دي (ان
تعذبهم فليس عليك اعتراض) لاهم عبادک وهم عبدواغیرک) یعنې که ته ورته عذاب ورکوي نو په
 تا هیڅ اعتراض نشته دي ځکه چه دوی بندگان ستا وؤ او عبادت ئې د غیر کولو، اودارنگه
 داروستوقول چه **﴿وَأَن تَغْفِرَ لَهُمْ﴾** دي شرط دي جزاء مقدره ده چه (لايلحقك عجز لانك انت
العزیز الحکیم) یعنی دوی ته عذاب نه ورکول دعجزپه وجه به نه وی، ته عزیز ئې، بلکه دحکمت په
 وجه به وی ځکه ته حکیم ئې

قَالَ اللَّهُ هَذَا يَوْمُ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ ۗ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي

اوبه وائی الله داوړخ ده نفع به ورکوی رښتیا ویونکو ته رښتیا وئیل دهغوئ، دولره جنتونه دي چې بهېږي

مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ۖ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ۗ ذَٰلِكَ الْفَوْزُ

لاندي دهغې نه، ولي همېشه به وي په هغې کښې همېشه، راضي دي الله ددوی نه اودوی راضي دی دالله نه، داکاميابۍ ده

الْعَظِيمُ ۝ لِلَّهِ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا فِيهِنَّ ۖ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝

لویه خاص الله لره ده بادشاهي دآسمانونو اوزمکې اودهغه څه چې په دي کښې دي، اودي په هرڅه قدرت لرؤنکې دي

﴿قَالَ اللَّهُ﴾ دابشارت دي، **﴿هَذَا يَوْمُ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ﴾** مرادصدق دي په دنيا کښې ځکه

داحال دمکلف والی دي، آخرت حال دمکلف والی نه دي نو هلته صدق فائده نه ورکوی

ابليس عليه اللعنة به په آخرت کښې رښتیا وواي لکه، **وقال الشيطان لما قضي الامر، الخ** (سورة

۲۲۴. لیکن ہمعہ پہ دنیا کنبی کاذب وُ، نو دآخرت صدق ورتہ نفع نہ ورکوی۔ اوسہ صدق کنبی توحید اودعوت دتوحید اولاً داخل دی نوددی وجہ نہ د، الصادقین، نفسیرہ المؤمنین، سرہ اوپہ (النبيين) سرہ شویدی، اودنفع نہ مراد ثواب دی چہ بیان نی شوی دی یہ دی قول سرہ ﴿لَمْ يَجْعَلْ﴾ اودتولونہ لوی نعمت رضا، الہی دہ، نو ﴿رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ﴾ اللہ تعالیٰ راضی دی د دوی نہ پہ سبب دصدق سرہ اودوی راضی دی داللہ تعالیٰ نہ پہ سبب دثواب موندلوسرہ، اودالویہ کامیابی دہ،

﴿يَوْمَئِذٍ تُنْفَخُ الْصُّرُورُ﴾ دادسورت دمضامینو خلاصہ دہ، اوییان دنفی دشرک فی التصرف دی صراحت اودنفی دشرک فعلی دی ضمناً، اورد دی پہ نصار اوپاندی، چہ دآسمانونو، زمکو، اود (مالہین) اختیار اوتصرف اللہ تعالیٰ لہ دی نہ عیسیٰ علیہ السلام اونہ موزد عیسیٰ علیہ السلام لہ، نوغوی معبود، الہہ نشی کیدی، نو ثابت شو (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ)، اوییانوونکی نی حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلم دی، نو ثابت شو۔

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ

اللهم صل علیہ وعلیٰ آلہ ووسلیم۔ کما تحب وترضی۔

اللهم صل علیہ وعلیٰ آلہ وسلم، کما تحب وترضی،

سورة مائده ختم شو ولله الحمد اولاً و آخراً

۷ ذی قعدہ سنہ ۱۴۲۷ھ۔ ۲۹ نومبر سنہ ۲۰۰۶ع

رکوع

۲۰

سورة الانعام مکه

آیتونه

۱۶۵

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

خاص په نوم د الله سره چه بیجده مهربان او ډیر رحم کوونکې دې (شروع کوم)

رقمها حسب التسلسل ۶ وحسب النزول ۵۵

ربط

ربط اسمی دادې چه الله تعالی به په تاسو باندې مائده د رحمت نازلوی په شرط ددې چه تاسو په خپل انعامو کښې د غیر الله د تقرب دپاره حصه نه مقرر کوئ او د غیر الله تحریمات نه کوئ. ماخذ آیت نمبر ۱۳۲.

ربط معنوی مضمونی دادې چه دسورت مائده مضمون یعنی نفی دشرک فعلی اونفی دشرک اعتقادی دلته معاد کیږی، لیکن دهغې برعکس، یعنی اول مضمون دنفی دشرک اعتقادی دې اوثانیاً مضمون دنفی دشرک فعلی ذکر کیږی، د ابتداء نه دآیت نمبر ۱۱۷ پورې اول مضمون دې یعنی نفی دشرک اعتقادی، اودآیت نمبر ۱۱۸ نه دآخر پورې دویم مضمون دې یعنی نفی دشرک فعلی اوفرق په مابین ددواړو سورتونو د مضامینو، دبیان کښې دادې **نفی دشرک فی التصرف**: (۱) په سورت مائده کښې په حاملینو د عقیدې دشرک باندې

فتوې ډیرې وې. ﴿لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ﴾ او ﴿لَقَدْ كَفَرَ

الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ ثَالِثُ ثَلَاثَةٍ﴾ لیکن ددلالتو قلت وودلته فتوی نشته، اودلالتو کثرت دې (۲) په سورت مائده کښې نفی دتصرف اودعلم غیب دعیسی اودحضرت مریم علیهما السلام نه وه. اوخطاب نصاری وټه وولیکن دلته عام دې (۳) دنفی دشرک فی التصرف په سلسله کښې ددلالتو سره، دمشرکینو دشبها توادودوئ په زړونو کښې دپیداشوی سوالاتو جوابونه هم ذکر کیږی دسوالاتو تعداد اوه (۷) دې بعض صراحة مذکور دی اوبعض په ضمن دجواب کښې ذکر دی، او طریقه تبلیغ یعنی داشاعت دتوحید اودتبلیغ طریقه کار تعلیم هم مذکور دې اویه سورة مائده کښې داامور نه وومذکور (۴) دمشرکینو دانکارو جوهات هم ذکر کیږی ددې تعداد هم اوه دې.

نفی دشرک فعلی - ده سورت مائده نه فرق دادې (۱) په سورت مائده کښې دتحریمات غیر الله درد په ضمن کښې دبحیره سائبه وغیره ذکر وودلته دنورو شقه ق سائ: د، ۲، نه س. ۵۰

مانده کنبی دندزلغیر الله دنفی په ضمن کنبی دمادُبح لغیر الله حکم صراحه اودنوروحکم ضمناً بیان شویدی اودلته د **مادُبح** نه علاوه دنوروحکم صراحه مذکور دی (۳) دلته دمشرکینو

دلیل اودهغې رد مذکور دی ﴿لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَفْرَعْنَا﴾ اوپه مانده کنبی نه وومذکور

(۴) په سورت مائده کنبی دلائل په نفی دشرک فعلی باندې نه وو- اودلته دلیل نقلی

اووحي دنفی دشرک فعلی دپاره مذکور دی- ﴿ثُمَّ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ﴾ ﴿وَهَذَا كِتَابُنَا أَنْزَلْنَاهُ

مُبَارَكًا فَاتَّبِعُوهُ﴾ (۵) دلته دندزلله ذکر نشته دي البته دتحریمات الله باقی شقوق مذکور دی،

خلاصه دمضامینودسورت- ددې سورت دوه حصې دی اوله حصه دابتداء نه ده آیت

نمبر ۱۱۷ پورې ده، دویمه حصه دآیت نمبر ۱۱۸ نه داخروپورې ده په اوله حصه کنبی دشرک

اعتقادی نفی ده اوپه دویمه حصه کنبی دشرک فعلی نفی ده اوپه آخری دری آیاتونو کنبی

دواړه مضمونه جمع شوی دی:

د اولې حصې تفصیل دادې چه دلته یودعوی دسورت ده چه ﴿الْمَسْدُ بَعْدَ﴾ اوپله سلسله

ددلائلوه دعوی د اثبات لپاره درې قسمه دلائل ذکر کړې- عقلی، نقلی، وحی، اوپله سلسله

درددشبهاتودمشرکینوده، بله سلسله دطریقه تبلیغ ده اوپله سلسله دوجوهو دانکار

دمشرکینوده، دلائل عقلیه ۱۷ دی- دلائل نقلیه دوه دی- وحی درې دی، رد دشبهاتودمشرکینو

اوه دی، طریقې تبلیغ اوه دی، وجوه دانکار دمشرکینوهم اوه دی-

دلائل عقلیه - ﴿الْمَسْدُ بَعْدَ﴾ دعوی ده ﴿الَّذِي﴾ آیت نمبر ۱ دلیل اول دی- ﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ﴾

آیت نمبر ۲ دلیل ثانی دی- ﴿وَهُوَ اللَّهُ فِي السَّمَوَاتِ﴾ الخ آیت نمبر ۳ دلیل ثالث دی.

﴿قُلْ لِمَنْ مَا فِي السَّمَوَاتِ﴾ آیت نمبر ۱۲ دلیل عقلی رابع دی ﴿وَلَهُ مَا سَكَنَ فِي الْأَلْبِ﴾ آیت

نمبر ۱۳ دلیل خامس دی ﴿وَأَن يَسْأَلَكَ اللَّهُ﴾ آیت نمبر ۱۷ دلیل سادس دی ﴿وَمَا يَنبَغِي﴾ الخ

آیت نمبر ۳۷ دلیل سابع دی ﴿قُلْ أَرَأَيْتُمْ﴾ آیت نمبر ۴۰-۴۱ دلیل ثامن دی او ﴿قُلْ أَرَأَيْتُمْ﴾

آیت نمبر ۴۲ دلیل تاسع دی او آیت ۴۷ اعاده دلیل ثامن ده ﴿وَمِنْهُ مَقَاتِعُ الَّتِي﴾ آیت نمبر ۵۹

دلیل عاشردی ﴿وَهُوَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُمْ﴾ الخ آیت نمبر ۲۰-۲۱-۲۲ یولسم دلیل دی ﴿قُلْ مَنْ

يُنْعِيكُمْ﴾ آیت نمبر ۶۳، دولسم دلیل دی ﴿وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ﴾ آیت نمبر ۷۳، دیارلسم دلیل

﴿إِنَّ اللَّهَ قَائِلُ الْقَوْلِ وَالنُّوحُ﴾ آیت نمبر ۹۵-۹۶ خوار لسم دلیل دی ﴿وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الثَّمَرِ﴾ الخ آیت نمبر ۹۷ پنخ لسم دلیل دی او آیت نمبر ۹۸- شپار سم دلیل دی او آیت نمبر ۹۹ اول دلیل عقلی دی

دلایل نقلیہ ﴿وَإِذَا قَالَ الْإِثْرِيُّ لِأَخِيهِ﴾ الخ آیت نمبر ۷۴ تر آیت نمبر ۹۰ پوری دلیل نقلی اول دی دابراھیم علیہ السلام نہ تفصیلاً اودباقی ۱۷ انبیاء و نہ اجمالاً پہ طور ددستخط ﴿وَالَّذِينَ آمَنَتْهُمْ أَكْثَرُ﴾ آیت نمبر ۱۱۴ دلیل نقلی دویم دی دمو منین سابقینونہ

دلایل وحی ﴿وَأَرْسِلْ إِلَيْكَ مَلَكًا مِّنَ الْقُرْآنِ﴾ الخ آیت نمبر ۱۹ دلیل وحی اول دی ﴿وَهَذَا كِتَابُنَا نَزَّلْنَاهُ﴾ آیت نمبر ۹۲ دلیل وحی دویم دی ﴿أَلَيْسَ مَا أَرْسِلُ إِلَيْكَ﴾ آیت نمبر ۱۰۲ دلیل وحی دریم دی

جوابات دشبہات و د مشرکینو : پہ آیت نمبر : $\frac{1}{7} \quad \frac{2}{8} \quad \frac{3}{9} \quad \frac{4}{37} \quad \frac{5-6-7}{50}$

کنبی دی

طریقہ قبلیخ : پہ آیت نمبر $\frac{1-2}{14} \quad \frac{3}{15} \quad \frac{4-5}{56} \quad \frac{6}{57} \quad \frac{7}{58}$ کنبی دہ

وجوہ دانکار د مشرکینو : چہ دا اوہ دی پنخہ پہ اولہ حصہ کنبی دی او دوہ پہ دویمہ حصہ

کنبی ذکر دی اوہرہ وجہ پہ کذالک سرہ ذکر دہ آیت نمبر $\frac{1}{53} \quad \frac{2}{55} \quad \frac{3}{105}$

﴿كَذَلِكَ نَرْسِلُ إِلَيْ كُلِّ أُمَّةٍ مِّنْهُمْ﴾ $\frac{4}{108}$ ﴿وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا﴾

$\frac{5}{112} \quad \frac{6}{123} \quad \frac{7}{129}$

ددی نہ علاوہ نورې شکوې، زجرونہ، تخویفات، بشارات تسلی حضور صلی اللہ علیہ وسلم تہ ذکر کیری اوپہ حصہ ثانی دسورت کنبی، دنفی دشرک فعلی دپارہ، ددرې مسئلو ذکر کیری، (۱) تحریمات غیر اللہ (۲) تحریمات اللہ (۳) نذر لغیر اللہ- دتحریمات غیر اللہ اونذر لغیر اللہ، بعض ہفہ صورتونہ ذکر کیری چہ پہ سورت ماندہ کنبی نہ وؤ ذکر شوی، دامضامین دآیت نمبر ۱۱۷ نہ شروع کیری دآیت نمبر ۱۵۳ پوری، اوبیادلیل نقلی دی دواوہ مضامینو یعنی دشرک اعتقادی اونفی دشرک فعلی دپارہ ذکر کیری اوبیادلیل وحی ذکر کیری۔ اوبیاد

﴿قَدْ أَفْلَحَ مَن زَكَّىٰ﴾ الخ آیت نمبر ۱۶۲ نہ بعد، ددوار و مضامینو اجمالاً اعادہ کیری

الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ

تمام صفونہ ^۱ «خدائی توب، خاص اللہ تعالیٰ لرہ دی ہفہ اللہ ^۲ چہ پیدا کری نی دی آسمانونہ او زمکہ

وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ ثُمَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ ① هُوَ الَّذِي

او پیدا کری نی دی تیری ^۳ او رنرا، بیا ہم کافران د خیل رب سرہ خیل معبودان برابروی دی ہفہ ^۴ ذات دی

خَلَقَكُمْ مِّنْ طِينٍ ثُمَّ قَطَّبَ أَجَلًا ۖ وَأَجَلٌ مُّسَمًّى عِندَهُ

چہ تاسو نی پیدا کری یں دختی نہ بیا نی مقرر کردہ نیبہ د مرگ، او یوہ نیبہ مقررہ دہ پہ نیز د دہ یعنی فامت،

ثُمَّ أَنْتُمْ مُّمْتَرُونَ ②

بیا ہم تاسو شک کوئ

﴿الْحَمْدُ لِلّٰهِ﴾ ددی خانی نہ دقرآن دویمہ حصہ شروع کیری چہ دسورت بنی اسرائیل پہ

آخر باندی ختمیری نو ددی وجہ نہ داسورت پہ «الحمد لله» سرہ شروع شو، ددی حصی مرکزی

مضمون ربوبیت دی، یعنی دہ ہر ہر ذری دکائناتولکہ چہ خالق صرف اللہ تعالیٰ دی

نودغہ شان دہر خہ تربیت کونکی او خیل حد کمال تہ رسونکی صرف اللہ تعالیٰ دی، «الحمد

لله»، دعویٰ دہ ﴿الَّذِي﴾ موصول سرہ دصلہ نی دلیل عقلی آفاقی اول دی چہ مشتمل دی پہ

علوی (سموات)، سفلی (ارض، جوی، ظلمۃ نور) باندی «سموات» جمع ذکر شوہ او «ارض» مفرد، پہ

دی کنبی اشارہ دہ تفاوت تہ پہ شرافت کنبی، خکہ اشرف پہ صیغہ دجمع سرہ ذکر کیری، وجہ

۱۔ ددی نہ د دقرآن دویمہ حصہ شروع کیری چہ دسورت بنی اسرائیل پہ آخر باندی ختمیری نو ددی وجہ

نہ دا سورت د الحمد لله، نہ شروع شو، ددی سورت اولہ حصہ، نفی د ترک فی الصرف دہ، دی خانی

نہ تر آیت نمبر (۱۱۸) پوری دہ

۲۔ موصول سرہ د صلی نہ دلیل اول دی

۳۔ (ظلمات، جمع او «نور» مفرد راورل محاورہ دہ، یا د ظلمات یعنی: کفر لاری ڈیری دی او د نجات لار

یوہ دہ، ثم، د استبعاد لپارہ دی

۴۔ دویم دلیل عقلی

داشرقیه د آسمان داده چه دامحل دملانکومقربینودې، اوقبله الدعاء دې اومحل دعروج دارواحوطاهرودې اودقدرت درب العلمین لوڼې دلیل دې اومحل دعاصیانوندې، اودزمکې ته اګرکه شرافت حاصل دې لیکن اسمان ته زیات حاصل دې، او «ظلمات» جمع او «نور» مفرد ذکر شویاددې وجې نه چه محاوره دغه شان ده یادموافق دسموات والارض دپاره، یاددې وجې نه چه ظلمه خاص دې اونورعام دې چه حسی وی اوکه معنوی وی اومعنوی ظلمه ضلالت دې اومعنوی نورهدایت دې اودضلالت اودباطل لارې او طریقې ډیرې دی اودهدایت اودحق لاریوه ده نوځکه نورمفرد ذکر شو ﴿ثُمَّ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ ثم داستبعاددپاره دې، یعنی هرکله چه علویات، سفلیات، جویات، ټول الله تعالی دوحدانیت دلالت دی نوشرک کول مستبعددې په نیزدعقل سلیم، ﴿يَرْيَبُهُمْ﴾ جارمجرور، دمابعدسره متعلق دی چه ﴿يَقُولُونَ﴾ دې اودامشتق دې دعدل نه په معنی دبرابرگنولوسره یعنی شریک گرزول-یادعدول نه مشتق دې، په معنی داعراض مخ اړولوسره نوجارمجروردکفروا سره متعلق دې-ای ﴿الَّذِينَ كَفَرُوا يَرْيَبُهُمْ يَقُولُونَ﴾ یعنی هغه خلق چه په خپل رب ټی کفرکړیدې دوی مخ اړوی دحق نه.

﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ طِينٍ﴾ دادویم دلیل عقلی انفسی دې اوپه دې کښې دحصرمعنی ده- اوییداګول دطین نه په دې اعتبارسره دی چه طین اوله ماده اواصل ماده، دانسانانوده اوبعض وائی چه په عبارت کښې حذف دمضاف دې ای خلق آباءکم، ﴿ثُمَّ قَنَّوْاْ اَجَلًا﴾ ثم دتراخی ذکرې دپاره دې «پهپهیه بهی سنو» اودتراخی اوترتیب زمانې دپاره نه دې، ﴿قَنَّوْاْ﴾ په معنی دمقررکولوسره دې اوداجل نه مرادنیته دمرګ ده، اود ﴿وَجَلَّ اُسْسَى﴾ نه مرادورخ دقیامت ده چه تعین ټی صرف الله تعالی ته معلوم دې ﴿ثُمَّ اَنْتُمْ﴾ داهم داستبعاد دپاره دې ﴿تَمُوتُونَ﴾ دمړتیه نه مشتق دې په معنی دشک سره یا د مړآ نه مشتق دې په معنی دجګړې سره یعنی تاسوجګړه وااختلاف کوئ په توحید کښې.

وَهُوَ اللَّهُ فِي السَّمَوَاتِ وَفِي الْأَرْضِ ۖ يَعْلَمُ سِرَّكُمْ

او صرف دې الله دې^۱ معبود برحق اومتصرف په آسمانونو کښې او په زمکه کښې، پوهیږی په پټو حالاتو ستاسو

وَجَهَرَكُمْ وَيَعْلَمُ مَا تَكْسِبُونَ ﴿٥﴾ وَمَا كَانَتْ مِنْ آيَةٍ

او په ښکاره حالاتو ستاسو او عالم دې په هغه عملونو چه تاسو ئې کوي او نه راځي دوي ته چه نسته دليل.

مِنْ آيَةٍ رَبِّهِمْ إِلَّا كَانُوا عَلَيْهَا مُعْرِضِينَ ﴿٥﴾

د نشانو د رب د دوي نه. مگر دوي د هغې نه اعراض څنگ کونکي دي

لَقَدْ كَذَّبُوا بِآيَاتِي لَكَا جَاءَهُمْ ۖ فَسَوْفَ

بس به تحقيق سره دوي نسبت ددروغو وکړو حق ته، هرکله چه دوي ته حق ورسيد. پس زړه ده چه

يَأْتِيهِمْ أَنْبَاءُ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٥﴾

را به شي دوي ته حقيقت دهغه خبرې (عذاب) چه دوي په هغې پورې ئې مسخري کولي

﴿وَقَوْلُهُ فِي السَّمَوَاتِ وَفِي الْأَرْضِ﴾ دادریم دلیل عقلی دې. «فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ» جار مجرور دلفظ د «الله» سره متعلق کیدل په ظاهره دې صحیح ځکه متعلق د جار مجرور فعل وی یا هغه شې وی چه په معنی دفعل کښې وی، نوددې وجې نه مفسرین وائی چه دلته دلفظ دالله نه مراد معنی مشتقی ده چه معبود برحق-یا متصرف دې مشرکینو تقسیم کړې وؤ- الله تعالی ته به ئ اله السماء وئیل او خپل معبود باطل ته به ئ اله الارض، وئیل نوانه تعالی فرمائی چه دا تقسیم نشته، دهرڅه اله صرف الله تعالی دې کما قال الله ﴿وَقَوْلُهُ الْآلِیُّ فِي السَّمَاءِ إِلَهُ لَهَا الْأَرْضُ إِلَهُ وَقَوْلُهُ الْحَكِيمُ الْعَلِیُّ﴾ زخرف ۸۴ ﴿يَعْلَمُ سِرَّكُمْ وَجَهَرَكُمْ﴾ په دې کښې دحصر معنی اود ﴿تَكْسِبُونَ﴾ نه مراد اعمال مکتسبه دی په جوار حوسره یا په قلب سره اوددی ذکر کول بعدد «سرکم وجهرکم» نه دوجې داهتمام نه دې ځکه چه اعمال مکتسبه مدارد جزاء اوسزادی ﴿وَمَا تَأْتِيهِمْ مِنْ آيَةٍ﴾ داز جردې اوشکوی ده، په دې کښې زجراوشکوی په درې اومورو

۱- زجر

۲- دلایل د توحید مراد دی

۳- تخويف دنوی

۴- عملی ظهور د وعده سزا

باندې ده اول اعراض - دویم تکذیب دریم استهزاء ﴿فَقَدْ﴾ (فاء) د تعقیب ده یعنی روستو د اعراض نه ئی تکذیب او استهزاء وکړه. ﴿أَلَيْسَ مَا﴾ (انباء) نه مراد حقیقت او د وعدۀ سزا عملی ظهور دې، یعنی په کوم عذاب او تخويف پورې چه دوی استهزاء او مسخرې کوی نودهنې عملی ظهور به عنقریب اوشی او حقیقت به ئی ښکاره شی

أَلَمْ يَرَوْا كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ مَكَلَّمَهُمْ

ایا نه گوری دوی چه خومره هلاک کړیدی مونږ مخکښ د دوی نه ډلې (پېړۍ) قوت ورکړې وؤ مونږ هغوی نه

فِي الْأَرْضِ مَا لَهُمْ فِيمَنْ لَكُمْ وَأَرْسَلْنَا السَّمَاءَ عَلَيْهِمْ قِنْدَارًا

په زمکه کښ دومره چه می ندي درکړې تاسوته، اورا لیرلی وؤ ورولی وؤ، مونږ بارانونه په دوی پرله یسې په قدره ضرورت

وَجَعَلْنَا الْأَكْثَرَ نَجَاتٍ مِنْ تَحْتِهِمْ فَأَهْلَكْنَاهُمْ بِالسَّيْفِ

او گرځولی وو مونږ نهرونه چه بهیدل به لاندې ددوی نه پس هلاک کړل مونږ دوی لره په سبب د گناهونو د دوی

وَالنَّاسُ مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْنَا آخَرِينَ ۝ وَلَوْ تَرَىٰ أَنَّ عَلَيْنَا كِتَابًا

او پیدا کړل مونږ روستو د دوی نه قوم نور. او که نازل کړې وې مونږ په تا باندې کتاب (لیکلی شوی

فِي قُرْطَابٍ فَلَمَسُوهُ بِأَيْدِيهِمْ لَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ ۝

په کاغذونو کښ. پس مسه کړې وې دوی هغه په خپلو لاسونو سره خامخا به وائی کافران ندي دا مگر جادو ښکاره دی

﴿آلَمَ يَرَوْا﴾ د اتخويف دنیوی دې، اورویة نه مراد رویة علمی دې یا بصری دې او ﴿وَكَمْ﴾

استفهامیه هم کیدی شی او خبریه هم کیدی شی اود اقامت دې په مقام دفعول ده (یرۍ) باندې

او ﴿قَرْنٍ﴾ دیوې زمانې خلکوته وائی، اومدت دقرن بعض وائی (۱۲۰) کاله دې او بعضې

وائی (۱۰۰)، اوبعضې وائی (۸۰)، یا (۷۰)، یا (۶۰)، یا (۳۰)، یا (۲۰) کاله او بعضې وائی چه

اوسطه زمانه د عمرونو دخلقو دهر دورته قرن وائی (پېړۍ) ﴿مَكَلَّمَهُمْ﴾ ددې نه جسمانی اومالی

قوت مراد دې، یعنی هغوی ته مونږ دومره جسمانی اومالی قوت ورکړې وؤ چه تاسوته م نه

دې درکړې. ﴿وَأَنزَلْنَا السَّمَاءَ﴾ د دین په مراد باران دې او ﴿مَذَرْنَا﴾ په معنی دمتابعة سره دې. پې درې. خو د حاجت موافق، یا د سماء نه سحاب، «وریخ» مراد ده او مدرا را په معنی دکثیر الدور، کثیر الصب «دیره ورونکی» سره دې «مذراوا» منصوب دې حال دې د السماء نه ﴿وَجَعَلْنَا الْأَنْهَارَ نَجْوً مِّنْ تَحْتِهَا﴾ یعنی نهرونه ددوئ په اختیار او تصرف کښې وؤ. یادوئ دبنگلو، اوفصلونو د لاندې بهیدل، یعنی بارانونه پرې هم وریدل او نهرونه ئې هم جاری وؤ. نو د فصلونو، میوو پیداوار ئې د یرزیات وؤ، غرض داچه مادی قوت او وسائل ورسره د یرزیات وؤ لیکن ایمان ورسره نه وؤ، اود کفر او شرک مرتکب وؤ نومونې هلاک کړل-د ذنوب نه مراد کفر شرک او نور قبائح دی ﴿وَأَنزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً﴾ یعنی ددوئ په هلاک کیدلو سره د دنیا په ودانئ کښ هېڅ فرق نه وؤ راغلې ﴿وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَابًا﴾ دادمشر کینوپه شهبانو کښې داو لې شهبې جواب دې، شبهه (سوال) مقدر دې، په سورة بنی اسرائیل کښې دی. ﴿وَلَنُؤْمِنَ بِرُؤُوسِكَ﴾ حَقٌّ ثَمَّ عَلَيْنَا كِتَابًا نَقْرَأُ او په حدیث کښې دی چه دمکې بعض مشرکانو او وئیل که محمد صلی الله علیه وسلم یو تیاری لیکلې شوې کتاب د آسمان نه راوړی چه څلور فرشتې ورسره هم وی اوزمون په مخکې گواهی او کړی چه بیشکه دا کتاب د الله تعالی د طرفه را لیرې شوې دې نومونې په ایمان راوړو- په بل روایت کښې دی چه عبدالله بن ابی امیه، د نبی صلی الله علیه وسلم نه معاندانه سوال او کړو چه زه په تاباندې تر هغه وخته پورې ایمان نه راوړم ترڅو چه دا واقع و نه وینم چه ته اسمان ته وځیجې او یو خط راوړې چه په هغې کښې ځمانوم وی، ماته داسې لیکلی شوی وی چه زه دې ستاتصديق او کرم او بغیرددې نه په تاباندې ایمان نه راوړم، نو دا آیت نازل شو، عبدالله بن ابی امیه بیا مسلمان شو او په عزوة طائف کښې شهید شو، حاصل د جواب دادې چه که چېرې الله تعالی ددوئ دغه مطالبه پوره کړی، اود اسمان نه کتاب نازل کړی اودوئ ئې اووینی او په لاسونو سره ئې مسح کړی چه د نظر بندئ احتمال هم پاتې نه شی، نودوئ بیا هم نه منی او وائی به چه داجادو، سحر، دې ځکه چه څوک چه سوال او طلب د معجزې د غناد په وجه کوی نود هغه سوالات نه ختمیږی ﴿لِيَرْطَابَ﴾ بعض وائی چه دالفظ معرب دې د کراسه نه اوبعض وائی چه دالفظ عربی دې یا مشترک دې، په معنی د کاغذ سره مطلقاً یا هغه کاغذ چه لیکل پکې شوی وی اوجار مجرور یا متعلق د مقدر سره معنی ئې داده چه رانغختې شوې په کاغذ کښې یا متعلق دې د کتابا سره که

هغه په معنی دمکتوب سره شی. ﴿فَلَسَوْهُ بِأَبْدَانِهِمْ﴾ لمس په معنی دمس بالید سره دې نو ذکر د (بایدیهم) دپاره دزیات تعین اوددفع دتوهم دمجازدې. اودلته «واوه» ذکرنشوبلکه «لمسوه» ذکرشو ځکه چه علم په ذریعه دلمس سره ډیرقوی وی ځکه چه مرنې-لیدلې شوې باندې سحر راخی اوپه ملموس باندې نه راخی. بل داچه لمس روند هم کولې شی په خلاف درویت نه چه روندنې نه شی کولې

وَقَالُوا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ ۖ وَلَوْ أَنزَلْنَا

او وائی دوی چه ولې نشې نازلولې په ده (نبی صلی الله علیه وسلم) باندې فرشته. او که نازل کړې وې مونږ

مَلَكًا لَّفَهَيَ الْأَمْرَ ثُمَّ لَا يَنْظُرُونَ ۝ وَ لَوْ جَعَلْنَاهُ

فرسته ۱. خامخا به فیصله شوې وې د کار د ددوی بیا به دوی ته مهلت نشی ورکیدلې او که جوړ کړې وې مونږ رسول

مَلَكًا لَجَعَلْنَاهُ رَجُلًا وَلَلْتَحْسَبُنَا

فرشته نو خامخا به مونږ ګرځولې وې په شکل د سړی اوخامخا به شک راوستې وې مونږ په دوی باندې

مَا يَلْبُسُونَ ۝ وَلَقَدْ اسْتَعْجَلْنَا بِرُسُلِنَا مِنْ قَبْلِكَ

هغه چه اوس کوم شک کوی دوی او په تحقیق سره ۲ مسخرې کړې وې په ډیرو رسولانو پورې مخکې سټانه.

فَمَا كَانَ بِأَلْدِينِ سَعِيرُوا مِنْهُمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَعْجِلُونَ ۝

پس راگیر کړو هغه کسانو لره چه مسخرې ئی کولې په دې پورې. هغه عذاب چه دوی ورپورې مسخرې کولې

﴿وَقَالُوا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ﴾ دا دویمه شبهه ده، مشرکینو ویل چه فرشته دده سره ولی نه

راخی چه مونږ ئې اووینو اوخبرې ئې واوړولکه په سورت فرقان کښې دی ﴿لَوْلَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ مَلَكٌ

فَيُكَلِّمُهُمْ ذِكْرًا﴾ نوجواب اوشوچه ﴿وَلَوْ أَنزَلْنَا مَلَكًا﴾ کچرې فرشته راشی اومشرکین ئی وه

وینی اوخبرې ورله واوړی اوبیا هم ایمان نه راوړی نوفورا به هلاک کړېشی اومهلت به ورته

۱ - د دویمې شبهې جواب.

۲ - تسلی، تخويف دنیوی

نشی و رکولی ﴿وَلَوْ جَعَلْنَاهُ مَلَكًا﴾ دادریم سوال جواب دی چه دبشریه خانی ملک رسول ولی نه راخی. نو جواب راغی چه که الله تعالی فرشته رسول را ولیگی نو خامخابه په شکل بشری کنبی راخی خکه چه د صورت ملکی لیدل دعوامودپاره قابل د تحمل نه دی بلکه د خواصو دپاره هم مشکل دی. او چه فرشته په شکل بشری کنبی راخی نوبیابه په دوی باندی اشتباه راخی ﴿وَلَلْبَسَنَّا عَلَيْهِمْ﴾ دوی به په هغه شبه او اشتباه کنبی واچو چه اوس پکنبی دی. ﴿وَلَقَدْ آتَيْنَاهُ رُسُلًا﴾ د اتسلی ده رسول الله صلی الله علیه وسلم ته اوتنوین په «یوسلی» کنبی د تکثیر یاد تفخیم دپاره دی ﴿فَمَقَّاقٌ﴾ په معنی د نزل، احاط سره دی

﴿وَالْيَمِّكَ سَخِرُوا مِنْهُمْ﴾ په هغه کافرانو باندی چه مسخری ئی کولی په انبیاؤ پورې ﴿مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ﴾ دافاعل د(حق) دی، مرادترینه عذاب دی، یعنی په استهزاء کونکو باندی هغه عذاب نازل شو چه دوی به هغی پورې مسخری کولی

قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ ثُمَّ انظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِبِينَ ۝ قُلْ لَيْتَنِي

وه وایه چه وگرخی^۱ په زمکه کنس بیا وگورئ چه څنگه وؤ آخر انجام د تکذیب کوونکو وه وایه: جالره دی^۲ اختصار

مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ۝ قُلْ ۝ اللَّهُ ۝ كَتَبَ

د هر هغه څه چه په آسمانونو کنس دی او په زمکه کنس دی، وه وایه چه الله تعالی لره دی، لازم کړې ئی دی

عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ ۝ لِيَجْمعَنَّكُمْ إِلَى يَوْمِ الْهَيْمَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ ۝ الْيَمِينُ

په خپل خان باندی رحم کول، خامخا به جمع کړی تاسو به ورځ د قیامت کنس، نشته دې هېڅ شک په هغی کنس. هغه کسان

خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ۝ وَ لَهُ

چه تاوان کنس ئی اچولی دی خپل نفوسونه نو پس دوی ایمان نه راوړی او خاص^۳ د الله تعالی په اختیار کنس دی

۱ - تخويف دنيوى

۲ - خلورم دليل عقلی على سبيل الاعتراض من الخصم

۳ - پنځم دليل عقلی

مَا سَكَنَ فِي الْبَيْتِ وَالنَّهَارِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ۝

هر هغه څه چه ارام کوی په شپه او ورځ کښې، او صرف دې دهرڅه اوريدونکې او په هرڅه علیم دې.

﴿قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ﴾ داتخويف دنيوی دې، يعنی منکرينو او مستهزئينوته اووايه چه په زمکه کښې دعبرت حاصلولودپاره اوگرځئ اودهغه خلقوانجام اوگورئې چه دانبياء تکذيب ئې کړې وواواستهزاء ئې کړی وه.

﴿قُلْ لِّمَن مَّا فِي السَّمٰوٰتِ﴾ داخلورم دليل عقلی علی سبيل الاعتراف من الخصم دې، مافی السموات، والارض، عام دی ذوی العقول اوغیرذوی العقول تولوته شامل دی، يعنی ددوئ نه داتپوس اوکره چه تمام کائنات داسمانونو، ملائکه وغيره اودزمکو - انبياء اولياء وغيره، دچاپه اختياراوتصرف کښې دی - نودوئ به اعتراف اواقراراکړی چه داخودالله تعالی په اختيارکښې دی نورددشرک فی التصرف راغې، لیکن که چرې دوئ دخوف دمغلوبیت دوجې نه سکوت اوکړی، نو﴿قُلْ لِلّٰهِ﴾ نوته اووايه چه دادالله دپاره دی، حضرت الشیخ رحمه الله فرمائی

چه دلته همزه داستفهام تقریری مقدر دې ﴿کَتَبَ عَلٰۤی نَفْسِهِ الرَّحْمَۃَ﴾ کتب په معنی دمقررکولواولازم کولوسره دې په طریقه دتفضل واحسان سره اودابشارت دې دمؤمنانو دپاره ﴿لِيَجْزِيَٰکُمْ اِلٰی یَوْمِ الْفِتْنَةِ﴾ داتخويف اخروی دې دمنکرینولپاره ﴿الَّذِیْنَ خَسِرُوْا اَنْفُسَهُمْ﴾ ده خسرُوا نه مراد ضائع کول دی او د اَنْفُسَهُمْ نه مراد، عقل، نظر، صلاحیت دی.

يعنی کوموخلقوچه خپل عقل اوصلاحیت ضائع کړيدې اودلائلو دقرآن ته ئې توجه نده کړې نودغه خلق دایمان نه محروم دی، دایمان نه دمحرومتیاسبب، عقل اوصلاحیت غلط استعمالول دی ﴿وَلَهُ مَا سَكَنَ فِي الْبَيْتِ وَالنَّهَارِ﴾ داپنځم دليل عقلی دې، «سکَن» که چرې دسکونت نه ماخوډوی نوڅه اشکال نشته دې لیکن که چرې دسکون نه ماخوډشی، په معنی دارام سره نوسوال واردیږی چه ارام په شپه کښې وی اودورځې خوخلق دکاروباردپاره گرځی راگرځی. جواب دادې چه عطف د (والنهار)، د قبیلې د ((علفهايتاوماء بارداء))، نه دې «ای» سقیها ماء بارداء)) نودلته مراددادې چه ((واتشرقی النهار)) لکه ((وجعل النهارنشوراً))

قُلْ أَغْنَىٰ اللَّهُ أَكْفَادُ وَلِيَا قَاطِرِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

وہ وایہ^۱، آیا! سوا ذلّہ تعالیٰ نہ ونیسیم خہ مددگار، دوست، چہ پیدا کونکے دے ذلّسمانونو او ذلّزمکی

وَهُوَ يَكْفِيهِمْ وَلَا يُغْنِيهِمْ قُلْ إِيَّايَ أُمِرْتُ

او ہفہ خوراک ورکوی تول مخلوق تہ، او ہفہ تہ خوراک نشی ورکولے، وہ وایہ^۲ بیشک حکم کرے شوی دے ماتہ

أَنْ أَكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَسْلَمَ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُفْرِكِينَ ۝

چہ شم خہ اوّل مسلمان (حکم منونکے) یعنی دے امت (او ویلی شوی دی ماتہ) چہ هرگز مه کیرہ ذلّمشرکانونہ

قُلْ إِيَّايَ أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابٌ يَّوْمٍ عَظِيمٍ ۝

وہ وایہ^۳ بیشک خہ خو یریریم، کہ نافرمانی وکرم ذلّحکم ذلّرب خیل نہ، ذلّعذاب ذلّورخے لونی نہ

مَنْ يُصْرِفْ عَنْهُ يَوْمَئِذٍ لَّكَ الْعُورُ الْمُبِينُ ۝

ہفہ خوک چہ لرے کرے شو ذلّہفہ نہ عذاب ہدی ورخ قیامت کین نو پس یقیناً رحم وکرو اللہ تعالیٰ بہ ہفہ، او ذلّکامیابی بنکارہ دہ

وَأَنْ تَمْسَسَكَ اللَّهُ يَضْحَكُ فَلَا كَلِمَ لَكَ إِلَّا هُوَ ۝

او کہ چرے^۴ اور سوی تاتہ اللہ تعالیٰ خہ تکلیف پس نشته دے ہیخ خوک لرے کونکے ذلّہفے سوا ذلّاللہ تعالیٰ نہ

وَإِنْ تَمْسَسَكَ يَخْفَىٰ فَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝

او کہ ہفہ ورسوی تا تہ خہ خیر پس ہفہ بہ هرخہ باندے قدرت لرے

وَهُوَ الْقَاهِرُ قَوِيٌّ عَزِيزٌ ۝ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْحَمِيدُ ۝

او دے زورآور (غالب) دے بہ خیلو بندگانو باندے، او ہفہ حکمتونو والا، خیردار دے

۱- اولہ طریقہ تبلیغ

۲- دویمہ طریقہ تبلیغ

۳- دریمہ طریقہ تبلیغ

۴- شہریم دلیل عقلی

﴿قُلْ أَتَمَرُّؤُاْ تُحَدِّثُوْنَ﴾ دا اول طريقه دعوت ده، او استفهام انكارى دې ﴿قُلْ أَتَمَرُّؤُاْ تُحَدِّثُوْنَ﴾ صفت دالله تعالى دې. يعنى داسې نه شى كيدې چه دالله تعالى نه غيريل څوك خپل رب معبود، مددگار ونيسم ځكه پيدا كوونكې صرف الله تعالى دې اوروزى وركونكې صرف الله تعالى دې. هغه خپل مخلوق ته طعام وركوى- دچانه عوض نه اخلى ﴿قُلْ لَّيْٓاْ اَمْرٌثُ﴾ دادويمه طريقه تبليغ ده. ماته ددې حكم كړې شوې دې چه زه په ﴿لَّيْٓاْ اَمْرٌثُ﴾، كښې دصف اول نه شه ياپه دې امت كښې اول مسلم، ځكه چه نبى دامت نه اول مسلم وى ﴿وَلَا تَكُوْنُ فِىْ ذٰلِكَ﴾ (لى) مقدر دې ﴿قُلْ لَّيْٓاْ اَخَافُ﴾ دادويمه طريقه تبليغ ده، په دې درې وارو طريقو كښې نسبت دغفل خپل خان ته شويدي او مراد ترينه مخاطبين دى، (۱) يعنى تاسو، دالله تعالى نه غيرولى او مددگار نه نيسئ (۲)، او تاسو تا بعد ارجو شئ شرک مكوئ (۳)، او كه چرې عصيان يعنى شرک او كفراو كړئ نو عذاب ديوم عظيم به په تاسو نازل شى، نبى معصوم چه خوف لرى د عذاب نه نوتاسو خامخا ولى- ﴿مَنْ يُّضْرَقْ عَنُّهُ﴾ كُتَاب فاعل دىُصرف دپاره ضمير دې چه راجع دې عذاب ته يعنى د عذاب ديوم عظيم نه بچ كيدل لويه كاميابى ده، اوداپه ايمان سره حاصليرى ﴿وَلَنْ يَمْسَسَكَ اللهُ﴾ داشپېرم دليل عقلى دې په توحيد باندې، چه ضرر دفع كونكې، مرض، فقر، وغيره) او خير وركونكې صحت مال اولاد وغيره نور حاجتونه پوره كونكې، صرف الله تعالى دې. تنوين په «يُضْرَقْ» كښې اودارنگه «الْعَصَى» دلالت كوى په قِلت باندې، يعنى تكليف اكر كه قليل وى خودالله تعالى نه غيريل څوك ئې نشى دفع كولى، روايت كړيدې ترمذى او احمد، دابن عباس رضى الله عنه نه چه د كسرى بادشاه نبى صلى الله عليه وسلم ته، بغله، قجره) هديه وركړې وه نوبى صلى الله عليه وسلم په هغې ركوب او كړو په رسئ سره دوينستونه- يعنى واگې، (ملونى) ئې دوينستونه جوړه كړې شوې رسئ وه، بيانى څه دخپل خان نه روستو، پدغه قجره كينوكمه، نوماته ئې اووئيل، يا غلام، ما اووئيل، لبيك يارسول الله، اوئ فرمائيل چه تاته يو څوكلمات (خبرې، درخايم ((احفظ الله يحفظك)) الله تعالى ياد لره دهغه د احكامو حفاظت كوه، هغه به تا يادوى، ستا حفاظت به كوى ((احفظ الله تجده تجاهك)) الله تعالى ياد لره، اوبه مومې هغه لره مخامخ او كله چه ته سوال كوى نو صرف دالله تعالى نه سوال كوه، او كله چه مدد غواړى نو صرف ديوالله نه مدد غواړه اوپه دې پوهه شه چه كه چرې اُمت (ټول مخلوق، راجع شى تاته نفع رسول غواړى نوتاته نفع نشى رسولى مگر هغه چه الله

تعالی تالره لیکلی وی اوکه تول مخلوق راجع شی چه تاته خه نقصان رسول غواری نوتاته ضررنشی رسولې مگرهغه چه الله تعالی هغه ضررتالره مقرر کړې وی، قلمونه (د تقدیر د لیکلو) اوچت کړی شوی دی اوصحیفې (چه تقدیر پرې لیکلې شویږي) وچې شوی دی، په بل روایت کښې دی ((اعلم ان النصر مع الصبر والفرج مع الكرب وان مع العسر يسرا)) پوهه شه چه مدد د صبر سره دې اوراحت دمصیبت سره دې اود تنگی سره اسانی ده (وَإِنْ يَسْأَلْكَ عَنِ الَّذِي لَهُ مُلْكُ يَوْمَ يُنْفَخُ الْأَوْدَانُ فَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ) د محذوف جزاء مقدره ده چه ((فلا رادّ لفضله)) اودامذکور یعنی ((فَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ)) د محذوف جزاء پاره علت دې.

﴿وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ﴾ د ادماقبل دلیل حصه ده، «قاهر» معنی ده، داسې غالب چه هیڅ څوک نه د خپلې ارادې نه نشی منع کولې، او ظلم نه کوی، قهرغلبه بلا ظلم ته وائی ﴿فَوْقَ عِبَادِهِ﴾ فوقیه په اعتبار د سمت اوجهت سره نه دې مراد، بلکه د مرتبې. او قدرت په اعتبار سره دې، یعنی تول مخلوق د الله تعالی د حکم او قدرت ماتحت دی، قرطبی وائی ((الاستلاء بالقهر والغلبة عليهم اي هم تحت تسخيره لافوقية مكان)) بعض مفسرین وائی چه لفظ د فوق زاید دې اوبعض وائی چه په معنی د، «علی»، سره دې د اتاویلات څکه ضروری دی چه فوقیه په معنی د جهت اوسمت سره نشی مراد کیدلې، ځکه هغه منزله دې د جهت اود مکان نه، لیکن تحقیق دادې چه مذهب د سلفو اثبات د فوقیه دې الله تعالی لره لکه تصریح کړې ده په دې باندې امام طحاوی-اوپه دې باندې سلفو تقریباً یوزر دلائل وئیلی دی «روح» منجمله دهغې نه حدیث الاوعال دې- چه روایت نه کړیدې احمد بن حنبل د حضرت ابن عباس رضی الله عنه نه چه په هغې کښې یوجمله داده ((والعرش فوق ذلک، والله تعالی فوق ذلک کله)) بل د ابوداؤد حدیث دې چه مروی دې د جبیر بن مطعم ^{رضی الله عنه} نه، چه په هغې کښې یوجمله داده ((قال رسول الله صلى الله عليه وسلم للرجل الذي استشفع بالله تعالى عليه : ويحك اتدري ما لله تعالى، ان الله تعالى فوق عرشه وعرشه فوق سمواته - الحديث)).

فوقیه په اعتبار د فضیله سره، فوقیه په اعتبار د قهرغلبې سره، فوقیه په اعتبار د ذات سره فوقیه مطلقه، د اتول سلف ثابتوی الله تعالی لره، لیکن لکه څرنگه چه د الله تعالی ذات چاته معلوم نه دې اود ذات نه د چاسره مشابه مماثل نه دې نودغه شان صفات نه هم د مخلوق سره مشابه مماثل نه دی، بلکه د صفاتو د الله تعالی د صفاتو د مخلوق سره صرف اشتراک

لفظی دې نوصفت د... فوق... چه الله تعالى لره ثابت دې نودهنې معنی هغه نه ده چه زمونږه په عرف اومحاوره کښې ده، بلکه داهغه فوقیه دې چه (کمایلیق بجلال ذاته)، اوفوقیه دجهت اومکان ځکه مرادنه دې چه جهت اومکان، غیر دې دذات اودصفاتودالله تعالى نه اوهرفه شی چه غیروی دذات اوصفاتودالله تعالى نه نوهغه مخلوق وی اوحادث وی، اوپه کوم وخت کښې چه مخلوق پیدا نه وؤ نوذات د الله تعالى سره د خپلو صفاتونه هم موجود وؤ، صاحب د روح المعانی وائی چه لفظ دجهت کله ذکرکیږی اومرادترینه امرموجودغیرالله وی نویه دې معنی سره جهت مخلوق دې اوالله تعالى منزله دې د دینه چه مخلوق په ده احاطه اوکړی، ذات دالله تعالى خارج دې داحاطې دعالم نه، نوموصوف نه دې په علواوسفل، فوق تحت، سره، موصوف په فوق یاتحت سره هغه څوک وی چه ده عالم په احاطه کښې وی اوکوم ذات چه خالق دعالم دې اوخالق دجهاتودې نوهغه دعالم په احاطه کښې نه دې نوهغه موصوف په فوق سره نه دې اونه په ضدددې (تحت) سره دې اودابدیهی خبره ده، اوکله اراده کولې شی دجهت نه امر عدمی نویه دې معنی سره جهت الله تعالى لره ثابت دې ځکه چه ددې معنی راجع ده سلب ته، نوچه اووئیلې شی: ((الله فوق العالم)) ددې معنی داده ((حيث انتهت المخلوقات))، (روح) یعنی دالله فوق العالم معنی داده چه الله تعالى دمخلوقاتوددائرې نه باهردي، علامه آلوسی رحمه الله وائی: خلاصه دکلام داد چه واجبه ده تنزیه دالله تعالى دمشابها دمخلوقاتونه، او واجب دې تفویض دعلم دمشابها توالله تعالى ته، اوواجب دې ایمان په متشابها تو په هغه وجې سره چه راغلیدی، اوداسې تاویل چه قریب الی الذهن وی اوشائع وی نظیر دهغې، پدې کښې هم باک نشته دې، علاوه داچه بعض آیاتونه داسې دی چه دهغې په تاویل کولوباندې اجماع دسلفواودخلفوده، آه.

قُلْ أَتَىٰ هَؤُلَاءُ أَكْثَرُ شَهَادَةً ۖ قُلْ اللَّهُ ۚ شَهِيدٌ

ته وه وایه^۱ چه څه څیز دې ډیر لوی په گواهن کښې؟ (څوک لوی گواه دې) وه وایه چه الله تعالى گواه دې.

بَيِّنٌ وَبَيِّنَاتُكُمْ ۖ وَأَوْحَىٰ إِلَيْنَا هَٰذَا الْقُرْآنَ لِأَشْهَدَكُمْ بِهِ

په مینځ څما او ستاسو کښې او وحې کړې شویده ماته د دې قرآن، دپاره د دې چه څه ویروم تاسو پدې سره

وَمَنْ يَبْلُغْ أَهْلَكُمْ لَتَشْهَدُونَ أَنَّ مَعَ اللَّهِ

وهغه چاره چه ورسى هغه ته دا قرآن، آيا تاسودا شهادت كوي (منى) چه بيشكه د الله تعالى سره

لَهُ الْخَيْرُ ۖ قُلْ لَا أَشْهَدُ ۚ قُلْ

پور خوك د عبادت او بندگي لائق شته، ته وه وايه، چه خه دا گواهي نه كوم (نه منم) وه وايه

إِنَّمَا هُوَ إِلَهٌ وَاحِدٌ وَالَّذِينَ يَبْتَغُونَ

چه بيشكه صرف هغه دې معبود بر حق، يو، او بيشكه خه بيزاره يم د عبادت د هغه معبودانو نه

لَهُمْ كُونَ ۖ الَّذِينَ اتَّيَلَّهْمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ

چه تاسو ئي د الله سره شريكوي. هغه كسان چه وركړيدي مونږ هغوي ته كتاب، پيژني دا قول (يعني توحيد)

كَمَا يَعْرِفُونَ كِتَابَهُمُ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ۚ

لكه چه پيژني دوي خامن خپل، هغه كسان چه تاواني كړيدي دوي خپل خاځونه پس دوي ايمان نه راوړي

﴿قُلْ أَنتُمُ أَكْبَرُ شَيْئًا﴾ دامتعلق دې ددلائلوسابقوسره اوددغه دلائلوشمره ده، په يوروايت

كښې دى چه قرشونبى صلى الله عليه وسلم ته اوونيل اې محمدصلى الله عليه وسلم مونږستاپه باره كښې ديهودونصارى وټه تپوس او كړو نوهغوي اوونيل چه نشته دې مونږسره دده ذكر، اونه دده صفت، ټوته مونږته داسې خوك اوخايه چه ستادنبوت شهادت او كړى نودآيت نازل شو، (اى شى) مبتداء ده (اكبر) ورته خبردې (شهادة) تميزدې دمبتداء نه، يعنى ته ددوي نه تپوس او كړه چه دچاشهادت ډيرلوي دې اوظاهره ده چه لوي شهادت خودالله تعالى شهادت دې ﴿قُلْ اللَّهُ﴾ داجواب د ﴿أَنتُمُ أَكْبَرُ شَيْئًا﴾ دې لفظ د الله مبتداده اوخبري

محذوف دې چه «اكبرشهادة» دې، ﴿شَيْئًا﴾ خبر دمبتدا محذوف دې (اى وهوشهڼه) نو جواب، د سوال سره مطابق شو، يا لفظ د الله مبتداء ده او(شهڼه) ورته خبردې اومطابقت دجواب دسوال سره په دې اعتبارسره دې چه هر كله الله تعالى گواه شونوداخوظاهره ده چه گواهي دالله تعالى ډيره لويه گواهي ده ومطابقت حاصل شوپه مابين دسوال اوجواب كښې، جمهورعلماء وائي چه اطلاق دشى په ذات دالله تعالى جائزدي اوداسې ونيلې شى «هوشى

لا کلاشیاء)) اودلیل ی داسوال اوجواب دی چه په دې آیت کښې مذکور دی چه ﴿قُلْ أَنتُمْ أَكْثَرُ
شَهَادَةً قُلُوبُكُمْ﴾ لفظ دشئ واقع دې په موقع دلفظ دالله کښې (قرطبی) اودارنگه په بل آیت کښې
داسې دی ﴿كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ﴾ وجه په معنی ذذات سره اوددې استثناء د ((کل شی))
نه شویده اواصل په کلام کښې استثناء متصله ده نومعلومه شوه چه ذات دالله تعالی داخل
وؤ په کل شی کښې اویه استثناء سره خارج شو، ﴿وَأَوْرَثْنَاكَ﴾ دادلیل وحی دې په توحید.
﴿وَمَنْ يَلِكْ﴾ داعطف دې په «نم» باندې اوددینه معلومه شوه چه دنبی صلی الله علیه وسلم
نبوت باقی دې ترقیامت پورې، ﴿أَلَيْسَ لَكُمْ لَشْهَدُونَ﴾ استفهام دزجر دپاره دې اودشهادت نه
مراد د عقل شهادت دې «قاله الشيخ» یعنی ده تیرشوؤ دلائلو نه بعد ستاسوعقل داخیره
منی؟ اوداشهادت ورکولې شی؟ چه دالله تعالی سره نوراللهه شته دې، ﴿قُلْ لَا أَشْهَدُ﴾ یعنی
خما عقل خودانه منی ﴿قُلْ إِنَّمَا هُوَ اللَّهُ وَحْدٌ﴾ زما عقل خود توحید گواهی ورکوی اوکلمه د (ش)
دحصر دپاره ده، یعنی نفی دشرک اواثبات دتوحید، نود توحید ذکر په دې جمله کښې اوشو او
دنفی دشرک په دې روستو جمله کښې کیږی، چه ﴿وَأَنَّى يَمُوتُ﴾، ﴿الَّذِينَ مَاتَ تَبَهُتُ الْعُكُتُ﴾
داشکوه ده ﴿يَمُوتُ﴾ ضمیر یاراجع دې قول مذکوره یعنی کله توحید، لکه شاه ولی الله
ﷺ داسې ترجمه کوی «می شناسند حقیقت این قول یعنی کلمه توحید» یاراجع دې ماجاء
به النبی صلی الله علیه وسلم ته (ابن کثیر) یاراجع دې نبی صلی الله علیه وسلم ته سره
دصفا تود هغه نه، لکه روایت دې چه هرکله چه نبی صلی الله علیه وسلم هجرت اوکړو مدینی
ته راغې اوعبدالله بن سلام رضی الله تعالی عنه اسلام راؤړو، نوحضرت عمررضی الله تعالی
عنه ترینه تیوس اوکړو ددې آیت په باره کښې چه الله تعالی په خپل نبی (محمد صلی الله علیه
وسلم) باند په مکه کښې داآیت نازل کړیدې نوداڅنگه ده؟ نو عبدالله بن سلام اووئیل چه په
تحقیق سره ما اوپیژندنبی صلی الله علیه وسلم هرکله چه م اولیدو داسې لکه چه خپل زوی
پیژنم. بلکه حضرت محمدصلی الله علیه وسلم زیات څه پیژنم دخپل خوئ نه، نوعمررضی
الله عنه ورته اووئیل چه دا څنگه، نوهغه اووئیل چه زه گواهی کوم په دې چه بیشکه
محمدصلی الله علیه وسلم دالله رسول برحق دې، ((ولا ادري ما تصنع النساء)) یعنی نه پوهیگم

چه خزی خه کوی، خیانت کولې شی، په دې آیاتونو کښې د توحید بیان دې نوبنا، په اوله او دویمه توجیه مناسبت ظاهر دې اوبنا، په دې اخیره توجیه مناسبت دادې چه رسول الله صلی الله علیه وسلم مبین د توحید دې ﴿الَّذِينَ حَسِبُوا﴾ په آیت نمبر ۱۲ کښ و عیدو منکرینو د قیامت د پاره او دلته و عید او تخویف منکرینو توحید او درسالت د پاره دې.

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَلَّبَ بِآيَاتِهِ ۖ

څوک دې زیات ظالم ده هغه چا نه چه جوړ کړی په الله تعالی باندې دروغ، یا نسبت د دروغو و کړی آیاتونو د الله.

إِنَّهُ لَا يَفْلَحُ الظَّالِمُونَ ﴿٥﴾ وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ

یشکه نه کامیابېږی ظالمان او په هغه ورځ^۱ چه جمع به کړو مونږ دوی ټولو لره بیا به وه وایو

لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا آتِنَ هُرُكَاهُمْ أَلَّذِينَ كُنتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٥﴾

هغه کسانو ته چه شرک ئی کړیدی، چرته دی؟ ستاسو مدد گاران هغه چه تاسو به دعوه کوله (چه دا شرکا، دی)

ثُمَّ لَمْ تَكُنْ فِتْنَتَهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا وَاللَّهِ رَبَّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ ﴿٥﴾

بیا به نوی خه بهانه او عذر د دوی مگر دا چه اوبه وائی دوی، قسم دې په الله چه رب زموږ دې، نه وؤ مونږ شرک کونکی

﴿وَمَنْ أَظْلَمُ﴾ د از جردې منکرینو د توحید ته بعد د ذکر د لائلوله، یعنی د دغه شان سرې ډیر غټ ظالم وی چه په الله تعالی دروغ جوړه وی یعنی شرک کوی او وائی چه (الملائکه بنات الله) یا (اتخذ الله والدًا) یا نسبت د دروغو او کړی آیاتونو د توحید ته، او توحید نه منی، ﴿وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ﴾ د تخویف اخروی دې مشرکانو ته، ﴿الَّذِينَ أَشْرَكُوا﴾ دا عام دې چه عبادت ئی ده بتانو کړې وی، یا د عزیر علیه السلام یا د عیسی علیه السلام وغیره ﴿آتِنَ هُرُكَاهُمْ﴾ اضافت ئې دوی ته ځکه اوشو چه په حقیقت کښې خود الله تعالی لپاره شرکا، نشته دې بلکه دوی په خپل زعم باطل کښې شرکا، مگر خولی دی او گمان کوی چه د زموږ شفاعت کوی، ﴿تَزْعُمُونَ﴾ زعم قول باطل او عقیدې باطل د وارو ته و نیلې شی، ﴿ثُمَّ لَمْ تَكُنْ فِتْنَتَهُمْ﴾ فتنه په معنی د، بهانه، معذرت سره رازی جلالین وغیره دامعنی لیکلې ده، مدارک، په معنی د، جواب، سره لیکلې ده.

او جواب نه فتنه خكه ونييلي شويدي چه داجواب محض كذب، اودروغ وؤ. حضرت الشيخ ت دخیل شیخ نه داسې ترجمه نقل کوی. گنده جواب ان کا،، اوبعض وائی چه فتنه په معنی دجرم سره دې اومضاف مقدردي، معذرت دجرم،، امام رازی ت دزجاج نه نقل کوی، چه مترکین په دنیا کښې په شرک باندې، مفتونین، عاشقان وؤ، لیکن اوس نه برات اوکړواوقسم نه اوکړو، ((والله ربنا ما کنا مشرکین)) نوورته اووئيلي شو نه وؤ افتنان د دوی په اوبانو مگر دا چه ((والله ربنا - الایه)) نو مراد دفتني نه شرک د دوی دې په دنیا کښې اومضاف مقدردي ((ای لم تکن عاقبة فتنهم الا البلاء)) ((وَاللّٰهُ رَبُّنَا مَا کُنَّا مُشْرِکِیۡنَ)) دوی به دشرک نه انکار اوکړی، اوداگمان به اوکړی چه په دې به مونږ ته نجات حاصل شی، نویابا به الله تعالی ددوی خوله بنده کړی اواندامونه به نه گواهی ورکړی، ((الیوم نختم علی الفواهم - الایه))، ابن عباس رضی الله عنه فرمائی چه الله تعالی به مؤمنانوته دگناهونومغفرت اوکړی نومشرکان چه دااووینی چه الله تعالی شرک نه معاف کوی اوباقی نورگناهونه معاف کوی نودوی به یوبل ته اووایی چه راشی چه داسې اووایو چه مونږ گناهکاران یوخوشرک مونه دې کړې نوقسمونه به اوکړی چه مونږمشرکان نه وؤ، نوالله تعالی به نه خوله بنده کړی اواندامونه به نه گواهی ورکړی. نودوی به پوهه شی چه الله تعالی نه هیڅ څه نه پټیگی لکه په بل آیت کښې راخی ((یومنبیو الذین کفرواوعصوا الرسول لوتسوی بهم الارض ولایکتمون الله حدیثاً))

أَنْظُرْ كَيْفَ كَذَبُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ وَظَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ۝

اوگوره څنگه دروغ اوویل دوی په ځانونو خپلو باندې، اوورک شو د دوی نه هغه چه دوی دروغ جوړول

وَمِنْهُمْ مَّنْ يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ وَجَعَلْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً

اوبعض ددوی نه هغه څوک دی چه غوږ کیدی تاته (خونه پوهیږی) ځکه چه پیدا کړیدی مونږ په زړونو د دوی پردې

أَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا ۖ وَإِنْ يَرَوْا كَلِمًا

د دینه چه دوی پوهه شی په قرآن او په غوږونو د دوی کښ مونږ پیدا کړيدي بوج، اوکه او وینی دوی هر قسم معجزه،

لَا يُؤْمِنُوا بِهَا حَتَّىٰ إِذَا جَاءُوكَ يُخَالِفُونَكَ يَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا

نویا هم ایمان نه راوړی په هغې، تردې چه کله دوی راشی تاته جگړه کوی ستا سره، نو وائی کافران

إِنْ هَذَا إِلَّا آسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ۝ وَهُمْ يَنْتَوْن عَنْهُ

نه دی دا مگر دروغ قصی د زپو خلقو او دوی منع کوی خلق د ایمان نه په ده باندی

وَيَنْتَوْن عَنْهُ ۚ وَإِنْ يُهْلِكُونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ۝

او لری کیری د اتباع د ده نه، او نه هلاکوی دوی مگر خانونه خپل اونه پوهیری دوی

﴿اَنْظُرْ كَيْفَ كَتَبْنَا﴾ داتعجب دی، دنظرنه مراد سوچ فکردې یعنی دتعجب په نظر سره

او گوره چه دوی څه رنگه صریح دروغ او وئیل، ﴿وَضَلَّ عَنْهُمْ﴾ ای انظر کیف ضل عنهم ﴿مَّا كَانُوا

يَتَّقُونَ﴾ (ما) موصوله ده او مراد ددینه هغه بوتان دی چه دوی دهغې عبادت کولو. او وئیل به

نې ﴿هؤلاء شعاعنا عند الله﴾ او افتراء په معبودانو باندې نه وه واقع بلکه دهغوی په احوالو

باندې واقع ځکه چه افتراء د ذات د معبودانو، نه کیری بلکه افتراء دا وه چه دوی هغوی ته

شعفاء وئیل، نو دلته نسبت د افتراء معبودانوته مجازاً دې دپاره د مبالغې، چه گویا کښې هغه

معبودان نفس مفتری وه، معنی ئی داده چه دوی خوداسې وئیل چه دامعبودان به زمونږ

شفاعت کوی دوی زمونږ اسره، وسیله ده لیکن هغوی ترینه بالکل غائب شو، هیڅ خبر خبر ئی

ورته وانه غستو، اوبعض وائی چه ما مصدريه دې ﴿ای ضل عنهم افتراءهم﴾ دافتراء نه مراد

هغه دروغ، او شرکی، قصی او خبرې دی چه دوی دزان نه جوړې کړې وې هغه به ترینه هیرې

شی، ﴿فَعَتَمَ عَنْ يَتِّعُ إِلَٰهَ﴾ دازجر دې یعنی په اهل مکه کښې بعض داسې خلق دی چه

ستا خبرې په غور سره اوری مگردې باوجود په هغوی څه اثر نه کوی، ځکه چه دضد او عناد

اود بیابیا انکار په چه ددوی صلاحیت او استعداد سلب شوی دې، دزړونونه ئې دحق قبولولو.

استعداد ختم شوی دې چه په زړونو ئې پردې دی، اودغوگونونه ئې دسماع قبول استعداد سلب

شوی دې په غوږونو کښې ئی ثقل او بوجی دی نو په سماع قبول سره حق نشی اوریدلې،

اود سترگونه ئې دعبرت دنظر کولو صلاحیت ختم شوی دې نوکه دوی هر قسم معجزې اودلیل

دتوحید او وینی نوایمان پر نه راوړی بلکه مجادله اومناظره کوی اوداسې وائی چه دا ﴿اساطیر

الاولین﴾ دی، اساطیر، دروغ قصوته وائی بعض وائی چه ددې مفردنشته دې لکه ابابیل، مذاکیر، اوبعض وائی چه داجمع داسطوره ده یا اسطارة ده، یاداسطارده اودهغه جمع دسطرده

﴿وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ﴾ دې ایه د امر د دین په عام مشرکین اهل مکہ دی معنی ئی داده چه دوی نور خلق هم منع کوی دایمانه په نبی صلی الله علیه وسلم باندې اویه قرآن او پخپله ترینه هم لري لري گرځی. یاد دین په مراد ابو طالب دې او معنی ئې داده چه نور خلق خومنع کوی د ضرر رسولونه نبی صلی الله علیه وسلم ته لیکن پخپله ئې نه منی. لکه په دې باندې دلالت کوی اشعار د هغه. چه و نیلی وو

وَاللّٰهُ لَنْ يُضِلَّوْا اِلَيْكَ يَجْمَعُهُمْ
فَاَصْدَغَ بِاَمْرِكَ مَا عَلَيْكَ غَضَاةٌ
وَدَعَوْتُنِيْ وَزَعَمْتَ اَنْكَ نَاصِحِيْ
وَعَرَضْتَ دِيْنًا قَدْ عَرَفْتُ بِاَنَّهُ
لَوْلَا الْمَلَامَةُ اَوْ حِذَارُ مَسِيَّةٍ
حَتّٰى اَوْشَدَ لِيْ السُّرَابُ ذُلِّيْنَا
وَابْشَرَ بِذَاكَ وَاَقْرَبَ مِنْكَ غِيُوْنَا
فَلَقَدْ صَدَقْتَ وَكَتَبْتَ قَبْلُ اَمِيْنَا
مِنْ غَيْرِ اَدْيَانِ الْبَرِيَّةِ دِيْنًا
لَوْ جَدْتُ سَمْعًا بِذَاكَ مَبِيْنَا

وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ يُقَالُوا عَلَى النَّارِ يَبْلُغْنَا لَبِلَيْتَنَا لَرُدُّ وَلَا نَكْتَلِبُ إِلَيْكَ رَبَّنَا وَتَكُونُ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ٥

او تعجب به وکړې ته، که وه وینې دوی لره کله چه دوی اودرولې شی دا ور په خوا کښ. پس او وائی دوی

یابلیت ما لردو ولا نکتلب الیک ربنا و تکون من المؤمنین ٥

های افسوس! چه مونږ واپس کړې شوې وې دنیاته او تکذیب اونه کړې مونږ په آیاتونو دخپل رب، اوشوې مونږ د مؤمنانو نه

بَلْ بَدَا لَهُمْ مَا كَانُوا يُخْفُونَ مِنْ قَبْلُ

بلکه ښکاره شو دوی ته هغه څه چه وو دوی پتولوئی (انکار ئی ترینه کولو) مخکښ د دینه.

وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ يُرَدُّوْا لَعَادُوْا

او که چرې بالفرض دوی واپس کړې شو دنیا ته نو خامخا به دوی واپس را اوگرځی هغه کارونو ته

يُتَوَا عَنْهُ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ٥ وَقَالُوا إِن هِيَ إِلَّا

چه دوی د هغې نه منع کړې شوی وو، اوبیشکه دوی خامخا دروغ ژن دی. او وائی دوی ندې دا مگر

حَيَاتُنَا الدُّنْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ ٥

ژوند د دنیا زمونږ دې اونه یو مونږ دوباره پورته کیدونکی (ژوندی کیدونکی)

وَلَوْ كَرِهَىٰ اِذْ وَقَفُوا عَلَىٰ رَبِّهِمْ ط

او تعجب به و کړې ته، کچرې وه وینې ته هغه وخت چه دوی اودرولې شی په حضور د خپل رب کښې.

قَالَ اَلَيْسَ هٰذَا بِالْحَقِّ ط قَالُوا بَلَىٰ وَرَبِّنَا ط

الله تعالی به وه وائی، آیا ندې دا ژوند حق، دوی به وه وائی چه هوا بیشکه حق دې او قسم دې به رب زموږ.

قَالَ فَلَذُوْقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُوْنَ ؕ

اوبه وائی الله، پس اوڅکئ عذاب په سبب دې چه تاسو کفر کولو

﴿وَلَوْ كَرِهَى﴾ داتخويف اخروی دې، اوجزاء دشرط محذوفه ده چه ((لرأيت امراً فظيماً)) يعنى

ددوی حال به په دغه وخت ډیرناکاره وی، ﴿اِذْ وَقَفُوا عَلَ الْاَرَابِ﴾ هوقوف هغه اودرول دی چه په هغې

سره علم په حقیقت باندې حاصل شی، ﴿يَا كَايِّنَا﴾ یا حارف نداء ده اومنادی محذوفه ده، یاندا،

صرف دحسرت لپاره ده، ﴿ثُمَّ﴾ دنیاته واپس کیدل مراددی اوداخبره د لیت دې ﴿وَلَا تُكْذِبُ﴾

په «لا تکذب» او ﴿وَتَكُونُ﴾ کښې دوه قراته دی یوقرات داهل مدینو اودنافع، ابن کثیر کسائی

دې، داقرات درفع دې عطف په ثرؤ باندې اوقرات دحفض اوحمز، په نصب سره دې جواب

دتمنې دې په اضمارد (أَنْ سره، ولا تُکذب اولَا تُکذب، وَتَكُونُ، په تاویل دمصدرسره معطوف

دی په مصدرمتوهمه باندې، اوداتول داخل دی په تمنی کښې اوحاصل دمعنی داسې دې،

(یا لیت لئارؤ)، (وانتفاء التکذیب والکون مع المؤمنین) اوداتوله جمله مقوله د (قالو) ده ﴿يَلْبَسْكُمْ﴾

بل داضراب دپاره دې، اودااضراب دې دتمنې ددوی نه دایمان، چه داتمننا په قصد اطاعت

نه ده، بلکه دوی په یومصیبت کښې گرفتارشو، چه عذاب دقیامت دې نوڅکه تمنی کوی، او

که چرې بالفرض والتقدیر دوی دنیاته واپس کړې شی نوییا اطاعت نه کوی اویمان نه راوړی

﴿مَّا كَانُوا يَحْشَوْنَ﴾ بعض وائی چه ددینه مرادددوی کفری عقیدې دی لیکن په دې اعتراض

واردیگی چه دوی خو خپلې کفری عقیدې نه پتولې بلکه ښکاره کولې به ئې نوصحیح داده چه

د (ماکانوا) نه مرادقیامت اونار-اواحوال دقیامت دی او«يَحْشَوْنَ» په معنی دینکرون

اویکذبون، سره دې، لکه ((هذه النار التي كنتم ها تکذبون)) نومعنی داده چه ښکاره شو، دوی ته

هغه شی چه دوی به ترینه انکارکوو-اوحضرت الشیخ رحمه الله دخیل شیخ رحمه الله نه نقل کوی چه

يُخْفُونَ بَابِ اَفْعَالِ دُوْجْدَانِ دِيَارِه دې نومعنی ئې داده چه (يُجِدُونَهُ عَفْيًا) يعنی کوم شی چه دوی په دنیا کښې نه لیدو يعنی قیامت نوهغه ورته اوس ښکاره شو، ﴿وَلَوْ رُئُوا لَعَادُوا﴾ وجه داده چه په دو ئې کښې استعداد، اوصلاحیت دقبول دحق حتم شویډې، اوددې وجې نه دوی په دنیا کښې ددلائلو اودمعجزاتو کتلوسره ایمان نه و راوړې، نوکه مشاهده اوکړی دقیامت لیکن چه که بالفرض دنیاته واپس شی نوییا به هم دوی انکارکوی دحق نه ځکه چه ددوی استعداد سلب شویډې اومهر جباریت پرلگیدلې دې، ﴿وَكَلَّامًا مِّنْ آلَا حِكْمَاتِ الدُّنْيَا﴾ داعطف دې په (لعادوا) باندې يعنی که چرې دوی بالفرض دنیاته واپس کړې شی نوییابه هم عود ((واپس)) کوی نافرمانی، کفرشرک ته اودابه وائی چه ((ان هی الاحیاء الدنیا)) یاداجمله مستانغه ده يعنی دوی په دنیا کښې وائی چه ((ان هی الا)) ان نافیه دې- (هی) مبتداعده (حیات) موصوف (الدنیا) ورته صفت دې، موصوف سره دصفت نه خبردمبتداء دې، اوضمیرد (هی) راجع دې حیات ته چه روستو مذکور دې اواضمار قبل الذکر لفظاً اورتبۀ په بعض مواضعو کښې جائزوی، منجمله دهغې نه دادې چه خبر مفسروی دضمیر دپاره لکه په دې ځانې کښې ﴿وَمَا تَحْنُ يَمْشُونَ﴾ يعنی دوی وائی چه دمرگ نه روستویابل ژوند نشته دې، انکارکوی دحشر نه ﴿وَلَوْ تَرَىٰ﴾ تخويف اخروی دې جواب د (لو) مخذوف دې، ﴿وَقُفُّوا﴾ په معنی دپیش کیدلوسره دې (ای غرضوا)

قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ ۖ هَٰئِلٌ حَتَّىٰ أَتَا جَاءَهُمْ

په تحقيق سره په تاوان کښې دى^۱ هغه کسان چه دروغ گړى پيشى الله ته (قيامت) تردې پورې چه کله راشى په دوى

السَّاعَةُ بَغْتَةً قَالُوا يَمْشَرْتَنَا عَلَىٰ مَا قَرَرْنَا وَبَيْنَا

قيامت، ناڅاپه، وائى به دوى هائى افسوس زمونږ په کوتاهى او غفلت زمونږ په باره د قيامت کښې

وَهُمْ يَحْمِلُونَ أَوْزَارَهُمْ عَلَىٰ ظُهُورِهِمْ ۖ أَلَا سَاءَ مَا يَزُرُونَ ۝

اودوى به پورته کوى پښى دگناهونو خپلو په شاگانو خپلو باندې، خبردارا ډيريدې دې هغه بوج چه دوى ئى پورته کوى

وَمَا الْحَيَوةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَعِبٌ وَلَهْوٌ ۖ وَلَلْآخِرَةُ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ يَتَّقُونَ ۚ

اونده زندگانی دنیا^۱ مگر لوبی او مشغله ده . او خامخا کور د آخرت ډیر غوره دې هغه حال ده چه بغوی کوی .

أَلَّا تَعْلَمُونَ ۝ قَدْ نَعْلَمُ إِنَّهُ لَيَحْزُنُكَ الَّذِي يَقُولُونَ

آیا پس عقل نه لرئ تاسو په تحقیق سره پوهیږو مونږ^۲ چه خامخا خفه کوی تالره هغه خبرې چه دوی نی وائی

فَالَهُمْ لَا يَكْتُمُونَكَ وَلَكِنَّ الظَّالِمِينَ بِآيَاتِ اللَّهِ يَهْمَلُونَ ۝

مه خفه کیرې، پس بیشکه دوی تاته نسبت ددروغونه کوی لیکن دا ظالمان د الله تعالی د آیاتونونه انکار کوی

﴿ قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ ﴾ د اهام تخويف اخروی دې اودلقاء الله نه مرادورخ د قیامت ده چه د الله تعالی په حضور کښې داودریدلوورخ ده، ﴿ حَتَّىٰ يَأْتِيَ ﴾ (ای استمرتکذیبهم حتی) ﴿ بَقْتَهُ ﴾ بغیر د اطلاع نه، یعنی دوی تکذیب د قیامت کولو، تردې پورې چه کله قیامت ناخاپه راشی نوددوی تکذیب به ختم شی اوافسوس به شروع کړی وائی به ﴿ یَحْزَنُ ﴾ دلته حرف (تا) د اظهار افسوس دپاره ده ﴿ عَلٰی مَا قُرْطَلْنَا ﴾ ما مصدريه ده ای علی تفريطنا يعنی دوی به وائی چه افسوس دې په کوتاهي زمونږ په باره د قیامت کښې دایمان او اعمالونه. ﴿ وَهُمْ يَحْمِلُونَ ﴾ داجمله حالیه ده، یعنی حال به داوی چه دوی به خپل گناهونه په خپل خان بار کړی وی ﴿ أَوَلَمْ يَجْمَعِ د (وزر) ده (وزر) په اصل کښې ثقل اوبوج ته وائی مرادترینه گناه ده، اوحمل کول . حقیقه دی لکه روایت دې دسدى وغیره نه ، چه مؤمن چه دقبرنه راوژی په قیامت کښې نومخامخ به ورته راشی ډیر خاښسته، ډیر خوشبویه صورت اوبه وائی چه آیا، ته مایپيژني؟ مؤمن به اووائی، نه، نو هغه به ورته اووائی چه زه ستاعمل صالح یم (فازگښی) په ماباندي راسور شه، ډیر زمانه مایه تاباند رکوب (سورلی)، کړیده اودامعنی ددې قول د الله تعالی ده ﴿ يَوْمَ تَحْشُرُ الْمُتَّقِينَ إِلَى الْرَحْمٰنِ وَفْدًا ﴾ (ای رکبائا) ، او کافر ته به مخامخ راشی ډیر قبیح او ډیر بد بویه صورت نو وه به وائی (هل تعرفی ؟) یعنی آیا ته مایپيژني؟ نو دې به وه وائی (لا) یعنی نه ، نو هغه به ورته وه

۱ - تقلیل او تحقیر د دنیا لپاره د اصلاح د مشرکینو .

۲ - تسلی مع تخويف .

وانی چه زه ستا قبیح عمل یم، ډیره زمانه په دنیا کښی تا رکوب (سورلی) کړې وه په ما باندې. اوس به زه سورلی کوم په تا باند، او دا معنی دې قول د الله تعالی ﴿وَهُمْ يَحْمِلُونَ أَوْدَانَهُمْ﴾، ﴿وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَهْوٌ وَلَعِبٌ﴾ د اصلاح د منکرینو دپاره په قرآن پاک کښې کله کله. تحقیر او تقلیل د دنیا ذکر کړې، ځکه چه دانکار، او عصیان بنیاد حب الدنيا دي. کمال فایز علیه الصلوة والسلام (حب الدنيا راس کل عظیمه) نوپه دې آیت کښې تزهید من الدنيا بیانیکې په ذکر د تقلیل او تحقیر سره او دنیا ته چه لهو، لعب وئیلې شوی دی نو یاپه اعتبار د قلت سره، لکه دلوبو وخت لږ وی نو دارنگه چوندد دنیا لک دي اویاپه دې اعتبار سره چه لکه څه رنگه چه دلهو لعب هیڅ انجام او فائده نشته دې نودغه شان هغه سامان د دنیا چه آخرت پرته طلب کړې هغه هم فائده او صحیح انجام نه لری. ﴿وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا﴾ هغه مراد هغه اعمال دی چه مختص وی په حیوة د دنیا پورې (ای وما اعمال الحیوة الدنيا الا لهو) او هر چه دی اعمال صالحه او عبادات او په قدر د ضرورت کسب د معاش، نو دا خارج دی د (الحیوة الدنيا) نه د (لهو، لعب) معنی داده (الاشتغال بما لا یغنی العاقل) فرق د دواړو په درمیان کښې په مختلفو اعتباراتو سره کړې شوی دي منجمله دهغې نه دادې چه بې فائدي کار ته لهو په دې اعتبار سره وای چه په دې سره اعراض عن الحق رازی او غفلت راځی د مقصود نه اولعب ورته په دې اعتبار سره وائی چه فائده پرې نده مرتب، اوبعض وائی چه لعب هغه بې فائدي شی دې چه مقصود ترینه زرخوشحالی حاصلول وی اوپه لهو کښ خوشحالی مقصود نه وی، صرف زړه مشغولول وی.

﴿قَدْ ظَلَمَ اللَّهُ لَكُمْ آلَافَ﴾ داتسلی ده رسول الله صلی الله علیه وسلم ته. کفارو چه تکذیب د نبی صلی الله علیه وسلم کولو نوپه دې باندې به نبی صلی الله علیه وسلم غمژن کیدلو نو الله تعالی ورته تسلی ورکوی چه مه غمژن کیږه ځکه چه دوی ستا تکذیب نه کوی بلکه ځمادایاتو نو تکذیب کوی. ځکه چه کله تادوی ته ځمادایاتونه نه بیانول دبعت نه قبل نودوی تاته الصادق الامین وئیلو، لیکن چه کله د دوی ته زمادایاتونه بیانول شروع کړل نودوی تاته کاذب وائی «قد نفلم» د عنوان د محبت او د تسلی دې، لکه خلق قصه کوی چه مجنون دلیلی په طرف تیر شو، نو خلق او وهلو او تکلیف ئې ورته ورکړو، نو دې ډیر خفه او غمژن شو، نویلی

ورته جواب اولیگلو چه زه خبره شوې یم چه خلقوته زما دمحبث په وجه وهلې نې تکلیف نې درکړېدې نو دې ډیر خوشحاله شو، نو الله تعالی چه خپل حبیب صلی الله علیه وسلم ته دمحبث په عنوان کښې خطاب فرمائیلودپاره ددې چه خوشحاله شی. ﴿لَیْسَ لَكَ الْاُولٰٓئِیْ یَقُولُوْنَ﴾ ددینه دمنکرینواقوال مراددی په باره دانکار دتوحید اودرسالت کښې لکه چه مخکښې تیرشو. ﴿وَمَنْ لَمْ یَسْمَعْ﴾ دامتعلق دې دمقدرسره چه (فلا تعزن) دې ﴿لَا یُکَذِّبُوْنَكَ﴾ ددې دوه توجیهات دی یو دا چه ﴿لَا یُکَذِّبُوْنَكَ بِالْقَلْبِ وَلٰکِنْ یُحَدِّثُوْنَ بِاللِّسَانِ﴾ یعنی ستا تکذیب په زړه کښې نه کوی صرف په ژبه باندې کوی، دوچې ددندنه، لکه روایت دې چه اخنس بن شریق دابوجهل سره ملاؤشو، ورته نې اووئیل چه دمحمد صلی الله علیه وسلم په باره کښې ماته خبر راکړه چه صادق دې که کاذب، ځکه چه دلته خوبل هیڅ څوک نشته چه زمونږ خبرې اوری- نوابوجهل ورته اووئیل چه قسم په الله چه بیشکه محمد صلی الله علیه وسلم صادق دې، دروغ نې چرته هم نه دی وئیلی، لیکن چه، بنوقصی، لواء سقایه، حجاب، ندوة، نبوت هرڅه واخلی نومونږ دنوروقریشونور څه پاتې شو نوځکه ورته مونږ کاذب وایو، دویمه داچه دوی تاته کاذب نه وائی بلکه صادق امین وائی درته لیکن دقرآن نه انکارکوی لکه ترمذی دحضرت علی رضی الله عنه نه روایت ذکرکړیدی چه ابوجهل نبی صلی الله علیه وسلم ته اووئیل چه مونږ ستا تکذیب نه کوو بلکه تکذیب دهغه څیزکوؤ چه تا را وړې دې.

وَلَقَدْ كَذَّبْتَ رَسُولٌ مِّن قَبْلِكَ فَاصْبِرُوا عَلَىٰ مَا

اوخامغا په تحقیق سره دروغژن اووئیل شو، دیورسولانو ته مخکښې ستا نه پس صبر کړې وؤ دوی په هغه څه

كَذَّبُوا وَاُولٰٓئِیْ حَتّٰی اٰتٰهُمْ نَصْرًا

چه د دوی تکذیب کړې شوې وؤ او تکلیفونه، رسولې شوی وؤ، تر دې پورې چه راغې دوی ته مدد زمونږ

وَلَا مُبَدِّل لِّكَلِمٰتِ اللّٰهِ ۚ وَلَقَدْ جَاۤءَكَ مِنَ نَّبٰی الْمُرْسَلِیْنَ ۝

اونشته دې هیڅ بدلونکې لپاره دوعدو دالله تعالی، اوپه تحقیق سره راغلیدی تاته بعضې خبرونه درسولانو

وَإِنْ كَانَ كِبَرَ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ فَلَا يَأْتِيَنَّكَ عَلَيْهِمْ فَتَكْتَلِفَ أَنْ تَنْتَقِلَ

او کچری گران وی به تا باندی روگردانی (مخ ارول) د دوی نو پس که ته طاقت لری د دې چه طلب کړې

تَفَقَّأَ فِي الْأَرْضِ أَوْ سُلِّمََا فِي السَّمَاءِ فَتَأْتِيَهُمُ بَآيَةٌ ۖ وَتُؤْفَقُ

سرنګ په زمکه کښې یا اندر پایه (پاونړن) آسمان ته، پس راوړې ته دوی ته څه معجزه. او که غوښتلې

اللَّهُ لَجَعَهُمْ عَلَى الْهُدَى

الله تعالی (دوی ته جبراً هدایت) نو خامخا به ئې جمع کړې وې دوی لره به هدایت.

فَلَا تَكُونُوا مِنَ الْجَاهِلِينَ ۝

پس مه کیږه ته د نابو هانونه

﴿وَلَقَدْ كَذَّبَ رَسُولٌ مِّمَّا هُمْ شَكَّكُوا﴾ د احم تسلی ده، چه که دوی ستانکذیب کوی نومه خفه کیږه ځکه چه

د الله تعالی نصرت به راځی لکه مخکنو انبیاءو ته چه راغلي وو ﴿عَلَى مَا كَذَّبُوا﴾ وَاوَدُوا ﴿ما مصدریه

دې یعنی انبیاءو صبر کړې وو، په تکذیب د احم دوی لره په تکلیف رسولو دهغوئ دوی ته، نو ته

هم صبر کړه لکه چه هغوئ کړې وو چه د الله مدد راځی لکه هغوئ ته راغلي وو او د الله تعالی

وعد ده چه ﴿وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَاتُنَا لِعِبَادِنَا الْغَايِبِينَ﴾ ﴿إِنَّهُمْ لَكُمُ السَّيْرُونَ﴾ ﴿وَدَدِّي وَعْدِي تَبْدِيلُ

خوك نشی کولې او یقیناً تا ته بعض حالات در رسولانو راغلیدی چه دهغوئ سره امداد شوې

وو- نو د الله تعالی نصرت د انبیاءو سره یقینی دې «هن» زاید دې یاد تبعیض دپاره دې لکه په بل

آیت کښې دی (منهم من فصصنا علیک ومنهم من لم نقصصهم علیک) ﴿وَإِنْ كَانَ كِبَرَ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ﴾

د از جردې نبی صلی الله علیه وسلم ته اوبیان د شدت حرص دې په ایمان د دوی ځکه نبی صلی

الله علیه وسلم ډیر شفیق دې په امت باندې- نو کفارو به چه د عناد په وجه د معجزاتو مطالبه

کوله نو نبی صلی الله علیه وسلم به دا غوښتله چه دغه معجزات ظاهری، نو کیدې شی چه

دوی ایمان راوړی نو الله تعالی او فرمائیل چه که چرې په تاباندې د دوی داعراض او انکار بوج

وی او غواړې چه د دوی فرمائیشی معجزات د ظاهری، نو که ستاد اطاقت وی چه په زمکه

کېنې سُرنگ اووهې اود زمکې دلاندې نه دوی ته معجزه راوړې یا اسمان ته پورې اولگوې. او اسمان ته اوخیجې دهلته نه ورته معجزه راوړې نو داسې اوکړه، او الله تعالی دوی ته ددوی فرمانیشی معجزې لدې وجې نه نه ظاهر وی چه ضرورت ورته نشته اوفائده حکمت په کېنې نشته، دالله تعالی په علم کېنې داده چه دوی ایمان نه راوړی، په خپل اختیار سره البته که چرې دالله تعالی داراده وې چه جبراً دوی مسلمانان کړی نو ټول مخلوق به ئې په هدایت او ایمان جمع کړې وې، لیکن جبری ایمان مقبول او منظور عند الله نه دې. ﴿فَإِنْ أَسْأَلْتَهُ أَنْ يَبْعَثَ فِي دِيَارِهِمْ آيَةً يَخْتَارُ﴾ ددې آیت نه یوه دا خبره معلومه شوه چه دنبی صلی الله علیه وسلم ډیر حرص وو په ایمان ددوی حتی کېنې که چرې طاقت ئې لرلو، ده سورنگ کولو په زمکه کېنې یا اسمان ته دختلو نودوی هدایت او ایمان راوړلو دپاره به ئې دغه تکلیف هم برداشت کړې وې، لیکن نه نبی صلی الله علیه وسلم دطاقت لرلو، اونه دوی ایمان راوړلو، بله دامعلومه شوه چه معجزات دنبی په اختیار کېنې نه وی اونی مختار ګل نه وی، که دهرڅه اختیار ئې لرلې. نو کفارو ته به ئې معجزات ظاهر کړی وو، او هدایت به ئې ورته ورکړې وو لیکن باوجود ډیر حرص او شفقت نه ئې داسې نشو کولې نومعلومه شوه چه مختار ګل نه دې او تخصیص دې ﴿تَفْقَاهِ الْأَرْضَ﴾ او سُلْكَافِ السَّمَاءِ څکه اوشه چه منکرینو چه کومې معجزې طلب کولې نودهنې تعلق یاد زمکې سره وویاد اسمان سره. ﴿فَإِنْ أَسْأَلْتَهُ شَرَطَ دِيَارِهِمْ أَوْ جِزَاءً نَبِيٍّ مَقْدَرَهُ دِيَارِهِمْ﴾ فاعل او ﴿فَتَأْتِيهِمْ﴾ عطف دې په ﴿أَنْ يَبْعَثَ﴾ باندې ﴿وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ﴾ یعنی که چرې غوختلې الله جبراً هدایت ورکول او ایمان دوی ته نو ﴿لَجَمَعْنَاهُمْ عَلَى الْهُدَى﴾ لیکن جبراً هدایت ددوی په مشیة دالله تعالی کېنې نه دې اوجبری ایمان منظور مقبول عند الله نه دې، نوددې وجې نه ئې ټولو ته هدایت نه دې ورکړې ﴿فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْخَالِفِينَ﴾ فاء فصیحیه ده، اومقصد دهنې نه بیج ساتل دنبی صلی الله علیه وسلم دی دصفت دجاهلانونه، څکه چه امر لکه چه ددوام او ثبات لپاره راخی دغسې نهی هم رازی، مراد دجاهلانونه هغه څوک دی چه دخلقو دانکار او تکذیب په وجه جزع فرغ او بې صبری کوی. اود دغه زیات تحسر افسوس کوی، یا هغه دی چه هدایت په مشیة الهی سره نه ګنړی.

إِنَّمَا يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ وَالْبَوِلَىٰ يَعْلَمُهُمُ اللَّهُ

فينا قبلوى حق لره هغه خلق چه اورى ضد نه كوى، او مري يعنى كافران پورته به كرى الله تعالى دوى لره.

ثُمَّ إِلَيْهِ يَرْجَعُونَ ۝ وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ

بيا به طرف دهغه ته وگرخولې شی اوواڼی دوئی ولې نشی نازلولې په ده باندې څه نشانی دطرفه درب دده نه ؟

قُلْ إِنَّ اللَّهَ قَادِرٌ عَلَى أَنْ يُنْزِلَ آيَةً وَلَكِنْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ۝

ته وه وانه بشکه الله تعالى قادر دې په دې چه نازل کړی نشانی «معجزه» لیکن زیات خلق نه پوهیږی

﴿إِنَّمَا يَسْتَجِيبُ الْآيَاتِ﴾ دابیان دعلت دې یعنی منکرین چه دهدایت نه محروم دی

نودضداوعنادپه وجه، حق صرف هغه خلق قبلوی چه نابت اوحق طلبی وی پکښې ﴿يَسْتَمُونَ﴾

نه مراد ﴿يُسْتُونَ﴾ دې لکه ﴿وَمَا يَنْدَكُرُ إِلَّا مَنْ يَنْسِبُ﴾ دینه مراد کفار دی ځکه چه

ددوئ زړه دایمان اوتوحید نه خالی کیدلو په وجه، مړ، اوبی جان، دې، ددوئ دکفراوجهل

تشبیه دموت سره ورکړی شویده ﴿يَعْتَبَهُمُ اللَّهُ﴾ یعنی کفاروته ددوئ داعراض انکارپوره سزابه

په قیامت کښې ورکولې شی، ﴿وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ﴾ داشکونی ده اوڅلورم سوال دمشرکینوډې،

یعنی دوئ وائی چه که چرې محمدصلی الله علیه وسلم برحق نبی وی نوپه دې باندې معجزه

ولې نه شی نازلولې یعنی هغه معجزه چه کافرانوئ طلب اوفرمائیش کولو. ﴿قُلْ إِنَّ اللَّهَ قَادِرٌ﴾

داجواب دې یعنی ته ورته اووايه چه بیشکه الله تعالى قادر دې چه دغه شان معجزه نازله

کړی، لیکن تاسوددې دانجام نه خبرنه یئ، چه غوختلې شوې معجزه چه کله ظاهره شی

اوبیاهم څوک انکارکوی، اوايمان نه راوړی نوفورا هلاکولې شی.

وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا ظَلِيمٍ يُظَلِّمُ بِمَتَاعِهِ إِلَّا أَمَّهُ أَفَعَالُكُمْ

اونسته هیڅ ژبه سره په زمکه کښې اونه یوه مرغی چه الوخی په دوؤ وزرونوخلو، مگر دلې دی ستاسو په شان

مَا فَزَقْنَا فِي الْكَفْرِ مِنْ هَمِّ ثُمَّ إِلَى رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ ۝

مونږ ندی پریځی په کتاب (لوح محفوظ) کښې هیڅ شې «لیکلونه» بیا به خپل رب ته جمع کړې شی

وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا هُمْ وَهُمْ فِي الظُّلُمَاتِ

او هغه کسان چه تکذیب نه کړې دې د آیاتونو زموږ ، دوی کانړه ، گونګیان دی. په تیرو کښې دی.

مَنْ يَمْهَلِ اللَّهُ يَظْلِمِلْهُ وَمَنْ يَمْهَلْهُ عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ۝

هغه څوک چه وغواړي الله تعالى يې لارې کړې هغه لره، او څوک چه وغواړي الله تعالى وگرځوي هغه لره په لارې برابري باندې

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُ اللَّهِ أَوْ أَتَتْكُمُ السَّاعَةُ أَغَيْرَ اللَّهِ

د وایه ، خبر را کړئ ماته ^۱ که راشي تاسو ته عذاب د الله تعالى یا راشي تاسو ته قیامت آیا ما سوی د الله عالنی نه

تَدْعُونَ ۚ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ۝ بَلْ إِيَّاهُ تَدْعُونَ فَيَكْشِفُ مَا

بل نه تاسو. که تاسو ریشتنی یئ (چه دوی لا تق د بلنې دی) بلکه خاص الله لره به بلنې تاسو پس لری به کړې هغه تکلف

تَدْعُونَ إِلَيْهِ إِنْ شَاءَ وَتَلْسُنُونَ مَا تُلْفِزُونَ ۝

چه سوال کولو تاسو الله تعالى ته دهغې دلرې کولو، که ئې خوښه شی او هیر به کړئ تاسو هغه معبودان باطله چه تاسو ئې الله سره شریک کړئ

﴿وَمَا مِنْ تَائِهَةٍ فِي الْأَرْضِ﴾ دا اوم دلیل عقلی دې په توحید د ((دآبه)) نه روستو ((ل الارض))

اود ﴿ظلمه﴾ نه روستو، ﴿يَلْبِثُ يَمْتَلِكُو﴾ ذکر د صفت کاشفه دې د دفع د توهم دمجاز دپاره. اود قصد د تعمیم لپاره، یعنی هر فرد د (دابه) اود (طائر) په مثل ستاسو دې او مراد د مماثلت نه یا دادي چه هر قسم د حیوان ته امت و نیلې شی، نو طیر امت دې، دواب امت دې ﴿أُمَّمُ

أُمَّاتِكُمْ﴾ ستاسو په شان امت نه مراد دادي چه لکه څه رنگه ستاسو مخصوص فطرت استعداد دې نودغه شان هر نوع (دابی) لره مخصوص فطرت استعداد دې په خپل محدود د دائرې د استعداد کښې عمل کوی-یا ترینه مراد دادي چه ټول ستاسو پشان مخلوق محتاج اوضرورت مند دی او الله تعالى د ټولو رازق خالق حاجت روادې. یا ترینه مراد مماثلت په توحید اومعرفت کښې دې. یا ترینه مراد مماثلت په بعث کښې دې یعنی ټول بهائم اوطیور به بیا ژوندی کولې شی. ﴿مَا فَرَقْنَا فِي الْكِتَابِ﴾ د کتاب نه مراد لوح محفوظ دې چه په هغې کښې

دهرخه تقدیر درج دی، دتولې زندگۍ احوال، اعمال په کښې درج دی. یا مراد د کتاب نه قرآن دی او مراد ترینه دادې چه په هر هغه څه چه هغې ته احتیاج وی په دېن کښې هغه په قرآن کښې موجود دی صراحتاً یا استنباطاً. ﴿ثُمَّ لَكُمْ رَيْبُكُمْ يَحْشُرُونَ﴾ ددینه مراد (۱) دادې چه دانسان ذوی العقول، حشر به کولې شی، او د غیر ذوی العقول د حشر ذکر نفیاً، اثباتاً نشته دې. (۲) یا مراد دادې چه د تولو یعنی ذوی العقول او غیر ذوی العقول حشر به کیږی، اوجمع په واژون سره تغلیبی ده نوچه څاروی، او مرغان د قیامت په ورځ راپورته شی اوددوی کورنۍ قصاص واغستې شی نویابه فناشی، په دې باره کښې ډیر احادیث دی چه ابن کثیر، قرطبی وغیرهما ذکر کړیدی. (۳) اودابن عباس او د ضحاک رضی الله عنهما نه روایت دې چه د حیواناتو حشر موت ددوی دې. صاحب دروح المعانی وائی چه مرادابن عباس دادې چه یَحْشُرُونَ مستعار دې دموت دپاره. چه داتول به مړه کیږی اوفانی کیږی لکه په حدیث کښې دی (من مات فقد مات قیامت) ، نوهرکله چه یَحْشُرُونَ مستعار شو دموت دپاره نو داسوال وارنده شو چه تفسیر دحشر په موت سره نه صحیح کیږی، ځکه حشر، (بعث من مکان الی مکان آخر) ته وائی- وجه دعدم ورود داده چه اطلاق د (الی رَبِّهِمْ یَحْشُرُونَ) په موت باندې په طریقه داستعاره علی سبیل التمثیل سره دې. نه په طور دحقیقت سره، او همدارنگه په موت کښې نقل من الدنیا الی الاخرت دې نواطلاق دحشر پر صحیح دې. قرطبی د حدیث د جلاء، قوفاء نقل کولونه بعد وائی چه دادلالت کوی په دې چه حشر دبهائم شته دې په ورځ د قیامت باندې. اوداقول دحضرت ابوذر رضی الله عنه ابوهریرة اوحسن وغیرهم دې اودابن عباس رضی الله عنه نه هم مروی دې. ضحاک رضی الله عنه هم دغه شان وئیلی دی، اوقول اول اصح دې، دوجې دظاهرایت او خبر صحیح نه، اویوجماعت وئیلی دی چه په آیت کښې دحشر نه مراد حشر د کفارودې او په حدیث کښې مقصود تمثیل دې دپاره د عظمت د امر د حساب اوقصاص، اواهتمام دامر د حقوقو، چه هیڅ څوک ترینه نشی خلاصیدلې، اودامقصد نه دې چه حقیقه به په مابین دهغوئ کښې دهغوئ قصاص وی اودهغوئ حشر به وی، ځکه چه هغوئ مخاطب نه دی په احکامو، اومکلف نه دی، اوددې تائید دبعض نور وروایاتونه دې چه په هغې کښې ذکر دقصاص دحجر دې دحجر نه کما ذکره القرطبی، بیا وائی (الصحيح القول الاول)، (۵) صحیح قول دادې چه د بهائم حشر او قصاص په مابین ددوی کښې شته دې اگرکه دوی مکلف نه دی په شریعت اواحکامو سره، مکلف ته جزاء سزا ورکولې شی اوددوی په مابین کښې قصاص د اظهار د

غایت عدل و انصاف دپاره دې او اهمیت د حقوقو ته اشاره ده، چه د حقوقو مظاهرو، دومره اهمیت دې چه غیر مکلف مخلوق ترینه آزادنه دی نومکلف به ترینه څنگه آزادشی، ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا﴾ د ازجردې ﴿سُوْرَةُ نَعْم﴾ اشاره د سلب استعداد، مهر جباریت ته ﴿فِي الْاُفْلَکِ﴾ مراد د دینه دکفر او جهل تیرې دی، دکفر او د جهل طریقی ډیرې دی نو ځکه جمع ذکر شوه.

﴿فُلْأَنَّهُمْ﴾ دا اتم دلیل عقلی دې علی سبیل الاعتراف من الخصم.

توکب : همزه د استفهام ده، «وایته» فعل فاعل «هم» حرف خطاب دې دلالت کوی په اختلاف د حال دمخاطب باندې، د رآیت سره چه کاف خطاب نه وی متصل شوې نو په «تاء» کښې به اختلاف او تغیر راځی : (رَأَيْتَ، أَرَأَيْتُمْ، أَرَأَيْتُنَّ) او چه کاف خطاب و سره متصل شی نو تاء به همیشه مفتوحه وی او تشنیه جمع کیږی به نه، بلکه په کاف خطاب کښې به اختلاف او تبدیل راځی نو ویلې به شی : (ارایتک، ارایتکما، ارایتکم، ارایتکن) نوتاء. فاعل دې مرفوع محلاً، او کاف لره په اعراب کښې هیڅ مقام نشته دې بلکه د اصرف یو حرف دې چه دمخاطب د حال تذکیر تانیث. افراد تشنیه، جمعیه اظهار کوی، او «وایته» که درؤیت بصری نه شی یا په معنی د عرفت سره شی یو مفعول غواړی چه هغه محذوف دې، چه «حالکم» دې، او که درؤیت قلبی نه شی نو بیادوه مفعوله غواړی دواړه محذوف وی خو مفعول ثانی همیشه جمله استفهامیه وی سد مسد، دمفعول ثانی نوتقدیر دلته کښې دارنگه دې : (ارایتکم - عبادکم الاصلام هل تنفعکم) یا (اتخاذکم غیر الله اله، هل یکشف عنکم العذاب) او بعض وائی چه د ارایتکم نه بعد، شرط او جواب شرط قائم مقام دمفعولینودی او دالفظ اکثر مستعملیږی، په معنی مجازی کښې، نو کله په معنی ده تَنَبَّه سره وی یعنی، خبر شه د عجیبه خبرې نه لکه ﴿قَالَ ارْءَيْتَ إِذْ أُنْزِلَ إِلَى الْفَصْحَةِ﴾ (کهف) او کله په معنی د (اُخْبِرْنِی) سره وی یعنی ماته خبر را که د عجیبه خبرې ځکه چه که رؤیت بصری مراد شی نو هغه سبب د علم دې او علم سبب د اخبار دې نومجازیه دوه واسطو سره شو، او که رؤیت علمی وی نو هغه سبب د اخبار دې نومجازیه یوه واسطه سره شو، نودلته دوه مجازه دی، یودا چه (رؤیت) په معنی د اخبار سره دې، بل دا چه همزه استفهامیه چه د طلب د رؤیت لپاره وو نو هغه د طلب د اخبار لپاره دې لیکن ارایت همیشه، د حالت عجیبه د اخبار - یا استخبار، دپاره مستعملیږی ارایت بغیر د کُلَّ نه د کُلَّ تعجب په خاڼې کښې مستعملیږی اوسره د گان نه د ډیر تعجب په محل کښې استعمالیږی.

حاصل دادې چه نه د مشرکینونه تپوس او کړه چه تاسو چه د شرک مدعیان یئ اودالله تعالی سره شرکاء، الله منئ. نوکه چرې په تاسو باند د دنیا عذاب راشی یا قیامت راشی نو یاددی د دفع کولو د پاره به تاسو څوک رابلئې؟ آیا غیر د الله تعالی نه بل څوک به رابلئې؟ بلکه په دغه وخت کښې به تاسو صرف یو الله بلئې، نو معلومه شوه چه صرف یو الله معبود برحق دې.

﴿فَتَكُنْ مِنْ دَعْوَاهُمْ﴾ د «ها» نه مراد عذاب دې ((تدعون الیه)) په معنی د «ای کشفه» سره دې «ای تدعون الی کشفه» (روح) یعنی هغه عذاب چه دهغې د دفع کولو د پاره تاسو الله تعالی ته سوال کوئ نوکه الله او غواری نوهغه به دفع کړی او که او غواری نودفع به ئې نه کړی. الله تعالی د دواړو خیر و قدرت لری، او معبودان باطله دهیڅ قدرت نه لری، ﴿وَتَسْتَوِی﴾ ای ترکون

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَىٰ أُمَمٍ مِّن قَبْلِكَ فَأَخَذْنَاهُم بِالْحَسَاءِ

اوسه محسوسه سره نړی وؤ مونږ رسولان د پروا منونو ته مخکښ ستا نه پس و نیول مونږ هغوی لره په سخاود مال

وَالظَّرَاءِ لَعَلَّهُمْ يَتَضَرَّعُونَ ﴿٥﴾ فَلَوْلَا إِذْ جَاءَهُمْ بَأْسُنَا

او مرضونو سره د دې لپاره چه دوی عاجزی وکړی پس ولې نه وؤ کله چه راغې دوی ته عذاب زمونږ

تَضَرَّعُوا وَلَكِنْ قَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٦﴾

چه عاجزی ئې کړې وې لیکن سخت شوزړونه د دوی او بنائسته کړې وؤ دوی ته شیطان هغه عملونه چه دوی به کول

فَلَمَّا نَسُوا مَا دُئِرُوا بِهِ فَتَضَرَّعُوا عَلَيْهِمْ

پس هرکله چه دوی هیر کړو هغه چه نصیحت کړې شوې وؤ دوی ته به هغې سره نو را پرانستې مونږ به دوی

أَبْوَابَ كُلِّ مَسْجِدٍ مِّنْهُمُ حَتَّىٰ إِذَا فَرِحُوا بِمَا أُوتُوا

دروازې د هرڅیز. تردې پورې چه کله دوی خوشحاله شو (تکبر ئې وکړو) به هغه څه چه دوی ته ورکړې شوی وؤ

أَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً فَيَاخُذُهُم مُّهْلِسُونَ ﴿٧﴾ فَقَطَّعَ دَائِرُ الْقَوْمِ الَّذِينَ ظَلَمُوا

او نیول مونږ دوی ناڅاپه پس دغه وخت دوی نا امیده پاتې شو دهرڅیز نه. پس پرې کړې شوې جرړې دهغه قوم چه ظالمان وؤ

وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ۝

او تول صفتونه د الهویه خاص الله تعالی لره دی چه پالونکې دخلقو دې

﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا﴾ دلته (رُسلًا) مقدر دې ﴿إِلَّا أَمْرًا﴾ دلته (لکذبوا) مقدر دې، او تخويف دينوی دې چه مخکنو کافرانوته مونږ رسولان رالېږلی وو- لیکن هغوی تکذیب او کړو نومونږ په هغوی باندې ابتلاء امتحان او کړو، یوځل په عذابونو او تکلیفونو سره- او بل وایې په نعمتونو راحتونو سره، نوانسان عاقل کله د تکلیفونو نه عبرت واخلی نو عصیان او نافرمانی پریږدی او کله د نعمتونو نه عبرت واخلی نو شکریه ادا کړی او ایمان راوړی، لیکن دوی د دواړو نه عبرت حاصل نه کړو نو الله تعالی په هغوی عذاب استیصال نازل کړو او بالکل ئې ختم کړل، ﴿بِالْأَسْوَءِ وَاسْرَءِ﴾ بآساء مالی تکلیف فقر قحط، ته ویلې شی او (ضرأء) بدنی تکلیف، مرضونه وغیره ته ویلې شی، ﴿فَلَوْلَا إِذْ جَاءَهُمْ﴾ د (لولا) محل (ضرعوا) دې (ای هلاضرعوا) تضرع سوال ته وائی په عاجزی او تذلل سره، د بلا، او عذاب، دفع په دُعا او تضرع سره کیږی. ﴿وَلَكِنْ قَسَتْ قُلُوبُهُمْ﴾ زړونه ئې په سخت والی مستمرباتی وو- ﴿وَزَيَّنَّ﴾، شرک او نور گناهونه شیطان ددوی په نظر کښې خانیسته ښکاره کړه ﴿فَلَمَّا سَوَّأُ﴾ ای تر کړا- ﴿مَا دُسُّوْهُوا بِهِ﴾ ایمان او توحید مراد دې ﴿فَمَتَحْنَا عَلَيْهِمُ﴾ د دویم قسم امتحان وو چه کومې دخیر دروازی په دوی بند شوې وې هغه خلاصی شوې، نو دوی شکریه ادا نه کړه بلکه فرح ئې وکړه، د ﴿فَرِحُوا﴾ نه مراد فرح بطر، او تکبر مراد دې، یعنی دوی مغرور شوو، نو الله تعالی اونیول، او دوی تباه شو، ﴿وَالْحَمْدُ لِلَّهِ﴾ هلاک د کافرانو نعمت او رحمت دې د مؤمنانو لپاره نوځکه (الحمد لله) وه ویلې شو. حضرت الشیخ رحمته الله علیه فرمائی چه ددې معنی داده چه ددوی دهلاک نه دامعلومه شوه چه صفات کارسازی، د اولو هیة، صفات، صرف الله تعالی لره ثابت دی، که چرې ددوی معبودان متصرف، مشکل کشا وې، نو دوی به ئې بچ کړې وې.

قُلْ أَرْمَيْتُمْ إِنْ أَخَذَ اللَّهُ سَمْعَكُمْ وَأَبْصَارَكُمْ وَخَتَمَ عَلَى

نَه وَه وایه وگوړی^۱، خبر راکړئ که واخلی الله تعالی غوږونه ستاسو او نظرونه ستاسو او مهر ولگوۍ په

قُلُوبُكُمْ مِّنْ إِلَهِ غَيْرِ اللَّهِ يَأْتِيَكُمْ بِهِ ۚ أَنْتُمْ أَنْتُمْ

روبو ساسو نو څوک دې بل داسې رب سوی د الله تعالی نه چه راوړی «درکړی» تاسوته دا څیزونه، وگوره څنگه

نَصْرَفَ الْأَيْدِي ثُمَّ هُمْ يَصْذِقُونَ ۝ قُلْ أَرَمِعْتُمْ إِنْ أَنْتُمْ عَلَيَّ

سم قسم بیانوؤمونږ دلیونه بیا هم دوی مخ اړوی د هغې نه وه وایه^۱ خبر راکړئ کچرې راشی تاسو ته عذاب

اللَّهُ بَغْتَةً أَوْ جَهْرَةً هَلْ يُهْلِكُ إِلَّا الْقَوْمَ الظَّالِمُونَ ۝

د الله ناڅاپه «د شې» یا څرگند «د ورزې» نو څوک به هلاکولې شی؟ پدې عذاب سره سوی د قوم ظالمونه

﴿قُلْ أَرَمِعْتُمْ﴾ دانهم دلیل عقلی علی سبیل الاعتراف من الخصم دې، اومراده سمع

اوابصارنه یاظاهری سمع اوبصری یاباطنی دی ﴿وَحَتَمَ عَلَى قُلُوبِكُمْ﴾ ددینه مرادسلب

اسنعداددې، یادقلوب نه مرادعقول دی یعنی که چرې الله تعالی تاسو، کانړه- رانده- لیونی

کړی، نویل به څوک وی چه تاسو روغ کړی، اوغوگونه، سترگی، عقلونه، درکړی

﴿نَصْرَفَ الْأَيْدِي﴾ تصریف په مختلف عباراتو، اومختلف اسالیبوسره یومضمون

ذکرکولوته وائی، نوالله تعالی توحیداورسالت په مختلف اسالیبواودلائلو عقلیونقلیو سره

ذکرکوی، ﴿ثُمَّ هُمْ يَصْذِقُونَ﴾ (ثم) داستبعاددپاره دې، (يَصْذِقُونَ) په معنی داعراض اومخ

اړولوسره دې ﴿قُلْ أَرَمِعْتُمْ إِنْ أَنْتُمْ﴾ دا اعاده د اتم دلیل عقلی ده سره دزیادت نه چه بغته

جهره دې، د آرایت نه بعداستفهام ضرورراخی، کله مذکور وی اوکله مقدروی، دلته مقرردي

چه (لمن يهلك به، لمن يهلكه) ﴿هَلْ يُهْلِكُ﴾، یامستقله جمله ده یادمحذوف، (لمن يهلك) «

جواب دې معنی ئ داده چه هلاک مختص دې په کافرانوپورې

وَمَا يُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ ۚ فَمَنْ أَمَنَ وَأَصْلَحَ

اونه لپرو مونږ^۱ رسولان مگر زیرې ورکوونکی او ویروونکی، پس چا چه ایمان راوړو اونیک کارونه ئی وکړل

فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ۝ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا

بر نه به وی هیچ بیه به دوی او نه به دوی غمزن وی او هغه کسان چه تکذیب کوی زمونږ د آیاتونو

مَسَّهُمُ الْعَذَابُ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ۝ قُلْ لَا أَقُولُ لَكُمْ

وبه رسی دوی ته عذاب په سبب د دې چه دوی نافرمانی کوله وه وایه نه وایم زه ناسره

عِنْدِي خَزَائِنُ اللَّهِ وَلَا أَعْلَمُ الْغَيْبِ وَلَا أَقُولُ لَكُمْ إِنِّي مَلَكٌ ۝

چه ما سره دی (خما په اختیار کښې دی) خزانی د الله. اونه پوهیږم په غیب باندې. اونه وایم زه تاسونه چه زه فرسته یم.

إِنْ أَتَّبِعْ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ ۖ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ أَفَلَا تَتَفَكَّرُونَ ۝

نه ناعدا. ی نه کوم مگر د هغې چه وحی ئې کیدې شی ماته. وه وایه آیا برابر دی روند اولد وکی. پس آیا فکر نکوی تاسی

﴿وَمَا تَزِيلُ الرُّسُلَ إِلَّا﴾ داجواب دسوال دې یعنی که چرې ته رسول ئی نوییامونږ ته

زمونږ فرماتشی معجزات ولې نه راوړی. لکه مخکښې تیر شو چه ﴿وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ﴾.

بایه مونږ باندې عذاب ولې نه راوولی. حاصل دجواب دادې چه معجزات راوړل یا عذاب

راوستل دانبیاء په اختیار کښې نه وی بلکه هغوی بشارت انذار ورکوی دشواب او عذاب

کارونه بیانوی ﴿فَمَنْ أَمَنَّ﴾ بشارت دې ﴿وَالَّذِينَ كَذَّبُوا﴾ تخویف دې ﴿بِمَسِّهِمْ﴾ مس په معنی

درسیدلو، او ملصق کیدلو سره دې یعنی جوخت به شی عذاب په دوی پورې

﴿قُلْ لَا أَقُولُ لَكُمْ﴾ په دې آیت کښې، د پنځم شپږم اوم سوال جوابونه ذکر کیری.

دڅلورو سوالو جوابونه مخکښې تیر شویدی دلته ددرې سوالو جوابونه ذکر کیری، دپنځم

سوال حاصل دادې چه که چرې ته نبی وې مالدار به وې، ستا ملگری متبیین به مالدار وې.

لکه ﴿وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ هَذَا الْقُرْآنُ عَلَىٰ رَجُلٍ مِنَ الْقُرَآنِيِّينَ عَظِيمٍ﴾ ﴿فَلَوْلَا أَلْقَىٰ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ﴾.

دشپږم سوال حاصل دادې چه ته پیغمبر ئې نومونږ ته دغیوخیزونو خبر راږه په شام کښې

دمیوودغلې قیمت راته اوخایه، پتې خزانی راته اوخایه. داوم سوال حاصل دادې چه ته نبی

۱. تخویف اخروی.

۲. جواب د سوال نمبر (۵)، او سوال نمبر (۴) او سوال نمبر (۷).

نې نو خوراک ځکاک ولې کوي، بياخومونږ اوته برابر شو، جوابونه په ترتيب دادی ۵۱، چه زه دعوی د نبوت کوم، او مالدارئ اوبادشاهئ دعوه نه کوم چه ماسره خزائې ضروری شی اوز ماملگری مالداروی (۷)، زه د الوهیت دعوی نه کوم چه علم غیب به راته حاصل وی، زه عالم الغیب نه یم (۷)، زه د ملکیت (فرشته والی) دعوه نه کوم چه خوراک سکاګ به نه کوم، بلکه د نبوت دعوی کوم، نبوت سره بشریت مناسب دې مفسرین وائی چه په دې آیت کښې د منصب رسالت په لوازماتو، روشنی اچولې شویده ځکه چه منکرینوبه فرمائیشی معجزان غوښتل اود عناد په وجه به ئې په مختلف قسمونو سوالات کول، چه قیامت به کله راځی، داڅنگه رسول دې چه طعام خوری بازارونو کښې گرځی غرونه دسروزرو کړه وغیره، نو په دې آیت کښې وضاحت اوشو چه د نبی دپاره د ضروری نه ده چه د الله تعالی ټولې خزائې به دده په قبضه کښې وی چه هرکله دده نه څوک دڅه شی طلب او کړی نو خامخابه هغه کیږی یابه ئې په ټولو مغیباتو، خواه که دفرائضو د رسالت سره تعلق لری یانه، به مطلع او خبرداروی، یابه دبشری لوازماتونه براثت کوی، نو هرکله چه دا امور د نبوت اورسالت دلوازماتونه نه دی نو دا قسم سوالونه کول او دغه امور د تکذیب اوتصديق معیار گرځول صحیح نه دی، بلکه محض عناد دې، ﴿حَزَائِنُ اَقُولُ﴾ ددینه مراد مقدورات د الله تعالی دی، یاترینه مراد مرزوقات دی، یا عبارت په حذف دمضاف سره دې (ای خزائن رزق الله).

﴿وَلَا اَعْلَمُ الْغَيْبَ﴾ په دې کښې دوه احتماله دی یودا چه دا عطف دې په «لَا اَقُولُ» باندې نودقل ماتحت دې یعنی (فل لا اعلم الغیب) دا اعلان او کړه چه زه عالم الغیب نه یم، دلته کښې نفی د اصل فعل اوشوه او په ماقبل (لَا اَقُولُ لکم عندی خزائن الله) او مابعد کښې (وَلَا اَقُولُ ان ملک) نفی د قول اوشوه ځکه دغه دواړه د مشاهدې سره تعلق لری یعنی دا مشاهده ده چه د نبی صلی الله علیه وسلم سره خزائې نشته دې اودا مشاهده ده چه فرشته نه ده، نو هلته نفی د قول کافی وه، البته په علم غیب کښې احتمال ووجه نبی ته دې حاصل وی نوددې وجه نه د اصل فعل نفی اوشوه، اودویم احتمال دادې چه دا عطف دې په محل د (عندی خزائن الله) باندې، او (لا) زاید دې د تاکید د نفی دپاره یا (لا) زائد نه دې خود «لا» نه روستوا قول مقدردې (لَا اَقُولُ اعلم الغیب)، بنایه دواړو تقدیرونو مطلب دکلام دادې چه ما خو دا دعوه نه ده کړې چه زه عالم الغیب یم، نو ناسو چه داسې سوالات کوئ چه قیامت به کله وی، په شام کښې به دمیږو.

غلوخه قیمت دې، یاداسې سوال کوي، چه (اخیرتا بمصالحنا ومضارنا في المستقبل) یعنی په مستقبل کېنې چه کوم مفید او مضر، اشیاء دی مونږ ته دهغې خبرراکړه اوبیاچه ددې قسم سوالاتو، جواب درنکړې شی نوتاسو قدح په رسالت کوي نودا قسم سوالات اوددې جواب مطالبه، نامناسبه، اوبې محله سوالات او مطالبه ده، ځکه داسې قسم سوالات دهغه ځانه کول پکار دی چه دعوه دعلم غیب نهې کړې وی او څه دغه دعوه نه کوم نودا قسم سوالات ځماته کول بې محله او محض ضد او عناد په وجه دی، دآیت صحیح مطلب داوؤ چه بیان شو

او اهل بدعت وائی چه «ولا اعلم» الغیب په (عندی خزائن الله) باندې عطف دې یعنی صرف دویم احتمال مراد کوی، اودآیت مطلب داسې بیانوی چه زه په ژبه دانه وایم چه ما سره د الله تعالی ټولې خزائې دی اگر که په واقع اونفس الامر کېن ما سره تمامی خزائې او اختیارات دی، او زه داسې نه وایم چه په غیب عالم یم اگر که په واقع کېنې په تعاتو مغیباتو عالم یم... اودا خبره باطله ده، داتفسیر نه دې بلکه تحریف دې ځکه چه مطلب به داسې چه کومه خبره په واقع اونفس الامر کېنې ده هغه زه نه وایم، بلکه دهغې خلاف وایم، بله داچه بیا به د

﴿وَلَا أَقُولُ لَكُمْ لِي مَلَكٌ﴾ هم دغه معنی وی چه زه دانه وائم چه زه فرشته یم، اگر که په واقع اونفس الامر کېنې فرشته یم، د «ولا اعلم الغیب» نه داهم معلومه شوه چه دکومو امور و علم چه نبی ته په ذریعه دوحی سره ورکړې شی یا ولی ته په ذریعه دالهام سره ورکړې شی هغې ته علم غیب نشی وئیلې نبی صلی الله علیه وسلم ته دپرو مغیباتو علم ورکړې شویدي اودمغیباتو نه نهې خبرورکړې دې اوبیاهم ورته حکم کیږی چه اووايه چه زه په غیب نه یم عالم- نودا ځکه چه نبی صلی الله علیه وسلم ته دمغیباتو علم په ذریعه ووحی سره ورکړې شوي دې اوکوم علم چه په ذریعه دوحی، یا الهام، یا بل څه ذریعې سره حاصل شی نوهغې ته علم غیب په اصطلاح دقرآن اوپه شرع کېنې نشی وئیلې، بلکه علم غیب هغه دې چه په اسبابو سره نه وی، بلکه ذاتی وی، اوپه تمامو مغیبات باندې وی، اودجناب سیدالکونین حضرت محمد صلی الله علیه وسلم علمی کمالات بلکه تمام کمالات دتمامو مخلوقاتو نه زیات دی اوپه مخلوق کېنې درسه هیڅ څوک برابر نشته، خوبیاهم هغه دالله تعالی دطرف نه ورکړې شوی (عطائی، دی- اودالله جل جلاله سره برابر نه وو، شعر:

واخكم بما ثبت مدخا فيه واحتكم
بعداز خدا بزرگ توی قصه مختصر

دع ما اذعته النصارى لى بينهم
لا يمكن النساء كما كان حقه

﴿إِنْ أَتَىٰكَ الْكُفْرُ أَفْوَاجًا﴾ یعنی مادالو هیئت دعوه نه ده کړې حتی چه تاسوته ستاسو مقترحات، معجزی ښکاره کړم. بلکه مادرسالت دعوه کړیده اودوحی اتباع کوم- بعض علما، ددې آیت نه اثبات کوی چه نبی صلی الله علیه وسلم اجتهدانه کولو، لیکن تحقیق دادې چه دنبی صلی الله علیه وسلم به چه اجتهد ته ضرورت راغې نواجتهاد به نه کولو. لکه دیرواحادیثونه معلومیږي، البته که چرې په اجتهدکښې به نه غلطی راغله نوپه هغې به برقرارنشوپرېښودلې نودهغې اتباع یعنی اجتهداپه حقیقت کښې اتباع دوحی وه، ﴿قُلْ كُلٌّ يَرْجِعُ إِلَىٰ اللَّهِ﴾ یعنې حضرت محمد صلی الله علیه وسلم اگرکه بشر دې اوبشری ضروریات، دحراراک سکاګ، ازواج وغیره، لری خودنورو، بشرو، انسانانونه نی، دزمکې اسمان فرق دې، انسانی قوتونه دوه قسمه دی، علمی عملی، دعلمی قوتونوپه اعتبارسره دنبی اوغیرنبی په مینځ کښې درانده اوروغ په شان فرق دې دنبی دزړه سترګې هروخت دمرضیات الهیو او د تجلیاتو ربانیو لپاره پرانستلې وې، او د علمی قوتونو حال نی دادې چه په هر حرکت اوسکون کښ دالله تعالی دمرضیاتو، تابع اومنقادوی، ﴿أَفَلَا تَتَفَكَّرُونَ﴾ آیا، تاسو دومره فکرسوچ نه کوئ چه حق دباطل نه جداکړئ، ایمان راوړئ.

وَالَّذِينَ فِي الدِّينِ يَخَافُونَ أَنَّ يَخْفَرُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ

او ویره وه (نصیحت وکړه) (۱) په دې قرآن سره هغه کسانو ته چه پریږی دینه چه جمع کولې به شی خپل رب ته

لَيْسَ لَهُمْ مِنْ خَوْفِهِ وَلَٰكِنَّ شَوْفِئَهُ

نه به وی لپاره د دوی ماسوی د الله تعالی د ذات نه کارساز اونه په غیر د اذن د ده نه سفارش کوونکي

لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ۝ وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَصِيِّ يُرِيدُونَ

لپاره ددې چه دوی بچ شی دعذاب نه، اومه شړه هغه کسانو لره چه بلی دوی رب خپل صبا اوبیګا، غواړی دوی

وَجَهَّةٌ ۚ مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَمَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِمْ

رضا د الله تعالی، نشته دې په تا باندې د حساب د دوی نه هیڅ څه، او نشته دې د حساب ستا نه په دوی باندې

مِنْهُمْ لَنَنْظُرَهُمْ فَتَكُونُ مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٥٠﴾ وَكَذَلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُمْ

میخشد. چه نه و شری دوی لره (مه شره دوی لره) کنی شی به نه د ظالمانونه او دغه شان آزمايو مونږ ځینی

بَنِيهِمْ لِيَقُولُوا أَلْهَؤُلَاءِ مِنْ اللَّهِ ؕ عَلَيْهِمْ

به څو سره. عاقبت دا چه وه وائی منکرین آیا دا هغه کسان دی چه احسان کړې دې الله تعالی په دوی باندې

مِنْ يَوْمَآذِ النَّاسِ إِلَىٰ اللَّهِ يَآعْلَمُ بِالْغُكْرِينَ ﴿٥١﴾

د میځ زموږ نه. آیا ندې الله تعالی ښه پوهه په شکر کوونکو باندې

﴿وَأَنذِرْ يَوْمَ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ﴾ هغه مراد یا هغه مؤمنان دی چه

قیامت منی خو عملی کمزوری پکښې وی یا ترینه مراد اهل کتاب یا هغه مشرکان دی چه

قیامت منی. او په دې آیت کښې اشاره ده چه انذار هغه چاته نفع وړکوی چه په زړه کښې ئې

خوف د قیامت وی، نوایمان په قیامت باندې ذریعه ده دپاره د نفع اخستلو د قرآن نه. ﴿لَيْسَ

لَهُمْ مِنْ دُونِهِ دُفْعٌ وَلَا شَوْفٌ﴾ په دې کښې اشاره ده چه که یو کافر او مشرک صرف خوف او یقین

دا څرته لری. لکه اهل کتاب وغیره نو صرف د قیامت منلو په وجې سره نه دهغه مغفرت کیدو

شی نه دهغه دپاره شفاعت، معتزله د شفاعت نه منکر دی او په دې آیت سره دلیل نیسی، ځکه

چه دا آیت صریح دې په دې کښې چه د الله تعالی د ذات نه ماسوی بل څوک ولی. کار ساز

نشته دې او بل څوک شفاعت کونکې هم نشته دې، اهل سنت والجماعت وائی چه شفاعت څو

دې دمؤمنانو دپاره، دیرتصوص په دې دلالت کوی. او جواب ددې آیت دادې چه دلته

تقدیر دې. ((لیس لهم من دون ذاته ولی ولا من دون اذنه شفیع)) دلته نفی د شفاعت بلاذن ده.

او د مطلق شفاعت نفی نه ده، ﴿وَلَا تَقْرَأُ الَّذِينَ﴾ د از جردې، روایت دې چه رؤساؤد مشرکینو ښی

صلی الله علیه وسلم ته او وئیل چه ستا په مجلس هغه کسان ناست وی چه هغه زموږ غلامان

وو. او څو ارحقیر خلق دی نو دهغوئ سره په یو ځانې کیناستلو مونږ ته شرم راځی نوته دوی

د خپل مجلس نه او شره نومونږ به ستاسره کیناوستا خبره به واوړو. نونبی صلی الله علیه

وسلم ورته او فرمائیل ((ما انا بطارد المؤمنین)) زه خو مؤمنان دخپل مجلس نه نه شرم. نو دوی

او وئیل چه بیاداسې اوکړه چه کله چه مونږ ستا حضور ته راشو، نو دوی په دغه وخت کښې لري

کوه. نو حضرت عمر رضی الله عنه او وئیل چه په دې کښې څه حرج نشته دې. دا غرباء خو هسې هم کامل ایمان والادی. دوستان دې، که دڅه وخت دپاره دوئ جداسی. او غنان راسی نو کیدی سی چه ایمان راوړی نو د نبی صلی الله علیه وسلم په زړه کښې هم داسې اراده راغله. نو د آت نازل شو. او حضرت عمر رضی الله عنه معذرت پیش کړو. او د نبی صلی الله علیه وسلم په خدمت کښې حاضر شو نو وروستني آیت نازل شو. ﴿يَتَّخُونَ زُرْعَتَهُمْ﴾ د دینه مراد بلنه ده یعنی فقط دخپل رب بلنه کوی بل چاته چغه نه وهی په وخت د تکلیف او مصیبت کښې. یا ترینه مراد مونځ دې یا ترینه مراد ذکر دې. یا تلاوت د قرآن دې. ﴿يُرِيدُونَ وَجْهَهُ﴾ دا حال دې د ضمیر دیندغون نه. د دینه مراد رضاء الهی او اخلاص دې. او په ﴿يَالْقَدُوفَ وَالْأَيْشَى﴾ کښې اشاره ده دوام ته. یعنی د دوئ په عبادت کښې دوام هم دې او اخلاص هم دې ﴿مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابٍ﴾ دا د مشرکانو د قول جواب دې چه دوئ نبی صلی الله علیه وسلم ته او وئیل چه غریبانو په تاباندې حقیقی ایمان نه دې راوړې. حاصل د جواب دادې چه ظاهری علامات د دوئ دا خلاص دی او د باطن حساب کول یې په تاباندې نشته دې ﴿وَمَنْ حِسَابُهُ عِندَ رَبِّهِ﴾ دا د تاکید دپاره ذکر کړی. ځکه نبی صلی الله علیه وسلم د امت دپاره مربی دې او د مربی دپاره دخپلو ما تحتانو د احوالو د تفتیش کولو احتمال شته دې لیکن د دې برعکس د ماتحت دپاره مربی د احوالو د تفتیش کولو هیڅ احتمال نشته دې نو دلته محتمل د متیقن سره برابر کړې شو نو تاکید حاصل شو. یعنی لکه دا دویم احتمال چه څرنگه منتفی دې نو دغه شان اول هم منتفی دې. یا د حساب نه مراد. کفالت درزق دې (قرطبی) یعنی د دوئ درزق کفالت او بوج په تائشته دې او ستا درزق بوج په دوئ باندې نشته دې. ستاسو په مینځ کښې تعلق صرف د الله تعالی او د ایمان او عمل صالح په وجې سره دې ﴿فَطَرَدَهُمْ﴾ دا منصوب دې جواب د نفی دې (ای ماعلیک من حسابهم فطردهم) یعنی نشته دې په تاباندې حساب د دوئ چه اونې شړې. اول سبب دې دویم سبب دې او چه سبب منتفی وی نو مسبب هم منتفی وی نو چه حساب نشته دې نو طردهم نشته دې ﴿فَتَكُونُ مِنَ الظَّالِمِينَ﴾ فتکون منصوب دې جواب د نفی دې ((ای لا تطرد)). ((فتکون من الظلمین)) یعنی دوئ مه شړه ورنه د ظالمانو نه به شې. نو دلته تقدیم تاخیر دې اصل دارنگه وو. (لا تطرد فتکون من الظلمین ماعلیک من حسابهم فطردهم) (قرطبی) زی محشری

وانی چه جائزده چه (فکون من الظلمین) عطف شی به ((فطردهم)) باند دقبیلی دعطف دمسبب نه به سبب باندی حکم طرد (شرل) سبب دی کون من الظلمین دپاره. او طردخومتفتی دی به وجه دانفاه دسبب سره نوکون من الظلمین هم منتفی دی. دآیت مطلب دانه دی چه نبی صلی الله علیه وسلم طرد. شرل کریدی او ظلم نی کریدی بلکه مطلب دادی چه طردنی نه دی کپی او نهی یعنی به طریقه دتعلیق سره و نیلې شوی دی که چرې دوی دی او شرل نودظالمانونه به سی. اومفسرین وانی چه نبی صلی الله علیه وسلم اراده کړې وه ددوی دلرې کولودمجلس نه ډلگ وخت دپاره. لیکن دادپاره دطمع په اسلام دکفارو. اوداجتهادی خطانی وه نوپه دی وجه. نهی راغله اومحفوظ شو دخطا اجتهادی نه هم. امام رازی رحمه الله وانی چه په قرآن کثیر چه د انبیاء به حق کنس لفظ دظلم استعمال شوې وی نوهغه په معنی دخطا اجتهادی اوظلاف اولی سره وی. نبی صلی الله علیه وسلم ددی خطا اجتهادی نه هم محفوظ اوساتلې نو. ﴿وَكَذَلِكَ قَتَا﴾ دااوله وجه دانکاردمشرکینوده حاصل نی دادی چه مونږ ددولتمندومشرکینوازمایش په غریبانو. مسلمانانوسره کړیدی. چه مشرکین ددولت په نشه کبې مست دی. صحابو رضی الله عنهم ته خوارذلیل گوری اوتحقیرنی کوی چه آیادوی خه رنگه دالله تعالی دفضل لائق دی. نوخوک چه دصحابوکرامورضی الله عنهم اودالله تعالی ددوستانوتحقیرکوی نوهغه دایمان اودهدایت ددولت نه محرومیری. ﴿وَكَذَلِكَ﴾ کبې کاف دتشیه دپاره نه دی. لکه صاحب دروح المعانی وانی (والکاف مقحمة بمعنى ان التشیه غیرمقصود منه بل المقصود لازمة الکئی اوخجازی وهوالتحقق والفرق - اه) حضرت شیخ رحمته الله علیه ددی نه تعبیرکوی چه کاف للبيان الکمال. دی. لکه محاوره ده چه داسې کارنامې خومونږ کوو. نود (کذالک) معنی داده چه دازمونږ دقدرت کرشمې. اوکمالات دی. چه مونږ په دوی امتحان کړې دی. اولام په ﴿يُتَمَوَّنَا﴾ کبې دعاقتب دی. یعنی انجام کارداشو چه دوی نوهین اوتحقیر دصحابواوکړونودایمان نه محروم شو. ﴿اَلَيْسَ اللهُ بِأَعْلَمَ بِالشَّاكِرِينَ﴾ یعنی الله تعالی زړونوته گوری. ظاهرصورت. مالدارنی ته نه گوری

وَإِنَّا جَاءَكَ الْبَيِّنَاتُ يُؤْمِنُونَ بِالْبَيْتَةِ فَقُلْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ

لوكله چه راشی تاته هغه كسان چه ايمان لری په آيتونو زمونږ پس وه وايه چه سلام دي وی به تاسو د طرفه د الله نه

كُتِبَ عَلَيْكُمُ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةُ ۖ إِنَّهُ مَنِ عَمِلَ مِنْكُمْ سُوءًا مِثْلَ

لازم کړي دي رب ستاسو په ځان خپل رحم کول هغه دا چه چا عمل کړي وي ستاسو نه بد عمل په ناپوهن سره

ثُمَّ كَلَبَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَصْلَحَ ۚ فَأَنَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ۝ وَكَذَلِكَ

بيا توبه وباسی روستو د دينه او نيك عمل كوی، پس يقينا هغه بښونكې دي، مهربان دي اودغه سې هميشه

نُفَعِلُ الْآلِيَّاتِ وَلِيَسْتَبِينَ سَبِيلُ الْمُجْرِمِينَ ۝

تفصيل کوو مونږ د آيتونو د توحيد، اولپاره د دې چه بڼه ښکاره شي لارد مجرمانو

﴿وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ يَدْعَاؤَهُمْ﴾ دامتعلق دي د (ولا تطرد الذين - الخ) سره، نوعلى سبيل الترقى ونيلى كيرى چه دوى خودخپل مجلس نه مه جداكوه بلكه چه كله دوى ستامجلس ته راشي نوخما سلام ورته اوويه، اودا بشارت ورته وركړه چه الله تعالى په خپل ځان باندې لازم كړيدې رحمت كول په تاسو، او كه ستاسونه څه گناه دناپوهن سره شوې وي نوهغه به هم معاف كوى

فائده دادصحابه كراموشان دي، چه الله تعالى په خپل كلام ازلى كښې ذكر كړيدى، اوحقه خبره داده چه دصحابه كرامورضى الله عنهم شان دقرآن نه معلوميرى نه دتاريخي رواياتونه، نوبناپه دې توجيه باندې مراد (الذين يؤمنون - الخ) نه هغه كسان دي چه نبى صلى الله عليه وسلم منع كړي شودهغوى دطرد نه، اودويمه توجيه په دې آيت كښې داده چه داپ. حق دحضرت عمررضى الله عنه كښې نازل دي، كله چه ئې مشوره وركړه اوبيا آيت نازل شو «ولا تطرد الذين» نوعمرضى الله عنه ډيرنامد شواودنبى صلى الله عليه وسلم حضورته راغې معذرت ئې پيش كړونودآيت نازل شو ﴿فَقُلْ سَلِّمُوا عَلَيْكُمْ﴾ مرادترينه دادې چه خما سلام دوى ته اووايه، يامراددادې چه ته پخپله دوى ته سلام اووايه، **نوسوال** واردىگى چه سنت طريقه داده چه راتلونكى به سلام وائى. **جواب** دادې چه دا صحابو خصوصيت دي، اوددينه دامعلومه شوه چه هر كله داعى دحق ته څوك سپكې سپورې اوواى او تحفير اوتوهين ئې او كړى نوهغه ته تسلى وركول اوبشارت وركول پكار دي

﴿وَكَذَلِكَ نُفَعِلُ الْآلِيَّاتِ﴾ دادويمه وجه دانكارده، يعنى مونږ حق په تفصيل او وضاحت

سره بیانوو. اوددوی د عقائدو شرکیو ردیه وضاحت سره کوو، نودوی ضد کوی اوانکار کوی ﴿وَلَقَدْ عَلِمْتُمْ﴾ په دې واو کښې درې قوله دی: (۱) دا واو زائد دې او ﴿وَلَقَدْ عَلِمْتُمْ﴾ علت دې د ماقبل دپاره (۲)، واو عاطفه دې او معطوف علیه ورته په لفظ کښې مناسب مقدر دې (ای لستین سبیل المؤمنین ولستین سبیل المجرمین)، (۳) واو عاطفه دې معطوف علیه ورته په لفظ کښې نشته دې بلکه دا عطف دې په مضمون دکلام سابقه باندې.

قُلْ اِلٰى نِيْهِمْ اَنْ اَعْبُدَ الدِّينَ تَدْعُوْنَ

وه وایه بیشکه زه منع کړې شوې یم^۱ د دینه چه عبادت وکړم دهغه معبودانو چه تاسو ئی عبادت کوئ

مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ قُلْ لَا اَتَّبِعُ اَهْوَآءَكُمْۚ قَدْ ضَلَلْتُ

چه ماسوئ د الله تعالی نه دی، ته وه وایه چه زه تابعداری نکوم^۲ دخواهشانو ستاسو، په تحقیق سره گمراه به شم زه

اِنَّا وَمَا اَنَا مِنَ الْمُهْتَلِیْنَ ؕ قُلْ اِلٰى عَلٰی بَیِّنَةٍ مِّن رَّبِّیْ

دغه وخت، او نه به یم زه د هدايت والو نه. وه وایه بیشکه زه په ښکاره دلیل باندې یم^۳ د طرف د خپل رب نه

وَكَلِّبُهُمْ ۙ مَا عَنِیْٓ مَا تَسْتَعْلُوْنَ ۙ

او تاسو تکذیب کوئ د هغې، نشته دې ما سره هغه څه (عذاب) چه تاسو ئی په تلوار سره غواړئ هغه،

اِنَّ الْحُكْمَ اِلَّا لِلّٰهِ یُكْضِ الْحَقُّ وَهُوَ خَبِرُ الْفَصِلِیْنَ ؕ قُلْ

نډې اختیار مگر الله تعالی لره دې، بیانوی الله تعالی حق لره، اوهغه ډیر غوره فیصله کوونکې دې وه وایه

اَوْ اَنْ عَنِیْٓ مَا تَسْتَعْلُوْنَ ۙ لَقِیْ

کجرې وې ما سره^۴ رځا په اختیار کښې هغه شې چه تاسوئ په تلوار سره غواړئ هغه نوحاخا به فیصله کړې شوې وې

۱- څلورمه طریقه، تبلیغ

۲- پنځمه طریقه، تبلیغ

۳- شپږمه طریقه، تبلیغ

۴- اوومه طریقه، تبلیغ

الْأَمْرُ يُبَيَّنُّ وَتَبَيَّنَكُمْ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِالظَّالِمِينَ ٥

د کار په مینځ څما او ستاسو کښې. او الله تعالیٰ به عالم دی په ظالمانو

﴿قُلْ إِنِّي نُبَيِّنُ﴾ داخلورمه طریقه د تعلیم اود دعوت ده. یعنی فعل خپل ځان ته منسوب کول مخاطبین اراده کول. ﴿قُلْ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾ د اینځمه طریقه د دعوت ده. ﴿قُلْ إِنِّي مِّنْ مَّبْعُوثٍ﴾ د شپږمه طریقه د دعوت ده چه ماسره حقیقه د توحید اورسالت باندې واضحه دلالت موجوددی تاسو. د ضد دوجې نه انکار کوی او تکذیب کوی. ﴿قُلْ لَّوْ أَنِّي صِدْقٌ﴾ داومه طریقه د تبلیغ ده اوجواب د سوال دې هغه داچه که ته برحق نی شي نوزمونږ دانکار په وجې به مونږ باندې عذاب راوړله. جواب اوشوچه عذاب نازلول څما په اختیار کښې نه دی که چرې وې نوزما وستاسو په مینځ کښې به فیصله شوي وي

وَعِنْدَهُ مَفَاحِجُ الْغَيْبِ لَا يُعْلِنُهَا إِلَّا هُوَ وَيَعْلَمُ مَا

او په نیز د الله تعالیٰ دی خزانی د غیب^۱. نه پوهیږي په هغې مگر صرف الله تعالیٰ. او پوهیږي په هر هغه څه

فِي السَّمَاءِ وَالْبَحْرِ وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا

چه په وچه کښې دی او د دریاب کښې دی. او نه را غورزیږي هېڅ پاڼه مگر الله تعالیٰ عالم دې په هغې

وَلَا حَبَّةٌ فِي ظُلُمٍ الْأَرْضِ وَلَا رَطْبٌ وَلَا يَلُوسُ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ ٥ وَهُوَ إِلَٰهٌ

اونه پریوخی یوه دانه په تیرو دزمکه کښې اونه لوند اونه وچ مگر په کتاب واضح کښې دی. او الله تعالیٰ هغه ذات دې^۲

يَتَوَفَّاكُم بِاللَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُم بِالنَّهَارِ ثُمَّ يَبْعَثْكُمْ

چه قبض کوی روح ستاسې د شپې اوپوهیږي په هر هغه څه چه تاسو شوی کوی د ورځې. بیا راپورته کوی تاسو لره

فِيهِ لِيُقْضَىٰ أَجَلٌ مُّسَمًّى ثُمَّ إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ

به بله. ورځ کښې لپاره د دې چه پوره کړې شی نیټه مقررده. بیا خاص د هغه مخې ته ده یشی ستاسو.

۱ - لسم دلیل عقلی

۲ - یوولسم دلیل عقلی

ثُمَّ يَتَّبِعُكُم مِّنَّا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ

بيا به خبر کړی تاسو په هغه عملونو چه تاسو به کول

﴿وَعَنْدَهُ مَقَاتِعُ الْفَتَبِ﴾ دالسم دليل عقلی دې په توحيد باندې. اوجواب د سوال دی هغه داچه که عذاب نشې راوستلې نو داخواووايه چه کله به راځی. جواب دغیب علم الله تعالی سره دې ماسره نشته دې، اوتقديم د ﴿عَنْدَهُ﴾ دپاره دحصراختصاص دې او﴿مَقَاتِعُ﴾ ياجمع دفتاح ده يعنی صرف الله سره دی کُنْجِيَانِي دڅزانودغیب. ياجمع دمفتح ده په معنى دڅزانوسره يعنی صرف الله تعالی سره دی خزاني دغیبو. ﴿وَعَنْدَهُ مَقَاتِعُ الْفَتَبِ﴾ قاعده کلیه ده او﴿وَيَقَرُّ مَا فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ﴾ ددغه قاعدې کليې جزئیات دی، موجودات دوه قسمه دی. اعیان، اعراض، اواعیان یویری دی اوبل بحری دی اواعراض هم مختلف قسمونه دی. لکه حرکات، صفات، رطوبت ییوست وغیره دلته دتولوذکردې، يعنی په تمامو موجوداتو اودهغوی په تمامواحوالو، تغیراتوباندې عالم صرف الله تعالی دې اود﴿كَتَبَ ثُبُورَ﴾ نه مرادیاعلم دالله تعالی دې یالوح محفوظ دې﴿وَهُوَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُم﴾ دایولسم دليل عقلی دې په توحيد، اوتخويف اخروی دې دتوفی نه مرادقبض دروح ممیزه دې اوقیدد﴿بِالْبَلِّ﴾ په اعتبارداکثريت سره دې نودانسان خوب اوبیدارکیدل دالله تعالی دقدرت لویه نشانه اودبعث بعدالموت نمونه ده﴿ثُمَّ يَبْعَثُكُم فِيهِ﴾ ضمیردفيه نهراخری ته راجع دې تیرشوی نهارة نه دې راجع، ﴿يُقَيِّمُ أَجَلَ﴾ شپه روزتیریدلوسره دانسان دمرگ مقرره شوې نيته پوره کیري ﴿ثُمَّ إِلَهُ مَرَجِّكُمْ﴾ دمرگ نه روستو، بیا دالله تعالی حضورته پیش کیدل دی اوداعمالو حساب کتاب دې.

وَهُوَ الْقَائِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَيُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَفَظَةً مَّتَّحِي إِيَّا جَاءَ أَحَدَكُمُ

او دې غالب دې په خپلو بندگانو، او الرېرې په تاسو باندې ساتونکی ملائک. تر هغې چه کله راشی بو تن ته ستاسونه

الْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا وَهُمْ لَا يُفَرِّطُونَ ۝ ثُمَّ رُدُّوا

مرگ، روح قبض کړی د هغه نه ملائک زمونږ او دوی هیڅ کوتاهی نه کوی په حکم د الله کښې بیا به بیر کړی شی دوی

إِلَى اللَّهِ مَوْلَاهُمْ الْحَقُّ ۚ لَا لَهُ الْحُكْمُ ۖ وَهُوَ أَسْرَعُ الْحُسْبَانِ ۝

الله تعالى ته جه مالک د دوی دی ، حق دی ، خبردار ، خاص هغه لره اختیار دی او هغه زر حساب کوونکي دی

قُلْ مَنْ يُنَجِّيكُمْ مِنْ ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ تَدْعُونَهُ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً ۚ

نه وه وایه ۱ خوک بیج کوی تاسو د تېرو (سختو) د وچي او د دریابونونه چه بلن تاسو هغه په عاجزی سره او په بڼه سره

لَيْنَ الْجَمْعَا مِنْ هَلِيبَةٍ لَتَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ ۝ قُلِ اللَّهُ يُنَجِّيكُمْ

(واین تاسو) کچري بیج نی کړو مونږ د دې مصیبت نه ، خامغا شوبه مونږ د شکر گذارونه وه وایه ۲ الله به بیج کړی تاسو لره

مِنْهَا وَمِنْ كُلِّ كَرْبٍ ثُمَّ أَنْتُمْ مُنْقَرُونَ ۝

د هغې نه او د هر غم نه بیا به هم تاسو شرک کوئ

﴿وَهُوَ الْقَاهِرُ﴾ دانتخويف دی ، قاهر معنی داسې زوراور ، او غالب چه ظلم نه کوی او هغ

خوک ئ خپلې ارادې نه نشی منع کولې اود ﴿وَقَوْلٍ﴾ نه مراد فوقیت دمکان او جهت نه دې لکه مخکښې ذکر شو ، او غلبه دالله تعالى په بندگانو داده چه دوی ئی د عدم نه وجود ته راوباسلی

دی او بیا به ورته موت ورکوی ، د بندگانو پیدا کیدل اودنیاته راتلل ددوی په اراده او اختیار سره نه دی اوددنیا نه تلل هم ددوی په اراده او اختیار سره نه دی اودارنگه بیماری صحت ،

خوشحالی غم ، اوتمام احوال ددوی ، صرف دیوالله جلّ جلاله په اختیار ارادې سره دی ﴿وَنُزِّلَ عَلَيْكُمْ مَائِدَةً﴾ دداهم یو صورت دغلبې دالله تعالى دې چه غلبه په حفاظت کولو سره ده ،

ارسال په معنی دمقرر کولو اودمحکوم گرځولو سره دې حفظه جمع دحافظه ده ، لکه کتبه جمع دکاتب ده ، او په دې کښې درې قوله دی اول داچه ددینه مراد کرام الکاتبین دی چه حفاظت

او کتابت داعمالو کوی . یو ملک اعمال حسنه محفوظ کوی اولیکې ئې ، هغه په جانب دیمین کښې دې او هغه امیر دې اوبل ملک اعمال سیئه ، محفوظ کوی اولیکې ئې او هغه په جانب

دیسار کښې دې مامور دې ، اودویم قول دادې چه ددینه مراد هغه فرشتې دی چه حفاظت کوی دجسم دانسان دموذیاتو نه چه هغې ته معقبات وائی لکه په سورت رعد کښې ذکر دې اودویم

بول دادې چه ددينه مراد عام دی يعنی هغه فرشتې چه د اعمالو د نگرانی او د اجسامو د حفاظت دپاره مقررې دادواړه مراد دی، او په دې کښې تنبيه ده چه انسان لره غفلت نه دې پکار، ځکه چه الله تعالى په خپله هم په دوی باندې عالم اورقيب دې اوفرشتې پر هم مقررې دی دهرڅه نگرانی نه کوی او تمام اعمال به نه په ورځ دقيامت باندې علی رؤوس الاشهاد بيش کيری او ښکاره کيری به، ﴿حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدُكُمُ الْمَوْتُ﴾ يعنی دافرشتې ستاسو حفاظت کوی ترڅو چه زندگی باقی وی او وخت موعود دموت نه وی راغلې لیکن کله چه وخت موعود راتی نوبیادغه فرشتې حفاظت نه کوی بلکه ددوی دیوتی نگرانی ختمه شی ﴿تَوَفَّاهُ وَرُسُلًا﴾ د رسلنا نه مراد (الاعرون) يعنی نورې فرشتې دی چه هغوی مقرر دي په قبض د روح باندې هغه مراد دی اوحفظه ندی مراد، او په دې کښې دوه قوله دی يو داچه مراد د «وَسُلْطَانًا» نه ملک الموت اواعوان دملک الموت دی، او دویم قول دادې چه یواځې ملک الموت ترینه مراد دي اوجمع تعظیماً ده. که څوک سوال اوکړی چه په سورت زمرايت نمبر ۴۲ کښې نسبت دتوفی الله تعالى ته شويدي ﴿اَللّٰهُ يَتَوَفَّي الْأَنفُسَ حِينَ مَوْتِهَا﴾ او په سورة آلم سجده ۱۱ کښې نسبت ملک الموت ته شويدي ﴿قُلْ يَتَوَفَّكُم مَّلَكُ الْمَوْتِ الَّذِي ذُكِّرْ بِكُمْ﴾ او په دې آیت کښې نسبت ديروملانکو نه شويدي، لهماوجه التطبيق، جواب دادې چه نسبت الله تعالى ته حقیقه دې ځکه چه وفات کونکې حقیقه هغه دې نوهرکله چه وخت دموت راشی نوالله تعالى امر اوکړی ملک الموت ته دقبض دروح نوملک الموت ته نسبت په دې وجه دې چه دې ماموردې په توفی يعنی په قبض دروح باندې اودملک الموت دپاره نوراعوان اوملگری دی نوملک الموت هغوی ته حکم اوکړی دروح رااوباسلو، نوچه روح حلقوم ته اورسی نوملک الموت نه ترینه بیاپه خپله قبض کړی نودوی ته نسبت په دې وجه سره کيری چه دوی اعوان اوملگری دملک الموت دی، ويلي دی حضرت مجاهد رضي الله عنه چه نشته دې هيڅ يوکچه کوریاپوخ کور، مگرملک الموت دهنې طواف کوی دروزی دوه واری (السراج المنير).

﴿وَهُمْ لَا يَفْرُقُونَ﴾ فرشتې کمې کوناهي نه کوی نه دوخت موعودنه قبل دچاروح قبض کوی اونه چاته مهلت اوتاخير ورکوی ﴿ثُمَّ رُدُّوا﴾ ضمير د «ردوا» راجع دې انسانانو ته چه ذکرې شويدي په ماقبل کښې ﴿وَيَرْسِلُ عَلَيْهِمْ﴾ کښې نودالتفات شو دخطاب نه غيوبة نه يا

دا ضمير راجع دې رُسُل نه او مراد دا دې چه دافرشتې به هم وفات شی اوبیا به دالله تعالی نه حضورته پیش شی ﴿مَوْلَاهُمْ الْحَقُّ﴾ مولى په معنی دمالک علی الاطلاق دتولوا مورودي. او حو به معنی د عادل، صادق الوعد، سره دې حجة الاسلام غزالی رحمته الله علیه وائی چه حق مقابل د-ضل دې او هر شی «مخبر عنه» یابه باطل مطلقاً وی یابه حق مطلقاً وی یا به حق باطل من وجه وی نو دحق معنی داده چه هغه ذات چه موجود حقیقی بذاته دې او هغه صرف ذات دالله تعالی دې ﴿أَلَا لَهُ الْحُكْمُ﴾ صرف دالله فیصله نافذه ده په هرڅه کښې ﴿وَهُوَ أَسْرَعُ الْحَكِيمِينَ﴾ الله تعالی ډیر زر حساب کونکې دې لکه په یو حدیث کښې دی چه چه ((فی مقدار نصف يوم)) په اندازه دنییمې ورځې کښې به حساب او کړی، او په یو روایت کښې ((فدرحلب شاة)) دې وغیر ذلک من الروایات

﴿قُلْ مَنْ يُنَجِّيكُمْ مِنْ ظُلُمَاتِ الْاَلَمِ وَالْآخِرِ﴾ دادولسم دلیل عقلی علی سبیل الاعتراف من الخصم دې. مشرکانو په په ډیرې سختی کښې صرف دیوالله بلنه کوله، اودابه نې و نیل چه دازمونې معبودان زمونې مددنه په دریاب کښې نشی رارسیدلې نوانه تعالی فرمائی چه لکه څرنګه چه تاسو په ډیره سختی کښې دیوالله تعالی نه مدد غواړئ نو دغه شان په هر تکلیف کښې دیوالله نه مدد غواړئ ځکه بل څوک مددگار مشکل کُشانسته دې، او مراد دظلماتونه یا خودظلمات یعنی «تیری» مراد دى، ((ظلمات الی)) دا چه په صحراء او ځنګل کښ د شې او د وریځې یا د باران یا د هوا او د گردونو په تیرو کښ راگیر شی، او ((ظلمات البحر)) دادی چه په دریاب کښې په «تیرو» د شې او دوریځې یا د باران یا د هوا او گردونو په تیرو کښ راگیر شی، یا مراد دظلمات نه شهادید او سختی دی چه په انسان باند راځی په وچه کښې وی یا دریاب کښې، ﴿تَدْعُوهُ﴾ دا حال دې دضمیر دکم نه په ﴿يُنَجِّيكُمْ﴾ کښې ﴿تَضَرَّعًا وَخُفْيَةً﴾ دادواړه منصوب یا بنا بر حالیه دی دضمیر د تَدْعُوْن نه او دواړه مصدر په معنی داسم فاعل سره دې منصوب دی بنا په دې چه دامفعول مطلق دې من غیر لفظه یا په اعتبار دموصوف مقدر سره دی، او تضرعاً په معنی دعا جزئ سره دې یا په معنی د علانیه او جهر سره دې، اود خفیة نه مراد سوال دې په زړه کښې په اخلاص سره او مراد دادې چه کله تاسو په ډیره سختی کښې صرف دالله تعالی نه سوال کوئ کله په جهر سره او کله په زړه کښې، یا په یو وخت کښې تضرع په ژبه، او پټ والی یعنی اخلاص په زړه کښې وی، ﴿لَهِنَ اُحْمَتًا﴾ (يقولون). یا

عزولون) مقدردې. اولام موطنه للقسام دې (ای والله لئن انجانا) یعنی تاسو قسمونه کوئ که جری الله تعالی مونږ ددې مصیبت نه خلاص کړو نو مونږ به خامخا الله تعالی شکر کوو په دې نعمت باندې او شکر خود نعمت حق ادا کول دی نو ددې نعمت حق ادا کول خو ایمان او توحید دې لیکن تاسو بیا هم شرک کوئ

قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلَىٰ أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِّنْ فَوْقِكُمْ أَوْ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ
نه وایه چه الله قادر دې پدې چه راوړی په تاسو باندې عذاب ډېره طرف ستاسونه یا لاندې د خو ستاسونه.

أَوْ يُلْهِكُمْ شَيْعًا وَيُدْبِقْ بَعْضَكُمْ بِأَسْبَغٍ أَنْظُرْ كَيْفَ
یا حفظ او گم کړی تاسولره مختلف خیال والا ډلې. او وبه ځکوی بعضی ستاسو ته جنگ د بعضو. وگوره ځکه

نُفِرَ الْأَيْدِي لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ ۝ وَكَذَّبَ بِهِ قَوْمُكَ وَهُوَ الْحَقُّ ۝
تساقم بیانوو مونږ دلیلونه د دې لپاره چه دوی پوهه شی او دروغ گنځی ^۱ دې لره قوم ستا او دا حق دی

قُلْ لَسْتُ عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ ۝ لِكُلِّ نَبَا مُسْتَقَرٌّ وَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ۝
وایه نه یم زه په تاسو نگهبان او ذمه وار لپاره د هرې خبرې وخت مقرر وی او زده چه تاسو به پوه شی

﴿قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلَىٰ أَنْ يَبْعَثَ﴾ داتخويف دنیوی دې په دې آیت کښې ددې عذابونو ذکر دې داولودوه عذابونو نه امت محفوظ کړې شويدي په سبب د دعادنبی صلی الله علیه وسلم سره اودریم عذاب به وقتا فوقتا په دې امت باندې نازلېگی امام بخاری دحضرت جابررضی الله عنه نه روایت ذکر کړيدي چه هرکله دانازل شو **﴿قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلَىٰ أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِّنْ فَوْقِكُمْ﴾** نونبی صلی الله علیه وسلم اوونیل ((اعوذبو جهک)) (نودې عذاب حفاظت او شو) او چه **﴿أَوْ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ﴾** نازل شونونبی صلی الله علیه وسلم اوونیل ((اعوذبو جهک)) (نودې عذاب نه هم حفاظت راغې) او هرکله چه **﴿أَوْ يُلْهِكُمْ شَيْعًا﴾** الخ راغې نونبی صلی الله علیه وسلم اوونیل (هذهاهون اوقال هذايسر) تفسیر مظهری په حواله د بغوی نقل کړيدي چه سعدبن ابی وقاص

رضی الله عنه فرمائی کہ یوخل مونہ دینی صلی الله علیہ وسلم سرہ روان وونوز مونہ تیریدل اوشو پہ مسجد دینی معاویہ باندی نوبی صلی الله علیہ وسلم مسجدتہ لارو، اودوہ رکعتہ مونخ نی اوکرو اومونہ ہم مونخ اوکرو، بیانی صلی الله علیہ وسلم پہ دعا کنبی مشغول شو اودہ یروخت پورے نی دعا کولہ، اوبیانی ارشاد افرمائیلو کہ مادخیل رب نہ درے خبر و سوال اوکرو یوداچہ زمامت پہ غرق کولوسرہ ہلاک نہ شی نودا دعا قبولہ شوہ اودوہ داچہ زمامت پہ قحط اودلوگی پہ ذریعہ سرہ ہلاک نشی نو دا دعا ہم قبولہ شوہ، دریم داچہ زمامت پہ خپل مینخ کنبی پہ جنگ اوجدال سرہ تباہ نہ شی نودانی منع کرہ، اودابن عمر رضی الله عنه پہ روایت کنبی پہ درے دعاگانو کنبی یرہ دادہ چہ پہ دے امت داسی دشمن مسلط نہ شی چہ تول تباہ او بریاد کری، دادعا قبولہ شوہ، اوچہ پہ خپلو کنبی اونہ جنگیری نودا دعا قبولہ نہ شوہ، پہ دے آیت کنبی عذاب الہی درے صورتونہ ذکر شویدی اول داچہ ﴿عَذَابًا مِّنْ قَوْلِكُمْ﴾ «عَذَابًا» نکرہ ذکر شویدہ نودیتہ اشارہ دہ چہ د (عَذَابًا مِّنْ قَوْلِكُمْ) مختلف صورتونہ کیدی شی، دقو نہ مراد دادی چہ داسمان دطرفہ چہ کوم عذاب راحی سختہ ہوا، صیحہ، کانری و رول، طوفان، لکہ پہ عادیانو نمودیانو قوم لوط علیہ السلام، اصحاب فیل، قوم نوح وغیرہ باندی راغلی وو، او مراد د ﴿مِّنْ تَحْتِ اَرْجُلِكُمْ﴾ نہ ہفہ عذاب دی چہ دلاندی طرف نہ راشی لکہ خسف پہ قارون او غرق پہ فرعون، اودابن عباس اومجاہد، نہ منقول دہ چہ ﴿عَذَابًا مِّنْ قَوْلِكُمْ﴾ نہ مراد ظالم حاکم اوبادشاہ دی، اودتحت نہ مراد نافرمانہ رعیت غلامان، نوکر، ملازم او اولاد دی، ظالم حاکم درعیت دیارہ عذاب وی، اوسبب ورتہ گناہونہ او معاصی وی، لکہ پہ حدیث کنبی راغلی دی ﴿کَمَا تَكُونُونَ يُوقَرُ عَلَيْكُمْ﴾ چہ ستاسو اعمال خنگہ وی ہفہ شان بہ ستاسو حاکم اوبادشاہ وی، او ﴿اعمالکم عُقَلِکم﴾ ہم مشہورہ مقولہ دہ شعر:

شامت اعمال ماصورت نادر گرفت

پہ حدیث قدسی کنبی دی - ﴿عن ابی الدرداء قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ان الله تعالى يقول انا الله لا اله الا انا، مالک الملوك وملیک الملوك لوب الملوك لی یدی وَاِنَّ الْعِبَادَ اِذَا طَاعُوْا حَوَّلْتُ قُلُوْبَ مُلُوْكِهِمْ عَلَیْهِمْ بِالرَّحْمَةِ وَالرَّأْفَةِ وَاِنَّ الْعِبَادَ اِذَا عَصَوْْنِیْ حَوَّلْتُ قُلُوْبَهُمْ بِالسَّخَطَةِ وَالنَّفْعَةِ لِمَا هُمْ سَوَاءُ الْعَذَابِ فَلَا تَشْغَلُوا اَنْفُسَکُمْ بِالْهَدَاءِ عَلٰی الْمُلُوْکِ وَلٰکِنْ اَشْغَلُوا اَنْفُسَکُمْ بِالذِّکْرِ وَالتَّوَضُّعِ کٰی اَکْفٰکُمْ﴾. رواہ ابونعیم فی الحلیۃ، مشکوٰۃ ص ۲۳۲۳ ج ۲.

ترجمه الله تعالى فرمائی چه زه الله یم، زمانه سؤی هیخیک معبودنشته دې. زه
 دتولوبادشاهانو مالک یم او بادشاه یم، دتولوبادشاهانو زرونه زماپه لاس کښې دی. او
 بندگان چه کله خما اطاعت کوی، خما حکم منی، نوزه ددوئ دبادشاهانو، حاکمانو په زرونو
 کښې ددوئ «رعیت» مینه شفقت واچوم، اوبندگان چه خمانا فرمائی کوی نوزه ددوئ دحکامو
 زرونه په دوئ سخت کړم چه هغوئ «حکام» دوئ ته هر قسم سخت عذابونه ورکوی. «نوجه
 ناسوداوینی» نو تاسو حکامو ته په بدرد، وئیلو مشغوله کولو سره خپل اوقات مه ضائع کوئ
 بلکه الله تعالی ته په ذکر او زاری کولو کښې مشغول شی «یعنی دخپلو عملونو اصلاح او کړی»
 ددې دپاره چه زه ستاسو کفایت او کړم اوستاسو حالات درست کړم، ظالم حاکم چه لکه څه
 رنگه درعیت او قوم دپاره عذاب وی نو دغه شان رعیت او قوم دظالم حاکم دپاره عذاب وی.
 اوسب ددې عذاب دپاره بد اعمال دی، او علاج او حل دمستلې صرف او صرف، رجوع الی
 الله او اصلاح د اعمالوده، صاحب دکشاف وائی چه ﴿عَذَابًا لِّئِنْ نُّوَفِّقَنَّ﴾ نه مراد، باران بندول دی
 اوتحت نه مراد، دزمکې نه فصلونه او گیاه بندول اونه پیدا کیدل دی، د ﴿اَوْ یَلْسَنُکُمْ شِعْمًا﴾
 دادرم عذاب ذکر دې، چه ددې نه امت محفوظ نه دې یلېس په معنی دخلط کولو سره دې
 دیوبل سره او «شِعْمًا» حال دې د «نَمَّ» نه، اوددې نه مراد هغه مختلفې ډلې دی چه دخواستو
 تابع دی یا مختلف وی په اصول او اعتقادیاتو کښې لکه په حدیث کښې راغلیدی چه په دې
 امت کښې به درې اویا ډلې پیدا کیرې، دیوې ډلې نه علاوه به ټول په جهنم کښې وی د
 خواشاتو تابع به وی د موجوده دورپاتې هم ددې عذاب نمونه ده، اوهغه اختلاف چه په
 فروعیاتو کښې وی او اتباع دخواستو پکښې نه وی نوهغه نه دې مراد، ځکه هغه عذاب به
 دې بلکه رحمت دې لکه اختلاف د فقهاؤ دامت، اود صحابؤ او تابعینو، اومعنی دآیت داده
 چه یا خلط کړی تاسولره دیوبل سره په داسې حال کښې چه تاسو، مختلفې فرقې، دخواستو
 تابع، کړی، ﴿وَنُزِقُّ بِمَسْکَرٍ اَوْ بِسُخْرِیٍّ﴾ ددې نه مراد قتل او قتال دې په خپل منځ کښې، ﴿وَنُزِقُّ﴾
 په ﴿قَوْلًا﴾ دازجر دې اوضمیرد «به» راجع دې یا قرآن ته یا راجع دې عذاب ته، یعنی دوئ
 نکذیب کوی په وقوع د عذاب حالانکه داحق دې یعنی عذاب واقع کیدل په کفارو باندې
 یقینی دی نوکه دوئ سوال او کړی چه ته وائی چه عذاب یقینی دې نوراوله شی، نوجواب
 راغې ﴿قُلْ اَنْتُمْ بِرُکْبَلٍ﴾ وکیل هغه څوک وی چه دکار اختیار ورته اوسیارلی سی، معنی

داده چه د عذاب د نازلیدو اختیار ماته نه دي سپارلي شوي اوز ما په اختيار کښې نه دي. او که دوى داسوال او کړى چه دا خواښايه چه کله به راځي نو جواب اوشو ﴿لَکُمْ تِلْكَ مُسْتَقَرُّوۡكُمْ﴾ چه د قرآن د هر اخبار د واقع کيدلو د پاره وخت مقرروى په علم د الله تعالى کښې نو په خپل وخت موعود به راځي. نعين دوخت ئې ماته معلوم نه دي. البته دومره خبره يقينى ده چه به خپل وخت موعود به راځي. د (نبا). نه مراد اخبار د قرآن او د نبى صلى الله عليه وسلم دي. مُسْتَقَرِّه معنی د (وقت يقع فيه ويستقر). سره دي. يعنى هغه امور چه نبى صلى الله عليه وسلم او قرآن. د هغې نه خبر ورکړيدى نودهغې د پاره وخت د قرار او د وقوع دي

وَإِنَّا رَأَيْنَا الَّذِيْنَ يَخْوْضُوْنَ فِيْٓ اٰیٰتِنَا فَاَعْرَضُوْا عَنْهُمْ حَتّٰی

او کله چه ته وه وښې هغه کسان چه ناروا بحث کوى په آيتونو زمونږ کښې پس مخ واړوه د دوى نه تر دي چه

يَخْوْضُوْنَ فِيْ حَدِيْثِ غَيْرِهِ ؕ وَاِنَّمَا يُنٰدِيْكَ الشَّيْطٰنُ فَلَا تَقْعُدَ بَعْدَ الدِّعْوٰى

مشغوله شى په نورو خبرو کښې. او که چرې هير کړى ستا نه شيطان. پس مه کښه پس د ياد راتلونو نه

مَعَ الْقَوْمِ الظّٰلِمِيْنَ ۝ وَمَا عَلَى الَّذِيْنَ يَتَّقُوْنَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ

د قوم ظالمانو سره اونشته دي په هغه کسانو چه تقوى کوى د حساب د کافرانو نه هېڅ څه.

وَلٰكِنْ دُّعِيَ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُوْنَ ۝

ليکن په دوى باندې نصيحت کول دى د دې لپاره چه هغوى بېڅ شى

﴿وَإِنَّا رَأَيْنَا الَّذِيْنَ يَخْوْضُوْنَ﴾ دا زجر دي، خوض په لغت کښې په اوبو کښې ننوتلو، غوبه کيدلو ته وائى. او استعمال ئې کيږى په لغو او عبث کښې مشغوله کيدلو او په طعن او عيب جوئ کښې. ﴿يَخْوْضُوْنَ فِيْٓ اٰیٰتِنَا﴾ چه ننوځى، په آياتونو زمونږ کښې، يعنى استهزاء، او تکذيب د آياتونو کوى. اود دې په حکم کښې هغه خلق هم دى چه غلط تفسيرونه کوى. او هغه اهل بدعت پکښې هم داخل دى چه بدعت دوجې نه په آياتونو کښې غلط تاويلات کوى لکه معنزله وغيره. نود داسې خلقو سره، ناسته ولاړه راشه درشه کول حرام دى، او په بل آيت کښې دى ﴿لَکُمْ لَآ اِتْلٰهُمُ﴾ اهل باطل مستحق د عذاب وى نود دوى سره په تعلق ساتلو کښې هم

یا خطر ده چه تاسو مستحق د عذاب شی او دیو مؤمن د غیرت تقاضا دانه ده چه په ۱۰۰ اسی مجلسونو کېنې شرکت او کړی. البته که ناڅاپه یاسهوا په داسې مجلس کېنې شریک شی. نو دیادراتللو نه بعد دې د دغه مجلس نه لرې شی. ﴿حَتَّىٰ يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ﴾. ضمیر راجع دې ټاټوټه په تاویل د قرآن سره. او مراد د دینه دادې چه داسې بحث شروع کړی چه استهزاء بکېنې نه وی او تحریف نه کوی

﴿وَلَمَّا يُؤْتِيَنَّكَ الْكِتَابُ﴾ د انسانه (هیرولو) نسبت شیطان ته تسبیحاً دې. د شیطان وسوسې اچول اولایعنی طرف ته متوجه کول سبب د هیرولو د حکم دې. یعنی که شیطان سنا نه دغه حکم هیر کړی چه فاعرض، نو دیادراتللو نه بعد ییامه کینه د ظالمانو سره. او خطاب به دې آیت کېنې نبی صلی الله علیه وسلم ته دې اوداعلی سبیل الفرض والتقدیر دې ځکه. نسیان ددې حکم او کیناستل د ظالمانو سره نه دې واقع شوی د نبی صلی الله علیه وسلم نه. او بعض وائی چه خطاب دلته او په ماقبل کېنې نبی صلی الله علیه وسلم ته دې او مراد ترینه غیر دې اچا و نیلی دی چه خطاب هر مخاطب ته دې. اودا آیت دلیل دې په جواز د نسیان د نبی صلی الله علیه وسلم نه (یعنی د نبی صلی الله علیه وسلم نه هم خبره هیرې دې شی) او په حدیث دبخاری کېنې دی (اما انا بشر مثلكم انسی کما تنسون)، او په بل روایت کېنې. (لقد اذکرنی آیه کذا کذا کنت انسیها)، راغلیدی. واقعه د سهوفی الصلوة مشهوره واقعه ده. روافض وائی چه نسیان په نبی صلی الله علیه وسلم او نور وانییاؤ باندې نشی راتلې په هغه احکاماتو کېنې چه دوی د هغې ابلاغ عن الله تعالی کوی، او په نورو احکاماتو کېنې نسیان کیدې شی په شرط ددې چه اخلال فی الدین نه راځی، او په نیز د جمهور ورو علماؤ نسیان په نبی صلی الله علیه وسلم جائزو و. لیکن په دې خبره اتفاق دې چه نبی صلی الله علیه وسلم په نسیان او خطا، اجتهادی باندې برقرار نشو پریخودلې، البته په نیز د بعض علماؤ تنبیه په خطا و نسیان باندې علی الفور ضروری وه او په نیز د بعض جائزو و تاخیر تر مودې د حیات پورې صاحب دروح المعانی وائی چه هغه نسیان چه منشائی اشتغال دسروی په وسواسو او خطراتو شیطانیو سره. نوبه دې کېنې شک نشته دې چه دامحال دې په نبی صلی الله علیه وسلم باندې او محل خلاف ماسوی د دینه دې. قرطبی او صاحب دروح المعانی و نیلی دی چه سهوا و خطا به افعالو بلاغیو. کېنې بالاتفاق منع ده، او په افعالو بلاغیو او په عباداتو شرعیو کېنې مخلف ده ده. ﴿فَلَا تَقْعُدُوا عَنِ الصَّلَاةِ﴾ ذکر کړی په معنی دیادراتلو د حکم دې ﴿فَأَمْرٌ مِنْهُمْ﴾ سره دی. ۱۰۰

معنی نصیحت کولو سره دې ﴿وَمَا عَلَى الَّذِينَ يَتَّقُونَ﴾ ددې آیت دوه مطلبه کیدې شی. اول داچه که متقیان دطعن کونکو دمجلس نه جدا کیری نودهغوی دگمراهی او ضلالت مواخذ، اوضرره دغه متقیانو نه راخی، البته په دوی باندې په قدر دخپل طاقت او استطاعت سره اود موقعی سره مناسب نصیحت کول دی، شاید هغوی تقوی اختیار کړی، دویم مطلب داچه متقیانو نه که چرې په وجې ددینی یادنیوی ضرورت سره دهغوی مجلس ته دورتللو ضرورت پیش شی اولارشې په وجه دضرورت سره نودوی ته دطعن کونکو دگناه اثر اوضرره رسیږی لیکن ددوی په ذمه په قدر دخپل طاقت سره نصیحت کول شرط دی، ممکنه ده چه هغوی اثرواخی

وَذَرِ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَعِبًا وَلَهْوًا وَعَزَاهُمْ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا

او پرېږده هغه کسان چه جوړ کړې شی دې دین خپل لوبې او مشغله او دهوکه کړی دی دوی لره ژوند د دنیا

وَذَكِّرْ بِهِ أَنْ تُنْسِلَ نَفْسٌ مِمَّا كَسَبَتْ * لَيْسَ لَهَا

اونصبت کوه پدې قرآن سره دوی نه، ددې لپاره چه راگیرنه شی یو نفس په سبب د عمل خپل، نه به وی دله

مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَهُ وَلَا شُفَعَاءَ * وَإِنْ تَعْدِلْ

ماسوی د الله د ذات نه دوست یچ کونکې اونه پغیر د اذن د ده نه څوک سفارشی، او که فدیة جرمانه ورکوی

كُلَّ عَدْلٍ لَا يُؤْخَذُ مِنْهَا * أُولَئِكَ الَّذِينَ أُبْسِلُوا بِمَا

هر جرمانه پوره فدیة، نه به شی قبولې د ده نه، دغه کسان هغه دی چه راگیر شوی به وی به وبال د هغه عمل کښې

كَسَبُوا * لَهُمْ هَرَابٌ مِنْ حَرِّهِمْ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ * بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ *

آه دوی کړې وؤ، د دوی لپاره ځکل دی د گرمو اوبونه او عذاب دردناک په سبب د هغې چه دوی کفر کولو

﴿وَذَرِ الَّذِينَ﴾ داهم زجر دې، اوتاکیدې دماقبل، یاتعمیم دې، یعنی دتولوهغه

خلقونه به تعلقه شه چه خپل دین نه لهلولعب گرځولې دې یعنی په دین پورې مسخرې کوی،

یا دهلولعب نه مراد عبادت د اوثانو دې یاترینه مراد تحریمات غیر الله دی ځکه عبادت دثباتو

اوحریمات غیر الله لوبې دی ځکه چه داصر ف نفس دخواش په وجه دی، په امر د الله تعالی

سره نه دی. یاد امر ادې چه دوی لهو لعب خپل دین گرځولې دې یعنی کوم شی چه لهو او لعب دی لکه دهل، سارنگی، دُپرنې، قوالی، وغیره دیته دین او ذریعه دمعرفت الهی وائی. لکه بعض ملنګان، اوجاهل پیران، ددې قائل دی. ﴿وَعَرَّتْهُمْ الْخَيْرَةُ الْأَنَّى﴾ یعنی کوم شی چه په دوی فرض وو، او مقصد اصلی وونوهې ته لهو لعب وائی. او کوم چه خسیس ادنی شی دې نوهغه ئې مقصد گرځولې دې د هوکه شویدی. نو د داسې خلقونه بې تعلقه شه. پرواه ئې مه کوه. البته نصیحت ورته کوه. ﴿وَذَكَّرَ لَهُ﴾ ضمیر د «یه» راجع دې قرآن ته لکه په بل ځانې کښې دی ﴿مَذَكَّرَ بِالْقُرْآنِ مَنْ يَخَافُ وَيُوْهِدُ﴾ او بڼاپه دې باندې (أَنْ تُبْسَلَ) مفعول له دې «ای (للا بسل) یا ضمیر د به ضمیر مهم دې (أَنْ تُبْسَلَ) تر بڼه بدل دې او (تُبْسَلَ) په معنی د (تُحْسِنُ) سره راگیرول، ګانړه کیدل، زاغب وائی. (السل الممنوع بالقهر) یعنی په زور او غلبې سره راگیرولو ته بسل وائی. شاه ولی الله ﷺ د (ان تبسل) ترجمه کوی «تا بهلاک گرفتار نشود». ﴿يَنْ دُونَ اللَّهِ وَلَئِنْ وَلَا شَيْعٍ﴾ (ای لیس ها من دون ذات الله ولی ولامن دون اذنه شیع) نو استدلال دمعتزلو ختم شو. ﴿وَلَنْ قَوْلٍ﴾ ضمیر نفس ته راجع دې یعنی دنجات ذریعه دکفار و دپاره په قیامت کښې نشته شفاعت هم نشته اوفدیه او جرمانه ورکول هم نشته. ﴿سَكُّنًا﴾ داپه معنی کامل او پوره فدیو ورکولو سره دې لکه په دې قول د عربو کښې. هورجل کل رجل، ای کامل فی الرجولية، او (کل) منصوب دې مفعول مطلق دې (تَعْدِلُ) دپاره باعتبار د مضاف الیه سره. ﴿لَهُمْ مَرْكَبٌ مِّنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ﴾ دکفار و باطن اوظاهر دواړه به په عذاب کښې وی. په خیتو کښې به ئې داسې اوبه وی چه بې حده زیاته گرمی به وی او په ظاهر باندې به ئې هم نهایت گرم اور بلیږی. اوسبب د عذاب، دپاره دوی کفار و دوام په کفر دی

قُلْ اَتَدْعُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُنَا وَلَا يَضُرُّنَا

و دوايه آيا را وبلو^۱ مونږ سړی د الله تعالى نه هغه څوك چه نه فائده راكولى شى مونږ ته اونه ضرر راكولى شى مونږ ته

وَلَرُدُّ عَلَىٰ أَعْقَابِنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْنَا اللَّهُ كَالَّذِي

او واپس شو په خپلو بوندو، پس دهغې نه چه هدايت كړې دې مونږ ته الله تعالى او شو به په شان دهغه چا

اسْتَعْوَتْهُ الشَّيَاطِينُ فِي الْأَرْضِ حَيْرَانٌ ۚ لَهُ أَصْحَابٌ يَدْعُوْنَ إِلَى الْهُنَى

چه بی لاری کړې وی هغه لره شیطانانو په زمکه کښې چه حیران وی، ده لره ملگری وی بلی ده لره طرف د سې لاری نه

الْبَعَا ۚ قُلْ إِنَّ هُدَى اللَّهِ هُوَ الْهُدَى ۚ وَأُمِرْنَا

چه راشه مونږ ته، وه وایه چه بیشکه هدایت د الله تعالی هم دغه صحیح هدایت دې، او حکم کړې شوې دې مونږ ته

لِنُسَلِّمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ۝ وَأَنْ أَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا

چه تابعدار شو مونږ د رب العالمین او حکم شوې دې چه پابندی کوئ د مانځه او یره کوئ د هغه نه،

وَهُوَ الذِّقُّ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ۝

او دې هغه ذات دې چه خاص هغه ته تاسو جمع کولې شئ

﴿قُلْ أَتَدْعُونِ مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾ داشمه او تنبیحه دمخکوندلائلوده، په بعض روایاتو کښې دی چه

مشرکینو، مؤمنانوته دعوت ورکړو چه ((اتبعوا سبیلنا واتركوا دین محمد صلی الله علیه وسلم))

نوجواب اوشو چه داسې توقع زمونږ نه مه کوئ، مؤمن موحد په دې فکر کښې وی چه هغه

کسان چه دغیر الله په دروازوئ خپل سرونه ایخودلی دی هغه په څه شان سره دیوالله دربارته

نزدې کړی، اوددوئ نه داامید ساتل چه دغیر الله په دروازه به سرتیتې اوکړی فضول دې

معاذالله که داسې اوشو نودده مثال به دهغه مسافرپشان وی چه په لاره د بلدوملگروسره په

یو بیابان کښې سفرکوی اوناخاپه خبیث جنات، پیریان، پرې راشی او په دماغوورته قبضه

اوکړی، اولاره ترینه وروکه کړی اوسرگردانه گرځی، اوملگری ورته دخیرخواهی دپاره

اوازونه کوی چه زمونږ په لورې رازه، سمه صافه لار، داده، مگرهغه حیران مخبوط الحواس

وی، په هیڅ نه پوهیږی، نودغه شان دآخرت دمسافرو دپاره داسلام اودتوحیدسمه اوصافه

لامقررشویده اودتوحیدنه دانکارکونکوپه دماغو، شیطانانو، انسی، جنی، اهل باطلو قبضه

کړیده، په حق نه پوهیږی، نوکه چرې دوئ داهل حق، داعیان دتوحید خبره اومنی، نومنزل

مقصودته به اورسی اوکچرې اونه منی نوتباه اویربادبه شی، ﴿وَوَدَّ عَنِ أَغْوَیًا﴾ هوابس تلل په

پندو، چه گوری مخې ته اوروان وی په شاباندې، سبب دهلاکت وی نوداکنایه ده، دبی سوچه

نللو، اوهلاکت نه، چه سبب نې بلنه اوعبادت دغیر الله دې نوداعطف د مسبب دې په سبب

باندی، ﴿كَأَنِّي أَتَّبَعُكَ﴾ دماصفت دمحدوف دپاره دې (ای اَنُرُدُّ رَدًّا مِثْلَ رَدِّالْبَدَى - الخ) «استهوت» یادھوی «بالتفتح» نه ماخوژدې خواہشاتو دنفس ته وائی، «استهوت» یعنی دنفس نابعداری ته مانل کیدل (غولول) نو «استهوت» معنی داشوه چه شیطانانوتابع د خواہشاتو گرځولې وی اوبخاری ئې ترجمه په «اضغه» سره کوی یعنی گمراه کړې وی او بې لارې کړې وی هغه لره شیطانانو، یاد هوی، (بالکسر) نه ماخوژدې، داوچت نه لاندې ته راکوزیدل او غورزیدل وائی-یعنی دهلاکت په کنده کښې غورزولی وی شیطانانو، صاحب دروح المعانی وائی چه داباب استفعال دې د ((هوی فی الارض یهوی)) نه گویا چه طلب او حرص کړې وی جنانو د بوتللو دده، په شر څنگل کښې، اولاره ئې ترینه ورکه کړی وی، ﴿حَمَانَ﴾ منصوب دې حال دې دمفعول د «استهوت» نه، اوداصفت مشبه دې اومؤنث ئې، حیرى، دې لکه سکران سکرى اوددې وجې نه داغیر منصرف دې، حیران، سرگردان، هغه څوک چه نه پوهیږى چه په کومه مخه لار شى، ﴿لَهُ أَصْحَابٌ﴾ یعنی دملگرو خبره هم نه منى، ﴿قُلْ لِّكَ هُدًى﴾ یعنی مشرکینوته اووايه چه هدايت فقط دين اسلام اوتوحيد دې اومونږ ته دهغې دتابعدرائى اومنلو حکم دې ﴿وَأَنۢ أَقِيمُوا الصَّلَاةَ﴾ دلته (قِيلَ لَنَآيَا أُمِرْتَا) مقدر دې مونږ دانقياد، واضحه نشانه ده ﴿وَمَوَآلَاىِٕ﴾ د قیامت په ورځ به الله جل جلاله په حضور کښ پيشى وی نو د ایمان او د کفر بدله به ورکولې شى.

وَهُوَ	الَّذِي	خَلَقَ	السَّمَوَاتِ	وَالْأَرْضِ	بِالْحَقِّ
او خاص الله تعالى هغه ذات ^{۱۱} دې چه پیدا کړى ئى دى آسمانونه او زمکه، د حق ښکاره کولو لپاره.					
يَوْمَ	يَقُولُ	كُنْ	فَيَكُونُ	قَوْلُهُ	الْحَقُّ قَوْلُهُ
او اختيار لرى د هغې ورځې چه وبه وائیږ، وشه، نو وبه شى، وينا د هغه حقه ده، حکم ئى نافذ دې اوخاص هغه لره					
الْمَلِكِ	يَوْمَ	يُنْفِخُ	فِي الصُّورِ	عِلْمُ	الْغَيْبِ وَالْمَهَادَةِ
بادشاهى ده په هغه ورز چه پوکې وکړې شى په شپېلى کښې، هغه عالم دې په هر پټ او ښکاره باندې					

وَهُوَ الْحَكِيمُ الْحَقِيدُ ۝

او هغه حکمتونو والادې خبردار دې

﴿وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ﴾ داديارلسم دليل عقلی دې په توحيد باندې ﴿بِالْحَقِّ﴾ بامه معنی دلام سره ډډه اومضاف، اودارنگه معطوف مقدر دې (ای لاظهار الحق والباطل) یعنی اسمانونه زمکې، علویات سفلیات ټول دتوحيد دلائل دی، یاد «بِالْحَقِّ» معنی داده چه (بکلامه الحق) چه هغه دادې چه «کُنْ» اودادلیل دې چه کلام الله مخلوق نه دې ځکه چه مخلوق په مخلوق سره نشی پیدا کیدې (السراج المنیر) ﴿وَبَوْمَ يَقُولُ كُنْ﴾ دلته (أَذْکُرْ) مقدر دې، اود (کُنْ) نه مراد دادې چه ژوندې شی پس دمرکیدلونه ﴿قَوْلَهُ الْحَقُّ﴾ قول په معنی د ((قضاء الصواب)) دې یعنی فیصله اوحکم دالله تعالی جل جلاله نافذ دې په هرڅه کښې نوژوندی کول اومره کول مشکل نه دی هغه ته، ﴿وَلَهُ الْمُلْكُ يَوْمَ﴾ یعنی په ورځ دقیامت به ظاهری مجازی بادشاهی دماسوی الله هم ختم شی، نوبادشاهی، اوواک اختیار به صرف دیوالله تعالی وی، په نفع الصور سره به ټولی بادشاهی ختم شی صرف دالله تعالی بادشاهی به باقی وی

(ع) بقاء بقاء خدا نیست ملک ملک خدا

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبْنَاهُ أَرْزُ أَنْصَبَا إِلَهًا ۝

اوکوم وخت چه وه ویل ابراهیم ^۱ خپل پلار اژرته، آیانسی گټرې ته بتانو لره خدایان، معبودان،

إِلَىٰ أَرَاكَ وَقَوْمَكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ۝ وَكَذَلِكَ نُرَتِّقُ إِبْرَاهِيمَ

بیشکه زه وینم تا لره او قوم ستا لره په گمراهی ښکاره کښې او دغسې وښودل مونږ ابراهیم ته

مَلَكُوتِ السَّمٰوٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَلِيَكُوْنَنَّ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ ۝

عجائبات، غرائب داسمانونو، اودزمکې د دې لپاره چه دې پرې دلیل ونیسی او چه شی دې د یقین کوونکونه

﴿وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبْنَاهُ﴾ دادلیل نقلی دې په توحيد باندې د موحد اعظم حضرت

۱ دلیل نقلی د ابراهیم علیه السلام تفصیلاً او د باقی وژلس (۱۷)، انبیاء نه اجمالاً بطور دستخط

ابراہیم علیہ السلام نہ تفصیلاً اودباقی اولس (۱۷)، انبیاء نہ اجمالاً بطور دستخط، دابراہیم علیہ السلام پہ نوم کنبی بُت پرستی ہم وہ اوکوکب پرستی (دستور و عبادت) ہم وہ حضرت ابراہیم علیہ السلام دبت پرستی رد، پہ قول اویبان سرہ ہم کریدی لکہ پہ دے آیت کنبی اودارنگہ پہ سورت مریم کنبی، (لَمْ نَقْبُذْ مَا لَاسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُفِیْ عَنکَ شَیْئاً) اوپہ عمل سرہ ئی ہم کریدی چہ بُتان ئی نکری نکری کرل لکہ پہ سورة الانبیاء کنبی دی، ﴿فَجَعَلْنَاهُمْ جُنُودًا لِآلِ كَعْبٍ﴾ اودکوکب پرستی ردئی پہ طور دمناظری اوالزام سرہ کریدی لکہ دلنہ پہ مابعد آبتونو کنبی، ۷۵ نہ تر ۸۱ پورے مذکور دی، دقرآن دظاہر نہ معلومیچی چہ دابراہیم علیہ السلام یلار نوم ازردی، اودائی علم دی، او آزر غیر منصرف دی دوزن فعل اوعلمت دوجی نہ یادوزن فعل اووصفیت اصلی دوجی نہ، خکہ چہ آزر ددوئی پہ لغت کنبی پہ معنی دمخطی اخطاکار، باعوج (کوہ روان، سرہ دی، آوزریہ غلطہ لاری اوکوپ لاری روان وو، نوخکہ ئی نوم ازرشو، اواهل سیر وائی چہ آزر، لقب دی او علم (نوم) ئی بنایہ قول دزجاج، تارح دی یا یارخ دی، بنایہ قول دامام ابن جریج، اوبعض وائی (ابن عباس رضی اللہ عنہ مجاہد، سدی، چہ آزر نوم دبت دی نودلنہ مضاف مقدر دی ((ای عابدازر)) - یادوجی دہیر تعلق اومحبت نہ دبت سرہ دفعہ بت پہ نوم سرہ یادشو، «ازر» = د «ایہ» عطف بیان دی نودادلیل دی پہ دی چہ آزر، دحضرت ابراہیم علیہ السلام پلاردی، علامہ سیوطی رحمۃ اللہ علیہ اوبعض نورحضرات وائی چہ آزر دحضرت ابراہیم علیہ السلام پلارنہ وو، بلکہ ترہ (عم) ئی وو، اوپہ عربی محاورہ کنبی اطلاق داب بہ عم، باندی شائع دی، اودوئی دلیل داوائی چہ دنی صلی اللہ علیہ وسلم اباء اجدات تمام مؤحدین ووخکہ پہ سورت شعراء کنبی دی (وقلک فی الساجدین) نودساجدین نہ مراداباء واجداد، دنی صلی اللہ علیہ وسلم دی اودتقلب نہ مرادپشت بہ پشت، منتقل کیدل دی نونابتنہ شوہ چہ دنی صلی اللہ علیہ وسلم اباء واجداد، تمام مؤحدین وو، نوددی وجی نہ آزر، دابراہیم علیہ السلام پلارنہ دی، لیکن صحیح دادہ چہ آزر د ابراہیم علیہ السلام پلاردی لکہ دظاہر دقرآن نہ معلومیچی اوپہ صحیح احادیثو کنبی ہم دغہ شان دی اوپہ ہیخ صحیح حدیث کنبی نہ دی راغلی چہ آزر، ترہ دی دابراہیم علیہ السلام، اوپہ آیت کنبی دساجدین نہ مرادصحابہ کرام دی اودتقلب نہ مراددنی صلی اللہ علیہ وسلم گرخیدل اوراگرخیدل دی پہ صحابہو کنبی ذخیر گیری دیارہ، حضرت الشیخ فرمائی

لیکن آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم کے آباء کرام کے ایمان و کفر کی بحث میں ہرگز نہی نہتا پائے
حضرت ابراہیم علیہ السلام خیل پلار تہ دعوت اول ورکړو څخه چه داحق شرعی دې نود پلار څن
اول ادا کول پکار دی بل داچه آزر هغه اکابرو مشرکینو کښې وو چه نور خلق به نهی شرک ته
رابلل. اودنمرود معتمد. اوپیروؤ نود دې وجې نه مخکښې کړې شوپه دعوت کښې ﴿وَلَقَدْ
صَلَّيْنَا ثَمِيْنَ﴾ سوال واردیگی چه په دعوت کښې خونړمی پکارده. (قال تعالى لموسى وهارون
فقولا له قولالينا). خصوصاً پلار تہ ایذا نه ده پکاراگر که کافروى. ﴿فَلَا تَقُلْ لِمَا آتٰى﴾ داعام دې
چه ابوین کافران وی یا مسلمانان نوا برهیم علیہ السلام ولې خیل پلار تہ په سخت کلام سره مخاطبه
اوکړه. سره ددینه چه ابراہیم علیہ السلام «اواه حلیم» وو. جواب دادې چه حضرت ابراہیم علیہ السلام اول
په نرمی سره دعوت ورکړیدې لکه په سورت مریم کښې مذکور دې لیکن هرکله چه په هغې
سره هدایت ته رانغې نوسخت الفاظ نهی وته اووئیل. شاید چه په دې سره هدایت ته راشی.

قال ابو العلاء المعری اضرب ولسدک

وادلله علی رشد ولا تفل هو طفل غیر محتم

فرب شق براسی جرم منفعه

ولس علی شق راس السهم والقلم

اوچه په دې سره هم هدایت ته رانغې نویبانی ترینه قطع تعلق اوکړو. ﴿وَكَذٰلِكَ نُرِىْ
اِبْرٰهٖمَ﴾ د ابطال الدلوهیه دکواکبودې. په زمانه د حضرت ابراہیم علیہ السلام کښې خلق اکنعانیان
په زمکه کښې د اصنامو. بتانودالوهیه قائل وو. نودبتانو عبادت به نهی کوو. اوپه آسمان
کښې دستورو دالوهیه قائل وواو دهرستوری دپاره نهی په زمکه کښې بت خاص کړې نوچه
ستوری ته به نهی تقرب حاصلولو نو دهغه دپاره به نهی چه کوم بت. مختص کړې وو دهغه
عبادت به نهی کولو. نوحضرت ابراہیم علیہ السلام دبت پرستی ردهم اوکړو اودکوکب پرستی ردنی
هم اوکړو. اوکاف په (کذلک) کښې یادتشبیه دپاره دې یعنی لکه څه رنگه چه مونږ اوخودله
ابراہیم علیہ السلام ته قبح دعبادت دبتانودغه شان مونږده ته اوخودل ابطال الدلوهیه دستورو.
یاکاف لییان الکمال دې یعنی دازمونږ دکمال قدرت نشانات اوکرشمې دی چه مونږ ده ته
ملکوت السموات والارض اوخودل. اود (اِراءت لرئ) نه مرادخودل اولیدل دی په

سرگود عقل اوزره سره یعنی رؤیت علمی ترینه مراد دې. چه دکائناتو داسمان اوزمکې حقیقت ئې ورته خکاره کړو، چه هېڅ مخلوق علوی وی یاسفلی، اله نشی کیدې. یاترینه مراد رؤیت بصری او مشاهده ده چه الله تعالی ورته د علویاتو او سفلیاتو ترکیبی نظام او خودلو اود عجیب غریب اسرارونه ئې مطلع کړو، ددې دپاره چه دخپل قوم دکوکب پرستی عقیده علی وجه البصیرت رد کړی، اویخپله ورته علم مشاهدی حق یقین درجه حاصله شی. لکه روایت دې چه حضرت ابراهیم علیه السلام په یوصخره «لویه گته» باندې اودریدو. او الله تعالی ورته کشف او کړود عجائباتو د اسمانونو، حتی چه عرش، کرسی اود آسمان عجائبات ئې اولیدل او حتی چه خپل مکان ئې په جنت کښې اولیدلو اودا معنی ددې آیت ده ((وَاتِلْهُمْ أَهْلَ الْدُّنْيَا)) معنی ئې داده چه په دنیا کښې مونږ دته دده مکان په جنت کښې او خودو. اودارنگه ئې ورته کشف او کړو د عجائباتو د زمکې حتی چه نظر ئې او کړو لاندې حصې د زمکې ته او عجائباتو د هغې ته. اوروایت د علی رضی الله عنه نه چه هرکله اولیدلو ابراهیم علیه السلام عجائبات داسمان زمکې، نواوئ لیدلو یوسړې په گناه باندې نوید دعائې ورته او کړه، نواله تعالی ورته اوفرماښل. چه ای ابراهیم، ستاد عاقب لیری نوزما بندگانوته بد دعاء مه کوه، زه دبنده سره درې قسمه معامله کوم یابه دې دگناه نه توبه او کړی نوزه به ئې توبه قبوله کړم یابه دده نه داسې څوک پیدا شی چه زما عبادت به کوی، یابه څما حضورته «گناهگار» پیش شی نوکه زه او غواړم نوعوبه ورته او کړم اوکه او غواړم نوعذاب به ورته ورکړم «سراج المنیر، معالم، درمنثور»، ﴿مَلَكُوتٌ﴾ صیغه د مبالغې ده، دامبالغه ده په ملک کښې اوتاء، زانده ده دپاره د مبالغې. نومعنی داده چه ډیره لویه بادشاهی، اودیر لویه بادشاهی صرف دالله تعالی ده نوددې وجهې نه امام راغب وائی چه (الملکوت مختص بملک الله) تعالی اواضافت دملکوت، سموات ارض، ته دزیادت مبالغې دپاره دې او مراد دملکوت نه آیات داسمان زمکې دې یعنی دلیلونه، علوی، سفلی دتوحید، یاترینه مراد عجائبات داسمانونودی لکه مختلف تیز حرکات دکواکب په خپلو خپلو مدار کښې چه دیوبل سره ئې تصادم ټکر، نه راځی، اودیو مضبوط اساس په بنیاد په معین وخت طلوع او غروب کوی، اوبه مقدار دیو لحظه هم دخپل مقرروخت نه تقدیم، تاخیر نه کوی، ﴿ذَٰلِكَ تَقْدِيرُ الْكَرِيمِ﴾ داندازه دهغه ذات ده چه غالب قوی دې په خپله بادشاهن کښې اوعالم دې په مخلوقاتو، ﴿وَلَا يَكُونُ﴾

معطوف عليه مقدر دې چه «ليستدل» دې او د ﴿الْمُؤْمِنِينَ﴾ نه مراد هغه يقين دې چه حاصل شى د مشاهده د حال او د حقايقو د مخلوقاتو نه

فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأَى كَوْكَبًا ۖ قَالَ هَذَا رَبِّي ۖ

پس هرکله چه تیاره را واچوله په ده باندې شپې ، وې لیدلو یو ستورې ، نو وې وئیل چه آیا دا خدا رب دې .

فَلَمَّا أَقَلَ قَالَ لَا أُحِبُّ الْإِفْلَاقَ ۖ فَلَمَّا رَأَى الْقَمَرَ

پس هرکله چه پټ شو هغه وې وئیل چه زه نه خوښوم «د خدای تو ب لپاره» پټیدونکې . پس هرکله چه وې لیدله سپوږم

بَلَغًا قَالَ هَذَا رَبِّي ۖ فَلَمَّا أَقَلَ قَالَ لِمَنْ لَمْ يَلْبِسْ

خلدونکې . وې وئیل آیا دا خدا رب دې . پس هرکله چه هغه پټه شوه ^۱ نو وې ویل کجرې هدایت نوې کړې ما نه

رَبِّي لَا كُنتَ مِنَ الْقَوْمِ الضَّالِّينَ ۖ فَلَمَّا رَأَى الْقَمَرَ بَلَغًا قَالَ

رب خدا «د توحید» خامخا وې به زه د قوم گمراهانو نه پس هرکله چه ولیدلو ده نمر خلیدونکې ده وه ویل

هَذَا رَبِّي هَذَا أَكْبَرُ ۖ فَلَمَّا أَقَلَّتْ قَالَتْ يَقُولُ

آیا دا خدا رب دې ، دا لوی دې (ستاسو په گمان کښې) پس هرکله چه هغه پټ شو ، وې ویل : ای خدا قومه

إِنِّي بِرَبِّيَ أَكْبَرُ ۖ تِلْكَ نَفْسُكَ ۖ

بیشکه زه بیزارم ^۲ د هغه نه چه تاسوئى «الله سره» شریک جوړوئ .

﴿فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ﴾ (فاء) یا عاطفه ده او دا عطف دې په ﴿وَإِذَا قَالَ إِبْرَاهِيمُ﴾ او په درمیان

کښې جمله معترضه وه . یاد تفصیل د ماقبل دپاره ده چه ﴿وَكَذَلِكَ نُرَىٰ إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ الْمَلَكُوتِ﴾ یعنې دهغې تفصیل دادې چه هرکله قلب د حضرت ابرهیم علیه السلام منور شو په انوار و د دلالتو

۱ . استفهام مقرر دې او حضرت ابراهیم علیه السلام هرگز شرک ندي کړې په دې باندې شپې قرینې دی

۲ . اوله قرینه

۳ . دویمه قرینه جمله اسمیه په دوام ، استمرار دلالت کوی

د توحید سره نود مشرکینود الزام دپاره ئې دلائل شروع کړل. اوبه مناسب وخت کښې ئې ورته دلیل الزامی پیش کړو، ﴿جَنَّ﴾ په معنی د بستر (پتولو) سره دې یعنی شپه په ده رااو غوریده ﴿وَكَا﴾ دانکره ده، اطلاق ئې په مطلق ستوری کپړی، دلته ترینه مراد، زهره، یا مشتری دې چه مشرکینو ددې عبادت کولو.

﴿قَالَ هَذَا رَبِّي﴾ داد حضرت ابراهیم عليه السلام دلیل الزامی دې، نو (هزاری) یا په طریقه د استفهام انکاری سره دې یعنی آیا دارب کیدې شی؟ یاد مشرکینو د زغم اولهجې په اعتبار سره دې، لکه داعامه محاوره ده چه په بعض اوقاتو کښې د جاد الزام یا زجر یا د تهمکه دپاره، دهغه په زغم یا لهجې سره کلام ذکر کپړی، لکه په دې قول دالله تعالی کښې ﴿اَلَمْ نَشْرَكَكَ﴾ یا لکه بدې قول کښې ﴿ذُقْ اِنَّكَ اَنْتَ الْمَشْرُوعُ الْكَرِيمُ﴾ یا لکه موسی عليه السلام چه وه و نیل ﴿وَاَنْتَ رَبُّكَ اَلَيْهِمُ الَّذِي ظَلَمْتَ عَلَيْهِمْ مَآ كُنَّا﴾ نو د (هزاری) معنی داده چه ستاسو په زغم او گمان کښې دازمارب دې، لیکن ستاسود زغم او گمان غلطی به اوس تاسوته خکاره شی، اودا ویناده ابراهیم عليه السلام په عقیدې سره یاشک سره نه وه، او چاچه داو نیلی دی چه داقول د ابراهیم عليه السلام په طریقه د عقیدې سره وو، یاد شک سره وو، اوبیارو ستونې توحید اوبیزندو، نوداغلطه ده ځکه چه پدې خبره باندې اجماع ده چه انبیاء علیهم الصلوٰة والتسلیمات معصوم او پاک دی د عقیدې د شرک نه اودشک نه، قبل النبوة اوبعد النبوة خصوصاً حضرت ابراهیم عليه السلام شان الله جل جلاله پخپله بیان کړیدې ﴿وَلَقَدْ اٰتَيْنَا اِبْرٰهٖمَ رُشْدَهٗ مِنْ قَبْلُ﴾ ای قبل بلوغه، قرطبی ابن کثیر، اونور محققین وائی چه جائزه نه ده چه په نبی باندې داسې وخت راشی چه د عقیدې د توحید اود معرفت نه خالی وی، نبی په هیڅ وخت کښې په عقیده د کفر یا د شرک یا د جهل عن الله تعالی وصفاته باندې نشی کیدې، دالله تعالی ذوات اوصفاتو معرفت په هروخت کښې دوی ته حاصل وی، په دې آیت کښې پخپله دیر فرائض دی چه د حضرت ابراهیم عليه السلام داقول، په وجه د شک اود شرک سره نه وو، لکه ﴿لَیْن لَّمْ یَتَّوْبِ﴾ ماضی منفی ده اودارنگه ﴿اِنِّیْ وَجَّهْتُ﴾ صیغه دماضی ده اودارنگه ﴿قَالَ اَتَعْبُدُوْنِیْ فِیْ اَهْوَاَیْ وَجَّهْتُ﴾ صیغه دماضی ده اودارنگه ﴿اِنِّیْ بَرَّءٌ﴾ جمله اسمیه ده په دوام اواستمرار دلالت

کوی اودارنگه روستو داقول چه ﴿وَلَيْكَ حُجَّتُنَا إِنْتِهَا إِنزِيلُكَ عَلٰى قَوْمِهِ﴾ واضح دلالت کوی په دې چه داقول حضرت ابراهيم عليه السلام حجت او الزام گرزوليدلې په خپل قوم. نوکه داقول په وجه دشرک يادشک سره وې نوبياخودا الزام او حجت نشی کيدې، تمام انبياء عليهم الصلوان والتسليمات دټولو گناهونونه پاک دی، خصوصاً دشرک نه اود شک نه. اودارنگه ددې نه چه په دوي داسې وخت راشی چه دوي خالی وی دمعرفت دذات اوصفاتودالله تعالى نه. اوداچونکه اجماعی قطعی عقیده ده نوددې خلاف چه کوم اسرائیلي روايات دی نو د دې په مقابله کښې هغه هيڅ حيثيت نه لری، ﴿فَلَمَّا أَفْلَ﴾ «افول» غائب کيدلو، پتيدلوته وائی، ددې استدلال حاصل دادې چه کوم شی چه په هغه کښې تغيرراخی اومحکوم اومسخروی نوهغه اله نشی کيدې. صاحب د روح المعاني نقل کړی دی دبعض محققينو نه چه ددې استدلال نه استفاده حاصلوی خواص، اوساط، اوعوام، خواص فهموی د «افول» نه امکان اوهرممکن محتاج وی اومحتاج حاجت روانه شی کيدې نولابدی شوه چه انتهاراشی داسې ذات ته چه منزله وی دهغه امکان نه چه هغه حاجت رواشی، کماقال تعالى ﴿وَأَنَّ لَكَ رَبَّكَ النَّهْ﴾ اوواسط فهم کوی داافول نه مطلق حرکت اوهرمتحرک حادث وی اوهرحادث محتاج وی قديم قادرته. نوآفل (پتيدونکې) اله نشی کيدې بلکه اله په هغه ذات وی چه هغه ته آفل محتاج وی، اوعوام فهم کوی دافول نه غروب اوپه غروب سره زوال دنورراشی، اوقوت اوغلبه ختم شی اودمعزول پشان شی اوهرخوک چه داسې وی نوهغه اله نشی کيدې. اواستدلال په دغه درې واړه طريقوسره شامل دې تمام ممکناتو محدثاتوته، انسانان وی اوکه جنات وی اوکه ملائک وی ژوندی وی اوکه مړه وی اوکه بټان وغيره وی. نوددې وجې نه «آفلين» جمع ذکرشوه چه ﴿لَا أُحِبُّ الْآفِلِينَ﴾ اودنفي دمحبت نه مراد نفي دمحبت دعبوديت ده، اودمحض محبوبيت نفي نه ده مراد، چه کواکب، شمس، قمر، م خوځ نه دی. يامضاف مقدردي چه ((لاحب عبادة الافلين)) ﴿فَلَمَّا رَأَى الْقَمَرَ بَازِعًا﴾ «بزوغ» طلوع ته وائی (بازغای طالعا) ازهری وائی چه بزوغ په اصل کښې شق ته وائی اونمرسيوژمې چه طلوع اوکړی نوتياره خيری کړی. ﴿فَلَمَّا أَفْلَ قَالَ لَهْن لَمْ يَدْرِ رَبِّي﴾ دافول «غائب کيدلو» نه معلومه شوه چه قمرهم معبودنشی کيدې لکه په ماقبل جمله کښې معلومه شوه نوپه دې جمله کښې حکم دعبادت، دکوکب اودقمر، ذکرکړی چه داگمراهی ده، اوددې جملی نه دامعلومه شوه

چه ابراهیم علیه السلام مخکنی په هدایت باندې وواو شک او شرک کونکې نه وو ﴿لَکِنْ لَّمْ یَکُنْ مِنْکُمْ﴾
 معنی داده چه (ان لم یکن علی الهدی) اودامطلب نه دې چه مخکنی په هدایت نه وو «السراج
 المنیر» اود انبیاء علیهم الصلوات والتسلیمات داعادت دې چه خپل کمال خپل خان ته نه
 منسوب کوی بلکه خپل کمال عطیه الهی گنړی او خان محتاج گنړی الله تعالی ته نوڅکه دلته
 هدایت نسبت، رب ته او شو چه معلومه شی چه انبیاء هم په هدایت کښې محتاج دی الله
 تعالی ته، ﴿فَلَمَّا رَمَا الشَّمْسُ بَارِزَةً﴾ شمس مؤنث سماعی دې نوڅکه بازغه مؤنث ذکر شو .
 او که څوک دا سوال او کړی چه روستو (هزارې) کښې هذا مذکرولی ذکر شو. نو بعضو جواب
 کړې دې چه دا د رعایت دخبردو وجې نه څکه چه اسم اشاره چه دائره شی په مابین د مشار الیه
 اود خبر کښې نورعایت دخبراولی وی، اوبعضو جواب کړې دې چه شمس مؤنث سماعی دې
 اود مؤنث سماعی دپاره تذکیر اوتانیث دواړه جائز دی، اوبعضو نیلی دی چه داپه تاویل د
 «هذا الطالع» یا په تاویل د «هذا الضوء» سره دې ﴿هَذَا أَكْبَرُ﴾ غف والی په اعتبار د جسم
 اود نور دواړو سره مراد کیدې شی، اود علماؤ دهیئة اود جدید سائنس اقوال په غف والی
 د شمس کښې دزمکې اوسپوړمې نه، مختلف دی، اویه دې کښې اشاره خفیه ده
 فساد عقیدې د قوم ته چه مستحق الدو هیة خو غف وی نو که دالله تعالی نه ماسوی بل چاته اله
 وائی نوییافقط شمس اله او گرځوی ﴿قَالَ یَنْقُورُ إِلَى بَرٍّ﴾ دلته هم دلیل دافول دې، اوبرات
 دې دشرک نه اود معبودانو د مشرکینونه، متفرع دې په دغه دلیل باندې چه افول دې، لکه دا
 معلومیږی د دې قول نه ﴿فَلَمَّا أَفَلَتْ﴾ او افول نی دلیل وگرځولو «فلما افلت» اوبزوغ نی دلیل
 اونه گرځو، اگرکه هغه هم دلیل کیدې شو، چه دا حرکت دې اوهر حرکت حادث وی - الخ .
 څکه چه په افول کښ عجزا و زوال ډیر ظاهر دې نو دا دلیل گرزول اولی دی، دکواکب
 اود قمر عبادت دشپې کیږی، اود شمس عبادت دورځې کیږی نوحضرت ابراهیم علیه السلام دشرک
 لیلی دابطال په موقع کښې (لا احب الا فلین) او (لن لم یهدنی ربی - الخ) اوو نیل څکه چه شرک
 کول ځکاره نه وو او شرک نهاری چونکه ظاهروؤ نود دې دابطال په موقعه نې برات دشرک نه
 ځکاره ذکر کړو، چه ﴿إِلَى بَرٍّ﴾ جمله اسمیه ده دلالت کوی په دوام واستمرار باندې.
 نومعلومه شوه چه ابراهیم علیه السلام شک یا شرک نه دې کړی.

إِلَىٰ وَجْهَتُكَ وَجْهِي لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ حِينَمَا

سکه م برابر کړی دې مخ خپل^۱ هغه ذات ته چه پیدا کړی شی دی آسمانونه او زمکه، کله اوبرابر یم به توحید بدین

وَمَا أَكَا مِنَ الْمُسْرِكِينَ ۖ وَحَاجَّهُ قَوْمُهُ ۚ قَالَ أَتُحَاجُّونِي

اونه یم د مشرکانو د ډلې نه^۲ اوجگړه وکړه د ده سره قوم د ده ، وه ویل ده آیا جگړه کوئ تاسو ماسو

فِي اللَّهِ وَقَدْ هَدَانِي ۚ وَلَا أَخَافُ

به باره د توحید د الله کښې او په تحقیق سره هدایت شی کړې دې ما ته^۳ (په دلیلونو سره) ، او زه نه یرېږم

مَا تُفْرِكُونَ بِهِ إِلَّا أَنْ يُقَاءَ رَبِّي شَيْئًا وَاسِعٌ

د هغه بڼانونه چه تاسو شی شریک گرځوئ د الله تعالی سره مگر که وغواړی رب خما څه شی احاطه کړېده

رَبِّي كُلُّ شَيْءٍ عِلْمًا ۚ أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ ۝ وَكَيْفَ أَخَافُ مَا

خما د رب علم په هر شی باندې، آیا پس نصیحت نه قبولئ تاسو، او څنگه وه یرېږم زه د هغه چا نه

أَهْرَکُمْ وَلَا تَخَافُونَ أَنتُمْ أَهْرَکُمْ بِاللَّهِ مَا

چه تاسو شی د الله تعالی سره شریکوئ اونه یرېږئ تاسو د دینه چه تاسو شریک گرځوئ د الله سره هغه څوک

لَمْ يَزَلْ بِهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا ۚ فَاقْبَلُوا الْفَرِيقَتَيْنِ أَمْحِ

چه نه شی دې نازل کړې د هغې په معبود والی په تاسو څه دلیل، پس کوم یو د دواړو ډلو نه زیات حقدار دی

بِالْأَمْنِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ۝ الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ

د بیح کیدلو د عذاب نه، که تاسو پوهیږئ هغه کسان چه ایمان شی راوړې دې اونه نې دې گډه کړې ایمان خپل

۱ دریمه قرینه

۲ څلورمه قرینه جمله اسمیه

۳ پنځمه قرینه

يَقْلُمُ أُولَئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ

د شرک سره، دغه کسان د دوی لپاره امن دي د عذاب نه او دوی لار موندونکي دي

﴿لَهُمْ وَجَّهٌ وَجِيهٌ﴾ یعنې ماخپل مخ صرف الله تعالی ته ګرځولې دي یعنې عبادت صرف د الله تعالی کوم، او مقصودم صرف الله تعالی دي. ﴿حَنِيفًا﴾ حنیف په اصل کې مائل نه و نیلې شی او مستقیم ته هم و نیلې شی او ددې وجې نه کله .. اعرج .. ته حنیف، تفاؤلاً، و نیلې کیږی، نو د حنیف معنی داده چې میلان او اعراض کونکې د هریا بل نه او مستقیم کلک په حق او توحید باندې. او حنیف هغه چاته هم وائی چې په مونځ کې استقبال کوی کعبې ته. یعنې مونځ کونکې کعبې ته... ﴿وَمَا أَتَانَا مِنَ الْمُنْشَرِكِينَ﴾ د ابراءت دي د جماعت د مشرکینو په عقائدو او اقوالو او افعالو ټولو کې او مخکې براءت وو د شرک نه، ﴿وَعَلَّاهُمْ قَوْمَهُ﴾ شرکانو د حضرت ابراهیم علیه السلام مقابله په دلائلو فاسدو سره هم او کړه او په تخويف تهدید. سره ئې هم او کړه چې زموږ د معبودانو نه یوه او کړه هسې نه چې په جنون او مرضونو دې اخته کړی نو حضرت ابراهیم علیه السلام د هغوئ د دلائلو فاسدو رد په دې سره او کړو چې ﴿أَتَعْبُدُونَ﴾ چې ماته الله صحیح پوهه را کړیده او د ملکوت السموات والارض، سیر علی وجه البصیرت ئې راباندې کړیدې نو آیا زه ستاسو د فاسدو دلائلو او خرافاتو نه متاثر کیدې شم؟ او د هغوئ د تخويف او تهدید رد ئې داسې او کړو ﴿وَلَا خَافُ﴾ چې ستاسو د معبودانو په لاس کې نفع نقصان، راحت زحمت هیڅ نشته نوزه ددې نه ولې او ویریریم؟ ﴿أَلَا أَنْ يَنْشَأَ رَبِّي شَيْئًا﴾ البته که ماته په ژوند کې، مرض یا مصیبت رسیږی، نو هغه به صرف خمدارب په مشیت او ارادې سره دی او ستاسو معبودانو لره پکې هیڅ مداخلت نشته، او د هغه په هر کار کې حکمت وی چې به هغې د هغه علم محیط دې او د هغه علم هر څه ته وسیع دې ﴿وَسَكَيْتُ أَخَافُ﴾ یعنې ستاسو معبودانو نه زه ولې او ویریرم احوال دا چې نه د هغوئ په قبضه کې نفع ضرر شته. اونه توحید اختیارول څه جرم دې چې ماته به په دې سره سزاملو شی بلکه خوف اویره تاسوله بکار ده چې تاسو د الله تعالی باغیان مجرمان یئ او بدترین جرم مرتکب یئ او الله تعالی د نفع او ضرر مالک هم دې، قادر دې، نو تاسو به څه پوهیږئ نو فیصله پخپله او کړئ چې خوف چاله بکار دې، او مستحق د امن د عذاب الهی نه څوک دې، مونږ یا تاسو؟ او د الله تعالی فیصله

خوداده چه ﴿الَّذِينَ آمَنُوا﴾ چه امن ددذاب الهی نه مؤمنانوته دې، ﴿وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ﴾ دظلم نه مراد شرک دې، معتزله او خوارج ددې آیت نه استدلال کوی چه مرتکب دکبير، مخلد فی النار دې ځکه چه په دې آیت کښې اختصاص دامن راغي په هغه چاپورې چه ایمان نې نه وی خلط کړې دهیخ ظلم سره ځکه چه، ﴿يُظْلَمُ﴾ نکره ده نوفانده کوی تعمیم، او هر گناه خو ظلم دې نو چه څوک دایمان سره ظلم یعنی گناه خلط کړی نو هغه لره به امن نوی. جواب دادې چه دظلم نه مراد شرک دې لکه داقول دابن عباس رضی الله عنهما سعیدبن مسیب قتاده رضی الله عنهما وغیره هم دې او په حدیث دبخاری اونورو صحاحو کښې راغلیدی چه هرکله دا ایت نازل شو نوصحابو او وئیل چه ﴿اَيُّنَالَمْ يُظْلَمْ﴾ چه مونږ کښ څوک داسې دې چه گناه به نې نوی کړې، «مبنی ده سوال ددوئ داوه چه تنوین دتنکیر دپاره دې نو، بظلم، نکره ده تعمیم فائده کوی، نوجواب او کړو نبی صلی الله علیه وسلم ﴿لَمْ تَعْلَمُوا اِلَى مَا قَال لَقَمْن لَابَنَهُ وَهُوَ يَعْظُمُ بَانِي لَا تَشْرِكْ بِاللّٰهِ اِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ﴾، حاصل دا چه تنوین دتعظیم دپاره دې او دظلم نه مراد ظلم عظیم دې یعنی شرک، اومطلب دآیت دادې چه کوم خلغوایمان راوړې وی اودایمان سره نې شرک نوی خلط کړی نودوئ لره امن دې ددذاب الهی نه او چا چه دایمان سره شرک خلط کړې وی نو هغوئ لره امن نشته دې، نومعتزله خوارج اعتراض کوی چه ایمان اوشرک نفیضین دې خلط نې هسې هم نشی راتلې نوبه نفی کښې نې څه فائده نشته، نود «بظلم»، نه شرک اراده کول صحیح نه شو، اهل سنت والجماعت جواب الزامی ورکوی چه ستاسو په نیز خوايمان هم دگناه سره نشی جمع کیدې نوبیا هم نفی ده ظلم روستود ﴿وَأَمَّا﴾ نه مفیده نشوه، اوجواب تحقیقی دادې چه د «آمنوا» نه مراد توحید فی الخالقیة والرئوبیة دې اودظلم نه مراد شرک فی العبادة دې اودیرخلق داسې دی چه دتوحید فی الخالقیة والرئوبیة قائله دی اودشرک فی العبادة مرتکب دی کما قال تعالی ﴿وَلٰكِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَهُمْ يَقُولُ اللّٰهُ﴾، ﴿قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمٰوٰتِ السَّبْعِ وَرَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ﴾ ﴿سَيَقُولُ لَآءُو﴾، وقال تعالی ﴿وَمَا يَزُوْنُ اَسْتَغْرَهُمْ بِآقُوْا اِلَآدَهُمْ مُّشْرِكُوْنَ﴾، مشرکین دتوحید فی الخالقیة قائل وو، خالق اورب نې صرف الله تعالی گنرلو، خوبیا نې هم دغیرالله نه خپل حاجتونه غوختل او هغوئ ته نې سجدې کولې اود هغوئ په نوم نې نذرونه ورکول نوالله تعالی فرمائی چه څوک داسې ایمان راوړی چه بل څوک «نبی، ولی» حاجت روا مشکل کشا، اودالله تعالی په شان اختیارمند، اوغیب دان نې گنری نودده ایمان

معتبر نه دي، بلکه معتبراو موجب دامن هغه ایمان دي چه دهیخ قسم شرک سره نه وی خلط .
 دغه شان ایمان موجب دامن دي

وَبَلَدِكَ مُخَمَّسًا ۖ أَتَمِلْنَاهَا ۖ إِذْ هُيَمُّ عَلَى قَوْمِهِ ۖ تَرْفَعُ

ۋە دىگەن دىلىل زىمىنى دې چە وركمې ۋۇ مونېر دا ابراهيم ته په مقابلە د قوم د ده كېنى. بۇرە كۆز مونېر

لَا يَخُفُّ مِنْ نَفَاثَةٍ ۖ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿٥٠﴾ وَ هَبْنَا لَهُ

زېږېدنه څه و غواړو مونږ. بېشکه رب ستا حکمتونو والا. بډه دې به هرڅه او وکړي وژ مونږ دوه ته

يَسْقُ وَيُعْطُونَ كُلًّا هَدَيْنَا وَلَوْحًا هَدَيْنَا مِنْ قَبْلُ

لحاق او يعقوب، هريو ته د دوي نه هدايت ورکړي وؤ مونږ. او نوح ته هدايت ورکړي وؤ مونږ مخکې د دښه

وَمِنْ قُرْبَانِهِ كَاوَدَ وَسُلَيْمَانُ وَإِسْحَاقُ وَمُوسَى وَهَارُونُ

نمود اولاد دنوح نه مونزه هدايت ورکړي وؤ داؤد او سلیمان ته او ابراهيم ته او يوسف ته او موسی ته او هارون ته

كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٠﴾ وَزَكَرَتَا وَنَحْمُهِ وَنُعِيشُهُ وَالنَّاسُ

لو دغسی بدله ورکوم نه، نیاښته عما کهه نکې ته او نکې او وچه او غبر او انا نه

كُلُّ مِّنَ الظَّالِمِينَ ﴿٦٠﴾ وَاسْمِعْنَا، وَالْبَسْمَ وَنُؤْسَ، وَلُطَا، وَكُلَّا فَضَلْنَا

[illegible]

لِلْعَالَمِينَ ﴿٦﴾ وَمِنْ آلِهِمْ وَذُرِّيَّتِهِمُ وَالْحَاجَّةِ وَأَجَلِيَّتُهُمْ

خلق مآندی، او بعض دیلا اند ددودنه او د اولاد ددودنه او د دودنه او غوره کړوؤ موند دودنه

فَتَلَقَّيْنَاهُمَا إِلَى صَوَاطِئِ مُسْتَقِيمٍ ﴿٥٠﴾ فَلَمَّا رَأَى أَنَّهُ بُغِثَ لَهَا قَوْمٌ خَلَّاهَا فَتَسَاءَلَرْتَهُمَا فَبَيَّنَّا لَهُمَا يَوْمَهُمَا الَّذِي فِيهِ يَخَالِفَانِ صِلَا

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دَعَا دِينَ جِهَ هَدَايَتِ دِي دَالَلَه دَرَقَه هَدَايَتِ كَوِي بَدِي سَرَه

يَسْمَعُ رَيْنَ يَهْدِي وَوَوَا اَلْاَرْتُو

عَلَيْهِمْ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٥﴾

د دوى نه هغه عملونه چه دوى كول

﴿وَلَيْكَ حُجَّتُنَا﴾ تلك اشاره ده، مذکور استدلال د ابراهيم عليه السلام ته د «قال هذاري»، نه تر «مهندون»، پورې، ﴿فَاتَّبَعْنَاهَا﴾ ورکول په طريقه دوحى سره مراد دى، ﴿عَلَى قَوْمِهِ﴾ دپاره الزام او غلبى په قوم باندې، نو دامذکور کلام حجت، او الزام هله کيدې شى چه په طريقه د شک او دشرک سره نه وى، اود «على قومه»، نه داهم معلومه شوه چه دامذکور حجت الله تعالى د ابراهيم عليه السلام دپوهې دپاره نه وورکړې بلکه دقوم په مقابله کښې اود هغوى د الزام دپاره نې ورکړې وو. ﴿تَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مِّنْ شَاءُكَ﴾ يعنى داسې حجت سبب درفع ددرجاتو دې علمى عملى دواړه درجې مراد دى، اود تنکيد ددرجات نه معلومېږي چه ددرجاتو دپاره څه مخصوص حد نشته دې دهرې مرتبې دپاسه بله مرتبه کيدې شى امام رازى رحمه الله او جصاص وغيره محققينو ددينه دااستنباط کړيدې چه شغل په علم کلام کښې اوپه دلائلو داثبات دتوحيد کښې اشتغال په لايئنى کښې نه دې بلکه لوڼې شرف اوسبب درفع ددرجاتو دې ﴿وَوَقَّيْنَا لَهُ لِمَنُحَقِّقْ﴾ دحضرت ابراهيم عليه السلام دتفصيلى ذکر نه بعد داولسو (١٧)، انبياؤ ذکر اجمالاً دې، اود اذکرنهايت په عمده ترتيب سره دې، اول څلور انبيا، حضرت ابراهيم، اسحق، يعقوب، نوح عليهم السلام، اصول ابا، دپيغمبرانودى حضرت داؤد او سليمان عليهما السلام، لوڼې بادشاهان وو، حضرت يوسف او ايوب عليهما السلام ته په زندگي کښې ډير مصيبتونه او تکليفونه راغلي وو، حضرت موسى او هارون عليهما السلام ته لوى لوڼې معجزات ورکړى شوى وو او حضرت عيسى او الياس عليهما السلام، ډير عابدان زاهدان وو، اود حضرت اسماعيل اود اليسع، اود اليسع او يونس اولوط عليهما السلام، ملگري متبعين ډير کم وو اود دوى ددين شهرت زيات نه ووالته په يونس عليه السلام باندې روستو ډيرو خلقو ايمان راوړو، خواولې ملگري ډير کم وو- نوپه دې آيت کښې دپته اشاره ده چه انبياؤ په هرحال کښې ددين محنت کړيدې په حال د مشرئې کښې اوپه حال د بادشاهئې کښې اوپه حال دمصابئو اود سختو کښې اوپه حال د زهد کښې اوپه حال دکموالى دملگرو کښې اود متبعينو کښې، په هرحال کښې نې ددين محنت کړې دې ﴿وَمِن دَرَجَاتٍ﴾ ضمير راجع دې نوح عليه السلام ته نه ابراهيم عليه السلام ته ځکه چه لوط عليه السلام اگر که د ابراهيم عليه السلام وراره «برادرزاده» دې نو په اولاد کښې مجازاً شامل کيدې شى ليکن يونس عليه السلام مطلقاً د ابراهيم عليه السلام په اولاد کښې نه دې، ﴿وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ﴾

یعنی لکه خه رنگه چه دوی ته رفع ددرجاتو ملاشوه نوهر احسان کونکی اوددین خدمت کونکی ته هم ملاویگی، ﴿كُلِّمْنَا مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ﴾ داخلور انبیاء دکمال زهدا و عبادت دوجی نه داعلی اواکمل صالحینو نه شمارشو، اود اسماعیل اوالیسع اویونس اولوط علیهم السلام دین مشهور شوې نه وؤ نو خلقو ددوی فضیلت نه پیژندلو نوخکه ورسره ﴿وَسَكَّلًا فَضَّلْنَا﴾ ذکرشو، ﴿فَمِنْ اٰتٰیهِمْ﴾ معنی داده چه په مذکوره انبیاءو کنبې چه دچاپلاران وو-نوپه هغوی کنبې بعضو ته مونږ هدایت کړې وو، اودا معنی نه ده چه دمذکور انبیاءو کنبې دتولو آماوؤ، لکه قادیانی دجال وغیره وائی چه دحضرت عیسی علیه السلام پلاروو، لکه د ((ذُرِّیَّاتِهِمْ رَاَوْفَهُمْ)) مطلب دانه دې چه دتولو اخوان «رونه» ذریات وو، اودا خبره چه هرکله دحضرت عیسی علیه السلام پلارنه وونویاڅه رنگه په ذریت دنوح یاد ابراهیم کنبې داخل دې، فوجواب دا دې چه دلونرو اولادهم ذریت دې اوددې نه فقهاؤ استدلال کړیدې چه حسنین ذریت دنبی صلی الله علیه وسلم کنبې داخل دی، ﴿وَلَبِیْسَتُمْ وَهَدٰیْتُمْ﴾ دا دواړه صفات دنبوت دی، اجتناب غوره والې دصفاتو حسنؤ لازمؤ نه دې اوهدایت دعلومو دنبوت اودصفاتو متعدیؤ نه دې اومجموعه ددواړو صراط مستقیم اولارداننیاؤ ده، ﴿ذٰلِكَ﴾ دا اشاره دهدایت ته چه مذکور دې په ضمن د «هدیناهم» کنبې ﴿هُدٰی اَلّٰوِیِّیْ﴾ الله تعالی چه چاته هدایت ورکول او غواړی نورونې کړی، نوانبیاءو ته الله تعالی هدایت ورکړیدې اومعصوم کړی ئې دی دضلالت اوشرک نه، اوشرک داسې ناقابل معافی جرم دې چه ﴿وَلَوْ اَشْرَکُوْا﴾ که په فرض محال دوی شرک کړې وې نودې محبوب اومقربین بندگانوته به هم دا جرم معاف نه وې اوددوی تمام اعمال به بریادشوي وې نوچه په شرک سره دانبیاء مقربینو عمل ضبط کړی نودبل چاڅه حیثیت دی

اُولٰٓئِكَ الَّذِیْنَ اٰتٰیْنٰهُمْ الْکِتٰبَ وَالْحِکْمَ وَالتَّوْبَةَ ؕ فَاِنْ یَّکْفُرْ بِهَا

دافعه کسان دی چه ورکړې وؤمونږ دوی ته کتاب اوشریعت او پیغمبری، پس کچرې انکاروکړی ددې آیتونو دقرآن نه

مَوْلٰٓئِهِمْ فَقَدْ وُكِّلْنَا بِهَا قَوْمًا

دا خلق اهل مکه، پس په تحقیق سره مونږ مقرر کړې دې (یعنی توفیق ورکړې دې مونږ) په دې باندې داسې قوم ته

لٰیْسُوْا بِهَا بِکٰفِرِیْنَ ؕ اُولٰٓئِكَ الَّذِیْنَ هَدٰی اللّٰهُ

چه ندی ددې نه انکار کوونکی دا ډله د انبیاءو هغه خلق دی چه هدایت کړې دې دوی ته الله تعالی

فَيُهْذِبُهُمْ أَفْتَدِيَهُ ۚ قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِمْ أَجْرًا ۚ

پس په طريقه د دوى افتدء وكړه ته. وه وايه چه زه نه غواړم ستاسونه په تبليغ د دې قرآن هېڅ بده.

إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ ۝

نډې دامگر نصيحت دې لپاره دتولو خلقو

﴿أُوتِيكَ الْذِينَ﴾ داتفصيل دهدى الله دې يعنى هدايت دالله تعالى كتاب اوحكم اونيوت دې. د «الكتب» نه مرادجنس دې اومراد دكتاب ورکولونه دادې چه يائى ورته مخکني کتاب په ميراث کښې ورکړو يائى ورته بل جديد کتاب نازل کړو﴿وَالْمَكْر﴾ دحکم نه مراد دادې چه هرئى ته دكتاب نه علاوه وحى هم ورکوى چه هغې ته حکمت اوسنت وئيلې شى ﴿وَالْبَيِّن﴾ يعنې ورکړې وو مونږ دوى ته نبوت ﴿وَإِنْ يَكْفُرْ بِهَا﴾ ضمير راجع دې ثلاثو ته (كتاب، حکم، نبوة) ياراجع دې آياتونودقرآن نه ﴿هَؤُلَاءِ﴾ نه مرادموجوده کفاردي، اهل مکه وغيره ﴿فَقَدْ وَكَّفْنَا﴾ مقررکړيدې مونږ اوتوفيق دايمان په دې باندې ورکړيدې مونږ ﴿قَوْمًا﴾ دينه صحابه مهاجرين، انصارمراددى اوددوى اتباع کونكى دقيامت پورې اودارنگه دهرې زمانې اتباع دانبياؤ مراددى، اوپه دې کښې اشاره ده ديته چه الله تعالى په حفاظت ددين کښې چا نه محتاج نه دې که يوخاص قوم ددين حفاظت اوخدمت نه کوى نوالله تعالى دبل چانه داخدمت اخلى. اودال انتخاب الهى دې اودهغه عظيم احسان انعام دې چه دچانه ددين خدمت واخلى. الله تعالى دخادمانوددين ته دشکر توفيق ورکړى «آمين»، ﴿أُوتِيكَ الْذِينَ﴾ د اشاره ده انبياؤ ته او﴿هَذَى اللَّهُ﴾ په اصل کښ «هداهم الله» دې اوددينه يوه داخبره معلومه شوه چه انبيا، معصوم دى دضلال اوگناه نه بله دامعلومه شوه چه هدايت منحصردي په طريقه دانبياؤ عليهم الصلوات والتسليمات پورې ﴿فَيُهْذِبُهُمْ أَفْتَدِيَهُ﴾ ددوى په طريقه ته هم روان شه. ﴿أَفْتَدِيَهُ﴾ کښې ها، دوقف دپاره ده اوضميرنه دې ددې نه مراددادې چه لکه څه رنگه چه هغوى ردشرك اوابات دتوحيد کولونوته هم داسې کوه (اى فى نفى الشرك وابات التوحيد) (کبير) يادامعنى ده چه لکه څه رنگه هغوى دمنکړينو په ايدارسانو صبر کړى وو نوته هم داسې

صبر کوه، (ای صبر کما صبروا) - قرطبی، داقتاء معنی دموافت د روستنی د مخکنی سره په نول او عمل کښې اودامعنی صرف په روستو والی دلالت کوی اوپه افضلیت دلالت نه کوی و افضلیت دمقتدی (امام، دمقتدی نه ضروری هم نه دې ځکه اقتداء دنبی صلی الله علیه وسلم په مونځ کښې په ابوبکر رضی الله عنه پسې، اوپه عبدالرحمن بن عوف پسې ثابته ده اودارنگه اقتداء دصحابو په تابعینو پسې په مونځونو کښې ثابته ده حالانکه دلته افضلیت دمقتدی یامساواة ئې دمقتدی سره نشته دې، نودآیت دلالت نه کوی په افضلیت دنوروانبیاء په سیدالکونین صلی الله علیه وسلم باندې، اوددې آیت نه یودامعلومه شوه چه اصول دین دتولوانبیاءوودی اختلاف ئې صرف په بعض فروعو کښې کښې دې، اوبل دامعلومه شوه چه شرائع دمخکنوانبیاءو زمونږ دپاره شرع ده اوحجت دې که چرې نسخ یا تخصیص ثابت نه وی اوپه حدیث دبخاری کښې دی چه حضرت ابن عباس رضی الله عنه په سورة ص کښې دسجدې داثبات دپاره داآیت په دلیل کښې پیش کړې دې-علامه شیرینی وغیره وائی چه استدلال کړیدې بعض علماء په دې آیت سره چه نبی پاک صلی الله علیه وسلم دتولوانبیاءو نه افضل دې ځکه چه په دې آیت کښې «اقتده» حکم راغلیدې اوداسې څوکیدې نه شی چه نبی صلی الله علیه وسلم په دې باندې عمل نه دې کړې نومعلومه شوه، چه ټول هغه خصلتونه اوصفات دشرافت چه په انبیاءو کښې متفرق طور سره موجودو، هغه ټول زمونږ په نبی صلی الله علیه وسلم کښې جمع دی نوپه نوح عليه السلام کښ تحمل اوصبر په ایذاء دقوم وه اوپه حضرت ابراهیم عليه السلام کښې کرم اومجاهده فی الله اوپه دعوت کښې طریقه داستدلال وه اوپه اسحق اویعقوب علیهما السلام کښ صبر په مصائبو اوپه داؤد اوسلیمان علیهما السلام کښې شکر دنعمتونوو اوپه ایوب عليه السلام کښې صبر په مرضونوو اوپه یوسف عليه السلام کښې شکراوصبر په حسد دبدخواهانوو او موسی اوهارون علیهما السلام کښې کثرت دمعجزاتو اودلوی متکبر طاغی سره مقابله وه، اوپه ذکریا اویحی اوعیسی اوالیاس علیهم السلام کښ زهد فی الدنيا وو اوپه اسماعیل عليه السلام کښې صدق اوپه یونس عليه السلام کښې تضرع وه په سختی کښې، دې ټولو صفاتوته اشاره ده په ﴿فِيهِمْ لَهُمْ﴾ کښې اوبیا الله تعالی نبی صلی الله علیه وسلم ته حکم اوکړو چه ددغه انبیاءو په طریقه ته روان شه نومعلومه شوه چه دغه ټول صفات دشرافت اوفضائل چه متفرقا موجودو په انبیاءو کښې هغه راجمع دی په سیدالکونین صلی الله علیه وسلم کښې، نوافضل الرسل اشرف الرسل شو (صلی الله علیه وسلم) ﴿قُلْ لَا

أَتَشْكُمُ ۖ إِنْ بَيَّنَّا يَوسُفَ أَوْ خَصَلَتْ أَوَّاهِمُ دَيْ جِه پِه تَبْلِيغ دِ دِين اَجْرَت مَعَاوَضَه فَيْس . نَه اَخْلَى . خُكُه تَبْلِيغ پِه دَوْن بَانْدِي فَرْض عَيْن دِي اَو پِه فَرْض عَيْن اَجْرَت اَخْسَل جَانِزَنه دِي اَو چِه فَرْض عَيْن نَه وِي نَو پِه هَغِي بَانْدِي اَجْرَت اَخْسَلُو كَنِيي اَخْتِلَاف دِي . مَدَارَك وَاثِي چِه ((فِيهِ دَلِيل عَلٰی اَنْ اَعْدَالَاجِر عَلٰی تَعْلِيم الْقُرْآن وَرَوَايَةِ الْحَدِيث لَا يَجُوزُ))

﴿إِنْ هُوَ إِلَّا وَكَرَى﴾ ضَمِير قُرْآن تَه رَاجِع دِي مُطْلَب دَادِي . چِه قُرْآن دَقْصَوِيَاد سَانَس فِلْسَفِي يَاد تَارِيخ . جَغْرَافِيَه ، كِتَاب نَه دِي بِلَكِه دَانِصِيحَت اَو دِسْتَوْر الْعَمَل دِي اَوْ صَرْف دَعْرِبُو دِيَاَرَه هَم نَه دِي بِلَكِه دَه تَعَام عَالَم اقْوَامُو دِيَاَرَه دِي .

وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِذْ قَالُوا مَا أَنزَلَ اللَّهُ

اَو دَوْن (يَهُودِيَانُو) نَدِي پِيژندَلِي اَلله پِه حَق پِيژندَلُو سِرَه ^{۱۱} كَلَه چِه وَه وِيل دَوْن نَدِي نَازِل كَرِي اَلله تَعَالٰی

عَلَى بَشَرٍ مِّنْ هُمۡ قُلۡ مَّنَ أَنزَلَ الْكِتَابَ الَّذِي جَاءَ بِهِ مُوسَى نُورًا وَهُدًى

پِه هِيخ بِنْدَه بَانْدِي هِيخ شِي ، تَه وَه وَايَه ^{۱۲} چَا نَازِل كَرِي دِي هَغِه كِتَاب چِه رَاوَرِي دِي هَغِه مُوسَى رَنَرَا اَو هُدَايَت

لِّلنَّاسِ يَجْعَلُونَهُ قَرَاطِيسَ يُنَادُونَهَا وَمُحْفُوتٍ ۖ كَذِبًا

لِيَاَرَه د خَلْقُو (يَهُودِيَانُو) چِه گِرَخُوئ تَاسُو هَغِه تَكَرِي تَكَرِي ، بِنَكَاَرَه كَوْنِي بَعْضِي اَو پَتَوْنِي دِير لَرَه .

وَعَلَّمْنَاهُمۡ مَا لَمْ يَكُن لَّهُمۡ تَعْلَمُونَا أَنَّهُمۡ وَلَا آهَآؤُهُمۡ

اَو بِنُودَلِي شَوِي دِي تَاسُو تَه ^{۱۳} پِه ذَرِيَعَه د دِي كِتَاب هَغِه خُه چِه نَه پِيژندَل تَاسُو اَو نَه سَتَاسُو بِلَاَرَنُو .

قُلۡ لِلّٰهِ ۖ ثُمَّ دَرَزَهُمۡ فِيۢ هَوٰٓئِهِمۡ يَلْعَبُونَ ۝

تَه وَه وَايَه چِه اَلله نَازِل كَرِي وَؤ ، بِيَا پَرِيژِدَه دَوْن پِه خُرَافَاتُو د دَوْن كَنِيي چِه لَوْبِي كَوِي

﴿وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ﴾ دَاشَكُوَه دَه اَو ﴿قُلۡ مَّنَ أَنزَلَ الْكِتَابَ الَّذِي﴾ وَرْتَه جَوَاب دِي ، دَابِن عَبَاس

۱ . شَكْوِي

۲ . جَوَاب شَكْوِي اَو دَلِيل اَوَّل لِيَاَرَه د صَدَاقَت د مُوسَى عَلِيَه السَّلَام

۳ . دَوِيم دَلِيل لِيَاَرَه د صَدَاقَت د مُوسَى عَلِيَه السَّلَام

ﷺ نے روایت دی ہے یہودیانو نبی صلی اللہ علیہ وسلم ته اوونیل چه آیا اللہ تعالیٰ پہ
 باندی کتاب نازل کریدی نبی صلی اللہ علیہ وسلم افرمائیل چه (نعم) ، نودونی اوونیل
 ((والله ما انزل الله من السماء كتابا)) دسعید بن جبیر نے روایت دی ہے دیہودیانو یوعالم اورنيس
 چه مالک بن صيف نوم ئې دې راغې دنبي صلی اللہ علیہ وسلم سره ئې مخاصمه، مناظره
 کوله په مکہ کښې، (که چرې دا سورة مکى وى، نونبى صلی اللہ علیہ وسلم هغه ته افرمائیل
 چه زه تاته قسم درکوم په هغه الله سره چه تورات ئې نازل کړیدی په موسى ﷺ آیاتانه دى
 موندلی په تورات کښې، چه ((ان الله يفيض الخمر لمن، وكان حبرا سميئا)) يعنى الله تعالى نه
 خوځى څو رب عالم، (چه دالله تعالى خوف اودآخرت غم ورسره نه وى اودخو هساتو
 نسانيو تابع وى، او دغه عالم، رئيس څو رب ملاوو، نوپه غصه شو او اوئې وئیل چه ((والله
 ما انزل الله على بشر من شيء)) نو قوم ئې ورته وه وئیل چه : هلاك شي دا دې څه وه وئیل، نو ده
 وه وئیل چه زه محمد په غصه کړې وم، نوهغوئ ده لره دمشرئې نه اوباسلو اودده په ځانې ئې
 کعب بن اشرف مشرکړو، (السراج المنير) په دې ايت کښې اشکال دې هغه داچه که ددې قول
 قائلين مشرکين مکہ وى لکه ابن کثير وائى نوروستوجواب ورسره موافق نه دې ځکه
 مشرکين، نه د موسى ﷺ دنبوت قائل وو، نه د نورانبياؤ، اوکه يهوديان وى نوبيايواشکال
 دادې چه دوى دخپلومسلماتو خلاف خبره څنگه اوکړه؟ دوى خودنبوت اودنزول دوحى قائل
 وو. او بل اشکال دادې چه ديهودو سره مخاصمه دهجرت نه بعدپه مدينه کښې ده اوداسورت
 مکى دې نوددې دواړو اشکالونو جواب دغه مذکورروايت نه معلوم شو، چه قائلين يهوددى
 او دغه قول ئې دغصې دجوش په وجه کړیدی، اوانسان چه کله په ډيره غصه اوغلو کښې
 راشى نوبياى خپلومسلماتو ته هم خيال اوتوجه نه وى، اوددې وجې نه يهوديانودغه عالم
 دخپلې مشرئ نه معزول کړو چه ده ديهودومسلماتونه خلاف قول اوکړو. اوده دغه روايت نه
 داهم معلومه شوه چه دوى مکې ته تللى وو، هلته داگفتگواومناظره شويده، اوبعضو
 داجواب کړیدی چه کيدې شى چه داايت مدنى وى کله په مکى سورة کښې بعض اياتونه
 مدنى هم وى، ((قَدْ رَوَاهُ اللَّهُ)) په معنى د ((ما عرفوا الله))، يا ((ما عظموا الله)) سره دې، يعنى دوى الله
 تعالى نه دې پيژندلې په حق پيژندلو سره، يادوى دالله قدراوتعظيم نه دې کړې حق
 قدراوتعظيم سره ((حَقَّ قَدْرُهُ)) مفعول مطلق دې په اصل کښې ((قدره الحق)) دې بيا اضافت

د صفت وشو موصوف ته ﴿مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ﴾ سلب کلی دې. ددې په جواب کښې ایجاب جزئی راځي چه ﴿قُلْ مَنْ أُنْزِلَ إِلَيْكَ﴾ الخ ﴿تُورَا وَهَدَى﴾ منصوب بنابر حالیت دی. «نور» نه مراد دلیلونه او د «هدی» نه مراد حکمونه دی ﴿تَجْعَلُونَهُ﴾ دا جمله حال دې د «الکفې» نه یا جمله استینافیه ده او د علماؤ دیهود و د شرارت بیان دې ﴿قَرَأْتَ﴾ ای فی قرطیس. ﴿تَبْدُونَهَا﴾ ښکاره کړئ هغه چه ستاسو طبیعت سره موافق وی او پتوی هغه چه ستاسو طبیعت او مزاج نه مخالف وی لکه د نبی صلی الله علیه وسلم اوصاف یا حکم درجم وغیره ﴿وَعَلَّمْتُمْ﴾ دا دویم دلیل د صداقت دوحی دې. یعنی تاسوته چه اهل علم او اهل کتاب و نیلې شی نو د تورات په وجه و نیلې شی، نو دغه کتاب چانازل کړیدې؟ یا دا معنی ده چه تاسوته علم درکړې شوی دې په واسطه د حضرت محمد صلی الله علیه وسلم زیات دهغې نه چه په تورات کښې وو. اویان دهغې چه اشتباه او التباس په تاسو او ستاسوپه آباؤ وولکه په دې قول کښې. ((ان هذا القرآن یقص علی بنی اسرائیل اکثر الذی هم لیه یختلفون)).

﴿قُلْ اللَّهُ﴾ ای الله انزل، او دا متعلق دې د ﴿قُلْ مَنْ أُنْزِلَ إِلَيْكَ﴾ سره یعنی ته ترینه تیوس او کړه چه دا کتاب چانازل کړې دې نو که دوی اقرار او کړی چه الله نازل کړې دې نو فبها، او که اقرار او نکړی نو ته اوو په چه الله تعالی نازل کړې دې ﴿ثُمَّ ذَرَهُمْ فِي خَوْضِهِمْ﴾ بیا پرېکده د وږي لره په خرافاتو د دوی کښې، او دا زجر او تهدید دې منکرینو ته بعد الزام نه په دوی

وَهَذَا	كِتَابُ	أَنزَلْنَاهُ	مِلَّةَكَ	مُصَدِّقُ	الَّذِي
او دا قرآن هغه کتاب دې ^{۱۱} چه مونږ نازل کړې دې دا، برکت والا، تصدیق کوونکې دې د هغه کتابونو					
بَيَّنَّ	يَدِيهِ	وَلِئَلَّا	أُمَّ	الْقُرَى	وَمَنْ
چه د ده نه مخکښې دی. او د دې لپاره چه نه وه ویروې په دې سره مرکزی کلې (یعنې اهل مکه) او هغه څوک چه					
حَوْلَهَا	وَالَّذِينَ	يُؤْمِنُونَ	بِالْآخِرَةِ	يُؤْمِنُونَ	بِهِ
چاپېره د دوی نه دی. او هغه کسان چه ایمان لري په آخرت باندې دوی راوړی ایمان په دې کتاب (قرآن باندې					

وَهُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ ﴿٥٠﴾

او دوی دخپلو مونځونو ساتنه کوی

﴿وَهَذَا كِتَابٌ﴾ دادلیل وحی دې دنفی دشرک اعتقادی دپاره اوترغیب دې ایمان ته په محمد صلی الله علیه وسلم باندې یعنی لکه څه رنگه چه په موسی عليه السلام کتاب نازل وو - دغه س دقرآن په تانازل دې اوپه دې کښې دتورات تصدیق دې چه موافق دې دهغه سره په بیان دوحید اورسالت وغیره کښې نودا ولی نه منی تاسو، تنوین په «کتاب» کښې دتعظیم دپاره دې یعنی دا عظیم شان اوقدر والا کتاب دې ﴿أَنْزَلْنَاهُ﴾ داهم بیان د عظمت دې چه دادالله تعالی کتاب دې ﴿مُبَارَكٌ﴾ برکت، نما او زیادت ته وائی یعنی «(کثیر الخیر والبرکات)» دانمی نفع والا کتاب دې، دقرآن سره چه څوک تعلق ساتی نوهغه ته هم ډیر خیر برکت اوسعدادت حاصلیږی او دا مجرب ده سلفاً،، خلفاً امام رازی رحمه الله ددې آیت په په ذیل کښې لیکي، یقول مصنف هذا الكتاب (تفسير كبير) محمد بن عمر الرازي - انا قد نقلت انواعاً من العلوم النقليه والعقليه فلم يحصل لي بسبب شئ من العلوم من انواع السعادات في الدارين مثل ما حصل لي بسبب خدمت هذا العلم - یعنی ما ډیر علوم عقلی نقلی حاصل کړیدی لیکن ماته دهیڅ علم نه ددین اودنیا هغه خیر اوسعادت نه دې حاصل شوي کوم چه ماته په خدمت ددې علم «قرآن» سره حاصل شويدي . ﴿وَلَنُنَزِّلَ﴾ وواژاندې یاعاطفه دې معطوف علیه مقدر دې چه «التبيين» دې «ام القرى» مضاف مقدر دې «(ای اهل ام القرى)» ام القرى (مرکزی شهر) دمکی نوم دې ام القرى ورته پایه دې وجه وائی چه دتناموبلادو د روحانی پرورش سبب دې، ټول رحمتونه دلته نازلیري بیا په ټوله دنیا باندې تقسیمیري، یا ورته د دې وجه نه وائی چه د ټولوبلادو قبله رځ دتوجه، اومجمع دهغوئ ده، دټول دنیا خلق دلته جمع کیږی، اودجغرافیه په لحاظ سره په عین وسط کښې واقع ده، یاداچه ټوله زمکه د دینه غوړیدلې اوخوره شوې ده یاداچه دااول بیت دې دخلقودعبادت دپاره، د﴿وَمَنْ حَمَلَكَا﴾ نه مراد نور ټول بلاد دې شرقاً وغرباً اوددینه تابیری عموم بعثت دسیدالکونین صلی الله علیه وسلم ﴿وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ يُؤْمِنُونَ بِهِ﴾ ضمیر راجع دې نبی صلی الله علیه وسلم ته یاقرآن ته، اوڅوک چه ایمان لری په آخرت نو د

عاقبت فکر کړی نو د هغې وجې نه ایمان په نبی او په قرآن لری ﴿وَمَنْ عَلَىٰ صَلَاتِهِمْ﴾ ذکر د صلوٰۃ روستو ذکر د ایمان نه د پاره د اهمیت دې ځکه چه صلوٰۃ عماد الدین دې، علم الایمان دې

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ قَالَ أُوحِيَ إِلَيَّ

او څوک دې زیات ظالم د هغه چا نه چه جوړ کړی په الله تعالی باندې دروغ، یا وائی وحی کړې شوې ده ماته.

وَلَمْ يُوحَ إِلَيْهِ شَيْءٌ وَمَنْ قَالَ سَأُنْزِلُ مِثْلَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ

او وحی نوی سوی ده نه هېڅ څه، او هغه څوک چه وائی چه زه به هه نازل کړم په شان د هغې چه نازل کړی دی الله.

وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الظَّالِمُونَ فِي غَمَرَاتِ الْمَوْتِ وَالْمَلَائِكَةُ بَاسِطُو

او ډیر تعجب به وکړې ته، که وه وینې کله چه ظالمان په سختو د مرگ کښې وی، او ملائکه اوږده کوونکي وی

أَيْدِيهِمْ أَخْرِجُوا أَنْفُسَكُمْ الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا

لاسونه خپل، وائی به راوباسئ ساگانې خپلې، نن بدله درکیدې شی تاسوته د عذاب د ذلت، په سبب د هغه چه

كُنْتُمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ وَكُنْتُمْ عَنْ آيَاتِهِ تَسْتَكْبِرُونَ ﴿٥٠﴾

ویل به تاسو په الله تعالی باندې ناحقه خبرې او وئ تاسو چه د آیاتو د هغه نه مو تکبر کولو

﴿وَمَنْ أَظْلَمُ﴾ د از جردې چه دادرې صفات یا یو د دینه په چا کښ موجود شی نو هغه ډیر لوی

ظالم دې، اول: ﴿وَمَنْ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا﴾ مراد ترینه شرک دې لکه تحریم د هغه شی چه الله تعالی

نوی حرام کړې. مثل عمرو بن لُحَيٍّ واتباعه القائلين بان الله حرم السواائب (مظهري) دویم: ﴿أَوْ قَالَ

أُوحِيَ إِلَيَّ﴾ دعوه د نبوت کاذبه او کړې لکه مسیلمة الکذاب، اسودعنسی، دارنگه مرزا

قادیانی لعین، دریم داچه: ﴿وَمَنْ قَالَ سَأُنْزِلُ﴾ یعنی دمقابلې د قرآن دعوه او کړې، مفسرین وائی

چه ددې مصداق نضرین حارث دې یا عبدالله بن ابی سرح دې نضرین حارثه د قرآن د معارضې

د پاره داسې وئیلې وو: ((والطاحنات طحناً والعاجنات عجنناً فالخابرات خبراً فالالقيانات لقناً))

او عبدالله بن ابی سرح د حضرت عثمان رضی الله عنه رضاعی ورور وو، او کاتب دوحی وو.

هر کله چه د سورت المؤمنون، دا آیت نازل شو ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ﴾.

نوبی صلی الله علیه وسلم دې را اوبللو دلیکلو دپاره، نوده لیکل شروع کړه نوچه ﴿ثُمَّ أَنشَأَهُ خَلْقًا آخَرَ﴾ ته اورسیدو، نو تعجب ئې اوکړو دتفصیل دخلق دانسان نه. نو تعجباً ئې اونیل چه ﴿فَبَارَكْهُ اللَّهُ أَحْسَنَ الْخَلْقِينَ﴾، نوبی صلی الله علیه وسلم ده ته اوفرمانیل چه (کذلک انزلت) دغه شان خونازل شویدي نودته شک راغې او وې وئیل (ان کان محمداً فقد اوحی الی کما اوحی الیه) نورمردشو، په فتح مکه کښې نبی صلی الله علیه وسلم دده دقتل حکم کړې وو، نودې پټ شو، اوبیاعثمان رضی الله عنه دده سفارش اوکړو نوبی صلی الله علیه وسلم دته امن ورکړو اویمان ئې راوړو. کامل الایمان وو، په فتح دمصر کښې حاضر وو اوحضرت عثمان رضی الله عنه ده لره دمصر والی مقرر کړې وو اودده په لاس افریقه فتح شویده په سنه ۲۷ هـ کښ اودارنگه حبشه په سنه ۳۱ هـ دحضرت عثمان (رضی الله عنه) دشهادت نه بعدوفات شویدي، دعائې کړې وه چه (اللهم اجعل خاتمة عملي صلوة الصبح) نودصبح مونځ ئې کولو چه په اول رکعت کښې ئې فاتحه او (والعادیات) تلاوت کړل، اوپه دویم رکعات کښې ئې فاتحه اویوبل سورة تلاوت کړو، چه یو طرفته ئې سلام اوگرخولو نوروچ ئې قبض شو. (قرطبی)

﴿إِذْ الْفَلَقِثُونَ﴾ دغه مذکور درې قسمه ظالمانوته شامل دي، ﴿فِي مَمَرَاتِ الْأَوْتَارِ﴾ په سختو دزنکدن کښې، غمره، شدت، (سختی) ته وائی اوجمع ئې غمراخی لکه نوبه نوب، - من غمره الماء اذا ستره، دکوم لفظ په ماده کښې چه غین میم وی هغه په ستر دلالت کوی لکه سيف مغمود مغمود ای موضوع فی غمده مستتر فییه، تغمده الله بغفرانه ای ستره الله. غمز په سترگوپته اشاره، غمس، په اوبو کښې دوییدل، یمین غموس، گویا کښې په گناه کښې دوب شو، غمض الامرای خفی، کلام غامض ای غیرواضح،، جواب د ﴿وَلَوْ تَرَىٰ﴾ محذوف دي چه (لربت امرأ فظيماً) دي.

﴿وَاللَّيْثِ كُفَّ أَبْطُوا أَبْصَهُمْ﴾ لاسونه اوگده کړی وی دروح قبض کولو دپاره یادوه لود دپاره ﴿أَخْرِجُوا أَنفُسَكُمُ﴾ که څوک دا سوال وکړی چه څوک قدرت نه لری په اخراج دروح د خپل بدن نه نوبیا د (اخرجوا انفسکم) څه فائده ده؟ جواب ددې معنی داده (اخرجوا انفسکم کرها) یعنی جبراً دروح اخراج مراد دې په خلاف دروح دمؤمن نه چه هغه په رضا اوخوشی سره

او باسلی شی. مؤمن ته په وخت دموت کښې دالله تعالی ملاقات دهرڅه نه زیات محبوب وی. یا معنی داده چه بیج کړئ خپل خان د عذاب نه، که قدرت لرئ نودا توبیح دې ﴿الْیَوْمَ تُجْزَوْنَ﴾ دیوم نه مرادمطلق زمانه ده. نوداشامل دې عذاب دنزع. او عذاب دبرزخ او عذاب دحشر نه. ﴿عَذَابُ الْمَقْبَرِ﴾ اول دواړه قسمونوته راجع دې ﴿وَكُنْتُمْ عَنْ آيَاتِنَا﴾ ډیریم قسم ته راجع دې. درې واړه مذکوره خبرې د تکبر د وجې نه پیدا کيږی نوددې وجې نه عذاب داهانت ورته ورکولی شی

وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا فُرَادَىٰ كَمَا خَلَقْنَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَتَرْكُمَا

او خامخا په تحقیق سره راغلئ تاسو مونږ ته یواځې. لکه چه پیدا کړی وئ مونږ تاسو اول ځل او پریځودل تاسو

مَا خَوْلَانَكُمْ وِرَاءَ ظُهُورِكُمْ وَمَا نَرَىٰ مَعَكُمْ شُفَعَاءَكُمُ

هغه نعمتونه، چه درکړی وؤ مونږ تاسو ته روستو د شاگانو ستاسو نه، اونه وینو مونږ تاسو سره سفارشیان ستاسو

الَّذِينَ زَعَمْتُمْ أَنَّهُمْ فِيكُمْ شُرَكَاءُ لَقَدْ

هغه چه تاسو به دا دعوه کوله چه دوی ستاسو په تربیت کښې شریکان د الله تعالی دی. په تحقیق سره

تَقَطَّعَ بَيْنَكُمْ وَضَلَّ عَنْكُمْ مَا كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ ۝

کې شو تعلق ستاسو په مینځ کښې او ورک شو ستاسو نه هغه چه تاسو گمان کولو

﴿وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا﴾ دلته (يقال لهم اذابنوا للحساب) محذوف دې یعنې چه کله د حساب دپاړه

ر پاسولې شی نو ورته به او وئیلې شی چه په تحقیق سره راغلئ نن تاسو مونږ ته ﴿فُرَادَى﴾ دا جمع د فرد ده لکه کسالی جمع دکسل ده یعنې یواځې دمال اولاد، نوکرانو، مريدانو، او عهدونه. په دغه اشیاء باندې انسان محنت کوی اودغې د وجې نه په کښې تکبر پیدا کيږی. په حدیث کښې دی (انکم تخشرون يوم القيمة حفاة عراة غزلا) یعنې خپې ابله. برېښه ناستنه به ستاسو حشر کيږی، ﴿وَكُنْتُمْ مَا خَوْلَانَكُمْ﴾ یعنې عهدې دولتونه هېڅ شې به ورسره نه وی. حتی چه کيږی. پیزار به هم ورسره نه وی لکه په حدیث کښې مذکور دی. او په یور وایت کښې دی (قالت عائشة رضی الله عنها فقلت: الرجل والنساء جميعا ينظر بعضهم الى بعض فقال

رسول الله صلى الله عليه وسلم الامر اشدان يهتمهم ذلك ﴿شَفَعَاءُكُمْ﴾ یعنی هغه معبودان چه دوی
 نفعاً، گنرل، اودهغوی عبادت نی له دې وجې نه کوو چه په آخرت کښې ددوی شفاعت او کړی
 اوانه تعالی ته نی قریب کړی، لکه په بل آیت کښې دی (مانعید هم الا لبقربونالی الله زلفی)

﴿انکم یکم شرکاء﴾ تاسودا گمان کولو چه دوی دالله تعالی شرکاء او برخه داردی ستاسوپه
 یویت اوپه استحقاق دعبادت کښې ﴿لَقَدْ نَقَطَ بَیْنَكُمْ﴾ ((بینکم)) په قرآه درفع سره فاعل د
 (نقطه) دې اوپه قرآه دنصب سره - فاعل مقدر دې چه «الوصل» دې چه دفعوی دکلام نه
 معلومیری، یعنی ((لیکم شرکاء)) نه، یا تقطع په معنی د ((وقع القطع)) سره دې. او اخفش
 وائی چه ((بینکم)) فاعل دې باقی پاتی شوی دې منصوب دې دوجی دحمل نه په اغلب احوالو
 ده ((بین)) په اغلب احوالو کښې منصوب وی نودلته اگرکه فاعل واقع شوی دې لیکن خیل
 زوړ لباس نی نه دې پریخی، اومرادی چه ستاسوپه مینغ کښې چه کوم تعلقات وو- دیرنی
 مړیدنی- یادپارتنې وغیره هغه ټول ختم شو، لکه په سورت بقره کښې دی ﴿وَنَقَطَ بَیْنَهُمُ
 الْأَسْبَابُ﴾. په دنیا کښې چه کوم تعلقات په شرعی طریقې سره نه وی بلکه په شرکی طریقې
 سره وی نواگرکه دانبیاؤ یاصحابواهل بیتو سره یاداولیاؤ سره وی دابه ټول ختم شی البته
 کوم تعلقات چه دصلحاؤ سره وی اوپه شرعی طریقې سره وی نوهغه نه ختمیری بلکه هغه
 سبب او ذریعه دشفاعت ده، قال تعالی ((الاعلاء یومنذ بعضهم لبعض عدو المتقین))

إِنَّ لِلَّهِ قَالِقُ الْحَبِّ وَالْقَوَى ۖ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ

یښه الله تعالی خپروونکې^{۱۱} ددانی او د کجورې د هډوکی دې، راوباسی ژوندې دمر نه او راویستونکې دمر دې

مِنَ الْحَيِّ ۖ فُلِکُمْ لِلَّهِ قَالِقُ ۖ قَالِقُ الْإِصْبَاحِ ۖ وَجَعَلَ اللَّيْلَ

ژوندی نه. دغه صفاتو والا الله دې پس څنگه اړولې شی تاسو - خپروونکې د صبا دې او گرځولی نی ده شپه

سَكَنًا وَالْقَمَرَ حُسْبَانًا ۖ ذَٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ۝

وخت دآرام او نمر او سپوږم د حساب لپاره، دا اندازه د زورور ذات ده چه پوهه دې په هرچه

﴿إِنَّ اللَّهَ فَالِقُ الْغَيْثِ وَالنَّوْثِ﴾ داخواړلسم دليل عقلی دې په توحيد اود شرک فعلی درې مبد، ده «فالق» په معنی د موجد اومبدع سره دې، ياپه معنی د خير و نکې سره دې، فلق په معنی د شق او خير و لوسره دې، «حَبّ» جمع ده او «حَبَّة» نى مفرد دې، اودارنگه «نوى» نى جمع ده او «نواة» مفرد دې، قاموس وائى چه نواة د کجورى اډوکی ته وائى او امام رازى رحمه الله وغيره وائى چه د هرې ميوې اډوکی ته وائى، اوبعض وائى چه نواة چه مطلق ذکرش نومرادرينه د کجورې اډوکی وى اود بلې ميوې اډوکی ترينه هله اراده کيږي چه اضافت نى اوشى، لکه، نوى الخوخ، نوى المشمش وغيره، معنی داده چه الله تعالى په خپل قدرت سره کلکه دانه اوچوى اوشين نرم تبخ ترينه راؤباسى، اود کجهورې اودارنگه دنورو ميوؤ، اډوکی اوچوى اوشين دکې ترينه راؤباسى، ﴿يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ﴾ ددماقبل تفسير دې نوددې وجې نه عطف ترک شويدي، د «حى، ميت» نه مراد شين بوټي پيدا کول دى دوچې دانې نه، اوبالعکس يعنى دشين دکى نه وچې دانى پيدا کول، ياترينه مراد عالم جاهل، ياموحده مشرک، يانسان دنطفى نه اوبالعکس، ياد اگني نه چرگ اوبالعکس، مراد دى

﴿يُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ﴾ دا عطف دې په «فالق» باندې، اوتفسير دماقبل نه دې، يعا عطف دې په «يُخْرِجُ» باندې اوعطف دهغه اسم چه مشابه وى د فاعل سره يعنى په معنی د فاعل سره وى، په فعل باندې صحيح دې اوبالعکس هم صحيح دې، لکه، ان المصليين والمصلاتين وافراض الله، (حديث ۱۸)، د «حى» سره صيغه د فعل مضارع ذکر شويده او د ميت سره صيغه د اسم فاعل، نو نکته پکښ دا ده چه اخراج د ميت نه زيات اظهر دې په قدرت کښ او بل دا چه دا اول دې نو د دې وجه نه د دې تصوير او استحضار په ذهن د سامع کښ ډير اهم دې او تصوير او استحضار په صيغې د فعل مضارع سره راځي او په اخراج الميت عن الحى کښ اتيان په اصل سره شويدي ځکه چه اصل په صفاتو د الله تعالى کښ تعبير دې په اسم سره، او امام رازى رحمه الله ونيلى دى چه حى، اشرف دې د ميت نه نو هغه نى په لفظ د فعل سره ذکر کړو چه دلالت اوکړې په اعتناء د فعل د فاعل نه ځکه چه فعل دلالت کوى په تجدد او په صدور ساعة فاعلة باندې، ﴿ذَلِكُمْ اللَّهُ﴾ «ذلکم» مبتداء ده لفظ د «الله» نې خبر دې، دا اسم اشاره ده، دمشاهد اومحسوس دپاره راځي اودات دالله تعالى اگرکه محسوس بالبصر نه دې، ليکن په ذکر دواصافو سره داسې ممتاز شولکه محسوس بلکه دهغې نه هم زيات امتياز، نوددې

وحي نه اشاره ذکرشود چه دغه دي او ((كم)) حرف خطاب دي دلالت كوي په حال دمخاطب. اوددي وحي نه دابدليبي كي، كما، كن، راخي نو د ((لکم الله)) ترجمه داده ده «دغه موصوف په صفاتو سابقو سره» تاسوته وایم، الله دي، ﴿فَأَنَّ تَوَكُّوَكُمْ﴾ ((ای)) به معنی د ((کف)) سره دي دامفعول د «تَوَكُّوْكُمْ» دي یعنی څه رنگه تاسو اړولي شئ دتوحیدنه، اوڅه رنگه څوک داسې خیال كوي چه داتصرف كونكي، ماده، طبیعت یادهر، «زمانه» دي. یا بل څوک هستی، ولی، بزرگ وغیره دي، ﴿فَأَنَّ الْإِسْلَامَ﴾ ((ای هوفالو الاصلاح)) «فالق» په معنی د خالق سره دي یا په معنی دمظهر سره دي اواصلاح په معنی دصباح سره دي یعنی الله تعالی پیداكونكي یا ظاهر وونكي دصباح دي، یا «فالق» په معنی دځوونكي، څیرونكي سره دي نو بیا په عبارت کښي مضاف مقدر دي: ای فالق ظلمة الاصلاح بالاصباح، یا فالق ظلمة الليل بالاصباح، ﴿مَسْكَاً﴾ دامفعول ثاني دجعل دي سکتا مصدر دي په معنی دمسكون فیه سره. یا په معنی د «(وقت السكون)» سره ﴿حُسْبَانًا﴾ داعطف دي په سکتا باندې. او حرف جر مقدر دي ای بحساب «ابن عباس» یا دامعنی ده بحریان بحساب، یا حساناً اسم دي په معنی دحساب سره «(ای جعل الشمس والقمر حساباً للاوقات)» داوقاتو، حساب په شمس اوقمر سره کبري، شمسی قمری حساب متعارف دي، ﴿فَإِنَّ تَقْدِيرَ الْغَيْبِ الْغَلِيْبِ﴾ شپه راوستل ورځ راوستل. نمرسپوړمئ چلول وغیره مذکور تصرفات، صرف هغه ذات کولې شی چه ډیر زوراور او ډیر دلونې علم خاوند وی، که یومعمولی شئ لکه یوسانیکل په غیرد مصری نه نه جوړیگی او په غیر دچلوونكي نه خودبخود نه چلیپی نوداسې عظیم نظام زمونږ په غیردصانع عزیزعلیم نه چلیدلې شی؟

وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ النُّجُومَ لِتَهْتَدُوا بِهَا

او خاص الله هغه ذات دي^{۱۱} چه پیدا کړی ئی دی ستاسو لپاره ستوری د دي لپاره چه لار معلوموي په هغی سره

فِي ظُلُمَاتٍ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ قَدْ فَضَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ

په تیروا د وچي او دریاب کښي، په تحقیق سره مونږ په تفصیل سره بیان کړی دی آیتونه دهغه قوم لپاره چه پوهیږی

وَهُوَ الَّذِي أَنشَأَكُم مِّن نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌّ

او خاص الله هغه ذات دې چه پیدا کړې نې یې تاسو^(۱) د یو نفس (آدم) نه پس تاسو لره ځای د آرام

و مُسْتَوْدَعٌ ۚ قَدْ فَضَّلْنَا الْإِنسَانَ لِقَوْمٍ يُفْقَهُونَ ۝

او ځای د سپارنې دې، په تحقیق سره مونږ په تفصیل سره بیان کړیدی آياتونه د هغه قوم لپاره چه ښه پوهیږي

﴿وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَنْجُومَ﴾ داپنځلسم دلیل عقلی دې، په ((لکم)) کښې لام دانستفاع دپاره دې په نجوم کښې ډیرې نفعې دی دلته ترینه بعض ذکرشویدی، په «لکم» کښې دتولومنافعو ذکر اجمالاً شویدي او وتفصیلاً دبعضو منافعو ذکرشویدي په دې قول سره ﴿لِيَهْتَدُوا بِهَا فِي ظُلُمَاتِ اللَّيْلِ وَالْغَيْرِ﴾ چه تاسوپه دې سره لار او سمت معلوم کړئ په ظلمات دبر او بحر کښې اضافت دظلمات دبر، بحرته لادنی ملاسۀ دې ای ظلمات اللیل فی البر والبحر، یاد ظلمات نه مراد مشته لارې دی نو دظلماتو اطلاق په طریقه داستعارې سره دې، اود بعض منافعو تفصیل په سورت ملک، آیت (۵) کښې دې چه دازینت للسماء، رجوماً للشیاطین دی، اوپه ستوروسره لار، اوسمت معلومول په تیاره کښې، مشاهد دی اوپه دې دور د ترقی کښې هم ورته احتیاج دې لکه دامشاهده ده، ﴿قَدْ فَضَّلْنَا الْإِنسَانَ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ﴾ دامذکور واصله دلائل دی دالله تعالی دقدرت اودتوحید اوچه څوک ترینه فائده نه اخلی نوهغه علم اوهوش نه لری، ﴿وَهُوَ الَّذِي أَنشَأَكُم﴾ داشپار لسم دلیل عقلی انفسی دې دتوحید، د﴿نَفْسٍ وَاحِدَةٍ﴾ نه مراد حضرت آدم علیه السلام دې، ﴿فَمُسْتَقَرٌّ﴾ ای فلکم مستقر، (۱) دمستقر نه مراد صلب دپلاردې او د مستودع نه مراد رحم دموردې (۲) یادمستقر نه مراد دورځې گرځیدل اودمستودع نه مراد د شپې دآرام ځای دې (۳) یادمستقر نه مراد دنیوی ژوند اودمستودع نه مراد محل دې په برزخ کښې

وَهُوَ الَّذِي أَنزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً ۖ فَأَخْرَجْنَا بِهِ نَبَاتَ

او خاص الله تعالی هغه ذات دې^(۱) چه نازلوی د طرف د آسمان نه اوبه، پس راوباسو مونږ په هغې سره زرغونه بوټی

۱ - شپارسم دلیل عقلی

۲ - اولسم دلیل عقلی

كُلِّ هَمَزٌ فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ حَصِيرًا نُخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا مُتَرَاكِبًا ۖ وَمِنَ النَّخْلِ

د هر قسم. پس راو باسو مونږ د دینه شین دکې. چه بیا راو باسو مونږ د هغې نه دانې نه بوبل سوری. او راو باسو مونږ

مِنَ ظُلُمَاتِهَا قِنَوَانٌ كَابِيَةٌ ۖ وَجَنَّتْ مِنْ أَعْتَابٍ ۖ وَالزَّيْتُونِ

د کجورونه د دې د غنچونه وکې. نیزدی (زمکې ته) او راو باسو مونږ باغونه دانگورو. او راو باسو خونه «زیتون»

وَالرَّامَانَ مُشْتَبِهًا ۖ وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ ۖ أَنْظَرُوا

او لار. چه یوشان وی په رنگ او صورت کښې اونه وی یوشان په خوند او میوه کښې. وگورئ نه نظر د غیث سره

إِلَى ثَمَرَةٍ ۖ إِذَا أَمَرَ وَيَنْعِهِ ۖ إِنَّ فِي ذَلِكُمْ

موی د هرې ونې ته کله چه اول میوه راو باسی. او بیا وگورئ پوخ والی د هغې ته. بیشکه پدې مذکور کښ

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ يُؤْمِنُونَ ۖ وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ الْجِنَّ

خامخا ډیر دلائل دی هغه قوم لره چه ایمان لری. او گرځولی دی دوی الله تعالی لره ۱ شریکان. بریان.

وَخَلَقَهُمْ وَخَرَقُوا لَهُ بَلْدِينَ ۖ وَبَدَّلَ بِغَيْرِ عِلْمٍ ۖ سُبْحَنَهُ

او الله پیدا کړی دی دوی. او په دروغه جوړوی دوی الله لره خامن او لوڼه بغیر د علم نه. پاک دی الله

و تَغْلِي عَمَّا يَصِفُونَ ۖ

او لوی دې د هغې نه چه دوی نې بیانوی

﴿وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ﴾ دا ولسم دلیل عقلی (جوی) دې په توحید باندې. مراد د سماء

نه ورپه ده یا خود اسمان مراد دې نومضاف مقدر دې ای من جانب السماء. ﴿فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ﴾ با

سبیه ده دا عالم اسباب دې او متفرق بوتی مسببات دی نوسبب یو دې او مسببات متفرق دی

لکه په بل ځانې کښې ﴿يُسْقَى يَمَآؤَ وَيَجْرُ وَيُقْفَلُ بِمَضْمَنٍ عَلَى بَعْضِ فِي الْأَكْلِ﴾ سورة رعد. آیه

(۴) ﴿تَبَاتَ كُلُّ شَيْءٍ وَرَقَمَ دِمَخْتَلَفَ كِيَاهِ كَانُونِهِ﴾ ﴿فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ﴾ ضمير راجع دې نبات، يا «ماء» يا «كل شئ» ته ﴿خَضِرًا﴾ شين بوټې دوجې کلكې دانې نه، ﴿فَخَرَجَ مِنْهُ حَبًا كَثِيرًا﴾ چه راؤباسو مونږ دهغې نه دانې په يوبل سورې لکه دجوارو وغنموورېشو وگي نو دادانې دغيبو دخزانې نه راځي په زمکه کښې دننه نشته دې، ﴿وَمِنَ النَّخْلِ﴾ خبر مقدم دې ﴿قَتَوَانَ﴾ مبتدا، مؤخره ﴿مِنْ طَلْعِهَا﴾ بدل دې د «(من النخل)» نه، طلع، اول چه رانېسکاره شی دميوي دکجورې نه چه هغې ته کُفَرَى ونيلې شی، يعنی غلاف، کجورې دميوي، غنچې «قنوان» جمع د «قنؤ» ده په شکل دتثنيه، اودارنگه «صنؤ، صنوان» دکجورو گنگ «گنگوچي» ته قنوان ونيلې شی او اوعذق ورته ونيلې شي، اودانگورو هغې ته «عنقود» ونيلې شی، اوداجمع يعنی قنوان صنوان، په حالت دوقف کښې ئې دتثنيه سره التباس دې اوچه حالت دوقف نه وی نوبياي فرق دادې چه په تقدير دتثنيه به نون مکسور وی دائماً اوپه تقدير دجمع به په نون باندې به حرکات ثلاثه راځي بحسب الاعراب، اودارنگه چه داتثنيه وی نو په حالت داضافت کښې به ترينه نون حذف کيږي نو ونيلې به شی «هذه قنواک» اوچه جمع وی نو په حالت داضافت کښې به نون نشي حذف کيدې نو ونيلې شی «هذه قنواک، رأيت قنواک»، اوپه دې باندې قياس دې صنوان، ﴿وَجَعَلْنَا﴾ داعطف دې په «نبات کل شئ» باندې، «ای فَأَخْرَجْنَا بِهِ جَنًّا» ﴿وَمِنْ أَضْطَبِ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَانَ﴾ داهم عطف دې په نبات باندې «ای واخرجنا به شجر الزيتون والرمان» ﴿مُسْتَبْطَا وَمَقَرَّ مُتَشَبِّهٍ﴾ داحال دې د «(زيتون)» نه، اودوجې دسبقيه دزيتون نه اکتفاء اوشوه په حال دده اوقياس دې حال د «رُمان» په دې باندې نومعنی داده «(حال کون الزيتون مشبهاوغير مشابه والرمان کذالک)» يا دا حال دې د «رُمان» نه، دوجې د قُرب نه نو زيتون په ده قياس دې او په کلام کښې تقدير دې «ای مشبهاً بعضها وغير مشابه بعضها» معنی داده چه زيتون بعضې د بعضو سره مشابه وی په مقدار، لون او طعم کښې، او بعضې نه وی، او دارنگه «رُمان» او دارنگه په انگورو کښې بعضې قسمونه مخالف وی دنورونه په رنگ، مقدار وغيره کښې، اودحضرت قتاده رضي الله عنه نه ددې معنی داسې مروی ده چه زيتون اورمان مشابه دی ديوبل سره په اوراقو کښې چه په نظر کونکې باندې اشتباه راولی اومختلف دی په طعم کښې ﴿أَنْظُرُوا﴾ مرادکتل دی په نظر د عبرت سره، ﴿إِنْ قَرَّبَهُ﴾ ثمرجمع د ثمره ده

اوضیر راجع دی هریوته نومعنی داده چه اوگورئی په نظر دعبرت سره میؤ دهریونه

﴿إِنَّمَا أَتَمَّرَ﴾ کله چه اول میوه راؤباسی چه په دغه وخت کښې پکښې مزه نه وی. تروه او مرنې خپه کوی. ﴿وَتَتَوَّاهُ﴾ اوبیاؤگورئ پوخ والی دهغې ته چه خه رنگه خوگه ذائقه اوخوگ بوئ، اوخاسته رنگ، پکښې راغلیدی، دا هرڅه دالله تعالی د غیبو خزانونه راغلی دی. په زمکه کښې داسې خوند، رنگ بوئ نشته دی، ﴿يَتَنَعَّ﴾ په اصل کښې مصدر دی. ﴿يَتَنَعَّ﴾ یعنی یغا، یوغا، ای نضع واستوی، ماضی مکسور العین مضارع مفتوح العین، ابو عبیده وائی چه داجمع دیانع ده لکه صحب صاحب نو ﴿وَيَتَنَعَّ﴾ چه مصدر شی نومعنی داده ﴿انظروا الى حال نضجه﴾ اوگورئ حالت دپوخ والی دمپووته اوچه جمع شی نومعنی داده چه اوگورئ. پخومیؤوته، ﴿وَجَعَلُوا يَوْمَ شُرَكَاءَ﴾ دازجراوشکوی ده، الله، مفعول ثانی دجعل دی اوشرکاء نه مفعول اول دی او ﴿لِلْهَيْبِ﴾ ترینه بدل دی دپاره دتحقیر، اودمفعول ثانی تقدیم دپاره د اشاره دی عظمت هدی جرم ته، اود ﴿جن﴾ نه مراد یاملانکه دی یاترینه مراد پیریان دی یاترینه مراد شیاطین دی، لکه بعض زنادقو وئیل چه ابلیس دالله تعالی روردی خالق دشر دی. بامراد دشریک گرزولودشیاطینونه دهغوئ اتباع ده، اودسورة جن نه معلومیږی چه بعض مشرکینوجنات شریک گرځولی دی، ﴿وَتَخَلَّفَهُمْ﴾ ضمیر یاراجع دی جن ته یاشرک کونکوته، اوبه دی کښې اشاره ده چه مخلوق دخالق سره شریک گرځول ډیر حماقت اوقباحث دی. ﴿وَعَرَّوْا﴾ یعنی په دروغه سره جوړ کړیدی دوی الله تعالی لره ځامن لونه، لکه یهودنصاری چه عزیر ابن الله اوعیسی ابن الله وائی اومشرکین وائی الملائكة بنات الله. ﴿سُجِّنَتْهُ﴾ دا راجع دی ﴿جَعَلُوا لَه شُرَكَاءَ﴾ ته ﴿وَتَمَكَّنَ﴾ داراجع دی ﴿وَعَرَّوْا لَه بَيْنَ وَتَيْنِ﴾ ته ﴿عَمَّا يَشْفُونَ﴾ د دواروسره متعلق دی ای سبحانه عما یصفون وتعالی عما یصفون

أَبَدُ السَّمُوتِ وَالْأَرْضِ إِلَى يَكُونُ لَهُ وَلَدٌ وَلَمْ تَكُنْ

په غیر دمنونې اومثل نه پیدا کوونکې د آسمانونو او د زمکې دی، څنگه کیدی شی هغه لره اولاد. او نشته دی

لَهُ صَاحِبَةٌ ۖ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ۝ فَلِكُمْ اللَّهُ رُكُومٌ

هغه لره ښځه، او پیدا کړی نی دی هرڅې، او دی په هرڅه عالم دی دغه صفونو والا الله دی سناسو رب دی

لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ فَاعْبُدُوهُ وَهُوَ

نشته دې لائق د عبادت پغیر د ده نه، پیدا کونکې د هرڅیز دې پس صرف د هغه عبادت کوئ، اوهغه

عَلَى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ۝ لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ

په هرڅیز باندې کارساز دې، نه مومی یعنې احاطه نشی کولې په هغه د هیڅ چا نظرونه اوهغه احاطه کوی

الْأَبْصَارُ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ ۝

په ځاونداندو، سترگو، اوهغه باریک څیزونه لیدونکې دې، خبردار دې

﴿يَتَّبِعُ السَّمَوَاتِ﴾ داعلت د ((سبحانه وتعالی)) دپاره دې، مبتدأ مقدره ((ای هوبدیع

السموات)) بدیع په معنی دمبدع سره دې یعنی پیدا کونکې په غیر دمثل سابقه نه، نوچه
دزمکې اسمان په پیدا کولو کښې مخکښې مثل، او نمونې ته محتاج نه دې نوشریک اوولد

ته هم حاجت نه لری ﴿أَنْ يَكُونَ لَهُ وَلَدٌ﴾ یعنی دالله تعالی دپاره ولدځکه نشته دې چه
ولد پیدا کړی دزوج اوزوجه متجانسین(هم جنس) نه اودالله تعالی دپاره هم جنس څوک

نشته دې نو،، صاحبه،، یعنی زوجه ورته نشته دې نوولد ورته هم نشته دې اوپه دې کښې
اشاره ده چه کومو خلقو الله تعالی ته دولد نسبت کړې وونوهوئ دالله تعالی دپاره دزوجیت

عقیده نه لرله، ﴿وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ﴾ یعنی تمام اشیاء(کوم چه دشان دهغې نه مخلوقیت وی
مخلوق دی اومخلوق دخالق سره هم جنس نه شی کیدې، اواولادخوهم جنس وی، نودالله

تعالی دپاره ځامن لونړه هم نشته دې ﴿ذَلِكُمْ اللَّهُ﴾ دانتيجه اوثمره ده دماقبل دلائلونه، چه

دماقبل دلائلونه داثابته شوه چه ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾ دماقبل صفاتو ذکر کولو سره داسې تمیزد
ذات دالله تعالی راغې لکه چه محسوس مشاهدوی نوپه ((ذلکم)) سره ورته اشاره اوشوه، چه

دغه دې تاسو ته وایم، الله تعالی، ستاسورب دې، دهرڅه خالق دې بل اله متصرف نشته دې
نوفقط دهغه عبادت کوئ فقط دهغه نه خپل حاجات طلب کوئ، اودې په هرڅه وکیل دې،

دهرڅه دحفظ اودتدبیر متولی دې

﴿لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ﴾ په دنیا کښې الله تعالی په سترگو سره نه شی معلومیدلې، بلکه په

صفتان سره معلومیری چه مخکبني بيان شو، ددې آيت په ظاهر سره استدلال کړيدې معتزلو خوارجو او بعضو مرجو چه دالله تعالى رؤيت نشي کيدې، ځکه ادراک البصر رؤيت دي نونفي د ادراک البصر بعينه نفی د رؤيت ده، اهل سنت والجماعت وائي چه رؤيت دالله تعالى يو په دنيا کبني دې اوبل په آخرت کبني دې هرچه دې په دنيا کبني نوپه دې کبني اختلاف دې چه آيا ممکن دې اوکه نه؟ حقه داده چه ممکن دې ځکه چه حضرت موسى عليه السلام دالله تعالى نه درؤيت سوال کړې وو، ((رب ارنی)) نوکه محال وې نولازميري چه نبی دې خبره وی دهغه څه نه چه محال دې په حق ذات دالله تعالى کبني اوداباطله ده، اويياپه دې کبني اختلاف دې چه رؤيت واقع دې په دنيا کبني په شپه دمعراج کبني دپاره دنبي صلی الله عليه وسلم اوکه نه؟ نودحضرت عائشة رضی الله عنها اوابن مسعود اوابوهريره رضی الله تعالى عنهما نه مروی ده چه نه دې واقع، اودحضرت ابن عباس اوانس اوعكرمه اوحسن بصری رضی الله عنهم وغيره نه مروی ده چه واقع دې، اوبعض علماؤ ددواړوقولينو په مينځ کبني تطبيق کړيدې، اوهرچه دې رؤيت دالله تعالى په آخرت کبني نوپه دې اجماع ده چه مؤمنانو ته به نعمت دديدارالهي ملاويگی، په دې باندې دليل قرآن، حديث اجماع دي، په قرآن کبني درؤيت دباری تعالى ذکرپه ديروآياتونو کبني دي لکه: (۱) ﴿وَيَوْمَ يُنْفَخُ الصُّورُ ۚ إِنَّ يَوْمَئِذٍ ظُورُهُ﴾ (القيامة ۲۲)، (۲) ﴿كَلَّا إِنَّكُمْ عَنْ رَبِّكُمْ رَوَيْتُمْ يَوْمًا فَخُذُوا ۚ﴾ (مطففين ۱۵)، امام شافعی وائي چه هرکله کافران دمعصيت او کفرسره محروم دي دديدارالهي نه نو ثابت شو مؤمنانولره ديدارالهي په وجه دايमान او طاعت سره، امام مالک عليه السلام وائي چه که چرې مؤمنانو ته ديدار حاصل نه وی نو کفاروته به الله تعالى داپيغور نه وی ورکړې (۳) ﴿لِّلَّذِينَ أَحْسَنُوا لَسْتُ وَبِإِذِهِ ۚ﴾ د زياده نه مراد ديدارالهي دي، اواحاديث په حق درؤيت کبني تواتر ته رسيدلی دی، ((انکم سترون ربکم كما ترون القمر ليلة البدر)) الی غير ذلک - اوهرچه ده اجماع نوتول اهل حق دزمانې دنبي صلی الله عليه وسلم نه تردې زمانې پورې متفق دی په دې چه رؤيت دباری تعالى حق دې به آخرت کبني، اوهرچه دې جواب ددې آيت نه نوهغه په ديرو وجوهاتو سره دې (۱)، دلنه نفی د ادراک راغليده نه درؤيت، اوددې دواړو په مابين کبني فرق دي، ادراک علم ته وائي په کنه اوحقيقت باندې، ياعلم په وجه د احاطې سره، اوحضرت موسى عليه السلام د ادراک نفی کړيده سره د اثبات درؤيت نه، ﴿فَلَمَّا تَرَاكَ الْجَعْمَانِ قَالَ أَصْحَابُ مُوسَى إِنَّا لَمُدْرِكُونَ ۚ﴾ (سورة شعراء، آيت

٧١. نومعلومه شوه چه ادراك غير دې دروټ نه نو د آيت مطلب داشو چه د الله تعالى دکنه د ذات ادراك نشي کيدې يا د الله تعالى د ذات ليدل په وجه د احاطې سره نشي کيدې

(٢) لا تدركه الابصار نفى د ايجاب کلی ده اوسلب کلی نه دې، سلب العموم دې عموم السلب نه دې، معنى ئې داده چه دهر چاسترگى ئې نشي ليدلې بلکه خاص خلق به ئې ويني دامعنى نه ده چه هيڅوک نشي ليدلې، (٣) دانفى دروټ ده په دنيا کښې لکه حضرت عائشه رضی الله تعالى عنها په دې آيت سره استدلال کړيدې په نفى دروټ په دينا کښې.

حاصل دادې چه ﴿لَا تُدْرِكُهُ الْاَبْصَارُ﴾ په نيز دمعتزلو، خوراجو، قضيه سالبه کليه دائمه مطلقه ده او په نيز د اهل سنت باندې دا رفع د ايجاب کلی دې، نوسالبه جزئيه مطلقه عامه ده ﴿وَهُوَ يُدْرِكُ الْاَبْصَارُ﴾ د ابصار و ذکر دمجانست په وجه دې او الله تعالى دهرڅيز ادراك کوي

• ﴿وَهُوَ الْأَلَّطِيفُ الْخَبِيرُ﴾ لطيف مقابل دکثيف دې، كثيف صفت د اجسامودې نودلطيف معنى داده چه ((مالايدرك بالخاصة)) يعنى هغه ذات چه په سترگوسره نه معلوميرى نودادليل شو د ((لا تدركه الابصار) دپاره، او ﴿الْخَبِيرُ﴾ دليل دې د ((وهو يدرك الابصار) دپاره نو د الف نشر مرتب دې، د لطيف معنى داهم کړى شويده چه لطف او نرمى کونکې دبندگانو سره اودامعنى ئې هم کړى شويده، عالم بحفيايات الامور، بغوامض الامور، بدقائق الامور

قَدْ	جَاءَكُمْ	بَصَائِرُ	مِنْ	رَبِّكُمْ	فَمَنْ
په تحقيق سره راغليدى ناسته، ذرائع دحق معلومولو «دليلونه د توحيد» د طرفه د رب ستاسو نه، نو څوک					
أَبْصَرَ	فَلْيَنْفَسِهِ	وَمَنْ	عَمِيَ	فَعَلَّهَا	ط
چه وه ويني حق نو دا د ده خپله فائده ده، او څوک چه روند پاتې شي (حق قبول نکړي) پس وبال به په هغه وي					
وَمَا	أَكَا	عَلَيْكُمْ	بِمَوْثِقٍ	وَكَذَلِكَ	نُصَرِّفُ الْأَبْصَارَ
اونه يمزه په ناسو باندې نگران اودغسې قسم قسم بيانوو مونږ آيتونه ^{١١} دتوحيد (ددې لپاره چه دوى پوهه شي)					

وَلْيَقُولُوا ۖ كَرِهَتْ وَلَعَنَتْهُ لِقَوْمٍ يُعْلَمُونَ ۝

اوجہ وہ وائی دوی، تا دبل چا نہ لوستلی اوزده کړې دې اولپاره ددې چه بیان کړو مونږ داغه قوم ته چه یو هېری

إِنِّعَ مَا أَوْعَى إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ ۖ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ ۖ وَأَعْرِضْ

ننډاری کوه دهغې چه دهغې وحی کړې شویده تاته د طرف د رب ستا نه، نشته دې لاتق د عبادت پسر د ده نه، او مع واپوه

عَنِ الْمُفْرِكِينَ ۝ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَفْرَكُوا ۖ وَمَا جَعَلْنَاكَ

د مشرکانو نه اوکه غوښتي وې الله جبراً مسلمانول د دوی، نو دوی به شرک نوې کړې اونه ئې مفرې کړې مونږ ته

عَلَيْهِمْ حَقٌّ ۖ وَمَا آتَىٰ عَلَيْهِمْ مِنْ نَبِيٍّ

په دوی باندې نگهبان، اونه ئې ته په دوی باندې ذمه وار

﴿فَدَجَّاهُمْ بِمَكْرٍ﴾ داترغیب دې قرآن ته، بصائر جمع دبصيرة ده، بصيرة دزړه بینا ته وائی

لکه بصر دسترگو بینائی ته وائی، مراد دبصائر نه حجج اودلیونه نه دتوحید اودحق دی چه

مذکور دی په قرآن کریم کښې چه په دې سره حق اوهدایت لیدلې شی نو ﴿فَمَنْ أَضَلُّ﴾ چاچه په

دې دلانلوسره حق اوهدایت اوکتلو، ﴿وَالنَّفْسُ وَهْمٌ﴾ نودده خپله فائده ده ﴿وَمَنْ عَمِيَ﴾ اوڅوک چه

روندشو، په دې دلانلو سره ئې حق معلوم نه کړو اوهدایت ئې حاصل نه کړو ﴿فَعَلَيْهَا﴾ نودده

خپل ضرر اونقصان دې، الله تعالی اورسول ته اونورو اهل حقو ته څه ضرر نه رسی ﴿وَمَا آتَا

عَلَيْكُمْ بِمَوْظِعٍ﴾ اوزه نه یم ستاسو حفاظت کونکې اوبچ کونکې دعذاب نه یاد گمراهی نه

یادامعنی چه راگیرو نکې دعملونو په علم اوقدرت کښې، یا نگرانی کونکې جزا د کونکې

بلکه الله به جزاء درکوی- ﴿وَكَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ﴾ داده نه منلو دریمه وجه ده یعنی مونږ

دتوحید دلانل په مختلف طریقو سره ذکر کوؤ دپاره د دې چه دوی ترینه نفع حاصله کړی لیکن

دوی ددیرضد اوتعصب دوجې نه نه منی اواعتراض کوی چه داتادبل چانه زده کړیدی یعنی

داهل کتابونه دې زده کړیدی، دادهغوی خبرې دی، اوته ئې نسب، الله تعالی ته کوی، یعنی

ستاتعلق اوتلمذ داهل باطل سره دې اومونږته داڅکاره کوی چه زه داهل حقونه یم، داسې

ضدتعصب، اواعتراضونه سبب دحرمان گرخی، اوددې آیت نه داهم معلومیږی چه دجاداسې

متعصبانه اعتراضونو ته توجه نه ده پکار، بلکه ددین په خدمت کښې مشغوله اوسیدل پکار دی. نصرف دپته وائی چه یومضمون په مختلفو تعبیرونو او طرزونو سره ذکرشی ددې دپاره چه خلق پرې پوهه شی. خکه خبره ډیره اهمه اوضروری وی، نورآن پاک توحید رسالت، وغیره په مختلفو تعبیرونو اودلیلونو سره ذکرکوی، ﴿وَلْيَقُولُوا دَرَسْتَ﴾ معطوف علیه مقدردي چه (لیعتبرو)، یا (لنقوم الحجة عليهم) دې اود «دَرَسْتَ» معنی داده چه «قرآن وتعلمت»، یعنی دا خبر تا دبل چانه یعنی داهل کتابونه یادیویل بدنام سرې نه زده کړیدی لکه په سورت نحل ۱۰۳ کښې دی، ﴿إِنَّمَا يَكْمَلُ بَشَرًا﴾ اونسبت نې الله ته کوی. او درس په معنی داخفا انحاء سره هم رازی «پتیدل زائل کیدل، لکه اصمعی وائی «درس المزل اذاغفا» حضرت عمر بن عبدالعزیز اوونیل، «فائی خفتُ دروس العلم»، «بخاری، نوکه ده «درست» دامعنی اوشی چه تامحوه اوزائل کرو زور دین،، نوداهم صحیح ده «والله اعلم اولام په «لیقولوا» کښې یالام العاقبة دې اومعنی داده چه مونږ دوی ته دتوحیدواضح بیان په مختلفو طریقو اوکړو نودوی اونه منی اوانجام داسی چه اعتراض اوکړی یالام العلت دې اود﴿وَلْيَكْفُرُوا﴾ په دې عطف دې مطلب دادې چه تصرف آلیات دبعضو دشقاوت سبب شی اودبعضو دهدایت ذریعه شی، «لیشقی ماقوم ویسعد ما آخرون»، «روح» «کما فی قوله تعالی یضل به کثراً ویهدی به کثراً»- ﴿أَلَيْسَ مَا أُوْحِيَ﴾ دا دویم دلیل وحی دې دپاره دتوحید اواشاره ده دپته چه دچامتعصبانه اعتراضونو ته توجه نه ده پکار، بلکه په خپل مقصد کښې لگیدل پکار دی، اود﴿مَا أُوْحِيَ﴾ اهم مقصد دادې چه ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾ ﴿وَأَقْرَبُ﴾ داعراض مطلب دادې چه دهغوی دمخالفت اوعراضونوپروامه کوه، یادامطلب دې چه دهغوی سره قلبی محبت اودهغوی په مجلسونوکښې شرکت مه کوه، اوچاچه دپته منسوخ بایة السیف وثیلی دی نوهغوی داعراض معنی «کف عن القتال» کړیده ﴿وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ﴾ یعنی که چرې اوغواړی الله تعالی جبراً ایمان ددوی نوتول به مسلمانان شی لیکن جبری ایمان مقبول نه دې

وَلَا تَسْأَلُوا الدِّينَ يُدْعَوْنَ مِنْ دُونِ اللَّهِ

او ای مسلمانانو! کنخل مکوی هغه معبودانو ته چه دا مشرکان دهغوی عبادت کوی چه ما سوی د الله تعالی نه دی

فَتَسُبُّوا اللَّهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ كَذَلِكَ زَيْنًا لِّكُلِّ آفَةٍ

پس کنخل به و کری دوی الله تعالی ته، دوجه دبغض او ظلم نه په نابوهن سره، دغسی بنانسته کری دی مونږ هری فرقی نه

عَلَيْهِمْ ثُمَّ إِلَى رَبِّهِمْ مَرْجِعُهُمْ فَيُنَبِّئُهُم بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۝

عمل دهغوئ، بیا به رب د دوی ته پیش کیدل ددوی وی پس خبر به کری دوی لره په هغه عملونوچه دوی به کول

﴿وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ﴾ په دې کښې بیان دطریقه تبلیغ دې کوم شی چه فرض وی نودهنې
 داء، کولو طریقه هم فرض وی لکه مونږ فرض دې نویه صحیح طریقه اداء کولو دهنې فرض
 دی نودتو حید بیانول فرض دی لیکن صحیح طریقه پکښې ضروری ده هغه دا چه د چا په ذات
 دې حمله نه وی او د چا د ذات استخفاف او توهین دې نوي لکه بعضې جذباتیان نورو اهل
 علمو ته د شرک اده، د (بدعت بورئ) وائی ((سب)) کنخلوته اودچا داسې قبائح اونقصاناتو
 بیانولو ته وائی چه په هغې سره دهغه تحقیر اوسپکو والې راځی، اودادوه قسمه دی. یوهغه
 کنخل دی چه فی نفسه منع دی لکه غلیظ قسم الفاظ، اودروغ، بل قسم هغه دی چه دچاکوم
 عیوب اوقبائح بیان شی هغه په هغه کښې موجودوی لیکن هغه ذریعه وی دپاره دحرام، بلکه
 توهین داهل حق وغیرذلک نوداقسم کنخل فی نفسه اگرکه جائز دی لیکن چه ذریعه دمنوع
 دپاره گرځی نوممنوع به وی، دلته **﴿وَلَا تَسُبُّوا﴾** په صیغه دجمع سره راغلیده نومعلومه شوه
 چه داخطاب صحابو ته دې اومقصودترینه ادب خودل دی اورسول الله صلی الله علیه وسلم
 سب، نه دی کری چاته، اوعلماء وائی چه ددینه دااصولی مسئله مستنبطه کیږی چه کوم شی
 فی نفسه واجب اوضروری نه وی بلکه یامباح وی یامستحب وی خو هغه ذریعه گرځی دبل
 ممنوع اوحرام دپاره نوددغه اومستحب ترک ضروری دې اوکول ئې ممنوع دی، البته چه کوم
 شی، واجب یا ضروری وی نودهنې ترک جائز نه دې بلکه کول ئې ضروری دی بشرط القدرة
 اومرارد **﴿الَّذِينَ﴾** نه معبودان باطله دی او **﴿يَدْعُونَ﴾** صله ده، اوعائد د موصول محذوف
 دې چه ((هم)) دې معنی داده چه کنخل مه کوئ هغه معبودانو ته چه مشرکین دهغوئ عبادت
 کوی اوبلنه ئې کوی په خپلو حوانجو کښې **﴿فَتَسُبُّوا اللَّهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ﴾** ((عدوا)) حال مؤکده دې
 مراد ددینه تجاوز عن الحق او ظلم دې، که څوک سوال اوکړی چه مشرکانو خو الله تعالی منلو او
 د عظمت دالله عقیده ئې لرله نوهغوئ به څنگه الله تعالی ته سب اوکړی، جواب دادې چه دضد
 اوغسی دوجې نه کله داسې کیدې شی لکه د، ((عدوا)) نه معلومیږی بعض وائی چه ددینه مراد

سب دې رسول الله صلى الله عليه وسلم ته يامؤمنانوته نوږه عبارت كنښي مضاف مقدر دې ﴿كَذَلِكَ زَيَّنَّا﴾ دادنه منلودپاره څلورمه وجه ده، يعنى هرچاته ،خواه كافران وى يا فاسقان، يا اهل بدعت وى خپل عمل او عقیده ورته خائسته ښكارېږي يعنى ثواب او غيرت نې گنړي

وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَعْمَارِهِمْ لَنِ إِذَا جَاءَهُمْ آيَةٌ

او قسمونه خورى دوى په الله تعالى باندې كلك قسمونه خپل چه قسم دې كچرې راغله دوى ته معجزه،

لَيُؤْمِنُنَّ بِهَا قُلْ إِنَّمَا الْأَيُّتُ عِنْدَ اللَّهِ وَمَا

خامخا دوى به ايمان راوړي په هغې، وه وايه ته چه بيشكه اختيار د معجزاتو الله تعالى سره دې، او څه خبر

يُفْعِرُكُمْ إِلَهَا إِنَّا جَاءَكُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ٥

خبر كړى بى تاسې چه (دوى به ايمان راوړي) بلكه زه خبريم چه دا معجزې چه كله راشي نو دوى ايمان نه راوړي

﴿وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ﴾ دا زجر او شكوه ده ﴿جَهْدَ أَعْمَارِهِمْ﴾ مضبوط قسمونه خپل، جهد مصدر

منصوب دې مفعول مطلق دې، د ((اقسموا)) دپاره په اعتبار د مضاف اليه سره څكه ايمان په

معنى د قسمونو سره دې يا حال دې او مصدر په معنى د اسم فاعل سره دې ((اى مجتهدين ل

ايمانهم)) او مبرد وائى چه دا مفعول مطلق دې فعل محذوف دپاره، ((اى اجتهدوا جهد ايمانهم))

﴿لَنِ جَاءَهُمْ﴾ لام موطنه للقسام دې ((اى والله لئن جاءهم))، ﴿مَلَأَهُ﴾ ددې نه مراد آيات مقترحه

دى يعنى هغه معجزې چه دوى طلب كولې، لكه روايت دې چه دوى ونييل چه اې محمد صلى

الله عليه وسلم، ته مونږ ته وائې چه موسى عليه السلام په خپله عصا باندې حجر او وهلو نودولس

چشمي ترينه جارې شوې، او عيسى عليه السلام مړى جوندى كول نوته هم مونږ ته دغه شان

معجزات ښكاره كړه چه مونږ ستا تصديق او كړو، نونبى صلى الله عليه وسلم ورته او ونييل چه

تاسو څه غواړئې دوى او ونييل چه صفا دسرو زرو كړه، او زمونږ بعض اموات جوندى كړه چه

مونږ ترينه ستا د رسالت تپوس او كړو چه آيا حق دى هغه خبرې چه ته ئى كوي يا باطل دى؟

او مونږ ته ملائكه او خايه چه ستا د رسالت شهادت او كړي، نونبى صلى الله عليه وسلم دوى ته

او ونييل چه آيا، كه زه دغه او كړم نو تاسو به څما تصديق او كړئې، دوى او ونييل چه .. هو په

خدائې قسم چه مونږ ټول به ستا اتباع او كړو، او مسلمانانو د نبى صلى الله عليه وسلم نه سوال

او كړو چه داسې معجزات د ظاهري چه دوى ايمان راوړي، نونبى صلى الله عليه وسلم

اورید و چه دعا و کوی چه صفا سره زرشى نوجبرئیل علیہ السلام را غلبی او وئی وئیل یار رسول الله
 «لک ما جئت» چه ته خه غوارې هغه به اوشی، که ته غوارې چه، صفا، دذهب شی نوشی به،
 لیکن بیاهم دوی ایمان نه راؤری نواله تعالی به ورته خامخاعذاب ورکوی، او که ته غوارې
 نودوی به دغه حال پریگده حتی چه الله تعالی به دوی کښې دتائب توبه قبوله کړی، نودایت
 نزل شو، ﴿إِنَّمَا الْأَيُّمُتُ هِنْدَ آفُو﴾ معجزات زما په اختیار کښې نه دی چه زه نه ظهور او کرم
 بلکه دالله تعالی په اختیار کښې دی او هغه ئی د حکمت او مصلحت مطابق ظاهر وی، او چه په
 ظهور کښې نه مصلحت نه وی نونه نه ظهوری اوتاسو چه دکومو معجزاتو طلب کړیدی،
 نودهغې ظهور د مصلحت خلاف دی، او هر کله چه د مؤمنانو تمنی ده چه معجزات دظاهری،
 ناید چه کفار به ایمان راؤری نو الله تعالی او فرمائیل ﴿وَمَا يَشْعُرُكُمْ﴾ تاسو خه پوهیږئ؟ چه
 دوی به ایمان راؤری، «ما» استفهامیه انکاریه دی او «شعور» علم اوبهوه، ته وائی
 او خطاب مؤمنانوته دی چه دوی تمنی کوله دظهور د معجزاتو او گمان نه کوؤ چه مشرکان به
 په دې سره ایمان راؤری، ((کم)) مفعول اول دی د ((یُشْعِرُ)) دپاره او مفعول ثانی ورته
 مابعد جمله ده، نومعنی داشوه چه تاسو خه پوهیږئ؟ یعنی نه پوهیږئ په دې باندې چه
 معجزات راشی نودوئی ایمان نه راؤری، نوسوال واردیگی چه بیاخو ﴿يُؤْمِنُونَ﴾ پکاروو-
 نجواب کړیدی بعضی علماؤ (۱) چه «لا» زانده دی دپاره د تاکید د انکار (۲) اوبعض وائی چه
 مفعول ثانی د ((بشعرکم)) محذوف دی او په عبارة کښې تقدیر دی اصل عبارت داسې وو
 ((و ما بشعرکم انهم يؤمنون، بل أخبرکم انما اذا جاءت لایؤمنون)) (۳) اوبعض علماء وائی چه «انها»
 په معنی د ((لعلها)) سره دی، (۴) اوبعض وائی چه «انها» جواب د قسم محذوف دی تقدیر
 دارنگه دی ((و ما بشعرکم حاتم السم انما اذا جاءت لایؤمنون))، (۵) اوبعض علماؤ وئیلی دتنی چه
 دباقی دی په خپل حال یعنی په کلام کښې تقدیر نشته دی، اولاً، هم زانده دی بلکه اصلی
 دی، لیکن دا کلام مبنی دی په قانون د دلائلو الاعجاز باندې، ددې توجیه خلاصه داده چه
 خو ک بل چاته تنبیه ورکوی په خطا، دزعم اود علم دهغه باندې نو کله صرف دهغه د علم خطا،
 او خلاف واقع کیدل ذکر کوی او کله ورسره دهغه د خطائی عذر معذرت هم ذکر کوی نو په اول
 صورت کښې کلام مثبت ذکر کیږی او په دویم صورت کښې منفی ذکر کیږی، مثلاً دچا زعم
 او خیال داوی چه فلانې به خما اکرام احترام کوی او په حقیقت کښې هغه اکرام احترام کونکې
 نه وی اود حقیقت علم صرف تاته وی او هغه ته نه وی نوته کله داسې وائی، ((و ما یدریک ان فلانا

بکرمک)) ته څه پوهیرې چه فلانې ستا احترام کوی؟ نو دا صرف دهغه دعلم اوخیال دغلطنې بیان دی. اوکله چه داسې اوواڼی چه ((وما یدریک انه لایکرمک)) نوددې مطلب دادې چه سناخیال خوغلط دې لیکن ته په دې غلطنې کښې معذورئى، ستا خو علم اوخیال دادې چه دې به ځما اکرام کوی نوزه عالم یم په نه اکرام. اوته په عدم اکرام عالم نه ئى نوم معذورئى. عدم دعلم یوعذر دې نویه نفی راوړلو کښې عذرتا اشاره وی اوپه استفهام انکاری ذکرکولو کښې غلطنې دخیال او اعتقاده اشاره وی. ((فکذلک الآیة انما ورد فیها الکلام اقامة عذر للمؤمنین فی عدم علمهم بالغیب فی علم الله تعالى وهو عدم الايمان هؤلاء فاستقام دخول لا، وتبين ان سب الاضطراب: التباس الانکار باقامة الاعذار، وهذان اسمی دلائل الاعجاز)) اعراب القرآن. للاستاذ الدرویش

وَنُقَلِّبُ أَفْعَانَهُمْ وَأَبْصَارَهُمْ كَمَا لَمْ يُؤْمِنُوا بِهِ

ځکه، چه اړو مونږ زړونه د دوى او سترگې د دوى (حق نه) ځکه چه ايمان ندې راوړې دوى پدې باندې

أَوَّلَ مَرَّةٍ وَنَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ

اول ځل او پریږدو مونږ دوى لره په سرکښ د دوى کښې سرگردانه

﴿وَنُقَلِّبُ أَفْعَانَهُمْ وَأَبْصَارَهُمْ﴾ دا علت د ((لایؤمنون)) دپاره دې واو په معنی د علت دې ﴿کَمَا لَمْ يُؤْمِنُوا﴾ کاف هم تعلیلیه دې ((ای لالم یؤمنوا به اول مرة)) او مطلب دادې چه اول دوى د ضد دوجې نه ايمان نه دې راوړې، نو دا سبب دې لپاره د ختم اوسلب استعداد، نو الله تعالى د دوى د زړونو نه د قبول د حق استعداد سلب کړو، اود سترگو نه ئې ورته، دنظر عبرت استعداد سلب کړو ددینه تعبیر په نور وځایونو کښې په ختم اوطبع سره شویډې، اودلته دسمع ذکر نه دې شوې ځکه دلته بحث دمعجزاتو محسوسوډې اودهغې نه دعبرت اخستلودپاره سترگی اوزړونه پکار دی. نه سمع، ﴿وَنَذَرُهُمْ﴾ دا عطف دې په ((لایؤمنون)) باندې. یعنې ((انما اذا جاءت لایؤمنون، وانما اذا جاءت نذرهم فی طغیانهم یعمهون)).

﴿فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ﴾ د «عمه» نه مشتق دې دزړه روندوالی ته وائی، چه لازم ورسره

تخیر او تردد دې

اوومه باره ختمه شوه والله الحمد والآخر

وَلَوْ اَنَّآ نَزَّلْنَا إِلَیْهِمُ الْمَلِیْکَةَ وَكَلَّمَهُمُ الْمَوْتٰی وَحَفَرْنَا عَنْهُمْ كُلَّ حَقْرٍ

نو که چری مونې نازل کرو دوی ته ملانک او خبرې وکړی د دوی سره مړی او راجمع کړو مونې په دوی هر شی

بېلا ما کالوا لیمؤمنوا اِلَّا اَنْ یَقَآءَ اللّٰهُ وَلٰکِنْ اَکْثَرُهُمْ یَجْهَلُوْنَ ﴿۱۰﴾

مخامخ نو بیا هم دوی ایمان نه راوړی، مگر دا که وغواړی الله جبراً مسلمانول د دوی لیکن اکثر د دوی نه جاهلان دی

﴿وَلَوْ اَنَّآ نَزَّلْنَا﴾ دا د ماقبل تفصیل دې چه ((وما یشرکم)) دې. تاسو څه یو هیږنې چه دوی

په ایمان راوړی بلکه دوی ایما نه راوړی اگر که ددوی مطلوبه معجزې ځکاره شی بلکه دهغې

نه زیات ځکاره شی. ﴿وَحَفَرْنَا عَنْهُمْ كُلَّ حَقْرٍ﴾ یعنی که ټول مغیبات لکه جنت دوزخ دوی ته

راجمع شی اود دوی نې اووینی ﴿فَلَا﴾ مخامخ، قیلاً ای مقابله، ومنه، ((وان کان قمیصه قدم

قیل)) ومنه ((قیل الرجل و دېره))، ((حکی ابو زید قیلاً، مقابله، قیلاً، قیلاً)) کله په معنی د

المواجهه سره راخی (قرطبی).

﴿فَاَکَاوْا لَیْمُوْنَ﴾ نوییاهم دوی ایمان نه راوړی ځکه چه په دوی مهر لگیدلې دې. په وجه

د خداوتعصب ددوی سره، نو که چری دوی ضد تعصب ترک کړی، اوانابت اختیار کړی نوالله

تعالی په ورته توفیق دایمان ورکړی، مفسرین وائی چه ددې آیت نه معلومیږی چه دمشاهدې

دمعجزاتو سره نفع لازم نه ده، بلکه اصل څیز طلب صادق اوانابت دې، (شعر)

عاشق که شد که یار بحالش نظرنه کرد ای خواجه درد نیست وگر نه طیب هست

اومولانانې روم وائی (شعر)

آب کم جو، تشنگی آوری دست نا بجوید آیت از بالا وپست

﴿اِلَّا اَنْ یَشَآءَ اللّٰهُ﴾ که الله تعالی اوغواړی اود دوی جبراً په هدایت راوولی نودا دالله تعالی

قدرت نه باهر نه ده خو جبرې ایمان، عندالله معتبر نه دې، حاصل دادې چه ددوی دایمان

راوړلوبل هیڅ صورت نشته سواد جبر او الجاء، نه اودامعتبرنه دې ځکه چه دامنافی دې

دغرض التکلیف سره مکلف هغه څوک وی چه اختیار مندوی مجبور مکلف نشی کیدی

وَكَلَّمَكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِیٍّ عَدُوًّا شَیْطٰنُ الْاِنْسِ وَالْجِنِّ یُوْحٰی بَعْضُهُمْ

او دغسې گرځولی دی مونې هر پیغمبر لره دشمنان شیطانان د انسانانو او پیریانو نه وسوسې اچوی بعضی د دوی نه

إِلَى بَعْضِ زُخْرُفِ الْقَوْلِ غُرُورًا ۖ وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ مَا فَعَلُوهُ

معصوم به. بیاخته کړی شوی د دروغو خبرې لپاره د دهوکه کولو، اوکه خوښه وې د رب ستا نو دوی به دا کار نوي کړی

فَذَرَهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ ۝ وَلِتَضِلِّي إِلَيْهِ أَقْدَةُ الَّذِينَ

س برېږده دوی لره سره د هغې چه دوی دروغ جوړوي. او لپاره د دې چه مائل شی دینه زړونه د هغه کسانو

لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَلِيَعْتَبِرُوا مَا هُمْ مُقْتَرِفُونَ ۝

چه ايمان نه لري په آخرت باندې، او چه بيا، خوښ کړی دوی دا دروغ، او کوی دوی هغه څه چه دوی نی هېسته کوی

﴿وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا﴾ دادنه منلو پنځمه وجه ده، یعنی الله تعالی تکوینی طور باندې.

شیاطین الانس والجن دشمنان گرځولی دی دانیایو دپاره چه هغوی دتوحید اورسالت په باره کښې دخلقو په زړونو کښې وسوسې اچوی، دشرک اودباطل خبرې ورته خاښته کړی.

﴿شَاطِئِينَ الْإِنْسِ وَالْجِنِّ﴾ مفعول اول د ﴿جَعَلْنَا﴾ دې او ﴿مَعَدًّا﴾ مفعول ثانی دې مقدم شوې

دې لپاره د مسارعت بیان د عداوت ته، یا ((جعلنا)) متعدی دې یو مفعول ته چه هغه عداو

دې، او ((شیاطین الانس والجن)) ترینه بدل دې، اودا آیت صریح دلالت کوی په دې چه کوم

انسان دشیطان نیابت کوی نوهغه هم شیطان دې په شکل اوقالب دانسان کښې، قرطبی،

دمالک بن دینارنه نقل کړیدی چه انسی شیطان په مازیات سخت دې دجنی شیطان نه، ځکه

چه جنی شیطان په تعوذ وټیلوسره لارشی، اوانسی شیطان ماگناهونوته راکاږی عیاناً،

حضرت عمررضی الله عنه دیوې زنانه نه واوریده چه داشعرنی وټیلو:

إِنَّ النِّسَاءَ رِياحِينَ خُلِقْنَ لَكُمْ

و کلکم یشهی شم الریاحین

نوحضرت عمر په جواب کښې اووټیل،،

إِنَّ النِّسَاءَ شَاطِئِينَ خُلِقْنَ لَنَا

نعوذ بالله من شر الشیاطین

﴿يُوسَى﴾ په معنی دوسوسې اچولوسره دې ﴿زُخْرُفِ الْقَوْلِ﴾ خاښسته قول، مرادترینه

مزخرف، ملمع، (زراندوه) دې یعنی هغه چه ظاهرشی خاښسته وی، دزرو، رنگ پرې لکیدلې

وی. اودننه خراب وی شیطانی تبلیسات اوهرباطل مذهب کښې خوشنما، دلکش وی. په ظاهر

کښې زروی اودننه زهروی ﴿غُرُورًا﴾ دامفعول له دې په معنی د ((لیغروا)) سره ﴿وَلِتَضِلِّي﴾

عطف دې دې په (غروراً) چه په معنی دفاعل سره دې ﴿وَلَا تَصْنَعُ﴾ په معنی د (تعلیل) سره دې. لکه «فقد صفت قلوبكم» یا په حدیث کښې دې، «(فاصلی لها الاناء)» اوضمیر د ﴿وَلَا تَصْنَعُ﴾ راجع دې زخرف القول ته، یا واوژانده دې او «(لتصلی)» دجعلنا سره متعلق دې ﴿وَلَا يَرْصَوُ﴾ په «(لتصلی)» باندې معطوف دې ﴿وَلَا يَغْتَرِبُوا﴾ «(ای یکسبوا)» حاصل داچه کوم انسان جاهل چه په آخرت ایمان نه لری اود آخرت غم ورسره نه وی نوهغه اول دزخرف القول یه ظاهری خاست د هوکه شی نوغوگ ورته کیدی اوزره نې ورته مائل شی. اویبانی خوځ او پسند کړی اویبایرې عمل او کړی نوباطل عملونه همیشه دپاره کوی. دگمراهنی اوله درجه میلان قلب وی. دویمه درجه نې باطل اختیارول او پسندکول وی په اعتقاد دزړه سره. اودریمه درجه په معاصیو کښې عملاً مبتلاکیدل داثماً وی او کوم خلق چه ایمان په آخرت باندې لری نو ایمان هغوی دباطل پرستی نه منع کوی.

اَللّٰهُ اَبْتَنٰی حَكَمًا وَهُوَ الَّذِي اَنْزَلَ

آیا غیر د الله تعالی نه طلب کړم زه بل څوک فیصله کوونکې او حال دا چه الله تعالی هغه ذات دې چه نازل کړی نی دې

اَلَيْكُمْ اَلِكُنْ مَفْضَلًا وَالَّذِي اَتَيْلَهُم اَلِكُنْ يَعْلَمُونَ

ناستو کتاب چه پکښې تفصیل دې. اوهغه کسان چه ورکړې مونږ دوی ته کتاب. د دې یقین کوی

اَلله مُنْكَلٌ مِّنْ رَّبِّكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُوْنُ مِنَ الْمُنْكَرِيْنَ ۝

چه بیشکه دا کتاب نازل کړې شويدي د طرف د رب ستا نه په حقه سره پس هرگز مه کیره د شک کوونکو نه

﴿اَفْتَرٰ اَللّٰهُ اَبْتَنٰی حَكَمًا﴾ مشرکینولکه چه دمعجزاتو طلب کړې ووچه دهغې جواب

مخکښې تیرشونودغسې دوی نبی صلی الله علیه وسلم ته داسې هم وئیلی وو «(اجعل بیننا وینک حکماً من احوال اليهود وان شئت من اساقفة التصری لیخبرنا عنک)» چه ته یوحکم «فیصله کونکې مقررکړه، دعلماؤ دیهودو یانصاراؤ، یواسقف (عالم) چه فیصله اوکړی زمونږ اوستا په درمیان کښې، ځکه چه دخصمینو، اومناظره کونکو دپاره «حکم» پکاروی چه فیصله اوکړی، نوجواب راغې چه دمناظرې په وخت کښې «حکم» فیصله کونکې. دالله تعالی کتاب دې. اوپه اهل کتابوکښې چه کوم، نیکان دی، ضدتعصب نه کوی نوهغوی ددی نائید کوی.

استفهام انکاری په معنی دغی سره دې یعنی (حکم) فیصله کونکې. صرف الله تعالی اودالله تعالی کتاب دې بل څوک (حکم) نشی کیدې، ﴿وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ﴾ دا بیان علت دې چه دالله تعالی نه ماسوی بل څوک حکم نشی کیدې، حکم صرف الله تعالی دې هغه فیصله ددې قرآن په واسطه سره کړیده، نوپه وخت دمنظری کښې فیصله کونکې دالله تعالی کتاب دې کتاب دې ﴿مُفَصَّلًا﴾ داوجه دحکیمت دقرآن ده دامنصوب دې حال دې د ﴿الْكِتَابِ﴾ نه. اودمفصلاته مراد دا دې چه دایمانیاتو او عقائدو تفصیل پکښې پوره موجود دې ﴿وَالَّذِينَ آمَنَتْهُمْ﴾ دادلیل نقلی دې دمومنین سابقینو نه، مراد داهل کتابونه هغه دی چه ایمان ئې راوړې دی اوضد تعصب نه کوی، نودوئ هم ددې اقرار کوی او عقیده لری چه دقرآن فیصله حقه ده اوقرآن حکم دې ﴿فَلَا تَكُونُوا﴾ خطاب نبی صلی الله علیه وسلم ته دې او مرادترینه امت دې

وَمَنْتُمْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا لَا مُبَدِّلَ

او تام اومکمل دې دا کلام د رب ستا په ریشتنوالی او په انصاف سره، نشته دې هېڅ څوک بدلونکی

لِكَلِمَةٍ ۚ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ۝ وَإِنْ تُطْعَ أَكْثَرُ مَنْ

د کلماتو د الله «د قرآن او هغه هرڅه آوری او پوهه دې په هرڅه. او که ته تابعداری وکړې د ډیرو هغه ظفر

فِي الْأَرْضِ يُهْلِكُكَ عَنْ سَيِّئِ اللَّهِ ۚ إِنَّ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ

چه په زمکه کښې دی، واورې به تالره د لارې د الله تعالی نه، دوئ تابعداری نکوی مگر د گمان کوی،

وَأَنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ ۝ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ مَنْ يَهْلِكُ

او ندی دوئ مگر په اټکل روان دی «دروغ وانی». بیشکه رب ستا هغه ښه پوهه دې په هغه چا چه لرې شی

عَنْ سَيِّئِهِ ۚ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ۝

دلارې دهغه نه، او هغه ښه پوهه دې په هدایت موندونکو باندې

﴿وَمَنْتُمْ كَلِمَتُ رَبِّكَ﴾ دایله وجه دحکیمت ده، دکلمې نه مراد کلام دې یعنی قرآن یعنی دا کلام مکمل اوتام دې په صدق او عدل سره، صدق راجع دې اخباراتو ته او عدل راجع دې اوا مرونواهی وټه، یعنی ددې کلام ټول اخبارات رشتیا دی، دکذب او خلاف واقع امکان نه

لری اوددې کلام ټول احکامات، او امر اونواهی سراسر د عدل انصاف نه ډک دی. د ظلم بې انصافې هیڅ شائبه پکښې نشته دي. نوځکه دې حکم دې بعض وانی چه د ﴿كَلِمَتُ رَبِّكَ﴾ نه مراد دین دې یاد لامل د توحید دی (روح) ﴿صِدْقًا وَعَدْلًا﴾، حال دې په معنی د صادقاً عادلان سره. یا منصوب بنزع الخافض دې ((ای بالصدق والعدل)) یا منصوب بنابر مفعولیه مطلقه دې په اعتبار د موصوف مقدره سره ای تمام صدق و عدل، ﴿لَا مُبَدِّلَ﴾ د ابله وجه د حکمیت ده. یعنی په قرآن کریم کښې څوک تبدیل تحریف لفظی نشی کولی. محفوظ دې د تحریف نه او په مخکنو کتابونو کښې تحریف واقع شوی دي. یادامعنی ده چه د قرآن په وعدو وعید کښې تبدیل، خلف، نشی راتلې، امام رازی رحمته الله علیه داسې معنی کړیده چه د قرآن پاک په دې قوی دلالتو کښې منکرین، شکوک شبهات، تبدیل، نشی پیدا کولی.

﴿وَلَنْ تَجْعَلَ اَسْخَرَ﴾ د از جردې اود مشرکینو د دلیل جواب دې. دوی، اکثریت د حقیقت دلیل گرځولو، نو مطلب دادې چه هر اکثریت د حقیقت دلیل اوسندنه شی کیدی اودا مطلب نه دې چه دهیجا اکثریت دلیل اوسندنه دي، د مؤمنو صلاح او اکثریت په یو خبره دلیل د حقیقه وی. اود دې وجې نه ﴿اَسْخَرَ مِنْ فِي الْاَرْضِ﴾ ذکر شوی دي، اکثر المؤمنین نه دې ذکر شوي

فانده. د موجوده زمانې غیر مقلدینو ته چه اووئیلې شی چه د مسلمانانو صلاح او اکثریت د تقلید قائل دی نودوی په جواب کښې د آیت پیش کوی، د اکثر المؤمنین اود اکثر من فی

الارض فرق نه کوی اود اکثر المؤمنین اطاعت سبب د گمراهی گرځوی (قالی الله المشتکی) ﴿اِنْ يَّبْتَغُونَ اِلَّا الظَّنَّ﴾ دا علت د ﴿يُضِلُّوْكَ﴾ دپاره دي، مراد د ظن نه وهم پرستی ده. د شرک حقیقت وهم پرستی ده، یا ترینه مراد د مشرکینو دلیل دې چه د وئیل، چه کوم چه تاسو قتل کړئې یعنی ذبیحه نوهغه خورئ او چه الله تعالی ئې مړه کړې یعنی مرداره نوهغه نه خورئې نو مردارې ته ئې د الله تعالی ذبیحه (قتل کړې شوی، وئیل نودا ظن دي، حاصل دادې چه د ظن نه مراد هغه ظن نه دي چه معتبر دي په شرع کښې، د ﴿يَحْمُرُّوْنَ﴾ نه مراد اټکل بې دلیل خبرې دي.

یا په معنی د بکذبون سره دي- ﴿هُوَ اَعْلَمُ مِنْ يُّضِلُّ﴾ الله تعالی په هر چاچه پوهه دي نودهر چا داعمالو او عقائدو مطابق به بدله ورکوی، ددی ځانې پورې د سورة حصه اولی مضمون نفی د شرک اعتقادی پوره شوه.

فَكُلُوا مِنَّا ذِكْرًا اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ إِن كُنْتُمْ بِالْبَرِّ مُمْرِسِينَ ۝

پس خورئ دهغې^۱ نه چه یاد شوې دې په هغې نوم د الله تعالى خاصه کچې یی تاسو په حکمونو دهغه ایمان لرونکي

﴿فَكُلُوا مِنَّا ذِكْرًا اسْمُ اللَّهِ﴾ د ادسورة دویمه حصه شروع شوه په دې کښې نفی د شرک فعلی کيږي. په دې حصه کښې د نفی د شرک فعلی دپاره درې صورتونه ذکر کيږي (۱) تحريمات غیر الله په څلور عنواناتوسره (۲) تحريمات الله په يو عنوان سره (۳) نذر لغیر الله داهم په څلور عنواناتوسره دې ﴿فَكُلُوا﴾ د اول عنوان دې د ذکر د تحريمات غیر الله دپاره ﴿وَمِنَّا﴾ دمانه مراد هغه حیوانات دی چه مشرکانو دخپلو معبودانو د تعظیم دپاره دخپل طرفه حرام کړيوو یعنې بحیره، سائبه، وصیله، حام، معنی داده چه په کوم حیوان چه خاصه نوم د الله تعالى یاد شوې وی په وقت د ذبح کښ هغه حلال وگنړئ خورئ نې، دلته د خوړلو حکم مقصود نه دې بلکه د حلال گنړلو حکم مقصود دې اود حلال گنړلو عملی ثبوت خوړل دی نوڅکه دخوړلو حکم اوشو ﴿إِن كُنْتُمْ بِالْبَرِّ مُمْرِسِينَ﴾ د ایمان بالایات تقاضا داده چه تحريمات غیر الله عملاً ختم کړې شی.

وَمَا لَكُمْ أَلَّا تَأْكُلُوا مِنَّا ذِكْرًا اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَقَدْ

اوڅه عذر دې تاسولره چه نه خورئ تاسو دهغه څیز نه چه یاد کړې شی نوم د الله تعالى خاصه په هغې او حال دا چه

فَقُلْ لَكُمْ مِمَّا حُرِّمَ عَلَيْكُمْ إِلَّا مَا اضْطُرِرْتُمْ إِلَيْهِ ۝

تفصیل کوی تاسوته دهغه څیزونو چه حرام کړی نې دی په تاسو مگر هغه څه چه مجبوره شئ تاسو هغې ته

وَأَنَّ كَوْنَكُمْ لِمَهْلُوكٍ بِالْمَوْتِ بِغَيْرِ عِلْمٍ إِنَّ رَبَّكَ

او بیشکه ډیر خلق خامغا گمراه کول کوی په خپلو خواهاشتو سره په غیر د علم د دلیل نه. بیشکه رب ستا

هُوَ أَعْلَمُ بِالْمُعْتَدِينَ ۝ وَذَرُوا ظَاهِرَ الْأَيْمِ وَبَاطِنَهُ ۝ إِنَّ الْإِنْسَانَ

هغه ښه پوهه دې په تجاوز کوونکو د حدودو د شرع نه. او پریردئ ښکاره گناه او پټ گناه. بیشکه هغه خلق

يَكْسِبُونَ الْإِثْمَ سَيُجْزَوْنَ بِمَا كَانُوا يَقْتَرِفُونَ ﴿٢٠﴾

چه کسب کوی گناه زرده چه دوی نه به سزا ورکری شی دهغه عملونو چه دوی نی کوی

﴿وَمَا لَكُمْ أَلَّا تَأْكُلُوا﴾ داد ما قبل تا کید دې. ﴿وَقَدْ فَصَّلَ﴾ «فصل» صیغه دماضی ده نو معنی داده چه د دینه مخکښ تفصیل شوې دې حالانکه د دې نه مخکښ مکی سورتونو کښ تفصیل د حرام، حلال نه دې شوې. سورة بقره، مانده کښې تفصیل شته دې خو هغه مدنی دی. د دې سورت نه روستو نازل شوی دی. حضرت تهانوی رحمه الله فرمائی چه سورة نحل مراد دې چه د دې نه مخکښ نازل شوې وو. لیکن په دې کښ دا اشکال دې چه په سورت نحل کښ تفصیل نشته دې. هلته محرمات اجمالاً ذکر دی او تفصیل دلته دې. حضرت الشیخ رحمه الله فرمائی چه دلته ماضی په معنی دمضارع سره ده اومضارع دپاره دحال ده نو (فصل) په معنی د «یُفَصِّل» سره دې لکه په سورة نور کښې ﴿سُورَةُ أَنْزَلْنَاهَا وَفَرَّغْنَاهَا﴾ انزلنا. فرضا. په معنی دمضارع حالی سره دی. ﴿إِلَّا مَا أَضْطَرُّنَا إِلَيْهِ﴾ دا استثناء د «(ما حَرَّمَ)» نه ده. نومحرمات نکه میته، دم، خنزیر، ما اهل به لغیر الله، په وخت داضطرار کښې حرام نه دی. دهلاکت نه دېج کیدو دپاره دهغې خوارک ضروری دې. ﴿وَلَا كَيْدًا﴾ دیر خلق من گهرت قصی بیانوی اونور خلق په هغې سره گمراه کوی، عمرو بن لُحی چه هغه دسوانب رسم اول ایخودلې وو. هغه نی اولین مصداق دې باقی تمام مضلین پکښې داخل دې ﴿ظَاهِرَ الْإِثْمِ﴾ ظاهر گناه هغه دې چه دظاهر بدن سره تعلق لری په دې کښې شرک فعلی داخل دې اوباطن گناه هغه دې چه دزړه اوعقیدې سره تعلق لری اوپه دې کښې شرک اعتقادی داخل دې ﴿سَيُجْزَوْنَ﴾ داوعید دې دلالت کوی په عقاب دمذنب، نه په وجوب، اواهل سنت والجماعت وائی چه مذنب چه توبه اونکړی نویاو ورته عقاب دې په شرط دمشیه سره یعنی که الله تعالی اوغواړی نوعذاب به ورته ورکړی اوکه اوغواړی معافی به ورته اوکړی، سزاور کول واجب اوضروری نه دی به الله تعالی باندې.

وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرْ فِي الْكِتَابِ لَكُمْ عَلَيْهِ وَآلِهِ لُفْسُ

او مه خورئ دهغې نه چه نوی یاد کړې شوې نوم د الله تعالی خاصه په هغې، او بیشکه دا خوږل گناه دی.

وَأَنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُؤْخُونُ إِلَىٰ أُولِيهِنَّ لِيُجَادِلُوكُمْ

او بيسکه سلطان خامخا وسوسې اچوی خپلو دوستانو ته د دې لپاره چه جگړه او مناظره وکړی ساسو سره.

وَأَن أَطَعْتُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ ۝

او که خبره ومنی ناسو د دوی بیشکه تاسو به خامخا مشرکان بن

﴿وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بَاطِلًا﴾ د ابيان د نذر لغیر الله دې ((مالم يذکر اسم الله)) نه مراد دادی

چه خالص نوم د الله تعالی پرې نه وی یاد شوې بلکه نوم د غیر الله پرې ذکر شوې وی یعنی نذر لغیر الله. یا متروک التسمیه عامداً وی نوداپه نیز د احنافو حرام دې. دشوافعو په نیز جائز دي

﴿وَأَنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُؤْخُونُ﴾ شیطاینونه مراد انسی شیطاین او جنی شیطاین دواړه مراد دی

یعنی دوی دخلقو په زړونو کښې وسوسې اچوی، دابن عباس رضی الله عنه نه روایت دې چه مشرکانو شبه او کړه چه کوم حیوان تاسو پخپله مړ کړئ نو هغه خورئ یعنی ذبیحه او چه الله تعالی ئ مړ کړی یعنی میتته نو هغه نه خوری؟ ﴿وَأَن أَطَعْتُوهُمْ﴾ اطاعت په استحلال د حرامو کښې. مشرکین مردار ته حلال وائی نو که تاسو ورته حلال او وائی

﴿إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ﴾ د ادلیل دې په دې چه څوک حرامو قطعئو ته حلال وائی. یا حلال قطعی

ته حرام وائی هغه مشرک، کافر دې. داشرک فی الحکم اوشرک فی التشريع دې البته دکوم شی چه حل حرمت قطعی نوی او په هغه کښې ادله دخل او حرمت دواړه موجود وی نویو جانب ته ترجیح ورکول تفقه فی الدین ده، مقلدینو ته په دې وجه مشرکین وویل چه دوی اتباع دائمو کوی په جهالت مبني ده. دائمه مجتهدینو اتباع شرک فی التشريع ندې. مقلدین خپلو خپلواکامانو ته سارچین وائی اوشارعین ورته نه وائی.

أَوْ مَن كَانَ مَيِّتًا فَأَخْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ

آیا هغه څوک^۱ چه وی دې مړ په جهل اوشرک سره پس جوندې کړو مونږ ده لږه په (علم او ایمان سره) او ورکړو مونږ ده ته

تُورًا تَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ كَمَنْ مَقَلَهُ

تر: «ایمان او د علم، چه گرځی دهغې سره په خلقو کېږي. په شان دهغه چا کیدې شی چه صفت نی دا وی

فِي الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِنْهَا ۚ كَذَلِكَ زُيِّنَ لِلْكَافِرِينَ

چه دې په تیرو د کفر او د جهل کېږی وی. نوی وتونکې دهغې نه. دغسې ښائسته کړې شوی دی کافرانو ته

مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۝ وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ أَكْبَرًا مُمْرِسَهَا

دغه عملونه چه دوی نی کوی او دغسې گرځولی دی مونږ په هر کلی کېږي. غټ خلق مجرمان دهغې

لِيَمْزُكُوا فِيهَا ۚ وَمَا تَمْكُرُونَ إِلَّا

د دې لپاره چه دوی چل ول (جلی) وکړي. په هغې کلی کېږي «د حق خلاف» اونه کوی چل ول مگر

بِأَنْفُسِهِمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ۝

د خپلو نفسونو سره اونه پوهیږی دوی

﴿أَوَمَنْ كَانَ مَيْتًا﴾ دابشارت اوتخويف دې او د مؤمن موحد اود کافر مشرک تمثيل دې

اوپه آيت کېږي تشبيه تمثيلي ده، نو ((اومن کان)) مشبه ده او ﴿كَانَ مَيْتًا﴾ مشبه به دې او

استفهام انکاری دنفی دپاره دې، دميت نه مرادمشرك دې اود ﴿فَأَحْيَيْنَاهُ﴾ نه مراد حياء د

ايمان اوتوحيد دې يا دميت نه مراد جاهل اوداحياء نه مراد علم ورکول دی ﴿وَجَعَلْنَاهُ نُورًا﴾

دنور مرادنوردايمان دې اوحضرت قتاده رضي الله عنه وائی چه ددينه مراد قرآن دې ﴿يَتَمَنَّى يَدُورُ فِي

النَّاسِ﴾ ددې نه مراد عمل دې په قرآن ياترينه مراد دعوت دايمان دې

﴿كَانَ مَيْتًا فِي الظُّلُمَاتِ﴾ ((مئل)) يازاند دې نومعنی داده ((کمن هو في الظلمت)) يا ((مئل)) په

معنی دصفته العجيبه سره مبتداء ده ((في الظلمات)) خبر د مبتداء محذوف دې چه ((هو)) دې

اوداجمله خبرد مئل دپاره دې، معنی داشوه چه ايا هغه څوک چه مشرک وی اوبياورته الله

عالی نور ایمانی نصیب کړی په شان دهغه چاکېدې شی ١٢ چه دهغه صفت او حالت دادې چه دې په ظلماتو دکفر کېنې وی. د ظلماتو نه مراد ظلمات دکفر او د جهل مراد ددی مفسرین وانی چه دا آیت نازل شوی دې په باره د حمزه رضی الله عنه کېنې او ابو جهل کېنې. لیکن حکم ئی عام دی. ابو جهل یو ځل نبی صلی الله علیه وسلم په سر باندې اووهلو. او په یوروایت کېنې دې ((اَنْ اُجَهِلْ رَمَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِقُرْثٍ)) یعنی ابو جهل نبی صلی الله علیه وسلم په قرث (لری) باندې اوویشتلو یعنی گندگی اولرې ئی ورواچونو حمزه چه په دغه وخت کېنې موجوده وو - خکارته تللې وو. نوچه راغلو خبر شو. نو دیر غصه شو. اولینده قوس ورسره ووروان شو او په ابو جهل ئی په وهلو شروع اوکړه. په سر سرئ اووهلو. نو ابو جهل ورنه اووئیل. چه آیا. ته نه گورې. چه ده (یعنی رسول الله صلی الله علیه وسلم) مونږ بې وقوف گرځولی یو. اوزمونږ خدایان ئی بې وقوف گرځولی دی اودپلار نیکه خلاف ئې کړېدې. نو حمزه ددې وخته پورې لامسلمان شوې نه وو خواوئی وئیل چه ستاسونه زیات بې وقوف څوک کیدې شی چه دکانوړو عبادت کوئی، ماسوا د الله تعالی نه. او په دغه وخت کېنې ئی کلمه د شهادت او وئيله اومسلمان شو.

﴿كَذَلِكَ زُيِّنَ﴾ دادنه منلودڅلورمې وجه اعاده ده. ﴿وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا﴾ دا دنه منلو شپږمه وجه ده ﴿أَكْبَرَ﴾ مفعول اول د جعل دې او ﴿مُجْرِمِيهَا﴾ ئی مفعول ثانی دې یا بالعکس دې اولام په ﴿يَسْتَكْبِرُوا﴾ کېنې لام عاقبت دې یعنی دهرکلی لوئی لوئی خلق. سرداران مجرمان دی اود دین حق خلاف منصوبې جوړوی او خلق د قبول د حق نه منع کوی لیکن ددې وبال به بالاخر په دوی راپریوځی خودوی نه پوهیږی.

وَإِنَّا جَاءَهُمْ آيَةٌ قَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ حَتَّىٰ نُؤْتَىٰ

او کله چه راشی دوی ته یوه نښه (معجزه) نو وائی دوی هیچرې ایمان نه راوړو مونږ. تر هغې پورې چه راکړې شی مونږ ته

مِثْلَ مَا أُوتِيَ رُسُلُ اللَّهِ ۚ اللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ

مثل د هغې چه ورکړې شوی دی رسولانو د الله تعالی ته، الله تعالی ښه پېژنی هغه ځای چه مقرر کوی به هغه ځای کېنې

رِسَالَتَهُ ۚ سَيُصِيبُ الَّذِينَ أَجْرَمُوا صَغَارٌ عِنْدَ اللَّهِ وَعَذَابٌ شَدِيدٌ

پیغام خپل. زرده چه وبه رسیږی هغه کسانو ته چه مجرمان دی ذلت په نيزد د الله تعالی اوعذاب سخت

يَمَّا كَانُوا يَمْكُرُونَ ﴿٥﴾ فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ

نه سب د دې چه وؤ دوى د حق خلاف نې جلى كولې پس څوك چه وغواړي الله تعالى هغه نه هدايت وركول

يَفْرَحْ صَدَقَهُ لِلْإِسْلَامِ وَمَنْ يُرِدْ أَنْ يُضِلَّهُ

نو كولاؤ كړى «پرانځي» سينه دهغه لپاره د اسلام. او څوك چه وغواړي الله تعالى حه بې لارې كړى هغه

يَجْعَلْ صَدَقَهُ ضَيْقًا حَرَجًا كَأَمَّا يَصْعَدُ فِي السَّمَاءِ كَذَلِكَ يَجْعَلُ اللَّهُ

نو وركړوى سينه دهغه تنگه. ډيره تنگه. لكه گوياكښي په زور سره په پرده خيزي آسمان ته. دغسې احوى الله تعالى

الرَّجَسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٦﴾

پلټي (لعنت، عذاب) په هغه كسانو چه ايمان نه راوړي

﴿وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ مَائِدَةٌ﴾ داشكوه ده. يعنى دوى د ډير تكبر او جهالت په وجه داسې وائى چه

مونږ ته دې هم رسالت راكړې شى، فرشتى دې مونږ اووينو په مونږ دې نازلې شى. ﴿اللَّهُ أَعْلَمُ﴾

دا جواب ددغه شكوه دې يعنى الله تعالى ته دا خبره خه معلومه ده چه لائق دمرتبي درسات

څوك دې. هر كس او ناكس دنزول دوحى اورسات صلاحيت نه لري.

فانده زمونږ مشايخ وائى اوپه حصن حصين كښ هم دى چه دا مقام دقبوليت ددعادي.

تلاوت كونكې چه دې مقام ته راوړسى. ﴿رُسُلُ اللَّهِ﴾ دُعَاد او غواړي. بيا دې ﴿اللَّهُ أَعْلَمُ﴾ نه

تلاوت شروع كړى

﴿سَيُصِيبُ الَّذِينَ﴾ دا تخويف دې ﴿صَغَارُ﴾ ذلت رسوائى. ﴿عِنْدَ اللَّهِ﴾ يعنى په قيامت

كښي. ياپه عبارت كښي تقدير د مَن دې ((اى من عند الله)). ﴿وَعَذَابٌ شَدِيدٌ﴾ يعنى سره

ذذلت نه عذاب شديد. په دنيا كښي په قتل سره اوپه اخرت كښي په نار سره

﴿يَمَّا كَانُوا يَمْكُرُونَ﴾ باء سببيه ده. اودمكرنه مرادخلق منع كول دى دايمان نه او طلب

د منصب درسات دې نو د متكبرينود تكبر او د مكر سزا. ذلت او عذاب دې ﴿فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ

يَهْدِيَهُ﴾ يعنى منصب درسات خوا الله تعالى هر چاته نه وركوي بلكه درسات دباره خوبعض

خلق الله تعالى منتخب کوی. اودانیاؤ نه علاوه بعض خلق داسې دی چه په دهغوئ په سینو کښې دنورایمانی راتللو صلاحیت شته دې اوبعض خلق چه دمنصب درسالت مطالبه کوی نودوئ په سینو کښې دایمان دپاره هم ځانې نشته دې، دایمان راوړلو صلاحیت هم نه لری. رسالت خودیره لرې خبره ده. دا آیت چه نازل شو نوصحابؤ ددې متعلق تپوس اوکړو دشرح صدر په باره کښې، نونبی صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل، چه دایونوردې چه الله تعالی ئې دمؤمن په زړه کښې واچوی. نودده زړه کلاؤشی اوارت شی ددې دپاره نوصحابؤ عرض اوکړو چه آیاددې دپاره څه علامه شته دې نونبی صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل ((نعم الانابة الى دارالخلود والنجاة عن دارالفرور والاسعداء للموت قبل لقي الموة))، (شیرینی بحواله ابن جریر) یعنی دشرح صدر علامه داده چه انابت کوی جنت ته، بی رغبتی ددنیانه، دمرگ دپاره تیارې کول. مخکښې دراتلو دمرگ نه.

﴿وَمَنْ يُؤْمَرْ أَنْ يُجَاهِدْ﴾ یعنی دگمراهانوشرح صدرنه کیږی ایمان ته بلکه ایمان راوړل ورته دومره مشکل اوگران وی لکه آسمان ته ختل چه مشکل وی او دا آیت دلیل دې په دې چه هرڅه په مشیت د الله تعالی سره دی حتی چه کفر او ایمان هم. ﴿مَكِينًا﴾ معنی تنگ او ﴿حَرَجًا﴾ مصدردې صفت دې دمبالغې دپاره نود﴿حَرَجًا﴾ معنی ده دیره تنگه. ﴿كَأَنَّا بِصَعَكُدْ فِي السَّمَاءِ﴾ دامبالغه ده په ضیق الصدر کښې یعنی سینه ئې تنگه شی اوايمان داخلیدل پکښې داسې محال شی لکه آسمان ته ختل چه عادة محال دی

﴿كَذَلِكَ يَجْمَعُ اللَّهُ الْكَافِرَ﴾ بلکه چه سینه دهغه ئې تنگه گرځولی ده، د ایمان نه نودغسې رجس هم په دوئ اچوی، درجس نه مراد تسلط دشيطان دې، اوزجاج ویلیدی چه رجس په دنیا کښې لعنت دې اوپه آخرت کښې عذاب دې، مجاهد رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ویلیدی چه رجس هر هغه څیز دې چه په هغې کښې خیر نه وی

وَهَذَا صِرَاطٌ رَبِّكَ مُسْتَقِيمًا ۖ قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ

او دا داسلام. قرآن لار د رب ستا ده نیغه، په تحقیق سره مونږ په تفصیل سره بیان کړیدی آیاتونه

بِقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ ﴿٥﴾ لَهُمْ كَارُ السَّلَامِ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَهُوَ وَلِيُّهُمْ

مفہوم: لہ جہ نصیحت قبولی ددوی لپارہ دی^۱ کوردسلامتیا پہ نیز د رب ددوی اوہفہ مددگار ددوی دی

بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٦﴾ وَيَوْمَ يُحْشَرُهُمْ جَمِيعًا ۖ لِمُعْشَرِ الْجِنَّ

سبب دفعہ عمل چہ دوی نی کوی اوپہ کومہ ورخ چہ جمع بہ کپی دوی تولو لہ (وبہ وائی) ای بولہ د سیربانو

لَقَدْ اسْتَكْرَرْتُمْ مِنَ الْإِنْسِ وَقَالَ أَوْلِيَاهُمْ مِنَ الْإِنْسِ

تحقیق سرہ تاسو د خپل ځان تابع کړی وؤ ډیر د انسانانو نه، او وبہ وائی دوستان ددوی د انسانانو نه.

رَبَّنَا اسْتَمْتَعَ بَعْضُنَا بِبَعْضٍ وَبَلَغْنَا أَجَلَنَا الَّذِي أَجَلْتَ

ایرپہ زمونږ نفع اخستی وه بعضو زمونږ په بعضو سره اوسیدلی یو مونږ خپلې هغه نیستی ته چہ تا هغه مقرر کړی وه

لَنَا ۚ قَالَ النَّارُ مَقُومُكُمْ خَالِدِينَ فِيهَا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ ۚ

زمونږ لپارہ (وبہ وائی) الله تعالی چہ اور ستاسو د اوسیدلو ځای دی. همیشه به یی په دې کنبې لیکن که وغواړی الله

إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿٧﴾ وَكَذَلِكَ نُؤَيِّنُ الظَّالِمِينَ بَعْضًا

سکه رب ستا حکمتونو والا خبر دار دې او دغسې ملگری^۲ کوؤ مونږ بعضی ظالمان د بعضو سره

بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٨﴾

په سبب دفعہ عملونو چہ دوی نی کوی

﴿وَهَذَا صِرَاطُ رَبِّكَ﴾ «هذا» اشاره ده قرآن ته یا مضمون سابقه ته چہ نفی دشرک فعلی

او اعتقادی ده ﴿لَهُمْ دَارُ السَّكِينِ﴾ دابشارت دې ﴿عِنْدَ رَبِّهِمْ﴾ ددوی دپارہ ذخیره ده. په علم دانله

تعالی کنبې چہ دهغې علم تفصیلی صرف الله تعالی سره دې ﴿وَهُوَ وَلِيُّهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ ولی

به معنی دناصر، محب، متولی داموروسره دې، یعنی الله تعالی دخپل بنده سره مدد.

^۱ بشارت

^۲ د نه منلو اوومه، ۷، وجه

او محبت کوی. به سبب د اعمالو صالحو سره. اوسولی دامورو ددوی وی اوبل جانه نی نه ساری. ﴿وَيَوْمَ يُحْشَرُهُمْ﴾ د انخويف اخروی دې ﴿يَكْمَشَرُ الْجِنَّ﴾ د دینه محکمی (بقول) مسر دې. به ورځ د قیامت به الله دجنی شیاطینو نه هم تیوس او کړی اودانسی شیاطینونه هم نو دواړه به اقرار د جرم او کړی نوالله تعالی به ئې فیصله او کړی ﴿النَّارُ مَثْوًى لَّكُمْ﴾. دلته په دې آیت کښې سوال دجنی شیاطینو نه مذکور دې لیکن جواب ئې نه دې مذکور. چه هغه اقرار د جرم دې. اودانسی شیاطینو جواب مذکور دې اوسوال ئې استقلالاً نه دې مذکور. ﴿فَإِذْ اسْتَفْتَيْنَا الْإِنْسَ﴾ تاسو دیر انسانان خپل تابع کړی وو او گمراه کړی وو. نودوی به ددې جرم اقرار او کړی لساناً یا سکوت ددوئې اقرار د جرم دې. یعنی دوی به اقرار د جرم او کړی ﴿وَقَالَ أَزَلَيْتَهُمْ مِنَ الْإِنْسِ﴾ هم ضمیر راجع دې جن. ته او ﴿مِنَ الْإِنْسِ﴾ بیان دا ولیاؤ دې یعنی انسی شیطانان به داسې اووا ئې اوددوی نه سوال کیدل صراحةً مذکور نه دې بلکه ضمناً دې نودوی به صراحةً د جرم اقرار او کړی چه ﴿رَبَّنَا اسْتَمْتَعَ بَعْضُنَا بِبَعْضٍ﴾ چه مونږ د یو بل نه فائده اخستلې وه د مشرکانو به په سفر کښې چه په بیابان کښې شپه راغله نوجناتو به شرارت کولو. نو دوی به په هغوی سره استعاذه کوله. وئیل به ئې ((اعوذ بید هذا الوادی من سفهاء قومه)) نوجنات به خوشحاله شو او وئیل به ئې ((سدنا الانس بعد ان سدنا الجن)) مونږ دانسانانو سرداران شو بعد ددې نه چه مونږ د جناتو سرداران وو، نوانسانانو ته به دافائده حاصله شوه چه دهغوی د ترس نه به په امن کښې شو او جناتو ته به سیادت سرداری ملاؤ شوه ﴿وَبَلَّغْنَا آجَلَنَا﴾ د احم اقرار د جرم دې مراد د اجل نه قیامت دې چه دوی ترینه انکار کولو. یعنی زمونږ انکار غلط وو. او مونږ د دغه جرم ارتکاب کړیدې ﴿قَالَ﴾ نوالله به دوی ته د اقرار جرم نه بعد فیصله واوروی چه ﴿النَّارُ مَثْوًى لَّكُمْ﴾ اور ستاسې داوسیدلو ځانې دې همیشه به ئې په دې کښې. ﴿إِلَّا مَا مَكَهَ أَفْهَ﴾ مگر داکه د الله مشیت اوشی نو ستاسو دراؤباسلو قدرت ئې شته دې. اوستاسو همیشه والې په اور کښې هم دالله تعالی په قدرت کښې دې او الله تعالی دهیڅ شی نه عاجزه دې. البته دنصوصو نه داثباته ده چه دوی به همیشه وی په جهنم کښې نومعلومه شوه چه الله تعالی ددوی دراؤباسلو اراده نه ده کړې. او بعض حضرات ددې دامعنی کوی چه اور نه علاوه نور عذابونه ورنه مراد دی لکه زمهریر. او ﴿سَأُزَفِّقُهُمْ صُفُوفًا﴾ او یا ترینه مراد موده

بحره دنیوی ده اودابن عباس رضی الله عنه نه مروی ده چه «ما» په معنی د «من» سره دي
یعنی مگر هغه څوک چه دالله تعالی په علم کښي ده چه دوی به ایمان راوړی.

﴿وَكَذَلِكَ نُؤَيِّدُ بَعْضَ الْأَقْلَامِينَ بَعْضًا﴾ حضرت الشیخ رحمه الله فرمائی چه دادنه منلو اومه (۷)،
وجه ده یعنی په وجه دشرک سره تمام مشرکین دیوبل ملگری اودوستان دی توحیدنه قبلوی.
نکه په سورت عنکبوت کښي دی ((انما نخذم من دون الله اوثا مودة بینکم فی الحیوة الدنیا))

﴿نُؤَيِّدُ﴾ دولایت نه ماخوډدي په معنی ددوستانې اوملگریا سره. اوولایت په معنی
دامارت. سره هم رازی نوپه دي تقدیر معنی داده چه مونږ بعض ظالمان په نورو حاکمان
گرځو. لکه دابن عباس رضی الله تعالی عنه نه مروی دی چه الله تعالی چه دیوقوم سره
خیراراده اوکړی نو ددوی حاکم، خیر، اونیک صالح اوگرځوی اوچه اراده اوکړی دشر نو
حکم په دوی باندې دشر اوگرځوی ((وفی الحدیث کما تکنونون یؤمر علیکم)) یانې دامعنی ده چه
بعض ظالمان په نورو باندې مونږ مسلط کوو، په وړوکی ظالم باندې غت ظالم مسلط شی. او
فضیل بن عیاض وائی چه کله اووینی چه یو ظالم دبل نه انتقام اخلی نودتعجب اوعبرت په
نظر سره ورته گوره، ابن کثیر په روایت دابن مسعود رضی الله عنه سره نقل کړیدی چه نبی صلی الله
علیه وسلم اوفرمائیل ((من اعان ظالما مسلطه الله علیه)) چاچه دظالم سره مدداو کړو نو الله تعالی به
به ده دغه ظالم مسلط کړی، ددې خبرې مشاهده په دې دور کښي ډیره څه کیري، (قرطبی)

د ﴿نُؤَيِّدُ﴾ ترجمه په قرب سره هم شوې ده، «ولی» قرب ته وائی معنی داده چه په قیامت
کښي به قرب، وحدت، په نسل، لسان، وطن سره نه وی بلکه داعمالو په اعتبار سره به وی
لکه ﴿افشروا الین علکوا وَاذنبتم﴾ یعنی ظالمان اودهغوی مناسب عمل کونکی، یوزانې راجمع
کړنې اوجهنم ته ئې روان کړنې.

يُنْفَخُ السَّحَابُ مِنَ الْإِنسِ وَالْإِنْسِ أَلَمَ يَأْتِيَكُمُ الرُّسُلُ

وبه وائی الله تعالی دوی ته په قیامت کښي چه اې ډلې د پیریانو او انسانانو آیا نه وو راغلی تاسو ته رسولان

مِنْكُمْ يَقْضُونَ عَلَيْكُمْ إِلَهِي وَيُنذِرُوكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَذَا قَالُوا

تاسو دجنس نه چه بیانول ئې په تاسو باندې آیتونه ځما، او یرولئ ئې تاسو د ملاقات د دي ورځې ساسونه، نووبه وائی دوی

شَهِدْنَا عَلَى الْفُتُتَا وَغَرَمَهُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَشَهِدُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ

چه اقرار کوز موثر به خپلو خانو، او دهوکه کړیدی دوی لره ژوند د دنیا او اقرار به وکړی دوی به خپلو ځانونو

أَنَّهُمْ كَانُوا كُفْرِينَ ﴿٥﴾ ذَلِكَ أَن لَّمْ يَكُنْ رَّبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرَى بِظُلْمٍ

چه پسته و دوی کافران دا د دې وجه نه چه ندې رب ستا هلاک کوونکې د کلو په سزا د ظلم خبرت سره

وَأَهْلُهَا غَافِلُونَ ﴿٦﴾ وَلِكُلِّ دَرَجَةٍ عَمَلًا

نه داسې حال کې چې اهل دهغې بې خبره وی او د هر یو لپاره مختلفې درجې دی د وجه د عملونو د دوی نه.

وَمَا رَّبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ ﴿٧﴾

او ندې رب ستا غافل دهغې نه چه دوی څه عملونه کوی

﴿يَمَتَّعَرُ لَيْلَى﴾ داتخويف اخروی دې ددينه مخکښې ((يقال لهم)) مقدردي يعنى

دغيامت په ورځ به الله تعالى اوواڼى اې تولىه دجنانو اودانسانانو اياتاسوته رسولان نه

ووراغلى. ﴿رُسُلٌ مِّنْكُمْ﴾ ددينه بظاهر معلومېږي چه په جنانو کښې هم رسولان راغليدى.

ليکن جمهوروعلماءوقول دادې چه دحضرت آدم عليه السلام نه مخکښې چه جنان په زمکه کښې

آبادوونورسولان ورته دجنانوراغليدى اودآدم عليه السلام نه بعددجنانو نه رسولان پيغمبران نه دی

راغلى. البته. دحق داعيان مبلغين، (نذيران) ترينه راغليدى اود﴿مِّنْكُمْ﴾ توجبه

جمهورداسې کوی چه داپه اعتباردمجموعى سره دې لکه په دې قول دالله تعالى کښې ﴿يَسْمَعُونَ

يَسْمَعُونَ﴾. ((اى من مجموعهما)) ځکه لولؤ دبحر مالح، نه راؤزى. نو د ((منکم)) معنى ده ((من

مجموعهما)) اودا په دې سره هم صادقېږي چه يوازی دانسانانو نه رسولان راغلى وی. دويمه

سوجه داده چه رسل په معنى دنذيران سره دې نورسل الجن نذيران اودعيان دحق دی. لکه به

دی قول دالله تعالى کښې. ﴿وَإِذْ صَرَقْنَا إِلَٰكَ نَفَرًا مِّنَ الْيَمِينِ﴾ الی قوله. ﴿وَلَوْ أَنَّ قَوْمَهُم مُّشْرِكُونَ﴾

دریمه توجیه داده چه مخکښې دادم عليه السلام نه جنانو ته رسولان ليکى شوی ووونويه خطاب

دجنانوکښې هغوی مراددی. ﴿يَسْمَعُونَ﴾ دبعت درسلانو مقصد، آياتونه بيانول دی. يعنى

موجود و او تذکیر بمابعد الموء یعنی قیامت تذکیر دے ﴿قَالُوا شَهِدْنَا﴾ ددی شہادت نہ مراد اعتراف دے دراتلو درسولانو او دتبلیغ دھغوی او اقرار دخیل جرم دے چه شرک کفر انکار ہیامت دے ﴿وَقَرَنَهُمْ﴾ داعلت دانکار او دتکذیب دے

﴿وَشَهِدُوا عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ اَنْهُمْ كَانُوا كٰفِرِيْنَ﴾ یعنی دوی به په قیامت کنبی داشہادت و اقرار او کری چه مونہ په دنیا کنبی کفر کړیدی په بل آیت کنبی دی چه دوی به د کفر نه نکار او کری وائی به ﴿وَاَقْرَبْنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِيْنَ﴾ سورة انعام، آیت ۲۳، نودا محمول دے په تفاوت دحوالواو واقعو په یوه موقعه کنبی به انکار او کری او په بله موقعه کنبی به اقرار او کری، نہدت ددوی دوه خله ذکر شو، ﴿شَهِدْنَا عَلٰٓى اَنْفُسِنَا﴾ ﴿وَشَهِدُوا عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ﴾ نواول شہادت دپاره دفرار دے په راتلو درسولانو او په تبلیغ دھغوی او دویم شہادت دپاره د اقرار دے په جرم، یا اول نہادت حکایت دے دقول دھغوی چه دوی څنگه قول او اعتراف کړی وؤ او دویم شہادت بیان ددم دنظرئی، او دخطائی درائی دپاره دے ﴿فَلَاک﴾ دا ارسال درسل ددی وجہ نه دے چه الله تعالی چاته سزا او هلاکت دگناه په وجہ سره تر هغې پورې نه ورکوی چه تر څو پورې رسولان نه وی رالیږی، د ﴿وَقُلُوْا﴾ نه مراد او بد عملونه نه د خلقودی اوباء سببه ده، ﴿وَاَهْلًا عٰوِلُوْنَ﴾ حال دے یعنی په داسې حال کنبی الله تعالی څوک دکفر او گناهونو په وجہ سره نه هلاکوی چه دوی بې خبره وی نو دخبرولو دپاره الله تعالی رسولان رالیکی، ﴿وَلَمَّا کُلٌّ دَرَجَتْ﴾ تنوین په «کُلٌّ» کنس عوض دے دمضاف الیه نه (ای لکل عامل درجت)، او په دے کنبی اشاره ده چه مدار د جزا سزا په اعمالودے، ((ان خیرا فخیروان شرافتر))

وَرَبُّكَ الْغَفِيْرُ ذُو الرَّحْمٰتِ اِنْ يَّهَآ يُدْهِمْکُمْ وَ يَسْتَغْلِبْ

لورب ستا بې حاجته دے، خاوند درحمت دے، که وغواړی نو بویه ځی هلاک به کړی، تاسو، او نائبان به کړی

مِنْۢ بَعْدِکُمْ مَا يَهَآءُ کَمَا اَلَمَّاکُمْ مِّنۢ دُزِیَّةٍ قَوْمِ اٰخِرِيْنَ ۗ اِنْ مَا

روستو ستاسو نه هغه څوک چه خوښه ئی شی لکه چه پیدا کړی ئی یئ تاسو د اولاد د قوم نور نه بیشکه هغه

تُوعَدُونَ لَأَنَّا وَمَا آتَاكُمْ مَعْجِرَاتِنَا ۝ قُلْ يَقُولِ اعْمَلُوا

چه وعده نمی کنید منی ناسوسره خامخا راتلونکی دی. اونه بین تاسو بیج کیدونکی وه وایه ای نومه خما عمل کوئی تاسو

عَلْ مَكَاتِبِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ۝ مَنْ تَكُونُ

به طریقه خبله باندی. بیشکه زه هم عمل کوونکی یم. زر دی چه تاسوته به معلومه شی. چه خوک دی چه وی به

لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ۝ وَجَعَلُوا

هغه لره بیه انجام به دآرد آخرت کنی. بیشکه نشی بیج کیدی ظالمان «الله تعالی د عذاب نه. او مقرر کوئی دوی

يَلَهُ مِمَّا ذَرَأَ مِنَ الْحَرْثِ وَالْأَنْعَامِ نَصِيبًا فَقَالُوا هَذَا لِلَّهِ

الله تعالی لره دهغی نه چه پیدا کړی ئی دی. د فصلونواو خاروونه برخه. پس وائی دوی دا برخه د الله تعالی ده

يَرْعَاهُمْ وَهَذَا لِمَشْرَكَاتِنَا ۝ فَمَا كَانَ لِمَشْرَكِهِمْ فَلَا يَصِلُ

به گمان د دوی او دا برخه زمونږ د شرکاؤ لپاره مقرر ده. پس هغه برخه چه مقرر وی لپاره د شرکاؤ د دوی پس هغه نه رسی

إِلَى اللَّهِ ۝ وَمَا كَانَ لِلَّهِ فَهُوَ يَصِلُ إِلَى مَشْرَكِهِمْ ۝ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ ۝

الله تعالی نه. او هغه برخه چه مقرر کوئی لپاره د الله تعالی نوهغه رسی شرکاؤ د دوی ته. ډیره بده ده هغه فیصله چه دوی ئی کوئی

﴿وَرَبُّكَ الْغَفُورُ﴾ الله تعالی بی حاجته دی نوییغمبران لیگل او تاسوته اطلاع درکول

د احتیاج دوجی نه نه دی بلکه. ﴿ذُو الرَّحْمَةِ﴾ د رحمت په وجه دی او استغنا ئی ډیره ده

نوکه او غواری نوتاسوبه ختم کړی او نور خلق به پیدا کړی اونومونه بی تاسوته ښکاره ده چه

تاسو ئی د اولاد دنور قوم نه پیدا کړی بی. نود اتخويف دی چه که الله تعالی او غواری نوتاسو

به ښاه او بر باد کړی. ﴿إِن كُنْتُمْ تُحِبُّونَ﴾ ای مشرکانو. د شرک سزایقینا راتلونکی ده تاسو

ترینه نه شئ بیج کیدی ﴿قُلْ يَقُولِ﴾ داهم تخويف دی. د کفر او شرک سزا. که فی الحال نشته

دی خولگ شان بعد به تاسوته معلومه شی په مشاهدې د عذاب سره چه دچا انجام خراب

اود چاچه دی

لَقَاءَ بِرْغِيهِمْ وَالْأَعَامُ حُرْمَتِ ظُهُورَهَا

چه وغواړو مونږ. په گمان د دوی کښې او بعضې څاروی حرام کړې شويدي سوریدل د هغې په ساکنو.

وَالْأَعَامُ لَا يَذْكُرُونَ اِسْمَ اللَّهِ عَلَيَّهَا

او بعضې څاروی داسې دی چه نه یادوی دوی خالص نوم د الله تعالی په هغې باندې په وخت د ذبح کښې

أَفْرَأَهُ عَلَيْهِمْ سَمِعَ جَزَائِهِمْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ

په سبب د دروغ جوړولو په الله. زرده چه سزا به ورکړی دوی ته په سبب د دې چه دوی دروغ جوړول

﴿وَكَذَلِكَ نَذَرُ﴾ دادند زلفیر الله دریم صورت دې، ﴿شُرَكَاءُ تَقْتُلُونَ﴾ په حذف

دمضاف سره فاعل د ((زَيْن)) دې ای حب شرکانهیم یعنی لکه څه رنگه چه مشرکینو په خپلو.

غلو، میوو، حیواناتو- کښې، دغیر الله حصه مقرر کړې وه نودغه شان، دهغوئی په نوم به ئې

خپل اولادهم نذر کوؤ، اودهغوئ دمحبت په وجه به ئې دهغوئ په نوم ذبح کوؤ، بعض

مشرکینو به داسې نذر کولو چه که خامن ئې لسوته اور سیږی، نویوپه پکښې دبت په نوم ذبح

کوی، لکه بعض شیعه گانو داسې کړی دی چه د مُحَرَّم په ورځ ئې خپل زوی ذبحه کړې

دې، حضرت الشیخ رحمته الله علیه به وئیل چه «هم دغه بهادر شیعه وو، اوچه صرف خپل مخونه به

خپړو وهی، اوماتم جړاکوی، نو دا دله گان شیعه دی»، ﴿لِيَذْبُوهُمْ وَلِيَأْكُلُوا مِنْ ثَمَرِهِمْ﴾

نذرلفیر الله سره دوی هلاک شی، اودین د اسمعیل عليه السلام او ابراهیم عليه السلام چه توحید خالص دې

د اابه گډوډشی، ﴿وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ﴾ او که الله تعالی غوښتلې جبراً مسلمانول ددوی نودونی په

شرک نوې کړې لیکن جبری ایمان مقبول نه دې، ﴿وَقَالُوا هَذِهِ أَهْلُكُمْ﴾ دادتحريمات غیر الله

بیان دې دویم وار، اودلته دڅلورو صورتونو ذکر دې (۱)، اول داچه ﴿أَفْتَدُّوا عَنْهُمْ وَهُمْ جُنْدٌ لَا

يَلْمِزُهُمْ إِلَّا مِنْ لَحْنٍ﴾ بعض حیوانات اوفصل دعامو مخلوقدپاره ممنوع اوحرام دی

مگردبستانودخادمانواومنجورانودپاره جائز دی (۲)، دویم ﴿وَأَنفَرْتُمْ مَعَهُمْ ظُهُورُهَا﴾ هغه حیوانات

چه دبستانودپاره به ئې مقرر کړی وو نو په هغې باندې ئې سورلی کول حرام گنرل، (۳)، دریم

صورت ﴿وَأَنفَرْتُمْ لَا يَلْمِزُونَ أَسْمَاءَهُمْ﴾ ددینه مراد دادي چه چه په وخت دذبح کښې ئې په هغې

بندی دالله تعالی نوم نه ذکر کولو بلکه داصنامو په نوم نی ذبح کول نوداندر لغیر الله دی. یا دا
معنی ده چه دوی په هغې باندې حج له نه تلل اودنیک کار دپاره نی په هغې رکوب نه کوو ځکه
عادت جاری دې په دې چه په کار خیر باندې دالله تعالی نوم ذکر کیری، نودا ذم دې په ترک دفعل
خبر ﴿اَفَرَأَیْتُمْ مَکَیْهَ﴾ چه کوم کارونه نی کول نو هغه به نی الله تعالی ته منسوب کول اودا په الله
تعالی باندې دروغ جوړول وو

وَقَالُوا مَا فِي بُطُونِ هَذِهِ الْأَنْعَامِ خَالِصَةٌ لِّدُكُورِنَا وَمَحْرَمٌ

او وائی دوی هغه څه چه په گېډو د دې څاروؤ کښې دی. خالص احوال، دی لپاره د نارینوؤ زموږ او حرام دی

عَلِ الْأَوَاجِثَ ۚ وَإِنْ يَكُنْ مَیْمَنَةً فَهُمْ فِیْهِ شُرَکَاؤُ ۚ سَیَجْزِیْهِمْ

له زباتو زموږ. او که وی مردار یچې پس دوی ټول (تر ښځې) به هغې کښې برابر شریک دی. زرده چه سزا به ورکړی دوی ته

وَضَفَّهُمْ ۚ إِنَّهُ حَکِیْمٌ عَلِیْمٌ ﴿٥﴾ قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ قَتَلُوا

د غلط بیان د دوی. بیشکه هغه خاوند د حکمت او پوهه دې. په تحقیق سره تاوانیان دی هغه کسان چه قتل کړی نی دی

أَوْلَادَهُمْ سَفَهًا بِغَيْرِ عِلْمٍ وَحَرَّمُوا مَا رَزَقَهُمُ اللَّهُ

جبل اولاد به کم عقلنیا سره بغیر د پوهې (دلیل) نه او حرام کړی نی دی هغه څه چه حلاله روزی ورکړې وه الله تعالی دوی ته.

الْفَرَاۗءَ عَلَى اللَّهِ ۚ قَدْ ضَلُّوا وَمَا كَانُوا مُهْتَدِیْنَ ﴿٦﴾

د دوحه د دروغو جوړولو نه په الله تعالی باندې، په تحقیق سره گمراه دی دوی اونه دی هدایت موندونکی

﴿وَقَالُوا مَا فِي بُطُونِ هَٰذِهِ الْأَنْعَامِ﴾ دا څلورم صورت دې دبجائر او سوانب په خیتو

کښې به چه کوم بچې (حمل) وونو مشرکینوبه وئیل چه که داجوندې پیداشی نودا خالص
دنارینو دپاره حلال دې او په زنانو باندې حرام دې او که مرییداشی نونارینه او خزی ټول په دې
کښې شریک دی دټولو دپاره حلال دې ﴿خَالِصَةً﴾ کښې تاء دتانیث دپاره نه ده بلکه دمبالغې
دپاره ده لکه علامه اوددې وجې نه ﴿وَمَحْرَمٌ﴾ مذکر ذکرشویدي نو د ﴿خَالِصَةً﴾ معنی
داده چه حلال دې سره دخصوصیت نه ﴿قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ﴾ په دې کښې دواړه مضمونونه .
ننرلغیر الله، تجریمات غیر الله، دوباره بالاجمال ذکر کیری. ﴿قَتَلُوا أَوْلَادَهُمْ﴾ او قتل

داو لاد به كله د نذر لغير الله دپاره وو. او كله به دخوف د فقر د وجې نه او كله به د عار د وجې نه وو ﴿اَسْرِتُمْ﴾ نصب دمفعول له په وجې دې د ﴿وَحَرَّمُوا﴾ دپاره. يا حال دي نو مصدريه معنی دفاعل سره دي يا مفعول مطلق دي په اعتبار د موصوف مقدر سره چه حراما دي

وَهُوَ الَّذِي أَنشَأَ جَنَّاتٍ مَّعْرُوشَاتٍ

او الله تعالى هغه ذات دي چه بيدا كړې نى دى باغونه غوړولې سوي په خير وغيره

وَاغْيَرَ مَّعْرُوشَاتٍ وَالتَّغْلُ وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفًا أَكْلُهُ

اوځينې داسې چه نوى غوړولې شوى په څيرو وغيره باندې او كجورې او فصل چه مختلف قسم وي موي دهغې

وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُتَشَابِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ ۚ كُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ

اوځونه. او نار چه ځينې ديوبل سره يوشان وي او ځينې نوى يوشان، خورئ د مسوؤ دهغې نه. كله چه مسو وركړي

وَأَتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ ۚ وَلَا تُسْرِفُوا ۚ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ ۝

وركوئ ترسره حق د الله تعالى په وخت د ريلو (لو كولو) دهغې، او اسراف مكوي، بيشكه الله تعالى نه خوښوى مشركان

وَمِنَ الْأَعْمَارِ حَمُولَةً وَفَرْشًا ۚ كُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ

او پيدا كړې نى دي د خاروؤ نه باروړونكى او چيت قدوالا، خورئ دهغې نه چه حلال كړى دي تاسو لره الله تعالى

وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ۝

او تابعدارى مكوي د قدمونو د شيطان، بيشكه دې ستاسو لپاره دشمن ښكاره دي

﴿وَمَوَ الْذَى﴾ اَنشَأَ جَنَّاتٍ داد نذر لغير الله ذكر دې څلورم وار. او دليل عقلى دي دغې

د شرك فعلى دپاره چه ذاالاشياء المذكوره الله تعالى پيدا كړيدى. نو ﴿كُلُوا﴾ تاسو ترسره

پخپله خورئ. ﴿وَمَا تَأْخُذُكُمْ﴾ او الله په نوم نى وركوي ليكن ﴿وَلَا تُسْرِفُوا﴾ اى لا تشركو

الاصنام فيه. دغير الله په نوم نى مه وركونى ﴿مَتَّعِدْكُمْ﴾ چه غوړيدلى وي يا په مخ د زمكې

لکه ختکی، خربوزی، وغیره، یا غوریدلی وی په بل څیز باندې لکه انگور چه په څپرونو باندې غوریدلی وی، ﴿وَعَمْرَ مَرْمَرٍ شَدَّتْ﴾ هغه دی چه په خپله تنه ولاړوی لکه نخل وغیره، ﴿مُخْتَلِفًا لِّعَلَّةٍ﴾ ضمیر د «اَلْکَلِّ» راجع دې هرواحده، ﴿مُتَشَكِّبًا وَهَرَّ مَشْكِبًا﴾ حال دې دزیتون اورمان نه، یادتولو مذکور نه په ماقبل کښی، اومراد ترینه دادې چه دیو جنس بوتی، ونی، وی اومیوئی مختلفی وی لکه په کجورو کښې ډیر اقسام دی او په انگورو کښې ډیر اقسام دی. دارنگه په نورو اجناسو کښی، ﴿وَأَنَّا أَهْلُهَا﴾ ددینه مراد په نیزد بعض علماؤ نفلی صدفه ده ځکه چه عشراوزکوة په مدینه کښې فرض شویدې اوداسوره مکی دې او په نیزد بعض علماؤ ترینه مراد عشر دې، اوسورت اگر که مکی دې لیکن داآیت مدنی دې یاد اچه زکوة فرض شوې وؤ په مکه کښې خو مقدار د زکوة نه ووبیان شوې او په مدینه کښې بیان دمقادیر وشویدې. ﴿يَوْمَ حَصَاوِيٍّ﴾ په دې کښې اشاره ده دې ته چه که فصل اومیوه چه مالک ته دزمکې نه په لاس راشی نو عشر پکښې واجب دې او که مخکښې هلاک شی نو عشر ور سره هم ختم شی. ﴿وَلَا شَرِّهَا﴾ حضرت مقاتل رضی الله عنه وائی ((ولا شر کوالاصنام فی الحرث والانعام)) «روح، خازن» حضرت مجاهد رضی الله عنه وائی چه اسراف دادې چه ته قصور او کړی دحق دالله تعالی نه، په ناحق کښې ورکول لکه نذر لغیر الله، دااسراف دې اودارنگه وئیلیدی مجاهد رحمه الله، چه که ابوقیس غر دسرو زروشی دپاره دیوسړی او هغه ئی خرچ کړی په طاعت دالله تعالی کښې نودااسراف نه دې او که څوک یودرهمو یایومؤ، خرچ کړی په معصیت کښ نودااسراف دې، ﴿لَيْسَ الْأَنْكَمُ﴾ ای انشامن الانعام ﴿حَسْبُكَ﴾ هغه چه صلاحیت لری دبارا ورلو اودزمکې نه اوچت وی لکه اوبښ، قچر، خر، او ﴿وَكَرْشًا﴾ هغه دې چه بارنشی ورلې لکه بیزې وغیره، دینه فرش وائی ځکه چه دا نزدې وی زمکې ته یا د فرش نه مراد دادې چه دهغې دویختواو ورئ نه فراش جوړیږی، ﴿سَكُّوْا وَمَا زَكَّكُمْ اللهُ﴾ یعنی دخان نه تحریمات مه کوئی ﴿وَلَا تَلْمِزُوا﴾ دشیطان په قدم مه زئی، یعنی دغیر الله په نوم نذر مه کوئی

مُرِيَّةَ الرَّوَاغِ ، مِنَ الطَّيَانِ الثَّلَثِي وَمِنَ الْمَعْرِ الثَّلَثِي ٭ قُلْ

پیدا کړی ئی دی اته جوړې، د گلو تنه دوه، قسمه (مذکر، مؤنث) او د بیزو نه دوه قسمه (مذکر، مؤنث) وه وایه

مَا الذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أَمْ الْأُنثَيَيْنِ أَمْ أَمَّا اسْتَعْمَلْتَ

آیا دا دوه تران (گډ) پیسه،^۱ حرام کړیدی الله تعالی یا دا دوه مادې (گډه، بیزه) اوکه هغه شې چې مشتمل وی

عَلَيْهِ أَرْحَامُ الْأُنثَيَيْنِ ۖ تَتَوَنَّى بِعِلْمٍ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ ۚ وَمِنَ الْأَرْحَامِ الْأُنثَى

په هغې باندې رحمونه د بشخو (میتدو) خبر راکړی^۲ ما ته په دلیل سره کچرې یې تاسو ریشتنی اوداوبنانونه دوه

وَمِنَ الْمَقَرِّ الْأُنثَى ۖ قُلْ ۚ الذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أَمْ الْأُنثَيَيْنِ

اودغوايانونه دوه قسمه . وه وایه^۳ آیا دا دوه تران (اوبښ، غوايه) الله تعالی حرام کړی دی یادوه مادې اوبښه، غوا،

أَمْ اسْتَعْمَلْتَ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الْأُنثَيَيْنِ أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ وَضَعَكُمُ اللَّهُ

یامهغه چې مشتمل دی په هغې باندې رحمونه د میتدو، یا وئ تاسو^۴ حاضر کله چې حکم درکوؤ تاسو ته الله تعالی

بَلَدًا ۚ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا لِيُضِلَّ النَّاسَ

پدې سره . پس څوک دې ډیر ظالم د هغه چا نه چې جوړوی په الله تعالی باندې دروغ، د دې لپاره چې گمراه کړی خلق

بِغَيْرِ عِلْمٍ ۚ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ۝

پغیر د علم (تحقیق) نه بیښکه الله تعالی هدایت نه ورکوی قوم ظالمانو ته

﴿تَمَيِّزَةُ أَنْفَج﴾ دابدل دې د حمله و فرشته، اودا ابطال دشرک فعلی دې اومطالبه

د دلیل عقلی نقلی وحی ده د مشرکینونه دپاره د تحريمات غیر الله ﴿أَنْفَج﴾ جمع دزوج ده،

اوداپه دوه معانیوسره رازی، یوهغه فردچ په مقابل کېنې شې بل فردوی دده، دجنس نه لکه

مذکرچ په مقابل ئی مؤنث دې، دویم هغه شې چې بل ورسره ملگرې وی دده، دجنس نه لکه

مجموعه دمذکر مؤنث، بناء په اول مصداق دزوج فرد واحدوی اوبناء په ثانی مصداق ئی دوه

فرده وی. دلته اوله معنی مرادده، په دې آیت کېنې داته قسمو انعامو (خناورو)، تفصیل دې

۱ - د مشرکینونه د دلیل عقلی مطالبه

۲ - د دلیل، نقلی مطالبه

۳ - مطالبه د دلیل وحی

دگونه دوه قسمه مذکر، مؤنث، دیبزو (چیلو) نه دوه قسمه مذکر مؤنث، داخلورشو، او
 څلور روستو، ذکر کبیری یعنی دوه قسمه د ابل (اوبنانو) نه، دوه قسمه دغویانونه، ﴿قُلْ
 لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ﴾ دامطالبه ددلیل عقلی ده دپاره دتحریمات العباد، حاصل نی دادي چه
 ناسوجه دابعض څاروی په ځان باندې حراموئی، نو آیا ددې حرمت دپاره سبب ذکرورت دې
 یعنی نارینه والې، اوکه انوثت دې، (زناوالې) اوکه مطلق دې، یعنی په رحم دمورکبني
 زیگیدل- نوبناپه اول بیاتول نارینه څاروی حرام شو، اوبناپه ثانی بیاتول مؤنث څاروی حرام
 شو، اوبنا په ثالث بیاتول څاروی (نر، ماده)، حرام شو نوناسوبیاولي فرق کوئ چه بعض ته
 حرام وائی اوبعض ته حلال، دامطالبه ددلیل عقلی وه او ﴿يَتَوَكَّنْ عَلَيْهِ﴾ دامطالبه ددلیل نقلی ده
 علم نه مراددلیل نقلی دې دانبیاء نه ﴿أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ﴾ دامطالبه ده دلیل وحی ده،
 ﴿وَمَسَّكُمْ اللَّهُ﴾ په معنی امرکم الله ای بالوحی، سره دې ﴿فَمَنْ أَظْلَمُ﴾ ددازجردي
 اواستفهام انکاری دې، یعنی داسې څوک چه پخپله هم شرک کوی (تحریمات غیرالله،
 نذر لغیر الله، اونور خلق هم گمراه کوی اوشرک ته نی رابلی نودا دیر غټ گمراه دې لکه عمرو بن
 لحي چه عربوته اول دبحائر، سوانب، رسم راوړې وو- اودا بر اهییم علیه السلام په دین کبني نی تغیر
 راوستلې وؤ، اوپدې وعید کبني هر هغه څوک داخل دې چه افتراء علی الله وکړی یعنی دخیل
 ځان نه په دین کبني هغه څیز داخل کړی چه الله، رسول دهغې امر نه وی کړی

قُلْ لَا آجِدُ فِي مَا أُوْحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ

وه وایه نه موندم زه په هغه وحی کبني چه کړې شوې ده ماته حرام کړې شوی، په یوخورونکی چه خوری هغې لره

إِلَّا أَنْ يَكُونَ مِيتَةً أَوْ كَمَا مَسْفُوحًا أَوْ لَحْمَ خِنْزِيرٍ فَإِنَّهُ رِجْسٌ أَوْ فِسْقًا

مگرچه وی مرداره یاوینه بیولې شوې، یا غوبنه د خنزیر پس بیستکه دا بلیت دې یا وی دغه شی «دریعه»، دفسس سرک

أَوَّلُ لَيْغَرٍ لِلَّهِ بِهِ فَمَنْ اضْطَرَّ

چه آواز اوچت کړې شوې وی په هغې باندې لپاره د تقرب غیرالله ته، پس څوک چه مجبوره سی

غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ رَبَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ٥

چه نوی زیاتې کوونکې په بل باندې، نه تجاوز کوونکې د حد ضرورت نه پس بیشکه رب ستا ښونکې، مهربان دي

﴿قُلْ لَا أَمْرٌ﴾ دانفی د نذر لغیر الله اود تحریمات غیر الله ده په دلیل وحی سره ﴿مُتَعَمِّدٌ﴾ ددې نه مقصود نفی دهغه حرمت ده چه مشرکانو دخپل ځان د طرفه کړې وو نو ددې وجې نه ورسره روستو ذکر شو ﴿عَلَىٰ طَلَبِهِ﴾ یعنی هر خوړونکې، مذکروی او که مؤنث وی، نو د مشرکینو دا عقیده باطله ده، «خَالِصَةً لِّذِكْرِنَا وَحَرَمَ عَلَىٰ اَزْوَاجِنَا» ﴿يَطْمَعُونَ﴾ ددینه مراد تناول اونغ اخستل دی په خوړلو یا سکلو یار کوب وغیره سره، ﴿لَا اَنْ يَّكُوْنَ﴾ ضمیر راجع دې طعام ته اود احصا اضافی دې حصر حقیقی نه دې یعنی داندې مراد چه دلته چه کوم اشیاء مذکور دی د دینه علاوه بل هیڅ خیز حرام ندې ځکه چه د دې مذکوره اشیاء نه علاوه ډیر اشیاء حرام دی لکه سپی، خر، گیدې، وغیره، بلکه مراد حصر اضافی دې په اضافت سره تحریمات د مشرکینو ته حصر دې یعنی تاسو چه کوم خیزونه په ځان حرام کړیدی نودغه نه دی حرام بلکه حرام دامذکور اشیاء دی نو تاسو ولې د ځان نه تحریمات کوئ ﴿دَمَا مَسْغُوفًا﴾ وینه بهیدونکې احترازدې د منجمد وینی نه لکه کېد، اینه، زړه، پختورگی (سگې، گردې) داخل دی او دارنگه هغه وینه چه روستو د ذبح نه په غوڅه پورې اختلې وی هغه پاکه ده ﴿فَاِنَّهُ يَنْسِفُ﴾ ضمیر راجع دې خنزیر ته دوجې د قرب نه نومعلومه شوه چه ذات دخنزیر پلټت دې، نوددې وجې نه دخنزیر هر جزء پلټت دې ویخته، اډو کې، خرمن ئی په دباغت سره نشی پاکیدې، او په هیڅ جزء سره ئې نفع اخستل جائز نه دی، ﴿اَوْ يَنْسِفَا﴾ داعطف دې په «لحم الخنزیر» باندې «ای الا ان یكون لسفا ای شیئا ذالسا» فسق خروج ته وائی دحدودود شرعی اود حدودودایمان نه، اود فسقا تفسیر ددې چه ﴿اَوَّلُ لَغْوٍ اَوْ يَوْمٍ﴾ چه نذر کړې شوی دپاره دتقرب غیر الله ته، نو نذر لغیر الله، خروج دې ددائرې دایمان نه اولته درې خیزونه ذکر شویدی علی سبیل الترقی (۱) میتة، ددې نه زیات قبیح (۲) خنزیر، ددینه زیات قبیح (۳) نذر لغیر الله، ﴿فَمَنْ اَشْطَرَّ﴾ په دې کښې دحالت داضطرار بیان دې، ﴿فَقَدْ بَلَغَ﴾ شوافع ددې دامعنی کوی چه نه وی باغی دبادشاه نه او احناف ئی دامعنی کوی چه نه وی زیاتې کوونکې په بل مضطرو یا دامعنی چه نه وی طلب کار دلذت، ﴿وَلَا عَادٍ﴾ نه وی تجاوز کوونکې دحدود ضرورت نه.

وَعَلَى الَّذِينَ هَانُوا حَرْمَتَنَا كُلِّ ذِي ظُلْمٍ وَمِنَ الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ

او به هغه کسانو^۱ چه یهودیان دی حرام کړی وؤ مونږ هرنوکونو والا څاروي، او د غوايانو نه او د گڼو بيزونه

حَرْمَتَنَا عَلَيْهِمْ هُمُومُهُنَّ إِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُنَّ أَوِ الْحَوَايَا أَوْ مَا اخْتَلَطَ

حرام کړی وؤ مونږ به دوئ باندې وازدې د هغوی مگر هغه چه لگیدلی وی د شا سره یا د کلمو سره یا هغه چه خلط وی

بِظُلْمٍ ذَلِكَ جَزَائُهُمْ بِمَا عَصَوْا وَإِنَّ لَصَاحِبُونَ

د هډوکو سره، دا سزا ورکړې وه مونږ دوئ ته په سبب د ظلم د دوئ، او بیشکه مونږ خامخا رشتنی یو

فَإِنْ كَذَّبْتُمْ فَقُلْ زُكُّمُ ذُو رَحْمَةٍ وَاسِعَةٍ وَلَا يَرُدُّ

بس که دوئ دروغژن وائی تاته پس وه وایه رب ستاسو خاوند د فراخه رحمت دې، اونه نشی واپس کیدی

بُئْسَ عَنِ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ

عذاب د هغه د قوم مجرمانو نه

﴿وَعَلَى الَّذِينَ هَانُوا﴾ دادسوال مقدر جواب دې چه که مذکوره اشیاؤ نه علاوه بل خه

حرام نه وې نوپه یهودیانو باندې خه رنگه ذی ظفروغیره اشیا حرام وؤ، جواب دادې چه دا

اشیا خوصرف په یهودیانو باندې، دهغوی دظلم په وجه، باندې لله تعالی حرام کړی وو، په

بل چا باندې حرام نه وو، ﴿ذِي ظُلْمٍ﴾ نوکونو والا، ددې معنی دابن عباس رضی الله عنه حضرت

مجاهد رضی الله عنه، قتاده رضی الله عنه نه مروی ده ((مالس بمنفج الاصابع)) یعنی هغه چه گوتې ئې دیویل

نه جدا شوې نه وی بلکه دگوتوپه درمیان کښې پرده شاتنه وی، لکه اوبښ، شتر مرغ،

مرغابښې، نودااشیا په یهودیانو حرام وو، اودارنگه حرام ووپه دوئ باندې دغوايانو

او گڼانو بیزو (چیلو) هغه وازدی چه په شا، یا کلمو، باندې لگیدلی نه وی یاداوکی سره

متصله نه وی، لکه دپختورگی، (سگی)، وازده یادگولم (دایه نیزدبعضوپه محرمانو کښې

داخل وواوبعض وائی چه حرام نه وو، نوداصرف په یهودیانو باندې ددوئ دشرارت په وجه

حرام وو. لیکن دوی بیا هم حیلې کول شروع کړې، نو دوازدونه به ئې دل جوړول او هغه به ئې خرڅول او دهغې قیمت به ئې حلال گنړلو، د نبی صلی الله علیه وسلم ارشاد دې چه تاسو دیهودیانو په شان حیلې مه کوئ چه دالله تعالی حرام کړی شوی څیزونه په خان په حیلو سره حلالوئ

﴿وَلَا تَسْتَبِشُوا﴾ یهودیانو ونیل چه داوین غوڅه دابراهم علیه السلام په دین کښې حرامه وه بلکه دنوح اوابراهم علیهما السلام دزمانې نه مسلسل حرامه وه نوپه دې کښې اشاره ده چه دغه قول دیهودیانو دروغ دې اورشتیا خبره داده چه ددغه اشیاو حرمت دابراهم علیه السلام په زمانه کښې نه ووبلکه دیهودیانو دنافرمانی اوشرارت په وجه په دوی حرام شوې وو لکه په سورت آل عمران آیت نمبر ۹۳ کښې دی: ﴿فَأَنذَرْتُكَ فَاذْنَبْ وَأَنذَرْتُكَ فَاذْنَبْ﴾

﴿فَإِنْ كَذَّبْتُمْ﴾ داتسلی ده، رسول الله صلی الله علیه وسلم ته چه ددوی تکذیب سزاچه فی الحال دوی ته نه وه ورکولې کیږی، ددې وجه عجزنه دې بلکه الله تعالی خاوند درحمت واسعه دې نومهلت ورکوی دوی ته ، چه کیدې شی چه دوی دخپل کفرانکارنه واپس شی لیکن څوک چه واپس نه شی نو دهغه نه عذاب نه شی رفع کیدې.

سَمِعُوا الَّذِينَ أَهْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَهْرَكْنَا وَلَا أَبَاؤُنَا
زر ده چه وائی به مشرکان ^۱ که خوښه وې د الله تعالی نوسرک به نوې کړې مونږ اونه پلارانو زموږ .
وَلَا حَرَمْنَا مِنْ هَيْئٍ ۚ كَذَلِكَ كَلَبَ الَّذِينَ مِنَ قَبْلِهِمْ
اونه به وې حرام کړې مونږ څه شی. دغسې ^۲ نسبت د دروغو کړې وؤ (توحید ته) هغه کسانو چه مخکښ د دوی نه وؤ
حَتَّىٰ ذَاقُوا بَأْسَنَا ۚ قُلْ هَلْ عِنْدَكُمْ مِنْ عِلْمٍ فَضْطَرُّوهُ لَنَا ۚ
تردې چه وڅکلو دوی عذاب زموږ. وه وایه ^۳ آیا شته تاسو سره ^۴ څه دلیل چه را ښکاره ئې کړئ مونږ نه

۱- شکوی

۲- تخويف

۳- جواب شکوه

إِنْ تَلْمِزُونَنَا إِلَّا الظَّنُّ وَإِنْ أَنْتُمْ إِلَّا تُخْرَضُونَ ۝

تا بعداری نکوئی تاسو مگر د گمان، اونه یں تاسو مگر په خپل اټکل خبرې کوئ. دروغ وانی

﴿سَيُؤْتِلُ الَّذِينَ أَكْرَمُوا﴾ داشکونی ده اود مشرکانو ددلیل ذکر کوی اودهغې نه جواب دې. مشرکانو وئیل چه زمونږ شرک اعتقادی اوفعلی که چرې دالله تعالی خوځ نه وې نومونږ به شرک نه وې کړې، ځکه هرڅه دالله تعالی په خوځه اومشیت سره کیږي. دایا ددوئ عقیده ده چه «کل شی بمشیته تعالی» یا ئی الزاماً وئیل مؤمنانو ته چه تاسو خوهرڅه په مشیت دالله تعالی سره وایئ نو زمونږ داکفرهم دالله تعالی په مشیت اورضاسره دې. نو دوئ مشیت. (اراده، او رضا یوگرځول حالانکه فرق دې په مابین رضا او د اراده کښې، معصیت په اراده، دالله تعالی سره دې لیکن په رضا سره نه دې، نوددې وجې نه اهل سنت والجماعت وانی چه کفر دکافر مراد دالله تعالی دې اومرضی ئې نه دې.

﴿كَذَلِكَ كَذَبَ﴾ دا اول جواب دې یعنی که چرې په کفر دکافر باندې الله تعالی راضی وې نومخکنی کافرانو او تکذیب کونکو ته به ئې عذاب نه وی ورکړې ﴿قَدْ هَلَكَ عِندَكُمْ﴾ دا بل جواب دې یعنی تاسو سره څه یقینی دلیل نشته دې چه پیش ئې کړنې بلکه تاسو صرف دتوهماتو اتباع کوئ او داتکل اوتخمین خبرې کوئ اوهغې ته دلیل وانی

قُلْ قَوْلَهُ الْحَقُّهُ فَالْوُ شَاءَ لَهْدِكُمْ أَجْمَعُونَ ۝

وه وایه پس خاص الله تعالی لره دې دلیل محکم، پس که غوښتي الله تعالی نو خامخابه ئې هدایت کړې وې تاسو نولو ته

قُلْ هَلُمَّ شَهَدَاءَكُمْ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ آتِ اللَّهُ حُزْمَ

وه وایه راولئ خپل گواهان (علماء) هغه کسان چه گواهی وکړې پدې چه بیشکه الله تعالی حرام کړی دی

هَلَا فَإِنْ شَهِدُوا فَلَا تَشْهَدُ مَعَهُمْ وَلَا تَتَّبِعْ

دا مذکور اشیاء. پس کچرې دوئ (په دروغه) دغه گواهی وکړی نو ته اعتبار مکه د دوئ، او تابعداری مکه

أَهْوَاءَ الَّذِينَ كَذَبُوا بِالْإِيمَانِ وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ

د خواهستانو د هغه کسانو چه دروغ گری آياتونه زمونږ او دهغه کسانو چه ایمان نه لری په آخرت باندې.

وَهُمْ يَرْتَابُهُمْ يَغْلِبُونَ ۝

او دوی د خپل رب سره نورڅوک برابر وی (شرک کوی).

﴿قُلْ فَلِلَّهِ الْكَفَّةُ الْكُلْفَةُ﴾ یعنی اثبات د شرک دپاره هیڅ صحیح دلیل نشته دی بلکه ټول توهمات دی او حجت بالغه یعنی هغه حجت چه په قوت او متانت کښې انتها ته رسیدلې وی هغه د الله تعالی حجت دی دپاره د توحید، حاصل داچه د توحید دلائل مضبوط او نهایت محکم دی او د اثبات د شرک دپاره معمولی دلیل هم نشته دی، ﴿قُلْ شَاءَ﴾ که چرې الله تعالی او غواړی تاسو ته جبراً هدایت، نو ټولو ته به هدایت درکړی لیکن جبری ایمان معتبر نه دی، ځکه د امنافې دې د غرض د، تکلیف، سره، مکلف، هغه څوک وی چه اختیار مندوی، مجبور مکلف نشی کیدی ﴿قُلْ هَلْ تَسْتَدِينُونَ﴾ د امطالیه ده د دلیل د مشرانو، رؤساؤ د مشرکینو نه، او د هغوی تفصیح ده، یعنی د شرک دپاره دلیل لکه چه اتباع کشران نشی پیش کولې، نو دارنگه د دوی مشران شی هم نشی پیش کولې، دوی که څه دلیل پیش کوی نو هغه به هم اهواء، او خود ساخته دروغ وی، نو ته هغه مه مننه بلکه دهغې غلطی ښکاره کړه، ﴿وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ﴾ ((ای لاتبع اهواء الذین لایؤمنون بالآخرة)) د آخرت نه غفلت او انکار د ټولو گناهونو او د شرک بنیاد دی.

قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبِّي عَلَيْكُمْ عَلَىٰكُمْ إِلَّا تَشْرَكُوا بِهِ

وه وایه چه راشئ^۱ چه بیان کړم هغه شی چه حرام کړیدی رب ستاسو په تاسو باندې، چه شریک مه گنئی دهغه سره

شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا ۖ وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ مِمَّنْ إِمْلَٰئُ

هیڅ شی او د مور او پلار سره ښکی کوئی ښکی کول، او مه قتلوی بجی خپل د وجهې د یرې د لوگي نه،

نَحْنُ كَرِّزُكُمْ وَالْأَهْلُ وَلَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَلَا تَقْتُلُوا

مونږ رزق درکوؤ تاسو ته او دوی ته، او مه نژدې کښې بې حیایی ته هغه چه څرگنده وی یا پټه وی، او مه قتلوی

النَّاسِ أَلَيْسَ عَزَمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ ۖ ذَلِكُمْ وَضَعُكُمُ

هغه نفس چه حرام کړیدی الله تعالى د هغه قتل مگر په حقه سره، دا ډولې خبرې تاکیدی حکم درکوی تاسو ته الله تعالى

بِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْلَمُونَ ۝ وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالْبَيِّنِ هِيَ أَحْسَنُ

په دې سره لپاره ددې چه تاسو پوهه شئ . اومه نژدې کيږئ مال د یتیم ته مگر په هغه طريقه چه هغه ښانسته وی

حَلَى يَمْلَعُ أَشَدُّ ۖ وَأَوْفُوا ۖ الْكَيْلَ ۖ وَالْهَيْدَرَانِ

او حفاظت کوئ دمال دیتیم تردې پورې چه ورسې هغه خپلې خواننې ته، اوپوره کوئ پیمانې (جوك) او تله (تلل)

بِالنِّسْبِ ۖ لَا تَكُلْ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا ۖ وَإِذَا قُلْتُمْ

په انصاف سره، مونږ تكلیف نه وركوؤ هېچا ته مگر په قدر د وس د هغه، او كله چه تـاـر وينا كوئ

فَاعْلَمُوا وَلَوْ كَانَتْ قُرْبَىٰ قُرْبَىٰ ۖ وَبَعْدِ اللَّهِ أَوْفُوا ۖ

پس انصاف كوئ اگر كه وى هغه څوك چه حكم پرې كولى شى خپلوان، او وعده د الله پوره كوئ.

ذَلِكُمْ وَضَعُكُمُ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ۝

دا حکم درکوی تاسو ته الله تعالى په دې سره لپاره د دې چه تاسو نصیحت قبول کړئ

﴿قَدْ تَسَاءَلُوا أَتَىٰ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ﴾ داديان دتحریمات الله دې، په سورة مائده کښې دتحریمات الله ذکر تفصیلاً نه ووشوې دلته تفصیل دې، حاصل داچه په دې سورت کښې ددریو مسائلو ذکر تفصیلاً دې (۱) نذر لغیر الله، په مختلفو عنواناتو سره مذکور دې، (۲) دتحریمات غیر الله مختلف صورتونه بیان شوي دي، (۳) دتحریمات الله بیان په دې آیت کښې دې، اونذر الله دلته نه دې بیان شوې اوپه سورة مائده کښې بیان شوې وو. ﴿تَسَاءَلُوا﴾ په اصل لغت کښې دپته وائی چه څوک بره ولاړوی اوښکته والاته وائی چه بره راشه، بیاد مطلق رانللودپاره مستعمل شوي دي و نوپه دې کښې اشاره ده دپته چه په دې احکامو باندې عمل کول سبب د علواودورفعت دې، اوقرطبی وثیلیدی چه په دې آیت کښې امر کړیدی الله تعالى خپل نبی صلی الله علیه وسلم ته چه دعوت ورکړی تامامو خلقوته داوری دلودماحرم الله، اودغه شان واجبه ده په روستو ټولو علماؤ چه تبلیغ اویبان اوکړی خلقوته دحرا موادو دحلالو. لکه

وَيَلِيدِ اِنَّهُ تَعَالٰى ((لَيْسَ لِلنَّاسِ اِلَٰهٌ اِلَّا هُوَ)) كَعَبِّ الْاَحْبَارِ چِه دَتورات ماهرعالم وواول يهودى ووييما مسلمان شوې دې وائى چِه دقرآن پاك دآيات چِه په دې كښې دلس خيزونوييان دې. نو د تورات شروع دبسم الله نه بعد په دې آياتونونه سره شوې ده. اوداهغه لس كلمات دى چِه په حضرت موسى عليه الصلاة والسلام نازل شوى وؤ. ربيع بن خيثم خپل يوملگرى ته اووئيل چِه آياپه دې خوشخاليږي؟ چِه تاته دنبي صلى الله عليه وسلم داسې صحيفه وصيت نامه اوبنايم چِه په هغې باندې مهرلگيدلې وى اوكللاؤ شوې نه وى. نوهغه وئيل چِه هو نوده ورته اووئيل لوله دا آيت، ((قل تعالوا - الخ)) ابن عباس رضى الله عنه فرمائى چِه دآيات محكمات دى په تماموشرايعوكښې منسوخ نه دى په هيڅ ملت كښ. ﴿مَا حَرَّمَ﴾ كښې ماموصوله دې دامفعول به د «أَقُلُّ» دې ((اى اتل الذى حرم ربكم)) او﴿مَلَيْسَكُمْ﴾ متعلق دې: ((حَرَّمَ)) سره دوحې دقرب نه يامتعلق دې د«أَقُلُّ» سره ځكه چِه هغه اسبق دې. دلته لس امورمذكوردى پنځه نواهى، پنځه اوامر.

پنځه نواهى دادې: ((لَا تَشْرِكُوا))، ((لَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ))، ((لَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ))، ((لَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ))، ((لَا تَقْرَبُوا أَمْوَالَ الْيَتِيمِ)).

پنځه اوامر دادى: ((بِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا)) اى احسنو بالوالدين احسانًا ((وَالْوَالِئِ الْكَيْلِ وَالْمِيزَانِ))، ((إِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا))، ((وَبِعَهْدِ اللَّهِ أَوْفُوا))، ((وَأَن هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ)).

﴿لَا تُشْرِكُوا﴾ داپه اصل كښې «ان لادې»، «أَنْ» تفسيريه دې. تفسير دهغه فعل كوى چِه په معنى دقول سره وى اوصريح قول نه وى. نوهركله چِه دا دتولو معطوفاتوسره تفسير د«ماحرّم» شو، نو سوال وارديگى چِه دلته خو بعض نواهى دى يعنى ((لَا تَشْرِكُوا))، ((لَا تَقْتُلُوا))، ((لَا تَقْرَبُوا)). نو دا خو محرمات نه دى، اودارنگه بعض اوامر مذكوردى نوهغه هم محرمات نه دى نو دا څه رنگه بيان دماحرّم دپاره كيدي شي، دجواب دپاره متعدد وجوهات دى^١ د ((لَا تَشْرِكُوا)) دپاره فعل عامل مقدر دې، هغه دادې: ((اتل عليكم الاشركا))، ((اتل عليكم ان تحسنوا بالوالدين احسانًا))، (٢)، ((عليكم)) دماقبل سره نه دې بلكه دمابعد سره متعلق دې ((اى عليكم الا تشركووا عليكم الا تحسنوا - الخ)) نو عليكم اسم فعل په معنى د (الزموا) سره دې يعنى لازم دې به تاسو چِه شرك به نه كوئى، احسان به كوئى - الخ (قرطبي)، (٣) ابوسعود وائى چِه مراد د «ماحرّم» نه آياتونه مشتمل على التحريم دى او «عليكم» د اتل سره متعلق دې ((اى

نو علیکم الایات المشتمله علی التحريم ، الاشرکوا - الخ)) بیان دآیات مشتملہ علی التحريم دي
 زدنہ چہ دکومونوا هیؤ ذکر دي نو اتیان پہ منہیاتو حرام دي اوجہ کومو اوامرو ذکر دي
 نونک داموراتو حرام دي. (۴) «ما حرم» پہ معنی د «وجب» سرہ دي، نوترک دشرک واجب
 دي اوتیان کول پہ احسان سرہ واجب دی. ﴿سَيِّئًا﴾ مفعول مطلق دي پہ اعتبار د موصوف
 مفسرہ «ای شرکاً شیئاً» یعنی ہیخ قسم شرک مہ کوئی یا مفعول بہ دي، یعنی دالله تعالی
 سرہ ہیخوک مہ شریکوئی ﴿وَالَّذِينَ إِتَّخَذُوا﴾ ای احسنوا بالوالدین احساناً، دلته . نہی چہ
 «اتصوا، لاتصروا»، ذکر نہ شوه ، پہ دي کنبی اشاره د چہ حق دوالدینو صرف ترک داذیت نہ
 دي بلکه احسان ورسرہ لازم دي ﴿وَلَا تَقْتُلُوا﴾ قتل یوحسی دي لکہ (۱) چہ مشرکانوبہ پہ
 دہلیت کنبی خپل اولاد قتلول، یا (۲) پہ موجود د ورکنبی، منصوبہ بندی، اواسقاط حمل
 بناجائز اوفاسد غرض پہ بنیاد (۳) او بل معنوی دي هغه داچہ خپل اولاد د دین نہ محروم کړی،
 دنیا دعهداود دولت د حصول دپارہ، اوداقتل زیات مضر دي اولاد ته د هغه قتل نہ چہ
 شرکانوبہ پہ جاهلیت کنبی کولوو ځکه راجع قول پہ حق دنابالغ اولاد د مشرکینو کنبی دادی
 چہ دوی بہ جنت ته ځی اود قتل معنوی پہ صورت کنبی چہ اولاد د دین نہ محروم شی نوجہنم
 بہ ځی دوالدینو دلاسه، نو داقتل زیات مضر شو.

﴿يَتْلُو آيَاتِي﴾ املاق فقراولوگي ته وائی، پہ سورت بنی اسرائیل نمبر آیت نمبر ۳۱
 کنبی «عشیه املاق» ذکر دي، ځکه چہ څوک بہ چہ فی الحال فقیروو نو هغه بہ د فقر دوجي نه
 اولاد قتلول، او څوک بہ چہ فی الحال فقیرنه وؤ نو هغه بہ د فقر د خطرې دوجي نه اولاد قتلول
 نو «من املاق» د فقیر په حق کنبی دي اود دي وجي نه دلته ﴿تَرْزُقُكُمْ﴾ مقدم راغلیدي،
 ځکه چہ په وخت د فقیري کنبی انسان اول دخپل خان فکر کوی او ﴿خَشِيَ اَمَلْتِي﴾ دمالداريہ
 حق کنبی دي ځکه هلته فقر فی الحال نشته دي لیکن خطرہ وی د فقر په حق د اولاد کنبی نو ځکه
 فی هلته «خشیه» ذکر کړيدي او اولاد نی مقدم ذکر کړيدي.

﴿مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ﴾ بی حیائی زنا. پہ بنکاره او پټه دواړو طریقو سرہ حرام او
 جرم دي لیکن مشرکانوبہ زنا په بنکاره طریقہ سرہ زالت گنرلواو په خفیہ طریقہ سرہ،
 اود خواصو دپارہ بہ نی شرافت گنرلو، نو ځکه ددواړو د حرمت تصریح اوشوه ﴿لَا يَأْتِي﴾

د قتل، بحق، درې ورته دی، قتل ارتداداً، قتل قصاصاً - حداً په زنا بعد الاحسان سره، ﴿وَمَنْكُمْ﴾ وصیت د الله تعالی هغه تاکیدى حکم دې چې منسوخ نه وی ﴿حَتَّىٰ يَبْلُغَ أَشُدَّهُ﴾ دا غایه دمذکور دپاره نه ده بلکه دمفهوم دپاره ده چې هغه تسلیم احواله کول دی یعنې دیتیم دمال حفاظت کوئى او هغه ته ئى مه حواله کوئى ترڅوچه بالغ شوې نه وی نوچه بالغ شی نویانى ورته حواله کرنئى ﴿لَا تَكُلْ ثَمَرًا إِلَّا وَضَعَهَا﴾ داجمله معترضه ده اومقصود ترینه دادې چې په دې احکاموباندې عمل کول ستاسودطاقت نه باهرنه دې نوعمل پرې کوئى، ﴿وَلَا قُلْتُمْ﴾ داعام دې چې که په فیصله کولوکښې وی یاپه شهادت کښې وی یاپه تبلیغ داحکاموکښې وی یاپه بیان دمسائلوکښې وی ﴿فَاعْمَلُوا﴾ یعنې حق اورشتیاوانئى، ﴿وَكُلُوا﴾ کمان ﴿ضمیر دکان راجع دې مقول له مقول علیه، ته، یعنې چې دچادپاره خبره کوئى یاپه چاباندې خبره کوئى، نوحق وایئ اگرکه هغه خپل وان وی ﴿وَمَعَهُ آتُوا﴾ عهدالله شامل دې ماقبل مذکورته اونورعهدونو ته.

وَأَنَّ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ فَاتَّبِعُوهُ ۖ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ

او حکم ئې کړې دې چې دا (مذکور) لار څما ده نیغه، نو پدې روان شئ او مه ځن په نورو لارو

فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ ۖ ذَٰلِكُمْ وَطَعُكُمْ

(ځکه، چې هغه به تاسو جدا کړى (رې به کړى، د الله تعالی د حق لارې نه، دا (مذکور) حکم درکوى تاسو ته الله

بِه لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ۝ ثُمَّ أَنَبْنَا مُوسَىٰ الْكِتَابَ تَمَامًا

بدې سره لپاره د دې چې تاسو متقیان شئ بیا (اورئ) چې ورکړى دې مونږ موسی^(۱) ته کتاب، لپاره د پوره کولو د نعت

عَلَىٰ الذِّقِّ أَحْسَنَ وَتَفْصِيلًا لِّكُلِّ شَيْءٍ وَهَدَىٰ وَرَحْمَةً

په هغه چاچه نیک عمله وی، اولپاره دتفصیل د هرشی چې ضرورى وی په دین کښې، او هدايت دې او رحمت دې

لَعَلَّهُمْ يَلْقَاءَ رَبَّهُمْ يُؤْمِنُونَ

لپاره دهی چه دوی په ملاقات د خپل رب ایمان راوړی

﴿وَأَنَّ هَذَا﴾ اشاره ده مذکور بما قبل ته یعنی اعتقادات او شراعت ﴿صِرَاطِي﴾ لارځما ده چه په دې څوک روان شی نوماته رارسې، ﴿مُسْتَقِيمًا﴾ حال دې دصراط نه او عامل پکېنې معنی داشاری ده، ﴿فَاتَّبِعُونَهُ﴾ داعطف دې په لاثشرکوا باندې نوداپه اعتبارد معنی سره مقدم دې په ﴿وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا﴾ باندې، اوداعلت د ﴿فَاتَّبِعُونَهُ﴾ دې ((ای اتبعوه لان هذا صراطی - الخ) یافاء په فاتبعوه کښې فاء فصیحیه ده اوشروط مقدر دې، ((والمعنى اذا اردتم الفوز والنجاة من مهوى البدع ومساطر الضلالات فاتبعوه)) نوداجمله لامحل لها من الاعراب ده، او ﴿وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا﴾ عطف دې په «لانشركوا» باندې د «أتل» ماتحت دې، نو په محل دنصب کښې دې یاد، ﴿وَصَنَّكُم بِهِ﴾ ماتحت دې اوپه محل دجړکښې دې ((ای وصکم بان هذا صراطی)) ﴿وَلَا تَتَّبِعُوا الْأَشْبَالِ﴾ یعنی په دې صراط مستقیم باندې روان شی اوددینه په مخالف لاروباندې مه ځئ، دسبل نه مرادمخالفي لارې دی لکه یهودیت نصرانیت او ټولې کفری لارې، اودحضرت مجاهد رحمه الله نه روایت دې چه ددینه مرادبدعات اوضلالت دی، ﴿فَنَفَرَقَ بَيْنَكُمْ﴾ په اصل کښ تفرق، وو- یوه تاء حذف شوې ده، اوباء تعدیت دپاره ده، معنی نی داده چه په دې نیغې لارې باندې ځئ اوپه مخالفولاروباندې مه ځئ گنې تاسوبه دنیغې لارې دالله تعالی نه جداکړی، په یوحديث کښې راغلیدی، چه رسول الله صلی الله علیه وسلم دپوه کولودپاره یوه نیغه کرخه(خط)، رابنکلو اودهغې دواړو طرفونوته ئې وړې وړې کرخې رابنکلي بیای په هغه مینځ والا کرخه باندې لاس کیخود اووې فرمائیل چه دادالله تعالی لارده، اودطرفونوالاخطونه (کرخې) سبل دی اوپه هریو باندې شیطان دې دعوت ورکوی هغې ته، ابن مسعودرضی الله عنه فرمائی چه نبی صلی الله علیه وسلم مونږ په داسې صراط پریخی یو، چه یو طرف ئې مونږ سره دې اوبل ئې جنت ته رسیدلې دې اوددې صراط یمین یسار ته لارې دی نوڅوک چه په صراط(سنت) روان شی نوجنت ته به اورسی اوڅوک چه صراط پریگدی اوپه یمین یسارباندې روان شی نوجهنم ته به اورسی، تفسیر قرطبی دلته په

ذم ديدعت اوداهل بدعو كنب دیر روایات ذکر کریدی. ﴿لَطَمْتُمْ تَنفُونَ﴾ یعنی تقوی په اتباع دصراط مستقیم (قرآن سنت) سره حاصلیری. ﴿ثُمَّ آتَيْنَا مُوسَى﴾ دسورت په آخر کنبې ددواړو مضامینو یعنی نفی دشرک اعتقادی اونفی دشرک فعلی دپاره یو دلیل نقلی اوبل دلیل وحی ذکر کیری. په دې آیت کنبې ددلیل نقلی ذکر دې د موسی علیه السلام نه او «شم» دپاره دتراخی ذکر دې تراخی زمانی دپاره نه دې، اود کتاب نه مراد تورات دې ﴿تَمَامًا﴾ منصوب دې حال دې د کتاب نه یعنی دا کتاب پوره وودهغونی داصلاح دپاره اودبیان دعقائدو داعمالودپاره. هیڅ نقص پکنبې نه وو. ﴿عَلَى الْاَزَى اَحْسَنَ﴾ ((ای علی الوجه الذی احسن)) په هغه وجه او طریق سره چه دیره خائسته ده. یعنی په دې کتاب کنب کتب نقص او کمی نه وؤ، پوره وؤ د دوی د اصلاح اعتقادی اوعملی لپاره په دیره خائسته طریق د دوی اصلاح کونکې وؤ، یا ﴿تَمَامًا﴾ مفعول له دې، یعنی لپاره د اتمام د نعمت ﴿عَلَى الْاَزَى اَحْسَنَ﴾ ((ای علی کل من احسن)) په هر هغه چاچه نیکی کونکې وی، لکه موسی علیه السلام اودهغه اتباع کونکی بنی اسرائیل، آسمانی کتاب، دنبی اوداهل علمو دپاره لوی نعمت وی ﴿لِکُلِّ شَیْءٍ﴾ ((ای لکل شی ضروری فی الدین))، ﴿وَهَدَى وَرَحْمَةً﴾ یعنی سبب دهدایت اودرحمت وو.

وَهَذَا	كِتَابٌ	اَنْزَلْنَاهُ	مُبْرَكٌ	فَاتْلَمِعُوْهُ	وَاتَّقُوا
او دا کتاب دې عظیم الشان مونږ نازل کړې دې، برکت والا دې، د ده تابعداری کوئ او خان بیج کړئ د دې د خلاف نه.					
لَعَلَّكُمْ	تُرْحَمُونَ	۞	اَنْ تَقُولُوا	اِمًّا	اَنْزَلَ الْكِتَابَ
د دې لپاره چه رحم وکړې شی په تاسو، د دې لپاره چه تاسو بیا دا ونه وایئ چه نازل کړې شوی وؤ کتابونه					
عَلَى طَائِفَتَيْنِ مِنْ قَبْلِنَا وَ اِنْ كُنَّا عَنْ وِرَاسِهِمْ لَهٰٓغِيْلَيْنِ ۞ اَوْ تَقُولُوا					
صرف په دوو ډلو باندې مخکښې زمونږ نه، او په تحقیق سره وؤ مونږ د لوستلو د هغوی نه بې خبره یا دا ونه وایئ					

لَوْ اَنَّ اُنزِلَ عَلَيْنَا الْكِتَابُ لَكُنَّا اَهْلَى مِنْهُمْ فَقَدْ

کجری نازل کړې شوې وې په مونږ باندې کتاب نو خامخا وې په مونږ زیات په هدایت د دوی نه، پس په حق سره

جاءکم بینه من ربکم وهدی ورحمته فمن اظلم ممن

افلحې تاسو ته واضح جعت د طرفه د رب ستاسونه او هدایت او رحمت، پس څوک دې لوی ظالم ۱ دفعه چا نه

کذب بالیوم الله وصدف عنها سنجری الیوم

چه دروغ گڼې آیتونو د الله تعالی او اعراض کوی د هغې نه، زرده چه سزا به ورکړو مونږ هغه کسانو نه

يَصْدِفُونَ عَنِ الْبَيْتِ سُوَّةَ الْعَذَابِ يَمَا كَانُوا يَصْدِفُونَ ۝

چه اعراض کوی د آیتونو زموږ نه سخت عذاب په سبب دې چه دوی اعراض کولو

﴿وَهَذَا كِتَابٌ﴾ د ادلیل وحی دې، اوتنوبن دپاره دبیان دتعظیم شان دې ﴿اَنْزَلْنَاهُ﴾ کښې

نسبت دنزول خپل ځان ته دپاره دتعظیم دې ﴿مُبَارَكٌ﴾ ای کثیر الخیر الدنیا والاخره ﴿فَاتَّبِعُوا﴾

﴿اَنْ تَقُولُوا﴾ یعنی ددې کتاب اتباع او کړئ اودمخالفت نه ځان اوساتئ نوداسبب درحم کیدلودې

﴿اَنْ تَقُولُوا﴾ دا دفع دعذر ده ((ان تقولوا)) په اصل کښې ((لناتقولوا)) دې ﴿طَائِفَتَيْنِ﴾ نه

مرادیهوداونصاری دی، مدارک وائی چه دادلایل دې په دې چه مجوس اهل کتاب نه دی ځکه

چه که دوی هم اهل کتاب وې نو ((طائفتین)) به تشبیه نه وې ذکرشوي ﴿وَدَاخِلْتُمْ﴾ «دراست»

په دیرو معانیو سره رازی، دلته په معنی دقرائت اولوستلوسره دې، یعنی تورات انجیل

هغونی ته نازل شوی وو، اومونږ دهغونی دلوستلونه غافل وو، ځکه چه هغه عجمی ژبه وه.

سریانی یا عبرانی، او عرب په هغې باندې نه پوهیدل، او بله دا چه علماء داهل کتابو به دحق

کتمان کولو، ﴿اَوْ تَقُولُوا﴾ دادودویم عذردفع ده، دغریو دادعوه وه چه مونږ ډیرتیز ذهن والا

اوانابت والا یو. نوکه په مونږ کتاب نازل شوې وې نومونږ به ډیر هدایت والاوو. نوالله تعالی

فرمانی چه دا عذرهم ختم شو، اوس تاسو ته داسې کتاب نازل شوچه اشرف اواکمل الکتاب

دې اوستاسوپه لغت کښې نازل دې، ﴿بَيِّنَةٌ﴾ واضح بیان والادې اوسبب دهدایت اودرحمت

دې نوخوک چه ددينه اعراض اوکړی او تکذيب ئی اوکړی نودغه کس دیرغت ظالم دې اوهغه ته به سوء العذاب ورکولې شی

هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ أَوْ يَأْتِيَ رَبُّكَ أَوْ يَأْتِيَ بَعْضُ أَمْرِ

انتظار نکوی دوی مگر 'ا' دې چه راشی دوی ته ملائک 'د مرگ' یا راشی رب ستا، یا راشی بعضی نشانی

رَبِّكَ ۚ يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ أَمْرِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيْمَانُهَا

د رب ستا، په کومه ورځ چه راشی بعضی نشانی د رب ستا فایده به نه ورکوی هیڅ نفس ته ایمان راوړل د هغه

لَمْ تَكُنْ أَمَنَّا مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيمَانِهَا خَيْرًا ۚ قُلْ

چه ایمان ئې نوی راوړې مخکې د دینه یا ئی نوی کسب کړی په حال د ایمان کښې نیکی، ته ورته وه وایه

انظُرُوا إِنَّا مُنْتَظِرُونَ ۝

تاسو انتظار کوئ بیشکه مونږ انتظار کوونکی یو.

﴿هَلْ يَنْظُرُونَ﴾ داتخويف دنیوی دې، دلته دعذاب درې صورتونه ذکرشویدي، یعنی دوی چه ددلالتوبابوجودایمان نه راوړی نوآیدوئ ددې انتظارکوی چه دموت فرشته راشی اوددوئ ارواح قبض کړی نو د مرگ نه روستوبه ددوئ سترگی رنراشی، یاددې انتظارکوی چه په دوی باندې دالله تعالی عذاب راشی یادقیامت په نشانوکښې دوی ته داسې نشانه راشی چه دهغې په لیدلو سره دوی مجبورشی په ایمان باندې، لیکن په دې درې واړه صورتونوکښې ایمان مقبول نه دې، ﴿أَوْ يَأْتِيَ رَبُّكَ﴾ نه مراد ((امربک بالعذاب)) دې (روح، شیرینی، یا ترینه مراد قیامت دې اواتیان دالله تعالی دپاره صفت دې خو هغه،، کمایلیق بشانه،، دې، اوزمونږ داتیان په شان نه دې.

﴿أَوْ يَأْتِيَ بَعْضُ أَمْرِ رَبِّكَ﴾ په حدیث کښې د دې بیان په ((طلوع الشمس من مغربها)) سره راغلیدې، حضرت الشیخ رحمته الله علیه دخپل شیخ رحمته الله علیه نه نقل کوی چه ددینه مرادهرهغه نشانی ده چه هغه چه څوک اووینی نوپه ایمان راوړلو مجبورشی، لکه فرعون چه په وخت دغرغړې کښې

ایمان را ژرو لیکن قبول نه شو، اوپه سورت مؤمن کنبې دی ﴿فَلَمَّا يَكُنْ يَنْفَعُهُمْ يُبْنِئَهُمْ لَمَّا رَأَوْا﴾ نودلته مراد مطلق هغه نشانه ده چه دهغې په لیدلوسره انسان مجبورشی په ایمان راژولوباندې، اوپه حدیث کنبې ذکر د طلوع الشمس من مغربها، د حصر د پاره نه دې بلکه تمیل دې، په روایت دمسلم کنبې دی خذیفه بن أسید رضی الله عنه وائی چه یو وارې صحابه کرامو د علامات قیامت تذکره په خپل مینځ کنبې کوله نونبی صلی الله علیه وسلم تشریف راژو اوئی فرمائیل چه قیامت ترهغې پورې نه راځی ترڅو چه تاسو دهغې نه مخکې لس علامات نه وی لیدلی. (۱) طلوع الشمس دمغرب نه، (۲) دُخان، (۳) دابة الارض، (۴) یاجوج ماجوج، (۵) نزول دعیسی علیه السلام، (۶) خروج ددجال، درې خسفونه، (۷) یوخسف په مشرق کنبې (۸) بل په مغرب کنبې (۹) بل په جزیره العرب کنبې (۱۰) اویل نار چه د عدن دقعرنه راځی او خلقولره به مخکې شری، اود طلوع الشمس من المغرب حال په بعض روایاتو کنبې داسې راغلیدی چه دمغرب نه به طلوع کوی، اوپه یو روایت غیر مشهور کنبې داسې دی چه درې ورځې به طلوع دمغرب دطرفه کیږی (روح) په روایت دبخاری کنبې دی چه نه فائمیږی قیامت ترڅو پورې چه طلوع دشمس دمغرب نه نه وی شوی نو چه کله طلوع دشمس اوشی دمغرب نه او خلق ئی اووینی نویابه ټول ایمان راژوی خوداهغه ورځ ده چه چاته نفع نه ورکوی ایمان، اونبی صلی الله علیه وسلم دا آیت تلاوت کړ و، اوپه دې وخت کنبی ایمان په دې وجه نه قبلېږی چه معتبر عند الله، ایمان بالغیب او اختیار دی. او چه کله د آخرت د حقائقو مشاهده اوشی نو هرا انسان به ایمان راژولواوتوبه کولوباندې مجبورشی نواختیاری ایمان بالغیب نه شو، نوپه وخت د طلوع الشمس من مغربها کنبې خوا ایمان اوتوبه مقبول نه دی، البته ددې نه بعد به دهمیشه دپاره نه قبلېږی یا به قبلېږی؟ نو صاحب دروح المعانی وائی ((مقتضى الاخبارى هذا المطلب أنه لا يقبل الايمان بعد ذلك ابداً لكن الظاهر على ما فى الزواجر قبول ما وقع بعد ذلك من غير تقصير كمن جن وفاق بعد)) یعنې دروایاتونه اگر که ظاهر ادا معلومیږی چه دهمیشه دپاره به توبه نه قبلېږی لیکن ظاهره اوراجحه خبره داده چه قبلېږی، ځکه چه دغه حالت به هیرشی، نوددغه حالت دنسیان په وجه ایمان بالغیب اوختیاری دې اونسیان په وجه د طول العهد وقت سره دې، او امام قرطبی او حافظ ابن حجر په شرح دبخاری کنبې نقل کړیدی چه خلق به ددینه بعد شپږ شلې (۱۲۰) کاله پاتې وی ظاهره ده چه دا وخت طویل دې نسیان په کنبې راتلې شی

﴿لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيْتَانُهَا لَمْ تَكُنْ ءَامَنَتْ مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيمَانِهَا خَيْرًا﴾ زمخشری او نور و معز لویه دې آیت سره استدلال کړیدې چې ایمان په غیردعمل صالح نه نافع نه دې ځکه چې د «اوکست»، معنی داده چې «او آمنت ولم تکسب فی ایمانها خیراً» یعنی نفع نه ورکوی هیچاته ایمان چې مخکښې ئی ایمان نه وی راوړې یائی ایمان راوړې وی خو عمل صالح ئې نه وی کړې. نو داهم نافع نه دې. نو معلومه شوه چې ایمان په غیردعمل صالح نه هیڅ نفع نه ورکوی. نو معلومه شوه چې اعمال جزء دی د ایمان نه اود اعمالوپه نشتوالی سره ایمان معدوم کیږي. دکشاف عبارت دادې «فلم یفرق کماتری بین النفس الکافرة اذا امتت فی غیروقت الایمان و بین النفس الی آمنت فی وقته ولم تکسب خیراً، لیعلم ان قوله الذین آمنوا وعملوا الصالحات جمع بین فرقتین لاینبی ان تنفک احدهما عن الاخری حتی یفوز صاحبها ویسعدوا لافالشقوة و الهلاک» اهل سنت و الجماعت وائی چې دمعتزلو مذهب په نورو ادلو شرعیو سره مردود او باطل دې. اود دې آیت نه متعدد جوابونه کوی (۱)، مشهور قول دادې چې په آیت کښې لف نشر مرتب دې خوپه جانب دلف کښې اجمال دې اوتقدیر دې. نو تقدیر عبارت دارنگه دې «(یوم یاتی بعض آیات ربک لاینبغ نفساً ایمانها ولا کسبها خیراً، لم تکن آمنت من قبل اوکست فی ایمانها خیراً)» نو په جانب دلف کښې دوه امره دی (۱)، عدم نفع د ایمان، (۲)، اوعدم نفع دکسب خیر، او په جانب دنشر کښې دوه امره دی یو «(لم تکن آمنت من قبل)» د امرتب دې، په امر اول بل. او «(کست فی ایمانها خیراً)». د امرتب دې په دویم امرچه مقدردې، (۲)، صاحب دمدارک وغیره وائی چې دکسب خیرنه اعمال صالحه نه دی مراد بلکه اخلاص فی الایمان ترینه مراد دې یعنی کله چې طلوع الشمس من مغربها اوشی نو، چاچه بالکلیه ایمان نه وی راوړې اووس ایمان راوړی نو دانا نفع اومقبول نه دې اودارنگه دچاچه ایمان نفاقی وی اووس اخلاص په ایمان کښې پیدا کوی او په اخلاص سره ایمان راوړل غواړی نو داهم نافع اومقبول نه دې، (۳)، حضرت شاه انور شاه کشمیری رحمه الله فرمائی چې «او» په سیاق دنفی کښې دې نوعوموم فائده کوی لکه ﴿وَلَا تُطِيعُ مِنْهُمْ مَکِشَاؤُ کُفُورًا﴾. نودلته معنی داده چې دچاچه ایمان اوعمل صالح دواړه نه وی او اوس، یعنی بعد طلوع الشمس من مغربها نه ایمان راوړی یا عمل صالح کوی نو دانا نفع اومقبول نه دې، (۴)، ابن کثیر وغیره وائی چې معنی داده چاچه ددینه مخکښې ایمان نه وؤ راوړې او اوس ایمان راوړی نو دانا نفع نه ورکوی. بالکل او چاچه مخکښې ایمان راوړې وی خو عمل صالحه ئې نه وی نو

هغه نه دغه ایمان نفع کامله نه ورکوی. نفع کامله داچه په غیر د عذاب نه جنبه داچه سی

إِنَّ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيعًا أَلَسْتَ مِنْهُمْ

یسکه هغه کسان چه ټکړې ټکړې نې دې دین خپل او دوی ډلې دی مختلفې نه شی ته د دوی نه

فِي شَعْرَةٍ ۚ إِنَّمَا أَمْرُهُمْ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ يُنَبِّئُهُمُ

به هېڅ تعلق لرلو کېږي. یسکه معامله د دوی الله تعالی نه سپړلې شوې ده. بیا به الله تعالی خبر کړي دوی

بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ۝ مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرٌ أَمْثَلِهَا

به انجام د هغه عملونو چه دوی به کول څوک چه راوړی ښکې پس د ده لپاره دی لس چنده ثواب د هغې.

وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى إِلَّا مِثْلَهَا وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ۝

اوڅوک چه راوړی گناه، پس سزا به نه شی ورکولې مگر مثل دهغې او په دوی به هېڅ ظلم نشي کیدی

﴿إِنَّ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ﴾ داتخويف دې ((فرقوا)) ياپه خپله معنى سره دې يعنى دين نې

ټکړې ټکړې کړې وى چه کوم نې دطبيعت سره موافق وى هغه منى اوکوم ئ چه طبيعت سره

موافق نه وى نوهغه نه منى. ياپه معنى د ((فارقوا)) سره دې لکه په بل قرات کېږي دغه شان

راغليدې يعنى خپل دين نې پريخودلې وى. او مراد ددينه يهودا و نصارى دى. لکه په بل آيت

کېږي دى ﴿وَمَا نَفَرَقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَةُ﴾. ﴿وَيُرِيدُونَ أَنْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ

أَقْوَامٍ وَرُسُلِهِ﴾. داهم اهل کتاب دى. دا قول دحضرت مجاهد رضي الله عنه وقتاده رضي الله عنه دې ياترينه

مراد مشرکين دى. ياترينه مراد «فرق» مبتدعه دى. لکه دا قول دحضرت عائشې رضی الله

عنها او ابوهريره رضی الله تعالی عنه دې (قرطبي) په حديث کېږي دى چه بنی اسرائيل دوه

اويافرقي شوې وواوخمپه امت کېږي به درې اويافرقي جوړېږي ټول به جهنم کېږي وى

مگريوه نواصحابو تپوس اوکړو چه دغه به څوک وى نواوئى فرماييل چه (ما انا عليه واصحابي)

﴿أَلَسْتَ مِنْهُمْ فِي شَعْرَةٍ﴾. يعنى ستاد ددوئى سره تعلق نشته دې اوستانه به ددوئى په باره کېږي

تپوس نه کيږي. ددوئى معامله الله تعالی ته حواله ده. الله تعالی به ورته ددوئى دعملونو

مطابق بدله ورکوي.

﴿مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ﴾ دابشارت دي ﴿عَشْرًا نَّاتِلًا﴾ (ای عشر حسنات امثالها) خُکِه چه حسنات
مؤنت دي نو عشر خُکِه مذكر راغليدي، او ذکر د عشر ادنی مرتبه ده

قُلْ إِنِّي هَدَيْتُ رَبِّي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ دِيَنَاقِيًا مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا

وه وايه بيشكه زه رسولې يم خپل رب^۱ سمې لاري ته يعنې دين صحيح ملت د ابراهيم، مستقيم كلك به حق باندې.

وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ۝ قُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي

او نه وو د مشركانو نه وه وايه چه بيشكه^۲ مونځ خُما او قرباني اوجج خُما او ژوند خُما او مرگ خُما

لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ۝ لَا شَرِيكَ لَهُ ۚ وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ

خاص الله تعالى لره دی چه رب د ټول عالم دي نشته دي هيڅ شريك هغه لره. او پدې سره حكم كړې شوې دي ماته

وَ أَكَا أَوَّلَ الْمُسْلِمِينَ ۝

اوځه اول د مسلمانانو نه يم

﴿قُلْ إِنِّي هَدَيْتُ﴾ دسورت په آخر كېنې ددري اعلاناتو ذكر دي، اودسورت د دواړو

مضامينو اعاده ده، اودا اول اعلان دي چه ځمادين، ملت ابراهيمي دي اوابراهيم عليه السلام، حنيف

. دهر قسم شرك فعلى اعتقادى نه بيزاره وو، ﴿قُلْ إِنَّ صَلَاتِي﴾ دادويم اعلان دي په

«صلاتي» كېنې نفى دشرک اعتقادى ته اشاره ده اوپه ﴿وَنُسُكِي﴾ كېنې نفى دشرک فعلى ته

اشاره ده د«نسك» نه مراد ذبح يعنى قرباني ده ياطريقه حج كولو، يا ټول طاعات ترينه

مراد دى، ﴿وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي﴾ ددينه مراد ياهغه كارونه دي چه په حالت دژوند كېنې كيږي، اوپه

حالت دمرگ كېنې كيږي لكه وصيت وغيره، ياترينه مرادخودې ژوند اومرگ دي، نو دا

دتكوينياتو ذكر دي اوماقبل دتشرعياتو ذكر دي يعنى خُما امورتشريعيه هم صرف دالله

تعالى دپاره دى، نوداتوحيد فى الالهوية شو، اوخُما امور توكوينيه هم صرف دالله تعالى

۱ - د سورت په آخر كېنې درې اعلانات، دا اول اعلان دي.

۲ - دويم اعلان

دیاره دی. نوداتوحید فی الربوبیت شو، نود آیت دال دې په توحید کامل یعنی په ټولو حالاتو
نشرعی، تکوینیو کښې، تسلیم اوتفویض ﴿وَأَنَا أَوْلُ الْأَشْيَاءِ﴾ په دې امت کښې اول مراد دې
اووهرنې په خپل امت کښې اول مسلم وی. اود خپل امت دیاره عملی نمونه وی. یا اولیت
دمرتې په اعتبار سره دې یعنی په ټولو مسلمانانو کښې اول درجه مسلمان څه یم. یازه دصفت
اول دمسلمانانونه یم.

قُلْ أَغْيَرُ اللَّهِ أَمْ يَأْتِي رَبًّا وَهُوَ رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ ۚ وَلَا تَكْسِبُ

وډوايه چه آيا سوي د الله تعالي نه زه تلاش كړم بل رب او حال دا چه هغه رب د هر څيز دي. او نه كسب كوي

كُلُّ نَفْسٍ إِلَّا عَلَىٰهَا ۚ وَلَا تَدْرِي وَاِلَدًا وَزَرًا أُخْرَىٰ ثُمَّ

هېڅ نفس بد عمل مگر وبال ئي په هغه باندې وي، اونشي پورته كولي يو نفس دروند په گناه بوج د بل چا. بيا

إِلَىٰ رَبِّكُمْ مَرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ۝

ستاسو رب ته دي واپس تلل ستاسو پس خبر به دركړي ستاسو ته په هغه څه چه تاسو په هغې كښې اختلاف كولو

وَهُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ الْأَرْضِ وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ

او الله تعالي هغه ذات دې چه گرځولي ئي بين تاسې. نائبان په زمكه كښې او پورته كړي يې دي بعضې ستاسو

فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِّيَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ

دپاسه د بعضو نه په درجو كښې، د دې لپاره چه ازميننت وكړي په تاسو په هغه څه كښې چه دركړي ئي دي ستاسو ته.

إِنَّ رَبَّكَ سَرِيعُ الْعِقَابِ ۚ وَإِنَّهُ لَكَفُورٌ رَّحِيمٌ ۝

سكه رب سا. زر عذاب وركوونكي دي، د نه مونكو لپاره، او بيشكه هغه خامغا پښته كوونكي رحيم كوونكي دي «مونكو لپاره»

﴿قُلْ أَغْيَرُ اللَّهِ أَمْ يَأْتِي رَبًّا﴾ دادریم اعلان دې، چه دالله تعالی نه ماسوی بل څوك رب نشته.

صرف هغه رب دهرچا دې. ﴿وَلَا تَدْرِي وَاِلَدًا﴾ مشركانوبه وئيل ((اتبوسلناولنحمل خطيكم)) یعنی
تاسو زموږ دلاړې تابعداری اوکړئ کفر، شرک اختیارکړئ اوداجرم نه دې اوکه بالفرض
داجرم وی نوهغه وبال زموږ په سردې. نوالله تعالی اوفرمانیل چه داسې نشی کیدي چه جرم

يوکس اوکړی اوسزاوبال ئی په بل شی، ((وازره)) (ای نفس وازره) نفس دروند په گناه سر؛ یعنی گنهگار. اوکه څوک سوال اوکړی چه دچادگناه بوج یه بل هیچانه نه اچولې کېږي. گنهگاروی اوکه نه، نو تخصیص د «وازره»، یعنی دگنهگارولی اوتو. جواب دادې چه دعوت ورکونکی مشرکان وو نوڅکه تخصیص د «وازره»، اوشو اگر که حکم عام دي. ﴿وَمَوْ أَلْوَىٰ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ الْأَرْضِ﴾ داترغیب دي عمل کولوته په احکامو ددي سوب باندې. «حلاف» دخلیفه جمع ده یعنی نائب، اوخطاب یاتول نوع انسانی ته دي څکه چه خلاف ټولو انسانوته ورکړې شويدي. نومرaddadi چه تاسوخلفاء یی، دطرفه دالله تعالی نه یه زمکه کښې نوانه نعالی تاسوته دژوندتیرولو احکامات بیان کړیدی نو تاسوپه هغې عمل اوکړی. یاداخطاب امت محمدی صلی الله علیه وسلم ته دي څکه چه نبی صلی الله علیه وسلم خاتم النبیین دي نو امت دهغه هم خلیفه دي دمخکنوأممو، ﴿وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ﴾ یعنی د ((جعلکم خلافة الارض)) نه داگمان مه کوئی چه ټول یوشان دی بلکه تفاوت شته ی څوک قوي، څوک کمزوري، څوک حاکم څوک محکوم، څوک مالدار، څوک غریب، مالک، مملوک ترخړه، داتفاوت دابتلاء دپاره دي چه خپل خلق مالک اوپیژنی، ﴿فِي مَا آتَيْنَاكَ﴾ ددینه مرادهرهغه صفت اوحالت دي چه انسان ته حاصل وی مالداری، غریبی، صحت بیماری، حسن فُج دصورت، وغیره، ﴿إِنَّ رَبَّكَ سَرِيعُ الْعِقَابِ﴾ دا تخويف دي دنه منونکودپاره، د ((سريع العقاب)) دامطلب نه دي چه چاته مهلت نه ورکوی بلکه مرaddadi چه کله دغذاب ورکولواراده ئی اوشی نودهغې په نافذکولوکښې هیڅ توقف نه وی، اوڅوک ئی منع کولې نشی، ﴿وَلَأَن تَقُولُوا﴾ دا بشارت دي منونکوته، دعقاب سره لام تاکیدنه دي ذکرشوي اودمغفرت اورحمت سره ذکرشويدي، څکه رحمت ئی غالب دي په غضب باندې ((وفي الحديث سبقت رحمتي غضبي)).

فَسَلِّكَ اللَّهُمَّ بِرَحْمَتِكَ الَّتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ أَنْ تَغْفِرَ لَنَا وَتَرْحَمَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ،

۳۰ ربيع الاول سنه ۱۴۲۸ هـ: يوم الاربعاء ۱۸ اپریل ۲۰۰۷

رکوع

سورة الاعراف مكية

آيتونه

۲۰۶

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

خاص به نوم د الله سره چه بيجده مهربان او ډير رحم كوونكى دې (شروع كوم)

رقمها حسب التسلسل (۷) وحسب النزول (۳۹) قبل الجن وبعد ص

۱. ربط اسمي که چرې تاسوپه انعام او حرت کښې د الله تعالى سره بل څوک شريک نه گرځوئ نو الله تعالى به تاسودجهنم نه بلکه داعراف نه هم بچ کړي او جنت ته به مو داخل کړي

ربط معنوي مضموني (۱) په سورة انعام کښې نفی د شرک فعلی او اعتقادی په تفصیل سره ذکر شو او په عقلی نقلی دلائلو سره مبرهن شونو دلته کښې دهغې د تبلیغ او بیانولو حکم دی چه بې خوف خطري ئ بیان او کړه او په زړه کښې تنگی مه راوړله. ﴿فَلَا يَكُنْ فِي سَعْدِكَ حَسْرَةٌ﴾ بټه لټند په وؤگړئ للمؤمنين (۲) دلته د ماقبل سورت د ترتیب نه برعکس نفی د شرک فعلی مفسد او نفی د شرک اعتقادی مؤخره ده. (۳) ماقبل سورة کښې د نذر لغیرانه او تحریمات غیرانه تفصیل ذکر شوې وؤ او ډیر صورتونه يې ذکر شوي وو. دلته دهغې یونهایت اهم صورت یعنی برینه طواف کول، ذکر دې (۴) ماقبل سورت کښې دلائل عقلیه ذکر شوي وؤ او دلیل نقلی بالتفصیل د حضرت ابراهيم عليه السلام نه ذکر شوې وو. او د باقی انبیاء نه اجمالاً ذکر شوې وو. لیکن دلته دهغې بعضی انبیاء نه بالتفصیل ذکر کړي

د سورت دمضامینو خلاصه

په دې سورت کښې درې دعوي دي. اوله دعوي داده چه ددې کتاب یعنی د توحید بیان او د شرک اعتقادی او فعلی رد په حوصله او بهادري سره کوه او که تکلیفونه راځي نو صبر کوه. زړه مه تنگوه (آیت نمبر ۲) دویمه دعوي. چه کوم احکام الله تعالى نازل کړي دي. حل. حرمت. دهغې اتباع کوئ او دشیا طینو. اتباع مه کوئ چه دخپل طرفه څه شي ته حلال حرام او وایی. (آیت نمبر ۳) د دینه بعد د آیت نمبر ۹ پورې تخویفات بشارات دي. او بیا د آیت ۲۵ پورې تمهیدي نفی د شرک فعلی ته او څلور کرته. ((یې آدم)) خطاب مذکور دې چه دخپل طرفه تحریمات مه کوئ. د آیت نمبر ۳۵ پورې نفی د شرک فعلی ده. او د آیت نمبر ۵۳ سوري

خوښياف بشارت دی. بیا **دریمه دعوی** ذکر کړې چې ستاسو رب خالق مالک صرف الله تعالی دی نو لهذا ((ادعویکم)) صرف او صرف دهغه بلنه کوئ او دهغه نه خپل حاجات غواړئ. دآیت نمبر ۵۸ پورې ددې دعوی تفصیل دی. دهغې نه پس بیا شپږ قصې ذکر دی متعلق دی ددرې واړه دعوی سره په طریقه دلف نشر مرتب. اوله قصه دحضرت نوح علیه السلام متعلق ده. ددریمې دعوی سره اصالتاً او داول دعوی سره تبعاً، دویمه قصه دهود علیه السلام، او دریمه قصه دحضرت صالح علیه السلام داهم ددریمې دعوی سره متعلق دی. څلورمه قصه دلووط علیه السلام ددویمې دعوی سره متعلق ده. پنځمه قصه دحضرت شعیب علیه السلام ددویمې او دریمې دعوی سره متعلق ده. بیا التفات بسو، اهل مکه دی. او شپږمه قصه دحضرت موسی علیه السلام ده اولې دعوی سره متعلق ده چې په دې کښ اته واقعات مذکور دی په تفصیل سره او دقصص د ختمیدونه پس دتخويف دنیوی نمونه ذکر کړې. ﴿وَمَثَلُهُمْ فِي الْقَرَارِ الَّذِي كَانَ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ﴾ او بیا دیهودو، دیومقولې تردید دې په څلورو وجوہاتو سره چې دوی وئیل، ﴿سَيُفَرِّقُنَا﴾ د آیت نمبر ۱۲۸ نه د آیت نمبر ۱۷۷ پورې، اود دینه پس تر آخر پورې آیاتونه متعلق دی ددرې واړه دعوی سره

مختصره خلاصه په دې سورت کښې نفی دشرک فعلی اولاً کړې اونی دشرک اعتقادی ثانیاً کړې، درې دعوی، او شپږ قصې ذکر کړې،

الْقَصَصُ	۱	كِتَابُ	اَنْزِلَ	إِلَيْكَ	فَلَا	يَكُنْ
الله تعالی عالم دی په مراد خپل سره دې حروفونه، دا لوی شان والا کتاب دې نازل کړې شوی دې تاته ^۱ پس نه دې وی						
فِي صَدْرِكَ	حَرَجٌ	مِنْهُ	لِغُلْدَرٍ	بِهِ	وَذِكْرِي	لِلْمُؤْمِنِينَ ۱۰
په سینه ستا کښې تنگسایا، درسولو ددینه. ددې لپاره چې ته ویره وې پدې سره اولپاره د نصیحت مژمانو لره						
اَتَّبِعُوا	مَا	اَنْزِلَ	إِلَيْكُمْ	مِّنْ رَّبِّكُمْ	وَلَا تَتَّبِعُوا	مِّنْ دُوَّةٍ
تابعداري کوئ دهغې چې نازل کړې شوې دې تاسو ته د طرفه د رب ستاسو نه او تابعداري مکوئ ماسوی د الله تعالی نه						

قُلْ لَّيْسَ بِقَوْلِهِمْ قَوْلِي مَا تَدْعُونَ ۝ وَكَمْ مِنْ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا

خود دوستانو (شیاطینو) دیر کم غوندې نصیحت قبلوئ ناسی. او ډیرو کلو والا هلاک کړی دی مونږ هغه

قُلْ لَّيْسَ بِقَوْلِهِمْ قَوْلِي مَا تَدْعُونَ ۝ وَكَمْ مِنْ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا

بحر راغلي وو هغوی ته عذاب زمونږ په وقت دشپې کښې یا په دوئ آرام کوؤ په وخت د غرمې کښې پس نه به وو

نَعُوهُمْ إِذْ جَاءَهُمْ بَأْسُنَا إِلَّا أَنْ قَالُوا إِنَّا ظَالِمُونَ ۝

زما د دوئ کله چه به راغې دوئ ته عذاب زمونږ مگر دا چه ۱۰ ویل به دوئ بیشکه وو مونږ ظالمان

﴿التَّوْبَةِ﴾ دامقطعات دی تفصیل ئی مخکښې تیر شوې دې، ﴿يَكُنْ﴾ ای هدا کتاب،

﴿مَنْعَ﴾ یعنی ددې کتاب په تبلیغ کښې چه څه تکلیفونه راخی نوصبر کوه اوزړه مه تنگوه،

داوله دعوی ده، ﴿لَا تُشْرِكْ بِهِ﴾ دامتعلق دې دانزل سره، یعنی مقصود ددې کتاب نه انذار او

نصیحت دې، ﴿اتَّبِعُوا مَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ﴾ دا دویمه دعوی ده یعنی دما انزل اتباع کوئ اودشیاطین

الجن والانس اتباع مه کوئ چه دخپل طرفه تحریمات اوکړئ.

﴿وَلَا تَقْفُوا مِنْ دُونِهِ آيَةً﴾ ضمیر په (من دونه) کښې راجع دې (ما انزل) ته، یارب ته،

مراذم اتباع ده په معصیت کښې، (ای لاتبعوهم فی معصية) (جلالین) اومراد د اولیا،

(دوستانو) نه شیاطین الجن والانس، دی، یاشیاطین اوکوهان دی، (شیرینی، بحر، روح

المعانی وغیره)، یعنی دشیاطین الجن والانس اتباع مه کوئ دوئی به تاسو په شرک، بدعت

خودساخته تحریماتو کښې مبتلا کړی.

فایده باطل دې قوله دهغه چاچه وائی چه پدې کښ رد دې په هغه تقلید اومقلد باندې

چه د کتاب او سنت په مقابله کښ د بل چا قول غوره کوی، د مجتهد قول د کتاب، سنت

مقابل ګرځول. جهالت او تعصب دې، مجتهد دکتاب اوسنتو مقابله نه کوی، بلکه تشریح

د کتاب اوسنت، کوی اوترجیح د یودلیل (حدیث) لره په بل باندې ورکوی، دخپلو

اصولومطابق اودپته مقابله ونیل جهالت دې، دمجتهدینو اتباع کول، اتباع په معصیت کښې

نه ده. او مجتهدین مصداق دا ولیاء دپاره په معنی مذکورې سره هم نه دی. ﴿وَكَمْ مِّن قَرْيَةٍ﴾
 داسخويف دنیوی دې، «کم» خبریه دې «من قریة» ورته تمیز دې او «کم» مرفوع دې محلا
 مبدا ده. یا منصوب دې مفعول د (اهلکنا) دپاره دې ﴿فَمَا بَعَثْنَا﴾ کنسی فاء تفصیله ده.
 ﴿بِئْسَ﴾ حال دې په معنی د (بائتین) سره. ﴿وَعَوَّضَهُ﴾ به معنی دفریاد. سره دی ﴿إِنَّا لَنُكَفِّرُ
 عَنْهُمْ﴾ دظلم نه مراد دادي چه دوشی اتباع دما نزل نه کوله.

فَلَنَسْأَلَنَّ ۝ الَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَهُمُ ۝

پس خامخا به تپوس کوؤ مونږ د هغه کسانو نه چه لیرلي شوی دی رسولان دوی ته یعنې آسمان

وَلَنَسْأَلَنَّ ۝ الْمُرْسَلِينَ ۝ فَلَنَقْضِيَنَّهُمْ عَلَیْهِمْ بِعِلْمٍ ۝

او خامخا به مونږ تپوس کوؤ د رسولانو نه. پس خامخا به مونږ احوال بیانوو په دوی باندې په علم خپل سره

وَمَا كُنَّا غَائِبِينَ ۝ وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ ۝ فَمَن ثَقُلَتْ

اونه مو مونږ غائب د اعمالو د دوی نه او تول د عملونو په دغه ورځ حق او یقینی دی. پس هغه څوک چه دروند وی

مَوَازِينُهُ ۝ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ۝ وَمَن خَفَّتْ مَوَازِينُهُ

تول د سکو عملونو د هغه. پس دغه کسان هه دوی بچ کیدونکی دی د عذاب نه. او هغه څوک چه سځ وی تول د سځو د هغه

فَأُولَٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ ۖ يَمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَظْلُمُونَ ۝

پس دا هغه کسان دی چه تاوانی کړی شی دی ځانونه خپل په سبب ددې چه دوی په آیاتونو زموږ ظلم (انکار) کولو

وَلَقَدْ مَكَّنَّكُمْ فِي الْأَرْضِ ۖ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا

او خامخا په تحقیق سره ځای درکړیدې مونږ تاسوته په زمکه کښې او پیدا کړی دی مونږ تاسو لره بدی کښې

مَعَاشٍ ۖ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ ۝

اسباب د روزی. ډیر لږ غوندي په تاسو کښې شکر کوی

﴿ فَلَنَنَزِّلُكَ إِلَيْنَا ﴾ داتخویف اخروی دې یعنی دقیامت په ورځ به د هر چا نه سوال کېدی شی. درسلانو نه په باره دتبلیغ کښې اودامتیانونه په باره دمنلوکښې اوداسوال داسعلاء معنی معلومولودپاره نه دې بلکه دزجراوتوبیخ دپاره دې اویه بل آیت کښې چې ﴿ قَوْمَهُمْ لَا يَخَافُونَ يَوْمَهُ ﴾ دې نو هلته دهغه سوال نفی مرادده چې دمعلومولودپاره وی

﴿ فَلَنَقْصُصَ عَلَيْهِمْ يَوْمَهُمْ ﴾ یعنی که څوک دخپل جرم نه انکاراوکړی نو الله تعالی به ئی بیان او ظاهر کوی ﴿ وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ ﴾ «والوزن» مبتداء ده، «یومئذ» په اعتباردمتعلق سره ورته خبردې. «ای الِوزْنُ قَابَتْ يَوْمَئِذٍ» ﴿ الْحَقُّ ﴾ صفت د «وزن» دې، داترکیب راجع دې په نیز بمحققینو، او دویم ترکیب دادې چې «الحق» خبردې، د «الوزن» دپاره، یعنی وزن د اعمالو، دقلب اودجوارحو، حق اوثابت دې، اویه کیفیت دوزن کښې درې قوله دی اول داچه عمل نمې به تللې شی، لکه په یوحديث کښې دبطاقة، ذکر دې. «فَتَوَضَّعُ السَّجَّاتُ فِي كَفَّةٍ وَالْبَطَاقَةُ لِكَفَّةٍ» (الی آخرالحديث) دویم داچه خود اعمال به متحسبم شی اووزن به ئی کیږی، دابن عباس رضی الله تعالی عنه نه روایت دې چې اعمال حسنه به صورت حسنه سره راوستې شی، واعمال سیئه به په قبیحه صورت سره راوستې شی، اویه میزان کښې به کیخودې شی، دویم قول دادې چې عامل، یعنی دعمل کونکې وزن به کولې شی «لما روی عنه صلی الله علیه وسلم انه قال لياتی الرجل العظیم السمین یوم القیمة، لا یزین عندالله جناح بعوضة» (رواه البخاری)

﴿ فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ ﴾ اضافت د... موازین.. ضمیرته دعهددپاره دې معهودپه دې سره موازین الحسنات دی، قرینه ئی ترتب دفلاح دې په دې باندې، اوموازین یاجمع دموزون ده یعنی دچاموزونات چې درانه شی، یاجمع دمیزان ده نودینه ظاهراً دامعلومیږی چې میزانونه ږیردی، اوداده بعض اهل علموقول دې چې میزانونه متعدددی لقوله تعالی ونضع الموازین، اوجمهور اهل علم وائی چې میزان یودې اودالفظ په قرآن کښې مستعمل دې په صیغه دجمع سره اویه حدیث کښې په صیغه دمفردسره هم مستعمل دې اویه صیغه دجمع سره هم مستعمل دې نو چرته چې په صیغه دجمع سره راغلیدې نو دا یا په اعتبار دتعدد دموزوناتو سره دې ځکه چې موزونات ږیردی یاجمع دپاره دتفخیم شان ده، لکه په یوروایت کښې دحضرت عائشه رضی الله عنها نه مروی ده چې د میزان گفتین، دومره لونی دی چې ټول

اسمانونه اوزمکې په کښې راتلې شی نوملائکو اووئیل چه ((بارنا من تزن بهذا)). یعنی په دې کښې به څوک تللې شی، نواله تعالی او فرمائیل. ((ازن نه من شئت من خلقی)) په بل روایت کښې دی چه داؤد علیه السلام سوال اوکړو دخپل رب نه چه ماته میزان اوبنایه. نوچه اوئی لیدلو نوی هوش ارتاؤشو، نوچه کله هوش کښې راغلونواوې وئیل یا الهی څوک قادریږی؟ ددې میزان دیو کف ده کولو په حسانتو سره، نواله تعالی ورته او فرمائیل چه ای داؤد زه چه کله راضی شم دیوبنده نه نو. ((ملائه بتمرة واحدة، یا داؤد املؤها بكلمة لا اله الا الله)) دا دکوم په یو کجورې سره اوپه کلمې د ((لا اله الا الله)) سره (قسطلانی)،

﴿وَمَنْ حَفَّتْ مَوَازِئُهُ﴾ داتخويف دې، ﴿وَلَقَدْ مَكَنَّاكُمْ﴾ داترغيب دې قبلولو ددعون

درسول پاک صلى الله عليه وسلم ﴿مَنَعْنَاهُمْ﴾ اسباب دژوند تيروولو

وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ ثُمَّ قُلْنَا

اوپه تحقيق سره پيداکړی یی مونږ تاسو بيا شکلونه درکړیدی مونږ تاسوته. بيا (داهم واورئ) چه ویلی وؤ مونږ

لِلْمَلٰئِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا اِلَّا اِبْلٰسَ لَمْ يَكُنْ مِنَ السَّاجِدِيْنَ ﴿۵﴾ قَالَ

ملائکو ته چه سجده وکړئ آدم ته. پس سجده وکړه دوی مگر ابليس. نه وؤ دې د سجده کوونکو نه. الله تعالی وه ویل

مَا مَنَعَكَ اَلَّا تَسْجُدَ اِذْ اَمَرْتُكَ ؕ قَالَ اَنَا خَيْرٌ مِنْهُ ؕ

چه څه شی منع کړې ته. چه سجده دې ونکړه کله چه ما حکم وکړو تاته. وه ویل ابليس چه زه غوره یم د ده نه

خَلَقْتَنِيْ مِنْ نَّارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِيْنٍ ﴿۶﴾

(ځکه) چه پيدا کړې دې یم زه د اور نه او پيدا کړې دې آدم د خاورونه

﴿وَلَقَدْ عَلَّمْتَكُم﴾ داتمهیددې مضمون دنفی دتحریمات غیرالله ته. حاصل نی دادي چه

الله تعالی فرمائ چه ما آدم علیه السلام پیداکړو او فرشتوته مې دسجدي حکم اوکړواو ابليس دنافرمانني په چه ملعون شوو اود آدم علیه السلام ادوحواء. سره نې دشمنی شروع کړه اودوئ نه نی وسوسي واچولې اوپه جنت کښې نې ترینه لباس کپړې. اوباسلی اودجنت نه نی باهره راوباسل. اوس ستاسونه په کعبه کښې کپړې اوباسی. اوتاسوته وائی چه به حال دطواف

کمی خیلی کپری مه اغوندنې. دادگناه کپری دی. نولکه چه څه رنگه ئې ستا سودنیا نیکه
 به به جنت کښې کپری اوباسلی دی نودغسې ستاسونه په حالت دطواف دبيت الله کښې
 کپری اوباسل غواړی، حاصل داچه داتمهید دې نفی دشرک فعلی، (تحریمات غیرالله، ته. د
 «خلفکم» معنی داده «(خلقنا اباءکم طیناً غیر مصوراً)» ﴿ثُمَّ صَوَّرْنٰکُمْ﴾ «ای صورنا آباءکم ثم
 فاعل الملکة - الخ» دآدم خلقت اوتصویر نازل کړې شو په منزله دخلقت اود دتصویر دبنی آدم.
 ځکه هغه ابوالبشر دې، یا مراد د «(خلقکم)» نه خلق دې په صلب الاباء کښې. اود «(صورکم)»
 نه مراد فی ارحام النساء دې، یادخلق نه مراد پیدا کول دمادې دانسان دی په مختلفو اطوارو
 سره نطفه، علقه، مضغه، اود صورت نه مراد صورت انسانی دې لکه ﴿فَرَأٰنَسْأَلُکُمْ خَلْقَآءَآخِرٍ﴾ او
 نه به دې دواړو توجیهینوسره ﴿ثُمَّ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِکَةِ﴾ (ثم) دتراخی ذکر دپاره دې. دتراخی زمانې
 بېره نه دې ځکه چه واقعہ دسجود دملانکو آدم علیه السلام ته دبنی آدم دخلق نه مخکښې وه

﴿مَا مَنَعَكَ اَلَّا تَسْجُدَ﴾ لازانده دې لکه په سورت ص ۲۵ کښې بغیر دلا، نه راغلیدې یادلته
 نغږیدې «(ای مامعک عن السجود ان لاتسجد)» یا مَنَعَكَ په معنی داحوج، اضطرك، سره دې
 ځکه چه څوک منع کړیښی نو هغه مضطرشی خلاف ته، معنی داچه ته څه څیز مجبور کړې په
 سجده نه کولو باندې، ﴿اِذْ اَمَرْنَاکَ﴾ ددیننه معلومه شوه چه ابلیس ته هم امر شوې وو ﴿قَالَ اَنَا خَيْرٌ
 مِنْہٗ﴾ داجواب په ظاهر کښې دسوال سره مطابق نه دې، ځکه سوال شوې ووپه باره دمنع عن
 السجود کښې، اوپه جواب کښې ئې دغوره والی ذکر دې، لیکن داجواب فی الحقیقت بحسب
 المعنی مطابق دې دسوال سره، یعنی مانع دادې چه زه افضل او غوره یم، اوافضل خومفضول
 نه سجده نه کوی بلکه پکار ده چه مفضول دې افضل ته سجده اوکړی، نو آدم علیه السلام دې ماته
 سجده اوکړی، دلعین جواب په دوو مقدمتینو باندې مشتمل دې «صغری، کبری، اول داچه
 زه افضل یم، دویم داچه د افضل مفضول ته سجده مناسب نه ده، او بنیاد ددې جواب
 کبر او حسد دې اودواړه مقدمتین عقلاً او نقلاً باطل دی، نقلاً خو ظاهره ده او عقلاً له دې وجې
 نه چه کله دیو مصلحت دپاره دې افضل مفضول ته سجده اوکړی چه هغه مصلحت حاصل شی،
 نو کبری غلط دې، اودا خبره دلعین چه زه غوره یم نو ددې دلیل داسې وائی چه ﴿عَلَّقْنٰی مِنْ شٰرِ
 وَطَنَکَ مِنْ عَلٰی﴾ چه زه دنارنه پیدایم اونار غوره دې او څوک چه دغوره نه پیدای نو هغه مه

غوره او افضل وی او آدم عليه السلام د خاوري نه پيداي. او خاوره مفضل، ناغوره، ده او دمفضل نه پيداشوي څيزهم مفضل او ناغوره وی. نو د دليل هم نقلا او عقلا باطل دي نفاظ هردي او عقلا له دي وچي نه چه اول خوداخبره غلطه ده چه نارافضل دي د خاوري نه بلکه خاوره غوره ځکه په دي کښي حلم، وقار، صبر تواضع صفات دي او په نار کښي خفت، حدة وارتفاع دي. نو ظاهره ده چه د خاوري صفات دنارنه ډير غوره دي، او همدارنگه د خاوري نه ميوې، گلونه فصلونه او ډير پيداوار کيږي، او په نار کښي دا فوائد نشته دي، او دويم داچه داخبره غلطه ده چه څوک د غوره نه پيداوي هغه به هم غوره وي، بلکه کله دافضل نه مفضل پيداشي او دارنگه بالعکس دنوح عليه السلام نه کنعان پيداي او دآزر نه ابراهيم عليه السلام پيداي.

فانده لعين دصريح حکم انکار کړيدي او دصريح نص په مقابل کښي نى عقلی قياس ذکر کړيدي، نو دا شرعى قياس نه دي، شرعى قياس حجت شرعى دي، قرطبي ونيلى دي چه په دي باندې دامت اجماع ده، چه قياس دليل شرعى دي او ددي دپاره نې دلائل او نظائر ذکر کړيدي، البته دصريحى نص په مقابل کښي قياس کول فعل دابليس دي. ليکن دمجتهدينو قياس، دنص په مقابل کښي نه وي بلکه علت دقياس مستنبط وي دنص نه، نو داسې قياس دنص مقابل گرځول جهالت دي

قَالَ قَاهِلٌ مِنْهَا فَمَا يَكُونُ لَكَ أَنْ تَتَكَبَّرَ فِيهَا فَاخْرُجْ

و فرمايل الله تعالى پس کوز شه د دي ځاي نه پس ندی مناسب تالره چه لونی وکړي ته پدي ځاي کښي. پس وژه

إِنَّكَ مِنَ الظَّالِمِينَ ۝ قَالَ أَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ ۝ قَالَ

يشکه ته د ذليانونه نى. وه ويل ده مهلت راکړه مالره د ورځي د بيا ژوند کيدلو پورې وه ويل الله پاک

إِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ ۝ قَالَ فَمَا آخُوَيْتَنِي لِأَعُدَّنَّ

يشکه ته د مهلت درکړي شو نه نې. نو ده وه ويل نو پس په سبب د دي چه تا زه گمراه کړم خامخا به کينم زه

لَهُمْ صِراطُكَ الْمُسْتَقِيمَ ۝ ثُمَّ لَا يَتَذَكَّرُ أُولَئِكَ أَعْدَدُ لَهُمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ

دوى ته د ډاکو په شان په نيفه لار ستا بيا به خامخا رازم دوى ته د مخکښ طرف د دوى نه او د شا د طرف د دوى نه

وَعَنْ أَعْمَالِهِمْ وَعَنْ شَمَائِلِهِمْ وَلَا تَعْدُ أَكْثَرُهُمْ شَاكِرِينَ ۝

و دینی طرف د دوی نه او د گس طرف د دوی نه. اونه به مومې نه اکثر د دوی نه اطاعت کوونکي

قَالَ الْخُرُجُ مِنْهَا مَذْمُومًا مَذْهُورًا ۚ لَنْ تَبْعَكَ مِنْهُمْ

وړمانل الله تعالى وزه د دې ځای نه بد ویلې شوې رتلې شوې. خامخا چاچه نابعداری وکړه س د دوی نه

لَا مَلَكَيْنَ جَهَنَّمَ مِنْكُمْ أَجْمَعِينَ ۝

خامخ ډک به کړم جهنم ستاسو ټولونه

﴿قَالَ فَأَمَّا إِنَّمَا﴾ ضمیر یاراجع دې جنت ته، یاراجع دې منزلي او مرتبي یعنی ذلیل ته. یاراجع دې اسمان ته، درمنشوریه روایت دابن جریر سره نقل کړیدی چه جناتو شرارت او کړونو نوفرشتو دوی ته سزا ورکړه اونوی شړل. اوابلیس په دونی کښې وړوکی بچي وو. نوفرشتو آسمان ته اوچت کړو و ناری اونوری دواړه چونکه لطیف دی، نودفرشتو سره یوزانی په عبادت کښې مشغول وو، نوچه دسجدې کولو حکم اوشو نوفرشتو دحکم تعمیل اوکړو اوابلیس دانکار په وجې ملعون شو نوحکم ورته اوشوچه چه دآسمانونو نه خارج شه

﴿فَمَا يَكُونُ لَكَ أَنْ تَتَكَبَّرَ فِيهَا﴾ دابلیس دانکار کولو اصلی وجه تکبر او حسد وو تکبر مطلقاً مذموم اوبددې لیکن په مجلس دمطیعینو کښې زیات مذموم دې نواسمانونه محل دمطیعینو دې نوددې تخصیص ځکه اوشوچه دلته گناه اوتکبر زیات قبیح دې. لکه چاته چه اووئیلې شی چه په مسجد کښې غیبت مه کړه داگناه دې مقصود داوی چه په مسجد کښې غیبت کول زیات گناه اوزیات قبیح دې، اوپه ﴿إِنَّكَ مِنَ الْكَافِرِينَ﴾ کښې یواشاره ده دیته چه داهبوط په طریقه دذلت سره دې اوپه خلاف دهبوط دآدم عليه السلام نه چه هغه په طریقه د ذلت سره نه دې. اوبل اشاره ده دیته چه بدله دتکبر ذلت دې. ﴿قَالَ أَطْرُقُ﴾ شیطان مهلت طلب کړو دیوم البعث پورې دپاره ددې چه دمرگ نه بچ شی اوانسانان گمراه کړی لیکن الله تعالی ورته مهلت ورکړو دیوم الفناء پورې یعنی دنفخ اولی پورې لکه په سورت حجر کښې «الی يوم الوقت المعلوم» دې. اوددې آیت نه هم معلومیږی چه مهلت ورته د نفخ اولی پورې ورکړی شوې دې ځکه د ﴿مِنَ الْآلِطِينَ﴾ نه معلومیږی چه نورخلق به هم موجودوی. نودابلیس

دعا قبوله شوه خوناتمامه قبوله شوه، اودابلیس دعا قبولیدل اوده ته مهلت ورکیدل. په دې کښې دالله جل جلاله ډر حکمتونه دی اودانسانانو ابتلاء اومتحان دې. اوددې آیت نه دهم معلومه شوه چه دعاد کافر قبلیدې شی، اوپه کوم آیت کښې چه راغلیدی ﴿وَمَا أَكْفَرُ مِنْ آلِ إِبْرَاهِيمَ﴾ نومراده ترینه دادې چه کفار چه په جهنم کښې دالله تعالی نه سوال اوکړی دنجات نودغه دعانه قبلیری، دامعنی نه ده چه دکافرهیڅ دعانه قبلیری.

﴿قَالَ فِيمَا آخَرْتَنِي﴾ بآء سببیه ده اوما مصدریه دې ((ای بسبب اغوا ناک ایای))، اوداعلت دې د ((لاقعدن)) دپاره یابآء قسمیه ده اولاقعدن جواب قسم دې، حضرت تهانوی رحمه الله او نور علماء وائی چه دا د قهر الهی انتهائی سخت مظهر دې چه ابلیس ملعون مطرود شو نوپه دې وجې سره یوداسې حجاب حائل شو چه دالله تعالی عظمت اوجلالات دده نه مستور شو اوبی حیائی په ده مسلطه شوه، نودداسې قسم کلام کولو جرات شی اوکړو چه دلته مذکور دې ﴿لَا تَقْدِرُ لَهُمْ﴾ مراد دقعود نه کیناستل دی دگمراه کولو اودایمان لوټ کولو دپاره لکه ډاکو. قطاع الطريق چه ډاکه کولو دپاره په لاره کښې کینی ((لهم)) په معنی د ((لاضلاهم ولاغواهم)) سره دې. ﴿يَرْكَبْكَ﴾ منصوب دې ښایه ظرفیه، یا علی مقدر دې اوصراط مستقیم هغه لارده چه هغې باندې تللوسره وصول الی الله کیږی چه ابتداء دهغې لاله الا الله (توحید) دې ﴿لَا يَسْتَكْبِرُ تَرْبُؤَ الْيَوْمِ﴾ یعنی دوی ته وسوسې اچولو دپاره به د څلورو اطرافونه رازم، مخکښې طرف، شاطرف، یعین، یسار، شیطان د فوق نه نشی راتلې ځکه د فوق طرف نه رحمت راخی، اوتحت نه هم نشی راتلې دوجې دتکبرنه، اوبعض وائی چه ډاکنایه ده دتولو اطرافو جوانبونه یعنی احاطه ترینه مراد ده اوبعض وائی چه د﴿يَرْبُؤَ الْيَوْمِ﴾ نه مراد انکار دې دقیامت نه اود ﴿خَلْفَهُمْ﴾ نه مراد مشغول کول اومتوجه کول دی دنیاته اود﴿أَيْتَهُمْ﴾ نه مراد منع کول دی دحسانتونه. او د (شماثلهم) نه مراد مبتلاء کول دی په معاصیو کښ یادیمن نه مراد قوی دې یعنی حاکم اومالدار به په ظلم اوگناه اماده کوم، اودشمال نه مرادضعیف، محکوم، غریب دې یعنی هغه به په سرقه، خیانت وغیره باندې اماده کوم، ﴿فَتَكْفِكَ﴾ ((ای موحدین)) خازن ابن کثیر، ((مطیع)) جامع البیان، شریینی، اوکه څوک سوال اوکړی چه لعین خبیث ته دغه

علم خه رنگه حاصل شو چه اکثر به په دوی کښ ناشکری کونکی وی. جواب ۱. دابه طریقه
 دظن سره لکه ﴿وَلَقَدْ صَدَقَ عَلَیْهِمُ ابْنُ اِسْحٰبٍ﴾ ۲۰، خکه چه دده نه معلومه شوه چه مسدا.
 السر په انسان کښې متعدد امور دی شیطان، نفس، هوی، او مبداء، الخیر ملک مله دی.
 ۲۱، اویانی دا دملانگونه اوریدلی دی، ﴿قَالَ لَتَرٰی﴾ داداعاده بعدعهده، اول حکم دخروج په
 طریقه دفیصلی سره وواوداحکم نافذکول دامردی، یا اول حکم داخراج وو دجنت نه اودویم
 حکم خروج دې د آسمان نه، ﴿مَلَكُومًا﴾ په معنی دمذموم سره دي، ذام، اندالعیب دي سره
 دحقارت نه، ﴿مَحْمُورًا مَحْمُورًا﴾ ای مطروذا، شرلې شوي اورتلې توي درحمت الهی نه.
 ﴿لَنْ يَمَلَآ﴾ کلام مؤنثه للقسام دي اوداتخويف دي انسانانوته په اتباع دشيطان باندې
 ﴿لَا تَلْبَآكُ جَهَنَّمَ﴾ داجواب قسم اوسد مسددجواب شرط دي ﴿يَنْكُم﴾ نه مراد ابليس او
 ذريت دده، او اتباع دده دی

وَلَا تَحْمِلُ اَسْكُنْ اَنْتَ وَرَوْحُكَ الْجَنَّةَ فَكُلَا مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا

اواي آدم اوسيره ته اوبی بی ستاپه جنت کښې پس خورئ دهغې ځای نه چه خوښه وی ساسی اوژدي مه ورزی

هَلِیْهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِیْنَ ۝ فَوَسْوَسَ لَهُمَا الشَّیْطٰنُ

دي ونې ته (کښې) پس شن به تاسې د ظلم کوونکو په خپل ځان پس وسوسه واچوله دي دواړو ته سطان.

لِيُتَبَيَّنَ لَّهُمَا مَا فُرِیَ عَنْهُمَا مِنْ سَواهِمَا وَقَالَ مَا نَهٰیٰکُمَا

انجام نی دا شوچه ښکاره شی دوی ته هغه چه پټ وو ددوی نه، عورتونه د دوی، اووي ویل چه نه یی منع کړی تاسو دواړه

رَبُّکُمَا عَنْ هٰلِیْهِ الشَّجَرَةَ اِلَّا اَنْ تَكُونَا مَلَکَیْنِ اَوْ تَكُونَا مِنَ الْخٰلِدِیْنَ ۝

رب ساسی د دی ونې نه مگر لپاره د احیاط د دي نه چه شن به تاسو ملانکې یا به سن تاسو دهغه ناسی کیدونکو نه

وَقَاتَمَهُمَا اِلٰی لَکُمَا لَوْنٌ الثَّوْبِیْنِ ۝ فَتَلٰهُمَا

اوقسم نی ورکړو دي دواړوته چه بیشکه زه ستاسو لپاره د خیر خواهانو نه یم. نو پس لاندی مریی نه نی راگوز کړن دواړه

بُغْرُورٍ ۚ فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ بَدَتْ لَهُمَا سَوْآتُهُمَا وَطَفِقَا

به دھوکې سره پس هرکله چه اوڅلکه دوی ونه. ښکاره شو دواړو ته عورتونه د دوی او سروغ سو دواړه

يُخَصِّفْنَ عَلَيْهِمَا مِنْ ذَرِّيِ الْجَنَّةِ ۖ وَكَانَ لَهُمَا رَجُلٌ مِّنْ آلِهِم مَّا أَتَاهُمَا ۚ

چه لگولې نې به ځان باندې د پاتړو د جنت نه. او آواز ورکړو دواړو ته رب د دوی آبا ما نه وی منع کړی ناسو

عَنْ تِلْكَ الشَّجَرَةِ وَأَقُلْ لَّكُمَا إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمَا عَدُوٌّ مُّبِينٌ ۝

ددی ونی نه؟ او نه وؤ ولبی ماتاسوته چه بیشکه شیطان ستاسو دشمن ښکاره دی

﴿وَيَكْفُرُ أَشْكُنُ﴾ دایبان د اعزاز د آدم عليه السلام دې او اظهار د انعام الهی دې په آدم عليه السلام چه

سبطان وره سحفر کړې وو. ﴿وَلَا تَقْرَبَا﴾ مراد نهی د قربان (زدې کیدلو) عمداً او قصداً ده چه هغه سبب د ظلم دې. سهوه نسیان د نهی ماتحت نه راځی نو هغه سبب د ظلم نه دې حقیقه بلکه

به سهوه نسیان سره قربان صورۃ ظلم دې نه حقیقه ﴿مَوْتَوَسَّ﴾ په دې آیت کښې دوسو سې ذکر دې سره د تفصیل نه. اوکه څوک سوال اوکړی چه ابلیس خودجنت نه خارج شونویانی و سوسه څه رنگه واچوله. جواب کیدې شی چه دخروج نه مخکښې نې و سوسه اچولی وی.

چه الله تعالی آدم عليه السلام ته د ((اسکن)) حکم اوکړ و او ابلیس ته نې د ((اخرج)) حکم وکړو نومصل نې و سوسه واچوله. اودلالت کوی په دې باندې. فاء چه د تعفیب مع الوصل دپاره ده. اوداهم کیدې شی چه د دروازې د جنت نې ورته و سوسه اچولی وی. اوداهم کیدې شی چه

دلري نه نې په څه ذریعه سره (موبائل، فون، و سوسه اچولی وی) ﴿بَيْنَهُ﴾ لام عاقبت دې یعنی انجام ی داشو چه ظاهر شو عورتونه ددوی. یالام د علت دې اولعین ته مخکښ ددې خبرې علم حاصل وو چه عصیان اگرکه جنت کښې وی خوداسبب دې د سلب د لباس اونورو نعمتونو

دپاره ﴿مَّا وَرِثَ﴾ ای غطی. یعنی هغه چه پټ کړې شوی وو. په صیغه دمجهول کښ اشاره ده دیه چه عورت دانسان طبعاً فطرۃ پټ والې غواړی اوښکاره کول نې بد اومخالف دی

د فطرت انسانی نه. ﴿سَوَّاهُمَا﴾ دسوء نه ماخوډ دې د بدن هغه حصه ته وئیلې شی چه دهغې

به ښکاره کیدلو سره انسان فطرۃ خفه کیرې ﴿وَقَالَ﴾ داتفصیل د و سوسې دې ﴿إِلَّا أَنْ تَكُونَا﴾

«ای الا کراهة ان تكونا» ﴿مَلَكَيْنِ﴾ یعنی تاسوته به قوه ملکی حاصل شی لکه استغفار بخدا، نه و غیره یابه مشابعت ستاسو د ملانکوسره راشی په دیرو صفتونو کښ، چه غدا به ضرورت نه وی، عمر به دیروی، قدرت به لرئ په هر قسم شکلونو جوړلو، او په یوان کښی په طویل مسافت قطع کولو ﴿اَوْ تَكُونَا مِنَ الْخَالِدِينَ﴾ داترقی ده دماقبل «ای بل تكونان من الخالدين» دمرگ اوفناء نه به هم بچ شی، یعنی په اکل دشجره کښی دغه فاندې دی چه ماته معلوم دی ځکه چه زه ستاسونه مخکښ پیدا شوې یم، «مشریم» ځما تجربې، معلومات ډیر دې، ځما خبره اومنی، نو دا خبرې ئی ورته د خیر خواهی په لهجه کښی پیش کړې اوبیانی ورته په دې باندې قسم هم اوکړو، او آدم عليه السلام اوحواء ددینه مخکښ دروغ نه وؤ اوریدلی، اودا گمان ئی نه وؤ چه څوک به دالله تعال په نوم باندې په دروغه قسم خوری، نو ځکه ئی ورته تصدیق اوکړو

﴿وَكَاَسَهُمَا﴾ داصیغه دیاب مفاعله ده مفاعله د طرفینونه وی، نو دلته ابلیس قسم کړې دې او آدم اوحواء تصدیق د قسم کړیدې نو گویا کښ قسم دطریفینوره وشو، «مدارک، یاباب مفاعله دمبالغ دپاره ده یعنی ډیر کلک قسم ئی ورته اوکړو ﴿فَلَهَا﴾ بنسخته ئی را کوز کړل مرتبې د اطاعت نه معصیت ته، «(دلی الدلوف الی» نه ماخوژدې، اوبعض وائی چه معنی ئی داده چه طمع ئی ورکړه دواړوته، دا ماخوژ دې دتدلیه العطشان نه، داهلته ونیلې شی چه څوک کوهی ته داوبوپه طمع لارشی او اوبه ورته ملاونه شی، ﴿فَلَمَّا ذَاقَا﴾ ددینه مراد اکل لیل دې ﴿بَدَتْ لَهُمَا سَوْآتُهُمَا﴾ دادجمهوروپه نیزپه ظاهر محمول دې چه حقیقه کپړې دبدن نه جدا شوې وې په قرینه دما بعدسره چه

﴿وَلَمَّا يَتَوَصَّيَانِ﴾ ای یلزقان، پیوست کولې، او گنډل ئی پانرې دیوبل سره دپاره ددې چه په هیئت دجاموشی، ﴿عَلَيْهِمَا﴾ ضمیر راجع دې آدم اوحواء علیهما السلام ته، اومضاف مقدر دې «(ای علی سوانتھما)» یا «(بدنهما)» یا ضمیر راجع دې «(سوانتھما)» ته نوحاجت نشته دې تقدیر دمضاف ته

فانده دالله تعالی اولاد دادم عليه السلام ته یونمونه پیش کړه، چه په جنت کښی، لباس، انور نعمتونه انسان ته پخپله راخی لیکن هرکله چه دالله تعالی دحکم خلاف اوکړې شو، نونعمتونه سلب شو، اودسترپه ځانې کشف، اود جلب دنعمتونو په ځانې سلب راغی.

نوطاعت جالب دنعمتونو اوساترد عیوبو دی اومعصیت سالب دنعمتونو او کاشف دعیوبو دی امام رازی اونور مفسرین حضرات وائی چه ددی نه معلومه شوه چه شرم. حجاب دانسان دپاره فطری اوطبعی امر دی اوبی شرمی، بی حجابی، انسان دانسانیت نه ابلیسیت طرف ته بیکته راغورزو ی اوبی حجابی طبعاً او عقلاً مستهجن اوقبیح کار او د انسانیت خلاف دی

﴿عَنْ يَلْگَا النَّجْرَةَ﴾ ((تل)) په اصل کښی ((تی)) دی د اسم اشاره ده واحد مؤنث دپاره بیا ورسره لام ساکن دبعد دپاره ضم شو. نو د التقاء دساکنینو دوجې نه (یاء) حذف شوه نونل. پاتې شو. او (کما) ضمیر - تشبیه دلالت کوی په حال دمخاطب. دلته مشارالیه واحد مؤنث دی چه شجره ده. اومخاطبین دوه دی. نوددی وجې نه اسم اشاره د واحد مؤنث اوضمیر دتشبیه ذکر شو. ﴿يَلْگَا النَّجْرَةَ﴾ معنی داده. دغه ونه تاسو دواړو ته وایم

قَالَ رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا ۖ وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا

وه ویل دواړو ای ربه زمونږ نقصان کړیدی مونږ د خپلو خانو نو، او که بښنه ونکړې ته مونږ ته او رحم ونکړې په مونږ.

لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ۝ قَالَ اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدَاؤُ

خامخا شوبه مونږ د تاوان والو نه وفرمایل الله تعالی چه کوز شی بعضی ستاسې د نورو بعضو لپاره دشمنان به وی

وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ ۝ قَالَ

او ستاسو لپاره په زمکه کښې ځای د اوسیدلو دی او نفع اخستل دی تر یووخت پورې وفرمایل الله تعالی

فِيهَا تَحْيَوْنَ وَفِيهَا تَمُوتُونَ وَ مِنْهَا تُخْرَجُونَ ۝

چه په دې زمکه کښې به تاسو ژوند تیروئ او پدې کښې به مړه کیږئ او د دینه به راوباسلې شی

﴿قَالَ رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا﴾ حضرت ادم علیه السلام اوحواء نهایت تضرع او عاجزی پیش کوی «ربنا» په حذف دحرف ندا سره دی، اوحذف دحرف ندادپاره دمبالغې فی التعظیم دی، ځکه په ندا، کښی معنی دطلب اودامروی، نداء طلب الاقبال، ته وائی، نوحرف نداء حذف شو دپاره داحترازدا مرنه. او ظلم په معنی دضریراد نقصان سره دی یعنی دحکم دخلاف کولو په وجه. مونږ خپل ځان ته ضرور ورسو چه دجنت نه خارج شو، تاته څه ضررنشی رسیدلی

﴿تَكَانَ أَزْهَرًا﴾ دا طلب د مغفرت دې، اوصیغه دامر اګر که د دعادپاره وی، ذکر نشوه د مبالغې په تعظیم د رب او په تضرع خپله کښ د «غفر» نه مراد ستر د ذنب اود عیب دې ودرجم نه مراد، احسانات کول دی، یعنی ستانه ماسوی زمونږ هیڅ اسره «سهاره» نشته دې. زمونږ په عیوبو پرده واچوه، اوزمونږ سره احسانات اوکړه، اوکه ته مغفرت اورحم اونکړې زمونږ به ډیر نقصان مند شو، نو داسوال دې په طریقه د عریضه پیش کولو سره دپاره د مبالغې تضرع او عاجزی کښ

فایده د انموابعواوسلفو اتفاق دې په دې خبره چه انبیاء علیهم الصلات والتسلیمات مصوم دی دهر قسم گناه نه قبل دنیوت نه هم اویس دنیوت نه هم. نوپه کومو نصوصو کښې به دنی په شان کښې لفظ د «ذنب» یا د «عصیان» راغلې دې یاد مغفرت ذکر وی لکه په دې کښې نواکثر اهل سنت وائی چه د «ذنب» سیئه، معصیت «دپاره د متفاوت افراد، درجات دی. گویا دا یو کلی مشکک دې چه افرادنی متفاوت دی، دنی ذنب، معصیت او سیئه په اصل کښې حسنه وی فی نفسه، خود هغه دلوی شان سره مناسب نه وی ځکه چه دهغه بدن سره «احسن» مناسب وی، نود احسن ترک اوپه حسن اتیان کول گویا که دهغوئ دپاره معصیه، اوسینه ده او ددې وجې نه وئیلې شی ((حسنات الابرار سیئات المقرین)) چه دعامو نیکانو حسنه، دا علی درجې نیکانو، مقربینو دپاره سیئه ده نود هغوئ یو فعل ته، سیئه وئیل دپه حقیقت کښې دهغوئ اعلی رتبی او مقام ته اشاره ده، اونه ده سیئه دمقربینو په شان دینه دعوامو، دا صرف اشتراک لفظی دې حقیقت ددواړو وجداد دې، اوهم دغه شان «مغفرت» او «توبه» د خواصو عفوه د گناه نه وی، گناه خونشته دې، بلکه توبه، اومغفرت، د خواصو په حقیقت کښې رفع د درجاتو ددوئ وی، اودارنگه چه انبیاءو خپل ځان ته دظلم، معصیت نسبت کړې دې نو دا د کسر نفسی او تضرع دپاره علامه شریینی وائی. عادت دمقربینو ددې چه ((استعظام الصغیر من السیئات، وتحقیر العظیم من الحسنات)) صغیره سیئه خلاف الاولی ورته کبیره ښکاری، او کبیره حسنه ورته حقیره ښکاری، علامه الوسی وائی، ((والکثیر من اهل السنة جعلوه من باب هضم النفس بناء علی ان ما وقع کان عن نسیان ولا کبیره ولا صغیره معه)). علامه شبیر احمد عثمانی رحمه الله وائی چه مخالفت دامر تشریعی اونهی تشریعی نه، معصیت گنهلې شی. لیکن کوم امر اونهی چه دشفقت دپاره وی لکه مریض ته چه اووئیلې شی دا قسم خوراک ستا دپاره مفید دې داخوره، او دا بل قسم خوراک مفید نه دې

رهیز برینه او کړه. لکه دا قسم امر نهی په نبوی طب او نورو یرواحاد شو کښ موجود دی. خو مقصود ترینه تشريع نه وی بلکه دشفقته. اودل سوزی په بناء وی نوددی قسم امر. نهی مخالف. معصیت نشی گنهلې. نوکید سی چه نهی داکل دشحری نه هم دا قسم وی. خکه جنت دار تکلیف نه دی او د ﴿فَلَا يُخْرِجَنَّكَ مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْقَى﴾ (طه) نه هم اشاره معلومیری. ﴿قَالَ أَهْبَطُوا﴾ دقبول دتوبی نه پس دهبوط حکم کښی اشاره ده چه داخروج دجنت نه په طور داعزاز سره دی خکه چه خلافت اعزاز دی اودا خروج په طور دذلت سره نه دی. او ضمیر د جمع نه مراد آدم عليه السلام حواء. او ابلیس دی یا خطاب فقط آدم او حواء ته دی او د جمع نه مراد سنیه ده لکه به سورة «طه» کښی ((اهبطا)) په صیغه دتشبه سره دی. یا داجمع په اعتبار دذريت سره ده خکه دوی مشتمل دی په خپل اولاد باندې. ﴿بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ﴾ یعنی ابلیس ستاسو اوستاسو د اولاد دپاره. ازلی ابدی دشمن دی. صرف په دې ضرر رسولو سره ده دشمنی نه ده ختمه اوزړه ئ نه دی یخ شوی. ترخوچه ستا اولاد ئی جهنم ته نه وی رسولی. یا دامعنی ده چه په زمکه کښی به ستاسو اولاد دیوبل دپاره دشمنان وی نودا روحانی تکلیف دی. آدم او حواء ته. او دجنت نه راؤباسل جسمانی تکلیف وو. ﴿وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ﴾ تسلی ده چه دا تکلیف دلک وخت پورې دی ((حین)) نه مراد. وقت الموت. دې یا انقطاع الدنیا مراد ده. دثابت بنانی رحمه الله نه منقول دی چه حضرت آدم عليه السلام چه زمکې ته را کوز شو اود وفات وخت ئی راغلو نوفرشتي ترینه چاپیره شوې. او حضرت حواء ترینه چاپیره گزیدله. نو حضرت آدم حضرت حواء ته اووئیل چه ته بیرته شه فرشتي درب خما ماته پریرده. ماته چه څه تکلیف رارسیدلې دی نو ستا دوجې نه را رسیدلې دی. نو بیا چه کله وفات شو نوفرشتو ورته غسل ورکړو په اوبو سره اود بیرې په پاتړو سره. او خوشبوی پرې او لگوله او کفن ئی ورته ورکړو. په درې کپړو کښی. اولحدنی ورته جوړ کړو او په سرانديب کښی ئ دفن کړو. اولاد ته ئی ورته اووئیل چه دا ستاسو طریقه ده روستو ددی نه. ﴿قَالَ فِيهَا تَحْيَوْنَ﴾ الله جل جلاله دوی ته اوفرمائیل چه په زمکه کښی به ستاسو حیات وی اویه زمکه کښی به ستاسو معات اوقبور وی اود زمکې نه به دقیامت په ورځ پورته کیږی د حساب اوحزاء دپاره. اومراد دحیات نه حیات متعارفه دی چه داپه زمکه کښی وی لیکن که

غیرمعارف حیات یعنی حیات په طریقہ دخرق عادت سره دزمکې نه علاوه به آسمانونو کښې وی نود دې نفی نشته دې نواعتراض نه راځی په حیات دعیسی علیه السلام په اسمان کښې ځکه چه هغه په طریقہ دخرق عادت سره دې

يٰۤاٰدَمُ قَدْ اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ لِبَاسًا يُؤَارِجُ سَوَاتِيْكَمُ وَرِثًا ۝

ای اولاده د آدم ^۱ په تحفیه سره مونږ پیدا کړیدی ستاسو لپاره لباس چه پټوی غورتونه ستاسو او لباس د نبات.

وَلِبَاسُ التَّقْوٰی ۚ ذٰلِكَ خَيْرٌۭ ذٰلِكَ مِنْ اٰیٰتِ اللّٰهِ لَعَلَّكُمْ يَذَّكَّرُوْنَ ۝

او لباس د نفوی دا خو ډیر غوره دې . دا د نشانو د الله تعالی نه دی د دې لپاره چه دوی نصحت قبول کړی

يٰۤاٰدَمُ لَا يَفْتِنَنَّكَ الشَّيْطٰنُ کَمَا اَخْرَجَ اٰبَوٰنَکُم مِّنَ الْجَنَّةِ

ای اولاده د آدم ^۲ دهوکه دې نکړی تاسو لره شیطان لکه چه راوباسلی ئې وؤ مونږ اوبلار ستاسې د جنت نه

يَنْزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا سَوَاتِيْهُمَا ۚ اِنَّهٗ يَرٰکُم

وینلې ئې د هغوی نه جامې دهغوئ . د دې لپاره چه ښکاره کړی هغوی ته غورتونه د دوی . بیشکه دی وینی تاسو لره .

مَوْ وَفِيْهِلَهُ مِّنْ حَیْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ ۚ اِنَّا جَعَلْنَا الشَّيْطٰنَ اَوْلِيَّاءَ

دې او اولاد د ده . په داسې طریقې چه نه وینی تاسو دوی لره . بیشکه مونږ گرزولی دی شیطانان دوستان

لِّلَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ ۝

دهغه خلقو لپاره چه ایمان نه راوړی

﴿ يٰۤاٰدَمُ قَدْ اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ لِبَاسًا ﴾ دتمهیدنه پس د امر مقصودی یعنی نفی دترک فعلی

ذکر دې . دلته خطاب په «یابنی آدم» سره څلور واری شوی دې دااول ځل خطاب دې مطلب ئې داندی چه لباس الله تعالی ددې دپاره پیدا کړې دې چه تاسو به دې سره ستر دغورت او کړئ . لهذا بریند طواف مه کوئ . «انزلنا» په معنی د (خلقتا) سره دې او تعبیر به (انزلنا) سره یاد دې

^۱ د عهد نه بعد د اول امر مقصودی ذکر

^۲ دوم امر مقصودی

و چې نه اوسو چه اسباب دپیدا کیدلو دلباس اسمانی دی. لکه باران و رول اودهغې په ذریعې سره بونه اورینیم. اورېر. وغیره پیدا کیدل نولباس صرف مصنوعی شی نه دي یاددی و چې نه چه دزمکې هر برکت منسوب کیږي آسمان ته. دلته دلباس دوه فاندې ذکر شويده اوله فائده سر د عورت دي. اودا دیراهم اوضروری دي نوددي و چې نه اول ذکر شو اوپه صیغه د فعل سره ذکر شو. نوکوم جدید لباس اوفیشن دنارینو یادزنانو چه په هغې کښې داعضاؤ. هیئت ظاهر کیږي نواگرکه جلد، خرمن، په نظرنه راځي خوپه دې سره ستر د عورت مکمل نه حاصلیږي نو دا قسم لباس. لباس شرعی نه دي، اودویمه فائده دلباس دباقي بدن ښول دزینت دپاره. زینت تجمل چه دکبریه و چې نه وی نومسنون اوموجب دثواب دي. لقوله تعالی ﴿عَلُوا زِينَتَكُمْ﴾ اوپه روایت دبخاری وغیره کښې دی چه نبی صلی الله علیه وسلم فرماني ((كُلْ مَا شِئْتَ وَالْبِسْ مَا شِئْتَ مَا أُعْطَاكَ خَمَلُكَ سَرَفٌ وَمِخْلَةٌ))

توجه چه زړه دې څه غواړي هغه خوره اوچه زړه دې څه غواړي هغه اغونده په شرط ددي چه ددوو خبرونه ځان بچ ساتي یواسراف اوبل تکبر اوپه بل روایت کښې دی ((ان الله تعالى اذا نعم على عبد احب ان يورى اثر نعمته عليه)).

توجه الله تعالی چه کله په بنده انعام اوکړي نوپه دې خوشحالیږي چه دخپل نعمت اثرپه هغه اووینی. په بل روایت کښې دی: ((ان الله جميل يحب الجمال)) الله جمیل دې جمال خوښوی

﴿وَرِيْشًا﴾ دامنصوب دې عطف دي په ﴿يَوْمَئِذٍ سَوَّاهُكُمْ﴾ باندې نودلباس دوه صفته بیان شو چه یوستردې اوبل زینت دي. یا دا بیان دلباس ثاني دي، نومعنی داده چه ﴿انزلنا علیکم لباسین﴾ نولباسین مقدردې، احدهما لباس یواری سواتکم، وثانیهما لباس ریش، ای ذاریش)) ولفظ د «ریش» مصدر هم مستعملیږي اواسم هم مستعملیږي داپه اصل کښې ریش الطیر. «د مرغی وزر» نه وائی مرادترینه زینت دي لکه چه ریش الطیر دهغه دپاره زینت وی. اودمجاهد رحمه الله اوسدی رحمه الله نه مروی ده چه مرادترینه مال دي، راشی، مرتشی، مال ورکونکې اخستونکې، راش چه دیونه مال اخلی اوبل ته ئ ورکوی «دلال» چه په حدیث کښې مذکور دی هغه هم ددینه ماخوځ دی

﴿وَلِبَاسٍ الْقَوِيِّ﴾ ماقبل دحسی لباس بیان وو. اودلته دمعنوی لباس ذکر دی. دالفظ ه

نصب سره هم راغلیدی، عطف دی په لباس باندې، اووپه رفع سره هم راغلیدی نو دامتداء ده
 ﴿خَبْرٌ﴾ ورته خبردې اولفظ د ﴿ذَلَالٌ﴾ رابط دی ځکه چه اسم اشاره په شان دضمیرده نو
 رابط کیدی. شی یاصفت دلbas دی، دلbas التقوی په معنی کښې مختلف اقوال دی. (۱)
 عمل صالح (۲)، خشية د الله تعالى (۳)، حياء (۴)، ایمان (۵)، څه اخلاق عادات. معنی داده چه
 باغوی والالbas خودیر غوره دې دحسی لباس نه، ځکه چه دظاهری لباس په لرې کیدلو سره
 کف دصرف عورت حسی رازی اودمعنوی لباس په لرې کیدلو سره کشف دعورت حسی
 اومعنوی دواړو رازی، اوپه ظاهری لباس سره عارضی حسن وجمال رازی خوپه معنوی لباس
 سره دثمنی حقیقی حسن اوجمال رازی (شعر)

عريت وان واری القميص قميص

اذا انت لم تلبس ثيابا من التقى

(وقال ايضا)

بل الجمال جمال العلم والادب

ليس الجمال باثواب تزيتها

اوبعض وائی چه لباس التقوی هغه جامه ده چه دشرع مطابق وی، چه سریعیت دهغې
 استعمال اجازت ورکړې وی لکه په احادیثو کښې اودفقه په کتابونو کښې په تفصیل سره ئ
 ذکر راغلیدی اوستردعورت پرې هم راځی.

﴿يَنْتَقِي مَادَمَ لَا يَقْنَنُكُمْ الْقَيْطَانُ﴾ دا دویم خطاب اوامر مقصودی دی. خطاب اولاً
 مشرکین عربوته دې اوبالواسطه تمام اولاد دادم ته دې چه شیطان دې تاسوپه فریب اودهوکی
 سره گمراه نه کړی، ستاسو، نیا، نیکه، ته ئی په جنت کښې دهوکه ورکړه اوجامی ئ ترینه
 اوباسلې. اوس ستاسونه دلته په خانه کعبه کښې جامې اوباسی، مشرکین به چه حج له راغله
 نوپه خپلو جامو کښې به ئی دبیت الله طواف نه کوو، دابه ئی وئیل چه دادگناه جامی دی نوپه
 دې کښې مونږ طواف نه کوو. قریشودمکې به ورته جامې ورکولې اوپه هغې کښ به ئ طواف
 کولو. لیکن ظاهره خبره ده چه هغه ټولوخلقودپاره نه کافی کیدلې نودوئ به برېښه طواف
 کوو. اوخپلې جامی اغوستل به ئی حرام گنرل، نارینو اوزنانو ټولوبه عربیاناً دخانه کعبی نه
 طواف کولو. اوداشعربه ئی وئیلو

فما بدا منه فلا احله

اليوم يبدو كله اوبعضه

احلال معنی بی حرمتی قابل عذاب گنرل، یعنی نن ورځ به یاتول عورت ځکه ده ک

بعض. لیکن عورت بریندول بی حرمتی نه گنرو. اوددی وچی نه نبی صلی الله علیه و سلم
 د حجة الوداع نه قبل حضرت ابوبکر صدیق رضی الله تعالی عنه امیر کرم و او اونی لیگلو چه په
 مواسم الحج کښې څو اعلانات او کړی، منجمله دهغه اعلاناتونه داوؤ. ((ولا یطوفن بالیت
 عربیان))، چه داتنده دپاره څوک عربیان طواف اونه کړی، داخراج نسبت اود (یتزعج) او (یری
 نسبتونه مجازاً دی په طریقه دسبیت سره ﴿وَقَبِّلْهُ﴾ نه مراد (جنوده، ذریته) دې اوددی نه
 معلومه شوه چه دابلیس اولاد او نسل شته دې.

﴿يَنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ﴾ یعنی شیطان اودهغه ذریت تاسو وینئ په داسې طریقې سره. یا داسې
 ځای نه چه تاسو شی نه وینئ نوددغسې دشمن نه دیراحتیاط پیکاردې. دشمن چه لیدې شی
 نودهغه دضررنه دحفاظت او بچ کیدلو فکر هم وی انسان سره او طریقه شی هم سوچ کولې شی
 لیکن چه نشی لیدلې نو انسان سره فکر هم کم وی او د بچ کیدلو طریقه ورته هم نوی معلومه.
 او شیطان لیدلې هم نشی اوضرئ هم دیر خطرناک دې، چه دایمان په مرکز باندې حمله کوی.
 ﴿يُؤْتِسُوفُ فِيْ مَدْرُو الْكَاسِ﴾ نودبچ کیدلو صرف یو صورت دې چه هغه تعوذ. او دالله
 تعالی په پناهئ کښې راتلل دی. اودائ چه فرمائیلی دی.

﴿لَا تَرَوْنَهُمْ﴾ (قضیه مطلقه عامه) ددینه مراد دې چه په عام عادت کښې نشی لیدې یا په
 خپل اصلی شکل سره ئ عام خلق نشی لیدلې، اود امرادنه دې چه بالکل نه شی لیدلې لکه
 دامذهب دمعتزلودې ځکه چه دحضرت عبدالله بن مسعود رضی الله تعالی عنه جناتولره لیدل
 په صحیح روایاتو کښې ثابت دی اود حضرت ابوهریره رضی الله تعالی عنه جنی لره لیدل درې
 شپې او کلام کول په صحیح بخاری کښې مذکور دی، اودغه شان په صحیح روایت کښې دی
 ((ان عفرتنا من الجن تغلت علی البارحة - الی آخره)) نودنې دپاره په طریقه دخرق عادت سره
 لیدل ددوئ په اصل شکل سره ممکن دی، اود عامو خلقو دپاره ئ لیدل په بل شکل سره واقع
 او مشاهد دی. ﴿اَزَلَّةً﴾ دوستان او ملگری دگمراه خلقو، اوددینه معلومیرې چه مراد داولیاء

نه په اول ددې سورت کښې. ﴿وَلَا تَتَّبِعُوا مِنْ دُونِهَا اٰیٰتًا﴾، شیاطین مراد دی

وَإِذَا فَعَلُوا فَاجِرَةً قَالُوا وَجَدْنَا عَلَيْهَا آيَاتًا وَاللَّهُ أَمَرَنَا

او کله چه وکړی څه بد کار. وائی دوئ چه موندلی دی مونږ بدې باندې خپل مشران. او الله تعالی امر کړېدی مونږ

بِهَا ۚ قُلْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَأْمُرُ بِالْفُسْخَاءِ ۚ اتَّقُوا اللَّهَ عَلَى اللَّهِ

به دی باندی. وه وایه جه بیسکه الله تعالی حکم نکوی جاته د بد کار. آیا جو پوئی ناسو به الله عیای باندی

مَا لَا تَعْلَمُونَ ۝ قُلْ أَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ ۚ وَ آتَيْنَاكُمْ وَجُوهَكُمْ

الله خبری جه ناسو نی علم نه لرئ. وه وایه جه حکم کړیدی رب خما به انصاف سره. او برابر کړئ مخونه خپل

عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ ۚ

نبلې ته په وخت د هر مونغ کښې او دعا غواړئ د هغه نه چه خالص کوونکی یز هغه لره عبادت.

كُنَّا بَدَاكُمْ تَعُوذُونَ ۝ فَرِيقًا هَدَىٰ وَ فَرِيقًا

لکه چه الله اول پیدا کړی یز نو دغه شان به دوباره پیدا کړیئ ناسو یوې ډلې ته ئې هدایت کړې دی او بله ډله

حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلَالَةُ ۚ إِنَّهُمْ اتَّخَذُوا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَيَحْسَبُونَ

تابه شوي ده په دوی باندې گمراهی. بیسکه دوی نیولی دی شیطانان دوستان سوی د الله تعالی نه او گمان کوی دوی

إِنَّهُمْ مُهْتَدُونَ ۝ يٰۤأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ ۚ إِنَّهُ لَ شَدِيدُ

چه لار موندونکی دی دوی ای اولاده د آدم ونیسی ښانت خپل په هر مانځه کښې او خوړئ او سکئ

وَلَا تُسْرِفُوا ۚ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ ۝

اود حد نه زیاتی مه کوئ. بیسکه الله تعالی محبت نکوی د حد نه زیاتی کوونکو سره

﴿وَإِذَا قُلُّوا فَاصْبِرْ﴾ داشکونی ده مراد د فاحشه نه برېښد طواف کول دی چه دوی به نارینه

اوزنانو عریانا طواف کوو. او په عورت خاصه به ئی لاس کیخوډلې وو. او جامی اغوسل به

نی حرام گڼلې. اود دې قبیح فعل دپاره ئی دوه دلیلوته وئیل اول اتباع دمشرانو ﴿وَجَدَا عَلَيْهِمَا

مَذْمُومًا﴾ دویم نسبت کول الله تعالی ته. د اول دلیل رد په نورو آیاتونو کښ مذكور دی ﴿أَوَلَوْ

كَانَ نَابِئُهُمْ لَا يَقُولُ﴾ اود دویم دلیل رد دلته مذكور دی. اول دا ﴿قُلْ إِنَّ اللَّهَ﴾ دویم

داچه ﴿اتَّقُوا اللَّهَ﴾ دریم داچه ﴿قُلْ أَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ﴾ قسط عدل انصاف نه وائی دلته نرینه

مراد. توحید دی. ﴿وَأَقِمْوْا﴾ داعطف دی په امر باندې او قال پکښې مقدر دې ((ای امر دې و قال اقبو)). مخونه برابر اوسیدها کړئ قبلې ته په وخت دهر سجده کښې. یا خالص کړئ سجده خپله دپاره دالله تعالیٰ. ﴿وَأَذْعُوْهُ﴾ دارد دشرک فی الدعاء دې ﴿کَمَا بَدَأْتُمْ﴾ تخويف دې. اود تشبیه مطلب دادې چه لکه څه رنگه انسان بریندناسته پیدا شویدې نودغه شان به ئ حشر کیری کما فی الحدیث یاد تشبیه مطلب دادې چه اعاده یعنی دوباره پیدا کول الله تعالیٰ ته اسان دی لکه اول پیدا کول. یاد تشبیه معنی داده چه لکه تاسو فریقین دوه ډلې وئ په دنیا کښې. اهل شقاوت، اهل سعادت نودغه شان به ستاسو اعاده وی په آخرت کښې. یاد اچه دچا ابتداء دخلق په شقاوت باندې وی نوهغه به عود کوی عمل داهل شقاوت ته اگر که په درمیان کښې عمل داهل سعادت وی ځکه چه اعتبار خاتمی لره وی. اداچه خلق په سعادت سره وی نوهغه به عود کوی عمل داهل سعادت لره. بنایه دې باندې جمله د ((فریقاً هدی)) حال دې دضمیر د ((تعودون)) (ای تعودون حالة کونکم فریقین)، او ((فریقاً)) منصوب دې په اضمار علی شریطة التفسیر سره

﴿إِنَّهُمْ أَكْفَلُوا الْقَبْلَينَ أَوْلِيَاءَ﴾ دادروستو فریق سره متعلق دې، ددینه معلومه شوه چه د ((ولا تتخذون دونه اولیاء)) نه مراد شیاطین دی. ﴿يَنْهَىٰ عَادَمَ خُلُوًّا زَيْنَتًا﴾ دا دریم خطاب او امر مقصودی دې. اود مشرکینو د عقیدې رد دې چه ددوئ به په حالت دطواف کښې جامی نه اغوستلې اوبعض اهل عربو (بنوعامر) به په ایامود حج کښې طعام نه خوړلو مگر په قدر دقوت اویچ کیدلو سره د هلاکت نه. نوددوئ رداوشو ﴿وَسَكُّوْا وَاقْرَءُوْا﴾ سره، خوراک سکا که په دومره مقدار سره فرض دې چه سرې پرې د هلاکت نه بچ کیرې او طاقت پرې حاد لیرې په عبادت باندې. د ﴿مَسْجِدٍ﴾ نه مراد صلوٰه اوطواف دې. اود ﴿زَيْنَتًا﴾ نه مراد ثیاب دی اویه دې تعبیر کښې اشاره ده دپته چه دمونځ دپاره حتی الوسع ثیاب حسن اغوستل افضل دی. دحضرت حسن رضی الله عنه عادت وو چه دمونځ دپاره به ئې بهر تلباس اغوستلو او فرمائیل به ئ چه الله تعالیٰ ته جمال محبوب دې

﴿وَلَا تَتَرَوْا﴾ اسراف په درې قسمه دې یود حاجت نه زیاتې کول. په خوراک سکا که یالېس کښې. دویم دحرام څیز خوړل یا اغوستل، دریم حلال څیز په خپل خان حرامول اویه دی

بَدْرُكُمْ وَلَا تَقْرَبُوا) معنی (لا تشرکوا) ده علامه شریینی لیکي ((ولا تشرکوا تحریم الحلال وبالغری فی الطواف او بافراط الطعام والشرب وعن ابن عباس، کل ما شئت واشرب ما شئت والس مننت ما عطاک خصلتان، سرف و محیلة))

قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ ۖ

ووايه جا حرام کړې دې ښائست د الله تعالى. هغه چه پیدا کړې نې دې لپاره د بندگانو خلو او ساک حلال رزق.

قُلْ هِيَ لِلَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيَمَةِ ۖ

ووايه. دا نعمونه په اصل کښې د مؤمنانو لپاره دی په ژوند د دنیا کښې. خالص به وی دوی لره به ورځ د قیامت

كَذَلِكَ نَقُصُّ عَلَيْكَ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ۝ قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ

دغې په تفصیل سره آیتونه احکامات، بیانوز مونږ دهغه قوم لپاره چه پوهیږی ووايه ښکته حرام کړې

زَنِ الْفَوَاحِشِ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَالْإِثْمَ وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ

په خرابې حیا کارونه هغه چه ښکاره د دینه او هغه چه پټ وی او هرگناه او ظلم کول په ناحقه سره

وَأَنْ تُفَرِّقُوا بَيْنَهُ مَا لَمْ يَنْزَلْ بِهِ سُلْطَانًا وَأَنْ تَقُولُوا

و دا چه تاسو شریک وگرزوی د الله تعالى سره هغه څوک چه ندې نازل کړې الله تعالى په هغې څه دلیل او دا چه تاسو وواښ

عَلِ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ۝ وَلِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ ۖ فَإِذَا جَاءَ

په الله تعالى باندې هغه خبرې چه تاسو نې علم نه لرئ او لپاره د هرې ډلې نښته وی د عذاب. پس هرکله چه راښی

أَجَلُهُمْ ۖ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً ۖ وَلَا يَسْتَقْدِرُونَ ۝

ښه د دوی (نو عذاب به ورکړې شی) نو نه به روستو کيږی یو ساعت او نه به مخکښ کيږی د خپل اجل نه

﴿قُلْ مَنْ حَرَّمَ﴾ دایبان د تحریمات غیر الله دې مراد د ﴿زِينَةٍ﴾ نه ثیاب دی چه په هغې سره زینت حاصلیږی او ددې په عموم کښې تمام انواع د لباس داخل دی. سواى دهغې نه چه حرام.

دی په نص سره لکه رینسم اوسره زردنارینودپاره اود ﴿وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ﴾ نه مراد سام مسئلذات مزیدار خوراکونه اومشروبات دی سوی دهغې نه چه نص واردوی دهغې په حرم ﴿قُلْ هِيَ لِلَّذِينَ آمَنُوا﴾ هی، ضمیر طبیات یازینه ته راجع دی. اوددې آیت په تشریح کښې دوه احتماله دی اول داچه کلام په دې ځانې باندې تام شو. چه ((قل هی للذین آمنوا فی الحیوة الدنیا)) یعنی طبیات اوارزاق الله تعالی په دنیا کښې دمؤمنانودپاره پیدا کړیدی نودا حق دمؤمننودې او کفارخو غاصبان دی. یادوئ ته چه ملاویرې داخلاط اوجواردو چې نه ملاویرې. په دنیا کښې مؤمنان او کافران د یوبل سره مخلوط دی او گاونډیان دی. نو کفارونه چه په دنیا کښ څه ملاویرې نودمؤمنانوپه وجه. اوداسې نه ده چه مؤمنانوته دکفاروپه وجه ملاویرې. اوهرکله چه په آخرت کښې اختلاط. اوجوارختم شی نویابه داطبیات خالص دمؤمنانودپاره شی او کفاروته به هیڅ نه ملاویرې. ﴿خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيَمَةِ﴾ دا منصوب دې په فعل مقدر سره ((ای اخلصها الله خالصة یاتصیر خالصة یوم القیمة للمؤمنین)) اوپه دې تقدیر سره ماقبل کلام تام شو په دې ځانې باندې ((هی للذین آمنوا)) دویم احتمال دادې چه خالصة حال دې دجار مجرور نه یعنی دضمیر دمتعلق نه اوحال قیدوی دذوالحال دپاره نومعنی داشوه چه دانعمتونه په داسې طریقه اوحال سره چه خالص وی دعقوبت او عذاب نه په آخرت کښې. نوداپه دې طریقه سره خالص دمؤمنانو دپاره دی په دنیا کښ او دکافرانو دپاره په داسې طریقه ندی چه خالص وی. دعقوبت او عذاب نه په آخرت کښې بلکه دوی ته به په دې سره عقوبت او عذاب ورکولې شی. ((هذه الطبیات الموجودات فی الدنیا هی خالصة یوم القیمة للمؤمنین فی الدنیا وخلصها لهم لایعاقبون علیها ولا یعذبون)) (قرطبی)

﴿قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ ذَهَابَ﴾ یعنی جامی اغوستل په وخت دطواف کښې الله تعالی نه دې حرام کړی بلکه دا امور ئی حرام کړیدی. (۱) هرفواحش، لکه زنا، اونوره بی حیائی، څرگندوی اوکه په ښه وی. (۲) او اثم. تمام گناهونه یانظر کول بدن د اجنبیه ته (۳) اوبغی یعنی ظلم په خلقواوتکبر (۴) ﴿وَأَنْ تَشْرَبُوا﴾ اوشرک (۵) ﴿وَأَنْ تَقُولُوا﴾ په الله تعالی دروغ جوړول. لکه تحریم دحلال چه داشرک فعلی دې.

﴿وَلِكُلِّ أَتَّوَابٍ﴾ جواب دسوال دې چه کفارهرکله چه دخپل طرف نه تحریم تحلیل کوی

او دیرې نافرمانی کوی نو په دوی باندې فوراً عذاب ولې نه راځی نو جواب اوسو چه
 بهر جا د عذاب دپاره یو خاص تاریخ دالله تعالی په علم کښې مقرر دې ترخوچه دغه نښه نه وی
 راغلی نو عذاب نه راځی لیکن هر کله چه هغه نښه راشی نوییابه کښې ناخبره کیږی. او دا
 ټټ علماؤ دعلم کلام دلیل گرځولیدی په دې خبره باندې چه ((المقتول میت باجله)). بعضی
 مقتول په خپل اجل سره مړ دې او قاتل ورته اجل نه دې مخکښې کړې حتی که جري قاتل قتل
 نه وي کړې نوییابه هم مقتول په دغه وقت معین کښې مړ کیدلو. البته قاتل به سزاچه
 ملاویږی نو هغه دهغه د کسب اودالله تعالی د حکم دخلاف کولویه وجه ملاویږی. دلته اوسه
 سورت نحل نمبر ۲۱ کښې په جزا باندې فاء نه ده داخله شوې ځکه چه فاء اذابتی داخله
 نوي ده نو په جزا ورته ضرورت نشته دې اویه سورت یونس نمبر ۴۹ کښې په «اذا» باندې فاء
 نه ده داخله شوې نو په جزاء باندې داخله شوه. دلته **مشهور سوال** دې چه اجل چه راسی
 نودناخیر امکان فی نفسه عقلاً لری نونفی دتاخیر مفید ده. لیکن دراتلونو بعدتقدیه
 منصوره دې. او تقدیم امکان نه لری عقلاً نو په نفی دتقدیم کښې **﴿وَلَا يَسْتَفِيدُونَ﴾** ذکر
 کولو کښې څه فائده نه معلومیږی. **جواب (۱)** د ((لا یستقدمون)) عطف په جزاء نه دې حتی چه
 د ((فاذا جاء اجلهم)) ماتحت شی اوداسی معنی شی چه کله اجل راشی نونه مخکښې کیږی.
 بلکه داعطف دې په شرط باندې. نومعنی داده چه ((لکل امة اجل لا یستقدمون عن اجلهم
 واذا جاء لا یستأخرون)) (۲) جزاء مقدره ((ای اذا جاء اجلهم یعذبون ولا یستأخرون عن اجلهم
 ولا یستقدمون)) (۳) د ((اذا جاء)) نه مراد قرب داجل دې (۴) حضرت مولانا شبیر احمد عثمانی
 رحمه الله فرمائی چه دغیر محتمل شی نفی دمیالغې دپاره کیږی په معاوره کښې. لکه چه
 څوک دیودکاندارنه دیوڅیز د قیمت تپوس او کړی اوهغه ئ اوځائی نوچه خریدارد قیمت
 دکموالی طلب او کړی نودوکاندار وائی. چه په قیمت کښې هیڅ کمی بیښی. لاندې باندی.
 نشته. نودلته چونکه خریدارد زیادت مطالبه نه ده کړې خونفی دزیادت صرف دحسب
 الکلام. اومبالغې دپاره ده

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا يَزِيْغُكُمْ رُّسُلُكُمْ فَقَصُوْا عَلٰیكُمْ اٰيٰتِيْ

ای اولاده د آدم کچرې راغلل تاسوته رسولان ستاسو د جنس نه چه ښاڼوی نه تاسو باندی تښه حد

فَمَنْ أَتَىٰ وَأَصْلَحَ فَلَا خَوْفَ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٥﴾

نوحا چه خن و سانه د سرک اومخالفت در سولاتو نه اونیک عمل نی وکرو نو نه به وی هج بره به دوی باندی اونه به دوی عزمین وی

وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ

اومغه کسان چه تکذیب کوی د آیتونو زموثر او تکبر کوی د هغی نه. دغه کسان به دوزخ کبر اوسېدلو والا دی

هُم فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٥﴾

دوی به په دې کښې همیشه وی

﴿يَبْنَىٰ مَادَمَ إِنَّمَا يَأْتِيَنكُمْ رُسُلٌ مِّنكُمْ﴾ داخلورم امر متفرع مقصودی دې. اوپه دې کښې بیان د معیار د استحقاق د جنت اود جهنم دې. چه تقوی اصلاح موجب د استحقاق د جنت دې اوتکذیب اواستکبار موجب د استحقاق د جهنم دې. قادیانی دجال وانی چه ددې آیت نه معلومیږي چه د نزول د قرآن نه بعدهم دا حکم دې، ((امایاتینکم رسل)) نومعلومه شوه چه انیان درسل بعد د حضور صلی الله علیه وسلم نه هم کیږي. جواب، (۱)، دامتعلق دې د ماقبل سره ﴿قَالَ أَهْبَطُوا مَعَكُمُ يُعِزُّ عَذَابُ﴾ او ((قلنا)) مقدر دې اومطلب دادې چه هرکله ادم علیه السلام ته د هبوط حکم اوشونوپه دغه وخت ئ اولادته دا خطاب اوحکم متوجه شو ﴿إِنَّمَا يَأْتِيَنكُمْ رُسُلٌ﴾ اولسلسله رسالت جاری وه اوپه محمدرسول الله صلی الله علیه وسلم باندې ختمه شوه. حاصل دادې چه ادم علیه السلام ته په وخت د هبوط کښې خوخطابات اوشواول دنعمت لباس متعلق. بیادمنع داتباع دشیطان ((لا یفتنکم الشیطان)) بیادمنع دشرک فعلی متعلق ((وکلوا واشربوا ولا تسرفوا)) دمحرمتو بیان نولکه څه رنگه چه دغه مذکور خطابات متعلق وو د هبوط ادم سره نودارنگه دا خطاب هم متعلق دې د هبوط د ادم علیه السلام سره یعنی اولاد د ادم علیه السلام ته دوخت د هبوط د ادم علیه السلام نه دا حکم اوشو ((امایاتینکم)) لکه په سورت بقره کښې د حکم د هبوط نه بس متصل ذکر ددهی دې «آیت نمبر ۳۸. سورة البقرة» ﴿قُلْنَا أَهْبَطُوا مِنهَا جَمِیْعًا إِنَّمَا

يَأْتِيَنكُمْ بَنِي هٰذِي فَمَنْ تَبِعْ هٰذِي﴾ داسی نه چه د بنی صلی الله علیه وسلم د زمانې نه دا حکم شروع سو ((امایاتینکم رسل))، (۲)، ابن جریر د ابویسار سلمی نه نقل کړیدی چه دغه خطاب

فَأَنبَهُمْ عَذَابًا مُّضَعَفًا مِّنَ النَّارِ ۖ قَالَ لِكُلِّ ضِعْفٍ وَلَكِنْ لَا تَعْلَمُونَ ۝

س وړکړه دوی ته عذاب دوچند د اور نه . و به فرمائی الله پاک چه هر يو لره دوچند عذاب دی لیکن تاسو نه پوهیږئ

وَقَالَتْ أُولَهُمْ لِأَخْرَجُهُمْ فَمَا كَانُوا لَكُمْ عَلَيْنَا مِن فَضْلٍ

او و به وائی مخکنی د دوی (مشران) روستنو ته (اتباعو ته) پس نشو تاسو لره په مونږ باندې څه غوره والی.

فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنتُمْ تَكْسِبُونَ ۝

پس وڅکئ عذاب په سبب دهغه عملونو چه تاسو کول

﴿فَمَنْ أَظْلَمُ﴾ دازجر دې ﴿افْتَرَى﴾ مراد ترینه نسبت دشریک اودولدې الله تعالى لره

﴿نَفْسِيَّاهُمْ مِّنَ الْكَذِبِ﴾ مراد هغه حصه ده چه دانسان په تقدير کښې مقرر شويده عمر. رزق. اعمال

اود کتاب نه مراد کتاب دتقدیر دې اوپه ﴿وَمُتَلَكَّا﴾ کښې اشاره ده دپته چه په وخت دمرگ کښې دثمرلنک رازی. اگرکه قبض دروح یوه فرشته کوی اوبیای نوروملانکوته حواله کوی

(کما فی الحدیث) ﴿قَالُوا إِنَّمَا﴾ فرشتې به سوال اوکړی چه چرته دی ستاسوهغه مزعومه الهه

چه تاسو به بلل په مصیبتونو کښې اوس ئ راؤبلئ نودوئ به اووائی ﴿صَلُّوا عَلَّآ﴾ هغوی غائب اووروک شوزمونږ نه اواقرا به اوکړی چه دوی په وجه دبلنی دغیر الله سره کافروو. اوددې آیت نه معلومه شوه چه بلنه دغیر الله کفر دې.

﴿فَاذْعَلُوا﴾ داتخويف اخروی دې ﴿فِي أَسْرٍ﴾ ((ای مع امم)) یا ((فی جمله امم)) یعنی هغه

جماعت چه اقتداء ئ کړی وی بعضو د نورو بعضو، نودوئ ته به حکم اوشی چه دخپل مشابه اومثل جماعتونو سره په کفراوشرک کښې داخل شی جهنم ته. ﴿فِي النَّارِ﴾ د (ادخلو) سره متعلق

دې. ﴿كُلَّمَا دَخَلَتْ﴾ یعنی کله چه یوه ډله داخله شی جهنم ته دبلې سره نویه ځای دمرحبا. اوسلام به په یوبل لعنت وائی. اتباع به دالله تعالی په حضور کښې داشکایت اوکړی په متبوعینو باندې چه دوی مونږ گمراه کړی وونودئ لره دوچنده عذاب وړکړه یو دضلال اوبل داضلال.

نواله تعالی به او فرمائی ﴿لِكُلِّ ضِعْفٍ﴾ دمتبوعینو دپاره هم دوه وجې د عذاب دی چه پخپله گمراه وو. اونور خلق ئ هم گمراه کړی وو. او د اتباعو دپاره هم دوه وجې د عذاب دی

یو کفر او گمراهی، او بل تقلید او اتباع د گمراهانو، امام رازی رحمه الله وانی چه ضعف به اصل کښې زیادت غیر محصورته وانی، یعنی دپاره دهریویه تاسو کښې عذاب بی انتها، غیر منهای، نه ختمیدونکې دې

﴿وَقَاتُوا لَهُمْ﴾ یعنی متبوعین به اتباعوته او وانی چه هر کله فیصله داده نوستا سویه مونږ باندې څه فضیلت او غوره والې نشته دې او تاسو د تخفیف د عذاب مستحق نه یی

إِنَّ الدِّينَ كَذِبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُلْفَحُ

ښکته هغه کسان چه تکذیب یې کړې دې زمونږ د آیتونو او تکبر یې کړې د هغې نه، نه به یې پرانستلی کېدلی

لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ وَكَذَلِكَ

دوئ ته دروازې د آسمان، اونه به شی داخل جنت ته تر دې چه داخل شی او بې به سوم د ستنې کېږي، او دغسې

تَجْزَى الْمُجْرِمُونَ ۝ لَهُمْ مِنْ جَهَنَّمَ مِهَادٌ وَمِنْ فَوْقِهِمْ غَوَاشٍ ۝

جزا ورکوؤ مونږ مجرمانو ته لپاره د دوئ به وی د جهنم بستري (تولایانې) او دپاسه د دوئ به پرستې د اور وی

وَكَذَلِكَ تَجْزَى الظَّالِمِينَ ۝ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

او دغسې سزا ورکوؤ مونږ ظالمانو ته او هغه کسان چه ایمان یې راوړې دې او عملونه یې کړې نیک

لَا تُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ۝

نکلیف نه ورکوؤ مونږ هیچا ته مگر په قدر د وس د هغه، دغه کسان جنت والا دی دوئ به په هغې کېږي همشه وی

﴿إِنَّ أَوْلَىٰ بِالذِّمَّةِ لِكُلِّ نَفْسٍ﴾ ((ای بدلانل التوحید فلم یصدقوا، ولم یبعوا رسلی)) ﴿لَا تُلْفَحُ لَهُمْ أَبْوَابُ

السماء﴾ دا کنایه ده، ددې نه چه په دوئ باندې رحمتونه او برکتونه نه نازلېږي، یادامعنی ده چه

ددوئ اعمال دعاگانې نه قبلېږي، یادامعنی ده چه په دوئ کله مرگ راشی نو ددوئ دارواحو

دپاره به د آسمان دروازې نه پرانستې کېږي، لکه په حدیث کېږي دی چه دکافرو روح چه د بدن

نه خارج شی نو دیر بدبویه وی لکه دمرادارې په شان، نوچه داسمان دروازو ته اورسی نو

دروازې ورته بندې وی او داروح دهغه ځای نه سچیل ته گذار کړې شی ﴿حَتَّىٰ يَلِجَ الْجَمَلُ﴾

داتعلیق بالمحال دې لکه داوښ ننوتل په سوم دسخته کېږي محال دې نو دغه شان ددوئ جنت

ته داخلیدل هم محال دی. دجمل. په تشدید او فتح سره. یو معنی رصد السفینه ده. یعنی هغه
رسی د کیشتی او د جهاز چه د سمندر په غاړه ئې په هغې سره تړی

﴿لَمَّا بَيْنَ يَدَيْهِمْ مَّهَادٌ﴾ مهادلاندې غور وولوو الاستری ته وائی او غواش د پاس نه اغوستلو
والا بستری ته. دا کنایه ده دا حاطې دنارنه په دوی باندې ﴿غَوَاشٍ﴾ دا جمع د غاشیه
ده. پتوونکی. لکه کمبل پرستن ((ای ومن فوهم غواش من جهنم)) ﴿وَالَّذِينَ﴾ د ابشارت
اخری دی. وَالَّذِينَ موصول دخپلې صله سره مبتداء ده. ﴿أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْمُنَى﴾ ورته خبرې
او ﴿لَا تَكُنْ نَفْسًا وَلَا وُجْهًا﴾ په درمیان کښې جمله معترضه ده او په دې کښې بیان ددې
خبرې دې چه ایمان او عمل صالح د چادوس نه بهرنه دې، نوددې وجې نه دهغې په ترک
استحقاق د جهنم رازی

وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غَلٍ تَجَرَّعُوا مِنَ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ

او وبه باسو مونږ هغه چه په سینو د دوی کښې وی څه خفگان ، بهیرې به لاندې د بنگلو د دوی نه نهرونه.

وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا

او وائی به دوی چه ټول صفتونه د الوهیه الله تعالی لره دی هغه ذات چه را وې رسولو مونږ دې ځای ته.

وَمَا كُنَّا لِنُتَّقِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللَّهُ لَقَدْ جَاءَتْ رُسُلٌ رَبَّنَا بِالْحَقِّ

او مونږ نشو را رسیدلې دلته که نه را رسولې مونږ لره الله تعالی. خامخا په تحقیق سره راغلی وؤ رسولان د رب زموږ به حق سره

وَتَوَدُّوْا أَنْ يَلَٰكُمُ الْمَٰحِئَةُ أَوْ تُرْمَٰثُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

او آواز به وکړې شی دوی ته چه دغه جنت په میراث درکړې شوې دې تاسو ته په وجه د هغه عملونو چه تاسو به کول

﴿وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غَلٍ﴾ ددې نه مراد یادادې چه د جنتیانوپه مینځ به په جنتی

نعمتونو کښې یو بل سره هېڅ قسم حسد، کینه نه وی، دا دنی درجې والا جنتی به اعلی جنتی
سره حسد نه لری بلکه ټول جنتیان چه جنت ته داخل شی نوعی قلب رجل واحد. به وی.
یا مطلب دادې چه د صالحانو په مینځ کښې په دنیوی ژوند کښې که چرې په څه خبره دیو بل
سره خفگان او اختلاف راغلي وی نو هغه ټول خفگان او ناراضگی به د جنت د دخول نه قبل زانله

کری شی او تول به دیوبل نه راضی وی رونره به وی. حضرت علی رضی الله عنه فرمائیلی دی
 نه امید کوم چه زه او عثمان رضی الله عنه طلحه رضی الله عنه اوز بیر رضی الله عنه به هم ددغه
 خلقونه یو. ﴿هَدَيْنَا لِهَذَا﴾ (هذا) کنبی اشاره ده فوز عظیم ته چه جنت دی یعنی شکر دی چه
 الله تعالی مونر جنت ته را اورسولو، دلته رارسیدل ډیر گران وؤ. محض دالله تعالی به فضل
 سره را اورسیدلو. اود ((هدانا)) نه مراد هدایت او توفیق دهغه اعمالو دی چه سبب ددخول دی
 جنت ته. ﴿وَمَا كَأَنَّ لِي تَهْدِيَ﴾ یعنی دالله تعالی به فضل او توفیق سره مونر ته هدایت حاصل
 شویدی زمونر خپل ذاتی کمال نه وو. ﴿وَوَدُّوا﴾ نداء کونکی به دالله تعالی دطرفه فرسته
 وی ﴿يَمَّا كُنْتُمْ تَمْشُونَ﴾ بآء سببیه ده. سوال ددی نه معلومه شوه چه عمل سبب دی ددخول
 جنت ته. لیکن په حدیث کنبی راغلیدی. هیچالره خپل عمل جنت نه نه شی داخلولی.
 اصحابو او وئیل چه .. نه ته .. یعنی تالره هم خپل عمل جنت ته نشی داخلولی نونبی صلی الله
 علیه وسلم او فرمائیل. ((ولانا)) (نه زه) ((الان یعلمنی الله برحمته)). جواب دادی چه عمل سبب
 ظاهری دی لکه میراث چه ملک گرخی په غیردکسب نه اگرکه نسب ورته مثلاً سبب ظاهری
 دی اوسبب باطنی اوسبب حقیقی ورته دالله تعالی فضل اورحمت دی نویه حدیث کنبی
 دسبب حقیقی ذکر دی اویه آیت کنبی دسبب ظاهری ذکر دی. بعض حضرات وائی چه عمل
 سبب دتفاوته ددرجاتو دجنت دی اوهرچه دی نفس دخول جنت ته نوددی سبب فضل اورحمت
 الهی دی. په ﴿أَوْفَتْهُمْ﴾ کنبی اشاره ده دپته چه لکه څه رنگه چه مال موروشه وارث ته په
 غیر دخه عوض نه ملاویری نودغسی جنت، مفت، په ویریا ملاوشو. یادامطلب دی چه
 دکافرانو برخه جنت هم تاسی ته درکړې شو، بعض حضرات وائی چه د ((اورثتموها)) نه
 مرادمملکت دی یعنی داجنت تاسوته په ملکیت کنبی درکړې شو. اوهرکله چه میراث داسې
 سبب وودملکت دپاره چه الله تعالی په خپله دمیراث حصص مقرر کړیدی نو ارث ډیرقوی
 اودیر صحیح سبب دملکت دی نوددی وجی نه د ارث ذکر او شو

وَلَكُلٍّ أَصْحَابُ الْحِجَّةِ أَصْحَابُ النَّارِ أَنْ قَدْ وَجَدْنَا مَا

نو آواز به وکړی جنت والا اور ته «دوزخ» والو ته چه په تحقیق سره موندلی دی مونر هغه «جنت»

وَعَدْنَا رُبُّنَا حَقًّا فَهَلْ وَجَدْتُمْ مَا وَعَدَ

چه وعده نبي کریم و چه وعده رب زمونږ په حقه، پس ایا و ه موندلو تاسو هغه (اور) چه وعده نبي کریم و ه ستاسو سره

رَبُّكُمْ حَقًّا قَالُوا لَكُمْ فَأَلَيْتُمْ مُؤَيِّنَ بَيْنَهُمْ

رب ستاسو په حقه سره، و به وائی چه هو پس اعلان به وکړي یو اعلان کوونکي به مینځ د دوی کښی

أَنْ لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ ۝ الَّذِينَ يَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَيَسْخَرُونَ

چه لعنت د الله تعالی دي وی په ظالمانو باندې هغه چه منع کول نې خلق د لاری د الله تعالی نه او لټوی به هغی کسی

عِوَجًا ۝ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ كَافِرُونَ ۝ وَبَيْنَهُمَا حِجَابٌ ۝

کوږوالی په شک اچولو سره او دوی د آخرت نه منکر وو او په مینځ د دوی کښی به پرده وی.

وَعَلَى الْأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيمَاهُمْ ۝ وَكَادُوا

اوبه اعراف (اوچت ځای دې حجاب) به څه کسان وی چه پیژنی به هر یو له به نشانو دفعوی سره، او آوازونه به وکړی دوی

أَصْحَابُ الْجَنَّةِ أَنْ سَلَّمَ عَلَيْكُمْ ۝ لَمْ يَدْخُلُوهَا وَهُمْ يَطْمَعُونَ ۝

جنت والو ته، چه سلام دي وی په تاسو باندې، نه به وی داخل شوی دا اعراف والا جنت ته او دوی به طمع لری د جنت

﴿وَكَادَى أَصْحَابُ الْجَنَّةِ﴾ یعنی اواز به او کړی جنتیان دوزخیانوته چه ﴿أَنْ قَدْ وَجَدْنَا﴾ مقصود

ددې آواز کولونه، د جهنمیانوغم او حزن زیاتول دی، چه مونږ خوابدی راحت خوشحالی

او موندله، او تاسو په ابدی عذاب بې انتهایتکلیف مصیبت کښی مبتلا شوی ﴿فَأَذَّنَ مُؤَذِّنٌ﴾

دا اعلان کونکي به فرشته وی، او د جنتیانود خوشحالی زیاتولو د پاره او د دوزخیانود حسرت

زیاتولو د پاره به او وائی چه د الله تعالی لعنت دي وی په ظالمانو چه ﴿الَّذِينَ يَصُدُّونَ﴾ دا صفت

د ظالمانو دي چه پخپله هم ایمان نه راوړی او نور خلق هم دایمان نه منع کوی ﴿وَيَسْخَرُونَ﴾ ((ای

پیغون لها عوجا)) یعنی لټوی د الله تعالی په دین کښی کوک وایي، مراد ترینه شکوک سبها

اچول دی د خلقو په زړونو کښی، عوج په کسره دعین سره، هغه نقصان او عیب ته ونیلې شی

چه معنوی وی په نظرنه رازی او په فتحه دعین سره هغه عیب او نقصان ته ونیلې کیری چه

می وی په نظر راخی

﴿وَبَيْنَهُمَا جَبَابٌ﴾ اود اهل جنت اود دوزخ په مینځ کښې به یو حجاب (برده وی) چه ددې حجاب په وجه به د دوزخ اثر جنت ته نه رارسې او د جنت اثر به دوزخ ته نه رسیږي، لکه په سوره حدید کښې دی ﴿فَتُحَرَّبُ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ﴾ جوړ به کړیښې په مینځ ددوئ کښې یو دیوال نو حجاب اوسوړیوشی دې، اود دې حجاب په وجه اگر که اثر د دوزخ جنت ته او د جنت دوزخ ته نه رسیږي ښکې گفتگو به دیوبل سره کولې شی یایه دې وجه چه په دې دیوال کښې به دروازه وی ﴿يَوْمَئِذٍ﴾ نودباب په وجه به دیوبل خبرې اوری، یایه غیرددې نه

﴿وَعَلَّ الْأَعْرَافَ يَمَالًا﴾ اعراف د (حجاب) اود (سور) پورته حصه ده په لغت کښې دمکان پورته حصې ته وائی ((المكان المشرف ومنه عرف الفرس و عرف الديك)) (قرطبی) نواعراف والوته ځکه اهل اعراف وائی چه دوئ د حجاب اود سور په پورته حصه باندې دی اوهرعالی عرف وی دتحتانی نه، ابن عباس رضی الله تعالی عنه فرمائی: اعراف دصراط پورته حصه ده، اوبعض وائی چه اعراف جبل احددې چه دقیامت په ورځ به دغه ځانې کښې کیخودلې شی (قرطبی) سدی وټیلیدی چه اعراف والاپیژنی اهل جنت او اهل دوزخ په علاموسره نوددې وجه نه ((سور)) او ((حجاب)) ته اعراف اودوئ ته اهل اعراف وائی.

د اصحاب الاعراف په باره کښې د علماؤ مختلف اقوال دی چه قرطبی وغیره ذکر کړیدی (۱) د عبد الله بن مسعود رضی الله عنه خذیفه رضی الله عنه، ابن عباس رضی الله عنه وغیرهم نه مروی ده چه دا هغه مؤمنان دی چه نیک اعمال اود اعمال ئ برابر وی، حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه وائی چه حساب به کولې شی دخلقوسره په ورځ دقیامت کښې نو که دچاحسنات زیات شو، دسیئاتونه اگر که په یوه نیکی سره، نوجنت ته به داخل شی او که دچاحسنات زیات شو اگر که په یوه گناه سره نوجهنم له به ځی، بیای دا آیت تلاوت کړو ﴿فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ﴾ بیای اوفرمائیل چه میزان خفیف کیږی او ثقیل کیږی په مقدار دیودانې ... خردل.. سره هم، او که دچاحسنات اوسینات برابرشی نودې به په اعراف وی بیابه روستوجنت ته داخل شی، (۲) داهغه مؤمنان مجاهدین دی چه جهادته تللی وی په غیرداجازت دوالدینونه اوشهیدان شوی وی، بعض مفسرینو وټیلی دی چه داهم داخل دی په

((مر استوت حسناتم مع سيناتم)) کبھی جُکھ جہاد او شہادت حسنہ دی، لیکن یہ غیر داجازت دو الدینونہ تلل سینہ دی، ((وذكر الطبری في ذلك حديثا عن النبي صلى الله عليه وسلم وانه تعدل عقوبتهم واستنهادهم)) (قرطبی، ۳)، داعدول دقیامت دی چه شہادت کوی پہ خلقو یہ وجہ داعمالوددوی سرہ (۴)، دا انبیاء دی (۵)، ہفہ مؤمنان چه کبیرہ گناہ نی نہ وی اوصغائر نی نہ وی معاف شوی پہ آلامو اومصائبوسرہ (۶)، دا اولاددمشرکانودی (۷)، دا اولاددزناؤدی (۸)، داہفہ خلق دی چه پہ زمانہ دفترت کبھی مرہ دی (۹)، داملائک دی اواطلاق درجال پہ ملانکوباندی ہم کیدی شی (۱۰)، داپہ مؤمنانو او شہداؤ کبش فضلاء اوغورہ خلق دی، ((فرغوا من شغل انفسهم، و تفرغوا لمطالعة حال الناس)) ددوی ہیخ شغل نشتہ دی، حساب کتاب پرې نشتہ دی اودنورو خلقونماشہ بہ کوی، راجح قول پہ نیز دجمہورواہل علموقول اول دی اوپہ نیز دبعض قول ثالث راجح دی، ﴿يَمْوُنَآ﴾ اہل اعراف بہ پیڑنی اہل جنت او اہل نارپہ علاماتوسرہ، داہل جنت علامی بہ داوی چه مخونہ بہ ئ سپین وی خوشحالہ بہ وی او اہل نارعلامہ بہ داوی چه مخونہ بہ ئ تورو پریشان حال واویلا، کونکی بہ وی، نودوی چه جنتیانوتہ نظر اوکری نوسلام بہ ورثہ اووائ، ﴿لَا يَخْلُوعَا﴾ یعنی اعرافیان بہ جنت تہ داخل شوی نہ وی لیکن طمع بہ لری، روایت کریدی حاکم دخذیفہ رضی اللہ عنہ نہ چه دوی بہ پہ دی حالت باندی وی چه اللہ تعالیٰ بہ طلوع اوکری پہ دوی اووبہ وائی، ((قوموا ادخلوا الجنة فقد غفرت لكم)) اوچاچہ وئیلی دی چه اصحاب الاعراف انبیاء دی، یاملائک دی، یاعدول ددی امت دی یاعرفاء، فقہاء، صلحاء دی، نوددوی پہ اعراف باندی اوسیدلوجہ دادہ چه ددوی دفضیلت اوشرافت اظہار اوشی اوددوی مطلع شی پہ حال داہل جنت او اہل نارباندی، دایت دظاہرنہ دجمہورودقول ترجیح معلومی

وَإِنَّا صَرَفْنَا أَبْصَارَهُمْ تِلْقَاءَ أَصْحَابِ النَّارِ ۖ قَالُوا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا

او کله چه وارولې شی نظرونہ ددوی طرف د اور والو تہ، وہ بہ وائی دوی ای ربہ زمونہ، مہ گرزوہ مونہ

مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ۝ وَكَذَٰلِكَ أَصْحَابُ الْأَعْرَافِ رَجَالًا يَعْرِفُونَهُمْ

سرہ د قوم ظالمانونہ پہ اور کبھی، او آواز بہ وکری اعراف والا ہفہ کسانو تہ (پہ جہنم کبھی) چه پیڑنی بہ ہغوی لرو

بِسْمِهِمْ قَالُوا مَا أَغْلَىٰ عَنْكُمْ جَمْعُكُمْ وَمَا

به نشاند هغوی سره. و به وائی هغوی ته چه هیڅ فائده درنکړه تاسو ته جمعیت (هې) ساسې او هغه چه

کُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ ﴿٥﴾ أَهَؤُلَاءِ الَّذِينَ اقْسَمْتُمْ لَا يَنَالُهُم

ناسوبه به هغې لونی کوله. «و به وائی ملانک کافرانو ته، آبادا هغه کسان دی چه تاسو به قسمونه کول چه به نه رسوی دوی ته

لَهُ يَرْحَمُوهُ اُدْخُلُوا الْجَنَّةَ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمْ وَلَا اَنْتُمْ تَحْزَنُونَ ﴿٦﴾

الله تعالی هیڅ رحمت دوی ته خو وه ویلی شو، چه داخل تن جنت ته به به وی هیڅ بره به تاسو باندی اونه به تاسو خفه کېږی

﴿وَلَا ضَرْفٌ اَسْتَرْفَمُ﴾ په صیغې دمجهولې ذکر کولو کېنې اشاره ده دی خبرې ته چه دوی

به به خپله رضاسره اهل جهنم طرف ته نه گوری. الله تعالی به د دوی مخونه پغیر د اختیار نه

اهل جهنم طرف ته وگرځوی نو په دوی به خوف راشی چه هسې نه چه جهنم ته بونلې شو نو

دعا به او غواړی ((رَبَّنَا - اَلْح)) او که اصحاب الاعراف انبیاء ملانک یا عرفاء وی نو دوی ته

خو علم دي چه دوی اصحاب النار نه دی نو دا قول علی سبیل التذلل والتشکر دي ﴿وَمَا لَا﴾.

ددې نه مراد هغه اهل جهنم دی چه مالدار، عظماء، متکبرین وویه دنیا کېنې نوا اهل اعراف به

دوی ته پیغور ورکړی چه ستاسو هغه جاه، مال، عهدی. هیڅ په فائدرانغلي چه تاسو به

اهل دین پورې ددغې دوجې نه مسخرې کولې او هغوی به مو ذلیل بې حیثیه بې فدره گنرل

اوس دهغوی ددینی عهدو، قدر و قیمت، مقام دادې چه ﴿اُدْخُلُوا الْجَنَّةَ﴾. ﴿وَمَا اَنْتُمْ﴾ مانافیه هم

کیدې شی. او استفهامیه هم کیدې شی. ﴿جَمْعُكُمْ﴾ هغه مراد جمع کول دمالونو او دعهدو.

دگریانی. دی یا ترینه مراد دې او ملگری دی. ﴿تَسْتَكْبِرُونَ﴾ ((ای ماغنی عنکم ماکنتم تستکبرون

عن الايمان والدين)) یعنی په دنیا کېنې چه تاسو ایمان او دین معمولی شی گنرلو او مال او عهدی

مو. لوی شی گنرلو نو دا هیڅ په فائده رانغلي. ﴿اهَؤُلَاءِ﴾ دا اشاره ده هغه ضعیف، بې حیثیه

مؤمنانوته چه هغوی سره مال، دنیوی عهدی، جاه او جلال هیڅ نه وو. ﴿اقْسَمْتُمْ﴾ تاسو به

قسمونه کول او په پوره ذمه واری سره به مو وئیل چه دوی دهیڅ رحمت او کامیابی مستحق نه

دی ﴿اُدْخُلُوا الْجَنَّةَ﴾ ((ای قبل لهم ادخلوا الجنة)) دهغوی دایمان قدر او مقام معلوم شو. چه

د ابشارت ورته ورکړې شو چه داخل شی جنت نه، هميشه دپاره به يې غمه يې خفه يې

وَكَلَّيْ أَصْحَابُ النَّارِ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ أَنْ أَفِيضُوا عَلَيْنَا مِنَ الْمَاءِ أَوْ مِمَّا

او اواز به وکړي اور والا جنت والو ته چه را تونې کړي په مونږ باندې د اوبو د جنت نه يا را وه غورځوي د هغې نه

رَزَقَكُمْ اللَّهُ ۖ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ حَرَمَهُمَا عَلَى الْكَافِرِينَ ۝

چه درکړي دى تاسو ته الله تعالى. دوى به وه وائى چه بيشکه الله تعالى حرام کړى دى دا دواړه په کفرانو

الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَهْوًا وَلَعِبًا وَغَرَّبَهُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا ۖ فَالْيَوْمَ

دا هغه کسان دى چه دوى نيولي دي خپل دين مشغله او لوبې او دهوکه کړى وؤ دوى لره ژوند د دنيا. پس نن ورځ به

نَنسِفُهُمْ كَمَا نَسُوا لِقَاءَ يَوْمِهِمْ هَذَا ۖ وَمَا كَانُوا

مونږ بربړدو دوى لره په عذاب کښې لکه چه دوى هير کړې وؤ ملاقات د دې ورځې خپلې. او پدې وجه چه وؤ دوى

بِأَيْتَانَا يَجْحَدُونَ ۝

زمونږ د آيتونو نه انکار کولو.

﴿وَكَلَّيْ أَصْحَابُ النَّارِ﴾ دامکالمه ده د اهل النار او د اهل جنت پس د دخول د هريونه دخپل

خپل مقام ته. او جنت دوزخ اگرکه ديوبل نه په دير نهايت بعد کښې دى ليکن الله تعالى

قادر دې چه اورسوى اواز د هريوبل ته، اودامکالمه دهرجنتى اودوزخى په مينځ کښې به وى

يا به دبعض اهل جنت او اهل نار په مينځ کښې وى، لکه قرطبى وائى چه هرکله اهل اعراف

جنت ته لار شى نو طمع به اوکړى اهل نار او اوبه وائى چه يارب، زمونږ څه خپلوان په جنت کښې

دى نومونږ ته اجازت راکړه چه مونږ ئ اوويناو او کلام ورسره اوکړو، او اهل جنت به دوى لره نه

بيژنى ځکه چه ددوى مخونه به په جهنم کښې د سوزيدلو په وجه تک تور، او مغير شوى وى نو

جهنميان به خپل تعارف اوکړى اوسوال به ورته اوکړى چه ﴿أَنْ أَفِيضُوا عَلَيْنَا مِنَ الْمَاءِ﴾ مونږ ته

داوبولگ گڼې راکړئ ديرتگى يو ﴿أَوْ مِمَّا رَزَقَكُمْ اللَّهُ﴾ او يا دروتئ يوه لقمه راکړئ. عطف د

((مارز فکم الله)) په ((افيسو)) باندې د قبيلې د عطف د ((علفتها بنا و ماء باردا)) نه دې. اى علفتها

(دانه) بنا و سقيتها ماء باردا، نودلته تقدير د عبادت دارنگه دې ((والقوالنا مارز فکم الله)). قرطبى

وای چې ددې آیت نه معلومه شوه چه سقی الماء افضل عمل دي. دابن عباس رضی الله تعالی عنه نه تپوس او شوچه کومه صدقه افضله ده. هغوی اوفرمائیل چه اوبه. اود آیت ئی تلاوت کړو. چه په دې کښې داوبو سوال مقدم دي. دحضرت سعدرضی الله عنه والده وفات شوه نو دوی دنی صلی الله علیه وسلم نه ئی تپوس او کړوچه کومه صدقه ډیره غوره ده چه هغه زه په والده پسی ورکړم نونبی صلی الله علیه وسلم ورته اوفرمائیل چه اوبه. او وئیلی دی بعض نابینوچه دچا گناهونه زیات وی نو پکار ده چه داوبو صدقه اوکړی. او په روایت دبخاری کښې دی چه یوسړې په لارې تللو ډیرتگې شو. نو کوهی ته کوزشونواوبه ئی اوسکلی نوچه بهرنه راغلونو یو سپې چه ډیرتگې وو او په لمدۀ خاوره ئی خوله لگوله. نوده اوونیل په زړه کښې چه په ده باندې هم داسې تندۀ راغلیده لکه چه په ماراغلې وه اوکوهی ته کوزشو. خپله موزه ئی داوبونه ډکه کړه سپی ته ئی اوبه ورکړې نو الله تعالی دده مغفرت اوکړو. اوپه بل روایت کښې دغه شان قصه دفاحشې خړې ده چه مغفرت ئی اوشوپه سبب داوبو ورکولوسره. اودمسلم وغیره په روایت کښې دی چه یوې ښځې ته عذاب په دې وجه ورکړې شوچه یوه پیښوئ تړلی وه. اوبه اوخوراک ئی ورته نه ورکولو. ددې روایتونونه داخبره معلومه شوه چه داوبو صدقه ورکول سبب دنجات دي دعذاب نه اومنع کول ئی سبب ددخول دي جهنم ته. روایت کړيدي ابو داؤد، او ابن ماجه دحضرت عائشه رضی الله عنها نه چه چامسلمان ته اوبه ورکړې په داسې خائي کښې چه اوبه عام په اسانئ سره ملاویرې نوداسې اجردي لکه چه غلام آزادکړی اوکه په داسې خائي کښی وی چه اوبه په اسانئ سره نه ملاویرې نوداسې اجردي لکه چه جوندې ئی کړی

﴿قَالَ﴾ منور کله چه دوزخیان دجنسیانونه سوال اوکړی نو دوی به ورته اوواڼی چه ﴿اِنَّ

اللهَ عَزَّوَجَلَّ﴾ بېشکه الله تعالی حرام کړيدي دادواړه یعنی طعام اوشراب، په کافرانو. تحریم نه مراد معنی لغوی ده یعنی منع. ځکه چه په قیامت کښې تحریم اوتحلیل شرعی نشته دي.

﴿لَهُمْ وَلَوْ﴾ فرق په مابین دلهاو لعب کښې بعض داسې کړيدي چه هغه کار چه مناسب نه وی نوهغې ته همت صرف کول دا «لهو» دي، او خوشحالی طلب کول په داسې خیز چه په هغې سره خوشحالی نه حاصلیرې دا «لعب» دي، بعض وائی چه بې مقصدۀ کار په دي لحاظ سره چه څه فائده پرې مرتبه نه وی نو دا «لعب» دي، او په دي لحاظ سره چه په دي سره مقصد اصلی

فوب کیری نو دا «الھو» ده ﴿نَسْنَسْتُمْ﴾ د نسیان نه مراد ترک دې په عذاب کښ یعنی مونږ دوی لره به عذاب کښ پریدو ځکه نسیان په معنی حقیقی سره محال دې په الله تعالی باندې

وَلَقَدْ جِئْتَهُمْ بِكِتَابٍ فَصَّلْنَاهُ عَلَىٰ عِلْمٍ هُدًى وَرَحْمَةً

او په تحقیق سره مونږ راوړې دې دوی ته کتاب چه مفصل کړیدې مونږ هغه په علم خپل سره. هدايت دې او رحمت دې

لَقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ۝ هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا تَأْوِيلَهُ ۚ يَوْمَ يَأْتِي

لاره د هغه قوم چه ایمان لری انتظار نکوی دوی مگر د دې «وعدې د سزا» د عملی ظاهریدلو. کومه ورځ چه رانی

تَأْوِيلَهُ يَقُولُ الَّذِينَ نَسُوهُ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَاءَتْ

ظاهریدل د دې «وعدو» سزا، وائی به هغه کسان چه هیر کړې نی وؤ دا «قرآن» مکښې د دینه په تحقیق سره راغلی وؤ مونږ نه

رَسُولَ رَبِّنَا بِالْحَقِّ فَهَلْ لَنَا مِنْ شَفْعَاءَ فَيَشْفَعُوا لَنَا

رسولان د رب زموږ په حق سره «لیکن مونږ پونه منل» پس آیا شته مونږ لره څه سفارشیان چه سفارش وکړی مونږ لره

أَوْ لَرُدُّ فَنَعْمَلُ غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ مَعْدُ خَسِرُوا

با وایس کړې شو دنیاته پس عمل وکړو مونږ غیر د هغه عمل نه چه مونږ کولو. په تحقیق سره زیان مند کړیدی دوی

أَنفُسَهُمْ وَظَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ۝

خپل نفسونه او وړک به شی د دوی نه هغه چه دوی دروغ جوړول

﴿وَلَقَدْ جِئْتَهُمْ بِكِتَابٍ﴾ داترغیب دې اتباع دقرآن ته ﴿فَصَّلْنَاهُ عَلَىٰ عِلْمٍ﴾ الله تعالی ددې

نفسیل کړې دې په خپل علم سره یعنی لکه څه رنگه چه دالله تعالی علم کامل دې اومنزه دې دنقصان اوخلاف واقع نه نو دغسې دا قرآن کامل دې اومنزه دې د خطاء او نقصان نه او د

خلاف واقع نه ﴿هَلْ يَنْظُرُونَ﴾ داتخويف دنیوی دې ﴿إِلَّا تَأْوِيلَهُ﴾ دوی انتظارنه کوی مگر د

ظهور دوعید دقرآن. تاویل داوول ته مشتق دې، مرادترینه دوعودوعید. عملی ظهوردې. ظهور

صحة مانطق به من الوعدو الوعيد (شیرینی) ﴿يَوْمَ يَأْتِي تَأْوِيلَهُ﴾ مرادددې نه ورځ دقیامت ده

﴿نَسُوهُ﴾ ده، ضمیر راجع دې قرآن ته او دنسیان د قرآن نه مراد ترک دایمان اودعمل دې په قرآن

باندی ﴿قَدْ جَاءَتْ رُسُلًا مِنَّا بِالْحَقِّ﴾ دتولور رسولانو ذکر موجود دې په قران کښې نوانکار د قران نه انکار دې دتولور رسولانو نه، نو ددې وجې نه منکرین د قران په اعتراف او کړې چه رسولانو چه کوم پیغام راوړې ووهغه حق وواوز مونږ انکار در رسولانو غلط وو، لیکن دا اعتراف څه فائده نه ورکوی. ﴿فَهَلْ لَنَا مِن مَّغْفَرَةٍ﴾ دوئ ته به معلومه شی چه د نجات سبب یا شفاعت دې یاد نیک عمل کولو دپاره دنیاته واپس کیدل دی، نو دوئ به تمنی وکړې د دې دواړو ((فهل)) استغفاء د تمنی لپاره دې. ﴿قَدْ خَسِرُوا﴾ متعلق دې د ﴿فَقَعَلْ﴾ سره، یعنی دنیوی ژوند دغه یو واری وؤ او هغه دوئ ضائع کړیدې ﴿وَصَلَّ عَنَّهُمْ﴾ دا متعلق دې د ﴿شُفَعَاءَ﴾ سره، یعنی د مشرکانو چه کومه عقیده وه په باره د معبودانو خپلو کښ چه دوئ به زمونږ شفاعت کوی، دهغې غلطی ځکاره شوه او معبودان د دوئ نه ورک شو.

إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ

بشکه رب ستاسواله تعالی دې^{۱۱} هغه ذات چه پیدا کړی نی دی آسمانونه اوزمکه په مقدار د شپږ ورځو کښې

لَمْ يَسْتَوِ عَلَى الْعَرْشِ يُغْشَى اللَّيْلُ

یا برابر شو جلوه افروز شو په تخت د سلطنت، یعنی عرش باندې (کما یلیق بشانه العظیم) پتوی په تیرو د شبې سره

النَّهَارِ يَطْلُبُهُ حَوِيفًا وَالشَّمْسُ

رڼاد ورځې په داسې طریقې چه طلب کوی شپه ورځې لره او ورځ شپې لره په جلدی سره، او پیدا کړی نی دی نور

وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ مُسْعَرَاتٍ بِأَمْرِ ۖ لَا لَهُ

او سیوری او ستوری، په داسې طریقې سره چه دا ټول تابع دی د هغه د حکم تکیونی، خبردار^{۱۲} صرف الله تعالی لره دی

الْخَلْقِ وَالْأَمْرُ ۖ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ۝

پیدا کول او امر کول، ډیر لویو برکتونو او کمالاتو والا دی الله چه رب العالمین دې.

۱۰ د سورت دریمه دعوه یعنی خالق، مالک، کارساز صرف یو الله تعالی دې، لهذا صرف د هغه عبادت کوی او صرف دهغه نه خپل حاجات غواړی.

﴿إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ﴾ دادسورة دریمه دعوه ده یعنی ستاسورب هغه ذات دې چه د آسمانونو او زمکې بلکه د تمام کائناتو خالق دې اومتصرف دې، نوهرکله چه خالق فقط الله تعالی دې اومتصرف فقط الله تعالی دې نومعبوداو اله فقط الله تعالی دې لهذا ﴿ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا﴾ تاسو خپل حاجت صرف دهغه نه غواړئ، د ﴿سَيَوَدُّ أَحَدُكُمْ﴾ نه مراد مقدار دشپږو ورځو دې ځکه چه دامتعارفه ورځ اوشپه د طلوع شمس سره وابسته دی نوچه شمس نه ووپیدانوشپه اوورځ (عرفی) هم نه وو، یامراد دایامونه دعالم شهود ایام نه دی مراد بلکه دعالم غیب ایام مراد دی اوبناء په قول اول دعلماؤدوه قوله دی یوداچه چه دشپږ ورځونه زمونږ دشپږو ورځو مقدار مراد دې، دویم داچه هغه ورځ چه زرکاله ده لکه ﴿وَلَا تَكُن مِّنَ السَّاعِثِينَ﴾ نو آسمانونه زمکه، (کارخانه عالم) په شپږوورځو کښې یاپه شپږوزرو کالو، نوکښې تیار شویدی لکه چه سلسله د تولیداوتخلیق دانسانانواوحیواناتو، نباتاتو اوس تدریجاً چلیږی، الله تعالی قادر دې چه دامخلوقات ټول په یوه لمحہ کښې پیدا کړی خو په شپږ ورځو کښې یاپه شپږوزرو کالو پیداکولو کښې تعلیم دې مخلوقاتوته دتثبیت اوتأثباتی اوبه حدیث کښې راغلیدی، ((النافی من الله والعجلة من الشیطن)) یعنی دمه دمه حوصله سره کارکول دالله تعالی مرضی اودالله تعالی دتوفیق نه دې اوجلدی کول دشیطان نه ده، علماء وائی چه عجلت په کارونو کښې څه نه دې مگر په څلوروامورو کښې چه ذکرئ په حدیث کښې راغلیدی (۱) جنازه چه کله تیاره شی، (۲) مونځ چه وخت ئ راشی (۳) بې نکاح زنانه چه کفو ورته برابرشی (۴) دمسافرواپسی خپل کورته چه کله خپل مقصدپوره کړی، اواختلاف کړیدي علماؤ چه ابتداء دخلق دکومې ورځې نه شوې ده اوانتهائې په کومه ورځ شویده، په روایت دمسلم کښې دحضرت ابوهریره رضی الله عنه دادی چه ابتداء دخلق دیوم السبت نه شوې ده، او اختتام ئی دجمعات (زیارت) په ورځ شویده، (نوجمعه ازلی چهتی ده، اودجمعی په مازدیگر باندي آدم عليه السلام پیدا شویدي، د دې دا مطلب نه دې چه د ټولو نه د اولې جمعی په مازدیگر باندي آدم عليه السلام پیدا شوې دې حتی چه دا حدیث مخالف شی دآیت نه ځکه چه دآیت نه معلومیري چه خلق په ستنه ایام کښې شویدي اوددې حدیث نه معلوم شوه استیعاب دسبعة ایام، بل داچه داخو ظاهره خبره ده چه آدم عليه السلام ډیره زمانه پس پیدا شویدي، لکه په بل روایت کښې چه مذکور دی، حضرت شاه انورشاه کشمیری رحمه الله دې قول ته راجع وائی

اوسرینی وائی چه داصواب دې، اودویم قول دادې چه ابتداء دخلق دیوم الاحد، انوار، نه نوبده اوددې وجې نه دې ته یوم الاحد وائی اوپیرته یوم الاثنين، دغه شان الثلثاء، الاربعاء، یوم الخمیس وائی خُکَه چه دا خامسه ورځ ده، اوددې وجې نه دهفتی ورځی ته په پینونکې ځالی ورځ وائی خُکَه داځالی ده، دخلق نه، ابن کثیر وغیره دې قول ته ترجیح ورکړې ده

﴿ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ﴾ دسورت په دریمه دعوه کښې ددوؤ خبر و ذکر دې یو داچه دتول عالم خالق صرف الله تعالی دې اودویم داچه ددې چلونکې، متصرف، صرف الله تعالی دې، نو لهذا ﴿اَسْأَلُكُمْ﴾ په دې جمله کښې ددې دویمې خبرې ذکر مقصود دې علامه شیرینی رحمه الله به السراج المنیر کښې لیکي، چه وئیلیدی اهل سنت، چه استواء علی العرش صفت دالله تعالی دې بلاکیف واجب دې ایمان په دې، اوحواله کوؤ علم ددې الله تعالی ته نومعنی داشوه چه دالله تعالی دپاره استوی علی العرش په هغې وجه سره ثابت ده چه اراده کړیده الله تعالی، منزله دې داستقرار او تمکن نه، دامام مالک رحمه الله تپوس اوکړې شو، دالرحمن علی العرش استوی، په باره کښې، نودوئ سر بنسکته کړواویایئ رااوچت کړو، پده خولې وې او وې وئیل چه «الاستواء غیر مجهول والکیف غیر معقول والایمان به واجب والسوال عنه بدعت وما اظنک الاضلال ثم امر به فاخرج» روایت دې دسفیان ثوری، اوزاعی اودلیث بن سعد وغیرهم دعلماؤ داهل سنت نه په باره ددې آیاتونو کښې چه راغلیدی یعنی په باره دصفاتو متشابهو کښې. «(أَمْرُهَا كَمَا جَاءَتْ، أَمْرُهَا بِبَلَاكَيْفٍ وَاجْمَاعِ السَّلَفِ مَعْقِدِ عَلَىٰ أَنْ لَا يَزِيدُوا عَلَىٰ قِرَاءَةِ الْآيَةِ - انتهی)» ددې کلام دشرینی نه دامعلومه شوه چه استواء علی العرش صفت دالله تعالی دې بلاکیف، اودامام مالک دقول، الاستواء معلوم، یاغیر مجهول، ددی معنی داده چه دامعلومه ده چه استواء علی العرش صفت دالله تعالی دې، معلوم دې اطلاق دده په الله تعالی باندې، دامعنی ئ نه ده چه معلوم المراد دې، دارنگه ید، ساق، وغیره، ددینه مراد صفات دی، اجزاء ابعاض نه دی، اوداهم معلومه شوه چه تفویض دعلم ددې الله تعالی ته دا دسلفو قول دې لکه دعلامه شیرینی دا قول، «(واجماع السلف منعقد علی ان لا یزیدوا علی قراءة الآية)» واضح دلالت کوی چه سلفو دمتشابهاتو معانی لغویه نه دی اراده کړی خصوصاً، تجزی، تبعیض، په ذات دالله تعالی کښې. (تعالی الله عما یقولون علواً کبیر) تفصیل دمتشابهاتو په سورة ال عمران کښې نیر شوی دې چه سلف ددې معنی نه کوی بلکه تفسیرئ په لفظ منصوصی سره کوی اوداسی وائی

((استواء بلیق بشانه)) اومتاخرین اهل سنت ددی داسې تفسیر کوی چه دنورونصوصو او قواعد نرعیو سره موافق وی نودلته داستواء علی العرش، تفسیر په تصرف سره کوی اودآیت مطلب دادې چه ددې کارخانه عالم، خالق صرف الله تعالی دې، اود دې چلونکې صرف الله تعالی دې بل چاته ئ ددې دچلولوتصرف اختیارنه دې حواله کړې. ﴿أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ﴾. یعنی خبردار صرف دالله تعالی په قبضه کښې پیداکول دی اوصرف دالله تعالی په قبضه کښ تصرف چلول دی. په عام عرف کښې چه داسې اووئیلې شی چه فلانې بادشاه په تخت کیناستلو، یا فلانې سړې دصدارت یا د وزارت په کرسئ کیناستلو، نوددینه مراد. اختیارات کنترول وی، یعنی دملک اختیارکنترول ورسره دې، اگرکه په تخت اوپه کرسئ نه وی ناست، په زمکه ناست وی، دلته ترینه هم دامعنی مراده یعنی تصرف او اختیارصرف دالله تعالی دې خکه چه استواء علی العرش په قرآن پاک کښې، اوه ځایونوکښې ذکرشویدي (۱)، دلته په اعراف کښې آیت نمبر ۵۴ (۲)، سورت یونس، آیت نمبر: ۳، (۳)، سورت طه آیت نمبر ۵، (۴)، سورت رعد، آیت نمبر: ۲، (۵)، سورت آل سجده، آیت نمبر: ۴، (۶)، سورت فرقان، آیت نمبر ۵۹، (۷)، سورت حدید، آیت نمبر: ۴، اوتقریباً په هرځای کښې داستوی علی العرش نه بعدمتصلاً دتصرفاتو ذکرکیرې، لکه دلته ﴿يُنشِئُ الْإِنْسَانَ أَثْبَارًا﴾ په سورت یونس کښې، ﴿يُذِيقُ الْإِمْرَءَ فِي سُوْرَةِ الْمَسْجِدِ﴾ په سورت الم سجده کښې ﴿مَا لَكُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا شَيْعٍ أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ ۝ يَذِيقُ الْإِمْرَءَ فِي سُوْرَةِ الْمَسْجِدِ﴾ په سورت حدید کښې، ﴿يَعْلَمُ مَا بَالِكُمْ فِي الْأَرْضِ﴾، ﴿لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾. ددینه معلومیرې چه دغه تفسیر د ((استوی علی العرش)) دې، اوداسې تفسیرددې قسم متشابهاتو کول مخالف نه دې درائی. دسلفو سره بلکه دسلفونه تفسیردبعض متشابهاتومنقول دې نوداقسم تفسیرغلط هم نه دې اوگمراهی هم نه ده اونه په دې سره دزمرې داهل سنت نه خروج وودسلفونه مخالفت رازی، بلکه دمتشابهاتوداسې معنی حقیقی لغوی اراده کول چه دهغې نه زمیرې داخبره چه ذات دالله تعالی لره، اجزاء، ابعاض، اعضاء دی داقسم تفسیرغلط دې ونسبت ئ سلفوته جهالت یاخیانت دې، والله الهادی الی سبیل الرشاد، اوبناء په دې تفسیر، ﴿مَنْ﴾ دتراخی فی الذکردپاره دې چه دهغې ترجمه حضرت الشیخ به داسې کوله (میر) ک (ن) بیاداهم واوړه ﴿يُنشِئُ الْإِنْسَانَ أَثْبَارًا﴾ دادتصرفاتو بیان دې، فاعل دیغشی ضمیردې چه

راجع دې الله تعالى ته او ((اللیل)) مفعول اول دې چه معنی فاعل «غاشی یونکې» دې
 ﴿الْبَرْقِ﴾ مفعول ثانی دې یعنی پتوی الله تعالى په تیارې دشیپې سره رنړا دورخې. ﴿يَقْلَبُهُ﴾
 طلب کوی شیپه ورخې لره یا ورخ شپې لره ﴿حَوِيْنَا﴾ ای طلباً حقیقاً په جلتی سره یعنی په درمیان
 کښې داسې وقت نه راځی چه هغه نه شپه وی نه ورخ، ﴿مُسْكِرِينَ﴾ داتول نظامی شمسی قمری
 وغیره ټول دالله تعالى دحکم تکوینی ماتحت دې، طلوع، غروب، کسوف خسوف، گرمی،
 یخی تیاره رنړا، داتول دالله تعالى دحکم تکوینی ماتحت دی.

﴿أَلَا لَهُ الْخَلْقُ﴾ یعنی خالق صرف الله تعالى دې ﴿وَالْآخِرُ﴾ یعنی متصرف اوچلونکې ددې
 نظام صرف الله تعالى دې بل چاته ئ هیڅ نه دی حواله کړی نوداپه ماقبل مرتب دې لف
 نشر مرتب طور سره، دعالم خلق، او عالم امر، تعریف، بعض داسی کوی چه عالم خلق هغه دې
 چه مادی وی او عالم امر هغه دې چه مادی نه وی لکه روح، بعض وائی چه عالم خلق هغه ته وائی
 چه بالتدریج وجود ته راغلې وی او عالم امر هغه دې چه بالتدریج نه وی بلکه دفعه وی او بعض
 وائی چه ماتحت العرش عالم خلق دې او مافوق العرش عالم امر دې، او حضرت مولانا عثمانی
 رحمه الله تعالى او بعض نور حضرات وائی چه خلق پیدا کول ددې عالم دی، او امر تصرف
 اوچلول ددی عالم دی.

أَدْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً ۚ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ

دعا غواړئ د خپل رب نه په عاجزۍ او په پټه سره (او د حد نه تجاوز مکوئ) بیشکه الله تعالى محبت نکوی

الْمُعْتَدِينَ ۚ وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا

د حد نه تیریدونکو سره او فساد مکوئ (په شرک سره) په زمکه کښې، پس د اصلاح دهغې نه په توحید سره

وَادْعُوا خَوْفًا وَطَمَعًا ۚ إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِّنَ الْمُحْسِنِينَ ۝

او دعا غواړئ د الله تعالى نه په برې او طمع سره، بیشکه رحمت د الله تعالى نژدې دې نیک عمل کوونکو ته

﴿ادْعُوا رَبَّكُمْ﴾ په دې کښې دحصر معنی ده یعنی صرف دخیل رب نه سوال کوئ او صرف

دهغه نه خپل حاجات طلب کوئ، ﴿تَضَرُّعًا﴾ دامنصوب بڼا بحالیت دې تضرعاً په معنی د

((متضرعين)) سره ياد ((ذی تضرع)) سره، دغه شان ﴿وَحَقِيقَةً﴾ هم منصوب بنا برحالیټ دي. او دا دواړه د آدابو د دُعانه دی. تضرع ماخوږ دي د «ضرع» نه په معنی د «ذُل» سره ((بقال تضرع فلان لفلان اذا ذل له واستكان)) اوبعض وائی چه تضرع په معنی دتملق (چاپلوسی) سره دي اوبعض وائی چه تضرعاً په معنی دعلانیټ سره دي، اوخفیټ په معنی دسرأسره دي. اوچه تضرعاً په معنی دعاجزئ سره شی نوددینه استدلال کړيدي علماؤچه اصل په دعاکښې اودارنگه په ذکرکښې اخفاء ده، اوالله تعالیٰ دحضرت ذکریا علیه السلام مدح کړیده په دي سره چه ﴿إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُ يَدَايَٰ خَوْفًا﴾، نومعلومه شوه چه اخفاء اولی ده. اوابعده ده دریاء نه، اودحسن نه روایت دي ((ان الله يعلم التقى والدعاء الخفی)) یعنی الله تعالیٰ عالم دي په تقی اوپه دعاخفی باندې اودسلفو عادت ووچه ټول قرآن به ئ یادوولیکن گاونډیان به ترینه نه ووخبر او طویل مونځ به ئ کولو او ملاقات کونکوته به ئ علم نه وو، اودارنگه دحضرت حسن نه روایت دي چه خفی دعا ذکر دجهري نه اویادرجې زیات فضیلت لری، اودارنگه ددوئ نه روایت دي چه صحابوئ، جُهد او کوشش کوؤپه دي کښې اوآوازدهغوئ به نه شو اوریدلې مگرهمس، «نري آواز، خُس کارې».

﴿إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمَعْدُومَاتِ﴾ داهم دآدابوددعانه ده چه اعتداء به نه کوی، اوداعتداء یعنی دحدنه تجاوزکولودپاره هم مختلف صورتونه دی یوداچه غیرضروری شرطونه اوقیدونه ذکرکړی لکه په روایت دابوداؤدکښې دی چه حضرت عبدالله بن مغفل خپل ځوي اوکتلوچه دعائی کوله، ((اسئلک القصرالابيض عن عین الجنة)) نودوئ هغه له لره منع کړوچه دااعتداده په دعا کښې، بل صورت داهم دي چه تکلف کوی دسجع اودقافیه په الفاظو کښې، اوبل صورت داهم دي چه سوال کوی دداسې څیزچه هغه دده، دشان سره مناسب نه وی لکه درجه دنبوت وغیره، یادعامومسلمانانودضرراونقصان سوال کوی.

﴿وَلَا تُقْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَدَايَٰ صَلَاحَهَا﴾ داصلاح، اضافت «ها» ته اضافت مفعول ته دي، اوفاعل مقدردي ((ای بعداصلاح الله تعالیٰ ایاها)) یعنی تاسوفسادمه کوئ په زمکه کښې پس ددي نه چه الله تعالیٰ ئ اصلاح کړیده په ارسال درُسُلو اوانزال دکتبوسره، یاپه توحیدسره، اوفسادعام دي، قتل دنفوسو، فساد دمالونو په غصب اوسرقه سره فساد دنسبونو په زناؤ سره اولواطت سره او دټولونه لوی فساد کفر، شرک دي اودارنگه بدعت دي ﴿وَأَذَعُوهُ﴾ داپه

معنی دعادت سره دې ((ای ابدوده)) یا په معنی دبلنی اوسوال کولو سره دې نومکر ذکر کول
نی یاد وجې داهتمام نه دې یاد دې وجې نه چه دلته ددعا آداب باطنیه ذکر کیری چه هغه خوف
اوطمع دی. ﴿خَوْفًا وَطَمَعًا﴾ منصوب دې بناء په مفعول له یابنا برحالیث ((ای ذوی خوف من
الرد لقصورکم عن اهلیة الاجابة وذوی طمع فی الاجابة تفضلاً منه))، مطلب دادې چه دعا په دې
طریقه سره پکارده چه په زړه کنبې داکفیت وی چه خپل خان قاصر گنړی د اهلیه داجابت نه
نخوف نی وی د رد کیدلو د دعاء او د الله تعالی د لوی فضل په وجه طمع لری د اجابت د دعاء
﴿إِنْ رَحِمْتَ أَفُو قَرِيبٍ مِنَ الْمُحْسِنِينَ﴾ محسنین هغه دی چه عقیده صحیحه دتوحید لری
او عمل ئ موافق دست سره وی، اودرحمة نه مراد ثواب اوقبولیت ددعاء اودعبادت دې.
دلته (قرب) خبر دې د (رحمت الله) دپاره نوداسم دان اودخبر په مینغ کنبې مطابقت نشته دې
په تذکیر، تانیث کنب نوددی دپاره مختلف توجیهاث دی، (۱) لفظ درحمت زاید دې لکه
((سبح اسم ربک)) کنبې اسم زاید دې په دلیل ددې سره چه ددې امر د تعمیل دپاره داسې
وینلې شی ((سبحان ربی الاعلی)) اوداسې نشی وینلې ((سبحان اسم ربی الاعلی)) (۲) رحمت په
معنی داحسان، اوثواب سره دې (۳) تذکیر دمضاف الیه په لحاظ سره دې (۴) تانیث درحمت
حقیقی نه دې نوتذکیر تانیث دواړه پکنبې جائز دی.

أَفُوَ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيحَ بُهْرًا بَلَنَ يَدْنَى رَحْمَتِهِ ۖ هَٰذَا

او الله تعالی هغه ذات دې چه رالیری هوا گانې زیرې ورکونکی مخکین د رحمت باران دهغه نه. تر دې پورې

إِنَّا أَقْلَمْتُ سَحَابًا مِّمَّا سَفَعْنَاهُ لِيَمْلَأَ مِصْرَ مِصْرٍ ۖ فَاتَّخَذْنَا

چه کله را پورته کړې ورزې درنې په اوبو سره روانې کړو مونږ هغه، طرف د زمکې مړې (وچې ته، پس راوړه وؤ مونږ

بِهِ الْمَاءَ فَأَخْرِجْنَا بِهِ مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ ۖ كَذَٰلِكَ نُخْرِجُ الْمَوْتَىٰ

په هغې باندې اوبه، پس راؤباسو مونږ په هغې سره هر قسم میوې، دغسې راؤباسو مونږ مړی د قبرونو نه.

لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ۝ وَالْمَلَكُ الظَّالِمُ يُخْرِجُ نَبَاتَهُ بِأَذْنِ رَبِّهِ

لپاره ددې چه تاسو نصیحت قبول کړئ. اوکلی پاکیزه (عمده زمکه) راوړی بوتی دهغې نه په حکم درب دهغې.

وَالَّذِي هُمْ أَصْحَابُ لَا يَخْرُجُ إِلَّا نَكَدًا ۚ كَذَلِكَ نَقُصِّرُ إِلَيْهِ

او هغه زمکه چه خرابه (خوره ناکه) وی، نه راؤباسی مگر بې کاره بوتی. دغسې قسم. قسم بیانوو مونږ آیتونه

لِقَوْمٍ يَشْكُرُونَ ۝

هغه قوم لره چه شكر كوی

﴿وَهُوَ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيحَ﴾ ددلیل عقلی دې په توحیدباندې، اودتصرفاتوبیان دې په لکه څه رنگه چه الله تعالی په علویاتوشمس، قمر، نجوم، کبې متصرف دې نودغه شان په مادیاتوسلفیاتوکبې متصرف دې، اومثال هم دې دقرآن اودتوحیددپاره چه قرآن په شان دباران رحمت دې لکه په حدیث کبې دی ((مثل مابعدی الله به من الوحي کمثل غيث اصابت الارض - الخ)) دباران نه مخکې هواکانې خوشخبری ورکونکی وی دغسې دقرآن نه مخکې کتابونوکبې دقرآن اودرسول الله صلی الله علیه وسلم بشارت وو، اولکه څه رنگه چه دباران نه مخکې وریځې وی نودغسې په ابتداء کبې مشرکینوسختی مقابلې اوتیارې جوړې کړې وی. اولکه څه رنگه چه زمکه یوقسمه هغه وی چه په باران سره ترینه فائده حاصلیږي بل قسمه بې کاره وی نودغه شان دقرآن نه بعض خلق فائده حاصلوی اوبعضوته نقصان رسی، ﴿بَشْرًا﴾ داجمع دبشیرده یعنی خوشخبری ورکونکی، اوپه یوقراءت کبې نشرأ دې نوهغه په معنی دخوړونکو، یاپه معنی دژوندی کونکوسره دې ﴿أَقْلَّتْ﴾ دا هواکانې دشرق اومغرب طرف نه راشی اووریځې راؤچتی کړی نوبیادغه وریځې الله تعالی روانې کړی طرف دهغه کلی ته چه وچ وی اوپه هغې باران اوکړی

هواکانې څلورقسمه دی (صبا) وریځی راؤچتوی (شمال) وریځې جمع کوی (جنوب) وریځی گرځوی (دبور) وریځې جداجداکوی، ﴿كَذَلِكَ﴾ داجمله معترضه ده دپاره دبیان دنمونې دبعث بعدالموت، ﴿وَالَّذِي أَطْمَتْ﴾ دامثال دې دپاره دمؤمن اودکافر، قلب دمؤمن دعمده زمکې په شان دې په عمده زمکه چه باران اوشی نودهغې نه میوې گلونه اونورنفع ولاخیزونه پیداشی نودمؤمن په زړه چه دقرآن رحمت راشی نودده بدن نه خاسته اعمال اخلاق پیداشی اودکافرقلب د، بې کاره، اوبنوره ناکې زمکې په شان دې باران پرې اوشی نوڅه ترینه نه پیداکیږی اوکه پیداشی نوهغه بې کاره ناقص وی، نودغه شان کافرتنه که قران

اورسی نوده ته هیخ فائده نه ورکوی، ﴿لَا يَخْرُجُ﴾ ای نباته ﴿إِلَّا نَكِيدًا﴾ ((ای قلیلاً لاخیر فیه))
«روح» منصوب بنا بر حالیت دی ((ای ذانکید)).

فایده ددی خایه پورې درې دعوی پوره شوې، ددینه پس شپږ قصی ذکر کړې چې ددرې وارو دعوی سره متعلق دی اول درې قصې ددریمې دعوی سره متعلق دی څلورمه قصه ددویمې دعوی سره متعلق ده پنځمه قصه ددویمې اودریمې دعوی سره متعلق ده او شپږمه قصه داوولې دعوی سره متعلق ده.

لَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَقَالَ يٰقَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ

اوپه تحقیق سره لیرېلې وؤمونې نوح^۱ قوم دهغه ته، پس وې ویل چه ای زما قومه، خاص د یو الله عبادت کوئ.

مَا لَكُمْ مِّنَ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ ۖ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ۝ قَالَ الْمَلَأُ

نشته تاسولره هیخ څوک معبود، غیر دهغه نه، بیشکه زه یریرم په تاسو باندې د عذاب دورځې لونی نه وه ویل غټانو

مِن قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرَاكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ۝ قَالَ يٰقَوْمِ لِمَ تَسُبُّونِي

د قوم دهغه، بیشکه مونږ وینو تا لره په گمراهی بنکاره کښې، وه ویل هغه ای قومه څما نشته په ما باندې

ضَلَلَةٌ وَلَكِنِّي رَسُولٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ ۝ أُتِلَّغُمْ رِسَالِ رَبِّي

هیخ قسم گمراهی لیکن زه رسول یم د طرف د رب العالمین نه، رسوم تاسوته پیغامونه «حکونه» د رب خپل،

وَ اتَّصَحَّ لَكُمْ وَ أَعْلَمَ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ۝

او خبر خواهی کوم ستاسو او پوهیرم د طرف د الله تعالی نه په هغه څه چه تاسو پرې نه پوهیرئ

﴿لَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا﴾ دا اوله قصه ده، د دریمې دعوی سره متعلق ده یعنی داخبره چه
﴿أَتُخَوِّلُكُمْ﴾ صرف دیورب عبادت کوئ داڅه نوې خبره نه ده بلکه ډیره پخوانی مسئله ده چه
نوح علیه السلام خپل قوم ته بیان کړیده، لفظ د «نوح» علم عجمی دې چونکه ثلاثی ساکن الاوسط
دې نوډدې وجې نه منصرف دې اوظاهره داده چه نوح علم دې مشتق نه دې دڅه نه، او چاچه

ونیلی دی چه دالقب دې مشتق دنیاحه، نه اونوح ورته دکثرت نیاحت دوجې نه وائی، اواسم محض نی (سکن یا شاکیا عبد الغفار، یا عبد الجبار، وو، دا مرجوح دې، نوح عليه السلام اول هغه نبی دې چه دمشرکینو دمقابلې دپاره رالیکلې شوې وو، دحضرت آدم عليه السلام نه پس دلس پُشتونوپورې اولاد دآدم عليه السلام په توحید باندې قائم وو، دشرک اودبت پرستی ابتداء ددینه اوشوه، (کما هو مروی عن ابن عباس رضی الله عنه) چه بعض صالحین وفات شوچه دهغوئ نومونه، (وُد، سَوَاع، یَغُوْث، یَعُوْق، نَسْر، وُو، نوخلقد هغوئ تصویرونه جوړ کړو، ددې دپاره چه دهغوئ داحوالو اوعباداتو یاد تازه وی، نویباڅه زمانه پس نورخلق چه پیدا شو، نوهغوئ ددغه تصویرونو مطابق مجسمې جوړې کړې، څه زمانه پس ددغه مجسمو عبادت شروع شو نوهرکله چه بُت پرستی عامه شوه نوالله تعالی نوح عليه السلام رااولیکو، حضرت نوح عليه السلام قوم ته، نه نیم سوه (۹۵۰) کاله تبلیغ کړیدې، اونبوت ورته دیوقول مطابق دپنځوس کالونه پس ملاؤشویدې اودبل قول مطابق ورته دڅلورسوه کالونه بعد ملاؤشویدې اوکل عمرئ ددې مشهور قول مطابق څوارلس نیم سوه کاله دې، اطول الانبیاء عمرأ دې.

﴿إِنَّ قَوْمِي﴾ ددې نه معلومه شوه چه بعثت ئ عام نه وو، بلکه دخپل خاص شریعت په اعتبار سره صرف خپل قوم ته مبعوث وو، یعنی دنوح عليه السلام شریعت صرف ددغه زمانې دخلقودپاره وُو، اگرکه اصول دتولوانبیاءو مشترک دی، په دغه وخت کښې په ټوله زمکه کښې ټول خلق هم دغه ووچه نوح عليه السلام ورته رالیکلې شوې وو، لیکن دده شریعت صرف ددغه موجوده زمانې دخلقودپاره وو، دعامودپاره نه وو، نودده عموم بعثت ثابت نه شو، ځکه دعموم بعثت معنی داده چه دښی شریعت دتماموانسانانودپاره وی، بلکه عموم بعثت دخواصودسیدالکونین حضرت محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم نه دې چه شریعت ئ دتماموهغه انسانانودپاره دې چه موجودوو په زمانه دده کښې اودقیامت پورې پیدا کیدونکی ټول انسانان، بلکه دټولوجناتودپاره، بلکه بنایه قول تحقیق باندې دملانکو او ټولو جماداتودپاره رسول دې، اوفائده دارسال معصومینوته اوجماداتوته اظهار دشرافت دې په ټولو مخلوقاتو.

﴿يَقُولُوا آمَنُوا بِاللَّهِ﴾ په دې کښې دحصر معنی ده یعنی صرف دیوالله عبادت کوئ، مالی عبادت وی اوکه بدنی عبادت وی اوکه قولی عبادت داتول صرف دالله تعالی دپاره خاص کښې. ﴿مَا لَكُمْ مِنْ آلِهَةٍ﴾ (من زائد دې دتاکیددغی دپاره، معنی ئ داده نشته دې ستاسودپاره

- میخوک اله غیردالله تعالی نه. اودتوحیدنه په انکارکولوسره عذاب ددنیا او دعبی راخی
- ﴿قَالَ السَّلاَمُ﴾ د انبیاءمخالفت اول دقوم رئیسانوکریدې، ملا، اشراف مالداران اومشرانو دقوم ته وائی ، ((علاالقلوب بجلالهم والعینون بجمالهم)) دوی نوح علیه السلام ته گمراه وائی اودتوحیددعوت ته گمراهی وائی ﴿لَسَیْ فِیْ سَكَلَةٍ﴾ دا ابلغ دې د «ضلال» نه خکه چه «ضللة» دلالت کوی په جنس باندې نونفې دجنس ابلغ وی ﴿وَلَنُكَلِّفَنَّ رَسُولٌ﴾ دادعوه درسالت ده اودکفارودقول رددي علی سبیل الترقی یعنی زه گمراه نه یم بلکه دهدایت په لویه اعلی مرتبه یعنی رسالت باندې فانزیم ﴿اَبْلَغْکُمْ﴾ دمنصب نبوة ذمه واری تبلیغ دې په همدردی خیرخواهی سره، هرنبی خیرخواه اوشفیق وی په امت، نبی چه دتوحیدواضح بیان کوی اودلائل دتوحیدبیانوی نوپه زړه کښې ئ دقوم خیرخواهی همدردی وی اودچاد مغلوب کولو. ساکت کولو، رسواکولواراده اواندازپکښې نه وی ﴿وَأَقْلَمُ مِنْ اللَّهِ﴾ دنبی علم دالله تعالی دطرف نه وهبی علم وی په ذریعه دوحی سره اوزیات وی دعلم د امت نه نو حضرت نوح علیه السلام فرمانی چه ما ته د الله تعالی د طرف نه دا علم دې چه په انکار سره عذاب دنیوی اواخروی راخی

أَوْعَجِبْتُمْ أَنْ جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَلَى رَجُلٍ مِنْكُمْ

آیا تعجب کوئ تاسو چه راغي تاسوته نصیحت د طرف د رب ستاسو نه په واسطه د یو سړی سره ستاسونه.

لِيُنذِرَكُمْ وَلِتَتَّقُوا وَلَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٥٠﴾

د دې لپاره چه ویروی تاسو او چه بچ شی تاسو د شرک نه او د دې لپاره چه په تاسو رحم وکړې شی

كَذَّبُوا فَاتَّبِعُوا مَا يَشَاءُونَ وَالَّذِينَ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ وَاعْرِفُوا

س دوی تکذیب کوؤ دهغه پس بچ کړو مونږ ده لره او هغه خوک چه دهغه سره وؤ په کشتی کښې او غرق کړل مونږ

الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا عَمِينَ ﴿٥١﴾

هغه کسان چه تکذیب ئې کولو زموږ دآیتونو، بیشکه وؤ دوی قوم رانده

﴿أَوْعَجِبْتُمْ﴾ د مشرکینودشبهاتونه یوه لویه شبه داوه چه درسالت اوبشریت په مینخ کښې

منافات دي. لکه دوی به وئیل ﴿لَوْ شَاءَ رَبُّنَا لَأَنزَلْنَا عَلَيْكَ كِتَابًا﴾ لکه موجوده اهل بدعت هم دغه شان گمان لری چه رسول وی نوښربه نه وی. د دوی او د هغوی په مینځ کښ فرق دادې چه مخکنو مشرکانوښی لیدلې وونود بشریت نه ئ انکارنشو کولې نودرسالت به ئ انکارکوی. اوموجود واهل باطلوښی نه دي لیدلې نودنبوت نه انکارنه کوی خودبشریت نه انکارکوی. اوبنیاد دتولو یو دي. نوحضرت نوح علیه السلام فرمائی چه داخه دتعجب خبره نه ده چه بشررسول شی ﴿عَلَى نَحْلٍ يَنْزِلُ﴾ په واسطه دیورجل سره. ستاسودجنس نه. بشر. رَجُلٌ مِنْكُمْ. نه واضحه معلومه شوه چه نبی بشر اومذکروی اونسب ئ معلوم وی اوعمده اعلى نسب والاوی. ﴿يُنْزِلُكُمْ﴾ رسالت دپاره دانذاردي اوانذارسبب دتقوی دي ﴿وَلْيَتَّقُوا﴾ اوتقوی سبب درح دي ﴿وَلَكُمْ رُحْمُونَ﴾ اودلته لعل ذکرشونوپه دي کښې اشاره ده دپته چه په تقوی سره داجراو ثواب لزوم وجوب نه راخی بلکه رحمت او ثواب محض فضل احسان د الله تعالی دي. اودارنگه اشاره ده دپته چه متقی دي اعتمادپه خپل تقوی نه کوی، اوبې خوفه کیدل ورته نه دی پکار ﴿فَكَذَّبُوهُ﴾ صیغه دماضی ده دوام اواستمرار دپاره ده، یعنی دوی مستمروپه تکذیب باندې. نومونږ بچ کرل دلره اوهغه څوک چه دده سره ووپه کشتی کښې چه دهغوی په تعداد کښې مختلف اقبال دی دابن عباس رضی الله عنه قول دادې چه اتیا (۸۰) کسان وو، او د ﴿الَّذِينَ كَذَّبُوا﴾ نه معلومیری چه طوفان صرف د نوح علیه السلام د قوم په علاقه وؤ چه هغه عراق دي، اوکومه خبره چه طوفان په توله زمکه وؤ نو د هغې دا توجیه کیدی شی چه توله هغه زمکه چه انسانان پرې آباد وؤ. ﴿فَوَمَّاءَ حَمِيتٌ﴾ دزړونوروندوالی ترینه مراددي

وَالْأَعْدَاءُ عَادُوا عَادُهُمْ هُوًا قَالَ يَقُومُوا اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ

اولیې وؤ مونږ عادیانو ته^{۱۱} رور دهغوی هود، وه ویل ده ای قومه خما، صرف دیو الله بندگی کوئ نشته ستاسو لپاره

مَنْ إِلَهُ غَيْرُهُ أَفَلَا تَتَّقُونَ ۝ قَالَ الْمَلَأُ الْأَرْضَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ

هیڅوک معبود غیر د هغه نه، آیا پس بچ کیږئ تاسو د شرک نه وه وئیل غتانو هغو چه کفر ئې کړې وؤ د قوم د ده نه،

إِنَّا لَنَذْكُرُكَ فِي سَفَاهَةٍ وَإِنَّا لَنُظَلِّمُكَ مِنَ الْكَلْبِ ۝

شکه مونږ خامغا وینو تا لره په کم عقلتیا کښ او بیشکه مونږ خامغا گمان کوو په تا باندې د دروغزنی نه

قَالَ يَقُولُ لَيْسَ بِي سَفَاهَةٌ وَلَكِنِّي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ۝ أُولَئِكَ هُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا

وویل ده ای قومه خما نشته په ما باندې هیڅ کم عقلتیا لیکن زه رسول یم د رب العالمین نه رسوم تاسو ته

رَسُولِي رَبِّي وَإِنَّا لَكُمُ نَاصِحٌ أَمِينٌ ۝ أَوْعَيْبُهُمْ أَن جَاءَهُمْ

پیغامونه (حکمنه) درب خپل اوزه ستاسولپاره خیرخواه ، امانت گریم آیا تعجب کوئ تاسو چه راغی تاسو ته

يُذَكِّرُ مِنْ رَبِّكُمْ عَلَى رَجُلٍ مِنْكُمْ لِيُنذِرَكُمْ ۝ وَادْكُرُوا

نصیحت (وحی) د طرف د رب ستاسونه په واسطه د یو سړی ستاسونه ، د دې لپاره چه تاسو ویروی . او یاد کړئ دا نعم

إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ وَزَادَكُمْ

کله چه وگرځولئ الله تعالی تاسو خلیفه گان د زمکې ، وروستو د قوم د نوح نه او زیات ئې کړو تاسو لره

فِي الْخَلْقِ بَصُطَةً ۝ فَادْكُرُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ۝

په بیدایش (جسمونو) کښې فراخی (قوت) پس یاد کړئ نعمتونه د الله تعالی د دې لپاره چه کامیاب شئ تاسو

قَالُوا أَجِئْتَنَا لِنَعْبُدَ اللَّهَ وَحْدَهُ وَنَذَرَ مَا كَانَ يَعْبُدُ

وویل دوی . آیا ته مونږ ته راغلې ئې د دې لپاره چه مونږ بنده گۍ وکړو دیو الله او پرېږدو هغه چه دهغوئ عبادت به کولو

أَبَاؤُنَا فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِن كُنتَ مِنَ الصّٰدِقِیْنَ ۝

زمونږ مشرانو . پس راوړه مونږ ته هغه عذاب چه ته یروی مونږ دهغې نه کجرې ئې ته درشتیا ویونکو نه

﴿وَلَا تَأْتِنَا بَعْدَ الْوَعْدِ﴾ دا دویمه قصه ده ، اود دریمې دعوی سره متعلق ده ، عاد دحضرت

نوح علیه السلام په نسل کښې په پنځم پُشت کښې ددوئ دخوئ سام په اولاد کښې دې اودوئ ته

عاد اولی او عاد ارم وئیلې شی ، ارم دعادیانو او ثمودیانو دواړو جدا اعلی دې اودعاد سره اولی

ذکر کول دتمیز دپاره دی دثمودیانو نه ، ځکه چه عاد او ثمود دواړه د ، ارم ، دوه شاخونه دی چه

یوته عاداولی وئیلې شی اوبل ته ثمودوئیلې شی، اوبعض مفسرین وائی چه په قوم عادچه هرکله عذاب راغلونودوئ یو وفدمکې معظمې ته راغلې ووهغوئ د عذاب نه محفوظ وو، نودوئ ته عاد اُخري وئیلې شی، اوقوم عاد دیارلس قبیلې وې سکونت ئ په احقاف کښې وو د عمان نه دحضرموت اویمن پورې آبادوو، ددوئ کلی، علاقې، ډیرآبادوو، سرسبز باغونه زمکې ئې لرلې اوډیرقوی الجثه وواوپه ټول خلقوباندې غالب وو، دالله تعالی دطرف نه په دوئ باندې مالی جسمانی انعامات ډیرپه کثرت سره ولیکن دوئ دخپل قوت وشوکت په نشه کښې مست وو، اود ﴿مَنْ أَشَدُّ مَتَاقُوهٗ﴾ نعرې ئې لگولې، اوپه شرک او بُت پرستی کښې مبتلا وونوالله تعالی په دوئ باندې خپل بل روحانی انعام اوکړو چه نبی ئ ورته مبعوث کړو، حضرت هود علیه السلام هم دحضرت نوح علیه السلام په نسل کښې په پنځم پشت کښې بعض حضرات مفسرین اتم پشت وائی دسام په اولادکښې وو، اوددې وجې نه ئې ورته ((اخاهم هودا)) اووئیل، حضرت هود علیه السلام خوې دیعرب، ابن قحطان، دې، چه په یمن کښې آبادوو اویمنی قوم ددوئ په نسل کښې دې، دوئ ته قحطانی وئیلې شی، په حدیث دبخاری اوابوداؤدکښې ((مَلِكٌ مِنْ قَحْطَانَ)) راغلیدې، په یمن کښې د عربی لسان ابتداء دیعرب نه شویده، دامخکنی عرب ووجه دوئ ته عرب عاربّه وئیلې شی، اودحضرت اسمعیل علیه السلام نه پس والاؤته، عرب متعربّه وئیلې شی، حضرت هود علیه السلام خپل قوم ته تبلیغ شروع کړو

﴿يَقَوْمِ أَتَعْبُدُوا اللَّهَ﴾ دنوح علیه السلام په قصه کښې فاء ذکرده، ((فقال)) دلته نشته دې، ددې یوه توجیه داده چه په فاء ذکرکولوکښې اشاره ده اتصال اودوام ته یعنی دبعثت سره متصل همیشه دعوت شروع کړو چه دادهغه خصوصى فضیلت وو، دویمه توجیه داده چه هغله فاء دپاره دتفصیل دماقبل ده اودلته ((قال)) جمله مستانفه ده جواب دسوال دې چه څه ئ اووئیل نوجواب اوشوچه ((قال - الخ)) اودنوح علیه السلام په قصه کښې، ﴿قَالَ الْمَلَأِينَ قَوْمَهُ﴾ دې

﴿الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ ورسره نشته دې اودلته شته دې نوددې وجه داده چه په قوم دهودعليه السلام کښې بعض غتان داسې ووجه کفرئ نه ووکړې، لکه مرثدبن سعدنوددې وجې نه ((الذین کفرو)) ذکرشو، چه اشاره شی چه اعتراضونه اوطنعونه صرف هغه غتانوکړی ووجه کافران وو، اودحضرت نوح علیه السلام قوم تمام غتان کافرووهیچاپه کښې ایمان نه وو راوړې نوځکه ((الذین کفرو)) ذکرنشو ﴿فَسَفَّاهُ﴾ سفاهت دعقل کمزورئ ته وائی، اوفی ذکرکول

دمبالغی دپاره دی ((ای متمکنا راسخا فی سفاهة)) په هرنبی باندې جدا جدا طعن لگیدلې دې.
 دنوح علیه السلام په قصه کښې ضللة، دې او دلته «سفاهة» دې

﴿لَيْسَ فِي سَفَاهَةٍ﴾ رسول کم عقل کم علم نه وی، بلکه رسول ته درب العلمین دطرفه
 دواړه اکل ورکړې شوی وی. ﴿وَأَنَا لَكُم نَاصِيحٌ﴾ د نوح علیه السلام په قصه کښې ((النصح)) په صیغه
 دفعل سره مذکور دې چه دلالت کوی په تجدید باندې ځکه چه دنوح علیه السلام دعوت په نوې نوې
 طریق سره وو، لیلأ، نهارأ سرأ وجهراًو غیره لکه په سورت نوح کښې مذکور دی اودعوت
 دهود علیه السلام دغه شان نه وونو. دلته صیغه داسم فاعل ذکرشوه ﴿أَيُّ﴾ ذکر کول دخپل ذات
 دمدح دپاره نه دی بلکه مقصود رد دقول دکافرانو دې چه وئیل ئ ﴿وَأَن تَطْلُبَكَ لَئِن الْكَافِرِينَ﴾
 نودسوال واردنه شو چه مدح دخپل ذات کول ممدوح نه دی ﴿عَلَفَةً مِنْ بَنِي قَوْمٍ نُوْج﴾ یعنی
 دنوح علیه السلام دقوم دهلاکت نه پس ئ تاسوته دزمکې خلافت اوتصرف درکړواوجسمانی قوت
 ئ درکړونوددې نعمتونوشکرپه داده چه ایمان راوړئ، ﴿فِي الْخَلْقِ﴾ په جسمونوکښې
 ((الماعلق من اجرامکم)) (کشاف) ﴿بَشَطَةً﴾ قوه، زیات والې، دقران دظاهر نه معلومیږی چه
 ددوئ جسمونه دعاموانسانانودجسمونونه زیات اوقوی وو، په بعض روایاتو کښې دی چه
 څلورسوه گزه دبعض طول وو، اوانی طول به ئ سل گزه وو، نوکه دغه روایات صحیح وی
 نویامراددزیادت دجسم نه زیادت دې په مقدار طول چه دحضرت آدم علیه السلام په زمانه کښې
 وو، نودحدیث صحیح نه مخالفت نه راخی چه بخاری وغیره روایت کړیدې چه دآدم علیه السلام قد
 شپته ذراعه وو، اواولادبه ئ دهغې نه نه کمیږی ځکه چه ددی آیت نه معلومه شوه چه
 دعادیانوقددآدم علیه السلام دقدنه هم زیات وو، والله اعلم، ﴿إِنَّمَا تَعْلَمُ﴾ استفهام انکاری په معنی د
 ((لایبقی)) سره دې یعنی داستادعوت بالکل نامناسب او غلط دې چه ته وائی چه صرف
 دیوالله تعالی عبادت اوبندگنی کوی اوزمونږ آباواجدادوچه د کومومعبودانوعبادت کووهغه
 ترک کړو ﴿فَأَنَّا﴾ دضد اوعناددوچی نه ئ طلب دعذاب اوکړو.

قَالَ قَدْ وَقَعَ عَلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ رِجْسٌ وَغَضَبٌ ۚ أَتُمَادِلُونَنِي

اوویل ده په تحقیق سره ثابت شویږی په تاسو باندې د طرف درب ستاسو نه عذاب او غضب، آبا جگړه کوئ تاسو خا سره

فِي أَسْمَاءٍ سَمَّيْتُمُوهَا أَتَمُّ وَابَنُكُمْ مَا تَرَىٰ لِلَّهِ

به باره دالوهیت، دنومونوکنی چه هغه ایخودلی دی تاسو اوستاسو مشرانو، ندې نازل کړې الله تعالى

بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ فَأَنْظُرُوا إِلَيَّ مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظَرِينَ ﴿٥﴾ فَأَجِبْنِي

دهغې به الوهیت څه دلیل، پس تاسو انتظار کوئ بېشکه زه ستاسو سره دانتظار کوونکونه یم، پس بېج کړو مونږ ددله

وَالَّذِينَ مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَقَطَعْنَا دَابِرَ الَّذِينَ كَلَبُوا

اوهغه کسانو لره چه د ده ملگری وو په سبب د رحمت خپل، او پرې کړې مونږ جرړې دهغه کسانو چه تکذب ئې کولو

بِأَيْتِنَا وَمَا كَانُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٦﴾

د آیتونو زموږ او نه وو دوی مؤمنان

﴿قَالَ قَدْ وَقَعَ﴾ او وئیل هود علیه السلام د عذاب طلب کولو ته ضرورت نشته دې، عذاب

ستاسو دپاره واجب شويدي په سبب د کفر او شرک ستاسو سره نو طلب ته ئ حاجت نشته طلب

خود هغه شی پکاروی چه دنه راتلو احتمال پکښې وی ﴿وَأَسْمَلُوا﴾ ددینه مرادهغه بې

حقیقته اومن گهرت صفات دی چه دوی خپلو معبودانو لره ثابتول، مشکل کشا، حاجت

رواخالق رازق وغیره صفات، یا مراد داسماؤنه خود مسمیات او اصنام دی او څوک چه دیواسم

لائق نه وی نو هغه ته اسم وئیلې شی، نومعنی داشوه چه آیاتاسو څماسره جهگره کوئ په هغه

مسمیاتو کښې چه تاسو ورته هغه نوم وضع کړيدي چه لائق نه دي ورسره نو گویا کښې دغه

مسمیات په منزله د صرف اسمادې، حاصل داچه داسماء نه مراد یا صفات دی یا مسمیات دی

چه لائق داسم نه دی ددې مثال په موجوده دور کښې دادې چه بعض خلق بعض اولیاوته، بادو

بابا، گوزن بابا، وای، وغیر ذالک ﴿مَا تَرَىٰ لِلَّهِ﴾ یعنی تاسو په خپله مدعی د شرک باندې هیڅ

دلیل نه لرئ او څما د مدعی د توحید رد هم نشئ کولې ﴿فَأَنْظُرُوا﴾ یعنی جدال ختم کړئ

او انتظار دنزول د عذاب او کړئ، ﴿فَأَجِبْنِي﴾ د نجات او عذاب نسبت الله تعالى خپل خان ته

او کړو ﴿وَقَطَعْنَا﴾ اوسبب د عذاب ئ تکذیب ذکر کړو اوسبب د نجات ئ رحمت ذکر کړو نو

معلومه شوه چه نجات دمؤمنو واجب نه دي په الله تعالى باندې بلکه صرف تفضل او احسان

دی. اود ﴿وَقُلْنَا ذَاكَ اِلٰیہِ﴾ نہ معلوم پیری چه ددوئی نسل ختم شویدی اوبعض وائی چه ہمارا بالکل ہلاک شویدی اودمؤمنانوسل پاتی شویدی. اوداہم ممکنہ دہ چه دکفارونابالغ جی پانی شوی وی اوددوئی نسل ته عادِ آخری وٹیلپ شی. اوهلاکت ددوئی یہ سیزی اوگرمی ہوسرہ شویدی. ﴿وَبِیْعْ فِیْہَا عَدَاۤءَ اٰلِیْمٍ ۝۱۱۰ تَنْذِیْرًا لِّقَوْمٍ اٰمُرًا بِہَا﴾. اوتفصیل دہلاکت ددوئی اہل سیروداسی ذکر کریدی چه ہرکله دوی حضرت ہود علیہ السلام تکذیب اوکرونواللہ تعالیٰ ددوئی نہ باران بندکرو درې کالہ حتی چه دوی یہ دیر تکلیف کنبی شو. اوپہ دغہ زمانہ کنبی طریقہ داوہ چه کله بہ پہ دوی خہ بلاء اوتکلیف راغی نودوی بہ مسجد حرام بہ حاضریدل اودنکلیف رفع کیدلودعاء ئ غوختلہ دمشرکانو اومسلمانانو تہلو دغہ طریقہ ود. یہ دغہ زمانہ کنبی یہ مکہ باندی عمالقمہ وو، نودعادیانو وفد دخپل عادت مطابق حرم تہ روان شو چه اویاکسان وو اوپہ دوی کنبی مرثدبن سعدہم وو چه مسلمان وولیکن خپل اسلام ئ یب کری وو. ہرکله چه دوی مکہ تہ قریب شونودحرم نہ باہرنہ دعمالقوسردار معاویہ بن بکر اوسیدلو، چه ہغہ ددغہ وفددیوکس، جلمہ، خال، ماما، وو. نودوی معاویہ سرہ دیرہ شول اوهغہ ددوی دیرقدراحترام کولو، نودوی یوہ میاشت تیرہ کرہ. شراب بہ ئ سکل اوددہ ویزی، غزل ویونکی، وردہ او جرادہ، نہ بہ ئی غزلپ اوریدلپ، نومعاویہ بن بکر. سوچ اوکرو جہ داخلق چه دکوم مقصد دپارہ راغلی ووهغہ ترینہ ہیرشو، لیکن دعبودعام عادت مہمان نوازی پہ وجہ ئ ورته داسی وٹیلپ نہ شو چه لارشی حرم تہ دخپل مقصد دپارہ. چه دوی گمان اونکری چه زمونہ نہ تنگ شویدی نوغزل ویونکی ویزی تہ ئی اووٹیل چه پہ خپل غزل کنبی داسی خبری اوکرہ چه دوی تہ خپل مقصد یاد راشی نوہغی چه دغہ شان اشعار اووٹیل نودوی بوہہ شو اویوبل تہ ئی اووٹیل چه مونہ خوخیل قوم ددې دپارہ رالیہلی وو چه دہغوی دپارہ دعاء واستغاثہ اوکرو. زمونہ نہ دخپل مقصد پہ حصول کنبی دیرتاخیراوشوراخی چه حرم تہ لارشو اودخپل قوم دپارہ دباران سوال اوکرو، نومرثدبن سعدخپل اسلام ظاہرکرو اوددوی تہ ئ اووٹیل چه پہ خدائی مہی دې قسم وی چه ستاسوپہ دعاسرہ باران نہ کیڑی لیکن کہ چری دخپل نبی تابعداری اوکری اوخپل رب تہ انابت اورجوع اوکری نوپہ تاسوبہ باران اوشی. نووفدوالاؤمعاویہ تہ اووٹیل چه مرثد دلته دخپل خان سرہ حصارکرہ چه زمونہ سرہ مکہ تہ لارنہ شی خکہ دہ اتباع کریدہ ددین دہود علیہ السلام اوزمونہ دین ئ پرینودلپ دی. نویبادغہ وفدمکہ تہ داخل شو، دباران دعائی کولہ نومرثد معاویہ دکورنہ خارج شو اوددې وفدسرہ

مَا لَكُمْ مِّنَ إِلَهِ غَيْرِهِ ۚ قَدْ جَاءَتْكُمْ بَيِّنَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ ۚ

بنت دې تاسو لره هيڅ معبود غير دغه نه. په تحقيق سره راغليده تاسوته واضحه معجزه د طرف د رب ساسو نه.

هَلْ يَكْفُوكُمُ اللَّهُ لَكُمْ آيَةً فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِي أَرْضِ اللَّهِ وَلَا تَمْسُوهَا

واډه اوښه د الله تعالى تاسو لره معجزه پس پرېږدئ دا چه خوراك كوي په زمكه د الله تعالى كبر او مه رسوي دبه

بِئْسَ مَا تَأْتِيهِمْ عَذَابُ الْيَمِّ ۖ وَادْكُرُوا إِذْ جَعَلَكُمْ

مخ تكليف، اكنې پس وبه نيسي تاسو لره عذاب دردناك اوياد كړئ (دا) كله چه وگرځولئ الله تعالى تاسو

خُلِقَاءَ مِنْ بَعْدِ عَادٍ وَبَوَّأَكُمْ فِي الْأَرْضِ تَتَعَلَّوْنَ مِنْ سُوءِهَا قُصُورًا

ظلفه گان روستو دعاديانو نه اوځانئ نې دركړو تاسوته په زمكه كښې، جوړوي تاسو د نرمې زمكې نه بنگلي.

وَتَلْحَقُونَ الْجِبَالَ بُمُوتًا ۖ فَاذْكُرُوا الْآيَةَ اللَّهُ وَلَا تَعْتَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ۖ

ز كن تاسو غرونه جوړوي ترينه كورونه، پس ياد كړئ نعمتونه د الله تعالى او مه گرځئ په زمكه كښ فساد كوونكي

قَالَ الْمَلَأُ الْيَمِّ اسْتَغْتَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لِلَّذِينَ اسْتُضِعُوا

وا ويل غمناو هغه چه تكبر نې كولو (د مال د وجه نه) د قوم د هغه نه، هغه چا ته چه كمزوري گټلې كيدل.

لِيَنْ أَمِنْ مِنْهُمْ اتَّعَلَبُونَ أَنَّ طَلِحًا مَّرْسَلٌ مِّن رَّبِّهِ ۚ

بمې هغه چاته چه ايمان نې راوړې وؤ د دوي نه آيا تاسو يقين كوي چه صالح رسول دې د طرفه د رب د ده نه.

فَالْتَوَا إِكًّا بَعَثَ أَرْسَلْ بِهِ مُؤْمِنُونَ ۖ قَالَ الْيَمِّ اسْتَغْتَرُوا

دوي وه ويل بيشكه مونږ په هغه خيز چه دوي پرې رايلېلې شوي دي ايمان راوړې دې. وه ويل هغه چا چه تكبر نې كړې وؤ

إِذَا بِاللِّيِّ أَمْنُكُمْ بِهِ كَهَرُونَ ۖ

بيشكه مونږ په هغه څه چه تاسو پرې ايمان راوړې دې انكار كوونكي يو.

﴿وَلَا تَقُولُوا ۖ﴾ دادرېمه قصه ده ددرېمي دعوي سره متعلق ده، شومودوم دقبيلي دې په

اصل کنبې دانوم ددوئ دجدا علی دې، چه شمودبن عابربن ارم بن سام بن نوح عليه السلام، نوفيله مسمی شوه په اسم دجدا علی سره، اودوئ د عربويه شمال مغرب کنبې دحجاز اوشام په مینځ کنبې په لاره دتبوک باندې آبادوو، ددوئ لوی مرکزی شهر حجروو-اوس هغه خائی ته مدائن صالح وائی دا هغه کندرات دی چه نبی صلی الله علیه وسلم عژه تبوک ته دتشریف ورلویه موقع ددوئ په علاقه تیرشواو اوئی فرمائیل ((لاندخلوا علی هؤلاء المعذین الا ان تکتونوا باکین - الخ)) شمودیان دعادیانو په شان قوی اوبهادردولت مند، اوپه تعمیراتو کنبې ډیرماهروو، ددوئ تعمیری یادگارونه تراوسه پورې باقی دی، چه په هغې باندې ارمی، شمودی کنبی منقوش دی. ﴿سَبِّحْهُ﴾ دتوحیداورسالت واضح دلیل.

﴿هَذِهِ نَاقَةُ آدَمَ﴾ دایبان د ((بَیْنَةَ)) دې، اضافت دناقه لفظ د الله ته دپاره دتشریف دې، اوبله وجه داده چه دناقې پیدائش په غیرداسبابو عادیو نه ووځکه ئی اضافت الله تعالی ته اوشو، حضرت صالح عليه السلام خپل قوم ته ډیره طویل زمانه دعوت دتوحیدپه ډیرواضح دلانلوورکړولیکن دوئ انکارکولو اودصالح عليه السلام نه تنگ هم شواوملامت هم، نومشوره ئی اوکړه چه مونږ دده نه داسې مطالبه کوو، چه دې ئی نشی پوره کولې، نو دانکار کولو دپاره به عذرچوړشی اودملامتی نه به بچ شو، هغه داچه د وچ کلک غر نه دې حامله اوبنه پیدا شی، نوصالح عليه السلام ددوئ نه عهدواخست چه که دا مطالبه ستاسوپوره شی نویابا به ایمان راوړئ نوتولوو عده اوکړه دایمان، نوصالح عليه السلام دعاوکړه نواوبنه پیداشوه، اوبیالنگه شوه بجې ترینه پیداشو، دمعجزې په لیدلو سره څه خلق مسلمانان شو، اونورخلقوهم دایمان راوړلواراده وه خویوڅوسردارانومنع کړل، حضرت صالح عليه السلام ته خطره اوشوه چه دوعده خلافی په وجه به په قوم عذاب راشی نو دشفقت دوجې نه ئی اووئیل چه ددې ناقې حفاظت کوئ اوتکلیف ورته مه رسوئ کیدې شی چه دعذاب نه بچ شی د ﴿تَاسْكُنْ فِيْ اَرْضِ آدَمَ﴾ نه مراد، دانه دې چه څوک دئ دخپل فصل وغیره نه، نه منع کوی بلکه مراددادې چه کومه عامه مرعی ده، نودهغې نه ئی مه منع کوئ، دا اوبنه عظیم الخلق اوبنه وه نوڅوراک به ئی ډیرزیات کولو، اوپه مرعی کنبې به نورحيوانات ددې دلیدلو نه یریدل او اوبه به ئی هم ډیرې زیانې سکلی او ددوئ داو بودسکلوکوهی دفرشتویه نگرانئ کنبې تقسیم وویوه ورځ به د قوم وؤ اوبله ورځ به دناقې وه نوتولې اوبه به ناقې سکلی، لیکن پئ پکنبې دومره ډیروو چه

نه به خلاصیدل . اخر دوی د ناقي نه تنگ راغلل هغه ئی قتل کړه نو عذاب پرې راغلو . ﴿خُلِقَآءُ
بِأَمْرِ عَاوِ﴾ یعنی دمخالفت په وجه دتباہ شوؤ خلقونمونه ستاسو وړاندې ده دهغې نه
عبرت واخلي ﴿وَبَوَّأَكُمْ﴾ داتذکیربالاء الله دې . ﴿اسْتَغْفُوا﴾ کمزوری گنہرلي کیدل
دغریبی دوجې نه یا د نسب د وجې نه . اودبخاری په حدیث دهرقل کنبې دی چه ضعیف . اباع
درسلانووی ﴿لَمَنْ ءَامَنَ وَنَبَتْ﴾ دابدل دې د «استغفوا» نه اواشاره ده چه ټولوضعفاو ایمان
نه ووراوړې ﴿اسْتَلْزَمُوا﴾ داقول په طریقه تخويف اوددهمکي سره وو . اوهغوی ددینه خوف
اونکروبلکه علی سبیل الترقی ئ وونیل ﴿إِنَّا بِمَا أُرْسِلُوا﴾ یعنی صرف په صالح علیهم السلام
باندې نه بلکه په مسئله توحیدهم ایمان لرو

اَلْعَزَّوَالثَّاقَةُ وَعَتُوا عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ وَقَالُوا يُضْلِحُ الْبِتَا

پس دوی هلاکه کړه اوښه او نافرمانی ئې وکړه د حکم د رب خپل نه او وه ویل دوی ای صالح : راوه مونږ ته

إِنَّمَا تَعْدُنَا إِن كُنْتَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ ۝ فَأَخَذَهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا

هغه عذاب چه ته یروى مونږدهغې نه که ئې ته د رسولانو نه . پس ونيول دوی لره زلزلي پس وگرخیدل دوی

فِي كَارِهِمْ جُؤِثِينَ ۝ فَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ يَاقَوْمِ لَقَدْ

په خپلوکورنو کښ پر مخې پراته . نو واپس روان شو صالح د دوی نه او وې ویل چه ای قومہ خما : خامخا په تحقیق سره

أَلْفَعُكُمُ رَسُولَ رَبِّي وَتَصَصُّ لَكُمْ وَلَكِنْ لَا تُحِبُّونَ النَّصِيحِينَ ۝

مارسولې دي تاسوته پیغام د خپل رب او ستاسو خیر خواهي مې کوله . لیکن نه خوښئ تاسو نصیحت کوونکی

﴿فَعَزَّوَالثَّاقَةُ﴾ عقربه اصل کنبې دخپوپریکولوته وائی مرادترینه نحردي یعنی اول ئی
ورته خپې پرې کړې بیای ذبح کړه . داکاریوکس کړې وولیکن ټول پرې راضی وونوتولوته ئی
نسبت اوشو ، نوم ددغه کس قدارین سالف دې په حدیث کنبې راغلیدي چه ددغه قوم ډیرشقی
کس هم دغه کس وو ، نوهرکله چه داکاری اوکړونوصالح علیهم السلام ورته اوونیل چه اوس به دالله
تعالی عذاب راخی علامه ئی داده چه صبابه ستاسومخونه زیرشی . اوبله ورخ به ستاسومخونه
چهرې سرې شی اوبله ورخ به توری شی . نودوی اراده اوکړه چه صالح علیهم السلام قتل کړو نو

خو کسان ورپسې لارل، نو الله تعالى دوى هلاک کړل آخر پرې عذاب راغې چه بيان ئ دادې ﴿فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْمَةُ﴾ او په سورة هود کښې دصحيحه ذکر دې نو صحيحه پرې دبره نه راغلې ده او رجفه يعنى زلزله دلاندې نه راغلې ده، يا مراد د رجفې نه حرکت القلب دې چه په سبب دصحيحه سره راغلې وو ﴿فَنَوَّلَهُمْ﴾ په دې کښې دوه قوله دى يو دا چه داتولى يعنى واپس تلل د صالح عليه السلام د دوى نه، په حالت دحيات کښې وه قبل دهلاک ددوى نه، نويه آيت کښې تقديم تاخير دې، دويم قول دادې چه داپس دهلاک ددوى نه ده خو مقصود دخطاب نه افهام اسماع نه ده بلکه اظهار دحسرت دې، اونداء، خطاب هميشه دافهام اسماع دپاره نه وى کله داظهار دحسرت دپاره هم وى

وَلَوْ ظَا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَكَأْتُونَ الْفَاجِئَةَ مَا سَبَقَكُمْ

او ليرلې وؤ مونږ لوط^{۱۱} کله چه ده وه ويل خپل قوم ته، آيا تاسو راتله کوئ بدکارئ ته مخکې والي ندي کړې ستاسونه

بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِنَ الْعَالَمِينَ ۝ إِنَّكُمْ لَأَكَاثُونَ ۝ الرِّجَالُ شَهْوَةٌ مِنْ دُونِ النِّسَاءِ

دې کار ته هيجا دخلقو نه بيشکه تاسو راتلل کوئ نارينؤ ته په شهوت سره، بغير د ښځونه .

بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ ۝ وَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا أَخْرِجُوهُمْ

بلکه تاسو قوم يئ د حد نه تيريدونکى (مشرکان) او نه وؤ جواب د قوم د هغه مگر دا چه وه ويل دوى وباسئ دوى لره

مِنْ قَرَبَيْكُمْ ۝ إِنَّهُمْ أَكْثَرُ يُعْطَهُرُونَ ۝ فَاتَّخِذْهُمْ وَأَهْلَهُ

د کلى ستاسونه، بيشکه دوى داسې خلق دى چه خان پاک ساتل غواړي پس بچ کړو مونږ ده لره او اهل د ده لره

إِلَّا أَمْرًا ۝ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ ۝ وَ أَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا ۝

مگر ښځه ده، وه هغه د پاتې کيدونکو نه په عذاب کښې او را وه ورولو مونږ په دوى باندې نا آشنا باران يعنى کانډى

فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ

پس وگوره څنگه وؤ انجام د مجرمانو

﴿وَلَوْ اِذْ قَالَ﴾ داخلورمه قصه ده ددویمې دعوی سره متعلق ده. چه ﴿اَتَّبِعُوا مَا اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا مِنْ دُونِهِ اَوْلِيَاءَ﴾. دما انزل تابع شی دشیا طینو اتباع مه کوئ. لوط علیه السلام نوم دشيطان داتباع نه منع کړولیکن هغوی منع نه شو نو عذاب پرې راغلو. او په دې قوم کې دشرك بیماری هم وه اودخلاف فطرت قبیح عمل (لواطت) بیماری هم وه الله تعالی دوی نه لوط علیه السلام مبعوث کړو. لوط علیه السلام ددې قوم دنسب نه وه وبلکه دحضرت ابراهیم علیه السلام وراره وو. لوط بن هاران بن تارخ (آزر) دلوط علیه السلام او ابراهیم علیه السلام اصل وطن بابل - مغربی عراق بصري ته قریب وو. ملک شام ته د هجرت کولو نه بعد حضرت ابراهیم علیه السلام په علاقه دکنعان کې مقيم شو اولوط علیه السلام الله تعالی دسدوم دخلقودپاره مبعوث کړو. په هغوی کېنې دشرك نه علاوه. خلاف فطرت قبیح عمل (لواطت) هم عام وو. چه ددوی نه مخکېنې هیچا دعمل نه ووکړې نولوط علیه السلام دوی ته تبلیغ شروع کړو ﴿اِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ﴾ قوم ئ ورته صرف په دې لحاظ سره وئیلی دی چه هغوی ته لیکلې شوې وو. اودهغوی دنسب نه. نه وو ﴿اَتَاؤُنَ النَّحْشَةَ مَا سَبَقَكُمْ﴾ ددوی دعمل دقباحت ته اشاره ده په دوووجهو سره یوه داچه دافاحشه ده او فاحشه هغه گناه ته وائی چه عقل. عرف. شرع ئ قبیح گنړی. بله وجه داچه تاسو ددې گناه ایجاد اوابتداء اوکړه نوروستو خلق چه په دې گناه کېنې مبتلا کیرئ نوسب ورته ناسوئ. مفسرینولیکلی دی چه ددې قبیح عمل تعلیم دې قوم ته ابلیس ورکړې وو چه په شکل دامرد بې گیرې. هلک کېنې خکاره شو اوددې فعل دعوت ئ ورکړو. (لکان اول من نکح ف دبره) (شریعی) اوبعض اهل تاریخ وائی (والله اعلم) چه خلق اللحیه (گیره خریل) هم دوی نه په مشوره دشيطان شروع شوی دی. په دوی کېنې به چه دچاگیره اوشوه اودقبیح فعل عادت به نی وو. لیکن دجامیلان به ورته نه کیدو. میلان به ئ بې گیرې هلک ته کیدو نو شيطان به ورته مشوره ورکړه چه گیره اوخریه نو(شاب. امرد) هلک به جوړشي (والله اعلم)

﴿قَوْمٌ مُّشْرِكُونَ﴾ تاسوداسې قوم بین چه تجاوزکوئ دحلالونه حراموته. یاقوم ئ مشرکین. یعنی ستاسو عمل اوعقیده دواړه ډیر قبیح دی یادامطلب دې چه ددې خلاف فطرت فعل ارتکاب په وجه تاسو دانسانیت دحد ودو او دائرې نه وتلی بین

﴿وَمَا كُنَّا بِجَوَابِ قَوْمِهِ﴾ یعنی آخری خبره ددوی صرف داوه چه هرکله لوط علیه السلام مونږ نولوته گنده اوقبیح وائی اوخپل خان پاک گنړی. نوپاک اوناپاک خو یوخائ نشی جمع کیدی نوراشی چه دوی دخپل وطن نه جلاوطن کړو. چه دوی زمونږ دخواهشاتوپوره کولودپراه

رکاوټ جوړنشی، الله تعالى فرمائی چه دوی خولوط عليه السلام اودهغه ملگری جلاوطن کړل غوختل لیکن مادوی لره دمخ دزمکې نه جلاوطن کړه اولوط عليه السلام اودهغه اهل مې بچ کړل مگردده هغه ښځه چه مشرکه وه اوددغه قوم نه وه، اودخپل قوم دپاره به یی جاسوسی کوله چه کله به دلوټ عليه السلام میلمانه راغله نودې به خپل قوم ته خفيه اطلاع ورکوله، **﴿التَّيِّبِينَ﴾** به دوه معانیوسره راځی تیرشوی، باقی پاتې شوی، دلته دویمه معنی مراده، **﴿وَأَنْظَرْنَا﴾** مرادترینه باران دکاڼرودې، اویه سورة حجرنمبر ۱۷۴ او هودآیت نمبر ۸۱۴ کښې ددوی کلی الله کیدل، اوصیحه هم مذکور دی نوپه دوی ددرې قسمه عذابونه جمع شویدی، اوبعض وائی چه کوم خلق په سفرکښې ووپه هغوی کانړی راغلیدی اوکوم چه مقیم وونوپه هغوی صبح او علقه الله کیدل راغلیدی

وَإِن مَدَنَيْنِ آتَاهُمُ شُعَيْبًا قَالُوا يَفْقَهُمْ أَفْعُودُوا لَلَّهِ

اورالبېلي وؤ مونږ مدين والو ته^۱ رورددوی شعيب، وه وئيل ده اي قومه څما! صرف د الله تعالى بندگی کوئ

مَا لَكُمْ مِّنْ إِلٰهِ غَيْرُهُ ۖ قَدْ جَاءَكُم بَيِّنَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ

نشته دي تاسو لره هيڅوک معبود غير دهغه نه، په تحقيق سره راغليده تاسوته واضع معجزه د طرف درې ستاسو نه

فَاَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْيَمْرَاقَ وَلَا تَبْغَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ

پس پوره کوئ پیمانۀ جوک، او تول، او مه کموئ د خلقو نه مالونه دهغوی او فساد مکوئ په زمکه کښ

بَعْدَ إِصْلَاحِهَا ۚ لَكُمْ هَاهُنَا لَكُمْ مَخْرَجٌ ۖ إِنَّ كُنتُمْ مُؤْمِنِينَ ۝

پس د اصلاح دهغې نه، دا کارونه فاندې والادي تاسو لره که یی تاسو ایمان والا

﴿وَإِن مَدَنَيْنِ﴾ داپنځمه قصه ده، ددویمې اودریمې دعوی سره متعلق ده، **﴿أَقْبَلُوا**

إِلَّهَ مَا لَكُمْ مِّنْ إِلٰهِ غَيْرُهُ﴾ ددریمې سره متعلق دي **﴿فَاَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْيَمْرَاقَ﴾** ددویمې

دعوی سره متعلق دي، قوم دشعيب عليه السلام په تجارت کښې دخپل طرف نه ایجادات اوکړه

اومحرمات یی حرام اونه گنډل، په دې قصه کښ اول دعوت دتوحیددې بی اثبات درسات

دي، بیایه باره داحکامومالیوکښې داصلاح حکم اودافسادنهی ده، **﴿مَدَنَيْنِ﴾** خوئی

۱. پنځمه قصه ددویمې اودریمې دعوی سره متعلق

حضرت ابراهيم عليه السلام دې اوکوم قوم ته چه حضرت شعیب عليه السلام مبعوث شويدي هغوی
اولادمدین دی نودوئ په نوم دجداعلی سره یادیږی اوپه کوم شهرکښې چه حضرت شعیب
عليه السلام سکونت کولود هغه شهرنوم هم مدین دې لکه په بل آیت کښې په قصه د موسی عليه السلام
کښې راغلیدی ﴿وَلَمَّا مَاءَ مَدْيَنَ﴾ په دې آیت کښې که چېرې دمدین نه قوم مرادشی
نوتدیرته حاجت نشته دې اوکه شهرترینه مرادشی نویامضاف مقدردي. ((ای الی اهل مدین))
په ((سکان مدین)) او حضرت شعیب عليه السلام په دریم پُشت کښې دمدین په اولاد کښې دې. شعیب
بن میکیل بن یسجرین مدین، نو شعیب عليه السلام دخپل قوم نسبی روروو. اوده ته خطیب الانبیاء
بنلې کیږی په وجه ددې چه بیان ئ ډیر احسن او واضح وو. حضرت شعیب عليه السلام چه کوم قوم
په مبعوث شوې وونوهغوی په قرآن کښې په اهل مدین اصحاب مدین سره هم ذکر کیږی اوکله
اصحاب الایکه سره هم ذکر کیږی نودبعض مفسرینو (کما قال قتادة) رایه داده چه دادواړه
جداجدا قومونه دی اول حضرت شعیب عليه السلام یوقوم ته مبعوث شوې وواوچه هغوی هلاک
تونوبیابل قوم ته مبعوث شو، وجه داده چه په دې دواړوقومونوباندې چه کوم عذاب
راغلیدی نوهغه په قرآن پاک کښې مختلف ذکر شويدي، صیحه، رجه، داهل مدین په باره
کښې مذکور دی، او ((عذاب يوم ظله)) داصحاب الایکه په باره کښې ذکر شويدي. بله وجه داده
چه داهل مدین په باره کښې دحضرت شعیب عليه السلام سره ((اخوهم، اخاهم)) ذکر دې اوداصحاب
الایکه په باره کښې ورسره نشته دې نومعلومه شوه چه دادواړه جدا جدا قومونه دی، او اکثر
مفسرین د دو دې قائل دی چه اصحاب مدین اواصحاب الایکه دواړه دیوقوم نوم دې
خومدین ئ نسبی نوم دې، او حضرت شعیب عليه السلام ددوئ سره په نسب کښې شریک وونوددې
وچې نه اخاهم، اخوهم، ورسره ذکر کیږی اواصحاب ایکه ددوئ مذهبی نوم وو، ځکه چه ایکه
خنګل «بن، ته وائی، دوئ ونې خپل معبود گرځولې وې، او شعیب عليه السلام ددوئ سره په مذهب
کښې شریک نه وو نوددې وچې نه ورسره اخ نه ذکر کیږی، اومختلف عذابونه په مجرمانو
راتلل څه مستعبدنه دی نوپه دوئ باندې مختلف عذابونه راغلیدی لکه روح المعانی وغیره
مفسرینودابن عباس رضی الله عنهما نه نقل کړیدی چه دحضرت شعیب عليه السلام په قوم باندې اول داسې
سخته گرمی مسلطه شوه چه گویاکښې چه دجهنم دروازه په دوئ کولاؤ شوې وه، چه نه دوئ ته
په سوری باندې آرام راتله اونه په اوبو کښې، دگرمئ نه چه ډیر تنګ شو نوپه ته خانو. کښې
توتل خوهلته زیاته گرمی وه، بیاقریب خنګل ته لاړل، (چه دوئ به هلته داشجاروعبادت کوو،

وریخ راغله یخه هوانرینه چالوشوه نودوی تول هلته جمع شو. اوخدای مجرمان په غیردپولیس. سپاهی نه دهلاکت مقام ته جمع شو، نوددغه وریخې نه په دوی اور، هم راغلو اوددی نه تعبیر شویډې په یوم الظله سره. اوصیحه پرې هم راغله. اودزمکې نه زلزله پرې هم راغله اوتباه شو. ﴿بَیِّنَةٌ﴾ ددې نه مرادمعجزه ده خوپه قرآن کښې ئ تعین نشته دې. لکه داکثرو انبیاء دمعجزاتواودنبی صلی الله علیه وسلم دپیرومعجزاتو ذکرهم په قرآن کښې نشته دې. لیکن دمدعی دنبوة دپاره معجزه خامخاوی، اوبعض وای چه د ((بینه)) نه دشعيب علیه السلام واضح بیان اووعظ مراددې. ﴿الْمَكِيلَ وَالْمِيزَانَ﴾ تول، ناپ، دحقوق العبادنه دی اوبه قوم دشعيب کښې داجرم زیات وو. ﴿وَلَا يَتَحَسَّرُ الْأَنَاسُ﴾ بخش کموالی اونقصان دحق ته وای په دې کښې دناب. تول نه علاوه په نوروحقوق کښې دکمی اونقصان کولونه منع ده. برابره خبره چه دمال متعلق وی لکه غلا، غصب، دهوره، اوکه دعزت آبرومتعلق وی، دهرذی حق. حق اداکول ضروری دی اوکوتهامی پکښې کول حرام دی، چه دچاتعظیم تکریم ضروری وی نودهغه تعظیم نه کول دهغه په حق کښې بخش، اوکمی دې. ﴿وَلَا تَقْسِدُوا فِي الْأَرْضِ﴾ دفسادنه کفراومعاصی مراددی. ﴿بِمَا صَلَحْتُمَا﴾ اصلاح بعثت دنبی اواعطاء دشریعت ده. ﴿ذَلِكَ كُمُ حَيْرَ لَكُمْ﴾ دا اشاره ده ماقبل مذکور احکاماتو ته، چه توحیدرسالت، حقوق العبادپوره کول، ترک دبخس اوترک افساد دې او د خیر نه مراد نافع دې یعنی خیراونفع په دغه مذکوره اموروکښې ده اوتاسوته چه په کومه امورو کښې گټه خکاری، دهوره بخش وغیره دغه دخیراودنفع امورنه دی. ﴿إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ﴾ دکلام په آخرکښې چه شرط راشی اوجزأ ئ صراحة مذکوره نه وی نوددینه مرادتاکیدوی، نوددینه دماقبل مضمون تاکید مقصوددی

وَلَا تَقْعُدُوا بِكُلِّ صِرَاطٍ تُوعِدُونَ وَتَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِهِ

او مه کښی په هره لاره کښ چه یوه وی خلق او منع کوئ دلارې د الله تعالی نه هغه څوک چه ایمان راوړی په الله تعالی.

وَتَبْغُوتَهَا عَوجًا ۚ وَادْكُرُوا إِذْ كُنْتُمْ قَلِيلًا فَكَذَّبْتُمْ ۖ وَانظُرُوا

اولتوی تاسو بدې کښ کوږوالې، او یاد کوئ هغه وخت چه وی تاسو لږ پس ډیر ئې کړئ تاسو. او وگورئ تاسو

كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ ۝ وَإِنْ كَانَ طَائِفَةٌ مِنْكُمْ آمَنُوا بِالَّذِي أُرْسِلْتُ

چه څرنگه وژ انجام د مفسدانو. او کچرې وی یوه ډله له تاسونه چه ایمان لری په هغه څه چه رالېږلې شوې یم زه

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا مَا يَصْرِفُهُ إِلَىٰ سَوَاءٍ مَّا بَيْنَ يَدَيْهِ يَهْتَفِعُ بِمَا كَفَرُوا بَلْ يَنصَرِفُ أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا مَا يَصْرِفُهُ إِلَىٰ سَوَاءٍ مَّا بَيْنَ يَدَيْهِ يَهْتَفِعُ بِمَا كَفَرُوا بَلْ يَنصَرِفُ

به هفتی او بله و له وی چه ایمان نه لری پس انتظار و کړئ تر دې چه فیصله و کړی الله تعالى به منځ زموږ کښ

وَهُوَ خَيْرٌ الْحَكِيمِينَ ﴿٥٦﴾

او هغه غوره فیصله کوونکې دې

﴿وَلَا تَقْرَبُوا مَا يَصْرِفُهُ﴾ په لارو کښې کیناستل ددوؤ، وجهونه وو. یو داچه څوک مسافرن به تیریدل نودوئ به دهغوئ نه... شوکه... لوټ مارکول یا نا جائز ټیکس به ښی ترینه اغستولبل داچه څوک به دحضرت شعيب عليه السلام حضور ته راتلل دایمان په نیت نودوئ به هغه دایمان نه منع کول او ظلم زیاتې به ئ پرې کولو، ﴿ثَوْدُونَ وَقَصْدُونَ﴾ دوی به خلق دایمان نه په دوؤ طریقو سره منع کول یو دهمکي ورکول او دباؤ اچول او بل هغوئ ته شبهات اچول او په حضرت شعيب عليه السلام باندې طعنونه کول نو په دې آیت کښې ددواړو طریقو ذکر دې ﴿وَتَسْتَوْفُوا﴾ ((ای تېون لها)) لتوئ په دین دالله تعالى کښې شکوک شبهات، عوج په کسره دعین سره مستعملېږي په هغه عیب کښې چه حسی نه وی بلکه معنوی وی او په فتح دعین سره مستعملېږي په هغه عیب کښې چه په نظراخی، (بکسر العین لا یدرک بفتح العین وفتح العین ما یدرک بفتح العین) ﴿وَأَذْكُرُوا﴾ داترغیب دې او تذکیر بالا، الله دې ﴿وَلِيْلًا﴾ کم والې په اعتبار داشخاصو سره هم مراد دې او په اعتبار دمال سره یعنی فقر، غربت، هم مراد دې. روایت دې چه مدین بن ابراهیم عليه السلام نکاح کړې وو، دلورد حضرت لوط عليه السلام سره نوالله تعالى په دوی ډیر برکت نازل کړو نودوئ ډیر زیات شود مال او عدد په اعتبار سره، ﴿وَأَنْظُرُوا﴾ داترهب دې دوی ته روستود ترغیب نه، اودادواړه خبرې یعنی ترغیب اوترهب خطیب اوداعی لره پکار دی اوددی وجې نه حضرت شعيب عليه السلام ته خطیب الانبیاء لقب ورکړې شویدې ﴿وَلَا كَانَ ظَلَمَةً مِنْكُمْ﴾ داخطاب دکفارو سره دې اومقصود ترینه توبیخ دې ﴿فَاصْبِرُوا﴾ د صبر نه مراد انتظار د فیصلې دې یعنی که تاسو ایمان نه راوړئ نو دالله تعالى د فیصلې انتظار او کړئ، او کلک والې ترینه نه دې مراد، ځکه چه ښی حکم نه کوی په غلط دین باندې د صبر، یاد اخطاب مؤمنانوته دې، اومقصود ترینه تلقین د صبر او استقامت دې په حق او په ایذاء، دکفارو باندې.

قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَنُخْرِجَنَّكَ يَشْعَبُ وَالَّذِينَ

وہ وبل غنابو ہغو جہ لوئی نی کړې وه د قوم د ده نه خامخا وبه یاسو مونږ تا لره ای شعبه او هغه خوږ

أَمْنُوا مَعَكَ مِنْ قُرَيْبَتَا أَوْ لَتَعُودُنَّ فِي مِلَّتِنَا قَالَ

چه ایمان نی راوړې دې ستا به ملگرتیا کښې دکلی زموږ نه، یا به واپس شی په دین زموږ کښې . وه وبل شعب

أَوَلَوْ كُنَّا كُرْهَيْنِ ۖ قَدْ افْتَرَيْنَا عَلَى اللَّهِ

ایامونږ به واپس شو اگر که یو مونږ بد گټورنکی ستاسو دین لره په تحقیق سره جوړ کړې به وی مونږ په الله تعالی باندې

كَذِبًا إِنَّ عِدَّتَا فِي مِلَّتِكُمْ بَعْدَ إِذْ نَحْنُ اللَّهُ مِنْهَا

دروغ کچرې واپس شو مونږ په دین ستاسو کښې، پس دهغې نه چه بچ ساتلی یو مونږ الله تعالی دهغې نه،

وَمَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَعُودَ فِيهَا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رُبَّمَا

او هرگز جائز او لاتق ندی مونږ لره چه واپس شو دین ستاسو ته ، لیکن دا چه څه وغواړی الله تعالی چه زموږ رب دې یو هغه کړی

وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا ۚ عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا ۚ رَبَّنَا

راگیر کړې رب زموږ هر شې په علم خپل کښې، خاص په الله تعالی باندې زموږ توکل دی، ای ربه زموږ

افتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَأَنْتَ خَدِيرُ الْفَوَاحِشِ ۝

فیصله وکړې په مینځ زموږ کښې او په مینځ د قوم زموږ کښې حقه فیصله اوت د ډیر غوره فیصله کوونکې نی

﴿قَالَ الَّذِينَ﴾ په دې کښې بیان د تکذیب د کفارو دې چه دوی د حق دعوت قبول نه

کړو بلکه داعی د حق اودهغه ملگرو ته ئ او وئیل چه ستاسو د بقاء اود زندگنی تیره ولوصرف

دوه صوره دی یو دا چه زموږ په دین کښې داخل شی بل دا چه.. جلا .. وطن .. او .. ملک

بدر .. شی. لیکن الله تعالی فیصله داوه چه مؤمنان به جلا وطن کیرې نه بلکه مخالفین به ئ

دمخ دزمکې نه جلا وطن کیرې کما قال تعالی ﴿فَأَوَّحَ إِلَيْهِمْ﴾ نَحْمُ لَكَ الْفَلِيلِيكَ ﴿۱۷﴾

وَلَنَسْخُخَنَّكُمْ الْأَرْضَ مِنْ بَيْنِ يَدَيْكُمْ ﴿ابراهيم: ۱۳ - ۱۴﴾ ﴿أَوْ لَتَعُودُنَّ﴾ عود واپس کیدلو نه وای

مخکنی حالت ته نودالفظ دحضرت شعيب عليه السلام دملگروپه نسبت سره حقیقه صادقیږي او شعيب عليه السلام خوددوئ په ملت کښې مخکښې نه وونودوئ په اعتبار سره دالفظ يا غلبيا استعمال دې، یاد کفارودخپل گمان اوزعم مطابق ئ ونيلي دې ځکه حضرت شعيب عليه السلام دبعثت نه قبل خپل قوم ته دعوت نه ووشروع کړې اودمدين دخلقود کفریاتو متعلق سکوت کولونودوئ گمان او کړدچه حضرت شعيب عليه السلام زمونږ په ملت کښې داخل دې يا عوديه معنی بصيرورت اود داخليد لوسره دې، اولفظ د **﴿إِنْ عُدْنَا﴾** چه په مابعد آيت کښې دې هغه هم يا غلبيا دې يا مشاکله دې ياپه معنی دداخليد لوسره دې، **﴿قَالَ أُولَٰئِكَ كَافِرِينَ﴾** دا جواب دحضرت شعيب عليه السلام دې، مدخول دهمزه مقدردې **﴿إِذْ أَدْخَلَ فِيْكُمْ وَلُكْنَا﴾** او استفهام انکاری دې په معنی دنفی سره دې يعنی داسې هرگز کيدې نه شی چه مونږ ستاسوپه باطل ملت کښې داخل شو، داخوپه الله تعالى باندې افتراء ده ځکه چه دنبی هر قول فعل دالله تعالى دامر مطابق وی نودنبی داخليدل په یو ملت کښې، ددې مطلب داوی چه الله تعالى ددې امر کړيدې، نودا افتراء علی الله شوه نوددينه بل زیات ظلم او گناه نشته دې **﴿وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَىٰ آلِهَتِهِ﴾**

﴿وَمَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَعُودَ فِيْهَا﴾ يعنی داسې هرگز نشی کيدې چه مونږ ستاسوپه ملت کښې داخل شو په خپلې رضاسره يا ستاسوپه اکراه او جبر سره **﴿إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ﴾** استثناء متصله ده، يعنی که بالفرض دالله تعالى مشيت ديوکس په باره کښې اوشی نوهغه هيڅوک نشی بدلولی، یادا استثناء منقطع ده او **﴿وَالْآيَاتُ﴾** په معنی دلکن سره دې او خبر د **﴿لَكِنْ﴾** محذوف دې چه **﴿فَهُوَ كَاتِنٌ﴾** مطلب دادې چه مونږ خو هرگز ستاسوپه ملت کښې نه داخليږو، هرڅه چه کيږي هغه د الله تعالى په ارادې سره کيږي، نو که زمونږ داخراج يا د هلاکت اراده الله تعالى کړی وی نو هغه به کيږي، مونږ هغې ته تيار يو، په هغې کښې به دالله تعالى حکمت اومصلحت وی اود الله تعالى علم په ټولو مصالحو او حکمتونو محيط دې، ستاسودد باؤنه مونږ مرعوب نه يو، زمونږ اعتماد په يواله تعالى جل جلاله دې، غرض داچه دباطل قبلولوته مونږ په هيڅ صورت کښې نه يوتيار، **﴿رَبَّنَا افْتَحْ﴾** حضرت شعيب عليه السلام چه دقوم دایمان نه مايوس شونودعائ او کړه چه يا الله زما اود قوم په مينځ کښې فيصله اوکړی، په حق يعنی عدل سره يعنی عذاب پرې نازل کړې ځکه مجرم ته

سزاور کول عدل دی. دا بددعا ده په لهجه ددعا خیر کښې،

لطیفه بعض امامان ددعا اختتام په دې آیت سره په بالجهر کوی، حالانکه دا دعا دشر ده. نو گویا چه دوی نه پوهیږی یاد خپلو مقتدیانو نه ډیر ناراض او تنگ دی

وَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لِيَن آتَبَعْتُمْ شُعَيْبًا إِنَّكُمْ

او وه بېل غټانو هغو چه كفر نې كړې وؤ د قوم د ده نه. قسم دې كچرې تاسو تابعدارۍ وكړه د شعب يشكه تاسو به

إِنَّا لَنُغْسِرُونَ ۝ فَأَخَذَهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ

به دغه وخت كښې خامخا د تاوان والؤ نه شی پس ونيول دوی لره زلزله پس شول دوی په کلی خپل كښې

جُودِينَ ۝ الَّذِينَ كَذَبُوا شُعَيْبًا كَأَن لَّمْ يَغْتَوْا فِيهَا ۚ الَّذِينَ

پرمخې براته امره هغه كسان چه دروغزن نې گنړلو شعب، گویا كه نه وؤ اوسیدلی په هغې كښې. هغه كسان

كَذَبُوا شُعَيْبًا كَانُوا هُمُ الْخَاسِرِينَ ۝ فَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ يَاقَوْمِ

چه دروغزن نې وگنړلو شعب شول هم دوی تاوان والا. نو واپس روان شو د دوی نه او وې وئیل ای قومه خا

لَقَدْ أَرْسَلْنَاكُمْ رُسُلًا وَنَصَحْتُ لَكُمْ

خامخا په تحقيق سره رسولی دی ما تاسوته پیغمانونه د رب خپل او خیر مې لتولې دې ستاسو

فَكَيْفَ أَتَى عَلَى قَوْمٍ ظَاهِرِينَ ۝

پس څنگه به زه خفه شم په هلاکت د قوم کافرانو

﴿وَقَالَ لِلَّذِي هَرَكَ لَهُ شُعَيْبٌ﴾ اودده ملگری دکفارو ددباؤنه مرعوب نه شونودوی

یوبله طریقه اختیار کړه. اوئ وئیل چه که چرې تاسو د شعب پیغمبر اتباع او کړه او ایمان تقوی

خوا اختیار کړه نو ستاسو ملکی معیشت، ملکی ترقی به تباه شی، لکه د موجوده دوی باطل

پرست. نرقی یافنه. هم داسې وائی چه دین اسلام د ترقی دپاره رکاوټ دې. حضرت سعب

پیغمبر لکه څه رنگه چه خپل قوم ته د توحید، رسالت او حقوق الله تاکید کولونودغه ستانئ وره

د حقوق العباد او د معاملاتو درست کولو هم ډیر تاکید او اهتمام ئ کولو. اود د هوکی

اونا جاننر طریقه تجارت نه ئ خلق منع کولو، نود کفارو مشرانو خلقتو ته داسې قسم وسوسی

اجول شروع کرل، چه دشعیب علیه السلام په اتباع سره زمونږ ملکی معیشت ته ډیر نقصان رسی. لکه په موجوده دور کښې هم دا طریقه باطل پرستانو خپل معمول گرځولې دې. په جمله د ﴿لَیْسَ بِمَنْعَتِ شُعَبٍ اِلَکُمْ لَکُمْ اَلْخَیْرُ﴾ کښې ډیر تاکیدات دی، دکلام په صدر کښې لام مؤنثه للقسم راغلیدې او شرط راغلیدې او جواب په لفظ کښې د قسم دپاره دې اوپه معنی کښې جواب نم اوجزاء د شرط دواړه دی او تاکیدې په «ان» او «لام» سره شویدي. یعنی دا خبره په قسم سره کووچه که چرې تاسو دشعیب علیه السلام اتباع او که نو یقیناً تاسو به خامخا په نقصان کښې راشی او ملکی معیشت او ترقی به ختم شی. ﴿اَلْزَمَةُ﴾ په دوئ باندې دلاندې نه زلزله راغلیده او دبره نه صیحه، یعنی ډیر سخت آواز، جعه، دجبریل، پرې هم راغلیده، اودوریځې نه اور، پرې هم نازل شویدي ((عذاب يوم الظلة)) اوپه قول دقتاده علیه السلام باندې عذاب يوم الظلة په جدا قوم راغلیدې اور جقه، صیحه، په بل قوم راغلیدي، ﴿فِیْ ذَاوَمَ﴾ نه مراد شهر ددوئ دې ﴿جَنُودَ﴾ پر مخې، نسکور پراته.

﴿اَلَّذِیْنَ کَذَبُواْ شُعَبًا﴾ دامبتداء ده خبری محذوف دې، ((ای لخوا)) ختم او نیست نابود شو ﴿اَن لَّمْ یَقْتُلُوْا﴾ لکه چه دوئ بالکل نه وی اوسیدلی په دې کښې ﴿اَلَّذِیْنَ کَذَبُواْ شُعَبًا﴾ داپه مقابله دقول دکفارو کښې دې چه هغوی وئیل چه تابعداری دشعیب علیه السلام سبب دخسران دې نواله تعالی فرمائی چه تکذیب دشعیب علیه السلام سبب دخسران دې ﴿هُمُ الْخَیْرُ﴾ داحصر اضافی دې په نسبت سره اتباع دشعیب علیه السلام ته دې یعنی صرف دوئ خاسرین وو. نه اتباع دشعیب علیه السلام ﴿فَقَوْلَ عَنْهُمْ وَکَالَ﴾ یعنی هرکله چه په قوم باندې عذاب شروع شو نو دې ترینه واپس شواوای وئیل چه ﴿اَلْاَفْلَکُمْ وَکَلَّتْ رَکْبٌ﴾ ما دییغمیری حق ادا کړیدی ﴿وَصَحَّتْ لَکُمْ﴾ اوستاسو خیرخواهی مې کړیده اوپه تاسو مې ډیر شفقت کړیدی. نویه تاسو باندې عذاب داتمام حجت نه بعد راغلیدي نویه تاسو باندې د عذاب راتللو افسوس نه کوم، ستاسو دکفر په وجه سره ﴿عَلَى قَوْمٍ﴾ ((ای علی عذاب قوم)) په کافرانو چه عذاب راسی نویه هغې غم او خفگان نه دې پکار، البته دهغوی په کفر خفگان جائز دې.

وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِّن نَّبِيٍّ إِلَّا أَخَذْنَا أَهْلَهَا بِالْأَسَامِ

او نه دی لیرلی مونیر^۱ به هیخ یو کلی کنبی هیخ یو نبی مگر مبتلا کری مو وؤ اهل د دی به سخت قدر

وَالظَّرَاءَ لَعَلَّهُمْ يَضَّرَّعُونَ ﴿٦﴾ ثُمَّ بَدَّلْنَا مَكَانَ السَّيِّئَةِ الْحَسَنَةَ

او مرضونو سره د دی لپاره چه دوی زاری وکری (الله تعالی ته) بیا بدل راوړه مونیر به خای د سختی باندی خوشحالی

حَتَّىٰ عَفَوْا وَقَالُوا قَدْ مَسَّ آلِهَاتُنَا الظَّرَاءُ وَالشَّرَاءُ

بردی چه دوی زیات تنول نرفی و وکړه اووه ویل دوی به تحقیق سره رسیدلی وؤ مشرانو زمونږ ته ننګدسی او خوشحالی

فَأَخَذْنَاهُم بِغَفَّةٍ ؕ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٧﴾ وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَىٰ آمَنُوا وَاتَّقَوْا

پس ونيول مونیر دوی لره ناخاپه اودوی نه پوهیدل او کچرې بیشکه اهل د کلو ایمان راوړې وې او تقوی نې کړې وې

لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَاتٍ مِّنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَلَٰكِن كَذَّبُوا فَأَخَذْنَاهُم

نوخامخ به برانسسی وؤ مونیر به دوی برکونه د آسمان او د زمکې نه لیکن دوی تکذیب وکړه وپس ونيول مونیر دوی لره به عذاب سره

بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٨﴾ أَقَامِنَ أَهْلَ الْقُرَىٰ أَن يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا

به سبب دهغه عملونو چه دوی به کول آیا بې خوفه دی دا کلو والا د دینه چه را به شی دوی ته عذاب زمونږ

بَيَاسًا وَهُمْ لَا يَهُيُونَ ﴿٩﴾ أَوَامِنَ أَهْلَ الْقُرَىٰ أَن يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا

به وخت د تسبی کنبی او دوی به اوده وی آیا بې خوفه دی دا کلو والا د دینه چه راشی دوی ته عذاب زمونږ

خَفَىٰ وَهُمْ يُلَاعِبُونَ ﴿١٠﴾ أَقَامُوا مَكْرَ اللَّهِ ؕ فَلَا يَخْشَوْنَ

به وجه د سبب کنبی اودوی لویې کوی (غافل وی) آیا بې خوفه دی دوی د عذاب د الله تعالی نه. پس نه بې خوفه کړی

مَكْرَ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمَ الْخَاسِرُونَ ﴿١١﴾

د عذاب د الله تعالی نه مگر قوم ناوانیان

﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ﴾ دامتعلق دې دتیرشوؤپنځه واقعاتوسره .دقوم داصلاح دپاره
الله جل شانہ نبی رالیږی اوچه هغوی دښی خبره نه منی نویاالله تعالی دهغوی داصلاح دپاره
دوه قسمه ابتلاء امتحان راولی . ددې دپاره چه ددوی هیڅ معذرت پانې نه سی . یو ابتلاء
بالنعم ده اوبله ابتلاء بالنعم ده . دانسان فطرت دې چه دمصیبت په وخت کښې ئ الله تعالی
یادراځی اوالله تعالی ته رجوع کوی اوتوبه کوی اودارنگه انسانی فطرت دادې چه دراحت په
وخت کښې شکرگزاروی اودمحسن ذات داحساناتوشکرپه اداکوی . نوکوم قومونه چه ښه
نوی ووهغوی ته الله تعالی نبی رالیکلې وو . نبی په ډیرشفقت خیرخواهی . همدردئ سره
دوئ ته دعوت ورکړونوچه دوئ دښی دعوت قبول نه کړونوالله تعالی په دوئ اول امتحان
اوابتلاء بالنعم اوکړو-﴿بِالْبَاسِ﴾ مالی تکلیف فقر . فاقه ﴿وَالضَّرَّةُ﴾ بدنی تکلیف . بیماری
مصیبتونه . نوچه دوئ په دې سره رجوع الی الله اونه کړه نوبل امتحان پرې راغلو . مالی
وسعت . صحت سلامتیا .﴿حَقِّ عَقْوًا﴾ دوئ زیات شواوترقی ئ اوکړه . عفوپه معنی دزیادت
سره دې ((عفایات ، عفالویر)) یعنی ددواړوقسموامتحاناتونه ئ عبرت حاصل نه کړواوئ
ونیل چه دالغلابات اومختلف قسم حالات راتلل داعمالونتیجه نه ده بلکه عادت دزمانې دې
اودالوئ قسوت قلبی «دزړه سخت والې» دې چه په هیڅ حالت کښې الله تعالی ته رجوع نه
کوی اوداعلامه دبدبختی اوسبب دعذاب دې نوالله تعالی ددوئ گرفت اوکړو﴿بَغْتَةً﴾
ناڅاپه . بغته . هغه عذاب ته وائی چه تاریخ اومخصوص وخت دنزول ئ معلوم نه وی . سره
دغفلت داهل نه . اهرکه علامات ئ راغلی وی خومعذبین غافل وی . عبرت نه اخلی

﴿وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَى﴾ داهم دماقبل سره متعلق دې اومطلب دادې چه کفرشرک اومعاصی
سبب دنزول دعذابونواومصیبتونودې اویمان تقوی سبب دنازلیدودبرکتونودې . داسمان
برکتونه . بارانونه دی په وخت دضرورت کښې اورحمتونه نازلیدل دی . اودزمکې برکات .
دزمکې پیداوار . اوبه خپل مینځ کښې اتفاق اواتحاددې . تقوی ددې امورودپاره سبب دې
دتقوی په وجې سره داراځی . بعض اسانذوفرمائیلی دی چه اسمانی برکات علوم فیضانیه
دی اواراضی برکات علوم کسبیه دی . په تقوی سره په دواړه قسمه علوموکښی ترقی
راځی . دعلم برکت دمدادی نعمتونودبرکاتونه زیات لوی نعمت دې . ((اللهم ارزقناه بفضلک
وکریمک یا ارحم الراحمین)) ﴿أَقَامِنَ أَهْلَ الْقُرَى﴾ همزه دپاره داستفهام انکاری به معنی

دلاينبعی سره دې اوفاد تعقيب دپاره ده. اوداهل قري نه مراداهل مکه اوتمام موجوده خلق دی. ﴿اَقَامُونَ﴾ په معنی دېې خوفه کيدل بې غمه کيدلوسره دې يعنی بې خوفه کيدل اوغفلت نه دې پکار. دغفلت وخت يودخوب وخت دې بل دمشغوليت دې په لعبو يامعاملاتو ددنياکښې اول ته اشاره ده په دې قول کښې چم ﴿يَتَنَكَّ﴾ دامنصوب بناء برظرفيت دې ((ای وقت الليل)) يا حال دې په معنی د بانئين سره ﴿وَهُمْ يَأْتِيَهُمْ﴾ حقیقه خوب ترينه مراد دې يادغفلت ترينه مراد دې. اودويم ته اشاره ده په دې قول کښې ﴿ضَعَىٰ وَهُمْ يَتَمَكَّنُونَ﴾ ﴿اَقَامُوا مَعَكِرَآءُ﴾ مکرخفيه تدبير ته هم وائی. اوالله تعالى چه بنده ته مهلت ورکوی هغې ته هم وائی. ((قال الراغب، مكر الله امهال العبد وتمكينه من اعراض الدنيا)). دلته دا دويمه معنی زياته مناسبه ده. ((فالمراد به استدراج العبد العاصي حتى يهلكه في غفلة)). (روح) حضرت تهانوی رحمته الله دمکرالله ترجمه په (ناگمانی پړ) سره کړيده. ﴿فَلَا يَأْتِيَنَّ مَعَكِرَآءُ اِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ﴾ د «خاسرون» نه مراد کفار دی نواحقانوفودينه استنباط کړيدې چه دعذاب الهی نه قطعاً بې خوفه کيدل کفر دې اوشوافع وائی چه گناه کبيره ده (روح).

اَوَلَمْ يَهْدِ لِلَّذِينَ يَرِثُونَ الْاَرْضَ مِنْ بَعْدِ اَهْلِهَا

آيا نده ښکاره شوې هغه کسانو ته چه وارثان شويدي د زمکې، پس د هلاک د مخکنو اوسيدونکو د هغې نه

اَن لَّوْكَأَنَّ اَصْنَانَهُمْ بِاُذُنِهِمْ وَنُكِّلَ عَلَيْهِمْ

دا خبره که وغواړو مونږ عذاب به ورسوؤ مونږ دوی ته په سبب د گناهونو د دوی، او مهر لگوؤ مونږ په زړونو د دوی

فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ۝ يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰتَيْنٰكَ الْاَرْضَ تَقْصُ عَلٰىكَ مِنَ الْاَنْبِيَاۡ ۝ وَلَقَدْ جَاءَهُمْ

پس دوی نه آوری دغه کلی بيانوؤ مونږ په تاباندي بعضې د خبرونود هغوئ نه، اوخامخا په تحقيق سره راغلی وؤ دوی ته

رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنٰتِ ۝ فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوْا ۝ فَمَا كَانُوا

رسولان د دوی په واضحه معجزاتو سره، پس نه وؤ هغوئ چه ايمان ئې راوړې وې په سبب دې چه انکار کړې وؤ دوی

مِنْ قَبْلُ ۝ كَذٰلِكَ يَطْلُبُ اللّٰهُ عَلَىٰ قُلُوْبِ الْكَافِرِيْنَ ۝ وَمَا وَجَدْنَا لَكَ كَثِيْرًا

دمخکښي نه. د دې وجه نه مهر لگوې الله تعالى په زړونو د کافرانو اونه وؤ موندلی مونږ د ډېرو خلفو لپاره

مَنْ عَقِبَ وَإِنْ وَجَدْنَا أَكْثَرَهُمْ لَفَسِقُونَ ﴿۵﴾

وَعِدَهُ پوره کول، او په تحقیق سره موندلی دی مونږه ډیر خلق خامخا فاسقان

﴿لَوْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾ دا زجر او تخويف دې منكرينوته د ((بهد)) په صله كښې چه لاه راښي نوبه معنی د ((بستين)) سره وي نودلته ترينه مراد واضح كيدل او خكاره كيدل دی د ﴿يَرْثُوكَ الْأَرْضَ﴾ نه مراد سكونت كونكي دی، مراد ترينه كفار مكه و ماحولها دی چه په وخت دنزول آيت كښې ژوندی وو، يعنی آيا دوى ته دمخكينو قومونو د حالاتونه دا خبره نه ده واضحه شوې چه كه چرې مونږ او غواړونودوى به هم دهغوئ په شان هلاك كړو خكه كوم سبب دهلاك دهغوئ وونوهغه جرم په دوى كښې هم موجود دې ﴿أَنْ لَوْ نَشَاءُ﴾ داجمله په تاويل دمفرد سره فاعل دې د ((بهد)) دپاره ﴿أَصَبْتُمْ﴾ عذاب به وركړودوى ته په سبب دگناهونودوى سره ﴿وَنُكَلِّجُ عَنْ قُلُوبِهِمْ﴾ داجمله مستانفه ده، مطلب ئې دادې چه دكوم قوم ضد او تعصب داسې ځائ ته اورسى چه هغه نه دښى دوعظ اوارشادنه متاثيركړي اونه د حالاتونه عبرت اخلى نوددغه شان ضد يانو، معاندينوپه زړونوالله تعالى مهرجباريت لگوى اود قبول دحق صلاحيت او استعدادو الانعمت ترينه سلب كوى نودوى بيانه اورى په سماع قبول سره

﴿تِلْكَ الْأَمْثَلُ﴾ داهم دمخكينو قومونو ذكر دې دپاره دتذكير د موجودو كفارو يعنى مخكينو كفاروته چه رسولان راغلل او واضحه معجزات ئې ورته ښكاره كړل نوهغوئ انكار او نكذيب او كړوا وضعدائى شروع كړواوپه كوم شى باندي چه ئې اول تكذيب كړې وونوبه خپله رايه باندي مضبوط اودريدل اكر كه واضح دلائل په حق باندي موجودو نودضداو عنادپه وجه به په هغوئ مهرجباريت لكيدلو ﴿كَذَلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ﴾ دغه شان دتولو كافرانو، مخكينى روستنى تولوپه زړونوباندي الله تعالى مهرلگوى ضد او عنادپه وجه، ﴿وَمَا وَجَدْنَا﴾ دامتعلق دې دتولو كافرانو دحال سره چه سبب د عذاب ارتكاب دخلاف عهدوو، د ﴿يَنْ عَهْدٍ﴾ نه مراد وفا د وعدې دتوحيد اود اقرار دربوبيت دالله تعالى ده چه په عالم ارواح كښې اخستې شوې ده او دانبياؤ په ذريعه دهغې ياددهانى تجديديه هردوركښې شوې دې، ﴿وَإِنْ وَجَدْنَا﴾ ان مخفف من المثقل دې اسم ئې ضمير شان مقدر دې، ﴿لَقَاسِيُونَهُ﴾ اى خارجين عن دائرة العهد.

ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ

بیا ولیرلو مونږ روستو د دغه پیغمبرانو نه ^{۱۱} موسی په معجزاتو زموږ سره فرعون ته او غمیانو د قوم دهغه ته

فَقَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَاقِبَةُ إِنَّكُمُ الْمُسْلِمُونَ ۝ وَقَالَ مُوسَىٰ

پس هغوی عنادا انکار وکړو دهغې نه، پس وگوره چه څرنگه شو انجام د فساد کوونکو او وه ویل موسی

يَهْرَعُونَ إِنِّي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ۝ حَقِيقٌ عَلَىٰ أَنْ لَا أَقُولَ عَلَىٰ اللَّهِ

ای فرعونه بیشکه زه رسول یم د رب العالمین د طرف نه کلک یم ^{۱۲} په دې چه نه به وایم په الله تعالی باندې

إِلَّا الْحَقُّ ۚ قَدْ جُمِعَ لَكُمْ بِمِثْقَةِ رَبِّكُمْ فَأَرْسِلْ مَعِيَ بَنِي إِسْرَائِيلَ ۝

سوا د حق نه، په تحقیق سره راوړې مې ده تاسوته واضحه معجزه د طرف د رب ستاسو نه، پس پرېږده څما سره بنی اسرائیل

قَالَ إِنْ كُنْتُمْ حَقًّا فَابْتَئُوا مِنِّي إِنْ كُنْتُمْ الصَّادِقِينَ ۝ فَالْتَمَسَ

وه ویل فرعون کجرې راوړې وې تا څه معجزه ^{۱۳} نویښکاره کړه هغه که ئې ته د رښتنو نه پس وغورځوله موسی

عَصَاةَ فَإِنَّا نُفَعِّمُكَ مِنْهُنَّ وَنُقَرِّعُكَ فَنَكَا ۝

همسا خپله پس ناگهانه هغه ښامار وو ^{۱۴} ښکاره او را وې ویستلو لاس خپل د گریبان نه پس ناگهانه هغه

بَيَّضَاءَ لِلْأُفْطَرِينَ ۝

تک سپین وو ^{۱۵} لپاره د نظر کوونکو

﴿ ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ مُوسَىٰ ﴾ داشپړمه قصه ده، دامتعلق ده دعوه اولی سره یعنی لکه څه

رنګه چه حضرت موسی علیه السلام داستقلال اوصبر مظاهره په تبلیغ کښې کړیده نوته هم صبر کوه

۱ - شپږمه قصه د اولي دعوي سره متعلق ده.

۲ - داته واقعاتونه اوله واقعه

۳ - د نبوت گواه

۴ - اول گواه

۵ - دوم گواه

اوزره کښې تنګی مه راوړه ﴿فَلَا يَكُنْ فِي سَكَدِكَ حَرَجٌ مِّنْهُ﴾ داقصه ددې ځای نه شروع ده اود ۲۰ع ۲۲ آیت نمبر ۱۲۲ باندې ختمیږي په دې کښې دحضرت موسی عليه السلام دزدنگي، مختلف اته واقعات ذکر شويدي هره واقعه دحضرت موسی عليه السلام عزیمت او استقلال تصویر دې اوله واقعه دموسی عليه السلام فرعون ته تلل اود توحید دعوت ورکول اود خپل قوم بنی اسرائیلو دآزادۍ مطالبه کول اومعجزات ځکاره کول اویادفرعون جادوگر جمع کول وغیره په دې کښې مذکور دی. ﴿فَلَمَّا﴾ ای کفروا ﴿يَا﴾ ای بالمعجزات یادامعنی ده چه باوجود درویت دمعجزاتونه ئ کفراوکړو، دې ته کفر عنادی ونیلې شی. ﴿حَقِيقٌ﴾ داصفت دې درسول یاخبر بعد خبرد ((ان)) دې یاخبر دمبتداء مخذوف دې ((ای اناحقیق))، حقیق په معنی د جدیر، یا خرنص، سره دې یادامبالغه ده په حق کښې ای ثابت مستمر، یعنی زه په حق باندې کلک اومستمر نیم ﴿إِنِّي رَسُولٌ﴾ بیان درسالت دې، ﴿حَقِيقٌ عَلَيَّ﴾ بیان دتوحید دې

﴿قَدْ جِئْتُكُمْ﴾ اثبات درسالت اود توحید دې ﴿فَأَرْسِلْ﴾ مطالبه دآزادۍ دقوم ده. دارسال معنی داده چه دوئ پریگده چه وطن اصلی شام ته لاړشی. بنی اسرائیل په زمانه د یوسف عليه السلام کښې مصر ته راغلی وو، نویا فرعون اوقبطیانودوئ خپل غلامان گرځولی وو. اوسخت سخت کارونه به ئ پرې کول، دحضرت موسی عليه السلام په ذریعه الله تعالی دوئ آزاد کړل. ذوهب رحمه الله نه روایت دې چه په مابین دزمانې دیوسف عليه السلام اود موسی عليه السلام کښې څلور سوره کاله وو. ﴿فَأَيَّ يَهَا﴾ فرعون دموسی عليه السلام نه درسالت دلیل اوگواه طلب کړو. نوحضرت موسی عليه السلام دوه گواهان پیش کړل، په یو کښې اشاره تخويف ته وه اوپه بل کښې بشارت وو، یعنی ددعوت دانکار انجام مصیبتونه اودائمی عذابونه دی اود دعوت دقبول انجام نور اودائمی خوشحالی دی. ﴿فَتَبَّانْ﴾ اژدها، ښامارته وائی په بل آیت کښې ((جان)) راغلیدې یعنی وړوکې مار، اوپه بل ځای کښې «حیه» راغلیدې یعنی مطلق مار. نوبعض حضرات وائی چه اول وړوکې وواوبیاترینه لویه اژدها جوړه شوه اوبعض وائی چه دحرکت په اعتبار سره ئ ورته «جان» ونیلې دې اود جوئ په اعتبار سره ئ ورته ثعبان ونیلې دې. اود ﴿ثُمَّ﴾ نه معلومه شوه چه حقیقه ماروو، نظربندی نه وه علامه شیرینی په السراج المنیر کښې ونیلی دی مارچه خوله کولاؤ کړه نوددواړو جاموپه مینځ کښې ئ اتیاگزه فاصله

وه يوه جامه ئ په ځمکه اوبل دفرعون دبنگلي په ديوال وه، اوپه لکن باندې نيغ اودريدو ديو ميل په مقداري طول وو، اوفرعون ته ئ رامنځ کړو نو فرعون په تيخته روان شو اودستونه پرې شروع شو نو څلورسوه واري دستونه اوشو، اوپه خلقيو حمله اوکړه نو پښخويشت زړه ترينه مړه شو، اوفرعون په چغوسر شو، موسی عليه السلام ته زاري ئ شروع کړه چه ماخلص کړه نوزه په تايعمان راوړم اوبنی اسرائيل آزادوم، نوچه موسی عليه السلام په لاس اونيولو نوعصا ترينه جوړه شوه، نو فرعون اووئيل چه څه بله معجزه هم شته دې نوموسى عليه السلام ورته لاس دترڅنه رااوباسلو نوداسې رنرئ کوله لکه نمر، اودزمکي اسمان درميان ئ رنر اکړو نوچه بياني په گريبان کښې داخل کړونودخپل مخکيني حالت په شان شو، ﴿الْمَلَأُ﴾ دبيضاسره متعلق دې اوپه دې کښې اشاره ده دپته چه رنر ادلاس داسې عجيبه غريبه اودعام عادت خلاف وه چه خلق به ئ تماشي ته جمع کيدل

قَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ إِنَّ هَذَا لَسِحْرٌ عَلَيْنَا ۖ يُرِيدُ أَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ

وه ويل غټانو د قوم د فرعون نه بيشکه دا موسی جادو گر دې ډير پوهه غواړي چه وباسي تاسو د ملک ستاسونه

فَمَاذَا كَأْمُرُونَ ۚ قَالُوا أَرْجِهْ وَأَخَاهُ وَأَرْسِلْ فِي الْمَدَائِنِ

پس څه حکم مشوره کوئ تاسو وه ويل هغوئ مهلت ورکړه ده لره او ورور د ده لره او وليږه په ښارونو کښې

خَبِيرِينَ ۖ يَأْتُوكَ بِكُلِّ سِحْرِ عَلَيْنَا ۚ وَجَاءَ السَّحَرَةُ فِرْعَوْنَ قَالُوا

راجمع کوونکي چه راوړي تاته هر جادو گر پوهه، ماهر او راغلل جادوگران فرعون ته، نو وه ويل دوي،

إِنَّ لَنَا لَأَجْرًا إِن كُنَّا نَمُنُّ بِالْغُلُوبِ ۚ قَالَ نَعَمْ وَإِنَّكُمْ لَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ۚ

بيشکه وي به مونږ لره څه اجرت انعام، کچرې شو مونږ غالب وه ويل فرعون او، اوبيشکه تاسو به خدا د مقربينو، خواصو نه ين

﴿قَالَ الْمَلَأُ﴾ فرعون دموسى عليه السلام دمعجزاتونه ډير او ويريديلو او خپل درباريان او خواص

ارکان مملکت ئ جمع کړل اول ئ په خپله اووئيل (کماي السورة الشعراء) چه داخلوئ

ساحر دې اوبيادده، په تائيد کښې نورو مشرانو دخپلوراياو اظهار اوکړو چه ﴿إِنَّكُمْ لَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ﴾

﴿يَم﴾ فرعون دموسى عليه السلام ددعوت نه په شدت سره انکار کوو، ليکن ددوي دکمال نه ئ

انکار نه شوکولې، نواقراری اوکړو لیکن تعبیری ترینه په داسې الفاظوسره اوکړوچه څوک پرې دحق گمان اونه کړی، اوددوئ دجدجهدمقصدئ په داسې اندازکښې خلغوته پیش کړوچه څوک ورته مائل نه شی . اوداطریقه داهل باطل په هردورکښې ده. نواوئ ونیل چه دموسی عليه السلام ساحردې خودعاموساحرانونه زیات ماهردې اودده. دتحریک اوجدوجهدمقصد دادې چه خلق خپل ځان ته مائل کړی اوبالآخرپه اقتدارقبضه اوکړی اودقبطیانو، بنی اسرائیلو، دازادئ اوحمايت په نامه ټول قبطیان چه ددی وطن، اصلی اوسیدونکی دی اوباسی اودملک په خزانوقبضه اوکړی. ﴿فَمَاذَا تَأْمُرُونَ﴾ داکلام دفرعون دې چه سردارانوته ئ اوونیل چه حالات ستاسوپه مخکښې دی نوددې په باره کښې ستاسو څه مشوره ده، ﴿قَالُوا أَتُحِبُّ﴾ ارجاء تاخیرته وائی، داصیغه دامرده په اصل کښې (ارحنه) دې لکه په قرمت دابن کثیر اوابوعمر وکښې دغه شان دې، ارکانواومشیرانوددربارمشوره ورکړه چه دموسی عليه السلام اوهارون عليه السلام چیلنج اومقابله دې فی الحال مؤخره شی اوددوئ دمقابلې دپاره دې ماهرین دفن راجمع کړې شی اودهغوئ په ذریعه سره دې مقابله اوکړې شی نودوئ زبردست کوشش شروع کړو اودملک داطرافواکنافونه ئ جادوگران طلب کړل. په دغه دورکښې په مصرکښې دسحرديره چرچه وه اودسحردتعلیم دپاره سکولونه، کالجونه وو. اوماهران استاذان وو، اوعادت الهیه دادې چه هرنبی له معجزه دهغې زمانې سره مناسب ورکوی. نودوئ دسحرپه تعلیم مزیدتوجه ورکړه اوبیای دیرساحران راجمع کړل. به مقدارکښې ئ دمفسرینومختلف اقوال دی یوقول داتيازرو دې. هرکله چه دوی جمع شونوپه رومبنی مجلس کښې ئ داخبره اوکړه ﴿إِنَّا لَنَجْزِي﴾ فیس اومعاوضه، ئ طلب کړه دباطل پرست خلغوهرعمل ددنیاوې مقصددپاره وی، اودانیياؤوله خبره داوی ﴿مَا أَنتُمْ بِمُعْجِزِينَ﴾ لټي ﴿هَٰذَا كَرَّكَ دَٰيْنِ وَيَٰ خُوجَ دَدْنِيَادْنَع دپاره اوشی اوبنیادئ دنیوی نفع وی نوهغه دین نه وی په حقیقت کښې اگرکه په ظاهرصورت کښې ددین لوی خدمت لیدلې شی. نوفرعون دوی ته اوونیل چه ﴿نَعَمْ وَلَٰكُمُ الْيَوْمَ الشُّعْرَىٰ﴾ یعنی تاسو خوصرف مال غواری اوزه به مال هم درکړم اوغهدې به هم درکړم، لکه په موجوده دورکښې په اسمبلیانو کښې په دی دواړوخیزونوسره ممبرانوخریدفروخت کیږی، علامه شیریننی وائی چه مددغوختل دفرعون دساحرانوته واضح دلیل دې په دې چه دې عاجزذلیل بنده دې اودارنگه طلب داجرت

دساحرانو دفرعون نه دليل دې په دې چه هغوی قادرنه ووپه دې چه داعیانونه سره سپین زرجوړ کړی. گنی نودفرعون نه به ئی طلب دمال نه کوو پخپله به ئی داحجارونه ذهب فضه جوړ کړی وو. نوپه دې آياتونو کښې تنبيه ده انسان ته په دې دقائقو. اوچه دهوکه نه شی په خبروداهل باطلو اوپه دروغود هغوی آه. اکثر سلاطین. لیدران. ساحران ډیرې لونی دعوی کوی او ډیر دروغ وای. په دوی دهوکه کیدل اوددوی نه متاثره کیدل نه دی پکار

قَالُوا يَمُوسَى إِنَّمَا أَنْتَ مُنْجِي وَامَّا أَنْ تَكُونَ نَحْنُ الْمُلُكَيْنِ ۝ قَالَ الْقَوَا ۝

وه ويل دوی ای موسی یا ته وغورزووه یا به شو صرف مونږ غورزوونکی اولاً وه ويل موسی وغورزوئ تاسو اول

فَلَمَّا الْقَوَا سَعَرُوا أَغْنَى الثَّانِیْنَ وَاسْتَرْهَبُوهُمُ

پس هرکله چه وغورزوولې هغوی خپلې هماغانې نو جادو ئې وکړو په سترگو د خلقو باندې او وې یړول دوی

وَجَاءُوا بِسِحْرِ عَظِيمٍ ۝

او راځي وړلو جادو لوی

﴿ قَالُوا يَكُومُوسَى ﴾ دساحرانوپه خپل سحر ډیره بهر وسه او اعتماد و نو موسی علیه السلام ته ئی او نیل چه یا ته خپل عصا و اچوه یا به مونږ، ﴿وَأَمَّا أَنْ تَكُونَ نَحْنُ الْمُلُكَيْنِ ﴾ (نح) ضمیر فصل دې په مابین داسم دکان او خبر کښې او خبر ﴿الْمُلُكَيْنِ ﴾ معرف باللام دې نو حصر فائده کوی. مطلب دادې چه ز مونږ سحر دومره عظیم دې چه صرف مونږ به القاء کونکی شوا و تاته به موقعه ملاونه شی. ساحرانو د موسی علیه السلام ادب او کړوچه مقدم ئی کړو په القاء کښې په خپلو نفسونو. نوپه دې وجه باندې ورته الله تعالی توفیق دایمان اود هدایت ورکړو، نو موسی علیه السلام ورته او فرمائیل ﴿ قَالَ الْقَوَا ﴾ مقصود ددینه حکم یا اذن د القاء د سحر نه دې ځکه سحر حرام دې او کفر دې خصوصاً چه د حق په مقابل کښې هم راشی او نبی د حرام حکم او اذن نه کوی بلکه مقصود اجتناب د احد الشقیین دې ځکه چه ساحرانو ددوؤ خبر و اختیار ورکړو چه یا ته القاء اولاً او کړه یائی مونږ کوؤ نو موسی علیه السلام ورته او فرمائیل چه زه دادویم شق اختیاروم چه تاسو اولاً القاء او کړئ، ددې دپاره چه حق واضح شی. ﴿سَعَرُوا أَعْمِیْنَ الثَّانِیْنَ ﴾ داسحر د نظر بندئ وو، دعامو خلقو او د موسی علیه السلام په قوت خیالیه باندې ئی کړې وو.

اودانیایو به قوه عاقله باندې سحرارنه شی کولی ﴿وَأَسْرَهُبُوهُمْ﴾ سین زاید دی بدمب لغی
 دباره دې یعنی خلق ئی دیروویرول اورعب هیئت ئی یری غالب کرو. ﴿یَسْخَرُ عَظِيمٍ﴾ دومره
 لوی سحر ووجه ساحرانو اودهغوئ استاذانوته داعلم وو چه ددینه لوی سحرستنه اوکه جری
 به دې باندې څوک غالب شو نوهغه به ساحرنه وی بلکه نبی به وی. دساحرانو دسحر به وجه
 عام خلق اوویریدل. اودموسی علیه السلام په نفس کښې هم به دی وجه خوف اوخطر د راغله چه
 اظهارحق به اونه شی. ځکه چه دوی ډیرماران جوړ کړل اوخما دعصانه به یومارجوېسی.
 نودحق وضوح اوغلبه به رانه شی. ﴿فَأَوْجَسَ فِي نَفْسِهِ خِيفَةً مُّوسَى﴾ هم دامعنی ده. اودامطلب نه
 دې چه موسی علیه السلام دسحر دساحرانو نه ویریدو

وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ أَنْ أَلِيَّ عَصَاكَ فَإِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ ﴿٥٥﴾

اووحی وکړه موږ موسی ته چه وغورزووه هسا خپله پس ناگاهه ئی تیر کړل هغه چه ده دوی جوړول به سحر سره

فَوَقَّعَ الْحَقُّ وَبَطَلَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٥٦﴾ فَغُلِبُوا هُنَاكَ

پس بنکاره شو حق او بې کاره (فیل) شو هغه عملونه چه دوی کول پس مغلوب شو دوی به دغه ځای کښی

وَانْقَلَبُوا طَائِفَتًا ٥٧ وَاللّٰهُ السَّحْرَةُ مُجِيبٌ ﴿٥٨﴾ قَالُوا اٰمَنَّا

اووابس شودلیل. شرمیدلی اووه غورزولې شو ساحران سجده کوونکی وه ویل دوی ایمان راوړې دی موږ

يَرْبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٥٩﴾ رَبِّ مُوسَىٰ وَهَارُونَ ﴿٦٠﴾ قَالَ فِرْعَوْنُ اَمْنُكُمْ بِهٖ

به رب العالمین باندې چه رب د موسی او هارون دې وه ویل فرعون آیا ایمان راوړو تاسو به ده باندی

قَبْلَ اَنْ اَذْنَ لَكُمْۚ اِنَّ هٰذَا لَمَكْرٌ مَّكْرُمُوْهُ فِي الْمَدِيْنَةِ لِتُخْرِجُوْا

مخکښ د اجازت ځماته. بیشکه دا یو چل ول دې چه تاسو جوړ کړې دې په دې ښار کښی لباره د دی چه ویاسی سو

مِنْهَا اَهْلَهَاۙ فَسَوْفَ تَعْلَمُوْنَ ﴿٦١﴾ لَا تَقْطَعْنَ اَيْدِيَكُمْ وَاَرْجُلَكُمْ مِّنْ خِلَافٍ

د دینه اوسیدونکی د دې. پس زرده چه پوهه به شی تاسو خامغا به پریکړم لاسونه ستاسی اوځی ستاسی اذل بدل

ثُمَّ لَأَصْلَبْنَكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٥٠﴾ قَالُوا إِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ ﴿٥١﴾

بيا به خامخا په سولئ کړم تاسو ټول وه وئيل دوي بيشکه مونږ خپل رب طرف ته گرځيدونکي ټلونکي يو

وَمَا تَنْهَاهُمْ مِنَّا إِلَّا أَنْ أَمَّنَّا بِرَبِّنَا لَنَا حَآمُؤُنَا ﴿٥٢﴾

او ته بد نه گڼي زمونږ نه مگر دا خبره چه ايمان راوړي دې مونږ په آيتونو د رب خپل هرکله چه راغلل مونږ نه

رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَقَّفْنَا مُسْلِمِينَ ﴿٥٣﴾

اې ربه زمونږ راتوني کړه په مونږ ډير صبر او وفات کړه مونږ په حالت داسلام

﴿وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ﴾ په ميدان کښې باطل په زور او قوت سره ښکاره شو. عادت الهی

دادې چه ترڅو يوړې چه حق د باطل په مقابله کښې په حرکت کښې نه وی راغلي نوباطل نه

ختمیږي. او کله چه حق په حرکت کښې راشی نوباطل لاړشی، موسی عليه السلام چه حق، عصا، ته

حرکت ورکړ ونوباطل ورک شو ﴿تَلْقَفُ﴾ ای تېلغ، کوم شی چه آسانی سره، بې تکلفه په مړی

کښې تیريږي لکه اوبه، حلوا، نوپه هغې کښې دامستعملیږي نودوي چه کوم ماران جوړ کړی

وونوعصاهغه اوخوړل ختم ئ کړه، اوبعض وائی چه هغوی درسواوعصاگانونه ماران جوړ کړی

ووپه سحر سره نوپه عصاره دسحراثرختم شو، نودتلقف(تیرول) مطلب دادې چه

دسحراثترینه ختم شو، ﴿يَكُونُ﴾ افک اړولوته وائی داصل نه او دروغ اوباطل ته افک ځکه

وانی چه په هغې کښ اړول اوتبدیل وی داصل نه ﴿فَوَقَّعَ لَقْنُ﴾ ای ظهر ﴿فَقِيلُوا﴾ فرعونیان

په دې عظیمه مقابله کښې مغلوبه شواوشرمیدلی واپس شو، ﴿وَأَلْقَىٰ السَّحَرَةُ سِحْرَ بَيْنَ﴾ دحق

دظهورنه بعدساحرانوايمان راوړواوپه سجده پریوتل، أَلْقَى دمجهول صیغه ده، اوغورخولې

شوساحران سجده کونکی، په دې کښې اشاره ده چه دالله تعالی دطرفه دهدایت نوریه دومره

ډیرمقدار سره راغې چه گویاکښې دوي بې اختیاره په سجده پریوتل، اوکوم خلق چه فرعون

دموسی عليه السلام دمغلوب کولودپاره اودمقابله دپاره راوستې ووهغوی دفرعون دمغلوب

کولو سبب شو. اودده مقابله ته راغله، ساحرانودحضرت موسی عليه السلام ادب اوکړونواله تعالی

ورته نعمت دایمان ورکړو، ((من اتان عشي اتيه هرولة)) د بنده لگ عمل کله دلوی خیر سبب

وَبَدَّرَكَ ۚ وَالْهَتَّكَ ۚ قَالَ سَنَقُولُ أَبْنَاءَهُمْ وَنَسْتَعِي

او دوی بریردی بندگی سنا او د معبودانو ستا. وه وئیل فرعون زرده چه قتلوو به خامن د دوی او جوندی به بریردو

نِسَاءَهُمْ ۚ وَأَنَا فَوْقَهُمْ فَهُمْ رُونَ ﴿٥٠﴾ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ اسْتَعِينُوا بِاللّٰهِ

جنکی د دوی. او بیشکه مونږ په دوی باندې زورور یو. وه وئیل موسی قوم خپل ته مدد غواړئ د الله تعالی ته

وَاصْبِرُوا ۚ إِنَّ الْأَرْضَ لِلّٰهِ يُورِثُهَا مَنْ يَّشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ ۚ

او صبر کوئ. یشکه زمکه د الله تعالی په اختیار کښې ده. ورکوی ئې هغه چا ته چه خوښه ئې شی د بندگانو څلونه

وَالْعَالِيَةِ لِلْمُتَّقِينَ ﴿٥١﴾ قَالُوا أَوْفَيْنَا مِنْ قَبْلُ أَنْ تَأْتِيَنَا وَمِنْ بَعْدِ مَا جِئْتَنَا ۚ

اوبه انجام د متقیانو دې. وه وئیل دوی تکلیفونه را کړې شويدي مونږ ته مخکښ د راتلو ستا نه او روستو د راتلو ستا نه.

قَالَ عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَنْ يُهْلِكَ عُدُوَّكُمْ وَيَسْتَخْلِفَكُمْ فِي الْأَرْضِ

وه وئیل موسی نږدې ده چه رب ستاسو هلاک به کړي دشمن ستاسې. او خلیفه گان به وگرزوي تاسو په زمکه کښ

فَيَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ ﴿٥٢﴾

پس گوري به چه څرنگه عمل کوئ تاسو

﴿وَقَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ﴾ دادويمه واقعه احوال دې د احوالود موسی علیه السلام نه. په دې

کښې دنورو مصیبتونو بیان دې په موسی علیه السلام اودده په قوم، اوددوی دثبیت بیان دې. بعض

درباریانو دفرعون دته دامشوره ورکړه چه موسی علیه السلام اودده ملگری ختمول پکار دی ځکه چه

دوی فساد پیدا کوی په بیان دحق سره او مخالف پارتی جوړه وی ﴿أَتَذَرُ﴾ استفهام انکاری په

معنی دلاینفی سره دې یعنی ددوی پریخودل نه دی پکار ځکه چه دې باغی دې اود حکومت

باغی ته سزا ورکول پکاروی نو فرعون دامشوره قبوله کړه اوسزای تجویز کړه. قتل داو لاددنی

اسرائیلو. ﴿وَالْهَتَّكَ﴾ اکثر مفسرین وائی چه ددینه مراد هغه معبودان دی چه په مصر کښې

دهغې عبادت په امر دفرعون سره کیدلو، چه هغوی ته ئی، رب ادنی. وئیل او خپل خان ته ئی

(ربکم الاعلی) وئیل اوددغه معبودانو صورتونه، بعض دغوايي، بعض د گد اوبعض دنمر

برگمن وو، فرعون دیته رب ادنی وئیل اودا خبره چه ئی کړې وه ﴿مَا هَلَمْتُ لَكُمْ مِنْ آلِهَةٍ﴾ نوددینه ئی مقصود انکار وود و د الله تعالی نه چه معبود حقیقی برحق هی اود ادنی معبود انونفی مقصود نه وه. بعض مفسرین لکه شاه عبدالقادر رحمه الله وائی چه ښهمن په دربار کښې دده عبادت کیدلو، اوباهرئ خپل تصویرونه مجسمې نسیم کړې وې. او خلقونه ئی دهغې د عبادت کولو حکم کړې وونود ((الهنک)) نه دغه مراد دی. ﴿قَالَ فِرْعَوْنُ﴾ فرعون او وئیل چه زه دخپل مخکینی دستور مطابق دینی اسرائیلو خامن قتلول دوباره شروع کړم. ددې دپاره چه زمونږ غلبه برقرار پاتې شی. ﴿وَاِنَّا قَوْمُهُمْ فُتُوْرَتُ﴾ یعنی فرعون او وئیل چه بنی اسرائیل کمزوری دی نودوئ فسادنشی کولې. اگر که وقتی طور دوی به یوه ناظره کښې غالب شو، بلکه مونږ غالب یواودوئ ترقی ته نه پریگدو. ﴿قَالَ مُوسٰی لِقَوْمِیْ اَسْتَوِیْوْا﴾ موسی علیه السلام خپل قوم ته تسلی ورکړه، اود مصیبت ددفع کولو دپاره ئی وره دوه علاجه اوخودل چه یو صبر دې، چه مفتاح الفرج دې اودویم استعانت بالله دې. مصیبتونه راوستل اوزائل کول دالله تعالی په قدرت کښې دی نو ددې وجې نه هغه طرف ته متوجه کیدل اود هغه نه مددغوختل دکامیابی ذریعه ده، اودوه بشارتونه ئی ذکر کړل یودنیوی چه ﴿اِنَّکُمْ اِلَیْهِ رَاجِعُوْنَ﴾ دویم اخروی چه ﴿وَالْمَرْبُّهُ لَشَدِیْقٌ﴾ ﴿قَالُوا اَوْیْیْنَا﴾ دادبنی اسرائیلو شکوه ده اود تثبت بیان هم دې، بنی اسرائیلو دخپلو مصیبتونو شکایت اوکړو چه مخکښې هم فرعون زمونږ اولادونه قتلول اود ذلت کارونه بیگار اخستلو اوستا دراتللونه بعدیاد اسلسله شروع شوه نوموسی علیه السلام دوی ته ډاډ، تسلی ورکړه. ﴿عَسٰی رَجَّکُمْ﴾ یعنی دالله تعالی مرسته اود مدد زدر رسیدونکې دې، تاسوبه اووینی چه دغه دشمن به مو هلاک شی اود دوی داموالو املاکو مالکان به تاسوشی، لیکن دا خبره یاده لرئ چه لکه نن په سختی او غلامی کښې ستاسو امتحان اخستی کیرې نودغسې به په خوشحالی او آزادی کښې هم ستاسې ازمنت کیدې شی، چه دکوم حد پورې تاسو دالله تعالی دنعمتونو قدر، اوشکر گذاری کوئ

وَلَقَدْ أَخَذْنَا آلَ فِرْعَوْنَ بِالسِّنِينَ وَنَقْصٍ مِّنَ الثَّمَرَاتِ

او په نقص سره نیولی وو^۱ مونږ فرعونیان په کلونو د سوکړې (قحط) سره او په کموالی د موږ سره

لَعَلَّهُمْ يَذْكُرُونَ ۝ فَإِنَّا جَاءَهُمُ الْحَسَنَةُ قَالُوا لَنَا هَذِهِ

لپاره د دې چه دوی نصیحت واخلی پس هرکله چه به راغله دوی ته خوشحالی ویل به دوی دا حق زمونږ دی

وَإِن تُصِيبَهُمْ سَيِّئَةٌ يَّقَظِرُوا بِمُوسَى وَمَنْ مَعَهُ ۚ أَلَا

اوکه وبه رسیدو دوی ته څه تکلیف نو بدفالی به نیوله دوی په موسی او په ملگرو د ده سره. خبردار

إِنَّمَا ظَهَرَهُمْ عِنْدَ اللَّهِ وَلَكِنْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ۝

بیشکه سپړه والي د دوی مقرر وو په نزد د الله تعالی لیکن ډیر د دوی نه نه پوهیږی

﴿وَلَقَدْ أَخَذْنَا آلَ فِرْعَوْنَ﴾ دادریمه واقعه احوال دې، په دې کښې دبنی اسرائیلوسره

امداداوپه فرعونیانو د اوو(۷) عذابونو ذکر دې، سنت الله دادې چه مخالفینودحق ته اولاً

خفیفه سزاوړکولې شی. ددې دپاره چه دوی حق قبول کړی لیکن کله چه دوی دضداوتعصب

نه واپس نه شی نوییا ورته عذاب استیصال روکولې شی،نوپه فرعونیانو باندې هم ددې سنت

مطابق اولاً خفیف عذابونه شروع شو، نوچه دوی ته به کله آرام، خوشحالی ملا شوه نووئیل

به ئی چه دازمونږ خویي اوکمال دې اوچه عذاب او تکلیف به ورته اورسیدونودوی به په موسی

علیه السلام اوپه قوم دده بدفالی نیوله چه دا عذابونه ددوی په وجه راغلیدی حالانکه دادودوی

دخیلو بداعمالونتیجه وه، اوآخردوی دخپل مسخ شوی فطرت مطابق فیصله اوکړه حضرت

موسی علیهم السلام ته ئی اووئیل چه هر قسم معجزه سزاچه ته مونږ ته پیش کړې خو مونږ ایمان نه

راوړو. نودخفیف عذابونونه بعدپه دوی عذاب استیصال راغلو. ﴿وَالسِّنِينَ﴾ دا اول عذاب

دې داجمع د ((سنه)) ده په معنی دمطلق کال سره لیکن په محاوره کښې ددې اطلاق دقحط په

کال باندې کیږی اودلته هم دامعنی مرادده ﴿وَنَقْصٍ مِّنَ الثَّمَرَاتِ﴾ دادویم عذاب ووچه

باغونوبه ئی میوې نه کولې حتی چه په اونه کښې به صرف یوه دانه یادوه پیدا کیدلې. نمرات

میزونه اونور آمدنی او تجارتی منافعوته هم شامل دی. قتاده رضی الله عنه وائی حه عذاب دسین بانه و اوصحرا و الودیه و، اونقص من الثمرات دکلو او بنارونو دیاره و. «لَقَلَّهْمُ» یعنی اعدابونه راوستل ددی دیاره و و چه دوی ترینه عبرت اونصیحت حاصل کری. حضرت عیدبن جیر رضی الله تعالی عنه نه روایت دی چه فرعون خلورسوه کاله عمرتیر کړیدی. اودرې سوه شل کالونو کنې په ده هیڅ تکلیف بیماری نه ده راغلې او که چری په ده باندی ږدیالوگه بابخار، راغلې وې نوده به دخدای دعوه نه وې کړې

﴿فَإِذَا جَاءَهُمُ الْمَسَّةُ﴾ یعنی عذاب راوستل خوددې دیاره و و چه دوی عبرت حاصل کړی لیکن دوی عبرت حاصل نه کړ و بلکه چه کله به په دوی باندې خوشحالی او خه حالت راغلونو هغه به ئ خپل کمال گنړلو او چه تکلیف به راغلو نویه موسی اوده به ملگرو به ئ بدالی نیوله. «الْمَسَّةُ» معرف باللام او په ﴿فَإِذَا﴾ سره چه دقطعیه دیاره دې ذکر سو. په دې کنې اشاره ده کثرت او قطعیه ته، او ﴿سَيِّئَةً﴾ منکر او په (ان) سره چه د شک دیاره دې ذکر شود دیاره داشارې قلت او عدم اصالت ته ﴿يَعْلَمُوا﴾ بدفالی به ئ نیوله. دا دطیرنه مستق دې هغوی به په مرغه سره فال اچولو، چه خی طرف ته به والوتلو، نو دا نیک فال وواو چه جب طرف ته به ئ هوا او کړه نو دا بدفال وو.

وَقَالُوا مَهْمَا كَانَتْآ مِنْ آيَةٍ لِّتَسْحَرَكَا

اوده وئیل فرعونیانو ای موسی هر هغه څه چه ته راوړی مونږ ته هغه، څه معجزه د دې لپاره چه جادو وکړی به مونږ

يَهَا لَمَّا كُنْ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ ۝ فَارْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ

په هغې سره پس نه یو مونږ په تا ایمان راوړونکی پس راوړو مونږ به دوی باندې طوفان او ملخان او سړی

وَالضَّفَادِعَ وَالْأَنَامَ ۚ فَاَسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُّجْرِمِينَ ۝

او چندڅي او وینې نشانې وې جدا جدا پس دوی تکبر وکړو او وؤ دوی قوم مجرمان

﴿وَقَالُوا مَهْمَا﴾ دوی دخپل مسخ شده فطرت مطابق واضحه جواب ورکړو چه هرفم

معجزه چه مونږ ته ښکاره شی مونږ ایمان نه راوړو، په لفظ د «مهما» کنې درې قوله دی بوداچه داپه اصل کنې «ماما» دې اول الف په هاء سره بدل شویدی، دویم داچه داپه اصل

کښې مرکب دې «دمنه» نه چه په معنی دکف اومنع سره دې اود(ما، شرطیه نه. دریم داچه دا کلمه براسها ده. موضوع ده دپاره دزیادت عموم «هرهغه شی» او ددې وجه نه داسور دقضیه موجه کلیه واقع کیږی. ﴿مِنْ أَمَلٍ﴾ بیان دمهما دې، ﴿مَهْمَا﴾ مرفوع محلاً دې مبتداده. اسم شرط دې ﴿ثَلَاثًا﴾ په ده سره مجزوم دې فعل شرط دې او په نیز دبعض نحانو فعل شرط خبر د «مهما» دې اوپه نیزد بعض جزاء ده یعنی ﴿فَمَا تَخَنُّ لَكَ يٰمُؤْمِنِيْنَ﴾ خبر دې اوپه نیز دبعضو مجموعه دفعل شرط اوجزاء خبردې. ﴿لَقَسْرًا﴾ دضددوجه نه هرایت اومعجزې ته جادو وائی. ﴿فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ﴾ دادریم عذاب وو، طوفان په اصل کښې مطلق هرهغه شی ته وائی چه احاطه ئی کړې وی، چاپیره شوې وی دلته ترینه مرادایاموت کښیردې لکه داروایت دې دابن عباس رضی الله عنه نه یاترینه طاعون مراددې لکه داروایت دې دحضرت عائشه رضی الله عنها نه اودابو قلابه رحمه الله نه روایت دې چه مراد ترینه جُدري «ننکی. چیچک» دې چه دا عذاب اول په دوئ شروع شوې وؤ، اومشهوره داده چه مراد طوفان داوبودې. سعید بن جبیر وائی چه هرکله ساحرانوایمان راؤړواو فرعون مغلوب واپس شوپه خپل کفریاندې محکم شونوالله تعالی په دوئ مسلسل عذابونه شروع کړل، اول پرې سنین، قحطونه راغلل، اونقص الثمرات راغلل اوددینه قبل ئ ورته یدیبضا، عصاء والامعجزه ښکاره کړې وه. اودوئ ایمان نه ووراؤړې نوبیال الله تعالی په دوئ طوفان نازل کړوچه داسمان نه ډیرباران اوشونودقبطیانو په کورونواو فصلونوکښې دومره اوبه اووریدې چه په ولاړې به ئ مرئ ته رسیدلې اودوئ به شپه اوورخ ولاړونه خوب وو، نه ارام، اوواړه ماشومان به ئ په اوچتوخایونو کینولی وو، اودسبیطیانو(بنی اسرائیلو) کورونه ورسره پیوست وو لیکن په هغې یوقطره اوبه هم نه وې ننوتې، داطوفان په دوئ باندې یوه هفته وو. دیوم السبت «دهفتې ورخ» نه دبل سبت پورې، نودوئ گبراؤشوچه جان، مال موهلاکیرې نودموسی علیه السلام سره ئ عهداوکړو چه ته دعاء اوکړه چه داعذاب دفع شی نومونږ به ایمان راؤړو. اطاعت به کوؤ. نوالله تعالی ددوئ نه طوفان بندکړو، اوهواراغله اوزمکه وچه شوه اودزمکې نه داسې گیاو فصلونه پیدا شوچه دهغې مثال نه وونودوئ اووئیل چه دکوم خیزنه چه مونږ بیریدلی وو هغه خوزمونږ دپاره لوی نعمت وو، نوبیائی سرکشی نافرمانی شروع کړه اووئ وئیل چه مونږ نه ایمان راؤړو اونه بنی اسرائیل آزادوو، نوالله تعالی په دوئ باندې څلورم عذاب راؤلړه

﴿وَالْجُرَادُ﴾ ملخانو ددوئ فصلونه اومیوی اوخوړلې. په بعض روایانو کې دې چه ددوئ پکړونو هغه دروازې چه د لرگووی هغه اودارنگه چهتونه اوکړې اونورد کورساتونه ئ وځول، داصر ف دقبطیانو په فصلونو او کورونو مسلط وو. دبنی اسرائیلو کورونه مالونه ترینه محفوظ وو، نو ددوئ بیابانګر اوښو، اوعهدئ اوکړو اوموسی عليه السلام ته ئ اووئیل چه ته دعاوکره چه دا عذاب دفع شی، مونږ به ایمان راوړو، نوموسی عليه السلام دعاوکره اوباهر راغی په خپله عصاسره ئ اشاره اوکره مشرق اومغرب طرف ته نوملخان، ټول روان شو مشرق مغرب نه اوچه کوم طرف ته به ئ اشاره کوله په عصاسره نوملخان به دغه طرف نه تلل اوددوئ نه عذاب دفع شواودوئ مطمئن شو، نویبائی وعده خلاقی اوسرکشی شروع کړه، نوالله تعالی په دوی باندې، پنځم عذاب دامسلط کړو﴿وَالْقُمَّلُ﴾ قمل هغه سپڼو ته وه وائی چه په بدن اووېستو کېنې پیدا کېږی اوچپچل کوی اوهغې ته هم وائی چه په غله کېنې پیدا کېږی اودغلی نه مغزاوخورئ، هغې ته سپړئ وائیېلې شی، اودارنگه هغې ته هم وئیېلې شی چه په حیوان توبورې اوسی چه هغې ته کُنې وئیېلې شی، دلته داټول قسمونه مراد کیدې شی اودارنگه وروګې، برورې، داټول په کېنې داخل دی، ددینه بعد بیابان شپږم عذاب داوؤ چه

﴿وَالصَّغَاوُجُ﴾ چندخې ئ په کورونو کېنې اوبه لوخو کېنې اودخوراک سکاګ په څیزونو کېنې دومره ډیرې پیدا شوې چه هیڅ شی ترینه نه شویچ کیدلې، لوخی، بسترې، هرڅئ دچندخو انبار لګیدلې وو، دخوراک اوخبرو کولو په وخت کېنې به په خوله کېنې ننوتلې. په بسترو باندې دومره په کثرت سره وې چه خوب آرام ترینه نه شو کیدلې، بیابانم عذاب داوؤ چه

﴿وَالدَّمَ﴾ دقبطیانو په اوبوکې وینی وې اودبنی اسرائیلو اوبه به صفاوې، اوبنی اسرائیلو به چه په څه لوخی کېنې اوبه رواغستلې نو صفا به وې اوچه قبطی له به ئ ورکړې نویبانه په کېنې وینه وه، بلکه په یولوخی کېنې به ئ اوبه راواخستلې او په یو وار به چه ترینه سبطی اوقبطی سکلي نو د سبطی خولې ته به صفا اوبه راتلې اودقبطی خولی ته به وینه ورتله. به دې عذابونو کېنې هر عذاب اوه ورځې وو، اودیو عذاب اوبل عذاب په درمیان کېنې به یوه میاشت وقفه اومهلت وو، داوه عذابونه آیات بینات دی اودوه مخکېنې ذکر شویدی، عصا، یدییضا، دامجموعه نهه شو، دپته ئ تسع آیات بینت وئیېلې دی په سورت بنی اسرائیل کېنې

﴿مَکَيْنٌ مُّثَلَّتُو﴾ داحال دې د «مفصل» نه، معنی داده چه دلالت ئ واضح وو، شک نه

کوو عاقل په دې کښې چه د آیات الهیه دی اوسحرجادونه دې، یادامعنی ده چه جداجداوې په زمانه کښې دهریواودبلی په درمیان کښې یوه میاشت مهلت اووقفه وه، په بعض روایاتوکښې دی چه داتسع آیات په تسع سنین کښې وو

وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ قَالُوا لِمُوسَى اذْعُ لَنَا رَبَّكَ

اوهرکله چه به راغې به دوی باندي یوعذاب نو ویل به دوی چه ای موسی دعاوکه زمونږلپاره د خپل رب به بارکه کښې

بِمَا عَاهَدَ عِنْدَكَ لَئِنْ كَشَفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ

به سبب د دی چه وعده ئې کړیده ستاسره ، کچرې لرې کړو تا (په دعا، سره) زمونږ نه دا عذاب خامخا به مونږ احسان راوړو

لَكَ وَلَتُرْسَلَنَّ مَعَكَ نَبِيٍّ إِسْرَءِيلَ ۖ فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمُ الرِّجْزَ

په تا باندي او خامخا به پرېږدو ستاسره بنی اسرائیل . پس هرکله چه لرې کړو مونږ د دوی نه عذاب.

إِلَى أَجَلٍ هُمْ بِلُغْوِهِ إِذَا هُمْ يَنْكُفُونَ ۝ فَانْتَقَبْنَا مِنْهُمْ

د یو نښتې پورې چه دوی به رسیدونکی وو هغې ته نو دغه وخت به ماتوله دوی وعده پس بدل واخست مونږ د دوی نه

فَاغْرَقْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ ۝

پس غرق کړل مونږ دوی په دریاب کښې په سبب ددې چه دوی تکذیب کولوزمونږ د آیتونو او وو دوی د هغې نه بې پروا

وَأَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا يُسْتَضَعُونَ مَشَارِقَ الْأَرْضِ وَمَغَارِبَهَا

اوپه میراث سره ورکړه مونږ هغه قوم ته چه کمزوری کړې شوی وو مشرقی طرفونه د زمکې او مغربی طرفونه د دې

الْبَيْتِ بَرَكْنَا فِيهَا ۖ وَنَمَكَّنَّاكَ رَبُّكَ الْحُسَيْنِ عَلَى نَبِيِّ إِسْرَءِيلَ ۖ

هغه زمکه چه برکتونه اچولی دی مونږ په هغې کښې، او پوره شوه ښائسته وعده د رب ستا د بنی اسرائیلو سره

بِمَا صَبَرْتُمْ وَمَوْعِدُنَا مَا كَانَ يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُ وَمَا كَانُوا

به سبب د دې چه دوی صبر کړې وو، او هلاک کړل مونږ هغه چه جوړول به فرعون او قوم د ده او هغه چه دوی

يَقُولُونَ ۝ وَجُوزًا بِمِثْقَىٰ أُسْرَائِيلَ الْبَحْرَ فَأَتَوْا عَلَىٰ قَوْمٍ

یہ کہتے ہیں کہ جوڑوں، اوپورے ویستل مونہ بنی اسرائیل^۱ د دریاب نہ نو راغلل دوی بہ یو داسی ہو، مانتی

يُفَكِّكُونَ عَلَىٰ أَصْنَامِهِمْ قَالُوا لِمُوسَىٰ اجْعَلْ لَنَا إِلَهًا كَمَا لَهُمْ آلِهَةٌ

یہ عبادت نہی کولو د بتانو خپلو، وه وئیل دوی چه ای موسی جوړ کړه ز مونږ لپاره یو بت لکه چه د دوی لپاره دی بتان.

قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ فَجْهَلُونَ ۝

وه وئیل موسی: بیشکه تاسو داسی قوم یی چه جهالت کوئ

﴿وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ﴾ ددې نه مرادهغه عذابونه دی چه په ماقبل کښې ذکر شو دسعید بن جبرینه روایت دي چه ددینه مراد طاعون دي چه په قبطیانو مسلط شوې وو، اوپه یوه ورځ کښې ترینه اویازره کسان مړه شوی وو، امام رازی رحمته الله علیه وای چه اول قول صحیح دي ځکه چه الرجز معرف بلام العهد دي معهود هغه عذاب دي چه مذکور سابقاً دي، ﴿يَنصُرُوا أَذَىٰ لَنَا رَبِّكَ﴾ ریتانی اونه وئیل دتکبر دوجې نه ﴿يَمَّا عَهْدَ عِنْدَكَ﴾ بما، جار مجرور متعلق دی دا دغ سره یعنی اوغواره، اوسوال اوکړه دخپل رب نه دهغه څه چه تاسره یی وعده کړې ده، هغه داچه په توبه اویمان راوړلوسره به عذاب دفع کیږی یعنی د عذاب د دفع کیدلو دعا اوکړه نومونږ به ایمان راوړو یا (باء) سببیه ده، اوما مصدریه دي یعنی په سبب دعهده د تاسره، دعهده نه مراد نبوت دي بااجابت د دعادي او نبوت ته عهد ځکه وای چه الله تعالی عهد کړيدي چه اکرام دنیی کوی

﴿لَئِنْ كُنتُمْ﴾ که ستا په دعاسره عذاب دفع شو، ﴿إِلَّا أَجَلٌ﴾ داجل نه مرادهغه

حد زمانې دي چه په هغې کښې به د عذاب وقفه وه یا ترینه مراد وخت دغرق دي، ﴿فَأَعْرَقْنَاهُمْ﴾ مخکښې عذابونه داستیصال دپاره نه وو، بلکه دعبرت دحاصلو لودپاره وو چه رجوع الی الله اوکړی، لیکن هرکله چه دوی عبرت حاصل نه کړو اورجوع الی الله یی اونه کړه نویه دوی عذاب استیصال راغي اوپه دریاب کښې غرق شوتیا شو، په دې آیت کښې سبب دغرق دوه ذکر شو، نکذیب او غفلت، اگرکه د دوی نورهم ډیر گناهونه وو چه هغه ټول سبب دغرق دپاره وو.

خودادواره دنوروگناهونودپاره بنياداوچر وو، نوددوي ذکر او شو، اودنورونفي نه ده شوې. اوکه
 خوک سوال اوکړي چه غفلت خوغير اختياري امر دې نوداخه رنگه سبب د عذاب کيدې شي، نو
 جواب دادې چه د غفلت نه مراد اعراض دې د آياتونو نه والنفات نه کول دي اودانو هين دې،
 نودااختياري امر دې، ﴿الْقَوْمَ الَّذِينَ﴾ بنی اسرائيل ترينه مراد دې ﴿يُسْتَعْمَلُونَ﴾ کمزوري
 کړې شوي وو په مصر کښې، غلامان ئ ترينه جوړ کړي وو، اوخامن ئ ورته ذبح کول اوسخت
 کارونه، بيگارنې پرې کولو، ﴿تُسَكَّرُ الْأَرْضُ وَمَعْرُوبَهَا﴾ کنايه ده دتولواطرافو، جوانونه،
 او د ﴿الْأَرْضِ﴾ نه زمکه دشام يادمصر ده يادواره دي لکه داقول دجمهورودې، په شام کښې
 برکتونه باطني هم دي چه مسکن اومدفن دانبياء عليهم السلام دې اوظاهري هم دي، کثرت
 دارزاقواو شمارو، اومصر هم محل دبرکاتواو شمارودې حضرت عمر فاروق رضی الله عنه فرماني
 چه دمصر دريائ نيل سيدالانهار دې حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنه فرماني چه دبرکاتويه
 لسو حصو کښې نهه حصې برکتونه په مصر کښې دي اوباقی يوه حصه په توله زمکه کښې ده
 بحر، ﴿وَقَمَّتْ لَكُمُ رَيْكُ الْحَقِّ﴾ (الحسني) صفت د (کلمه) دپاره دې يعنی پوره شوه ښکلي
 وعده درب ستا، چه دبنی اسرائيلوسره ئ کړي وه چه ﴿عَسَى رَبُّكُمْ أَنْ يُهْلِكَ عُدُوَّكُمْ﴾ هلاک
 ددشمن اود غلامی نه آزاديدل اود دشمن دملک اوما مالکان گرځيدل دي ﴿يَا صَبْرًا﴾ په
 دې کښې اشاره ده چه صبر د انعام او د ترقی او کاميابی دپاره سبب دې

﴿وَدَمَّرْنَا مَا كَانَتْ يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ﴾ دمار هلاکت ته وائی، يعنی کوم مظاهر، مناظر چه
 فرعونيانو دکبراونخوت د اظهار دپاره جوړ کړي وو هغه پخې پخې مانی، ښکلې خرابې، وزايې
 شوې په سورت الشعراء کښې دي ﴿فَأَخْرَجْنَاهُمْ مِنْ جَنَّاتٍ وَفُجْرَةٍ ۝ ٢٧ وَكُنُوزٍ وَمَقَارٍ كَثِيرٍ ۝ ٢٨ كَذَلِكَ﴾
 وَأَوْرَثْنَاهَا بَنِي إِسْرَءِيلَ ﴿٢٩﴾، آيت نمبر: ٥٧-٥٨-٥٩، سوال دسورت اعراف آيت نه
 معلوميری چه دفرعونيانو ښکلې کارخانې وغيره تباہ شويدي اودسورت شعراء آيت نه
 معلوميری چه صحيح سالمې وې، چه لفظ د کذلک ورباندې دلالت کوي، جواب ١، حضرت
 تهانوی عليه السلام فرماني چه کيدې شي چه بنی اسرائيلو دفرعون په عمارتونواو ښکلو کښې
 ردویدل، تغير راوستې وی لکه دا عادت دې چه دويم سلطنت داول سلطنت انتظامات متغيرل
 اومتبدل کوي نوديته ئ ((دمرنا)) ونيلی وی، ٢١، د هلاکولونه مراد دادې چه فرعون چه دموسی

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا هَؤُلَاءِ﴾ (۳) هلاکت دمال، اود مکان یو صورت دادې چه مالک ترینه نفع وانه خلی اوم شی، «ابو حیان» (۴) دا هم کیدې شی چه الله تعالی بنی اسرائیلوته دغه عمارتونه کارخانې صحیح سالم ورکړی دی اوبیای روستو هلاک اوتباه کړی وی «مسائل الرازی» ﴿يَتَرَشُّوْنَ﴾ یعنی هغه مکانات اوعمارتونه چه دوی به بلا ضرورت د تکبیر په طور سره دنگ دنگ جوړ کړی وو. یا هغه دانگوروزیلې چه په دیوالونو او خپرونو غورولې وی یعنی باغونه ی هم تباہ شو. ((برفون الابنة المشيدة في السماء))، او ((ماکانو یرشون من الجنات)) «کبیر»

﴿فَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ آلِهَةً﴾ داخلورمه واقعه اوحال دې په دې کبې دینی اسرائیلو د عقیدې د کمزوری بیان دې، بنی اسرائیل د فرعون نه خلاص شو، اوصحیح سالم د دریاب نه پورې شونتیریدل ی اوشوپه یوقوم باندې چه د بتانو عبادت ی کړو، دغه بتان په شکل دغواباندې وواودغه قوم خوک وای چه د لُحْم، د قبیلې نه وواوخوک وای چه دهغه کنعانیانونه وو چه امرشوپ وو موسی ﷺ ته دهغوی دقتال، نوینی اسرائیل چونکه مخکبې دمصری بت پرستانو سره اوسیدلی وو نودغه غلط صحبت اثروو چه دوی ددومره واضحه معجزاتو لیدلو یوجود د داسې جلیل القدر جلالی پیغمبر نه داسې نامناسب اونا جائز مطالبه اوکړه چه

﴿أَجْعَلْ لَنَا إِلَهًا﴾ اوددې کلام نه ددوی کفر یا ارتداد نه ثابتیری خکه چه دوی دغیر الله عبادت نه دې کړې، نه ی غیر الله ته معبود نیلی دی صرف دومره ده چه دوی دخپل نبی نه دجهالت په وجه دامطالبه اوکړه چه مونې له یو معبود مجسم اوگرزوه چه هغه زمونږ قبله النوجه شی یابه ددوی دازعم وو چه حلول داله ممکن دې اوداسې جهل د «نوی مسلمان» دپاره عذر کیدې شی حضرت شاه عبدالقادر رحمه الله لیکي، جاهل انسان ته دغیر مرنی اوبې صورته معبود دعبادت نه تسکین نه حاصلیری، هرکله چه دوی داسې قوم اولیده چه دغواشکل ته ی عبادت کوونودوی ته هم داخواهش پیدا شو، او د دی نظیر هغه دې چه بعض نو مسلم. اعرابو په جنگ حنین کبې دنبی صلی الله علیه وسلم نه سوال اوکړو. ((اجعل لنا ذات انواط کما هم ذات انواط)) مشرکینوبه دیو ونې تعظیم کووچه دهغې نوم ذات انواط وو، په کال کبې به یو وارې هغې ته راتلل دهغې تعظیم به ی کولو، «گویاکه دادونی عرس وو، نوینی صلی الله علیه وسلم دوی ته اوفرمائیل چه تاسوداسې خبره اوکړه لکه موسی ﷺ ته چه قوم ی کړې وه اوموسی

عَلَيْهِمْ وَرَنَّهُ وَيَسْلَى وَوَعَدْنَاكُمْ قَوْمًا يَمْتَلُونَ ﴿١٠﴾

إِنَّ هَؤُلَاءِ مُتَمَرِّدُونَ مِمَّا وَبَّطَلُ بِهِ وَبَطَلُ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١١﴾

چونکه داخل خلق هلاک به کرې شی هغه چه دوی مشغول دی دهغې په عبادت کښې اوباطل دی هغه عملونه چه دوی نې کوی

قَالَ أَغْوَيْتَنِي اللَّهُ أَتُوبُ إِلَيْهِ إِنَّهَا وَهُوَ فَضْلُكُمْ

وه وئیل موسی آیا سوی د الله تعالی نه طلب کړم تاسو لره بل معبود او حال دا چه هغه غوره والی در کړیدی تاسو نه

عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿١٢﴾ وَإِذْ أَتَيْنَاكَ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكَ سُوءَ الْعَذَابِ

په خلقو د دې رمانې او کله چه مونږ خلاص کړئ تاسو د فرعونیانو نه چه رسول به ئې تاسو ته سخت عذاب

يَقُولُونَ أَتَنْهَانَهُمْ أَنْ يَسْتَعْبُدُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ لَكُمْ عَذَابٌ

قتلول به ئې خامن ستاسې او ژوندئ به ئې پرینودلې چېکښ ستاسې او په دې کښې احسان وؤ

مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ ﴿١٣﴾

د طرف د رب ستاسو نه لوی

﴿إِنَّ هَؤُلَاءِ﴾ یعنی دابت پرستان چه په کوم کار کښې دی ددې انجام هلاکت دې اوباطل دې

هغه عمل چه دوی ئ کوی چه عبادت د بتانو دې، اگر که دوی په هغې سره تقرب الی الله

قصد کړیدی خود اباطل دې ﴿هَؤُلَاءِ﴾ اسم د ﴿إِنَّ﴾ دې ﴿مَا هُمْ بِهِ﴾ موصول صله مبتداء مؤخره

ده ﴿مُتَمَرِّدُونَ﴾ خبر مقدم دې اود اجمله خبر د ﴿إِنَّ﴾ دې، ﴿قَالَ أَغْوَيْتَنِي اللَّهُ﴾ حضرت موسی

عليه السلام خپل قوم ته وای چه آیاتاسو دالله تعالی عظیم احساناتو ته نه گوري؟ چه دمعبود اباطل

د عبادت خواهش لری، معبود اباطل خوتاسو ته هیڅ نه دی درکړی، او الله تعالی تاسو ته په ټول

جهان والاو باندې فضیلت درکړیدی اونجات ئ درکړیدی دداسې ظالم دشمن نه چه ستاسو

اولادئ قتلول نودداسې ذات نه علاوه دبل چا عبادت کول، د عقل اونقل د تقاضی خلاف دې

وَوَعَدْنَا مُوسَى فَلَقِينَهُ لَيْلَةً وَاتَّخَذْنَا يَعْشَرَ قَوْمًا

او وعده کړې وه مونږ د موسی سره د دیر شو شپو او پوره کړې وؤ مونږ دغه میعاد په لسو نورو سره، پس پوره شو

بِهَاتَا رَلَّةَ اَزْهَوْنَتَ لَيْلَةً ۚ وَقَالَ مُوسَى لِأَخِيهِ هَارُونَ اخْلُفْنِي

وقت مقرر د طرفه د رب دده نه څلویښت شپې، او وه وئیل موسی خپل ورو هارون ته چه خلفه او نائب نه څما

فِي قَوْمِي وَأَصْلَحَ وَلَا تَتَّبِعْ سَبِيلَ الْمُفْسِدِينَ ۝

په قوم څما کښې او اصلاح کوه او مه زه په لار د فساد کوونکو

﴿وَوَعَدْنَا مُوسَى ظَلِيلِكَ لَيْلَةً﴾ داپنځمه واقعه ده په دې کښې ذکر دمیقات اول اودنزول دنورات، او کلام دالله تعالی دموسی عليه السلام سره، او طلب درویت وغیره اموردی، بنی اسرائیل چه دفرعون نه خلاص شونوموسی عليه السلام ته ی درخواست اوکړو چه مونږ له یوقانون اودستور پکار دې چه دهغې تحت مونږ خپل ژوند تیروو، موسی عليه السلام دالله تعالی په بارگاه کښې درخواست پیش کړو نوالله تعالی ورته اوفرمائیل چه څلویښت ورځې په کوه طور کښې چله اوکړه چه دعالم ناسوت دمعاملاتونه انقطاع راشی اواستعداد دملکیت حاصل شی اوداسمانی کتاب داخذ صلاحیت پیدا شی، دحضرت موسی عليه السلام دطرف نه دمعتکف کیدلو وعده وه اودالله تعالی دطرف نه دتورات دور کولو وعده وه نوددې وجې نه ﴿وَوَعَدْنَا﴾ باب مفاعله ذکر شو. په سورت بقره کښې ددې واقعی ذکر داسې دې ﴿وَإِذْ وَعَدْنَا مُوسَىٰ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً﴾ دهغې نه معلومیږی چه دابتداء نه دڅلویښت شپو وعده وه اوددې آیت نه معلومیږی چه ابتداء ددیر شوشپو وعده د بیاروستو څلویښت شپې شوې، نویعض علماء وای چه دلته هم دهغه څلویښت شپو بیان دې لیکن په بل اسلوب سره واسلوب بیان ددې دپاره بدل شو چه معلومه شی چه څلویښت شپې په دې طریقه سره وې چه یوه میاشت دذی القعدة مکمله وه اولس شپې ورسره دذی الحجه وې اوبه دغه لسو شپو کښې ورته تورات ملاؤ شوې دې اوبعض علماء وای چه اول وعده دیوې میاشتي وه اوبیایرې لس ورځې نورې زیاتې شوې، اودلس ورځود زیاتولونه، کیدې شی، چه دامقصدوی چه دریاضت په اثناء کښې، دعبودیت په وظائفواوتقرب دآدابو اداء، کولو کښې که چرې کمې تقصیر رانه شی نوییایوه میاشت پوره ده اوکه راشی نوییایاتول پکار دی، لکه بعض مفسرینو نیلی دی چه موسی عليه السلام دیرش ورځې اعتکاف اوکړو اودیرش روزې ی داسې او ساتلې چه افطاری پکښې نه ووکړې او دیرشمې روزې پوره کیدلونه بعدی افطار اوکړو او مسواک ی استعمال کړو نوچه په کوه طور کښې په مقرر مقام کښې حاضری اوکړه نوالله تعالی

ورته اوفرمانیل چه دروژه داردخولی نه چه تبخیرمعهده په وجه کومه بدبوی رازی هغه ماته دمشقودخوشبوی نه زیاته محبوبه ده اوتا هغه زائله کړه نو ددې وجې نه لس روژې نورې اوساته اوپه بعض روایاتو کښې ددیرشمی روژې نه بعدصرف دمسواک د استعمال ذکر دې. لیکن د دې واقعي نه دا استدلال نشی کیدې چه د صائم لپاره مسواک مکروه یا ممنوع دې ځکه چه ددې مذکوره واقعي دپاره قوی سندنشته دې اوداهم کیدې شی چه دادې دموسی عليه السلام یا د شریعت موسوی خصوصیت وی اوزمونږپه شریعت کښې دصائم دپاره استحباب دمسواک ثابت دې په حدیث دعائشه رضی الله عنها سره چه روایت یی کړیدې بیهقی ((خير خصال الصائم السواک)). په آیت کښې د ﴿لَيْلَةٍ﴾ ذکر دې اگرکه موسی عليه السلام څلویښت ورځې هم تیرکړیدی نوتخصیص دلیلۀ یاددې وجې نه شویدې چه عبادت دشبې زیات لذیذوی، یاددی وجې نه شویدې چه اشاره ده دیته چه په احکاموشرعیوکښې تاریخ قمری معتبر دې چه ابتداء یی درؤیت دقمر نه کیږی اوداپه شپه کښې وی اوبیا هرتاریخ قمری، دغروب شمس نه شمارلې کیږی، امام قرطبی دابن عربی رحمه الله په حواله نقل کړیدی، ((حساب الشمس للمنافع وحساب القمر للمناسک)) یعنی شمسی حساب ددنیوی منافعو دپاره دې اوقمری حساب دعباداتو دپاره دې

﴿وَاتِمَّتْهَا بِمَشْرِی﴾ یعنی پوره کړې مونږ دغه دیرش شپې چه دذی القعدة میاشت ده په نورولسودذی الحجه سره ﴿فَتَمَّ مِيقَتَ رَبِّهِ﴾ نوپس پوره شو هغه وخت چه رب مقرر کړې وو، داعطاء دتورات دپاره څلویښت شپې، په سبب دضم کولو دلسوشپو، دیرش شپوسره، داخبره دماقبل نه معلومه شوه چه اتمام دثلثین په عشره سره اوشو نوڅلویښت پوره شوې، لیکن بیا ذکر کول یی چه ﴿فَتَمَّ مِيقَتَ رَبِّهِ أَتَمَّتَ لَيْلَةً﴾ ددې دپاره دې چه څوک داتوهم اونه کړی چه عشریه جزء دثلثین وی اوداتمام دثلثین په عشرسره به دامطلب وی چه عشره به دعشرین سره ضم وی نوثلثین به تام شوې وی، نوپه دې جمله کښې ددې توهم ازاله اوشوه چه اتمام د، دثلثین په عشر،، سره ددینه متعارفه معنی مرادده یعنی ضم دعشر د ثلاثین سره، اوفرقت په مابین دمیقات اووقت کښې دادې چه وقت مطلق زمانې ته ونیلې شی اومیقات هغه زمانه ده چه دڅه کار او عمل دپاره مقرر وی.

﴿وَقَالَ مُوسَى لِأَخِيهِ﴾ حضرت موسی عليه السلام کوه طورته دتللویه وخت کښې هارون عليه السلام ته اوونیل چه ته څماخليفه شه په قوم کښې، سوال واردیږی چه هارون عليه السلام په خپله نبی دې اونی

خود بل چا خلیفه نه وی اونه په نبوة کښې خلافت راځی. جواب دادې چه دا خلافت په نبوة کښې نه دې بلکه په انتظامی امور و اوسپاسی امور و کښې خلافت دې. حضرت موسی علیه السلام صرف نبی نه و بلکه د قوم اعلی سردار و انتظامی اوسپاسی امور و متولی او ذمه دار هم وو. حضرت موسی علیه السلام چونکه دینی اسرائیلو دا اعتقادی کمزوری او د تلون مزاجی پوره تجربه لرله نو ځکه یې په زیات تصریح او ډیر تاکید سره او فرمائیل **﴿وَأَسْلِمَ﴾** د قوم اصلاح کوه **﴿وَلَا تَنْتَعِ سَبِيلَ الْفُتُونِ﴾** یعنی په قوم کښې که څوک فساد کوی نودهغوی د حوصله افزای او همت افزای کار مه کوه. او د دې وجې نه چه هرکله سامری فساد شروع کړو نو هارون علیه السلام ورته علی الرغم داسې اوونیل **﴿يَقْتُمُ إِنَّمَا فَتِنُ شَرِبَتْ﴾** الایه.

وَلَمَّا جَاءَ مُوسَىٰ لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ قَالَ رَبِّ

او هرکله چه راغې موسې نیتې مقررې زمونږ ته او خبرې وکړې د ده سره رب د ده. وه وئیل ده ای زبه خدا

أَرِنِي أَنظُرَ إِلَيْكَ ۚ قَالَ لَن تَرَانِي وَلَكِنِ انْظُرْ إِلَى الْجَبَلِ

وښايه ماته خپل ذات چه نظر وکړم تاته. وفرمائیل الله تعالی چه ته ما هرگز نشي لیدي لکن گورږ غر ته.

لَإِنِ اسْتَفْزَرَ مَكَلَّهُ فَثَبَّثَ ۖ فَلَمَّا كَانَ مُجِبًا لِّلْجَبَلِ

نوکه هغه ټینگ شو په خپل ځای نو پس زده چه وینې ته ما. پس هرکله چه خپل نور ښکاره کړو رب د ده. غر ته

جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسَىٰ صَعِقًا ۖ فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ سُبْحَنَكَ

وی گرزولو هغه هموار او پرې وژت موسې بې هوشه. پس هرکله چه په هوش شو. وی وئیل پاکي ده تا لره.

ذُنُوبِي إِلَيْكَ وَإِنَّا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ ۝ قَالَ مُوسَىٰ إِنِّي اصْطَفَيْتُكَ

توبه کړیده ما تاته او څه د ټولو نه اول یقین کوونکې یم وه وفرمائیل الله تعالی چه ای موسې ښځه ما غوره کړې نې ته

عَلَى النَّاسِ بِرِسَالَتِي ۖ وَبِكَلامِي ۚ فَخُذْ مَا آتَيْنَاكَ

په خلقو باندې په پیغامونو خپلو سره او په «بلا واسطه» کلام کولو سره. پس ونیسه هغه کتاب چه درکړو ما تاته.

وَكُنْ مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿٥٠﴾

او شه دشر کوونکو نه

﴿وَلَمَّا جَاءَ مُوسَىٰ لِمِيقَاتِنَا﴾ موسى عليه السلام په کوه طور کېنې په هغه وخت چه موعود وو دپاره داعطا، دتورات دخلوبښت ورځونه بعدمخصوص مقام ته حاضرشو، چه دپته ،، ميفات اولی ،، ونيلې شی، اوالله تعالی ورسره په يوممخصوص اوممتاز انداز کېنې مکالمه اوکړه چه ده ته نې ډیرخونداومزه ورکړه نودرویت اودیدارمطالبه ئ اوکړه ﴿وَكَلَّمْنَاهُ رَبُّهُ﴾ نه مرادبلاواسطه اوپه مخصوص انداز کېنې کلام دې چه دهغې دوجې نه موسى عليه السلام ته کلیم الله ونيلې شی، داسې کلام یووارې دښوت ملاویدلویه وخت کېنې شوې وو، اوبل وارې دتورات ملاویدلو په وخت کېنې شوې وودلته دادویم مراددې، اوددې مخصوص کلام تفصیل الله تعالی ته معلوم دې اوهرکله چه موسى عليه السلام ته دکلام الله اوریدلونه ډیرخونداولدت حاصل شونوتمنای ددیدار اوکړه اودرخواست ئ اوکړو، شعر:

نه تنها عشق از گفتار خیزد بسا که این دولت از گفتار خیزد

﴿رَبِّ أَرْوَيْ﴾ خماودخپل ذات ددرمیان نه حجاب لرې کړه خپل دیدار بلاحجابه راوځایه، داسوال دموسی علیه السلام دشوق اومحبت دوجې نه وواودبنی اسرائیلوسوال ﴿أَرَأَيْتَ اللَّهُ جَهْرَةً﴾ دعناداوانکار دوجې نه وؤ نوځکه هغه موجب دعقاب شو ﴿أَنْظُرْ إِلَيْكَ﴾ دا مجزوم دې جواب امرارنی، دې که څوک سوال اوکړې چه رؤیت (لیدل) مرتب کیږې په نظرباندې اودلته خونظر مرتب شو په رؤیت باندې حال داچه نظراول وی اورویت روستووی، جواب دادې چه د «ارنی» نه مراددادې چه ماقادرکړه په خپل دیدار، په دې شان چه حجاب ددرمیان نه لرې کړه، اوظاهره ده چه نظرددینه بعدکیږې، ﴿قَالَ لَنْ تَرَانِي﴾ یعنی ته مانه شی لیدلې، یعنی قدرت نه لرې چه په دې عالم ناسوت کېنې په دې مادی، فانی کیدونکی حواسوسره مااووینی، تعبیرپه ،لن ترانی،، سره شویډې، اوپه لن ارئی «زه نه شم لیدې کیدې»، سره نه دې شوې نویه دې کېنې اشاره ده دې ته چه رؤیت ناممکن نه دې لیکن ته ئ په دې موجوده حالت سره طاقت نه لرې، معتزله وائی چه دالله تعالی دیدارنه شی کیدې، دوی منکر دی درؤیت دالله تعالی، دلیل نیسی په دې آیت سره لن ترانی، دوی وائی چه «لن» دنفی تاییدی دپاره دې، اهل سنت والجماعت وائی چه لن دنفی دتاکیددپاره دې اودتاییددپاره نه

دې، دليل ئى داقول دالله تعالى دې، ﴿فَلَنُؤَسِّرَنَّهُ يَوْمَ نَصِيبًا﴾، مريم ۲۲، كه «لن» دتايبید دپاره
نى نود «اليوم» سرى تناقض راخى، بل داقول دالله تعالى ﴿وَلَنُيَسِّرَنَّوَهُ أَبَدًا﴾، البقره ۹۵، كه لن
دتايبید دپاره وې نوابدأ ذکر كول به تکرار شى، اوداقول دالله تعالى ﴿فَلَنُؤْتِيَنَّكَ آيَاتِنَا فَتُعْذِرُنَا﴾، يوسف ۸۰، كه لن دتايبید دپاره وى نودغايه ذکر كول ورسره منافات لرى، اوپه ﴿لَنُخْلَقَنَّهُ﴾
﴿يَوْمَ﴾ كېنې تايبید ددليل خارجى نه معلوم دې مدلول دلن نه دې

اهل سنت والجماعت وای چه رؤیت دالله تعالى په آخرت كېنې واقع دې نصوص صریحه
احادیث متواتره په دې دال دی، مؤمنانوته به دانعمت عظمی ورکولې شى په جنت كېنې اوپه
دنیا كېنې ممكن دې عقلاً او واقع نه دې، دامكان عقلاً دليلونه دادی (۱) «لن ترائی» سره
تعبیر شويدي «لن أرى» ئى نه دې وئیلې نو دا تعبیر مشعردې په امكان درؤیت (۲)، موسى عليه
السلام ددې طلب كړيدي او كوم شى چه ممنوع وى په شان دالله تعالى كېنې نوانبیا، دهغې
طلب نه كوی، طلب دممنوع جهل دې اوانبیا، دجهل نه پاك دی اوحضرت موسى عليه السلام چه «اننى
نبى» وئیلی دی نوداتوبه دگناه نه ده بالاجماع بلکه داتوبه دتواضع اوعبدیت دوجې نه ده،
ياددې وجې نه چه بې اجازته ئى دعاكړې وه، اودانبیاو شان ډیرلوی دې نوددوى توبه درفع
ددرجاتودپاره وى نه د ازاله دسيناتودپاره (۳)، تعليق درؤیت شويدي په استقرار الجبل پورې
اوداممكن امر دې اومعلق په ممكن پورې ممكن وى.

﴿وَلَكِنْ أَتَقَرَّبُ إِلَى الْجَبَلِ﴾ د موسى عليه السلام ددرخواست جواب په «لن ترائی» باندې پوره شوو
اوس الله تعالى حضرت موسى عليه السلام ته، دتشفی اوتسلې اواطمینان قلب دپاره ډیو عملی تجربه
حكم ورکوی، چه گوره، غرچه دظاهرى مادي اعتبار سره دانسان نه ډیرزيات قوت اوطاقت لرى
په هغه باندې زه دخپل تجلی یو ذره ښكاره كوم نوكه هغه برداشت كړه نوته به هم خعادتجلی
ليدل برداشت كړی، لیكن كه غبرداشت نه كړه نوكمزوري وجوددانسان به څنگه طاقت
دبرداشت كولواولرى.

﴿فَلَمَّا تَخَلَّى رَبُّهُ﴾ موسى عليه السلام جبل ته كتل شروع كړل الله تعالى خپله تجلی په دغه
غرباندې واچوله نوغبرداشت اونه كړوتكړې تكړې اوزرې ذرې شو، يعنى دغر هغه حصه چه
تجلی چه تجلی پرې راغلې وه، او موسى عليه السلام صرف دغه غر ته په كتلو سره بې هوش پريوت،
(تجلی) په لغت كېنې ظهور اوانكشاف ته وای، «تجلیت العروس، اذا اظهرتها، تجلیت السيف»

د صوفیه کرامو په نیز تجلی دڅه څیز بالواسطه لیدلو ته وای لکه یو څیز چه په واسطه دانینه سره اولیدلې شی، نو تجلی رؤیت نه دې په دې آیت کښې درویت نفی اود تجلی اثبات مذکور دې نوداهم په دې دلالت کوی چه تجلی اورویت جدادجداد دی، روایت کړیدې احمد او ترمذی اوعبد بن حمید اوبیهقی (اوحاکم اوترمذی دې سند ته صحیح وئیلی دی، دحضرت انس رضی الله عنه ((ان النبی صلی الله علیه وسلم قرء هذه الاية (فلما تجلی — الاية) قال هكذا و اشار باصبعه ووضع طرف ايمامه على اثملة الخنصر، وفي لفظ على المفصل الاعلى من الخنصر فساخ الجبل))، ((وعن ابن عباس رضی الله عنه قال ماتجلی منه سبحانه الاقدار الخنصر فجعله تراثا))، یعنی نبی صلی الله علیه وسلم ددې آیت په تفسیر کښې دتجلی بیان داسې اوکړو چه ابهامه گوته، اغته گوته، ئ ده خنصر گوته، (کچه گوته) په سرباندې کیخودله اشاره وه قلت اوکموالی دنورته چه دومره لکه حصه دنور ظاهره شوه نوغرتکړې تکړې شو، صاحب دروح المعانی وای چه دا حدیث، دهغه متشابهاتونه دې چه علم به ئ حواله کولې شی الله تعالی ته اویابه په کښې تاویل کولې شی په داسې طریقه چه لائق وی دشان دلوی ذات سره، (روح) نوددینه اعضا، اجزاء، اراده کول، زیع دې، الله تعالی منزله دې داعضاء، جوارحو، اوتجزی اوتبعض نه، لیس کمثله شی، ﴿تَكُنْ﴾ په معنی د مد کوکنا سره دې، دک، دق، قریب المعنی دی، ﴿صَوَقًا﴾ په معنی دصاعقا، سره دې بیهوش، ((ای مفشیا علیه)) عن ابن عباس والحسن، وقال قتادة مینا، حضرت موسی علیه السلام په دې حالت باندې یوه هفته وو یا یوه ورځ شپه وو، ﴿وَحَرَّ﴾ دخوړنه مشتق دې په معنی دسقوط سره دې اوبعض وای چه خوړهغه سقوط (اپریوتل) دې چه دهغې سره آواز، خراپ، وی په سبب دازله د فهم سره اوسقوط مطلق پریوتلونه وای.

﴿فَلَمَّا آفَقَ﴾ هرکله چه موسی علیه السلام په هوش شونواوئ وئیل یاالله پاکي ده تالره دعیب نه اوددینه چه دافانی سترگی ستا د ذات دتجلیاتو متحمل شی، ﴿بَثُّ اَيْلَکَ﴾ په خپل درخواست معذرت غواړم، قرطبی وای چه اجماع کړیده امت په دې خبره چه داتوبه دمعصیت نه ده، ﴿وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ﴾ په دې خبره چه ستارویت په دنیا کښې نشی کیدې په دې باندې زه دتولونه اول اوزیات یقین کونکې یم، ﴿قَالَ يٰمُوسَى﴾ داتسلی ده، دطرفه دالله تعالی نه موسی علیه السلام ته چه رؤیت اودیدار اگرکه اونه شو لیکن دغه نور امتیاز اوشرف خوځه لگ شی نه دې هغه داجه ته مې غوره کړې ئ ستادموجوده زمانې په خلقو، یعنی په امتیانواودارنگه هارون علیه السلام باندې خکه

هغه اگر که نبی و ولیکن صاحب شرع نه و بلکه مامور و پوه اتباع موسی علیه السلام بل داچه دتاسره
 مې بلا واسطه کلام کړیدي، او په عطف ﴿وَيَكَلِّمُ﴾ کښې په ﴿يُرْسَلُ﴾ باندې اشاره ده دېته
 ده دادواره جدا جدا مستقل منصوبونه، او عزتونه دی اودشکر نه مراد عمل کول دی په تورات
 اشاعت دتورات دې، امام رازی رحمه الله و نیلی دی چه دا تسلی وړ کول هم یو دلیل دې په امکان
 رؤیت باندې، ځکه چه د تسلی د یو ممکن شی په عدم حصول وړ کولې شی نو که رؤیت ممتنع
 وې نوحاجت به نه ووتسلی وړ کولوته، ابن ابی شیبه، روایت کړیدي دکعب نه چه او و نیل
 موسی علیه السلام اې ربه، ماته اوښایه یو داسې عمل چه زه ئ اوکړم نو هغه شکړوی ستاد
 احسانتونوالله تعالی ورته او فرمائیل چه ((لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ
 الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ)) وایه نو گويا، چه موسی علیه السلام یو داسې عمل اراده کړې وو چه هغه
 زیات شاق اودروندوی په بدن باندې، نواله جل جلاله او فرمائیل چه اې موسی که چرې اوه
 اسمانونه اودوی آبادونکی علاوه ځمانه، اوه زمکې، د میزان په یو طرف کښې کيخودلې شی
 نودابه ثقیل شی په هغه ټولوباندې (روح) رویت دې چه موسی علیه السلام بعد ددې نه چه الله تعالی
 ورسره کلام اوکړو کوم چه دلته مذکور دې، نودده په مخ، چهره باندې انوارات دومره غالب شو
 چه هیچابه طاقت نه لرلو چه ده ته اوگوری او په مخ به ئ حجاب، برقع وه، او ترمرگ پورې وه،
 ددوی بی بی دوی ته اوو نیل چه ((أَنَا لَمْ أَرَكَ مِنْكَ لَمَّا رَأَيْتُكَ)) یعنی دکوم وخت نه چه تاسره
 ستارب کلام کړیدي نوماستامخ، څهره، نه ده لیدلې، نوموسی علیه السلام دمخ نه حجاب لرې کړو
 نوچه بی بی ئ ورته اوکتل نودنور په شان چمک اوپړق ئ وهلو، نویه خپلوسترگوئ لاسونه
 کيخودل، او په سجده پریوته، اوئ و نیل: ((أَذْغَ اللَّهُ أَنْ يَجْعَلَ زَوْجَكَ فِي الْجَنَّةِ)) یعنی دعا اوکړه
 د الله تعالی نه چه زه ستابی بی یم په جنت کښې، نوموسی علیه السلام اوو نیل، چه بس دغه شان خبره
 ده، یعنی ته به څماسره ئ په جنت کښې، خو په شرط ددی چه ځمانه روستوبل خاوند اونه کړې
 ځکه ښځه دروستنی خاوندسره وي، (والله اعلم)، (السراج المنیر)

وَكُنْتُمْ لَهُ فِي الْآلُوحِ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْعِظَةً وَتَفْصِيلًا لِكُلِّ شَيْءٍ

او لیکلی وؤ مونږ دده لپاره په تختو کښې د هر قسم ضروری وعظ^{۱۱} او تفصیل د هر ضروری حکمونو.

۱. «موعظة» مفعول له دې یا بدل دې د «من کل شیء» نه.

فَعَذَابُهَا	بِقُوَّةِ	وَأَمْرُ	قَوْمِكَ	يَأْخُذُوا	بِأَحْسَنِهَا
نو پس ونیسه دا په کلکه سره او حکم کوه قوم خپل ته چه عمل کوی په ډیر ښائسته خبرو د دې.					
سَأُورِيكُمْ كَذَابَ الْفَرْسِقِينَ ﴿٥٠﴾					
زده چه وبه ښاتم تاسوته ملك د نافرمانانو					

﴿وَكَتَبْنَا لَهُ فِي الْأَنْوَاجِ﴾ اکثر مفسرين وای چه تورات شریف په الواح کښې لیکلې شوې وو، نوددغه الواح مجموعه تورات دې اوبعض وای چه دغه، ألواح دتورات نه علاوه وې چه دتورات دنترول نه مخکښې موسی عليه السلام ته مرحمت کړې شوې وې، اود ﴿مِنْ كُلِّ شَيْءٍ﴾ نه مراد هر هغه شي دې چه ددوی دپاره ضروری وو، او ﴿مَوْعِظَةً﴾ نه مراد، نصائح، تخويفات بشارت دی او د ﴿وَتَفْصِيلًا﴾ نه مراد احکام دتورات دی، دالواح تفصیل بعض مفسرينو کړيدې، چه الواح دڅه شی نه جوړوو، زبرجد، زمروود، سدره، وغيره اقول دی اودارنگه دعدد، اومقدار، اولیکونکی دالواحوڅوک وو، محققين وای چه په صحیح روایت سره ددې امورو تفصیل نه دې راغلې نوسکوت ترینه پکار دې، ﴿فَعَذَابُهَا بِقُوَّةٍ﴾ ضمیر راجع دې الواحوته یعنی په خپله هه په دې دعمل کولواهتمام کوه اوقوم ته هم ددې حکم کوه، پیغمبر دقانون شرعی نه مستثنی نه وې، د﴿فَعَذَابُهَا بِقُوَّةٍ﴾ نه مراد دعمل کولواهتمام دې یاترینه مراد په کلکه اواحیاط سره نیول دی چه دغه الواح دلاس نه اونه غورځیگی، لکه دابن عباس رضی الله عنه نه روایت دې (ذکره القرطبی)، چه موسی عليه السلام چه هرکله الواح اوغورزولې، (دډیرې غصې دوجې نه) نوښپرمه حصه ئ پاتې شوباقی رفع شوې اوپه بل روایت کښې دی چه اومه حصه ئ پاتې شوه، ﴿بِأَحْسَنِهَا﴾ اضافت بیانیه دې اوپه دې کښې تنبیه ده په دې باندې چه په دغه الواحوکښې ماسوا داحسن نه بل هیڅ نه وو، نومعنی داشوه چه امرکوه خپل قوم ته چه په دې باندې عمل کوی ځکه په دې کښې چه څه دی هغه ټول احسن دی، یاداحسن نه عزیمتونه مراد دی ځکه چه عزیمت احسن وی اورخصت حسن وی لکه مثلاً دظالم نه انتقام اخستل حسن دی لیکن صبرکول اومعاف کول ئ عزیمت اواحسن دی نوگویا چه بنی اسرائیلو ته ئ دعزیمتونو او مندوباتو داهتمام حکم ورکړو، ﴿سَأُورِيكُمْ كَذَابَ الْفَرْسِقِينَ﴾ په دې آیت کښې خطاب بنی اسرائیلو

هره دې اود فاسقینونه مراد عمالقه دی چه بې دینه وو اود ((دار الفاسقین)) نه مراد شام، کنعان دی چه عمالقه په هغې قابض وو، اویاترینه مصر مراد دې نویه دې کښې بشارت دې بنی اسرائیلوته چه تاسوته به په دشمن غلبه حاصله شی اود هغوی ملک به تاسو قبضه کړئ، ((ای سورتهم ارض اعداء هم و دیارهم)) (کبیر) اودارنگه په دې کښې بنی اسرائیلو ته دعبرت حاصلولو ترغیب دې چه دفسق اوسرکشی انجام هغه وی چه تاسوبه ی اووینی چه دنافرمانو عمالغو فرعونیانو کوم انجام وو، یامراده ﴿وَأَرْأَيْتُمُ اللَّاتِمِينَ﴾ نه جهنم دې چه لیدل ی کیری په ورځ د قیامت باندې نوی یاد آیت تخویر دې.

سَاصْرِفْ عَنْ إِلَهِی الدِّینَ یَتَّكِبُونَ فِی الْأَرْضِ بِغَیْرِ الْحَقِّ وَإِنْ یَرَوْا

خامغا به اړوم زه د آیتونو خپلو نه هغه کسان چه تکبر کوی په زمکه کښې په ناحقه سره. او که وه وینی دوی

كُلِّ اِیَّةٍ لَا یُؤْمِنُوْا بِهَا، وَإِنْ یَرَوْا سَبِیْلَ الرُّشْدِ لَا یَتَّخِذُوْهُ سَبِیْلًا، وَإِنْ یَرَوْا

هر قسم معجزه نو ایمان نه راوړی په هغې، او که وه وینی دوی لار د هدایت نه نیسی هغې لره لار، او که وه وینی دوی

سَبِیْلَ الْقِیِّ یَتَّخِذُوْهُ سَبِیْلًا ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَذَّبُوْا بِاٰیٰتِنَا وَكَانُوْا عَنَّا غٰوِلِیْنَ ۝

لار د گمراهی نیسی هغې لره لار، دا په سبب د دې سره چه دوی دروغ گنری آیتونه زمونږ او دوی د هغې نه غافل دی

وَالَّذِیْنَ كَذَّبُوْا بِاٰیٰتِنَا وَلِقَاءِ الْاٰخِرَةِ حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ هَلْ یُحْزَنُوْنَ

او هغه کسان چه دروغ گنری زمونږ آیتونه او ملاقات د آخرت، برباد دی عملونه د دوی، بدله نشی ورکیدې دوی ته

اِلَّا مَا كَانُوْا یَعْمَلُوْنَ ۝

مگر دهغه عملونو چه دوی ئې کوی.

﴿سَاصْرِفْ عَنْ اٰیٰتِنَا﴾ یعنی په الواحو کښې خومفصل احکام هدایت وو لیکن متکبرین

ترینه فائده نه شی حاصلولې، اود الله تعالی په بارگاه کښې ددوی هیڅ قدر نشته دې اودوی ته به ددوی دبدو اعمالو بدله ورکولې شی، اوپه دې کښې تنبیه ده په دې چه دغناداواستکبار انجام ډیریدوی اوتکبر کونکو ته دقبول دحق توفیق نه ملاوړی، قتاده د﴿سَاصْرِفْ عَنْ اٰیٰتِنَا﴾ ترجمه کوی، سامعهم فهم القرآن، متکبر د فهم دقرآن اود ایمان بالقرآن نه محروم وی،، صرف،، اړول

اومنع کولونه ونیلې شی، اومرادترینه محروم ساتل دی په ذریعه دمهرجباریت سره، ﴿بَنَكَبْرُوتَ﴾ چه خان لوی گنړی په خلقو، ﴿بَقِيَرِ الْحَقِّ﴾ داظر ف متعلق دې دمخدوف سره اوهغه حال دې دفاعل د ((یتکرون)) نه، ((ای یتکرون متلبسین بغیر الحق)) ځکه تکبیریه حقه سره صفت خاصه دالله تعالی دې لکه په حدیث قدسی دابوداؤدکنبی دې ((عن ابی هریره رضی الله عنه الکبریاء ردائی والعظمة ازاری لمن نازعنی فی واحد منهما قدفته فی النار)) یاداظر ف متعلق دې دیتکبرون سره اودبغیر الحق نه مراد ددوی دین باطل دې، اوبعض وائی چه ددینه مرادتکبر دې په هغه چا باندې چه تکبر نه کوی لکه انبیاء، نوداتکبر بغیر حق دې اوتکبریه متکبر باندې، حق دې، حرام نه دې اوبه اثر کنبی راغلیدی چه ((التکبر صدقه)) لیکن تکبر بحق، در حقیقت تکبر نه دې صرف صورۃ ظاهراً تکبر دې نو بنا په دې قول د ((بغیر الحق)) قید لگولو کنبی اشاره ده چه دوی دحقیقه دتکبر ارتکاب کوی

﴿وَلَنْ يَرَوْا﴾ یعنی دعدناپه وجه دوی دتوفیق دخیر نه محروم شو، اومهرجباریت پرې اولگیدو نوکه دوی هر قسم معجزه اووینی نوایمان نه راوړی اوکه رشد اودحق لاراووینی نو باوجود ددینه چه هغه واضحه اوواسعه لازده، خودوی په هغې نه ځی، اوکه دگمراهی او دباطل اونفسانی خواهشاتو، لاره اووینی نوباووجود ددینه چه هغه تنگه اودهلاکت وی خودوی په هغې په منهوروان وی اوداحالت ددوام دتکذیب اوغفلت نه پیدا کړی، چه انسان همیشه په تکذیب اوغفلت کنبی وی نوزره ی مسخ شی (اعاذنا الله بفضلہ) ﴿وَالَّذِينَ كَذَّبُوا﴾ داتخويف اخروی دې

وَاتَّخَذَ قَوْمُ مُوسَى مِنْ بَعْدِهِ مِنْ خُلَافِهِمْ عِجْلًا جَسَداً لَهُ خَوَارٌ

او جوړ کړو قوم د موسې پس د تلو د ده نه (طورته) د کالو د دوی نه سخي، يوه جثه چه هغې لره آواز وؤ .

أَلَمْ يَرَوْا أَنَّهُ لَا يَكْلُهُمْ وَلَا يَهْدِيهِمْ سَبِيلًا

آه دوی سوچ نه کولو چه دا سخي خبرې نشی کولې د دوی سره او نشی ښودلې دوی ته څه لاره د فاندې.

اتَّخَذُوا وَكَانُوا ظَالِمِينَ ۝ وَلَكَا سُوطٌ فِي أَيِّدِهِمْ وَرَأَوْا

دوی ونسوؤ سخي په خدائی سره او وؤ دوی ظالمان . او هرکله چه ښيما نه شو دوی او پوهه شو

اَللّٰهُمَّ قَدْ صَلَّوْا ۚ قَالُوْا لَیْن لَّمْ یَّرْحَمْنَا رَبَّنَا

چه بیشکه دوی په تحقیق سره گمراه شوی دی دوی. نو وه ونیل دوی کجری رحم ونکړی رب زموږ

و یَغْفِرْ لَنَا لَتَكُوْنَنَّ مِنَ الْخَاسِرِیْنَ

اوبښنه ونکړی مونږ ته نو خامخا به شو مونږ د تاوانیانو نه

﴿وَأَخَذَ قَوْمٌ مُّوَسٰی﴾ دا واقع د هغه وخت ده چه کله موسی علیه السلام کوه طور ته لاړ د میقات اول دپاره اود راوړلو د تورات دپاره، نوسامری ته یو موقعه ملاؤشوه، اود مخکښې نه ورته دینی اسرانیلو مزاج معلوم شوې وو، چه کله دوی د موسی علیه السلام نه طلب اوکړو چه ﴿أَتَعْمَلْ لَّنَا اِلٰهًا كَمَا لَكُمْ ؕ اِلٰهَةٌ﴾ د دینه ورته معلومه شوې وه چه ددې قوم مزاج دېت پرستی دې. بنی اسرانیلو سره څه زیورات د قبطیانو نه پاتی شوی وو ځکه چه بنی اسرانیلو دهجرت کولویه وخت د قبطیانو نه زیورات په عاریت سره په دې بهانه اخستې وو چه په مونږ کښې ښادی (واده) دې. نو فرعونیان چه تباه شو نودغه زیورات دوی سره پاتی وو، سامری اوونیل بنی اسرانیلو ته چه داخوژ مونږ دپاره حلال نه دی، په دغه زمانه کښې د کفارو نه حاصل شده مال غنیمت د مسلمانانو دپاره جائزه وو. بنی اسرانیلو دده د حکم مطابق هغه ټول زیورات راوړل، اوسامری سره ی جمع. کيخودل، اوده ترینه دسخی مجسمه جوړه کړه اوهغه خاوزه چه د جبرئیل علیه السلام داسې دخپو د لاندې نه ی راغستې وه هغه ی په کښې واچوله اودهغې نه دسخی دآواز په شان آواز راوتلو. ﴿جَسَدًا﴾ بدل دې د ((عجلاً)) نه یعنی دغه عجل چه سامری جوړ کړې وه هغه صرف جسد وو، روح په کښې نه وو، د حیات نه معرې وو، بس صرف یو آواز به ترینه وتلو لکه سخی چه (با، با، کوی. ددې آیت نه معلومېږی چه حقیقه سخی نه وو، غوڅه. وینه په کښې نه وه. اوداقول غوره دې اوبعضوونیلی دی چه حقیقه سخی وو، غوڅه وینه ترینه جوړه شوې وه، د ﴿مِنْ جُوتِهِ﴾ اضافت د، حلی، بنی اسرانیلو ته شوی دې نو معلومېږی چه دا د دوی ملکیت گرځیدلې وو، ځکه چه دهلاکت د فرعونیانو نه روستود هغوی میراث ملکیت د بنی اسرانیلو گرځیدلې وو، لکه ﴿كَذٰلِكَ وَاَوْثَقْنَاهَا قَوْمًا لِّلْخَرِیْنِ﴾ حم دُخان ۲۵-۲۸، اوددی نه فقهاء دامسئله مستنبطه کړیده چه مسلمان چه کله د کافریه مال قبضه استیلا، حاصله کړی نودده ملکیت گرځی. ﴿اَلَمْ یَرَوْا﴾ داد بنی اسرانیلو د حماقت بیان دې، چه داسې څیز ی خپل معبود گرځولې وو چه نه ی په کلام

قدرت وو، اونه ئ دوی ته څه لاره خودلې شوه ﴿اَتَّخِذُوهُ﴾ ((ای انځنوه اله)) مفعول ثاني محذوف دې، دا «اتخذ» په معنی دعبودگرځولوسره دې اواول

﴿وَأَتَّخَذَ قَوْمٌ مُّوسَىٰ﴾ په معنی دجوړولوسره دې، په دې کښې اختلاف شويدي چې علاوه دهارون علیه السلام نه ټولوبنی اسرائیلود عبادت دعجل ارتکاب کړې وویانه؟ دحسن نه روایت دې چې ټولوکړې وو سوی دهارون علیه السلام نه، ځکه چې موسی علیه السلام دعاء داسې کړیده ﴿قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِإِخْوَتِي﴾ نومعلومه شوه چې نورڅوک مستحق ددعادمغفرت نه وونوکه چرې څوک په کښې مؤمن وې نودهغوی دپاره به ئ هم دعادمغفرت کړې وه، اوجمهوروای چې دهارون علیه السلام نه علاوه نورهم ډیرخلق په ایمان پاتی وو، په دلیل ددې قول دالله تعالی سره ﴿وَمِن قَوْمِ مُوسَىٰ أَتَتْهُ يَهُودُكَ بِالْحَقِّ وَهُدًى يَّهْدُونَ﴾.

﴿وَلَمَّا سُوِّدَتْ آيَاتُهُمْ﴾ دحضرت ابن عباس رضی الله عنه اونوروحضراتونه مروی ده چې ددې معنی ندامت بلکه سخت ندامت دې ځکه چې دیرنادم شی نویه خپل لاسونوباندې چکونه لگوی لکه ﴿وَيَوْمَ يَعْزُّزُ الظَّالِمُ هَلْ يَدِّيْوُ﴾، نوسری په لاسونوکښې ارتاؤشی، اوداکلام په اصل کښې «سقط فوه فی یده»، وو، نوافعل حذف شو اودفعل معروف نه مجهول جوړشو، اوچاونیلی دی چې نادم دندامت په وجه سرتیټ کړی نوځکه ترینه تعبیراوشو په «سقط فی ایدیهم» سره، اوواوېه ﴿وَلَمَّا سُوِّدَتْ آيَاتُهُمْ﴾ کښې دمطلق جمع دپاره دې اودترتیب دپاره نه دې ځکه چې ندامت ددوی روستو دواپس کیدلودموسی علیه السلام دکوه طورنه وو، ځکه چې دواقعی ترتیب داسې دې چې حضرت موسی علیه السلام چې کله دمیقات اولی نه واپس راغلو اوقوم ئ په شرک کښې مبتلاء اولیدل نوقوم ئ ملامت کړواواوئ ونیل ورته ﴿اَلَمْ يَعِدْكُمْ رَبُّكُمْ وَعَصَا حَسَنًا﴾ اودقوم دجواب نه روستویهارون علیه السلام ته متوجه شو اوئ ونیل چې ﴿قَالَ يَهْرُونُ مَا مَنَعَكَ اِذْ رَأَيْتَهُمْ هَمُوسًا﴾ اوبیای سامری ته خطاب اوکړو، ﴿قَالَ فَمَا خَطْبُكَ يٰ سَمِيعِيُّ﴾، اوبیای ددینه روستو، هغه عجل اوسیزه، دقوم په مخکښې نودوی پوهه شو چې سامری مونږ غلط کړی وو اوپه خپل شرک کولوډیرنادم شو، ﴿وَرَأَوْا﴾ یعنی پوهه شودوی چې بیشکه مونږ گمراه شوی یو، دامقدم دې

﴿وَلَا تُقَاتِلُوا فِي دِينِكُمْ﴾ نه، یعنی اول دوی پوهه شو چه مونږ گمراه شو نوبیانام شو. وجه
 دناخبر فی الذکر داکیدې شی چه ﴿وَرَأَوْا﴾ په معنی دجزم اویقین سره دې اوندامت کیدې شی
 چه په شک یاظن سره راغلې وی نوجزم په گمراهی باندې متاخر دې دندامت نه «والله اعلم»
 ﴿قَالُوا لَئِنْ لَمْ يَنْزِلْ بِرَحْمَةٍ مِنْ رَبِّنَا وَسُورَتُنَا﴾ دااعتراف دې دخپل جرم اوطلب دتوبه دې په ډیر عاجزانه لهجه سره
 چه دالله تعالی درحمة اومغفرت نه علاوه زمونږ دپاره دخسارې اونقصان نه دپچ کیدلو هیڅ ذریعه
 اوسره نشته دې، اودالله تعالی درحمت اومغفرت استحقاق نه لروبلکه دابه محض دالله تعالی
 فضل اوکرم وی چه زمونږ مغفرت اوکړی، حضرت آدم علیه السلام هم دغه شان سوال کړې وو، ﴿وَلَنْ لَّا
 نَنْفِرَ لَكَ وَتَرَحَّمْنَا﴾ مغفرت په منزله دتخلیه دې اورحمت په منزله دتخلیه دې نودحضرت آدم علیه
 السلام په کلام کښې مغفرت مقدم ذکرشودې ځکه چه تخلیه مقدم وی په تخلیه باندې اودلته
 رحمت مقدم ذکرشودې یاددې وجې نه چه دامقصود اصلی دې اومغفرت ی وسیله ده، نویه
 تقدیم کښې اشاره ده چه دامقصود اصلی دې یاددې وجې نه چه رحمت په معنی دقبول دتوبې سره
 دې نوهغه مقدم دې په مغفرت باندې اوکله رحمت په معنی دمزید احسان اویچ کیدلوسره وی
 دگناه نه نوهغه روستووی دمغفرت نه اوبه دعادآدم علیه السلام کښ هم دامعنی مرادده

وَلَكَا رَجَعَ مُوسَى إِلَى قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِفًا قَالَ بِئْسَمَا خَلَفْتُمُونِي

اوهرکله چه واپس راغې موسی خپل قوم ته ډیر په غصه او غمښت، وې ونیل چه بد نیابت دې نیابت چه تاسو کړې دې

مِنْ بَعْدِي ۚ أَتَعْلَمُونَ أَمْرَ رَبِّكُمْ ۖ وَاللّٰى الْاَلْوَاخِ وَآخَذَ بِرَأْسِ أَخِيهِ

ځماته وروستو، آیا جلتی وکړه تاسو، د امر د رب ستاسې نه، او کښنودلی، ئی تختی، او وې نیولو سر د ورو خپل

يَخْرُجَ اِلَيْهِ ۚ قَالَ ابْنَ اُمِّ اِنْ الْقَوْمَ اسْتَضَعَفُونِي وَكَادُوا

چه رانیکلو ئی ځان ته، وه ونیل هارون اې خویه د مور ځما ! بیشکه قوم کمزورې گنرلې وم زه او قریب وؤ

بِقُلُوبِنِي ۚ فَلَا تُفْسِدْ فِي الْأَعْدَاءِ وَلَا تَجْعَلْنِي مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ۝

چه زه ئی قتل کړې وې، پس مه خوشحاله وه ځما په سپکولو سره دشمنان اومه شماره ما د قوم ظالمانانو سره

قَالَ رَبِّ اغْصِرْ لِي وَلَاغِي وَأَدْخِلْنَا فِي رَحْمَتِكَ ۚ

وہ وئیل موسیٰ ای ربہ خما ' بېشنه وکړه ماته او ورو خما ته او داخل کړه مونږ په خپل خاص رحمت کښې

وَ أَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ

او ته ئې زیات مهربان درحم کوونکونه

﴿وَلَمَّا رَجَعَ مُوسَى﴾ داشپېر مه واقعه ده موسی عليه السلام ته په کوه طور کښې تورات ملاشو

، او الله تعالی ورته اوونیل چه ﴿فَتَنَّا قَوْمَكَ مِنْ بَعْدِكَ وَأَضَلُّوا السَّبِيلَ﴾ ، نودې ډیر په غصه

اوناراضگۍ سره واپس شو، ﴿عَثَبْنَاهُ﴾ غضبناک ، ناراض ﴿أَمَّا﴾ شدید الغضب، دا دواړه

قريب المعنی دی، منصوب دی حالین مترادفین دی دضمیر د رَجَعَ نه یا حالین متداخلین دی

چه ثانۍ حال دې دضمیر مستتر نه په اول کښې، ﴿وَلَمَّا خَلَّصْتَنِي﴾ معنی ئ داده چه بددې هغه

فعل چه تاسو کړېدې خمداتلونه بعد، چه عبادت دعجل دې نودا خطاب دقوم هغه کسانو ته دې

چه دعجل عبادت ئ کړې وولکه سامري وغيره شو، یادا خطاب حضرت هارون عليه السلام او مؤمنانو

ته دې چه تاسو خمداتلونه بعد خمدادخلافت حق نه دې آدا کړې، موسی عليه السلام وصیت کړې وو،

﴿وَاخْلُفْنِي فِي قَوْمِي وَأَصْلِحْ﴾ نوتاسو چه دا قوم دعبادت دغیر الله نه نه دې منع کړې نوحق دخلافت

مونه دې پوره کړې، ﴿أَعْيَضْتُكُمْ﴾ دا خطاب قوم ته دې چه تاسو تلوار او کړوبه شرک سره

اوپر یخود تاسې امر د رب یعنی انتظار کول خمداراتلو.

﴿وَالْقَى الْأَلْوَحَ وَلَمَّا بَرَأَ أَخِيهِ﴾ دلته دحضرت موسی عليه السلام دوه عملونه ذکر دی چه دواړه

په ظاهر کښې دنبی دشان سره مناسب نه معلومېږي یودا چه موسی عليه السلام هغه تختۍ او غورخولې

چه تورات ئ پرې لیکلې شوې وو، داد کتاب الله توهین دې چه ممکن نه دې دشان دنبی نه، بل

دا چه هارون عليه السلام چه نبی هم دې اود موسی عليه السلام رور دې اودرې کاله ترینه مشر دې هغه ئ

دسراودگیری نه اونیولو، او خان ته ئ راښکلوو دخپل داسې مشر ور چه نبی هم وی توهین دې

اولوالعزم نبی دشان سره مناسب نه دی، نود﴿وَالْقَى الْأَلْوَحَ﴾ توجیه داده چه د﴿وَالْقَى﴾ نه

مراد غور زول نه دی مراد لکه په دې قول دالله تعالی کښې ﴿فَلَمَّا أَنْ جَاءَ الْبَشِيرُ أَلْقَاهُ عَلَى رُجُومِهِ﴾

ددې نه دامراندنه دې چه په مخ ی ورته راوویشت. نودلته د ﴿وَأَلْقَى الْأُلُوحَ﴾ به مراد کیخودل دی په ادب سره. لیکن هرکله چه د اکیخودل په عجلت او جلتی سره وونو تعبیر ترینه په الفا- سره او شو. او عجلت او جلتی کول له وجې دحمیت او غیرت لل دین نه وه. او اشاره وه تظطیع د عمل دینی اسرائیلوته چه ددوی دافعل ډیرید. او خطرناک دې نوددې په منع کولو کښې ډیره جلتی پکارده. او بعض وای چه موسی علیه السلام دوجې د شدت غضب لله. نه دخپلواعضو جوارحونه بی اختیاره شو. نوالواح ترینه بی اختیار او غورزیدل. اوهرچه دې هغه روایت دابن عباس رضی الله عنه چه دالقاء په وجه بعض اولواح منکسر مات شو او شپږسبع ۲۸۷ مرتفع شو او یوسبع ۱۸۷ پاتی شوه. نو بعضو ددینه انکار کړیدې. ونیلی دی امام رازی چه نشته دې په قرآن کښې مگر ذکر دالقی دې اوهرچه دې کسراورفع نو دا نشته دې په قرآن کښې ((ومثله لایلق بالانبياء)). اوکه داروایت صحیح تسلیم کړې شی نو کسر. یارفع کیدل دموسی علیه السلام فعل نه دې. دموسی علیه السلام فعل خوصرف وضع بعجلة په جلتی سره کیخودل، وواودافعل ماذون فیه. اوجائز بلکه مستحسن دې. من باب ﴿وَعَجِلْتَ إِلَيْكَ رَبِّي لِتَرْضَى﴾ نو کسر او رفع نه دموسی علیه السلام غرض وواونه ی په زړه کښې ددې تصور وواونه ی په خیال او گمان کښې داسې وه چه په جلتی کیخودلوسره به کسریارفع رازی. او د ﴿وَأَخَذَ بِرَأْسِ أَخِيهِ﴾ توجیه داده چه داپه نیت دتوهین سره معاذالله. نه وو بلکه دعتاب او گیلی په طرزسره وو. خکه موسی علیه السلام دتلویبه وخت کښې حضرت هارون علیه السلام ته ډنرتاکید او وصیت کړې وو چه دقوم اصلاح کوه نویه واپسی کښې ی چه هرکله دقوم گمراهی اولیده نو گمان ی اوکړو. اویه خیال کښې راغله چه هارون علیه السلام به دقوم په اصلاح کښې پوره کوشش نه وی کړې. اوسستی تساهل به ی کړی وی اودتبلیغ په فرائضو کښې به ی تقصیر کړې وی. نوددی مظنون تقصیر په نسبت یوقسم عمل عتاب ی ورکړو. اوشکایت ی ترینه اوکړو. ﴿وَمَا مَنَعَكَ إِذْ رَأَيْتَهُمْ ضَلُّوا﴾ ﴿۷۱﴾ ﴿أَلَا تَتَجَمَّرُونَ أَفْصِنْتَ آخِرَى﴾ ﴿۷۲﴾ اوهارون علیه السلام بیشکه چه نبی وواویه عمر کښې هم دحضرت موسی علیه السلام نه مشروو. لیکن په رتبه کښې موسی علیه السلام دده نه لوی وو اویه مذهبی او شرعی امورو کښې هارون علیه السلام دده تابع اودده وزیر حیثیت نی لرلو. نویه دغه موقعه کښې دموسی علیه السلام دطرفه عمل عتاب، اوشدیده پوښتنه. سو، ادب اونا مناسب عمل نه دې

﴿قَالَ آيَنَ أَم﴾ حضرت موسی علیه السلام اوهارون علیه السلام، حقیقی اعیانی، دموریلاردواړو کښې

شریک، روئیه دی دلته ذکر دمورد پاره دترجم دې خکه چه دمورد طرفه رحم زیات وی. حضرت هارون علیہ السلام حقیقت الحال بیان کړوچه ما د تبلیغ او د اصلاح په فرائضو کښې کوتاهی نده کړې. او په ډیر وضاحت سره مې ورته د توحید بیان کړیدې حتی چه دوی خماقتل ته تیار شول. ﴿فَلَا تَتَّبِعُوا فِي الْأَعْدَاءِ﴾ اویس ته مه خوشحاله وه په ماباندې دشمنان یعنی داسې کار مه کوه چه دشمنان خوشحاله شی هغه داچه ته خماسره په جهگړه او اختلاف شی، داهل حق په خپل منیخ کښې اختلاف او جهگړه سبب دخوشحالی داهل باطل وی. شماتت هغه خوشحالی ته وای چه حاصله شی په سبب دتکلیف رسیدلوسره دشمن ته

﴿قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي﴾ موسی علیہ السلام ته چه حقیقت الحال ښکاره شو نومغفرت ی طلب کړوچه که خمانه په حالت دغصه کښې کوتاهی شوې وی یاد هرون علیہ السلام نه خه کوتاهی شوې وی نوبالله مونږ معاف کړه اوبه خپل رحمت کښې مونږ داخل کړه. یعنی مزید انعام او کړه اوبه خپل قرب کښې ترقی راکړه

إِنَّ الَّذِينَ اتَّخَذُوا الْجُلَّ سَيِّئًا لَهُمْ غَضَبٌ مِّن رَّبِّهِمْ

بیشکه هغه کسان چه نیولې ئې دې سخې په خدائی سره زرده چه وبه رسی دوی ته غصب د طرف د رب د دوی نه

وَذِلَّةٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُفْتَرِينَ ۝ وَالَّذِينَ عَمِلُوا الشَّيْءَاتِ

او ذلت په ژوند د دنیا کښې. او دغسې سزا ورکوو مونږ دروغ جوړونکو ته. او هغه کسان چه عملونه کوی ناکاره

ثُمَّ تَابُوا مِنْ بَعْدِهَا وَأَمْنُوا ۖ إِنَّ رَبَّكَ مِنَ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ۝

بیا توبه وباسی پس د دې عملونو نه او ایمان ئې راوړو بیشکه رب ستا پس د دې توبې نه خامخا ښونکی. رحم کوونکی دی

وَلَكَا سَكَتَ عَنْ مُوسَى الْغَضَبُ أَخَذَ الْأَوَاخِ ۚ وَفِي نُصْحَتِهَا هُدًى

او هرکله چه په آرام شوه (سره شوه) د موسی نه غصه. را وائی خستلې تختی. او په نسخو، لیکلې سوي دهغې کښې هدایب وو

وَرَحْمَةً لِلَّذِينَ هُمْ لِزِبَّهِمْ يَرْهَبُونَ ۝

او رحمت وو د هغه خلقو لپاره چه دوی خاص درب نه یریري

﴿إِنَّ الْآيِينَ اتَّخَذُوا الْجُلَّ﴾ داتخويف اوزجر دې او مراد ددینه هغه خلق دی چه د عجل عبادت

ی کړې وو او توبه ی نه وه کړې لکه سامری او دهغه ملگری نو هغوی ته په دین کېنې ذلله رسیدلې وو. لکه په سورت طه کېنې دی ﴿فَاِنَّكَ لَكَ فِي الْحَيٰوةِ اَنْ تَقُوْلَ لَا مِسَاسَ﴾ بآئینه مراد هغه بهود دی چه په زمانه د نبی صلی الله علیه وسلم کېنې دی یعنی په دوی د الله غضب دې اودوی لره ذلت دې. ﴿وَضُرِيتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ﴾ (بقرة، او) ﴿اَتَعٰذُكُمْ بِالْمَجَلِّ﴾ ((تعبیر الانباء بفعل الاءاء)) دې. خکه چه دوی راضی وو په فعل دآباؤ باندې. ﴿وَكَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُفْتَرِیْنَ﴾ یعنی کوم خلق چه په الله تعالی باندې افتراکوی په هغوی به هم غضب الهی اودلت راخی. دسفیان بن عیینه او امام مالک رحمهما الله نه روایت دې چه هر هغه څوک چه په دین کېنې دخپل طرفه بدعات ایجادکړی نو هغه مفتری دې او به هغه به په آخرت کېنې غضب او دنیا کېنې ذلت نازلېږی

﴿وَالَّذِیْنَ عَمِلُوا الشَّيْطٰنَ﴾ داترغیب دې توبې ته اوبشارت دې توبه کونکو ته. ﴿وَلَمَّا سَكَتَ عَنْ مُوسٰی الْفَضْبُ﴾ هرکله چه دموسی علیه السلام غصه سره شوه نو هغه الواح چه ایخودلې ی وو هغه ی رواغستل ﴿اَلَا تَوَاحُ﴾ ددینه ظاهراً سالم الواح مراد دی نو ځکه امام رازی وائی چه ظاهر د دې دلالت کوی چه تختنې نه وې ماتې شوې. ﴿وَفِيْ شَجَنَہَا﴾ یعنی په لیکلې شوؤ دالواح کېنې. یعنی تورات کېنې. تورات ته نسخه ونیلل یاپه دې وجه دی چه موسی علیه السلام ته لیکلې شوې کتاب (تختنې) ورکړې شوې وو. اوبنی صلی الله علیه وسلم ته قرآن په کتابی شکل اوتختنې کېنې لیکلې شوې نه دې ورکړې، یاپه دې وجه چه نسخ ((نقل مافی کتاب الی کتاب آخر)) ته ونیلې شی، نومنقول ته نسخه ونیلې شی لکه چه منقول عنه ته هم نسخه ونیلې شی اوتورات نقل شویډې دلوح محفوظ نه ﴿هُدٰی وَرَحْمَةً﴾ ددینه احکام مراد دی خکه چه څوک چه عمل اوکړی په احکامو نو هغه موصوف گرخی په هدایت سره اوموعودوی په رحمة سره، ﴿هُمْ لِرَبِّہُمْ یَرْجُوْنَ﴾ اسمانی کتاب، هدايات، دهغه چادپاره ذریعه دهدایت اورحمت وی چه په زړه کېنې ی خوف الهی وی اواخلاص وی. لکه په ﴿هُدٰی وَرَحْمَةً﴾ کېنې یو توجیه داده چه دمتقین نه مراد الله تعالی خوف کونکی دی، نویه ((برهون)) کېنې د خوف الهی ذکر دې او ((لرهم)) کېنې اخلاص ته اشاره ده

وَاخْتَارَ مُوسَى قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا لِّإِيقَاتِنَا ۖ فَلَنَّا أَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ

او غوره کړل موسى د قوم خپل نه ^{١٦} اویا سړی. لپاره د وخت مقرر زمونږ. پس هرکله چه ونیول دوی لره زلزلې.

قَالَ رَبِّ لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُم مِّن قَبْلُ وَإِنِّي ۖ

وه ونل موسى ای ربه خما که ناغونستی وې نو هلاک کړی به وې تا دوی لره مخکښی د دې نه او مالره.

أَهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ الشُّفَهَاءُ مِنَّا ۚ إِنَّ هِيَ إِلَّا فِتْنَتُكَ تُضِلُّ

آیا هلاکوي نه مونږ لره به سزا د هغه کار چه کړېدی کم عقلو زمونږ نه. ندې دا مگر امتحان ست دی. کمراد کوي ته

بَهَا مِنْ تَشَاءُ وَعَهِدِي مَن تَشَاءُ ۖ إِنَّتِ وَلِيُنَا فَاعْفِرْ لَنَا

بدې سره هغه چا لره چه وغواړې ته او هدايت کړې هغه چاته چه وغواړې. ته مددگار زمونږ نی پس بښنه وکړې مونږ ته

وَارْحَمْنَا ۖ إِنَّتِ خَيْرُ الْغَافِرِينَ ۝ وَكُتِبَ لَنَا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا

او رحم وکړې به مونږ او ته غوره د بښونکو نه یی او ولیکه یعنې مقرر کړه او توفیق راکړه، مونږ ته بدې دنه کښی

حَسَنَةً ۖ وَفِي الْآخِرَةِ إِنَّا هُدَّاكَ ۖ إِلَيْكَ ۖ قَالَ عَذَابِي

نیکی او په آخرت کښې هم بناسته بدله. بېشکه مونږ رجوع کړیده تاته. اوفرمايل الله علی عذاب خما

أَصِيبُ بِهِ مَن أَشَاءُ ۖ وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ ۖ فَسَاكُنْهَا

رسوم نی هغه چاته چه وغواړم. او رحمت خما. رسیدلې دې هر شی ته. پس خامخا به دا رحمت ولیکم

لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ ۝

خاص هغه چا لره چه یره کوی دالله تعالی نه اوورکوی زکوة او هغه کسان چه هغوی په آیتونو زمونږ ایمان راوړی

﴿وَاخْتَارَ مُوسَى قَوْمَهُ﴾ دا اومه واقعه ده په دې کښې دمیقات ثانی بیان دې اومیقات اولی

چه هغې ته میقات کلامی ونیلې شی دهغې ذکر مخکښې تیر شویدی (قومه) منصوب بنزع

الخافض دې ((ای من قوم)) یا دا چه ﴿سَبْعِينَ رَجُلًا﴾ بدل یا عطف بیان دی د ((قومه)) نه نوتقدیرته حاجت نشته دې، حضرت موسی علیه السلام چه دعجل دمعاملی نه په اطمینان سره شو. نونورات ی رواجستواوبنی اسرائیلو ته ی احکام بیان کړل نودوی اوونیل چه داخو ډیر سخت احکام دی، اومونږ ته څه معلومه ده چه دادطرفه دالله تعالی نه دی اوکه تادخپل طرفه مقرر کړیدی، البته چه مونږ په خپله دالله تعالی کلام واوړو نوبیقین به اوکړو چه دادطرفه دالله تعالی نه دی، نوموسی علیه السلام دالله تعالی په بارگاه کښې عرض اوکړو نوحکه ورته اوشو چه ددوی دیوڅو مشرانو کسانو وفدمنتخب کړه کوه طورته ی راوله چه ځمکلام واوړی، نوموسی علیه السلام اویا کسان منتخب کړل اودهغوی سره کوه طورته لاړ، اوبعض حضرات وای (کسانی الکیر والروح وغیره) چه دااویاکسان کوه طورته، دحضرت موسی علیه السلام په نگرانی کښې دعبادت العجل دگناه نه دمعذرت غوښتولو دپاره تللی وو، نوچه دوی کوه طورته اورسېدل نوانه تعالی دخپل رحمت سپینه وریځ په غرباندې رواجوله اودوی ټول پکښې پټ شو اوموسی علیه السلام اووفد ټول په سجده شو، نودوی دالله تعالی هغه کلام واوړیدو چه دموسی علیه السلام سره ی کوو، یعنی هغه احکامات چه په تورات کښې وو، نوچه وریځ لرې شوه نوموسی علیه السلام دوی ته رامنځ کړو نودوی بیابال شک پیداکړو چه مونږ ته خوږته اونه لگیده چه دا کلام دالله تعالی وو، مونږ به هله یقین اوکړو چه الله تعالی عیاناً اووینو ﴿حَقَّ رَیُّ اللَّهِ جَهَنَّمَ﴾ نوددې گستاخانه اومعاندانه سوال په وجه سره الله تعالی په دوی باندې داسمان نه صاعقه اتندرا نازل کړو اودلاندې نه پرې زلزله شروع شوه، نوهلاک شول، جمهورمفسرین وای چه دوی مړه شو اودحضرت وهب نه روایت دې چه حقیقه مړه نه وو، دمړوبه شان بی حسه بې هوشه وو، نوموسی علیه السلام ددوی دهلاکت نه دیچ کیدلو، یا دیبا جوندی کیدلو دپاره دعلاوکره اوی ونیل چه ﴿رَبِّ لَوْ شِئْتَ﴾ ای الله که چرې ستارزاده وې ددوی دهلاکت، نودوی اودارنگه زه به دمخکښې هلاک کړې وو، فرعون دلاسه، یاپه دریاب کښې، یاپه هغه وخت کښې چه دوی دعجل عبادت کوو، داتولې دهلاکت موقعې وې لیکن چه په دغه موقعو کښې دې دهلاکت نه بیچ کړی دی نواوس پرې هم رحم اوکره دهلاکت نه ی بیچ کړه، یای جوندی کړه، گنی بنی اسرائیل به وای چه تادقوم مشران بوتلل اوهلاک دې کړل، اوځمادقتل اومقابلې دپاره به تیارشی، ﴿اَتَمَلُّکُمْ﴾ دا استفهام دطلب دپاره دې، یعنی مونږ مه هلاکو، یاداستعظام دپاره دې، یعنی داسې خوشی کیدې چه ته مونږ هلاک کړې په

فعل دَسْفَهَاوُ سره، دَسْفَهَاوُ نه مراد هغه کسان دی چه عبادت دَعَجَلُ ی کړې وو. یا تَرْجِهْ مراد هغه کسان دی په اویا کسانو کښې چه طلب درویت ی کړې وو. یعنی یا الله . مونږ داتوقع نه لرو چه خوبې وقوفه کسان به غلط فعل او کړې. اوزه اوتول بنی اسرائیل به هلاک شو هرکله چه متانه زمونږ دا امیدې چه دَسْفَهَاوُ فعل سره به مونږ نه هلاکوې نومعلومه شوه چه ﴿إِنْ هِيَ﴾ نه ده دارجفه ، صاعقه، ﴿إِلَّا فُتْنُكَ﴾ مکر یو امتحان دې . عذاب نه دې اود امتحان په وجه بعض خلقوته هدایت ملاؤشی اوبعض گمراه شی ، موسی عليه السلام دُعا او کړه چه یا الله ته زمونږ مدد گارئ. مونږ ته مغفرت او کړه اورحم راباندې او کړه اوبه دنیا کښې هم حسنه راکړه یعنی دنیکو اعمالو توفیق راکړه اوبه آخرت کښې هم، یعنی نیک اعمال زمونږ محفوظ کړه اواجر ثواب پرې راکړه، نو ددې دعانه روستو بیادغه خلق جوندی شو (کمافی البقرة) ﴿إِنَّا هَذَا إِلَيْكَ﴾ ای تنبا، هود رجوع برقی ته وائی او هود جمع دهانده په معنی دتائب سره ﴿قَالَ عَذَابُ﴾ الله جل جلاله حضرت موسی علیه السلام ته تسلی ورکړه چه اول خوځمار حمت غالب دې په غضب باندې خکه چه زه عذاب هغه چاته ورکوم چه مې خوځه شی اگرکه مستحق د عذاب هرنافرمان وی خوزه هرنافرمان ته عذاب نه ورکوم اورحمت مې دومره عام دې چه هرچاته وسیع دې. نافرمان، سرکش ته هم په دنیا کښې دالله تعالی رحمت رسیدلې دې، نودالله تعالی رحمت خو مطلقاً غالب دې په غضب باندې ، چه غیر مستحق ته هم رسیدلې دې نویا چه کوم خلق درحمت مستحق دی حسب وعده نو ﴿فَسَأْخِظُهَا﴾ سین دتاکید دپاره دې یعنی دمستحقینو دپاره به زه خامخا خپل رحمت مقرر کړم، اود مستحقینو درحمت الهی صفات دا دی (۱) ﴿يَنْقُوتُ﴾ (۲) ﴿وَرُؤُوسُ الزَّكَاةِ﴾ (۳) ﴿وَيَايُنَا يُؤْمِنُونَ﴾ (۴) ﴿الَّذِينَ يَنْتَعِمُونَ﴾ دا آیت چه چه ﴿قَالَ عَذَابُ﴾ حضرت موسی عليه السلام ددعا په جواب کښې مذکور دې . موسی عليه السلام دعا او کړه ﴿أَنْتَ وَلِيْنَا فَأَغْفِرْ لَنَا﴾ الی... ﴿فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ﴾ ددې دعا دوه حصی دی یوه حصه اوجزه، ددعا دادې چه په کومو مخلوقو عتاب او عذاب راغلیدې نودوئ ته دې معافی اوشی اورحمت دې پرې اوشی اودویم جزء، ددعا دادې چه ځما دپاره اوځما دامت دپاره دې په دنیا او آخرت دواړو کښې رحمت حسنه اولیکلې شی، نود اول جزء، ددعا جواب داسې اوشو چه ځما عادت دادې چه هر مجرم ته عذاب نه ورکوم بلکه هغه چاته عذاب ورکوم چه ددیرې سرکشی په وجه ورته عذاب ورکول غواړم نو لهذا دغه کسان چه ته ورته معافی غواړې دوی ته به هم عذاب

نه وركوم ، د دویم جزء دغا جواب داسې او شوجه رحمت خماخوبه دينا كښې عام دې هرڅه ته شامل دې. اوبه آخرت كښې درحمت مستحق هغه څوك دې چه به دې صفاتوباندې منعطف وي. حضرت مولانا شاه انورشاه صاحب فرمائی چه د ﴿وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلُّ شَيْءٍ﴾ معنی داده چه د رحمت دائره تنگه اومحدوده نه ده لیکن دامعنی ی نه ده چه په هرڅی باندې بالفعل رحمت راغلیدې اوبالفعل هرڅی مرحوم دې. لکه ابلیس دیوبزرگ صوفی عبدالله تستری سره دغه شان مناظره کړې وه اوهغه ی لاجواب کړې وو

«فی فیض الباری ص ۲۴ ج ۴» (حاج ابلیس مع عبدالله التستری انک نقول انی اعدت فی النار وکف یكون ذلك لان الله تعالى يقول ورحمتی وسعت کل شیئ فاحاب التستری ان الرحمة للذین یفیمون الصلوة ویؤتون الزکوة وبریهیم یؤمنون ولست منهم فضحک منه وقال کنث اری انک عالم عارف فاذا انت ممن لا یعرف شیئا قیدت صفاته المطلقة فان الله قادر علی الاطلاق وانت تقیدها وخالق علی الاطلاق فکذا هو رحیم علی الاطلاق فانت تقیدها فلم یدر التستری ما یقل له. قلت ولا ادری ماذا افهم التستری واین اللعین من قوله تعالی فانه لیس فیها الا بیان سعتها لاحکم بالرحمة علی حد فولک هذه الدار تسع الف رجل ولولم یدخل فیها واحد — الخ) دحضرت قتاده نه روایت دې چه هرکله د آیت نازل شو ﴿وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلُّ شَيْءٍ﴾ نوابلیس اوونیل چه زه هم یوشی یم داشیاؤ نه. خیره ما به هم رحم کیرې نوالله تعالی اوفرمانیل ﴿مَسَاكِنُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ﴾ نونا امیده شوابلیس نویسانی یهودیانو اونصاری و اوونیل چه مونږ هم تقوی کوو اوزکواة وركوؤ اودالله تعالی په آیتونو ایمان راوړو. نومونږ به هم مرحومینو فی الاخرة کښې یو. نوالله تعالی اوفرمانیل چه

الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْنُونًا عِنْدَهُمْ

دا هغه کسان دی چه تابعداری کوی د رسول، نبی، امی. هغه چه مومی دوی ذکر دهغه لیکلی شوي د دوی سره

فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ يَأْمُرُهُم بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ

به تورات او انجیل کښې. حکم کوی دوی ته د نیکی اومنع کوی دوی لره د بدی نه او حلالوی د دوی لپاره

الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي

پاک خیزونه او حراموی په دوی باندې گنده خیزونه او لرې کوی د دوی نه درانه حکمونه د دوی او هغه سختی سزاگانې

كَانَتْ عَلَيْهِمْ ۚ فَالَّذِينَ آمَنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ

چه وی به دوی باندې. پس هغه کسان چه ایمان راوې په ده باندې او تعظیم یې کړې وی د ده او مدد یې کړې وی د ده

وَاتَّبَعُوا النَّوَرَ الذِّيْ اُنْزِلَ مَعَهُ ۚ اُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٤﴾

او تابعداری یې کړې وی د هغه نور چه نازل کړې شویدې د ده سره. نو دغه کسان خاص دوی کامیاب دی

﴿الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ﴾ نودوی ترینه خارج شو، په دې آیت کښې د نبی صلی الله علیه

وسلم لس صفات ذکر دی (١) ﴿الرَّسُولَ﴾ په اعتبار د پیغام راوړلوسره د طرف د الله تعالی نه (٢).

﴿النَّوَرَ﴾ په اعتبار د انباء، یعنی خبرو کولوسره خلقوته او په اعتبار د رفعت او د لوی مرتبې

سره (٣) ﴿الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ﴾ یعنی نالوستونکې او نالیکنکې، دا د بل چا د پاره صفت د مدح نه دی

اونبی صلی الله علیه وسلم د پاره عین کمال او معجزه ده چه بې لوستلو لیکلوی علمی عملی

اخلاقی کمالات لاهم حدود دی، د لوستونکې، لیکونکې سړی کمالات دهغه د تعلیم نتیجه وی

لیکن چه څوک لیکونکې نه وی او علوم، فیوضات او کمالات یې لاهم حدود وی نو د انبیا کاره معجزه

ده. دأمی. یوه معنی داده چه لیکونکې لوستونکې نه وی، منسوب «ام» ته، بچې چه دمورنه

پیداشی نوبه دغه وخت کښې د چاشاگردنه وی، نولیکل، لوستل نه شی کولې، اونبی صلی الله

علیه وسلم په ټول عمر کښې دهیچانه نه څه زده کړیدی اونه د چاشاگر شویدي، لیکن دکومر

علومو او معارفو اوحقائقو اواسرارو افاضه چه یې فرمائیلی ده، نوهیڅ مخلوق دهغې عشر

عشیرته نه شی رسیدلې نوددې وجه نه أمی لقب، صفت مدحه او افتخار دې، دویمه معنی دأمی

منسوب أم القرى یعنی مکی معظمی ته په دې وجه چه هغه مولد دې (٤) ﴿يَتَّبِعُونَهُ﴾

یعنی د نبی صلی الله علیه وسلم نوم اوصفات په تورات انجیل کښې موجود دی، سره د دینه چه

یهودونصاری وډیر تحریفات کړیدی او کوشش یې کړیدی چه نبی صلی الله علیه وسلم صفات

پټ کړی، بیهقی په دلائل النبوة کښې نقل کړیدی چه انس رضی الله عنه وای چه دیویهودی

بچې وو چه د نبی صلی الله علیه وسلم خدمت به یې کولو، اتفاقاً هغه بیمار شو نونبی صلی الله

علیه وسلم دهغه تپوس له تشریف فرما شو، اوددغه بچی سر طرف ته یې پلار ولاړ ووتورات یې

لوستلو، نونبی صلی الله علیه وسلم هغه ته اوفرمائیل چه ای یهودی استادې په هغه الله قسم

ری چه تورات یې په موسی علیه السلام نازل کړیدی اووايه چه په تورات کښې ځمالات صفات.

و خدا ظهور بیان تاسو موندلې دې؟ نو هغه انکار او کړو. نو هغه بېچې او ونیل چه یارسول الله دې غلط وای په تورات کښې ستاسو ذکر اوصفات مونږ موندلې دی او کلمه د شهادت ی اوونیله نو نبی صلی الله علیه وسلم صحابو ته او فرمائیل چه دا بېچې مسلمان دې او د وفات کېدونه بعد دده تکفین او تجهیز او کړې

(۵) ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ (۶) ﴿وَيَتَنَبَّهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ﴾ د معروف نه مراد توحید سنت او ټول اعمال صالحه اخلاق حسنه دی او د منکر نه مراد شرک بدعة او تمام اعمال قبیحه دی. د معروف لغوی معنی ده پیژندلې شوې (آشنا، او د منکر معنی لغوی ده نا آشنا). نیکو اعمالو نه معروف ځکه وای چه دامشهور او معلوم دی په شرع کښې او په دور د صحابو بعینو یعنی خیر القرون کښې، او کوم کار چه په خیر القرون کښې نه و نو هغه معروف او نیک کار نه دې بلکه منکر دې د کوم کار اصل چه په کتاب الله او سنت کښې نه وی او نمونه ی په خیر القرون کښې نه وی نو هغه بدعت او گناه وی او اگر که په ظاهره کښې نیک عمل معلومیږي. امر بالمعروف او نهی عن المنکر اگر که د هرنی صفت دې لیکن حضرت محمد صلی الله علیه وسلم ته په دې کښې خاص امتیاز او خصوصیت حاصل وو ځکه چه د نبی صلی الله علیه وسلم بعثت عام دې تمام اقوامو او طبقاتو ته دې، تعلیم یافته غیر تعلیم یافته بادشاهان، رعایا، غریاء، مالداران، هر زبان، اومزاج والامخلوق د نبی صلی الله علیه وسلم دعوت د دائری ماتحت دی. او د ټولو پوه کول په داسې طریق سره چه ټول ترینه متاثره او مستفیدشی، دا امتیاز صرف نبی صلی الله علیه وسلم ته حاصل وو (۷) ﴿وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ﴾ د دینه مراد هغه پاکیزه اشیاء دی چه په بنی اسرائیلو باندې په طور د سزا سره حرام شوی ولکه وازده وغیره کما قال تعالی ﴿ذَلِكَ جَزَاءُ الَّذِينَ يَحْبِبُونَ﴾ اودارنگه بحیره سانبه چه جاهلانوپه خپل خان حرام کړې وې. (۸) ﴿وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ﴾ لکه نذر لغیر الله، خنزیر، دم مسفوح، (۹) ﴿وَيَنْصَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ﴾ اصهرغه ثقیل اودرانه بوجونه وو چه په بنی اسرائیلو مقرر شوی وو، لکه د قبولیت د توبی دپاره خپل خان قتلول، جلاوطن کیدل، شرط وو، اودارنگه دهغه اندام پریکول چه گناه به ترینه صادر شوې وو. او پریکول دخای دنجاست دجامې نه. (۱۰) ﴿وَالْأَفْطَلِ﴾ جمع د غل ده او غل هغه زنجیر او طوق ته وای چه د مجرم په غاړه کښې اچولې شی، دلته ترینه مراد هغه سخت احکامات دی چه په بنی اسرائیلو لازم کړې شوی وو په منزله د طوق په غاړه د مجرم کښې لکه په دوی باندې په قتل

عمدا وخصم وروکبې قصاص وو او اومعافی اودیت نه وو، او دارنگه مال غنیمت دوی لره
حلال نه وو چه دا سخت سخت حکمونه زمونږ په ملت کښې نشته دي، منسوخ شويدي

﴿قَالِیْنَ اٰمَنُوْا بِهٖ﴾ په دې کښې د فلاح کامل شرائط مذکور دي چه ایمان دې په نبی صلی
الله علیه وسلم اویه صرف ایمان راوړلو سره کامل فلاح نه حاصلیږي بلکه تعظیم و احترام هم
ضروری دي اویا صرف احترام هم کافی نه دي بلکه اتباع ضروری ده چه په اتباع د قرآن اوسنت
سره راځي. نو په ﴿يَبْتَغُوْنَ الرَّسُوْلَ الْنَّبِیَّ﴾ کښې د اتباع سنت ذکر اویه ﴿وَاتَّبَعُوا النُّوْرَ الَّذِیْ﴾ کښې
د اتباع د قرآن ذکر دي. قرآن ته نورونیلې شی چه په نورسره ظلمات ختمیږي، اود خپل
واجد او نورانیت دپاره په خپله دلیل وی څه بل دلیل ته ی حاجت نه وی نودغه شن په قرآن سره
د ظلمه او جهالت ظلمات ختمیږي اود خپل حقانیت دپاره په خپله دلیل دي

آفتاب آمد دلیل آفتاب گردلېلي بايدت زور ومنتاب

قُلْ يٰۤاَيُّهَا النَّاسُ اِنِّیْ رَسُوْلُ اللّٰهِ اِلَیْكُمْ جَمِیْعًا الَّذِیْ لَهٗ مُلْكُ

و ده وابه ای ټولو خلغو یشکه زه رسول د الله تعالی یم تاسو ټولو ته. هغه الله چه خاص هغه لره ده بدسهي.

السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ يُحْيِیْ وَیُمِیْتُ ۚ قٰمِنُوْا

د آسمانونو او د زمکې. نشته دي لاتق د بندگي څوک بغیر د ده نه. ژوندي کول او مړه کول کوي. پس ایمان راوړئ تاسو

بِاللّٰهِ وَرَسُوْلِهِ النَّبِیِّ الَّذِیْ اٰلَیْکُمْ یَوْمُنْ بِاللّٰهِ وَکَلِمٰتِهٖ

په الله تعالی باندې او په رسول دهغه چه نبی. امن دي. هغه چه ایمان لري په الله تعالی او دهغه په ټولو کلامونو باندې

وَاتَّبِعُوْهُ لَعَلَّکُمْ تَهْتَدُوْنَ ۝ وَمِنْ قَوْمِ مُوْسٰی اُمَّةٌ یَّهْلُکُوْنَ

او تابعداري وکړئ دهغه د دې لپاره چه هدايت ومومي او بعضي د قوم د موسی نه یوه ډله ده چه نبودنه کوي

بِالْحَقِّ وَ بِهٖ یُعْلٰیوْنَ ۝

د حق. او په حق فیصلې کوي

﴿قُلْ یٰۤاَيُّهَا النَّاسُ﴾ درسول الله صلی الله علیه وسلم ذکر په تورات کښې وو او حضرت
موسی علیه السلام ی بشارت ورکړې وو اویه انجیل کښې هم وو حضرت عیسی علیه السلام ی بشارت

و کرمی وو، کما قال تعالی ﴿يَجْعَلُكُمْ مَنَّوًا عِنْدَهُمْ فِي الْاَنْزِلَادِ وَالْاَنْجِلِ﴾ اوبه دې آیت کښې د حضور صلی الله علیه وسلم درسات عامه اعلان او بشارت په قرآن کښې د حضور صلی الله علیه وسلم په ژبه آورو لې کړې ﴿بِجَمِيعًا﴾ د هر ملک، د هرې طبقې او د هرې زمانې د تمامو انسانانو جناتو د پاره رسول یم. ﴿لَا اِلَهَ اِلَّا هُوَ﴾ درسات اهم مقصديان د توحید دې نود د اهم مقصديان دې. ﴿فَقَائِمُوا﴾ یعنی په توحید سنت باندې مضبوط شی نو هدایت به اوموندنې ﴿وَمِنْ قَوْمٍ مُّؤْمِنٍ﴾ اکثر یهودیان سرکش اونا فرمان وو لیکن په دوی کښې ملغلرې، اوداسې مخلصین، حق بین، خلق هم شته دې چه نور وخلقونه حق خورنده اویان کوی اوبه خپله هم په حق باندې فیصله او عمل کوی لکه عبدالله بن سلام وغیره شو

وَقَطَعْلَهُمْ اِثْنَتَى عَشْرَةَ اَسْبَاطًا اَمَّا وَاَوْحِيْنَا اِلَى مُوسَى اِذِ اسْتَسْقَمُ

ونسیم کړل مونږ دوی لره^۱ دولس خاندانونه، جدا جدا ډلې، او وحی وکړه مونږ موسی ته کله چه اوبه وغوښتی د ده نه

قَوْمَهُ اَنِ اضْرِبَ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانْبَجَسَتْ مِنْهُ اِثْنَا عَشْرَةَ عَيْنًا قَدْ عَلِمَ

نوم د ده، چه وه وه په همسا خپلې سره دغه گټه، پس راووتې د دینه دولس جنې، په تحقیق سره ویزندلو

كُلُّ اَنْكَبِسٍ مَّشْرَبُهُمْ ۖ وَظَلَّلْنَا عَلَيْهِمُ الْغَمَامَ وَاَنْزَلْنَا عَلَيْهِمُ الْمَنَّ

هرې ډلې گودر خپل، او سورې کړې وؤ مونږ په دوی باندې د ورېځې، اورا لیکنی وؤ مونږ په دوی باندې ترنجبین

وَالسَّلْوٰی ۖ كُلُّوا مِنْ طَيِّبٰتِ مَا رَزَقْنٰكُمْ ۖ وَ مَا ظَلَمُوْا

اومهران، ووه وئیل مونږ، خوړئ د پاک هغه څیزونونه چه درکړیدی مونږ تاسو ته او دوی زمونږ هڅ تاون ونه کړو

وَلٰكِنْ كَانُوا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُوْنَ ۝

لیکن وؤ دوی چه خپل تاون نی کولو

﴿وَقَطَعْلَهُمْ﴾ دا اتمه واقعه ده په دې کښې د څلوروا نعاماتو ذکر دې، اول د دوی د اصلاح

اودظمه وضبط برابرولودپاره دولس حصوته تقسيمول خكه چه دحضرت يعقوب عليه السلام دولس
 خمن وو نويه دې دولسورونروكښې دهرپورورا اولادپوره قبيله وه . دويم انعام دگتې نه دولس
 جيني داوبو راويستل . دريم انعام دورپخي سورې كول ، څلورم انعام من اوسلوې . ﴿اَسْبَاطًا﴾
 جمع دسبط ده . په لغت كښې ((والدالولد)) يا ((ولدالبنت)) يا ((القطعة من الشيء)) ته واى . اوپه
 عرف كښې دبنى اسرائيلويوجماعت ، خاندان ته واى نوسبط . په بنى اسرائيلوكښې داسې دې
 نكه قبيله په بنى اسماعيل او عربوكښې اروح ، ﴿وَقَطَعْنَهُمْ﴾ كله متعدى كېږى يومفعول ته
 اوكله متعدى كېږى ددوومفعولينو ته ، نوښه په اول باندې ، دلته . . هم . . مفعول دې او ﴿اَتْنَقَّ
 عَشْرَةً﴾ حال دې اوبه په ثانى ﴿اَتْنَقَّ عَشْرَةً﴾ مفعول ثانى دې . اوپه تميز كښې ى دوه قوله دى
 يوقول دادې چه محذوف دې چه ((فرقة)) دې مثلاً اى اتنى عشرة فرقة . او ﴿اَسْبَاطًا﴾ تميزنه
 دې بلكه بدل دې د ﴿اَتْنَقَّ عَشْرَةً﴾ نه يوددې وجې نه چه ددې قسم عدد تميز مفرد منصوب وى
 اواسباط جمع ده اوبله داچه كه داتميزشى د ﴿اَتْنَقَّ عَشْرَةً﴾ دپاره نودا خو جمع ده واقل
 افراد جمع دپاره ثلاثه وى نودوى به شپږ ديرش قبيلې شى ، اودويم قول دادې چه اسباطا
 تميزدې اوداسباط اطلاق په يوه قبيله هم كېږى نودامفرد دې اكر كه صورة جمع ده لكه انصار .
 اوتانيث ى په اعتبار دتاويل سره دې په ((امة)) يا ((جماعة)) سره ﴿اَمَّا﴾ منصوب دې بدل دې
 داسباطاً نه په دې تقدير چه هغه تميزشى اوبدل نه شى خكه چه بدل عن البدل جائز نه دې اوكه
 اسباطا بدل شى د ﴿اَتْنَقَّ عَشْرَةً﴾ نه نوييادانعت دې يابدل بعدبدل دې د ﴿اَتْنَقَّ عَشْرَةً﴾ نه .
 اروح ، اوپه ذكر دامما كښې اشاره ده دپته چه هر سبط جماعت كښه ، اومستقل مقتدى وو . دبل
 تابع نه وو

﴿وَأَوْحَيْنَا﴾ دادويم انعام دې ، ﴿فَاتَّبَعْتَهُ﴾ انبجاس لږو اوبو راوتلوته واى او انفجار
 ديرو اوبوته واى . په سورة بقره كښې ، ((فانفجرت)) دې نواول اوبه لږ لږ راوتلې بيا ديري شوې
 اوبعض واى چه انفجارواو انبجاس په يوه معنى سره دى نوددواړو آيتونوپه معنى كښې فرق
 نشته دې اود ﴿فَاتَّبَعْتَهُ﴾ نه مخكښې ((فضربه)) مقدر دې او هغه ذكر نه شو دپاره ددې چه
 اشاره شى دپته چه موسى عليه السلام په حكم منلو كښې هيڅ توقف اوديرى نه ده كړې ﴿وَوَلَّيْنَا﴾ دادريم

انعام ذکر دې. د غمام نه مراد سپینه وریڅ ده چه دنمرگرمی به ی دفع کوله اوړنږایه ی نه ختموله. ﴿وَأَنزَلْنَا﴾ داخلورم انعام دې. من ترنجبین ته وای چه سپین وودواوړی په شان اوخوگ وو. د اسمان نه به د شپې اوړیده. او ﴿وَالسَّالَوْنَ﴾ مرزان دی بنایه مشهور قول باندې

وَإِذْ قِيلَ لَهُمْ اسْكُنُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ وَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ

اوکله چه وه ویلې شو دوی ته او سپړئ په دې کلی کښې. او خورئ پدې کښې چه کوه ځای کښې مو خوښه وی

وَقُولُوا حِطَّةٌ وَادْخُلُوا الْبَابَ سُحْرًا تَغْفِرَ لَكُمْ خَطِيئَتَكُمْ

او وایئ چه مونږ ته بښنه وکړه او داخل شی دروازې ته سجده کوونکی. معاف به کړو مونږ تاسو ه ځناوونه ستاسو

سَلَامٌ الْمُحْسِنِينَ ﴿٦١﴾ فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ

څانغا به زیات ثواب ورکړو احسان کوونکو ته پس بدل کړو هغه کسانو چه ظلم نې کړې وو د دوی نه.

قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ

بل قول غیر دهغې نه چه ویلې شوې وو دوی ته. پس را ولیږلو مونږ په دوی باندې سخت عذاب د اسمان نه.

بِمَا كَانُوا يَظْلِمُونَ ﴿٦٢﴾

په سبب ددې چه دوی ظلم کولو

﴿وَإِذْ قِيلَ لَهُمْ اسْكُنُوا﴾ دانعاماتو د ذکر نه بعد د بنی اسرائیلو د سرکشی او کجروی ذکر دې

د حضرت موسی علیه السلام د وفات نه بعد حضرت یوشع علیه السلام جانشین شو. اودده په قیادت کښې

بنی اسرائیلو ملک شام فتح کړو. الله تعالی ورته حکم اوکړو چه بیت المقدس ته لاړشی او هلته

څما عبادت کوئ. د باب نه د، مسجد بیت المقدس، دروازه مراد ده اودښار دروازه نه ده مراد،

نو دوی چه هلته لاړل نو تمسخرئ شروع کړو نو عذاب پرې راغلو باقی قصه په سوره بقره کښې

نیره شوې ده صرف د الفاظو اود تقدیم تاخیر د بعض کلماتو فرق دې لیکن دامخالفت نه دې

وَسَأَلُهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ إِذْ يَعْبُدُونَ

او تپوس وکړه د دوی نه د حال دهغه کلی نه چه وو په غاړه د دریاب. کله چه دوی تجاوز کولو د حد سرعی نه

فِي السَّبْتِ إِذْ كَانَتْهُمْ حَيَاتُهُمْ يَوْمَ سَبْعِهِمْ شُرْعًا

په ورځ د خالی کښې کله چه راتلل به دوی ته مهیاڼ کبان د دوی په ورځ د خالی ښکاره په سر د اوبو

وَيَوْمَ لَا يَسْهَوْنَ لَا كَانَتْهُمْ كَذَلِكَ تَبْلُوهُمْ

او کله به چه ورځ د خالی نه وه په دوی. نو نه به راتلل دوی ته. دغسې. ازیمیب کوو مونږ په دوی باندې

بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ

په سبب ددې چه دوی نافرمانی کوله

﴿وَسَلَّطْنَاهُمْ عَلَىٰ آلِهِمْ﴾ دقصوبه اختتام باندې تخويف دنيوی ذکر کيږي اودهغې نمونه بيانيزي. داواقع په زمانه دداؤ عليه السلام کښې راغلیده د «قریه» نه مراد «ایله» شهر دې چه اوس هغې ته .. عقبه داؤد عليه السلام ونيلې شی، چه دبحر قلزم په غاړه دمدين اوطور، په مينځ کښې واقع وو، چونکه دانبار ددریاب په غاړه وو، نواوسیدونکوی دښکار ډیر عادت لرلو. دالله تعالی دطرفه په دوی ابتلاء امتحان اوشو، په دې شان چه دخالی هفته، ورځ دموسی عليه السلام په ملت کښې دتعظیم ورځ وه په دې ورځ کښې ښکار کول منع وولیکن ددوی دامتحان دپاره به په دې ورځ به داسې ډیر مهیاڼ موجودوو چه داوبوپه سربه څرگندگرځیدل اوبه نوروورځوکښې به غائب وو، نوښکاریانوچه به اولیدل نوصبرترینه اونه شو اودالله تعالی دصريح حکم خلاف کول ئ په حیلوسره شروع کړو اودریاب په غاړه ئ ډنډونه جوړ کړل نوکله چه به دخالی په ورځ مهیاڼ په دغه ډنډونوکښې داخل شو نودوی به ورته دوتلولاری بندې کړې. اوبه بله ورځ یعنی داتوار په ورځ به ئ نیول ونيل به ئ چه په دې باندې «صيديوم السبت» صادق نه راخی. نوگویاکښې دوی الله تعالی ته دهوکه ورکوله نوعذاب الهی پرې واقع شو

فایده مطلق حیلوته حرام ونيل صحیح نه دی جهنمورعلماء وای چه حیلی درې قسمه دی یوقسم حرام دی داهغه دی چه مقصودترینه ابطال دحق وی یااثبات دباطل وی یاترینه مقصود حاصلول دحرامووی لکه په دې قصه داصحاب السبت کښې یالکه په حدیث کښې دی چه په بنی اسرائیلو باندې شحوم «وازدې» حرامې شوې نودوی حیلی اوکړی ((فجملوها وباعوها)) نوبه دې سره دوی متسحق دلعت شو، دویم قسم حیلی هغه دی چه ضروری اوواجب دی داهغه دی چه مقصودترینه اثبات دحق یاباطال دباطل یاجتناب دحرامونه وی لکه په حدیث دبلال رضی

الله عنه کُنْیَ چه نبی صلی الله علیه وسلم ورته اوفرمانیل ((ربع الجمع بالدرهم ثم اربع بالدرهم الحب- الخ)) رواه البخاری وغیره. دریم قسم حیلی هغه دی چه مباح یا مستحب دی چه مقصود زبته تسهیل وی په احکامو شرعیو کُنْیَ لکه ﴿وَعَذِّبْكَ ضَعْفًا مُّضَاعَفًا﴾ بالکه چه نبی صلی الله علیه وسلم دزانی ضعیف دحد دپاره حیلہ کړی وه. اکما فی السنن اوفقهو احتافو چه کومې حیلی ذکر کړیدی نو هغه دواجب یا مباح یا مستحب دقبیلی نه دی اود ناحیزو حیلو دجواز حکم فقهانو نه دي کړي البته دنفاد حکم ی کړيدي اوفر دې په مابین دجواز اود نفاذ کُنْیَ. ﴿شَرَعًا﴾ دا جمع تفسیر دشارع ده یعنی څرگند په سرداوبو

﴿وَيَوْمَ لَا يَسْئُرُونَ﴾ او هغه ورځ چه دوی داخل فی السبت نه وویعنی په غیر دورځې د خالی ﴿لَا تَأْتِيهِمْ كَذَلٰك﴾ لفظ د ((کذلک)) دماقبل سره متعلق دي یعنی نه به راتلل دغه شان څرگند بلکه غائب به وو، نووقف په ((کذلک)) باندې دي اودا هم احتمال دي چه وقف په ((لَا تَأْتِيهِمْ)) باندې شی او ((کذلک)) د مابعد سره متعلق شی. ((ای کذلک نبلوهم)) دغه شان مونږ په دوی ازمینیت اوکړو

فانده په کوم ځای کُنْیَ چه وقف په مخکنی لفظ او روستنی لفظ دواړو باندې کیدی شی لکه په دې ځای کُنْیَ نو هغې ته معافه وئیلې شی. اود بعض قراء ویناده چه دقرآن مجید په نصف اول کُنْیَ وقف په دویم ځای باندې اولی دي اویه نصف اخیر کُنْیَ وقف په اول ځای اولی دي. دا قول صحیح دي

وَإِذْ قَالَتْ أُمَّةٌ مِّنْهُمْ لِمَ تَعِظُونَ قَوْمًا اللَّهُ مُهْلِكُهُمْ

او کوه وخ چه وه ویل بوی دلي ددوی نه . ولي وعظ کوئ تاسو داسې قوم نه چه اته تعالی هلاک کوونکی دی هغوی لره

أَوْ مُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا قَالُوا مَعذِرَةٌ إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَلَعَلَّهُمْ

یا ورله عذاب ورکوونکې دي سخت عذاب. وه ویل هغوی لپاره د عذر پیش کولو ساسو رب ته او امد دي

يَتَّقُونَ ﴿ فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ

چه دوی بچ شی د دې گناه نه پس هرکله چه دوی هیرکړو هغه چه دوی ته نصیحت ورکړې سوي وؤ به هغی سره

أَتَمِّمْنَا الدِّينَ يَنْهَوْنَ عَنِ السُّؤْمِ وَأَخَذْنَا الَّذِينَ ظَلَمُوا

نوح کړل مونږ هغه کسان چه منع ئې کوله د بدئ نه او ونیول مونږ هغه کسان چه ظلم ئې کړی وو .

بِعَذَابٍ بَیِّنٍ مِمَّا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿٥﴾ فَلَمَّا عَتَوْا عَنْ مَا نُهُوا

نه عذاب سخت سره به سبب ددی چه دوی نافرمانی کوله پس هرکله چه دوی نافرمانی وکړه دهغه نه چه دوی منع سوی وو .

عَنْهُ فَلَمَّا لَهُمْ كُوفُوا بِرَكَّةٍ حُسَيْنٍ ﴿٥﴾

دهغې نه . وه ونیول مونږ دوی ته چه شی تاسو شادوگان . ذلل

﴿وَلَمَّا قَالَتْ أَتْنَاهُمْ﴾ قرطبی اونور مفسرین وای چه بنی اسرائیل درې فرقې شو . یوه فرقه

عاصیه . دویمه ناهیه چه دوی ئی دگناه نه منع کول . دریمه فرقه ساکنه وه . لیکن حضرت

مولانا عثمانی رحمته الله فرمای چه داسې معلومیږی چه دوی څلور فرقې وو . (۱) یوهغه خلق چه

د حکم الهی صریح مخالفت ئی کوو (۲) دویم هغه خلق وو چه په نصیحت کولواونهی عن

المنکر کښې تر آخره پورې مشغول وو . (۳) دریم هغه خلق وو چه نصیحت اوتبلیغ ئی یوڅوورځې

اوکړو خوبیا مایوس شو اوستری شو اوتبلیغ ئی بس کړو (۴) څلورم هغه خلق وو چه ساکتین وو

چه نه په بد عملی کښې شریک وو اونه ئی نهی عن المنکر کوله نودې رستنو ډلو . هغه دریمې

ډلې ته یعنی نصیحت کونکو ته اوونیل چه ددغه نافرمانو نه دحق دقبوللو امیدنشته دې

نوتاسو ولې دوی ته په نصیحت کولو سره خپل سروته نه خوگوئ . مغزان دَرَدَوِی دَدَوِی

د کردار او عادت نه خوداسې معلومیږی چه یاخوالله تعالی دوی لره بیخی تباہ او هلاکوی یا ورته

دیر سخت عذاب ورکوی . ﴿قَالُوا مَؤَذَرَةٌ﴾ دامفعول له دې یامفعول مطلق دې (ای نعتذر معذرة)

یعنی مونږ خپل عذراوصفای دالله تعالی په بارگاه کښې پیش کوو چه مونږ په عمل دتبلیغ

کښې قصور او کوتاهی نه ده کړې . اوددې نه بعض علما استدلال کړیدې چه نهی عن

المنکر فرض ده اگرکه مبلغ ته علم وی چه په دې موقعه نهی عن المنکر . فائده نه کوی .

جمهور علما وای چه نهی عن المنکر چه چرته یقینا مفیده نه وی نونصیحت کول واجب نه دې

خو . . عالی همتی . . ده او عزیمت دې اوترک ئی رخصت دې . البته که چرې نصیحت کول بالکل

عبث وو یا ترینه توهین ددین راتلو نویبواجب الترك دې . دلته کښې هم یوه فرق مایوسه

شویده نوعمل ئی په رخصت کړیدې اونصیحت ئی ترک کړیدې اوبله فرقه نه ده مایوسه شوي

بای عمل په عزیمت کړیدې نو نصیحت او تبلیغ یې جاری ساتلې دې ﴿وَلَقَدْ عَلِمْتُمْ﴾ دادویم جواب دې، نومصلحینو مبلغینو دوه جوابونه ورکړل، اول داچه په مرتکبینو دگناه باندې اتمام حجت اوشی اوزمونږ معذرت اوصفای دالله تعالی په بارگاه کښې پیښی شی. اودویم داچه کیدې شی دوی نصیحت قبول کړی نومعلومه شوه چه دوی بالکل مایوس نه وو. ﴿فَلَمَّا قَسُوا﴾ هرکله چه مجرمانو نصیحت دناصحینو داسې پریخودلکه چه هیرشوې وی ترینه یای بالکل آوریدلې نه وی نوالله تعالی دوی لره هلاک کړل. اوانصیحت کونکی یې بچ کړل. ﴿اٰمَجِئَا الَّذِیْنَ یَنْهَوْنَ عَنْ اٰثِمِهِ﴾ دالفاظو عموم په دې دلالت کوی چه هغه کسان چه اول یې نصیحت کولو او بیا مایوس شول نصیحت کول یې پریخودل او هغه کسان چه سلسله دنصیحت یې جاری لرله دادواپه ډلی نجات والادی او هلاک شوی صرف ظالمان دی چه دالله تعالی نافرمانی یې کوله لکه دامنقوله ده ، حضرت عکرمه رضی الله عنه نه چه ابن عباس رضی الله عنه دده دفهم تحسین کړیدې اوانعام یې ورته ورکړې دې لکه حضرت عکرمه فرمای چه ابن عباس رضی الله عنه اوفرمانیل چه «اسمع الله يقول» یعنی الله تعالی فرمانی ﴿اٰمَجِئَا الَّذِیْنَ یَنْهَوْنَ﴾ . ﴿وَاٰخِذْنَا الَّذِیْنَ ظَلَمُوا﴾ ، «فلا ادری ما فعلت الفرقة الساکتة وجعل ینیکی» نو عکرمه فرمانی چه ما اووئیل چه «اجعلنی الله فداک» لسانه قربان شم، ته نه گوری چه دوی بدگنېلې وو هغه عمل چه هغوی کوو. ﴿وَإِذْ قَالَتْ اِنَّهُمْ یَمْ یَظُنُّونَ قَوْمًا اَللّٰهُ مُهْلِکُهُمْ﴾ «ولم یقل الله انجیتهم لم یقل اهلکتهم قال فاعجبه قولی ورضی به وامرلی ببردین فالتبسینهما» ، باقی هغه کسان چه پرله پسی ترآخړه پورې ساکنه پاتی وو نوالله تعالی هم ددوی ذکر نه سکوت کړیدې ابن کثیر لیکي «فص» چه الله تعالی تصریح اوفرمانیل په نجات دنصیحت کونکو او په عذاب دمعذبینو ظالمانو، اوسکوت یې اوفرمانیلو دحال دهغه کسانو نه چه سکوت یې کړې وو دوعظ نه ځکه چه سزادرگناه مناسب دحال دگناه سره وی نودوی نه مستحق دمدح وو چه مدحه یې اوکړې شی او نه په گناه کښې شامل وو چه مذمت یې بیان شی، اوکه څوک سوال اوکړی چه ترک دوعظ هم معصیت دې نودوی په کښې داخل دی، نو جواب دادې چه ترک دوعظ هله معصیت دې چه هیڅ څوک وعظ کولو والاموجودنه وی اولدنه دارنگه نه ده.

﴿فَلَمَّا عَزَا﴾ «عزوا» نافرمانتې سرکشی انکار ته وئیلې شی یعنی هرکله چه دوی نافرمانی اوانکار اوکړو دترک دهغه کار نه چه دوی ترینه منع کړې شوې وو نوپه دوی عذاب راغلو مسخ شو، په دې آیت کښې دوه توجیه دی یوه داچه په دوی باندې اولاً عذاب بنیس یعنی سخت

عذاب راغلی وو اودوی ترینه عبرت نه وواخستی اودگناه نه نوؤ منع شوی نودوباره په دوی باندې عذاب دمسخ راغې، دویمه توجیه داده چه په دوی باندې یوعذاب راغلیدې یعنی عذاب دمسخ او ﴿فَلَمَّا عَتَا﴾ تفسیردې، د﴿فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِ﴾ دپاره، روایت دې چه یهودیانوته امرأشو چه ورځ دجمعی دعبادت دپاره غوره کړی، نودوی ورځ دخالی (هفته) غوره کړه نوازمینبت پرې اوشو، چه الله تعالی په دوی باندې حرام کړو ښکار کول په دې ورځ باندې اودوی ته امرأشو دتعظیم ددې ورځې، پس مهیان به په ورځ دخالی باندې څرگند راتلل نوددوی صبراونشو او د ابلیس په مشوره نی حیلې کول شروع کړل، نورو مصلحینو دوی منع کول لیکن دوی منع نه شو، نوهغوی ترینه جدائی اوعلیحدگی اختیارکړه اوپه مینځ کښې دیوال جوړکړو، استوگنه، خوراک، سکاکی، هرڅه ئ ترینه جداکړه، اودواؤ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ به دې نافرمانو باندې لعنت اووايو یوه ورځ چه دا خلق باهرته رانه غلل نومصلحینو چه ددوی کورونومکانونوته سروته ښکاره کړل نوددوی نه شادوگان (بیزوگان) اوخنزیران جوړشوی وو، نوجه دروازې ئ بیرته کړې ورداخل شو، نودغه قردو اوخنزیزو به داخپلوان پیژندل اوراتلل به ددوی په خپوکښې به پریواته اوچل به ئ، نودوی به وئیل چه آیامونې تاسونه وئ منع کړی، نوهغوی به دسړپه اشارې سره وئیل چه هو، اوبعض وائی چه خوانان شادوگان شوی وو اوبوداگان خنزیران شوی وو، واختلاف کړې شویدې چه آیا، دامسخ شوی باقی پاتې شوی وو اوموجوده قرده، ددوی نسل دې یاھلاک شوی دی اونسلمن منقطع شویدې، په آیت کښې دلالت په هیڅ نشته (التحقیق هوالثانی)، روایت دې د حسن رحمه الله نه چه دې بنی اسرائیلو (په دې حیلو سره) داسې نوې اوخوړله چه ډیرناقبل هضم، مضردصحت وه اوډیردروند تاوان والاوه په دنیاکښې اوډیرطویل عذاب والاوه په آخرت کښې، اودجابررضی الله عنه نه روایت دې چه په مابین دبنده اودرزق دده کښې حجاب وی (چه دهغې په وجه رزق په نظرنه راځی) نوکه دابنده صبراوکړی نودارزق راؤخی، دده طرف ته اوکه صبراونه کړی نوحجاب څیرې شی اونه رسیږی بنده ته مگرهغه چه دده دپاره مقدروی (سراج المنیر).

وَ اِذْ	تَاَذَنَ	رَبُّكَ	لِيَبْعَثَنَّ	عَلَيْهِمْ
اوبادکړه هغه وخت ^۱ کله چه خبر کړل رب ستا بنی اسرائیل، خامخا به رالپړی (مسلط کوی به) په دوی باندې				

إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ مَنْ يَسُومُهُمْ سُوءَ الْعَذَابِ ۖ إِنَّ رَبَّكَ لَسَرِيعُ الْعِقَابِ ۚ

بر روزی د قیامت پوری هغه خوک چه رسوی به دوی ته سخت عذاب، بیشکه رب سنا خامخا زر عذاب ورکونکی دی.

وَاللَّهُ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ۝ وَكَطَعْنَاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَمْمًا ۚ

او بیشکه دې خامخا بښونکې، ډیر مهربان دې او تنس تنس کړل مونږ دوی لره په زمکه کښې مختلفې ډلې.

مِنْهُمْ الظَّالِمُونَ وَمِنْهُمْ دُونَ ذَلِكَ وَبَلَوْنَاهُمْ بِالْحَسَنَاتِ

بعضې د دوی نه نیکان دی او بعضې د دوی نه سړي د دینه دی، او ازمینت کړې وؤ مونږ په دوی په خوشحالو

وَالسَّيِّئَاتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ۝

او تکلیفونو سره دې لپاره چه دوی را وگرځی د نافرمانی نه

﴿وَلَا تَأْذَنَ رَبُّكَ﴾ داتخويف دنیوی دې، ((تأذن)) په معنی د ((أعلم)) سره دې، یعنی

اعلان اوکړو، او دا کلمه جاری ده په مجری دقسم اوددې وجې نه ی په جواب کښې لام مؤظنه

للقسم اونون تاکیدثقیله راغلیدې، یعنی دالله تعالی دطرفه په ذریعه دانبیاؤ سره دااعلان شوي

وو چه که چرې دایهودپه تورات عمل پریږدی اوحیلی شروع کړی نوالله تعالی به دقیامت پورې

وقتاً فوقتاً په دوی باندې داسې خلق مسلط کوی چه دوی به په سخت عذابونوکښې مبتلا،

کوی نو کچرې دوی د سرکشی نه واپس نشی نوالله تعالی سریع العقاب دې، او که واپس شی

نوهغه غفور الرحیم دې معاف به شی کړی، سخت عذابونونه مرادمحکومانه ژوند، جزیه وغیره

مراددی، لکه مسلط شوی وو پدوی کله یونانی، کشدانیین، بیاکلدانیین بیانصاری بیامت

دمحمد صلی الله علیه وسلم اوپه آخرکښې به پرې عیسی علیه السلام مقررشی، ۱۹۴۸ نه دوی ته

په ظاهرکښې څه آزادی ملاؤشویده، لیکن دانه ددوی استقلالی حکومت دې اونه قوت دې

بلکه داداسلام دشمن دعناصرو، داسلام خلاف دسازش په نتیجه کښې یوه چهاونی ده، چه په

ظاهرصورت کښې پرې یهود قابض دی اوپه دتنه کښې، نصاری وغیره دی، دحقائقو نه

باخرخلق په دې حقیقت څه پوهیږی ﴿وَقَلَّصْنَاهُمْ﴾ داهم تخويف دنیوی دې چه دیهودیانو

دسرکشی په وجه ددوی اجتماعیت ختم شو اوقوت اوشوکت ی پاتی نه شو اومختلف مذاهب

په دې کښې پیداشول، (۱۱۰ احوال امت معدی نه دحیرت حاصلولودپاره اورولې شی، لیکن ددې

باوجود خنې کسان په دوی کښې نیکان وو او اکثر فاسقان سرکش وو اودغه اکثر و دپاره هم الله تعالى، درجوع اوانابت الی الله مواقع پیدا کړی دی چه کله یې پرې انعامات کړیدی او کله یې په سختو او تکلیفونو کښې مبتلا کړی دی، ددې دپاره چه دانعاماتو او احساناتو شکریه ادا کړی اود تکالیفو اومصیبتونو نه او یریرې الله تعالى طرف ته رجوع او کړی

فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ وَرِثُوا الْكِتَابَ يَأْخُذُونَ عَرَضَ هَذَا الْأَكْثَرِ

پس د دوی نه روستو راغلل نا اهل نائبان وارثان شو د کتاب (تورات) اخلي سامان د دې ادنی ژندگانی

وَيَقُولُونَ سَيُغْفَرُ لَنَا وَإِنْ يَأْتِهِمْ عَرَضٌ مِثْلَهُ يَأْخُذُوا ۚ

او وائی دوی خامخا به بېسته کولې شی مونږ ته، او که بیا راشی دوی ته سامان دغسې (حرام) نور، نو هغه هم اخلي.

أَلَمْ يَأْخُذْ عَلَيْهِمْ مِيثَاقُ الْكِتَابِ أَنْ لَا يَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ

آیا ندې اغسې شوې^۱ د دوی نه کلکه وعده په کتاب کښې چه نه به وائی په الله تعالى باندې مگر حق.

وَدَرَسُوا مَا فِيهِ ۚ وَالنَّارُ الْأَخْرَجَةُ خَيْرٌ لِلَّذِينَ

او لوستلی دی دوی هغه حکمونه چه پدې کتاب کښې دی، او کور د آخرت (جنت) غوره دې هغه خلقو لره

يَتَّقُونَ ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ۝ وَالَّذِينَ يُمَسِّكُونَ بِالْكِتَابِ

چه خان بچ کوی د نافرمانی نه، آیا پس عقل نه لرئ ناسې. او هغه کسان چه منگولې لگوي په کتاب د الله تعالى (عمل پرې کوی

وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ ۚ إِنَّا لَا نَضِيعُ أَجْرَ الْمُضِلِّينَ ۝ وَإِذْ تَقَفْنَا الْجَهْلَ

او پابندی کوی د مانځه، بیشکه مونږ نه بریاد کوؤ ثواب د نیکی کوونکو. او کله چه پورته کړو مونږ غر،^۲

فَوْقَهُمْ كَأَنَّهُ ظُلَّةٌ وَظَنُّوا أَنَّهُ وَاقِعٌ بِهِمْ ۚ خُذُوا

دپاسه د دوی نه، گویا کښې لکه دا چترئ وه اویقین وکړو دوی چه دا راپرې وتونکې دې بدوی، وه ونیل مونږ وه نیسې

۱ - د یهودیانو یوه مقوله او د هغې تردید.

۲ - وجه اوله د تردید

۳ - تردید په وجه ثانی سره.

مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿٥﴾

هغه کتاب چه در کړېدې مونږ یاسوته په کوشن سره او یادوئ هغه چه په بدې کښې دې ددې لپاره چه یاسو معاف شئ

﴿فَخَلَفَ مِنْ بَنِي إِسْرَءِيلَ﴾ داپه آخر کښې ديهوديانو ديوياطلې مقولې ترديد دې خلف په سکون دلام سره نااهل نائب ته ونيلې شی اوپه فتح دلام خلف، سره صحيح نائب ته ونيلې شی. لکه سلف، چه صحيح پيشوا مقتدی ته ونيلې شی. مطلب دادې چه ددوئ په رومښو پلرونو، نيکونوکښې څه صالحين هم وو. خوددوئ روستنی اولادخوخت، داسې نااهل نائبان شو چه هغوی دکتب (تورات) وارثان او حاملان اوگرخيدل، ليکن ددنيا دلگ او معمولی سامان، منفعت دپاره ئ په آياتوکښې تحريف او کتمان شروع کړو، رشوتونه، نذرونه اخستل ئ شروع کړل، اودتعجب خبره داده چه دوئ داقبيح اورزيل حرکتونه دخپل خان دپاره جائزواقابل مغفرت گنړل اوونيل به ئ چه مونږ دالله تعالی اولاد، اومحبوبان يو، نومونږ ته هيڅ خطره اوضررنشته، ﴿سَيُفْرَقَنَّ﴾ خامخابه مونږ ته مغفرت کيږي، ﴿وَأَن يَأْتِيَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ﴾ اوکه چرې راشی دوئ ته دغسې مال حرام نورنوهغه هم اخلي، يعنی په تيرونا جائزوحرکاتوئ ندامت نشته اوداسې عزم ئ نشته چه آئنده دپاره به داسې قبيح، رزيل حرکتونه نه کوؤ

﴿أَلَمْ يَعْزِزْ لَهُمْ﴾ ديهودو ددغه مذکورقول ردپه څلورو جوهاتو سره کيږي اودا اوله وجه ده ﴿يُثَبِّتُ الْكَتَابَ﴾ اضافت د،، ميشاق،، کتاب ته بمعنی،، فې،، دې کتاب نه مراد تورات دې، ﴿أَن لَّا يَقُولُوا﴾ بدل دې دميشاق نه يانفسيردې، ﴿إِلَّا الْحَقُّ﴾ دقطعی مغفرت حکم، سره دارتکاب دمعصيت نه، ناحق دې اوددوئ نه په تورات کښې وعده اخستې شوې وه چه په الله تعالی باندې ناحقه مه وايي ﴿وَدَرَسُوا مَا فِيهِ﴾ په دې کښې دفع ددې توهم ده چه کيدې شی چه دوئ ته عهد معلوم نه وی، پوهه شوی نه وی، يعنی ددوئ نه عهد اخستې شوې وو، اودوئ ته معلوم وو لوستلې او درس کړې ئ وو، اوددې باوجودئ،، ديدنه ودانسته،، غلط، دروغ، الله تعالی ته منسوب کول، ﴿وَاللَّاتُ الْآخِرَةُ﴾ يعنی که دوئ تقوی اختيارکړې وې اوددنيا فاني، عرضی لذاتو ته ئ ترجيح نه وې ورکړې نودابه ديره غوره وې، خوداکارهغه څوک کوی چه د عقل نه کار اخلي، اودوهم، اودخواهشاتو دنفس مطابق نه وی روان، ﴿وَالَّذِينَ يَبْكُونَ﴾ دابشارت دې هغه يهوديانوته چه په خپل عهد قائم وو، يعنی په يهودوکښې چه کوم خلق په

خپل کتاب تورات باندې، منگولې لگوي. يعنی اعتقاد او عمل ي دتورات موافق دې چه دهغې سره ايمان په رسول الله صلى الله عليه وسلم ضروري دې نودغه خلق مصلحين دى نوددوى اجر نه ضائع کيږي بلکه دوى ته به دوچنده اجر ملاويږي ﴿وَاِذْ نَفَقْنَا اِلَیْهِ﴾ دادغه مقولې دترديد دپاره وجه ثانی ده، حاصل داچه که چرې ستاسو مغفرت خامخاو يعينى وې نولې ستاسو په مشرانو باندې، غړپورته کړې شو،، روايت دې چه کله بنی اسرائيلو دتورات داحکامو منلو نه اعراض او کړو نوپه دوى باندې کوه طور راپورته کړې شو اودوى ته اوونيلې شو که دا احکامات نه منې نو داغدر باندې راپړيوخى اودلاندې نه چقيگي، نودوى مجبوره شو منلو ته. اوجبریه دين کښې اگرکه نشته دې ليکن داجبر په اصولو کښې نه دې بلکه په فروعو کښې دې. داجائز دې، لکه داعام دستور دې چه څوک چه دچاحکومت تسليم کړي نوددغه حکومت دقواعدو اوضوابطو پابندى ورته ضروري وي، ﴿كَانَتْ ظُلَّةً﴾ ددينه صريح معلومېږي چه غريبه دوى باندې په حقيقت کښې حساً پورته کړې شوې وو، ﴿ظُلَّةً﴾ ((کل ما ظلك)) ته وای يعنی هر هغه څيز چه په تاباندې سورې کوي، څېر، چت، چترى، وريخ، او ((نق)) دويخ راوېاسلو ته وای دلته ترينه مراد پورته کول دى په دليل د((فوقهم)) او ((ظلة)) سره

وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ

اوکله چه راوېاسل رب ستا^{۱۱} د بنی آدمونه يعنې د شاه گانو د دوى نه اولاد د دوى اوگواهان ئې کړل دوى

عَلَى أَنْفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى شَهِدْنَا

په نفسونو د دوى، آیا نه يم زه رب ستاسې؟ وه وئيل دوى چه ولې نه ئې گواى کوؤ مونږ،

أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَمَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَرَضِينَ

دا وعده د دې لپاره ده چه بيا تاسو ونه وای په ورځ د قیامت چه بیشکه وؤ مونږ د دې توحید نه بى خيره

أَوْ تَقُولُوا إِنَّمَا أَهْرَكَ آبَاؤُنَا مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا ذُرِّيَّةً مِنْ بَعْدِهِمْ

یاداسې ونه واین چه بیشکه شرک کړې وؤ پلارانو، نیکونو زمونږ، مخکښې زمونږ نه اووؤ مونږ اولاد ووستو د هغوى نه،

اَقْبَلْ لَنَا عَمَّا فَعَلَ السُّبُطُلُونُ ۝ وَكَذَلِكَ نَقُصُّكَ الْاُمَمِ

نو آيا پس هلاکوي ته مونږ په هغه کار چه کړې وؤ بدکارانو او دغه شان مونږ په تفصيل سره بيانوو آستونه.

وَلَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ۝

او د دې لپاره چه دوي را وگرځي د کفر نه

﴿وَلَا أَخَذَ رَبُّكَ﴾ داديهودوددغه قول درددپاره دريمه توجيه ده (أَخَذَ په معنى د (اخراج) سره دې، ليکن ذکر شو (أَخَذَ) دپاره دتنبيه په اهتمام شان دماخوذ ځکه، اخذ... يعنى اخستل دهغه شى کيږي چه خوځ کړې شوي او پسند کړې شوي وي، يعنى بنى ادم مهمت بالشان او غوره مخلوق وو، عندالله، او ﴿وَمِنْ ظُهُورِهِ﴾ بدل دې د ﴿بَيْنَ عَادَمَ﴾ نه، ﴿وَأَنشَدَهُمْ﴾ او گواهان ي کرل هريوددغه اولادنه په خپل ځان باندې، يعنى اقرار دريوييت خپل ي ترينه واخستلو عقل ي ورته ورکړو، اوسوال ي ترينه اوکړو چه ﴿أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ﴾ نودى جواب ورکړو، ﴿قَالُوا بَلَىٰ﴾ چه بيشکه ته زمونږ رب ي ﴿شَهِدْنَا﴾ مونږ اقرار کوؤ ستادريوييت، چه صرف ته رب ي ((لارب لناغیرک)) ﴿أَن تَقُولُوا﴾ دامفعول له دې دفعل مقدر دپاره چه فهميږي دماقبل نه، چه ((اخذنا منكم الاقرار لتلا تقولوا)) يعنى اقراراوشهادت ځکه واخسته چه بيئاتاسو دتوحيد دترک او داخييار دشرک دپاره داسې اونه وايي چه ﴿إِنَّا كُنَّا﴾ مونږ خودتوحيدنه بالکل بې خبره وو، ياداسې اونه وايي، په عذرکنيې چه زمونږ آباؤ شرک کړې وو، اومونږ ذريت، ناپوهه بچي وو بل څوک مريې زمونږ نه وو، اوڅه لاز راته معلومه نه وه چه په هغې روان شوې وې. نواصل مجرمان دغه مشران وو. ﴿اَفَلَيْسَ لَكَ﴾ آيا؟ ته مونږ ته عذاب راکوي په جرم دهغوى سره، نوددې وعدې او اقرار اغستلو په وجه عذرختم شو، ځکه چه په ازل کنيې الله تعالى دهرچانه په مستقل طور باندې وعده اقراراخيستي دې، پلرونو، اولادونونه، هريويوته ي دعقل اوپوهي ورکولونه پس، اقرار وعده اخستي ده

فايده په دې آيت کنيې دوعدي ازلي ذکر دې يعنى هغه وعده اواقرار دتوحيد اودريوييت دالله تعالى چه دانسانانو نه اخستي شوې وو، ددې موجوده نظام عالم، او د دې عالم مشاهدده وجودنه قبل چه هغې ته عالم ارواح ونييلې شى،

دلته يو څو امور قابل تحقيق دي، ۱، ددې آيت په تفسير کنيې ډير احاديث راغليدي منجمله

دهغي نه حديث مرفوع دابن عباس رضی الله عنه دې چه روایت ئی کړېدې، احمد، نسائی، او حاکم ورته صحیح وئیلی دی، او غیرهم، ((عن ابن عباس رضی الله عنه انه عليه السلام قال اخذ الله الميثاق فاخرج من صلبه كل ذرية ذراها فشرها بين يديه، كالذئب كلبهم قَبْلًا قال الست بربكم قالوا بلى)). اودغه شان روایت دحضرت عمر رضی الله عنه نه مرفوعاً مروی دې اودارنگه دحضرت ابوهریره رضی الله عنه مروی دې مرفوعاً، دتولورواياتو حاصل دادې چه دحضرت آدم عليه السلام دشانه دهغه ټول اولاد په شکل دنرومېرو کښې راوېستلې شو اودالله تعالی درېوېت اقرار ترینه واخستې شو. نودلته سوال واردیگی چه دا حدیث خوددې آیت نه مخالف دې، خکه چه دآیت معنی داده چه دبنی آدم نه دهغوی اولادونه راوېستلې شو اودحدیث نه معلومه شوه چه دحضرت آدم عليه السلام دشا، نه اولاددهغه راوېستلې شو، جواب دادې، چه دآیت نه دا معلومېږي دبنی آدمونه دهغوی اولاد راوېستلې شويدي اودحدیث نه چه دا معلومېږي چه دآدم عليه السلام نه دهغه اولاد راوېستلې شويدي نوددې دواړو په مابین کښ څه مخالفت خونشته بلکه دواړه مراددی خوپه حدیث کښ دیو صورت ذکر دې اوپه آیت کښې دیو صورت ذکر صراحة دې اوبل سورة ضمناً معلومېږي خکه بنی آدم په شا دآدم عليه السلام کښې وو، نودبنی آدم نه اخراج سره لازم دې اخراج دآدم عليه السلام نه لکه چه دراهم په تهیلنې کښې وی اوتهیلنې په صندوق کښې وی، نودراهم دتهیلنې نه راويستل، ددی سره لازم دې راويستل دتهیلنې دصندوق نه لکه دظاهره ده، نوپه حدیث کښې ددې صورت ذکر صراحة شويدي چه دآیت نه ضمناً معلومیدلو، نودآیت مطلب داشو چه دآدم عليه السلام نه دهغه صلبی اولاد راوېستلې شولکه، هابیل، قابیل، اوددوی نه بیاددوی اولاد، دغه شان داسلسله، الی یوم القيمة پیدا کیدونکی ټول په عالم ارواح کښې پیداشو

(٢) دآدم عليه السلام نه اودبنی آدمونه ذریت ددوی نه په کوم ځای کښې اوکله راويستلې شو؟
جواب بعض وای چه په عالم ارواح کښې، لکه دامشهور اوراجع قول دې اوعندالبعض دآدم عليه السلام، دجنت نه دنیاته درالیگلو نه بعد، اوبعض وای چه په عرفات کښې په وادی نعمان کښې، لکه په حدیث دابن عباس رضی الله عنه کښې دی. ((قال رسول الله صلى الله عليه وسلم اخذ الله الميثاق بنعمان يعني عرفة)). (مشکوة)

(٣) راويستل په څه کیفیت سره وو؟ بعض وای چه په ظَهَر (ملا) کښې سورې اوشو، نودهغي نه را اويستلې شو، بعض وای چه دسر دوينتو دبېخ نه، ابوالطاهر قزوينی وای (کما

هو الراجح) دشا د وینستو دجرنه، لکه خوله چه دویښتو دجرنه، راوځی

(۴) بیضاوی اوبعض نورحضرات وائی چه اشهاد، اقرار، حقیقه نشته دې بلکه داپه طور
 دتمثیل اوتصویر ذکرشودې اومقصودترینه دادې چه الله تعالی دبنی آدمو پیداکولونه قبل
 دخپل ربوبیت دلائل قائم کړل لکه اسمانونه زمکې، اوددوی دپیداکولونه بعدی ددوی دپوهه
 کولودپاره دوی ته عقل ورکړو، اودپوهیدلو صلاحیت ی ورته ورکړو، دپاره ددې چه دقیامت په
 ورځ دوی داغذراونه کړی چه مونږ نه پوهیدلو، دپته علماء دبیان، مجازتمثیلی، وائی، چه
 مشابه کړې شو حال دنوع انسانی بعددوجوداوبعددمکلف کیدلونه اوسره دنصب الدلائل نه
 داخذالمیشاق اواقرارسره، نوذکرشومشبه به اواراده شوترینه مشبه، لیکن تمام محدثین،
 صوفیه، اهل تحقیق وائی، چه اخذالمیشاق اقرارمکالمه، سوال جواب حقیقه بلسان القال شویدي
 لکه چه په حدیث دابن عباس رضی الله عنه کښې دی، ((انه علیه السلام قال اخذالله الميثاق لماخرج
 من صلبه كل ذرية ثم كلمهم قَبْلًا قال الست بربکم - الخ)) داروايت صریح دې چه اخرج
 اومکالمه، حقیقه بلسان القال، وه.

(۵) څه حکمت ووپه عهداخستلوکښې؟ اوخصوصاً چه یادهم پاتی نه شو اوبل داکه
 عهداخستلې شوې وې نوپکار ده چه یا د وې، جواب: حکمتونه د الله تعالی په کارونو کښې بې
 شماره وی، دلته دا حکمت کیدې شی چه داپه منزله دتخم شی دسجراایمان دپاره، داتخم
 دانسانانو په ارواحوکښې واچولې شی اوبیای: دتحفظ دپاره اودنشو ونما دپاره، داوبواوصحیح
 ماحول انتظام اوکړې شی نوشجراایمان به، نشونما، اوکړی، اوبارآوره به شی، نوعهدازلی
 اجمال دې اوعقل سلیم، وحی، الهام دهغې تفصیل دې اوکه تخم نه وی اچولې شوې یائی
 دتحفظ اوداوبو، اودصحیح ماحول بندوبست اونه شی، نوشجراایمان نه پیداکړی، اودالله
 تعالی دربوبیت اودتوحید مسئله به یونظری منطقی مسئله شی چه دعوام الناس فهم رسیدل به
 ورته مشکل شی فطری به نشی حالانکه داداسې فطری مسئله ده چه څوک چه اهلیت
 اوصلاحیت داستدلال نه لری هغوی هم ددې قائل دی، اوبه حدیث کښې دی ((کل مولود
 يولد على الفطرة)) دا د شجر ایمان هغه تخم دې، ((فابواه يهودانه اوینصرانه - الخ)) دای: دتحفظ
 دپاره دصحیح ماحول ذکر دې باقی داسوال چه عهدازلی اوگرکه یقینی اوصحیح دې لیکن یاد
 پاتی نه شو، نو جواب دادې چه بعض کاملینو ته خویاددې: ((قال على رضي الله عنه ان لا ذكُرُ
 العهد الاّ لِي غِيْدٍ اِلٰى رَبِّي واعْرِفْ مَنْ كَانَ هُنَاكَ عَنْ عِيْنِي وَشَمَالِي)) یعنی حضرت علی رضی الله

يُلْهَمُ ذَلِكَ مَقَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَبُوا بِآيَاتِنَا فَاقْصُصْ

نو بیا هم زیه راؤبایی هوکیږی. دا مثال د هغه قوم دې چه تکذیب کوی د آیتونو زمونږ. پس بیان کړه ورته

الْقَصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ۝ سَاءَ مَقَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَبُوا بِآيَاتِنَا

دا احوال، د دې لپاره چه دوی فکر وکړی. بد دې په مثال کښې هغه قوم چه تکذیب کوی د آیتونو زمونږ

وَأَنفُسَهُمْ كَانُوا يَظْلِمُونَ ۝ مَن يَهْدِ اللَّهُ فَبُهُوَ

او خاص په خپلو نفسونو دوی ظلم کوی. هغه څوک چه هدایت وکړی. هغه ته الله تعالی پس هغه

الْمُهْتَدِیْ وَمَن يُضِلْ فَلَاوَلِکَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ۝

لارموندونکی دې او هغه څوک چه بې لارې کړی هغه لره الله تعالی پس هم دغه کسان تاوانیان دی

﴿وَأَنذَرْتُ عَلَيْهِمْ﴾ داددغه قول دیهودو درد دپاره څلورمه وجه ده یعنی که چرې ستاسو مغفرت یقینی وې نوولې ستاسو یو عالم دبد عملی په وجه په شان دسپی شو، پدې آیاتونو کښ د یهودو د یو عالم د ملعون کیدو واقعه ده، ددی شخص په باره کښې دصحابو رضی الله عنه اوتابعینونه مختلف روایتونه مذکور دی په دې کښې زیات مشهور اوقابل اعتماد قول هغه دې چه دحضرت ابن عباس رضی الله عنه وغیره نه مروی دې، چه دده نوم بلعم بن باعوراء دې، دا ډیر مستجاب الدعوة اوصاحب کرامات ولی اولوی عالم وو چه دولس زره شاگردان به دده په مجلس کښې حاضر وو، دفرعون دهلاک اودفتح دمصر نه پس چه هرکله موسی علیه السلام بنی اسرائیلو ته دجبارینو سره دجهاد کولو حکم اوکړو نوموسی علیه السلام چه لښکر تیار کړو او دجبارینو مقابلی ته روان شو، نودوی ته یقین اوشوچه دحضرت موسی علیه السلام په مقابل کښې خوفرعون تباہ شوی دې نومونږ ته به خامخا شکست ملاویرې، نودوی جمع شو اوبلعم بن باعوراء ته لارل اوئی ونیل چه موسی علیه السلام سخت خوږه سرې دې اوډیر لښکرئ ددې دپاره جمع کړیدې چه مونږ دخپل ملک نه اوباسی، ته دعاو کړه چه موسی علیه السلام زمونږ د مقابلې نه واپس شی، بلعم بن باعوراء مستجاب الدعوات وو، اسم اعظم ورته معلوم وو نوچه داسم اعظم په ذریعه به ی

دعا او کړه. نوهغه به قبلیده نویلعم بن باعورا، اوونیل چه موسی علیه السلام دالله تعالی نبی دی. دالله تعالی فرستی ورسره دی. دهغه دقرب عندالله مقام ماته معلوم دی نوزه دهغه خلاف دعانه شم کولې. نودوی ډیراصرار اوکړو اوډیرې هدې نذرانې ورته ورکړې نوده قبولې کړې، اوبه بعض روایاتو کښې دی چه دده ښځې دې آماده کړو په قبول دهدایاتو اوبه دعا کولو. حاصل داچه دموسی علیه السلام خلاف دعا کول ئ شروع کړل. په دغه وخت کښې دالله تعالی دقدرت یوعجیبه کرشمه ظاهره. شوه. هغه داچه کوم الفاظ دبددعای دموسی علیه السلام په حق کښې دوښلو اراده وه نودخولې نه به ئ دغه بد دعا دجبارینو په حق کښې راوتله. نوهغوی ورته اوونیل چه ته خومونږ ته بددعا کوې. بلعم اوونیل چه خماږبه خماپه اختیار کښې نه ده. ددې په خلاف خما قدرت نشته دې نتیجه داشوه چه په دغه وخت کښې په دغه قوم باندې هم تباهی راغله، اوبلعم ته داسراملاؤشوه چه ژبه ئ باهر راوتله، لکه سپې چه په ډیره گرمی کښې ژبه باهر راوباسی او، هو کپړی. اوولایت، ایمان هرڅه ترینه سلب شو، نوده اوونیل چه خما دنیا آخرت هرڅه تباه شو. اوونیلی شویدی چه دتورات خلاف ئ شروع اوکړه، اوونیلی شویدی چه په دنیا کښې اول ده کتاب لیکلې وو په دې مسئلې باندې چه ددنیا دپاره څوک صانع جوړونکې نشته دې، دا دحرص اودمحبت دنیا نتیجه وه، بیای جبارینوته اوونیل چه خماپه دعاباندې څه اونه شو خوزه تاسوته یوتدبیر ښایم. هغه داچه تاسو خپلې خاښسته زنانه دبنی اسرائیلو په لښکر کښې داخلې کړې. نوکه دوی په حرام کارې کښې مبتلا شو نودالله تعالی مددیه ترینه کټ شی اودالله تعالی قهر، عذاب به پرې نازل شی، چنانچه جبارینو چه دغه شان کار اوکړو دبنی اسرائیلو دیوځاندا، یعنی دبسط شمعون یومشریه بدکارې کښې مبتلا شو نوعذاب الهی په دوی مسلط شو چه سخت قسم طاعون وو چه دهغې دوجې نه په یوه ورځ کښې اویازره بنی اسرائیل مړه شو. بیابنې اسرائیلو هغه زانی مزینه دواړه په منظرعام باندې قتل کړل اوتوبه ئ اوکړه نوطاعون دفع شو

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ یعنی علم په احکامو دتورات، ځکه دې عالم وو په تورات اوبه نورو کتابونو صحائفو الهیو باندې، اوداهم ممکنه ده چه علم داسم اعظم ترینه مراد شی، ځکه چه مفسرینواکثرو، تصریح کړیده چه دې عالم ووپه اسم اعظم ، ﴿وَلَا تَسْلَخْ مِنْهَا﴾ انسلاخ په اصل کښې دڅاروی نه څرمن ویستلو ته وای، یامارچه پوستکي اوغورزوی، دلته دعلم آیات تشبیه ورکړې شویده دلbas سره یادڅرمن سره چه دانسان دبقاء اول دزینت ذریعه ده، اوبه

﴿فَانْصَحْ﴾ کنبې اشاره ده چه دې دعلم او معرفت نه بالکل جدا شو، او په علم ئ عمل پریښودلو
 ﴿فَاتَّبَعَهُ الشَّيْطَانُ﴾ شیطان په ده پسې شو. یعنی دده گمراه کولو یسی اولگیدو. او په دې کنبې
 اشاره ده چه ده چه ترخو پورې علم او عمل او ذکر الله، نه وو پریښودې نود شیطان دستلط نه
 محفوظ وو. او کله چه ئ د دنیا محبت او قدریه زړه کنبې راغلو او آیاتونو د علم قدر او شکر ئ
 اونه کړو نوشیطان پرې مسلط شو او گمراه شو. قرطبی وای چه ما اوریدلی دی دبعض
 عارفینونه چه بعضی انبیاء سوال او کړو دالله تعالی نه په باره دبلم بن باعورا، کنبې چه دې ولې
 مطرود، ملعون شو بعد ددغه آیاتونو او کراماتونه، نواله تعالی او فرمائیل چه ده خماشکر نه
 و وکړې په هغه نعمت چه ما ورته ورکړې وو. او که چرې ده یو وارې خما شکر کړې وې نومابه
 ترینه دغه نعمت نه وې سلب کړې، ﴿وَلَوْ شِئْنَا﴾ اشاره ده چه هدایت دالله تعالی په قبضه کنبې
 دې، اوصحیح عمل او عقیده سبب درفعت اود عزت دې چه په دې سره ډیره لویه مرتبه اوعزت
 حاصلیږی. لیکن که څوک دعلم په مقتضی عمل اونه کړی نو علم په ده باندې حجت اودده
 دپاره سبب دخسارې گرځی، په دې آیت کنب دبلعم دملعون کیدلو دپاره دوه امره ذکرشوی دی
 یو د دنیا محبت اود دنیا ته میلان، ﴿اَخْلَدَ اِلَى الْاَرْضِ﴾ داخلاد په معنی کنبې میلان اولزوم
 دواړه داخل دی. اودارض نه مراد د دنیا خیزونه دی. اوبعض وای چه دارض نه مراد، سفالة..
 ((عبدالعلو)) لاتدې والې، مراد دې، اودویم اتباع دخوا هشاتو، ﴿وَاتَّبَعَ هَوْنَهُ﴾ اودادواړه خیزونه
 دگناهونو جراو بنیاد دې کما فی الحدیث ((حُبُّ الدُّنْيَا رَأْسُ كُلِّ خَطِيئَةٍ)) په دې آیت کنبې اول
 د مشیت ذکر دې، ﴿وَلَوْ شِئْنَا﴾ بیاد بلعم دعمل ذکر دې ((لَكُنْهُ اَخْلَدَ)) نواشاره شوه چه هرڅه
 اگریه اراده اومشیت دالله تعالی سره کیږی لیکن فعل اواختیار د عبدورته سبب دې اودخیل دې
 په کنبې ﴿فَقَتَلَهُ كَتَلِ الْعَكَبَ﴾ دا تشبیه داقبح شی سره ده، کلب ډیر قبیح اوحریص دې،
 حتی چه دده، دجوته کړې شوی لوخی دوینخلوحکم په ((سبع مرار)) اوه (۷) څلورسره راغلیدی،
 اویو وارې په کنبې استعمال دخاورې هم راغلیدی اودارنگه دې خپله گندگی خوری او بیا خپل
 قی (اولتی) سستی او دا علامه ډیر حرص ده، اودسپی په احوالو کنبې ډیر قبیح حال دادې چه
 ژبه باهرته راؤباسی اوپه زوره زوره ساه اخلی، هوکیږی،، هنگیږی،، نوداتشبییه شوه داقبح
 الاشیا سره په اقبح الاحوال کنبې ﴿اِنْ تَحْمِلْ عَلَيْهِ﴾ د تحمل نه مراد شرل دی یابوج اجول دی
 ﴿بَلْهَمْتَ﴾ لهث دپته وای چه ژبه به باهرته راؤباسی اوپه زوره زوره ساه اخلی اوبدبوداړه

هوا را اوباسی، نورتول حیوانات داسی دی چه ددنته نه هوا باهرته اودباهرنه تازه هوا، دنته ته بی تکلیفه را اوباسی، البته که چرې که ثقل بوج پرې راشی نوبیاپه تکلیف سره داسې کوی. هو کیری، لیکن سپې په هرحال کنبې دغه شان کوی، بوج پرې وی یانه وی ﴿ذَلِكَ مَثَلُ الْقَوْمِ الْآفِیْتِ﴾ یعنی دهرتکذیب کونکی آیات الله دغه مثال اودغه مقام عندالله دې، څه تحصیص ی ددغه زمانې په یهودو پورې نشته دې ﴿سَاءَ مَثَلًا الْقَوْمِ الْآفِیْنِ﴾ یعنی دظلم کونکو، اودالله تعالی دآیاتونودتکذیب کونکو مثال ډیربددې، هیڅ غیرتمند انسان ی په خپل خان باندې چسپان کولوته تیارنه دې، ﴿مَنْ يَتَّبِعِ اللَّهَ﴾ ددینه بعد، دسورت درې واړه دعووسره متعلق آیاتونه ذکرکیری دا داوولې دعوې سره متعلق دې یعنی مسئله پوره پوره بیانوه اوپه زړه کنبې تنگی مه راوله، مسئله بیانول ستاذمه داری ده باقی هدایت ورکول یانه ورکول، دالله تعالی کار دې، ته خپله ذمه واری پوره کوه.

وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَوِيْرًا مِّنَ الْجِبِّ وَالْأَنْسِ لَهُمْ قُلُوبٌ

او په تحقیق سره پیدا کړیدی مونږ^۱ د جهنم لپاره ډیر د پیریانو او انسانانوته، دوی لره داسې زړونه دی

لَا يَفْقَهُوْنَ بِهَا ۚ وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُوْنَ بِهَا ۚ

چه نه پوهیږی په هغې سره په حق باندې، او د دوی لپاره داسې سترگې دی چه نه وینی په هغې سره حق لره،

وَلَهُمْ أُذُنَانِ لَا يَسْمَعُوْنَ بِهَا ۚ أُولَٰئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَهْوَلُ ۚ

اودوی لره غوږونه دی چه نه آوری په هغې سره حق، دغه کسان په شان د خاړوودی بلکه دوی زیات بی لارې، بی پوهه دی،

أُولَٰئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ ۝

دغه کسان هم دوی غافلان دی.

﴿وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ﴾ دا ددویمې دعوې سره متعلق دې یعنی دمااتزل اتباع کوی او دشیاطینو اتباع مه کوی چه نوی نوی تحریمات اوکړی اوڅوک چه دخپل خان دطرفه تحریمات کوی لکه برېښ طواف دبیت الله، یا ددې په مثل نورکارونه نوداخلق دخناوروپه شان دی، چه نه

په حق پوهیږی اونه ی اورى اونه ی وینی ددوی انجام جهنم دې، او که څوک د سوال او کړی چه په دې آیت کښې ﴿ذَرَانَا يَجَهَنَّمْ﴾ ذکر دې اوبه بل آیت کښې ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾ (ذاریات)، ذکر دې نوداخو تعارض دې جواب (۱)، په دې آیت کښې دغایه نکوینی ذکر دې اوبه سورت ذاریات کښې دغایه تشریعی ذکر دې (۲)، لام په لَجَهَنَّمْ، کښې لام العاقبه دې یعنی انسان خود عبادت دپاره پیدا دې لیکن چه عبادت ترک کړی نوانجام ی جهنم شی

﴿لَمْ تَلَوْبْ﴾ قلب محل دعلم وادراک دې او غوږ و نه سترگی، الات دی، نودوی داتول ضائع کړیدی په خپل اختیار سره، ځکه په دې آیت کښې نسبت دوی ته شوی دې، ﴿لَا يَقْفَهُونَ﴾ ﴿لَا يَمْنُونُ﴾ ﴿لَا يَسْمَعُونَ﴾ نوجبر مذموم نشته دې او تشبیه ددوی دانعاموسره په دې خبره کښې ده چه دهغوی مقصد لکه چه صرف خوراک سکاک خواهشات پوره کول دی نودغه شان ددوی مقصد هم دغه دې، تمیز دحلال حرام جائز ناجائز نه کوی اتباع دما نزل نه کوی ﴿بَلْ هُمْ أَصْلَ﴾ کفار دڅناورونه زیات بې وقوفه دی، څناور په تمیز دحلال حرامو باندې نه دی مکلف، او دخپل فاندې اونقصان په ځایونوپوهیږی او خپل مالک پیژنی اود هغه تابعداری کوی او کفار داسی نه دی

وَلِلّٰهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنٰی فَادْعُوْهُ بِهَا وَذَرُوا الدِّیْنَ

او خاص د الله تعالی لپاره دی^۱ نومونه بنانسته پس رابلئ هغه په دغه نومونو سره، او پرېږدی هغه کسان

يُلْحِدُونَ فِيْ اَسْمَائِهِ سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۝

چه کړلېچ کوی په نومونو د هغه کښې، زرده چه بدله به ورکړې شی دوی ته دهغه عملونو چه دوی ئې کوی

وَمَنْ خَلَقْنَا اُمَّةً يَهْدُوْنَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْمِلُونَ ۝

او دهغه خلقو نه چه مونږ پیدا کړیدی یوه ډله داسې ده چه لار ښائی د حق او پدې حق دین فیصلې کوی

﴿وَلِلّٰهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنٰی﴾ دا آیت متعلق دې ددریمې دعوی دسورت سره یعنی خپل حاجات صرف دیوالله تعالی نه طلب کوی دځانسته صفاتو اونومونو مالک صرف الله تعالی دې، حُسْنی تانیث داحسن دې، ډیر ځانسته اسماء هغه دی چه دصفات کمال په هغه اعلی مقام دلالت کوی

چه هغه ته بل څوک نه شی رسیدلې، دالله تعالی سره لکه چه په ذات کښې څوک مماثل نشته دې نودغسې ورسره په صفاتو کښې مثل نشته دې، د مخلوق اودخالق په صفاتو کښې لکه علم وغیره شو، صرف اشتراک دلفظ دې، معنی اومدلول یی بالکل جداجداومبائن دی لکه سوادبیاض اگرکه په لون کښې شریک دې لیکن نوع دهریومباینه ده دبل نه او، لکه څه رنگه چه دالله تعالی دذات اوحقیقت ادراک اوعلم مخلوق نشی کولې، په دنیاوآخرت کښې بلکه د حقیقت د ذات علم صرف او صرف الله تعالی ته دې نو دغه شان د صفاتو علم نی هم صرف الله تعالی ته دې، مخلوق دهغه د ادراک نه عاجز دې، او عجز د ادراک نه په حقیقت کښ ادراک دې او دې ته اشاره ده په قول د صدیق اکبر رضی الله تعالی عنه کښ چه دوی ویلی دی چه ((العجز عن درك الادراك ادراك))، یعنی بنده ته چه دا منکشفه شی چه زه عاجزیم د معرفت د ذات او صفات نه نو دا معرفت دې او دارنگه دپته اشاره ده په حدیث کښ چه ((لا اُحصى ثناء عليك كما ائثيت على نفسك)) یعنی زه احاطه نشم کولې ستا په محامدو او ستا د ألوهیت په صفاتو، او تفاوت د درجاتو د انبیاء او د ملائکو او د اولیاء په اعتبار د تفاوت د معرفت د اسماء اوصفاتو سره دې نو چه د چا وقوف په عجایبو د ملک ملکوت او خلق الازواحوالاجساد باندې زیات دې نو مرتبه د معرفت د اسماء اوصفاتو نی زیاته وی، او د تمامو مخلوقاتو نه زیات دا مقام سید الکونین (صلی الله علیه وسلم) ته حاصل دې (کذا فی الروح).

په حدیث کښې دی چه دالله تعالی دپاره یوکم سل نومونه دی څوک نی چه یادکړی نوجنت ته به داخل شی، اوداسماء حسنی په باره کښې علماؤ مختلف تصانیف کړیدی چه لائق دمطالعی دی.

﴿قَادِمُوهٖ﴾ دعاء په دوو معانیو سره راخی یوپه معنی دذکراوتسبیح تحمیدسره، دلته دامعنی هم اراده کیدې شی، دویم په معنی دبلنی، یعنی طلب دحاجاتو سره اودامعنی هم مرادکیدې شی یعنی دمشکلاتو اومصیبتونونه دخلاصیدو دپاره اوحاجتونو اومرادوونودپوره کیدلو دپاره صرف الله تعالی رابلئ اوصرف دهغه نه سوال کوئ اوسوال په وسیله داسماء حسنی سره کوئ دا اقرب الی الاجابت دې، دکومواسماؤ په ذریعه سره چه ددعادقبولیت زیات امید اوتوقع کیدې شی هغه په احادیثو کښې مختلف ذکرشوی دی په بعض روایاتو کښې دی چه ﴿وَاللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ﴾ دالله تعالی هغه اسم اعظم دې چه ددې په

زیرعه سره دعا قبلبری اویه بعض روایاتو کنی، ﴿اَلَمْ يَكُنْ لَّآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ اَلْحَيُّ الْقَيُّومُ﴾ (۱) مذکور دې اوبعض روایاتو کنی ((یا حی یا قیوم)) مذکور دې اویه بعض روایاتو کنی، ((یا احد الصمد الذی لم یلد ولم یولد ولم یکن له کفواً احد)) مذکور دې، په یو روایت کنی دی چه نبی صلی الله علیه وسلم حضرت فاطمه رضی الله عنها ته وصیت او کړو، چه دا دعا وایه، ((یا حی یا قیوم برحتک ... اصلح لی شاقی کله ولا تکلنی الی نفسی طرفه عین)) دادعا د تمامو حاجاتو مشکلاتو د حل دپاره ډیره مفیده ده، بیهقی په روایت دابن مسعود رضی الله عنه سره نقل کړیدی چه نبی صلی الله علیه وسلم فرمائیلی دی چه چاته ورسپړی هم (پریشانی، یا حزن، غم، نوهغه دې دادعا اولولی ((اللهم انی عبدک وابن عبدک ناصی لی یدک ماض فی حکمک عدل فی قضاءک استلک بکلی اسم هو لک سنیت به نفسک او انزلته فی کتابک او علمته احداً من خلقک او استقرت به فی علم القلب عندک ان تجعل القرآن ربیع قلبی وتوزع صغری وذهب همی وجلاء حزنی)) اودا دعا ډیره موثره ده، صاحب دروح المعانی وای چه دا حدیث صریح دې په دې چه نشته دې حصر داسماؤ د الله تعالی په یو کم سلوکونې څکه چه په دې حدیث کنی، او، او، ذکر دې دا دلالت کوی په عدم حصر، او نقل کړیدی نووی رحمه الله اتفاق د علماؤ په دې باندې، او نقل کړیدی ابن عربی د بعضونه چه الله تعالی لره زرنومونه دی اود بعض نه روایت دې چه څلور زره دی اود بعضو صوفیو نه نقل دې چه اسماء د الله تعالی لاتعدّم ولا تحصى دی.

﴿وَدَعُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ﴾ الحاد، کوږوالی انحراف اومیلان عن الحق ته وای، الحاد په اسماء د الله تعالی کنی په مختلفو وجوهاتو سره راځی یو دا چه مشرکینو دخپلو اصنامو دپاره اسماء مشتق کړی وو، داسماؤ د الله تعالی نه لکه، لات، د الله تعالی، نه مشتق کړی وو، غزی، ی د عزیزنه مشتق کړی وو، دویم دا چه د الله تعالی دپاره داسې اسم استعمال شی چه موهم دمعنی فاسدې وی لکه بعض بدویانو به ونیل یا بالماکارم، یا بیض الوجه، یا سخی، دریم دا چه د الله تعالی نوم بل چاته اوونیلې شی، لکه چاته رحمن، ویل یا، رزاق، ونیل، وغیر ذلک، څلورم دا چه د الله تعالی دپاره داسې اسم ثابت کړی شی چه شرع پرې نوی وارده، نومراد د ترک نه په ((ذرو الذین - الخ)) کنی اجتناب دې ددغه شان اسماء نه، او اطلاق داسم د، واجب الوجود، یاد موجود، یاد اطلاق داسم د، خدا، په الله تعالی باندې په اجماع سره دې اوجماع دادلو، د شرع نه ده نوداهم ماورد به الشرع ده، صاحب دروح المعانی وای، چه علماء داسلام متفق دی په جواز د اطلاق د هغه اسماء اوصفاتو چه وارد وی په هغې باندې اذن د شارع

نه اوبه عدم جواز د هغه اسماء اوصفاتو چه وارد وي منع دهغي نه اوبه كومو اسماء صفاتو چه اذن اومنع دواړه نه دي وارد اوالله تعالى متصف وي په معنى دهغي سره اوموهم دنقص نه وي بلكه مشعروى په مدح (مبتداء) سره، اونوى داسماء (معترضه) اعلامونه چه موضوع دى په نورولغاتوكېښي، خكه چه نشته دې هيچالره نزاع په جوازدهغي كېښي، نوپه دې كېښي (خبر) اختلاف دې، جمهوراهل حق ئى منع كوي اومعتزله ورته مطلقاً جائزواى اوبعض توقف كړيدې، خكه چه جواز اومنع دواړه داحكامو د (شرع) نه دى اودليل په يوجانب نشته دې نوتوقف ضرورى شو، الخ دې كلام نه معلومه شوه چه اطلاق داسم علم لكه لفظ د (خدا) په الله تعالى باندې جائزدي بالاتفاق اوبه دې كېښي نزاع نشته دې دشرح عقايدپه شرح نبراس صفحه (١٧٠)، كېښي دى ((قال بعض المحققين لانه في جواز اطلاق اسمائه الاعلام الموضوعه في اللغات كـ (خدا) في الفارسيه (تكرى) بالتركيبه وانما النزاع في الاسماء الماخوذة من الصفات والافعال فقال المعتزلة والكرامية يجوز اطلاق كل ما دل العقل على اتصافه تعالى و لم ياذن به الشرع وقال قوم يجوز مايراد في الاسماء الشرعية الا ما كان مخصوصاً بلفظ الكفار وقال القاضي ابوبكر كل لفظ دل على معنى ثابت لله ولم يكن موافقاً بنقص جاز اطلاقه و شرط اخرون مع ذلك ان يكون مشعراً باجلال اوتعظيم وتوقف امام الحرمين وفصل الامام العزالي وقال يجوز مايدل على الذات وقال الامام الاشعري لا بد من اذن الشارع، وفي شرح الموقف وهو المختار، ثم قال، وذلك للاحتياط، احترازاً عما يوهى باطلاً، وقال اللوسى، والمختار عندي عدم توقف اطلاق الاسماء المشتقة الراجعة الى نوع من الصفات النفسية والفعلية وكذا الصفات السلبية عليه تعالى على التوقيف الخاص بل يصح الاطلاق بدون له لكن بعد التحرى التام وبذل الوسع فيما هو نص في التعظيم والتحفظ الى الغاية عما يوهى ادنى ادنى نقص معاذ الله تعالى في حقه لاناماذونون بتعظيم الله تبارك وتعالى بالاقرار والافعال ولم يحد لنا حد فيه لمضى كان في الاطلاق تعظيم له عز وجل كان ماذونا به))

حاصل دادې چه اطلاق دلفظ د،، خدا،، په الله تعالى باندې جائزدي اوبه دې كېښي دچاخلاف نشته اونورصفات چه مشعروى په تعظيم دالله تعالى اودادنى تووهم دنقص پكېښي نه وي دهغي اطلاق مختلف فيه دې اوراجح دادې چه جائزدي اودا اطلاق ماذون فيه دې په اذن عام سره، اوهركله چه اطلاق دلفظ د(خدا) په الله تعالى بادې جائزشونودعاكول پدې سره هم جائز دى، د ممانعت لپاره څه وجه نشته دې، او د ﴿فَاعُوْهُنَّ﴾ دا معنى نده چه دعاء صرف په مخصوص اسماء حسنى سره جائزده اوبه غير سره جائز نه ده

﴿وَمَنْ خَلَقْنَا ثُمَّ دَامَقَابِلَ دې د ﴿وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ﴾ يعنى تول مخلوق يوشان نه دى بلكه

یوه ډله داسې ده چه نور وخلقوته لارښای دحق، اودحق راهنمای ورته کوی. اوبه حق باندې فیصلې کوی. دلته ددوو خوبیانو ذکر دې چه دامعیارد فضیلت اود ذریعه د فوقیت اود فلاح ددارینوده. اوددې دواړو خصلتونوبه وجه دې امت ته فضیلت حاصل دې اول داچه دوی نور وخلقو ته مشوره اورهنمای دحق کوی اود خپل ذاتی خواهش او خاندانی اوقومی رسوماتو دعوت اومشوره نه ورکوی. دویم داچه دخپل مینځ نزاع اوجگړی کښې دالله تعالی دقانون خیال ساتی اودهغې مطابق فیصلې کوی. اوداایت په دې دلیل دې چه دقیامت پورې به په دې امت کښې دغه شان کسان موجودوی ابن جریر په روایت دابن جریر سره نقل کړی دی چه نبی صلی الله علیه وسلم مونږ ته اووئیل چه ﴿وَمَنْ خَلَقًا آتَمَّ﴾ خدا دا امت دې. اودقتاده نه روایت دې چه مونږ ته رسیدلی دی چه نبی صلی الله علیه وسلم به داآیت تلاوت کولونو فرمائیل به ی. چه داخو ستاسو په حق کښې دې. اوستاسونه مخکښې یوامت ته داصفات ورکړې شوی وو اوداایت ی تلاوت کړو ﴿وَمِنْ قَوْمٍ مُّؤْتَمَرٍ مِّمَّنْ يَّهْدُونَكَ بِالْحَقِّ وَاَوْفَوْا بِمَا عٰمِلُونَ﴾ مطلب دادې چه دموسی علیه السلام په امت کښې هم یو جماعت ددې صفاتو حامل وو. لیکن امت محمدیه ته په دې کښې خصوصی امتیاز حاصل دې. اوکلی نه روایت دې چه ددې نه مراد مؤمنین داهل کتابو دی. اوبعضو وئیلی دی چه دینه مراد علماء اوداعیان الی الدین دی. اواستدلال کړې شوی دې په دې آیت سره په صحت داجماع دهر عصر برابر خبره ده که عصر دصحابو وی یادروستنو خلقووی. ځکه که چرې اجماع مختص وې په عصر النبی (صلی الله علیه وسلم) یاپه عصر دصحابو پورې نویاددې ذکرته هیڅ حاجت نه وو ځکه داخومعلومه ده چه دنبی صلعم اودصحابو زمانه دخیر القرون زمانه ده

وَالَّذِينَ كَذَبُواْ بِالْآيَاتِنَا سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِّنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ ۝

اوهغه کسان چه تکذیب کوی^{۱۱} زمونږ د آیتونو. په رورویو نیسو مونږ دوی لره په داسې طریقه چه دوی به نه پوهیږی

وَأَمِنَ لَهُمْ ؕ إِن كُنِيتُ مَتِّينٌ ۝ أَوَلَمْ يَتَفَكَّرُواْ ۚ مَا بِصَاحِبِهِمْ

اومهلث ورکوم دوی ته. بیشکه تدبیر خدا محکم دې آیا دوی فکر. سوچ نکوی^{۱۲} چه نشته دې په دې ملگری ددوی باندې

مِنْ جَنَّتِهِ إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ مُّبِينٌ ۝ أَوَلَمْ يَنْظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمٰوٰتِ

هیچ لیونتوب، ندی هغه مگر یره وونکې ښکاره دې آیا دوی نظر نکوی د عبرت، په بادشاهي د آسمانو

وَالْأَرْضِ وَمَا خَلَقَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ ۚ وَأَنْ عَسَى أَنْ يَكُونَ قَدِ اقْتَرَبَ

او زمکه کښې، او په هغې کښې چه پیدا کړیدی الله تعالی هرشي، او پدې کښې چه ساید فربې راغلي وی

أَجَلُهُمْ ۚ فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ ۝ مَنْ يُضِلِلِ اللَّهُ

نښته د دوی، پس په کومه خبره باندې وروسته د قرآن نه به دوی ایمان راوړی هغه څوک چه یې لارې نې کړې الله تعالی

فَلَا هَادِيَ لَهُ ۚ وَيَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ۝

پس نه به وی لار ښودونکي هغه ته، او الله تعالی پرېږدی دوی لږه په سرکښی د دوی کښی سرگردان

﴿وَالَّذِينَ كَذَّبُوا﴾ دامقابل دهغه کسانو دی چه په ماقبل آیت کښې ذکر شو ﴿سَتَسْتَدْرِجُهُمْ﴾

روړو به نیسو مونږ دوی لږه، داستدرج لغوی معنی داده چه، درجه په درجه، رو، رو، بره ختل یا کوژیدل یا بیل کارکول ((استفعال من الدرجة بمعنى النقل درجة بعد درجة من سفلى الى علوا بالعکس))، او په اصطلاح د قرآن اوسنت کښې ئ معنی داده چه یو بڼده گناهونه، ظلم کوی او په ده باندې دهغې په وجه په دنیا کښې څه مصیبت او تکلیف نه راځی بلکه مزیده په ترقی روان وی حتی چه دده بې هوشی او مستی انتها ته اورسی او په موت سره ختم شی، داستدرج معامله دکفاروسره کیږی او کله دمسلمان گناهگار سره هم کیږی، لکه روایت دې چه کله حضرت عمر رضی الله عنه ته دکسری خزانی راوړې شوې نودوی دعا وکړه، ((اللهم انى اعوذ بک ان اکون مستدرجا فانى سمعتک تقول تستدرجهم)) صحابو رضی الله عنهم اوسلفو ته به دغلبه، خوف په وجه داستدرج خطر وه، ﴿مَنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ﴾ ((ای نستدرجهم استدراجا من حيث لا يعلمون)) یعنی په داسې طور سره ئ نیسو چه دوی نه پوهیږی، بلکه دوی گمان کوی چه دازمونږ ترقی ده

﴿لَنْ كَيِّدِي مَيِّنٌ﴾ بیشکه دالله تعالی خفیه تدبیر اوددوی دهلاکت خفیه اسباب محکم

دی دهغې مدافعه په هیڅ حيله اوتدبیر سره نه شی کیدی «کید» (پټ تدبیر، دپټه وای چه

داسې کار او کړی چه دهغې ظاهر رحمت، اوباطن ئ قهراوعذب او هلاکت وی) ﴿أَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا﴾

دازجر دې منکرینو در سالت ته ، ابن جریر طبری په خپل تفسیر کښې روایت کړیدې چه یوه شپه رسول الله صلی الله علیه وسلم دسحرپورې په دعوت دایمان کښې مصروف وو اودقریشو دهرڅاندان بیل بیل نوم به یې اخستلو ، او اسلام ته یې رابلل او د عذاب نه به یې پرول ، نودورڅې یومشرک مسلمانانوته اوونیل چه ستاسی دغه ملگری لیونې شویدي چه په توره تیاره شپه کښې دسحرپورې غږیده نودآیت نازل شو چه آیادوی سوچ فکر نه کوی په قرآن اودنبی صلی الله علیه وسلم په حالاتو اوصفاتو کښې چه داخبره معلومه کړی چه دې مجنون نه دې هغه ټول عمر ستاسوسره اوسیدلې دې دهغه داحوالو نه تاسوواقف یی ، دده عقل پوهه امانت دیانت دپخوانه مسلم اومعروف مشهور دې

﴿أَوَلَمْ يَنْظُرُوا فِي مَلَكُوتِ﴾ داهم زجر دې یعنی آیادوی سوچ ولې نه کوی چه په ملکوت یعنی محکم نظام سلطنت اوعجائباتو دقدرت کښې چه دتکوینی اوتزلی آیاتونو تصدیق اوکړی اوداچه دارسول (صلی الله علیه وسلم) رشتینی دې مجنون نه دې اودارنگه دوی داسوچ ولې نه کوی چه زمونږ نیته دمرگ یاد عذاب راتړ دې ده چه دهغې نه مخکښې ایمان راوړی ، دالله تعالی توحید اودرسول الله صلی الله علیه وسلم رسالت تسلیم کړی ، یادامطلب دې چه که دوی په عجائباتو دقدرت کښې غور فکر اوکړی نودابه ورته معلومه شی چه رسول الله صلی الله علیه وسلم مجنون نه دې بلکه په ټولو مخلوقاتو کښې زیات پوهه ، عاقل دې او د ده خبرې دمجنونانو خبرې نه دی بلکه دالله تعالی دملکوت اودتکوینی اوتزلی آیاتونو اثبات دې بلکه مجنونان دوی په خپله دی ، اودارنگه که دوی په تیر شوو حالا تواور اتلونکو حالاتو کښې غور سوچه اوکړی نودابه ورته معلومه شی چه ددوی هلاکت قریب دې.

﴿فَيَأْتِي حَاجِبٌ﴾ یعنی که په قرآنی آیاتونو دوی ایمان نه راوړی نوپه دنیا کښې بل کوم داسې کلام دې ، چه دوی به په هغې ایمان راوړی ، یعنی روستو دقرآن نه بل منزل کتاب نشته اوروستو دحضرت محمد صلی الله علیه وسلم نه بل رسول نشته ، معتزلو په لفظ د«حدیث» سره تمسک کړیدې په دې خبره چه قرآن حادث دې ، جواب (۱) حدیث په معنی دحادث سره نه دې بلکه حدیث هر هغه کلام ته ویلې شی چه نقل کیږی نو قرآن نقل کړیدې ، جبرئیل علیه السلام دالله تعالی نه اونی صلی الله علیه وسلم نقل کړیدې دجبرئیل نه (۲) اوکه حدیث په معنی دحادث سره شی نودامحمول دې په الفاظو اوکلماتو ، اوقدیم کلام نفسی دې.

﴿مَنْ يُضِلِلْهُ اللَّهُ﴾ دا تسلی ده رسول الله صلی الله علیه وسلم ته یعنی تاخپله فریضه پوره کړیده ، باقی هدایت ورکول یانه ورکول دادالله تعالی کار دې ، نوڅوک چه ضداوتعصب کوی

نوانه تعالى ي دهدايت نه مجروم كړي او هيڅ څوك ورته هدايت نه شي وركوي

يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا

سوس كوي دوى ستا نه ^١ په باره د قيامت كېنې چه كله به وي قائم كيدل دهغي. وه وايه چه بيشكه علم د هغې

عِنْدَ رَبِّي ۖ لَا يُجَلِّيهَا لِوَقْعِهَا إِلَّا هُوَ ۖ ثَقُلَتْ

خاص درېب څه سره دي ^٢ . نه ښكاره كوي هغې لره ^٣ په خپل وخت باندې مگر الله تعالى. درنه ثقيله خبره ده

فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ لَا تَأْتِيكُمْ إِلَّا بَغْتَةً ۖ يَسْأَلُونَكَ كَذَّابًا

به آسمانونو كېنې او به زمكه كېنې. نه به راځي قيامت تاسو ته مگر ناگاهه. تپوس كوي دوى ستانه ^٤ چه گوما كه نه

حَقٌّ عِنْدَهَا ۚ قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللَّهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ۝

نلاش كوونكي د هغې ئې. وه وايه چه بيشكه علم دهغې ^٥ الله تعالى سره دي. ليكن ډير خلق نه پوهېږي

﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ﴾ دازجر دې منكرينو ته. منكرين چه دالله تعالى دتوحيد اودرسول الله

درسالت نه انكار كوي نوداپه دې وجه چه دوى دقيامت اودحساب كتاب قائل نه دي .

اواستهزاء تپوس كوي چه قيامت به كله وي. تپوس كوونكي يايهوديان دي ياقريش مكه دي.

چه دوى نبي صلى الله عليه وسلم ته اوونيل ((يا محمد بينا وبينك قرآنة فاذكر لنا متى الساعة))

ساعة اسم دې داسماؤ دقيامت نه. قيامت ته ساعت ځكه واي چه دابه واقع كيږي ناگاه. ياددې

وجې نه چه حساب داعمالو اوفيصله به كيږي په يوساعت كېنې. ياددې وجې نه چه داوړځ سره

داوگدوالى نه په منزله ديوساعت دې په نيز دالله تعالى. ﴿مُرْسَاهَا﴾ مصدر ميمى دې په معنى

دائبات اوقيام يعنى راتلل دقيامت. ﴿مُرْسَاهَا﴾ مبتداء ده ﴿أَيَّانَ﴾ خبر مقدم دې ﴿قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا﴾

١ - زجر په طور د شكوي

٢ - جواب په اولي وجه سره

٣ - جواب په وجه ثانى سره

٤ - جواب په وجه ثالث سره

٥ - جواب په وجه رابع سره

٦ - جواب په وجه خامس سره

دا جواب په وجه اول سره دې ﴿إِنَّمَا﴾ دحصر دپاره دې په معنی د «مَا إِلَّا» سره، ترجمه یې په فارسی کېږي، «جزاین نیست»، سره کیږي، اوپه پښتو کېږي، خبره داده بله نه ده، سره کیږي، یعنې خبره داده چه دقیامت علم الله تعالی خپل خان سره ساتلې دې بل چاته یې نه دې وړکړې، ﴿لَا يَجِيئُهَا﴾ جواب په وجه ثانی سره دې، نه ظاهره وی قیامت لره یعنې نه قدریگی په اظهار دوقت معین دقیامت، اوپه اخبار، اعلام دوقت دقیامت مگر صرف الله تعالی، کمافی قوله تعالی ﴿إِلَيْهِ يَرْدُّ عِلْمُ السَّاعَةِ﴾

﴿ثُمَّ لَنُفِثَنَّ فِي السَّكُوتِ﴾ جواب دې په وجه ثالث سره دې، ددې یومعنی داده چه «خفی علمها علی اهل السموات والارض»، یعنې پټ دې علم دقیامت په اهل داسمانونو او زمکو او کوم شی چه پټ وی نو هغه ثقیل وی په زړه «قرطی»، بله معنی یې دا ده چه دا ډیره درنه معامله ده او هیبت یې په اهل دآسمانونو او زمکو ډیر دې خکه چه په دې کېږي فناء، اوموت ددوی دې نواهل داسمانونو او زمکو عاجز دی ددې دعلم نه، طاقت نه لری دعلم ددې ﴿لَا تَأْتِيَكُمْ إِلَّا بَقَعَةٌ﴾ دا جواب په وجه رابع سره دې چه قیامت به ناگاه راځی په حدیث دبخاری کېږي دحضرت ابوهریره رضی الله عنه نه مروی دی چه قیامت به په داسې حالت کېږي راځی چه یوسړی به بل ته، یعنې دکاندار به گاهک ته دکیږي تهان کولاو کړی، نوته به دوی بیع کړی وی اوته به یې کیږه راټوله کړې وی چه قیامت به راشی، اوپه داسې حالت کېږي به قیامت راځی چه یوسړی به دخپل اوښې نه پښ لولشې وی او استعمال کړی به یې نه وی چه قیامت به راشی، او یوسړی به دخپل حوض مرمت اصلاح (لیو) کوی فارغ شوی به نه وی چه قیامت به راشی، او یوسړی به لقمه، په لاس کېږي را اوچته کړی وی، خوړلې به یې نه وی چه قیامت به راشی، ﴿يَسْأَلُونَكَ﴾ یعنې دوی د قیامت په باره کښ بیا تپوس کوی چه تاته اکرکه علم ذاتی دقیامت نه وی لیکن تابه دهغې تلاش کړې وی او علم دقیامت به دې حاصل کړې وی

﴿كَانَكَ حَفِيًّا﴾ ددې یوه معنی داده چه گویا کېږي ته تلاش کونکې یې او مبالغه کونکې یې په سوال او تلاش کېږي دقیامت نه، «(من قولهم احفیت فی المسألة اذا بالغت فی السؤال)» یعنې عالم یې په قیامت نوځکه دوی تپوس کوی، بله معنی یې داده چه گویا کېږي ته مهربان یې په تپوس کونکو باندې او خوشحالېږي په سوال دقیامت نه (ومنه قوله تعالی انه کان بی حفیاء)

﴿قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا﴾ یعنې ددوی خوداخیال دې چه ته د قیامت په تحقیق او تفتیش اوسراغ

لگولو کښې مشغول ئى اود تلاش نه بعد دې دهغې علم ته خان رسولې دې، اوحال دادې چه دغه علم صرف الله تعالى پورې مخصوص دې، اودادلاي علمون اوجاهلانو خيال دې چه نبى به عالم الغيب وى اود قيامت د وقت مخصوص علم به ورته حاصل وى

قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا وَلَا ضَرًّا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ ۚ

وه وايه زه اختيار نه لرم خپل خان لره^۱ د هيڅ نفعي اونه د ضرر مگر هغه چه وغواړي الله تعالى نو کيږي

وَلَوْ كُنْتُ أَعْلَمُ الْغَيْبِ لَاسْتَكْمَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ ۚ وَمَا مَسْنِيَ الشُّوْهُ ۚ

اوکه زه پوهيدلې^۲ په غيب باندې نو خامخا به ما ډيرې حاصلې کړې وې فاندي، اونه به رسيدلې ماته څه تکليف،

إِنْ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ۝

نه يم زه مگر يروونکي او زيرې ورکوونکي يم هغه چالره چه ايمان لري

﴿قُلْ لَا أَمْلِكُ﴾ داجواب په وجه خامس سره دې چه زه خپل خان لره اختيارنه لرم دنفع د حاصلولو ياد ضرر د دفع کولو نو د قيامت علم به څه رنگه اولرم ﴿إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ﴾ دااستثناء منقطع ده ((الا)) په معنى دلکن سره دې ((ماشاء الله)) ئ اسم دې خبرئ محذوف دې ((اى لهو کائن)) يعنى زه مالک نه يم اختيارنه لرم خپل خان لره دنفع ياد ضرر، ليکن الله تعالى چه څه اوغواړي نو هغه کيږي، اوکه استثناء متصله شى نوييائى معنى داده چه زه مالک نه يم ((ل وقت من الاوقات الاوقت مشييه)) مگر په هغه وقت کښې چه الله تعالى اوغواړي اوماته قوت اوطاقت راکړي، نودا دلالت کوي په دى باندې چه قدرت دعبده مؤثر وى نوباذن الله اوباراده الله مؤثر دي

﴿وَلَوْ كُنْتُ أَعْلَمُ الْغَيْبِ لَاسْتَكْمَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ﴾ ډابل جواب دې، يادما قبل توضيح او تحقيق دې يعنى که چرې ماته دهر غيب علم حاصل وې نومابه خان له خير ډير حاصل کړي وې اوماته به هيچرې څه تکليف نه وې رسيدلې اوحالانکه چه داسې نه ده، لکه په غزوه حديبيه کښې دنبى صلى الله عليه وسلم اودتولو صحابه کرامو ډير زيات شوق اوخواهش وو دغمرې

۱ - جواب په وجه سادس سره.

۲ - جواب په وجه سابع سره.

لیکن اونه شوه اگرکه دثواب نه محروم نه شول لیکن دکوم عمل په اراده چه راغلی وو نوهغه حاصل نه شو نومعلومه شوه چه علم غیب ورته نه وو که چرې علم غیب ورته حاصل وو په دې خبرې چه مونږ عمره نه شو کولې نو احرام به نی نه وې کړې، اوپه احدکښې اونورو مواضعو کښې ورته ډیر تکلیفونه رسیدلی دی، حدیث الاحک، شاهدې چه نبی صلی الله علیه وسلم ته چه ترڅوپورې وحی نه وه راغلي نوډډیرو ورڅوپورې پریشان حال وو، دغیب دعلم نه لرلوپه وجه تکلیف رسیږی او پریشانی راځی اودنفع فوات راځی په اختیاری اموروکښې په حجة الوداع کښې ئ اوفرمائیل ((لَوِاسْتَقْبَلْتُ مِنْ أَمْرٍ مَا اسْتَدْبَرْتُ لَأَسْقُتَ الْهَدْيُ)) یعنی که زه، لاڅخوا پوهیدلې په هغه شی باندې چه روستو راپیش شونوله سره به م هدی زان سره نه وې راوستې، د ابن عباس رضی الله عنه نه تفسیرد «خیر» په ربح فی التجارة سره مروی دې اوتفسیر «سوء» په فقرسره، مقصوددادې چه مقصودنهی د استکثار «ډیروالی» ددنیوی خیرده، نه داخروی، دامذکوره آیت دلیل دې په نفی دعلم الغیب دنبی صلی الله علیه وسلم نه، اهل بدعت وائی چه دآیت دلیل نه شی کیدې په نفی دعلم غیب ځکه چه دلته ﴿وَلَوْ كُنْتُ﴾ دماضی ده نوددینه نفی دعلم غیب صرف په ماضی کښې ثابتیږی نه په مستقبل کښې جواب، شرح عقائد کښې په ضمن دتقریر دبرهانی تمناع کښې چه اشاره ورته په دې آیت کښې ده ﴿لَوْ كَانَ فِيمَا إِلَهِمْ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتُمْ﴾ سوال کړیدې چه کان صیغه دماضی ده، نوددې آیت نه خوصرف دامعلومیږی چه ډیرالله په ماضی زمانه کښې نه وژنو کیدې شی چه روستو دې متعدد آله موجود وی نو بیائی جواب کړیدې چه په «لوکان» کښ «لو» استدلالیه دې اوداچه په ماضی داخل شی نوزمانه ماضی ترینه مرادنه وی بلکه مقصود استدلال وی په استفاء د لازم سره په استفاء د ملزوم باندې په طریقه داستمرار سره دلته هم «لو» د استدلال لپاره دې چه په نفی دلالت کوی اومقصود دادې چه «اعلم الغیب» هم نشته، او «مامسئ سوء»، او «استکثار»، د «خیر»، هم نشته لیکن نفی داستکثار دخیر، مس سوء، دلیل دې په نفی داعلم الغیب، اوحدیث د «لَوِاسْتَقْبَلْتُ مِنْ أَمْرٍ الْخ» حجة الوداع حدیث دې چه منسوخ هم نه دې ځکه چه محدثینو تصریح کړیده چه په حجة الوداع کښې منسوخ احکامات نشته، اودارنگه احتمال هم نشته چه علم غیب دې په مستقبل کښې ثابت شی حتی چه داحدیث منسوخ شی کامر، اوپه ډیرو احادیثوکښې وارددی چه په مرض وفات کښې چه په نبی صلی الله علیه وسلم باندې باربار غشی راتله نوچه په هوش به شو نوتهوس به ئ کوو چه آیا جماعت شویډې که نه؟

اودا صريح دليل دې چه په آخری عمر کښې هم نبی صلی الله علیه وسلم ته د تمامو مغیباتو علم نه وو ورکړې شوي

فانده علم غیب چه صفت خاصه د الله تعالی دې داهغه علم دې چه محیط وی په هرڅه باندې. اولدانه وی یعنی بې د واسطې د اسبابو آلاتو نه وی، اود انبیاء علم په امور و تشریعیز باندې محیط وی لیکن په ټولو تکوینیاتو محیط نه وی بل داچه لذاته هم نه وی بلکه په سبب دوحی او اخبار سره وی، نوددې وجې نه انبیاء ته چه دبعض مغیباتو علم حاصل شی نوهغې ته په اصطلاح د قرآن سنت کښې علم غیب نه شی ونیلې بلکه انباء عن الغیب ورته ونیلې شی

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا

الله معالی هغه ذات دی چه پیدا کړې یی تاسې د یو نفس نه. او پیدا کړې ئې ده د دغه نفس نه یی د هغه

لَيْسَكُنْ إِلَيْهَا ۞ فَلَمَّا تَفَشَّتْهَا جَعَلَ

ددې لږه چه آرام وکړې دهغې سره پس هرکله چه پته ئې کړه (جماع، صحبت ئې وسره وکړو، نو حامله شوه دا

حَمَلًا خَفِيًّا فَمَرَّتْ بِهِ ۞ فَلَمَّا أَثْقَلَتْ دَعَا اللَّهَ

په حمل سیک سره. نو گرزیده راگرزیده د دغه حمل سره. پس هرکله چه درنه شوه، نو سوال ئې کولو د الله تعالی نه

رَبِّهَا لَنْ أَتِيَنَّكَ صَالِحًا لَتَكُونَ مِنَ الشَّاكِرِينَ ۝

چه رب د دوی دی. چه قسم دی که تا راکړو مونږ ته روغ رمټ بچې نو خامخا به شو مونږ د شکر گزارونه

فَلَمَّا أَتَاهَا صَالِحًا جَعَلَ لَهُ مِزَاجًا

پس هرکله چه ورکړو الله تعالی دوی ته روغ رمټ بچې. نو وگرزول دوی الله تعالی لره شریکان په هغه بچې کښې

أَتَاهَا ۞ فَتَعَلَّى اللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ۝ أَيْشُرِكُونَ

چه ورکړې دی الله تعالی دوی نه پس لوی دې الله تعالی دهغه نه چه دوی ئې ورسره شریک جوړوی آیا دوی شریکوی

مَا لَا يَخْلُقُ شَيْئًا وَهُمْ يُخْلَقُونَ ﴿٦٠﴾ وَلَا يَسْتَطِيعُونَ

الله تعالی سره هغه څوک چه نشی پیدا کولی هیچ شی او دوی پیدا کړی شویدی اوطاف نه لری دا سریکان.

لَهُمْ نَصْرًا وَلَا أَنْفُسَهُمْ يَنْصُرُونَ ﴿٦١﴾ وَإِنْ تَدْعُهُمْ إِلَى الْهُدَى

بی مشرکانو لره د مدد کولو. اونه د خپلو ځانونو سره مدد کولی شی او که رابلئ تاسو دوی لره لاړ بودی نه.

لَا يَتَّبِعُوكُمْ سَوَاءٌ عَلَيْكُمْ أَدَعَوْتُمُوهُمْ أَمْ أَنْتُمْ صَامِتُونَ ﴿٦٢﴾

نودوی تابعداری نه کوی ستاسی. برابره ده په تاسو که رابلئ دوی لره یا نسو حسی

﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ﴾ دا آیت متعلق دې ددویمې دعوی سره چه ﴿وَلَا تَتَّبِعُوا مَن

دُونِهِ أَزْوَاجٌ﴾ یعنی دشیاطینو اتباع مه کوی چه دغیرالله په نوم ندرونیازور کړی یا اولاد خپل

غیرالله ته منسوب کړی، ﴿مَنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ﴾ دلته دوه قوله دی یوقول دادې چه دنفس واحدۀ

اوزوجهانه مرادمطلق زوج زوجۀ دی او د «مِنْهَا» نه مراد «مِنْ جَنْسِهَا» دې «ای خلق کل

واحدهنکم من نفس واحدۀ وخلق لکل نفس زوجا من جنسها» (روح) یعنی پیدا کړې یی دې په

تاسو کس هریو شخص د مطلق نفس واحده نه او د هر شخص دپاره یی د ده د جنس نه زوجۀ

یی یی پیدا کړیده، د (منها) تفسیر په (من جنسها) سره دنوروآیتونو نه هم معلومیږی لکه

﴿وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُم مِّنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا﴾ (نحل) ﴿وَمِنْ أَيْنِئذٍ أَنْ خَلَقَ لَكُم مِّنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا﴾ (روم

اوبناپه دې قول باندې ضمیر د ((جعلاله شرکاء)) راجع دې مطلق زوج اوزوجه ته.

دویم قول دادې چه د «نفس واحدۀ» نه مراد حضرت آدم عليه السلام دې داقول دجمهورو مفسرینو

دې. لیکن حضرت آدم عليه السلام نوم نه دې ذکر شوې ځکه چه دلته مقصود ددې خبرې بیان دې چه

دتولو انسانی نسلونو، اصل، اب، یودې متعدد اصلونه نشته دې نوهرکله چه مقصود بیان

دوحدت وونود، واحدۀ، تصریح اوشوه، دآدم عليه السلام تصریح اونه شوه. اود، زوجها، نه مراد

حواء، ده، او د «منها» معنی داهم کیدې شی چه دآدم عليه السلام نه پیدا شویده اوداهم کیدې شی

چه من جنسها ترینه مراد شی. ﴿لَسَكُنَ آدَمُ﴾ یعنی زوجۀ یی ددې دپاره پیدا کړه چه ددې نه

سکون اوآرام جسمانی روحانی، دماغی وغیره حاصل کړی. اوپه دې کسبې اشاره ده چه ښځه

په اعتبار د اصل خلقت سره تابع درجې (سړی) ده. ﴿فَلَمَّا تَقَسَّسْهَا﴾ پس هر کله چه پته یی کره
 بنځه. یعنی جماع اوصحبت یی ورسره اوکړو ﴿حَمَلَتْ حَمْلًا﴾ نوپه اول وهلت کښې حمل خفیف
 وو، صرف نطفه علقه وه. ﴿فَمَرَّتْ بِهِ﴾ ((ای استمرت به، والمراد بقیة به کما كانت قبل)) یعنی
 په مخکنی حالت باقی پاتې شوه لکه مخکښې چه به بی تکلیفه گرځیده راگرځیده، پاڅیده
 کیناسته، نوپه دغه حال باندې اوس هم وه. ﴿فَلَمَّا أَفَلَّتْ﴾ پس هر کله چه دولت دلونید لویه وجه
 یی گیده ځکه شوه اوپه دې نقل بوج راغلو نوپه دې باندې هیڅوک خبر نه وو چه په دې کښې څه
 شی پټ دې. حیوان دې، انسان دې نارینه دې یازنانه، روغ رمت دې یاشل گوډه دې نوښځې
 خاوند دواړو الله تعالی په دربار کښې عرض اوکړو، چه که ته په خپل فضل سره مونږ ته روغ
 رمت، دکار لائق بډی راکړې نومونږ به ستاشکر گزاریو نوکله چه الله تعالی ددوی دغه تمنی
 پوره کړه نو

﴿جَمَلًا لَهُ شُرَكَاةٌ﴾ دوی الله تعالی لره شریکان او گرځول او الله تعالی دشرکاونه بالآخر، دې
 هیڅ شریک نه لری، دآیت دمشکل مواضعونه دې اواشکال پیدا شوی دې دیو حدیث نه چه هغه
 حدیث تفسیر گرځولې شوی دې ددې آیت دپاره، حدیث دادې چه روایت دې دسمره رضی الله
 عنه نه، اودارنگه دابن عباس رضی الله عنه نه، چه دحضرت حواء رضی الله عنها اولادبه
 پیدا کیدل، نوژوندی به نه پیدا کیدل، نوشیطان ورته دیونیک مخلوق په شکل کښې راغې
 اوداحامله وه او ورته نی وه ونیل چه کله ستا بډی پیدا شی نودهغه عبدالحارث، نوم کیده،
 نوژوندی به پاتې شی، ابلیس په ملائکو کښې په حارث سره بللې کیدو لیکن حواء رضی الله ته
 ته ددې علم نه وو، نوکله چه بډی پیدا شو نوحواء دهغه نوم عبدالحارث کیخود، نوپه دې آیت
 کښې ددې ذکر دې، ددې حدیث روایت کړیدې ترمذی او، حنن غریب، یی ورته ونیلی دی
 اودارنگه روایت یی کړیدې حاکم اوصحیح یی ورته ونیلی دی دارنگه طبری په خپل تفسیر کښې
 دابن عباس نه روایت کړیدې، نوداحدیث چه ددې آیت تفسیر شی نود ﴿جَمَلًا لَهُ شُرَكَاةٌ﴾ نه
 مراد آدم اوحواء دی نونسبت دشرک دوی ته راغلو، ددی اشکال جواب په دریو طریقو سره دې
 اول داچه ډیرو مفسرینو ددې حدیث دصحت نه انکار کړیدې لکه ابن کثیر، قرطبی، بیضاوی،
 کبیر، وغیرهم، نوپه دې تقدیر باندې اشکال نه په آیت کښې شته دې نه په حدیث کښې،
 لیکن ډیر مفسرین وای چه انکار دصحت نه بعد دتحسین دترمذی اودتصحیح دحاکم، اودبعد

ذکر حدیث نه په مسند احمد، کښې مشکل دې. دویم داچه دا حدیث تفسیر د آیت دپاره ګرځول ضروری نه دی. د آیت تشریح په غیر ددی حدیث نه هم کیدې شی. ۱۰، چه مراد د ﴿نَفْسٍ وَجِدَةٍ﴾ او د ﴿زَوْجَهَا﴾ نه مطلق زوج شی لکه چه تیر شو. ۲، یاد اچه مراد آدم عليه السلام او حواء شی په اول کښې لیکن ددوی ذکر په طور د تمهید سره وی او په ﴿جَعَلَا لَهُ شُرَكَاءَ﴾ کښې مطلق زوج زوجۀ مراد شی. لکه دا توجیه مروی ده د حسن بصری رحمه الله نه او ددی تائید د دینه کپړی چه دلته کښې که چرته هغه واقعه مراد وې چه په روایت کښې ده نو ((جعل له شریکا)) به ی ونیلې وې نه شرکا. ۳۰، بیضاوی روح المعانی وغیرهما وای چه کیدې شی چه ((خلقکم)) خطاب د قریشو سره وی او د ((نفس واحده)) نه مراد ددوی نیکه قصی دې او دهغه زوجۀ قریشیه وه. الله تعالی ورته څلور ځامن ورکړه نودوی دهغوی نومونه کیخودل عبدمناف عبدشمس عبدالعزی عبدالدار. ای دارالندوه، حاصل داچه ددې آیت تعلق د آدم عليه السلام سره نه دې. دویم داچه دغه حدیث صحیح یا حسن اومنلې شی اود آیت دپاره تفسیر اومنلې شی. لکه ډیرو سلفونه داسې منقوله ده نویاتوجیه داده چه د عبدالحارث، نوم شرک حقیقی نه دې، اول ددې وجې نه چه په اعلامو (نومونو) کښې معنی لغوی نه وی معتبره، دویم ددې وجې نه چه د، عبد اضافت،، حارث،، طرف ته مستلزم نه دې چه حارث دې معاذ الله معبودوی، میلمه پالونکی انسان ته عرب،، عبد الضیف،، وای، اودهغې مطلب دانه دې چه د میلمه عبادت کوی، دریم داچه دانوم حضرت آدم عليه السلام نه دې اینودلې بلکه حواء اینودلې دې نو د عصمت د نبی سره څه منافات نشته دې، البته د بچی دپاره د نبی په کور کښ نامناسب نوم اینودل چه په ظاهری طور ترینه د شرک بوئ راځی، د معصوم نبی دلوی شان سره مناسب نه وه، اود قرآن عظیم داعادت دې چه د انبیاء اود مقربینو دپروکی زلت نه په سخت عنوان سره تعبیر کوی، په قانون د حسنات الابرار سینات المقربین سره، لکه د حضرت یونس علیه السلام په قصه کښې، ﴿فَقُلْ اَنْ لَّنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ﴾ او په بل مقام کښې ی ﴿حَتَّىٰ اِذَا اسْتَيْصَسَ الرُّسُلُ وَظَنُّوا أَنَّهُمْ قَدْ كُذِّبُوا﴾ فرمانیلی دی علی توجیه بعض المفسرین، نودغه شان دلته ((جعل له شرکا)) تغلیظاً ونیلی شوی دی. اونسبت دواړوته مجازاً شوی دې.

فایده زیاته صحیح توجیه په آیت کښې داده چه دلته مراد مطلق زوج زوجۀ دی کما مر، اود شرک نه مراد حقیقی شرک دې په قرینه دمابعد سره ځکه چه په مابعد کښې حقیقی شرک

ابطال کبری او که آیت دحضرت آدم علیه اسلام دقصی سره متعلق شی نوییادشرک نه مراد شرک حقیقی نه دی بلکه شرک فی التسمیه مراددی اویه مابعدکنبی دشرک فی التسمیه په مناسبت سره دشرک حقیقی ابطال مقصوددی. ﴿اَبْشِرْکُونَ﴾ یعنی داسې څیزونه څه رنگه دانده تعالی سره شریک جوړیدی شی چه عاجز بهی بس، مخلوق دی اومشرکینو په خپلو لاسونو جوړکړیدی اوددوی امدادهم نشی کولې بلکه دخپل خان امدادهم نه شی کولې. ﴿وَلَنْ نَّدْعُوهُمْ﴾ داخطاب یادمؤمنانو سره دی اود، «هم» ضمیر نه مراد مشرکین دی اومطلب دادی چه اې مؤمنانو که چرې تاسومشرکینو ته دهدایت یعنی داسلام دعوت ورکوی نودوی ستاسو تابعداری نه کوی اویه اسلام کنبې دغناد په وجه نه داخلېری یاخطاب مشرکانو ته دی او«هم» ضمیریتانوته راجع دی اودازیات راجح اودسیاق سره موافق دی اوددی دوه مطلبه کیدی شی یوداچه که تاسو دوی لره په دی غرض سره راوېلنې چه تاسوته څه لازوښانې یاستاسو راهمنای اوکړی په څه مسئله کنبې نوهغوی داسې نه شی کولې، دویم داچه که تاسودوی لره رابلنې چه څه لازورته اوځاینې نودوی په دی هم نه پوهیږی اوستاسو اتباع نه کوی.

إِنَّ الدِّينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ عِبَادُ أَمْ قَالُكُمُ

ییشه هغه کسان چه بلنې ئې تاسو په خپلو حاجتونو کنبې سوا د الله تعالی نه، بتدگان دی ستاسو پشان محتاج،

فَادْعُوهُمْ فَلْيَسْتَجِيبُوا لَكُمْ إِنَّ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ۝ اَلَهُمْ اَرْجُلُ

نو پس راوېلې دوی، نو دوی دې ستاسو څه حاجت پوره کړی، که تاسو ین رښتنی آیا دوی لره خپې شته

يَمْشُونَ يَهَاءُ اَمْ لَهُمْ اَيْدٍ يَّتَمِشُونَ يَهَاءُ اَمْ لَهُمْ اَعْلُنُ

چه تلې شی په هغې سره؟ آیا دوی لره لاسونه شته چه رانیول کوی په هغې سره، آیا دوی لره سترگې شته

يُبْصِرُونَ يَهَاءُ اَمْ لَهُمْ اُذُنٌ يَسْمَعُونَ يَهَاءُ قُلْ اَدْعُوا هُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ كَيْدُونُ

چه لیدل کوی په هغې سره، آیا دوی لره غوږونه شته چه اوریدل کوی په هغې سره؟ وه وایه راوېلنې شریکان خپل، بیا چل ول (تدبیر) جوړ کړئ ماته

فَلَا تُنْظَرُونَ ۝ اِنَّ وَلِيَ اللَّهِ الَّذِي تَزُلُّ الْاَكْبَابُ وَهُوَ يَتَوَلَّى الصُّلَحِينَ ۝ وَالَّذِينَ

س مهلت مه راوړئ ماته ییشه څما مددگار الله تعالی دی هغه ذات چه نازل کړی ئی دی کتاب، اوهغه مددکوی د نیکانو اوهغه کسان

تَدْعُونَ مِنْ كُوفِهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَكُمْ وَلَا أَنْفُسَهُمْ

چه تاسو ښي رابلئ په خپلو حاجونو كښي سوا د الله تعالى نه. طاقت نه لري: مدد كولو ستاسو. اونه د خپلو ځانونو سره

يَنْصُرُونَ ۝ وَإِنْ تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَى لَا يَسْمَعُوا ۚ وَتَرَاهُمْ

مدد كولي شي كه تاسي رابلئ دوي سمې لاري طرف ته. نو دوي نه اوري. اوته به وينې دوي لره گمان به كوي

يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ۝ خُلِ الْعَفْوَ وَأُمِرْ بِالْعُرْفِ

چه دوي گوري تاته احوال دا چه دوي هيڅ نه وينی خپل عادت وگزرزه معافي كول. او امر كوه د ښكې

وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ ۝

او اعراض كوه (مخ اړوه) د جاهلانو نه

﴿إِنَّ الَّذِينَ يَدْعُونَ﴾ دايان دعجز دمعبودانو دي، اوددوي معبودانوته چه ئ عبادونيلي

دي نوداپه دي اعتبار سره چه دوي بتان په شكل دانسانانو جوړكړي وو، نويه طريقه داستهزا،

سره دلته دهغوي عجز بيان شو، چه زيات نه زيات داسې كيدې شي چه ستاسومعبودان ستاسو

په شان عبادشي، اومراد دمثليت نه دادې چه هغوي ستاسوپه شان مخلوق اوعاجزدي نوڅه

رنګه هغوي معبودان كيدې شي اود ((فادعوهم)) امر د زجر اوزورنې دپاره دي د اجابت يا

اجازت دپاره ندي ﴿أَلَمْ أَزَلْ﴾ په دې كښې هم بيان دعجز دمعبودانو ددوي دي، اومقصود

دا دي چه ستاسومعبودانو لره قوي فاعله نشته دي، يعي دكاردكولوقوة آلات او ذرائع لاسونه

خپې ورسره نشته دي، اودارنګه دعلم او ادراك آلات قوت سامعه باصره نه لري نو دوي نهايت

عاجزدي نومعبودان نشي كيدې، اودامطلب نه دي چه معبودبرحق لره به لاسونه خپې وغيره

اعضاء وي، شيربيني رحمه الله په خپل تفسير «السراج المنير» كښې واي: چه بعض جاهلانو په

دې آيت سره دليل نيولې دي په اثبات داعضاؤ باندې دپاره دالله تعالى په دې شان چه عدم ددې

اعضاؤ دليل دي دعدم الوهيت دبتانو نومعلوميرې چه داله برحق، الله تعالى، دپاره به اعضا،

وي، جواب دادې چه مقصود ددې آيت نه دادې چه انسان، افضل، احسن دي، دبت نه څكه چه

نبی صلی اللہ علیہ وسلم ته اوآداب ددعوت هم ذکر کیری. ﴿خُذْ﴾ نه مراد په عمل کبښ راویستل ، او عادت گرځول دی یعنی عفو کول خپل عادت او گرځوه او په عمل کبښ ئ راوړله د ﴿الْمَوَدَّةِ﴾ ډیرې معافی کړې شویدی چا ونیلی دی چه مراد معافی کول دی مشرکانوته کله چه هغوی سب ، شتم ، ظلم کوی ، نومؤمنانوته عفو کول پکښې په طریق اولی سره داخل دی ، او چا ونیلی دی چه مراد ترینه دادي چه نرمی کوه اوسخت گیری ، سخت خوئ مه کوه چه مؤمنان درنه متفرق نه شی کما قال تعالی ﴿وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْتَضَيْنَا مِنْ حَوْلِكَ﴾ د حضرت عکرمه نه روایت دې چه کله د آیت نازل شو نونبی صلی اللہ علیہ وسلم د حضرت جبرئیل علیه السلام نه ددې مطلب تپوس او کړو نو جبرئیل امین علیه السلام اوونیل ، ((لادری حق اسئل)) نودالله تعالی نه ئ تپوس او کړو او واپس راغونواوئ ونیل چه الله تعالی فرمائی ، ((ان الله یامرک ان تصل من قطعک وتعطى من حرمتک وتفقو عن ظلمک)) (فتح الباری) او چا ونیلیدی چه مراد دادي چه د اغنیاؤ د مال نه زائده حصه واخله هغه چه دوی ته اسانه وی د احکم قبل د نزول د حکم د زکوة نه وو ، او ﴿بِالْمَرْفِ﴾ په معنی دمعروف سره ټولوطاعاتو ته شامل دې ، او توحید د ټولوسردار دې نوددې وجه نه عطاء رحمه الله ددې ترجمه کوی په ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾ سره ، ﴿وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِيَّاتِ﴾ یعنی د جاهلانو د جهل جواب او مقابله په جهل سره مه کوه بلکه د سلامتیا والاقول وایه ، قالوا سلاماً .

وَأَمَّا يَنْزَغُكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْعٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ سَمِيعٌ
اوکه ورسى تاته د طرف د شيطان نه څه وسوسه پس پناه ونيسه په الله تعالى سره بيشكه هغه هرڅه آورى ،
عَلَيْهِمْ ۝ إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَيفٌ مِّنَ الشَّيْطَانِ
عالم دې په هرڅه . بيشكه هغه کسان چه یريرې د الله تعالى نه کله چه ورسى دوی ته څه وسوسه د شيطان نه ،
تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ ۝ وَ إِنْوَائِهِمْ يَمْلِكُونَهُمْ
نوباد کړى دوی الله تعالى لره پس په دغه وخت کښې دوی پوهیدونکى وى . اور وړه د شيطانانو راکاږې دوی لره شيطانان
فِي الْكَلْبِ ثُمَّ لَا يَقْصِرُونَ ۝
په گمراهی کښې بيا دوی کمې نکړى په گمراهی کښې

﴿وَأَمَّا يُزَعِّجُكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْعٌ﴾ یعنی که چرې په تقاضا د بشريت سره تاته د جاهلانو د عمل په وجه غصه راشی نواز له ی په تعوذ سره اوکړه . نزع، نخس، په یو معنی دی، لغوی معنی ی ((ادخال الابرة او طرف العصا و مایشه ذالک فی الجلد)) ته وای، یعنی دانسان د حیوان په جلد او بدن کښې تیره خیز لکه ستن وغیره داخلول چه برآنگیخته شی، او مراد ترینه دلته وسوسه شیطانی ده او اطلاق ی په فساد هم کیږی لکه په دې قول د الله تعالی کښې ﴿مِنْ بَعْدِ أَنْ نَزَعَ الشَّيْطَانُ بَنِي وَدَّعَ إِخْوَتَهُ﴾ (یوسف، ای افسد الشیطن.

﴿فَاسْتَوْذَّ﴾ جواب دامر محذوف دې ((ای یدفعه عنک)) او ﴿إِنَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾ دمحذوف جواب دپاره علت دې، دا آیت دلالت کوی چه اکثر غصه د شیطان دوسوسی اود تسلط نه راخی او علاج ی اعدو بالله ویل دی، پیغمبر د شیطان د تسلط نه مبرا وی او معصوم وی نو علماء وای چه دادباب د ﴿لَئِنْ أَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ﴾ د قبیلې نه دې یعنی خطاب رسول الله صلی الله علیه وسلم ته دې او مراد ترینه غیر دې، یا دا چه دا تعلیق بالشرط دې نو دلالت نه کوی په وقوع باندې ﴿إِنَّ إِلَهِكُمْ أَتَقْوَا﴾ یعنی استعاده په وخت د وسوسی کښې د متقیانو سنت دې د ﴿طَلَبْتُ﴾ نه مراد وسوسه د گناه ده چه احاطه او گیره کوی په سړی باندې، ﴿تَذَكَّرُوا﴾ یعنی دوی یاد کړی الله تعالی لره او ذکر شروع کړی، یا یاد کړی وعدو وعید لره، او انجام د گناه لره، مراد دادې چه شیطان غصه، او وسوسه د گناه هر چاته اچوی لیکن متقیان د شیطان دشرنه په دې طریق سره بچ کیږی چه دوی د الله تعالی ذکر کوی، او وعدو وعید یادوی او د گناه انجام یاد کړی نو د عفت د پردونه ی سترگې آزادې شی، حق او باطل، نفع نقصان، خیر او شر، او وینی نو د شیطان په وسوسه عمل نه کوی، او کوم خلق چه د شیطان رونه و اتباع دی نو هغوی د الله تعالی ذکر نه غافل وی، وعدو وعید او د گناه انجام نه یادوی نو دوی په گمراهی کښې تر قی کوی او په گناه او معصیت کښې کمی نه کوی، ﴿لَا يُفْصِرُونَ﴾ ضمیر شیاطینو ته راجع دې یا اخوانو ته راجع دې یعنی شیاطین په وسوساچولو کښې کمی کوتاهی نه کوی او اخوان ی په معصیت او گناه کښې قصور نه کوی.

وَإِذَا لَمْ تَأْمُرْهُمْ بِآيَةٍ قَالُوا لَوْلَا اجْتَبَيْنَاهَا

او کله چه رانه وږي ته دوی ته ^{۱۱}یوه معجزه (کومه چه دوی غواړی، وائی دوی تا ولې غوره نکره او پیش نکره دا معجزه،

قُلْ إِنَّمَا أَتَّبِعُ مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ مِنْ رَبِّي ۚ هَذَا

نه وه وایه چه پیشکه^۱ زه خو نابعداری کوم دهغی چه وحی کولی شی مانه د طرف د رب خمانه. دا چه ذکر سوی

بَصَائِرُ مِنْ رَبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ۝

د پوهې خبرې او دلائل دی د طرف د رب ستاسې نه او هدايت دې او رحمت دی دهغه قوم لپاره چه ايمان لري

وَإِنَّا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ۝

او کله چه لوستې شی قرآن نو غوره کيدئ هغې ته او چپ شی د دې لپاره چه په ناستو رحم وکړی شی

﴿وَلَا تَلْمِزْهُمْ بِكَافَرٍ﴾ داشکونی اوجواب شکوی ده. د مشرکانو عقیده وه چه آياتونه

او معجزې پیغمبر، پخپله جوړوي نوددې وجې نه به دوی دیو خاص معجزې. طلب کولو. نوچه

هغه مخصوصه معجزه به ظاهره نه شوه دڅه مصلحت په وجه نودوئ به ونیل چه که ته پیغمبر

نودامخصوصه، فرمایشی معجزه ولې نه پیش کوي. ﴿وَلَا تَجِدْهُمْ﴾ اجتناب دخپل ځان

د طرفه جوړولو ته وای لکه عرب وای: اجتناب الکلام، ای اختلقته، انشائه من عندک. بعض

مفسرین وای دادجابت نه ماخوځ دې په معنی دجمع سره. اوددې وجې نه حوض ته جبايه وای

چه په دې کښې اوبه جمع کيږی غالب استعمال ی په معنی داخیارکښې کيږی. ای هلا

اخترتها، ﴿قُلْ إِنَّمَا أَتَّبِعُ﴾ یعنی خماکاراومنتصب، اتباع دوحی اودرسالت فرانس پوره کول

دی، فرمانشی معجزات نه خماپه اختیارکښې دی اونه خما دفرائضو منصبیونه دی دنبوت

دمدعی په ذمه مطلق معجزه ښکاره کول وی، مخصوصه. فرمانشی معجزه ضروری نه ده.

﴿هَذَا بَصَائِرُ﴾ هداکښې اشاره ده قرآن ته چه مشتمل دې په دلائلو چه مذکور دی په دې سورة

معنی کښې، عقلی، نقلی نو﴿هَذَا﴾ معنی جمع ده اودامبتدا. ده﴿بَصَائِرُ﴾ ی خبردې لفظا

جمع ده نومطابقت په مابین دمبتدا. اوخبرکښې راغلو معنی، اوبصائر جمع دبصيرة ده. هغه

ظهور ته وائی چه په هغې سره لیدل وشي (بینائی) اوحمل د (بصائر) په (هذا) باندې یا تشبیه

بلیغ ده یا مجاز مرسل دې ځکه قرآن سبب دې د ظهور د حق او د عقل د بصیرت اولیدلو دپاره

نوداتسمیه دسبب باسم المسبب ده، اومقصوددادې چه دقرآن هرهرآیت یوه مستقلة معجزه ده.

نودنورومعجزاتو طلب کولوته څه حاجت دي؟ اوداقرآن صرف معجزه هم نه ده بلکه هدايت هم دي او رحمت دي د عقائدو اود احکاماتو مکمل بيان دي

﴿وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ﴾ يعنی د قرآن نه مکمل فائده اوهدايت هغه څوک حاصلولې شی چه قرآن ته په خاموشي اودادب سره توجه اوکړی، ددې آيت په شان نزول کښې مختلف روايات دي. **يوداچه** داحکم په مانځه کښې دقرائت په باره کښ نازل شويدي، يا د خطبه په باره کښ ياپه نورو حالاتو کښ مختلف روايات دي ليکن د دې رواياتو په مابين کښ څه تناقض، اختلاف نشته دي. ټول مراد کيدې شی ليکن د قرائت خلف الامام په باره کښې ددې نزول په ډيرو رواياتو سره ثابت دي. اومجمع عليه دي، اواحنافو ددينه دقرات خلف الامامه ممانعت ثابت کړيدي په دې شان چه ﴿وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ﴾ شامل دي جهري مونځ اوسری مونځ دواړوته اودارنگه شامل دي فاتحه اوغيرفاتحه ته، لکه حافظ ابن تيميه وای چه سورة فاتحه دقرآن کريم په سورتونو کښې افضل سورة دي چه ددی مثل نه په تورات کښې شته دي نه په انجيل کښې نه په زبور کښې، نوداسې نشی کيدې چه داستماع اوانصاات حکم سورت فاتحه ته شامل نه شی، نوپه دې آيت کښې دمقتدی وظيفه توجه کول اوغوږ ايخودل فرمايلې ده، اودامام وظيفه قرآت کول خودلی ده، نوددې آيت نه په واضحه طورسره معلومه شوه چه قرات صرف دامام فريضه اوذمه ده، اودمقتدی فريضه اوذمه خاموش کيدل اومتوجه کيدل دی برابره خبره ده چه سری مونځ وی اوکه جهري وی اوقرائت هم عام دي چه دسورت فاتحه وی اوکه دنوروسورتونوی، او﴿فَاسْتَمِعُوا﴾ داستماع نه ماخوژدي، اواستماع عامه ده دسماع نه (نه بالعکس) يعنی استماع په غير دسماع نه هم راځی اودسماع سره هم راځی لکه حديث کښ راغليدي (مسلم دارمی وغيرهما) چه دنبی صلی الله عليه وسلم عادت کريمه وو چه په جهاد کښې به ئ چه کله په يوکلی، علاقې، باندي حمله کوله نودطلوع فجرنه قبل به هلته اورسيدو، ((وکان يستمع الاذان فان سمع اذا انا امسک والا اغار)) يعنی نبی صلی الله عليه وسلم به غوږ کيخودو. نوکه اذان به ئ واوريدو نوحمله به ئ نه کوله اوکه اذان به ئ وانه وريدو، نوحمله به ئ کوله نوپه دې حديث کښې داستمع نه روستو«سمع» هم ذکردي او«والا» ذکردي نومعلومه شوه چه په غير دسماع نه هم استماع متحقق کيږی ((والا فيلزم في الحديث تقسيم الشيء الى نفسه ومبانه كما لا يخفى)) اوداستماع دغه معنی ټولو اهل لغتو ليکلی ده، صراح ٣١٣، تاج العروس ص ٥٩١ مفردات راغب ٢٤٢ دغيرمقلدينو امام علامه شوکانی وای: ((يدل على النهي عن

القراءة عند مجرد الجهر وليس فيه ولا في غيره ما يشعر باعتبار السماع)) یعنی په جهري مونخونو کښې نهی دقرأت نه ددې تعلق دسماع سره نشته دي. سماع وی اوکه نه وی په دواړو حالتونو کښې قرأت خلف الامام منع دي. ﴿وَأَنصِتُمْ﴾ دا د انصات نه مشتق دي. انصات خاموش کیدلو، اوچپ کیدلو ته وای. امام ابوبکر الرازی په خپل تفسیر احکام القرآن کښې وای: ((وقال اهل اللغة الانصات الامساك عن الكلام والسكوت لاستماع القراءة ولا يكون القارى متصفا ولا ساكنا بحال. وذلك لان السكوت ضد الكلام وهو سكين الالة عن التحريك بالكلام)) یعنی اهل لغت وای چه انصات منع کیدلو ته وای دکلام نه، اونه شی کیدي. قرأت کونکې په هیڅ حال کښې: جهري وی یا اخفاء وی. منصت، ساکت ځکه چه سکوت، تکلم، ضدین دی. تکلم تحریک السان بالكلام دي اوانصات اوسکوت تسکین الالة عن التحريك دي. امام راغب وای: ((السكوت مخض بصرك الكلام)) نومعلومه شوه چه قرأت سرأ هم دانصات سره منافي دي. اوپه صحیح حدیث کښې راغلیدی چه کله به جبریل علیه السلام وحی راوړله نوبی صلی الله علیه وسلم به، داوړیدلو سره سره، آهسته آهسته، په پټه طریقه سره قرآن ونیول ((وكان يحرك شفثته)) نبی صلی الله علیه وسلم به آهسته آهسته شوندي مبارکې خوزولې، نوالله تعالی داحکم نازل کړو، ﴿لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ﴾، یعنی ژبې ته حرکت مه ورکوه بلکه ((فاستمع وانصت)) بلکه آوره، اوخاموش کیږه. نوددینه معلومه شوه چه په پټه، آهسته لوستل هم داستماع اوانصات سره منافي دی ځکه چه نبی صلی الله علیه وسلم به په جهرنه لوستلو، اودهغې باوجود ورته حکم دفاستمع وانصت کیږي. اوبعض علماؤ د﴿وَأَذْكُرْ رَبَّكَ فِي تَقْوِيكَ﴾ نه استدلال کړيدي دجواز دقرأت سرأ دپاره نوحافظ ابن کثیر وغیره په دې باندې رد کړيدي اوونيلي دی چه دابعیددې حق او انصاف نه اومانافي دي دانصات سره چه مامور به دي، ((هذابعد مناف للانصات المأمورية)) اوداخافو دکتایونو مشهور عبارت دي چه ((النأي كالتقريب)) یعنی څوک چه دخطیب نه بعیدوی نودهغه حکم دقریب دي چه دخطیب په دوران کښې سکوت پرې واجب دي، صاحب دفتح القدیر وای چه په نیزدامام ابوحنیفه رحمه الله په دوران دخطیب کښې درود په نبی صلی الله علیه وسلم مطلقاً ونیل نشته دي ځکه چه دامنافي دي داستماع اوانصات سره اوپه نیزدامام ابویوسف په نفس کښې ونيلي شی اوصاحب د(جوهره) شرح القدرو وای: ((ويصلون على النبي صلى الله عليه وسلم في أنفسهم ولا ينطقون به)) یعنی دخطیب په دوران کښې به تلفظ اونطق په درود سره نه کوی بلکه په تصور سره به په زړه کښې درود وای، ددینه معلومه شوه چه سرأ ونیل هم منافي دی

دانصات واستماع سره والله اعلم ﴿لَعَلَّكُمْ تَرْحَمُونَ﴾ لعل په کلام الهی کښې د وعدې دپاره مستعملېږي. نو د دینه معلومه شوه، چه چرته دقرآن درس کيږي او خلق ی په غور احترام سره آوري نوبه دوی باندې درحمت الهی نزول راځي

وَأَذْكُرْ رَبَّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَخِيفَةً وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ

او یادوه رب خپل په زړه خپل کښې په عاجزۍ او په برې سره، او په ښکته سره د جهر قولی نه په زوره ویلونه،

بِالْعُدُوِّ وَالْأَصَالِ وَلَا تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ ۝ إِنَّ إِلَهَكَ عِنْدَ رَبِّكَ لَا يَسْتَكْبِرُونَ

صباۍ او بیگانی او مه کږه د غفلت کوونکو نه. بیشکه هغه کسان چه په نیزد درب ستا دی تکبر نه کوي

عَنْ عِبَادَتِهِ وَيُسَبِّحُونَهُ وَلَهُ يَسْجُدُونَ ۝

د هغه د عبادت نه او پاکۍ وائی هغه لره او خاص هغه لره سجده کوي

﴿وَأَذْكُرْ رَبَّكَ﴾ د دینه مراد عام ذکر دې چه شامل دې دعالره هم او تلاوت لره هم او تسبیح تهلیل لره هم. ﴿فِي نَفْسِكَ﴾ داشامل دې دوو صورتونولره یو ذکر قلبی په غیر د تلفظ لسانی اونطق نه دویم ذکر قلبی سره د حرکت دلسان نه او په غیر داوازه، چه دپته ذکر سري ونیلې شی، دادواړه قسمونه ذکر خفی دپاره دی، اود ذکر جهری دپاره هم دوه صورتونه دی، یو جهر متوسط، اوبل جهر مفرط، جهر متوسط دادې چه په داسې آواز سره وی چه صرف په خپله ی آوري (کما هو المروی عن ابن عباس رضی الله عنه) اوجهر مفرط دادې چه ډیر په زوره سره وی، په حدیث کښې ددې قسم نه منع راغلیده، ((اربعوا علی انفسکم - الخ)) د ﴿وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ﴾ نه مراد دادې چه د جهر مفرط نه کم وی یعنی جهر متوسط، اوبعض مشائخو ددې آیت نه استنباط کړيدي چه ذکر خفی افضل دې د جهری نه، او په روایت داحمد کښې ((غیر الذکر الخفی)) راغلیدې، ﴿تَضَرُّعًا وَخِيفَةً﴾ منصوب بنابر حالیت دی په تاویل داسم فاعل سره ای متضرعا وخائفًا یاپه تقدیر دمضاف سره ((ای ذاتضرع وخيفة)) اودا په اصل کښې خوفه وو، واو په الف سره بدل شويدي، دتضرع نه مراد دادې چه دالله تعالی د عظمت اوجلال استحضاروی، اود خوف نه مراد ادې چه دخپلو گناهونو او په عبادت کښې د تقصیر په وجه، په زړه کښې دالله تعالی د عذاب یره موجوده وی، ﴿بِالْعُدُوِّ وَالْأَصَالِ﴾ (عدو د غده جمع ده مابین صلوۃ الفجر وطلوع الشمس ته وای یعنی صباۍ)، (أصال د اصل جمع ده او (أصل) د (أصیل) جمع ده، مابین العصر الی غروب الشمس ته وای، بیگانی اودا کنایه ده، ددوام، نه یادامطلب دې چه کم از کم،

صبای بیگای، په ذکر اوتلاوت کښې مشغول کیدل پکار دی. اوپه احادیثو کښې، په دې دواړه اوقاتو کښې د ذکر ډیر فضائل وارد دی، وبقنا الله.

﴿إِنَّ الْإِنِّ عِنْدَ رَبِّكَ﴾ د «عند» نه مراد «عندیه» په اعتبار د تقرب الی الله اوزضاء الهی سره دې مکانی عنندیه یا زمانی عنندیه نه دې مراد، ځکه چه الله تعالی منزّه دې د مکان اوزمان نه اوپه دې آیت کښې دمقرینو د دربار الهی ملائک انبیاء د حال بیان دې، د ترغیب دپاره، دلته د درې صفاتو ذکر راغلیدی **اول صفت** د زړه دې ﴿لَا يَسْتَكْبِرُ﴾ **دویم صفت** د ژبې اوزړه دواړو دې ﴿وَيُخَوِّتُ﴾ تسبیح لسانی قلبی **دویم صفت** د باقی اعضاؤ جوارحو دې ﴿وَكُلُّهُ يَسْجُدُ﴾ په روایت دمسلم وغیره کښې دی چه دحضرت ابوهریره رضی الله عنه نه روایت دې نبی صلی الله علیه وسلم فرمانیلی دی کله چه بنی آدم آیت دسجدې تلاوت کړی اوسجده، تلاوت، اوکړی نوشیطان یو طرف ته شی اوچراکوی، وای (په وجه دحسد اودشمنی سره) های هلاکت اوافسوس دې، امراوکړې شو بنی آدم ته دسجدې نوسجده ی اوکړه نوده لره جنت واجب شو اوماته امرشوی وو اومانکار اوکړو نومالره نارواجب شو، په بل روایت کښې دحضرت عائشه رضی الله عنها نه مروی دی چه نشته دې یومسلمان چه اوکړی یوسجده مگر الله تعالی اوچتوی ده لره په دی سره مرتبه یامعاف کړی په دې سره گناه، یاجمع کړی دواړه، اوپه روایت دابودآودوغیره کښې دی چه نبی صلی الله علیه وسلم به په سجده کښې دادعا باربار وئیله سَجَّدَ وجهی روایت کښې دحضرت عائشه رضی الله عنها نه مروی دی چه نشته دې یومسلمان چه اوکړی یوسجده مگر الله تعالی اوچتوی ده لره په دې سره مرتبه یامعاف کړی په دې سره گناه، یاجمع کړی دواړه، اوپه روایت دابودآودوغیره کښې دی چه نبی صلی الله علیه وسلم به په سجده کښې دادعا باربار وئیله : ((سَجَّدَ وجهی للذی خلقه وشق سمعه وبصره بحوله وقلوته، فبارک الله احسن الخالقین)).

تم تفسیر سورة الاحزاب فضل الله تعالی وحسن توفیقه، لله الحمد کما هو امله وعلی الله علی النبی الکریم وعلی اله واصحابه اجمعین

جمله

۱۸ - مارچ سنه ۲۰۰۸ ع

۱۱ - ربیع الثانی سنه ۱۴۲۹ هـ

د مضامینو فهرست

صفحه	عنوان
۳	سورة نساء
۴-۳	ربط ، تفصیلی او مختصره خلاصه د سورة
۵	((يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ)) د سورة ټولو احكامو ته تمهيد
۶	((وَأَتُوا إِلَيْنَا أَمْوَالَهُمْ)) په احكامو د رعيت كښې اول حكم او د آيت كريمه تفسير
۸	((وَأَن جُفْتُمْ أَن لَّا تُفْسِدُوا)) په احكامو د رعيت كښ دويم حكم
۹	د ((مثنى وثلاث ورباع)) تفسير او نحوى تحقيق
۱۱	د ((الْأَتْعُولُوا)) تفسير او د خاندانى منصوبه بندى د استدلال نه جوايونه
۱۲	((وَأَتُوا النِّسَاءَ صَدَقَاتٍ مِّنْ مَّالِهِنَّ)) دريم حكم د احكامو د رعيت نه
۱۳	درې آيتونه د هر قسمه بيمارى شفاء ده (معجون شفاء)
۱۳	((وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ)) څلورم حكم د احكامو د رعيت نه
۱۷	((الَّذِينَ جَاءَلْ نَصِيبَهُمْ مَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ)) پنځم حكم د احكامو د رعيت نه
۱۹	د یتيمانو د مالونو خوړلو عذاب
۲۱	((يُؤْصِيكُمُ اللَّهُ فِي أُمُورِكُمْ)) شپږم حكم او د آيت تفسير
۲۱	د ميراث بنيادى اسباب او پدې ركوع كښ د تقسيم د ميراث دولس (۱۲) صورتونه
۲۷	((وَالَّذِينَ يَأْتِيَنَّكَ الْفَاحِشَةُ مِنْ نِّسَاءِكُمْ)) اووم (۷) حكم او دهغې تفسير
۲۷	د اثبات د زنا د پاره څلور گواهان او په نورو معاملاتو كښې دوه گواهان. وجه د فرق
۲۸	د ((وَالَّذِينَ يَأْتِيَنَّاهَا مِنْكُمْ)) تفسير او د لواطت سزا او د دې قبيح عمل سخت وعيد
۳۰	د ((إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ)) تفسير او د قبول د توبې شرطونه
۳۲	((يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحِلُّ لَكُمْ أَن تَرْتُوا النِّسَاءَ كَرْهًا)) اتم حكم او د هغې خلاصه
	((وَأَتَيْتُمُهَا مِنْ قَهْرٍ)) د مهر مقدار. او د حضرت عمر رضی الله تعالى عنه په واقعي

- ۳۴ باندې د شيعه گانو د اعتراض نه جوابونه
- ۳۲ ((وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ)) نهم حکم او د هغې تفسير
- ۳۷ ((وَمَنْ حَمَلَ غُلَّتُكُمْ أَفَهَا تَكْفُرُ)) د محرमतو د نکاح بيان
- ۴۲ ((وَأَجَلٌ لَّكُمْ مَا وَزَّاءُ ذَلِكَ)) لسم حکم او د هغې تفسير
- ۴۲ د ((فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ)) تفسير او د شيعه گانو په جواز د متعې باندې استدلال، او د هغې جوابونه
- ۵۰ ((يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَاْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ)) يوولسم حکم چه د يوبل مالونه په ۵۰ - طريقه مه خورئ
- ۵۲ جَنَّبْنَاهُ لَكُمْ أَنْ تَأْكُلُوا مِمَّا دَخَلَتْ فِيهِ مَنَافِعُ الْحَبِّ وَالْقُرْآنِ
- ۵۷ د ((وَلَا تَتَّبِعُوا مَا أَفْضَلَ اللَّهُ)) تفسير او دولس حکم
- ۵۹ ((الَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَنِي إِسْرَءِيلَ)) دريولسم حکم او د هغې خلاصه
- ۶۲ بخو ته د ادب ورکولو درې طريقې
- ۶۴ ((وَأَنْ جَفَّتُمْ شِقَاقَ بَنِي إِسْرَءِيلَ)) خوارلسم حکم د خاوند او د ښځې په مابين کښې د اختلاف د اصلاح طريقه
- ۶۶ ((وَأَعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا)) د خوارلسوا حکاماتو د بيان نه بعد د اصلی مسئلې توحيد، بيان
- ۷۰ ((فَلْيَكْفِرُوا إِذَا جُنِبُوا مِنْ كُلِّ أَمْرٍ يَنْهَوْنَهُ)) تفسير او د اهل بدعت استدلال په حاضر ناظر والی د حضور صلی الله عليه وسلم باندې او د هغې جوابونه
- ۷۱ د امور ثلاثه نه بعد د امر مصلح يعنی د مونځ بيان
- ۷۲ ((يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ)) د آيت شان نزول او فقهی بحث
- ۷۲ د مسئله توحيد نه بعد اهل کتابوته دوه زجرونه
- ۷۶ ((اللَّهُ تَزَالُ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ)) د آيت شان نزول
- ۷۸ ((يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ)) د آيت تفسير او تشریح
- ۸۰ ((لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ)) د آيت تفسير او د شرک نه مراد څه دې ؟
- ۸۰ ((اللَّهُ تَزَالُ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ)) د آيت شان نزول او د ((جبت) او د ((طاغوت) په

٨٢	تفسیر کتب مختلف اقوال
٨٥	«إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا سَوْفَ نُصْطِرُهُمْ أَكْرًا» د آیت تفسیر او تشریح
٨٦	د سورة دویمه حصه چه پکښ نه (٩) احکام سلطانيه بيانېږي
٨٦	«إِنَّ لَهُ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَقُولُوا (الْأَمَّاكَاتِ)» اول حکم او د دې شان نزول
٨٨	«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَالْوَأَامِرِ مِنْكُمْ» د آیت تفسیر او د اولی الامر په مصداق کتب مختلف اقوال
٨٩	د «(وَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ)» صحیح تفسیر، او د بعض غیر مقلدینو په تفسیر باندې تفصیلی رد
٩٢	«أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ» د آیت تفسیر او شان نزول
٩٥	د «(وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَنَنُوا أَنَّهُمْ مُحَرَّرُونَ جَاوَزُوا)» تفسیر او د نبی کریم صلی الله علیه وسلم نه په حیات برزخی کتب طلب د شفاعت جائز دي
٩٥	فابده د رسول الله صلی الله علیه وسلم زیارت ته حاضری کول د سعادت عظمی ذریعه ده
٩٦	«فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ» د آیت تفسیر او د ایمان درې شرطونه
٩٩	«(وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ)» د آیت شان نزول او د قادیانی ملعون د استدلال نه جواب
١٠٣	«(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اخْلُذُوا خِزْيَةً)» دویم حکم د احکامو سلطانيه و نه
١٠٧	«(وَمَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ)» دریم حکم (قتال، د احکامو سلطانيه و نه
١٠٨	«أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ قِيلَ لَهُمْ كُفُّوا أَيْدِيَكُمْ» ددې آیت په تفسیر کتب د مفسرینو دوه قوله دی
١١٠	د «(إِنَّ مَثَلَكُمْ لَبِيدٌ كُفُّوا أَيْدِيَكُمْ)» په تفسیر کتب یوه عجیبه واقعه
١١٣	«(مَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ)» د آیت تفسیر
١١٧	«(لَا تَتَّبِعُوا الْقِيَظَانَ (الْأَقْبِلَاءَ))» په استثناء کتب مختلف ترجیحات
١١٩	د «(مَنْ يَفْقَهُ شَفَاعَةَ حَسَنَةٍ)» تفسیر او د سفارش جائز او ناجائز قسمونه
١٢٠	د «(وَإِذَا حُجِّبْتُمْ بِحِجَّتِهِ فَتَحْنُوا بِأَحْسَنِ مَثَلًا)» تفسیر او د سلام الفاظ او مسائل
١٢٤	«(فَتَأْتِيكُمْ فِي الْمَنَافِقِينَ فَتَنْتَبِهُوا)» خلورم حکم او دهغې خلاصه
١٢٩	«(وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِنًا (الْأَخْطَا))» پنځم حکم او د هغې خلاصه
	«(وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا)» د قتل عمد سزا او د جمهورو اهل سنت په نزد د قاتل عمدا

١٣٢

((يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا ضَعِفْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ)) شپرم حکم او د دې شان: نزول

١٣٥

((وَالَّذِينَ تَوْفَّعَهُمُ الْمَلَائِكَةُ)) اووم حکم . مسلمانانو ته د هجرت حکم

١٣٩

((وَإِذَا ضَعِفْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلْيَيْسْ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْضُوا مِنْ الصَّلَاةِ)) اتم حکم د صلوٰة خوف متعلق بحث او د قصر اقسام

١٤٢

((وَقَالُوا لَوْلَا إِلَهُكُمُ الْكِتَابُ بِالْحَقِّ)) نهم حکم چه د یوې واقعي سره متعلق دې د هغې ذکر

١٤٨

((وَعَنْكُمْ مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ)) د بریلیانو د استدلال نه جوابونه

١٥٣

((وَيَتَّبِعْ غَيْرُ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ)) د اجماع په حجتیت باندې استدلال او د امام شافعی رحمه الله او د یو شیخ عربی عجیبه واقعه

١٥٥

((وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرَ)) وروستو احکام سلطانیه نه ذکر د مسئله توحید ...

١٥٦

((يُسِّرْ لَكُمْ آيَاتِكُمْ وَلَا تَمْنُوا فِي الْكِتَابِ)) د آیت تفسیر او د دې خبرې وضاحت چه دین د چا د خواهاشاتو تابع ندې

١٦٠

((وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ)) د سورة د دواړو حصو په بعضې مسائلو باندې تنویرات

١٦٤

((وَأَيُّ امْرَأَةٍ خَالَفَتْ مِنْ بَعْضِهَا تُشْوَرُ)) د آیت تفسیر او داولې حصې په خوارسم حکم تنویر

١٦٦

((وَلَنْ يَسْتَوْفُوا أَنْ تَعْلَمُوا الْبَيْنَ النِّسَاءِ)) د آیت تفسیر او دلته د عدل نه څه مراد دی ...

١٦٨

((لَا يَكُنَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوْمًا بِالْقِسْطِ)) د آیت تشریح او تفسیر او د آیت تنویر د حصه ثانیه دې په نهم حکم د احکام سلطانیه ...

١٧١

((وَالَّذِينَ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا)) د آیت تفسیر او د دې آیت نه مراد منافقان دی

١٧٣

((وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ)) د آیت تشریح او په دې کتب مؤمنانو ته خطاب دې چه د کفارو سره دوستی مه کوئ په شان د منافقانو ...

١٧٤

((الَّذِينَ يَرْمِزُونَ بِكُمْ)) د آیت تفسیر چه په دې کتبې د منافقانو د نورو صفاتو ذکر دې

١٧٥

((وَالْمُتَّقِينَ يُخَدِّعُونَ اللَّهَ)) په دې آیتونو کتبې د منافقانو د نورو صفات قبیحه وؤ ذکر دې او هغوی ته زجر دې ...

١٧٧

د دوزخ اوه طبعې دی ...

١٧٧

((لَا تُحِبُّ لِلَّهِ الْبُخْرَ لِشَوْءٍ مِنَ الْقَوْلِ)) د آیت شریح او په «بالسوء من القول» کتب د مفسرینو اقوال

١٧٩

- ١٨٠ رَانَ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ» په دې آيتونو كېن زجر دې اهل كتابوته
- ١٨٢ «يَسْأَلُكَ أَهْلُ الْكِتَابِ» په دې آيتونو كېن زجر دې يهوديانوته او دهغوى د ضد او تعصب بيان دې
- ١٨٥ ((وَيَكْفُرْهُمْ وَقَوْلِهِمْ عَلَى مَرْيَمَ)) د آيت تفسير او د عيسى عليه السلام آسمان ته د اوچتولو واقعه
- ١٨٩ د ((وَالْبُقْيُومَنَ الصَّلَاةِ)) تفسير او اعراب ، او د حضرت شيخ رحمه الله او د يو شيعه ډېتى كمشنر عبرتناكه واقعه
- ١٩١ «يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ الرَّسُولُ بِالْحَقِّ» د آيتونو تفسير اودا خبره چه دارومدار د نبوت په وحى بنا دې
- ١٩٤ «يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ الرَّسُولُ بِالْحَقِّ» د آيت تفسير او په دې آيت كېن خطاب عام دې او ترغيب دې ايمان بالرسول ته
- ١٩٦ د ((إِنَّمَا الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللَّهِ وَكَلِمَتُهُ)) تفسير او عيسى عليه السلام ته كلمه الله روح الله ونيولو ډير توجيهات
- ١٩٩ «يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ بُرْهَانٌ» ترغيب الى اتباع القرآن
- ٢٠٠ ((يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللَّهُ يُفَيِّقُكُمْ)) د سورة په آخر كېن د ميراث بعضي صورتونو بيان
- ٢٠١ **سورة المائدة**
- ٢٠١ وجه تسميه. ربط. د سورة د مضامينو تفصيلي، اجمالى خلاصه
- ٢٠٣ ((يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ)) د آيت تفسير او د دوو مسئلو بيان
- ٢٠٧ ((يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحْمِلُوا شَعَائِرَ اللَّهِ)) د دريمې مسئلې بيان
- ٢١٠ ((حُزِمَتْ عَلَيْكُمْ الْمَيْتَةُ وَالْدَّمُ وَتَحُمُّ الْخُزُونُ)) د څلورمې مسئلې بيان
- ٢١١ **فانده** نذر د غير د پاره كول كفر دې، د حضرت شيخ غلام الله خان رحمه الله نهايت اعتدلال په فتوى د حرمت او د شرك كېن
- ٢١٥ ((الْيَوْمَ اكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتِمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي)) تفسير په ضمن د سوال او جواب كېن
- ٢١٨ ((يَسْأَلُونَكَ مَاذَا أَحَلَّ لَهُمْ)) شان نزول، او د سپي د بشكار حلال والى د پاره شرطونه
- ٢٢٣ ((يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ)) تفسير او په اودس كېن د مخصوص اعضاؤ د وينخلو حكمت

- ۲۲۷ «وَالَّذِينَ كَفَرُوا» پہ دي کس تخويف دي هغو خلکو ته چه وعدي نه پوره کوی
- ۲۲۸ «وَلَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ» پہ دي کس د نقض عهد والوؤ دوه نموني ذکر کیري
- ۲۳۰ «أَلَيْسَ لِقَضِيَّتِهِمْ قِيسًا قَهْمٌ» پہ دي کس په عهد ماتولو باندې د سراگانو ذکر دي
- ۲۳۱ «وَمِنَ الَّذِينَ عَالَمُوا» پہ دي کس د عهد ماتولو دويمه نمونه ذکر کیري
- د ((قَدْ جَاءَ كُفْرًا مِّنَ الَّذِينَ نُورُوا كِتَابَ مُبِينٍ)) تفسير او ذات د حضور صلى الله عليه وسلم بشر دي نور ندي
- ۲۳۳ «وَقَالَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَىٰ» پہ دي آيت کس شکوه ده چه احبار اور هبان هم شرک کوی
- ۲۳۲ «وَأَذَالَ مُمُوسَىٰ لِقَوْمِهِ إِفْقَارًا مِّنْهُ» په ترك د جهاد باندې د ذلت اوله نمونه او واقعه
- ۲۳۹ «قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ رِجَالٌ مِّثْلُ آبَاءِ آبَائِنَا» په دي کس بيان د خباثت د يهودو دي
- ۲۴۴ «وَأَنزَلَ عَلَيْهِمْ تِبَابَهُنَّ أَفْقَارًا مِّنْهُ» دويمه نمونه
- ۲۴۷ د دي قرباني د پيش کولو سبب څه وو
- ۲۴۸ «وَأَمَّا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ» د آيت تفسير او په دي کس د مفسرينو اقوال
- ۲۵۴ «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ» د وسيلي معنى او جواز د توسل مسئلي
- تفصيلي بيان
- ۲۵۷ د جواز د توسل بعضي نور دلائل
- ۲۶۳ «وَالشَّارِقُ وَالشَّارِقَةُ» د حق د مسئلي د بيانولو په سلسله کس د سرقې د سزا ذکر
- ۲۶۸ «يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ لَا يَأْمُرُكُمُ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ» د آيت تفسير او شان نزول
- ۲۷۲ «وَكَيْفَ يُحْكِمُونَكَ» په دي کس بيان د زجر دي يهوديانو ته
- ۲۷۷ «وَأَنزَلْنَا التَّوْرَةَ» په دي کس هم زجر دي يهوديانو ته او ترغيب دي اتباع د تورا ته
- ۲۷۹ «وَمَنْ لَّمْ يُحْكَمْ بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ» د اهل سنت والجماعت په نزد د آيت
- کريمه متعدد تو جهات
- ۲۷۹ «وَقَفَّيْنَا عَلَىٰ آلِهِمْ بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ» په دي کس د بنی اسرائيلو دويم کتاب انجيل ذکر دي
- ۲۸۱ «أَلَا تَحْكُمُ أَنَا وَآلِيَّتِي بَيْنَهُنَّ» پاکستاني قانون ته (عدالت) ونيل خطرناک لفظ دي
- ۲۸۷ «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَىٰ أَوْلِيَاءَ» د يهودو د بدو اعمالو ذکر کولونه
- وروستو مسلمانانو ته د ترك موالات حکم
- ۲۸۷

- ٢٨٩ «فَتَرَى الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ» په دې کښ زجر او شکوه ده د منافقینو نه
- ٢٩٠ «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرَى قَوْمًا يَتَّبِعُهُمْ» په دې کښ زجر دې په موالات د اهل کتابو
- «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَسْطِثَاءِ ذَاتِ مَوَالٍ» د منافقانو او کافرانو سره د موالاتو نه
- ٢٩٣ منع او د آیت شان نزول
- ٢٩٧ «وَأَنذَارُكُمْ قَالُوا آمَنَّا» په دې آیت کښ د اهل کتابو د نفاق او خبث باطن بیان دې
- «وَقَالَتِ الْيَهُودُ ذُئِلَ اللَّهُ مَعْلُوتَةً» د ید الله تفسیر د اهل سنت والجماعة په نزد او د غیر
- ٢٩٩ مقلدینو په تفسیر باندې رد ..
- ٣٠١ «وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْكِتَابِ آمَنُوا» په دې کښ ترغیب دې اهل کتابو ته
- ٣٠٣ «يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ بَلِّغُوا مَّا أُنزِلَ إِلَيْكُمُ» د سورة دویمه حصه او د آیت تفصیلی تفسیر ..
- ٣٠٦ «لَقَدْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَءِيلَ» په دې آیتونو کښ زجر او تخويف اخروی دې
- ٣١٠ «لُعِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا» په دې کښ اهل کتابو ته تخويف دنیوی بیانېږي ..
- ٣١٣ «وَلَتَجِدَنَّ أَقْرَبَهُمْ مَوَدَّةً لِلَّذِينَ آمَنُوا» د آیت صحیح تفسیر اوشان نزول ..
- ٣١٦ «وَأَنذَرْتَهُمْ وَأَمَّا أَنْزِلَ إِلَيْهِ الرُّسُولُ» د آیت تفسیر او ددې نه کوم وفد مراد دې ..
- ٣١٧ «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحْزَنْهُمْ أَمْهَرُومًا ظِلِّمَاتٍ» په حصه ثانيه کښ دویم مضمون چه پکښ خلور
- مسائل ذکر کيږي ..
- ٣١٩ «لَا يَزِيدُكُمْ اللَّهُ بِالْفَقْرِ» د آیت تفسیر او د یمین لغو بیان ..
- ٣٢٣ «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ» د آیتونو تشریح او تفسیر ..
- ٣٢٥ «لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا» دا جواب دې د سوال د صحابه کرامو «نه» ..
- ٣٢٧ «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا يَتْلُوا صُورًا وَيُزَكُّونَ» د آیت تفسیر چه د دریمې مسئلې بیان دې
- ٣٢٨ «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ» دلته د نهی اعاده ده لپاره د تاکید ..
- ٣٣١ «أَجَلٌ لَكُمْ صَيْدٌ لِبَغْيٍ» په دې آیت کښ د محلاتو بیان دې ..
- ٣٣٢ «جَعَلَ اللَّهُ الْكُفْرَ» د دریمې مسئلې بیان چه نذر لغیر الله دې ..
- ٣٣٥ «قُلْ لَا يَسْتَوِي الْغَائِبُ وَالظَّاهِرُ» په دې آیت کښ تفسیر دې د نذر لغیر الله نه
- «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَسْأَلُوا عَن أَشْيَاءٍ» د خلور مسئلو بیانولو نه وروستو نفی د شرک

۳۳۶

عقلی دپاره طریقه او د آیت شان نزول

۳۳۹

«مَا جَعَلَ اللَّهُ مِنْ بَعْدِ رُوَيْدٍ» د آیت تفسیر او د تحریمات لغير الله تفصیل

۳۴۰

«وَأَنَّا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا» د آیت شان نزول، او صحیح تفسیر، په غیر مقلدینو باندې رد

۳۴۱

«وَعَلَيْكُمْ أَنْفُسُكُمْ لَا يَهْدِيكُمْ مَنْ ضَلَّ» د آیت کریمه مختلف توجیهات

۳۴۴

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَشْهَادُ بَيْنِكُمْ» د قرآن پاک په آیتونو کښ درې مشکل آینونه، په اعبار
د اعراب، معنی او حکم سره او د هغې تفسیر

۳۵۰

«قَالُوا أَلَمْ نَعْلَمْ لَنَّهُ» د آیتونو تفسیر، نفی د علم غیب له غیر الله نه او د انعاماتو ذکر

۳۵۰

«وَذَالِ اللَّهُ يَأْمُرُ ابْنِ مَرْيَمَ أَذْكَرٌ يَغْفِي» د سورة اختتام په اصل مقصودی مضامینو سره

۳۵۷

«وَإِذْ قَالَ اللَّهُ يُعِيسِي ابْنَ مَرْيَمَ» د آیت تفسیر، وروسته له ذکر د انعاماتو نه ذکر د
مقصودی او اصل سوال او دهغې جوابونه د عیسی علیه السلام له خوانه

۳۶۰

«قَالَ اللَّهُ هَذَا يَوْمُ يَنْفَعُ» د آیت تفسیر، په دې کښ بشارت دې د الله پاک له خوانه

۳۶۲

سورة الانعام

۳۶۲

رېط اسمی، رېط معنوی او نفی د شرک

۳۶۳

د سورة د مضامینو خلاصه

۳۶۳

اول دلیل عقلی په توحید چه مشتمل دې په علوی، سفلی، جوی باندې

۳۶۵

«الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي» د آیتونو تفسیر او د قرآن د دویمې حصې ابتداء

۳۶۶

«هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ طِينٍ» دویم دلیل عقلی او د آیت تفسیر

۳۶۷

«وَهُوَ فِي السَّمَوَاتِ فِي الْأَرْضِ» دریم دلیل عقلی او تفسیر

۳۶۸

«أَلَمْ يَرَوْا أَنَّا خَلَقْنَا» د آیت تفسیر او مراد له رؤیت نه څه شې دې

۳۷۰

«وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ» د آیت تفسیر، د مشرکینو دویمه شبهه

۳۷۲

«قُلْ لِمَنْ مَالِ السَّمَوَاتِ» څلورم او پنځم دلیل عقلی په توحید باندې

۳۷۴

«وَإِنْ تَحْسَبْكَ اللَّهُ يُطْرَقْ فَلَا كَاشِفَ لَهُ إِلَّا هُوَ» شپږم دلیل عقلی

۳۷۵

«وَهُوَ الْغَافِرُ فَوقَ عِبَادِهِ» تفسیر د سلفو مفسرینو د اقوالو په رنرا کښ

۳۷۷

«قُلْ أَتَى عِمْيَازٌ أَكْثَرُ شَهَادَةً» د آیت تفسیر، دا آیت د سابقو دلائلو ثمره ده

۳۷۹

«وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى» د آیتونو تفسیر، زجر منکر یو ته په سبب د دروغو دهغوئ

- ۸۱ ((أَنْظُرْ كَيْفَ كَذَبُوا)) د آیتونو تفسیر او تعجب د منکرینو په دروغو
- ۳ ((وَلَوْ تَرَىٰ ذُو قُلُوبًا)) د آیتونو تفسیر، تخويف اخروی د منکرینو دپاره
- ۶ ((قَدْ نَعْلَمُ إِنَّهُ لَيَخْذُكَ)) د آیت تفسیر، تسلی پیغمبر علیه السلام ته
- ۸۸ ((وَقَدْ كَذَّبْتَ رَسُولًا)) د آیتونو تفسیر، بله تسلی پیغمبر علیه السلام ته
- ۲۹۱ ((وَمَا مِنْ ذَاتِ قُوَّةٍ إِلَّا عَلَى الْأَرْضِ)) اووم دلیل عقلی او د آیت په تفسیر کښ مختلف اقوال
- ۲۹۳ ((قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَكَاثَرُ عَذَابِ اللَّهِ)) اتم دلیل عقلی او د آیت تفسیر او ترکیب
- ۲۹۶ ((قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَخَذَ اللَّهُ نَهْمَ ۙ)) ۹، دلیل عقلی علی سبیل الاعتراف من الخصم
- ۲۹۷ ((قُلْ لَا أَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي خَزَائِنُ لَوْ لَا أَعْلَمُ الْغَيْبُ)) د آیت صحیح تفسیر
- ۲۹۹ او په اهل بدعت (بریلیانو) باندې رد
- ۴۰۱ ((وَأَنْذِرْ بِهِ الَّذِينَ يَخَافُونَ)) د آیتونو تفسیر، تخويف اخروی
- ۴۰۴ ((وَأَفَاجَأَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِنَا)) د آیت تفسیر، دصحابه کرامو د شان او عظمت بیان
- ۴۰۷ ((وَعِنْدَهُ مَقَالِخُ الْغَيْبِ لَا يَفْلَحُهَا إِلَّا هُوَ)) لسم او یوولسم دلیل عقلی او جواب د سوال
- ۴۰۸ ((وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ)) د آیتونو تفسیر او د حفظه نه مراد څوک دی؟
- ۴۱۰ ((قُلْ مَنْ يُنَجِّيكُمْ مِنْ ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ)) د لسم دلیل عقلی او د آیت تفسیر
- ۴۱۵ ((وَأَمَّا يُنْصِتُكَ الشَّيْطَانُ)) د آیت تفسیر او جواز د نسیان د نبی کریم صلی الله علیه وسلم نه او د دې مسئلې تفصیل
- ۴۱۶ ((وَقَدْ الْيَقُنَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ)) د آیتونو تفسیر او د لهر او لعب نه څه مراد دی؟
- ۴۱۸ ((قُلْ أَتَدْعُونِمْ أَنْ يَكُونُوا مَلَكًا)) د آیتونو تفسیر د سابقه داتلو نتیجه
- ۴۲۰ ((وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ)) دیارلسم دلیل عقلی او د آیت تفسیر
- ۴۲۰ ((وَأَقَالِ إِبْرَاهِيمَ لِأَبْنِيهِ أَفَرَّ)) دلیل نقلی په توحید د ابراهیم علیه السلام نه تفصیلاً او د اوولس (۱۷) انبیاءو نه اجمالاً په طور د وعظ دستخط
- ۴۲۵ د ((قَالَ هَذَا رَبِّي)) تفسیر او په دې شهر قرینې چه ابراهیم علیه السلام شرك ندې کړې
- ۴۲۹ ((إِنَّ جَهَنَّمَ خُوفٌ لِلَّذِينَ)) د آیتونو تفسیر او د «حنیف» لفظ معنی او مقصد
- ((وَتِلْكَ حُجَّتُنَا آتَيْنَاهَا إِبْرَاهِيمَ)) د آیتونو تفسیر او د ابراهیم علیه السلام له تفصیلی ذکر نه

- ۴۳۲ وروسته د اولسو (۱۷)، انبیاؤ ذکر اجمالاً په عمده ترتیب سره
- ۴۳۴ ((وَلَيْسَ الْبِرُّ بِاَلْبِرِّ اَنْ تَدْعُوا بِالْكَتِبِ)) د آیتونو تفسیر او مراد له کتاب نه څه شی دي
- ۴۳۶ ((وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ)) د آیتونو تفسیر او شان نزول ...
- ۴۴۴ ((اِنَّ لِلَّهِ قَالِي الْحَبِّ وَالْتَوَى)) څو اړلسم دلیل عقلی او د آیت تفسیر
- ۴۴۶ ((وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ النُّجُومَ)) پنځلسم، شپاړسم، اوولسم دلیل عقلی او د آیت تفسیر
- ۴۴۷ ((وَهُوَ الَّذِي اَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ)) د آیتونو تفسیر، او مراد له «السما» نه څه دی؟
- ۴۵۰ ((لَا تَدْعُوْهُ اِلَّا بِكُضَّارٍ)) د الله تعالی د رویت په باره کښې تفصیلی تشریح ...
- ۴۵۵ ((وَلَا تَسْبُوا الَّذِيْنَ يَدْعُوْنَ)) د آیتونو تفسیر، د تبلیغ او بیان طریقه
- ۴۵۶ ((وَاتَّقُوا بِاللَّهِ مِنْهُمْ)) د آیتونو تفسیر او شان نزول
- ۴۵۹ ((وَلَوْ اَنَّآ نَزَّلْنَا اِلَيْهِمُ الْمَلٰٓئِكَةَ)) د آیتونو تفسیر او تشریح
- ۴۶۰ ((وَكُلَّكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ شَيْءٍ)) د آیتونو تفسیر، او دانسی شیطان نه څه مراد دي؟
- دې صورتونو سره .
- ۴۶۴ ((وَمَنْ كَانَ مِنْهُمْ)) د آیتونو تفسیر، د مؤمن موحد او کافر مشرک مثال
- ۴۶۷ ((وَاِلَّا جَاءَهُمْ اٰیَةٌ)) د آیتونو تفسیر، د دعاء د قبولیت مقام ...
- ۴۶۹ ((وَكَذٰلِكَ نُفِيْ الْفٰلِیُوْنَ)) د آیتونو تفسیر، مراد له ولایت نه څه دی؟
- ۴۷۳ ((اِنَّا مَعَكُمْ اِلَیْحَ وَالْاَنْبِیَآءِ اَلَمْ یَاۤیْکُمْ رُسُلٌ مِّنْکُمْ)) آیا په جناتو کښ رسولان راغلی دی؟
- د جمهورو علماؤ قول پدې مسئله کښ ...
- ۴۷۴ ((وَجَعَلُوْا لِلّٰهِ مِمَّا ذَرَّ مِنْ الْحَرْبِ وَالْاَنْعَامِ)) د نذر لغير الله بیان چه څلور صورتونه ي ذکر
- کیري، اول او دویم صورت او د آیاتونو تفسیر ...
- ۴۷۷ ((وَكُلَّ الَّذِيْنَ يَكْفُرُوْنَ مِنَ الْاَشْیَاءِ)) د آیتونو تفسیر، د نذر لغير الله دریم صورت
- ۴۷۸ ((وَقَالُوا مَا يُلٰٓئِيْهِمْ)) د آیتونو تفسیر، د نذر لغير الله څلورم صورت
- ۴۸۴ ((قُلْ لَا اَجِدُ مَا اُوْحٰی)) د آیتونو تفسیر، نفی د نذر لغير الله ...
- ۴۸۷ ((سَيَقُولُ الَّذِيْنَ اَشْرَكُوْا)) د آیتونو تفسیر، شکوه له مشرکانو نه ...

- ٤٨٨ ((قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبِّي عَلَيْكُمْ)) د تحريمات الله تفصيلی بيان
- ٤٩٢ د ((اَوَلَا يَأْتِيهِمْ فِى هَٰؤُلَاءِ آيَاتٍ مِّنْ رَبِّكَ)) تفسیر او د قيامت د علاماتو بيان
- ٤٩٩ ((اِنَّ الَّذِيْنَ هَرَّوْا وَاِدْبَاهُمْ)) د آيتونو تفسیر، ذکر د تخويف
- ٥٠٠ ((قُلْ اِنِّىْ هَدٰىنِىْ رَبِّىْ اِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ)) د سورة په آخر كېن درې اعلانات چه پكېن نفى د شرك فعلی او اعتقادى ته اشاره ده
- ٤٩٩ **سورة الاعراف**
- ٤٩٩ رېط، او د سورة د مضامينو تفصيل، اجمالى خلاصه
- ٥٠٥ ((فَلَا يَكُنْ فِىْ صَدْرِكَ حَرَجٌ مِّنْهُ)) د سورة په دريو دعوؤ كېن اوله او دويمه دعوه
- ٥٠٥ **فانده** د انمه مجتهدينو تقليد كول، اتباع په معصيت كېن نده
- ٥٠٨ ((وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ)) نفى د تحريمات الله ته مهيد، و د آيت تفسیر
- ((فَمَا يَكُوْنُ لَكَ اَنْ تَتَكَبَّرَ فِيْهَا)) د آيتونو تفسیر، د ابليس د انكار كولو اصلى وجه تكبر او حسد وؤ
- ٥١٤ ((وَلَقَدْ اَسْكَنْتُكُمْ اَنْعَزَ وَرَجُلًا مِّنْهُ)) د آيتونو تفسیر، د آدم عليه السلام د اعزاز بيان
- انبياء، كرام د هر قسم گناه نه معصوم دى، د نبى په شان كېن، ذنب، عصيان، مغفرت
- ٥١٧ لفظ ذكر كولو مقصد او د عصمت الانبياء بيان
- ((يٰبَنِيَّ اَقِمّْ صَلاَتَكَ وَآتِ زَكٰتَكَ وَرُوْطُوْا وَاَمْرُوْا بِمَقْصُوْدِىْ)) د هريو ذكر په
- ٥١٩ (يابنى آدم)، سره
- ٥٢٣ ((وَاَفْعَلُوْا فَاِحْسَنًا)) د آيتونو تفسیر، مراد له فاحشه نه څه شې دې
- ٥٢٥ ((قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِيْنَةَ اللّٰهِ)) د آيتونو تفسیر، بيان د تحريمات لغير الله
- ٥٢٨ ((يٰبَنِيَّ اَقِمّْ اَقَامَاتِيْكُمْ رُسُلًا مِّنْكُمْ)) د قاديانى ملعون استدلال او د هغې نه جوابونه
- ٥٣٥ ((وَعَلَى الْاَعْرَافِ رَجَالٌ)) د اعراف معنى او اهل اعراف به څوك وى، دې باره كېن لس اقوال
- ٥٣٨ ((وَنَادٰى اَعْطِبِ النَّارَ)) د آيتونو تفسیر او د لهو او لعب په مابين كېن فرق
- ٥٤٢ ((اِنَّ رَبَّكُمْ لَهٗ الَّذِىْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ فِىْ سِتَّةِ اَيَّامٍ)) د سورة دريمه دعوه او د آيت تفسیر
- ٥٤٣ ((ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ)) د استوى على العرش په تفسیر كېن د سلفو قول
- ٥٤٥ ((اُنْذَرُوْكُمْ نَعْرًا مِّنْ عَاطِفِيْةٍ)) د آيتونو تفسیر، په دعاء كېن اخفاء (په پته كول) اولى دى

- ۴۳۲ وروسته د اولسو، ۱۷، انبیاء ذکر اجمالاً به عمده ترتیب سره
 ۴۳۴ ((أُولَئِكَ الَّذِينَ أَنْتَنَّهُمُ الْكِتَابُ)) د آیونو تفسیر او مراد له کسب نه څه شې دي
 ۴۳۶ ((وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ)) د آیونو تفسیر او شان نزول
 ۴۴۴ ((إِنَّ اللَّهَ قَالِي الْحَقِّ وَالْقَوَى)) خوار لسم دلیل عقلی او د آیت تفسیر
 ۴۴۶ ((وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْغُفُورَ)) منخلسم، سببسم، اوولسم دلیل عقلی او د آیت تفسیر
 ۴۴۷ ((وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً)) د آیونو تفسیر، او مراد له، السماء، نه څه دی؟
 ۴۵۰ ((لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ)) د الله تعالی د رویت په باره کبی تفصیلی تشریح
 ۴۵۵ ((وَلَا تَسْمُوا الَّذِينَ يَدْعُونَ)) د آیونو تفسیر، د تبلیغ او بیان طریقه
 ۴۵۶ ((وَأَقْسَمُوا بِأَنَّهُمْ يَخْلَتُونَ بَيْنَهُمْ)) د آیونو تفسیر او شان نزول
 ۴۵۹ ((وَأَن تَنْتَ تَزِلْنَا رَبَّنَا إِلَهُكُمْ)) د آیونو تفسیر او تشریح
 ۴۶۰ ((وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ بَنِي)) د آیونو تفسیر، او دانسی شیطان نه څه مراد دی؟
 ۴۶۴ ((فَكُلُوا مِنَّا ذِكْرًا لِّمَن لَّوَعَلَّيْكُمْ)) د سورة دویمه حصه چه پکښ نفی د شرک فعلی کیږی په
 درې صورتونو سره
 ۴۶۷ ((أَوْ مَن كَانَ مِثْلًا)) د آیونو تفسیر، د مؤمن موحد او کافر مشرک مثال
 ۴۶۹ ((وَأَذَانًا لَهُمْ أَيْ)) د آیونو تفسیر، د دعاء د قبولیت مقام
 ۴۷۳ ((وَكَذَلِكَ نُفِي بَعْضَ الْقَلْبَيْنِ)) د آیونو تفسیر، مراد له ولایت نه څه دی؟
 ۴۷۴ ((يَا مَعْشَرَ الْيَحْيَىٰ وَالْإِنْسِ أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنكُمْ)) آیا په جناتو کښ رسولان راغلی دی؟
 د جمهورو علماؤ قول پدې مسئله کښ
 ۴۷۷ ((وَجَعَلُوا بَيْنَهُمْ مَخَازِرَ مِنَ الْحَرْبِ وَالْأَنْعَامِ)) د نذر لغیر الله بیان چه څلور صورتونه ی ذکر
 کیری، اول او دویم صورت او د آیاتونو تفسیر
 ۴۷۸ ((وَكَذَلِكَ رَفَعْنَا لِكُلِّ مَن لَّمْ يَكُنْ)) د آیونو تفسیر، د نذر لغیر الله دریم صورت
 ۴۷۹ ((وَقَالُوا مَا لِيَ لَمْ يَكُنْ)) د آیونو تفسیر، د نذر لغیر الله څلورم صورت
 ۴۸۴ ((قُلْ لَا أَجِدُ مِمَّا وَجَّيْ)) د آیونو تفسیر، نفی د نذر لغیر الله
 ۴۸۷ ((سَيَقُولُ الَّذِينَ أَتَوْا كَوَا)) د آیونو تفسیر، شکوه له مشرکانو نه ...

- ۴۸۸ ((قُلْ تَعَالَوْا تَلْ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ)) د تحريمات الله تفصيلی بيان
- ۴۹۲ د ((وَيَا أَيُّهَا بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ)) تفسير او د قيامت د علاماتو بيان
- ۴۹۹ ((إِنَّا لَنَذِيرٌ لَّكُمْ قَوَائِدُهُمْ)) د آيتونو تفسير. ذكر د تخويف
- ((قُلْ إِنِّي هَدَانِي رَبِّي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ)) د سورة په آخر كېن درې اعلانات چه پكېن نفی د شرك فعلی او اعتقادی ته اشاره ده
- ۵۰۰
- ۴۹۹ **سورة الاعراف**
- ۴۹۹ ربط. او د سورة د مضامينو تفصيل. اجمالی خلاصه
- ۵۰۵ ((فَلَا يَكُنْ فِي صَدْرِكَ حَزَجٌ مِّنْهُ)) د سورة په درېو دعوؤ كېن اوله او دويمه دعوه
- ۵۰۵ **فانده** د انمه مجتهدينو تقليد كول. اتباع په معصيت كېن نده
- ۵۰۸ ((وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ)) نفی د تحريمات الله ته تمهيد او د آيت تفسير
- ((فَمَا يَكُونُ لَكَ أَنْ تَتَكَبَّرَ فِيهَا)) د آيتونو تفسير. د ابليس د انكار كولو اضلی وجه تكبر او حسد وؤ
- ۵۱۱
- ۵۱۴ ((وَيَا أَهْلَ اسْكَنْتُمْ أَتَعْبَوْنَ وَجْهَ الْحِجَّةِ)) د آيتونو تفسير. د آدم عليه السلام د اعزاز بيان
- انبياء كرام د هر قسم گناه نه معصوم دي. د نبی په شان كېن. ذنب. عصيان. مغفرت
- ۵۱۷ لفظ ذكر كولو مقصد او دعصمت الانبياء بيان
- ((يُحِبُّنَّ آدَمَ قَدْ أَتَوَلَّوْنَا)) د تمهيد نه وروستو د څلورو اوامرو مقصودؤ بيان او د هريو ذكر په
- ۵۱۹ **يابنې آدم** سره
- ۵۲۳ ((وَأَفَاعِلُوا فَاغِشَةً)) د آيتونو تفسير. مراد له فاحشه نه څه شي دي
- ۵۲۵ ((قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ)) د آيتونو تفسير. بيان د تحريمات لغير الله
- ۵۲۸ ((يَا أَيُّهَا آدَمَ إِنَّا يَا تَمَيَّنُكُمْ رَسُولُكُمْ)) د قادياني ملعون استدلال او د هغې نه جوابونه
- ۵۳۵ ((وَعَلَى الْأَعْرَافِ رِجَالٌ)) د اعراف معنى او اهل اعراف به څوك وي. دې باره كېن لس اقوال
- ۵۳۸ ((وَنَادَى أَصْحَابُ النَّارِ)) د آيتونو تفسير او د لهر او لعب په مابين كېن فرق
- ۵۴۲ ((إِن رَّبُّكُمْ لَهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ)) د سورة دريمه دعوه او د آيت تفسير
- ۵۴۳ ((ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ)) د استوى على العرش په تفسير كېن د سلفو قول
- ۵۴۵ ((أَفَعُولَ رَبُّكُمْ تَعَزَّوْا وَغُلْفِيَّةً)) د آيتونو تفسير. په دعاء كېن اخفاء (په پته كول) اولی دی

((وَمَوْ الذِّيقُ يُرْسِلُ الرِّيَاحَ بُشْرًا)) دلیل عقلی په توحید او د آیت مصداق . هواکانی په

- ٥٤٨ خلور قسمه دی
- ٥٤٩ د سوره د درې دعوی ذکر کولو نه بعد شپږ قصې چه درې واره دعوی سره متعلق دی
- ٥٤٩ «لَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا» اوله قصه د نوح علیه السلام چه د دریمې دعوی سره متعلق ده
- ٥٥٣ دویمه قصه د هود علیه السلام او د قوم عاد تاریخ
- ٥٥٢ د قوم عاد د هلاکت تفصیل
- ٥٥٩ «وَإِذْ نُوحِيَ الْأَمْرُ» دریمه قصه د قوم ثمود او د آیاتونو تفسیر
- ٥٦٣ خلورمه قصه د قوم لوط (علیه السلام)
- ٥٦٤ پنځمه قصه د قوم شعیب (علیه السلام)
- ٥٦٥ «قَالَ الْمَلَأُ الْبَيْنَ اسْتَكْبَرُوا» د آیتونو تفسیر . بیان د تکذیب د کفارو
- ٥٧٠ «وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَوْمِهِ» د آیتونو تفسیر او د پنځو ذکرشو و اقعانو تذکره او اعاده
- ٥٧٣ «ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ مُوسَى إِلَى فِرْعَوْنَ» شپږمه قصه چه پکښ د موسی علیه السلام د زندگي اته (٨) واقعات دی او د آیاتونو تفسیر ...
- ٥٧٤ اوله واقعه . فرعون ته دعوت ورکول او معجزات ښکاره کول او د هغې تفصیل
- ٥٨١ «وَقَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ» دویمه واقعه . د آیتونو تفسیر ...
- ٥٨٣ «وَلَقَدْ أَخَذْنَا آلَ فِرْعَوْنَ» دریمه واقعه . د بنی اسرائیلو امداد او په فرعونیانو اووه عذابونه
- ٥٨٨ «وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجُّ» د آیتونو تفسیر او د عذابونو نه کوم عذابونه مراد دی ؟
- ٥٩٠ «فَاتَوَعَّلَ قَوْمِهِ» خلورمه واقعه د بنی اسرائیلو د عقیدې دکمزوری بیان
- ٥٩٢ «وَإِذْ أَخَذْنَا مِنْ فِرْعَوْنَ لَيْلَةً» پنځمه واقعه چه پکښ کوه طور ته تلل . نزول د تورات طلب د رویت وغیره اموردی
- ٥٩٥ «وَلَمَّا جَاءَهُ مُوسَى لِيُخَاطِبَهُ» د آیتونو تفسیر . د موسی علیه السلام وروسته له خلویښت ورځو انتظار نه له الله پاک سره په کوه طور کښ ملاقات او خبرې
- ٥٩٩ «وَوَكَّلْنَا مُوسَى بِآيَاتِنَا» د آیتونو تفسیر . د الواح نه څه مراد دي او په هغې کښ څه شي وو
- ٦٠٢ «وَأَتَيْنَاهُ بِالْحَقِّ» د آیتونو تفسیر او د واقعي وضاحت
- ٦٠٥ «وَلَمَّا رَجَعَ مُوسَى إِلَى قَوْمِهِ» شپږمه واقعه د کوه طور نه واپسی

- ۲۰۵ د «الْقَى الْاَوَّاحِ» او د «وَاَخَذَ بِرَاسِ اَخِيهِ» په تفسیر کښ یوڅو اهم مباحث
- ۲۰۹ «وَاِخْتَارَ مُوسَى قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا» اوومه (۷) واقعہ چه پکښ د میقات ثانی بیان دې
- «الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ» د حضور صلی الله علیه وسلم لس (۱۰) صفات او د
- ۲۱۳ هریو تشریح
- ۲۱۵ قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ» د آیتونو تفسیر او وضاحت
- ۲۱۶ «وَقَضَعْنَا لَهُمُ الثَّنَىٰ عَشْرَ أَصْبَاطًا أَمْثَلًا» اتمه (۸) واقعہ چه پکښ د څلورو انعاماتو ذکر دې
- «وَأُذِ قِيلَ لَهُمْ سَبِّحُوا هَذِهِ الْقُرْآنَ» د آیتونو تفسیر. دانعاماتو د ذکر نه بعد د بنی اسرائیلو
- ۲۱۸ د کجروی او سرکشی ذکر
- «وَأَسْنَنَهُمُ عَنِ الْقُرْآنِ الَّتِي كَانَتْ حَاجَةً إِلَى الْبَحْرِ» د قصو په اختتام باندې د تخویف دنیوی
- نمونه و واقعہ د اصحاب السبت
- ۲۱۹ **فانده** د حیلو اقسام او د هریو حکم
- ۲۲۱ وَادْفَعَتْ قَتْلَهُمْ د آیتونو تفسیر. د بنی اسرائیلو درې فرقې
- ۲۲۶ «اَغْنَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خُلُفٌ» د یهودیانو د یو باطلې مقولې تردید په څلورو وجوه سره
- ۵۲۸ «أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ» د وعدی ازلی ذکر او یوڅو اهم او قابل تحقیق امور
- ۲۳۲ د یهودو د یو عالم بلعم بن باعورا، د حرص او د دنیا د محبت په وجه د ملعون کیدلو واقعہ
- ۲۳۵ په آخر کښ د سورة درې واړه دعوی سره متعلق آیاتونه
- د «وَالَّذِينَ آمَنُوا بِالْحُسْنَى» تفصیلی تفسیر او آیا اطلاق د «خدا» په الله تعالی باندې جائز
- ۲۳۲ دې او که نه ؟
- ۲۴۳ يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ» د آیتونو تفسیر. زجر د توحید اورسالت منکریونو ته
- ۲۴۹ «فَلَمَّا أَتَاهَا ضَالًّا جَعَلَهُ لَهْمًا كَا» دا آیت د مشکلو مواضعو نه دې د دې تفصیلی تفسیر
- ۲۵۲ «إِنَّ الَّذِينَ يَتْلُونَ» د آیتونو تفسیر. بیان د عجز د معبودانو د دوی
- ۲۵۷ «وَأَذِمْ الْقُرْآنَ فَنَسِيَمْغُولَهُ» د آیت شان نزول او د قرائت خلف الامام دمعانعت ثبوت
- ۲۶۰ «لَنْ أَلْزِمَ عِنْدَ رَبِّكَ» د انبیاءو . ملائکو او د مقربینو. درې صفات

((وَهُوَ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيَّاحَ بُشْرًا)) دلیل عقلی په توحید او د آیت مصداق ، هواگانی په

۵۴۸ خلور قسمه دی

۵۴۹ د سورة د درې دعوی ذکر کولو نه بعد شپږ قصې چه درې واره دعوی سره متعلق دی

۵۴۹ «لَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا» اوله قصه د نوح علیه السلام چه د دریمې دعوی سره متعلق ده.

۵۵۳ دویمه قصه د هود علیه السلام او د قوم عاد تاریخ

۵۵۲ د قوم عاد د هلاکت تفصیل

۵۵۹ «وَالِإِثْمُودَ أَخَاهُمْ» دریمه قصه د قوم شمود او د آیاتونو تفسیر.

۵۶۳ خلورمه قصه د قوم لوط (علیه السلام)

۵۶۴ پنځمه قصه د قوم شعیب (علیه السلام)

۵۶۵ «قَالَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي نَسِيتُ الْوَحْيَ» د آیتونو تفسیر. بیان د تکذیب د کفارو

۵۷۰ «وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ» د آیتونو تفسیر او د پنځو ذکرشو واقعاتو تذکره او اعاده

((ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ مُوسَى إِلَى فِرْعَوْنَ)) شپږمه قصه چه پکښ د موسی علیه السلام د

۵۷۳ زندگۍ اته (۸) واقعات دی او د آیاتونو تفسیر

۵۷۴ اوله واقعه، فرعون ته دعوت ورکول او معجزات ښکاره کول او د هغې تفصیل

۵۸۱ «وَقَالَ الْمَلَأَمِينَ قَوْمٍ» دویمه واقعه، د آیتونو تفسیر

۵۸۳ «وَلَقَدْ أَخَذْنَا آلَ فِرْعَوْنَ» دریمه واقعه، د بنی اسرائیلو امداد او په فرعونیانو اووه عذابونه

۵۸۸ «وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجُّ» د آیتونو تفسیر او د عذابونو نه کوم عذابونه مراد دی ؟

۵۹۰ «فَأَنزَلَ عَلَى قَوْمِهِ» خلورمه واقعه د بنی اسرائیلو د عقیدې د کمزورۍ بیان.

((وَوَعَدْنَا مُوسَى ثَلَاثِينَ لَيْلَةً)) پنځمه واقعه چه پکښ کوه طور ته تلل ، نزول د تورات

۵۹۲ طلب د رؤیت وغیره امور دی

((وَلَمَّا جَاءَ مُوسَى لِمِيقَاتِنَا)) د آیتونو تفسیر، د موسی علیه السلام وروسته له خلویښت

۵۹۵ ورځو انتظار نه له الله پاک سره په کوه طور کښ ملاقات او خبرې

۵۹۹ «وَوَكُنَّا لِمِيقَاتِنَا» د آیتونو تفسیر، د (الواج) نه څه مراد دي او په هغې کښ څه شې وؤ

۶۰۲ «وَوَكُنَّا لِمِيقَاتِنَا» د آیتونو تفسیر او د واقعې وضاحت

۶۰۵ «وَلَمَّا جَعَلَ مُوسَى إِلَى قَوْمِهِ» شپږمه واقعه د کوه طور نه واپسی

- ۲۰۵ د «الْقِيَامَةِ» او د «وَأَخَذَ بِرَأْسِ أَخِيهِ» په تفسیر کېښوېو اهم مباحث
- ۲۰۹ «وَأَخَذَ مُؤْنَى قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا» اوومه (۷) واقعه چه پکېښ د میقات ثانی بیان دي.
- ۲۱۳ «الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ» د حضور صلی الله علیه وسلم لس (۱۰) صفات او د هریو تشریح
- ۲۱۵ «قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ» د آیتونو تفسیر او وضاحت
- ۲۱۲ «وَوَقَّعْنَاهُمُ اثْنَتَيْ عَشَرَ مَائَةَ أَلْفًا» (۸) واقعه چه پکېښ د څلورو انعاماتو ذکر دي
- ۲۱۸ «وَإِذْ قِيلَ لَهُمُ اسْكُنُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ» د آیتونو تفسیر، دانعاماتو د ذکر نه بعد د بنی اسرائیلو د کجروی او سرکشی ذکر
- ۲۱۹ «وَأَسْأَلُهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ» د قصو په اختتام باندې د تخويف دنیوی نمونه او واقعه د اصحاب السبب
- ۲۱۹ فائده د حیلو اقسام او د هریو حکم
- ۲۲۱ «وَإِذْ قَالَتْ امْقَحْنَهُمْ» د آیتونو تفسیر، د بنی اسرائیلو درې فرقې
- ۲۲۲ «فَتَلَفَّ مِنْ بَغْدِهِمْ خَلْفٌ» د یهودیانو د یو باطلې مقولې تردید په څلورو وجوه سره
- ۲۲۸ «الَّذِينَ يَزْكُمُ» د وعدې ازلی ذکر او یوڅو اهم او قابل تحقیق امور
- ۲۳۲ د یهودو د یو عالم (بلعم بن باعورا) د حرص او د دنیا د محبت په وجه د ملعون کیدلو واقعه
- ۲۳۵ په آخر کېښ د سوره درې واړه دعوی سره متعلق آیاتونه
- ۲۳۲ د «وَقُلُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ» تفصیلی تفسیر او آیا اطلاق د «خدا» په الله تعالی باندې جائز دي او که نه؟
- ۲۴۳ «يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ» د آیتونو تفسیر، زجر د توحید اورسالت منکرینوته
- ۲۴۹ «فَلَمَّا كَانَتْ هَاضِمًا جَعَلَهُمْ نَارًا» دا آیت د مشکلو مواضعو نه دي د دې تفصیلی تفسیر
- ۲۵۲ «إِنَّ الْيَقِينَ تَدْعُونَ» د آیتونو تفسیر، بیان د عجز د معبودانو د دوی
- ۲۵۷ «وَإِذْ أَقْرَأَ الْقُرْآنَ فَأَسْتَبْشِرُوهُ» د آیت شان نزول او د قرائت خلف الامام د ممانعت ثبوت
- ۲۶۰ «إِنَّ الْيَقِينَ هُنْدَرُكَ» د انبیاء، ملائکو او د مقربینو، درې صفات